DEVRE : 1

İÇTİMA : 4

TBMM

GİZLİ CELSE ZABITLARI

Cilt : 4

2 Mart 1339 (1923) - 25 Teşrinievvel 1934

TBMM Basımevi
Ankara — 1980

TBMM

GİZLİ CELSE ZABITLARI

Cilt : 4

2 Mart 1339 (1923) - 25 Teşrinievvel 1934

TBMM Basımevi
Ankara — 1980

Fihrist

BEYANATLAR

Sayfa

— Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Beyin, celsei hafiyelerde cereyan eden müzakeratın ifşa olunduğuna dair beyanatı. 194:195

— Lozan Muahedenamesi mütemmimatından olan 9 No. lu protokolde mevzubahis emlâk ile, tarafeyn tebaasına ait alelumum emvali gayri menkulenin takdiri kıymetle mübayaasına dair Yunan Hükümeti ile bir itilafname akti ve henüz aramızda sulh ve münasebet teessüs etmeyen düveli saire ile muhadenet ve Yugoslavya ile sulh ve müsalemet ve bunlarla ticaret ve ikamet mukaveleleri yapılmasına müsaade olunması hakkında Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Beyin beyanatı. 530:536

ÇEŞİTLİ MEVAD

— Biga Mebusu Mehmet Beyle alâkalı, geçen devreden müdevver evrakın şubeye havalesi. 230

— Erzurum Mebusu İsmail Hakkı Bey hakkındaki geçen devreden müdevver evrakın şu eye havalesi. 230:231

LÂYİHALAR

— Mahsubu Umumi Kanun lâyihasının ikinci ve dördüncü maddelerinin tadiline dair kanun lâyihası. 428:431

— Muvazenei Umumiye Kanun lâyihası 390

A) Bahriye Bütçesi 390

— Muvazenei Umumiye Kanun lâyihası 412

A) Müdafaai Milliye Vekâleti Bütçesi 412:425

— Mücadelei Milliyeye iştirak etmeyen ve hududu milli haricinde kalan erkân ve ümera ve zabitan ve mensubini askeriye hakkında yapılacak muameleye dair lâyihai kanuniye. 235:258, 260:281,284:310,311:312

— Ordunun teslihi ve harp sanayii kurulmasına dair lâyihai kanuniye. 539:548

— Türk Tayyare Cemiyetine yapılacak yardımın idarei hususiyeler bütçesine küsürde munzamına şeklinde vazına dair kanun lâyihası. 574:577

MAZBATALAR

Adliye Encümeni Mazbatası

— İstanbul İstiklâl Mahkemesi hakkında. 330:353

Beşinci Şube Mazbataları

— Cerh maddesinden maznun Biga Mebusu Mehmet Bey hakkında. 361:363

— Kütahya Mebusu Ragıp Beyle, bilâruhsat katı escar maddesinden dolayı Eskişehir Mebusu Emin ve Kars Mebusu Ömer Beylere ait. 517

— Muş Mebusu Osman Kadri Bey hakkında. 517:518

Birinci Şube Mazbataları

— Maraş Mebusu Tahsin Beyin masuniyeti teşriiyesinin refi hakkında. 557:564

— Menteşe Mebusu Yunus Nadi Bey hakkında ikame olunan zem ve kadıh maddesi münasebetiyle masuniyeti teşriiyesinin ademi refine dair. 556:557

Çeşitli Mazbatalar

— Dahiliye Vekili esbakı Kütahya Mebusu Ferid Beyin, bazı ermenilerin İstanbul'a duhullerine müsaade etmesine dair. 494:514

— Mahsubu Umumi Kanun lâyihasının ikinci ve dördüncü maddelerinin tadiline dair kanun lâyihası ve encümen mazbatası. 428:431

— Muayyen menatıkta icra olunacak askeri manevralar için Millî Müdafaa Vekâleti Bütçesine tahsisatı munzamma itasına dair. 566:570

— Türk Tayyare Cemiyetine yapılacak yardımın idarei hususiyeler bütçesine küsürde munzamına şeklinde vazına dair kanun lâyihası ve mazbatası. 574:577

Sayfa

Hariciye Encümeni Mazbatası

— Türk Tayyare Cemiyetine yapılacak yardımın İdarei Hususiyeler Bütçesine küsuratı munzamma şeklinde vazına (Bilâvasıta vergiler hakkındaki Kanuna) dair. 580:582

İkinci Şube Mazbataları

— Ertuğrul Mebusu Ahmet İffet Bey hakkında. 574

— Gaziayıntap Hazine Vekili sabıkı Mersin Mebusu Besim Bey hakkında ikame edilen dosyaya dair. 521

— İzmir'de Sadayı Hak Gazetesi Müdürü Mes'ulü Hakkı Bey tarafından Saruhan Mebusu Vasıf Bey aleyhine ikame olunan Kadih davasına dair. 520:521

— Kars Mebusu Ömer Bey hakkında. 574

— Konya Mebusu Fuat Bey hakkında. 573:574

— Konya Mebusu Hacı Bekir ve Ankara Mebusu Hilmi Beyler hakkında. 573

Sayfa

— Malatya Mebusu Hilmi Bey hakkında. 574

Muvazenei Maliye Encümeni Mazbataları

— Muvazenei Umumiye Kanun lâyihası hakkında. 390

A) Bahriye Bütçesi 390

— Muvazenei Umumiye Kanun lâyihası hakkında. 412

A) Müdafaai Milliye Vekâleti Bütçesi 412:425

Müdafaai Milliye Encümeni Mazbataları

— Tokat Mebusu Mustafa Bey hakkında. 363:369, 373,386:387

— Mütekait Binbaşı İzzet Efendi hakkında. 358:361

Üçüncü Şube Mazbataları

— Gaziantep Mebusu Ahmet Remzi Bey hakkında. 573

— Kastamonu Mebusu Mehmet Fuat Bey hakkında. 573

MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

— Azayı kirama, 1342 senesi tahsisatından mahsubu yapılmak üzere 3 500'er lira verilmesine dair takrir. 550:552:553:554

— Azayı kiram tahsisatı seneviyesinin sureti tesviyesine dair Divanı Riyaset teklifi. 216:220

— Balkan ittifakı çerçevesinde tanzim olunan Türkiye Cumhuriyeti ile Romanya arasında aktolunan mukavelenamenin tetkik ve tasvibi. 584:595

— 1341 senesi bütçesine mevzu üçüncü içtima senesi tahsisatından, arzu eden âzayı kirama, Divanı Riyasetçe kararlaştırılacak miktarda avans itasına dair Kângırı Mebusu Talât Bey ve rüfekasının takririnin ikinci defa reye vazı. 526:527

— 1341 senesi Bütçesine mevzu üçüncü içtima senesi tahsisatından, arzu eden âzayı kirama, Divanı Riyasetçe kararlaştırılacak miktarda avans itasına dair Kângırı Mebusu Talât Bey ve rüfekasının takriri. 521:524

— Bursa Mebusu Muhittin Baha Beyin, kendisi ile alâkalı celsei hafiye zaptının verilip verilemeyeceğine dair Divanı Riyaset tezkeresi. 226:230

— Cerh maddesinden maznun Biga Mebusu Mehmet Bey hakkında Beşinci Şube mazbatası. 361:363

— Dahiliye Vekili esbakı Ferit Beyin Ermenilerin İstanbul'a duhulüne müsaadesi mevzuunda. 484:491

— Dahiliye Vekili esbakı Kütahya Mebusu Ferid Beyin, bazı ermenilerin İstanbul'a duhullerine müsaade etmesine dair mazbata. 494:514

— Ertuğrul Mebusu Ahmet İffet Bey hakkında İkinci Şube mazbatası. 574

— Gaziayıntap Hazine Vekili sabıkı Mersin Mebusu Besim Bey hakkında ikame edilen dosyaya dair İkinci Şube mazbatası. 521

— Gaziantep Mebusu Ahmet Remzi Bey hakkında Üçüncü Şube mazbatası. 573

— Hıyaneti Vataniye Kanununun birinci maddesinin tadili hakkında kanun ve İstanbul'da bir İstiklâl Mahkemesi kurulmasına dair Başvekil İsmet Paşanın teklifi. 314:328

— İstanbul İstiklâl Mahkemesi hakkında Adliye Encümeni mazbatası. 330:353

— İzmir'de Sadayı Hak Gazetesi Müdürü Mesulü Hakkı Bey tarafından Saruhan Mebusu Vasıf Bey aleyhine ikame olunan Kadih davasına dair İkinci Şube mazbatası. 520:521

— Kars Mebusu Ömer Bey hakkında İkinci Şube mazbatası. 574

— Kastamonu Mebusu Mehmet Fuat Bey hakkında Üçüncü Şube mazbatası. 573

Sayfa

— Konya Mebusu Fuat Bey hakkında İkinci Şube mazbatası. 573:574

— Konya Mebusu Hacı Bekir ve Ankara Mebusu Hilmi Beyler hakkında İkinci Şube mazbatası. 573

— Kütahya Mebusu Ragıp Beyle, bilâruhsat katı escar maddesinden dolayı Eskişehir Mebusu Emin ve Kars Mebusu Ömer Beylere ait Beşinci Şube mazbatası. 517

— Lozan Konferansındaki tekâlifi sulhiye üzerinde İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Bey, Hariciye Vekili İsmet Paşa ve Sulh Heyeti Murahhasa müşavirlerinden Diyarbekir Mebusu Zülfü Beyin izahatı. 74:104

— Lozan Konferansındaki tekâlifi Sulhiye üzerindeki müzakerat ve İcra Vekilleri Heyetine itimat takririnin kabulü. 150:191

— Lozan Konferansındaki tekâlifi sulhiye üzerinde müzakerat. 106:147

— Lozan Konferansında takip olunacak iktisadî ve malî mesail ile mesaili arziye ve siyasiyedeki esasat hakkında müzakerat. 30:71

— Lozan Muahedenamesi mucibince ilan olunacak affı umumiden hariç tutulacak 150 kişilik liste üzerinde müzakerat. 434:454, 456:462

— Lozan Muahedenamesi mütemmimatından olan 9 No. lu protokolde mevzubahis emlâk ile, tarafeyn tebaasına ait alelumum emvali gayrimenkulenin takdiri kıymetle mübayaasına dair Yunan Hükümeti ile bir itilafname akti ve henüz aramızda sulh ve münasebet teessüs etmeyen düveli saire ile muhadenet ve Yugoslavya ile sulh ve müsalemet ve bunlarla ticaret ve ikamet mukaveleleri yapılmasına müsaade olunması hakkında Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Beyin beyanatı. 530:536

— Mahsubu Umumi Kanun lâyihasının ikinci ve dördüncü maddelerinin tadiline dair kanun lâyihası ve encümen mazbatası. 428:431

— Malatya Mebusu Hilmi Bey hakkında İkinci Şube mazbatası. 574

— Maliye Vekili Hasan Fehmi Beyin; İstanbul'un İdarei Maliyeye ilhakı neticesi 1 Şubat 1338 tarihinden itibaren tatbikine başlanan, adlî, idarî, malî vesair kavanine müteddair izahatı ve sulh muahedesinin akdine kadar Men'i Müskirat Kanununun bir müddet daha ademi tatbikine dair teklifi. 196:213

Sayfa

— Maraş Mebusu Tahsin Beyin masuniyeti teşriiyesinin refi hakkındaki Birinci Şube mazbatası. 557:564

— Menteşe Mebusu Yunus Nadi Bey hakkında ikame olunan zem ve kadh maddesi münaseb tiyle masuniyeti teşriiyesinin ademi ref'ine dair Birinci Şube mazbatası. 556:557

— Mezunen intihap devresinde bulunan mebusanın tekrar mebus seçilmesi halinde azimet ve avdet harcırahı verilip verilmeyeceği hakkında Sıvas Mebusu Rasim Beyin Divana tevcih ettiği sual. 220:226

— Muayyen menatıkta icra olunacak askerî manevralar için Millî Müdafaa Vekâleti Bütçesine tahsisatı munzamma itasına dair mazbata. 566:570

— Muş Mebusu Osman Kadri Bey hakkında Beşinci Şube mazbatası. 517:518

— Muvazenei Umumiye Kanun lâyihası ve Muvazenei Maliye Encümeni mazbatası. 390

— Bahriye Bütçesi 390

— Muvazenei Umumiye Kanun lâyihası ve Muvazenei Maliye Encümeni mazbatası. 412

A) Müdafaai Milliye Vekâleti Bütçesi. 412:425

— Mücadelei Milliyeye iştirak etmeyen ve hududu milli haricinde kalan erkân ve ümera ve zabitan ve mensubini askeriye hakkında yapılacak muameleye dair lâyihai kanuniye. 235:258,260:281, 284:310,311:312

— Mütekaid Binbaşı İzzet Efendi hakkında 4/20 No. lu Müdafaai Milliye Encümeni mazbatası. 358:361

— Ordunun teslihi ve harp sanayii kurulmasına dair lâyihai kanuniye. 539:548

— Patrik'in teb'idi münasebetiyle Yunan Hükümetinin ittihaz ettiği tedbirlere karşı tedabiri askeriye ittihazı ve Avrupa siyaseti hazırası. 464:482

— Sulh muahedesinin fasıl, fasıl müzakeresi. 2:28

— Tokat Mebusu Mustafa Bey hakkında Müdafaai Milliye Encümeni mazbatası. 363:369

— Türkiye Büyük Millet Meclisi ve mebuslar hakkında matbuatta intişar eden haberlere dair İstanbul Mebusu Hamdullah Suphi Beyin kanun teklifi. 373:385

Sayfa

— Türk Tayyare Cemiyetine yapılacak yardımın idarei hususiyeler bütçesine küsuratı munzamma şeklinde vazına (Bilâvasıta vergiler hakkındaki kanuna) dair Hariciye Encümeni mazbatası. 574:577, 580:582

REY İSTİHSALİ

— 1341 senesi Bütçesine mevzu üçüncü içtima senesi tahsisatından, arzu eden âzayı kirama, Divanı Riyasetçe kararlaştırılacak miktarda avans itasına dair Kângırı Mebusu Talât Bey ve rüfekasının takririnin ikinci defa reye vazı. 526:527

— Tokat Mebusu Mustafa Bey hakkında Müdafaai Milliye Encümeni mazbatasının ikinci defa reye vazı. 373,386:387

TAKRİRLER

— Âzayı kirama, 1342 senesi tahsisatından mahsubu yapılmak üzere 3 500'er lira verilmesine dair takrir. 550:552, 553:554

— 1341 senesi Bütçesine mevzu üçüncü içtima senesi tahsisatından, arzu eden âzayı kirama, Divanı Riyasetçe kararlaştırılacak miktarda avans itasına dair Kângırı Mebusu Talât Bey ve rüfekasının takriri. 521:524, 526:527

TEKLİFLER

— Hıyaneti Vataniye Kanununun birinci maddesinin tadili hakkında kanun ve İstanbul'da bir İstiklâl Mahkemesi kurulmasına dair Başvekil İsmet Paşanın teklifi. 314:328

— Maliye Vekili Hasan Fehmi Beyin: İstanbul'un İdarei Milliyeye ilhakı neticesi 1 Şubat 1338 tarihinden itibaren tatbikine başlanan, adli, idari, mali vesair kavanine müteakip izahatı ve sulh muahedesinin akdine kadar Men'i Müskirat Kanununun bir müddet daha ademi tatbikine dair teklifi. 196:213

— Türkiye Büyük Millet Meclisi ve mebuslar hakkında matbuatta intişar eden haberlere dair İstanbul Mebusu Hamdullah Suphi Beyin kanun teklifi. 373:385

TEZKERELER

Adliye Vekâleti Tezkereleri

— Dersim Mebusu Mustafa Ağa hakkında. 231

— Edirne Mebusu Şeref Bey hakkında 231:232

— İstanbul'da Kader Matbaası sahibi Apik veledi Agop Siverek Mebusu Kadir Bey tarafından darp edildiğine dair. 356:357

— Kastamonu Belediye Reisi Necip Efendi tarafından Hamdullah Suphi Bey aleyhine ikame edilen zemmü kadih davasına dair. 356

— Malatya Mebusu Hilmi Bey hakkında ikâme olunan zemmü kadih davasına ait. 390

— Sadettin Ferit Bey tarafından Gelibolu Mebusu Celal Nuri Bey hakkında ikâme olunan zemmü kadih davası ile alâkalı. 357:358

— Süleyman Nazif ve Cenabı Şahabettin Beyler tarafından Falih Rıfkı ve Yakup Kadri beyler aleyhine ikame edilen iftira ve zemmü kadih davası hakkında. 357

Başvekâlet Tezkereleri

— Ergani Mebusu İhsan Hâmit Bey hakkında. 572:573

— Gaziayıntap Hazine Vekili Sabrkı Mersin Mebusu Rasim Bey hakkında ikâme edilen davaya dair. 516:517

— Gaziantep Mebusu Ahmet Remzi Bey hakkında ikâme olunan davaya dair. 539

— Gümüşhane Mebusu Cemal Hüsnü Bey hakkında ikame olunan darp davasına dair. 530

— İzmir'de Sadayı Hak Gazetesi Müdiri mesulü Hakkı Bey tarafından Saruhan Mebusu Vasıf Bey aleyhine ikame olunan kadih davasına dair. 516

— Kastamonu Mebusu Fuat Bey hakkında ikâme olunan hakaret davasına dair. 539

— Konya Mebusu Fuat Bey hakkında ikâme olunan tahrir ve darp davasına dair. 539

Sayfa

— Malatya Mebusu Hacı Bekir Bey hakkında. 572

— Menteşe Mebusu Yunus Nadi Bey hakkında ikâme olunan zem ve kadih davasına dair. 539

— Vefata sebebiyet vermek maddesinden maznun Kars Mebusu Ömer Bey hakkında. 556

Sayfa

Divanı Riyaset Tezkeresi

— Bursa Mebusu Muhittin Baha Beyin, kendisi ile alâkalı celsei hafiye zaptının verilip verilemeyeceğine dair. 226:230

İstiklâl Mahkemesi Müddeiumumiliği Tezkeresi

— Maraş Mebusu Tahsin Bey hakkında. 539

ZAPTI SABIK HULÂSASI

İn'ikat	Celse	Sayfa
200	1-2	2
2	3	30
3	1-2-3	74
4	1-2	106
5	1-2-3-4	150
6	1-2-3	194
10	2	216
21	2-3	234:235
22	2-3	260
23	2	284
24	2	314
64	2-3	330
67	2-3	356
90	1	373
92	3	390
21	1	412
22	2	428
28	2	434
39	2	456
44	4	464
47	2	484
56	3	494
59	4	516
94	2	520
97	3	526
98	2-3	530
109	4	538:539
10	2	550
13	2	556
20	2	566
87	2	572
41	2	580
47	2	584

Söz Alanlar

A

Sayfa

Abdullah Azmi Efendi (Eskişehir) - Dahiliye Vekili Esbakı Ferit Beyin Ermenilerin İstanbul'a duhulüne müsaadesi mevzuunda. 487

Abdullah Bey (Trabzon) - Mücadelei Milliyeye iştirak etmeyen ve hududu milli haricinde kalan erkân ve ümera ve zabitan ve mensubini askeriye hakkında yapılacak muameleye dair lâyihai kanuniye münasebetiyle. 275

Abdurrahman Şeref Bey (İstanbul) - Mücadelei Milliyeye iştirak etmeyen ve hududu milli haricinde kalan erkân ve ümera ve zabitan ve mensubini askeriye hakkında yapılacak muameleye dair lâyihai kanuniye münasebetiyle. 264,301

Abdülhak Bey (Erzincan) - 1. Balkan itilâfı misakı çerçevesinde tanzim olunan Türkiye Cumhuriyeti ile Yugoslavya arasında aktolunan mukavelenamenin tetkik ve tasvibi ile;

2. Balkan itilâfı misakı çerçevesinde tanzim olunan Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Romanya arasında aktolunan mukavelenamenin tetkik ve tasvibi münasebetiyle. 589

Abdülkadir Kemali Bey (Kastamonu) - Sulh muahedesinin fasıl fasıl müzakeresi münasebetiyle. 13,15

Ağaoğlu Ahmet Bey (Kars) - Lozan Muahedenamesi mütemmimatından olan 9 No.lu Protokolde mevzubahis emlâk ile tarafeyn tebaasına ait alelumum emvali gayrimenkulenin takdiri kıymetle mübadelesine dair Yunan Hükümeti ile bir itilâfname akti ve henüz aramızda sulh ve münasebet teessüf etmeyen düveli saire ile muhadenet ve Yugoslavya ile sulh ve müsalemet ve bunlarla ticaret ve ikamet mukaveleleri yapılmasına müsaade olunması hakkında Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Beyin beyanatı münasebetiyle. 532,534

— Maraş Mebusu Tahsin Beyin masuniyeti teşriiyesinin refi hakkında Birinci Şube mazbatası münasebetiyle. 560

Sayfa

Ahmet Bey (Elâziz) - 1. Balkan itilâfı misakı çerçevesinde tanzim olunan Türkiye Cumhuriyeti ile Yugoslavya arasında aktolunan mukavelenamenin tetkik ve tasvibi ile;

2. Balkan itilâfı misakı çerçevesinde tanzim olunan Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Romanya arasında aktolunan mukavelenamenin tetkik ve tasvibi münasebetiyle. 587

Ahmet Hilmi Bey (Kayseri) - 1341 senesi bütçesine mevzuu üçüncü içtima senesi tahsisatından, arzu eden azayı kirama, Divanı Riyasetçe kararlaştırılacak miktarda avans itasına dair Kângırı Mebusu Talât Bey ve rüfekasının takriri münasebetiyle. 522

Ahmet Mahir Bey (Kastamonu) - Mücadelei Milliyeye iştirak etmeyen ve hududu millî haricinde kalan erkân ve ümera ve zabitan ve mensubini askeriye hakkında yapılacak muameleye dair lâyihai kanuniye münasebetiyle. 274

Ahmet Muhtar Bey (İstanbul) - Lozan Muahedenamesi mucibince ilân olunacak affı umumiden hariç tutulacak 150 kişilik liste üzerine müzakerat münasebetiyle. 457

Ahmet Muhtar Bey (Trabzon) - Mücadelei Milliyeye iştirak etmeyen ve hududu milli haricinde kalan erkân ve ümera ve zabitan ve mensubini askeriye hakkında yapılacak muameleye dair lâyihai Kanuniye münasebetiyle. 303,309

Ahmet Remzi Bey (Gaziayıntap) - Türk Tayyare Cemiyetine yapılacak yardımın İdarei Hususiyeler bütçesine küsuratı munzamma şeklinde vazına (Bilavasıta vergileri hakkındaki kanuna) dair Hariciye Encümeni mazbatası münasebetiyle. 580

— Türk Tayyare Cemiyetine yapılacak yardımın İdarei Hususiyeler bütçesine küsuratı munzamma şeklinde vazına dair kanun lâyihası ve mazbatası münasebetiyle. 576

Sayfa

Ahmet Süreyya Bey (Karesi) - Dahiliye Vekili esbakı Kütahya Mebusu Ferid Beyin, bazı ermenilerin İstanbul'a duhüllerine müsaade etmesine dair mazbata münasebetiyle. 509

— Mahsıubu umumi kanun layihasının ikinci ve dördüncü maddelerinin tadiline dair kanun layihası ve encümen mazbatası münasebetiyle. 431

— Muvazenei umumiye kanun layihası ve Muvazenei Maliye Encümeni mazbatası münasebetiyle. 418,421

— Patrik'in teb'idi münasebetiyle Yunan Hükümetinin ittihaz ettiği tedbirlere karşı tedabiri askeriye ittihazı ve Avrupa siyaseti hazırası münasebetiyle. 471

Akçuraoğlu Yusuf Bey (İstanbul) - Dahiliye Vekili esbakı Ferit Beyin ermenilerin İstanbul'a duhülüne müsaadesi mevzuunda. 489

— Lozan muahedenamesi mucibince ilan olunacak affı umumiden hariç tutulacak 150 kişilik liste üzerine müzakerat münasebetiyle. 438

Ali Bey (Afyonkarahisar) - Mücadelei Milliyeye iştirak etmeyen ve hududu milli haricinde kalan erkân ve ümera ve zabitan ve mensubini askeriye hakkında yapılacak muameleye dair layihai kanuniye münasebetiyle. 261

Ali Bey (Karesi) - Mücadelei Milliyeye iştirak etmeyen ve hududu milli haricinde kalan erkân ve ümera ve zabitan ve mensubini askeriye hakkında yapılacak muameleye dair layihai kanuniye münasebetiyle. 276

Ali Bey (Karahisarısahip) - Mücadelei Milliyeye iştirak etmeyen ve hududu milli haricinde kalan erkân ve ümera ve zabitan ve mensubini askeriye hakkında yapılacak muameleye dair layihai kanuniye münasebetiyle. 253,254

Ali Bey (Müdafaai Milliye Encümeni Reisi) (Karahisarısahip) - Mücadelei Milliyeye iştirak etmeyen ve hududu milli haricinde kalan erkân ve ümera ve zabitan ve mensubini askeriye hakkında yapılacak muameleye dair layihai kanuniye münasebetiyle. 255,276

Ali Cenani Bey (Gaziayıntap) Lozan Konferansındaki tekalifi sulhiye üzerinde müzakerat ve İcra Vekilleri Heyetine itimat takririnin kabulü münasebetiyle. 166

Sayfa

— Lozan Konferansında takip olunacak iktisadi ve mali mesail ile mesaili arziye ve siyasiyedeki esasat hakkında müzakerat münasebetiyle. 30

— Mezunen intihap devresinde bulunan Mebusanın tekrar mebus seçilmesi halinde azimet ve avdet harcırahı verilip verilmeyeceği hakkında Sıvas Mebusu Rasim Beyin Divana tevcih ettiği sual münasebetiyle. 221

— Mücadelei Milliyeye iştirak etmeyen ve hududu milli haricinde kalan erkân ve ümera ve zabitan ve mensubini askeriye hakkında yapılacak muameleye dair layihai kanuniye münasebetiyle. 305,308,309

— Sulh muahedesinin fasıl fasıl müzakeresi münasebetiyle. 13

Ali Fethi Bey (Başvekil ve Müdafaai Milliye Vekili) (İstanbul) - Dahiliye Vekili esbakı Kütahya Mebusu Ferid Beyin, bazı ermenilerin İstanbul'a duhüllerine müsaade etmesine dair mazbata münasebetiyle. 510,511

Ali Fuat Paşa (Ankara) - Patrik'in teb'idi münasebetiyle Yunan Hükümetinin ittihaz ettiği tedbirlere karşı tedabiri askeriye ittihazı ve Avrupa siyaseti hazırası münasebetiyle. 466,469

Ali Fuat Paşa (Reisisani) - (Ankara) - Azayı kiram tahsisatı seneviyesinin sureti tesviyesine dair Divanı Riyaset teklifi münasebetiyle. 219

Ali Rıza Bey (İstanbul) - Mücadelei Milliyeye iştirak etmeyen ve hududu milli haricinde kalan erkân ve ümera ve zabitan ve mensubini askeriye hakkında yapılacak muameleye dair layihai kanuniye münasebetiyle. 235,236, 244,252,261,262,278,307

— Mütekait Binbaşı İzzet Efendi hakkında 4/20 numaralı Müdafaai Milliye Encümeni mazbatası münasebetiyle. 360

Ali Rıza Bey (Kars) - Lozan Konferansında takip olunacak iktisadi ve mali mesail ile mesaili arziye ve siyasiyedeki esasat hakkında müzakerat münasebetiyle. 37,38

Ali Rıza Bey (Kastamonu) - Muvazenei Umumiye kanun layihası ve Muvazenei Maliye Encümeni mazbatası münasebetiyle. 400

Ali Rıza Efendi (Batum) - Maliye Vekili Hasan Fehmi Beyin, İstanbul'un İdarei

Sayfa

Milliyeye ilhakı neticesi 1 Şubat 1339 tarihinden itibaren tatbikine başlanan, adli, idari, mali vesair kavanine müteallik izahatı ve sulh muahedesinin akdine kadar Men'i Müskirat Kanununun bir müddet daha ademi tatbikine dair teklifi münasebetiyle. 202

Ali Saip Bey (Kozan) - Mahsubu Umumi kanun layihasının ikinci ve dördüncü maddelerinin tadiline dair kanun layihası ve encümeni mazbatası münasebetiyle. 431

— Mütekait Binbaşı İzzet Efendi hakkında 4/20 numaralı Müdafaai Milliye Encümeni mazbatası münasebetiyle. 360

Ali Sururi Efendi (Karahisarışarki) - Bursa Mebusu Muhittin Baha Beyin, kendisi ile alakalı celsei hafiye zaptının verilip verilmeyeceğine dair Divanı Riyaset tezkeresi münasebetiyle. 226,229

— Hıyaneti Vataniye Kanununun birinci maddesinin tadili hakkında kanun ve İstanbul'da bir İstiklâl Mahkemesi kurulmasına dair Başvekil İsmet Paşanın teklifi münasebetiyle. 327

— Lozan Muahedenamesi mucibince ilan olunacak affı umumiden hariç tutulacak 150 kişilik liste üzerinde müzakerat münasebetiyle. 443

— Mezunen intihap devresinde bulunan Mebusanın tekrar mebus seçilmesi halinde azimet ve avdet harcırahı verilip verilmeyeceği hakkında Sıvas Mebusu Rasim Beyin Divana tevcih ettiği sual münasebetiyle. 222

— Mücadelei Milliyeye iştirak etmiyen ve hududu millî haricinde kalan erkân ve ümera ve zabitan ve mensubini askeriye hakkında yapılacak muameleye dair lâyihai kanuniye münasebetiyle. 264

— Süleyman Nazif ve Cenab Şehabettin beyler tarafından Halih Rıfkı ve Yakup Kadri beyler aleyhine ikame edilen iftira ve zemmü kadih davası hakkında Adliye Vekâletinden mevrut evrak münasebetiyle. 357

— Tokat Mebusu Mustafa Bey hakkında Müdafaai Milliye Encümeni mazbatası münasebetiyle. 365,366

Ali Şuuri Bey (Karesi) - Lozan Muahedenamesi mucibince ilân olunacak affı umumiden hariç tutulacak 150 kişilik liste üzerine müzakerat münasebetiyle 447,461

Sayfa

— Muvazenei Umumiye Kanun Lâyihası ve Muvazenei Maliye Encümeni mazbatası münasebetiyle. 393

— Patrik'in teb'idi münasebetiyle Yunan Hükümetinin ittihaz ettiği tedbirlere karşı tedabiri askeriye ittihazı ve Avrupa siyaseti hazırası münasebetiyle. 471

Ali Şükrü Bey (Trabzon) - Lozan Konferansındaki tekâlifi sulhiye üzerinde müzakerat münasebetiyle. 130

— Lozan Konferansındaki tekâlifi Sulhiye üzerinde müzakerat ve İcra Vekilleri Heyetine itimat takririnin kabulü münasebetiyle. 175

— Lozan Konferansında takip olunacak iktisadî ve malî mesail ile mesaili arziye ve siyasiyedeki esasat hakkında müzakerat münasebetiyle. 36

— Maliye Vekili Hasan Fehmi Beyin, İstanbul'un İdarei Milliyeye ilhakı neticesi 1 Şubat 1339 tarihinden itibaren tatbikine başlanan, adli, idari, mali vesair kavanine müteallik izahatı ve sulh muahedesinin akdine kadar Men'i Müskirat Kanununun bir müddet daha ademi tatbikine dair teklifi münasebetiyle. 197

— Sulh muahedesinin fasıl fasıl müzakeresi münasebetiyle. 3,4

Arif Bey (Eskişehir) - Muvazenei Umumiye Kanun Lâyihası ve Muvazenei Maliye Encümeni mazbatası münasebetiyle. 399

— Mücadelei Milliyeye iştirak etmiyen ve hududu millî haricinde kalan erkân ve ümera ve zabitan ve mensubini askeriye hakkında yapılacak muameleye dair lâyihai kanuniye münasebetiyle. 241,288.292, 300,304

— Ordunun tesbihi ve harp sanayii kurulmasına dair lâyihai kanuniye münasebetiyle. 546

— Patrik'in teb'idi münasebetiyle Yunan Hükümetinin ittihaz ettiği tedbirlere karşı tedabiri askeriye ittihazı ve Avrupa siyaseti hazırası münasebetiyle. 472

Arif Bey (Müdafaai Milliye Encümeni Mazbata Muharriri) (Eskişehir) - Tokat Mebusu Mustafa Bey hakkında Müdafaai Milliye Encümeni mazbatası münasebetiyle. 364

Sayfa

Atıf Bey (Bayazıt) - Maliye Vekili Hasan Fehmi Beyin, İstanbul'un İdarei Milliyeye ilhakı neticesi 1 Şubat 1339 tarihinden itibaren tatbikine başlanan, adli, idari, mali vesair kavanine mütedair izahatı ve sulh muahedesinin akdine kadar Men'i Müskirat Kanununun bir müddet daha ademi tatbikine dair teklifi münasebetiyle. 202

Avni Bey (Cebelibereket) - Lozan Muahedenamesi mucibince ilân olunacak affı umumiden hariç tutulacak 150 kişilik liste üzerine müzakerat münasebetiyle. 459

— Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Mebuslar hakkında matbuatta intişar eden haberlere dair İstanbul Mebusu Hamdullah Suphi Beyin kanun teklifi münasebetiyle. 384

Avni Bey (Saruhan) - Sulh muahedesinin fasıl fasıl müzakeresi münasebetiyle. 21

B

Basri Bey (Karesi) - Bursa Mebusu Muhittin Baha Beyin, kendisi ile alâkalı celsei hafiye zaptının verilip verilemiyeceğine dair Divanı Riyaset tezkeresi münasebetiyle. 226,229

— Lozan Konferansındaki tekâlifi Sulhiye üzerinde müzekerat ve İcra Vekilleri Heyetine itimat takririnin kabulü münasebetiyle. 181

— Lozan Konferansında takip olunacak iktisadî ve malî mesail ile mesaili arziye ve siyasiyedeki esas at hakkında müzakerat münasebetiyle. 63

— Maliye Vekili Hasan Fehmi Beyin, İstanbul'un İdarei Milliyeye ilhakı neticesi 1 Şubat 1339 tarihinden itibaren tatbikine başlanan, adli, idari, mali vesair kavanine mütedair izahatı ve sulh muahedesinin akdine kadar Men'i Müskirat Kanununun bir müddet daha ademi tatbikine dair teklifi münasebetiyle. 199

Besim Atalay Bey (Aksaray) - Azayı kirama 1342 senesi tahsisatından mahsubu yapılmak üzere 3 500 er lira verilmesine dair takrir münasebetiyle. 551

— Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Mebuslar hakkında matbuatta intişar eden haberlere dair İstanbul Mebusu Hamdullah Suphi Beyin kanun teklifi münasebetiyle. 378

Besim Bey (Mersin) - Azayı kirama 1342 senesi tahsisatından mahsubu yapılmak üzere 3 500 er lira verilmesine dair takrir münasebetiyle. 550

C

Celâl Nuri Bey (Gelibolu) - Maraş Mebusu Tahsin Beyin masuniyeti teşriiyesinin ref'i hakkında Birinci Şube mazbatası münasebetiyle. 557

— Menteşe Mebusu Yunus Nadi Bey hakkında masuniyeti teşriiyesinin ademi ref'ine dair Birinci Şube mazbatası münasebetiyle. 556

— Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Mebuslar hakkında matbuatta intişar eden haberlere dair İstanbul Mebusu Hamdullah Suphi Beyin kanun teklifi münasebetiyle. 383

Cemil Bey (Dahiliye Vekili) (Tekirdağ) - Patrik'in teb'idi münasebetiyle Yunan Hükümetinin ittihaz ettiği tedbirlere karşı tedabiri askeriye ittihazı ve Avrupa siyaseti hazırası münasebetiyle. 466

D

Doktor Mazhar Bey (Aydın) - Maliye Vekili Hasan Fehmi Beyin, İstanbul'un İdarei Milliyeye ilhakı neticesi 1 Şubat 1339 tarihinden itibaren tatbikine başlanan, adli, idari, mali vesair kavanine mütedair izahatı ve sulh muahedesinin akdine kadar Men'i Müskirat Kanununun bir müddet daha ademi tatbikine dair teklifi münasebetiyle. 203

Doktor Mustafa Bey (Sinop) - Sulh muahedesinin fasıl fasıl müzakeresi münasebetiyle. 15

Durak Bey (Erzurum) - Lozan Konferansında takip olunacak iktisadî ve malî mesail ile mesaili arziye ve siyasiyedeki esasat hakkında müzakerat münasebetiyle. 35

Dursun Bey (Çorum) - Lozan Konferansındaki tekalifi Sulhiye üzerinde İcra Vekille-

Sayfa

ri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Bey, Hariciye Vekili İsmet Paşa ve Sulh Heyeti Murahhasa müşavirlerinden Diyarbekir Mebusu Ziilfü Beyin izahatı münasebetiyle. 80

E

Ekrem Bey (Lâzistan) - Hıyaneti Vataniye Kanununun birinci maddesinin tadili hakkında kanun ve İstanbul'da bir İstiklâl Mahkemesi kurulmasına dair Başvekil İsmet Paşanın teklifi münasebetiyle. 317

Emin Bey (Egani) - Mezunen intihap devresinde bulunan Mebusanın tekrar mebus seçilmesi halinde azimet ve avdet harcırahı verilip verilmeyeceği hakkında Sivas Mebusu Rasim Beyin Divana tevcih ettiği sual münasebetiyle. 222

Emin Bey (Eskişehir) - 1. Balkan itilâfı misakı çerçevesinde tanzim olunan Türkiye Cumhuriyeti ile Yugoslavya arasında aktolunan mukavelenamenin tetkik ve tasvibi ile;

2. Balkan itilâfı misakı çerçevesinde tanzim olunan Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Romanya arasında aktolunan mukavelenamenin tetkik ve tasvibi münasebetiyle. 586

— Türk Tayyare Cemiyetine yapılacak yardımın İdarei Hususiyeler bütçesine küsuratı munzamma şeklinde vazına dair kanun lâyihası ve mazbatası münasebetiyle. 576

Esat Efendi (Menteşe) - Mütekait Binbaşı İzzat Efendi hakkında 4 20 numaralı Müdafaaî Milliye Encümeni mazbatası münasebetiyle. 359,360

Eyüp Sabri Efendi (Konya) - Lozan Muahedenamesi mucibince ilân olunacak affı umumiden hariç tutulacak 150 kişilik liste üzerine müzakerat münasebetiyle. 459

F

Fazıl Ahmet Bey (Elâziz) - 1. Balkan itilâfı misakı çerçevesinde tanzim olunan Türkiye Cumhuriyeti ile Yugoslavya arasında aktolunan mukavelenamenin tetkik ve tasvibi ile;

2. Balkan itilâfı misakı çerçevesinde tanzim olunan Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Romanya arasında aktolunan mukavelenamenin tetkik ve tasvibi münasebetiyle. 593

Feridun Fikri Bey (Dersim) - 1341 senesi bütçesine mevzu üçüncü içtima senesi tahsisatından, arzu eden azayı kirama, Divanı Riyasetçe kararlaştırılacak miktarda avans itasına dair Kângırı Mebusu Talât Bey ve rüfekasının takriri münasebetiyle. 523

— İstanbul İstiklâl Mahkemesi hakkında Adliye Encümeni mazbatası münasebetiyle. 347

— Lozan Muahedenamesi mütemmimatından olan 9 No. lu Protokolde mevzubahis emlâk ile tarafeyn tebaasına ait alelumum emvali gayri menkulenin takdiri kıymetle mübadelesine dair Yunan Hükümeti ile bir itilâfname akti ve henüz aramızda sulh ve münasebet teessüs etmeyen düveli saire ile muhadenet ve Yugoslavya ile sulh ve müsalemet ve bunlarla ticaret ve ikamet mukaveleleri yapılmasına müsaade olunması hakkında Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Beyin beyanatı münasebetiyle. 535

— Mücadelei Milliyeye iştirak etmiyen ve hududu millî haricinde kalan erkân ve ümera ve zabitan ve mensubini askeriye hakkında yapılacak muameleye dair lâyihai kanuniye münasebetiyle. 261,271,280,285,289,291

— Patrik'in teb'idi münasebetiyle Yunan Hükümetinin ittihaz ettiği tedbirlere karşı tedabiri askeriye ittihazı ve Avrupa siyaseti hazırası münasebetiyle. 480

— Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Mebuslar hakkında matbuatta intişar eden haberlere dair İstanbul Mebusu Hamdullah Suphi Beyin kanun teklifi münasebetiyle. 378,384

— Vazifei memuriyetini suiistimal maddesinden dolayı Mersin Mebusu Besim Bey hakkında Başvekâlet tezkeresi ve İkinci Şube mazbatası münasebetiyle. 521

Ferit Bey (Başvekil) (İstanbul) - Dahiliye Vekili Esbakı Ferit Beyin Ermenilerin İstanbul'a duhülüne müsaadesi mevzuunda. 490

Ferit Bey (Dahiliye Vekili Esbakı) (Kütahya) - Dahiliye Vekili Esbakı Ferit Beyin Ermenilerin İstanbul'a duhülüne müsaadesi mevzuunda. 484,485

Sayfa

Ferit Bey (Dahiliye Vekili) (Kütahya) - Lozan Muahedenamesi mucibince ilân olunacak affı umumiden hariç tutulacak 150 kişilik liste üzerine müzakerat münasebetiyle. 434,437, 438,449,452,456,458,461,462

Ferit Bey (Gaziantep) - Mücadelei Milliyeye iştirak etmiyen ve hududu millî haricinde kalan erkân ve ümera ve zabitan ve mensubini askeriye hakkında yapılacak muameleye dair lâyihai kanuniye münasebetiyle. 252

Ferit Bey (Kütahya) - Dahiliye Vekili esbakı Kütahya Mebusu Ferit Beyin, bazı Ermenilerin İstanbul'a duhullerine müsaade etmesine dair mazbata münasebetiyle. 494,510,511

Fethi Bey (Başvekil ve Müdafaai Milliye Vekili) (İstanbul) - Patrik'in teb'idi münasebetiyle Yunan Hükümetinin ittihaz ettiği tedbirlere karşı tedabiri askeriye ittihazı ve Avrupa siyaseti hazırası münasebetiyle. 464,467,480

Fevzi Efendi (Erzincan) - Lozan Konferansında takip olunacak iktisadî ve malî mesail ile mesaili arziye ve siyasiyedeki esasat hakkında müzakerat münasebetiyle. 61

Sayfa

Feyyaz Bey (Yozgat) - Lozan Konferansındaki tekâlifi Sulhiye üzerinde müzakerat ve İcra Vekilleri Heyetine itimat takririnin kabulü münasebetiyle. 170

Dr. Fikret Bey (Ertuğrul) - Lozan Muahedenamesi mucibince ilân olunacak affı umumiden hariç tutulacak 150 kişilik liste üzerine müzakerat münasebetiyle. 445

— Mücadelei Milliyeye iştirak etmiyen ve hududu millî haricinde kalan erkân ve ümera ve zabitan ve mensubini askeriye hakkında yapılacak muameleye dair lâyihai kanuniye münasebetiyle. 247,248,287,297

Fuat Bey (Lâzistan) - Mücadelei Milliyeye iştirak etmiyen ve hududu millî haricinde kalan erkân ve ümera ve zabitan ve mensubini askeriye hakkında yapılacak muameleye dair lâyihai kanuniye münasebetiyle. 270,274

Fuat Bey (Rize) - Türk Tayyare Cemiyetine yapılacak yardımın İdarei Hususiyeler bütçesine küsuratı munzamma şeklinde vazına dair kanun lâyihası ve mazbatası münasebetiyle. 575

G

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Ankara) - Lozan Konferansındaki tekâlifi Sulhiye üzerinde müzakerat ve İcra Vekilleri Heyetine itimat takririnin kabulü münasebetiyle. 173,174,176

H

Hacı Şükrü Bey (Diyarbekir) - Maliye Vekili Hasan Fehmi Beyin, İstanbul'un İdarei Milliyeye ilhakı neticesi 1 Şubat 1339 tarihinden itibaren tatbikine başlanan, adli, idari, mali, vesair kavanine mütedair izahatı ve sulh muahedesinin akdine kadar Men'i Müskirat Kanununun bir müddet daha ademi tatbikine dair teklifi münasebetiyle. 197

Hacim Muhiddin Bey (Giresun) - Dahiliye Vekili esbakı Ferit Beyin Ermenilerin İstanbul'a duhülüne müsaadesi mevzuunda. 485

— Dahiliye Vekili esbakı Kütahya Mebusu Ferit Beyin, bazı Ermenilerin İstanbul'a duhüllerine müsaade etmesine dair mazbata münasebetiyle. 503

— Lozan Muahedenamesi mucibince ilân olunacak affı umumiden hariç tutulacak 150 kişilik liste üzerine müzakerat münasebetiyle. 446, 458

— Mahsubu Umumi Kanun Lâyihasının ikinci ve dördüncü maddelerinin tadiline dair kanun lâyihası ve encümen mazbatası münasebetiyle. 430

— Mücadelei Milliyeye iştirak etmiyen ve hududu millî haricinde kalan erkân ve ümera ve zabitan ve mensubini askeriye hakkında yapılacak muameleye dair lâyihai kanuniye münasebetiyle. 243,288,301,309

Hafız Abdullah Efendi (İzmit) - Lozan Konferansında takip olunacak iktisadi ve malî mesail ile mesaili arziye ve siyasiyedeki esasat hakkında müzakerat münasebetiyle. 47

Hafız Mehmet Bey (Trabzon) - Lozan Konferansındaki tekâlifi sulhiye üzerinde İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Bey, Hariciye Vekili İsmet Paşa ve Sulh Heyeti Murahhasa müşavirlerinden Diyarbekir Mebusu Zülfü Bey'in izahatı münasebetiyle. 97

Sayfa

— Lozan Konferansında takip olunacak iktisadî ve malî mesail ile mesaili arziye ve siyasiyedeki esasat hakkında müzakerat münasebetiyle. 40

— Mücadelei Milliyeye iştirak etmeyen ve hududu millî haricinde kalan erkân ve ümera ve zabitan ve mensubini askeriye hakkında yapılacak muameleye dair lâyihai kanuniye münasebetiyle. 251

Hakkı Hami Bey (Sinop) - Bursa Mebusu Muhittin Baha Beyin, kendisi ile alâkalı celsei hafiye zaptının verilip verilmeyeceğine dair Divanı Riyaset tezkeresi münasebetiyle. 227

— Lozan Konferansındaki tekâlifi sulhiye üzerinde İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Bey, Hariciye Vekili İsmet Paşa ve Sulh Heyeti Murahhasa müşavirlerinden Diyarbekir Mebusu Zülfü Beyin izahatı münasebetiyle. 74,75

— Lozan Konferansındaki tekâlifi Sulhiye üzerinde müzakerat ve İcra Vekilleri Heyetine itimat takririnin kabulü münasebetiyle. 174

— Lozan Konferansında takip olunacak iktisadî ve malî mesail ile mesaili arziye ve siyasiyedeki esasat hakkında müzakerat münasebetiyle. 65

— Maliye Vekili Hasan Fehmi Beyin, İstanbul'un İdarei Milliyeye ilhakı neticesi 1 Şubat 1339 tarihinden itibaren tatbikine başlanan, adlî, idarî, malî vesair kavanine mütedair izahatı ve sulh muahedesinin akdine kadar Menî Müskirat Kanununun bir müddet daha âdemi tatbikine dair teklifi münasebetiyle. 206

Hakkı Tarık Bey (Giresun) - Dahiliye Vekili Esbakı Ferit Beyin Ermenilerin İstanbul'a duhulüne müsadesi mevzuunda. 490

— Maraş Mebusu Tahsin Beyin masuniyeti teşriiyesinin ref'i hakkında Birinci Şube mazbatası münasebetiyle. 562

— Mücadelei Milliyeye iştirak etmeyen ve hududu millî haricinde kalan erkân ve ümera ve zabitan ve mensubini askeriye hakkında yapılacak muameleye dair lâyihai kanuniye münasebetiyle. 284

Halil Bey (Zonguldak) - 1. Balkan itilâfı misakı çerçevesinde tanzim olunan Türkiye Cumhuriyeti ile Yugoslavya arasında aktolunan mukavelenamenin tetkik ve tasvibi ile;

2. Balkan itilâfı misakı çerçevesinde tanzim olunan Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Romanya arasında aktolunan mukavelenamenin tetkik ve tasvibi münasebetiyle. 589

— Lozan Muahedenamesi mucibince ilân olunacak affı umumiden hariç tutulacak 150 kişilik liste üzerine müzakerat münasebetiyle. 448,459

— Muvazenei Umumiye Kanun Lâyihası ve Muvazenei Maliye Encümeni mazbatası münasebetiyle. 397

Halis Turgut Bey (Sivas) - Mücadelei Milliyeye iştirak etmeyen ve hududu millî haricinde kalan erkân ve ümera ve zabitan ve mensubini askeriye hakkında yapılacak muameleye dair lâyihai kanuniye münasebetiyle. 270,276, 309

Halit Bey (Kastamonu) - Lozan Muahedenamesi mucibince ilân olunacak affı umumiden hariç tutulacak 150 kişilik liste üzerine müzakerat münasebetiyle. 447

— Muvazenei Umumiye Kanun lâyihası ve Muvazenei Maliye Encümeni mazbatası münasebetiyle. 416

— Mücadelei Milliyeye iştirak etmiyen ve hududu millî haricinde kalan erkân ve ümera ve zabitan ve mensubini askeriye hakkında yapılacak muameleye dair lâyihai kanuniye münasebetiyle. 249,270, 273,285,297,300

Hamdi Bey (Bozok) - İstanbul İstiklâl Mahkemesi hakkında Adliye Encümeni mazbatası münasebetiyle. 338

Hamdi Bey (Encümeni Mahsus Namına) (İstanbul) - Muvazenei Umumiye Kanun lâyihası ve Muvazenei Maliye Encümeni mazbatası münasebetiyle. 391,398

Hamdullah Suphi Bey (Antalya) - Lozan Konferansındaki tekâlifi sulhiye üzerinde müzakerat münasebetiyle. 109

Hamdullah Suphi Bey (İstanbul) - Dahiliye Vekili Esbakı Ferit Beyin Ermenilerin İstanbul'a duhulüne müsaadesi mevzuunda. 486

— Dahiliye Vekili Esbakı Kütahya Mebusu Ferid Beyin, bazı ermenilerin İstanbul'a

Sayfa

duhullerine müsaade etmesine dair mazbata münasebetiyle. 510,511, 512

— Patrik'in tebîidi münasebetiyle Yunan Hükümetinin ittihaz ettiği tedbirlere karşı tedabiri askeriye ittihazı ve Avrupa siyaseti hazırası münasebetiyle. 467

— Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Mebuslar hakkında matbuatta intişar eden haberlere dair İstanbul Mebusu Hamdullah Suphi Beyin kanun teklifi münasebetiyle. 373

Hasan Bey (Trabzon) - Lozan Konferansındaki tekâlifi Sulhiye üzerinde müzakerat ve İcra Vekilleri Heyetine itimat takririnin kabulü münasebetiyle. 170

— Lozan Konferansında takip olunacak iktisadî ve malî mesail ile mesaili arziye ve siyasiyedeki esasat hakkında müzakerat münasebetiyle. 41,45,47, 59,60,65

— Türk Tayyare Cemiyetine yapılacak yardımın İdarei Hususiyeler bütçesine küsuratı munzamma şeklinde vazına (Bilâvasıta vergileri hakkındaki kanuna) dair Hariciye Encümeni mazbatası münasebetiyle. 581

Hasan Fehmi Bey (Gümüşhane) - Muhasebu Umumi Kanun lâyihasının ikinci ve dördüncü maddelerinin tadiline dair kanun lâyihası ve encümen mazbatası münasebetiyle. 429

— Muvazenei Umumiye Kanun lâyihası ve Muvazenei Maliye Encümeni mazbatası münasebetiyle. 394,407

Hasan Fehmi Bey (Maliye Vekili) (Gümüşhane) - Lozan Konferansındaki tekalifi Sulhiye üzerinde İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Bey, Hariciye Vekili İsmet Paşa ve Sulh Heyeti Murahhasa müşavirlerinden Diyarbekir Mebusu Zülfü Beyin izahatı münasebetiyle. 85

— Lozan Konferansındaki tekalifi Sulhiye üzerinde müzakerat ve İcra Vekilleri Heyetine itimat takririnin kabulü münasebetiyle. 189

— Maliye Vekili Hasan Fehmi Beyin, İstanbul'un İdarei Milliyeye ilhakı neticesi 1 Şubat 1339 tarihinden itibaren tatbikine başlanan, adli, idari, mali vesair kavanine mütedair izahatı ve sulh muahedesinin akdine kadar Men'i Müskirat Kanununun bir

Sayfa

müddet daha ademi tatbikine dair teklifi münasebetiyle. 196,200 206

— Mezunen intihap devresinde bulunan mebusanın tekrar mebus seçilmesi halinde azimet ve avdet harcırahı verilip verilmeyeceği hakkında Sivas Mebusu Rasim Beyin Divana tevcih ettiği sual münasebetiyle. 224

— Mücadelei Milliyeye iştirak etmiyen ve hududu millî haricinde kalan erkân ve ümera ve zabitan ve mensubini askeriye hakkında yapılacak muameleye dair lâyihai kanuniye münasebetiyle. 307

Hasan Fehmi Bey (Ziraat Vekili) (Gümüşhane) - Patrik'in tebîidi münasebetiyle Yunan Hükümetinin ittihaz ettiği tedbirlere karşı tedabiri askeriye ittihazı ve Avrupa siyaseti hazırası münasebetiyle. 469

Hasan Fehmi Efendi (Kastamonu) - Muvazenei Umumiye Kanun lâyihası ve Muvazenei Maliye Encümeni mazbatası münasebetiyle. 398

— Mücadelei Milliyeye iştirak etmiyen ve hududu millî haricinde kalan erkân ve ümera ve zabitan ve mensubini askeriye hakkında yapılacak muameleye dair lâyihai kanuniye münasebetiyle. 255

Hasan Fehmi Efendi (Sinop) - Mücadelei Milliyeye iştirak etmiyen ve hududu millî haricinde kalan erkân ve ümera ve zabitan ve mensubini askeriye hakkında yapılacak muameleye dair lâyihai kanuniye münasebetiyle. 286,287

Hasan Reşit Bey (Malatya) - 1. Balkan itilâfı misakı çerçevesinde tanzim olunan Türkiye Cumhuriyeti ile Yugoslavya arasında aktolunan mukavelenamenin tetkik ve tasvibi ile;

2. Balkan itilâfı misakı çerçevesinde tanzim olunan Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Romanya arasında aktolunan mukavelenamenin tetkik ve tasvibi münasebetiyle. 588

Hasib Bey (Maraş) - Lozan Konferansındaki tekalifi sulhiye üzerinde İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Bey, Hariciye Vekili İsmet Paşa ve Sulh Heyeti Murahhasa Müşavirlerinden Diyarbekir Mebusu Zülfü Beyin izahatı münasebetiyle. 79

Sayfa

— Maliye Vekili Hasan Fehmi Beyin, İstanbul'un İdarei Milliyeye ilhaki neticesi 1 Şubat 1339 tarihinden itibaren tatbikine başlanan, adli, idari, mali vesair kavanine mütedair izahatı ve sulh muahedesinin akdine kadar Men'i Müskirat Kanununun bir müddet daha ademi tatbikine dair teklifi münasebetiyle. 200

Haydar Bey (Van) - Lozan Konferansındaki tekâlifi sulhiye üzerinde müzakerat ve İcra Vekilleri Heyetine itimat takririnin kabulü münasebetiyle. 176

Hilmi Bey (Malatya) - 1. Balkan itilâfı misaki çerçevesinde tanzim olunan Türkiye Cumhuriyeti ile Yugoslavya arasında aktolunan mukavelenamenin tetkik ve tasvibi ile;

2. Balkan itilâfı misakı çerçevesinde tanzim olunan Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Romanya arasında aktolunan mukavelenamenin tetkik ve tasvibi münasebetiyle. 593

Hulûsi Bey (Karesi) - Lozan Muahedenamesi mucibince ilân olunacak affı umumiden hariç tutulacak 150 kişilik liste üzerine müzakerat münasebetiyle. 446

Hüseyin Avni Bey (Erzurum) - Azayı kiram tahsisatı seneviyesinin sureti tesviyesine dair Divanı Riyaset teklifi münasebetiyle. 217

— Erzurum Mebusu Avni Beyin Celsei hafiyelerde cereyan eden müzakeratın ifşa olunduğuna dair beyanatı. 194

— Lozan Konferansındaki tekalifi Sulhiye üzerinde İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Bey, Hariciye Vekili İsmet Paşa ve Sulh Heyeti Murahhasa Müşavirlerinden Diyarbekir Mebusu Zülfü Beyin izahatı münasebetiyle. 92

— Lozan Konferansında takip olunacak iktisadi ve mali mesail ile mesaili arziye ve siyasiyedeki esasat hakkında müzakerat münasebetiyle. 31

— Sulh muahedesinin fasıl fasıl müzakeresi münasebetiyle. 4,23

Sayfa

Hüseyin Rauf Bey (İcra Vekilleri Heyeti Reisi (Sivas) - Lozan Konferansındaki tekâlifi sulhiye üzerinde İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Bey, Hariciye Vekili İsmet Paşa ve Sulh Heyeti Murahhasa Müşavirlerinden Diyarbekir Mebusu Zülfü Beyin izahatı münasebetiyle 82,99

— Lozan Konferansındaki tekâlifi sulhiye üzerinde müzakerat münasebetiyle. 118,136, 137,140

— Lozan Konferansındaki tekâlifi Sulhiye üzerinde müzakerat ve İcra Vekilleri Heyetine itimat takririnin kabulü münasebetiyle. 188,190

— Lozan Konferansında takip olunacak iktisadi ve mali mesail ile mesaili arziye ve siyasiyedeki esasat hakkında müzakerat münasebetiyle. 32,36,71

— Maliye Vekili Hasan Fehmi Beyin, İstanbul'un İdarei Milliyeye ilhakı neticesi 1 Şubat 1339 tarihinden itibaren tatbikine başlanan, adli, idari, mali vesair kavanine mütedair izahatı ve sulh muahedesinin akdine kadar Men'i Müskirat Kanununun bir müddet daha ademi tatbikine dair teklifi münasebetiyle. 202,205

— Mezunen intihap devresinde bulunan mebusanın tekrar mebus seçilmesi halinde azimet ve avdet harcirahı verilip verilmeyeceği hakkında Sivas Mebusu Rasim Beyin Divana tevcih ettiği sual münasebetiyle. 222

— Sulh muahedesinin fasıl fasıl müzakeresi münasebetiyle. 3,4,27

Hüseyin Rauf Bey (İstanbul) - Hıyaneti Vataniye Kanununun birinci maddesinin tadili hakkında kanun ve İstanbul'da bir İstiklâl Mahkemesi kurulmasına dair Başvekil İsmet Paşanın teklifi münasebetiyle. 317,326

— İstanbul İstiklâl Mahkemesi hakkında Adliye Encümeni mazbatası münasebetiyle. 332

İ

İbrahim Bey (Ertuğrul) - Mücadelei Milliyeye iştirak etmiyen ve hududu milli haricinde kalan erkân ve ümera ve zabitan ve mensubini askeriye hakkında yapılacak muameleye dair lâyihai kanuniye münasebetiyle. 262

İbrahim Bey (İsparta) - 1. Balkan itilâfı misaki çerçevesinde tanzim olunan Türkiye Cumhuriyeti ile Yugoslavya arasında aktolunan mukavelenamenin tetkik ve tasvibi ile;

Sayfa

2. Balkan itilâfı misakı çerçevesinde tanzim olunan Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Romanya arasında aktolunan mukavelenamenin tetkik ve tasvibi münasebetiyle 590

İhsan Bey (Cebelibereket) - Lozan Muahedenamesi mucibince ilân olunacak affı umumiden hariç tutulacak 150 kişilik liste üzerine müzakerat münasebetiyle. 436

İlyas Sami Bey (Muş) - Dahiliye Vekili Esbakı Ferit Beyin Ermenilerin İstanbul'a dahiline müsaadesi mevzuunda. 485

— Hıyaneti Vataniye Kanununun birinci maddesinin tadili hakkında kanun ve İstanbul'da bir İstiklâl Mahkemesi kurulmasına dair Başvekil İsmet Paşanın teklifi münasebetiyle. 327

— İstanbul İstiklâl Mahkemesi hakkında Adliye Encümeni mazbatası münasebetiyle. 331

— Lozan Konferansındaki tekalifi sulhiye üzerine İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Bey, Hariciye Vekili İsmet Paşa ve Sulh Heyeti Murahhasa Müşavirlerinden Diyarbekir Mebusu Zülfü Beyin izahatı münasebetiyle. 81

— Meraş Mebusu Tahsin Beyin masuniyeti teşriiyesinin refi hakkında Birinci Şube mazbatası münasebetiyle. 560

İsmail Canbulat Bey (İstanbul) - Mücadelei Milliyeye iştirak etmiyen ve hududu milli hanicinde kalan erkân ve ümera ve zabitan ve mensubini askeriye hakkında yapılacak muameleye dair hüviyeti kanuniye münasebetiyle. 269

İsmail Kemal Bey (Çorum) - Mücadelei Milliyeye iştirak etmiyen ve hududu milli hanicinde kalan erkân ve ümera ve zabitan ve mensubini askeriye hakkında yapılacak muameleye dair hüviyeti kanuniye münasebetiyle. 255

İsmail Suphi Soysalb Bey (Burdur) - Biga Mebusu Mehmet Beyle alâkalı, geçen devreden müdevver evrakın Şubeye havalesi münasebetiyle. 230

— Bursa Mebusu Muhittin Baha Beyin, kendisi ile alâkalı celsei hafiye zaptının verilip verilemiyeceğine dair Divanı Riyaset tezkeresi münasebetiyle. 227

Sayfa

İsmet Bey (Çorum) 1. Balkan itilâfı misakı çerçevesinde tanzim olunan Türkiye Cumhuriyeti ile Yugoslavya arasında aktolunan mukavelenamenin tetkik ve tasvibi ile;

2. Balkan itilâfı misakı çerçevesinde tanzim olunan Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Romanya arasında aktolunan mukavelenamenin tetkik ve tasvibi münasebetiyle. 593

— 1341 senesi bütçesine mevzu üçüncü içtima senesi tahsisatından, arzu eden âzayı kiramı, Divanı Riyasetçe kararlaştırılacak miktarda avans itasına dair Kâtibi Mebusu Talât Bey ve rüfekasının takriri münasebetiyle. 523

— Lozan Muahedenamesi mucibince ilân olunacak affı umumiden hariç tutulacak 150 kişilik liste üzerine müzakerat münasebetiyle. 456,460

— Türk Tayyare Cemiyetine yapılacak yardımın İdarei Hususiyeler bütçesine küsuratı munzamma şeklinde vazına dair kanun lâyihası ve mazbatası münasebetiyle. 575

İsmet Paşa (Başvekil) (Edirne) - Hıyaneti Vataniye Kanununun birinci maddesinin tadili hakkında kanun ve İstanbul'da bir İstiklâl Mahkemesi kurulmasına dair Başvekil İsmet Paşanın teklifi münasebetiyle. 314,327

İsmet Paşa (Başvekil) (Malatya) - İstanbul İstiklâl Mahkemesi hakkında Adliye Encümeni mazbatası münasebetiyle. 338

İsmet Paşa (Hariciye Vekili) (Edirne) - Lozan Konferansındaki tekalifi Sulhiye üzerinde İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Bey, Hariciye Vekili İsmet Paşa ve Sulh Heyeti Murahhasa müşavirlerinden Diyarbekir Mebusu Zülfü Beyin izahatı münasebetiyle. 74,100

— Lozan Konferansında takip olunacak iktisadi ve mali mesail ile mesaili arziye ve siyasiyedeki esasat hakkında müzakerat münasebetiyle. 65

— Sulh muahedesinin fasıl fasıl müzakeresi münasebetiyle. 22,25

K

Sayfa

Kâmil B. (İzmir) - Patrik'in tebʻidi münasebetiyle Yunan Hükümetinin ittihaz ettiği tedbirlere karşı tedabiri askeriye ittihazı ve Avrupa siyaseti hazırası münasebetiyle, 479

Kâzım Paşa (Müdafaai Milliye Vekili) (Karesi) - Lozan Muahedenamesi mucibince ilân olunacak affı umumiden hariç tutulacak 150 kişilik liste üzerine müzakerat münasebetiyle, 462

— Muvazenei Umumiye Kanun Lâyihası ve Muvazenei Maliye Encümeni mazbatası münasebetiyle, 395, 414,420

— Mücadelei Milliyeye iştirak etmiyen ve hududu milli haricinde kalan erkân ve ümera ve zabitan ve mensubini askeriye hakkında yapılacak muameleye dair lâyihai kanuniye münasebetiyle, 242, 247,262,263,264,269,287,289, 290,294,297,299,305,308,309

— Mütekait Binbaşı İzzet Efendi hakkında 4/20 numaralı Müdafaai Milliye Encümeni mazbatası münasebetiyle, 359, 360

— Tokat Mebusu Mustafa Bey hakkında Müdafaai Milliye Encümeni mazbatası münasebetiyle, 368

Kâzım Vekili B. (Ergani) - İstanbul İstiklâl Mahkemesi hakkında Adliye Encümeni mazbatası münasebetiyle 346

— Patrik'in tebʻidi münasebetiyle Yunan Hükümetinin ittihaz ettiği tedbirlere karşı tedabiri askeriye ittihazı ve Avrupa siyaseti hazırası münasebetiyle, 471

M

Mahir Ef. (Kastamonu) - Patrik'in tebʻidi münasebetiyle Yunan Hükümetinin ittihaz ettiği tedbirlere karşı tedabiri askeriye ittihazı ve Avrupa siyaseti hazırası münasebetiyle. 471

Mazhar B. (Aydın) - Lozan Muahedenamesi mucibince ilân olunacak affı umumiden hariç tutulacak 150 kişilik liste üzerine müzakerat münasebetiyle, 436

— Türk Tayyare Cemiyetine yapılacak yardımın İdarei Hususiyeler bütçesine kaydiratı muvazzama şeklinde vazına dair kanun lâyihası ve mazbatası münasebetiyle, 577

Mazhar Müfit B. (Hakkâri) - Mezunen intihap devresinde bulunan Mebusanın tekrar mebus seçilmesi halinde azimet ve avdet harcırahı verilip verilmeyeceği hakkında Sivas Mebusu Resim Beyin Divana tevcih ettiği sual münasebetiyle, 220, 225

M. Durak Bey (Erzurum) - Azayı kiram tahsisatı seneviyesinin tesviyesine dair Divanı Riyaset teklifi münasebetiyle. 218

— Lozan Konferansındaki tekâlifi sulhiye üzerinde İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Bey Hariciye Vekili İsmet Paşa ve Sulh Heyeti Murahhasa müşavirlerinden Diyarbekir Mebusu Bülfü Beyin izahatı münasebetiyle. 77

— Lozan Konferansındaki tekâlifi Sulhiye üzerinde müzakerat ve İcra Vekilleri Heyetine itimat takririnin kabulü münasebetiyle, 150, 156

— Mezunen intihap devresinde bulunan Mebusanın tekrar mebus seçilmesi halinde azimet ve avdet harcırahı verilip verilmeyeceği hakkında Sivas Mebusu Rasim Beyin Divana tevcih ettiği sual münasebetiyle, 221, 223

Mehmet Arif B. (Eskişehir) - Muvazenei Umumiye Kanun Lâyihası ve Muvazenei Maliye Encümeni mazbatası münasebetiyle, 417

Mehmet B. (Biga) - Biga Mebusu Mehmet Beyle alâkalı, geçen devreden müdevver evrakın şubeye havalesi münasebetiyle, 230

— Lozan Konferansındaki tekâlifi Sulhiye üzerinde İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Bey, Hariciye Vekili İsmet Paşa ve Sulh Heyeti Murahhasa müşavirlerinden Diyarbekir Mebusu Zülfü Beyin izahatı münasebetiyle, 78

Sayfa

Mehmet Emin B. (Ergani) - Mücadelei Milliyeye iştirak etmiyen ve hududu milli haricinde kalan erkân ve ümera ve zabitan ve mensubini askeriye hakkında yapılacak muameleye dair lâyihai kanuniye münasebetiyle 274

Mehmet Emin B. (Karahisarı Şarkî) - Mücadelei Milliyeye iştirak etmiyen ve hududu milli haricinde kalan erkân ve ümera ve zabitan ve mensubini askeriye hakkında yapılacak muameleye dair lâyihai kanuniye münasebetiyle, 288

Mehmet Şükrü B. (Karahisarı Sahip) - Lozan Konferansında talep olunacak iktisadi ve mali mesail ile mesaili arziye ve siyasiyedeki esaset hakkında müzakerat münasebetiyle 34

— Mezunen intihap devresinde bulunan mebusanın tekrar mebus seçilmesi halinde azimet ve avdet harcırahı verilip verilmeyeceği hakkında Sivas Mebusu Rasim Beyin Divana tevcih ettiği sual münasebetiyle 220

— Sulh muahedesinin fasıl fasıl müzakeresi münasebetiyle, 25

Mehmet Şükrü B. (Karahisarı Şarkî) - Bursa Mebusu Muhittin Baha Beyin kendisi ile alâkalı celsei hafiye zaptının verilip verilemiyeceğine dair Divanı Riyaset tezkeresi münasebetiyle, 228

Muhtar B. (Trabzon) - 1341 Senesi bütçesine mevzu üçüncü içtima senesi tahsisatından, arzu eden azayı kiramına Divanı Riyasetçe karartılacak miktarda avans itasına dair Kângırı Mebusu Talat Bey ve rüfekasının takriri münasebetiyle. 522

— Dahiliye Vekili Esbakı Ferit Beyin Ermenilerin İstanbul'a duhûlüne müsaadeci mevzuunda. 488

— Lozan Muahedenamesi mütemmimatından olan 9 ncu Protokolde mevzubahis emlak ile tarafeyn tebaasına ait alelumum emvali gayri menkulenin takdiri kıymetle mübadelesine dair Yunan Hükümeti ile bir itilâfname aktî ve henüz aramızda sulh ve münasebet teessüs etmeyen düveli saire ile muhadenet ve Yugoslavya ile sulh ve müsalemet ve bunlarla ticaret ve ikamet mukavelelerî yapılmasına müsaade olunması hakkında Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Beyin beyanatı münasebetiyle. 533

Sayfa

— Muvazenei Umumiye Kanun Lâyihası ve Muvazenei Maliye Encümeni mazbatası münasebetiyle. 893

Musa Kâzım Efendi (Konya) - İstanbul İstiklâl Mahkemesi hakkında Adliye Encümeni mazbatası münasebetiyle. 330

— Mahsubu Umumi Kanun Lâyihasının ikinci ve dördüncü maddelerinin tadiline dair kanun lâyihası ve encümen mazbatası münasebetiyle. 428,430

— Maraş Mebusu Tahsin Beyin masuniyeti teşriyesinin ref'i hakkında Birinci Şube mazbatası münasebetiyle. 558

Mustafa Abdülhalik Bey (Maliye Vekili), (Kângırı) - Mahsubu Umumi Kanun lâyihasının ikinci ve dördüncü maddelerinin tadiline dair Kanun lâyihası ve encümen mazbatası münasebetiyle 430

— Muvazenei Umumiye Kanun Lâyihası ve Muvazenei Maliye Encümeni mazbatası münasebetiyle 407,423

Mustafa Bey (Çorum) - İstanbul İstiklâl Mahkemesi hakkında Adliye Encümeni mazbatası münasebetiyle 345

Dr. Mustafa Bey (Çorum) - Lozan Muahedenamesi mucibince ilân olunacak affı umumiden hariç tutulacak 150 kişilik liste üzerine müzakerat münasebetiyle 437

— Mücadelei Milliyeye iştirak etmiyen ve hududu milli haricinde kalan erkân ve ümera ve zabitan ve mensubini askeriye hakkında yapılacak muameleye dair layihai kanuniye münasebetiyle 265,269,270,272,308

Mustafa Bey (İzmit) - Mücadelei Milliyeye iştirak etmiyen ve hududu milli haricinde kalan erkân ve ümera ve zabitan ve mensubini askeriye hakkında yapılacak muameleye dair lâyihai kanuniye münasebetiyle 238,261,263

Mustafa Necati Bey (İzmir) - Maraş Mebusu Tahsin Beyin masuniyeti teşriyesinin ref'i hakkında Birinci Şube mazbatası münasebetiyle 563

— Mücadelei Milliyeye iştirak etmiyen ve hududu milli haricinde kalan erkân ve ümera ve zabitan ve mensubini askeriye hakkında yapılacak muameleye dair layihai kanuniye münasebetiyle 280

Sayfa

Mustafa Taki Efendi (Sivas) - Maliye Vekili Hasan Fehmi Beyin, İstanbul'un İdarei Milliyeye ilhakı neticesi 1 Şubat 1339 tarihinden itibaren tatbikine başlanan, adli, idari, mali vesair kavanine mütedair izahatı ve Sulh Muahedesinin akdine kadar Meni Müskirat Kanununun bir müddet daha ademi tatbikine dair teklifi münasebetiyle 199

Mustafa Vasfi Bey (Tokat) - Tokat Mebusu Mustafa Bey hakkında Müdafaai Milliye Encümeni mazbatası münasebetiyle 365

Müfit Efendi (Kırşehir) - Sulh Muahedesinin fasıl fasıl müzakeresi münasebetiyle 21

Münir Bey (Çorum) — Lozan Muahedenamesi mucibince ilân olunacak affı umumiden hariç tutulacak 150 kişilik liste üzerine müzakerat münasebetiyle 447

N

Necati Bey (İzmir) - İstanbul İstiklâl Mahkemesi hakkında Adliye Encümeni mazbatası münasebetiyle 349

— Mücadelei Milliyeye iştirak etmiyen ve hududu milli haricinde kalan erkân ve ümera ve zabitan ve mensubini askeriye hakkında yapılacak muameleye dair layihai kanuniye münasebetiyle 249,255,277

Necati Bey (Lazistan) - Lozan Konferansındaki tekalifi sulhiye üzerinde İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Bey, Hariciye Vekili İsmet Paşa ve Sulh Heyeti Murahhasa müşavirlerinden Diyarbekir Mebusu Zülfü Beyin izahatı münasebetiyle 82,91

— Maliye Vekili Hasan Fehmi Beyin, İstanbul'un İdarei Milliyeye ilhakı neticesi 1 Şubat 1339 tarihinden itibaren tatbikine başlanan, adli, idari, mali vesair kavanine mütedair izahatı ve Sulh Muahedesinin akdine kadar Meni Müskirat Kanununun bir müddet daha ademi tatbikine dair teklifi münasebetiyle 197

Necip Ali Bey. (Kırşehir) - Tokat Mebusu Mustafa Bey hakkında Müdafaai Milliye Encümeni mazbatası münasebetiyle 364

Neşet Bey (Kângırı) - Biga Mebusu Mehmet Beyle alâkalı, geçen devreden müdevver evrakın Şubeye havalesi münasebetiyle 230

— Bursa Mebusu Muhittin Baha Beyin, kendisi ile alâkalı celsei hafiye zaptının verilip verilemiyeceğine dair Divanı Riyaset tezkeresi münasebetiyle 227

— Sulh Muahedesinin fasıl fasıl müzakeresi münasebetiyle 26

Neşet Bey (Üsküdar) - Sulh Muahedesinin fasıl fasıl müzakeresi münasebetiyle 11

Niyazi Bey (Mersin) - Dahiliye Vekili esbakı Kütahya Mebusu Ferid Beyin, bazı ermenilerin İstanbul'a dühullerine müsaade etmesine dair mazbata münasebetiyle 507

— Lozan Muahedenamesi mucibince ilân olunacak affı umumiden hariç tutulacak 150 kişilik liste üzerine müzakerat münasebetiyle 457,459

Nuri Bey (Kütahya) - Muvazenei Umumiye Kanun Lâyihası ve Muvazenei Maliye Encümeni mazbatası münasebetiyle 412

Nusret Efendi (Erzurum) - Lozan Konferansındaki tekalifi sulhiye üzerinde İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Bey, Hariciye Vekili İsmet Paşa ve Sulh Heyeti Murahhasa müşavirlerinden Diyarbekir Mebusu Zülfü Beyin izahatı münasebetiyle 80

O

Operatör Emin Bey (Bursa) - Lozan Konferansında takip olunacak iktisadi ve mali mesail ile mesaili arziye ve siyasiyedeki esasat hakkında müzakerat münasebetiyle 62

— Sulh Muahedesinin fasıl fasıl müzakeresi münasebetiyle 15,22

Osman Bey (Kayseri) - Maliye Vekili Hasan Fehmi Beyin, İstanbul'un İdarei Milliyeye ilhakı neticesi 1 Şubat 1339 tarihinden itibaren tatbikine başlanan, adli, idari, mali vesair kavanine mütedair izahatı ve Sulh Muahedesinin akdine kadar Meni Müskirat Kanununun bir müddet daha ademi tatbikine dair teklifi münasebetiyle 204

Osman Bey (Lazistan) - Erzurum Mebusu Avni Beyin celsei hafiyelerde cereyan eden müzakeratın ifşa olunduğuna dair beyanatı 195

— Lozan Konferansında takip olunacak iktisadi ve mali mesail ile mesaili arziye ve

Sayfa

siyasiyedeki esasat hakkında müzakerat münasebetiyle 65

— Maliye Vekili Hasan Fehmi Beyin, İstanbul'un İdarei Milliyeye ilhakı neticesi 1 Şubat 1339 tarihinden itibaren tatbikine başlanan, adli, idari, mali vesair kavanine mütedair izahatı ve Sulh Muahedesinin akdine kadar

Ömer Lütfi Bey (Amasya) - Lozan Konferansındaki tekalifi sulhiye üzerinde İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Bey.

Ağıb Bey (Amasya) - Lozan Konferansında takip olunacak iktisadi ve mali mesail ile mesaili arziye ve siyasiyedeki esasat hakkında müzakerat münasebetiyle. 64

Ragıp Bey (Kütahya) - İstanbul İstiklâl Mahkemesi hakkında Adliye Encümeni mazbatası münasebetiyle. 336

Raif Bey (Erzurum) - Mücadelei Milliyeye iştirak etmiyen ve hududu milli haricinde kalan erkân ve ümera ve zabitan ve mensubini askeriye hakkında yapılacak muameleye dair lâyihai kanuniye münasebetiyle 280

Rasih Efendi (Antalya) - Sulh muahedesinin fasıl fasıl müzakeresi münasebetiyle. 23

— Türk Tayyare Cemiyetine yapılacak yardımın İdarei Hususiyeler bütçesine küsuratı munzamma şeklinde vazına dair kanun lâyihası ve mazbatası münasebetiyle. 575

Rasim Bey (İdare Memuru) (Sıvas) - Mezunen intihap devresinde bulunan Mebusanın tekrar mebus seçilmesi halinde azimet ve avdet harcırahı verilip verilmeyeceği hakkında Sıvas Mebusu Rasim Beyin Divana tevcih ettiği sual münasebetiyle. 220, 221

Rasim Bey (Sıvas) - Azayı kiram tahsisatı seneviyesinin sureti tesviyesine dair Divanı Riyaset teklifi münasebetiyle. 217, 218

Rauf Bey (İstanbul) - Patrik'in teb'idi münasebetiyle Yunan Hükümetinin ittihaz ettiği tedbirlere karşı tedabiri askeriye ittihazı ve Avrupa siyaseti hazırası münasebetiyle. 467,472

Sayfa

Meni Müskirat Kanununun bir müddet daha ademi tatbikine dair teklifi münasebetiyle 208

Osman Kadri Bey (Muş) - Kütahya Mebusu Ragıp Beyle bilâruhsat kat'ı eşcar maddesinden dolayı Eskişehir Mebusu Emin ve Kars Mebusu Ömer Beylere ait Beşinci Şube mazbatası münasebetiyle 517

Ö

Hariciye Vekili İsmet Paşa ve Sulh Heyeti Murahhasa müşavirlerinden Diyarbekir Mebusu Zülfü Beyin izahatı münasebetiyle 86

R

Recai Bey (Ordu) - Muvazenei Umumiye Kanun Lâyihası ve Muvazenei Maliye Encümeni mazbatası münasebetiyle. 398

Recai Bey (Trabzon) - Lozan Konferansında takip olunacak iktisadi ve mali mesail ile mesaili arziye ve siyasiyedeki esasat hakkında müzakerat münasebetiyle. 65

Recep Bey (Kütahya) - Lozan Muahedenamesi mucibince ilân olunacak affı umumiden hariç tutulacak 150 kişilik liste üzerine müzakerat münasebetiyle. 447

— Muvazenei Umumiye Kanun Lâyihası ve Muvazenei Maliye Encümeni mazbatası münasebetiyle. 392

— Mücadelei Milliyeye iştirak etmiyen ve hududu milli haricinde kalan erkân ve ümera ve zabitan ve mensubini askeriye hakkında yapılacak muameleye dair lâyihai kanuniye münasebetiyle. 240, 244,248, 256,279

Recep Bey (Müdafaai Milliye Vekili) (Kütahya) - Muayyen menatıkta icra olunacak askeri manevralar için Milli Müdafaa Bütçesine tahsisatı munzamma itasına dair mazbata münasebetiyle. 566

— Ordunun teslihi ve harp sanayii kurulmasına dair lâyihai kanuniye münasebetiyle. 539, 547

Refik Bey (Konya) - Lozan Muahedenamesi mütemmimatından olan 9 no. lu protokolda mevzubahis olmak ile tarafeyn tebaasına ait alelumum emvali gayri menkulenin takdiri kıymetle mübadelesine dair

Sayfa

Yunan Hükümeti ile bir itilâfname aktı ve henüz aramızda sulh ve münasebet teessür etmeyen düveli saire ile muhadenet ve Yugoslavya ile sulh ve müsalemet ve bunlarla ticaret ve ikamet mukaveleleri yapılmasına müsaade olunması hakkında Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Beyin beyanatı münasebetiyle. 533

— Mahsubu Umumi Kanun Lâyihasının ikinci ve dördüncü maddelerinin tadiline dair kanun lâyihası ve encümen mazbatası münasebetiyle. 430

— Maraş Mebusu Tahsin Beyin masuniyeti teşriiyesinin refi hakkında Birinci Şube mazbatası münasebetiyle. 559, 563

Remzi Bey (Gaziantep) - Lozan Muahedenamesi mucibince ilân olunacak affı umumiden hariç tutulacak 150 kişilik liste üzerine müzakerat münasebetiyle. 457

Reşat Bey (Sarulıan) - Lozan Muahedenamesi mucibince ilân olunacak affı umumiden hariç tutulacak 150 kişilik liste üzerine müzakerat münasebetiyle. 456

— Patrik'in teb'idi münasebetiyle Yunan Hükümetinin ittihaz ettiği tedbirlere karşı tedabiri askeriye ittihazı ve Avrupa siyaseti hazırası münasebetiyle. 469

— Tokat Mebusu Mustafa Bey hakkında Müdafaai Milliye Encümeni mazbatası münasebetiyle. 366

Reşit Ağa (Malatya) - Hıyaneti Vataniye Kanununun birinci maddesinin tadili hakkında kanun ve İstanbul'da bir İstiklâl Mahkemesi Kurulmasına dair Başvekil İsmet Paşanın teklifi münasebetiyle, 326

— İstanbul İstiklâl Mahkemesi hakkında Adliye Encümeni mazbatası münasebetiyle. 347

Sayfa

— Mütekait Binbaşı İzzet Efendi hakkında 4/20 numaralı Müdafaai Milliye Encümeni mazbatası münasebetiyle. 361

Reşit Bey (Gaziayıntap) - 1. Balkan itilâfı misakı çerçevesinde tanzim olunan Türkiye Cumhuriyeti ile Yugoslavya arasında aktolunan mukavelenamenin tetkik ve tasvibi ile;

2. Balkan itilâfı misakı çerçevesinde tanzim olunan Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Romanya arasında aktolunan mukavelenamenin tetkik ve tasvibi münasebetiyle. 587

Reşit Bey (Malatya) - Maraş Mebusu Tahsin Beyin masuniyeti teşriiyesinin refi hakkında Birinci Şube mazbatası münasebetiyle. 559

Rıza Nur Bey (Sıhhiye Vekili) (Sinop) - Mücadelei Milliyeye iştirak etmiyen ve hududu millî haricinde kalan erkân ve ümera ve zabitan ve mensubini askeriye hakkında yapılacak muameleye dair lâyihai kanuniye münasebetiyle. 271

Rıza Nur Bey (Sinop) - Lozan Konferansındaki tekâlifi sulhiye üzerinde müzekerat münasebetiyle. 138

— Sulh muahedesinin fasıl fasıl müzakeresi münasebetiyle. 49

Ruşen Eşref Bey (Karahisarısahip) - Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Mebuslar hakkında matbuatta intişar eden haberlere dair İstanbul Mebusu Hamdullah Suphi Beyin kanun teklifi münasebetiyle. 377

Rüştü Paşa (Erzurum) - Muvazenei Umumiye Kanun Lâyihası ve Muvazenei Maliye Encümeni mazbatası münasebetiyle. 418

— Mücadelei Milliyeye iştirak etmiyen ve hududu millî haricinde kalan erkân ve ümera ve zabitan ve mensubini askeriye hakkında yapılacak muameleye dair lâyihai kanuniye münasebetiyle. 237

S

Saffet Bey (İzmit) - Muvazenei Umumiye Kanun Lâyihası ve Muvazenei Maliye Encümeni mazbatası münasebetiyle. 424

Saip Bey (Lozan) - Lozan Muahedenamesi mucibince ilân olunacak affı umumiden hariç tutulacak 150 kişilik liste üzerine müzakerat münasebetiyle. 443

— Mücadelei Milliyeye iştirak etmiyen ve hududu millî haricinde kalan erkân ve ümera ve zabitan ve mensubini askeriye hakkında yapılacak muameleye dair lâyihai kanuniye münasebetiyle. 243,246

Salâhattin Bey (Mersin) - Lozan Konferansındaki teklâlifi Sulhiye üzerinde müzake-

Sayfa

rat ve İcra Vekilleri Heyetine itimat takririnin kabulü münasebetiyle. 190

— Lozan Konferansının takip olunacak iktisadî ve malî mesail ile mesaili arziye ve siyasiyedeki esasat hakkında müzakerat münasebetiyle. 61,65

— Sulh muahedesinin fasıl fasıl müzakeresi münasebetiyle. 3,11,12,19,20

Salih Efendi (Erzurum) - Bursa Mebusu Muhittin Baha Beyin, kendisi ile alâkalı celsei hafiye zaptının verilip verilemiyeceğine dair Divanı Riyaset tezkeresi münasebetiyle, 226.229

— Mezunen intihap devresinde bulunan Mebusanın tekrar mebus seçilmesi halinde azimet ve avdet harcırahı verilip verilmeyeceği hakkında Sivas Mebusu Rasim Beyin Divana tevcih ettiği sual münasebetiyle. 221

Samih Rifat Bey (Biga) - Mücadelei Milliyeye iştirak etmiyen ve hududu millî haricinde kalan erkan ve ümera ve zabitan ve mensubini askeriye hakkında yapılacak muameleye dair lâyihai kanuniye münasebetiyle. 271,276

Saraçoğlu Şükrü Bey (İzmir) - Lozan Muahedenamesi mucibince ilân olunacak affı umumiden hariç tutulacak 150 kişilik liste üzerine müzakerat münasebetiyle. 437

— Türk Tayyare Cemiyetine yapılacak yardımın İdarei Hususiyeler bütçesine küsuratı munzamma şeklinde vazına dair kanun lâyihası ve mazbatası münasebetiyle. 576

Sırrı Bey (İzmit) - Lozan Konferansındaki tekalifi sulhiye üzerinde İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Bey, Hariciye Vekili İsmet Paşa ve Sulh Heyeti Murahhasa müşavirlerinden Diyarbekir Mebusu Zülfi Beyin izahatı münasebetiyle. 75

— Lozan Konferansındaki tekâlifi sulhiye üzerinde müzakerat münasebetiyle. 106,112

— Lozan Konferansında takip olunacak iktisadî ve malî mesail ile mesaili arziye ve siyasiyedeki esasat hakkında müzakerat münasebetiyle. 59

— Maliye Vekili Hasan Fehmi Beyin, İstanbul'un İdarei Milliyeye ilhakı neticesi 1 Şubat 1339 tarihinden itibaren tatbikine başlanan, adli, idari, malî vesair kavanine mütedair izahatı ve sulh muahedesinin akdine kadar Men'i Müskirat Kanununun bir müddet daha ademi tatbikine dair teklifi münasebetiyle. 197

— Sulh muahedesinin fasıl fasıl müzakeresi münasebetiyle. 9,10

Sırrı Bey (Kocaeli) - 1. — Balkan itilâfı misakı çerçevesinde tanzim olunan Türkiye Cumhuriyeti ile Yugoslavya arasında aktolunan mukavelenamenin tetkik ve tasvibi ile;

2. — Balkan itilâfı misakı çerçevesinde tanzim olunan Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Romanya arasında aktolunan mukavelenamenin tetkik ve tasvibi münasebetiyle. 593

Sıtkı Bey (Malatya) - Lozan Konferansında takip olunacak iktisadî ve malî mesail ile mesaili arziye ve siyasiyedeki esasat hakkında müzakerat münasebetiyle. 30

Süleyman Sırrı Bey (Bozok) - 1. — Balkan itilâfı misakı çerçevesinde tanzim olunan Türkiye Cumhuriyeti ile Yugoslavya arasında aktolunan mukavelenamenin tetkik ve tasvibi ile;

2. — Balkan itilâfı misakı çerçevesinde tanzim olunan Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Romanya arasında aktolunan mukavelenamenin tetkik ve tasvibi münasebetiyle. 588

— Biga Mebusu Mehmet Beyle alâkalı geçen devreden müdevver evrakın şubeye havalesi münasebetiyle. 230

— 1341 senesi Bütçesine mevzu üçüncü içtima senesi tahsisatından, arzu eden azayı kirama, Divanı Riyasetçe kararlaştırılacak miktarda avans itasına dair Kângırı Mebusu Talât Bey ve rüfekasının takriri münasebetiyle. 524

— Bursa Mebusu Muhittin Baha Beyin, kendisi ile alâkalı celsei hafiye zaptının verilip verilemeyeceğine dair Divanı Riyaset tezkeresi münasebetiyle. 228

— Dahiliye Vekili Esbakı Ferit Beyin Ermenilerin İstanbul'a duhulüne müsaadesi mevzuunda. 486

— Hıyaneti Vataniye Kanununun birinci maddesinin tadili hakkında kanun ve İstanbul'da bir İstiklâl Mahkemesi kurulmasına dair Başvekil İsmet Paşanın teklifi münasebetiyle. 326

— İstanbul İstiklâl Mahkemesi hakkında Adliye Encümeni mazbatası münasebetiyle. 352

Sayfa

— Maraş Mebusu Tahsin Beyin masuniyeti teşriiyesinin refi hakkında Birinci Şube mazbatası münasebetiyle. 558

— Mezunen intihap devresinde bulunan mebusanın tekrar mebus seçilmesi halinde azimet ve avdet harcırahı verilip verilmiyeceği hakkında Sivas Mebusu Rasim Beyin Divana tevcih ettiği sual münasebetiyle. 220

— Muvazenei Umumiye kanun lâyihası ve Muvazenei Maliye Encümeni mazbatası münasebetiyle. 420

— Mücadelei Milliyeye iştirak etmiyen ve hududu millî haricinde kalan erkân ve ümera zabitan ve mensubini askeriye hakkında yapılacak muameleye dair lâyihai kanuniye münasebetiyle. 247,264, 272,290,294

— Süleyman Nazif ve Cenap Şehabettin beyler tarafından Falih Rıfkı ve Yakup Kadri beyler aleyhine ikame edilen iftira ve zemmü kedih davası hakkında Adliye Vekâletinden mevrut evrak münasebetiyle. 357

Sayfa

— Tokat Mebusu Mustafa Bey hakkında Müdafaai Milliye Encümeni mazbatası münasebetiyle. 366

— Türk Tayyare Cemiyetine yapılacak yardımın İdarei Hususiyeler bütçesine küsuratı munzamma şeklinde vazına dair kanun lâyihası ve mazbatası münasebetiyle. 574,575

Süreyya Bey (Karesi) - Dahiliye Vekili Esbakı Ferit Beyin Ermenilerin İstanbul'a duhulüne müsaadesi mevzuunda. 488,489

— Lozan Muahedenamesi mucibince ilân olunacak affı umumiden hariç tutulacak 150 kişilik liste üzerine müzakerat münasebetiyle. 450,453

— Mücadelei Milliyeye iştirak etmiyen ve hududu millî haricinde kalan erkân ve ümera zabitan ve mensubini askeriye hakkında yapılacak muameleye dair lâyihai kanuniye münasebetiyle. 263

— Tokat Mebusu Mustafa Bey hakkında Müdafaai Milliye Encümeni mazbatası münasebetiyle. 366,368

Ş

Şakir Bey (Çatalca) - Lozan Muahedenamesi mütemmimatından olan 9 No. lu Protokolde mevzubahis emlâk ile tarafeyn tebaasına ait alelumum emvali gayri menkulenin takdiri kıymetle mübadelesine dair Yunan Hükümeti ile bir itilâfname akti ve henüz aramızda sulh ve münasebet teessür etmeyen düveli saire ile muhadenet ve Yugoslavya ile sulh ve müsalemet ve bunlarla ticaret ve ikamet mukaveleleri yapılmasına müsaade olunması hakkında Haniciye Vekili Tevfik Rüştü Beyin beyanatı münasebetiyle. 535

Şakir Bey (Muvazenei Maliye Encümeni namına) (Çatalca) - Türk Tayyare Cemiyetine yapılacak yardımın İdarei Hususiyeler bütçesine küsuratı munzamma şeklinde vazına dair kanun lâyihası ve mazbatası münasebetiyle. 575

Şakir Bey (Müşterek Encümen Reisi) (Çatalca) - İstanbul İstiklâl Mahkemesi hakkında Adliye Encümeni mazbatası münasebetiyle. 343,346

Şefik Bey (Trabzon) - Muvazenei Umumiye Kanun Lâyihası ve Muvazenei Maliye Encümeni mazbatası münasebetiyle. 394

Şeref Bey (Edirne) - Lozan Konferansındaki tekâlifi sulhiye üzerinde İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Bey, Haniciye Vekili İsmet Paşa ve Sulh Heyeti Murahhasa müşavirlerinden Diyarbekir Mebusu Zülfü Beyin izahatı münasebetiyle. 99

Şevket Bey (Gümüşhane) - 1. Balkan itilâfı misakı çerçevesinde tanzim olunan Türkiye Cumhuriyeti ile Yugoslavya arasında akdolunan mukavelenamenin tetkik ve tasvibi ile;

2. Balkan itilâfı misakı çerçevesinde tanzim olunan Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Romanya arasında akdolunan mukavelenamenin tetkik ve tasvibi münasebetiyle. 589

Şeyh Safvet Efendi (Urfa) - Lozan Muahedenamesi mütemmimatından olan 9 No. lu Protokolde mevzubahis emlâk ile tarafeyn tebaasına ait alelumum emvali gayri menkulenin takdiri kıymetle mübadelesine dair Yunan Hükümeti ile bir itilâfname akti ve henüz aramızda sulh ve münasebet teessür etmeyen düveli saire ile muhadenet ve Yugoslavya ile sulh ve müsalemet ve bunlarla ticaret ve ika-

Sayfa

met mukaveleleri yapılmasına müsaade olunması hakkında Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Beyin beyanatı münasebetiyle. 532

Şükrü Bey (Çanakkale) - 1. Balkan itilâfı misakı çerçevesinde tanzim olunan Türkiye Cumhuriyeti ile Yugoslavya arasında akdolunan mukavelenamenin tetkik ve tasvibi ile:

2. Balkan İtilâfı misakı çerçevesinde tanzim olunan Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Romanya arasında akdolunan mukavelenamenin tetkik ve tasvibi münasebetiyle. 587,589

Şükrü Kaya Bey (Hariciye Encümeni namına) (Menteşe) - Türk Tayyare Cemiyetine yapılacak yardımın İdarei hususiyeler bütçesine küsuratı munzamma şeklinde vazına dair kanun lâyihası ve mazbatası münasebetiyle. 577

Şükrü Kaya Bey (Hariciye Vekili) (Menteşe) - Dahiliye Vekili esbakı Kütahya Mebusu Ferid Beyin, bazı ermenilerin İstanbul'a dahullerine müsaade etmesine dair mazbata münasebetiyle. 509

— Patrik'in tebîdi münasebetiyle Yunan Hükümetinin ittihaz ettiği tedbirlere karşı tedabiri askeriye ittihazı ve Avrupa siyaseti hazırası münasebetiyle. 473

Şükrü Kaya Bey (Menteşe) - İstanbul İstiklâl Mahkemesi hakkında Adliye Encümeni mazbatası münasebetiyle. 350

T

Tahsin Bey (Aydın) - Lozan Muahedenamesi mütemmimatından olan 9 no.lu Protokolde mevzubahis emlâk ile tarafeyn tebaasına ait alelumum emvali gayri menkulenin takdiri kıymetle mübadelesine dair Yunan Hükümeti ile bir itilâfname akti ve henüz aramızda sulh ve münasebat teessüs etmeyen düveli saire ile muhadenet ve Yugoslavya ile sulh ve müsalemet ve bunlarla ticaret ve ikamet mukaveleleri yapılmasına müsaade olunması hakkında Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Beyin beyanatı münasebetiyle. 531

Tahsin Bey (İzmir) - Lozan Konferansında takip olunacak iktisadî ve malî mesail ile mesaili arziye ve siyasiyedeki esasat hakkında müzakerat münasebetiyle. 60

Talât Bey (Arduhan) - Tokat Mebusu Mustafa Bey hakkında Müdafaai Milliye Encümeni mazbatası münasebetiyle. 364

Dr Tevfik Rüştü Bey (Hariciye Vekili) (İzmir) - 1. — Balkan itilâfı misakı çerçevesinde tanzim olunan Türkiye Cumhuriyeti ile Yugoslavya arasında aktolunan mukavelenamenin tetkik ve tasvibi ile;

2. — Balkan itilâfı misakı çerçevesinde tanzim olunan Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Romanya arasında aktolunan mukavelenamenin tetkik ve tasvibi münasebetiyle. 584,592

— Lozan Muahedenamesi mütemmimatından olan 9 no.lu Protokolde mevzubahis emlâk ile tarafeyn tebaasına ait alelumum emvali gayri menkulenin takdiri kıymetle mübadelesine dair Yunan Hükümeti ile bir itilâfname akti ve henüz aramızda sulh ve münasebet teessüs etmeyen düveli saire ile muhadenet ve Yugoslavya ile sulh ve müsalemet ve bunlarla ticaret ve ikamet mukaveleleri yapılmasına müsaade olunması hakkında Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Beyin beyanatı. 530,534

536

— Muayyen menatıkta icra olunacak askeri manevralar için Milli Müdafaa Bütçesine tahsisatı munzamma itasına dair mazbata münasebetiyle. 567

Tevfik Rüştü Bey (Menteşe) - Lozan Konferansındaki tekâlifi Sulhiye üzerinde İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Bey, Hariciye Vekili İsmet Paşa ve Sulh Heyeti Murahhasa müşavirlerinden Diyarbekir Mebusu Zülfü Beyin izahatı münasebetiyle. 98

— Lozan Konferansındaki tekâlifi sulhiye üzerinde müzekerat münasebetiyle. 126

Tunalı Hilmi Bey (Bolu) - Lozan Konferansındaki tekâlifi sulhiye üzerinde İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Bey, Hariciye Vekili İsmet Paşa ve Sulh Heyeti Murahhasa müşavirlerinden Diyarbekir Mebusu Zülfü Beyin izahatı münasebetiyle. 78

— Sulh muahedesinin fasıl fasıl müzakeresi münasebetiyle. 12

Tunalı Hilmi Bey (Zonguldak) - Lozan Muahadenamesi mucibince ilân olunacak affı umumiden hariç tutulacak 150 kişilik

Sayfa

liste üzerine müzakerat münasebetiyle. 445

— Muayyen mıntakta icra olunacak askeri manevralar için Milli Müdafaa Bütçesine tahsisatı munzamma itasına dair mazbata münasebetiyle. 569

— Türkiye Büyük Millet Meclisi ve mebuslar hakkında matbuatta intişar eden haberlere dair İstanbul Mebusu Hamdullah Suphi Beyin kanun teklifi münasebetiyle. 380

V

Vehbi Bey (Karesi) - İstanbul İstiklâl Mahkemesi hakkında Adliye Encümeni mazbatası münasebetiyle. 335

— Mücadelei Milliyeye iştirak etmiyen ve hududu millî haricinde kalan erkân ve ümera ve zabitan ve mensubini askeriye hakkında yapılacak muameleye dair layihai kanuniye münasebetiyle. 251,261, 262,289

— Patrik'in teb'idi münasebetiyle Yunan Hükümetinin ittihaz ettiği tedbirlere karşı tedabiri askeriye ittihazı ve Avrupa siyaseti hazırası münasebetiyle. 465

Y

Yahya Galip B. (Kırşehir) - Âzayı kiram tahsisatı seneviyesinin sureti tesviyesine dair Divanı Riyaset teklifi münasebetiyle. 218

1. — Balkan itilâfı misakı çerçevesinde tanzim olunan Türkiye Cumhuriyeti ile Yugoslavya arasında aktolunan mukavelenamenin tetkik ve tasvibi ile;

2. — Balkan itilâfı misakı çerçevesinde tanzim olunan Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Romanya arasında aktolunan mukavelenamenin tetkik ve tasvibi münasebetiyle. 587,590

— Bursa Mebusu Muhittin Baha Beyin, kendisi ile alâkalı celsei hafiye zaptının verilip verilemeyeceğine dair Divanı Riyaset tezkeresi münasebetiyle. 229

— Dahiliye Vekili Esbakı Ferit Beyin Ermenilerin İstanbul'a duhulüne müsaadesi mevzuunda. 486

— Lozan Konferansında takip olunacak iktisadî ve malî mesail ile mesaili arziye ve siyasiyedeki esasat hakkında müzakerat münasebetiyle. 38

— Mezunen intihap devresinde bulunan mebusanın tekrar mebus seçilmesi halinde azimet ve avdet harcırahı verilip verilemeyeceği hakkında Sivas Mebusu Rasim Beyin Divana tevdi ettiği sual münasebetiyle. 229

— Muvazenei Umumiye Kanun lâyihası ve Muvazenei Maliye Encümeni mazbatası münasebetiyle. 425

— Mütekait Binbaşı İzzet Efendi hakkında 4/20 numaralı Müdafaai Milliye Encümeni mazbatası münasebetiyle. 360

— Tokat Mebusu Mustafa Bey hakkında Müdafaai Milliye Encümeni mazbatası münasebetiyle. 365

Yusuf Akçora B. (İstanbul) - Hıyaneti Vataniye Kanununun birinci maddesinin tadili hakkında Kanun ve İstanbul'da bir İstiklâl Mahkemesi kurulmasına dair Başvekil İsmet Paşanın teklifi münasebetiyle. 322

— Mücadelei Milliyeye iştirak etmeyen ve hududu millî haricinde kalan erkân ve ümera ve zabitan ve mensubini askeriye hakkında yapılacak muameleye dair lâyihai kanuniye münasebetiyle. 254,267

Yusuf Kemal B. (Kastamonu) - Bursa Mebusu Muhittin Baha Beyin, kendisi ile alâkalı celsei hafiye zaptının verilip verilemeyeceğine dair Divanı Riyaset tezkeresi münasebetiyle. 228

Yusuf Kemal B. (Sinop) - Patrik'in teb'idi münasebetiyle Yunan Hükümetinin ittihaz ettiği tedbirlere karşı tedabiri askeriye ittihazı ve Avrupa siyaseti hazırası münasebetiyle. 470

Yusuf Ziya B. (Bitlis) - Lozan Konferansındaki tekalifi sulhiye üzerinde İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Bey, Hariciye Vekili İsmet Paşa ve Sulh Heyeti Murahhasa müşavirlerinden Diyarbekir Mebusu Zülfü Beyin izahatı münasebetiyle. 87,90

Sayfa

— Lozan Konferansındaki tekâlifi Sulhiye üzerinde müzakerat ve İcra Vekilleri Heyetine itimat takririnin kabulü münasebetiyle. 160

Yusuf Ziya B. (Zonguldak) - 1. — Balkan itilâfı misakı çerçevesinde tanzim olunan Türkiye Cumhuriyeti ile Yugoslavya arasında aktolunan mukavelenamenin tetkik ve tasvibi ile;

2. — Balkan itilâfı misakı çerçevesinde tanzim olunan Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Romanya arasında aktolunan mukavelenamenin tetkik ve tasvibi münasebetiyle. 591

Z

Zamir B. (Adana) - Lozan Konferansındaki tekâlifi sulhiye üzerinde müzakerat münasebetiyle. 112

— Lozan Konferansında takip olunacak iktisadî ve malî mesail ile mesaili arziye ve siyasiyedeki esasat hakkında müzakerat münasebetiyle. 62

Zekâi B. (Adana) - Lozan Konferansındaki tekâlifi sulhiye üzerinde İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Bey, Hariciye Vekili İsmet Paşa ve Sulh Heyeti Murahhasa müşavirlerinden Diyarbekir Mebusu Zülfü Beyin izahatı münasebetiyle. 89

Zülfi B. (Diyarbekir) - Lozan Konferansındaki tekâlifi sulhiye üzerinde İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Bey, Hariciye Vekili İsmet Paşa ve Sulh Heyeti Murahhasa müşavirlerinden Diyarbekir Mebusu Zülfü Beyin izahatı münasebetiyle. 89

— Lozan Muahedenamesi mütemmimatından olan 9 no. lu Protokolde mevzubahis emlâk ile tarafeyn tebaasına ait alelumum emvali gayrimenkulenin takdiri kıymetle mübadelesine dair Yunan Hükümeti ile bir itilâfname akti ve henüz aramızda sulh ve münasebet teessüf etmeyen düveli saire ile muhadenet ve Yugoslavya ile sulh ve müsalemet ve bunlarla ticaret ve ikamet mukaveleleri yapılmasına müsaade olunması hakkında Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Beyin beyanatı münasebetiyle. 533

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

2 Mart 1339 (1923)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	2
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	2
1. — Sulh muahedesinin fasıl, fasıl müzakeresi.	*2:28*

Cilt : 28

2 nci İnikat, 3 ncü Celse

İKİNCİ İNİKAT

2 Mart 1339 Cuma

ÜÇÜNCÜ CELSE

REİSİ : Reisi Sâni Ali Fuat Paşa Hazretleri

KÂTİP MUVAKKAT : Ziya Hurşit (Lâzistan), Necati Bey (Saruhan)

REİS — Celseyi açıyorum.

Celsei hafiye icrası hakkında söz Hüseyin Rauf Beyefendinindir. Buyurun efendim.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) — Efendim, mütefiklerin ve heyeti murahhasamıza verdikleri muahede ve projelerin bundan evvel hafiyen müzakeresine başlamıştık. Bu müzakerenin Hafiyen devamını teklif ediyorum.

REİS — Efendim celsenin hafi olmasını kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir.

Geçen hafi celseler zaptı sabık hulâsalarını okutuyorum.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

İKİ YÜZÜNCÜ İNİKAT

27 Şubat 1339 Salı

BİRİNCİ CELSE

Reisisani Ali Fuat Paşa Hazretlerinin tahtı riyasetlerinde bil inikat zabtı sabık hulâsası kıraat ve aynen kabul olundu. Sulh projesinin usuli müzakeresine dair münakaşa cereyan etti ve tenefffüs için celse tatil olundu.

İKİNCİ CELSE

Ali Fuat Paşa Hazretlerinin tahtı riyasetlerinde bil inikat usulü müzakere hakkındaki müzakere kâfi görüldükten sonra Saruhan Mebusu Reşat Beyle rüfakasının heyeti vekile ile mütehassis mebus müşavirlerin ayrı ayrı izahat vermeleri hakkındaki takriri kabul olunarak Çarşamba günü toplanmak üzere içtimaa nihayet verildi.

Kâtip
Reisisani Van
Ali Fuat Hakkı

Kâtip
Kayseri
Atıf

REİS — Zaptı sabık hulâsası hakkında mütalaa var mı?... Zaptı sabıkı reylerinize sunuyorum : Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAT

1. — Sulh muahedesinin fasıl, fasıl müzakeresi.

REİS — Malûmu âliniz son defa kabul buyurduğunuz takririn meali şudur; Meclisi Âli rey ve fikrini izhar etmeden evvel Heyeti Vekileyi ve Heyeti Murahhasamızda bulunan arkadaşlarımızı ve mebus ve müşavir arkadaşlarımızı dinleyerek mevzubahis mesele hakkında kâmilen tenvir etmeyi arzu etmişti. Eğer müsaade ederseniz sıra ile evvelâ Heyeti Vekile ve azalarını, sonra heyeti murahhasayı ve sonra da müşavirleri dinleyelim. Ondan sonra müzakereye girişelim.

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Eski sözler duruyor değil mi?

REİS — Duruyor efendim. İsterseniz söz alanları bir kere okuyayım.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Paşa Hazretleri bir sual sormak isterim. Büyük fasıllar ayrı ayrı müzakere olunmayacak mı? Yoksa tekmil muahedeyi birden mi müzakere edeceğiz?

REİS — Efendim Meclisi Âli nasıl arzu ederse öyle olur.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Bendenizin bildiğim büyük bir faslı müzakere ederiz ve o fasıl üzerinde efkâr tebellür eder. Yani fasıl, fasıl müzakere edilmelidir. Zan ediyorum, şimdiki müzakerede ilk fasıl üzerine olsa gerek.

REİS — Efendim, kabul buyurduğunuz takrir Heyeti Vekile ve murahhasayı dinlemek tarzında idi. Şimdi bir defa Heyeti Vekile ve heyeti murahhasayı dinleyelim.

Rauf Beyefendi; Meclisi Âlinin kabul etmiş olduğu bir takrir vardı. Bu takriri Meclis namına takdim etmiştim. Meclisi Âliyi heyeti murahhasa ve müşavirlerin ne yolda tenvir edecekleri hakkında fikrinizi lütfen söyleyiniz.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Efendim Heyeti Vekile namına bendeniz ve gerekse Hariciye Vekili ve Baş Murahhas İsmet Paşa Hazretleri noktai nazarımızı telhisen arz etmiştik. Heyeti âliyeniz bundan evvel heyeti murahhasın azalarını istimağ buyurmak istediniz. Faraza hatırımda kaldığına göre maliyedeki izahatı Hasan Beyefendinin vermesi. arazi meselesini Hariciye Vekili ve Başmurahhas Paşanın izah etmesini arzu etmiş idiniz. Hülâsa arzunuzun murahhasların izahat vermesi noktasından tecelli ettiğini zan ederim ve öyle hatırlıyorum. Bunun için müsaade buyurursanız bu nukatı sırasiyle izah buyursunlar ve münakaşa da sırasiyle yapılsın.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Rauf Beyefendi müsaade buyrulur mu? Efendim mesele anlaşılmıştır. Bendeniz bir teklifde bulunacağım. Tensip ederseniz Öyle hareket ederiz. Murahhede üç büyük kısımdır. Birisi idari kısımdır. Diğeri mali ve iktisadi kısımdır. Üçüncüsü arazi kısmıdır. Mali ve iktisadi kısım uzundur. Teferruatlı bir meseledir. Siyasi ve arazi kısmı da iyice mütalaa dermeyan olunabilir. Fakat bunların hepsinden ehemmiyetli olarak Türkiyenin istiklâlini gösteren ve ahkâm müeyyedeyi havi olan ekalliyetler meselesi ve mukavelat gibi bir takım mevaddın ki doğrudan doğruya idari mesaile alâkadır. Bu hal edilmedikçe diğerleri hal olunamaz. Ecnebiler kalan Türkiye ne ise. onda bir hukuk bir kanun kabul ediyorlar mı, etmiyorlar mı? Bunu anlayabilmek için evvel emirde idari mesaileden alâkamızı kesmeliyiz. Bendeniz evvela oradan müzakere edilmesini teklif ediyorum. Ondan sonra diğer cihetlere geçeriz.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendim zati âlilerinin noktai nazarına göre (mehenk) taşı olarak İdari meseaili gösterebiliyorsunuz. Bazı rüfeka adli kısmı. diğer bir kısmı ise mali kısmı ve diğerleri de arazi kısmı telakki edebilirler. Bu itibarla müsaade buyurursanız hutut esasiye üzerinde bu meyanda buyurduğunuz nokta da dahildir. Sırası gelince onu da müzakere ederiz. Arazi mesailinden başlıyarak mali, adli, iktisadi ilâhiri olarak devam etsin. Bu meyanda buyurduğunuz mesele de dahildir. Onun için tensib buyurursanız arazi meselesini iyi ve şüphesiz hepsinden güzel olarak İsmet Paşa Hazretleri tenvir buyuracaklardır. İsmet Paşa Hazretleri arazi meselesini izah buyursun.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — İstiklâl meselesi evvela müzakere edilsin efendim. Bendeniz maruzatımda belki fikrimi tamamiyle anlatamadım. İki kelime ile az daha izah edeyim.

Muahhede de evvela anlayacağımız şey Türk Milletinin istikâli keyfiyetini, ki dahili idare temin edilebilmişmidir, edilememiştir? Ne caddeye kadar bunda muvaffak olmuşuzdur? Bu temin olunamamış ise bir karış ileri bir karış geri. bendenizce bu ikinci derecede bir meseledir. Evvela bu arazi meselesini hal etmeğe karar verirsek. beri taraftaki hususattan emin olmadan yapabilir miyiz? Hayır; Onun için arazi meselesi kuvvet meselesidir. Kuvvetimiz varsa ta Makedonyaya kadar gideriz. Kuvvetimiz yoksa gerde kalırız. En esaslı temin ve müzakere olunacak şey istiklâldir. Bunu müzakere etmeli ve istiklâl mutlak şeylerden şüphemiz kalmamalıdır. Ondan sonra ancak huzur ve vicdan hissederiz. En evvel istiklâlin temin edilmesi lâzımdır. Bendenizin ricam bunu temin etmekden sonra ister arazi meselesi, ister diğer mesaili müzakere edilmiş; hangisi olursa olsun.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Salâhattin Beyefendinin fikrine hükümet iştirak ediyor, vakit kayip etmeyelim. Bu suretle başlayabiliriz.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Bir sual soracağım efendim. Burada verilecek olan izahat şifahen verilecek izahattır. Binaenaleyh bu kadar mühim olan izahat üzerinden not tutup meseleyi anlamak ve bu nun hakkında. imali fikir ederek bir karar verebilmek doğru değildir. Elimize verilen şey yanlış tercüme edilmiş devletlerin verdiği mukabil bir projedir. İsmet Paşa'nın vermiş olduğu mukabil proje nerededir. Bunu evvelce talep etmiştik zan ederim ve bu gün eğer hükümetin ayrıca yapmak istediği bir şeyi varsa. bunun hututu esasiyesi nedir? Elimizde görmeliyiz ve ona göre karar vermeliyiz.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Heyeti âliyenize ayrıca yapılacak bir teklif yoktur. Müzakerede sarih noktai nazarımızı telhisen arz ettik. Onun üzerine zati âliniz dediniz ki bunun şu ve şu maddelerini murahhaslarınız gelsinler burada izah etsinler. Şimdi hükümet mukabil projeyi heyeti âliyenize takdim etti. Şimdi onun maddeleri üzerinde oynamağı kabul buyurdunuz. Olmaz dediniz. İşte böyle oldu.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Bizim mukabil proje yoksa İsmet Paşanın evvelce verdiği projeyi veremez misiniz?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — İsmet Paşa Hazretlerinin vereceği..

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Efendim evvelce Lozan'da vermiş. Lozan'da son vermiş olduğu.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Müsaade buyurunuz efendim. Salâhattin Beyin teklif buyurduğu tarzda müzakere cereyan etsin. Heyeti murahhasa ifade ederler. Anlatılmayan noktaları istihzah buyurun.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — İstihzah et, havadan.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim; bendenizin anladığım yine maksat hasıl olmıyor. Yine müşkilât çıkıyor. Müsaade ederseniz arz edeyim. Efendim mesele yine anlatılmış olmıyor. Yine anlaşılmamazlık çıkıyor. Avrupadan avdet eden arkadaşlarımız Heyeti Vekileye izahat versinler. Heyeti Vekile bir proje hazırlamış. Bu projeyi Avrupa'ya verecek. Farz edinizki heyeti celile bu projenin mahiyetini anlamadan bunlara veriniz dedi. Rica ederim, Avrupaya verilecek şeyin'in bizden gizlenmesi manasını anlamıyorum.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendim gizlemek yoktur. Yanlış tefehhüm vardır. Heyeti Vekile bizden bir şey isteyebilir. Efendiler biz dinledik. Sizde dinlediniz. Sizin mütalaanızı inzimam ettirerek bir proje verelim demiyor. Hazirladığı projeyi vermek için müsaade talep ediyor. Rica ederim, proje nedir diyoruz? Bize göstermiyor. Proje bize verilsin, tertip edilen proje iktisat ve istiklâli millimizle kabili tevfik mi, değil mi? Müzakere edilecek budur. Deselerki evet efendiler sizi dinleyeceğiz. Yeni proje yapacağız, anlarım. Bu gün yanlış yoldan gidiyorsunuz. Beyhude vakit geçiriyorsunuz. Heyeti Vekile bir fikir edinmiştir. Fakat biz o fikirlerine vakıf değiliz. Onların anladığını bizde anlayalım. Proje için bizim de mütalaamızı almak istiyorlar başkadır efendiler. Usul yanlıştır. Müzakere yanlış yoldan başlamıştır. Projeyi görmeliyiz. Kendilerini tenvir etmeliyiz. Ya tasvip edeceğiz. ya noksanlarını ikmal edeceğiz. Bunun başka bir tarifi yoktur efendim.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendim, rica ettiğim ve izahına çalıştığım ve heyeti âlinizce kabul edilen biraz evvel bir takrir verildi. Heyeti âliniz o takriri kabul etti. Buna göre tertibat alındı. istihzarat yapıldı. Gerek verilen müttefiklerin projesi ve gerekse hükümetin düşündüğü noktai nazarı ait olduğu fasıllarla meşgul olan murahhaslar izahat verecektir. Bunu kabul buyurunuz. Bu esas üzerinde yörüyelim. İkisini de istima buyuracaksınız. Fikrinize muvafık gelmeyen, doğru bulmadığınız noktalarda itiraz edersiniz. Tenvir edersiniz. Tashih edersiniz efendim. (Doğru sadaları) Şimdi efendim, o yanlış bu yanlış. Havada konuşulmasın derseniz beş gün, on gün daha beklemek lâzımdır.

RAGİP BEY (Amasya) — Bir çok havai şeyler basılıyor, onlarda basılsın.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — O havai şeylerin tabına Meclis karar vermiştir. Kabul etmiştir. O kararınızı veriniz, onu da öyle yaparız.

REİS — Canım efendim, her murahhas okuyup izah edecek. Daha nasıl yapalım. Rica ederim vaziyet heyeti celilece kâfi derecede tenevvür etmiştir. Meclisi Âlinin son defa usul diye beş saat müzakere ettiği bir mesele vardır. Bir takrir kabul etmişsinizdir. Eğer heyeti celile kabul ettiği bu takrir birden başka bir şey istiyorsa o başkadır. (Hayır sesleri) yani şekil budur.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Hükümetin tertip ettiği projeyi tanımıyoruz. Hükümetin mukabil teklifi yok mudur?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Maliye murahhası başlıyacak.

NEŞ'ET BEY (Kângırı) — Heyeti âliye kabul etti ki memleketin idari meselesinde.

REİS — Rıza Nur Beyefendi izahat verecek.

RİZA NUR BEY (Sinop) — İptida ekalliyetler hakkında Heyeti murahhasanın dinlenilmesi arzu buyuruldu. Bendeniz bütün işlerle meşgul olduğum gibi, yedi kadar mesele ile daha ziyade meşgul oldum. Tali komisyonlarda bunları serdettim. Bunları arz edeyim.

Bendenizin izahatım en ziyade uğraşdığım meseleler üzerinde olursa daha vazih malumat ita etmek imkânı olacaktır. Tabiiyet; akalliyetler, mesaili sıhhiye, rehineler, Yunanlıların memleketimizin her tarafından sivillerden toplayıp götürdüğü ve akibeti bizce meçhul olan kimseler ve Yunan elinde bulunan üsarayı harbiye meselesi. Bir de üsarayı harbiye ikamet meselesi, bir de adli kapitilasyonlar ve afvi umumi meseaili. ki o da her muahhedeye girmesi mutat olan bir bahistir. Bu meseleye girmezden evvel ufak bir şey arz edeyim. Oraya gittiğimiz zaman karşımızda bütün cihanı bulduk. İngilizler kendi müttefiklerini ve harp zamanında kendileriyle beraber hareket edenleri ve ondan sonra Amerika, Japonya gibi uzak olanları. Daha sonra Avrupa'da bitaraf olarak kalmış olan hemen Avrupa'da ne kadar Devlet varsa onları ve ondan sonra da ermeniler. Geldani ve Asuriler.

Bilmem ne diye bu takım devletleri olmayan cemaat teşkil eder. İnsanları hepsini getirmişler ve hepsini önünüze sürmüşlerdir. Müthiş bir cephe göstermişlerdir ve bunu Lort Gürzon da ikide birde göstermiştir: İşte görüyorsunuz ya eliyle göstererek-karşınızda bir cebhei müttehide var, demiştir. Sunu söyleyeyimki karşımıza bir cihan küffar çıkmıştır ve bizi daima böylece tehdit etmişlerdir. Her hansi olduğu vakitte münakaşa büyük bir cidal, büyük bir harp halini almıştır. Öyleki sinirlerim tahammülü son dereceye geldi. Güç tahammül ettim. Hülâsa güç bir şey idi. Her türlü vasıtaya müracaat etmişler, her şey yapmışlardır. En nihayet bu mesailide birleştirmişlerdir. Hepsinde yine birden üzerimize hücum etmişlerdir. Biz her hücumlardan her meselede bunu nimet olarak söyliyebilirim ki mukavemetin imkânı azimesi ne ise onu göstermişizdir. Bu da zan ederim görülmüştür. Gazetelerde o kadarını tereşşuh edememiştir. Bu ilk şeyimizde öyle oldu. Sahai harbiye teşbih ederseniz karşımızda bir cebhe vardı ve biz ilk hatlarını almışız, diyebiliriz kendimizce. Fakat ikinci bir hat ikinci bir devre gelmişti. Ona diyorlarki idarei mutavassıta (Rejim..) Vardır. Yani bir devrei müntakile diyabiliriz ki, öyle bir hatta orada tesadüf ettik ve onunla da uğraştık. Çünkü böyle şeyler olmasaydı evvela bizim önümüze Sever muhahedesi ile çıkmışlardı ve Hatta yalnız Sever değil, daha bazı maddeler ilâve etmişler ve karşımıza öyle çıkmışlardı. Bu hal bitmiştir.

İkinci devrede Başka bir şey çıkartmışlar. Çünki diyorlarki; biz daima müstakil bir millet olarak, bir devlet olarak yaşayacağız. Milletin azmi katidir. Başka türlü olmaz. O istiklâl siyasi mi olacak, idari mi olacak, adli mi olacak, mali mi olacak, iktisadi mi olacak hepsini istiyoruz. Başka türlü çaresi yoktur demişizdir. O vakit Bakdılarki bir suretle olmadı, dedilerki; devrei müntekile olsun, başka türlü olamaz, birden bire bu hale geçilemez, demişlerdir. Biz de geçilir, dedik. İş mücadeleye dayanmış kalmıştı ve bundan ileri gidememişizdir. Ne kadar çırpındı isek de, didindi isek de olmamıştır ve nihayet bize bir muahhede projesi vermişlerdir ki onun içinde üç kısım mevat vardır. Bir kısmı iki tarafca halle iktiran eden, bir kısmı da her iki tarafca münakaşa da, muallakda kalandır ve bir kısmı da hiç bilmediğimiz, imza edeceksiniz diye elimize verilen mevattır. Bizde baktık ki başka türlü hiç bir imkân yoktur. Vasıtamız, her şeyimiz tükenmiştir. Ve zaten onlar gitmeğe de hazırlanmıştır. Biz de o halde bırakıp buraya gelmişizdir. Onun için arz ediyoruz ve burada malûm olduğu veçhile onların bize verdiği projede tadilat yapılmıştır. Bizim âmali millime muvafık bir surette yapılan bu tadilatla Meclisi Âlinizin karşısına geldik. (Aferin sesleri).

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Mukabilini verdikden sonra geldiniz.

RİZA NUR BEY (Sinop) — Hiç bir şey verilmemiştir, gönderilmemiştir. Meselenin şekli budur. Bir tarafdan da bir tadilat yapmışız, arz ediyoruz, hüküm sizindir.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Baş murahhas vermiştik demişti, zararı yok.

SIRRI BEY (İzmit) — Bir sual soracağım. (Hepimizin suali var sesleri).

REİS — Temamiyle izah etsin ondan sonra sual sorunuz.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Efendim, burada projedeki sırayı takip edebilmek için tabiiyetten başlayayım.

Tabiiyet meselesi Türkiyeden tefrik edilen aksamda kalan ahalinin tabiiyeti meselesi, ki zaten her muahadeden sonra yapılmak mutatdır. Bu ahalinin tabiiyeti ne türlü olacağını gösterir, kısım. ki bunda halka hakkı hıyar verilmiştir. 18 yaşında efzun olanlar iki sene zarfında hangi tabiiyeti isterlerse o tabiiyete girer. Zaten umumi ve her yerde yapılan bir şeydir. On sekiz yaşından aşağı olanlar aile reislerine tabi bir şeyi iktisap eder.

Buraya bir şey ilâve etmişlerdir. Filistinde ikamet eden yahudiler meselesi, ki bize tealluk eden bir mesele değildir. Esas ruhu bundan ibarettir. Bundan başka bir şey yoktur.

Ekalliyetler meselesi: En çetin işlerimizden birisi budur. Çünki bütün Hıristiyanlık âlemi; müslümanların ziri idaresinde olan hıristiyanların idaresine ehemmiyeti azime atfediyordu. Bu hususta müttehiden hareket ettikleri gibi, mevcut murahhaslara böyle hariçden delegeler, cemaatlar, sonradan dünyanın her tarafından telgraflar yağıyordu. Meselâ Amerikadan 5 milyon hıristiyan namına telgraf geliyorsa, mesela bütün İngilizler ve İngiliz kiliseleri oraya telgraflar yağdırıyorlar, Papazlar gönderiyorlar. Orası böyle Papazlarla vesairelerle dolmuş idi. Biz iptida ekalliyetler hukukundan kaçınmak istedik. Büyük komisyonda böyle bir şey kabul etmek istemedik. Büyük bir kıyamet kopardılar. Halbuki bu bizim talebimiz misaki milinin talebinden de fazla idi. Çünki misaki millinin beşinci maddesinde ekalliyetlere.. Bundan evvel Avrupa Devletleri, ki muharebelerle kendi müttefikleri arasında ve yahut düveli mütelife ile sonra-

dan teşekkül etmiş olan Avrupada Polonya, Çekoslovakya gibi onlar beyninde yapılmış olan akalliyetler meselesi vardır ki, o da bizim tarafımızdan kabulünü mutazammındır. Beşinci maddede neler varsa kabulü. hepsi kabulü mutazammındır. O halde buraya girdik. bu ekalliyetler hukukunda gördüğümüz bu maddeler yeni projede değişmemiştir. Çünki biten mesaildendir. O muahedelerde neler varsa onlar mevcuttur. Hatta bir kısmını da çıkarabilmişiz. Fakat ondan sonra katiyen bir şey kabul etmemişizdir. Mesala kabul ettirmek istemişlerdir, kabul etmemişizdir. İstediler, fazla olarak cemiyeti akvamdan bizim memleketimize bir sefir göndersinler bu sefir, diplomat sefirler ne gibi muafiyeti haiz ise, o muafiyeti temamiyle haiz olsun ve memlekette gezsin, dolaşsın, teftiş etsin ve ona göre icraatta bulunsun. dediler. Bunu katiyen kabul etmeyiz dedik ve pek cidali mucip oldu. Bir kaçı buna münhasır kaldı. Nihayet bunu çıkarttık?

Sonra askerlik meselesini sokdular ki aralarında böyle bir şey yoktu. Kendi aralarında mevcut olan muahedati beynelmiliyede böyle bir şey yoktur. Hepsinin askerliği vardır. Fakat bizim için olmaz dediler. Sebebi nedir? Diye sorduk. Nihayet bunu da söylediler, ki siz amele taburları yaparsınız, geri gönderir ve kesersiniz. Biz, dedik kesmeyiz. Amele taburlarını hıristiyandan değil müslümandan da yaparız. Amma memleketin vesaiti Avrupa gibi değildir. Hastalık çıkar ölür. Sonra peki öyle olmazsa ayrı taburlar yapınız dediler. Hayır olmaz, dedik. Hiyanet ederler, zaten bir çok hiyanetleri vardır. Olmaz dedik. Dediler ki Avrupa efkârı umumiyesi bununla Avrupa hıristiyan âlemi ve müslüman âlemi birbirlerine sınırlar. Müslüman ve Hıristiyan memlekette kardeş gibi olurlar, biz dedik, ki böyle olmaz. Bir kışlada yaşarlarsa o vakit kardeş gibi olurlar. Birbirlerine alışırlar birbirlerini severler. birbirlerinin dilini bilirler, o vakit kardeş olurlar, dedik. Nihayet askerlik meselesi için Venizelos bir teklifde bulundu. Buna o kadar ehemmiyet verdilerki, hatta bu mesele bir kaç celse tuttu. Böyle muallakda beş altı mesele kalmıştı. Onlar arasında yine münakaşa ve mübareze olmuştur. Venizelos en nihayet demişti ki hakkı siyasi en büyük bir haktır. Akalliyetler sizin memleketinizde intihab hakkından nez edilsin. Biz dedik, ki onlarda vatandaştır vatandaşlar hakkı siyasiye malik olmalıdır. Nitekim askerlikde böyledir. Her hak müşterek olmalıdır. O da kalsın, askerlikde kalsın dedik. Onların Maksadı bunu da ileri sürerek askerlikden kurtarmak istiyorlardı. Onlar için - tabiri caiz ise - askerlik bir umacı gibi bir şeydir. Komisyonda bu münakaşa esnasında demiştirki efendiler bu dünyada olamaz, bir memleketin efradının bir kısmı Hıristiyan diye askerliğe gitmesin, Türk gitsin, onlar ticaret etsin. Onlar ticaretini gaib etsin. Berikileri zengin olsun, Hatta şunu dahi söyledim ki bir kısmı ailelerinin yanında bulunsun, diğerleri ailelerinin yanında bulunsun ve çocuk yapsınlar.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Evvela bunu söylememiz lâzım gelirdi (Hayır sesleri)

RİZA NUR BEY (Devamla) — Burada bir de Patrikane meselesi mevcuttur. (Askerlik neticesi ne oldu sadaları) Askerlik neticesi; askerliği onlara da teşmil etmişizdir. Asker olacaklardır. Hatta İstanbul'daki Rumlar icabederse Vana gidip askerlik edeceklerdir. (Çok güzel sesleri) Patrikane meselesi şu suretle olmuştur.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisari Şarki) — Riza Nur Bey daha mühim olan..

REİS — Müsaade buyurun, sizden evvel kişi vardır.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Şarki) — Sual soracağım, hali münakaşada olan ve hal edilmeyen meseleleri söylesinler.

RİZA NUR BEY (Devamla) — Heyeti Celile kabul ederse ekalliyetler meselesi hal edilmiş şeydir. Onu izah ediyorum. Şu halde söylemeyeyim. (Hayır, hayır sesleri) Patrikhane meselesi, buda ulvi bir mesele oldu. Büyük münakaşatı mucib oldu. Heyeti celile bilirki burada heyeti celilenin hatta hükümetin hatırına bir Patrikhane meselesi gelmemiştir. Bunu biz ihdas ettik. Bazan bir şey istemediğimiz halde bize lüzumu olmadığı halde mahsus icat ettik, ki onunla da bir şey alalım. Frenklerde şunu gördük ki bir pazarlık zihniyeti vardır. Şunu söylerim ki Yahudi pazarlığı yaparlar ve insanın gözbeğini çatlatırlar. Onun içindirki böyle böyle şeyler ihdas ettik. Bunun üzerinde de kızılca kıyamet koptu. Artık bütün gâvurlar şey etmişlerdir. Bunun için tehdit etmişlerdir. Bizi Romanya tehdit eder, harp tehdit eder, bilmem Amerika tehdit eder, hepsi yapıyorlardı. Bu mesele biliyorsunuz ki bu münakaşat esnasında akalliyetler meselesinde bir çok asırlardan beri gelen Patrikhanenin imtiyazatı mezhebiyesi meselesi vardır Arz ettiğim beyanelmilel muahedatta olmayan derecede bu imtiyazati mezhebiyeyi ifa etmek ve hem teşdiden ifa etmek istiyorlardı. Yunanlılar da bunu şiddetle arzu ediyorlardı. Bunun için çok çalışıyordu. Halbuki bu bizim için esas meselelerden idi. Halbuki biz Patrikhanenin bütün tevabii ile memleketten çıkıp gitmesini,

teklif ettik. Nihayet bir çok münakaşattan sonra, biliyorsunuz ki; Patrikhanede siyasi idari, adli, dini vazaif vardı. Asırlardan beri gelir mahkemeleri vardır. Bilmem neleri vardır. Bir Papaz bilmem kimi mahkûm eder ve hükümete tebliğ eder. Hükümet te icra eder. O kadar vahim bir meseledir. Patrik gelir, vezir makamında askerimiz ona selam verirdi. Bunların hepsini kaldırmak istedik. Fakat büsbütün Patrikhaneyi çıkartmak mümkün olamadı ve bütün İngilizler, kiliselerinin tazyik sütresi altında bunu kurtarmak istediler ve bizzat bu mesele hakkındada müracatta bulundular. İmtiyazatı mezhebiye meselesi ancak bizim için mühim olduğundan buna muvaffak olduk. Bu gün Patrikhanenin dini bir hassasından başka hiç bir şeyi kalmamıştır. Muhakeme bilmem ne yapamayacaktır ve siyasi bir mesele ile uğraşacak olursa hudut haricine atabileceğiz. Asırlardan beri bu devlet ve millet aleyhine bütün Rumları teşvik etmek gibi idareye karışmak mahakim filan gibi bunları kaldırdıkdan sonra zaten hükmü kalmadı. Bu gün âdi bir köy Papazı haline geçmiştir. Bir sıfatı resmiyesi kalmamıştır.

ETHEM FİKRİ BEY (Menteşe) Hâlâ sefirler gönderiyor.

RİZA NUR BEY (Devamla) — Hâlen muahhede mevkii icraya meriyete konmamıştır. Ve İstanbul'un ahvali malûmdur. Böyle olmazsa hepsini bir günde hâl eder bitiririz. Biz bu noktada ısrar etmemeğe yani harice çıkmasına izhar etmemeğe mecbur etmiştirki fakat mesele tayanmıştırda zaten, Patrikhane giderde Aynaroze oturursa idare aleyhimize faaliyette bulunacağına şüphe yoktur. Fakat pençemizin altında bir papaz gibi İstanbulda her şeyden tecrit edilmiş bir halde en güzel bir tariftir. Bu meselede bu suretle hal olmuştur.

OSMAN BEY (Kayseri) — Patrikhane ünvanı kalıyor mu?

RİZA NUR BEY (Devamla) — Hatta biz bunda başka şekildede düşündük, bir piskopos halinde olsun ve böylelikle kalmıştır. Efendiler her Türlü evsafı gittikden sonra hiç bir meziyeti kalmamıştır. Pençemizin altında zebun bir halde kalacaktır.

Bu mesailde malum Ermeni yurdu meselesi vardır. Bir gün müzakere esnasında, müzakerenin nihayetinde reis teblig ediyordu ki gelecek içtimaımızde Bulgar heyetini dinleyeceğiz. O celsede bendenizde bulunuyordum. Derhal şüphe hasıl ettim. Bulgarların ne işi var. Bu gibi mesailde akalliyet bilmem ne filan. Memlekette Bulgar yok, bunun neticesinde mutlaka arazi gelecektir. Kabul etmedim. O biri gün bana bir ruzname göndermişler ve onu iki celse yapmışlar. Ortasında sigara içmek vesaire gibi. Birincide protesto etmişizdir. Katiyen kabul etmeyiz ve dinlenemez, dinlenirse hususi mahiyeti haizdir. Zabıtanameye geçemez öylece kalır dedik. Fakat onlar entirika yapmışlardır. Onları getirecekler birinci de ben bulunmazsam zararı yok, ikinciye gideceğim, ikincide getirecekler zabıtnameyi imza ettirecekler. Zabıtnameye de geçirecekler. Hepsini yapacaklar, sonra bir de bakdıkki Bulgar Ermeni ve hiç de hatırımıza gelmeyen Geldani ve Asuriler var, onlar da yurt isterlermiş. Bulgarlar da Türkiye den vaktile müahede mucibince mübadele edilmiş olan Bulgar ahaliyi geri getirmek isterlermiş. Katiyen kabul etmedik. Bulgarlar hususi surette de uğraştılar, kabul etmedik. Böyle bir şeyi siz söylemeyiniz. Türkiyeyi, Türkleri bu gibi haller sizin aleyhinize sevk eder. Halbuki Türkler sizinle şiddetle dosturlar ve Türklerin dostluğuna muhtaçsınız. Böyle şeyler yapmayınız, demiştim. Nihayet Bulgarları, ermenileri ve asurileri, geldanileri kendileri dinlemişlerdir. Bizde bu hususu protesto etmişiz ve malum şeyleri vermiştir. O sureetle Ermeni yurdu meselesi bitmiştir ve kaldırılmamıştır. Asuri, Geldani tabiatiyle bitmiştir. Bulgarların metabilatına da tabii ehemmiyet verilmemiştir, onlar da atılmıştır. Burada nazarı dikkatinizi bir şeye celbetmek istiyorum. Malumdurki Hiristiyanlar sırlardan beri gâh Rusyanın, gâh Avusturyanın, gâh İngilterenin, gâh şunun bunun Avrupanın Türkiyeye müdahalesi için bir sebeb teşkil etmiştir. En mühim bir meseledir ve bunun la işe girişmişlerdir. Bununla bu güne kadar bizi parçalamışlardır. Bununla bir mesele ihdas ettiler ve hakikaten evvelce yapılmış olan muahhedelerde de öyle ırkı, dini, lisani'dir. Biz şiddetle buna hücum etmişiz ve bunun için de harpte olur, her şeyde olur demişizdir. Bunun üzerine çok uğraşılmıştır ve nihayet en son şeylerin de biz o noktayı daima geçerek, nihayet otabiri kullanmayarak gayri müslim diyor idik. En nihayet tekrar münakaşalardan sonra bunu hal edebilmişizdir. Orada daha ziyade gözümüz açılmıştır. Ekalliyetler hukuku, Hiristiyan ile de mütekabil olsun diye ısrar ettikleri vakit de Sırplar o derece şiddet göstermişlerdir ki gözünüzü yine mi Belgra'da dikdiniz. Yine müslümanları mı ayaklandıracaksınız ve sonrada demişlerdir ki, Bosna'da Boşnaklar vardır. Onlarda müslüman, Sırp kanındandır. Onları himaye edeceğiz. İngilizler, malesef, lakırdıları arasında itiraf etmişlerdir. Bizde abazaları himaye edeceğiz. Çünki onlarla beraber çalıştık, demişlerdir ve onun zan ediyorum ki bu muvaffakiyetimiz en büyük muvaffakiyetlerden-

dir. Gayri müslimler her şeye parmak takmak istiyorlardı. Bu da memleketi parçalamak için en emin vasıtaları idi, ki asarı sâlife bunu güzelce gösteriyor. Efendiler, bunun ilk maddelerine bakarsanız Hiristiyan, yani gayri müslim ekalliyetlerini siyaseti, mal ve bilmem ne muhafazası tahtı tekeffüldedir. Umumi tabirlerdir. Her yerde olan bitenlerdir. Hatta bizim Kanuni Esasimiz de vardır. Lisan, Irk, mezhep hepsi serbest diye kayıt vardır. Aynı hukuka malik olmak müslüman tab'a gibi aynı şeylerdir.

OSMAN NURİ BEY (Bursa) — Memuriyet almak filan gibi.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Memuriyet almak, mektep meselesi hemen her yerde yapmak istiyorlardı. Lisan meselesi için de bir köyde ekseriyet azimeleri olursa, o vakit kendi dillerinde mektep açabilirler kaydını koymuşlardır.

Sonra mahkemelere müracaat için de kendi dilleriyle tahriri ve şifahi müracaat edebilecekler ve bu her muahede de böyledir ve bunun tahriri olan şeklini biz kaldırdık. Çünki adam lâzım, bilmem ne teşevvüşatı mucib olacak. Biz bunu ancak şifahi şekilde bırakabildik.

Sonra, burada kiliselere, havraları himaye vardır. Hükümet himaye edecek ve kimse tecavüz edemiyecek ve bunlar da zaten mevcut olan şeylerdir. Bu da aynıdır. Kanuni Esasimizde olan şeydir.

Bundan sonra gayri müslim tabiri geliyor. Türkiye ahalisinin kaffesinin 37 nci maddede tevellüt, Irk, lisan, tefriki mezhep etmeksizin himayeyi taahhüt eder. Bütün Türkiye ahalisinin emniyet ve asayişi ve gerek hususi surette emniyet âsayişi beldeyi muhil olmayan bütün edyani, ki biz emniyeti umumiyeyi biz vaz etmişizdir. Başkasında yoktur. Mezahib ve itikadatın serbestii icrasına malik olacaklardır. Bu eskiden beri Kânuni Esasi ile mükellef olan şeylerdir. Gayri müslimler; akalliyetler, Türk tab'aya tatbik edilen ve Türk hükümeti tarafından müdafaai milliye veya asayiş umumiyenin muhafazası için memleketin her tarafından veya bir kısmında ittihaz edilen tedabirden sarfı nazar, seyri sefer ve muhacereten tamamiyle istifade edebileceklerdir. Ha; burada şunu arz edeyim, vakıa seyrü seferi ve muhacereti koydurdular. Bu hürriyete malik olan ve şu ilk fıkralarla tahtı kefalete alınan insanlar bu hakka mafiktir. Memleket içerisinde herkes serbest hareket edebileceklerdir. Sonra dışarıya muhaceret edebileceklerdir.

Biz buna yukarıda emniyet ve asayiş memleket kaydını koyduk, ki isterse hükümet bu surette bunları men dahi edebileceklerdir. Fakat biz muhaceret için daha ziyade razıyız. Gitsinler ve gitmeleri bizim istediğimiz şeydir. Onun için bu da bu suretle olmuştur.

ÖMER LÜTFÜ BEY (Amasya) — Hariçten muhaceret var mıdır?

RIZA NUR BEY (Devamla) — Hayır, bu o değildir. Bir emigration, bir de immigration şeyleri vardır. Bunların manaları hariçten dahildendir ve bunun Sırbistan'la, Romanya ile mütekabil olması, çünkü biz bütün müzakerata bir şey anladık. Biz onlara bir hak veriyorsak onlar da bize bir hak versin. Sırbistan ve Romanya için de bunu istedik. Onlar da ikna etmişlerdir. Fakat onların bizden evvel Avrupa devletleriyle yaptıkları hukuk, akalliyetler hukuku vardır. Oradaki müslümanların hukuku o veçhile rumlar da bize böyle şeyler tayin edelim diye uğraşmışlardır vve bunu bir mesele yapmışlardır. Mademki bu hukuk orada vardır. Biz Yunanistanda bu hukuku mütekabil yaptık, ki bu son fark dördüncü maddededir. Şimdi efendiler, bu akalliyetler mesaili en mühim meseledendir ve misakı millimizce kabul edilmiştir. Kabul etmek istemediğimiz zamanlarda misakı millimizi gözümüze dayamışlardır. Biz de kabul ettik. Fakat mevcut olanlardan daha azdır. Ve öyle de olmasa mübadelei ahaliyi kabul ettiş, cebri olarak. Akalliyetler kalmayacaktır. Yalnız İstanbul müstesna olmak üzere... (Ermeniler sesleri) Fakat arkadaşlar kaç Ermeni vardır. (Yahudiler sesleri) İstanbul'da otuz bin yahudi vardır. Şimdiye kadar bir mazarrat iras etmeyen insanlardır. (Gürültüler) Museviler malûm, nereye çekilirlerse oraya giden insanlardır. Tabii olmasalardı daha iyi olurdu derdim.

ALİ SAİP BEY (Urfa) — Ermeniler affı umumiden sonra gelmeyecekler mi?

RIZA NUR BEY (Devamla) — Efendiler, sonra ermenilere bir yurt istediler. Ermenilere biz yurt vermedik, çok münakaşat ve münazaatta bulunduk. Türkiye'de bunlara yurt olamaz, dedik. Kimisi Kilikya'da, kimisi Van'da dedi hepsini attık. Baktılar ki olmuyor, müzakereyi bile kabul etmiyoruz. En sonra dediler ki, bunlar protestandır ve bunlar gelsin dediler. Olamaz ve onlar da gelmeyeceklerdir, dedik. Sonra mübadele ile gidecek olan rumlar da gelemeyeceklerdir. İstanbul'u mübadelede hariç tutmaya çok çalıştılar. Umumu birden bu hususa çalıştılar. Biz de Garbi Trakya'yı mübadeleden ihraç etmek için bunu kabul ettik. Fakat bir çok şartlarla. İptida İstanbul hududunu çizmek istediler. Çatalca'nın hududundan, Şile'nin bilmem nesinden, vehasıl böyle büyük bir hudut,

Biz bunu şehremaneti hududuna indirdik. Ona da tuttular şimendifer yönü de Caddebostan'ın da hudut olduğu halde, şehremaneti hududunu istediler. Maltepe'ye kadar Kartaltepe'ye kadar olsun. En nihayet onu da kabul etmedik ve ihraç ettik ve şu şartı da koyduk; ki hariçten Anadolu'dan başka yerden İstanbul'a ne kadar sonradan gelmiş rumlar varsa onlar da mübadeleye tabidir dedik. İstanbul'da 200 - 250 Rum varsa, bilmiyorum nasıldır. Zannediyorum ki onların da dörtte biri, beşte biri veyahut dörtte biri onlardan çıkıp gidecektir. Nihayet onlar gidip de bir daha gelemeyeceklerdir.

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Bunda sarahat yoktur.

SALAHATTİN BEY (Mersin) — Musarrah mı?

RIZA NUR BEY (Devamla) — Zabıtnamelerde okursanız orada vardır. Kısmen burada olmaz. bunun tafsilâtı zabıtnameler vardır. Zabıtnameler mevcuttur.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Nerededir?

DURSUN BEY (Çorum) — Hani ya nerede?

RIZA NUR BEY (Devamla) — Bilmem ki bunlarla buraya nasıl gireceğiz. Bir ay tetkik etmeli, tasnif yapılmamış bir şey değil ki sulh olsun yapılacaktır. Hatta patrikhane şeysinde Lord Gürzon'un beyanatı vardır. Mahsus yapılmıştır. Böyle idarî, siyasî şeylerinden evsafından tecerrüt etmesi için o zabıtnamede mündemiçtir. Bu gibi şeyler de zabıtnamelerde vardır. Ekalliyetler meselesi de budur.

SIRRI BEY (İzmit) — Bu bahse ait sualleriniz soralım.

REİS — Efendiler, bahis hakkında sual soracaklar.

ÂTIF BEY (Bayazit) — Beynelmilele ait kırk üçüncü maddede bir şey vardır. Onu izah eder misiniz?

RIZA NUR BEY (Devamla) — Evet bu öyledir ki, bundan mevcut olan muahedatta beynelmilel mahiyeti haizdir. Akalliyetlerin hukuku beynelmilel karar altına konmuştur. Çekoslovakya'nın, Sırbistan, Yunanistan ve Polonya'nın. Romanya'nın, Bulgaristan'ın bilmem nenin hakkında yaptıkları bütün muahedatta beynelmileldir. Ve bunları nakzedecek kanunlar yapamaz kimse. Bu beynelmilel muahedatı böyledir. Onun için biz bunu ihraç edememişizdir. Çünkü misakı millimizde de o beynelmilel muahedatı kabul etmişizdir.

ALİ SURURİ EFENDİ (Karahisarı Şarki) — Paşam, beyefendinin izahatı bitmeden suale başlanmadan rica ederim.

REİS — Bahsi bitirmiştir efendim.

ALİ SURURİ EFENDİ (Karahisarı Şarki) — Akalliyetler bahsini ikmal etmedi.

REİS — Akalliyet bahsini bitirdi efendim. Efendim bir şey arz edeyim. arzu buyurursanız Rıza Nur Beyefendi tekmil fasılların izahatını ikmal etsinler. Onu sonra sualle yapalım. (Hayır sadaları) O halde böyle bahis bahis yapalım. (Bahis bahis sadaları) Öyle ise Sırrı Beyin suali vardır.

SIRRI BEY (İzmit) — Beyefendi buyurdunuz ki bize binnetice proje verdiler. Bu proje üç kısımdır. Birisi mütekabilen kararlanmıştı, diğeri muallakta kalmıştı. Diğeri ise hiç mevzubahis olmamıştır ve ondan sonra aramızda hiç bir şey cereyan etmedi. Bıraktık geldik, buyurdunuz. Halbuki biz resmî ve gayriresmî bir surette mükellefiz ki bu proje verildikten sonra heyeti murahhasamız hareket etmezden evvel müttefiklere bir mukabil proje verilmiştir. Mevzubahis olan mesailin bazılarını kabul etmek, bazılarını ret eylemek suretiyle bize bu mesele aynen Heyeti Vekile tarafından tebliğ edilmiştir. Halbuki zatı âlileri bundan haberdar değilsiniz.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Nasıl haberdar değilim. Haberdarım.

SIRRI BEY (İzmit) — Buyurmadınız burada.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Bana taalluk eder bir mesele değildir. Sualler ekalliyetlere ait değildir. Heyeti Celile fasıl fasıl müzakeresini kabul etti.

ÂTIF BEY (Bayazıt) — Reis Paşa müsaade buyurur musunuz?

REİS — Size söz vermedim.

ÂTIF BEY (Bayazıt) — Yalnız demek istediğim Rıza Nur Beyin sözünü tamamen bitirsinler de....

REİS — Efendim, Heyeti Celile Rıza Nur Beyin fasıl fasıl izahat vermelerini ve her faslın izahından sonra iradı sual olunması hususunu kabul etti. Binaenaleyh akalliyetler hakkında sual sorulacaktır.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Şunu kabul ederiz, bunu kabul etmeyiz, diye sonunda söylemiştik. Fakat kabul edeceğimiz şeyler zaten kabul edilmiş aksamıdır. Mesele bundan ibarettir.

SIRRI BEY (İzmit) — Daha var sözüm.

REİS — Ekalliyetler hakkında mı?

SIRRI BEY (İzmit) — Evet. Beyefendinin verdikleri cevap bendenizi ikna edememiştir.

Sonra ikinci sualim : Garbi Trakya müslümanlarını muadil gösterdiniz. Halbuki bu mesele sarahaten misakı millî ahkâmını ihlâl ediyor. Çünkü Trakya

müslümanları serbest bir surette reylerini izhar ettikten sonra, mukadderatlarını tayin edeceklerdir. Yunanistana kalmış ve vaziyeti hukukiyesini kabul etmiş bir memleket değildi ki onların mübadelesini İstanbul rumlarına muadil gösterebilesiniz. Binaenaleyh bu suretle misak ahkâmını ihlâl etmiş oluyorsunuz.

RIZA NUR BEY (Devamla) — İzah edeyim. Bu suretle misakı milli ahkâmına muarız muhalifi harekette bulunulmamıştır. Çünkü bunlar mübadeleden Hariç tutulsun demek, esasen orada kalsın demektir ve mukadderatları bilahare tayin edilsin demektir. Bunun için konulmamıştır.

SIRRI BEY (İzmit) — Garbi Trakya müslümanlarının İstanbul rumlarına muadil tutulması hakkındaki verdiğiniz cevap dahi bendenizi ikna etmedi. Ekalliyetlerin hukuku hakkında beynelmilel bir surette kabul edilmiş esasatın mademki bizim tarafımızdan hiç bir suretle ihlâl edilmemesi meşrut idi. Bilmukabele kalacak müslümanlar hakkında hiçbir surette takyit edilemeyecek bir madde bulunmalıydı.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Efendim, son maddeyi okursanız diyor ki...

SIRRI BEY (İzmit) — Okudum.

RIZA NUR BEY (Devamla) — O madde mucibince işbu fasıl ahkâmiyle tarafımızdan teslim edilen hukuk Yunanistan tarafından akalliyetler hakkında teslim edilmiştir. Kendi arazisi dahilinde bulunan müslümanlar hakkında kabul edilmiştir. Bütün bu hukuk beynelmilel olmakla Yunanistan'da kabul etmiştir.

SIRRI BEY (İzmit) — Sırbistan'daki müslümanların adedi Yunanistan'daki müslümanların kat kat fevkindedir.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Sırbistan bundan hariç kaldı, Sırbistan meselesi hariç kaldı. Sual Yunanistan'dadır..

SIRRI BEY (İzmit) — Beynelmilel olması itibariyle arz ediyorum.

RIZA NUR BEY (Devamla) — İşte bu beynelmileldir. Çünkü bu maddede sarahat vardır. Dikkat buyurursanız görürsünüz, akalliyetler hakkında ne kadar mevad varsa Yunanistan'a da şâmildir. (Muvare oluyor sesleri)

RASİH EFENDİ (Antalya) — Sualden bir netice çıkmayacak. Suali bırakalım da söz söyleyelim.

REİS — Efendim fasıl hakkında sual soruyorlar, anlamadıkları noktaları izah ediyorlar.

DR. MUSTAFA BEY (Kozan) — Sual sordu cevabını aldı. Münakaşa etmekte ne mana vardır?

SIRRI BEY (İzmit) — Hata mı ettik beyefendi?

RIZA NUR BEY (Devamla) — Yunanistan'dan getiremezler.

NEŞET BEY (Üsküdar) — Getirirlerse kuvvei teyidiyemiz nedir?

RIZA NUR BEY (Devamla) — Kuvvei teyidiyemiz, patrikhane böyle bir şey yaptığı takdirde tutup kolundan dışarı atmaktır.

NEŞ'ET BEY (Üsküdar) — Müsaade buyurunuz efendim, daha evvel bunun ifa edileceğini....

RIZA NUR BEY (Devamla) — Muahedeye böyle bir şey girmemiştir. Muahedeye böyle bir madde koydurmadık.

NEŞ'ET BEY (Üsküdar) — Müsaade buyurunuz vardır.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Hayır yoktur. Yani beynelmilel ahdi bir tarzda sokturmamışızdır. Bunu düşünmüşüzdür.

NEŞ'ET BEY (Üsküdar) — İkinci sual : Buyurdunuz, ki köylerde ve kasabalarda ekseriyet teşkil edecekleri halde mektep açabilecekler ve kendi noktai nazarlarına göre tedrisat yapacaklardır. Bu kayıt konmasa müteferrik surette köylerde bulunmasını bunların köylerde ve yahut kasabalarda tecemmuunu teshil edecek. Bu, tehlike teşkil etmez mi?

RIZA NUR BEY (Devamla) — Efendim, bunlar burada demiyor ki kendi noktai nazarlarına göre köyde mektebi yapacaklar, lisanlarını kullanabilecekler. Yine teftişimiz altında olacaklardır. Fakat mübadele olduktan sonra bu ekseriyet nerede olacaktır? Meseleyi kökünden hal eden mübadelei ahaldir.

AVNİ BEY (Saruhan) — Müsaade buyurun; meselâ bütçelerden para ayırıyorsunuz. İstanbul bütçesinden veya hususi bütçelerden yine onlara para verilecektir.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Verilecek. Kabul etmiştir, misakı milli. O mevcut muahedatta daha şiddetli bir surette mevcuttur. Ne yapalım?

REİS — Efendim yalnız şunu rica etmek isterim ki söz isteyen zevat kırk beş, kırk sekiz kişi. Suallerde beyefendi bir fasıl hakkında izahat verdikten sonra, olabilir ki bu nokta esaslı bir surette şöyle midir, böyle midir diye anlaşılmaz. Bu sual yoksa müzakere edilecek efendim, yoksa rica ederim.

Rica ederim Mustafa Bey bana bırakınız bu vazifeyi. Devam buyurunuz Sırrı Bey.

SIRRI BEY (Devamla) — Hıristiyanları eyyamı mahsusalarında mahkemeye gidemeyeceğiz.

RİZA NUR BEY (Devamla) — Bu kabahat bizde değildir. Kabahat misakı millidedir. Çünki misakı millî o muahedatı beynelmileliyeyi aynen kabul etmiştir. Onun içinde mevcuttur. Hatta cumartesi yahudiler, bilmem pazar günü kimler davet edilemez.

SIRRI BEY (İzmit) — Misakı Millide yoktur.

RİZA NUR BEY (Devamla) — Bendeniz, vardır diyorum.

SIRRI BEY (İzmit) — Bendeniz yoktur diyorum.

RİZA NUR BEY (Devamla) — Nasıl yoktur efendim.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Bırak Sırrı Bey rica ederim.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Beşinci madde düveli müttefika ve müşarikleri arasında takarrür eden esasat dairesinde akalliyetlerin hukuku... Eğer zatı âliniz o mevcut muahedatı okursanız orada göreceksiniz, ki Yahudiler cumartesi filan diyor. Mugayir değildir.

REİS — Emin Bey.

EMİN BEY (Bursa) — Paşam, ben bundan sonraki bahiste soracağım. Hakkı kelamımı mahfuzdur.

NEŞET BEY (Üsküdar) — Patrikhanenin buyurduğunuz her hangi bir şekilde kalması bendenizce hüsnü tevilden âridir ve tatbikatta hüsnü netice vereceğini zan etmiyorum. Patrikhanenin her ne şekilde olursa olsun, İstanbul'da kalması tehlikelidir. Âtiyen daha ziyade tevessü edecek, eskiden daha fena tesir yapacaktır.

RİZA NUR BEY (Devamla) — Patrikhane iki meclisten mürekkeptir. Birisi Şensinod Meclisi, diğer meclisi muhtelit Sensinot. 12 metrepolitten teşekkül eder. Bu gün mübadele ile Anadolu'dan bütün Rumlar gidiyor. Bir defa katiyen metrepolit bulamıyacaklar.

RASİH EFENDİ (Antalya) — Yunanistan'dan getirirler. Sual alan arkadaşlarım şöyle midir, böyle midir, diye şüphelerini hal etsinler. Salâhattin Bey, Rıza Nur Beyden sual soracak.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Müzakerenin de mevzuu yoktur. Müsaade buyurunuz usuli müzakereye dair buradan bir şey söyliyeyim. Maksadımız işi anlamaktır.

REİS — Efendim, usulü müzakere hakkında Heyeti Celilenin uzun uzadıya münakaşa etmesini şu şekilde kabul etti. Yani Heyeti Murahhasayı teşkil eden zevat buraya gelip izahat verecekler...

M. DURAK BEY (Erzurum) — Kabul edilen şekil bu değildir. Onu arz edeceğim.

REİS — Efendim, kabul edilen takrir buradadır. Rica ederim ret ediyorum. Ben vazifemi biliyorum. Buyurun Salâhattin Bey, sualinizi sorunuz.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Beyefendi, kapitülasyonlar bir madde ile ilga ediliyor. Onun yerine müteselsil ve müeyyit bir takım mevad kabul olunuyor. Bunlar kapitülasyonlardan değil mi?

RIZA NUR BEY (Devamla) — Hangisi efendim.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Bu maddede bendeniz gayri müslimlerin serbestii tetrisatı ve tetrisata muhalefet olunmaması gibi bir menevi tearuz görüyorum. Sonra, efradın münferiden hukuki ve fiili mevkide divanı adalet gibi merciini görüyorum. Sonra müslim ve gayri müslim akalliyetler için tamamiyle intizamı halli havi bir müdafaa görüyorum. Binaenaleyh görüyorum ki mevcut ortada bir kapitülasyon kalkmıştır ve müebbet bir kapitülasyon gelmiştir. Bu fevkalâde ağır değil midir. Bunu anlamak istiyorum. Yani bağlanmışız gibi geliyor. Acaba böyle midir?

RİZA NUR BEY (Devamla) — Şimdi efendim, bu gayri müslimler hakkındadır.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Müslimler dahil değil mi?

RİZA NUR BEY (Devamla) — Hayır efendim, gayri müslimler hakkındadır.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Yalnız Hıristiyanlar hakkındadır.

RİZA NUR BEY (Devamla) — Yani müslimler hakkında yoktur. Irkı, lisanı meselesi yoktur.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Burada vardır efendim.

RİZA NUR BEY (Devamla) — Hayır yoktur. O hakkı hayat muhafazai hayat...

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Hayır mahkemelerde istedikleri gibi lisan istimali; bu pek ağırdır.

RİZA NUR BEY (Devamla) — Gayri müslimler hakkındadır. Mütekellim olan, Türk tab'ası olan, o madde mevcuttur.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — İstanbul'da bunları tanımayacaklardır ve hem bu fikir milliyeti öldürecektir, memlekete ve bunu ne taahhüt ediyoruz?

RİZA NUR BEY (Devamla) — Bu efendim mehakim içindir ve zaruridir. Zaten bu günkü mahakimimizde tercüman vardır. Öyle değil mi? Lisan

bilmeyenlerin bir tercümanları bulunur. Fakat biz bunu diğer muahedelerde hem şifahî, hem tahriridir. Biz tahriri kısmını kaldırtmaya muvaffak olduk, o bir tarafı kaldırtamadık. Bu budur. Buyurduğunuz kapitülasyon umumî beynelmilel olduğu için ve tarafeynce mütekabil olduğu için, kapitülasyon değildir. Fakat şeraite bakarsanız kapitülasyon şeraiti gibidir. Fakat ne yapalım ki misakı millimiz bunları kabul etmiştir. Öyledir, kabul etmiştir.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — İstiklâli muhil taahhüdatı müebbede memleketin istikbalini bağlamaktadır.

RİZA NUR BEY (Devamla) — Müsaade buyurunuz, tekrar arz edeyim. Beşinci maddeyi düveli itilafiye ile muhasımları ve bazı müşarikleri arasında tefrik eden esasatı âtiye dairesinde ve akalliyetlerin hukuku mahfuzdur.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Müsaade buyurunuz bu esatır. Fakat bu demek değildirki Türkiye'de herkes parmağını soksun. Bu demek değildirki hukuku esasiyeye kadar Divanı Âliye kadar Türkiye'de bir kanun, bir mahkeme kurabilsin. Bu esasat bazı yerde muhafaza edilmiştir. Fakat Türkiye'de milliyet olamayacaktır. Müslimlere parmakları vardır ve oynayacaklardır. Gayet ağır görüyorum.

RİZA NUR BEY (Devamla) — Bu hukuk bizim için zaruri kabuldür. Misakı millî kabul etmiştir. Onlar onu demiştir. Zaten İngilizler kabul etmek istemedi. Kıyamet koptu. İnkıtaa kadar gitti. Fakat bir mesele vardır. Onu daima düşünmemiz lâzımdır. O da mübadelei ahali meselesidir. Bu mübadeleyi icbarî bir surette kabul etmişizdir. Bu kabul edildikten sonra, bunların hükmü yoktur. Akalliyetlerin hukuku yoktur. Değil mi efendim? O vakit tazmin eder, zatı âlinize bilahare arz ederim. Çünki uzamasın efendim.

REİS — Hacı Şükrü Bey buyurunuz.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbekir) — Ben vazgeçtim.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Efendim, bu fasılda akalliyetlerden maksat Hıristiyan akalliyetler midir? (Gürültüler)

REİS — Rica ederim sükût edelim. Buyurunuz devam ediniz.

RİZA NUR BEY (Devamla) — Gayri müslimler hakkında.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Pek âlâ 37 nci maddede gayri müslim akalliyet diye tasrihe lüzum var.

RİZA NUR BEY (Devamla) — Oradaki akalliyetlerden maksat gayri müslimler hakkında Hıristiyan demek.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — O halde 37 nci madde zaittir. Çünki çok su götürür yerleri vardır.

RİZA NUR BEY (Devamla) — 37 nci madde umumî bir tabirdir.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Şu halde 38 nci madde de gayri müslim akalliyetler diye tasrih edildikten sonra 37 nci maddeye hiç lüzum yoktur.

RİZA NUR BEY (Devamla) — Koydular, anlatamadık efendim.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Arap çorbasına döndü memleket.

RİZA NUR BEY (Devamla) — O mahzuru görme. Orada çünki mübadeleleri yapmışızdır, hepsine hatime çekilmiştir. 36 ncı madde görülüyorsa zaten...

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Ne kadar kuvvei müeyyidesi olduğunu da görüyorsunuz.

RİZA NUR BEY (Devamla) — Öyledir. Fakat Kanunu Esasiyi açarsanız görürsünüz. Orada da bu alıkâm yok mudur? Zaten Kanunu Esasi teklif etmiştir.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbekir) — Kanunu Esasi Peçavradır.

POZAN BEY (Urfa) — Efendim afvi umumî buyurdunuz. Bu afvi umumî yalnız bizimle Yunan arasında mı, yoksa bilumum devletler arasında mıdır?

RİZA NUR BEY (Devamla) — Onu sırası gelince arz edeceğim. Mamafi şimdi cevap vereyim. Afvi umumî bir defa Yunan ile bizim aramızda, sâniyen düveli itilafiye ile bizim aramızda.

REİS — Rica ederim bu müzakere akalliyetlere aittir.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Efendim resmî, gayri resmî her fasıl olursa olsun ortada devran eden bir söz vardır. Türk ordoloksları namı altında Anadolu'da patrikhane tesis etmiş bulunuyorlar. Bunlar mübadeleye dahil midir, değil midir?

RİZA NUR BEY (Devamla) — İsterseniz mübadele edersiniz, istemezseniz size tabidir. Çünki böyle mübadele alıkâmında bir Türk ortodoksları hariçtir, diye bir kayıt yoktur.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Türk hükümeti Cemiyeti Akvama Meclis azasından her azanın bu teahhüdattan her hangi birine karşı vukubulan tecavüzü veya tecavüz tehdidini Meclisin nazarı dikkati-

ne arza salâhiyettar ve Meclisin icabı hale elzem ve muvafık sureti tetkik edileceği kabul olunur. Meclisi Akvamda bir İngiliz murahhası bulunuyor. Orada Türkiye'de Hıristiyanlar şöyle olmuş, Hıristo kovulmuş, İstanbul'da Hıristo'nun kufağı bükülmüş, şimdiye kadar asırlardan beri olduğu gibi, güya sahih veya gayri sahih bir takım mesail dolayısiyle başımıza bir belâ çıkarmaya bu madde sebebiyet verebilir mi? Veremez mi?

RİZA NUR BEY (Devamla) — Efendim demin arz ettiğim gibi, buraya bir sefir göndermek teşebbüsünde bulundular, ki o diğer mevcut beynelmilel muahedatta yoktu. Onu bir çok şeyden sonra çıkarabildik. Fakat bütün bu mesaimize rağmen böyle bir madde bütün mevcut muahedatta vardır. Şuna da emin olmak lâzım gelir. Değil bir İngiliz delegesi, Cemiyeti Akvamı İngiliz nüfuzu altında bir müessese olarak kabul etmek lâzım gelir. Böyledir. Fakat bu Romanya hakkında da yapılmış, Polonya hakkında da yapılmış Sırbistan hakkında da yapılmış, hepsi hakkında da yapılmıştır. Fakat emin olunuz ki bunun kuvvei tediyesi yoktur. Hiç bir şey yapamaz. Nitekim, Yahudileri Bulgaristan da, Romanya da son zamanlarda fena halde zedelediler. Cemiyeti Akvam filan hiç bir şey yapamadı. Yani bunlar laftır.

ALİ CENANİ BEY (Gaziantep) — Memaliki müstahlasadan veyahut Türk memleketlerinden dışarı çıkarılmış olan Rum ve Yunanlıların avdet edip etmemeleri tali komisyonlarda takarrür etmiş iken, Yunan tebaasının muhtelif mahkemeler ahkâmına tabi olmak üzere avdet edebilecekleri takarrür etmiş. Bu vaki midir?

RİZA NUR BEY (Devamla) — Biz böyle bir şey yapmadık ve bana taalluk eder bir mesele değildir. Bilmiyorum. Hariciye Vekâletine taalluk eder bir meseledir.

ALİ HAYATİ BEY (Gaziantep) — Tali komisyonda idiniz.

RİZA NUR BEY (Devamla) — Bunların Yunan tebaası filan olupta o bahane ile girse manidir, giremezler.

ALİ CENANİ BEY (Gaziantep) — Yani giremeyecekler.

RİZA NUR BEY (Devamla) — Elbet, elbette giremeyecektir. Tali komisyon karar vermiştir.

ALİ CENANİ BEY (Gaziantep) — Bilahere....

RİZA NUR BEY (Devamla) — Bilahere bilmiyorum.

ABDÜLKADİR KEMALİ BEY (Kastamonu) — Efendim bendeniz mahkemelere gayri müslimlere değil, fakat şifahen müracaat edebilmek imkânını muahedeye sokulduğunu görüyorum. Esasen Türkçe bilmeyen insanların mahkemelerde müracaatını dinlemek üzere tercüman tayin etmek mehakimin vazaifi asliyesindendir. Bunu kavaninimiz temin etmiştir. Bunu muahedeye sokmaktan mana yoktur.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Arz edeyim, kavaninimizde bunlara ait hukuk pek çok müemmendir. Fakat Avrupalılar, karşı karşıya münakaşa ettiğimiz insanların. bunların hiç birisine inanmıyorlar. Bizim taahhüdümüz, yani beynelmilel taahhüt olsun diyorlar. Yani bizi beynelmilel garanti altına koymak istiyorlar ve onun içindirki koymuşlardır ve her muahedeye koymuşlardır. Böyledir. Mesele biz onu çok söylemişizdir. Kanunumuzda vardır. Müemmendir, diyoruz. Bizim kanunlarımıza riayetkâr olmadığımıza kani oluyorlar.

Efendim, burada bir şey arz edeyim. Burada gazetelerden birisi (Ladini) diye bir şey yazmış. (İstanbul gazeteleri mi sesleri). Bilmiyorum. Birtakım güftüguyu mucib olmuş ve bunun esbabını söyleyeceğim, tabii biz orada Türkçe konuşmuyoruz. Fransızca konuşuyoruz. Fransızca için bir tâbir vardır. (Lâik) derler. Bunu biz de onlara müteaddit defalar söylemişiz ve söylerler. Bunu tercüme ederken böyle yazmışlar; halbuki bunun manası böyle değildir. Bu olsa olsa nasut, lahuti mukabili nasuti demektir. Halka ait bu hiçbir vakit dinsizlik demek değildir. Bu hiç ağzımdan çıkmamış bu yanlış tercüme edilmiş bundan; böyle bir kelime ağzımızdan çıkmamıştır. Binaenaleyh doğru tercüme değildir.

Efendim sıhhi bahis; «711»

Efendim malûm bir mesele vardır, kapitülâsyonlar meyanına dahil. Bu da sıhhi kapitülâsyonlara dairdir. Bundan bir asır kadar evvel memleketimize Hindistan'dan bir kolera girmişti. Hükümet kendi kendine karantina usulünü ihdas etmiştir ve kendi teşebbüsü ile. Fakat bunun için masraf lâzım, ecnebi gemilerinden rüsum almak istemişler. Ecnebi gemileri vermek istememişler. Bundan dolayı bir Türk memurunu bizim gemimize sokmayız demişler. Bundan dolayı bir Meclisi Âlii sıhhi teşkil etmişlerdir. Orada ecnebiler de bulunmuştur. Türkleri birer birer elemişler, atmışlar. Sonra kâmilen Frenklerden baret olarak bu da başımıza bir kapitülâsyon olmuştur. Burada sui istimalât, irtikâp, irtişa, adam kayırmak, israf, velhasıl her şey olmuştur. Sonra fenni hazır tıbba muvafık surette muamele yapma-

mıştır. Eski sistemle kalmıştır. Bunu da kaldırmak için işte burada gördüğünüz mesaili sıhhiye bahsi burada bir defa şunu kabul ettirerek (129) ncu maddeye bakarsanız İstanbul Meclisi Âlî sıhhisi lağvolunmuştur. Türkiye sevahil ve hududunun teşkilâtı sıhhiyesine memurdur. Bunu pek büyük güçlükle geçirmişizdir.

Ondan sonra rüsumu sıhhiye var. Rüsumu sıhhiyi ibka etmişizdir ve buna muvaffak olmaya çok çalışmışızdır. Büyük bir şeydir. Çünkü hiçbir devlette rüsumu sıhhi yoktur. Gemilerden almazlar, yalnız biz alırız. Onu ibka ettiler. Sonra birtakım Âdaba mugayyir resimler ve kitaplar neşretmek, kadınları ve gençleri iğfal edip onlardan ticaret yapmayı menedeı. Muahedeler, mukaveleler mevcuttur. Bunlarda dahil olmuştur. Memleketin sıhhati ve ahlâkı namına biz bunları kemâli memnuniyetle kabul edeceğiz. Yalnız bir mesele vardır. Afyon şeyisi vardır. Malûm bâzı şehirlerde ahaliye afyon satarlar. Esrar satarlar. Biliyorsunuz ki bu sıhhate muzirdir. Bunu menedeı bir beynelmilel mukavele mevcuttur. Memleketin sıhhati ve ahlâkı namına bunu da kabul edeceğiz. Yalnız bir mesele vardır. İzmir taraflarından bu yakınlara kadar Afyon Karahisar vesairede afyon yetiştirirler ve ticaret yaparlar ve bu afyon da tıbda en makbul bir afyondur. En birinci tıbbi mevattandır. Almanya'ya gider, müstehzaratı tıbbiye yapılır. Bunu tetkik ettik. Zarar verir mi vermez mi? Diye bunu buraya sorduk İzmir Ticaret Odasına da sorduk ve kendimiz de o mukavelenameyi bir kaç kişi baştan aşağı tetkik ettik. Böyle bir zarar görmedik. Onu da kabul ettik.

Sonra bu Meclisi Âlî Sıhhinin «600 000» İngiliz lirası olarak parası vardır. Bunun bir kısmı tekaüdiye şeyidir. Bir kısmı da kendisine ait bir servet olarak kendisinde mevcuttur. Bu paranın bir kısmını memurlar, ki bizden hicaz ve saireye gitmiştir. Bir çok yerler eksilmiştir. Memurların adedine göre: yani bizim ihtiyacımızdan fazlası olduğu için çıkarılacak memurlara tazminat şahsiye vereceğiz. Çünkü bu bir hak meselesidir ve bunun da pekçoğu Türk memurudur. Sonra yine bir kısım tefrik ediyoruz ki bu kısmı tekaüdiyeye tahvil ediyoruz. Mütebaki kalan kısmı da Türk Lirasına devrediliyorki böyle bir tasfiye muamelesi yapılacak. Ama bu para ve bundan sonra alınacak rüsumu sıhhiyeyi maliye hiç bir yere sarf edemiyecek, sırf tahaffuzhane yapmak veyahut bu gibi müessesatı sıhhiye yapmak gibi umumra sarf edilecektir. Yani mavuzuzlehine sarf olunacaktır ve bu da doğrudur. Şimdi burada bir kısım kalıyor, okuduğum cümleden sonra gelen, 130 ncu maddenin son fıkrasının iptidasına kadar bir kısım varki, bunları kabul ederken bir şey sokuşturdular. Dediler ki; nihayet bu dediklerimiz olsun, fakat boğazlarda «sıhhi bir boğaz komitesi» namiyle bir komite yapacağız. Bunun için de nihayet üç aza koruz ve bu komite beş sene müddetle devam edecektir, dediler. Bunun üzerine mücadele ettik ise de kaldırmak mümkün olmadı. Fakat son zamanda İtalyan murahhasları bunun görüşmemizde bunun yerine, eğer bizim garantina idaresine üç tane ve bizim memurumuz olarak onlardan üç doktoru beş sene müddetle alırsak, bunu da çıkaracaklarını söylediler. Bu da böylece kaldı. Bu kısım tay olunacaktır. Kabul edilir bir şey değildir. Yani biz bunu kabul etmemişizdir. Çünki bu bir mıntakaya münhasır adetâ bir kapitülasyondur.

Sonra bir şey var, ki bu da muhtacı izahtır. Vazifeyi anlamak lâzım gelir. Bu da şudurki bunların maksadı iptida bu komiteyi teklif etmeden evvel kaldırıyoruz. Mademki tekrar bu vesile, başka bir isim, başka bir şekil ile yine sıhhi kapitülasyonu sokmak. Çünki bu adamların haleti ruhiyesini gördük. Eğer bir şeyi kabul etmezsek ismini değiştirirler, onu anlarsanız başka bir şekle sokarlar. Onu da anlarsanız yine başka bir şekle korlar. Yani böyle tuhafırlar. Nihayet derler ki, böyle birşey kabul edilsin. Ben dedimki; pekâlâ; dediğinizi kabul etmek için bizden de bir delege bulunsun. Yer meselesine gelince; İstanbul' da olsun istiyorlardı. Dedim, olmaz. Herhangi bir devlet kabul ederse oraya gelsin, ki orada bunu göreceksiniz. Hariçte kalacak. Meselâ Beyrut'ta haç zamanında emrazı sâriye intişarını men için böyle bir heyet teşkil ediyorlar. Fakat ya Beyrut'ta veya İskenderye'de olacak yani biz bu suretle başka memlekete kapitülasyon yapmış oluyoruz.

Şimdi efendim, umumri sıhhiye de sorulacak mesele varsa cevap vereyim.

DOKTOR FUAT BEY (Bolu) — Ecnebi doktorları kabul edip etmeyeceğiz meselesini izah etmedimiz.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Zannederim az evvel izah etmiştim. Efendim, müşavir olarak bizim memurumuz olarak beş sene müddetle alacağız. Bizim garantina idaresinde, ki Türk idaresidir. Bu muahedeye göre beş sene müddetle müşavir olarak bulunacaktır.

FUAT BEY (Bolu) — Ecnebi diplomasını haiz olanların bizim memleketimizde icrayi sanat...

RİZA NUR BEY (Devamla) — Hayır hayır. O başka meseledir. Bu mesele değil, o ecnebi doktorların bizim memleketimizde icrayi sanat etmeleri filân, o başka bir meseledir.

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Efendim Meclisi Âli sıhhinin lağviyle yerine boğazlar komitesinin kabul olunduğundan bahis ettiler.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Kabul olundu demedim, efendim.

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Üç tane müşavir doktordan bahsettiniz. Fuat Beye cevap olarak.

RİZA NUR BEY (Devamla) — Hayır efendim; red ettik ve kabul edemeyiz dedim.

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Bu garantina idarelerinin fantazi olduğunu ve maziye karıştığını kendilerine murahhas bey anlatmadı mı? Bize bu hususta sıhhiye bütçesi münasebetiyle bir ders vermek istediler. Acaba bu sakim usulü neden doktoru idame etmek istiyorlar. Avrupalılar bizim kadar mı terakki etmemişler? Garantina usullerinin mülga olduğunu Vekil beyefendi o zaman iddia etmişlerdi, buna bir cevap istiyorum.

RİZA NUR BEY (Devamla) — Buyurun cevabımızı. Efendiler; bu münakaşat esnasında Fransızlar, İngilizler, İtalyanlar orada Meclisi Âlii sıhhide bulunan kendi delegelerini getirmişlerdi. Onlar münakaşa ediyorlardı ve başkaları da var idi. Kendilerinin; bu Meclisi Âlinin bu memlekete hiç bir hizmet etmediğini söylerken delilim şu idi. Bundan bir sene veyahut bir buçuk sene evvel Cemiyeti akvam kendisinin bir murahhasını İstanbul'a göndermiş, bu hususta bir tahkikat yapmış bir rapor yazmış. O raporu tevik ettim, yüzlerine vurdum, ki israfatları eski usulle bilmem ne bunları söylüyor ve buna ilâveten dedim, ki siz hâlâ garantina ile uğraşıyorsunuz. Garantina usulü yoktur. Bunun yerine serumlar ve aşılar kullanılır. Hatta dedim, ki siz Türklerin doktorlarını beğenmek istemiyorsunuz. Fakat onlar çok yüksektir ve hatta sizinle, yani Avrupa doktoruyle boy ölçerler. Hatta siz dahi orada bazı serum kullandığınız vakitte Türk doktorlarının darülistihzarda yaptığı aşıları kullanırsınız, dedim. Şimdi mesele, garantina yoktur. Fakat hududu sıhhiye denilen bir mesele vardır. Bir devlet memleketi, hudutları haricinden gelecek emrazı sariyeye karşı müdafaa etmek mecburiyetindedir. Mühim bir faidedir. Bu gün tahaffuzhane garantina masrafı müeddi oluyor.

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Siz onu da aldınız.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Sözümü bitireyim. Bu masrafları ecnebiden aldığımız rüsum sıhhiye ile bunları idare edeceğiz. Oralara gireceğiz. Aşı yapacağız. İcabederse onlara bir iki gün müşahede yapacağız. İcabederse o müşahedeyi yapmak lazımdır. Elbiselerini mikroplardan, bitlerden tathir için oralarda etüv vardır, onları yapacağız. Demekki müessese lâzımdır. Bunsuz olamaz. Fakat garantina yoktur.

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Hangi garantina usulü mülga idi? Hakikatını itiraf ettiniz.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Garantina yoktur.

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Ha... Hakikat böyle itiraz ediliyor. Daha bitmedi Paşam. Daha sözüm bitmedi. Binaenaleyh kabul ettikleri bu şekille kapitülasyonlar benim tarafımdan değil, memlekette Rıza Beyefendi tarafından getiriliyor.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Eski intikamı almak istiyorsunuz. Ama hiç olmadı Emin Bey (Handeler)

BİR MEBUS BEY — Şimdiye kadar Avrupa'da kabul edilen beynelmilel esasat...

SIRRI BEY (İzmit) — Operatör Emin Bey haklı mı? Haksız mı?

RIZA NUR BEY (Sinop) — Haksız.

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Hükmü doktorların vicdanı verecektir.

DOKTOR REFİK BEY (Bayazit) — Sıhhi Kongrelerde kabul edilen beynelmilel mukarrerata ve bizim kabul ettiğimiz mukavelâtı sıhhiyede. eski kapitülasyonlara ait mevad vardır. Onları yapacağız?

RIZA NUR BEY (Devamla) — Efendim, biz burada beynelmilel birtakım mukavelât kabul ettik. Bu mukavelat (1912) Paris sıhhi mukavelenamesidir. Bu mukavelenamenin bütün mevadında tamamiyle iyi ve fenne muvafık olmayan kısım da var. Yani ihtiyacat sıhhiyei hududiye lâzım şeydir. Ve bütün devletler kabul etmiştir. Ancak iki maddesi vardır. O iki madde bizim burada lağvettiğimiz İstanbul Meclisi Âlii sıhhinin mevcudiyetini tasdik eder. Onu şey ettiğiniz zaman zabıtnameleri, yani (per....)'i göreceksiniz. Bunları da kaydı ihtiyatı olarak kabul ettik. Yani katiyetle kabul etmemişizdir. O iki madde hariç olmak üzere kabul ettik.

ABDÜLKADİR KEMALİ BEY (Kastamonu) — Efendim; şurada bir madde (41) nci madde var. Türk

Hükümeti gayri müslim akalliyetlerin ehliyeti şahsiyesi....

RIZA NUR BEY (Devamla) — Daha gelmedik.

REİS — O geçti.

ABDULKADİR KEMALİ BEY (Kastamonu) — Geçtiyse çok mühim bir meseledir.

RIZA NUR BEY (Sinop) — Geç kaldınız. Çok mühim bir mesele, ama bu fasıl içinde yok.

ABDULKADİR KEMALİ BEY (Kastamonu) — Efendim, şimdi üserayi harbiye meselesi burada bütün muahedelerde olduğu gibi, üserayı harbiyenin mübadelesi vardır. Bunlar iade edilecekleri vakitte cerairmleri filan varsa onlar nazarı itibare alınmayacaktır. Üserayı harbiye olsun, sivil mevkufin olsun iade edilecektir ve bunların eşyaları da kendilerine verilecektir. İki taraf üserayi harbiyeyi beslemek için ettikleri masrafı da takas yapacaklardır. Yani birbirine bir şey ödemeyeceklerdir. Bu umum devletlerle yapılan mübadelei eseradır. Efendim; burada iki kısım var, onu arz edeyim: Yunan ile üseramızın mübadelesi vardır. Bunu biz iki kısma ayırdık. Birisine «rehine» dedik. Bunlar, Yunanlıların alıp götürdükleri ahalimizdir. Şimdi biliyorsunuz, ki Yunanlılar bizim memleketimizde büyük hiyanetler yaptılar.

REİS — Efendim gürültü oluyor.

DOKTOR MUSTAFA BEY (Kozan) — Mesaili sıhhiye bitmiştir.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Evet bitmiştir.

DOKTOR MUSTAFA BEY (Sinop) — Bu kabul edilmiş şekildir. Yalnız onun içinde Beynelmilel Boğazlar Sıhhi Komitesi kabul edilmemiştir ve ret edilmiştir. Onun yerine şöyle bir surette uyuşulmuştur. Bu son demde olmuştur. O idareye üç tane ecnebiyi müşavir olarak alacağız. O idareye alacağız.

RASİH EFENDİ (Antalya) — Hangi idareye alacağız?

RİZA NUR BEY (Devamla) — Bizim memurlarımız olarak sıhhiye garantina idaresine alacağız.

RASİH EFENDİ (Antalya) — Vekâlete merbut olan?

RIZA NUR BEY (Devamla) — Evet İstanbul'da vekâlete merbut garantina idaresi Türktür.

RASİH EFENDİ (Antalya) — Teşkilâtı umumiyemize ecnebi müşavir alıyorsunuz.

RİZA NUR BEY (Devamla) — Müşavir olarak.

RASİH EFENDİ (Antalya) — Ne müşaviri?

RİZA NUR BEY (Devamla)) — Ret ediniz, rica ederim. Beyefendiler bizim yapabildiğimiz bu kadar. Bu meselede bir şey vardır. Yapabildiğimiz bu derecededir. Göbeğimizi çatlatmışızdır, bu kadar yapabilmişizdir. Buraya kadar gelmişler. Bu da Meclisi Âliye ait bir şeydir. Biz bu kadar yapabildik. İsterseniz başkasını gönderir, başka türlü yaptırırsınız. Olmadı, olmadı diyorsunuz. İster harp yaparsınız. Mesele size aittir. Biz geldik, size arz ediyoruz. Biz bu kadar yapabilmişizdir.

RASİH EFENDİ (Antalya) — Evvelki şekil mevzii değil midir?

RİZA NUR BEY (Sinop) — Efendim evvelki boğazlara mahsustur. Sırf idarei ecnebiyedir. Kapitülasyon mahiyetindedir ve müstakildir. Beynelmilel dir. Türk Hükümeti, onlara karışamaz. Çünki biz onların tekliflerini kabul etsek.. Halbuki şimdi idaremize üç tane müşavir olarak işi kurtarıyoruz ve bizim memurumuz sıfatıyle. Şimdiye kadar bizim hükümetimizde böyle müteaddit müşavirler bulunmuş ve müteaddit defalar kullanmışızdır ve hiç bir vakit kapitülasyon olmamıştır. Mesele bundan ibarettir. Efendim; üsera meselesinde bu adamların yüzlerine karşı orada her türlü şiddetle söyledim ve beynelmilel Salibi Ahmerin raporları vardır. Onları kendilerine okumuşumdur. Onu yazan mumsif bir adammış. Diyor ki, bu Anadoludakileri yirminci asırda hiristiyan elleri yapmıştır. Bunları resmi celsede kendilerine okumuşumdur. Bunlar memleketimizin münevverlerinden ve âyan ve eşrafındandır. Hükümetin istatistikine göre on bin kadar insanı alıp götürmüşlerdir. Ne olmuş... Akibeti meçhuldur. Bunu münakaşa ettik. Yunanlılar diyorki, böyle bizde üç bin kişi vardır, yani rehine olarak, sivil üsera olarak. Biz dedik ki on bir vardır, bunların hepsini isteriz. Nihayet bu bahiste o şekle vardır ki onları kabul ettirdik. Bunları muahededen hariç imza ettik. Buna dair ayrıca bir itilâfname yaptık, imzaladık? Onu 6 şubatta tatbik etmek lâzımdı. O rehinelerin 6 şubatta İzmir limanına gelmesi lâzımdı. Maalesef gelmedi.

DOKTOR FUAT BEY (Bolu) — Dünkü gazetelerde vardı.

RİZA NUR BEY (Devamla) — Evet.. Şimdi dedik, ki o üç bini teslim edeceksiniz. İptida Hilâli Ahmerden ve Beynelmilel Salibi Ahmerden istedik ki o adamlar çok iyi davranmışlardır. Orada birer (delege) mümessil bulunacak. Bunlar tetkik, tesdil edecek. Üç bin kişiyi alacak. Bizde de onların (100) kişi kadar rehineleri vardır. Sivil üseradır. Biz de onu Yunanlılara vereceğiz. Fakat geri kalan yedi bin kişi için etiket açılacak; tahkikat yapılacak. Beynelmilel

tahkikat yapılacaktır. Bu adamların avukibi ne olmuştur? Nasıl öldürülmüştür. Yazılacaktır. Yani bunların nasıl itilaf ettikleri ve bütün âleme teşhir edilecek

İkincisi, üserayı harbiye : Üserayı harbiyeyi bütün bizden istediler. Biz, hayır, olmaz. Sulh olmayınca veremeyiz, bunları dedik. Bir çok münakaşat oldu. Nihayet bizim üsaramızı vermeye mecbur ettik. Fakat öyle fasılalarla değil, bir vapurla veyahut iki vapurla hepsini birden getirecoğiz, İstanbul ve İzmir'e çıkaracaklar. Bakacağız onlara, mukabil nefere nefer, zabite zabit olmak üzere mübadele edeceğiz. Bizde Yunan esiri vereceğiz. Fakat fazla kısmını sulhün imzasından sonra vereceğiz. Bu mübadeleri üsera meselesi de hututu umumiyesiyle budur.

Efendim diğer bir bahiste de ikâmet meselesidir.

SÂLAHATTİN BEY (Mersin) — Diğer devletlerle olan mübadelei üsera?..

RIZA NUR BEY (Devamla) — Evet, arz ettim ya efendim. Diğer birincide ikâmet ve Türkiye'ye duhul şeraiti vardır. Malûm, her muahedede her iki taraf birbirinin tebaasının yekdiğerinin arazisine duhul ve hurucu ve orada ikâmeti için birtakım mevaddı muhtevi mukaveleler yaparlar ve bu fasıl mühim bir fasıldır. Kapitülâsyonlara da temas eden kısımdır. Fakat bir şey vardırki, her iki taraf müstakilen yekdiğerinin tebaasına hukuk verirse, mütekabil olduğu için, kapitülâsyon ad edilmez ve bu zaruridir. Her devlet böyle yekdiğerine birtakım hukuk vermiştir. Bunların bir kısmı azimi de hukuku beynelduvelde mevcuttur. Bu hususta muarızlarımız konferansında çok ısrar ediyorlardı. Çok büyük şeylerde, yani o hukuku tecavüz eden şeylerde âdeta kapitülâsyondan şiddetlidir ve fakat adına kapitülâsyon diyemeyiz. Bizi büyük miykyasta izrar eden hukuku kabul ettirmek istediler. Bu hususta İtalyan'lar daha ileri gittiler. Bu bahis demin arz ettiğim gibi, halledilmiş bahislerden değildir. Bunların içinde verdikleri projeler âdeta (Sevr)'de yaptıkları gibi kalkmış gidiyor, harp olacakmış tarzındaki tehdit vesaire ile imza ettiler. İşte orada olan şey bunlardır. Bunun bir kısmı bir iki maddesi vardırki müzakerat esnasında kabul etmiştik. Bâzıları muallakta kalmıştır. Kabul etmemiştik. Israr ediyorlardı. Bâzıları yeniden ilâve olunmuştur.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Bu hususta bizi tenvir ediniz.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Şimdi arz edeyim. Elimizde bir kitap vardır. Kitabı açınız: şimdi birinci maddeye kadar muamelenin cereyan ettiğini göreceksiniz. Oraya kadar, «Muamele göreceklerdir.» ibaresine kadar olan kabul edilmiş kısımdır. Fakat diğer aşağı kısım vardırki kabul etmemişizdir. Menfaatimize muvafık surette ta şeyden şahısların malları, hukukları ve menfaatları noktai nazarından oradan aşağısını kaldırmak istiyoruz. Bu maddeden itibaren şunu diyoruz ki, şahısların malları ve hukukları, menafileri kavanini maliyenin himayei tammesine mazhar olacaktır. Yani bizim kavanimimize mahsustur. Binaenaleyh kavanin ve nizamat zabıta dahil olduğu halde memlekette mevcut ve mer'i kavanin ve nizamata tabi olmak şartiyle Türkiye'ye duhul ve serbestisini haiz olacaklardır. Kemâli serbesti ile (kaçıncı madde sesleri) ikinci maddedir. Efendim arz etmiştim. 'Efendim azimet, avdet ve ikamet edebileceklerdir. Yani umuma ait hukuktur. Hukuku umumiyedendir. Beynelmilel câri olan hukuk. Ahkâmı umumiye Türkiye'nin muhaceretı tecviz veya menetmek hususundaki hafız olduğu hakka halel getirmeyecektir. Bu hususta bunu kabul etmiyoruz. Üçüncü maddeyi biz kabul etmişizdir. (Nerede sesleri) Efendim Türkiye'de duhul ve ikâmet şeraitinde 109 ncu sayfaya bakarsanız orada bulursunuz.

Sonra dördüncü maddenin fıkrai ahiresini tamamiyle kaldırmak fikrindeyiz ve kabul etmemişizdir. Bunlar yalnız Türk tebasına hasredilmiş olanlar müstesna olmak üzere, yalnız tebaai mahalliyeye ait olan her türlü ticaret ve meslek işlerini icra edebileceklerdir. Bu tarzda efendim, burada bir mesele vardır. Efendim, burada bu madde ile bunlar onu teklif ettiler ki, Onların tebaasından olan doktorlar bizim memleketimizde icrayı tebabet edebilecek, onların avukatları avukatlık edebilecekler. Mühendisleri mühendislik edebilecekler, bilmem filân. Halbuki bunlar hür, müstekil devletten ve hür müstekil olan hür devletlerde kendi tebaalarına mahsustur. Bu noktaya çok ehemmiyet vermemişizdir. Bunu kabul etmemişizdir. Beşinci maddenin de aksamı ahiresi tayyedilecektir, kabul etmemişizdir. (Nereden itibaren sesleri) Üçüncü satırında nakliye ve sigorta şirketleri. Ondan aşağıyı tay ediyoruz. Türkiye'de teessüs edecek, Türkiye tanılacak ve ehliyetleri ve ikamei davaya hakları kanunu millî mucibince tayin olunacaktır. Türkiyede tesisi icrai muamele, emvali gayri menkule ihraz etmelerinde ve sair Türk kavaninini ahkâmına tabi olacaklardır. Böyle teklif edeceğiz. Bilmem kabul edecekler midir. Fakat başka türlü kabul edemiyoruz. Altıncı maddeyi kabul ediruz.

Bazı ufak tefek tadilâtlarla kavanini askeriye yerine, hizmet. - birinci satırda - hizmeti askeriye diyoruz. Müteakiben kavanin diyor ki ha bir şey olsun. Nihayetinde bunlar bir şeyden korkuyorlardı. Diyorlardı ki mesele siz bir istimlâk kanunu yaparsanız, bizim tebaamızın mallarını istimlâk ederseniz mahvetmek için. Fakat, biz onu şu suretle yapmak istiyoruz ki, evvelce ilân edilebilecektir. İlân edilmedikçe yapılmayacaktır. Yine bazı cümleler vardır. Yani kabul edilmiş madde değildir. Bazı mahalli şeylerdir.

Sekizinci maddede, onun da üçüncü satırında veya bahşedeceğinden sonrasını çıkarmak tay etmek istiyoruz. Tadil etmek istiyoruz. Muzir gördüğümüzden dolayı dokuzuncu maddeyi büsbütün muzir görmüşüz ve kabul etmemişizdir.

Mevaddı maliye kısmında da üçüncü maddede bir takım şeyler sokuşturmuşlardır. cümleler arasına. Onları tadil etmek istiyoruz. 11 nci maddeyi. yine bazı menafiimize muvafık bir şekilde tadil ederek kabul etmek fikrindeyiz. 12 nci maddeyi büsbütün çıkarmak ve yerine menafiimize muvafık surette bir şey yapmak istiyoruz. Binaenaleyh kabule muvafık görmedik. On üçüncü maddede yine bir takım şeyler. bir iki cümle şey'i yaparak bazı ufak tefek tadilât yapmakla kabul etmek taraftarıyız. 14 üncü maddeyi yine böyle ufak tefek bazı tadilât ile kabul etmek istiyoruz. Bunun nihayetinde bir şey vardırki bunlardan hissei âdiye gibi hususi rüsum ve tekalif dahi alınmayacaktır. Bunları kabul edebiliriz. On beşinci maddeyi kâmilen muzir görmüşüzdür, kabul etmiyoruz. Keza on altıncı maddeyi kabul ediyoruz, bir iki ufak rötuş ile. 17 nci maddeyi muzir görüyoruz. tay ediyoruz .kabul etmiyoruz. Bu tebai ecnebiyenin ahkâmı adliyesi var. Ahkâmı adliyede bir takım muzir yerler vardır. Bunları da tadilen kabul etmek niyetindeyiz. Ama onlar kabul edecek, etmiyecek bilmiyoruz. Fakat verdikleri gibi kabul edemiyoruz. Yirminci madde keza öyle, yirmi birinci, yirmi ikinci maddeleri kâmilen tay ediyoruz. Sonra efendim, ahkâmı nihaiyesi geliyor. Yirmi dördüncü madde: Kamilen tay ediyoruz ve yerine başka türlü koymak istiyoruz. Kabul edemediğimiz mevaddandır. Keza yirmi beşinci maddeyi kamilen ihraç ediyoruz. Kabul edilecek mahiyette görmedik. Yirmi altıncı maddeyi kâmilen ihraç ediyoruz, kabul edilecek mahiyette görmedik. Yirmi altıncı maddesi, o her maddede olan şeydir. Şöyle böyle geliyoruz. Efendim şimdi ahkâmı adliyeye, ki Türkiyede usulü Adliyei idare hakkında beyenname projesi vardır. ki asıl adli kapitülâsyon.

ÖMER LÜTFÜ BEY (Amasya) — 23 ncü maddeyi kabul buyurdunuz mu?

RİZA NUR BEY (Devamla) — Yirmi üçüncü maddeyi muvafık bir surette islâh etmek istiyoruz. 22 nci kâmilen tay. 23 ncü menfaatımıza muvafık surette islâh, 24 ncü maddeyi tay ediyoruz. Ve yerine başka bir madde koymak istiyoruz. Efendim şimdi burada mühim bir mes'elede bu idi. bütün konferansın iptidasından intihasına kadar icrayı tesir etmiş maddeden biridir. Ağır basmak ve muhasımlarımız elinde aleyhimizde propaganda için en iyi vesait olmuş bir şeydir. Çünki bunda hepsi alâkadardır. Onlar bize bu hususta dediler, mahakimi adliye yapacaksınız. Adliyeki yoktur. iyi değildir. Hâkiminiz yoktur. Kanunlarınız iyi değildir. Bunların hepsini söylemişlerdir. bizde buna karşı hâkimimiz de iyidir. kanunumuz da iyidir. Her şeyimiz de iyidir. Hapishanelerinizde berbattır, dediler. İşte onu da dedik ki şöyledir böyledir. (Handeler) Tabii onlara karşı kusurlarımızı biliyoruz. Fakat biz tabii aramızda söyleriz. Onlara karşı söylemeyiz. meth edemeyiz. Fakat söyledikleri vakitte ret ettik; vardır, iyidir, siz bilmiyorsunuz.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Her veçhile methe sezâdır.

RİZA NUR BEY (Devamla) — Şimdi efendim, hapishaneler mes'elesinde çok şey etmişlerdir ve oradadır. Daha iyi anlamışızki; bu hapishane gibi mesaili âcilen islâh etmek lâzımdır. İslâh etmemiz derecei vucubdadır. Çünki vatanın en büyük derdidir. Bu aleyhimizde kullanmak için ellerinde bir vasıtadır. Hem memleketimizin adaleti için, hem de bu hususta lâzımdır. Ne ise bunlar bize ibtida dediler ki, bu evsafdan dolayı mahakimi muhtelite yapacağınız, yani kendi hâkiminizle ecnebi hâkimleri de bulunacaktır. Muhtelit mahkeme teşkil edeceksiniz, mehakiminizi ve verdikleri projede ecnebi hâkimler ekseriyette. Biz dedik ki, böyle şey kat'iyen olamaz, dünyada olmayacak şey varsa oda budur. Bunun için her ne olursa, ne yapalım Allahdan; razıyız, dedik. Efendim bunu tuttular başka türlü şekle sokdular; safahatı var. Sonra tafsiline lüzum yoktur. Nihayet bize en son zamanlarda şu gördüğünüz projeyi verdiler. Biz buna da itiraz ettik. Nihayet bunda tadilât yaptık ve o şekle koyduk, ki ecnebi müşaviri alacağız ve o ecnebi müşavirlerinin muhakeme ile münasebeti yoktur. İcrayı tehir edemezler, yalnız bir şey vardır,

Şikâyet kabul ederler ve fakat şikâyet ederler. İcra ederler, değildir. Şikâyeti Adliye nazırına verirler, iblağ ederler.

RASİH EFENDİ (Antalya) — Yani Adliye Nazırından büyük bir makam.

RIZA NUR BEY — (Devamla) — Hayır öyle değildir. İstedikleri pek çok şeyler vardır. Siz isterseniz onu da tadil edersiniz. Biz değiliz, onu kabul veya ret edecek olan, Meclisi âlidir. Biz bunun hakikatını arz ediyoruz. Yani getirmişizdir.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Cemiyeti Akvamın müdahelesini kabul.

LUTFÜ BEY (Malatya) — Rıza Nur Bey, kaç senedir?

RIZA NUR BEY (Devamla) — Beş sene için müşavirler alacağız. Her ne için olursa olsun şimdi efendiler arz ediyorum bakınız mes'ele hukuk hâkiminizi hakkı kazamızı ellerine alır bir surette başlamamıştır. Uğraşmışızdır. Döğüşmüşüzdür. En nihayet arz ettiğim şekle girmişizdir. Bundan fazlasını yapamamışızdır. Olur ki hey'eti celileniz başka suretle yapar sınız.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Müşavirlere hakkı teftiş var mıdır.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Hakkı teftiş yoktur .Yalınız ecnebilerin şikâyetini alacak ve biz şey ettik, bu hususta bir şey yapamaz. Adliye Nazırına iblağ eder, karışmaz yalınız vasıta olabilir.

FAİK BEY (Cebelibereket) — Bunun kontroldan başka manası var mı.

RİZA NUR BEY (Devamla) — Karışamaz. takyitde edemez, nenin nesidir, diyemez. Fakat bunun da nihayet bunda dahi bir itilaf oldu. Müşavirleri Lahey beynelmilel adalet heyetin intihap edeceği esamiden, bir listeden bizim intihabımız meselesi var. Fakat müşavirlerimizde bundan hiç bir zarar görmediler. Bilhassa içinde diyen oldu ki, bundan iyi olamaz, bizden iyi mahkemedir. Mütehassıstır, namuskârdır. Meselâ; içerisinde yirmi isim yazacak, yirmi isim içinden seçeceğiz. Fakat buna da itiraz ederek şu kaydı koymuşuzdur ki düveli itilafiye tebaasından olmayacak ve harbe iştirak eden devletlerden olmayacak, bitaraf olacak ve terk namı taşıyacaklardır. Onun için dediler ki bu daha iyidir. Muktedir zevatı çünkü biz biliyoruz. Türkiye muhtelif şuabatta müşavir kullanmıştır. Bu müşavirlerden bazıları lâyıkı veçhile seçilememiştir. Faide değil zarar hasıl olmuştur. Beyhude yere para almıştır. Mahaza müşavirler cidden namuskâr, cidden meslekinin mütehassısıdır. Cidden bundan memleketimiz istifade etmiştir. Zikredebiliriz; askerlerden ve Almanlardan gelen doktorlardan, vesaire bizi ihya etmiştir. Şimdi efendim, mesele şundadır: Bu kadar mühim olan ve son devrede aleyhimize propaganda için bir vasıta olarak istimal edilen bu mes'ele işte nasıl mühim bir vaziyette başlamıştır. Müthiş bir surette başlamıştır. asıl hafif bir vaziyete gelmiştir. Müşavir şeklidir. Başka mahiyeti yoktur. Fakat bunun da kabulü ve ademi kabulü hey'eti celilenize aittir. Biz bunu yapamadık. Fakat buraya kadar getirdik. Rica ederim evvelce uyuttuğunuz bir takım mes'ele vardır ki biz son devrede dedik. ki bu teahhüdü mütazammın değildir. Çünki hiç bir şey'e bağlanmak imkânı yoktur. Gelip size sormaktır.

HACI TAHİR BEY (İsparta) — Bu, on altıncı fasıl yerine kaim olacak değilmi?

RİZA NUR BEY (Devamla) — Hayır, beş yerine kaim olacak. Usulü idarei askeriye hakkında beyenname projesidir. Bu kaldırılmıştır. Başka şekle konmuştur. İsterseniz bunun hakkında da (Hacet yok sesleri). Şimdi bu mes'elede bitmiştir.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Son alınan şekli mecmua halinde söylerse daha iyi olur.

RİZA NUR BEY (Devamla) — İşte aldığı son şekil beyanname şeklinde muahadeye sokmuyoruz. Biz beyenname şeklinde bunu veriyoruz. Biz beyenname yapıyoruz ki müşavir alacağız ve şöyle şöyle olacak, bizim memurumuz olacak, beş senede bitecek. Arz ettiğim bir şey vardır. Maddei mutavassıta dediğimizdir.

Bir Mebus Bey — İntikaldir.

RİZA NUR BEY (Devamla) — Evet İntikaldir. Devrei müntekile işte bundandır. Tıkanmış kalmıştır. Başka bir şey olamamıştır. Sökmemiştir ileri, bu budur efendim.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Dört numaralı mukavele, yani ecnebilerin ikâmet mes'elesi olan mevad hakkında salâhiyeti adliyesine dair olan mukavele, hakkı ikamet, salâhiyeti milliye ve iktisadiye hakkındaki kapitülâsyonlar yerine kaim olan bir mevad hakkında da umumî bir sual sormak isterim.

RİZA NUR BEY (Devamla) — Mevaddı Maliyesi mi?

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Hayır efendim, Kapitülasyonlar yerine kaim olan bu mevad hakkında umumi olarak bir sual sormak isterim.

RİZA NUR BEY (Devamla) — Kapitülasyonlar hakkında mı?

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Evet, biz bu mukavelenameyi kabul ettik mi? Yani mukavele aleyhine bir itirazımız var mıdır?

RİZA NUR BEY (Devamla) — Biz bu mukaveleyi verdik, onlar kabul etmemişlerdir. Şimdi fikrimiz şudur: Tadilat arz ettiğim veçhile zaif bir tadilat ile kabuli taraftarıyız. Onlar kabul eder etmez bilmiyorum; bu malum değil.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Bendeniz şundan şey ediyorum. Şayet bizim bazı mukabil teklifimiz kabul olunarak derhal vazı imza edilmiş olsaydı, bu ahkâm olduğu gibi kabul edilecek mi idi.

RİZA NUR BEY (Devamla) — Hayır; katiyen, katiyen ve nitekim kabul etmemişizdir.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Bu takyidattan sonra kabul ettiğinizi beyan buyurdunuz emvali gayri menkulenin akdusul tarif mes'elesi, ki memleketimizin her hangi bir noktasında, maddesile söyliyeyim, Madde 4 - 190 ncı sahife (Ecnebilere, Türkiye'de bilâ tefrik ve bilâ kaydü şart her yerde emvali gayri menkuleye tasarruf hakkı verilmiştir.) Aceba bu hal memlekete düşmanın müthiş sermayesinin girmesine ve temamen istimlâkini mucib olmaz mı? Buna karşı bir çare düşünülmiyor mu? Kendi milletimiz ve ve milleti himaye için bir çare ve bir kayıdı ihtirazı düşünülmiyor mu? Beyanatı hazıranızdan buna karşı bir itiraz edilmediğini görüyorum. Birincisi bu, İkincisi tehlike; muafiyeti askeriye ecnebi tebaasının alelitlak kabul edildiği gibi, hakkı emniyetleri olarak hiç bir suretle tekâlife düçar olmayacakları gösteriliyor. Acaba bütün dünyada aynı veçhile midir ve bir ecnebi tebaası Türkiyede uzun müddet ikamet ediyor. Memleket onu muhafaza için hudutta asker, dahilde jandarma gibi bir takım fedakârlıklar yaparken, ecnebilerin bundan istifade eylemeleri ve bu nam altında oturmaları doğru mudur.

RİZA NUR BEY (Devamla) — Hangi tekalifi?

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Askeri vergi, askeri tekalife ait bilumum tekalif. Halen ve âtiyen bunlarda hiç bir şey yapılamaz.

RİZA NUR BEY (Devamla) — Efendim, bu her yerde böyledir. Vakıa bir ecnebi memlekette bulunur, fakat askere alınamaz. Tabii onun gibi diğer tekalifde alınamaz.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Müsaade ederseniz bendeniz şu iki noktaya murahaslarımızın nazarı dikkatini celb ederim.

İtirazı vakıada buna dair bir şey görmiyorum. Halbuki bu iki nokta fevkalâde mühimdir. Bendeniz maruzatım olursa söyliyeceğim. Emvali gayri menkuleye tasarruf; Ecnebiler için bu memleketi tamamen vermektir. (Doğru sesleri) İkinci; gayri müslimlerin muafiyet askeriyesi, yani ecnebilerin alelitlâk tekalifi askeriyeden ve buna dair vergilerden muafiyeti bir tehlikedir. Hükümetin nazarı dikkatini celp ederim. Cevabını bile alamayız.

RİZA NUR BEY (Devamla) — İşte ne diyoruz biliyor musunuz. Muvafıkı madalet bir tazminat ita edilmedikçe bunların emlâkleri üzerinde ki hakkı tasarruf ref edilmez o doğrudur.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Bendenizin her nevi tekâlifden muafiyet zamanla mukayyet değildir. En sonraya kadar hatta on sene bile olsa sesimi çıkarmayacağım. Bu ahkâm, ahkâmı müeyyededendir. Zamanla mukayyet değildir. Tehlikeyi onda görüyorum.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Pek güzel onu da şey ederiz. Öteki maddeyi söyler misiniz.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — 6 ile 4'dir. Emvali gayri menkule meselesidir. Yalnız emlâke hasredip araziden tecrit etmek lâzımdır.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Aramızda, orada, burada çok münakaşatı mucip oldu, şöyle derdik böyle derdik.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Araziyi kurtarsak kâfidir.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Bu hakikat mevzuu münakaşadır ve doğrudur. Muhaceret meselesini düşündük. İtalyanlar bir kasittedir. Bu bizim için tehlikelidir. Bu da memleketimizi (Kolonize) etmektedir, bu da memleketimizden arazi almak, bütün amelesini buraya sokmak gibi iktisadi birtakım şeylerde bulunmak, bu suretle memlekette şey yetiştirmek.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Yani Yunanlıların yerlerine onlar girmek.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Çok doğrudur. İtalya ahalisi pek çok tekessürü nüfustadır. Memleketlerine sığamıyor ve bu ihtiyaçtan dolayıdırki İtalya Trablus'u işgal etmişti. Fakat Trablus'a girememiştir. Yani sahilden içeriye girmemiştir. Başka yer arıyorlarsa onun birisi de biziz ve çok mühimdir. Biz bu noktayı düşündük, fakat bir şeyde vardır ki, ecnebiyi arazi almaktan men etmek mevcut işlerden değildir. Her yerde böyledir.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Kasabatta emlâk almağa müsaade ederseniz.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Bir şey tayin ve tahdit etmek doğrudur.

AVNİ BEY (Saruhan) — Hususatı ahirede maruz müşkilât bulunduğu taktirde Heyeti Celileden Rıza Nur Beye ve Heyeti Âliyenize verilen müsaade böyle değildi. Müşavirler müşavirlerdir derecesinde idi. Heyeti Âliyeniz daha bir derece ileriye giderek Sevr muahhedesinin başka bir tarzda, bir şekli derecesinde müşavirliği kabul eder gibi merciiyet derecesine neden geçtiniz?.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Cevap vereyim. Verilen müsaadattan fazla harice çıkılmış bir şey yoktur.

NEŞ'ET BEY (Kangırı) — Burada kavga yoktur.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Kavga değil, cevap veriyorum.

ABİDİN EFENDİ (Niğde) — Venizelosa hücum ettiğin gibi.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Efendim: merciiyet meselesi de yoktur. Bir müşavirdir.

AVNİ BEY (Saruhan) — Reis Paşa sualim bitmedi. Kabulü istita merciiyet tazammun eder. Onu kabul etmiyor, yalnız müşavir kelimesi kalmasında lâzım gelir. Bu takaddüm ederse kapitülasyon mahiyetini iktisap eder. Merciiyet, kabulü istida doğru değildir.

RIZA NUR BEY (Devamla) — O halde bu Heyeti Celileye ait bir meseledir. Bizim vardığımız şekil en nihayet budur. Bundan ilerisinin imkânı yoktur. Bunun için nasıl tensip ederseniz o olur.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Bendeniz adlı ihzarat komisyonu hakkında bir sual sormak istiyorum. Emvali gayri menkuleye ecnebilerin tasarrufu hakkında müzakere cereyan ettiği zaman emlâk üzerinde hakkı tasarrufa malik millet olduğunu, arazi üzerindeki hakkı tasarrufa hatta hükümeti mutlaka zamanın da Sadrı Âzamların tebligatı itibariyle de bir neticeye varılmadığı ve biz yapamayız denildiği halde, biz de bunu kabul etmeyiz. Kabul edersek ancak emlâk hakkında olur. Arazi halkın malıdır. Bunun tasarrufu kimseye verilemez ve kabul edilemez. dedik ve bu raporu da takdim ettiğimiz halde, neden burada emvali gayri menkuleyi mutlak olarak siz kabul ettiniz? Siz bunu bir madde ile kabul ediyorsunuz.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Hayır efendim, kabul etmedik. Demişim ki hakikaten mevzuu münakaşadır, doğrudur.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Bize. bir kere gelecek müşavirlerin vazifesini, yalnız ecnebi tabiiyetini haiz olupta bu memleket halkının şikâyetlerini ve adliyede olan muamelâtına dair istidasını alıp takip etmekten ibaret mi? Başka vazifeleri de var mıdır.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Adliye Vekâleti bunları memur gibi kullanacaktır. Müşavir ne görürse o olacaktır. Ben onun temamiyle mütehassası değilim. Adliye Vekâleti buna Ticaret muahhedesine. bilmem ne faslına ait bir proje yapınız diyebilir.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Müsaade buyurun efendim. Vazaifi tayin etmeyen müşavirler yarın mahkemede her şeye burnunu sokup müddeiumuminin takip ettiği muamelâtı ben de takip edeceğim diye, adeta teftiş yapmak gibi Adliye Vekâletine el uzatacak olur. Böyle mutlak bırakılırsa olmaz beyefendi, vezaifi tahdit edilmelidir.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Bu sizin buyurduğunuz şekli tecavüzdür. Bir defa bu şekil var. Hükümet bunu men eder. Vazifesi gayri muayyen değildir. Bu hiç olur mu. Müşavirlerin vazifesi yoktur. Adliye Vekili ona ne vazife tayin ederse onu yapar.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Ecnebiler bu müşaviri bizim mahkemelerimize konmasında ne istifade bekliyorlar. Tabii bir istifadeleri vardır. İstifadeleri olmasa gönderirler ve ısrar ederler mi? Madde de mübhemiyet kalırsa temamiyle adli kontrol mahiyetinde çıkar.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Müsaade buyurun efendim. Vazifesi tayin edilememiş. Peki amma müşavir diyebilirmi ki şunu yapacağım. bunu da yapacağım? Tabii diyemez. Fakat Adliye Vekili müsamaha yaparsa o vakit başka.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Beynelmilel afve girmekte ne hükmü vardır.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Ha. bu adamlar bize bunu kabul etmiyoruz diyorlar. Bilhassa İsmet Paşa bu hususta şüphe gösteriyordu ve mukavemet ediyordu. Fakat o adamlar diyorduki bize; ahkâmı adliyeyi birden ilga ederseniz tebaamız ne diyecek? Hakikaten İstanbul'daki tebaamız razı değil ve İstanbul'daki ecnebiler adam gönderiyorlar, kıyametler koparıyorlardı. Adam yolluyorlar, raporlar gönderiyorlar, ne yapacağız diyorlardı? Canım adalet bizde vardır, bilmem ne, velhasıl her şeyi dediler. Nihayet dedilerki. bizim zihniyetimize bu yerleşmiştir. Evvelâ bir emniyet beslemek lâzımdır. Hatta dediler ki bu sizin için lâzımdır, menfaatınız iktizasındandır ve buna cevaben demişimdirki; canım biz elbette menfaatımızı sizden iyi taktir edebiliriz. Yani bununla zihni-

yetlerini söylüyorum. Bize sebep olarak şunu diyorlardı; memleketimizde böyle bir garanti bulunmaz ise bir ecnebi bulunmaz. Bulunmazsa ticaretle, iktisat yapamazsınız. Siz ecnebi sermayesine muhtaçsınız. Canım sıkılırdı böyle şeylere. Bunlar diyorlarki bizim tebaamızı tatmin etmekliğimiz lâzım. Başka türlü adliyemize emniyetleri yok imiş.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Göndereceksleri müşavirler bizim memurlarımız değil, kendilerinin memurlarıdır. Rica ederim, bu noktaya dikkat buyurun. Tebaamızı tatmin için müşavir sıfatiyle bize gönderdikleri memurlar lâzım gelen bütün tasibatı çıkaracaklardır. Mezuniyet veriyorsunuz, vazife meselesinde.

RIZA NUR (Devamla) — Fakat ben şu fikirdeyim ki vazife meselesinde kendi kendine vazife ihdas edemez. Fakat Adliye Vekili müsamahakâr olursa, buyurduğunuz gibi her şeyi yaparlar. Nitekim kapitülasyonlarda olduğu gibi hep öyle başlamıştır. Bu da bizim vazifemiz değildir. Daima tepesine vurmak lâzımdır.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Müşavirler hakkında kabul ettiğimiz imzalı raporda diyorduki, biz onların, fikrinden, ilminden Adliyece istifade edebilmek müşavir alabiliriz. Yoksa takibatı adliye için müşavir kabul etmedik, mezuniyet vermedik.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Doğrudur. Ama onlar ecnebi tebaasının hukukunu takip edecek değillerdir. Yalnız şikâyet kabul eder. Mesele budur. Ben size arz edeyim; taahhüt edilmiş bir mesele yoktur. Netice itibariyle bu Heyeti Celilenize aittir. Biz size bunu getirebilmişiz, netice itibariyle söz sizindir.

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Efendim Sulh Konferansında Adli kapitülasyonlar için yapılacak münakaşatı yapmaktan müşavirimizin istinkâf ettiği doğru mudur.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Efendim, müsaade buyurursanız Emin Beyin sorduğu suale cevap vermeyelim. Bu gibi şeylerin söylenmesi doğru değildir. Meselemiz milli mesele, vazife meselesidir. İş üzerine söyleyiniz ve sorunuz Bir şahıs böyle demiş şöyle demiş demek doğru değildir.

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Gönderdiğimiz müşavir müdafaatı yapmaktan istinkâf ediyor efendim. (Gürültüler).

RIZA NUR BEY (Devamla) — Müsaade buyurun. Yapılan şey mevzubahistir. Şahıslar mevzubahis değildir.

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Hayır olmaz. Müsaadenizle cevap vereyim. Heyeti Umumiyemiz daha karar vermemiştir. Davamızı Sulh konferansı huzurunda müdafaa etmek istemeyen bir arkadaşımız: bu kapitülasyonları müdafaamız zayıftır, ben müdafaa edemem demiştir. Böyle bir şey var mıdır. Yok mudur? Bunu anlamak isterim. (Bravo sesleri.) Bu davayı millidir. Hepsi söylenmek lâzımdır.

REİS — Efendim bu hususu başmurahhas Paşa Hazretlerinden sorunuz. (Doğru sesleri.)

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Öyle ise buna müşabin bir iki sualim vardır. İnşallah bunları tevhit ederek söyleyeceğim, soracağım. Mali kısımlarda da vardır. Bunları Meclis anlamalıdır.

AVNİ BEY (Saruhan) — Efendim suali mahfuz kalmak üzere devam buyurursun.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Efendim, bu gibi şeyler her vakit olur.

İSMET PAŞA (Hariciye Vekili) (Edirne) — Arkadaşlar heyeti murahhasa refakatinde bulunan müşavirler filan meselede hafif oldu ve filan meselede kuvvetli oldu diye tetkik etmeyiniz. Etmeyiniz ki müşavirler istirahatı vicdan ile bildiklerini arkadaşlarına söylesinler. Eğer müşavirler bilahara böyle söylerim veya böyle yaptım diyenden hesap soracaklar endişesinde ve korkusunda kalacak olurlarsa akıllarının erdiklerinden başka şey söylerler ve bunun içinden çıkılmaz. O zaman yanımızda olan on beş müşavir, on beş de olur. İşte oturdukları zaman on beş devlete hâkim olmuş gibi her şeyde en müfrit şeyi söyler. O zaman işin içinden çıkmak imkânı kalmaz. Biz varız. Müşavirler ne söyledi derseniz, aramayınız. Benden sorunuz. Arkadaşlar müşavirler bir meseleyi müfrit telakki etmesinden kâfi derecede hakikatı çekinmeden söyleyeceğim. Bırakınız söylesinler. Eğer biz onların dirayetini, salâhiyetini kâfi görmezsek çıkarmak mecburiyetindeyiz.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Paşam müsaadenizle size sual ediyorum. Bir müşavirki kanaatı yoktur. Bu halde meseleyi nasıl müdafaa edecektir.

İSMET PAŞA (Devamla) — Bir mesele lehinde kanaatı vardır. Diğer bir müşavirin o meselede onun aleyhinde kanaatı vardır. İfade eder.

YAHYA GALİP BEY (Devamla) — Mademki aleyhinde kanaatı vardır. Bu aranızda olurdu. Böyle malûmat tereşşuh etmezdi.

REİS — Rica ederim Yahya Galip Bey, lütfen oturunuz. Bence mesele. (Gürültüler.) Efendim müsaade ediniz.

Rasih Efendi sual sizindir.

RASIH EFENDİ (Antalya) — Bugünkü başladığımız müzakerenin esasını teşkil eden bir takrirdir. O takrir müşavir mütehassıs. müşavir arkadaşlarımızın da fikirleri dinlenecek idi. Onun için İsmet Paşa Hazretlerine iştirak edemeyiz. Adli. mesail mürahhas arkadaşımız Rıza Nur Bey tenvir. temsil ediyor. Eğer müzakeratı müdafaa etmişler ise dinleriz. Başka bir arkadaş ise müdafaa eden onu dinlemek isteriz ve ondan soracağımız çok kimseler vardır.

REİS — Efendim müsaade buyurunuz. asıl bu adli mütehassıs Veli Bey arkadaşımızdır. Meclise iştirak etmemişlerdir.

RASIH EFENDİ (Antalya) — Geçen gün kabul edildi. O akşam telgraf verdik. heman Meclise iltihak etsin. iki gün evvel efendim.

REİS — Arzu ederseniz tekit ederiz.

RASIH EFENDİ (Antalya) — Hay hay efendim, Veli Bey Efendinin bulunmaması dolayısiyle ve belki bunların içerisinde en ziyade...

REİS — Heyeti murahhasa içerisinde Veli Beyden daha ziyade alâkadar Rıza Nur Beydir. Kâfi gelmezse Veli Beyden sorarsınız.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Bu mesele gayet mühimdir. Hayatı millet ile alâkadar. Ben ileriye kadar giderim. İhanettir diye.

REİS — Evvela rahatsızlığını mahkemi riyasete bildirmişti. Reyi âliniz üzerine kendisine telgraf çekilmiştir. Behemahal yola çıkıp buraya gelmesini yazdık.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Meseleyi anlamak isteriz.

REİS — Efendim müsaade buyurunuz sual yapmıyoruz. Rasih Efendi buyurdularki biz en ziyade Adliye meselesini müdafaa etmiş olan arkadaşımızı dinlemek isteriz. diyor. Binaenaleyh, Rıza Nur beyefendi mütehassıs olmadığından dolayı diğerini dinleyeceksiniz dediler. Onu arz ediyorum. mesele yoktur.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Paşa hazretleri müsaadenizle Paşa hazretlerinden bir sualim vardır. Paşa hazretleri tasrih etmedi. tahdit. tahrif etti meseleyi. Niçin karıştılar paşa?

REİS — Müsaade buyurunuz paşa kürsüye çıkınca cevap verirsiniz. Efendim dedimki bütün müşavirlerin, bütün murahhasların Rıza Nur beyefendi cevap vermek istemedi. En doğrusu başmurahhas paşa hazretleri cevabını verirler, buyurdular. İşittiremedim sözümü. Kendileri oradan yüksek sesle söyledi.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Heyeti celileye arz ediyorum ki Meclis merasim ile oynamıyor. Bana sorulursa mahiyet burada yoktur. Meclis burada meseleyi mütehassıs olarak tetkik eden arkadaşları burada bulundurur. Bilemediklerini kendi arkadaşından sorarlar o merasimi kendiler yaparlar.

REİS — Kabul buyurmazsanız sualinizi sorabilirsiniz.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Hay hay efendim bu hakkımız setr edilemez.

REİS — Hayır efendim hak setr edilemiyor.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Bu adli son kabul edilen şekil hakkında heyeti murahhasa bunu kabul edeceğine, karşı tarafa söz vermiş midir? O şekilde kat'i kendi kanaatını bu babda ayrılmış mıdır?

RIZA NUR BEY (Sinop) — Bize verdikleri son proje elinizde olan bir projedir. Bizim tadilatımız var. tadilat yapmışızdır. Onlar sonunda tekrar bir takım şeyler sokmak istemişlerdir. Bu uzun münakaşayı mucib olmuştur. Biz dahma azaltmak cihetine doğru gidiyoruz. Onun için böyle yazarlıklar oluyor. Son bir raddeye biz şöyle bir şey kabul edilebileceğini ihsas etmişizdir. Fakat zaten mesele vaktini de geçirmişti. İngiliz Heyeti murahhasası da gitmişti. Fakat bu meseleyi mühim bir bayrak gibi ellerine almışlardır. Büyük bir bayrak gibi açmışlar ve âleme karşı söylüyorlardı ve müthiş bir propaganda yapıyorlardı. Bunu onların elinden almak, yani bu silahı onların elinden almak cihetine gittik. Fakat sonra İngiliz Heyeti murahhasası da gitmiş bulunuyordu. Ne olacaktı? Ondan sonra ha biz kabul etmişiz, ha Fransızlar kabul etmiş, elbet muallakta kalmıştır.

HAKKI HİLMİ BEY (Sinop) — O halde müsaade ederseniz, şu son müşavirler hakkındaki şekil heyeti murahhasa tarafından kabul edilmiş değil midir?

RİZA NUR BEY (Devamla) — Zaten kabul edilmiş bir şey yoktur. Bir taahhüt altına girmemişizdir. Biz bir yere vazı imza etmemişizdir. İleri gitmek, geri gitmek hepsi olmuştur; ihsas etmişizdir, kabul edebileceğimizi.

HAKKI HİLMİ BEY (Sinop) — Bu şekilde heyeti murahhasaya rücu imkânı var mıdır, yok mudur?

RİZA NUR BEY (Devamla) — Muhakkak vardır. Kabul yokki zaten. Bakınız nasıl olmuştur, anlatayım. Galiba burası anlaşılamıyor. Bu mesele üs-

te getirilmiş, çıkarılmış, arasına bir şeyler sokulmuş, velhasıl bir hale gelmiştir ki, kabul edilebilsin. Edilememiş, kabul edilemez denmişti ve böylece gitmiştir. Nihayetinde bir beyannamemiz vardır. Demişizki, hiç bir taahhüt altına girmeyiz. Kabulünü mutazammın bir şey yoktur. Kabul etmedik. Siz nasıl kabul edersiniz. Bu kabulü mutazammın değildir. Fakat söylemişizdir. böyle bir şey kabul edebilirsiz. Fakat söylemek, taahhüt altına girmek değildir.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Yani şimdi bundan rûcu edebilir misiniz?

KADRİ BEY (Diyarbekir) — Alacağımız müşavirler tebaamızın şikâyetlerini de dinleyecek midir? Bizden de müracaat eden olur.

RİZA NUR BEY) — (Devamla) — Bunlar yalnız ecnebilerin şikâyetini dinlesinler, dediler.

KADRİ BEY (Diyarbekir) — Yani bunda sarahat yoktur. Her şikâyeti dinleyebilir. Meroi olunca herkesin şikâyetini dinleyebilir.

RİZA NUR BEY (Devamla) — Tesbit edilmiş, vezaif yoktur. Benim anladığım kabul edilmiş bir şey yoktur. (Gürültüler) O taydır, onu kabul etmemişizdir. Onun üzerinde tadilat yapıyoruz. Alacağı şikâyetleri Adliye Vekâletine tevdi edecek. Adliye Vekâleti neticesini takip edecektir.

KADRİ BEY (Diyarbekir) — Müşavir tahkik takib edecek midir, etmeyecek midir?

RİZA NUR BEY (Devamla) — Hayır efendim. öyle salahiyet yoktur. Öyle olmaz. sizin okuduğunuz öyle değildir.

KADRİ BEY (Diyarbekir) — Kayıt edilmelidir.

RİZA NUR BEY (Devamla) — Hayır efendim. okuduğunuz kabul edilmemiştir. Asıl ondan bekliyorsunuz.

KADRİ BEY (Diyarbekir) — Müslimlerin...

RİZA NUR BEY (Devamla) — Gayri müslim meselesi yoktur. Burada tebaayi ecnebiye vardır. Benim zannımca bu sırf Adliye Vekilinin eline mevdu bir meseledir. Vekil istediğini takip eder.

RASIH EFENDİ (Antalya) — Hep zan ederizdir. Buna nasıl kanaat edilebilir?

RİZA NUR BEY (Devamla) — Efendim. son vasıl olunmuş bir şekil var. Onu size okuyayım zaten...

REİS — Ali Hayati Beyin suali var.

ALİ HAYATİ BEY (Gaziantep) — Riza Nur Beyefendi; kabul edilen, tarafınızdan yani İngilizler gittikten sonra teklif yaptığınız mukabil projede kabul suretinde mi göstereceksiniz? Yoksa bunu ret veya tadil mi edeceksiniz?

RİZA NUR BEY (Devamla) — Efendim. bundan son vasıl olunan şekil, ki biz o fikirde idik ki, bu mesele evvelce hal edilse idi bizim mesaimizi çok teshil etmiş olacaktardı. Bunda çok ağır bastılar. Son hasıl olan şekil şudur : Muahedenin heyeti mecmuasını Meclisi Âliye arz ediyoruz. Bu da öyle olacaktır. Meclisi Âli bunu tasvib etmezse yapacak bir şeyimiz yoktur.

ALİ CENANİ BEY (Gaziantep) — Meclis tasvib ederse mi olacaktır? Hükümetin bu hususta fikri nedir?

RİZA NUR BEY (Devamla) — Hükümetin fikri de bu şekildedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi mahakimi üzerinde ecanibe tam bir teminatın tevdiini tazammun eden, teminatı vermeğe ve bu hakimiyeti temamile istimal etmek suretile hiç bir müdahalei ecnebiye olmadan nazaret etmeğe muktedir olduğunu bildirmek fırsatına nail olmuştur. Buna rağmen işbu hükümet medeniyet ve ahlâk ve terakkiyatın haklı göstereceği ıslahatın vücude getirilmesi için tahkikat ve tetkikat icra etmeğe âmadedir. Bu fikir ile Türkiye Heyeti murahhasası berveçhi âti beyanatta bulunmayı arzu eder. Türk Hükümeti beş senedan dûn olmamak üzere, münasip göreceği bir müddet için 1914 - 1918'e kadar...

ÖMER LÜTFÜ BEY (Amasya) — Pardon efendim. Beş senedan dûn mu, efzun mu?

RİZA NUR BEY (Devamla) — Dûndur efendim, fakat bize aittir. Beyanatı biz yapıyoruz. Beş senedan aşağı yapamayız. Bunun bir şeysi yoktur. Ha öyle ha öyle beş senedan dûn olmamak deyince beş sene bu hakkı vermiş oluyor, beş sene olarak bunu biz yaptık efendim. Efzun olamaz efendim, bu şart kâfidir. Münasib göreceği bir müddet için beş sene deriz, beş buçuk sene deriz. 1914 - 1918 senesi harbine iştirak etmemiş devletlere mensup ve Lahey'de beynelmilel mahkemei adalet tarafından tanzim edilmiş olan listedeki hukuk şinasan arasından müntehap Avrupalı hukuk müşavirlerini bilâ tehir hizmete almak niyetindedir. İşbu hukuk müşavirleri Türk memurları olacaklardır ve Adliye Vekâletine tabi bulunacaklardır. Mezkûr Vekâlet müşavirleri olarak ıslahatı Adliye komisyonlarının mesaisine iştirak, İstanbul ve İzmir şehirlerinde ikametgâhlara duhul, taharri mesakin ve tevkifat dahil olmak üzere Türk Hukuk ve Ceza Mahakiminin tarzı ifası vazifelerini takip, gerek hukuk. gerek cezaya müteal-

lik mesaili adliye, gerek cezaların icrası, gerek kavanînin tatbiki hakkındaki şikâyatı istima edecekler ve Türk kavanininin tamamii tatbikini temin için bütün bu mesail hakkında Adliye Vekâletine rapor vereceklerdir. Asayişi umumiyeyi ihlâl ve eşkâl etmeyecek ahvalde cünha maznunlarının kefaletle tahliyei sebilini yaptırabilecek, yani kefaletle tahliye yapılacak.

HACI TAHİR BEY (İsparta) — Kanunumuz kefalete de hacet bırakmaz.

RİZA NUR BEY (Devamla) — Mevaddı hukukiye ve ticariyede mahkemeye müracaat olunup hakem kararları bidayet mahkemesi reisinin tasdiki ile icra edilecektir ve bidayet reisi, karar vaki, inzibatı umumiyeye muhalif olmadıkça tasdiktan imtina etmiyecektir. İşbu beyanname beş sene için muteber olacaktır.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahib) — Riza Nur Beyefendi, zâtı âliniz takip ettiniz, bu adlî meseleyi değil mi?

RİZA NUR BEY (Devamla) — Efendim benden iz hukuk mütehassısı değilim ve bir adamın muhtelif şuabatı bilmesi mümkün değildir. Bu mesele başmurahhas paşa hazretlerinin evvelce hukuka vakıf bir arkadaşı tarafından takib edilmiştir. Fakat son devreye geldiği vakit, ben de müdahale etmişimdir. Bilfiil onların verdikleri şu şeydir, ki son şey bu kitaptır. Mücadele neticesinde bu şekle girmişizdir. Mesele budur.

AVNİ BEY (Saruhan) — Salahiyetiniz haricindedir, bu mesele..

HÜSEYİN HÜSNÜ EFENDİ (İsparta) — Reis Paşa, ekseriyet kalmamıştır.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Karar verecek değiliz.

RAUF BEY (İcra Vekilleri Reisi) (Sivas) — Meclis ekseriyetle açılmıştır. Müzakere devam ediyor. Karara iktiran edecek bir şey yoktur. Onun için müzakerata devam edelim.

REİS — Efendim, ekseriyet olup olmadığını ben bilmiyorum. Ekseriyet vardır.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Bu gün Cuma; Meclisi Âli bir haftadan beri çalışıyor. Yarın Cuma ertesidir. Yarin de içtima olacaktır. Lütfediniz. Bu müstacel bir şey değildir. Daha bir ay sürünür.

REİS — Meseleye yalnız bir tarafdan bakmak doğru değildir. Yarin da müzakere vardır. Binaenaleyh Meclis dağılsın gidelim. Bu yoldan meseleye bakmayalım. Heyeti murahhasa işi daima müstacel göstermektedir. Bugün bitirmek imkânı yoktur. Fakat vakit varken bu gün bu kısmını bitirelim. (Doğru sesleri)

RİZA NUR BEY (Sinop) Bir şey arz edeyim efendim. Mevzu meselesidir. Uzun müddet muallakda kalamaz. Bütün Cihanın gözleri heyeti cemileye bu Meclise doğru açılmıştır. Hep buraya bakıyorlar. Ne olacaksa bir an evvel olmak lâzımdır.

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Fakat hal edilecek bir mesele de yoktur, rica ederim.

ALİ CENANİ BEY (Gaziayıntap) — Müsaade buyurunuz usul hakkında söyliyeceğim.

REİS — Sual sorun efendim. Ne usul söyliyeceksiniz?

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Neticeye varamayız efendim.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Riza Nur Beyefendi, zâtıâlînizden evvel müzakeresine devam eden arkadaşın ifade etmiş olduğu bir söz Lozan muhitinde şayi olmuştur. Maalesef bizim bu şekilde kabul edebileceğimizi o arkadaş ecnebilere ihsas etmiştir. Onun üzerine onlar bu mesele üzerinde ısrar etmekte bulunmuşlardır. Zâtı âliniz şimdi son şekli ifade etmiş bulunuyorsunuz. Hükümet de bu şekli kabul etmek istiyor. Bu şekil gayet muzirdir. Yani Adli kapitülasyonları kaldırdığımızı iddia ettiğimiz ve bunu bir kayıt olarak koyduğumuz halde, yeni mahiyette yeni bir takım adli kapitülasyonlar giriyor.

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Bu mesele öyle değildir. Bunun ehemmiyeti yoktur.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Takip kelimesi vardır burada. Bendeniz takipten şunu anladım.

REİS — Efendim mütalaa beyan etmeyiniz. Müzakere yapacak değiliz, sual soracaksınız?

RİZA NUR BEY (Devamla) — Efendim müsaade ediniz. Maksadı âlinizi anladım. Şu şekil bu şekil, Hükümet de böyle etti.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Müsaade ediniz, fikrimi izah edeyim. Takip kelimesinden bir çok şeyler çıkabilir. Sâniyen, kabulü ifade edilen bir şey. Heyeti murahhasa bir daha karşı karşıya nasıl gelecek? Kabul ettiğiniz halde şimdi neden kabul etmiyorsunuz?

RIZA NUR BEY (Devamla) — Başka heyeti murahhasa gönderin, zararı yok; mesele millet meselesidir. Şahıs meselesi değildir. Vallahi tek milletin işi olsun. Arkadaşlar birisi muzirdir. Olmaz. Oradan

arkadaşlardan hafız Mehmet Bey buyuruyorki; iyidir. Bilmem, bu kabulü tazammun etmez efendim. Bu mesele sizin elinizdedir. Rica ederim, reyi hâkim sizsiniz, ister öyle kabul edin, ister red edin, size aittir. Eğer biz yapamazsak o işi, mucibi menafi değilse mucibi mehaziese başka heyeti murahhasa göndeririz. Hepsi size aittir.

NEŞ'ET BEY (Kângırı) — Beyefendi, şimdi okuduğunuz mevadda bir şerait dikkatimi celb ediyor. O da cünha maznunlarını kefalete raptiye tahliye meselesidir. Malûmu âlinız, bizde cünha maznunlarının tahliyesi ve kefalete raptiye tahliyesi meselesi bir usule tabidir. Kefaleti nakdiye efendim. Ehemmiyeti yoktur. On kanunumuzda musarrahtır ve usulü vardır. Acaba bu müşavirlerin Adliye Vekâletine verecekleri şey üzerine mi kefalete rapt olunacak?

RIZA NUR BEY (Devamla) — Hayır, hayır müşavirler meselesi yoktur. Müşavire ait değildir.

NEŞ'ET BEY (Kângırı) — Lütfen okuyunuz.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Hayır münasebetli yoktur.

NEŞ'ET BEY (Kângırı) — Efendim bir kere okuyunuz.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Şimdi bakınız burada diyorki, o mesail hakkında rapor verecekler, asayişi umumiyeyi ihlal ve tahkikatı işkâl etmiyecek ahvalde cünha maznunlarının kefaletle tahliyei sebili icra olunacaktır. Kefalet ettikleri şahsa kefaleti nakdiye de vereceklerdir.

NEŞ'ET BEY (Kângırı) — Kanun mevcuttur. Hatta kefaletsiz tahliyesi bile mevcuttur.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Efendim arz edeyim. Neş'et Beyin maksadı şudur. ki emniyet etmiyorsa kanunuza.

İSMET PAŞA (Edirne) — Bunun sebebi şudur ki bazı memleketlerde bu usul yoktur. Yarın siz de bir kanun yaparsınız, kaldırırsınız. Onun için beş sene müddetle tatbik olunacak.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Hem müşavereler bitti, hem beyanname bitti. Beş sene için bunu istiyorlar. Daima dedikleri ve idarei müntekile, devrei müntekiledir. Mesele buraya gelmiş dayanmıştır. Her yerde bunu şey etmişlerdir. Bunu yakamamışızdır.

Şimdi efendim, diğer bahis affı umumî. Malumu âlinız affı umumî usul dairesinde ve bunada tevdi olunmuş şeyde de bazı tay yapıyoruz. Bazı islahat yapıyoruz ve bu hususta dolayı bir meselei mühimme değildir. Diğer bir şey var, mütekabil aflar yapıyor. Biz ısrar ettik, ki bazı hainler vardır. Bu davaya hiyanet etmiştir. Silah istimal etmiştir. Bunları istisna edemeyiz. Bunları affedemeyiz dedik. 150 şahıs olmak üzere bunun istisnasını bu adamların maallarını da alakadar göstereceğiz.

ETHEM FEHMİ BEY (Menteşe) — Eşhas için liste verildi mi?

RIZA NUR BEY (Devamla) — Hayır efendim; onlar bize dediler ki bunların isimlerini veriniz. Biz zaten isimlerini biliyorduk. Doğrusu ona ait cevabı makamı versin.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — İradei milliye ile olacak.

RIZA NUR BEY (Devamla) — İradei milliye ile tayyün edecek yüz elli adam. Müsaade buyurunuz efendim, hakikaten bu çirkin bir şey idi. Bu millete, bu devlete tarihin en buhranlı devrinde hiyanet etmiş insanlar düşman olarak hareket etikten, sonra gelip diz dize oturmaz değil mi efendiler? Bunu yaptık, şahsı tayin ettik. Şahsı tayin edersiniz sonra.

NEŞ'ET BEY (Kângırı) — Müsaade buyurun yüz elli kişi muayyendir yarın öbür gün hiyaneti vataniye cürmünü irtikâp eden 149 olursa bir kişi nereden ilâve edeceksiniz?

RIZA NUR BEY (Devamla) — Efendim biz azamî olarak yüz elli dedik tahmini bir hesap yaptık.

Yüz elli dedik, elde bir şey yoktur. İşte efendim, bendenizin arz edeceğim aksam hitam bulmuştur. Zan ederimki ariz ve amik izah ettim. Meselenin vaziyeti hazırası nedir? Tahlil ettim, artık siz hal ediniz.

REİS — Efendim yerlerinize oturunuz da ekseriyeti görelim. (Ekseriyet yok var sesleri).

ZİYA BEY (Mersin) — Rıza Nur Beyin mütalaatı üzerine bizim de söyliyeceklerimiz vardır.

AVNİ BEY (Saruhan) — Fasıllar arasında söz söyliyecek paşam. (Gürültüler)

M. DURAK BEY (Erzurum) — Paşa hazretleri celseyi bir saat tatil buyurunuz. Pek mühim ise bir saat sonra toplanalım.

REİS — Efendim, arkadaşımızın mütalaatı tam üç buçuk saat devam etti. Bundan sonra daha dinleyeceğimiz arkadaşımız var. Malûmu alinız tam kırk beş arkadaşımız da söz almıştır. Şimdi bendeniz bunu zihnimde topladım. Böyle her arkadaşa üçer saat söz söyliyecek olursa iki hafta bu işle meşgul olacağız ve ihtimal iki haftada bitmeyecektir.

ALİ RIZA BEY (Kars) — Dört hafta geçsin memleketin en hayatî bir meselesidir. Dünya bizi

bekliyor, deyip de bizi burada şey ediniz demekte mana yoktur.

REİS — Müsaade buyurun Heyeti murahhasamız bu işin bir an evvel intacını söylerler. Zatı âliniz bir ayda bu işi intaç ettirecek olursanız.

RASİH EFENDİ (Antalya) — Biz onlar kadar acele etmiyoruz.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Eğer bu gece mutlaka bunu müzakere etmek iztirarı mevcutsa bir saat celseyi tatil edin. (Tatil edin bir saat sonra dinleyelim sesleri). (Hasan Beyi dinleyelim sesleri).

M. DURAK BEY (Erzurum) — Celseyi bir saat tatil buyurun bir saat sonra gelelim. Çok sürer paşam. (Gürültüler, devam dinleyeceğiz sesleri).

ZİYA BEY (Mersin) — Hasan Beyi dinlemek lâzımsa bir saat tatil edersiniz, ondan sonra geliriz, dinleriz. (Gürültüler, şimdi dinleyeceğiz sesleri).

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Paşa hazretleri; tatil etmeyiniz bir daha toplanamayız.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim isticaline dair heyeti vekile bize bir şey söylememiştir ve söylemez. Bu müstacel bir mesele olmuyor, hayatî bir meseledir. Üç senenin hesabını yapacaksınız. Belki bir ayda çıkaracağız.

ALİ RIZA EFENDİ (Kars) — Bu mesail sahibi ihtisasa terk edildi. Halbuki biz hepimiz bu meselede sahibi ihtisasız ve söyliyeceğiz. Neden böyle acele?

REİS — Sözünüz mahfuzdur efendim.

RAUF BEY (İcra Vekilleri Reisi) (Sivas) — Beyefendi, bazı mütalaat gûya zatı alilerini sözden men ediyorlarmış. Halbuki değil öyle, burada arzularınız isaf ediliyor. Sizden istirham olunuyor. Arzu buyurduğunuz gibi müşavirler, mütehassıslar burada müşahedelerini beyan buyuruyorlar. Noktai nazarlarını izah ediyorlar. Sonra siz müzakere edeceksiniz. Diyoruzki ordularınızı en kısa zamanda icra edilmiş diye rica ediyoruz. Niçin telaş ediyorsunuz. (Telaşı biz etmiyoruz, siz ediyorsunuz sesleri). Müstacel izahat vereceğiz, bizler de insanız. Bizim de işimiz vardır. Sizin gibi hem burada çalışacağız, hem hükümette çalışacağız. Siz öyleden sonra geliyorsunuz, halbuki biz on sekiz saat çalışıyoruz, bir az insaf edin.

REİS — Efendim anlıyorum ki bu şekilde müzakere etmek imkânı yoktur. Yarin saat onda içtima etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

Saat : 6,40

Riyaseti Celileye

Usulû müzakere hakkındaki müzakere kâfidir. Heyeti vekilenin hazırladığı mukabil projenin hemen azalara yazdırılmasını veyahut tabı ile tevziini, ondan sonrada fasıl fasıl müzakeresine devam edilen mesail hakkında mürahasalardan başka müşavir mütehassısların dnilenmesini teklif eylerim.

3 Mart 1339

Karahisarı Sahip

Mehmet Şükrü

Riyaseti Celileye

Heyeti mürahhasamız Avrupa'dan gelirken Avrupalılar ellerine şu kitabı vermişler. Burada heyeti vekile bu kitabın içinden işimize yarayanı aldılar. diğerlerini attılar. Bugün Meclisimizde müzakereye zemin olabilecek ancak heyeti vekilenin bittefrik tespit ettikleri kısımdır. Binaenaleyh mevatı müspitei mezkürenin heyeti vekilece Meclise tevdiini ve müzakerenin bunun üzerine yapılmasını teklif eylerim.

2 Mart 1339

Yozgat

Süleyman Sırrı

Riyaseti Celileye

Müzaere hakkında verilmiş bir kararımız vardır. O karar dairesinde mürahasalarımız henüz istima edilmemiştir.

Mûta kararı ittibar ve mürahhasların istimaından sonra icap ederse eşkâli müzakerenin takarrur ettirilmesini teklif eylerim.

Saruhan

Avni

Riyaseti Celileye

Heyeti Vekilece mukabil bir proje ihzar ve esasının Meclisi Aliyeye arz edildiği Rauf Beyefendi ta-

rafından beyan ve neticei müzakerede projeye Meclisi Âlinin ittıla'ı tabii olacağına nazaran her fasıl üzerinde Meclisi Âlinin icrai müzakere ve izharı kanaat etmesi icap etmiyeceğine ve azayı kiramın hakkı mütalaa ve kanaatini mütehassısların beyanatından ve mukabil projenin Meclisi âliyeye arzından sonra istimal edebileceğini, binaenaleyh muahedenin heyeti umumiyesi hakkındaki umumi müzakerenin mütehassısların beyanatı neticesine ve mukabil projenin arzına talikini ve mütehassısların istimaına devam olunmasını teklif eylerim.

Muş
Abdûl Gani

Riyaseti Celileye

3 Mart 1339

Sulh meselesi için 3 gündür Heyeti Umumiyede müzakere cereyan ediyor. Aylarca müzakere olunsa yine bir netice istihsal olunamıyacağı emsali adidesi ile müspettir. Bendenizin itikada kalırsa Lozan konferansından verilen projeye mukabil Heyeti Vekilece mütesavver olunan mukabil proje tanzimi olunarak Heyeti Umumiyeye ita olunduktan sonra iş bu projeler üzerinde madde ve madde müzakerat icra ve ittihazı karar olunarak neticei mukarrerattan Heyeti Vekileye tebliği lâzımdır. Mukabil proje meydanda olmadığı halde mürahhasların izahatı ile ittihazı mukarrerat olunmak mümkün değildir. Evvelce mürahhaslardan izahat alınmasına karar verilmiş olması mukabil projenin Büyük Millet Meclisince tetkikine bir mânâ teşkil edilemez ve öyle şifai izahat üzerine hiç bir karar ittihaz olunamaz. Böyle hayat ve mematımıza taallûk eden bu mühimmillû mevaddı mühimmede istical müstezini hırmandır. Maahaza teşkilâtı esasiye kanununun 7 nci maddesi mucibince sulh akdi ancak Büyük Millet Meclisine ait olduğundan lâyıkı ile tetkikat icra ve mukabil proje ve tasvip olunmak üzere projenin Heyeti Umumiyeye itası ile madde ve madde müzakere icra ve mukarrerat ittihaz olunmasını teklif eylerim.

Karahisarı Şarkî
Mustafa

Riyaseti Celileye

Müzakere edilen mevaddı müteferrika hayatımıza ve bütün mevcudiyetimize taallûk eylemesi hasebiyle her bir fasıl hakkında Heyeti müraahhasamız tarafından verilecek izahatı müteakip hatiplerin mütalaalarını beyan ve neticeye rapdedildikten sonra ve yeni fasla geçilerek müzakerenin bu suretle cereyan eylemesini teklif eyleriz.

Malatya
Sıtkı

Mersin
Ziya

(İşbu takrir üzerine usul hakkında uzun uzadı müzakere icra olundu).

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

3 Mart 1339 (1923)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SÂBIK HULÂSASI	30
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	30
1. — Lozan Konferansında takip olunacak iktisadî ve malî mesail ile mesaili arziye ve siyasiyedeki esasat hakkında müzakerat.	30:71

Cilt : 28

3 ncü İnikat, 1, 2, 3 Celse

ÜÇÜNCÜ İNİKAT

3 Mart 1339 Cumartesi

BİRİNCİ CELSE

Açılma Saati : 1.35

REİS : Reisisâni Ali Fuat Paşa Hazretleri

KÂTİP : Refik Bey (Konya), Hüsnü Bey (Bitlis)

REİS — Efendim, celseyi açıyorum. Malumuâliniz celse hafidir. Dünkü meselenin mabadine devam edeceğiz.

Zaptı sâbık hulâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SÂBIK HULÂSASI

İKİNCİ İNİKAT

2 Mart 1339 Cuma

ÜÇÜNCÜ CELSE

Reisisâni Ali Fuat Paşa Hazretlerinin riyasetlerinde bilinikat zaptı sâbık hulâsası kıraat ve kabul edildi. Muahhedei Sulhiye metninin fasıl fasıl müzakeresine devam olunarak Rıza Nur Beyin beyanatı iştima olundu. Vaktin gecikmesi dolayısiyle on evvelde içtima etmek üzere içtimaa nihayet verildi.

Aynen kabul edildi. 3 . 2 . 1339

Reis — Ali Fuat Paşa

Konya Sadık

Kâtip

Van Hakkı

REİS — Efendim: geçen celsei hafiye hakkındaki zaptı sâbık hulâsası üzerinde söz isteyen var mı? (Hayır sesleri) Zaptı sâbık aynen kabul edenler... Etmeyenler kaldırsın... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Lozan Konferansında takip olunacak iktisadî ve malî mesail ile mesaili arziye ve siyasiyedeki esasat hakkında müzakerat.

REİS — Usulü müzakere hakkında arkadaşlarımızdan birisi bir takrir vermişitr. (Okunsun sesleri)

(Malatya Sıtkı ve Mersin Ziya beylerin takriri okundu)

SITKI BEY (Malatya) — Efendiler: bu takrir Heyeti Celilenize takdim etmekten maksadım biz üç seneden beri gerek Heyeti Celileniz gerek gazanfer ordumuz, gerek milleti necibemiz ne gibi fedakârlıkta bulundu, ne gibi sarsılmaz bir metanetin, bir azmin neticesi olarak şu mesut günlerde bulunduk. Efendiler: bendeniz, geçen günkü müzakerede bulunamadım. Dünkü müzakerede bulunmadım. Şu projeyi de aldım. Akşam bir parça okudum. Bakıyorum ki bu bugün bizim bütün hayatımıza, mevcudiyetimize taalûk eden bir meseledir. Âdeta bir çiftçinin zerretmiş olduğu mahsulü biçeceği zamanki yüzde yüz meydana getirdiği buğdayı gibidir. Bu üç senedir ekmiş olduğumuz fedakârlığın semeresini göreceğimiz zamandır. İsrarhan ediyorum, acele etmeyelim. Dünkü müzakere daha evvelki müzakereler, âdeta bir resmi geçit oluyor. Arkadaşlar bendeniz takririmde diyorum ki heyeti murahhasamız, burada fasıl fasıl izahatta bulunsun. Ondan sonra hatiplerimiz kürsüye çıkarak mütalâasını beyan etsin. ondan sonra diğer fasıllara geçelim. Ben, vazifemi ifa ettim. (Olamaz sesleri)

İster kabul edersiniz, isterseniz kabul etmezsiniz. Kabul ederseniz âlâ, kabul etmezseniz siz bilirsiniz.

ALİ CENANİ BEY (Gaziantep) — Arkadaşlar bendeniz Sıtkı Beyin verdiği takrirden malumattar değilim. Bendeniz de aynı fikri müdafaa etmek istiyordum. Çünkü dün akşam Rıza Nur Beyin kendisinin bulunduğu şubede takip ettiği mesail hakkındaki fikrini ve mesaili söyledi. Hasan Bey de kendi ihtisası dairesindeki umuru maliyeye ait olan kısmından söyleyecek. Ben bildiğim şeyler dahilinde harice çıka-

mam. Bendenizin sözlerim umuru maliye hakkındadır. Fakat bendenize uzun müddet söz verirseniz ve yalnız suallerle vakit geçerse benim sözümden bir netice çıkacağını zannetmiyorum.

SIRRI BEY (İzmit) — Pek doğru...

ALİ CENANİ BEY (Gaziantep) (Devamla) — Şimdi Rıza Nur Beyin bahsettiği mesail hakkında bir müzakere...

SITKI BEY (Malatya) İşte o kadar. herkes mütalâasını söylesin.

ALİ CENANİ BEY (Gaziantep) (Devamla) — Hasan Beyin söyleyeceği mesail hakkında diğer bir mütalâa; mesaili arziye üzerinde diğer bir müzakere açılacak olursa mesele daha ziyade tenvir etmiş olur. Bendeniz de bu fikre aynen iştirak ediyorum. (Muvafıktır sesleri)

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) Efendim bu meselc malumu âlileri bir Heyeti Vekilede tetkik edilmiş. Kendileri de burada.. Hali hazırdaki proje Avrupalıların teklifi kabul edilecek mahiyette değildir. Fakat «Tadilât» diyorlar. Bakınız. biz müzakereyi ne kadar dağıtıyoruz. Kendi kanaatlarına göre yaptıkları tadilât, kabul edildiği takdirde belki kabul edilip edilmeyeceği bizce anlaşılacak. Yani Heyeti Vekile bir proje yapıyor ve diyor ki bu suretle olursa şayanı kabuldür. Demek ki son sözü Heyeti Vekile söylemiştir. Biz de diyoruz ki bu proje katiyen gayri kabili kabuldür. Elimizdeki matbu proje kabul edilmez. Heyeti Vekilemiz de bunun üzerinde işlemiş. Onda bazı tadilât teklif ediyor. Teklif ettikleri tadilât meçhul. Bendenizce müzakerenin zemini budur. Eğer beylerin buyurdukları gibi - ki vazifei asliyemiz budur - .....

HÜSEYİN RAUF BEYEFENDİ (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas) — Paşa Hazretleri müsaade buyurun;

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Devamla, Heyeti Vekile nasıl projeyi madde madde tetkik etti ise Heyeti Celile de Avrupa devletlerinin ilim ve irfanda yükselmiş, memleketimizde tetkikat yapmış, beş yüz insanın her devletin, her şubesinde çalışarak vücuda getirdiği projenin altından çıkmak bizim Heyeti Vekilenin iktidarı haricindedir. Affınıza mağruren diyorum ki Büyük Millet Meclisinin de ihtisası haricindedir. Heyeti Vekile, mütehassıslar, alimler bulur kısım kısım müzakere ettirir, neticesini Heyeti Celileye arz ederse o vakit Heyeti Celile, bundan esaslı bir mesele çıkarır. Çünkü bu Avrupa Parlamentolarından çıkmamıştır. Avrupa'nın ilim yuvalarından çıkmıştır. Bunlar., bizim memleketimizi karış karış bilen, tetkik eden yerlerden çıkmıştır. Nasıl müşavirler gönderdiniz ise; askerî, hukukî, malî... Beyefendiler her şeyi açık söyleyelim. Bizim malî müesseselerimizin Avrupalıların efkârında tazyik yolu ile malî vaziyetimizi imha eder bir şekilde kurdukları planı ve düsturları altından çıkmak için yalnız bizim Maliye Vekiline - insaf edelim - tevdi edilemez.

HULUSİ BEY (Karahisarı Sahip) — Cinayet olur.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Yalnız... (Ne yapalım sesleri) Ne yapacaksınız? İnayet buyurun. Şimdi yapacaklarımızın birincisi : Heyeti Vekile arkadaşlarımızın yaptıkları tadilâtı, iktisadî mesaili arz edeceğim. Daha İktisat Vekilinin teklif olunan projeden haberi yok. Karşımızda değil. Sonra kısım, kısım olarak konuşalım. O arkadaşımız, mukaddes bir vazife yapıyor. O'nu tenkit etmiyorum. Yalnız arkadaşlarımı insafa davet ediyorum. Çünkü altından çıkılamaz. Adlî mesailde, doktor Rıza Nur Bey, oradaki müzakereyi size hikâye ediyor. Tabiiyet meselesinde öyle incelikler var ki beş yüz kitap ile bunun içinden çıkılamaz. Heyeti Vekile, bunu bir fıkraya geçirmiştir ki bu da doğru değildir. Bir kere usulü arz edeceğim. Evvel beevvel elimizdeki projenin gayri kabili kabul olduğuna karar verdik.

Madde 2. — Heyeti Vekilenin tadilâtını ya kabul veya ret edebilmek için onların da mahiyetini bilmeniz lâzım gelir. Sonra esaslı bir surette görüşmek için. Maliye Vekili nasıl istihzaratı sulhiyede bulunuyorsa, bütün mesaili maliyeye vakıf, en son düyunu umumiyeye vakıf beş altı kişi bulup Heyeti Vekile ile Meclisi tenvir edecek bir ilim yuvası husule getirir. Adliye hususatı vekilin tahtı riyasetinde ve bu işlerle senelerce uğraşmış mütehassıslar ile gerek Heyeti Vekileyi tenvir edecek ve gerek Heyeti Celileyi ikna edebilecek mahiyetteki bir proje ile Adliye Vekilinin gelmesi lâzımdır. Bunların fevkinde bir tazyik var. Efendiler. ya sulh veya harp... Efendiler; harp yoktur. Harp edecek kimse yoktur. Bu tazyik altında değilsiniz. Mondros mütarekesinde karşımızda Yunanistan yoktu. Bütün cihanı husumete karşı istiklâli muhafaza etmeye matuftur. Mondros mütarekenamesinin bizce meçhul olan, çünkü evvelce tecavüz ettiklerinden dolayı ehemmiyeti daha ziyade artmıştır. Efendiler, elimizdeki muahede ile Mondros mukavelenamesi arasında fark yoktur. Binaenaleyh böyle ani ya harp veya sulh diye bir şeyde kalırsak. Ledelhace harp diyebileceğiz. Efendiler çünkü dar bir sahada düşününüz ki : Yunanlılar gitmemiş Sakarya'dadır. Ordularımız; bugün nedir bu tazyik altında neden sıkışıyorsunuz efendiler. hiç bir şey yoktur. Harp

filan yoktur. Her şey bitti hemen iki gün içerisinde ya harp olacak, ya sulh olacak;...

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Hiç bir şey olmaz.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Selâmeti fikirle Avrupalıların beş yüz seneden beri kurmuş olduğu tuzağa üç günde düşmeye vaktiniz varsa memlekete hizmet etmiş olmazsınız. Bunun karşısında teklif olunan mevaddı uhude muhalif olan... Çünkü söylüyorum efendiler. Ben de Heyeti Celileden de arkadaşlarımız ayıp değildir. Uğraşmamızdır. Avrupalılarla temas ettiğimiz yoktur. Onların memleketimizle uğraştığı kadar uğraştığımız yoktur. Herifler karış karış ölçmüş memleketimizi. ahlâkımızı, içtimaiyatımızı memleketimizin kuvvetini hepsini bizden iyi biliyorlar. Rica ederim. Ayıp değildir. Evet vicdanımıza itimat ederiz. Yalnız ilim karşısında serfnu edelim.

RAGIP BEY (Kütahya) — Avrupa'dan getiririz mütehassısları...,

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Rica ederim Ragıp Bey, bunun münasebeti ne yani.... Avrupalılar kadar nüfuzu nazara malik değilsiniz. Bugün o kadar tazyik ediyorlar ki, ya harb; ya sulh, ruhları taziz ediyorlar. Onun için arkadaşlardan rica ediyorum, geniş tutsunlar. Usul hakkında... Proje okunmalıdır. Projeyi ya kabul ederiz ya ret ederiz. Ret ettiğiniz gün mesele hal olmuştur. Projeyi kabul ettiğiniz zamanda yine mesele bitmiştir. Kendileri diyorlar ki aslı merduttur. Aslı merdut olduktan sonra tadilâtlarını da biz ret ettiğimiz zaman bugünkü dar vaziyet netice bulur.

YUNUS NADİ BEY (İzmir) — Hali harp avdet eder.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) Hali harp yoktur efendiler.

HULUSİ BEY (Karahisarı Sahip) — Harp filan yoktur.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisar) — Harp umacı oldu.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Bir noktayı tenvir etmek mecburiyetinde kaldık.

REİS — Hüseyin Avni Bey siz usul hakkında söyleyin. Bunun için söz aldınız.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Usul budur. Evvel beevvel arkadaşlarımızın esas muahede merdut olduğuna göre onun müzakeresini zait görüyorum. Projelerini göstersinler. Ona bakalım. Kabul edilip edilmeyeceğini kararımızı verelim. Kendileri kani olmuş ki bu bizim için nafidir. Biz de nafi görürsek, kabul görmezsen ret edecek mahiyette bulunuyoruz. Binaenaleyh bu dar vaziyetimize nihayet verelim. Ondan sonra Meclis istikbal ve istiklâl için esaslar ne ise onu düşünelim. Ben bu projenin bizim istiklâlimizi temin edeceğine kani olanlardan değilim.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekileri Heyeti Reisi) (Sivas) — Arkadaşlar; Meclisimizin birinci Reis Vekili muhteremi ki Meclisi Âlinin müzakeratını tanzim vazifesiyle muvazzaftır ve bihakkın yaptıklarına kaniiz. müşahidiz. Bugünkü beyanatiyle akıllarından az bir zaman için olsa da çıkardıklarını hatırlatacağım. Buyurdukları ıttıkat hakkında ve usul hakkında satlerce müzakere edildikten sonra verilen takrir kabul edilmiş ve mütehassısların ifadelerinin dinlenmesine karar verilmiştir. O karara rağmen Hüseyin Avni Bey arkadaşımız buraya çıkıp müzakere olmaz diye söylerse ve karar alınırsa bu Meclisten karar namı altında her hangi bir şeyin çıkmak imkânı var mıdır? Bir kere bunu Heyeti Âliyenizin nazarı dikkatine arz etmek mecburiyeti maneviyesindeyim. Proje ret edilir. hakkınızdır. Proje kabul edilir hakkınızdır. Heyeti Vekile tepelenir hakkınızdır. Fakat müzakereyi yaptırmamak kimsenin hakkı değildir.

SALAHATTİN BEY (Mersin) — Ona kimse bir şey demiyor.

HÜSEYİN RAUF BEYEFENDİ (Devamla) — Bugün müzakere cereyan eder. her gün karar değişir ve her kararın üzerinden bir celse geçtikten sonra usul hakkında söz söyleyerek karar iptal edilerek diğer bir karara sevk ediliyorsa müzakere yapmanın imkân ve ihtimali kalmaz.

SITKI BEY (Malatya) — Usul hakkında her vakit söz söylenebilir.

HÜSEYİN RAUF BEYEFENDİ (Devamla) — Zatı âlinizin beyanatına cevap vermiyorum. Hüseyin Avni Beyin beyanatına cevap veriyorum. Hüseyin Avni Bey arkadaşımız buyuruyorlar ki : İhtisasımız kâfi değildir. İlmimiz kâfi değildir. İlim yuvaları yapalım. Her vekil kendi riyaseti altında ilim yuvalarında tetkik etsin. gelsin. Meclisimizi de tenvir etsin talim etsin ilim sahibi olsun ondan sonra karar verelim.

ABDULKADİR KEMALİ BEY (Kastamonu) — Haklıdır, doğrudur.

HÜSEYİN RAUF BEYEFENDİ (Devamla) — Rica ederim efendiler konferansa heyeti murahhasanız buradan gitmeden evvel vekâletlerin riyaseti al-

tında nezareti altında memleketimizde mevcut mütehassıslar toplanarak ilim yuvaları teşkil edilmiş ve müdafaa projeleri tertip edilmiştir. Bundan evvel dört yüz seneden beri Babıâlinin tanıdığı bildiği mütehassısların hulâsai mesaisi olan bu mesail hakkında dosyalar getirilmiş, tetkik edilmiş ve bunların hepsi heyeti murahhasamıza verilmiştir. Bu gördüğünüz muteliflerin verdiği proje elde bulunan bu nikatı nazar üzerinden müdafaa edildikten sonra bu proje verilmiştir. Heyeti Vekileniz bunu tetkik etmiştir. Mukabilinde tadilen bir proje hazırlamıştır. Esasını bidayette arz etmiştim. Ne zaman üzerinde tekrar müzakereye girmek arzusunda olduğunu telhis ettim. Heyeti Âliniz kâfi görmedi. Murahhaslar malî, adlî, iktisadî, arzî mesail üzerinde izahat versinler, ondan sonra biz âmali fikir ederiz dediniz. Bu malumatın hepsi cereyan etti. Heyeti Âliniz de karar aldınız. Murahhasları dinleyelim dediniz. Murahhaslardan birisi çıktı, dinlediniz. Dün kendisinin idare ettiği kısmı izah etti. Bundan sonra maliye mütehassısı arkadaşımız izahat verecektir. Bundan sonra arazi mütehassısı arkadaşımız gelip söyleyecektir. Bir fikir hasıl olacak karar veririz. Böyle şeyler yapılmaz, konuşulmaz dersiniz. Emriniz yapılır. Veyahut Heyeti Vekilenin mesuliyeti altında düşündüklerini yapsınlar dersiniz. Karar veriniz o yapılır. Harp olsun deyiniz, onu yaparız. Durunuz diye bir karar verirseniz dururuz efendiler dururuz. Durmakla memleket kurtulmaz. Ya yürüyeceğiz, ya ricat edeceğiz. Bunun ikisinden birine karar vermek lâzımdır.

SALAHATTİN BEY (Mersin) — Hayır bu böyle değildir. Bu hatadır. Böyle şey olmaz ne söylüyorsunuz.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Kanatımı söylüyorum Salahattin Bey; imanımı söylüyorum. Siz de çıkar kanaatınızı söylersiniz.

SALAHATTİN BEY (Mersin) — Dolaba giremem.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Rica ederim, hiç bir zaman sizi dolaba koymak hatırımdan geçmedi ve lüzum yoktur.

MUSTAFA BEY (Tokat) — Bu şahsî mesele değildir. Millet meselesidir.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendiler; her vaziyetin bir ruhu bir dönüm noktası vardır. Bunu asker olan da bilir, kanunşinas olan da bilir, idare adamları da bilir. Her vaziyetin ruhî, manevi noktası vardır. Biz o dönüm noktaları üzerinde bulunuyoruz. Bu cıvıtır, vaziyeti cıvıtabilir. Yani bulaşır. Ondan sonra hepimiz birbirimize bakarız eyvah, eyvah deriz. Yunanlılarla bir mukavele akdettik vapurlara esirleri yüklettiler. İşte bugün cıvıttılar. Esirleri geri aldılar, yarın bilmem ne olur? İstanbul'da bir başka hadise olur. Mecbursun şerefi milliyi, din kardeşlerimizi kurtarmak için harekâtı askeriyeyi yapmaya. Sonra tekmil vaziyeti çürütürüz. Onun için müzakere edelim, istediğiniz kadar münakaşa edelim. Fakat Hüseyin Avni Beyin buyurduğu gibi yeniden ilim yuvaları teşkil, yeniden Heyeti Âliyenin tenviri tarzı çok uzundur. Böyle nazik vaziyette bu tarzda idare edilemez.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Avrupa'nın vaziyeti Heyeti Vekilece anlaşılıp anlaşılmadığı noktai nazarını ifade ediniz. Biz de anlayalım.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Anladığınızı söyleyiniz de bizi de endişeden kurtarınız.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Kaç defa söyledik efendim kaç defa. Her defa salona girdiğim zaman anlatıyorum. Yeniden anlatmak mecburiyeti varsa onu da kemali iftiharla anlatırız. Rıza Nur Beyefendi kendine ait kısmı izahen, ikmalen söyledi. Şimdi Hasan Beyefendi de söyleyecek. Yani daha nasıl söyleyeyim....

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Onların hepsini biz gazetelerde okuduk, öğrendik. Onlar bizim bildiğimizden noksan söyledi.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Beyefendi zatı âlinizin noktai nazarı öyledir. 350 kişiye aynı mesele üzerinde aynı kanaatı ihzar etmek, dünyada misli görülmemiştir.

ABDÜLKADİR KEMALÎ BEY (Kastamonu) — Otuz kişide görülmez.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Otuz kişi de görülmemiştir. Misal söylüyorum. Heyeti Vekileniz konferansın devam ettiği müddetçe telgrafın iki ucunda yani bir ucunda heyeti murahhasanız; diğer ucunda Heyeti Vekileniz her maddeyi ayrı ayrı saatlerce tetkik etmiştir.

HACI TAHİR EFENDİ (Isparta) — Vaktiyle bize niçin haber vermediniz?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Öyle bir vaziyet hâsıl olmadı. Nasıl hep size bildirelim?

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Öyle ise şekli idareyi değiştirelim. (Rica ederim dinleyelim sesleri)

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Şu halde her madde üzerinde satlerce münakaşa ve müzakere ettiğimiz halde Heyeti Murahhasamız avdet ettikten sonra da aynı maddeyi tekrar dört saatte müzakere

vaziyetinde kaldık. Gelin bu meseleyi Heyeti Âliyenizin 300 âzasına tatbik ediniz. Bakın ne şekil ve ne âkıbet zuhur eder efendiler. Mesele gayet basittir. Kendiniz çekilin demek şartiyle. Sizin ki kanaatlara malûmatımız kâfi değildir. Azlettik deyin, işe vaziyet ve idare edin. Yalnız tehir etmeyiniz efendiler. Çok rica ederim.

SIRRI BEY (İzmit) — Bunu resmen talep ediniz.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Ediyorum. Yani hususî rapor vermedim. Heyeti Vekile Reisi diye millet kürsüsünden arz ettim. Ne istiyorsunuz daha? Tutun paçamızdan atın. Fakat çekilmeyeceğiz. Kanatımız budur.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Canım oradan atsak buraya gelecek değil misiniz. Reis Paşa, müsade buyurunuz sual soracağım.

REİS — Sizden evvel dört kişi söz almıştır.

YAHYA GALİP BEY (Devamla) — Sual soracağım. Yani vermiyorsunuz.

REİS — Efendim bir kere riyaset fikrini söylesin.

YAHYA GALİP BEY (Devamla) — Riyaset söz söylemez. Riyaset idare eder efendim.

REİS — Efendim sizden evvel dört beş kişi söz almıştır.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Peki paşam ağzımızı kapadık. Söz de söylemeyelim.

REİS — Sıtkı Bey bir kere bir takrir vermiştir. Malumu âliniz düne kadar kabul ettiğiniz usul Heyeti Vekile ve murahhasamızın verdiği izahatı dinlemek icabedecektir. Şimdi görüyorum. Bugün bir takrir veriliyor. Ve diyorlar ki her fasıl hakkında malumatı kâfiye aldıktan sonra arkasından müzakere yapalım. Halbuki dün Rıza Nur Bey dört beş fasıl hakkında söz söyledi. Binaenaleyh beyefendi zannederim tekrar teklif ediyor ve diyor ki her murahhas mütalâasını söyledikten sonra o fasıl hakkında tekrar müzakere açılsın ve nihayete kadar bu şekilde devam etsin. Bu fikre Ali Cenanî Bey de iştirak etti. Hüseyin Avni Beyin teklifi ise: Hükümet mukabil projeyi getirsin. Okuyalım. Ya kabul edelim veyahut reddedelim. Hüseyin Avni Beyin bu teklifi eski kararınızı tebdil edememektedir. Netice zaten o olacaktır. Müzakere olacak ya Hükümetin teklifi kabul edilecek veyahut reddolunacaktır. Binaenaleyh müzakerenin içerisinde usulümüzü tebdil edecek bir şey yoktur. Bendeniz anladığım Heyeti Celile ya tekmil arkadaşları - murahhas beyleri - dinledikten sonra hepsi hakkında söz söyleyecek ve müzakere edilecektir. Veyahut da fasıl fasıl her murahhas söyledikçe arkasından müzakere açılacak ve bu suretle devam olunacaktır. Bendenizin bu dakikaya kadar hulâsa edebildiğim mesele bu. Şimdi usul hakkında Şükrü Beyin, Durak Beyin, Rıza Bey ve vesaire söz almışlardır. Eğer bu zevat bunun haricinde söz söyliyeceklerse lütfen söylesinler.

ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Bendeniz bunun haricinde söyliyeceğim paşam. Bu meselenin cidden süratle halli lâzımdır. Bendeniz de Heyeti Vekile Reisine iştirakle...

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Efendiler, bu meselenin süratle halli lâzımdır. Bendeniz de Heyeti Vekile Reisi muhteremine iştirak ile diyorum ki süratle bu meseleyi bitirelim. Uzunboylu uğraşmayalım. Fakat bizim için kemali vuzuh ve sarahatle bilinmesi lâzım gelen Heyeti Vekilenin devletlere gidecek olan mukabil projesini maalesef bilmiyoruz. Bu proje yarın matbuata geçecektir. Ben görebildiğim parçaları gördüm. Efendiler ekalliyetler meselesi hakkında, tabiiyet meselesi hakkında Heyeti Vekile tamamen bunu kabul ediyor. Efendiler Karaağaç'ı, Musul'u tamamen İngilizlere terk etsek yine yaşamanın imkânı yoktur. Heyeti Vekilenin mukabil teklifatını görmeden onları anlamadan nasıl karar verebiliriz. Hükümet için tabı ettirip bize vermiyorlar, niçin bize yazdırmıyorlar? Bendeniz de bu işin süratle intacı taraftarıyım. Nısfıleyle kadar çalışalım ve müzakereyi intaç edelim. Müzakerenin çabuk olması için diğer arkadaşlarımızın buyurdukları gibi fasıl fasıl mütalaatımızı söyliyelim. Fasıl fasıl müzakere edilirken sual sormayalım. Yalnız murahhaslarla mütehassıs ve müşavirler de gelsin, fikirlerini söylesinler .Onları da dinleyecek olursak göreceğiz ki bilmediğimiz şeyler vardır. Onlara biz vukuf ve nüfuz edeceğiz bir ağızdan değil, o işi takip eden müşavir ve murahhasların hepsini dinleyelim. Sual sormayalım. O fasıl bittikten sonra mütalaalarımızı söyliyelim. Hangileri şayanı kabuldür, hangileri değildir. Tabii bildiklerimiz de vardır. Mesele tenevvür edecektir. Ben anlamıyorum ya harp, ya sulh diye düne kadar bağıran Heyeti Vekile Reisi muhteremi bugün harpten umacı gibi korkuyorlar. Bugün niçin harpten umacı gibi korkuyoruz. Sakarya'nın önüne geldiği zaman korkmayan bu millet, bütün fedakârlığı yapan millet bu Meclis o zaman harpten korkmamış, bütün varlığıyle harp etmişti.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Kim korkuyor harpten?

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Harp umacı olmuştur.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Hayır harp asıldır. Emrediniz, yalnız. Emir ediniz, yalnız. En kuvvetli orduya maliksiniz emrediniz.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Öyle ise harp tehlikesi yoktur. Ona göre müzakere edeceğiz, ona göre kararımızı vereceğiz. Harp umacı gibi önümüze atılmasın. İcabederse harp edeceğiz. Ne için harp ettiniz, ne için 300 bin kişilik kan döktünüz? Bütün memleketi harap ettiniz. Bu kayıtları kabul edecek olduktan sonra böyle bir sulhün ne manası vardır? (Bravo şadaları alkışlar) Ne manası vardır sulhün? Onlar mezalarından kalkacak ve bizim boynumuza sarılacaklar ve diyeceklerdir ki: Efendiler, bütün memleketi harap ettiniz, bizi öldürdünüz eski kuyut ve şurutu kabul ettiniz diyecektir. Binaenaleyh bendeniz teklif ediyorum . Evvel emirde Heyeti Vekilenin mukabil projesi elimize verilmeli onun üzerinde imali fikir etmeliyiz. Ondan sonra fasıl fasıl müşavirleri, murahhasları dinledikten sonra beyanı mütalaa etmeliyiz.

REİS — Efendim bendeniz Şükrü Beyin usul hakkındaki teklifinden şu manayı çıkardım. Mukabil proje biran evvel tabı ile bize verilsin .Zaten evvelce de Hükümetten rica etmiştik. Bunlar biran evvel tabı ile gönderilsin.

DURAK BEY (Erzurum) — Efendiler rica ederim hissiyata kapılmayalım. Heyecana düşmeyelim. Meselenin esasını anlayalım. Biz burada evvelki gün bir takrir kabul ettik. Kabul ettiğimiz takririn hilâfında müzakere ediyoruz. Kabul ettiğimiz takrir şu idi: Hatta bendenizde diğer arkadaşlarımızın imzaları var idi. Bize Avrupa'lılar proje vermişler. Efendiler verdikleri proje kabili kabul olmamakla beraber bizim murahhaslarımızla müzakere edilen mevad haricinde de birtakım mevad vardır. Evvel emirde bunları anlamak lâzımdır. Çünki biz burada herhangi bir arkadaşımızı her hangi bir mesele hakkında dinlersek bunlar anlaşılmadıkça bir faide çıkmaz. Bir defa bunlar anlaşılmalıdır. İkinci defa murahhaslarımız Lozan'dan ayrıldığı zaman heyeti murahhasamızın mukabil olarak vermiş olduğu bir proje vardır ki Rauf Beyefendi bize burada madde okumuştur. Onu da bize vermelidirler. İki.. Üçüncüsü de şudur efendiler. Heyeti Vekile gerek onların vermiş oldukları projeyi, gerek bizim heyeti murahhasamızın Lozan'dan ayrılırken onlara vermiş olduğu mukabil projeyi yanlış tercüme etmişlerdir. Ne düşünmüş ve ne hazırlamışlardır? Bunu Meclise getirmedikçe ve bunun üzerinde bir münakaşa etmedikçe bu müzakerenin altından çıkmak imkânı mevcut değildir. İkincisi Heyeti Vekile burada bizden bir karar istemiyor. Yanlış yoldan yürüyorsunuz. Mesele sulh projesini kabul etmekliğimiz değildir. Müzakereniz bunu anlamaktır. Eğer burada bir karar verirseniz yanlış adım atmış olursunuz. Efendiler yarın bunlar hariçte duyulacaktır. Ne kadar hafi yaparsanız yapınız, hepsi duyulacaktır. Sonra memlekete fena bir zarar yapacaksınız. Bizden çıkacak şey karar mahiyetinde değildir. Yalnız tenvir mahiyetindedir. Eğer tenvir mahiyetinde ise Hükümet hazırladığı mukabil projeyi getirmeli, ne Hükümet bu memleketin hainidir, ne de Meclis. Hepsi de bu memleketin öz ve sadık evlâtlarıdır. Hepsi de bu memleketin istiklâlini bir saat evvel kurtarmak istiyor. Yalnız bir mesele vardır. Yapmasa iyi olur. Belki Hükümet siyaset çevirmek için yapıyor. Fakat artık siyaset zamanı geçmiştir. Çünki milletin mukadderatını omuzlara almışız. Üç dört senelik yaptığımız işlerin hesabını bu millet bizden soracaktır. Onun için biz her şeyden haberdar olacağız. Hükümet belki Meclisi Âlinin haberi olmadan Lozan'da bir proje vermiştir. Hilâfı salâhiyet olarak. Bundan çekiniyorlarsa çekinmesinler. Memleketin menafii âliyesini düşünmekten başka hiç bir vazifeleri yoktur. Biz her şeyden ziyade onların vicdanlarına hürmetkârız ve kendilerine itimat ederiz. Eğer bir hata olmuşsa açık söylesinler, yine anlaşırız. Mesele hepimize müteallıktir. Çok rica ederim .Bizim asıl düşüneceğimiz ve müzakere edeceğimiz bu noktadır. Biz karar verecek değiliz. Biz tenvir vazifesiyle mükellefiz. Onların düşündüğü bizimdir. Bizim düşündüğümüz de onlarındır. Harp mi edeceğiz, sulh mü edeceğiz? Vaziyetimiz nedir? Ne yapılacaksa burada açık olarak görüşelim. Saatlerce dedim dedi, o şunu dedi, ben şunu dedim. Lüit Jorj şunu söyledi, böyle dedi ile vakit geçirmekten bir fayda hâsıl olmaz. Geçirdiğimiz vakitlere günahtır. Acele etmeyelim. Çok rica ederim. Heyeti Vekile hepimizi bu meselede işleyelim. Heyeti Vekile üç beş gün bize müsaade etsinler. Bunun üzerinde müzakere edelim. Herkes noktai nazarını söylesin. Bizi çok sıkmasınlar. Fakat son sözüm şudur. Bizim kabul ettiğimiz takririn meali de şudur : Hükümetin kanaati nedir? Projesi nedir? Oradan verilen mukabil proje nedir? Hepsini buraya getirsinler. Orada görüşemedikleri hangileridir? O noktayı da görüşelim konuşalım, hissiyatımızı izhar edelim. Karar değil. Ne yapacaklarsa yapsınlar.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Heyeti Vekile içerisinde ilim adamı ne gezer.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Beyefendiler; esas bozuk olunca onun üzerine konulacak bina çürük olur. Binaenaleyh müzakeratın esası çürüktür. Çürük olduğu için bu müzakerat bir şey intaç etmez. Sebebi :

Efendiler; bütün illet bir noktadadır. O da Meclisimiz icraî ve teşrîî salâhiyeti haiz bir meclistir. Fakat Hükümetimiz âdeta kabine usulü vechile siyaset tedvir etmek istiyor. Yani yaptığı projeyi bizden saklıyor. Bu da bir siyasettir. Fakat maalesef Meclisimizin bu günki vaziyetiyle kabili telif değildir. Ben icraî salâhiyetli haiz olduğum halde böyle gizli olarak hükümetin değil, hükümetin etrafına toplanacak büyük bir zümrenin dahi yapacak olduğu işden mes'uliyet kabul edemem. Ya şekli idareyi değiştirirsiniz ve ya...

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Yapacak olduğu işden mesuliyet kabul edemem. Açıktır. ya şekli idareyi değiştirminiz, veyahut gelirsiniz buraya efendiler; devletlerden böyle bir proje aldık. Buna mukabil şöyle bir proje verdik. Bunu kabul etmediler. Fakat biz kabul etmedik. Bu günki vaziyet şudur. Buna karşı ittihaz ettiğimiz proje şundan ibarettir. Bu proje dairesinde hareket edelim mi, etmeyelim mi, diye bizden gelip rey alır, hükümet bunu yapmıyor. Diyor ki şimdi Maliye Vekili bey buraya gelip izahat verecek. Efendiler dün Rıza Nur Beyin izahatını dinledim. Öğrendiğim şeylerden fok fazla malumatım var. Okuduğum şeylerden daha buraya evvelce Heyeti Vekile Reisi muhteremi veyahut murahhası arkadaşlarımızdan Hasan Beyefendi bunlar hakkında mufassal malumat vermiştir. Görüyorsunuz ki faidesiz bir takım aynı şeyleri burada tekrar ediyoruz. Bundan bir fayda hasıl olmaz. Netice budur efendim. Hükümet bu günki vaziyet ne ise, bakınız değişmiş olan mevaddı havi bir proje var elimizde. Proje versin. Biz mukabil şunu verdik ve bu gün de şunu vermek istiyoruz der. Gelir buraya, madde madde müzakere edilir. Bizden lâzım gelen veçheyi alır ve hükümet ona göre hareket eder. Ve alır. Açıkca Karaağaçla Musulu verirseniz müzakereye devam ederiz. Vermezseniz bunun mutavassıt olması ihtimali de vardır. Onun için hükümet bize mukabil projeyi, yani ihzar ettiği projeyi buraya getirir verir, bize. Bu proje maalesef basılması lâzım gelirdi. Fakat basılmamıştır.

Fakat garibtir efendiler, bizden saklanılan proje yarın verildiği anda bütün Avrupa gazeteleri de yazacaktır. Sonra biz de burada icraî ve teşrîî salâhiyetî haiz bir heyetiz. Onun için bu proje buraya gelir, madde madde müzakere edilir. ondan sonra Heyeti Vekileye lâzım gelen veçhe verilir. Onun üzerine yürür; kabul ettiğimiz şekli idarenin icabı budur. Eğer bu kabul edilmez de gizli bir siyaset takip edilmek istenilirse ondan kimse mesuliyet kabul etmez. Efendiler çünki mesele memleketin istiklâli.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Reisi) (Sivas) — Efendiler, arkadaşımız Durak bey, Ali Şükrü beyin ifadelerinde bir noktayı imaya çalışıyorlar. Çok rica ediyorum. Zan ederim her şeyde asıl bedelizimmet lâzımdır. Aksini söylemek için madde tasrih etmek lâzımdır. Efendiler şu kadar zamandır arkadaşlık ediyorum. Tekrar ediyorum. Hiç birinizden fazla değil fakat hiç birinizden eksikde, haysiyet ve şeref sahibi değiliz. Ne gizli bir şey yapmak istiyoruz ve ne de onu yapmak mecburiyetinde olur da söylemeyiz.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Rica ederim öyle bir şey söylemedim. Af edersiniz yanlış anladınız.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Her şey açıktır sizce. Hiç bir teahhüt altına girmemiştir, Hükümetimiz. Çünki giremez imkânı yoktur. Serbetsiniz. Tehlikeleri söylüyoruz. Ya harp veya Sulh. Ali Şükrü bey hayır diyor. Bunun ortası da var diyor. Efendiler vaziyetin hakikatı budur. Ortadaki belki dir. Belki üzerine hükümet yürüyemez, dururuz. Altı ay hiç bir şey olmaz. Düyunu umumiyemizi harbe hasrederiz. Bilmem nemizi harbe hasrederiz. Bunlar nazariyedir. Şimdi tarif etmekle yapmak arasındaki mesafeyi müsaade ederseniz alimlik sattığıma hamil etmeyiniz. Tecrübe üzerine bir şey arz etmek isterim. Bu âciz arkadaşınız da bu milletin sayesinde dört defa beynelmilel konferanslara iştirâk etmiştir. Efendiler, bir şeyi böyle oturup ifade etmek bir şekli hendesî hattı müstakimdir. Fakat onun mahalline getirip yapmak şekli hendesîde mükaptır. Aralarındaki fark bu kadar kolaydır. Çok söylemek benim de başımdan geçmiştir. Ondan başka sulh müzakeratında evdeki pazarın çarşıya uymadığının en celi ve bahir misali şöyle yapmak vardır. Burada düşünürsünüz, taşınırsınız. Şöyle manavra yapsak, masa başına oturdu mu karşımızdaki adam insanın tarihini değiştirir. Onun için bu noktai nazardan düşünelim. Biz diyoruz ki Meclisin arzusu olarak heyeti murahhasamız geçen günki takrir veçhile mütehassıslarını dinleyecek, sizden karar istemiyoruz. Efendim, siz bize müsaade edeceksiniz. Böyle sulh aramak için (A sesleri) paçamızdan tutup atarsınız. sizi beğenmiyoruz dersiniz.

ALİ ŞÜKRÜ BEY — Mudanya mukavelesi de böyle oldu.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Öyla olmadı öyle olmadı.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Öyle oldu: öyle oldu.

AVNİ BEY (Sarıhan) — Şükrü bey arkadaşımız hükümetimiz haricinde müzakere oluyor gibi bir söz söylediler. Ona cevap vermediniz. Lütfen ona cevap verirsiniz.

HÜSEYİN RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas) — Zan ederim buna dört gün cevap verdim. Sizin bilmediğiniz ne bir müzakere, ne de bir gizli muahede ve ne de bir teahhut vardır. yani bundan iyi bir cevap ne olur?

SIRRI BEY — Kabul ederiz Paşam. Madem ki Heyeti Vekilenin malumatı haricinde heyeti murahhasa bir teklifte bulunmamıştır diyorsunuz. Neden heyeti murahhasanızın kararına muhalif bir projeyi..

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Müsaade buyurun rica ederim. Söylediklerimi anlamadınız. Gizli bir muahhede yoktur diyorum. Heyeti murahhasamızın söylediğini siz de biliyorsunuz, biz de biliyoruz. Gizlidir, bizim konuştuğumuz gizlidir.

SIRRI BEY (Devamla) — Hayır arkadaşım demek istiyorum ki..

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Demek isteyenler anlamamışlar. Demek isteyenden anlayamazsınız. Açık söylenirse anlarsınız. Öyle şey olmadığını söyledim. İmadan anlamaz, taş kafa vardır. Açık sözle açık kalple anlar bu kafa.

REİS — Efendim müzakerenin de kâfi olduğuna bir çok takrir vardır. Müsaade ederseniz takrirleri okuyalım.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Ben usulü müzakerenin ademi kifayesi hakkında söyliyeceğim.

ALİ RIZA BEY (Kars) — Heyeti Vekile Reisinden sual olarak ikinci arkadaşdan sonra bir sual soracaktım. Usulü bilmediğime atfedin.

REİS — Hayır, hayır öyle değil.

ALİ RIZA BEY (Devamla) — Belki de zühul olmuştur. İkinci defa çıktığında lütfen bana cevap versinler. Meselâ bu heyeti murahhasamız acele oraya gidecek ve sulh şartlarını tekrar edecek. bütün bu fikrimizi alt üst yapan bir iş varsa, o da, hükümetin bu işleri gayet gizli tutması ve bütün mahrem işlerden bizi haberdar etmemesidir. Lütfen buna cevap veriniz. Mesela heyeti murahhasamız acele cevap vermeye veya onların teklifatını ittihak etmeğe mecbur mudur, ki bizi bu kadar sıkıyorsunuz? Orada sulhü tekarrür ettirmek için bir kayıt ve şarta tabi tutulmuş mudur? Acaba üç gün, beş gün yahut bir hafta için söz mü vermişsiniz ki...

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra V. H. Reisi) (Sivas) — Sizin kafanıza başka türlü ne girer

ALİ RIZA BEY (Devamla) — O halde bu kadar acele etmeye sebep nedir?

RAUF BEY (Devamla) — Ben burada sabahtan beri sorduğunuz suallin cevabını on defa söyledim. Hiç bir kayıt ve şarta tabi değildir. dedim. Ordunu yürütmek mecburiyetinde kalırız dedim. Daha ne istiyorsunuz.

ALİ RIZA BEY (Kars) — Acele etmeğe sebep nedir?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) Onu da kaç defa söyledim. Çıkarsınız, çıkarsınız dedim (Gürültüler) İstanbul'da tutulamaz bir hale gelir. İstanbul'da öyle hadiseler olur ki Orduyu yürütmek mecburiyetinde kalırsanız sulh tezahür eder.

ALİ RIZA BEY (Kars) — Öyle görüyoruz ki sulh tâlik edilmemiştir. Müzakere inkıtaa uğramıştır.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Sulh teahhur etmiştir.

ALİ RIZA BEY (Kars) Bu ifadenizden anlaşılıyor ki: Sulh tâlik edilmemiştir. Müzakere inkıta etmiştir.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Hayır efendim, Sulh teahhür etmiştir.

ALİ RIZA BEY (Kars) O halde muharebe diye bir şey yoktur.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Sence yoktur bence vardır. İtimat etmezsen atarsın beni. Bu vazifeyi yapacak çok arkadaşımız var burada.

ALİ RIZA BEY (Kars) — Sonra bir de ikinci sualim, henüz cephede hakikaten Türk Ordusunun. Türk efradının kazanmış olduğu muzaffer bir vaziyette heyeti murahhasamızda o muzafferiyeti idare ettiği halde son noktada, birden bire yelken bırakmasındaki sebep ve hikmet nedir?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Müsaade ederseniz bunu arz ettim. Burada çıktım kürsüye. İsmet Paşa hazretlerinden evvel bu müzakere açılırken mütâka, yani müzakerenin devamı imkânının kalmadığı anlatıldıktan sonra heyeti murahhasamız hiçbir kaydı tazammun etmemek üzere cihan efkârı umumiyesine bir söz söylemiştir. Hiçbir taahhüdü tazammun etmez dedim.

ALİ RIZA BEY (Kars) — Sonra efendim üçüncü sual.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Dördüncü olsun (Devam sesleri)

ALİ RIZA BEY (Kars) — Efendim, dün arkadaşımın birisi buyurdular ki; Adliye müşavirlerinden bir kişi o işi müdafa etmek üzere bir arkadaş istifa etmiştir. Bu böyle olduğu gibi bendeniz de, işittiğime göre, heyeti murahhasamızın birisi velev eczasından birisi arıfiraı irtikâp etmiştir. Bir çok mühim esrarlarımızı götürmüştür. Belki haberin yok, götürmüştür. Acaba yelken bırakmamıza bunlar mı sebep olmuştur?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendim, arkadaş yelken bırakmadık yelken şişiyor görüyorsunuz. Heyeti müşavere heyeti murahhasaya noktai nazarını açık serbest söyleyebilmek... Efendim: yelkeni bırakmadık, yelken şişiyor. Çünkü yakında görüyorsunuz. Filân müşavir efendi arkadaşımız böyle demiş, doğru mudur? İsmet Paşa buna dün sarahaten cevap verdiler. Dediler ki, heyeti murahhasa ve müşavirler fikirlerini söyleyebilmelidir ki istifade edilsin. Müşavirlerden herhangi biri şöyle söylemiştir veyahut böyle demiştir, diye mesuliyet aranırsa müşavirliğin mümtaz olan meziyeti kaybolur, dediler. Onun için müşavirler söyler, onunla amel etmek, etmemek meselesi heyeti murahhasanıza aittir.

ALİ RIZA BEY (Devamla) — Hali firari irtikâp eden hakkında malûmat veriniz.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Bununla alâkası yoktur. Fakat izah edebilirim.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Âdi şeyler onlar.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — İntihaptaki dirayeti gösterir. Yani hudut haricinde o firar keyfiyeti.

MUSTAFA BEY (Tokat) — Yok, yani mahrem evrak açılmıştır.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Efendim, şimdi müzakerenin kifayetine dair arkadaşlar bir takrir vermişler. Yani ne suretle müzakere edeceğiz. Bu teyayün etmeden usulü müzakerenin kifayetine dair verilen takrir mahallîne masruf değildir. Arkadaşlarımızın bundan evvel verdikleri takrirde heyeti murahhasa ne yaptıklarından bize hikâye etsin diye teklif yoktur.

REİS — Takrirde böyle bir şey yoktur.

YAHYA GALİP BEY (Devamla) — Bundan evvelki okunan takrir ve hatta müzakerenize sebebiyet veren takrirden bahsediyorum. Dün doktor Rıza Nur Beyi dinledik. Yukarıdan aşağı hikâye etti. Üç saat. Rica ederim dünkü hikâyesinde bilmediğiniz ne vardı? Heyeti murahhasa titizce hareket etmiş ki değil sizden gizlemek, âlemi matbuattan bile müzakeresini gizlememiştir. Çünkü bize beyanatı gazetelerin verdiği malûmattan daha nakısdır. Gazeteler ondan fazla malûmat vermiştir. Şimdi Hasan Bey mesaili maliyeden bahsedecek, o da onun aynıdır. Biz diyoruz ki arkadaşlarımızdan bir kaçı diyorki Heyeti Vekilenin tanzim ettiği proje üzerine müzakere edelim ve bunun üzerine müzakere cereyan etsin. Bu proje bizim elimize geldiği gibi daha proje elimizden çıkmadığı halde Avrupa gazeteleri yazacaktır. Çünkü bu projeyi aldıktan sonra içine ya bez saracağız ya peynir saracağız, yahut birisine ihsan edeceğiz. Sen de oku diye. Bunun ortasını bulalım efendiler. Mesele mühimdir. Avrupa'da bir meseleyi müzakere ediyoruz. Gazetelerden mahrem değil halktan mahrem değil. Bugün en mühim bir mesele müzakere edeceğiz. Hangisi kabul olunacak, hangisi kabul olunmayacak. Bilmiyorum. Heyeti Celile diyorki gayrı kabili kabuldür bu proje. Kabil olan bu projeyi ihzar etmiş midir? Etmişse nerededir? Heyeti Vekile iki meseleyi bizden istiyor. Biri mesaili maliye, diğeri şerefe taallûk eden mesele. Bu iki meseleden hariç olduğu halde hangisini kabul etmişler? Şimdi ikisinden birisini, biz hangisini kabul edeceğiz? Kabul ettikleri bir şeyi getirsinler mahremiyeti nasıl muhafaza edilecektir? Onu da bilmem, korkarak istiyorum. Affınıza mağruren söylüyorum. Fransızlarla akdedilen itilâfnameyi evvelce tekarrür ettirdik. Onun üzerine müzakere intaç edildi. Resmî kabul bir merasim olarak ifa edildi. Bu da böyle yapılamaz mı? Ben diyorum iki ciheti nazarı dikkate almaksızın ihzar ettikleri projeyi burada göstersinler, anlayalım. Fakat bunun mahremiyetini nasıl yapacağız? Onu da bilmiyorum.

REİS — Efendim müsaade ederseniz takrirleri okuyalım.

Riyaseti Celileye

Sulh meselesi için üç gündür Heyeti Umumiyede müzakere cereyan ediyor. Aylarca müzakere olsa yine bir netice istihsal olunamayacağı emsali adidesiyle müsbittir. Bendenizin itikadıma kalırsa Lozan Konferansından verilen projeye mukabil Heyeti Vekilece mütesavver olan mukabil proje tanzim olunarak Heyeti Umumiyeye ita olunduktan sonra işbu projeler üzerinde madde madde müzakerat icra ve ittihazı karar olunarak neticei mukarreratın Heyeti Vekileye tebliği lâzımdır. Mukabil proje meydanda

olmadığı halde murahhasların izahiyle ittihazı mukarrerat olunmak mümkün değildir. Evvelce murahhaslardan izahat alınmasına karar verilmiş olması, mukabil projenin Büyük Millet Meclisince tetkikine bir mâni teşkil edemez ve öyle izahat üzerine hiç bir karar ittihaz olunamaz. Böyle hayat ve mematımıza taâlluk eden bu misillu mevaddı mühimmede isticali müstelzim hirmandır. Mahaza Teşkilâtı Esasiye Kanunun yedinci maddesi mucibince sulh akdi ancak Büyük Millet Meclisine ait olduğundan lâyıkiyle tetkikat icra ve mukabil proje tashih ve tasvip olunmak üzere projenin Heyeti Umumiyeye itasiyle madde bemadde müzakere icra ve mukarrerat ittihaz olunmasını teklif eylerim.

3 Mart 1339
Karahisarı Şarki
Mustafa

Riyaseti Celileye

Usulü müzakere hakkındaki müzakere kâfidir. Heyeti Vekilenin hazırladığı mukabil projenin hemen azalara yazdırılmasını veyahut tabı ile tevzii, ondan sonra fasıl fasıl müzakeresine devam edilen mesail hakkında murahhaslardan başka müşavir mütehassısların dinlenmesini teklif eylerim.

3 Mart 1339
Karahisarısahip
Mehmet Şükrü

Riyaseti Celileye

Müzakere hakkında verilmiş bir kararımız vardır. O karar dairesinde murahhaslarımız henüz istima edilmemiştir.

Muta karara ittibaı ve murahhasların istimaından sonra icabederse eşkali müzakerenin takarrür ettirilmesini teklif eylerim.

Saruhan
Hasan Avni

Riyaseti Celileye

Muahhedei Sulhiyenin üç yüz kırk küsur aza ile müzakere edilerek ret veya kabulüne karar vermenin imkânı müştereki tahakkuk etmekte olduğundan Heyeti Vekilenin itimat meselesi mevzubahis edilerek akdi sulh için itimadı hâiz bir Heyeti Vekilenin intihap veyahut Heyeti hazıraya itimat buyurulmasını teklif eylerim.

3 Mart 1339
Trabzon
Hafız Mehmet

Riyaseti Celileye

Müzakere edilen mevaddı müteferrika hayatımıza ve bütün mevcudiyetimize taallûk eylemesi hasebiyle her bir fasıl hakkında heyeti murahhasamız tarafından verilecek izahatı müteakip hatipler mütalâalarını beyan ve neticeye raptedildikten sonra diğer fasla geçilerek müzakerenin bu suretle cereyan eylemesini teklif eyleriz.

Mart 1339
Malatya — Mersin
Sıtkı — Ziya

Riyaseti Celileye

Heyeti Vekilece mukabil bir proje ihzar ve esasının Meclisi Âliye arz edildiği Rauf Beyefendi tarafından beyan ve neticei müzakerede bu projeye Meclisi Âlinin ittılaı tabiî olacağına nazaran her fasıl üzerinde Meclisi Âlinin icrayı müzakere ve izharı kanaat etmesi icabetmeyeceğine ve azayı kiramın hakkı mütalâa ve kanaatını mütehassısların beyanatından ve mukabil projenin Meclisi Âliye arzından sonra istimal edebileceğine binaen muahhedenin Heyeti Umumiyesi hakkındaki umumi müzakerenin mütehassısların beyanatı neticesine ve mukabil projenin arzına talikini ve mütehassısların istimaına devam olunmasını teklif eylerim.

Muş
Abdulgani

Riyaseti Celileye

Heyeti murahhasamız Avrupa'dan gelirken Avrupa'lılar ellerine şu kitabı vermişler. Burada Heyeti Vekile bu kitabın içinden işimize yarayanı aldılar. Diğerlerini attılar. İşte bugün Meclisimizde müzakereye zemin olabilen ancak Heyeti Vekilenin bi'tefrik tespit ettikleri kısımdır. Binaenaleyh mevaddı müsbitei mezkûrenin Heyeti Vekilece Meclise tevdiini ve müzakerenin bunun üzerine yapılmasını teklif eylerim.

2 Mart 1339
Yozgat
Süleyman Sırrı

REİS — Efendim takrirleri icmal edeyim. Şu takrir usul meselesi tahtında mukabil proje hakkında Heyeti Celile malûmattar olduktan sonra müzakerenin ve münakaşanın devamı müsaade ederseniz bundan sonra Heyeti Murahhasaya dahil olan arkadaşınız da burada malûmat verdikleri zaman Heyeti Vekile tarafından tabı ve tevzi edilen bu muahhede kitabı yanlış tercüme edilmiştir. Evvelâ buraya gelen murahhaslarımız yahut müşavirlerimiz söyliyece-

ği mevaddı tashih etsinler. Tercüme hatasını bir. İkinci müsaade ederseniz o madde hakkında mukabil projeleri nedir? Evvelâ onları müzakere ederiz. Sonra o fasıl hakkında müzakere edilsin, yani malumat versin. Yani isterseniz bundan sonra müzakere devam ederken heyeti murahhasadan veyahut müşavirlerden gelen beyler, evvelâ tercüme hatasını tashih ettikten sonra o fasla ait olan mukabil proje ne ise o madde tay edilecek, yahut yerine başka birisi konacak. Onları da söylesin. Ondan sonra faslın heyeti umumiyesi hakkında ve netice hakkında büyük müzakereye devam ederiz. İkinci mesele birinci defa kabul ettiğimiz karara göre tekmil heyeti murahhasa malumat verdikten sonra Heyeti Celile müzakere edecektir. Bazı arkadaşımız diyorlar ki hayır her murahhas hangi fasıl hakkında veyahut iki fasıl hakkında malumat verdikten sonra müzakere edelim. Bir şey arz edeyim. Evvelki usul üzerine kabul ettiğiniz müzakere ki yedi arkadaş söz almıştır. Şimdi böyle her murahhas söyledikçe tabiî bu arkadaşların sözleri mahfuz olması, söz alacak olanların da...

HACI AHMET EFENDİ (Muş) — Abesle iştigal paşam. Şu takrirlere ait olan kısım eğer tasvip ederseniz evvelâ şu kitapta tercüme hatalarını tashih ettikten sonra mütalaalarını söylesinler(Çok muvafık sesleri)

DURAK BEY (Erzurum) — Evvelce söz alanların sözleri mahfuzdur Eğer bu meseleyi kabul ediyorsanız Hafız Mehmet Beyin takriri esasen müzakerenin kifayeti hakkındadır. Yani bitirelim diyor. Hükümete itimat etmiyelim diyor. Esasen Heyeti Celileniz...

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Arkadaşlar; biz buraya memleketin düveli itilâfiye her birimiz birer yerden intihap edilip geldik ve içimizden bir Heyeti Vekile ayırdık. Bunlara itimat ettiğimiz için ayırdık. Fakat olabilir ki bir çok zaman geçtikten sonra bu Heyeti Vekilenin bir kısmını azil tebdil etmek muvafıktır. Yalnız bunlar mevcut oldukça bunlara karşı itimadımız zarurîdir. Bir Heyeti Vekileye itimadımız yoksa onu yerinde tutmak menafii memlekete mugayirdir. Tuttuktan sonra da itimat etmemek yine menafii memlekete mugayirdir. Heyeti Vekile bir muahhedeyi sulhiye ile karşımıza geldi. Bu muahhedei sulhiyenin bir ciheti iyidir, bir ciheti fenadır. Bu ciheti şayanı kabuldür. Şu ciheti şayanı kabul değildir. Efendiler bu mesele nispî bir meseledir. Ben vaziyeti siyasiye, vaziyeti askeriye ve vaziyeti maliyeme nazaran şu muahede şayanı kabuldür veyahut değildir diyeceğim. Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi gelip bana bütün vaziyeti askeriyeyi izah etmedikçe ben şu muahhedei sulhiyeye iyi veya fenadır diyemiyeceğim. Keza ahvali maliyemizi bileceğim. Ona göre muahedenin bu cihetini kabul edip etmemek lâzım geldiğine karar vereceğim. Kezalik vaziyeti askeriyeyi dahi bu suretle bilmekliğim lâzım gelir. Eğer ben bugün dünyaya hâkim bir vaziyette olduğumu anlarsam ne bu muahedei sulhiyeyi anlarım ve ne de hükümetin verdiği kararı isterim. O vakit ben garbî Trakya'ya gitmek isterim. İsterim ki Bağdat'a gideyim. Benim vaziyeti askeriye ve maliye hakkında vukufu kâmilem olmalı ki ben bunun için burada rey verebilmeliyim. Yoksa verdiğim reyde isabet olmaz. Şimdi bize karşı gerek Erkânı Harbiyei Umumiye ve gerek Maliye Vekili 330 kişi arasında bütün vaziyeti askeriyeyi izah edebilir mi? Ederse doğru olur mu?

NECATİ EFENDİ (Lâzistan) — Bendeniz de söz istiyorum. Bu husus şayanı müzakeredir.

REİS — Hayır efendim. Hafız Bey takririni izah ediyor. Müzakere yoktur.

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Efendiler, şimdiye kadar mevcut olan devletlerin bir çok tecaribi neticesinde hasıl olmuş eşkâl ve vaziyet haricine çıkarak bir muahhedei sulhiye müzakeresini 340 kişi ile bilmüzakere ret ve kabulüne dair karar vermekliğimiz doğru değildir. Bunun fenalığını bizden evvel görmüş milletlerin, devletlerin ahvaliyle sabittir. Bizim dahi bugünkü vaziyetimiz buna delildir. Burada cereyan eden böyle mühim bir müzakere esnasında her türlü ahvali askeriyemizi burada izah etmek, ahvali maliyemiz hakkında tamamiyle malumat almak doğru değildir. Bunu ancak on kişi, yirmi kişi eğer az ise bunlara on kişi daha ilâve edelim. Bunlara salâhiyet verelim. Bunlar muahedei Sulhiyeyi müzakere ve tetkik etsinler. Veyahut Heyeti Vekileye itimadımız yoktur diyelim, istifa edelim. Benim fikrim budur.

REİS — Efendim Hafız Mehmet Beyin takririnden bendenizin anladığım ve izahatından anladığım bu meseleyi burada müzakere etmiyelim, kâfidir. Halbuki bendenizin anladığıma göre Heyeti Celile bu meselenin daha müzakeresine yeni başlamıştır. Kendilerinin buyurdukları gibi malumat almak ise Heyeti Celilenizin kabul ettiği takrirle karar verilmiştir. Heyeti murahhasayı dinledikten sonra Heyeti Vekileden ayrıca sualler vardır. Onlar da dinlenecek. Binaenaleyh bendeniz bundan müzakerenin ademi kifayesi

manasını çıkarmıyorum. Eğer müzakerenin kifayetini kabul ediyorsanız lütfen ellerinizi kaldırınız. Kabul edilmemiştir. Şu halde müzakereye devam edebiliriz. Binaenaleyh söz beyindir.

HAFIZ HAMDİ BEY (Biga) — Paşa Hazretleri, takrirleri reye koyunuz. Bu mecburîdir.

ABDULLAH EFENDİ (Bolu) — Zatı âliniz takrirleri hülâsa ediniz. O hülâsa üzerine reye koymanız icabeder.

REİS — Pekâlâ efendim takrirleri reye koyacağım.

Buraya heyeti murahhasadan izahat vermek üzere gelecek murahhaslar izahat verirken evvelâ bize tevdi ettikleri muahededeki tercüme hatasını söyliyecekler, ondan sonra mukabil projeyi okuyacaklar. Yani o fasla ait proje neden ibaret, hangi maddeyi tay ve hangi maddeyi kabul edeceklerini malumat verecekler. Ondan sonra izahat verecekler. Müzakerenin bu yolda cereyanını kabul edenler lütfen el kaldırsın. Bu tarzda kabul edilmiştir. Söz Hasan Beyindir.

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Paşa Hazretleri, benim takririmi reye koymadınız.

SITKI BEY (Malatya) — Verilen takriri bir defa reye koyunuz. Ondan sonra Hasan Beyi dinleyelim.

ABDULLAH EFENDİ (İzmit) — Ne zaman tashih edecekler.

HASAN BEY (Trabzon) — Ben ibareyi okuyamam. Hükümetin ve heyeti murahhasanın düşünüldüğünü söylerim. İbare okuyamam.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Nasıl okuyamazsın. Verilen karar mucibince okuyacak kim ise o gelsin.

REİS — Hasan Bey Heyeti Celilenin kararı vardır.

HASAN BEY (Trabzon) — Benim elimde bir şey yoktur. Nasıl okuyayım.

Efendiler muahedei sulhiye projesine dahil olan mesailin benderiz tarafından izah edilmesi lâzım gelen aksamı, mesaili maliye ve iktisadiyedir. Heyeti Celilenizce mütalaa buyrulan mukabil teklif projesinin 45 nci maddesinde mesaili maliye başlar. Konferans mesaisine ait mesaili maliye ve iktisadiye şöyle bir taksime uğrar. Mesaili maliyeden deyince evvelâ düyunu umumiye mesaili, ikinci mesele işgali askeri mesaili ki şimdi mevcut değildir, çıkmıştır. Bir de mesaili maliyeye müteferri olan mevadı müteferrika. Mesaili maliyenin hududu esasiyesi şudur. Düyunu umumiye mesaili Düyunu Umumiyei Osmaniyenin sureti taksimi ve kimler arasında taksim edileceği, hangi deyn taksim edileceği, hangi esasa göre taksim edileceği - hangi deyn deyince hangi taraftan tediye edileceği demektir - Meselelerdir. Düyunu umumiyei idariye mesailinin tarihçesini yapmakta bir fayda yoktur. Meselenin son safhalarına gelmek ve meseleyi hülâsa etmek daha doğrudur. İlk defa geldiğim zaman bu meseleyi Heyeti Âliyelerine teferruatı hakkında uzun uzadıya arz etmiştim. Şimdi onları izaha hacet yoktur.

Taksimi düyun iki safha gösteriyor. Birisi Balkan harbini müteakip o zamanki Osmanlı devletinde husule gelen tebeddülâtı arziyeye binaen mevcut düyunun alâkadar memleketler arasında taksimi. İkinci safha harbi umumiyi müteakip husule gelen tahavvülâtı arziyenin istilzam ettiği taksim düyun meselesidir. 45 nci madde bunları beyan ediyor. Bidayette ki noktai nazarımıza göre bu birinci düyuna dahil olması iktiza eden bir mesele idi. O da bundan kırk beş sene evvel Berlin muahedesiyle ayrılmış olan hissei düyunun bu taksim esnasında nazarı itibare alınması ve o hissei düyunun alâkadar olan memleketlere yüklenilmesi idi. Taksimi düyun hesabında ihtilâflı olduğumuz şeylerden birisi de bu idi. Neticede bu meselenin arzumuz dairesinde halli imkânı olmamıştır. Sebebini arz edeyim. Berlin kongresinin Balkan devletlerine ayrılan bir kısım ki Babı Aliye mikdarı tebliğ edilmiş idi. Bu (1877) tarihinde vaki olan vaziyet o zaman daha Osmanlı memleketinde düyunu umumiye idaresi mevcut değil idi. Berlin kongresini müteakip bir iflas vaki olmuştur. Bu iflas neticesinde yapılan bir konkordato bir tasfiyei düyun ona sendika derler. öyle bir masa yapılmış, tesviyei düyun yapılmış. Bunun kiminde yüzde dört, kiminde yüzde otuz bittenzil düyunu umumiye idaresi meydana gelmiş ve (A. B. S) tertiplerinin de miktarı ve aksamı muhtelifesi tespit edilmiş idi. Bu tesviyei düyun ve iflası, Berlin kongresinin Balkan hükümetlerine ayırmış olduğu bir hisse olmak itibariyle nazarı itibare alamayacağız ve o devletlerin hiç biri kırk beş sene evvel yapılmış projeyi yeniden kabul etmiyeceklerini sarahaten söylediler ve kabul etmediler. Bizim için de Berlin Konferansının ayırdığı hisseler meselesi mesaili esasiyeden değil idi... ve kısmen tesviyei düyun muamelesi Berlin Konferansının ayırdığı hisseler üzerinde de hukukan hâizi tesir olması lâzım gelirdi. Taksim cetveline bunu ithal ettiremedik. Fakat büsbütün bu mütalaalarımızdan da vaz geçmedik. Bir vaziyet hasıl olmamak için muahedeye bir madde

rapt ettik. Türkiye Berlin Konferansı ile Balkan devletlerine ayrılan hisselerin kendilerine tevdii için verilen hakkın istifasından bu defa dahi vaz geçmediğini ve bu hakkından her fırsatta istifade etmek istediği, bunu biz beyanname raptı suretiyle bu babtaki mütalaamızı muvafakat etmek şeklini ihtiyar etti. İkinci safha içerisinde, yani birinci safhai taksimde mütebakisi itibariyle bu kırk beşinci maddenin ruhuna muhalif değildi. 1912'de mevcut olan düyun Balkan devletleriyle Türkiye arasında taksim edilecek ve muahedenin meriyetine vaz edildiğinden itibaren mürettebatı seneviyeleri o memleketler hesabına işliyeceklerdir. Bu mürettebatı seneviyelerin tedavülde kalanların suveri sairesi hakkında ayrıca maddeler mevcuttur. 45 nci madde hututu esasiyesinin bu esas dairesinde kabul edilmiş ve kabul edilmesi icabeden bir maddedir. Taksimi düyun tatbikatta iki suretle mevzubahistir. Deynin mürettebatı seneviyesi her hangi bir esas dairesinde alâkadar olan devletler beyninde veyahut mürettebatı seneviyeye tebaan deynin resülmali sermayei itibarisi de ayrıca deyne dahil olur. Uzun uzadıya münakaşayı mucip olmuş, biz yalnız mürettebatı seneviyeyi değil müstekil bir deyn sahibi olmak ve herkesle alâkamızı fiiliyat üzerinde yani şekil üzerinde kesmiş olmak için deynin sermayei aslisini dahi yekûna koydurmak için ısrarda bulunduk. Bu noktai nazarımız kabul edilmiştir. Nafi bir şekilde kabul edilmiş projede bunu itham edecek şekli koymuşuzdur. Yalnız düyunu Osmaniyenin sermayei itibarîsini teşkil için bu taksim edildiği gibi bunun eşkalini terviç için behemahal bir komisyonun toplanması ve bu komisyon mevkii meriyete koduktan üç ay sonra nihayet bir sene sonra vazifesini fiilen ikmal etmesi ve ikmal etmediği takdirde Türkiye'nin deyn için resen ve müstekillen yeni esham ve tahvilât çıkarmak salâhiyetini haiz bulunduğunu ihtiva eder madde koymak şartiyle bu şekildeki maddeyi de tashih ediyoruz. Alelumum düyun mesailinde noktai nazar ve davamız şudur. Türkiye Osmanlı İmparatorluğunun mabaadı değildir. Temadisi değildir.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Ya nedir?

HASAN BEY (Devamla) — İnkisam etmiş bir imparatorluğun haleflerinden birisidir.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Babamızı neye inkâr ediyorsunuz?

HASAN BEY (Devamla) — İnkâr etmiyoruz. Babamız olduğuna nazaran yalnız oğlu biz değiliz. Bizden başka evlâtları da vardır. Binaenaleyh vefat etmiş ve bir çok evlâtlar bırakmış bir babanın emlâki hakkında tesviyei düyunu karşısındayız. Gerek deyni ve gerek alacağı. Şunu arz edeyim ki bu tez muhasımlarımız tarafından kabul edilmiş değildir. Onlar bizi daha ziyade Osmanlı İmparatorluğunun yegâne vârisi ve onun temadisi şeklinde görmek istemektedir ve teklifleri de daima o şekil dairesinde yapmışlardır.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Fark var mıdır ben anlıyamıyorum.

HASAN BEY (Devamla) — Esaslı fark vardır. Tatbikatta gösteririz. Binaenaleyh düyunun sermayei itibarisi taksim eden 46 ncı maddede şayanı kabul olmayacak bir şey kalmamıştır ve zaten bu muahede muhtasaran bu şekilde lehimize oluyor. Sermayei itibarînin taksiminden doğacak olan müşkilât diğer hissedarlar için yapılacak işlerin teferruatına geçmeyelim.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Surette tashih ediniz ki yazacağız.

HASAN BEY (Devamla) — Evvelâ kırk ikinci, kırk beşinci maddede bir şey vardır ki onu çıkarmak lâzımdır. Tay edilmiştir.

YAHYA GALİP BEY (Devamla) — Kırk beşinci maddeyi oku:

HASAN BEY (Devamla) — Bana bütün maddeleri her kefimeyi ayrı ayrı okutacak mısınız? Böyle başa çıkmaz. Kırk beşinci maddedeki tashihat 19 ncu sahifede ikinci satır ve beşinci maddede (kuyudu ihtiraziye) kaydını tay ediyoruz.

YAHYA GALİP BEY (Devamla) — O halde düyunu umumiyei Osmaniyenin teahhudat seneviyesini okumuyorsunuz.

HASAN BEY (Devamla) — Bunlar ayrı, ayrı şeylerdir. Hem teahhudatı seneviyenin itibarî mevcuttur. Hem de sermayei itibariyi istediğimiz şekilde tefrik için de müstekillen ayrıca koymuşuzdur. Ve onun tahsisatını ayrıca okuyacağım. İrae edilmediği ve gerek gösterilen karışıklıklar kifayet etmediği takdirde tarzı tediyesi hakkında ihtilâf zuhur eylediğinden ibarettir. Orada bir (gerek) ister.

YAHYA GALİP BEY (Devamla) — Canım Paşam şunu baştan aşağı okusanıza.

HASAN BEY (Devamla) — Okuyorum efendim. Bu madde şu şekilde oluyor. Karışıklıklar irae edilmediği takdirde gerek gösterilen karşıklıkların kifayeti ve gerek tediyesi hakkında ihtilâf her alâkadar devlet veyahut bu babda düyunu umumiyei Osmaniye hamilleri bulunanlar... (Düyunu umumiye idaresi) tay edilmiştir. Cemiyeti Akvam tarafından bir lâyiha çıkarılmıştır.

HASAN FEHMİ BEY (Maliye Vekili) (Gümüşhane) — (Lehlerine Türkiye'den arazi ikraz edilen) cümlesi de ilâve edilmiştir.

HASAN BEY (Devamla) — Sonra 52 nci maddede uhdesine bırakılmış olan nüshalardan (hiç bir veçhile) kaydı ilâve etmek lâzımdır.

REİS — Yani 46 ncı madde tay edilecek tashihi okuyor.

HASAN BEY (Devamla) — Tashih efendim. Alâkadar hükümetler her birine isabet eden teahhüdatı seneviyeden hissesini taksim etmesi hususuna halel gelmeksizin düyunu umumiye idaresinin sermayei itibariyesi alâkadar devletler tarafından işbu muahedenin mevkii meriyete vazından sonra nihayet üç ay sonra taksimine ibtidar olunacak. Bu taksimat keyfiyeti aynı tarihten itibaren on iki ayda ikmal edilmiş olacaktır.

REİS — Efendim 46 ncı maddenin başında beşinci satırın nihayetinden taksim olunabilire kadar tay ve bunun yerine şu şekil kaim oluyor. Söylüyorum efendim yazınız. «Düyunu umumiye meclisinin 51 nci maddede muharrer şerait dairesinde alâkadar hükümetten her birine isabet eden teahhüdatı seneviye hissesini taksim etmesi hususuna halel gelmeksizin düyunu umumiyei Osmaniyenin sermayei itibariyesi alâkadar devletler arasında işbu muahedenin mevkii meriyete vazından itibaren nihayet üç ay zarfında taksimine ibtidar olunacak ve taksim keyfiyeti aynı tarihten itibaren (12) ay zarfında icra edilmiş bulunacaktır» ondan sonra bu taksim için kabul edilmiş olan. Balkan muahedede mevcuttur, yazmayınız.

Nihayet en son satırında isabet eden hisselerin tediyesi istikraz ve avans faslı hazırın ahkâmı nazarı itibare alınarak yapılacaktır. Sonra maddenin ek satırında isabet eden hisseleri tekasiti seneviyenin taksimi için kabul edilmiş olan nisbetlere göre (mürettebatı seneviyeden isabet eden hisselerin tediyesi sermaye taksimine müteallik ahkâmı salifeden dolayı telif edilemeyecektir. Bu kısım tay edilecektir) «Bunun yerine her devlete mürettebatı seneviyeden isabet eden hisselerin tediyesi sermaye taksimine müteallik hisseleri ahkâmı salifeden dolayı telif edilemeyecektir.»

HASAN BEY (Devamla) — Karşılıkları kâfi gelmediği takdirde yeniden aksamı varidattan teminat verilmesi aksamını ihtiva ediyor.

REİS — Kırk yedinci madde kâmilen tay. Şimdi bu iki madde hakkında malumat verecektir.

HASAN BEY (Devamla) — Kırk yedinci maddeyi tay ediyoruz. Kırk yedinci maddenin istinad ettiği badettaksim Türkiye'nin hissesine isabet edecek olan hisseden tediyesi sermaye taksimine müteallik ahkâmı salifeden dolayı telif edilemeyecektir.

Birisi düyunu umumiye idaresinin tesisine esas olan istikrazı salife vardır. Bunların ne suretle tespit edileceğine dair esas mesele ile alâkadar. Frankla mı. Osmanlı parasiyle mi tediye edeceğiz diye mühim bir mesele vardır. Onunla alâkadar görüyoruz. Çünki bir kaç kısımdan mürekkeptir. İtmam etmek mecburiyetini tahmil ediyor. Bu mesele düyunu umumiyenin bakiyesini ne suretle taksim. İkinci kısım istikrazat ki düyunu umumiye idaresinin teşkilinden sonra yapılan istikrazat bunun fenalığı düyunu umumiye idaresinin tesisi, bunlardır. Bunun için devlet temsiyet. idare, cibayetini düyunu umumiye idaresine vermek şartiyle bir mukavele yapmıştır. Binaenaleyh bu kısım düyun için yeniden teminat vermeye devletin mecburiyeti yoktur. Temin edilen istikrazlar bakiyesi o da düyunu müttehide ve demiryolları bir teahhüt almak mecburiyeti yoktur. Saniyen buradaki teahhüt ususî varidat mukavelatında şayet verilen karşılık senedeki varidata kifayet etmiyecek olursa mütebakisinin varidatı devletten ikmali zaten muahedet iktizasındandır. Binaenaleyh teahhüt esnasında mevcut iken buraya ayrıca bir teahhüt almak lüzumu yoktur. Gösterilen karşılıkların baddettaksit düyunu umumiyeye verilecek... merbut olması itibariyle kırk yedinci maddenin tayyı icabeder. Halbuki orada devletin varidatından ikmali meşruttur. Bu ikisi arasında fark vardır. Vaziyeti hukukiyesinin böyle olması icabeder ve esasen mesele bakiyei düyunumuzun tarzı tesviyesine teallûku itibariyle ve onun da saniyen buradaki teahhüt hususî varidat, ademi kifayetindedir. İtiraf etmek mecburiyetindeyiz ki hamiller namına düyun...

REİS — Mukabil proje.

HASAN BEY (Devamla) — Yani orada da kabul etmemişizdir. Şimdi de kabul etmiyoruz. Mukabil proje verirken çıkararak veriyoruz. Kırk sekizinci maddenin metnindeki tebeddülat bir kere.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Bunu nasıl anladınız.

NURİ BEY (Bolu) — Bu tay orada mı, burada mı yapılmış?

REİS — Mütekabil projedir. Bizim tay ettiğimiz.

HASAN BEY (Devamla) — ... Haiz olarak onlar namına bizimle bağlanmaya salâhiyettar değillerdir.

Müracaatlarının mütekabil bir teahhüt almalarına hakkı kanunîleri yoktur. Benim kendi kanaatim böyledir. Diyoruz ki böyle tediye etmek istiyoruz. Onlar efradın vekâleti sahsiyesini haiz olarak bağlanmaya sahâhiyettar değiliz. Hamiller namına düyunu umumiyenin bakiyesinin tarzı tesviyesi olacağına dair mukabil tarafın müessiriyle hamillerin vekillerine doğrudan doğruya hal etmiştir. Bu gün bu mesele muhik bir meseledir. Bunun emsali vardır. Sizden evvel başka memleketlerde geçmiştir. Romanya geçmiştir. Bulgaristan geçmiştir, İspanya geçmiştir. Fakat her biri bu meseleyi hamilleriyle doğrudan doğruya hal etmişlerdir.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Kimler?

HASAN BEY (Devamla) — Murahhaslar. Onlar diyorlar ki bu muhik meseledir. Sizin... Hal etmişlerdir. Siz de bu yolu takip etmek mecburiyetindesiniz. Siz de burada düyunu umumiye namına bakiyei deyninizi istikraz şeraiti hilâfına olarak şu veya bu para ile tediye edebilirsiniz diye bir teahhüt alamamayız. Binaenaleyh bu meseleyi ayrıca hal etmek mecburiyetindeyiz. Bunu hal edebilmek için elimiz ayağımız serbest olmalıdır. Binaenaleyh şimdi buna bir teahhüt alacak olursak ileride bir ( ) geleceğiz ileride birinci lahika merbut onu kabul edecek olursak bunu kabul etmiş oluruz. Bunları çıkarıyoruz ki bu pazarlığı tarafeynin menafii üzere serbestçe hal edebilelim. 48, 45, 46 ncı maddelerde mezkûr teahhudatı seneviyenin berveçhi ati vukubulacaktır. Teahhudatı seneviyenin yerine düyunu umumiye demişizdir. Fakat bu sonra kabul edilmiştir. Balkan devletleriyle Türkiye arasında taksim edilecek olan düyunu kast ediyorum. 21 nci sahifede. Saniyen bunu taksimden sonra Türkiye'nin uhdesinde kalan, Türkiye'nin değil Osmanlı İmparatorluğu uhdesinde kalan kelimesi olmak lâzım gelir. Devleti Osmaniyenin düyunu umumiyesi harbi umumî nihayetine kadar yaşıyordu. Binaenaleyh bu tashihattan katı nazar 48 nci maddede bir şey yoktur.

HAKKI BEY (Van) — 48 nci maddenin birinci satırını lütfen okur musunuz?

ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Harbi umumî esnasında yapılan istikrazlar... ilâve et.

HASAN BEY (Devamla) — Onlara geleceğim efendim.

HAKKI BEY (Van) — 46 ncı madde mezkûr.

HASAN BEY (Devamla) — Aynen ibareler. Bendeniz zan ediyorum ki hükümet mukabil ne vermek istiyorsa matbaaya verip tevzi etmek lâzım gelir. Burada ibare okumakla bir şey çıkmaz. Bunun izahatını böyle veririm. Fakat mademki izahatın ibarenin tashihiyle vavına, mimine kadar izahatım teferruatiyle vakanın künhüne varıncaya kadar burada arzına lüzum kalmıştır.

REİS — Efendim bu gün tabı edilemez. Meclis kabul etmiştir.

DURAK BEY (Erzurum) — Beyanatını ikmal etsin ondan sonra.

HASAN BEY (Devamla) — Saniyen iki şekil taksimi de böyle bırakıyoruz. Yalnız 49 ncu madde olarak bir madde ilâve ediyoruz. Yani 1914 düyunu. 1918 düyunu deyince araya giren şumlardır. Evrakı nakdiye birinci derecededir. İstikrazı dahilî ikinci derecededir. Bir düyunu müteveccihe dediğimiz tekâlifi harbiye mazbata bedelleri vesairi nakdiye mazbata bedelleri diye ortalıkta dönen ve ne olacağını kimsenin bilmediği düyundur.

HULUSİ BEY (Karahisarısahip) — Lütfen toparlak rakam söyler misiniz?

HASAN BEY (Devamla) — Var efendim; söyliyeceğim. Evrakı nakdiye Osmanlı İmparatorluğu içerisinde harp ihtiyacı için çıkarılmış 158 küsur milyon evrakı nakdiye çıkardık. Biz diyoruz ki devlet borcudur. Yani babamızın borcudur. Taksim edeceğiz. Onlar da diyorlar ki harp düyununu hiç bir memlekete taksim edemeyiz. Harp düyunu harp eden memlekette kalır. Dediğiniz doğrudur. Ama sizinle taksim mevzubahis olsa söylediğiniz doğru. Fakat biz bizimle beraber harp eden, yanı başımızda harp eden memleketlere bundan hisse ayırmak istiyoruz. Bunlar harp düyunu da olsa harpte bizimle aynı derecede mesul olan aksamı memleketin hisselerini af etmeye sebep olamaz. Onların da bizim gibi iştiraki lâzım gelir diyoruz ve hukukan de kuvvetliyiz. Siz kendiniz taksim ediyor musunuz bu borcu, ediyoruz. Ne malum bu kâğıtları tediye edecek misiniz diyorlar. Biz diyoruz ki ne karışırsınız biz tediye ederiz etmeyiz. Biz borcumuzu vereceğiz vermeyeceğiz. O bizimle hamilleri arasında olacak bir şeydir. Yağma yok. Mademki bir borç veriliyor. Mademki bir borç verilmesi mevzubahis oluyor, harp düyunu ayrılan memlekete taksimi. Çünki onları siz zorla harbe sürüklemişsiniz diyorlar. Onun için hakiki bir taksim mevzubahis ise siz de bu kâğıtları tediye etmelisiniz ki bu kâğıtların hamilleri de bedelini istemeye hakkınız olsun. Siz bana kâğıtların mukabilini tediye etmiyorsunuz. Kalacağı malum değildir. İhtimal ki hiç temin edilmeyecektir. Çünki dünyada hiç bir

memleket yoktur ki evrakı nakdiyesini mübadele etmek için altın ile mukabele etmek teahhüdünü alabilsin. Bunun ne elli senede ne de altmış senede imkânı yoktur. Şimdi diyorsunuz ki bu ayrılmış memleketler borçlarını tediye etsinler. Binaenaleyh mesele şayanı kabul değildir diyorlar. Binaenaleyh tetkikatı itibariyle Suriye'den şuradan buradan para istemenizin ihtimali, imkânı yoktur. Çünki bir kere ödemiyorsunuz.

SIT'KI BEY (Malatya) — Cevapları çok saçma.

HASAN BEY (Devamla) — Herkes kendi davasını kendi delaili ile okur, müdafaa eder. (Devam devam sesleri) Binaenaleyh biz teklifimizde biz diyoruz ki Türkiye mademki Türkiye'nin zimmetine kalıyor ve Türkiye bu borcu kabul ediyor. Türkiye ne vakit imha ederse kısmen veya tamamen imha ettikçe diğer ayrılan memleketler de bu imha ameliyesine iştirak etsinler bu hisse meselelerine diye bir teklif yapıyoruz. Görülüyor ki cevapları saçma değildir. Müşterek bir borcu vermezken o biri verir olmaz. Hepsi birden vermesi lâzım gelir. Binaenaleyh şöyle bir teklif ediyoruz. 49 ncu madde yerine Osmanlı İmparatorluğunca tedavüle çıkarılan evrakı nakdiye kısmen veya tamamen imha edilmedikçe imhasına karar verilen kısma işbu muahede mucibince lehlerine arazi terk edilen devletler 49 ncu maddede muharrer nisbet dairesinde iştirak eyliyeceklerdir. 49 ncu maddede muharrer demişiz ama belki numara değişir. 1918 düyunu içerisine dahil olan aksamından düyunu mebhusenin hiç muahedeye girmeksizin bir faslı bir taksimi vardır. Biz ancak Türkiye memalikinde kalan ve orada yapılan tekâlifi harbiye vesaireden yapılan tekâlifi harbiye vesaireden dolayı kendimizi mesul ad ederiz. Onları da vereceğimize ayrılan memleketlerde kalan tekâlifi harbiyenin bizim tarafımızdan tediye mevzuubahis değildir. Binaenaleyh düyunu umumiyenin düyunu mütemevvice meselesinde ayrıca alıkâm vücude getirmeye hiç bir sebep yoktur. Fiilî bir taksim vardır ve bunu bir mesele haline sokmayı istemedik. Meskût bırakılmıştır. Bu şekil de böyledir. Biz sizinkini tediye ettik, fakat siz bizimkini tediye etmediniz. İstikrazı dahiliye gelince biz anlaşma zemini olmak üzere biz şöyle teklif ediyoruz. Yani istikrazatı dahilîden bu memleket hissesine isabet eden 3,5 milyon lira kâğıt meselesi vardır. Bunu kabul etmedikleri için aramızda ihtilâf meselesi. yani aramıyoruz, hissemize üç milyon kâğıt isabet eder. Onlar bu madde... ikinci madde taydır.

REİS — Efendim; burada bırakalım. Tekrar bir buçukta içtima etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

12,25

İKİNCİ CELSE

Saat : 2,15 (Sonra)

REİS : İkinci Reisvekili Mu a Kâzım Efendi Hazretleri

KÂTİPLER : Atâ Bey (Kayseri), Hakkı Bey (Van)

REİS — Efendim celseyi küşat ediyorum. Hasan Beyefendi izahat veriyor dinleyelim.

HASAN BEY (Trabzon) — 54 ncü madde zan ederim 52 nci madde tadilen kabul edilmiş. Osmanlı İmparatorluğu kelimesiyle yalnız merbut düyun cetveli diye tashih etmişiz. Son fıkradan sonra son fıkrayı okuyorum. 52 nci maddenin son fıkrası tahrir yerine meşrut olacaktır. (Atı ne oldu sesleri) Bunu kabul edeceğiz, 52 nci madde içinde Türkiye kelimesi var. Onun yerine de Osmanlı kelimesini koyuyoruz. On sene zarfında faiziyle birlikte tediye edecekleri muharrerdir.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — 1920 Martından itibaren kelimesi.

HASAN BEY (Devamla) — Böyle kalıyor efendim.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Bizim mukabil projede mi böyle?

HASAN BEY (Devamla) — Madde 53 tamamen tebdil ediliyor efendim. Şu şekli alıyor. 45 nci maddede muharrer devletler kendilerine isabet eden his-

sei düyuna ait olup tekasiti seneviye mebdelerinden itibaren müterakim bulunan mürettebatı senevîlerini işbu muahedenin mevkii meriyete vaz'ından itibaren yirmi sene zarfında bilâ faiz tesviye edeceklerdir. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti dahi kendi hissei deynine ait olup tesviye edilmemiş bulunan tekasiti aynı şerait dahilinde tesviye edecektir. Yirmi sene zarfında Balkan devletlerinin tediye edeceği müterakim tekasitin bedelleri düyunu umumiyei Osmaniyenin henüz tesviyesiz kalan müteahhillerine sarf ve tahsis edilecektir. tarzına geliyor.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Bundan maksat harp esnasında filan falan mı?

HASAN BEY (Devamla) — Evet.

SALÂHATTİN BEY (Devamla) — Bunlardan işletme şeysini istemeyecek miyiz? Borcumuza dair.

HASAN BEY (Devamla) — Şimdi onun bizim hissemize düşen bir miktarı var. Bu deynin müteahhilleri bilâ faiz diğerleri gibi değildir. Fakat evvel beevvel Balkan devletlerinin tesviye edeceği tekasitten düyunu umumiyei Osmaniyeden mahsup edilecek ki bu şekli alıyor.

SALÂHATTİN BEY (Devamla) — Tam buradan para koparmak istiyorlar. Yani oradan mahsup yaparak koparmak ümit ediyorlar.

HASAN BEY (Devamla) — 54 ncü madde tay. 55 nci maddeyi kabul ediyoruz. Çünkü diğer devletleri istihdaf eden maddedir. Çünkü biz deynimizi ayırdıktan sonra bununla alâkamız kalmıyor. Mamafih biz de bunun içerisine dahiliz. İstersek 56 ncı maddenin birinci kısmı var. Muharrem kararnamesi ve daha bazı kararnameler ve 14 Eylül şu tarihli kararname teyidi tasdik olunur kelimesine kadar kaldırıyoruz. 56 ncı maddenin buraya kadar olan kısmını kaldırıyor. Evvelce de arz etmiştim. Biz düyunu umumiye idaresini tanıdığımıza dair muahede metninde bir madde teklifi karşısında kaldık. Bu madde budur. Bu maddeyi kabul etmek düyunu umumiye idaresine beynelmilel bir mahiyet vermek olur. Siyasî bir muahedede vücudu tasdik olunan bir müessese beynelmilel mahiyeti iktisap eder. Biz bunlara itiraz ettik. İtiraznamemizi 6 dayetten beri yaptık. Dedik ki Düyunu Umumiye İdaresi doğrudan doğruya Osmanlı Devletiyle kendi hamilleri arasında ittilâf neticesi teessüs etmiş bir müessesedir. Vakıa bu müessesenin teşekkülünü vaktiyle Babı Âli devletlere bir nota ile tebliğ etmişti ve bunu onlar meriye sürdüler. Vakıa bir idarei dahiliyedir. Biz de bunu idarei dahiliye olarak kabul ediyoruz. Ancak bu idarei dahiliyenin tesisi Babı Âli hükümeti filan tarihli nota ile alâkadar olan hükümetlere tebliğ etmiştir. Binaenaleyh bunun mahiyetini değiştiremeyiz. Fakat muhafazasına taraftarız. Borçlarımızı tediye edinceye kadar. «Fakat buna beynelmilel bir mahiyet veremeyiz ve size bunun hakkında bir teahhüt almaksızın sizin arzunuza bunu bırakamayız. Büsbütün lağv etmeyeceğiz ne ile emin olalım. diyorlar. «Beynelmilel bir şekil veremeyerek bizim muhtaç olduğumuz teahhüdü temin edecek bir şekil bulursanız o şekli kabul ederiz.» Dediler. Bizim düşündüğümüz şey doğrudan doğruya Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından, gerek Maliye Vekili imzasiyle ve gerek Heyeti Murahhasa Reisi imzasiyle hâmillere hitaben kendi alacaklılarımıza hitaben Türkiye Büyük Millet Meclisi muahedei umumiye ile husule gelen tebeddülâtı nazarı itibare alarak kendi bakiyei düyunu için muahedei hazıra veçhile muharrem kararnamesi ve zeyillerini idame etmek arzusunda bulunduğunu ve borcunun itfası nihayetine kadar düyunu umumiyeye mevdu vezaifin kemakân cereyan edeceğini kendi hâmillerine hitaben bir beyanname neşrini muvafık gördü. Bununla hem Düyunu Umumiye İdaresine beynelmilel bir mahiyet vermemiş, hem de alâkadar olan memleketlerin arzu ettikleri emniyeti ifa etmiş olmak itibariyle arz ettiğim mealde Maliye Vekilinin imzasiyle veyahut Heyeti Murahhasa Reisinin imzasiyle doğrudan doğruya Düyunu Umumiye hâmillerine hitaben bir beyanname yazmayı Düyunu Umumiye İdaresine beynelmilel bir şekil ve mahiyeti tecviz etmediğimiz için bu kısım tay edilecek ve bu meyanda bir beyanname muahedeye merbut olacaktır. 56 ncı maddenin Türkiye Hükümetinin Almanya ile münakit Versay muahedesinin bir maddesini bize kabul ettirmek teklifini havidir. Bu maddeyi biz aynen kabul etmiyoruz. Tadilât ile kabul ediyoruz. Tadilât da şudur. Ahkâmı mezkûre mucibince Türkiye'de Düyunu Umumiye Meclisine mezkûr devletlerden Mecliste bulunan dayinler vekilini ve o devletler tebaasından bulunan mezkûr devletleri bulundurmamaya her türlü malî ve iktisadî ve idarî teftiş, komisyonlarda her türlü teşkilâtta mümessil bulundurmak veya bunlara iştirâk etmen hakkından feragat etmelerine, yerine Düyunu Umumiye Meclisine mezkûr devletler tebaasında olan dayinler vekilini bulundurmamaya. Dedik ki biz bu maddenin ihtiva ettiği şeyden ne istiyorsunuz? Almanlar müttehittirler. Avusturyalılar müttehittirler dayinler vekili bulundurmayacak bu mudur? Kast o ise tasrih ediniz. Bu ibare Sevr'den aynen alınmıştır. Teklifteki ibare ta-

namen Sevr'den alınmıştır. Türkiye'de Düyun İdaresinden maada ecnebi vekil ve müessis bulunan hiç bir şey yoktur ki her türlü teftiş, malî ve iktisadî ve idarî teftiş deyip veriyorsunuz. Bunların hepsi mülgadır. Avusturya ve Almanya dayinler vekilleri bulundurmak şartiyle bunu sarahaten tasrih edelim. Bunu sarahatle kabul ederiz dedik. Ve maddeyi o suretle tashih ediyoruz. Almanya ve Avusturya dayinleri Türkiye Düyunu Umumiye İdaresi Meclisinde bulunduramaz.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) Yani feragat etmişler kelimesi daha iyi değil mi?

HASAN BEY (Devamla) — Bulundurmaktan, bulunmaktan feragat, hangisini derseniz deyiniz. Yahut bulundurmamaya muvafakat, hangisini isterseniz mana budur. Elverir ki ibare sarih olsun. Vekilleri Düyunu Umumiyede bulunmayacaktır.

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) Kararların ihtiva ettikleri zeyiller ve istikraz mukavelenamesi dahil ve baki midir?

HASAN BEY (Devamla) — Hayır onlar ahkâmı iktisadiyedendir. Rejinin buraya teallûku yoktur.

DOKTOR TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Tadil edilen maddeyi lütfeder misiniz?

HASAN BEY (Devamla) — Madde efendim şuradan aşağı değişiyor. Ahkâmı mezkûre mucibince mezkûr devletler Türkiye'de Düyunu Umumiye Meclisinde mezkûr devletler yani - Alman, Avusturya vesaire - tebaasından dayinler vekili bulundurmamaya...

HAFIZ ABDULLAH EFENDİ (İzmit) — Hasan Beyi orada açık bir şey kalıyor.

HASAN BEY (Devamla) — Ne kaldı?

HAFIZ ABDULLAH EFENDİ (Devamla) — Fransız, İngiliz, bunlara muvafakat mı ediliyor? Muharrem kararnamesi mucibince...

HASAN BEY (Devamla) — Tabiî muharrem kararnamesinin muhafazası Fransız, İtalya, İngiliz dayinler vekilinin Düyunu Umumiye Meclisinde bulunmasını tazammun eder.

HAFIZ ABDULLAH EFENDİ (Devamla) — Yalnız siz bu işi beynelmilel bir şekilden kurtarıyorsunuz. Eski haline bırakıyorsunuz. Yalnız Almanya'yı şunları, bunları hariç bırakıyorsunuz değil mi?

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Bu yine kapitülasyonların bir nevi değil midir?

HASAN BEY (Trabzon) — Evvelce arz ettim ki Düyunu Umumiye İdaresinin şekli teşkili itibariyle.

HAFIZ ABDULLAH EFENDİ (İzmit) — Yalnız sualimi mahiyeti itibariyle...

REİS — Abdullah Efendi rica ederim, sizden evvel sual için söz alan var, kayıt ediniz, nihayetinde sorarsınız. Muhavereye başlarsak işin içinden çıkamayız.

HASAN BEY (Trabzon) — Biz muharrem kararnamesiyle müteşekkil Düyunu Umumiye İdaresini mütekil bir idare ve beynelmilel mahiyette görmediğimiz gibi kapitülerde görüyoruz. Fakat bu idarenin fiili bir takım haiz olmadığı salâhiyetleri istimal ettiğini görüyoruz maziye... Fakat muharrem kararnamesinin ahkâmı tamamen muhafaza edilirse ve Düyunu Umumiye İdaresi üzerinde devletin haiz olduğu hakkı teftiş ve murakabe bihakkın ifa edilecek olursa sırf orada hâmiller namına ecnebi vekillerin bulunması bunu (Kapitel) bir mahiyete sokmuyor kanaatındayız. Bu halden Düyunu Umumiyenin bakiyesi mevcut oldukça, ne diyeyim yani bunu gayrı mümkün görüyoruz. Muharrem kararnamesini değiştirmeyi gayrı mümkün görüyoruz ve hakikat budur.

HAFIZ ABDULLAH EFENDİ (İzmit) — Reis Bey sualimi ikmale müsaade etmiyorlar, sonra görüşürüz. Yalnız böyle olursa tekrar rücu edilecektir. Yalnız şu varidi hatır olmalıdır ki... (Sonra sonra sesleri) (O sesleri)

HASAN BEY (Devamla) — Şimdi efendim, birinci lâyihaya dair bir şey vardır. Prosuskal dediğimiz bu çıkacak. Bir de Düyun meyanında taksim edilen düyun bu cetvele giriyor. Bu cetvelde az çok hatalar vardır. Tashihleri yapılmaktadır. Musahhih bir cetvel girecektir. Bunun için de bir kısım düyun vardır ki şimendiferler düyunu; bunlarda ikinci lâhikanın kast ettiği bir mana vardır. Onu, ikinci lâhikayı arz ediyorum. Yunanistan murahhaslarının teklifleriyle bir mesele hâdis oldu. Taksim edilecek düyun üzerine şimendiferlerin filan şubedeki teminat akçelerini ithal etmemişiz. Yunan murahhası bir iddiada bulundu. Dedi ki : 1912'de devredilen arazi meyanında Yunanistan'a devredilen arazi meyanında borcu ile beraber Yunanistan'a gelen bir harp cetveli Türkiye borcuna Osmanlı Devletinin taksim edeceği düyun meyanına bilumum düyun konmuştur. Biz de isbeti varidat esasına göre borcu sizden alıyoruz. Fakat bunun jarjı vardır. Büyük bir yükü vardır. Ve bu yük münhasıran Yunanistan'a aittir. Selânik - İttisak hattının teminat akçesi var idi. Bu hattın takriben senevi (285 000) lira işletme teminat akçesi vardı bizim terk ettiğimiz zaman. Bilâhare 1919 tarihinde Yunanistan şir-

ketinden bu hattı iştira etti. Mademki diğer şimendifer borçları taksim ediliyor. İttisak hatlarının teminat akçeleri de böyle borç olmak itibariyle taksim edilmelidir dedi. Bu teklifi diğer murahhaslar da muvafık gördüler. İngilizler, Fransızlar da bunu kabul ettiler. Hakem teklif ettiler. Şayet kabul etmezseniz ben bu hususta hakime gidilmesini teklif ediyorum. Dedi. Sonra hepsi kabul ettiler. Bunun üzerine vaziyeti biz bir gece Paşa Hazretlerinin riyaseti altında maliyeci, iktisatçı arkadaşlarımızın iştirâkiyle müzakere ettik. Hakikaten biz kabili taksim düyun cetveline bizim hatların dahi işletme ve kilometre (kurentenlerinden) mütevellit olan senevî borçları ithal etmemiştik ve bunu bir devlet borcu olarak telâkki etmemiştik. Mukayese ettik 17 senelik karanti ve kilometrik denilen teminat akçelerini hesap ettik. Bu rakamları bulduk. Bizdeki hatların mecmuu 385 088. Selânik ittisak hattının teminat akçesi 285 000 lira. Irak'da böyle bir hat yoktur. (Karanti Kilometrik) deniler teminat akçeleri kabili taksim bir devlet borcu olarak telâkki edildiği zaman bütün Osmanlı İmparatorluğunun şimendiferlerine ait akçelerin yekûnu bir şuuf yekûn olarak devletler arasında taksim edilecek olursa Yunanistan ehemmiyetli bir surette kazanacak. Onun kazancını diğer memleketler borç olarak aralarında taksim etmiş oluyorlar. Gerek Balkan hükümetleri, gerek Suriye, gerek biz, gerek Irak hükümetleri gibi ve bnndan takribi olarak senevi bizim hissemize isabet edecek olan teminat akçesi yekûnu 5 - 6 yüz bin liraya baliğ oluyor. Yani senevi 5 - 6 yüz bin lira zararımız oluyor. Yine Yunanistan'ın ve Arnavutluğun şimendifer borçlarına ait diğer bir teklifi var. Diyorlardı ki şimendifer borçları diğer aksam düyun gibi taksim edilmesin. Bunlar bütçe açıklarını doldurmak için yapılan istikrazlar gibi olmasın. Mademki umuru Nafıa borçlarıdır. Umuru Nafıa hangi memlekette kalmış ise ona göre taksim edilsin dediler. Yani deynin menşeine göre taksim edilsin dediler. Biz bu iki teklif arasında mukayese yaptık. Deynin menşeine göre taksimde bazı yerden alacaklı çıkıyoruz. Balkanlara çok borç bırakıyoruz. Suriye'ye biraz bırakıyoruz. Irak'a hiç bırakmıyoruz. Netice itibariyle bir milyon lira kadar bir zarar olduğunu anladık ve en nihayet dedik ki bunların garanti diye ileri sürdükleri borç hakiki borç olduğu da şüphelidir. Hakem önünde behemahal kaybedeceğimizi de bilmiyoruz, zan etmiyoruz. Hakem önüne gideceğimiz takdirde kaybedersek ve bu şeraitle muvafakat edersek, yani bizim şimendiferlerin hepsini birden (garanti kilometrik) heyeti umumiyesiyle bir borç yapıp aynı esas dahilinde taksime dahil olursa 5 - 6 yüz bin lira zararlı çıkıyoruz. Fakat aynı zamanda hakemin bu devlet borcu değildir diye hüküm vermesi âdeta menafii iktisadiyei umumiye için Devletin menfaii namına... Telâkki edilmesi de melhuzdur. Nitekim bu davayı biz esnayı müzakerede ileriye sürmüştük. Fakat hakeme gittiği zaman eğer Selânik iltisak hattının teminat akçeleri de devletin Osmanlı İmparatorluğunun borcu olmak itibariyle taksim edilecek düyun meyanına girecek olursa Osmanlı İmparatorluğunun diğer aksamında mevcut şimendiferlerin dahi böyle işletme ve inşaat kilometre teminatları da aynı nispetle cem edilecek ve nispeti varidata göre aynı memleketler arasında taksim edilmek şartiyle biz de hakeme gitmeye muvafakat ettik. Burada görüldüğü veçhile ikinci meseleyi çıkardılar. Şayet hakem menfi karar verirse - ki biz buna muvafakat etmemişizdir. 27 nci sayfada ikinci sual diye ilâve vardır. Şayet hakem teminat akçelerinin kabili taksim düyun meyanında olmadığına karar verecek olursa bizim (tabloya) koyduğumuz Soma - Bandırma, hattına ait olan düyun Bağdat hattına ait olan düyun ve bir de Hudeyde San'a hatlarına ait hattır ki San'a şimendiferi namiyle bir şimendifer yoktur. - Bu istikrazda diğer istikrazlar gibi borcumuza sarf edilmiştir. Bunların da çıkması lâzım gelecek dediler. Biz dedik ki : Bu sual mevzubahis olan mesele ile alâkadar değildir. Bu mevcut oldukça bizim hakeme iştirâke mecburiyetimiz yoktur. Ve hakikaten efendiler bu ikinci sual mevcut oldukça garanti kilometre tertibatının kabili taksim düyun olmadığına karar verilecek olursa bu iki sual dolayısiyle bütün şimendifer istikrazlarının taksimden çıkarılıp üstümüzde kalmak ihtimali vardır. Bunun yekûnu yirmi milyondan ziyade oluyordu. Binaenaleyh bu iki sual baki kaldıkça bizim hakeme gitmek imkânımız yoktur. O vakit de birinci şekli tercih etmek, yani Kilometro tevziat itibariyle şimendifer hatlarının borcunu kabul etmek tarikını ihtiyar ettik. Etmedik değil. Fakat bidayetteki teklif şimendiferler düyununda menşe aranmaksızın düyunu devlet gibi nispeti varidata tevfikan taksim edilmesi bu defa ikinci meseleden dolayı hakemi çıkarıyoruz. Hakemi çıkarınca Kilometro itibariyle taksimin de esas itibariyle eski teklife rücu ederek nispeti varidata göre şimendifer borçlarının taksimi ifa ederek mukabil teklifatımızı ona göre yapmak istiyoruz. Binaenaleyh bu hakem meselesi yoktur. Görülüyor ki mesaili maliye meyanındaki projede şekildir. Çünkü son zamana kadar sürüklenmişlerdir. Masarifi işgaliye diye bizden istedikleri bir milyar frank altından

vazgeçmişlerdir. Bu son safhaya kadar bunu sürüklemişlerdir. İkinci masarifi Maliye olarak tamirat meselesini ileri sürmüşlerdir. Binaenaleyh 57 nci maddeden itibaren ta mevaddı müteferrikaya kadar mevzu olan mevat tamirat meselesinin şekli kabulü, sureti hal ve tesviye ve ifa vesairisine müteallikdir. Tamirat meselesinin son aldığı şekli biliyorsunuz. Biz birinci tertip evrakı nakdiye karşılığı olan beş milyon küsur altının istirdat etmek teklifinden ve bir de İngilizlerden mübayaa edilen gemiler bedelinden sarfınazar edecek, onlar da tamirat meselesinden sarfınazar edecekler. Bu suretle bir takas mahsup muamelesi yapılacaktır. Efendiler bu mesele üzerinde biraz durmak isterim. Son günlerde buna dair bazı neşriyatta nazarı dikkatimi celbetti. Mademki buna mukabil bizim verdiğimiz şeylerde bizim hakiki hakkımızdır. Neden mahsup ediyoruz? Müeccel bir borcu muaccel bir alacakla neden mahsup ediyoruz? Bu, bizim zararımıza değil midir? Diye arkadaşlarımızdan bazılarını da zihninde bir şey vardır. Fakat mesele tetkik edilecek olursa öyle değildir. Evvelâ şunu arz edeyim ki evvelce de geldiğim vakit arz ettiğim gibi, İngilizler gemi bedellerini bize nakden vermek teklifini katiyen kabule yanaşmamışlardır. İngilizler bunu inkâr etmişlerdir. İngiliz Maliye memurlarından Mösyö (Vilki) İngilizlerin borcu olduğu tebeyyün ederse bunu nakden değil, fakat ayniyat halinde eşya halinde iade etmek imkânı vardır. Fakat İngiltere'nin borcu olduğu tebeyyün etsin şeklinde devam etmiştir ve son celselere kadar müzakeratında dahi anlaşılmayan bir ibare ile (...) diye başlayan bir ibare ile bu gemi borçlarını yani gemi meselesini İngilizlerden Türklerin aramaması için bir teklif yapmışlardır. Son zamanlara kadar o teklife muvafakat etmedik. Binaenaleyh onlar da gemilerin bedelini ve altınları bize hiç bir zaman iade etmeye muvafakat etmiş değillerdir. Sonra bunları bir an için bunları kabili tahsil birer istihkakımız olarak kabul edelim. Bir kere gerek gemilerin bedelini, gerek altınlar meselesini müşterek bir alacak hesabına kayıt etme'i mecburiyeti karşısında kalıyoruz. Yalnız gemilerin bedeli (5) milyon küsur İngiliz lirasıdır. Sonra birinci tertip evrakı nakdiyenin karşılığı olan Almanya'da (Rayıştebank) Avusturya'da Avusturya - Macaristan bankasına mevdu olduğu halde işgal dolayısiyle itilâfçıların alıp götürdükleri bu para ki evvelce arz ettim. Biz bunu bir borç olarak istememişizdir. Yani bunu Türkiye bir borcu olmak üzere Türkiye'ye iadesine hiçbir zaman muvafakat etmedik. Yalnız dedik ki bu paralar Düyunu Umumiyenin kefil olduğu Düyunu Umumiyenin birinci tertip evrakı nakdiyenin karşılığıdır ve bu para sureti katiyede Düyunu Umumiyenin emrine Almanlar tarafından konulmuştur. Her ne kadar esas Osmanlı Devletinin Almanya'da yaptığı hakiki bir istikraz ise de mademki Almanların onlardan alacakları olan paraların hepsini bu bağışladığınız para meyanında bu borç da sakıt olur. Fakat Düyunu Umumiyenin eline geçmiş olmak itibariyle bir vediadır. Bu vediayı (yahu orta söyle sesleri) o halde arkadaşlardan rica ederim, şu tarafa bu tarafa müteveccih olunuz demesinler.

Binaenaleyh Düyunu Umumiyenin vediası mahaillne sarf edilmek üzere biz bunu bir borç olarak kabul etmiyoruz. Mavuzu lehine sarf edilmek üzere bu parayı da vereceksiniz. Düyunu Umumiye de bu para ile birinci tertip evrakı nakdiyeyi ortadan kaldıracak. Birinci iddia bu idi. Şu halde Türkiye Hükümetine nazaran bu beş milyon nedir? Bu beş milyon lirayı bu şekilde bize iadeyi kabul ederlerse Düyunu Umumiye İdaresi bu parayı alacak ve birinci tertip evrakı nakdiyeyi orta yerden kaldıracak. Türkiye'nin bilâhare tediye etmek mecburiyetinde kalacağı beş milyon liralık evrakı nakdiye orta yerden kalkmış bulunacak. Hali hazırda bizim nazarımızda bu beş milyonun kıymeti beş milyon kâğıttır. Türkiye Devleti için bu beş milyon altının kıymeti beş milyon kâğıttır. Eğer bunu alıp da bütün evrakı nakdiyemize karşılık tutmak imkânı hâsil olsaydı o vakit kıymeti büsbütün başka olacaktı.

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Düyunu Umumiye altın olarak vermeyecek mi?

HASAN BEY (Devamla) — Hayır, kefaleti sakıt oluyor.

ÖMER LÜTFİ BEY (Devamla) — Hâmillerin hakkı...

HASAN BEY (Devamla) — Yalnız birinci tertip evrakı nakdiyenin bir senelik hâmillerinin hukuku ne oluyor? İki sene sonraki hâmillerin hukuku ne oluyor ve müteakiben her bir sene fasıla ile altın olarak mübadelesi iktiza eden diğer evrakı nakdiye hâmillerinin hukuku ne oluyor? Altı aylığı ne olacak? Rica ederim. Hükümetin nazarında münakaşa etmeyelim. Sonra münakaşa edeceğiz. Binaenaleyh devletin nazarında muhtelif evrakı nakdiye hâmillerinin hukuken hiçbir farkı yoktur. Devletin borcu olmak itibariyle... Düyunu Umumiyenin kefaleti orta yerden sakıt olunca birinci tertip evrakı nakdiye ile ikinci tertip evrakı nakdiye arasında hukuken fark yoktur. Bu da birinci tertip evrakı nakdiyeden kim müstefit olacaktır? Burada kimin elindedir meselesi vardır. Evvelce de

arz ettim ki bir buçuk milyon liralığına karip miktarı Osmanlı Bankasının elindedir. Osmanlı Bankası 1918 - vekayiini müteakip bu kâğıtların yekdiğerinden farkı kalmadığı ortaya çıktığı zaman birinci tertip evrakı nakdiyeler ile diğer tertip evrakı nakdiyeler arasında kıymet itibariyle hiçbir fark olmadığı zaman muamelei sarrafiye itibariyle eline geçen birinci tertip evrakı nakdiyeyi almış istok etmiş ve bir buçuk milyonluk kâğıt yığmıştır. Bunun külliyetli bir istoku da Düyunu Umumiye elinde bir buçuk milyon miktarı, sonra toplu olarak İtibari Milli Bankasının elinde üç yüz bin liralık vardır. Hilâli Ahmer Şirketinin elinde 30 - 35 bin lira vardır. Binaenaleyh bu beş milyon liranın üç milyonu toplu olarak şu veya bu ecnebi müessesenin elinde bulunmaktadır. Bilmiyoruz. Binaenaleyh ekseriyeti azimesi itibariyle müessesei ecnebiye elinde bulunan birinci tertip evrakı nakdiyeyi diğer evrakı nakdiyeden müstesna tutmakta Türkiye'nin Büyük Millet Meclisinin hiçbir menfaatı yoktur. (Neye sesleri) Hükümet namına hiçbir menfaatı yoktur.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarsahip) — Üç milyon altın milletin eline geçecektir Hasan Bey.

HASAN BEY (Devamla) — Milletin eline geçse mesele değişir. Yine bugünle milletin borcunu veriyoruz.

OSMAN BEY (Kayseri) — Hangi borcunu?

HASAN BEY (Devamla) — Yani borç olarak milletten istenilen şey...

OSMAN BEY (Devamla) — Kabul etmiyoruz.

HASAN BEY (Devamla) — Siz kabul etmezsiniz. Sonra efendim; demek ki mahsup muamelesi bizim için devlet noktai nazarından beş milyon kâğıt olan evrakı nakdiye ile gasbedilmiş altınlar. Esas kabul edilmeyen ve en nihayet belki ayniyat olarak üç kuruşluk şeyi sekiz kuruşa satmak suretiyle bize iadesi sezdirilen gemi bedelleriyle mahsup ettiğimiz ve mahsup telâkki ederek orta yerden kaldırdığımız bir tamirat meselesi vardır. Bunu biz bir yekûn olarak senevi altın olarak vermeyi kabul edip bütün dokuz yüz milyon lirayı vermekle mukayese edip memleketimizin lehine gördüğümüz şekli arz edeyim. Şurasını da arz edeyim ki teklifin ihtiva ettiği şey def'aten alın, sizin paranızdır. demek şeyinde değildir. Muhteviyatını söylediğim zaman görürsünüz ki bu beş milyon, bu on beş milyon altın tamiratın her sene (900 000) lirası altına mukabil teminat tutulacaktır. Ne zaman? Beş sene, altı sene buna muadil bir miktarı «Anovite» olarak (900 000) lira olarak verecek olursak o zaman bize iade edeceklerdir. Ne demek, o iade mi demektir? Ben her sene (900 000) altından yine beş milyon altını (5) sene zarfında onlara vereceğim. Ondan sonra onlar da bize beş sene Düyunu Umumiye, Osmanlı Bankasına gitmek üzere iade edecekler. Biz bunu iade etmekte bir faide görmedik. Saniyen acaba hakiki bir altın da olsa muadil ve hakiki bir matlup da olsa bunu muayyen bir borca kapatmak mı lâzımdır?

ALİ CENANİ BEY (Gaziantep) — Borcu kabul ediyor muyuz?

HASAN BEY (Devamla) — Kabul ettiğimize göre borcu kapatmak mı lâzımdır. Yoksa borcu müeccel yapıpda «Anovite», tekasiti seneviye ile kapatmak mı lâzımdır. Yoksa borcu (900 000) lira yapıpda «Anovite», tekasiti seneviye ile vermek mi doğrudur? Şunu arz edeyim ki (37) sene (900 000) Lira altını senevi vermek şartiyle bu tamiratın itfası mecburidir. Yani % 1 faizle itfası nazarı itibare alınmış ve şu hale göre her sene verilmek üzere nazarı itibare alınan miktar (37) milyon (200) bin altın eder. Demek ki müeccel şeklinde yaptığımız takdirde tabii (34) bin (200) altın vereceğiz. Otuz senede bu tamirat meselesi bitsin, Dünyada altın vaziyetini tetkik edecek olursak ve milletlerin meydanı tedavülünde bulunan vasıtai mübadeleleri tetkik edecek olursak her sene (900 000) altın vermek ne demek olduğunu anlarız. (900 000) altın ki takriben senevi biz (6 430) kilogram altın mübayaa edip vereceğiz. Bunu nereden mübayaa edeceğiz efendiler.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Amerika'dan..

HASAN BEY (Devamla) — Hayır. Amerika madencileri altın satmamaktadırlar. Tetkik edenler bilir.

DOKTOR TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Yoktur böyle bir şey.

HASAN BEY (Trabzon) — Böyle bir şey yoktur. Bunu muhtasaran memleketin içerisinde mevcut altın olmak üzere evrakı nakdiye ile mübayaa edip vermek mecburiyetinde kalacağız. Yani (37) senelik taksiti - Eğer memlekette kalmışsa - Ödemek memlekette bütün altun mevcudunun bilmübayaa her hangi baha ile olursa olsun itilâfcılara teslim etmek manasında bir tekliftir. Başka hiç bir teklif değildir. Rica ederim yüz bin altın mübayaasına kıyam etmek evrakı nakdiyenin kıymetini çıkarmaktır. Binaenaleyh bize teklif edilen bu müeccel şekil katiyen gayri kabili kabuldür. Onun için esası meşkûk ve hiç bir zaman verecklerini söylemedikleri bu parayı mahsup

etmeği, yani ne siz bunları bizden arayın, ne de biz sizden isteyelim teklifini kabul etmeği memleketimizin menafiine daha muvafık ve daha hayırlı bulmuşuzdur ve böylece hareket etmişizdir. Binaenaleyh bu mahsup meselesi bundan ibarettir. Şu halde bizim düşündüğümüze göre tamirat meselesi şöyle bir şekil alıyor. Türkiye ile düveli akidei saire beyninde Yunanistan hariç olarak düveli mezkûre tebaasının ve düveli mezkûre tabiiyetini haiz olan eşhası hükmiyenin 1 Ağustos 1914, 1918 senesi ile işbu muahedenin mevkii meriyete vazı tarihi arasında duçar oldukları zarar ve ziyanı Türk tebaasının hükümeti mezkûreye karşı aynı mahiyetteki matlupları takas edilecektir. 28 Haziran 1919 Tarihinde Almanya ile münakit muahedei Sulhiyenin 19/258 nci maddesinin birinci fıkrası mucibince Alamanya ve Avusturya devletleri tarafından devredilen mebaliğin tediyesinin düveli müttefikadan İngiltereye mukaddema tediye ettiği mebaliğin tediyesini İngiltere hükümetinden talep etmeğe muvafakat eder. Düveli müttefike tebaası 1914 Tarihinde Osmanlı tebaası dehilinde bulunup zail olan, yahut ahvali harbiyeden tasarrufat ve müsaderattan vesair bilumum ef'al ve harekâttan naşi hasarzede olan bilumum emval. Hariç olmak üzere Türkiye'ye raci Düveli mütelife arazisinden aldığı emvale ait kâffei mütalip sakıt olmuştur. Şeklinde olacak. Yunanistan'ın Anadolu'da ika ettiği tahribattan dolayı Türkiye'nin tamirat matalibatı Düveli mütteffika ile Yunan Hükümeti arasında bilitilâf hal edilecek ve itilâf hasıl olmadığı takdirde tamiratın takdiri miktarı hakeme havale edilecektir. Yunan tamiratı hakkında bizim istediğimiz de budur. Mamafih bunu kabul edeceklerinden emin değiliz. Yunan tamiratını anaprensip kabul etmiş değillerdir.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Biz o maddeyi ve tazmin etmeyi kabul ettik. Binaenaleyh tazminatı şahsiye prensibi kabul edilmiştir.

HASAN BEY (Devamla) — Avrupalıların kabuliyle değil. Bir de Yunanistan'ın kabulü lâzımdır. Yani verecek olanın kabulü lâzımdır. Mevaddı müteferrika : Bunun birinci maddesinde Osmanlı İmparatorluğuna ait bir müşterek matlup var. Bunu müştereken taksim etmek meselesi var. Onlar diyor ki memaliki meşgulede kalan emlâk devlet ve hazinei hassaya ait olan emlâk mahalli Hükümetlerine aittir. Mukabil teklifimizde biz de diyoruz ki. Emvali devleti anladık. Fakat hazinei hassaya ait olan duyunu biz veremeyiz.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Kimindir?

HASAN BEY (Devamla) — Hazinei hassayı kim idare ediyorsa onun...

SALÂHATTİN BEY (Devamla) — Kimdir?

HASAN BEY (Devamla) — Makamı hilâfet... Osmanlı İmparatorluğunda kendi lehlerine Osmanlı İmparatorluğu namına mukayyet olan kâffei emval ve emlâki meccanen temellük edeceklerdir. Hazinei hassa namına mukayyet, Hazinei mezkûrenin hukuku mahfuz kalacaktır. Bunu şöyle arz edeyim. Mevzubahis iki mesele vardır. Birisi devletler emvali hususiyei devlet ile hazinei hassaya ait olan emlâk ve emval... Matlup kidir bizim. Devlete irat getiren emvali devleti de istiyoruz. Hazineyi hassaya ait olanları da istiyoruz. Onların teklifatı da tamamen bunların zıddıdır. Emvali devletin de hazinei hassaya ait olan kâffesinin de mahallerinde meccanen kalmasıdır.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Hicaz demiryolu.

HASAN BEY (Devamla) — O iktisat mesaili meyanındadır galiba.. Bizim tuttuğumuz nazariye itibariyle eğer emvali devletin, yani baba malının taksimi lâzım gelirse yalnız emvali hususiyei devlet onlarda değil, bizde de vardır. Binaenaleyh emvali hususiyei devleti de baba malı diye taksim edeceksek hepsini bir hamur yapmamız icabeder. Yalnız borcu değil. Matlubatın şartı taksimi böyle olmak icabeder. Hazinei hassa hakkındaki iddiamız daha kuvvetlidir. Çünki diyoruz ki devletin malı değildir. Devletle alâkası yoktur. Devleti emvali meyanında ne bir varidat getirir, ne de bunların idaresi için vukubulan masarif bütçeye girer. Makamın da şahsî malı değildir. Makamın malıdır. Her kim o makamda bulunursa o tasarruf eder ve gayrı kabili taksimdir. Şudur, budur. Onlar da diyorlar ki bu emvalde milli bir şeydir. Nasyonal bir şeydir. Binaenaleyh devlet eşyası gibi ayrılan memleketlere kalması icabeder. İtilâfımız buradan neşet ediyor. Nihayet mukabil teklifimiz de irat getiren varidat hususiyemizden ahvali hususiyei devlete ait olan hukuktan sarfı nazar ederek hazinei hassaya ait olan emvalin muhafazasını teklif ediyoruz. 66 ncı madde zaten kabul edilmiş bulunuyor. 67 nci madde de bir tadilâtımız var. Diğer düveli akide kendi matluplarından bu surette.

MUSTAFA BEY (Kozan) — Hasan Bey 66 ncı maddeyi okuyunuz.

HASAN BEY (Devamla) — Kabul etmişizdir canım.

MUSTAFA BEY (Devamla) — Anlamadık ki.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Ne olacak onların hakkı.

HASAN BEY (Trabzon) — Hulâsası şu olacak: Suriye'li olupta, oraya merbut olupta maaşı için bize gelmek yok. Maaşı için de tebamıza girmek yoktur. Bizim memleketimizde olanlarınkini veririz. olmayanları vermeyiz. Nereden isterse alsın.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — İyidir iyi.. Doğrudur.

HASAN BEY (Devamla) — 67 nci madde Almanya Devletinin bizde vaki olan alacaklarından bizi ibra ettiklerini mübeyyin bir madde vardır. İra kelimesiyle kullanmamışlar, esas alacaklılar kendileri olmadığı için ibra kelimesini istimal edemezlermiş. Bizden bu hususta bir şey talep etmiyeceklerini ilâve ediyorlar. Biz ibra kelimesiyle Alman'lara olan borçlarımızdan sureti katiyede ibra edilmiş olduğunu ifade eder bir madde istiyoruz ve muaddel şekilde bunu teklif ediyoruz. 68 nci maddeyi aynen kabul ediyoruz. Lafzı murat bir maddedir. Bizim ne Almanya devleti ile ne Avusturya devleti ile hiç bir alâkamız olmadığı için kendilerine hakikatte devredecek bir şey yoktur. Olmadığı için de beyhude yere ihtilâf çıkarmakta bir mana yoktur. 69 ncu madde. Bu maddeyi çıkarıyoruz. Şurada birinci tertip evrakı nakdiyenin tediyesinden dolayı Düyunu Umumiye Meclisinin mülga olduğuna dair bir cümle var. Bunu kabul ediyoruz. Yalnız son ibareyi kaldırıyoruz. Mülga olup bu evrakın hâmillerine karşı Türk hükümeti yegâne mesuldür, ibaresini kaldırıyoruz. O evrakın hâmillerine karşı mesuliyetimiz diğer evrakın hâmillerine karşı olan mesuliyetimizden farklı değildir öbürleri de mahkemeye gidebilir. Onuncu tertibin hâmilleri de mahkemeye gidecektir. Devlet bunu vermeyeceğim demiyor ki. Dünya ne zaman mübadelei medeniye haline gelirse biz de o zaman icabına bakacağız ve arz edeyim ki bu gayrı kabili icra bir teklif değildir. Her sene devletiniz bir milyon liralık varidattan vaz geçecek olursa muayyen olan bir zaman zarfında iki milyon lirayı mahvetmek suretiyle yok edebilir. Her sene varidatı devletten eline geçen iki milyon lirayı yeniden çıkarıp imha etmek usuliyle evrakı nakdiyeyi imha etmek kabildir. Ve yegâne kabili tatbik olan şekil budur.

HULUSİ BEY — (?) Amma sonra elimizde dolaştıracak paramız kalmaz.

HASAN BEY (Devamla) — Yerine başkasını çıkarırsanız. Yetmişinci maddeyi de tay ediyoruz. Efendim çünkü. 70 nci madde her ne kadar alıkâmı maliyeye girmiş ise'de mahiyeti itibariyle alıkâmı iktisadiyedendir. Yani sermayesinin ekseriyeti azimesi ecnebi olan Osmanlı şirketleri istihdaf ediyor. Mahiyeti itibariyle alıkâmı iktisadiyedendir. Bundan sonra temamen muahededen çıkarılıp ayrıca tetkik ve intaç edilmesini istihdaf ettiğimiz bahis geliyor. 76 ncı maddeden ta yüz on sekizincimi 119 ncu mu, 116 ncı maddeye mi olan mevat müteallikiir. Fakat müsaade buyurursanız bu bahis hakkında bir hulâsa yapalım. Bu bahis başlıca iki kısma ayrılır. Bu doğrudan doğruya devletleri alâkadar eder. Devletler arasında cereyan eden münasebatı iktisadiyedir. Diğerleri bir çok alıkâm vardır ki, hali harpten evvel ecnebilerle Türkiye tabiiyetinde bulunan Araplar arasında husule gelmiş mukavelâttır. Dayindir, alacaktır. Vesairedir. Buraya konulan şeylerin hepsi behemehal bu kısımda olanların hepsinin behemehal ret edilecek şeyler değildir. Bizim menafiimize tealluk eden cihetler de vardır. Efrat arasında tesis eden itilâf halinde bir sürati intaç için bir heyeti hâkem kabulü deyn mübahisi. mukavelât mebahisi mukavelât kabul etmek için hangi mukavelât verilmiştir. Hangi mukavelât münkasemdir. Mukavelâtın feshinden dolayı tarafeyn akdin için hukuk nedir? Sonra sigortalarda ait olan mukavelât meselesi hayat sigortası kaza vesair hadise sigortaları için bunların hepsi şayanı ret bir şey değildir. Fakat bunların heyeti umumiyesi üzerinde mutabık kalmadıkça ayrıca halledilmek için bunları muahededen çıkarmak istiyoruz ve en nihayet mesaili sulhiye ile öyle pek de yakından alâkadar değil, içinde öyle mebahis vardır ki bir kısım mesaili mübahis vardır ki bu bizim için şimdiye kadar gördüğümüz mebahisin hepsinden haizi ehemmiyettir. O da başlıca beş kısma ait olan meseledir. Bunların içerisinde Şimendiferler meselesi vardır. Eski imtiyazat memeselemiz vardır. Henüz muahedeler, meri olmayan imtiyazat meselesi vardır. İstanbul mukavelât meselesi vardır. Bu imtiyazların harp dolayısiyle, yani harp müddetince on sene resen, hukukan Osmanlı olan Anonim şirketlerinin Türk olan Anonim şirketlerinin sermayesinden ekseriyetini ecnebi hariç olmak itibariyle bunların muamelede tabaai ecnebiye gibi muamele görülmesi onların hukukunun kendilerinin tarafından muvafakat edilmesi talebinden ibarettir. Şimendifer meselesi şudur efendim. Biz bu meseleyi kısmen Ankara itilâfnamesinde yaptık. Bağdat hattının cenubunda kalan aksamının biz Fransız grubuna devrine razı olduk. Şu şart ile ki: bu devirden dolayı bu şirket Bağdat şimendiferleri şirketi Türki-

ye'den hiç bir metalibatı maliyede bulunamaz ve bundan dolayı Türkiye'ye hiç bir mesuliyeti maliye teveccüh etmez. Bu mesuliyeti maliyeyi devri yapacağımız şirket ve devlet muvafakat etmek şartiyle yaptık. Bunların bizim şebekei hadidiye üzerinde bir emvali iktisadileri ve siyasileri vardır. Olabilir ki Anadolu kunpanyası bir Alman şirketidir. Fakat bu şirket harp içerisinde veyahut tahakkuk ettiği zamanlarda bir.... yapmıştır. Bu şirketin esbabı İsviçredeki bir şirkete geçmiştir. Bu suretle Anadolu'daki Anadolu hattı şirketin tasfiye edip müttefiklere devretmek mecburiyetinden Almanya kendisini fiilen kurtarmıştır. Bu şirketler benim değildir, diyor ve bugün müttefikler karşısına İsviçre şirketi çıkarak diyor ki ben bunun yüzde elli yedisine malikim, ekseriyeti benimdir. Bu vaziyet, yani bu hatları ele geçirmek hususunda müttefiklerin vaziyeti gayet müşkil bırakmıştır. Esbab aramışlardır. Bunun izalesi için buldukları çare bütün şirketlere ait olan hatları Türkiyeye istihlâk etmekte görmüşlerdir. Türkiye bu hatları hakkı hâkimine istinaden imtiyazlı hatları veyahut işletme hatlarını tamamen istimlâk edecektir. Bedeli istimlâki şirketlerin mukavelelerinde tayin edilen şeraiti bitaraf bir heyeti hakeme tayin edecektir. Takarrür eden, teayyün eden bedeli mukarrere ile Türkiye tarafından istimlâk edilecektir. Bu istimlâk muamelesini yapabilmek için Türkiye'ye muhtaç lütfen bunlar ikraz edecekler. Sonra bu ikraz muamelesi yapıldıktan sonra Türkiye kendisi hat işlemediği için işletilmekte fayda olmadığı için bunu müttefiklerle Türkiye'nin dahil olacağı bir işletme şirketi. meselâ 30 sene müddetle alacak. Bu işletme hatları verilecek heyeti umumiyesi. Bu suretle bütün şebekei hadidiyemiz müttefiklerin bir grubuna devredilmiş olacaktır. Bu suretle memleketin hayat damarları müttefiklerin elinde bulunacaktır. Biz oraya hissedar olarak dahil olacağız. Yüzde yirmisi bizim olacaktır. Ekseriyet kendilerinden olacaktır. Bu devri mübayaadan sonra tarifeleri şeraiti hazıraya göre yeniden tayin edeceğiz. Bu teklifi hulâsa edecek olursa: Evvelâ şimendiferlerin üzerinde kendilerinin eli olmakla Türkiye'nin hayatı iktisadiyesine hâkim olmak. Bu hatların temin ettiği menafii iktisadiye de kendilerine ait olmak. Bunlara hem siyasi, hem iktisadi kısmını temin eder. Zaten eski hatlar.

İkinci kısım : Mukavelesi tamam olmayan kısımlar ki 1914 mukavelesine merbut olan şimendiferlerin ve bu gün mevzubahis olan hututu hadideyi istilzam etmektedir. Onlar hakkındaki ahkâmı muhafaza etmedikleri için Türkiye'nin gerek şark ve gerek garp şebekei hadidiyesinin müttefiklerin eline verilmesi. Vakıa mevzubahis olan imtiyazı yalnız Fransız'lara vermek olabilir. Fakat bizi kim temin eder ki Fransız'larda bu hatları inşa etmeye başladıkları zaman onlarla iştirâk ederek bir grup halinde yapmayacaklardır. Bu emelleri hâsıl olacak olursa bütün Türkiye'nin hayatı iktisadiyesi üzerine vaziiyet bulunacaklardır. Bu mühim siyasi bir meseledir. Ve artık Türkiye'de kendilerinden başka fiilen iş yapar, Umuru nafia husule getirir, fiilen bir hükümet bulunamaz vaziyeti hâsıl olur. Bendeniz bunu muahedei sulhiyenin en mühim kısmı olarak görmekteyim. Kendi hesabımca bilfiil mübayaa keyfiyetinin husulü için parayı bize ikraz edecekler. Bir kere biz haksızlık yapacağız. Bir şirketin imtiyazını, hukukunu tanımayacağız. Zamanı mübayaa gelmiş midir, gelmemiş midir? Ona bakmayacağız ve para isteyeceğiz. Bunun hakkında bir hüküm tayin ettireceğiz ve mübayaa edeceğiz. Yani hükümeti bir şirkete karşı haksızlığa cebren sevk ediyor. Vakıa bizim bu hatların inşaatı için ve işletmesi için bir borcumuz vardır. Kilometre teminatından başka birinci, ikinci, üçüncü Bağdat tertiplerinin karşılığı olan borçlarımız vardır. Bunlar şirketlerin meydanı tedavüle çıkardığı tahvilâtın itası için verilecek paralardır. Bundan başka bir de şirketin hesabı vardır. Şirketi mübayaa etmek demek eshamını mübayaa etmek demektir. O mübayaanın bedelini bize borç olarak vereceklerdir. Bunu temin edecek varidat göstereceğiz. Bittabi Düyunu Umumiye idaresinden ve bu suretle Düyunu Umumiye İdaresini yeni bir şekilde teşkil etmiş olacağız. İstikraz mukavelesine merbut olan ve mukavelesi tamam olmayan yeni şeyler vardır. İtiraf etmeli ki bu meselede hukukan zayif bir vaziyetteyiz. Mukavele yapılmış fakat...

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Tamam değildir.

HASAN BEY (Devamla) — Parayı son santimine kadar almış yemişizdir.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — O da tamam değildir.

HASAN BEY (Devamla) — Onu da biliyoruz. İhtiyaridir. Henüz sekiz milyon liranın verilmesi ihtiyari bir şeydir.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Devletin ihtiyarisidir.

HASAN BEY (Devamla) — Hayır onların efendim. Öyle itibar ediniz. Bir muvakele yaptık. Size

para verdik. Parayı tamamiyle yediniz. kendinize ait olan kısım icra edilmiş. Aleyhinize ait olan kısmı icra olunmuyor. Bize bu parayı vermediniz. Osmanlı hükümetine verdiniz. Osmanlı hükümetine verdiğiniz bu paradan dolayı biz zaten borcumuzu alıyoruz. Binaenaleyh bu teahhütle biz merbut değiliz ve bununla alâkamız yoktur, diyoruz. Bu kadar denmesi tarafdarıyım. Fakat hukukan meseleyi tetkik ettiğimiz zaman çok kuvvetli vaziyette olmadığımıza da kaniim.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Hukukan onların gayet zayıf vaziyette oldukları mesail pek çoktur.

HASAN BEY (Devamla) — Müsaade buyurun mesaili iktisadiye meyanında ehemmiyetli olan birinci mesele budur. İkinci mesele : İstanbul mukavelâtıdır. 1918'denberi İstanbul hükümetiyle itilâf hükümetlerinin yaptıkları mukavelâtın bütün teferruatına henüz kâfi derecede vakıf değiliz. Ancak malum olan şunlardır. (Nasıl olur da vakıf değilmisiniz.)

HASAN BEY (Devamla) — Bazan perde arkasından yapılmış şeyler olur ki elli sene sonra da haberdar olmazsınız.

TAHSİN BEY (İzmir) — Rontgen kullanınız.

HASAN BEY (Devamla) — Bu mukavelâtın bir kısmı biliyoruz ki İstanbul hükümeti tarafından idare için istikraz şeklinde Düyunu Umumiyeden, bilmem Osmanlı Bankasından. Rejiden vesair yerlerden alınıp yenilen paralardır. İstikrazı dahili : Osmanlı hükümeti istikraz yapmış maaşları vermek için. Bunu kabul etmek lâzım mıdır. Değil midir? Bu bir... İkincisi şunu da söyleyeyim ki İstikrazın birinin karşılığı ellerindedir. Yani Osmanlı Bankasından dahili istikrazlarının esbamının faiz ve amortismanları için konmuş olan altın parayı vermek için vaktiyle konmuş. Üc dört yüz bin lira altın para vardır. Şimdi böyle rehin olarak hükümete para ikraz etmişlerdir. Şimdi bu istikrazı tanımamak iyi bir neticeye müncer olmaz. Bu istikraz mukavelâtı vardır. Bundan başka reji ile tesviyei hesap yapmışlardır. Bütün harp seneleri hesabatını reji ile görmüşlerdir. Reji ile görülen hesapta Osmanlı hükümetine iyice bir şeyler yutturulmuştur.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Evet yutturmuştur.

HASAN BEY (Devamla) — Bir de elektrik şirketinin, Tramvay şirketinin imtiyazatı vardır. Fiyatları, tarifeyi artırmışlardır. Bundan başka bir de Telefon şirketi vardır. Müddeti imtiyazını temdit etmişler ve şeraiti tebdil etmişlerdir. Bundan maada bizi ürküten İtalya ile Hariciye Nazaretinin yaptığı bir aranjman vardır. Listesini gördük. Neler vardır İtalyan'ların matmaı nazarı olan mesaili iktisadiyeyi ihtiva etmektedir. Bunların hangileri ile ne dereceye kadar bir teahhüt manasında mukavele yapılmıştır? Bu malum değildir. Yalnız deniliyor ki tetkik için. taharri için İtalyan'larla bir aranjman yapılmıştır. Fakat bu olur ki tebdili için tahvili tatbiki için verilmiş...

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Kaç tarihli.

HASAN BEY (Devamla) — Son efendim. İzzet Paşanındır. Yani iki sene evvel filân. Asıl şudur ki manasını anlamadan, dinlemeden şeraitini tetkik etmeden kabul etmemeğe istihdaf ettiğimiz mesail bunlardır. Binaeneleyh İstanbul mukavelâtının meriyeti ve bir madde ile Heyeti Umumiyesinin kabulünü ihtiva eden madde gayet karanlık bir maddedir. Bunun bizim tarafımızdan kabul edilmesine imkân yoktur. Esasen görülmemiştir. Bize müzakere için salâhiyet verilmediği için kabul edilmemiştir. Üçüncü mesele : İmtiyazların on sene müddetle temdidi. Alelumum imtiyazların on sene müddetle temdidi midir? Bu haddi zatında ehven görülüyorsa da mühim bir şeydir.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Reji.

HASAN BEY (Devamla) — Reji gider. Derhal rejinin de bakiyesi müddetine on sene ilâveten temdit edilmiş olur.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Bankada.

HASAN BEY (Devamla) — Banka vesaire her ne var ise imtiyazdan on sene kazanmış oluyorlar. Bunu yapmıyoruz. Haddi zatında küçük bir şey olduğu halde evvelki imtiyazına göre imtiyazını yapmış olan bir şirkete daha on sene hakkı imtiyaz vermek haddi zatında ona büyük bir şey vermektir. Oldu üç. Şirketlerin bilhassa şimendifer şirketlerinin vaziyetlerini islah etmek şeraiti hazıraya göre tatbik etmek, yani adaptasyon dedikleri şeyi yapmamızı istiyorlar. Bendeniz kanaatı şahsiyeme göre zan ediyorum ki bunda haklıdırlar ve bunları biz şimdiye kadar yapmalı idik. Yalnız açık konuşalım. Dünyanın hiç bir memleketi yoktur ki hali harpten evvel tesis etmiş olan bir şirketin vaziyetini hâlâ eskisi gibi tutmuş olsun. Gerek ecnebi. gerek dahili bir şirket olsun. Bir imtiyaz sahibi ise şeraitini şeraiti hazırasını yapmamışızdır.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Yine kabahat onlarındır. Nafıa Vekâleti hazırdır.

HASAN BEY (Devamla) — Vakıa son zamanlarda hükümet pek iyi hareket etmiştir. Bunları çağırmıştır. Konuşalım meselemizi hal edelim. Eski tarife ile Bugünkü şirketin işlemesi imkânı yoktur. Bu şirketi iflas ettirmektir. Ve bu da korekt bir harekettir. Bu meseleleri hükümet kendilerine konuşmağı tercih ettiği halde bizimle konuşmamışlardır. Burayı tercih etmemişlerdir. Lozan'a koşmuşlardır. Belki bu şeye arzularının fevkinde olarak siyasete koparmak için başka tarik aramışlardır. Binaenaleyh her zaman bize gelirlerse bu meseleyi açık konuşmağa. tadilâtı yapmağa ben kendi kanaatım namına söylüyorum. Biz de muvafakat etmemiz icabı hak madelettir.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Emniyet etseler gelmezler mi?

HASAN BEY (Devamla) — Müsaade buyurursanız noktai nazarımı arz edeyim. Vaktiyle Muvazenei Maliye Encümenine hakem olarak çağırmış idiniz. O vakit te aynı kanaatı söylemiştim. Sırf husule gelen tebeddül (Forsmajör) kuvvetini iktisap edemezlerdi. Fakat âlemde vukubulan tebeddülâtı iktisadiye şu veya bu şirketin şu veya bu memleketin ahvaline mahsus olmayan ahvali umumiyenin tahavvülünden mütevellittir ki herkesin hakkı vardır.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Elli sene taviz etmek.

HASAN BEY (Devamla) — Taviz isterseniz ne isterseniz isteyiniz. Yani Kanunu Ticaretin (Parsmajör) diye kabul ettiği şeyin dünya üzerinde bir daha bulmanın imkânı yoktur. Bendenizce ahkâmı iktisadiyenin bizim için en mühim ve en hayatî olan bu beş kısımdır. Bunlar arzumuz veçhile noktai nazarımıza muvafık halledecek olursak bakiyesi ki sigorta mukavelâtı vesair mukavelât kısmını istilzam eden mesaildir. Bunlarda anlaşmak imkânı vardır. Bir de Osmanlı şirketlerinin sermayesi ecnebi olduğu halde bunların ecnebi addedilmesine katiyen muvafakat etmemizin imkânı yoktur. Bunda gayet kıskanç olmaklığımızın hakkı vardır. Bunda memleketimizde Osmanlı namı altında ve fakat ecnebi sermayesiyle işletmek gayesini istihdaf ediyoruz. Fakat her şirket parasına tebaan ecnebi olacaktır. Memleketimizin umuru iktisadiyesini, umuru nafiasını, Osmanlı olacak olan şirketlerin idaresine tevdi edecek bir şekle getiririz ki bu da zannediyorum onların kendi menfaatlarının aleyhlerinde hareket etmektedir. Çünki bu emniyetsizliği bize yapmak binnihaye vazgeçerek kapıyı onlara kapamamızı icabedecektir. Bu meselede de haklıyız. Bu mesaili ayrıca halledebilecek olursak ahkâmı iktisadiyenin daha kolaylıkla halletmek imkânı vardır. Müteferri malumat arzu ederseniz ki çıkacak bir mesele olduğu için ben lüzum görmüyorum. Arzu ederseniz ait olduğu Sulh Komisyonunda bu meseleyi müdafaa eden Zekâî Bey arkadaşımız söylesinler. Onu da dinlersiniz. Binaenaleyh mesaili maliye ve iktisadiyenin son bir kısmı kalıyor ki o da Ticaret mukavelesidir. Ticaret mukavelesi (Aneks) merbut bir mukavele olmak üzere merbuttur. Sonra bir de ecnebilerin vaziyeti maliyesi meselesi vardır ki Rıza Nur Bey biraderimiz burada izah buyurdular. Bunun ruhu tebaa ile sureti mutlakada müsavat demektir. Yalnız vergide bir mesele vardır. Bundan ibarettir. Her maddesinde vardır.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Arazi meselesini biraz izah eder misiniz?

HASAN BEY (Devamla) — Yalnız bir mesele vardır. Vergi meselesi de ihtilâflı noktalardan birisidir.

Mecburî istikraz ile servet üzerine fevkalâde olarak vaz olunan müsaderelerden tebaalarını masun bulundurmak talebindedirler. Bu iki şekli biz memleketimizde şimdiye kadar hiç bir zaman yapmamışızdır. Son bir şekilde bir tekâlif yaptık. Yine ihtiyarımızla ecnebileri serbest bıraktığımız gibi şekli de kendilerinin setretmek istedikleri şekilden biraz farklıdır. Çünki tekâlifi milliyede kuruşlu mazbata verdik ve yüzde yirmisine kadar gümrük borçlarına mahsubunu kabul ettik. Hareket edeceğimizi daha tayin etmedik. İhtimal ki daha tekâlifi harp şekline de itiraz etmişizdir. Onlar tekâlifi harbiyeye tabi olmasın tekliflerinden vaz geçmişlerdir. Mecburi bir istikraz yaparsak ve bir de her hangi ahvali fevkalâdeye istinaden malının yüzde onunu sizde malınızın yüzde yirmisini siz vereceksiniz gibi bir şey dersek bundan tebaalarını muaf tutmak için bize bu kaydı ilâve ediyorlar. Ondan başka olan şey de muafiyet, yani müsavat muamelesidir. Bir de bizden bir şey istiyorlar. Teşviki sanayi maksadiyle veyahut her hangi bir maksatla bizim tebaamıza vermek istediğimiz muafiyetlerden de müstefit olmak istiyorlar. Şu sanatı yapan Temettü Vergisi verecek olursa aynı vaziyeti yapan ecnebi de Temettü Vergisi vermiyecektir. Binaenaleyh bu ikinci kısım sanayii milliyenin tekemmülü noktasından şayanı kabul değildir. Kabul edilmiş de değildir. Vakıa diğer memleketleri tetkik edecek olursak her hangi bir sanatı bir memlekette terakki ettirmek istiyorlarsa yapılan vergi muafiyetlerini diğer ecnebi tebaasını seçmeksizin yapar. Muafiyete saik olan

sanattır. Şahıs meselesi değildir. Onların memleketlerinde tuttuğu düstur budur. Fakat biz zayıf bir memleket olduğumuz için memlekette her hangi bir sanayiin ihdasını arzu ederken birtakım muafiyet ve istisnaî muameleler verilmesi lâzım gelen, hatta diğer devletlere birtakım mecburiyetler, külfetler tahmil edeceğimiz zaman arzu etmeyiz ki ecnebiler aynı işleri yaptıkları zaman bunlara muafiyeti yapamayız. Evvelki iki kısmın yapılmasında bendeniz bir mahzur görmüyorum. Gerçi kanaatlarimi söylüyorum. Mecburi istikrazata tabi tutacağız demek nasıl olur bilmiyorum. Ne dereceye kadar doğrudur. Milletin yüzde onuna yüzde yirmisine kendi tebaamıza tatbik edip zulüm yapacağım. Ecnebi tebaasını muaf tutacağım demenin manasını kabul edenlerden değilim. Yalnız bu iki meselede kendimizi haklı görmekteyim. İhtimal ki vergi hususunda, ticaret hususunda, her muamelede ecnebileri aynı müsaadeye tabi tutmak belki istiklâl ile serbestii tam ile gayri kabili telif olduğunu telakki eden olabilir. Hiç bir memleket bilmiyorum ki orada tebaasının verdiği vergiden maada tebaai ecnebiyenin hiç bir vakit böyle mahsus, böyle bir vergi olsun, böyle bir sistem bilmiyorum. Tabiiyet için vergi yapıldığını bilmiyorum. Binaenaleyh bendeniz mevadı maliye, yani vergi mükellefiyeti noktai nazarından arz ettiğim takyidat şayanı kabuldür. Ticaret mukavelesine gelince; ticaret mukavelesi uyuşamayacağımız meseleden biridir.

ABDULLAH EFENDİ (İzmit) — Sulh muahedesi ile ticaret mukavelesinin ne münasebeti vardır?

HASAN BEY (Devamla) — Onlar sulh ile muayyen bir zamanda her hangi muamelei ticariyeye tabi tutulacaklarını da tespit etmek istiyorlar. Bu bir emniyet meselesidir. Başka hiç bir mesele değildir. Yanındaki mukaddemede küçük bir tadilimiz vardır. Hukuku düvel esasına, telif ve tanzimi mukavelât (Sayfa 123) mübadelâtı en emin bir tarzda temin etmek ve bir taraftan büyük Britanya ve Fransa, Çekoslovak hükümetleri, diğer tarafında Türkiye dedikten sonra (Kaçıncı sayfa sesleri) (Sayfa 12 yedinci zeyl) mukavelename projesi... mukaddemede bu tadilâtı yapıyoruz. Tarafeynin arzusu ile bir ticaret mukavelenamesi akdine karar vermişler ve murahhaslarını berveçhi ati tayin etmişlerdir. (Murahhaseyni mumaileyhim usul ve nizamına muvafık bir surette... salâhiyetnamelerini teati ederek ahkâmı atiyeyi kararlaştırmışlardır.) Birinci madde Türkiye'de gümrük hususunda eskiden mevcut olan mukavelâtın kapitülasyonların ilgasını ihtiva ediyor. Bu maddeyi buradan siliyoruz. Yani yeri burası olmadığı için siliyoruz. Ticaret mukavelesi son tadilât veçhile müttefiklerle beş sene için diğer imza eden devletlerle bir sene içindir. Binaenaleyh zamanla mukayyet olan mukavelenamede gümrüğe müteallik olan bu müddet hitam bulduktan sonra başka yerde yoksa eski ahkâm bakidir. Bunu buradan çıkarıyoruz. Ahkâmı müeyyide kısmını ihtiva eden şiyasî kısma koyuyoruz. Bütün kapitülasyonları ifade edecek tarzda bir madde koyuyoruz ve bunu buradan siliyoruz. İkinci maddede bazı tercüme hataları vardır. Aman bunları burada nasıl okuyacağım. «Yetişmiş veya oradan gelmiş mahsulâtı tabiiye ve mamule Türkiye'ye dühullerine kabili tatbik olan tarife 1 Eylül 1936 tarihinden mevkii meriyete konan eşya tarifesinin aynı olacaktır». Burada tercüme hatası vardır. Başka bir şey yoktur. Yani ruhunda yanlışlık yoktur.

HASAN FEHMİ BEY (Maliye Vekili) — Bu kısmın tadilâtı yok mu?

HASAN BEY (Trabzon) — Bu kısım yok. Eski gördüğümüz tadilât vardır. Efendim bunun hututu esasiyesini arz edeyim. Bu maddeleri muhasımlar okusunlar. Sonraya kalsın. Biz yidoruz ki pekâlâ mukavelâtı ticariyemize bir intizam verelim ve şimdiden yapalım ve imza edelim diyorsunuz buna muvafakat edelim. Fakat müstakil olmak üzere. Yani her yeri ile ayrı ayrı imza ederiz. Müddeti iki sene, üç sene, beş senede ısrar etmişlerdir. Nihayet beş seneyi kabul etmişizdir. Tadilâtımız kabul edildiği takdirde üç dört devletin ve diğerleri için de bir sene olmak şartiyle kabul etmişizdir. Tarife olarak kabul edilen şeyin ruhu bizim şimdiki tarifelerimizin ruhudur. Şimdi ikisinin orta yerine şimdi yeni bir tarife giriyor. Zaten eski memnuat kalkmış olduğu için buraya dahil olmayan, yine onikide bırakmak istiyorlar. Onlar da bizim ithalât kısmının en büyüğünü teşkil eden pamuk ve pamuklu mensucatı da almışlardır. Dokuz misli tarifeyi biz yine on iki misli kabul etmek istiyoruz. Bu tadilât ile kabul ediyoruz. Buna mukabil bize verdikleri kendi memleketlerinde kendi kanunlarında hangi muamele ise onu takip edecekler, yani tarifelerini tespit etmiş değillerdir. Biz tarifeyi tespit etmişizdir. Onlar her zaman kendi kanunları mucibince yaptıkları muameleyi taahhüt etmişlerdir. Sonra istihlâkâtı dahileyi rüsumunu şimdiye kadar mevcut olan istihlâkâtı dahiliye rüsumunu aynen kabul etmişlerdir. Bundan sonra yapacaklarımızı da ancak dahilde resme tabi tutulanlara koyabiliriz. Bu müddeti mukavele zarfında istihlâk resmi koymayız.

Mahalli vergilere dair tadilât koymuşlardır. Kabul etmedik çıkardık. Sonra bidayeten talep ederlerse bu mukavele düveli müttefikanın tahtı idaresinde olan müstemlekelerinde tatbik edilecektir. Binaenaleyh serbesttirler. Biz de onlara karşı serbestiz ve şu müddet zarfında meridir diye muayyendir. Bu müddet hitamından sonra tarafeyn yeni bir mukavele yapmazlarsa, yani behemehal senesi zarfında bunun mukavelede kalması lâzım gelir. Tarifeyi aynı zamanlarda yeni esaslara göre yekdiğerine karşı taahhüt almışlardır. Biz alırsak onlar alırlarsa yeniden birleşeceğiz .Yeni esaslara göre ticaret mukavelesi akdedeceğiz. Fakat bu mevkii meriyetten kalkacak. Şayet bu müddet zarfında muahede yapılmazsa bu muahede kalkacaktır. Bu mukavele bittiği vakit yekdiğerine karşı serbestisine malik olacak diye bir madde koyduk. Hututu esasiyesi budur . Bu mukavelename bu maddenin dediğimiz şekilde yaparlarsa şimdiden yeni bir mukavelename yapmaya mecbur olacağız.

SALÂHATTİN BEY Mersin) — Rayiç meselesini izah eder misiniz?

HASAN BEY (Devamla) — Rayiç meselesinde teklif ettiklerini aynen kabul etmiş değiliz.

SALÂHATTİN BEY (Devamla) — İtiraz ettiniz mi?

HASAN BEY (Devamla) — Evet ettik. Kabul etmiş değiliz.

SALÂHATTİN BEY (Devamla) — Biz kabul edildi biliyoruz.

HASAN BEY (Devamla) — Hayır; yalnız ben rayiç usulünün kabul edilmesi taraftarıyım. Şu itibarla mütebeddil tarife taraftarıyım. Bugün yekdiğeriyle mukavelâtı ticariye yapan memleketler altı ay, bir sene gibi kısa bir müddet için yaparlar. Zaman veya paralarının tebeddülüne göre her ay, her hafta, her gün değiştirmek mecburiyetindedirler. İtalya ve İspanya bu vaziyettedir. Biz bunlara dedik ki: Paramızın harp bittikten sonra daha uzun zaman aleyhimize olacağını zannediyoruz. Sebebi ise birçok sermayeler dışarı çıkacaktır. Tesviyei düyun yapıyoruz ve her sene şu kadar parayı istikrazatımızın faiz ve amortismanlarını ödemek için harice göndermek mecburiyetindeyiz. Bunlardan dolayı memleketimizin istihsalâtı harice sattığımız şeyler çoğalıncaya kadar paramızın lehimize tebeddül etmek ihtimali yoktur. Binaenaleyh paramızın sükut ihtimali daha ziyade vaki ise de sükutu mütevellit farkı bir tarafa mütehavvil bir tarife ile lehimize çevirmek faidelidir. Aksi olursa, yani beheri kâğıt bir altın ederken vasatî yüzde yirmi gümrük veren bir gümrük resmi beş kâğıt bir altın olduğuna göre % 35'e çıkar. Bu ne adalet icabatındır, ne de gümrük resminin tezayüdüne medar olacak bir şeydir. Binaenaleyh paramız hangi şeklini takip ederse ona göre tarife yapmak esasına müstenit olarak mütehavvil tarife ona tabi bir meseledir. Mademki aleyhimize bir müddet devam edecektir. Kısa bir müddet yapılmış olması itibariyle ve kabiliyeti tatbikiyesi olmak şartiyle her halde lehimize olduğu kanaatindeyim. Fakat bizim memleketimizde telgraf noksandır. Tatbikat fenadır. Bir tüccarın malı gelmiş olur daha emir gelmedi diye bir gün sonraya kalır. Tahriren tebliğ edilir. Bir gün evvel geldi, bir gün sonra geldi diye müşkilât çıkar. Birtakım suiistimallere sebebiyet verir. Bunun için sabit bir tarife teklif ettik. Biliyorum ki bu bizim aleyhimizedir. Fakat bizim memleketimizde vesaiti muhabere noksandır. Telgraflar emin değildir.

Müşkilât çıkar. Yarın şikâyete başlarsınız. Onun için aleyhimize olarak bu muayyen bir müddet için tespit edilmiş dedik. Paramız velevki muayyen bir zaman için olsun iyileşir ve gümrük resmi yüzde yirmi iken yüzde yüze. üç yüze çıkar diye bize mütehavvil bir tarife teklif etmişlerdir. Fakat tekliflerinde biraz kurnazlık etmişlerdir. Mebde olmak üzere itibara alınacak noktayı tespit etmemişlerdir. Mukavelenin mevkii meriyete konacağı tarihi tespit etmişlerdir. Binaenaleyh yapılan tarife filân tarihte mevcut olan tarifedir. Ve muahedeye konmuştur. Binaenaleyh kabiliyeti tatbikiyesi olacak bir şekilde bazı esaslar dahilinde 9 - 12 misli değil aynı zamanda beş misle tabi olanlarında kâğıt para düşük iken kâğıt para düştükçe tahvilâtı takip edecek zannediyorum ki lehimize olur. aleyhimize olmaz. Bunun için bu maddeye muaddel olarak kabul etmek doğru olur. Binaenaleyh üçüncü madde 1916 tarihinde mezkûr rüsuma kabili tatbik olan tezyit tarifleri 1 Mart 1923, 1920 tarihinde şubat zarfında Türk altın lirası ile Türk kâğıt parası olan farka göre demekle esas olacak olan mebdei kasdetmiş oluruz. 1 Mart 1923' deki esasa göre hayır efendim bir de 1922 senesinde.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Para vaziyetini esas tutacağız.

HASAN BEY (Devamla) — Birisi 1 Kânunuevvel 1922, mevcut olan tarifler var. Tarifenin altın farkına nazaran mütehavvil olacak olan farka nisbetle mebde olacak tarifede 1923 Şubat zarfındaki Türk kâğıdı ile Türk altın lirası arasında mevcut olan farka nisbet ediyoruz. Yani Maliye Vekâleti bakmış-

tır. Maliye Vekâleti şu zaman zarfında mebde ittihaz etmek üzere en iyi işimize gelen parayı bunu düşünmüştür. Bu mebde nisbetle tahvilâtı takip edeceğiz. Fakat istiyoruz ki bu mebde muayyen olsun çünki olabilir ki tarife koyacağı zaman yer yaparlar, kâğıdı düşürürler. Ona göre tarife yaparlar. Bir ay zarfında tetkikini teklif ediyorlar .Maliye Vekâleti bir ay zarfında bunun tatbikine imkân olmadığı için üç aya çıkarıyoruz. Fakat altın para tenezzül ede ede. Beş kâğıt bir altın olmuştur. Şey düşmeyecektir. Beş misli tarifeye tabi eşya meydandaki nisbette yüzde otuz farkı da irae etse beş misli olan tarifeye tenzil hâsıl olduğu zaman o vakit o hasıl oluncaya kadar lehimize olanları tenzil etmiyoruz. Sebebi biz beş mislime tevafuk eden eşyayı ihtiyacatı asliyeye göre zaten altın para ile kâğıt arasındaki farka göre tezyit etmiş değiliz. Şimdiye kadar bunu böyle yaptık. Binaenaleyh mani ne olursa olsun yapmayız diyoruz lehimize bir kayıttır. Sonra dördüncü maddede hangi esaslara nazaran Türkiye memnuat vazedebilir. Orada unutulmuş bir mesele vardır. İkinci olmak üzere usuli iktisadiye tehlikesine karşı yapılmış olan mahaziri ciddiye mani olmak için tahdidat, memnuat yapabilir. Yani bu esaslar öyle bir esastır. Bunun içine girecek memnuat yoktur. Sonra yedinci maddede inhisar vücuda getirmek veyahut inhisarları idame etmek için dahi memnuat yapabiliriz. Diğer esaslara ilâve edilir.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Mutavassıt cetveli lütfeder misiniz?

HASAN BEY (Devamla) — Vardır. 270 numarasını çıkarıyoruz. Oradan öbür tarafa gönderiyoruz. Hırdavat gibi şeylerdir. Yani aktar eşyası beş bin liralık, yirmi bin liralık ithal edilen eşyayı ticariyedir. Bunlara altın para: Halbuki 170 numaraya dahil olan pamuk ve pamuklu mensucat. 7-8 milyon liralıktır ithali teşkil eden kalem. Sonra beşinci maddede bir tadil olacaktır. Aynı veya muvazi yetişmiş olan veya oradan gelmiş olan emtia ancak Türkiye'de istihlâk rüsumatına tabi olmaktadır. Sonra Osmanlı İmparatorluğundan ayrılmış olan diğer memleketlerde mukavelâtı ticariyeyi en ziyade naili müsaade olan devlet meyanına ithaline dair esas ittihaz etmeyeceklerine dair bir kayıt vardır. Ona biraz daha kayıt ilâve edildi. Hududu ticareti ancak yaptığımız mukavele vardır bu da şey olamaz. En ziyade naili müsaade olan mesaili olamaz. Sonra dokuzuncu madde muaddeldir. İşbu kısmının ahkâmı İngiltere, Fransa, Japonya tarafından diye okundu. Diğerleri için bir senedir. Seyrisefain meselesinde serbestii ticariyeye istinaden kendi tebamız ancak kavanin müddetini beş sene müddetle koydukları bir kayıttır. Binaenaleyh kuyudat hakkı sonradan rücu ile buraya koydukları bir maddedir. (Kapotaj). Onu da çıkarmış tay etmişizdir. Kapotaj hakkı mahfuz olarak saydı bahsinde bizim kendi milli proğramımızda mutlak olarak... Bunun haricinde limanımızdan eşya ve yolcu alıp Avrupa'ya götürmek ve Avrupa'dan getirmek herhangi bir limanımıza koyacakları, tabi olacakları muamele bizim proğramımızın tabi olacakları muameledir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Müddet ne oldu?

HASAN BEY (Devamla) — Hangi müddet?

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Beş sene kapotaj hakkı.

HASAN BEY (Devamla) — Onu ret ettik ve bu seyrisefain muamelâtı için on sene müddet koyuyorlar. Onu da biz beş seneye indiriyoruz. Sonra vapurların şehadetnamelerin düveli itilâfiye tarafından şehadetnameler Türk şedahetnameleri gibi meri tutulacağını söylemişlerdi. Siz de bizim vapularımıza verdiğimiz şehadetnameleri meri ve mukayyet tutarsanız biz de tutarız dedik.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Bu müddet münkati olduğu zaman.

HASAN BEY (Devamla) — Yeni bir mukavelename yapacağız iktisab eder maddesi vardır.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Nihayet bulduğuna dair içtimaa lüzum yok değil mi?

HASAN BEY (Devamla) — Hayır efendim husule gelmezse tarafeyn yekdiğerine karşı serbestii tammeyi ihraz eder diye bir madde vardır. 134 ncü maddede 18 nci maddeyi okudu. 19 ncu madde tay. 20 nci madde ipkadır.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Beş dakika istirahatten sonra soracağımız şeyler vardır.

REİS — On dakika teneffüs etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

ÜÇÜNCÜ CELSE

Açılma Saati : 4.23

REİS : İkinci Reisvekili Musa Kâzım Efendi

KÂTİPLER : Refik Bey (Konya), Hüsnü Bey (Bitlis)

REİS — Celseyi açıyorum efendim. Sual sırası Sırrı Beyin.

SIRRI BEY (İzmit) — Konferans dağıldıktan sonra gerek talik ve gerek inkıta ne derse densin. heyeti murahhasamızın bir tenkit şeklinde bazı mevaddı kabul ve bazı mevaddı ret etmek suretiyle vermiş olduğu projede zatı âlinizin de reyi var mıdır, yok mudur?

HASAN BEY (Trabzon) — Sureti umumiyede şunu söyliyeyim ki. efendim heyeti murahhasa orada ne yapmış ise müştereken yapmıştır.

SIRRI BEY — Kabul olunan muahede zatı âlinizin reyi munzammıdır, değil midir?

HASAN BEY (Devamla) — Konferansda mı?

SIRRI BEY (Devamla) — Konferansta demiyorum.

HASAN BEY — Anlamıyorum. hangi meseleyi karıştırıyorsun? Her hangi bir meselede olursa olsun. gerek mesaili arziye ve gerek mesaili iktisadiye ve gerek diğer mesailde olsun yapılan şeylerde ben tamamen arkadaşlarımla beraberim.

SIRRI BEY (Devamla) — Şu halde maksadım anlaşılmadı.

REİS — Tabiî anlaşılmadı.

SIRRI BEY (Devamla) — Paşam siz cevap verecek değilsiniz.

HASAN BEY (Devamla) — Sırrı Beyefendi muayyen bir noktayı kastediyorsanız anlamadım.

SIRRI BEY (Devamla) — Arz edeyim. Konferans dağıldıktan sonra siz buraya gelmek üzere tehîi hareket iken tarafınızdan yani heyeti murahhasa tarafından müteliflere bir nota verilmiştir. Bu notada bazı mevad kabul edilmiş bazı mevad kabul edilmemiştir. Bu kabul edilen mevad içerisinde kısmı siyaseti sormuyorum. kısmı araziyi sormuyorum. yalnız size kısmı iktisadî ve malî hakkındaki zatı âlinizin reyi munzam olup olmadığını soruyorum.

HASAN BEY (Devamla) — Efendi kardeşim, şurada anlamadığım bir nokta vardır. Bir defa konferans dağıldıktan sonra bir kere bizim nota verdiğimizi, anlamıyorum. Konferansın dağılması Pazar günü saat dokuz buçukta Lort Gürzon'un yevmi hareketi olduğu gündür. Ondan sonra heyeti murahhasa tarafından bir nota verildiğini bilmiyorum.

SIRRI BEY (Devamla) — Bu notayı saat sekizde verdiniz. O vakit reyiniz var mıdır?

HASAN BEY (Devamla) — Saat sekizde verildiğini de bilmiyorum.

SIRRI BEY (Devamla) — Beyan ettiğim tenkidat hakkımı hıfzediyorum. Harbi umumîye tekaddüm eden günlerde Fransızlarla bir istikraz mukabilinde Fransız heyetlerine bazı şimendifer şebekeleri teahhüt etmişsiniz. Bilâhare vermemiştik. Fakat hükümeti milliye tarafından bu istikraz mukabili size verilen imtiyazat hakkı mahfuzdur diye Fransız Hükümeti tarafından resmî gayri resmî bilvasıta hiç bir tebligat vaki oldu mu?

HASAN BEY (Devamla) — Olmamıştır. İstikrazı dahilîmizi Düyunu Umumiye kabul ederek müterakim faizleri verecek miyiz, vermeyecek miyiz? İstikrazı dahilînin iki kısmı vardır. Birisi taksime ithal edilip edilmemek. Taksime ithal edilmemek istikrazı dahilînin bir borç olarak verilmesi faizlerinin verilmemesi manasını tazammun etmez. Bunlar ayrı ayrı şeylerdir. İstikrazı dahilî harp içinde yapılmış bir istikrazdır. Bundan ayrılan memleketlere de istiyoruz. Bunu vermeleri nedir? Bunu bilmiyorum. Fakat devletin borcudur. Binaenaleyh devlet bunu ne şekilde halledecek, ne suretle tesviye edecek bilmem. Buralarının teferruatını bilmem. Yalnız devletin borcudur bunu bilirim.

SIRRI BEY (Devamla) — Düyunu Umumiye bunu ne suretle telakki etmiştir?

HASAN BEY (Devamla) — Düyunu Umumiye bunu kabul etmemek istemiştir. Hatta kendisinin mübayaa ettiği bir milyon lira vardır.

Bidayetteki teklifleri görürseniz bir milyon liranın da gûya ihtiyat akçesi kurtarmak istemiştir. Biz bunu kabul etmek istemedik. Heyeti murahhasanın verdiği karar ekseriyeti haiz olan bir karardır. İtalya delegesi mevcut idi. Düyunu Umumiye meselesinin ekseriyetle halli lâzım idi. Düyunu Umumiyei teşkil eden paralar eshamdır, paradır. Binaenaleyh bunu tediye etmemiz lâzım gelir diye ret ettik. Bu teklifleri çıkarttık.

SIRRI BEY (Devamla) — Razı oldular mı?

HASAN BEY (Devamla) — Razı olmuşlardır. Yani bunu ihtiyat sermayeleri meyanında saklamaya razı olmuşlardır.

SIRRI BEY (Devamla) — Yani razı oldular mı?

HASAN BEY (Devamla) — Evet.

REİS — Buyurun Tevfik Rüştü Bey sual hakkı sizindir.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Efendim müsaade buyurunuz. Bendenizin not ettiğim şey o kadar çok ki, söz olarak yapmak lâzım.

REİS — Buyurun Tahsin Bey.

TAHSİN BEY (İzmir) — Efendim: Donanma Cemiyetine ait olan yedi (7) milyon lira mahsup edilmiş buyurdular. Bu para; alinin. velinin, şunun, bunun ianesinden hasıl olmuştur. Donanma Cemiyeti bir müessesei hayriye ve milliyedir. Hangi hak ve salâhiyet ile heyeti murahhasa bunun mahsubuna bakmıştır. Bu âdeta benim, şunun bunun, muharebeden evvel İngiltere'ye bir gemi siparişi gibidir. Bu gemiyi İngilizler almış. Muharebeden sonra bankada bulunan bu parayı İngilizler takası takas etmişlerdir. Binaenaleyh Donanma Cemiyetine ait olan bu paranın ianeden mürekkep olan bu paranın, hususî mahiyeti haiz olan bu paranın takası takas edilmesi, hukukan katiyen gayri caizdir. Yani bunu biz Donanma Cemiyeti İngiltere mahkemelerine müracaatla bu parayı belki alabiliriz. 57 nci maddenin tazammun ettiği tazminat kısmına ne suretle ithal edilmiştir? Hiç münasebeti yoktur.

HASAN BEY (Trabzon) — Şimdi efendim, takası takas şekli bizim teklifimizde yoktur. Onlara bizden tebaaları için, hasarzede tabaaları için tamirat namiyle bir şey istemeyecekler. Biz de Düyunu Umumiye idaresinin birinci evrakı nakdiye karşılığı olan beş milyon altını ve harpten evvel Armistrank Fabrikasına sipariş edilen gemilerin parasını talep etmemeyi taahhüt ettik. Bunu bir mahsup şeklinde farz ediniz. İngiltere diyor ki, benim müsadere ettiğim gemiler, devlet gemileridir.

TAHSİN BEY (Devamla) — Gemiler öyle. paralar?

TAHSİN BEY (Devamla) — Paralar da öyledir. Hükümet gemi yaptırmıştır. Yaptıracağı gemiye mukabil taksit para göndermiştir ve gönderilen para içerisinde Donanma Cemiyetinin parası da dahildir. Donanma Cemiyeti hakkının ziyaından dolayı Hükümetten mütalebede bulunabilir. Yoksa gemi bedelinden dolayı Donanma Cemiyetinin gidip İngiltere Hükümetinden istemeye hakkı yoktur. Binaenaleyh Donanma Cemiyeti eşhası hususiye, eşhası maneviye olmak üzere matalibini Hükümetten talep edebilir.

ETHEM FEHMİ BEY (Menteşe) — Hükümet gemilerini teslim etmiş mi idi?

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Canım Hasan Bey, parayı kim almış. Konturatoyu kim yapmış, Hükümet mi?

HASAN BEY (Trabzon) — Hükümet.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Efendim, bir kere yekûnen borcumuz ne idi? Bunların teklifleriyle ne oldu? Siz indirdiniz? Bir yekûn veriniz.

HASAN BEY (Devamla) — O halde cetveli açalım. Lazımüttaksim olmak üzere cetvele ithal edilen muhtelif istikrazatın yekûnu bize cetvelde yüz elli dokuz milyon küsur lira veriyor. Kabul ettiğimiz şekli taksim nisbeti varidat esasına göre birinci safhai taksim. İkinci safhai taksim birinci safhai taksimde Balkanlara isabet eden borç, 1913'te isabet eden borç. Yani Balkanların yekûn varidatı 19,4 tür. Şöyle bir şeydir. (19) küsur takribîdir. Irak, Suriye, yani harbi umumî neticesinde bizden ayrılan memleketlere isabet edecek deyinin nisbeti de 22,5 dur. İsabet edecek olan deynin nisbeti, yani deynin isabet miktarı. Şu halde yekûn itibarıyle 41,42 kadar bir şey demek yekûn borcun % 41'i bizden muhtelif tarihlerde ayrılan memleketlere gidecektir. Yüzde elli dokuz alınması ki, yuvarlak rakam alırsak % 60'ı bizde kalacaktır. Yüzde kırkı onlara gidecektir. Yekûn borcun yüzde altmışını bizim için alıkoyunuz % 40'ını diğer memleketlere veriyor.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Bu iki taraf arasında itilâf olunan şekil bu mudur?

HASAN BEY (Devamla) — Evet, budur.

SALÂHATTİN BEY (Devamla) — 914 veya 918 olması lâzım geleceği istikraz farkları vesaire istikrazı dahilî farkları hepsi bunun içinde midir?

HASAN BEY (Devamla) — İstikrazı dahilî farkları dahil değildir. Evrakı nakdiye de bu cetvele giremez. Bu şu borçtan bize kalacak olan borçtur. Yani bu % 50'nin % 60'ı 90 milyon eder. Sekizin yüzde altmışı da beş eder. Faiz vasatı olarak malumdur ki. faiz bizde muhteliftir. Bazıları % 4 ve bazıları da % 4,5, yekûn itibariyle amortismanların olacağını kabul edersek, % 5.5 lâzımdır. Faiz amortismanları vermek için.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Haniya biz borçları affettik deniyordu?

HASAN BEY (Devamla) — Başka bir suretle af edilmiş değildir. Başka türlü şekli af yoktur.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Müekkillerle anlaşmak meselesini Hükümet gitmeden ne için yapmadı? Mesaili iktisadiye için soruyorum.

HASAN BEY (Devamla) — Hiç şüphe yoktur ki, borçlarımızın tarzı tesviyesidir. Bu mesele hususunda bendeniz evvelce buraya gelişimden evvel müzakerenin ilk sırasında bu meseleyi ortaya atmışımdır. Belki gazetelerde...

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Neden yapılmadı Lozan'da. Yani Paris'e gönderilip düyunu tasfiye meselesi?

HASAN BEY (Devamla) — Evet efendim. bu mesele müzakere edilmiştir. Bu hususta müşavir arkadaşlarımız biraz ihtilâfı âraya varmışlardır. Ekseriyet bu noktai nazarın anlaşmak zemini olmak üzere zaten borçlarımızın ekserisi Fransızlara olmak itibariyle Frank esasından anlaşmak idi. Bu mesele lâzım olduğu ve bunun muvafık olduğuna karar verilmiştir. Bendeniz buraya gelmezden evvel Reis Paşa Hazretlerinin riyaseti altında toplanan encümende müzakere edilmiştir ve böyle bir karara iktiran etmiştir. Şekli halli derhal Paris'te portürleri toplayıp bir taraftan müzakeresi siyasiye devam edip diğer taraftan meseleyi orada halledip usulü imza edince o meseleyi de bitirmek yolu mevzubahis olmuştur. Fakat bendeniz buraya gelmem lâzım oldu. Paşa Hazretleri bendenizi ayırmazlardı. Mesaili maliyeyi müzakere etmek için bizzat kendilerinin gitmesine vaziyet müsait olmamıştır. Her zaman mesele elde olduğu ve portürleri toplayıp. müzakere edip bunlarla anlaşmanın imkânı olduğunu söyleyen vardır. İster istemez mesele sulh müzakeresinden sonraya kalması icabetmiştir. Mesele böyledir. Bazı metalibatta hak olduğunu zatı âliniz de kabul ediyorsunuz. (Radabsiyon) dedikleri. yani icabatı sulhe göre tevfik etmek vesaireyi.

SALÂHATTİN BEY (Devamla) — Giden heyet bütün bunları Hükümete hatırlatarak gitmemişmi idi? Yani kendilerinin sulh için giden Hükümet mesaili dahiliyei azime ki. imtiyazlardı. Düyunu Umumiyenin bir kararı olmuş gibi. yani Hükümetin kararını kararı mahsus olmak üzere verilmiş gibi Hükümet iade etmek istemiştir.

Mesaili iktisadiyei azimedir ki. imtiyazlardır. Bunlardan harice karşı medyun olduğumuz miktar ki. bunları halletmek için münasip bir sureti tesviyeyi düşünmemiş. aramamış da ne için gitmiş. gezmeye mi gitmiş? Niçin ihzar etmemiş ve alâkadaranı ile bu mesele hakkında müzakerede bulunmamış. Gezmeye mi gitti? Sualim budur. Elinizde mesaili iktisadiye lâyihası ne idi?

HASAN BEY (Devamla) — Mesaili iktisadiyede ve şirketler mesailinin hallinde Hükümetinizin noktai nazarını ve bendenizin noktai nazarım doğrudan doğruya memleketin meselesidir. Sulh meselesi değildir. Bunları Hükümet halletmeye hazırdır. Hükümet bunları halletmek için alâkadarları...

SELÂHATTİN BEY (Devamla) — Anlıyorum ki, mesaili iktisadiye hakkında müspet bir netice ve müspet bir kanaat verilmemiştir. Bunun için hiç kimse itimat ederek alâkadarlarını istememiştir. Sonra Hükümet dahili memlekette borç kabul etmiş midir? Dahili memlekette harp dolayısiyle şirketlerin ve eşhasın vaki olan zarar ve ziyanları kabul etti mi etmedi mi? Tazmin prensibini kabul etti mi?

HASAN BEY (Devamla) — Bu sual bendenize teveccüh etmez zannederim.

FEVZİ EFENDİ (Erzincan) — 124 ncü maddede şimendiferlerin takimiyle terk olunacağını gösteriyor. Halbuki hicaz şimendiferi tesis masarifatının kısmı azamı bizden. yani Türkiye'den, Osmanlı Devletinden verilmiş ve etraftan da Hindistan gibi bazı yerler de muavenette bulunmuş, binaenaleyh o şimendifer hututuna dair bir müzakere sebkat etmiş midir?

HASAN BEY (Devamla) — Hicaz şimendiferlerinde hattı hareketim şu olmuştur. Ayrılan memleketlerin hazinei hassaya ait olan emlâkin muhafazası mevzubahis olduğu gibi bu hat siyasi bir Hükümet hattı değildir. Bu dinî bir hattır. Vaki olan sarfiyatın ekseriyeti azimesi müslümanların ianesi ile olmuştur. Bu hat bunun için yapılmıştır.

RASİH EFENDİ (Antalya) — Orayı bütün Türk askerleri yaptı.

FEVZİ EFENDİ (Erzincan) — Betahsis Osmanlı Devletinin efradıdır.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Askerin yevmiyesi altmış para idi.

HASAN BEY (Devamla) — Parasını Hükümet verdikten sonra. yani islâmların müşterek malıdır.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbekir) — Bizim maaşlar da dahildir.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — O halde makamı hilâfete aittir.

HASAN BEY (Devamla) — Bu hat gerek dinî bir hat olmak ve gerek erbabı haccın vesaitine tahsis edilmiş bulunmak itibariyle bunun idaresi doğrudan doğruya makamı hilâfete ait olmalıdır. denmiştir.

Binaenaleyh bu hat menfaat getirir bir hat olmadığı için makamı hilâfetin tahtı idaresinde idare ediliyor. Menafii islâmların ihtiyacatına tahsis edilir demişizdir. Onlar da evet bu hatta dinî bir mahiyet vardır ve böyle yapılmıştır. Fakat demeyiniz ki, bütün paraları yalnız islâmlar vermiştir. Her şeyden haberdardırlar karşımızdakiler. Hicaz yolu ianesi diye çıkarmışınız. Bunu Ahmet, Mehmet, Yanku, kosti de vermiştir. Ahmet kadar Yanko'nun da hakkı vardır demişlerdir. Fakat ekseriyeti azîmesi iane olarak islâm parasiyle yapılmıştır ve ıslâm askeri ile asakiri şahane ile yapılmıştı. Fakat bunların hiç birisi ayrılmış bir memleketteki hatta başka bir memlekette bulunan kuvvet tarafından bir idare tarafından. bir idare tarafından vaziyet edilmesine sebep değil midir?

FEVZİ EFENDİ (Erzincan) — Diğer bir devlet idaresinde bulunan sair şirketlerin böyle bir müessesesi yok mu?

HASAN BEY (Devamla) — Yalnız yapılacak bir şey vardır. Onların dimağındakini söylüyorum. Bu hattın heyeti idaresine alâkadar müslümanlarından müslüman aza konur. Hat mahallî halkın hattıdır. Hüccacın sühuletle gidip gelmesi vesaire vesairesi temin edilir. İslâmların bu hattan istifadesi her cihetle temin edilir. Yapabileceğimiz şey bundan ibarettir. Mesele böyle kalmıştır. Yani başka bir makamın malı mülkü haline getiremeyiz demişlerdir.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — 159 milyon borç altın mıdır. evrakı nakdiye midir?

HASAN BEY (Devamla) — Hepsi çil, çil altındır.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbekir) — Faizini de altın mı vereceğiz?

HASAN BEY (Devamla) — Vermemek için uğraşıyoruz.

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Tamirat namiyle bizden milyonlarca lira istiyorlar. Fakat Anadolu'da mal ve hayvan olarak Yunanlılara naklettirdikleri milyonlarca emval hakkında bir şey konuşuldu mu? Yani onları olsun tazminattan, tamirattan vazgeçtik emvali menkule olarak Yunanistan'a gönderilen emvalin bedelini kurtarmak mümkün olacak mı? Hiç olmazsa bunu alalım beyim.

HASAN BEY (Devamla) — Zatı âliniz belki bendenizin ilk defa buraya izahat vermeye geldiğim vakit burada bulunmadınız. Bunun uzun safahatı vardır. Biz yunanlılardan tamirat olmak üzere hiç bir sebep olmaksızın hiç bir maksadı askeri bulunmaksızın sırf imha ve tahrip maksadiyle hareket ederek memleketimizi yaktıklarını bu barbarlığın malî kıymetinin neye baliğ olduğunu tahriren kitap halinde teferruatiyle izah etmiş ve bu kitabı her tarafa tevzi etmiştir. Yunanlılardan dört milyon altın frank istemiştik. Sabit ve muayyen bir miktar olmak üzere bittabi onların tarafından da mukabil teklifata maruz kaldık. Sizin bize yaptığınız bu kadar şeyler vardır. Bu kadar Yunan tebaasını memleketten sürdünüz. çıkardınız. Onlara Yunan Hükümeti şu kadar masraf yapmıştır. Mukabil metalip dermeyan etmişlerdir. Daima karşımıza sürdükleri şey : Mütekabilen tarafeyn yekdiğerinden bir şey aramasıdır. Biz metalibimizden sarfı nazar etmemişizdir. Nihayet şu şekli onlar kabul eder görünmüşlerdir. Türkiye'nin Yunanlılardan talep ettikleri tamiratı iki hükümet aralarında anlaşacaklardır.

TAHSİN BEY (İzmir) — Kuvvei teyidiyesi.

HASAN BEY (Devamla) — Anlaşamazlarsa hakeme müracaat edeceklerdir. Bizim noktai nazarımız bu tamiratın miktarı için hakeme gitmeye razı olmuşuzdur. (Hakem kim sesleri) Kabul edeceğimiz bir hakeme. Şekli budur. Kuvvei teyidiyesi olarak bendeniz memleketin içerisinde Yunan tebaasına ait emval ve emlâkten başka bir şey görmüyorum. Yunan tebaası diyorum. Rumlar değil.

ZAMİR BEY (Adana) — Avusturya Hükümeti gibi taksime uğrayan bütün hükümetin gerek harp içindeki ve gerek sair borçları aralarında taksim edilmiştir. Müttefikler neden Osmanlı Hükümetinden, İmparatorluğundan kalan borçları yalnız Türk Milletine yükletmek istiyorlar? Bu hususu bizim murahhaslarımız ne suretle müdafaa etmiştir? Çünkü bizim üzerimize 200 milyon. İki yüz milyon fazla para düşüyor. Halbuki biz de bir çok memleketler kaybettik. Tutturmuşlar 1914'ten itibaren yapılan şeyleri.

HASAN BEY (Devamla) — Yani Avusturya'ya harp düyunu taksim ettikleri halde neden Türkiye'ye taksim etmediler. Avusturya'nın harp düyununu taksim ettiklerine emin misiniz?

ZAMİR BEY (Devamla) — Görüyoruz öyle duyuyoruz.

HASAN BEY (Devamla) — Sen Jermen muahedesini tetkik buyurduğunuz zaman o muahedede diyor ki, harp düyunundan mütevellit mesuliyet bilhassa badettaksim kalan Avusturya'ya aittir. Bunu sarahaten söyler Senjermen muahedesi. Harbi umumînin mağluplarından hiç bir memleketin harp düyununu hiç bir vakit nazarı itibara almamışlardır. Esnayı taksimde nazarı itibara almamışlar ve onla-

rın sırtına yüklemişlerdir. Evrakı nakdiyede bendeniz meseleyi taallûku itibariyle, hatta biz esnayı müzakerede komisyonlar ve tali komisyonlar yalnız evrakı nakdiyede Avusturya'nın vaziyetinde taksime benzer bir şey vardır. Faka orada bir fark var. Oradaki evrakı nakdiye Avusturya Hükümeti tarafından çıkarılmamıştır. Bir şahsiyeti maneviye bankası tarafından meydanı tedavüle çıkarılmıştır. Evrakı tedavüle eshabları bankasının taksimine dahil olmuştur. Ne bulmuşlarsa altın olarak Avusturya bankasının kasalarında onu taksim etmişlerdir. Yalnız bir şey var. Avusturya'dan ayrılan memleketlerde kalan emlâki hususiyeyi devletle, buna muadil olan madenleri vesaireleri, ayrılan memleketlerde meccanen bırakmışlardır. Ayrılan memleketlerde emlâki hususiyei devletin bilâbedel terk edilmemesini ayrı sormuşuzdur. Bize verilmesini istediğimiz zaman Avusturya misalini de ileri sürmüşüzdür. Ayrılan bu memleketlerde Avusturya namına mukayyet olan emlâki hususiyeyi tamirat komisyonuna düveli müttefika namına almak için salâhiyet vermişlerdir. Fakat fiiliyatta tahkikatım mahalli hükümetleri bu emlâkı, bu tamirat komisyonu tarafından satılıp parasının müttefiklere geçmesine de fiiliyatla mani olabilmişlerdir. Çünkü kendileri talip olmamışlardır. Yalnız emlâkde yapmış oldukları muameleyi de Avusturya Hükümetine vermek için Avusturya'nın namına, yani tamirat namiyle almak için yapmışlardır. Fakat fiiliyatta buna muvaffak olamamışlardır. Binaenaleyh Avusturya'da harp düyunu olarak diğer memleketlere taksim edilmiş düyun yoktur. Senjermen muahedesinin 203 ncü maddesinden itibaren on - onbeş maddesi mütevaliyen Avusturya'daki taksimi düyunda istihdaf eden şekillerdir. Tetkik buyurulursa böyle değildir.

BASRİ BEY (Karesi) — Efendim. Yunanlıların yaptıkları tahribat için kendilerinden bir şey almak mümkün olmadığını demin söylediniz.

HASAN BEY (Devamla) — İmkânı hâlâ arıyoruz.

BASRİ BEY (Devamla) — Ve kısmen de muallakta kaldı buyuruyorsunuz. Bandırma'daki yalnız livamızın bir kasabasıdır. Yunanlıların ika ettikleri tahribatın miktarı (60) milyon liradır. Biz bu tamiratın parasını alamadığımız surette acaba bu tahribatı, bu hasaratı Hükümet tazmin edebilecek midir? Hükümet bu hasarata maruz kalan halkı ne suretle ikdar edecektir? Buna mukabil Yunan tebaasının emvali gayri menkulesi olduğunu söylüyorsunuz. Bu emvali gayri menkule Yunanlıların ika ettikleri tahribatın yanında pek ehemmiyetsiz kalır. Hükümet bu hususta ne düşünüyor?

HASAN BEY (Devamla) — Yalnız şurasını arz edeyim ki Hükümetin vereceği cevabı bendenizin vermekliğim doğru olmaz. Bir ikincisi heyeti murahhasanın bütün vazifesi Yunanlılardan memleketimizde yaptıkları tahribata mukabil bir tazminat koparmaktır. Ve bu iddiamızı sonuna kadar yaptık yapıyoruz.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Niçin bir teminat almadınız?

HASAN BEY (Devamla) — Teminat almak teminata muvafakatla olur. Teminat vermeyince ne suretle teminat alacağız? Bugün Yunanlıları vesaiti cebriye ile yola getirmekten başka çare kalmamıştır.

SALÂHATTİN BEY (Devamla) — Hiç olmazsa Garbî Trakya limanlarının varidatını alaydınız.

HASAN BEY (Devamla) — Verirse kim almaz; fakat vermezse ne suretle alırız?

SALÂHATTİN BEY (Devamla) — O halde biz bunu ne ile alacağız?

HASAN BEY (Devamla) — Vermezse almak çaresi cebren gidip almaktır.

SALÂHATTİN BEY (Devamla) — Bunun fiili teminat çaresi olarak ne vardır?

HASAN BEY (Devamla) — Yunan tebaasına ait emval ve emlâkden başka fiili ve malî bir teminat görmüyorum. Bundan başka Yunanlılardan bu muhik metalibatımızı istiyfa etmedikçe onlarla münasebatı sulhiyeye girmekten istinkâf mı ederiz? Ticaretlerini de tahrip ederiz. Kendilerine elimizden gelen fenalığı yaparız. Her veçhile kendilerini izrar yolunda yürüyoruz. Ta ki bu metalibatımızı kabul etsinler ve tazmin etsinler. Yani heyeti murahhasanız vesaiti cebriyeden başka Yunanlılara tamirat masrafını tediye ettirmeye mecbur tutacak bir şey göremiyor.

SAMİ BEY (İçel) — Müstağni kalabilecek misiniz?

HASAN BEY (Devamla) — Hükümet verir, vermez noktasına gelince : Bendeniz Meclisin bir azası sıfatiyle noktai nazarımı söyliyeceğim.

Memleketin kuvvayi maliyesi bu tahribatı Hükümet bütçesinden, yani tahribata uğramamış diğer kimselerin kesesinden ödemek kudretine malik olduğunu maalesef zannetmiyorum.

BASRİ BEY (Karesi) — Maalesef o halde yanan memleketlerin isimlerini haritadan kaldırmalıdır.

HASAN BEY (Devamla) — Efendim, fikri Hükümet şunu icabeder ki, ya yanan memleketlerin yakanlarından tahsil eder, mutazarrırlara verir veyahut bunu yapmıyorsa kendisi tazmin eder. Nitekim tamirat meselesinde bu dava ile bizim karşımıza çıkmışlardır. Demişlerdir ki, efendiler Harbi Umumî içerisinde sizin hükümetiniz de mevcut idi. Şimdi siz mesuliyeti harbiyeyi almak istemiyorsunuz. Fakat her halde onların yaptığı tahribat ile bizim tebaamızdan şu kadar mutazarrır olanlar var, şirketler vardır. Şunlarımız var, bunlarımız var. Bizim memleketimizde hiç bir hükümet yoktur ki, bu zararları telafi etmekten müstağni olabilsin. Sizden almazsak cebimizden vermeye mecburuz. Binaenaleyh bu zararları telafi etmiyecek olan bir sulhü bizim Meclisimizden geçirmek imkânı yoktur. Çünkü bunları hükümet bütçelerinden temin ve tediye etmek mecburiyetindedir. Belki sizin memleketinizde siz de böyle hareket etmek mecburiyeti vardır. Binaenaleyh bu zararlarımızı sizden alacağız ve bundan bizim için vaz geçmek imkânı ve ihtimali yoktur. Yorulmayın diye bize sarahaten söylemişlerdir. Bu tamirat meselesi bu suretle meydana gelmiştir. Aynı meseleyi biz de söylemişizdir. Hatta dedik ki; bizim zararlarımızı aynı esas üzerine kabul ettiniz. Yunanlılardan alacağımız zararlardan mahsup edelim. Ne diyorsunuz (12) milyon, (20) milyon mahsup edelim ve üst tarafını nasıl alacaksanız ve ne veçhile temin edeceksiniz ediniz. Aynı vasıta ile Yunanlılardan alacağımız parayı paylaşalım. Sizinki de bitsin, bizimki de bitsin. Alalım diye teklifler yaptık fakat ne diyelim. «Elküfrü milletün vahide» eski menfaatlarını bittabi ezmek istemiyorlar, himaye ediyorlar. Binaenaleyh Yunanlılardan bu hakkımızı vesait harbiye ile istiyfa etmekten başka elimizden hiç bir kuvvei teyide bulunmuyor. Heyeti murahhasa elinden geldiği kadar tamirat meselesini kurtarmaya çalışmıştır.

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Yunanlıları başımıza musallat eden müttefiklerdir.

BASRİ BEY (Karesi) — Karşımızdakiler tahribat ve tamirat namı altında ne kadar mutaassıbana bizden pay koparmaya çalışıyorlarsa heyeti murahhasamızın daha büyük bir alâka ile bizim hukukumuzu daha şiddetle müdafaa etmelerini beklemek hakkımızdır. Eğer bu hukukumuz istihsal olunmazsa ben - Karesi livası namına söylüyorum - katiyen ve sittî sene bu şerait altında sulhü kabul edemem.

HASAN BEY (Devamla) — Heyeti murahhasanın bu tamirat mesailinde vüs'uyettiği kadar ve dilinin döndüğü kadar bu davayı müdafaa edip etmediğini, peşinde koşup koşmadığını yakında tabı ve tevzi edilecek olan zabıtlarla projeleri okuduğunuz zaman öğreneceksiniz. Ben meseleyi samimi olarak maddi olarak kabiliyeti istiyfasını düşünüyorum. Bunu icbar edip almaktan başka çare yoktur. Vesaiti cebriyenin ne ile olacağını da tayin bittabi bana ait değildir.

OSMAN BEY (Lazistan) — Hasan Bey, bütün bu tasfiyei hesabattan sonra tahakkuk eden düyunumuzun tediye başlamazdan evvel bir tecil müddeti istemiş misiniz, istememiş misiniz?

HASAN BEY (Devamla) — Nereye?

OSMAN BEY (Devamla) — Bütün tesviyei hesabattan sonra tahakkuk edecek düyunumuz için mebdei tesviye ne olacaktır? Yani tecil istemiş misiniz? Meselâ on sene, on beş sene, yani memleketimiz harap olmuştur diye bir şey istediniz mi?

HASAN BEY (Devamla) — Hayır.

OSMAN BEY (Devamla) — Niçin istemediniz?

HASAN BEY (Devamla) — Fayda görmedik de onun için istemedim.

OSMAN BEY (Devamla) — Faydasının olacağına kaniim.

HASAN BEY (Devamla) — Borçlarımızı artırmaktan başka bir şeye yaramaz.

OSMAN BEY (Devamla) — Faizi de duruyor. Artırmıyorum. Olduğu gibi kalıyor. Yani şekli hazırdaki düyunu aynen tecil ettirmek.

HASAN BEY (Devamla) — Hülyadır bu dünya.

OSMAN BEY (Devamla) — Teklif ettiniz mi etmediniz mi?

HASAN BEY (Devamla) — Bize bağışlayın desek daha iyi olurdu ama, olmadı. Bilâ faiz on sene müddetle bakiye borcumuzu tecil ettik.

OSMAN BEY (Devamla) — Hah...

RAGIB BEY (Amasya) — Sevr ahitnamesinin kuvvei icraiyesi olan Yunanlıları İzmir'e çıkaran düveli itilâfiyedir. Onlarla görüşüyorken heyeti murahhasamız hiç olmazsa böyle bir kayıt izrarı dermeyan etmedi mi?

HASAN HÜSNÜ BEY (Trabzon) — Zabıtlar tabı edildiği zaman bunları görürsünüz. O zaman bunları söyleyip, söylemediğimi anlarsınız.

RAGIP BEY (Amasya) — Bunlar dermeyan edilmiş ise ne cevap alınmıştır? Bizi mahvettiren kendileridir. Kendilerinden tazmin ettirilmek lâzım gelmez mi? Niçin vermek istemiyorlar. Biz, onları mağlup ettik.

HAKKI HÂMİ BEY (Sinop) — Efendim, Osman Beyin bir teklifleri var. Bendenizin de öğrenmek istediğim Osman Beyin teklifleridir. Tecili düyun dediğimiz zaman mukabil borcumuzun da tecili teklif vaki olmuş da ret mi edilmiştir? Yoksa kabul etmiyecekler de bir senede tesviye mi ettirecekler? Veyahut hiç mi teklif edilmemiştir?

HASAN BEY (Trabzon) — Kabul etmiyeceklerini bildiğimiz için bunu şifahî konuştuk. Hususî konuştuk. «Delege» lerle aramızda... Kabulüne imkân görmediğim için resmen teklif etmedim.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Memleketin bu parayı vereceğine tediye edeceğine nereden inandınız? Yani memlekette inkişafı iktisadî olmadan memleket tamir edilmeden, yanan evler, yıkılan yerler düzelmeden memleketin eski iradı verebileceğini nereden biliyorsunuz?

HASAN BEY (Devamla) — Düyunu umumiyeye mahsus olan varidatı kendilerine verince onlar, sizden başka bir şey istemiyorlar.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbekir) — Ayrıca düyunu umumiyeye de mi vereceğiz?

HASAN BEY (Devamla) — Öyle bir şekil vardır ki, onlara vermeyelim, memlekete kalsın. Evet başka bir şey düşündüğümüz yok.

HAFIZ İBRAHİM BEY (İsparta) — Kıyamete kadar para versek yalnız faizini ödeyemeyiz.

RECAİ BEY (Trabzon) — Mondros Mütarekesinin akdi tarihine kadar müttefiklerin Yunanistan hariç olmak üzere ganaimi bahriye mahkemelerinin verdikleri kararlar muğteber ad olunmuş. Fakat mütarekeden sonra bütün gemilerimizi götürmüşlerdir. Bunlar gasptır. Yani ganaimi Bahriye mahkemelerinin kararıyle değildir. Bunlar hakkında heyeti murahhasamız ne düşünmüştür?

HASAN BEY (Trabzon) — Bana taalluku yoktur.

RECAİ BEY (Devamla) — Meselâ Mahmut Şevkat Paşa, Kırlangıç, İzmir, Sulh vesair vapurlarımız vardı. Mütarekeyi müteakip bunları gasbettiler.

HASAN BEY (Devamla) — Bunları bilmiyorum. Bunlar şeyim dahilinde değildir. Yalnız ganaimi bahriyenin verdiği kararlar vardır.

REİS — Hasan Bey bir sual daha var.

OSMAN BEY (Lazistan) — Deminki sorduğum sual heyeti murahhasa tarafından böyle bir tecil teklif edilmesi, tadilâtı mahsusa olarak on sene müddetle tecil teklif ediniz diye emir telakki etmiş iken bunu konferansta teklif etmemek suretiyle göstermiş olduğunuz lâkaydiyi ne suretle tefsir ediyorsunuz? Veyahut istihsalini ümit ettiğiniz menfaatı izah ediniz. (Bravo sesleri)

HASAN BEY (Trabzon) — Bunun kabiliyet istihsaliyesi var mıdır, yok mudur? Bu araştırılmıştır. Görülmemiştir. Mesele ondan ibarettir.

OSMAN BEY (Lazistan) — Yani hükümet «bir teklifi malayani» yapmıştır. Teklif malâyukattir. Yani size verilen projenin maddesi her ne olursa olsun, her halde bir teklif etmeye mecbursunuz. Nitekim bir çok teklifatınızı kabul etmemişlerdir. Bu da teklif edilerek kabul edilmemiş olsaydı o meyana girerdi.

HASAN BEY (Devamla) — Bu da o meyana girmiştir.

OSMAN BEY (Devamla) — Hiç istememişsiniz.

HASAN BEY (Devamla) — Şunu istiyoruz diye bir arzuhal vermemişizdir. Alâkadarlariyle konuşurken komisyonda görüşmüşüzdür ve kabul etmemişlerdir.

RAGIP BEY (Amasya) — Bunu nereden anlayacaksınız?

HASAN BEY (Devamla) — Okursunuz.

REİS — Paşa Hazretleri; celseyi tatil etmek istiyorlar. Kabul ediyor musunuz. (Pazartesine sesleri)

DURAK BEY (Erzurum) — Müsaade ediniz. Yemek yiyelim, gelelim.

HAFIZ İBRAHİM BEY (İsparta) — Paşam tatil edersek sonra içtima edemeyiz. Ya devam edelim yahut yarın saat onda gelelim.

REİS — Efendim, Hariciye Vekili Paşa Hazretlerini bir kere dinleyelim. Ondan sonra kararınızı verirsiniz.

İSMET PAŞA (Hariciye Vekili) (Edime) — Muahedenin baş tarafında bulunan mesaili arziye ve siyasiyeyi en nihayete bırakacağım. Evvel emirde muahedede bulunan sair mevaddı askeriyeyi ve memleketin müdafaasına taalluk eden mesaili arz edeceğim. Kitabın (75) nci sayfasındaki üserayı harp vardır. Üserayı harbe taalluk eden bu faslı nihayetine kadar kabul ettik. Üserayı harp, mezarlıklar; (75) nci sayfada üserayı harp, ondan sonra mezarlıklar vardır. (82) nci sayfada alıkâmı umumiye dediğimiz şeyler geliyor. Onlar hariç... Mesaili askeriyeden değil. Üserayı harbiye, mezarlıklar meselesinde muvafakatı efkâr hasıl olmuştur. Bu muharebeden sonra, muhaberat esnasında tarafeyn elinde kalan esirlerin mütekabilen iadesine müteallikdir. Mezarlıklar meselesi

tarafeyn muharipler yekdiğeri arazisinde mezarlıklar yapmak ve bu mezarlıkları kendi taraflarından idare edebilmek... (İşitmiyoruz sesleri)

FEYYAZ ALİ BEY (Yozgat) — Paşa Hazretleri işitmiyoruz.

İSMET PAŞA (Devamla) — Benim sesim bu kadardır. Sesinizi keserseniz dinlersiniz. (Handeler) Mezarlıklar; mütekabilen muharipler kendi memleketlerinde mezarlıklara hürmeti ve mezarlıkların muhafazasını taahhüt ediyorlar. Burada şayanı dikkat bir şey vardır. Gelibolu şibih ceziresi üzerinde yapılmış olan mezarlıklardır. Bu mezarlıkları şimdi kendi ellerinde iken ihzar etmişler. Onları olduğu gibi kabul ettiniz dediler. Bu hususta derhatır buyurursunuz ki bir çok münakaşat cereyan etmiştir. Nihayet mütekabil olmak üzere bu mezarlıkları olduğu gibi muhafaza etmeyi kabul ettik. Bir de, Arıburnu arazisinden mezarlık arazisi gibi istifade etmeyi teklif ettiler. Derhatır buyurursunuz ki. Arıburnu arazisini, dört kilomete arzında ve 1,5 - 2 kilometre tulünde bir aradidir. Bu araziden mezarlık gibi intifa etmeyi talep ettiler. O zaman münakaşat cereyan etti. Bir maksadı askeri ile istifade .... uzun münakaşat cereyan etti. Bir maksadı mahsus tahtında istifade olunabilir ve bu Arıburnu onun elinde âdeta Gelibolu şibih ceziresinin bir kısmını almışlar gibi bir mahiyette kullanılır endişesiyle fevkalâde mücadele ettik. Nihayet mezarlık maksadından başka diğer maksatta kullanılmak üzere kullanılmasını temin ederek kabule mecbur olduk. Burada nazarı dikkate aldığımız mesele bir mezarlıktan ibarettir. Maksadı aslîde istimal olunamayacaktır. Mezarlıkların her birinde bulunduracakları muhafızlar tayin olunmuştur. Şimdi muahede müddetlerini şey edersek okuyayım bir defa dinleyin. 184 ncü madde : Harp esirleriyle sivil mevkufları derhal memleketlerine iadeyi taahhüt ederler. Yunanlılarla aramızda münakit mübadelei üsera mukavelenamesi Heyeti Celileye arz olunmuştur ve tasvip buyurdunuz. 135 nci madde : Üseradan kabahat işlemiş ve mahkûm olmuş olanların affına mütealliktir. Zaptı rapta ait olan ceraimden maada vakayiden dolayı cezaya çarpılmış veya maznun olanlar alıkonulacaktır. Onların tarafından... Fakat sonra ayrıca bir beyanname yaparak bunları da bırakmayı taahhüt etmişlerdir. Beyannamede Heyeti Celilenin hatırında kalacak nokta konferansın başladığı tarihten sonra ika olunan ceraimden dolayı ellerine geçirdiklerini bırakmayacaklarını söylediler. Konferansın başladığı 20 Teşrinisani tarihinden itibaren cinayetler ve bundan dolayı ellerine adam geçerse bunu bırakmayacağı diyorlar. Çünkü bir vaziyet hasıl olacak ki, kabahat yapacaklar. Bir ay sonra bırakmaya mecbur olacağız ve İstanbul işgal mıntıkasında bir çok suikastler oluyordu. Bu suikasttten endişe ettiler. Uzun münakaşa neticesinde kabule mecbur olduğumuz bir meseledir.

136 ncı madde gitmek istemiyenlerin tahkikata mani olacağına dairdir. Sonra mezarlıklar meselesi geliyor. Mezarlıklar meselesinde 141 nci maddesinde de hususî kayıt vardır. Yani bu mezarlıklar ahkâmına Romanya dahil olmuyor. Yani bizim onların memleketinde ve onların bizim memleketimizde mezarlık yapmağa sebep yoktur. Bizim onların memleketlerinde yapacağımız mezarlıklar için hususî bir surette ve ayrıca itilâf hasıl olmuştur. 144 ncü madde demin arz ettiğim mahzura aittir.

Britanya Hükümeti ancak arazisi dahilindir. Bunun bir lâhikası vardır. Bu lâhikada bir maksadı asîî ile istimaline mani olan şerait kabul ettirilmiştir. Bundan sonra askeri mesailde Boğazların serbestîsine dair mukavele geliyor. Boğazların serbestîsi bütün Cihanı alâkadar eden başlı başına bir meselei mühimmedir. Serbestî tabiriyle esasen kasdettikleri büyük devletlerin kast ettikleri mana sefaini harbiyenin geçmesidir. Yani sefaini ticariyenin harpde ve sulhda gece ve gündüz geçmesi zaten umumiyetle kabul olunmuştur.

Fakat Boğazların serbestîsi namı altında gerek İngilizlerin ve gerek Rusların ve gerek diğer devletlerin vesair alâkadaranın takip ettiği mesele sefaini harbiyenin geçmesidir. Bunda Ruslar Boğazların kapalı olması sistemini müdafaa ettiler. Tahkim olunsun, Türklerin elinde bulunsun ve kimse geçmesin veyahut ahden kapalı kalsın. Yani tahkimat olmasa bile gemilerin geçmemesi için öyle kuyut vaz edilsin ki hakikatı halde siyaseten Karadenize büyük donanmalar geçmesin. Bu Rus politikası Rus emeliydi. Diğer taraftan düveli müttefika İngilizler ve Fransızlar ve diğer devletler Boğazlar sefain harbiyeye açık kalsın. Bizim noktai nazarımız Boğazlar hakkındaki noktai nazarımız esasen misakı millîde sefain ticariyeye Boğazların küşade olunmasını kabul etmişizdir.

Bir de misakı millîde Münakalâtı Beynelmilele küşade olunmasını kabul etmişizdir. Binaenaleyh, Münakalât beynelmilel namı altında kendi vaziyetimize, kendi arzumuza göre şu cins gemilere tahsis etmeğe imkân vardır. Fakat bizim Karadeniz Devletleriyle Bahrî devletler arasındaki politikaya mü-

dahale etmek ve müessir olmaktan ziyade kendi menfaatımızı misakı millînin dediği gibi İstanbul ve Marmarayı tahtı emniyette tutacak bir açıklıkla iktifa etmeyi muvafık bulduk Biz zaten o noktai nazardan temin ettiğimiz Boğazlar Mukavelenamesine temin ettiğimiz mevad şunlardır. Bir defa Türkiye harbe girerse gerek sefaini ticariye için gerek sefaini harbiye için memleketin müdafaasının istilzam ettiği her türlü tedabiri ittihaz edebiliriz. Ondan sonra.. Ha yalnız bunda bir şey vardır. Muhapip olduğumuz devletler aleyhine her türlü tedabiri ittihaz ediyoruz. Bîtaraf bulunan devletlerin seyrü seferine mürurına ahkâmı mahsusa vaz edilmiştir. Meselâ şu kayıtla ve şu tertiple geçebileceklerdir. diyoruz.

Fakat büsbütün kapamak imkânı yoktur. Ondan sonra kâfi kuvvet temini. Bahrî ve berrî. Marmarada ve her yerde istediğimiz gibi donanma yapmak ve istediğimiz gibi kullanmak. Bu hakkı muhafaza etmişizdir. Bir de İstanbul'u baskınlara karşı ve muhtemel tehlikelere karşı müdafaa edecek mühim bir kuvvet 12.000 kişi mevzubahis olmuştur. Bu da mutat olduğu veçhile silahı bu olacak. teşkilâtı şu olacak vesaire gibi bir kayıt yoktur. İstediğimiz silâhla istediğimizi, istediğimiz teşkilâtla gayrı müstahkem ve gayrı askerî mıntıka dahilinde 12 bin kişilik kuvvet bırakabiliriz. Cüz'i bir şey olmak üzere bütün memleketin müdafasına taallûk eden ve esaslı bir surette olarak müdafaa hakkı için hiç bir kayıt ve tahdidat kabul etmemişizdir. Boğazlar Mukavelesi biri gayrı askerî kılınacak tedabire. biri de mürura ait olmak üzere başlıca iki fasıldır. Burada birinci fıkra namı altında gördüğümüz sefaini gayrı harbiyenin sefahini ticariye vesairenin sulh zamanında mürurlarını taahhüt ediyor, hiç bir resim vermeksizin gece ve gündüz geçmeğe serbesttirler.

Yalnız şimdi bir takım resimler vardır. Fener resmi vesaire bunlar alınmakta olunduğu gibi idame edilecek. İkinci fıkra namı altındaki gördüğünüz mesele sefaini harbiye ve askeriyenin sulh zamanında mururuna mahsustur. Yine gece ve gündüz geçeceklerdir. Geçen kuvvetin miktarı karadenizde en kuvvetli olan donanmaya göre tahdit edilmiştir. Esaslı fark budur. Her devlet Karadeniz'de en kuvvetli olan şimdiki vaziyette Ruslar dersek o kuvveti haiz olan kuvvet aynı zamanda ondan büyük bir kuvvetl geçirmeyeceklerdir.

Harp zamanında Türkiye bîtaraf olduğu taktirde sefaini harbiye vakti sulhda olduğu gibi geçerler. Türkiye bitaraf olduğu zaman karadeniz'de herhangi iki devlet arasında harp varsa umumiyetle vakti sulhda olduğu gibi devam edecek. Fakat bir devlet diğer bir devletle muharip ise bir akdeniz devleti bir karadeniz devleti ile muharip ise bu devletler bütün donanmalarını yekdiğeri aleyhine kullanacaklardır ki bir denizden diğer denize geçmek: Üçüncü fıkra geçecek donanmaların bize miktarını haber vermek üzere. yani işaret yerleri yapacağız. Medhallerde bize malumat verecekler. Bu geçen kuvvetlerde tahdidat var. Geçecek donanma Karadeniz'de en kuvvetli olan devletin sefaininden fazla olmıyacaktır.

Mütenasip olacak. Ondan fazla olmıyacak. Bunu bize haber verecekler. 4 ncü fıkra harp refinelerinin mururu müddetlerinin tahdidi. Bir boğazdan diğer boğaza geçmek için murur müddeti bu müddet kadar duracaklardır. Bu müddet zarfında geçeceklerdir. Ahvali mücbirede bu müddet ayrıca zam olunacak. sis. kaza vesaire dahil üçüncü madde burada sizin elinizdeki projede olmayan son zamanda bir fıkra ilâve edilmiştir. Vezaifi sıhhiyeye aittir. Sefahini harbiye geçerken vazaif sıhhiye ifa için boğazlar komisyonuna bir de heyeti sıhhiye ilâve edilecektir.

Dördüncü madde gayrı askerî tedabiri müşirdir. İstanbul Boğazının tarafında on beş kilo metrelik arazi gayrı askerî hale. yani tahkimat olmayacak. kuvvet bulunmayacak. İstanbul boğazlarının tarafeyninde on beşer kilo metrelik arazide. Gelibolu şibih ceziresinde. burada gösterilmiştir. Kavak - Halat cenubundan geçer. Şarka doğru bütün Gelibolu şibih ceziresini ihtiya eder ve Çanakkale boğazında ve Anadolu sahilinde iki kilo metre dahilinde bulunan arazi oralarda kuvvet bulunmayacak. İstanbul'da yalnız 12 bin kişi bulunacak. gayrı askerî tedabirinde imralı adası müstesnadır.

Adalar denizinde Semendirek. Yimmi. İmroz. Bozcaada ve Tavşan adaları bunlar gayrı askerî tedabire dahildir. 96 ncı sahifede nihayette Fransa. İngiltere ve Türkiye Hükümetleri tarafından diyor. Beşinci madde olacak. Tercüme yanlış. gayrı askerî tedabir mıktaya gelince 97 nci sayfada beşinci madde. Buyurduğunuz ağır maddedir. İstanbul hakkında dermeyan edilen kuyudu ihtizayiye baki kalmak şartiyle. yani İstanbul'da 12 bin kişilik bir kuvvet bulunmak şartiyle gayrı askerî hâle ifrağ edilmiş mıntıka ve adalarda hiç bir istihkâm. sabit toplar. tahtelbahirler sefain. bulunduramıyacağız.

Askeri bataryalar bulundurmıyacağız. Ve askerî tayyare alanları da bulundurmıyacağız. Gayrı askerî

mıntıkalarda İstanbul Boğazının bir tarafında on beş kilometre, diğer tarafında on beş kilometre, yani üç saatlik bir mıntıka sayılır. Onun haricindeki bütün menatık müstesnadır. Tahtelbahir aletleri, tayyare, aletleri kalkacak, yalnız orada asayişin muhafazası için elzem olan polis ve jandarmadan maada oralarda kuvvei müselleha olarak hiç bir kuvvet bulunmayacak. Meselâ Gelibolu şibih ceziresinde orada bulunduramıyacağız.

Son güne kadar Gelibolu şibih ceziresinde bir kuvvet bulundurmak için ısrar ettik. Gelibolu şibih cezîresi o kadar dar ki orada bir kuvvet bulundurursak orasını gayrı müstahkem kılmaktan ve boğazları serbest yapmaktan bir fayda hasıl olmayacak iddiasını dermeyan buyurdular. Bizim iddia ettiğimiz eğer orada hiç bir kuvvett bulunmazsa tarassut edemeyiz. Ani bir baskına ve muhacemata maruz kalırız. Ansızın baskınlara maruz kalırız dedik. Buna mukabil adedi tahdit olunmamış bulunacaktır. Diyorlardı ki fiilhakika öyledir. Bu emniyetimizi teyit eden bir maddedir.

İstanbul'da bulunduracağımız, 99 uncu sahifeye bakarsanız orada ilk maddede İstanbul Beyoğlu, Galata ve adalar civarında azamî on iki bin kişilik bir kuvvet asayişin icabatı için bulunacaktır. İstanbul'da bir terrane üssü bahrî idame edebilecektir. Gayri askerî bu mıntıkada on iki bin kişilik mühim bir kuvvet bahri ve tersane bulundurabileceğiz. 9 ncu madde demin arz ettiğim gibi harp halinde Türkiye, Yunanistan, Yunanistan'ın mevzubahis olması Limni adası haricinde samandıra bu adalar Yunanistan tarafından gayri askerî tedabire yine dahildir. Harp olursa o da Limni adasında ve samandıra adasında serbestçe kendisini müdafaa edebilecek. Hali harp bittikten sonra Türkiye bir harbe girerse müdafaa etmek için her türlü vesaiti kullanırsa hali harp müdefi olursa tekrar eski hâle ircar edilecektir. Ondan sonra gelen madde Boğazlar komisyonu bir Türk murahhasının riyasetinde mukaveleye vaziül imza olmak şartiyle Fransız ve İngiliz, İtalya, Japonya, Sırbistan, Yunanistan, Bulgaristan, Romanya, Rusya devletleri murahhaslarından mürekkeptir. Amerikalılara komisyonda bulunmak hakkını bahşediyor. Boğazların serbestî meselesinde Boğazlar komisyonu başlı başına bir meseledir. Alâkadar devletlerin murahaslarından mürekkep İstanbul'da bir komisyon. Bu komisyon yalnız sefaini harbiyenin burada tahdit edilmiş olan şerait dairesinde mürurına dikkat edecektir. Okuyayım «Boğazlar Komisyonunun vazifesi Cemiyeti Akvamın himayei âlilerinde ifayı vazife edecek ve her sene faaliyeti hakkında Cemiyeti Akvama bir rapor verecektir. Komisyon ikinci ve üçüncü fıkralarda mevzubahis olan sefaini harbiye ve havaiye ve askeriye usulü dairesinde münhasıran harp sefinelerinin mürurı hakkındaki ahkâma riayet olunup olunmadığını usulü dairesinde tetkik edecektir. Boğazlar Komisyonunun vazifesi konferansı ciddi bir surette inkitaa uğratacak bir çok buhranlar getirmiştir, çünkü onlar boğazlar komisyonuna sefaini ticariyenin mürurı ve kavaide riayet edip etmediğini görmek istiyorlar. Sefaini ticariyenin liman, fener vesair bilcümle hidemat yolunda mıdır, değil midir? Bunun da mürakabe etsin diyorlardı ki âdeta seyri sefer için devletin hukuku tabiiyesinden olan bir çok mevaddı boğazlar komisyonuna almak istiyorlardı. Bundan da mühim olmak üzere istedikleri, mademki bir takım yerleri cihanın emniyet seyri seferi için tahkim etmiyoruz, asker bulunduruyoruz, tedabir ittihaz ediyoruz. Bu tedabire riayet olunup olunmadığını mürkabe edecektir. Malumdur ki; diğer şeylerde bir takım tahdidatı askerîye vazedilmiş olan diğer devletlerde ve diğer milletlerde bir takım komisyonlar vardır. Zaten mağlup milletleri galiplerin pençesi altında bırakan daima iki tedbir vardır. Birisi tamirat komisyonlarıdır. Almanya'da, Avusturya'da; Bulgaristan'da, Macaristan'da mucibi aşap ve iztirap olan iki nokta budur. Bundan biz çok tevehhüm ettik. Komisyon boğazlar meselesinev e gayri askerî mıntıkalara bakarsa nevama İstanbul Boğazları ve İstanbul'un idarei dahiliyesini elde tutacak endişesi, onun için ısrar ettik ve ret ettik. Komisyonun vazifesi sefain; harbiyenin mürurına ait olmak mümkün oldu. Hatta son anda bile İngilizler Boğazlar Komisyonuna her hangi bir vazifei mürakabe vermemekle ne büyük fedakârlıklar yaptıklarını tebarüz ettirmeğe çalışıyorlardı. Boğazlar komisyonu, Cemiyeti Âliyei Akvamın himayesi altında ifayı vazife edecektir. Ticaret ve seyrüsefer noktai nazarından her türlü faydalı malumatı verir. Bu maksatla komisyon seyrüsefer muamelesinde Türk idaresiyle temasta bulunacaktır. «İşgal eden Türk sefain....» (Okudu)

Burada mevzubahis olan ticaret hususunda komisyon seyrüsefere bakarken Cemiyeti Akvama ticarî seyrüsefer hakkında malumat ita edecektir. Malumat almak için Türk devairiyle muhabere edecektir. Tahattur buyuruyorsunuz ki arz ettim. Bu komisyonun reisi Türktür. Boğazdan geçen sefainin miktarı, tonilatosu vesairesi hakkında malumat vererek bunu de şeye verecektir. Mürakabe meselesi idarî hususatta yalnız cemi malumat şekline inmiştir. 16 ncı

madde; vazifesinin ifası için elde bulunan talimatı yapmak komisyona aittir. Bu faslın ahkâmı Türkiye'nin Türk sularında sefainî harbiyenin serbestçe icraya hareketine iras halel etmiyecektir. 101 nci sayfanın nihayetinde bir madde vardır. Madde (17) denmiştir. Madde (18) denilecektir. Bu da teminatı siyasiyedir. Boğazların gayri askerî kılınması Türkiye için gayri muhik bir sebebi zaaf olmamak için imza edenler bir takım taahhüt yapıyorlar. Birisi serbestîi mürur ahkâmına karşı vukubulacak bir tecavüz veya nagehanî bir tecavüz boğazların seyrü seferi ve boğazları tehdit tehlikeye koyacak olursa âkitler her halde İngiltere, Japonya hükümetleri bu maksatla Cemiyeti Akvamın yereceği kararla müştereken men edecektir. Yukarıki fıkrada mukaddeyi hazıra ile ahkâm... (Okudu.)

Teminatı siyasiye meselesi de bizim ihtiyar ettiğimiz fedakârlığa mukabil biz istedik ki her hangi bir devlet Karadenizden veya Akdenizden Boğazlara ve İstanbul'a hücum ederse imza edenler o devlet aleyhine kendiliğinden münferiden ve müştereken hali harp yapacaklar. Boğazlar hakkında yapacağımız azamî teminat budur. Mademki açıyoruz, fedakârlık ediyoruz birisi haksızca bir tecavüz ederse o zaman bu tecavüzlere karşı hep birden düşman olsunlar.

RASİH EFENDİ (Antalya) — Cemiyeti Akvam bu kararı vermezse?.

İSMET PAŞA (Devamla) — Esasen talebimiz bu değildir. Onu ifham edeceğim. İmkân hasıl olmadı. İki esası ihtiva ediyordu. Bir defa Boğazlara vukubulacak tecavüzlere karşı esbabı kâfiyei müdafaa bırakılmıştır. Şimdi siz Türkiye herhangi bir devletle harbe girerseniz, biz hiç hayrımız yok iken bütün vesaiti maddiye ve maneviyemiz ile o devlet aleyhine hareket etmek mecburiyetinde kalacağız. Bunu milletler kabul etmez. İkincisi diğer bir şey daha söylediler. Eğer biz sizin İstanbul'a karşı Payitahtımıza karşı hareket edecek bir devletle kendiliğimizden hali harbe girişirsek, o halde sizin o devlet münasebetiniz hali harbe müncer olmamak için daha evvelden, yani nevama bizim politikamızı tahti mürakabeye almak kendiliğinden zarurî olacaktır. Sizin birisiyle münasebetiniz var. Romanya ile, Romanya ile harp yapar yapmaz bütün Japon donanması. Japon milleti Romanya'ya karşı ilânı harb etmiş olacaktır. O zaman siz daha Romanya ile münasebette bulunurken bu iş harbe müncer olur mu, olmaz mı? Biz de bunu mütemadiyen takip etmeliyiz ve böyle bir harbe mani olmak kendi menfaatımız noktai nazarından muzır olunca müdafaa etmeliyiz. Hülâsa konferansın baştan nihayetine kadar cereyan eden müzakerat neticesinde hukukşinaslar ve bütün muhasslar istediğimiz teminatı siyasiye için bizim istediğimiz şekil kabul edilmedi. Esasen kuvvet noktai nazarından unut ve teminatı siyasiyenin hakikatte derecei kıymeti hepimizin malum ve mücerrebidir.

Bununla beraber her hangi bir şeyin munzam bir fayda olmak üzere her hangi bir şeyin istisnasını iltizam ettiler. Çünki bu tarzda olan teminattan böyle sarfı nazar etmekten evlâ görüyorlar. Bu Boğazlara ait mukavele bundan ibarettir; bu gün bunun mevaddında muvafakatı efkâr hasıl olmuştur. Bundan sonra Trakya hudutlarına ait proje gelir. Trakya hudutlarına ait ittifaname Trakya hudutlarının tarafeyninde otuzar kilometre tarafeynin gayri askerî kılınması, bir de Yunanistan'ın elinde bulunan Midilli, Sisam, Sakız adalarının gayri askerî kılınması vardır. Trakya hudutlarının gayri askerî kılınmasında sureti mahsusada istihdaf ettikleri nokta Edirne Kalesinin istimal olunamaması, maddî olarak. Buna mukabil Bulgarlarda Yunanlılara otuzar kilometrelik mesafe dahilinde kendi mıntıkalarındaki araziyi gayri askerî kılacaklardır. Her ne olursa olsun müdafaai memleket meselesinde hudutlar tahdit edilmeden zarar hâsıl olacaktır. Esasını iddia ederek biz de bu hudutların siyaseten gayri kabili mürur olmasını bidayetten itibaren ısrarla müdafaa ettik. Buna rağmen yine Cemiyeti Akvam ile men etmek tarzında bir madde konmuştur. Biz kendi içimizden Trakya hududu askerî olacak, gayri askerî olacak bunu bir mesele yapmak kararında idik.

Çünki bu meselede müdafaai memleket noktai nazarından esaslı bir surette zarar etmeyiz. Zaten memleketin. Trakya'nın müdafaası için seyyar ordu, seyyar vesaiti tercih etmişizdir. Bu noktai nazardan ledelicap Trakya'ya kuvvet gönderilmesini men edecek kaydın ortadan kaldırılmasına ehemmiyet verdik ve burada İstanbul'la beraber Trakya'da (20) bin kişilik kuvvetimiz bulunacaktır. Buna çok ehemmiyet verdik. Sulh olsa bile ihtimal ki İstanbul'la beraber Trakya'da yirmi bin kişi ya bulundururuz, ya bulundurmayız. Fakat olabilir ki icabeder. O zamana karşı kayıt altında bulundurmamak için, memleketimizi müdafaa için asker göndermek imkânı hâsıl olabilir. Bu otuz kilometrelik mıntıka dahilinde yalnız Jandarma bulundurulacaktır. Onların Jandarması mecmuuna muadil olmak üzere beş bin kişi bu demin arz ettiğim dördüncü maddedir. Bu dördüncü sayfadadır. Bu

Trakya'da Kuvvetlerin tehdidine müteallikdir. Bu tay edilmiştir. Mesaili askeriye muahede de mesaili askeriye (gürültüler)

REİS — Rica ederim dinleyelim.

İSMET PAŞA (Devamla) — Bu muahhededeki mesaili askeriye hitam bulmuştur. Bununla muahedede sulh projesinin muahedenamede mevzubahis olmuş olmamış nokta kalmamıştır. Şimdi baş tarafını açalım. Mukaddemede siyasi mevad meyanında madde birdir. Orada tarafeyn arasında münasebatı siyasiye vücut bulacak ve memurini şehbenderiye hukuku düveli kaividi umumiyesiyle tayin edilmiş esasat dairesinde muamele edilecektir. Bunu tadilde teklif ettiğimiz şekil de şudur. İşbu muahhedei Sulhiyenin vesairenin Türkiye Büyük Millet Meclisince tasdikini müteakip, sairenin tasdikina intizar olunmaksızın düveli itilafiyenin tahtı işgalinde bulunanların kâffesi derhal tahliye olunacaktır. Bunu teklif edeceğiz. Çünki muahhedenin tasdik olunmuş demek üç parlemento tarafından imza ettikten sonra bir taraftan Türkiye, diğer taraftan diğerleri imza etmiştir. Memleketin tahliyesi o zamana kalmamak için bizim Büyük Millet Meclisi tasdik eder etmez İstanbul ve Boğazlar tahliye olunsun diye talep ediyoruz. Ondan sonra araziye teallük ediyoruz. Araziye müteallik mevat Bulgaristan'la Yunanistan'la olan huduttur. Meriç nehrinin sol sahilinde istiyorlardı. (Burada kalsın sesleri) Biz Meriçi teklif ediyoruz. Araziye müteallik mevatla Bulgar'la Yunanistan'la olan hudutları yalnız Meriç Nehrinin sol sahili olarak kabul olunmuştur. Onu mecrayı asliden çıkarmağa çalışıyor. Suriye'deki hudutlar. 2 Teşrinievvel 1921 tarihinde akdolunan Türkiye - Fransa arasındaki itilâfnamenin sekizinci maddesinde musarrah olan itilâfname bizim teklif ettiğimiz budur. Teşrinievvel 1921 tarihinde Akdolunan itilâfnamenin heyeti mecmuası meriyetini temamen muhafaza eder. Fransa ve Türkiye itilâfnamesinin sekizinci maddesinde muayyen ve musarrahtır. Yani Suriye hududunu mevzubahis ederken burada onlar Suriye itilâfnamesinin yalnız hududa ait olan kısmını almışlar. Çünki malumu âliniz Ankara itilâfnamesi Fransa Parlamentosu tarafından imza olunmamıştır. Yanlış bir iltibas hasıl olmasın. Çünki o mahalde Ankara itilâfnamesinde hudut yalnız değildir. İskenderun'dan Antakya'ya kadar Türk ekseriyetiyle meskûn yerlerin tarzı muamelesine dair bir takım hukuk vardır. Eğer maa merbutat heyeti mecmuasını muhafaza ederlerse Antakya ve İskenderun üzerinden ve diğer Türk ekseriyeti olan Türkçe konuşulan yerler üzerinde hukukumuzu muhafaza etmiş oluyoruz. Ondan sonra Irak için diyor ki İşbu madde hakkında cemiyeti akvam tarafından bu babda ittihaz karar edilecek ve hüküm verilecektir. Bu madde hakkındaki teklifimizin tarihi şu olacaktır. İşbu hudut Türkiye ile Irak arasındaki hudut ve işbu muahedenin tasdikından bir sene sonra Türkiye ile İngiltere arasında dostane bir surette halledilecektir. İtilâf hasıl olamadığı takdirde Cemiyeti Akvam Meclisine müracaat edilecektir. Beşinci madde geliyor. Beşinci maddede:

ETHEM FEHMİ MEY (Menteşe) — Yine İngiltere memurlarına müracaat edilecek.

İSMET PAŞA (Devamla) — Şimdi beşinci maddeye başlıyoruz. Dördüncü sayfada Tahdidi hudut komisyonundan bahsediyor.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbekir) — Cemiyeti Akvam bir sene sonra bizim hakkımızı vermezse.

İSMET PAŞA (Devamla) — O zaman harp ederiz. Ondan sonra mesaili arziyede bir de bir şey var. Onu arz edeceğim. Madde 12 Şark ve garp hatları üzerinde ve İmroz ve Bozcaadaları üzerinde, Bozcaadaya merbut ve merkap (eşek ad) adalardan, orada ufak adalar vardır. Ondan ibarettir. Ondan sonra on beşinci madde Adalar. terkibi İtalya lehine alideki adalar üzerindeki hukuktan feragat eder. Tahtı işgalinde bulunan Jopulba, Rodos, Kalimnos, Delos, Ligus, Leros, Limni burada koyduğumuz madde budur. Burada Meyis adasını kara sularımıza raptedebiliyoruz. Yani İtalya elinde bulunan adalar Türkiye hâkimiyeti elinde kalmasını talep ediyoruz. Ondan sonra on altıncı madde feragati ifade ediyor. Ona diyor 20 teşrinievvel 1921 tarihli Ankara itilâfnamesinin yedinci maddesiyle itilâfnameyi mezkûreye merbut ve maddei mezbureye matuf bir protokolün ahkâmına hâlel getirmiyecektir. Burada mevzubahis ettiğimiz hudut haricinde kalan yerlerdeki hukukumuzdan feragat edeceğiz. İskenderun, Antakya vesaire hukukumuzdan feragat ediyoruz. 17 nci madde :

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Bu madde ile Adakaleyi yazdınız mı? Buradan Adakale hakipayinize yazılmıştır. Yani hariciyeden yazılmıştı. Bu madde ile onu bırakıyor musunuz?

İSMET PAŞA (Devamla) — Bütün hukukumuzdan feragat (O sesleri) Bunlar üzerinde kâin arazi işbu muahede üzerinde, hatta bu suretle tanınmış olan (Gürültüler) Lütfedin efendim. 17 nci madde Türkiye'nin Mısır ve Sudan üzerindeki bütün hukukundan feragattir. Temin edilen kâffei düyun ve taahhüdattan Türkiye ibra olunmuştur. Sonra Kıbrıs adasında 19 ncu madde: Kıbrıs adasında sakin olanların Britanya

tabiiyetini iktisap ettiğine dair bir şey. Diğer ayrılan yerlerde ahali Türk tabiiyetine avdet etmek için iki sene muhtardırlar. Bu Kıbrıs adası için İngiliz'ler bunu kabul etmemişlerdir. Orayada bunu ithal ediyoruz. Diyoruz ki Britanya tabiiyetini terk eden bu eşhasın Türk tabiiyetini ihraz için filan yerde muharrer ahkâma tabidir. Şimdi burada Bir şey vardır. Kıbrıs Adasında mütevellit veya sakin olan Türk tebası demişlerdir. Onlar Kıbrıs Adasında mütevellit veya sakin olan Britanya tabiiyetini iktisap edecek ve bunlar da iki sene müddetle Türk tabiiyetine avdette muhtar olacaklardır. Ahkâmı mahsusada boğazların serbestisine dair bir şey vardır.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbekir) — Yetişir Paşam, yetişir. Artık kafa kalmadı.

İSMET PAŞA (Devamla) — Kâmilen bitti efendim. Ufak tefek teferruat vardır. Eğleniniz diye söylüyorum. Ahkâmı mahsusa var, kabul olunmuştur. Bir de yirmi beşinci madde: Burada diyoruz ki memurini ruhaniyenin ruhani imtiyazatına hâlel gelmeyecektir. Bununla dahili bir imtiyaz gibi telakki edilmemelidir. Sonra 26 ncı madde mühimdir. Bilhassa bu hatırınızda kalsın. Tarafeyn akideyn Türkiye'de duhul ve ikâmet hususunda gerek adli ve vergi hususatında kapitülasyonlar usulünü ilga ediyoruz ve yine kapitülasyonlardan mütevellit usulü iktisadiyenin mülga olduğunu söyletiyoruz. Muahede dahilinde kapitülasyonların olduğunu sureti sarihada olan bir şeydir. Onlar diyorlar ki bu hususta bu gün ifa edilen hususi mukavele bilmem nedir. Onu çıkarıyoruz.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbekir) — Evet hususi mukavele nedir Paşam?

İSMET PAŞA (Devamla) — Bu muahede münderiç imiş gibi tatbik edilecek. Bunu ifa ediyoruz. bir madde yalnız kapitülasyonların mülga olduğunu ifade ediyoruz. Tabiiyet meselesi geliyor ki geçen gün bahsettim. Heyeti Vekile bize vermiş olduğu projeyi baştan aşağıya maddeyi de tetkik etmiş ve temamen malumat ita etmiş bir vaziyette bulunuyorlar.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Şimdi sizin vermiş olduğunuz projeyi söyleyiniz (Yarın yarın sesleri.)

REİS — Rica ederim gürültü etmeyiniz.

HAFIZ AHMET EFENDİ (Biga) — Sual hakkı mahfuz kalsın.

HÜSEYİN RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas) — Efendim heyeti Âlinizin izhar buyurduğu arzu ve ittihaz ettiğiniz karar üzerine murahhaslarımız kendilerinin meşğul oldukları muahede metnindeki şeyleri izah ettiler. (Müşavirler kaldı sesleri) Müsaade ederseniz müşavirler hakkındaki noktai nazarımı yarın arz edeyim. Vaktinizi dar görüyorum. (Ekseriyet yok sesleri) Yalnız şunu arz edeyim ki murahhaslarımızın izahatı tamam olduğuna nazaran yarın Heyeti Vekileniz benim ağzımdan noktai nazarını bir kere daha levha halinde Heyeti Âlinize arz edecektir. Onun üzerine Meclisi Âliniz her türlü tenkidatta tabii bizi hırpalamak ve her türlü sualde bulunacaksınız. Her şekli tatbik etmek suretiyle: biz de ondan sonra noktai nazarımızı kemali hürmet ve samimiyetle Heyeti Âlinize arz edip devam ve yahut ademi devamı anlamak isteriz. Şekil vazıhtır ve ona göre düşünelim ve yarın bunun üzerine müzakereyi devam ettirebilirsek eminim ki milletin hakiki mümessilleri olan sizler milletin hakiki arzusuna göre bir karar ittihaz etmiş olursunuz.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahib) — Rauf Beyefendi, yalnız bir şey anlıyalım madem ki beyanı mütalaa edeceğiz, on iki maddeli bir nota vardır. Onu anlayalım.

RAUF BEY (Devamla) — Efendim, müsaade buyurun Heyeti Âli terki mevki edip gidiyorlar. Yarına kalmıştır. Yarın onu ayrıca müzakere ederiz.

REİS — Yarın fevkâladedir. Saat birde içtima edilmek üzere celseyi tatil ediyorum.

Hitamı Celse
Saat : 6,6

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

4 Mart 1339 (1923)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	74
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	74
1. — Lozan Konferansındaki tekalifi sulhiye üzerinde İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Bey, Hariciye Vekili İsmet Paşa ve Sulh Heyeti Mürahhasa müşavirlerinden Diyarbekir Mebusu Zülfü Beyin izahatı.	*74:104*

Cilt : 28

4 ncü İnikat, 1, 2 nci Celse

DÖRDÜNCÜ İNİKAT

2 Mart 1339 Pazar

BİRİNCİ CELSE

Açılma saati : 1,15

REİS : Reisisâni Ali Fuat Paşa Hazretleri

KÂTİPLER : Âtıf Bey (Kayseri)

REİS — Celseyi açıyorum efendim. Zabtı sabık hulâsası okunacaktır.

1 — ZAPTI SABIK HULÂSASI

ÜÇÜNCÜ İNİKAT

3 Mart 1339 Cumartesi

1, 2, 3; Celse

Reisisani Ali Fuat Paşa Hazretlerinin tahtı riyasetlerinde bir inikat; Lozan Konferansında düveli muhtelifece ileri sürülen tekâlifi sulhiyeye mukabil takip olunacak iktisadî, malî, siyasî ve arzî mesailde takip olunacak esasat üzerinde Hariciye Vekili İsmet Paşa, Maliye Vekili Hasan Beyin izahatını ve azayı kiramın mütalâatı dinlendikten sonra, müzakerata yarın devam olunmak üzere birleşime nihayet verildi.

Reis	Kâtip
Ali Fuat	Konya
	Refik
Kâtip	
Bitlis	
Hüsnü	

REİS — Zaptı sabık hulâsası hakkında mütalâa var mı? Kabul edenler.. Etmeyenler.. Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Lozan Konferansındaki tekalifi sulhiye üzerinde İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Bey, Hariciye Vekili İsmet Paşa ve Sulh Heyeti Murahhasa müşavirlerinden Diyarbekir Mebusu Zülfü Beyin izahatı.

REİS — İsmet Paşa Hazretleri, sualleı vardır. Hakkı Sâmi Bey suallerinizi sorunuz.

HAKKI SAMİ BEY (Sinop) — Paşa Hazretleri «Karadeniz'e geçecek olan sefain miktarı Karadeniz'de mevcut olan hükümetlerden en ziyade bahriye kuvvetini haiz olan bir devletin sefaini harbiye miktarını tecavüz etmiyecek» buyurdunuz. Paşa Hazretleri, bu gün bir takım zümreler vardır. Meselâ: İngiltere, Fransa, İtalya bu gün aynı gayeyi takip eder bir zümre olmak itibarile, bunların her üçü namına da Karadeniz'e sefain geçecek mi? Yoksa bunlardan yalnız birisinin sefaini mi geçecektir? Bugün taazzuv etmiş zümreler vardır. Meselâ: İtalya orada bulundukça diğerleri geçmeyecektir. Konferansda bu söylenmiş midir? Nazarı dikkate alınmış mıdır? Yoksa söylenmemiş ve hiç mevzuubahis olmamış mıdır?

İSMET PAŞA (Hariciye Vekili) (Edirne) — Bir zümrei ittifakiyenin geçireceği kuvveti cem'an Karadenizdeki en kuvvetli donanma kadar olmak. Şöyle yapalım. Meselâ: On gemi geçecek. Bu on gemi, İtalya ayrı, İngiltere ayrı, Fransa ayrı, her biri böyle ayrı ayrı onar gemi geçirmek hakkına mı maliktir? Yoksa itilâf namı altındaki altı devlet cem'an on gemi mi geçirecektir? Hakkı Beyin tavzihine istedikleri hususun bu olduğunu zannediyorum.

Bizim kabul ettiğimiz, mevzuubahis olan Boğazlardan her devlet ayrı ayrı on gemi geçirecek. Beyefendinin buyurdukları gibi, bir zümrei ittifakiyenin cem'an on gemi geçirmesi mevzuubahis olmuştur. Bir çok teklifat gerek onlar tarafından, gerek bizim tarafımızdan yapılmıştır. Fakat kabul edilmemiştir. Bu şekil kabul edilmiştir.

HAKKI SÂMİ BEY (Sinop) — Müsaade buyurulursa : Şu halde, devleti müttefikanın Boğazlardan serbestii mürurü hakkındaki teklifatının suikaste ve niyete müstenit olduğu bu teklifi ret etmeleri ile meydanda iken İstanbul'un emniyetini temin ettik diye biz ne suretle kanaatte bulunacağız?

İSMET PAŞA (Devamla) — İstanbul'un emniyeti için birinci derecede mevzuubahis olan vasıta, hali harp karşısında bulunursak, vesaiti müdafaayı bilâ kaydüşart kullanmaktır. Hali harbte vesaiti müdafaayı kullanmak elimizdedir. Sonra, gayri müstahkem mıntaka o kadar tahdit edilmiştir ki İstanbul Boğazının iki tarafından, yani Şark tarafından ve Garp tarafından on beşer kilometre, yani üç saatlik mesafe dahilinde (12) bin kişilik hazarî bir kuvvet bulunduracağız ki bu mühim bir kuvvettir. Bunun haricinde istediğimiz kadar kuvvet bulundurabiliriz.

Şimdi arkadaşlar, bundan daha fazlası, yani eskisi gibi tahkim edip müdafaa etmek bu esas itibariyle başlı başına bir siyasettir ve biz bunu Misaki Millîde bir esas olarak kaydetmemişizdir. Bir fedakârlık kabul etmişizdir. Kabul ettiğimiz esas dahilinde azami emniyet istihsal edilmiştir.

HAKKI SAMİ BEY (Sinop) — Paşa Hazretleri bir de Gelibolu sahilinde düşman tarafından Çanakkale muharebesinde tahtı işgalde bulundurulmuş ve düşman maktullerini ihtiva eden kabristanın İngiltere'ye terk edildiği söyleniliyor. Bu terk, İngiltere'nin kendi bir cüz'ü arazisi gibi, istediği şekilde tasarruf mahiyetinde ve binaenaleyh imtiyazı haiz bir şekilde midir? Yoksa ancak orada bulunan mekabiri muhafaza etmek ve başka surete bir hakka taalluk etmemek şeklinde midir?

İSMET PAŞA (Cevaben) — Efendim arazi terkinde, hâkimiyetin muhafazası veya terki başlı başına bir şeydir. Eğer hakkı hâkimiyet bir devlete terk olunursa oraya her suretle tasarruf eder. Bir de tabiratı tamamiyle yerinde sarf edebilecek mi bilmiyor. Temellük vardır. Satın almış, temlük etmiştir. Fakat esası itibariyle başka bir şekilde istifade eder. Burada mevzuubahis olan milletin hakkı hükümranisini terk etmek değildir. Hakkı hükümet, hakkı hükümrani bizdedir. Sonra, o araziden istifade mevzuubahis oluyor. İstanbul'daki İngiliz kabristanı nasıl terk olunmuş ise, onların malı ise, bunlar da onlardan daha hafif şerait dahilinde tahtı tasarruftadır. Bu vaziyettedir.

SIRRI BEY (İzmit) — Paşam; bütün münakaşatı siyasiye esnasında Trakya'da ve İstanbul'da hükümeti milliye tesis etmemiş olsa idiniz, daha cesur davranacağınızı ümit eder mi idiniz?

İSMET PAŞA (Cevaben) — Bilâkis. Eğer İstanbul'da ve Trakya'da mevcudiyetimiz olmasaydı bugünkü vaziyetimizden daha zaif olurduk. Çünkü; bütün millet karşısında İstanbul'da ve Trakya'da mevcudiyeti milletimiz karşısında ve bütün dünya karşısında anlaşılmış olurdu. Şimdi biz Mudanya mukavelenamesinde Trakya'nın tasarrufunu bir emri vaki olarak istirdat etmiş olduğumuzdan, bütün konferans esnasında Şarkî Trakya'dan hiç bahsedilmemiştir ve hiç bahsettirmedik. Eğer öyle olsa idi, Yunan tasarrufuna İstanbul'un kapısından müzakere başlardı ve Meclise karşı da, Hükûmete karşı da bunu itilafçılar ellerinde bulunduracaklardı. Diyeceklerdi ki, Şarkî Trakya'yı, İstanbul'u alır mısınız, yoksa bütün şeraiti sulhiyeyi tasdik eder misiniz? Tasavvur buyurunuz, Meclisimizi bütün millet karşısında daha ziyade tazyik altında bulunduracaklardı. Diyeceklerdi ki, İstanbul'u ve Trakya'yı almıyorlar. Veriyorlar, almıyorlar. Fakat bugün bütün Konferans esnasında siyaseten İstanbul'un tasarrufuna, Trakya'nın tasarrufuna dair harfı vahit geçmemiştir. Kabul olunmuş bir emri vakidir. Eğer Konferansın herhangi bir zamaemri vakidir. Eğer Konferansın herhangi bir zamanında Şarkî Trakya'nın ve İstanbul'un tasarrufuna dair bir söz geçse idi, haklı olarak, bütün dünya muvacehesinde derakap kendileri kat'i bir vaziyet alabilirlerdi. Meriç'in sevahilindeki arazi hiç mevzuubahis olmamıştır. Eğer, biz Meriç'in sevahilinde ve İstanbul'dan Trakya'nın tasarrufundan bahis ettirmeyerek diğer mesailden bahsettirmiş isek, Şarkî Trakya'nın tasarrufunu ve İstanbul'un sulh akdinde tahliyesi meselesini emri vaki olarak kabul ettirememizdendir.

SIRRI BEY (İzmit) — Münakaşatım esnasında bu hususdaki noktai nazarımı ayrıca zatı âlinize arz edeceğim. Son dakikada düveli müttefikanın tarafı âlinizden verilen notada bazı maddeleri kabul ve bazı maddeleri ret etmek suretiyle bir teklifte bulundunuz. Bu teklifi dermeyan ederken Heyeti Vekileden salâhiyet aldınız mı idi?

İSMET PAŞA (Devamla) — Efendim malumu âliniz, ben Başmurahhasım. Elimde talimat vardı. İmza eder gelirdim. Değil dermeyan etmek, bu gördüğünüz maddelerin on beş misli aramızda teati olunmuştur ve günlerce müzakere edilerek karar verdiğiniz maddelerin on beş mislini biz yirmi dört saat içinde almışız ve vermişizdir. Tamamen salâhiyetim dahilinde idi. Yalnız bir şey vardı. Bana verilen salâhiyeti tatbik hususunda ittihaz ettiğim hattı hareket hükümetin ve Büyük Millet Meclisinin tashihat ve mukarreratına muvafık mı idi, değil mi idi? Bu bizim dirayetimiz meselesi idi ve dirayetimize muhavvel bir şeydi ve bunu da Heyeti Celilenin takdirine vaz ettim. Tetkik buyurursunuz. Eğer verdiğiniz sa-

lâhiyetleri, verdiğiniz fikirleri anlayarak tatbik etmiş isek, tasvip ettiğiniz salâhiyetleri verdiğiniz fikirleri anlayarak tatbik etmiş isek tasvip edeceksiniz. Onu anlayacağım.

SIRRI BEY (İzmit) — Bu maddeleri tespit ederken müşavirlerinizle müdavelei efkâr buyurdunuz mu?

İSMET PAŞA (Devamla) — Gerek murahhaslarımla ve gerek müşavirlerimle görüşmüşümdür. Fakat ben Meclisi Âliye, müşavirlere karşı olan münasebatımızı bu münasebetle arz edeyim. Her meselede müşavirlerin fikrini almaya atfı ehemmiyet etmemişimdir. Amma, her mesele için, her müşaviri toplayıp munhasıran böyle umumî bir içtima akdetmeye ne imkân hâsıl olmuştur ve ne de bir mecburiyetim vardır. Ben demiştim ki, eğer herhangi bir müşavir kendi mütalâasının dinlenmediği kanaatinde bulunursa; burada alenen söylüyorum; hakkı vardır, mütalâasını yazar, bana verir, der ki : Yaptığımız hattı hareket bizim telâkkiyatı fenniye ve ihtisasımıza ve görüşümüze mugayirdir diye bir layiha verse idi imza eder, kendisine iade ederdim. Maaşşükran söylerim ki hiçbir müşavirimiz kendi mütalâası dinlenmediğini ifade edecek böyle bir vesikaya malik değildir. Hepsini dinledim ve onların kanaatları haricinde hiçbir şey yapmadım. Hepsini dinledikten sonra onların kanaatları haricinde bir şey yapmadığıma en büyük delil, hiçbirinin elinde böyle bir vesika bulunmamasıdır.

SIRRI BEY (İzmit) — Bendeniz anlıyorum ki, zatı devletiniz projeyi vermezden evvel kendilerini haberdar ettiniz. Haberdar ettiğiniz için kabul ettikleri hakkında bir imza verdiler mi?

İSMET PAŞA (Devamla) — Her müşavirler içtimaının, meclisi içtimai gibi zaptını tutmuş değiliz. 4 Şubat sabahı tarihli bir teklif yapmıştım. 3/4 gecesi müşavirlerle beraber sabaha kadar çalışmışızdır.

NECATİ BEY (Saruhan) — Paşa Hazretleri sual ve cevapla vakit geçerse üç gün geçer.

İSMET PAŞA (Devamla) — Yusuf Ziya Beyin takriri sualini ve cevabını arz ediyorum.

Şark hudutlarımızda alâkadaranla yaptığımız muahedatın mevzuubahis edilerek alelusul düveli itilafiyede tasdik ve teyit ettirilmesi lâzimeden iken mevzubahis edilmemesi ve tasdik ettirilmesine tevessül olunmaması esbabı nedir? Ve bahsedilmemesinden faide mi, mazarrat mı mutasevverdir?

2. Cenup hudutlarımızın vaziyeti gayri tabiiyesi şayanı nazar ve bu cihet konferansa gidilirken ihsas edilmiş iken mevzuubahis edilmemesi tashihine tevessül olunmaması esbap ve hikmeti neden ibarettir?

Bitlis
Yusuf Ziya

Efendim evvela birinci maddeyi izah edeyim.

Bizim elimizde bulunan muahhede projesinde düveli itilafiyenin diğer devletlerle yaptığı muahhedeleri tasdik etmeyi bize teklif ediyorlardı. Almanlarla, Avusturyalılarla, Bulgarlarla, vesaire. Buna mukabil bizim de Şarktaki hükümetlerle yaptığımız muahhedatı tasdik ettirmek vârit hatır olmuştur. Bunu ben mevzuu bahis etmedim. Sebebi şudur ki, Ruslarla düveli itilafiye arasındaki münasebat henüz tanzim olunmamıştır. Bu teklif ve Ruslarla düveli itilafiye arasındaki münasebatı mevzuubahis ettirecekti. Bu ise salâhiyetimiz ve ahdimiz haricinde olduğundan böyle bir şey bahsedersek Ruslarla Fransızlar ve diğer devletler arasındaki münasebatı derakap mevzuubahis edecekler. Bu ise bize temas etmeyen bir meseledir. O noktai nazardan temas etmeye lüzum görmedim.

Cenup hudutlarımızın gayri tabiî vaziyetine gelince : «Bahis olunmuş mudur?» diyor arkadaşlar Konferansın ilk gününde hissettiğimiz şekil şu idi : İngilizler müzakereye başlamazdan evvel veçhe vahdetini temin etmek istediler. Derhatır buyurursunuz ki 13 Teşrinisânide Konferans içtima edecekti. Halbuki 13 Teşrinisânide içtima etmediler. 20 Teşrinisânide içtima ettiler. Bu müddet zarfında - tereşşuh ettiğine göre - İngilizler, evvelemirde, müttefiklerle Şark meselesini müttehiden hal etmeye tevessül etmiştir. Kabul edilmiştir, edilmemiş midir; bu, müttefiklerin kendi aralarında geçmiştir. Tahmin olduğuna göre aralarında bir takım hututu esasiyeyi tayin etmeye çalıştılar. İtalya'nın işgalinde bulunan Adalar Ankara itilafnamesiyle İtalya'nın işgalinde bulunan adalar, Ankara itilafnamesiyle Suriye hududu ve Musul mesaili, bu üç meseleyi arazi meselesi olarak düveli selâse aralarında tevhit ettiler. Gazetelere teveşşuh eden budur. Şimdi onlar istiyorlardı ki her üç meseleyi birden mevzuubahis edelim. Evet veya hayır cevabiyle konferansı kat etsinler. Bunu vazıhan ve sarahaten gördük. Diğer mesailden Ankara itilafnamesi aktolunmuş ve Meclisi Âlide de programımı söylerken demiştim ki; imza ettiğimiz uhudata riayetkârız, bu nazar altında hal olunacak. Yalnız Musul meselesi vardır. Bu hatta hareketi takip ettik ve bütün kuvvetimizi Musul üzerine baştan nihayete kadar tevcih ettim. Arkadaşlar sizi temin ederim ki bu mücadelât gayet ciddi ve haşin olmuştur ve bütün dünyaya kar-

şı olmuştur. Fennî, ilmî, siyasî bir tarzda bu mücadelâtı her gün matbuata vermişimdir. Bu mücadelât üzerine İngilizler istilzam ettiler ki, diğer hudutları mevzuubahis edelim. Mevzuubahis eder etmez kendi müttefikleriyle yakinen alâkadar olduğu için hep beraber meseleyi ret etmek tedbirini ittihaz ettiler. Böyle siyasete ve gayri müsait bir vaziyete girmekten itiraz ettik. Neticede tuttuğumuz hattı hareketin selâmet ve isabetini teeyyüt etmiştir.

REİS — Servet Efendi.

SERVET EFENDİ (Bursa) — Vazgeçtim.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Soracağım şey; efendim İstanbul'da bir tehdidatı askeriye vardır. Malûmu devletiniz İstanbul'da 12 bin kişiden fazla bulundurmayacağız. Bu tahdidatı askeriye bir komisyon marifetiyle mi icra edilecektir? Yoksa ne suretle icra edilecektir? Oraya bir komisyon ve bir kontrol mu koyacaklar?

İSMET PAŞA (Devamla) — Durak Beyefendi esaslı bir noktaya temas ettiler. Dün Boğazlar komisyonundan bahsederken «vazifesi sulara münhasır sefainî harbiyenin miktarı ve sefainî harbiyenin geçecek miktarını takip ile mükellef» böyle ifade etmiştim. Esas bu komisyonun vaziyeti gayri askeri tedabiri murakabe, yani bu komisyon İstanbul'da ve Çanakkale etrafında tayin ettiğimiz mıntaka dahilinde 12 bin kişi bulunduruyoruz. Bunu murakebe için bazı yerlerde tahkikat yapmayacağız. İstediği zaman murakabe edecek. Hâsılı diğer gayri askeri milletlere, diğer mağlup milletlere tatbik ettikleri askerî tedabir gibi murakabe edecek bir komisyon, bir şey. Ben böyle evham ettim. Bunun için esaslı mücadele olmuştur. Konferansı açıktan açığa inkıta etmek derecesinde idi. Vaz ettikleri suali ben defaatle vaz etmiştim. O halde gayri askeri mıntakayı, İstanbul etrafında, bunu siz idare edeceksiniz. On iki bin kişi bulunacak nasıl bulunacak ve nasıl anlaşılacaktır? Bunu anlamak için bütün İstanbul'da bulunan hükümetin kuvvetlerine bakmak ve muayene etmek lâzımdır. Bu hususta o mıntakayı - müterekede ihdas edilmiş olan komisyonlar gibi - herhangi bir vesile ile tahtı murakabeye tutmak demektir. Bu mücadele o kadar ileri vardı ki biz öğle vakti Lort Gürzon ve Fransız heyeti murahhasası son sözünü söylemek için geldi. Bu komisyonun askerliğini kabul ettikten sonra, bunun murakabe edilmesi zaruridir. Binaenaleyh bunu kabul edeceksiniz, dedi. Bu öğle vakti idi. Son sözünüz bu mudur ve ciddi midir dedim. Eğer İstanbul'da yapılacak bir komisyon ile murakabe düşünüyorsanız ve bu murakabe fikrini son ve kat'i bir çare olarak söylüyorsanız şimdi söyleyiniz. Telgraf dahi gelmeden derakap Ankara'ya hareket ederim, dedim. O kadar ciddi ve kat'idir dedi. Biz memleketimiz dahilinde, her memleket gibi müstakil ve hür yaşamak murat ettiğimiz zaman, hiçbir murakabe olmaksızın yaşamaya ahdettik. Siz de bu kafa varsa şimdi söylersiniz, derakap hareket edenim, dedim. Mesele bu kadar inkıta derecesine kadar vardıktan sonra vazgeçmişlerdir. Biz ahden muahhedenin diğer maddelerini ne kadar tatil, tebdil etmiş isek de İstanbul'da kuvvetimiz 12 bin bunları ahden taahhüt etmişizdir. Mesele bundan ibarettir.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Şayet bir gün olur da siz de burada 12 bin değil, 15 bin bulunduruyorsunuz kontrol edeceğiz derlerse ne yapacaksınız?

İSMET PAŞA (Devamla) — Red edeceğimiz. 12 binden fazla bulunduruyorsunuz derlerse derhal büyük bir müzakerâtı siyasiye açılır. Bu muahedei sulhiye bir münakaşai siyasiyedir. O vakit onu devlet bir meseleyi münferide olarak hal eder.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Yani istedikleri zaman kontrol edemeyecek değil mi?

İSMET PAŞA (Devamla) — Asla!

REİS — Biga Mebusu Mehmet Beyin suali takririni okutuyorum.

Riyaseti Celileye

Evvelki gün Hariciye Vekili İsmet Paşa Hazretlerinden Anadoluya mücavir adalar hakkında sorduğum suale henüz bir cevap vermediler. Berveçhiâti sualimi tekrar ediyorum.

1. Limni, Midilli, Sakız, Sisam doğrudan doğruya Türkiye âsayişini ihlale müsait bir vaziyeti coğrafiyede bulunan adaların Yunanlılara terkine Lozan'da rıza göstermişler midir? Göstermişler ise vatanımızın Yunan eşkıyasından vikayesini teminen Lozan'da ne gibi teminat alabilmişlerdir?

Boğaz mıntakasında Bozcaada, İmroz adalarında emniyetimiz için asker ve jandarma bulundurabilecek miyiz? Aksi takdirde selâmeti vatan için ne gibi tedbirler ittihazı mukarrerdir? Şu iki sualime şimdi Meclisten cevap ita etmelerini rica ederim.

Biga Mebusu
Mehmet

İSMET PAŞA (Hariciye Vekili) (Edirne) — Efendim, Limni, Midilli, Sakız ve Sisam gibi adaların Yunan tasarrufundan hariç olarak, gayri askeri ve muhtar olmalarını iddia ettik. Esasen bizim mevzuubahis ettiğimiz zemin bu idi. Fakat nihayet bunların gayri askeri olmalarına itiraya mecbur kaldık. Bu adaları

istihsal etmek için ne Meclisi Âlinin kararı ve ne de milletin arzusu ve ne de bana verilmiş bir talimat vardı. Bunu orada görür görmez gayri askeri tedabirini bir faidei munzama olarak istihsal ettim.

MEHMET BEY (Biga) — Boğaz mıthalinde Bozcaada ve İmroz adalarında emniyet için bir kuvvet bulundurabilecek miyiz?

İSMET PAŞA (Devamla) — Efendim, bu adalar on seneden beri Yunan işgalindedir. Bu adalar hakkında, hatırınıza getireyim, Balkan harbi nihayetinde düveli müttefika bize bir nota vermişlerdi. Bozada ile İmroz adasını bize iade edeceklerdi. Limni ve Midilli adalarını da Yunanlılara vereceklerdi. Bu muallak kaldı. O zamanki hükûmet bunu kabul etmemiştir. Kabul etmedi, amma Bozcaada ile İmroz adasını aldı da mabadini kabul etmedi değil. Bunu kabul etmemişti. Bunu kabul etmemekle Bozcaada, İmroz adası Yunanlılar işgalinde devam ededurdu. On seneden beri münhasıran Rum meskûn olan bu adalarda Yunan kıtaatı işgali altındadır. Şimdi biz bu adaları Yunanlılardan almışızdır ve Boğazlar mıntakasının tabi olduğu gayri askeri bir şekle tabi kılınması zaruridir. Çünkü Bozcaada ile İmroz adasını tahkim ettik mi, Boğazları kapamışız demektir. Bir taraftan Çanakkale Boğazının ve diğer adaların Yunan adalarının gayri askeri tabirine tabi olması zaruridir. Jandarma bulundurabileceğiz, istediği iz kadar.

Mehmet Beyin sualinden bir parça : Selâmeti vatan için ne gibi tedbirler ittihaz edilmiştir?

Selâmeti vatan için tedabiri bugünkü vaziyetimiz tamamen göstermektedir. Kuvvetli bir ordu, sağlam ve mamur bir memleket halinde bugünkü vaziyette bulunursak, dünya onların ittifakında iken Bozcaada' dan İmroz adasından çıkmaya mecbur ise, tekrar ellerine geçmek imkânı yoktur.

Cemal Paşanın suali : Ankara itilafnamesi...

1. Fransa itilafname ahkâmına riayet etmemiş.

2. Fransa Hükümeti Meclisleri itilafnameyi tasdik etmemiş.

3. Gürzon meselesinin mevzuubahis olmasını teklif etmiş iken niçin cenup hududu mevzuubahis olmamıştır?..

İSMET PAŞA (Devamla) — Efendim, biraz evvel arz ettim ki Fransa'nın Suriye ile cenup hududunu tercihan mevzuubahis etmek, diğer muallakta bulunan arazi meselelerini de düveli müttefikanın arasındaki resaneti aleyhimize olarak tahrik etmekten ibarettir. Sonra «Fransa itilafname ahkâmına riayet etmemişlerdir.» Bunu bendeniz tekraren söyledim ve daima şikâyet ettim. Benim şikâyet ettiğim şu idi : İtilafnameye göre Fransa sulh müzakeresi esnasında Fransa gerek kapitülasyonlarda ve gerek diğer mesailde müsait bir hattı hareket takip etmek; müsait bir hattı hareket takip etmiyorsunuz diye şikâyet ettim. «Fransa Hükümeti Meclisleri itilafnameyi tasdik etmemişlerdir» ve nitekim şimdiye kadar etmemişlerdir.

Malumu âlileri Meclisi Âlide bu itilafnameyi tasdik etmemişlerdir.» «Gürzon meselesinin mevzuubahis olmasını teklif etmiş» elbette görüyorsunuz, istiyordu. Görüyormusunuz beraber bu cepheyi sökmek lâzımdır. Beraber bu cepheyi sökelim. Bu işe başlayalım. Son zamana kadar Fransızlar buna girişmemiş iseler Fransızlar kendilerini Musul meselesi ile yakinen alâkadar addetmişlerdir.

REİS — Tahsin Bey (İzmir) Sual ediyor, okuyorum.

İsmet Paşa Hazretlerine : Sulh projesinde İstanbul'un derhal tahliyesi hakkında ne bizim tarafımızdan ve ne de mukabil taraftan hiç bir kayıt yoktur. İstanbul ne vakit, ne şartla ve ne suretle tahliye edilecektir?

İSMET PAŞA (Devamla) — Bütün konferansımız esnasında sulh olur olmaz İstanbul'un ve boğazların tahliyesi emri tabii ve şartı mukaddim olarak görüşülmüştür. Mevzuubahis olmamıştır. Daima bahsolunurken onlar dediler ki tahliye olunacak. Biz dedik ki elbet tahliye olunacak. Son anda bu tahliye meselesini mevzuubahis ettik. Onların söyledikleri konferans tarafından bir beyanname yapacaklar; diyecekler ki sulhun tasdikinden on beş gün...

REİS — Hacı Şükrü Bey...

İSMET PAŞA (Devamla) — Zarfında tahliye edilmiş bulunacaktır. Muahedenin tastikini dün Heyeti Celileye arz ettiğimi zannediyorum. Büyük Millet Meclisinden başka diğer üç parlamentonun tastiki ile bu muahede tatbik olunacak. Bu muahede tasdik edilmiştir. Demekki biz meseleyi tasrih etmek için ve diğer parlamentoların tasdikina kadar tavik etmemek için mukabil teklifimizi de dün arz ettim. Hatırımızda kalmamış. Biz ayrıca madde ilâve ediyoruz ve diyoruz ki : Bu muahede Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından tasdik olunur olunmaz, düveli müttefike elinde bulunan Türkiye aksamı derhal tahliye olunacaktır.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Efendim Hakkı Hilmi Beyin sualleri vesilesiyle buyuruldu ki, evvelki yedi yüz nefere mukabil bu sefer on iki bin asker

kabul ettirdik hakikaten bir muvaffakiyettir. Paşa hazretleri yalnız bir nokta vardır, ki bir memlekette yani o memleketin emnu asayişini kuvayı askeriyenin miktarı ile temin edecek olursa, onun iktisadiyatı mütezelzil olur ve atisi tahtı emniyete alınmamış olur. Şu halde bizim muvaffakiyetimiz, âti itibariyle, müemmen bir muvaffakiyet midir? Ben binlerce asker bekledikten...

İSMET PAŞA (Devamla) — Emniyet vardır efendim.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Ben binlerce asker besledikten sonra İstanbul'u tahtı emniyete almaktan feragat ediyorum paşam.

REİS — Konya Mebusu Refik Beyin suallini okuyorum :

Paşa Hazretleri; eğer isabet ediyorsam, gerek tarafı âlilerinden ve gerek Heyeti Muhterhasamızdan diğer zevat taraflarından şimdiye kadar vaki izahat neticesi son teklifte izrar manasını göstermektedir.

1. Karaağaç'ın terki, Gelibolu'da mezar satılması, Musul'un ve mesaili iktisadiyenin bilahare muayyen bir müddet zarfında hal edilmek üzere muahededen ihracı üzerine, evvelki teklif tekrar edilse, başkaca bir teklif karşısında bırakılmayarak muhasımlarımız sulhu kabul edecekler mi?

2. Lozan'dan ayrılırken yapılan teklif, bilahare anlaşıldığı veçhile, muhasımlarca kabul edilmemişken yine tarafımızdan aynı noktai nazarda sebat edilmesine sebebi hakiki nedir?

Konya
Refik

İSMET PAŞA (Devamla) — Efendim; bizim yaptığımız teklif, elimize aldığımız proje gibi, elimize aldığımız müsvette gibi bizim de mukabil bir teklif yapmamız lâzımdı. (İşitmiyoruz sesleri) Muahede projesini kısmı küllisi bir taraflı olarak ihzar olunmuştur. Yani esaslı mesail konuşulmuş, fakat şurasında sonra konuşulan mesail bir araya getirilerek yazılmıştır. Bu yazılma, onlar tarafından kısmı küllisi yazılma. Binaenaleyh esaslı mesaide ihtilafımız var. Ondan sonra ufak tefek şurada ve burada bir çok tashih olunacak şeyler vardır. Onlar karşı karşıya gelirse gayet makul ve mantıkidir kabul edilmesi. Bir kısmı vardır ki mesaili esasiyeye taalluk eder. Tatmin ile uğraşıyorlar. Onlar için müzakere etmek lâzımdır. Şimdi biz muahede projesi üzerinde evvelâ; büyük hutut üzerinde muvafakat istihsaline çalıştık. Evvelâ bunların projesini ele aldık. Bunda, tamirat vardır. Para istiyorsunuz tamirat için. Para vermeyiz. Evvelâ bunu anlayalım. Şimdi veririz veremeyiz diye mücadele ettikten sonra bir hale koyduk. Ama yazmak lâzım. Bunlar oraya beş on madde yazılmıştır. Şimdi bunları bu esas üzerine yeniden yazmak lâzımdı. Biz nasıl yazmayı düşünüyorsak, bunu, mukabil projemizde yazıyoruz. İnkıta olduğu zamandan beri bir takım esaslar üzerinde teklif verdik. Bu teklif intaç edilmeden ayrıldık. Şimdi nevima aynı teklifi yapıyoruz. Hututu esasiye üzerinde çok şeyler burada görülmüştür. Hükümette ve Meclis te tezahür eden efkâra göre bizim düşündüklerimizden daha vâsi bir surette bir tadilât yaptık. Bu tadilâtı kâmilen, tahriren bildiriyoruz. Şimdi anlaşacağız, baştan nihayete kadar muahede için ne düşünüyoruz? Anlaşacağız. Bunun üzerine, eskisi gibi ret ederlerse, ret etmiş vaziyette onlar kalacaktır. Yeni vaziyet olacaktır. Onu ayrıca müzakere edeceğiz bu muahedeyi vereceğiz, kabul edecekler veya etmiyeceklerdir. Buna dair bir şey yoktur. Fakat ayrıldıktan sonra, bütün gazeteler, umumiyetle dünyadaki efkârı sulhcuyâne görülmüştür. Bu hakikatmidir? Yahut sadece propaganda mıdır? Bunu tespit neticesinde anlayacağız. Eğer bu hakiki ise teşebbüs devam edebilir, hakiki değilse vaziyet tavazzuh eder. Şimdi Hariciye Vekili olarak makul bir sulh için son vesaite teşebbüs eden ve son şubheleri izale için Meclisi Âlinin karşısına her vasıtaya müracaat etmiş olarak çıkıyoruz. Şu veya bu kadar ordu var, yok demek, yahut sulh şu tarzda var veyahut yoktur diyebilmek için teşebbüs etmek lâzımdır. Kendi kanaatım ve kendi görüşlerim; yeniden bir teşebbüsle vaziyeti yeniden meydana çıkarmaktır.

REİS — Efendim Maraş Mebusu Hasib Beyin suali var okunacak.

Lozan'a teşrifiniz anlarında Meclisi Âliden verilen veçhelerle Heyeti Vekilenin verdiği talimat arasında tezat teşkil edecek noktalar var mıdır? Varsa hangileridir? Sual eylerim.

Maraş
Hasib

İSMET PAŞA (Devamla) — Tezat yoktur. Gerek Meclisi Âlinizden aldığımız veçhede, gerek Heyeti Vekileden aldığımız talimatta tezat yoktur.

HASİB BEY (Maraş) — Bendeniz isbat edeceğim ki tezat vardır. Lozan'a teşrif ettiğiniz zaman üç gün devam eden celseyi hafiyede Meclisi Âlinin verdiği veçhelerde, yegâne nokta olarak Antakya, Beylan, İskenderun havalisindeki beş yüz bin Türkün tahliyesi istirham edilmiş iken, Heyeti Vekilenin verdiği talimatta bu mevzuu bahis olmamıştır. Eğer He-

yeti Vekile ile bu mevzuubahis olsaydı Konferansta da zatı âliniz mevzuubahis ederdiniz. Bundan anlıyorum ki, Meclisi Âlinin verdiği veçhe ile hükümetin verdiği talimatta tezat vardır.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Heyeti Vekilenin vereceği cevabı Heyeti Murahhasa Reisinden sormak doğru olmaz, talimatı ben vermişimdir. Benden sormak lâzımdır.

HASİB BEY (Maraş) — Ben alandan soruyorum.

RAUF BEY (Devamla) — Ben talimatı Heyeti Vekile namına verdim benden sormak icabeder.

İSMET PAŞA (Hariciye Vekili) — Yalnız bir şey arz edeyim. Meclisi Âli her mesele hakkında fikirlerini izhar eder. Şimdi biz bunlardan tenevvür ediyoruz. Meclis azayı muhteremesinden bir aza veyahut yüz arkadaş beraber kanattadır. Bunu anlıyoruz. Fakat takibe mecbur olduğumuz, arkadaşın münferiden ve müştemian izhar ettiği efkârı değildir. Kararıdır. Biz kararı tatbik ederiz. İzhar ettiğimiz efkârdan müstefit oluyoruz.

HASİB BEY (Maraş) — Bu zemindeki maruzatım ve verilen tekarir Heyeti Murahhasaya verilmişti. Paşa Hazretleri. Demek ki şekli kanuniyet iktisab etmiştir.

REİS — Hasib Bey, nazarı dikkate alındı.

Mehmet Kadri Beyin bir suali var okuyoruz.

Sual

Musul vilâyetinin bir sene zarfında İngiltere ile aramızda müzekere ve hal edilemediği takdirde Cemiyeti Akvama havale edilmesi hususunda Heyeti Vekile tarafından zatı âllilerine salâhiyet verilmişmi idi?

Siirt
Mehmet Kadri

İSMET PAŞA (Devamla) — Evvelce böyle bir şey mevzuubahis olmamıştır. Heyeti Vekile de buna dair bir talimat vermemiştir. Ne salâhiyet vermiştir. Ne de mevzuubahis etmiştir. Vazifem Musul vilâyetini istihsal etmekti, bunun için çalışmıştım.

REİS — Efendim Dursun Beyin takririni okuyoruz.

Sual

İstanbul Hıristiyanlarının mübadeleden istisnası hususu neden neş'et etmiştir? İstanbul'un mübadele edilerek Anadolu Hıristiyanlarının ipkası cihetı münakaşa edildi mi?

Çorum
Dursun

İSMET PAŞA (Devamla) — İyi anlıyorsan İstanbul'daki çıkaralım.

DURSUN BEY (Çorum) — Paşa Hazretleri Anadolu Hıristiyanları mübadelesi takarrür etti. İstanbul Hıristiyanları da yerlerinde kaldı. Birinci sualim, İstanbul'u mübadeleye tabi tutmak. İmkânsızlık ihtiham edilecek derecede mi idi? Bu imkânsızlık neden ref edilemedi.

İSMET PAŞA (Devamla) — Efendim, İstanbul Hıristiyanlarının mübadele edilememesinin sebebi bütün müttefiklerin ısrar etmelerindendir.

DURSUN BEY (Çorum) — İstanbul Hıristiyanlarının mübadelesi mümkün olmadıysa Anadolu'da bunlardan daha iyi müstahsil olan Anadolu Hıristiyanları münakaşa edildi mi edilmedi mi?

İSMET PAŞA (Devamla) — Efendim, münakaşa etmedik. Anadolu'daki Hıristiyanların her hangi bir şekilde ipkasını gösterir mi göstermez mi? Emri vaki olarak istihsal ettiğimiz mübadele meselesini mübadeleden rücu etmek için çok oyun yapmışlardır ve en çok çektiğimiz sıkıntı, gerek harbi umumide ve gerek şark taraflarında ve gerek bu sefer esnasında Anadolu'dan gittiği iddia olunan, ki aslı yoktur, sekiz yüz bin Ermeninin memleketine iadesi idi bunu mevzuubahis etmedik. Bunda çektiğimizi biz biliriz.

Sual

Musul meselesi bir sene zarfında menafii milliyemize muvafık bir tarzda hal edilemezse netice ne olacaktır? Yani İngilizlerle muharebe mi edilecektir? Yoksa Musul'dan bütün bütün vaz mı geçilecektir? Lütfen izahı.

4 Mart 1339
Erzincan Mebusu
Hüseyin

İSMET PAŞA (Devamla) — Harp ve sulh münhasıran Meclisi Âlinin kararına vabestedir. Bilmem bir sene sonra harp için veya sulh için ne karar verecekti. Bunun üzerinde söz söylemek salâhiyetim haricindedir. İdrakim haricindedir. Tahmin ederim.

NUSRET EFENDİ (Erzurum) — Paşa Hazretleri, malumu âliniz sulh muahedesinde halifenin diyarı ecnebiyede bulunan İslâmlar üzerindeki hakkı iskat ediliyor. İşittim ki, Hindistan, Mısır vesair biladı İslâmiyeden komiteler Lozan'a geldi. Bu komiteleri Lozan'da hukuku hilafet üzerinde yani halifenin kendi üzerlerinde olan hakkı kazasına ait konferansta bir muhtıra verdiler mi vermediler mi? Bu bir.

Hindistan'da bulunan levce heyetinin azayı tabiisinden olan kadiyülkuzatın memuriyetinin halife tarafından tasvibi üzerinde ısrar ettiler mi etmediler mi? Mısır'a bir kadı'nın gönderilmesi hakkında Mısır Komitesi bir muhtıra verdi mi vermedi mi? Buna dair tenevvür etmek istiyorum. Bu sualin de. 1 teşrin kararının son maddesidir, ki halife Meclisi Milliye istinat eder, sözünden cüret alarak zatı âlinize bu sualimi soruyorum.

İSMET PAŞA (Devamla) — Hindistan'a ve Mısır'a bir kadı tayin edilmiş ve kadıülkuzatın memuriyetinin halife tarafından tasdiki ve halifenin Türkiye haricindeki İslâm memalik üzerindeki hakkı kazasını tanımaktır. Böyle resmî teşebbüsatan haberdar değilim.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Sevr ahidnamesini kabul etmeye zaten mecburuz bu gibi hususatta.

İSMET PAŞA (Devamla) — Evvelce muahede projesinde Türkiye sultanın, halifenin Türkiye haricinde hakkı kazasını iptal etmişlerdir. 1 Teşrinisâni kararının mesut bir neticesi olmak üzere elimizdeki muahede projesinde bunu yapamadık. Çünki burada Türkiye hududu haricinde kalan yerlerde Türkiye'nin ve Türk memurlarının müdahalesinden feragatı taahhüt etmişlerdir. Halife der demez bütün âlemi İslâma ait bir meseledir. Bizim salâhiyetimiz dairesinde olan ve buradaki konferanstan husule gelecek bir mesele değildir. Halife âlemi İslâm üzerinde olan vazifesini ne suretle ifa edecektir? Buna karışamayız ve bu hususta bir fikir dermeyan edemeyiz demişizdir.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Eh. bravo öyle ise.

İSMET PAŞA (Devamla) — Onun için bir muahede de sulh projesinde Türkiye'nin hudutları haricinde kalan arazi üzerinde Türk memurlarının müdahelesinden feragat edilecektir, dendiği zaman halifeye ait hiç bir tahdit kabul etmiyoruz. Ne Teşkilâtı Esasiye Kanununda ve ne de bütün cihana karşı olan taahhüdatımızda ve beyanatımızda halife hazretlerinin âlemi İslâm üzerinde olan vazaifine dair hiç bir müdahele kabul edilmemesini Türkiye'nin idaresi hakkında 1 Teşrinisâni tarihli verdiğimiz kararın bir neticei mesudesi olarak telâkki ettik ve iktifa ettik.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Sizce öyle.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Bu tefsir yanlıştır.

NUSRET EFENDİ (Erzurum) — Bu tefsir yanlıştır.

İSMET PAŞA (Devamla) — Hayır, olmuştur.

REİS — Muş Mebusu İlyas Sami Beyin sualini okutuyorum.

Riyaseti Celileye

Heyeti Vekilenin mukabil teklifatşında bir seneye talik edilen Musul için bir sene zarfında hal edilmezse Cemiyeti Akvama tevcihine sarihen bir taahhüt var mıdır ve Musul Türkiye'nin vahdeti meselesi olarak muhasımlara gösterilmiş midir ve Heyeti Vekile bu telâkki olduğunu isbat için sulh olsa bile bu maksadını istihsal edinceye kadar harbi millet için hali tabiidir diye ilân edebilir mi?

Muş

İlyas Sami

İSMET PAŞA (Devamla) — Efendim dün mukabil bir proje arz ettim ve oradaki ifadem budur. İngiltere ile Türkiye arasında muahedenin tasdikinden bir sene sonra Cemiyeti Akvama havale deceğiz.

İLYAS SAMİ BEY (Muş) — Paşam müsaade buyrulur mu? Cemiyeti Akvama gitmek buyurdunuz. Bir taahhüt ederek gitmek vardır. Yani şimdiden kabul vardır. Bir de hakem denilen bir heyet tarafından olur. Bir de tarafeynce muvafakat olurda sonra mı Cemiyeti Akvama gider, yoksa bir sene bitmeden mi Cemiyeti Akvama gidecek, yoksa iki taraf kabul etmedikçe mi Cemiyeti Akvama gidecek?

İSMET PAŞA (Devamla) — Hayır, hayır.

İYAS SAMİ BEY (Muş) — Yani Cemiyeti Akvama esasen tevdi ediliyor, taahhüt ediliyor değil mi?

İSMET PAŞA (Devamla) — Türkiye'nin gayri kabili fek aksamından olarak bütün dünyaya karşı taahhüt ettik. Sulh olsa bile bu maksadı istihsal edinceye kadar çalışacağız ve onun için yapıyoruz.

İLYAS SAMİ BEY (Muş) — Evet sulhu istihsal için yaparız. Harp de olmazsa nasıl olur? Musul muallak olarak sulh olursa, sonra Musul'u istihsal için ne yapacağız?

İSMET PAŞA (Devamla) — Musul muallak olarak sulh olursa, Musul'u istihsal için bir sene zarfında görüşeceğiz.

İLYAS SAMİ BEY (Muş) — Olmadı?

İSMET PAŞA (Devamla) — Ne karar verir isek o olacaktır. Meselâ, harb diyeceğiz... (Gürültüler)

REİS — Suallerin kifayeti hakkında takrir vardır. Daha Heyeti Vekile Reisi söyliyecektir. Diğer söz alanlar söyliyecektir. Şimdi yalnız sualler hakkında bir takrir vardır. Takriri kabul edenler... Kabul olundu.

Buyurunuz Rauf Beyefendi.

HÜSEYİN RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas) — Efendim müsaade buyurun, dün murah-

haslardan sonra Heyeti Vekilenin beyanatta bulunup, ondan sonra arkadaşların beyanatta bulunması takarrür etmişti. Necati Beyin bu takriri ile o kararda tezat vardır. Bunu... (Müdahaleler, gürültüler...) Böyle müzakere devam edemez.

REİS — Müsaade buyurunuz, evvelâ murahhasları, bilâhare müşavirleri dinleyecektiniz, ondan sonra Heyeti Vekileyi dinleyecektiniz. Daha sonra Meclisi Âli azaları söz söyliyecektir.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Suallerin kâffesine cevap verilmiş midir?

NECATİ BEY (Lâzistan) — Paşa Hazretleri, Heyeti Vekile kendi noktai nazarını tesbit etmiştir. Her halde bizden sonra bir şey alacaktır. Yani bizim mütalaamızı aldıktan sonra kendi noktai nazarını dermeyan eder. Herkes istifade eder. Şimdi Heyeti Murahhasayı dinledik efendim. Sual cevaba ne vakit geçebileceğimiz malûm değildir. Her kes kanaatını izhar için çıkar bu kürsüden anlatır, onun üzerine Heyeti Vekile de ya bizi tasvip eder, yahut etmez. Heyeti Murahhasanın mütalaatını üç günden beri dinledik. Heyeti Vekileyi dinlemeden evvel karar veremeyiz. Binaenaleyh söz Rauf Beyin olması lâzım gelir?

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Sualler tamamiyle bitmelidir. Asıl ondan hakikatı anlıyoruz.

REİS — Heyeti Vekileden evvel arkadaşların söz söylemesini reye koydum. İki kişi el kaldırdı.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — İsmet Paşadan vaki olan suallere cevap verilmelidir. Bunlar nizamnamei dahilimizde de her suretle musarrahtır. Zaten sual sahipleri söz almışlardır. İstedikleri gibi söylerler.

REİS — Bir buçuk saattir sual devam ediyor.

REŞAT BEY (Saruhan) — Efendim Meclisi Âlinin kabul ettiği takrir henüz infaz edilmemiştir. Müşavirleri henüz dinlemedik. Müşavirleri de dinleyeceğiz.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Onun için de malûmat vereceğim.

REİS — Takrir de böyledir, efendim. Heyeti Vekile, murahhaslar, ondan sonra müşavirler. (Hayır hayır sesleri) en son söz onlarındır.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Müşavir bey arkadaşlarımızın istima meselesini bir az tahlil etmek lüzumu vardır. İsmet Paşa Hazretleri ve ben aynı kanaatte olarak arz ederiz ki; Heyeti Murahhasa ile müşavirler arasında bir ihtilâfı nazar olsaydı ve bu ihtilâf nazarlarını sonuna kadar getirseydiler ve bu güne kadar da bakî olsa idi, Heyeti Âliyeniz o ihtilâfı nazara hakem olmak için Heyeti Murahhasayı ve ayrıca ihtilâf halinde bulunan müşavirliği istima etmek isteyebilirdiniz. Fakat bu gün de sarahaten başmurahhasımızın ifade buyurdukları gibi, dediler ki müşavirlerle her noktada mutabık ve müttehit idik. Her noktayı müzakere ettik. Bunun aksini isbat eden ellerinde bir vesika olmakla mübahiyim dediler. Şu halde... (Onlar söylesin)

Sırrı Beyefendi zatâliniz bir az gençleşiyorsunuz rica ederim. Bir az sözümü bitireyim söylersiniz.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Ağızları tıkamaktır.

REİS — Rica ederim, ağız tıkayacak kimse yoktur. Avni Bey dört gündür herkes istediği gibi söylüyor. Yapmayınız. Meclisi Âlide her şeyi serbesttir. Dinleyelim efendim.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Şu halde efendiler, eğer müşavir beylerden bir kişi var ise, ki ben Heyeti Murahhasamızda sonuna kadar muhalifim, ben şöyle söyledim, yapmadılar, şuna sebep oldular, buna sebep oldular. Mevcut ise kendisi ifade etsin denirse çıkar. Halbuki başmurahhasımız da bunu alenen ifade etmiştir. Müşavirleri de aynı mesele üzerinde, aynı iş üzerinde bir daha tekrar ettirmekten ne fayda vardır? Şu halde arkadaşlar müsaade buyurursanız bu gün Heyeti Murahhasamızın buradan memuen azimeti tarihinden Heyeti Vekilenizin mukabil proje diye tasavvur ettiği mukabil esasatın tesbit ettiği, son gününe kadar muttali olduğu esasat üzerinde yürüttüğü müzakerat, münakaşat ve muhakemat neticesinde vasıl olduğu kanaati Heyeti Vekilenizin Heyeti Cefile namına... (Müdahaleler) Rica ederim, sözümü bitireyim. Nihayetinde Heyeti Âliniz bizi enine boyuna istediğiniz kadar tenkit etmeye, cerh etmeye salâhiyettardır.

REFİK BEY (Konya) — Yalnız bendeniz bir şey söylüyorum. Meclisi Âlinin bir kararı vardır. Müşavirleri de dinlemek. Eğer şimdi vaz geçiyorsak tekrar yine bir karar vermekliğimiz lâzımdır.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Arkadaşlar, muazzam mücahedei milliyemizin ilk gününde bu milletin hazinesini hiç bir emel, emek sarf etmeden ekil ve bel'e kendilerini minterefillah memur zanneden pek az insanlar müstesna olmak üzere, azim ettikleri gaye bu millete Türkiye diye çizmiş oldukları hudutlar dahilinde bir hayat kazandırmak idi. (Amin sesleri) Bu duada hâlâ müştereksiniz. İftihar ediyorum, hâlâ bu kanaatınızı tebdil etmemişsiniz, kanaatımızda sabitsiniz.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbekir) — Şüphe ediyorsunuz zannedersem kanaatlardan.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Bu azim ile. bu iman ile sözden ziyade düşmanlarımıza köteğin kâr edeceğine kani olan millet, orduları ihzar etti. Anadolumuzu fiilen süngüsüyle tathir etti. İstanbul ve Şarkı Trakya'mızı onun tesiriyle ve siyasetle tathir etti. İtilâf kuvvetlerinin İstanbul'da muvakkat bir zaman için mevcudiyetlerini kabul etti. Vaziyet bu halde iken gayemizi, teamül olduğu veçhile, muahedatı siyasiye ile tesbit etmek için bu emniyeti teminen Lozan'daki müttefiklerle Yunanlılarındır. Dahil olduğu sulh konferansına gönderdik, pek âlâ biliyorsunuz. Hiç şüphesiz müşterek kanaatımızdır ki tekmil muharebatımızı bir sulh yapmak için yapmıştık. Hiç şüphesiz muharebe yapmak için değildi. Ve her fırsat zuhurunda sulhi teminen memurlar gönderdik, teşebbüsatı siyasiyede bulunduk. Muvaffak olamadık ve devam ettik ve hiç bir zaman muvaffak olamadık diye nâmütenahi harp edeceğine kanaatına gelmedik. İşte arkadaşlar Lozan konferansında Heyeti Murahhasanız, malumunuz olduğu veçhile misakı millimizin ana hatları üzerinde münakaşat ve müzakeratta bulunmak ve onu istihsal etmek emeliyle gittiler.

NEBİOĞLU HAMDİ BEY — Rauf Beyefendi misakı millî ana hatlarını anlayamadık.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Okuyayım mı? Bir ufak takrir var Meclisten çıkarılmıştır. Okursanız anlarsınız.

REFİK BEY (Konya) — Teberrükân zapta geçirdi.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Yalnız arkadaşlarımdan kemali hürmet ve tevazu ile istirham ederim. Müsaade buyursunlar. Malûmatımı mümkün olduğu kadar muvazzah ve müşekkel olduğu kadar arz etmek mecburiyetim. Çünki vaziyetim gayet naziktir? Heyeti Vekileyi teşkil eden muhterem arkadaşlarımın kanaatı müşterekesini arz ediyorum. O itibarla belki sualler karşısında sürçü lisan bir hata yapabilirim. Yalnız size karşı değil emniyetlerine mazhar olduğum vekil arkadaşlarımın dahi hilâfında hareket etmiş bulunuyorum. Bunun için istirham ederim. Sözlerimi bitireyim. Ondan sonra istediğiniz kadar tenkit buyurun.

İşte arkadaşlar Heyeti Murahhasamız Lozan'da müzakereye başladıktan bu güne gelinceye kadar cereyan eden müzakeratın mühim kısımlarının aleni celsede ifade edilmesinde mahzur olmayanları bizzat nem İcra Vekilleri Reisi ve hem de Hariciye Vekâleti Vekili sıfatiyle arz eylediğimi zannediyorum. Zatı âlileri de derhatır buyurursunuz. Hafi celsede telgrafları aynen okumak suretiyle malûmattar ettim.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Gazetelerde de gördük.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Salih Efendi konferansında müzakerata dair gazeteler meskût değil, onlarda pazarlar.

ZİYA BEY (Bitlis) — Zatı âliniz söylemezden evvel oralarda gördük. (Rica ederim, dinleyelim sesleri)

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Bu arkadaşınız İcra Vekilleri Reisi diye mazharı itimadınız olarak ve o mesuliyeti müdrik olarak maruzatta bulunuyor. Gazeteler muhabirlerinin iş'aratına atfen söyliyor. Tabii aradaki farkı takdir buyurursunuz. Murahhaslarımız Meclisimizin emel ettiği gayeyi istihsal için, azim ile, iman ile, sükût ile, metanetle çalıştıklarını mükerrer ve vesilelerle imanım olarak arz etmiştim ve bu mesailerinde ne dereceye kadar muvaffak oldular, ne dereceye kadar muvaffak olamadılar? Bunu tespit ve tahlil etmek neticenin sureti mutlakada tatbik ve file intikali halinde ancak mümkin olabiliyor. Efendiler, murahhaslarımız çalışmışlardır. Fakat bir noktaya gelmiş dayanmışlardır. Oradan ilerisini misaki millinin hututu asliyesini... Etmek şartiyle temin etmek ahkâmına mazhar olmamışlardır. Bu vaziyet hasıl olunca ve behemehal müzakeratın tatil edileceğine kani olduktan sonra, bize sormuşlardır. Derhatır buyurursunuz, inkita muhakkak görünüyor. Gördüğümüz vaziyet şudur. Şudur, şudur ve bu hususiaki noktai nazarınız nedir, diye bize sormuşlardır. Ben de telgrafları aynen heyeti aliyelerine arz etmek suretiyle ve Heyeti Vekilenin noktai nazarını da kıraat ederek Heyeti Âlinizin müttefikan kararına iktiran eden bir talimatı, isal etmiştim. Bu talimattan sonra heyeti murahhasamız aynı esasat üzerinde devam etmiş ve aynı muhakkak inkita olduğunu gözüyle gördükten sonra hiç bir kaydı siyasiyi tazammun ve teahhüt etmemek şartiyle hariç ve dahil efkârı umumiyeye sulhperverliğimizi bir daha söylemiş olmak ve fakat hiç bir teahhüdü tazammun etmemek üzere beyanatta bulunmuştur ve bu kendilerinin salâhiyeti itabiiyeleri dahilinde idi.

Arkadaşlar; murahhaslarınız, müzakere ile mükellef olan murahhaslarınız gayeyi istihsal için mahallerindeki ihtisasatları, mahallindeki tetkikatları ve malûmatların hülâsasından kendi ruhları ve ilimleri üzerinde hâsıl olacak ruhları istimaı ederler. Eğer neticeden mazarrat zuhur ederse mesul olurlar, ma-

zarrat zuhür etmezse kendi salâhiyetlerini hüsnü istimal etmiş olurlar. Bunun usulü budur. Yani müzakerenin Türkiye Büyük Millet Meclisinin Makarrı olan Ankara'dan tarzı cereyanı ve kelimelerin şeklini idare etmenin imkân ve ihtimali olmadığına sizinle benimle müttefik olduğunuza kaniim. Murahhaslarımız böyle hareket etmiş ve hakikat bu mukabil teklifler vaki olduğu zaman İngiltere Hariciye Nazırı ve Başmurahhası trene binmiş ve gitmiştir. Fakat inkita oldu dememiştir.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Alacağını almış ve gitmiştir.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Eline hiç bir şey girmemiştir, Şükrü Bey, emin olabilirsiniz.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Görürüz.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Hay hay. Bendeniz de maruzatımla iknaa çalışacağım. Yalnız müsaadenizle sözüme devam edebilmek imkânını bana bahşedin.

Bunu müteakip Fransız murahhasları gelmişler heyeti murahhasamıza kendi verdikleri projede bazı tadilatı gösterir bir nota vermişlerdir ve bu notada şunu şöyle yapabiliriz, Bunu böyle yapabiliriz, şunu da şöyle edebiliriz. Buradan gitmeyin demiştir. Fakat kendileri trene binip gitmişlerdir. Bu vaziyet karşısında bizim murahhaslarımız da inkitai ifade etmeden ve böyle bir manaya maruz kalmayarak makarrı hükümetimize gelerek vaziyeti hazıradan heyeti âlinizi tenvir edebilmek için onlar da trene binmiş ve Ankara'ya gelmişlerdir.

Şu halde vaziyet nedir? Efendiler, vaziyeti bir levha halinde şu suretle tasvir edebiliriz. Heyeti murahhasamız buraya geldi, onların verdiği mukabil projeyi tetkik ettik Fransız ve İtalyan murahhaslarının tadilat diye verdikleri mevaddı tetkik ettik. Mütehassısların ihtisaslarını istima ettik, o ihtisaslar hakkındaki şüphelerini istifsar ettik. Şöyle bir malûmata bu gün sahibiz. Heyeti murahhasamızı teşkil eden üç arkadaşımızın sırasiyle arz ve ifade ettikleri gibi, arzî, malî. iktisadî ve adlî olmak üzere üç mühim ve istiklâlimizle yakından alâkadar ve eğer fedakârlık edilirse istiklâl mefhumiyle tearuz teşkil edecek nikat vardır. Bunlardan arzî olanlarını heyeti vekileniz şu suretle mütalaa etmiştir: Musul'u bir sene İngiltere ile başlı başına halletmek üzere talika çalışmak ve bilahare halle çalışmak, olmazsa cemiyeti Akvama tevdi etmek şekli misaki millimizin ruhu aslisiyle - anahattı ile - telif edilemez bir şekilde görülmüştür.

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Bunda ne faide var acaba?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Arazi kısmında bu noktai misaki millimizle sarahaten telif eder görmemiştir.

Adlî vaziyeti tetkik ettik. Adlî vaziyette en son anlaşılan şekil - ki şu noktayı tasrih etmek istiyorum ve nazarı dikkati âlinizi ehemmiyetle celbetmek isterim. İngilizler henüz buna sarahaten evet dememişlerdir. İtalyan ve Fransız murahhaslarının mukabil olarak kabul ettiklerini ifade buyurduğunuz, heyeti âlinizin müttefikan kabl edip heyeti murahhasanıza verdiğiniz müşavir şeklindeki...

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Bu şart ile değil, Rauf Bey;

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Bu şart ile değil, buyurunuz yalnız bir arkadaş olarak bana hakkı kelâm bahşedersiniz değil mi efendim? Sözümü ikmal edeyim, ondan sonra söyleyiniz. Heyeti âliyeniz hükümetiniz tarafından intihap edilip parası bizden sureti hususiyede - muahedeye girmemek üzere - müşavirler istihdamını ve bunları tutmayı ve tarzını heyeti murahhasanıza bahşetmiştiniz. Biz de bu kararı heyeti murahhasanıza arz ettik bu günki, yani Fransız, İngiliz murahhaslarının muvafik gördükleri ve kabul ettikleri şekilde tarafımızdan hususi surette ve muahedeye derç edilmemek şartiyle alınacak bu müşavirler İstanbul ve İzmir'de ecanibin hem mesakininin taharrisi, cürüm ve cinayet yüzünden tevkifleri halinde kendi taraflarından vaki olacak şikâyati havi kâğıdı almağa, okuyup Adliye Vekiline arz etmek hakkı verilmiştir. Bu hakkı kim vermiştir sesleri) Kimse vermemiştir. Tekliftir diyorum, çok rica ederim. Müsaade ediniz başka türlü nasıl anlatırım, anlatmak için Allah'ın bana bahşettiği bir lisan var, Onu kullandırmazsanız yoktur mesele. Mukabil teklifte bu vardır efendiler. Her hangi bir müfettişimiz bizim memurumuz olmak şartiyle Maliye müfettişimiz de Adliye müfettişimiz de zannederim edilen, verilen şikâyeti dinlemek hakkıdır ve bu şikâyeti mensup olduğu vekâlete arz etmek vazifesidir. Bunu da biz istiklâli adlimizle gayri kabili telif görmedik. Heyeti Vekilenizin kanaatini arz ediyorum.

Bundan sonra ahkâmı Maliye vardır. Mukabil proje; yani onların verdikleri proje ahkânı Maliye hakkındaki mevaddı sırasiyle Hasan Bey arkadaşımız vaziyeti heyeti âlinize arz ettiler ve mukabilinde taşhihen düşündüğümüz eşkâli de izah buyurdular bunlar anlaşıldıktan sonra heyeti vekilenizin ve noktai

nazarlarını arz etmekte olduğum arkadaşlarımın ve benim nazarımda sivrilip böyle tebarüz eden bir kaç mühim nokta vardır, onları misal olarak arz edersem ne dereceye kadar gayri kabili kabul olduğunu anlarsınız.

Ahkâmı Maliyede ve düyunu umumiye meselesinde sermayenin bizden ayrılmakta olan memalikte tevzii esası kabul edildikten sonra, hududu millimiz dahilinde bulunan aksama ait olan borç miktarı senevi itfa ve faiz hisselerinin mecmuu, alettahmin, on beş milyon lira tutabilecek. Tahmini olarak söyliyorum.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Hangi paraya göre.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Arz edeceğim, takribi olarak bu on beş milyonu arz ettikten sonra, faizini teşkil ettiği istikrazların ahkâmından da biraz balisedeyim.

Malumu âliniz bu istikrazlar Fransa'dan, İngiltere'den şuradan buradan yapılmıştır ve bunların mukavelelerinde bazı sarih mevat derç edilmiş ve tarafeyni akideyince tasdik edilmiştir. Fakat bu istikrazlar hükümetler arasında akdedilmiş. Türkiye hazinesiyle Fransız milleti arasında, İngiliz milleti arasında hisse senedatı çıkarılmış ve bir şekilde alınmıştır. Bu mukavelatta kabul edilen ve memleketimiz için bu gün pek muzir olan bir madde vardır. O da istikraz karşılıkları hangi bankaya arz edilirse o memleketin parası ile tediye edilecektir, şartı sarihi vardır. Şimdi o şarta istinaden hâmileri hak olarak iddia edebilirki, ben paramı İngilizlerden Londra bankasına götürüp vereceğim İngiliz parası İngiliz lirasıdır.Bunu da öyle olarak vereceksiniz ve bunu 75'le darb edeceksiniz, senede yüz küsûr milyon lira olacak ve şu halde senevi veridatımızı versek eda edemeyiz.

HASAN FEHMİ BEY (Maliye Vekili) (Gümüşhane) Bize kalacak düyunun mürettebatı seneviyesi faiz olarak beş milyonu tecavüz edemez.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Amortismanı?..

HASAN FEHMİ BEY (Maliye Vekili) (Gümüşhane) — Yalnız o hazine tahvillerinin müddeti azdırki sekiz on seneden fazla resulmalı imha etmek zarureti vardır. Bu azamî altı milyonu tecavüz edemez. Frank olursa azamî on beş milyon olur. İngiliz olursa beşi 7,5'la darb etmek lâzım gelir.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Müsaade buyurursanız bu noktada yanlış maruzatta bulunmuştum. Beş milyonu esasından alırsanız, İngiliz bankalarından alırsanız 7.5'la darbe mecbursunuz, eğer Fransız bankalarından alırsanız bu günki farkı fiyat meselâ 2,5'sa onunla darb edersiniz ve anlarsınız. Fakat Türk kâğıdı üzerinden almayacakları anlaşılmıştır.Bunu sarih haklarına istinat ettiriyorlar. Efendiler, bu devletler arasında değil hazinemizle milletler arasındadır. Böyle olmakla beraber Heyeti Vekileniz her ne pahasına olursa olsun bunu kabul etmeyi istiklâli millimizle gayri kabili telif görmüştür ve demiştirki, iki hakkı telif edebilmek için bunu Frank üzerinden kabul edeceğiz ve her yerde frank olarak tesviye edeceğiz. Bunların teklifi ise her yerde İngiliz altını üzerinden tediyesidir. İşte bu gibi malî mesailde esaslı noktaları kabul etmek kudretini kendimizde göremedik ve mukabil projemizde sarahaten zikrettik ve efendiler bu kabul edilmezse biz de kabul edemeyiz. Vaziyet budur. Bu meyanda mesaili iktisadiye vardır. Mevaddı iktisadiye; bunlardan misal arz edeyim Heyeti Âliyenize. Faraza, sermayesi ecnebi olup da Türk kanunlarına tabi olarak teşekkül etmiş şirketler var. Türk şirketleri. Fakat sermayeleri ecnebidir. Bu insanlar kendilerini Lozan konferansında bir ecnebi kunpanyası şekline koymak, Türkiye'den istifade etmek ve devletlerin «akreditesi» altında zarar ziyanları tazmin ettirmeğe çalışıyorlar. Biz bunu istiklâl ile, hakikat ile ve bedihiyatla gayri kabili telif gördük ve daha konferansa gitmeden evvel Maliye Vekâletimiz, İktisat Vekâletimiz bu gibi alâkadarlara tebliğat icra etmiş ve demiştirki ait olduğu vekâletlerle kunpanyalarımız arasındaki münazünfih mesaili hal edelim. Bunun üzerine Fransız şirketlerinden birisi mümessilini İzmir'e kadar göndermiştir. Bu adam İzmir'e çıkmış, buradan da davet edildiği halde, Lozan'da konferans içtima eder etmez, İzmir'i terk ederek Lozan'a gitti ve orada bunu beynelmilel bir hale koyup devletimizi, milletimizi nameşru emellerine ram etmek tarikını iltizam etmişlerdir. Bunu kabul etmedik ve etmeyeceğiz ve bu şirketlerle hükümetimiz arasındadır ve bunu böyle hal edeceğiz. Şekli tabisi de budur, tarafeynin menfaatı da budur. Gasıblığa tahammül etmeyeceğiz ve bu gibi mesaili, esasen İktisat namı altında sulhun akdinden sonraya talik etmeyi de kabul etmedik.

BİR MEBUS — Ledünniyatını sonra anlarsınız.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Mesaili Maliyedeki mütebariz bir noktayı misal olarak arz ettim. Bu iktisadi mesailde şirkelere taalluk eden mesaili arz ettim. Bu gibi istiklâlimizle, haysiyet milliyemizle kabili teklif görmediğimiz mevaddı ret veya kabul olu-

nacak nokatı üç murahhas arkadşınız sırasiyle muaddel ve musahhah eşkâlini arz ettiler. Yeni bir proje ihzar ettik.

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Şimendifer mi?

HÜSEYİN RUAF BEY (Devamla) — Şimendifer meselesini de dün zannederim Hasan Beyefendi izah ettiler. Anadolu hatları diye malûm olan Bağdat imtidat hattından evvelki inşa edilmiş kısmını düveli müttefika bize satın alınız, satın aldıktan sonra müşterek bir şirket yapalım, hepimiz birer hisse alalım, işletelim, diyorlar. Belki bundan sonra diyeceklerki size istikraz veririz. Biz bunu kabul etmiyoruz ve edemeyiz. Alman şirketi ile, Almanlarla Versay'da müttefiklerin akdettiği muahhede mucibince Almanlar haklarını müttefiklerine feda ettilerse, devrettilerse o onların bilceği bir şeydir. Bizimle Alman şirketleri arasında mukavele mevcuttur. Onlarla anlaşırız, yok Almanların da değilse başka milletlerinse onlar gelir. Türkiye ile görüşür. Müttefiklerin arzusu veçhile biz onlardan borç alalım, yüzlerce faiz verelim, ondan sonra borçlara girelim, ondan sonra da gelin dördümüz müşterek olalım. Birtakım adamlardan satın alalım şeklini, menafii maliye ve iktisadiyemiz muvafık olarak bir şekil görmedik.

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Beyefendi, ufak bir noktayı zatı âlinize hatırlatayım mı? Beyin şimdi söylediği söz Fransız itilâfnamesine mugayir düşüyor, bunu söylemek istiyorum.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Şimendiferler hakkında da vaziyet budur.

Şimdi arkadaşlar itimat buyurunuzki, her türlü hissiyat şahsiyeden tecerrüt ederek kanaatımı Heyeti Âlinize arz ediyorum ve benim kanaatı halisem ve hakikiyem mükerrer defa her türlü mesuliyeti müdrik olarak Heyeti Âlinize şimdiye kadar vaki olan maruzatımda mukayyettir. Filhakika bazı rüfeka, latife de olsa, siyaset mi yaptınız dedilerse de, kanaatı hakikiyem bu kürsüden vaki olan maruzatımın isabet ettiği şeklindedir ve bu gün de o fikir içerisinde sabitim. Meselede arzî olarak Karaağaçı terk etmek Edirne'nin bir mahallesi olarak mevzuubahis olduğu için, çok güç görüldü. Âlenî celsede derhatır buyurursunuz Edirne iktisadiyatı noktai nazarından muhakeme ederek bunu yapamıyacağımızı harice karşı ifade etmişimdir. Bu gün Heyeti Vekileniz müttefikan bu Karaağaç istasyonun bir vesilei harb olmasını kabul etmiyor yani ya Karaağaçı alacağız yahut harb edeceğiz fikrinde değillerdir. Bu sarih olarak malûmdur. Şu halde bu mevzuu bahis değildir.

Bundan sonra Musul gelir. Musul'un elimizden çıkması vatanı müşterekemiz için en büyük tehlikedir kanaatı vardır.

ABİDİN BEY (Lâzistan) — O kanaatı muhafaza...

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Musul deyince ekresiyeti kahiresi Türk ve Kürt olan, denen hatta aslen bir olan ve bir millet olmamak için hiç bir sebep mevcut olmayan ve bu iki ırkla meskûn olan mıntakayı murat ediyorum. Bu mıntaka mutlak ve mutlak Türkiye halkını teşkil eylemeli ve hududa dahil olmadı. Bu gün heyeti murahhasınızın aylardan beri mesaisi, münakaşatı ve intibaatının kendilerine verdiği bir kanaat, ki katidir, Musul'u behemehal alacağız fikrinde ısrar edersek, mutlaka ordu ile almak imkânı vardır. Çünki bunun siyaseten almak imkânı olmadığına heyeti murahhasamız kani olmuştur ve bize izah edince biz de kani olmuşuzdur. Eğer bir sene tehir edersek ve bu bir sene zarfında kuvvetle çalışırsak hakiki teşebbüsatta bulunursak vaziyetimizi idare edebileceğiz ve siyaseten bizim tarafa geçirmek imkânı mevcut olacaktır (Ne ile sesleri) Eğer bir sene zarfında İngilizlerle başbaşa anlaşamazsak Cemiyeti akvama havale etmek şekli kabul edilmiştir. Heyeti murahhasanız arız âmik düşündükten sonra, bazı mahzurlarına rağmen, Heyeti Vekilenizde bunu kabul etmiştir?

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Müttefikan mı kabul ettiniz?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Şimdi arkadaşlar, Cemiyeti Akvama gittikten sonra Cemiyeti Akvam aleyhimizde karar verirse, ki herhalde öyle karar verecektir, kabul etmeyeceğiz. Kanaatımız budur.

HACI HAMDİ EFENDİ (Muş) — Lâhey mahkemesine müracaat etsek daha iyi değil mi?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Siz benden de genç değilsiniz herhalde. Biraz sükûnetinizi muhafaza ediniz anlatacağım. Bu gün arz ettiğim gibi, heyeti murahhasanızın kanatları ve izahatları üzerine Heyeti Vekilenizin de kanaatı mutlaka harekâtı askeriye yapmaktır. Bu gün hareketi askeriye yapmadan almak ihtimali talik ile mevcuttur. İhtimalle arz ediyorum, muhakkak bir şey yoktur. Olmazsa cemiyeti akvama gidecektir. Zaif bir ihtimal vardır. Cemiyeti akvam aleyhimizde karar verirse kabul etmemek elimizdedir. Efendiler, dünyada her şeyin kuvvei müeyyidesi olarak kendi kuvvetimizi kabul etmek

mecburiyetindeyiz; her şeyi, yarın imza edeceğimiz muahhede için dahi.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — O halde bizde o yoktur.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Musul hakkındaki kanaatlarınızda arz ettiğim esasata istinat ediyor. Adlî esaili arz ettim. Şayanı kabul görüyorum. Malî mesaili, istiklâli malimizle gayri kabili telif gördüğümüz için ret ediyoruz. Bazı mukabil teklifat yapıyoruz.

Boğazlar meselesine gelince: Zannederim arkadaşlardan bazıları anlamak istediler ve İsmet Paşa Hazretlerinden de istizah buyurdular. Arkadaşlar bu arkadaşınızı mesaili Bahriye'de bir talebe olarak kabul buyurursanız (Estağfurullah mütehassıs sesleri) Ali Şükrü Beyefendi de o talebelerden biridir. Boğazlarda esas serbestiî kabul ettikten sonra azamî emniyet tertibatı alınmıştır.

İBRAHİM BEY (Mardin) — 12 bin asker...

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — On iki bin asker gayri askeri kabul ettiğimiz İstanbul mıntakasına mahsustur ve gayri askeri olan yerlere mahsustur. Zıt olarak yalnız oraya mahsustur. Trakya'da vesairede istediğiniz kadar asker bulunduracaksınız. Öyle değil mi İsmet Paşa Hazretleri.

İSMET PAŞA (Edirne) — Evet.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — On iki bin askeri az telâkki etmeyin; hiç asker bulundurmamayı ahden kabul ettiğimiz yerlerde on iki bin asker bulunduracağız. Onun haricindeki yerlerde istediğimiz kadar bulunduracağız. Size resim halinde arz edebileceğim birkaç noktaları söyliyeyim. Şayet herhangi bir devlet milletimiz aleyhine harb ederse Boğazlar üzerinde her türlü tedabiri ittihaza bilakaydü şart salâhiyettarız. Demekki demin hepiniz yüksek sadalarla mütefikan endişe buyurduğunuz gibi, bir tehlike yoktur. Dersenizki, kaleler yıkılıyor, şu oluyor bu oluyor. Efendiler kalelerden çok kuvvetli ve metin olarak Boğazları müdafaa edecek esbap ve vesait tekemmül etmiştir. Saniyen kaleye lüzum yoktur.

Tetkik buyurdunuzsa Boğazlar müdafaasında Marmara havzasına torpil koymak hakkı bizde yoktur. Sabit torpil koymak hakkı bizden ref edilmiştir. Bundada mahzur görülebilir. Fakat tetkikatınızı daha tamik edersenizk, bunda da tehlike yoktur. Çünki seyyar torpil bulundurabileceğiz. Çünki istediğimiz kadar tahtelbahir, istediğimiz kadar deniz tayyaresi bulundurabileceğiz. Bunları bulundurduktan sonra bizatihi müteharrik olarak derhal taarruz ve tedafüi hareket imkânı mevcuttur. Bunun gayri denebilir, ki - sualli mukaddere cevap veriyorum. Çünki çok keskin asker arkadaşlarımın beni dikkatle dinlediklerini biliyorum - denebilirki niçin filan hududu aynı askeri hale koydurmadınız, niçin her türlü harekâta karşı cihan muhasematını üzerlerine atacak bir şekli taahhudü kabul ettirmediniz? Bunların hepsi denebilir. Bunların hepsine ben ve heyeti murahhasa arkadaşlarımız çok çalıştık ve muvaffak olamadık. Farz edinki muvaffak olsaydık, bunların hepsi bir beyaz kâğıt üzerine kara mürekkeple yazılmış şeylerdir. Bunu teyit edecek yine Türk'ün kuvvetidir. Hiç birine inanmayın. Kuvvetinizi zayi ettiğiniz anda muahhedeyi sigara kâğıdı gibi yırtarlar ve istedikleri gibi yaparlar. İşte arkadaşlar bu malûmatı da telhisen arz ettikten sonra Heyeti Vekilenizin istirhamını kısaca arz edeceğim iki cümledir.

Evvelce de bilvesile arz ettiğim veçhile, size muahhede projesi olarak verdikleri şekli heyeti umumiyesiyle kabul etmek imkân ve ihtimali yoktur. Hiç bir Türk, hiç bir müslüman müstakil memleket arar'ken bunu kabul edemez ve bu gün onu atmalı ve muharebe yapmalıdır. Fakat heyeti murahhasamızın oradan ayrılmadan evvel verdikleri mukabil teklifler ve intibaat bize bir ümit daha vermiştir. Bu ümit de mukabil tadilâtla, Musul hariç talik edilmek, Karaağaç'ı terk etmek, umuru adlileyi arz ettiğim gibi kabul etmek, ki hiç istiklâli adlimize muzir bir şekil yoktur. Tekrar bir müzakere açarsak, mutlak değil, yüzde muayyen bir nisbette söyliyorum mesele yüzde altmış nisbetinde harbsiz bir sual yapmak imkânını görüyoruz ve Heyeti Âliyenize bunu teklif ediyoruz. Sarahaten...

İBRAHİM BEY (Mardin) — Ne kadar müddetle hitama erer?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Lâyalemülgaybü illallah. Bunu bilirsiniz böyledir.

İBRAHİM BEY (Mardin) — Ben biliyorum.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Bu tarzda bir sulh aramak ve sulhu bir daha harp etmeden ve fedakârlık yapmadan ve bunlara mecbur olmadan sulhe daha kuvvetli olarak geçmek noktai nazarından muvafık görüyoruz. Eğer Heyeti Âliyenizce bu muahhedeyi hiç münakaşa etmeyip kaldırıp yüzlerine atmak fikri varsa, bunda Heyeti Vekilenİz muvafık değildir.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Bundan daha gayri bir şekil vardır. Hayır bu muahhede şayanı kabul değildir. Mukabil projeyi verip bilmem ne yapalım.

O da nasıl olur? Bekliyelim bir az, bu mütalaata biz şahit olmuşuzdur. Biz bekliyelim. Nasıl geldi Franklen Bruyyon ayağımıza, gelsinler sulh yapalım.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — İddiasıdır işte bu.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendiler, kanaatlar muhteremdir. Nitekim lutûf buyuruyorsanız, benim de kanaatımı istima buyurursunuz. Yani marızı şikâyette arz etmiyorum. Böyle fikirlerde vardır. Müşahidi oldum, onun için arz ediyorum. Heyeti Vekileniz ki, bu şekle taraftar değildir, bu şekil çok tehlikelidir. Zira...

ALİ SURURİ EFENDİ (Karahisarı Şarki) — Reis Paşa Hazretleri mukadderatı memleket hürmetine olsun hatibin sözünü kesmesinler.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Sende daha ziyade kesersin.

ALİ SURURİ EFENDİ (Karahisarı Şarki) — İzahat bittikten sonra herkes söyliyecektir. Fakat hatibin sözünü kesmesinler.

REİS — Rica ederim oturunuz.

TUNALİ HİLMİ BEY (Bolu) — Herkes hatibin sözünü kesiyor. Gürültü oluyor, dinliyemiyoruz. Mukadderatı memlekete hürmeten dinleyelim.

REİS — Bu sözü söylemekle siz de hatibin sözünü kesiyorsunuz

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — İşte şimdi bir defa ve son olmak üzere söyliyorum bu kadar. Sabahtan beri bu kadar arkadaş itiraz etmediler de kırk yıldan beri bir söz söyledim bana mı söyliyorsunuz.

REİS — İkmar ediyorum, susunuz.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Bana mı?

REİS — Evet size.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Af edersiniz Paşa Hazretleri.

REİS — Sen af edersin.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Ben af etmiyorum.

REİS — Ben de hiç af etmiyorum. (Handeler) Devam buyurunuz efendim.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Bendeniz Heyeti Âliyenize sükûnetle maruzatımın istimaını istirham ederken çok müşkilâta ve sükûnetle maruzatımı kabul ettirebilmek imkânını taharri ederken çok müşkilâta maruz kalıyorum. Müsaade buyurunuz, sözümü ikmal edeyim ve fazla da tasdi etmiyeceğim.

İşte arkadaşlar bu ikinci şekli de Heyeti Vekileniz muvafık bulmuyor. Çünki çok tehlikelidir. Malûmu âlinizdir ki Mudanya muahhedatiyle mukavelâtımızı Lozan Konferansının neticesine kadardır ve bu neticeyi alelfevr kabul etmiş olmamak için, heyeti murahhasamızın buraya avdeti ve Heyeti Âliyenizde acele tetkik ve tahlil ederken bir karar verebilmek imkânını taharri için inkıta ifade edilmemiştir. Ne bizim tarafımızdan, ne de mukabil taraftan. Eğer inkıta ifade edilmiş olsaydı bu gün hali harbte idik. Buna meydan vermemek için inkıta ifade etmemiş, heyeti murahhasamız diğerlerine takaddüm ederek etmemiştir. Bu vaziyet gûya Lozan konferansı hali içtimada, fakat hali müzakerede değil vaziyeti hukukuyesindedir. Şimdi bu hali temdit edersek bir kere İstanbul'un içinde ve civarında mevcutlarını Mudanya mukavelenamesiyle kabul ettiğimiz ecnebi kuvvetlerinin devamı ikametini kabul mevkiinde kalacağımızdır ve bu müddetin daha ziyade uzamasını bendeniz menafii hakikiyemizle gayri kabili telif görüyorum. Bunların ya biccebir veyahut bilahit çıkmaları memleketimiz için birinci derecede ehemmiyeti olan bir vaziyet ve haldir. Bunları bir kere hudutlarımız haricine çıkarsak bu günden daha ziyade kuvvetli olacağız ve bir sulh akdiyle Yunan ordusunu terhis ettirebilirsek bu, kuvvetimizi tazif edecektir. Şu halde Musul kalacaktır. Musul için vaziyetimizi daha sükûnetle, daha kudretle ve kuvvetle tetkik, tahlil ve avakibini idrâk vaziyetine düşeriz. Şimdi uzatalım. Uzatırken efendiler, istitlaatımız, istihbaratımız mukabil tarafın uzatmak istemediği noktasındadır ve bunda kendi çehrelerini meydana vermiyorlar. Ne İngilizler, ne Fransızlar ne İtalyan uzatmak arzusunda olmadıklarını göstermedikleri gibi, istedikleri halde o arzuyu da göstermiyorlar. O günde yine vesait saldırmışlardır. Her an İstanbul'da bir hadise zuhur eder, her an hudutta bir hadise zuhur eder ve gayri mesul bir kuvvet yaptı denir ve bizi üzerine cezp eder. Harkâtı askeriye yapmak için o zaman idaremiz ne kadar katı olursa olsun, icabatı harbiye, icabatı askeriye selâmeti mülki millet bizi cebrederki, harbi açar. Bunu sarih olarak söyliyorum. Çünki vatanıma ve size karşı her türlü mesuliyeti bütün gözümün önünde görüyorum ve onun altında ezilerek, açık olarak söyliyorum. Bu gayet mühim bir tehlikedir ve bu tehlikenin vukuunda tamiri gayri mümkündür ve çok müşkildir. Bu itibarla uzaması taraftarı değiliz. Bu gün bu muahedeyi

atın, harb edin derseniz, buna taraftar olduğumuz gibi, yegâne bir sureti hal var. Muaddel ve salâh olarak ihzar ettiğimiz mukabil projeyi, müzakereyi teklif etmek ve onda muvaffak olmaya çalışmak. muvaffak olamazsak artık harbe nihayet vermek için Heyeti Âlinize gelip arzı hal etmektir. Yani bu noktai nazarımızın Heyeti Vekilenizce makbul olup olmadığını şimdi cereyan edecek münakaşanız neticesinde ihzar buyuracağınız kırmızı, beyaz kâğıtlarınızla görmekle iktifa edeceğim.

REİS — Şimdi sualler vardır. (Sual sormağa hacet yok, teneffüs edelim, sesleri)

REİS — Efendim on dakika teneffüs ile celseyi tatil ediyorum.

Hitamı Celse Saat : 4,29

İKİNCİ CELSE

Açılma Saati : 4.30

REİS — Reisi Sâni Ali Fuat Paşa Hazretleri

KÂTİP : Refik Bey (Konya)

REİS — Celseyi açıyorum efendim. Geçenlerde usul hakkında verilen bir takrirde bir de müşavir meb'us arkadaşları dinlemeği kabul etmişsiniz. Şimdi yalnız Zeki Bey ile Zülfi Bey kalmıştır. Onu Meclisi âlinize arz ediyorum. Heyeti Vekile Reisi sözünü bitirdi. Zekâi beyden başlayalım. Yalnız şunu arz edeyim ki Veli Bey hareket edemiyecek kadar hasta imiş, iki defa telgraf veriyor. Hatta İzmir Valisi bile bir telgraf çekiyor. Binaenaleyh söz söyliyecek iki arkadaşımız vardır. Fakat her gelenden sual sormak kabul edildiği takdirde usulu tamamile tatbik edeceğiz.

YAHYA GALİB BEY (Karşehir) — Paşam murahhasları dinledik müşavirleri niçin dinleyelim?

REİS — Efendim, Meclisi âli kabul etmiştir. Yine sizin elinizdedir. Müzakereye geçelim derseniz geçelim.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Meclisce ittihaz edilmiş kararı ittiba etmek üzere müşavir beyler murahhasların vereceği izahata ilâve olarak bir izahat verebilecekler ise dinleyelim, yoksa onların söyleyeceği vakitte söz söyliyeceklerse zaman gaip olmamak için kâfi görelim.

HÜSNÜ BEY (Bitlis) — Müsaade ediniz suallerimi soracağım.

REİS — Efendim, sualler yalnız bu gibi müzakerelerde soruluyordu. Heyeti celile sual sorulmasını diye kabul etti.

ZEKÂİ BEY (Adana) — Efendim murahhasların verdikleri malûmat kâfi değilse proje elimizde mevcuttur. Benkleriniz kâfi derecede izah edebilirim. Yani neden dolayı muhalefet edilmiş ve neden dolayı kabul edilmiştir.

REİS — Efendim Zekâi bey buyuruyorlarki Murahhas Hasan bey kâfi derecede meşgul oldukları kısımlarda izahat verdiler bu izahat kâfi değilse fazla malûmat almak istiyorlar sual etsinler cevabını veyeyim.

NECATİ BEY (Lâzistan) — Fazla malûmatları var mıdır?

ZEKÂİ BEY (Adana) — Fazla malûmat ne demek efendim? Elbette fazla malûmat vardır. Müzakereyi zaten bendeniz yaptım. Binaenaleyh her mes'ele üzerinde cereyan eden münakaşatı arz ve izaha bendeniz hazırım. Yani ariz ve amik izahata mecburum.

Hasan Beyefendi mesaili iktisadiyenin heyeti umumiyesi hakkında, sureti umumiyede, cereyan eden münakaşatın calibi dikkat olan yerlerini izah ettiler ve buyurdularki eğer daha fazla izahat istersenız bunu münakaşa eden Zekâi beydir. Zekai bey gelsin. söylesin. Arzu edersenız bendeniz teferruata dair her maddedinden başlayarak söyliyeyim. Fakat verilen izahatı kâfi gördünüzse benim tekrar izahıma lüzum yoktur.

ZÜLFİ BEY (Diyarbekir) — Efendim, müşavirlerin vazifesi hey'eti celilece malûmdur. Yalnız kendilerine tevdi edilen vazifeyi ifa ile mükelleftirler. Raporunu yazar ve hey'eti murahhasaya arz eder.

Lâzım gelen siyasî, iktisadî her şey gösterilmiştir. Takriri ona aittir. Devletin siyaseti umumiyesini tedvir edecek murahhaslardır. Müşavirler kendilerinin bildiklerini söyler Sulh Konferansı 3-4 devre geçirmiştir. İsmet Paşa burada çok dirayet göstermiştir. Onlara Lort Gürzon razı olmamıştır. Bir muhtıra şeklinde vermiştir. İkinci, üçüncü muhtıra verilmiştir. Müşavirler bu üçüncü seferde bunlar kat'iyen bize bir yer vermediler, hatta hudut bile vermediler. Zannederseniz yazılan muhtıralar hey'eti celilenin malûmudur. Gerek matbuatta ve gerek hey'eti celile ve Hariciye vekâletince Hey'eti Celilenize arz edilmiştir. Mevzubahis olmayacağını demiştir. Ben de Parise gidiyorum, isterseniz müşavirlerimizle sizin müşavirleriniz görüşsün demişlerdir. Nihayet bir gün tezkere aldık, yeni murahhas paşa bir tezkere almıştı. Onda Musul mes'elesini ne aramızda hal edelim, ne de mektupla filan hey'eti umumiyede hal ederiz, diyorlardı. Yani cüz'i bir tadilat yapmak istediler. Yalnız Van vilâyetinden alınan (İmadiye) vardır. Onun etrafından yer vermek istiyorlardı. Esasında petrol mes'elesi idi. Hatta biz petrolilerden bazı menafi almak suretiyle de ona razı olduk. Fakat ona da muvafakat etmiyorlardı. Kendileri için namus ve şeref telakki ediyorlardı. Bir gün sabah celsesiydi. Öğleye kadar tâdil ettik. Ertesi güne bırakmadılar. Bunu hey'eti umumiyeye arz edeceğiz, dediler. Öğleden sonra celse açıldı, Lort Gürzon riyaset ediyordu. O celsede Lort Gürzan hezeyanda bulundu. Kürtleri, Türkleri tahkir etti. Orada İsmet Paşa hazretleri Ordu kumandanı gibi lâzım gelen sözleri söyledi. Bunu söylemeyi ben vazife addedenlerdenim. Velhasıl her hezeyanı yaptıktan sonra celseyi tâtil ettik ve Musul'u da Cemiyeti Akvama bıraktım, dedi. Biz bunu ret ettik ve Musul'u alacağız dedik. Musul misaki milli dairesindedir dedik, bütün kâffatta bize bakıyordu. Heman inkıtaa hazırdık. Biz hiç bir şey kabul etmeyiz, deyerek raporumuzu verdik. Cemiyeti Akvama kabul etmediğimizi bildirdik. Arkadaşlar, ben Fransızlara, İtalyanlara, Japonlara, Sırplara, Romenlere hepsine baktıktan sonra, yine bunu Cemiyeti Akvama bıraktık, dedi. Bunun üzerine de Musul meselesi kaldı. Fakat kat'i münasebet etmedi. Yalnız yine müzakere edileceğini söyledi. Bunun üzerine beş gün sonra manzumu âlînizdir olan bir projeyi verdi. Tabiî bu proje içerisinde yalnız Musul mes'elesi değildi. Tabiî ben Musul için illa hasbedmiz deyamam. Musul mes'elesi, istiklâli, adlî, iktisadî mali gibi hayatî mes'ele olduğunu da söyledim ve onu kendileri de takdir buyurdular. Fakat üst tarafının muhakemesi, nasıl tedvir edileceği murahhaslarımıza aitti. Eğer bende o salahiyet olmuş olsaydı, o mes'eleleri böyle yapın derdim. Musul mes'elesi böyledir.

Hudut mes'elesine malûmu alîniz, buradan giderken arkadaşlar 70,80 imzalı bir takriri benlerinize vermişlerdir ve hey'eti celile de temenni takririni hükümete vermişti. Maatteessüf diyeceğim. Franklen Buyyon'un buraya gelip yaptığı itilafnamede şifahi olarak Musul mes'elesi hal olundurkdan sonra, hudut mes'elesinin tashihi nazarı itibare alınır denmişti. Fakat itilafnamede öyle bir şey yoktu. Bunu düşündük, mademki bu böyledir. Fransızları üzerinde koştumamak için evvela Musul mes'elesini hal edelim, dedik. Lort Gürzonsa bunu düşünerek Musul'la başka bir şey araya karıştı. İsmet Paşa ona karşı da bu yalnız hudut mes'elesi değil, kül mes'elesidir. Hepsini kül halinde tahvil edelim dediği halde ona itiraz ettiler. Kabul edilmedi. Mesele bundan ibarettir. Başka bir şey varsa söyleyeyim.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Paşa hazretleri Zülfi beyin kendi hareketleri hakkında bir malûmatım vardır. Sahih değil midir, onu soracağım. Musul mes'eleri etrafındaki son verilen teklif üzerine istifa etmiş, ahiren istifasını geri almış. Böyle bir şey vaki midir, değil midir?

ZÜLFİ BEY (Diyarbekir) — Hayır efendim hasta idim gelmek istedim.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — İstifa ettiğiniz söylüyorlar.

ZÜLFİ BEY (Diyarbekir) — Müsaade edin ben Allahdan başka kimseden korkmam yapamıyacağım vazifeyi de kat'iyen ifa etmem. (Bravo sesleri) - Musul meselesinden zaten sıkılmıştım ve hatta o zamanda hasta idim. Gelmeyi münasip görmedim. Zaten gelseydim. İzmit veya Adapazarı'nda oturacaktım. (Veli bey gibi sesleri) Veli mes'elesi başkadır. Rica ederim arkadaşlar onu söyliyelim. Ben buraya gelirsem, sulhla bozulursa üzerime mes'uliyet alamazdım. Bu bundan ibaretti. Yine ben diyorum ki Musul mes'elesi istiklâli mali istiklâli iktisadi gibi şarki Anadolu için hayatî bir mes'eledir.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Yani Musul için siz taraftar değilsiniz değil mi?

ZÜLFİ BEY (Diyarbekir) — Evet ben değilim. (Bravo sadaları) Paşa Hazretlerinin vicdanlarına havale ediyorum. Öyle değil mi Paşa Hazretleri? Ben istemem ki Musul kalsın, sona kalan dona kalır. Memleketimizin nısfı gitmiş. Biz buraya gelmeyip de o mesuliyet Hükümetin üzerinde kalsaydı, böyle bir şey

olmazdı. Çünki Meclisi Âli müdahale ettiğinden dolayı böyle bir şey olmazdı. Bize mesele kalmamıştır. Çünki Meclise arz etmiştim. Meclis muvafakat etmiş ve bu suretle Suriye'de Urfa ve Kilis'in nısfı gitmiştir. Mesuliyet Hükümetin üzerinde kalır. Ona müdahale etmediğimden dolayı gitmiştir.

HULUSİ BEY (Karahisarı Sahip) — İtilâfname muvakkattir.

ZÜLFİ BEY (Diyarbekir) — Eğer bu itilâfname muvakkat ise bu kürsii muallâda Rauf Beyin beyanatı vardı. Onu hatırlatmak isterim. O beyanatta her yerden bahsedildiği halde, niçin arkadaşlarımızdan birisi Fransız hududu meselesini sormadı? (Sordular sesleri) Fakat gazetelerde okumadık celsei aleniyede sorulmadı.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Sorulmuş ve söylenmiştir.

ZÜLFİ BEY (Diyarbekir) — Yalnız arkadaşlardan Necip Bey söylemiştir. Cenup hududu demiş, başka bir şey söyleyen olmamıştır.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Söyletmediler efendim. Siyaseten muvafık olmaz dediler.

LÜTFİ BEY (Diyarbekir) — Efendim, söyletmediler olur mu?

REİS — Efendim; işmdi kabul etmiş olduğunuz takrir mucibince murahhas ve müşavirlerin beyanatı bitmiştir .Mardin'li Necip Bey ve sekiz refikinin bir takriri var, okutuyorum.

Riyaseti Celileye

Daha ziyade rüfekai kiramın tenevvürü için heyeti murahhasadan sonra İstihzaratı Sulhiye Komisyonunda bulunan rüfekai kiramın malî ve adlî mesail hakkında izahat ita buyurmalarını arz ve teklif ederiz.

3 .3 . 1339

Antalya	Kayseri
Rasih	Ahmet Hilmi
Mardin	Saruhan
Necib	Reşat
Erzurum	Edirne
Hüseyin Avni	Faik
İzmit	Edirne
Sırrı	Şeref
Siirt	
Kadri	

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Söz istiyorum Paşa Hazretleri.

Arkadaşlar, eğer bu takrir esas olarak kabul edilirse dört seneden beri Babıâlide istihzaratı sulhiye ile meşgul olan zevatın da buraya gelmesi lâzım gelecektir. (Hayır, sesleri) Müsaade buyurunuz, izah edeyim. Yine karar verecek sizsiniz. Efendiler. Dört senedir sulh istihzaratı için İstanbul'da çalışılmış ve bunun hulasası berayı istifade murahhaslarımıza verilmiştir. Bundan başka dört mücahede senesinin icabatından olarak... Hulasai esasatı da burada Maliye Vekilinin mesuliyeti altında teşekkül ile İstihzaratı Sulhiye Komisyonunca tespit edilmiş ve riyasetin bulunan Hasan Beyefendi vedaatiyle onlar da heyeti murahhasamızın nazarı istifadesine vaz edilmiştir . Heyeti murahhasamız bunlarla mücehhez ve malûmattar olarak oraya gitmişlerdir. Her malûmatın konferansta mutlaka mevzuubahis olması kaydı nereden çıktı? Heyeti murahhasamız bununla mücehhez olduktan sonra, icabeden silahı kullanır icabetmeyeni kullanmaz ve size yapabilidiğimiz budur. dedi. Arkadaşlar takrir hakkında söz söylemek Hükümetin hakkıdır. Böyle giderse İstanbul'a gidip istihzaratı sulhiyede bulunan arkadaşları da buraya getirmek icabedecektir. İnsaf bunu mu emreder ve böyle müzakere devam eder mi efendiler? Bu mesele üzerinde ariz ve amik tetkikatta bulunmak her mebus arkadaşımızın hakkıdır. Fakat istihzaratı sulhiye şekli doğru değildir. Çünki meseleyi namütenahi uzatırız. Kemali hürmetle arz ediyorum ki, inanınız efendiler, gün geçtikçe düşmanlarımızın cephesi kuvvetleniyor.

REİS — Müsaade buyurun efendim. Şimdi İstihzaratı Sulhiye Komisyonunda bulunan Meclis arkadaşlarımızın bir kısmı heyeti murahhasamız meyanındadır ve bir kısmı da söz almıştır. Onlar da sırası geldikçe söyliyeceklerdir. Mamafih arzu ederseniz bu takriri reyi âlinize arz edeyim. Takriri kabul edenler el kaldırsın... Etmeyenler... Kabul edilmemiştir.

Şimdi efendim tensip ederseniz müzakereye başlıyoruz.

Söz Hüseyin Avni Beyindir.

NECATİ BEY (Lâzistan) — Paşa Hazretleri söz söyletmeden evvel şunu söyliyeceğim ki, ben üç gün evvel söz aldım sırada beş veya altıncı idim. Şimdi bakıyorum defterde ismim bile yok. Binaenaleyh bunun esbabı nedir?

REİS — Esbabını izah edeyim. İki gün doğrudan doğruya müzakereye girmeyi kabul etmiştik. Her taraftan söz istendi. Gerek kâtibler, gerek bendeniz yazmıştım. Ondan sonra usul mevzuubahis oldu. Üç def'a usul müzakere edilmiştir. Arkadaşlarımızın bir çoğu usul hakkında söz almıştır. Bendeniz diyorum ki Necati Beyin söz almış olması, pek muhtemeldir.

İhtimalki usul hakkında söz almıştır ve orada dördüncü beşinci olabilir. Fakat burada kâtiplerle benim yazdığım listede mukayyet değildirler.

NECATİ BEY (Lâzistan) — Makamı Riyaset karıştırmış. Sözüm usul hakkında değildi.

REİS — Rica ederim. Makamı Riyaset karıştırmamıştır. Makamı Riyaset sonuna kadar vazifesini ifa edecektir. İhtimalki bazı arkadaşların arzularını zamanında ifa edemez. 350 kişiyi aynı salonda kayit etmek mümkün değildir. (Lehde ve aleyhde söz tasnif edilsin sadaları)

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Kanunların leh ve aleyhinde söz olur. Kanun müzakere etmiyoruz.

REİS — Efendim müsaade ederseniz bir def'a söz alan esamiyi okuyayım. Arkadaşlar buraya geliyor ve Makamı Riyasetin vazifesini işgal ediyor. Hüseyin Avni Bey, Şeref Bey (Edirne) Sırrı Bey (İzmit) Tevfik Rüştü Bey, Ali Şükrü Bey (Trabzon). Şunu da arz edeyim ki Ali Şükrü Bey Müfit Efendinin yerine söz almıştır. Müfit Efendi kendi rızalariyle Ali Şükrü Beyin sırasına gitmişlerdir. Murat Bey (Erzurum) Vehbi Bey (Bitlis), Yahya Galip Bey (Kırşehir), Şükrü Bey (Karahisar), Abidin Bey (Lâzistan), Fuat Bey (Bolu), Zamir Bey (Adana), Nuri Hilmi Bey, Hacı Şükrü Bey (Diyarıbekir), Ali Cenani Bey (Gazianteb), Hamdi Bey (Trabzon), Osman Bey (Kayseri), İsmail Suphi Bey, Osman Bey (Lâzistan), Hakkı Bey (Van), Emin Bey (Eskişehir), (Rifat Bey (Kayseri), Emin Bey (Erzincan), Osman Kadri Bey (Muş), İhsan Bey (Cebelibereket), Şeyh Servet Efendi (Bursa), Rifat Bey (Tokat), Emin Bey (Bursa), Yunus Nadi Bey (İzmir), Haydar Bey (Van), Zülfi Bey, İlyas Sami Bey, Hakkı Hami Bey, Salâhattin Bey, Cemil Bey (Kütahya), Müfit Efendi, Rasih Efendi, Basri Bey, Salih Efendi (Erzurum), Süleyman Sırrı Bey, Ali Rıza Efendi (Batum), Mustafa Bey, Abdülkadir Kemal Bey, Musa Kâzım Efendi, Hafız İbrahim Efendi, Refik Bey (Konya), Yusuf Ziya Bey (Mersin), Tahsin Bey (İzmir), Reşat Bey, Sıtkı Bey (Malatya), Lütfu Bey, Faik Bey (Cebelibereket), Faik Bey (Erdirne), Necati Bey (Lâzistan), Hoca Şükrü Efendi. Eğer bundan başka söz isteyen varsa kayıt edeyim efendim (Gürültüler) Efendim rica ederim isimleri burada olmayan zevat varsa lütfen isimlerini kâtip beylere yazdırsınlar.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Rifat Bey (Kayseri) Sözünü bendenize vermiştir. Sıram yirmi ikincidir.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Paşa Hazretleri ben Ali Canani Beyle sıramı değiştiriyorum.

REİS — Rica ederim. O, şimdi olmaz.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim, Gürültü olursa muhakeme gaip oluyor, tabii söyliyemem. Her şeyden evvel şunu arz ediyorum ki Meclisi Âlide Milletin aleyhine harbin bir gün devamını arzu eden bir tek kimse yoktur. Hepimiz Sulhe teşneyiz. Fakat Sulh değil de Sevr ahitnamesi de bir sulh idi, bunu da istemeyiz. Yani muhakememizi sâlim yütütmek için hiç bir tazyik altında değiliz. Affınıza mağruren mütalaamı esaslı yürütmek için bir az maziye rücu etmek mecburiyetindeyim. Efendiler, biz Kuvayi Milliye Teşkilâtı yaparken karşımızda Yunanlılar yoktu ve biz Yunan harbi için hazırlanmış değildik. İstiklâli millimize, hâkimiyeti milliyemizin esasına tecavüz vukubulmuştur. Buna sahip olmak için en başda mukaddes tanılan Padişaha bile isyan ederek, telin ederek ledelhace o bedii şehirlere bile veda ederek, İstanbul'dan. Trakya'dan Adana'dan İzmir'den bile elimizi muvakkat bir zaman için çekdik ve bayrağa yapıştık. Oraların alınmasına koştuk ve aldık. Fena günlerinizi hatırlatacağım arkadaşlar bilmiyorum o kudretli kumandanlar, o katı kalpli insanlar ne olduda erimiş gibi bir vaziyette çıkıyorlar? Hayret ediyorum. (Gürültüler) İstirham ederim efendiler, vicdanımın duygularını serbestçe heyeti celileye arz edeceğemim. Son harbi yapan paşa hazretleri, bütün cihana karşı bir tek silahımız yokken düşmandan silah alarak bizim kalbimize kuvvet aşılayan Paşa Hazretleri ve Ayaşa kadar düşman gelmiş iken hepinizde ümitsizlik varken, Başkumandan harita üzerinde gelerek, bize hayat serpiyordu efendiler. Bize kuvvet veriyor, ümidimizi takviye ediyordu. Fevzi Paşa yine aynı şekilde istikbal için ordular çiziyordu. Bu harp için de memleketlerimiz gidiyor diye kalbimizden ağlıyorduk. Bir taraftan İzmir işgal edilmiş, bir taraftan Bursa'ya kadar düşman geliyor. Diğer taraftan Eskişehire kadar düşman ilerliyor. Biz buradan hicret ediyoruz. O gün mukavemet gösterdiniz efendiler. O gün mukavemet gösterirken ve beş senelik bir harbden çıkmış olan millet yavrusiyle, evladiyle yanıyorken üç dört yüz bin kişilik bir ordu ihzar ederek, gayenin istihsadine sevk eden bu millet, bu Meclis, ne olduki efendiler, memleketlerini istirdat, arazisine bir misli zam, evladını bir misli tezyit ettiği halde karşısında bir düşman olmadığı halde, bir kurşun atmadığı halde bu gün yanlış bir harekette devam ediyor.

HAFIZ HAMDİ BEY (Biga) — Hayır, Hayır, Meclise bir şey olmamıştır. Meclis bu hususta müttehittir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Efendiler, Sulhe teşne olmakla beraber yalvarmadık, sulhe davet edildik. Avrupalılar bizi sulhe davet etti. Düşünümüz lehülhamd bu, milletin, ordunun zaferidir, şanıdır. Katiyen hissiyatıma hakimim efendiler. Hiç bir zaman harbci ve zaaf düşünen insanlardan değilim. İtidalle düşünüyorum.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Biz buraya kadar beraberiz.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Efendiler karşımızda yegâne düşmanımız İngilizdir. Bu gün de, yarın da, o bir gün de İngiliz dostluğuna inananlar aldanırlar. Memlekete bilmiyerek hiyanet ederler. İngilizler bu millete ebediyen dost olmaz. Bu gün İngilizleri yıkmak için bize tuzak kuruyorlar. Efendiler, İngilizlerin bizimle birinci münasebeti, hakim olduğu yüz milyon insanın kolu bir müddet için sarsıntıya uğramıştır. O sarsıntısına bir suretle nail oldu. İkinci def'a bu milleti inhaya matuftur. Ben paşa hazretlerinden aciz bir asker olarak, bir mülazim olarak, kumandandan soruyorum: Buyurdular ki Musul bu gün için ihraç edilmiştir. Şayet, gittiğimiz zaman Cemiyeti akvam denilen heyula, İngiliz uşakları. Cemiyeti Akvamı tanımamıştır ve tanımıyacaktır. Ne vakit kendisinden bir aza intihap olunursa ve her milletin efradından giderse o zaman inanırım. Binaenaleyh buna bir şaki tuzağı derler efendiler. Bizim heyeti murahhasanın ağzından cemiyeti akvam kelimesini işitir işitmez hayret ettim. Efendi Cemiyeti Akvam İngiliz şurasından başka bir şey değildir. Cihanı aldatmak için sahte meşrutiyetlere müşabih olan şu makamı tanımıyalım. Eğer azmimiz varsa resmen veririz. Kendi kendimizi aldatmayız efendiler. Musul bir sene hali intizarda bulunacak. Bu ne demektir Efendiler? Bu milletele istihzadır. İngilizlerden Mısırı aldınız, Kıbrısı aldınız mı efendiler? Musulu. bu gün sana vermeyen ne için yarın versin? Gayesi orada bir kürt hükümeti teşkil edip, senin memleketini parçalayıp neticede bir Ermenistan teşkil etmek değil midir. - Kürdistan size söyliyorum - Kürdistan hükümeti yapamaz. Kürdün lisanı yoktur. Yazısı yoktur. Kürdün harfi yoktur. Yarın oralara Ermeniler hâkim olacaktır. Ermeni harsı hakim olacaktır. Yarın orada Ermeniler hükümet kuracaklardır. (Bravo sesleri, şiddetli alkışlar) Ben Paşa Hazreetlerinin dirayetinden beklerim ki İngilizler Dirzor'da, Süleymaniyede Cephe dutduğumuz zaman, kürdün münevverani bize gelecektir efendiler. İngilizlerin içerisinde durmayacaktır efendiler. Âcizleri orada İngilizlerin boyunduruğuna geçecektir. Biçareleri orada körü körüne öldürtemezsiniz. İngiltrenin cazip parası onun cehline hakim olacaktır. Bunun neticesi kendi memleketine kadar Malatya'ya kadar, korkarım ki İngiliz hilesile münevveranı kesilip acezesi orada esir olur. Ben bu tehlikeden korkarım. Netice itibariyle yine Ermenistan meydana çıkar efendiler. Ben Ermeni idealinden korkarım. Onun huzurunda biz korkmalıyız. Allah bize nasip etsin de Türk idealini de görelim.

Şimdi efendiler, eğer feda etmek icabediyorsa millete yalancı bir sulh, yarım bir sulh getirmeyiniz. Bakınız arz ediyorum. Musul'u bir sene sonraya talik etmek demek, milleti idlâl etmek demektir. Bunu hem alamıyoruz. Hem de aynı zamanda harbi devam ettirmek ne kadar yanlış. Efendiler, eğer veriyorsanız Millete deyiniz ki, müddeti muvakkate için bunu İngilizlere verdik. Harb devam etsin, memlekette seferberlik itimatsızlık devam etsin. Bir sene sonra Cemiyeti Akvam vermezse harb edeceğim, diyerek aldatmayınız. Bir asker kafasının bunu selâmetle düşünmesini istemem, Bahusus akıllara hayret verici muzafferlerine şahit olduğumuz İsmet Paşa, Türk Kumandanı bizi ikna edemez. Bir sene sonra ben tecavüz edeceğim, ordu toplayacağım. Efendiler, bu gün senin ordu zinde, senin ordu muzafferken, senin elinde çünkü her şey varken sulh oluyorum diye yarım sulh ile gûya Fransızlarla, İngilizlerin arasına giriliyor. Bu diploması tarikı değildir. Efendiler. Eğer Fransız İngiliz ihtilafı devam etseydi Fransızlar bizim ipliğini boyadıkdan sonra İngilizlerle birleşmezlerdi. Bu gün birinci düşmanımız Fransa oldu, İkinci İngiliz oldu. Halbuki biz tavizimizi Fransızlara vermiştik. Bu ufak muhakeme bizi o neticeye götürür idi ki bundan sonra onlar bize bu istifadeyi yapamayız yine Türk için bir itilafdır. Türk aleyhinde yine ikisi müttehittir. Türk için Fransızla İngilizin arasına ihtilaf giremez. Nitekim birleşmek için aldıkları tavizi birleştirmek istemiyorlar. Bir diğeri de Antakya İskenderun'u alıyor. Antakya ile İskenderun'u Almanlardan aldığımız zaman geri alabilirseniz alırsınız. Binaenaleyh demekki bizim aleyimize müttehittir. Bu siyaset suya düşmüş bir siyasettir. Yanlış bir siyasettir.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Elbise değiştitirin, elbise dinleyin.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Tabii hata edersem ihtar edersiniz efendiler. İngilizler şu mesele için bizimle harp edeceklerdir. Yalnız dünyada Türk ile kalmamışlardır. Bizim için Harbi Umumi kopmaz. Yunanlıları eğer Trakyaya sevk ederse, biz İngilizin boynuna binmekte pek haklıyız. Çünki onun ettiğine

imanımız vardır. İngiliz bu ufak muhakemeyi yapar ve cihan harbine de meydan vermez. Çünki talep ettiği şey gayet basittir.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Reisi) (Sivas) — Ben öyle bir şey söylemedim.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Arz etmemişse bendeniz bu tehlikeyi görüyorum.

Sonra yine askerlere ve kumandan hazretına soruyorum. Erkânı Harbiye Reisi Paşa Hazretlerinden sual ediyorum. Boğazlardan şu miktar gemi geçdikden sonra, Ordusunu kime emniyet edipde Kocaeli gibi bir mıntakada bulunduracaktır? Neresidir ki? İstanbulun bir buçuk milyon ahalisini besliyecek bir ordu gibi bırakacak. Her hangi gün İngilizlerin bir gemisi sağdan soldan gelirse, İstanbulun emniyeti varmı ki bana Karaağaçdan bahsediyorlar? İstanbul'a gidecekmişiz.

Efendiler, İstanbul gayet cazipdir ve dimağımızdır. Efendiler nasıl biz İstanbulu almak için Anadoluda böyle kuvvet bularak ordu hazırladık ve bu gün yarın hakim olduk ise ve yarin hakim olmak istiyorsanız her türlü İngilizlerin, Fransızların âmalini Anadoluda kabul ettirecek bir şekilde değil, hâkim olarak giriniz. Efendiler bu gün hakim olarak girmiyorsunuz. Misaki Milliye hâkim olmuyorsunuz. Misaki Milli âmirdir. Efendiler, Misaki Milînin çoğu tadil edilmiştir. Aleyhimizde cihetlerine âmir oluyoruz da, lehimize ait cihetlerine olamıyoruz. Efendiler, o iki fıkrayı ihtiva eder. Boğazlar açıktır. Marmaranın emniyeti mahdut demektir. Kara deniz devletlerinin hangisi buna muvafakat etmiştir. Romanya mı rica ederim? Marmaranın teminatı nerededir? Yüz gemi girdiği zaman Marmara emniyet midir? İstanbul'a asker gider mi? Kocaeli şibihceziresinin inkıtaı ile manası var mıdır? Ve oraya ordu gönderebilir misiniz? Efendiler, heyeti murahhasa elbette biliyorlar, memleket yorgundur. Memleket sulhe muhtaçdır. İstanbul' da söyliyordu. Efendim İstanbul bizim can damarımızdı. Ya İstanbul'u basarlarsa. Bassınlar. Bize İstiklâl lâzımdır. Yarin harp ederiz yine alırız, bundan. Biz gittikden sonra İstanbulun manası kalmaz, dedik ve bu iddiamızı ispat ettik bugün.

Sonra sulh kelimesi ile sinirlerin gevşeyeceğini düşünmek lâzımdır. Şayet Musul'a ikinci bir kuvvei seferiye ihzar ettirerek İngilizlere karşı gönderecek olursanız, İngilizin kolu bağlı değildir. Kırk elli gemi ile seni tehdit etmek elindedir. Sen bu gün elinde dinç, genç bir ordu ile, âciz mevkide bulunan bir şey'i tehdit edemedikden sonra, yarin kuvvet kesbetmiş Kürdü, arabı müslümanı müslimanı kırdırmak için bir ordu ihzar etmesin. Ben buna hayretle bakarım. Bir sene düşmanın kuvvetini takviye için düşünmüşlerdir. Halbuki bu gün efendiler zinde, faal bir ordumuz vardır. Bununla harb etmek taraftarı değilim. Tarikler vardır. Onu arz edeceğim. Elbette heyeti murahhasa arkadaşlarımız benim gibi düşünmüşlerdir. Onlarda âzami istifadeye çalışmışlardır. Onlar da memleketin bir zerresini istiklâlin bir zerresini feda etmek istemedikleri gibi. Heyeti Vekile arkadaşlarımız da bununla meşgul olmuşlardır, tahte etmek istemiyorum. Onlar imkânı böyle görüyorlar. Fakat ben imkânın aksini görüyorum. 23 kararını verdiğimiz zaman karşınızda yalnız Yunanlı değil, dünya idi. Kontrollar yaparken ordumuz yoktu. Fakat insani şekilde feryat ediyorduk. Anladık ki bunu dinleyen yoktur. Maksatları bizi imha etmek. beyefendi bizi imha ederken evvela milleti oyalıyacağım. Memleketin bir tarafı yalnız sulh yapıp da bir kısmı devam edecek.. Efendim, yalnız Musul değildir. Bütün sahil, ada içindedir. Sonra şunu da söyliyeyim. Zaman geçsin, oradaki kürtler birbirlerine karşı aksi propagandalarla zehirlensin, nasıl sevk edeceksin beyefendi. İmkânı yoktur. (Açık söyle sesleri) İngiliz Kürt hükümeti teşkil ettirmiştir. Fakat muvakkattır. O evsafı haiz henüz o millet değildir. Olsa olsa ancak Türklerle yükselebilir.

HÜSEYİN BEY (Erzincan) — Biz istemiyoruz, siz ayırıyorsunuz.

HULUSİ BEY (Karahisar) — Hayır veren yok.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — İngiliz veriyor. Kürtler böyle düşünmüyorlar kürtler Türk harsı ile büyümüştür. Türkten başka bir şey değildir efendiler. Biz de hile yoktur. Biz çok mert insanlarız. Onlar çok hilekâr, çok namussuz insanlardır ve yine bizi çiğner. Bu gün ki tekliflerı Paşa Hazretlerine söyliyorum. yanlış vaki olmuştur. Bu gün sulha talip olmak için heyeti vekile bizden İngilizlere taviz alıyor. Taviz verilmek lâzım gelirse, Meclis kararıyle sulh için verilir. Bu gün sulha talip olup yeni bir müzakere açabilmek için Musul'dan kat'i sarfınazar ediyorum. Bunu milleti aldatamam. Musul'u satmıştır diye bu kürsüden bağıracağım. Bunun aslını ne surette bildiriyorsunuz? İğfal ediyorlar derim. Çünki bunun hilâfını söyliyemezsiniz. Mısır vardır. Kıbrıs vardır. Bunun emsali vardır. Alamazsınız, o vakit alamazsınız. Fakat verirken bedava vermeyiniz. Muvakkaten lâzım ise onu biraz pahalı verin efendiler. İngilizlerin Muzaheretini göreceğim diye zan etmeyin. İngilizler her zaman için yine bir tekme vurmağa hazırdır; her za-

man. Ben sulhun kapılarının kapandığına kani değilim. Bizim vaziyetimiz bu güne kadar bir efsane idi, bu gün efsane mahiyetinden çıkmıştır. Fransız - İngiliz itilafı vardır. Onlar da bizi bırakıp bu gün bir an evvel kendi işlerine bakmaları lâzımdır. Fakat bizi bırakmadıkları zaman, her vakit aleyhimizdedirler. Bizi bıraktıktan sonra kendi işlerine bakmak için onlar da bizim kadar sulha teşnedirler. Fakat biz sulhu pek ucuz yapıyoruz. Sulh yapmıyoruz, yarım sulh ile memleketi bolşevikliğe sürüklüyoruz.

NURİ EFENDİ (Bolu) — Paşalı vermek için yüz bin Anadoluluyu daha öldürmek mi lâzım?

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Efendiler, ben de bir Türküm. öyle Misaki Milliyi çizerken Türk kürt düşünmemiştik. (Gürültüler)

REİS — Mustafa Bey rica ederim sûkut ediniz.

MUSTAFA BEY (Dersim) — Oraya söyle, rica ederim.

REİS — Ben öyle bir şey işitmedim. Siz kendi kendinize söyliyorsunuz.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Efendiler biz yaşamak kabiliyetini gördük, biz bunun için ahdi peyman ettik. Kendi hayatımız nasıl birbirimizin taifti tekeffülünde ise, bizimle yaşaması lâzım gelen insanların aynı hakka, aynı salahiyete malik olduklarını ve onlar yaşamazsa bizim de yaşamaya hakkımız yoktur. Bundan zerre inhiraf etmeye imkân yoktur. Bundan inhiraf etmek, memleket için söz verip arkasını getirmemek demektir. Bundan inhiraf edemeyiz Olanlarla o muhitte beraber yaşayacağız. İzmir, Musul İstanbul. hepsi bizim nazarımızda müsavidir.

ATIF BEY (Beyazit) — Ölenler ne için öldü?

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Ben bu meselede isticale lüzum görmemekteyim. İstanbul'a taarruz Yunanlıların haddi değildir. İngilizlerin taarruzuna hiç bir zaman ihtimal göremiyorum. Çünki zinde, kudretgâr bir ordu lehülhamt daima başlarında bekliyor. Ondan sonra efendiler, onlar bizi davet etti. Franklen Buyyon İzmir'e nasıl koştu. Bize şaki ve çete diyenler. Mustafa Kemal Paşa bir bardak su içerisinde boğarım diyen İngiliz amirali, nasıl geldi? Bunu düşününüz O sizin arzunuzdan ve yalnız Milletin iradesinden doğdu ve yine temin ediyorum, muahhas Paşa Hazretleri tevekkuf ettiği zaman metin ve fakat ittilafkâr değil, müttehit. Efendiler her türlü cereyanlardan âzade kalmak şartiyle düşman Sakarya'ya gelipde kalplerimiz titrerken nasıl uğraştığımız gibi, hâlâ sulh olmadığı için memleketini sevenler, vatanını sevenler o vahdeti muhafaza etmelidir. Yoksa entrikaya uyarlarsa memlekti izmihlâle girer efendiler. Başkumandan Paşaya söyliyorum ki; Paşa ordunun başına otur. başka işin yoktur. Mukaddes tanıdığın işi bende tanıyorum, bende seninle beraber çömez olarak çalışayım. Fakat Başkumandanlık vazifesini ifa et ve hudutlara bayrağını rekzet; bayrağını, süngünü gırtlağına daya. Dahili bozuk ananeden gelmiş bizi fenalığa götüren çok şeyler var. Ben de senin tarafdarınım. Fakat o gün efendiler, bu gün çok istical ediyorsunuz (Alkışlar)

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Reisi) (Sivas) — Süngüyü dayamak için kararınız lâzımdır.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Hayır efendim, hayır. Noksan sulh ile, yanlış zihniyetle yapılacak harekât hüsranla neticelenir. İsmet Paşa hazretlerinden son ricam: Avrupayı gezdiler dolaştılar. Görsünlerki kendisini dinleyen daha böyle bir muzafferiyet kimseye nasip olmamıştır. İnönü Zaferi o kadar büyüktürki başındaki kalpağı ile, elini arkasına koyarak gitti. Efendiler bu hangi sayede, bu hangi kuvvetle? İnönü sayesinde, Sakarya sayesinde, İzmir sayesinde gittiğini unutmasın ve onunla iftihar etsin. Yine o büyüklüklerin ipkasına çalışsınlar. Aksi taktirde Avrupa bize karşı başka suretle tesir gösterebilir. Avrupa'ya muzaffer giden insan, gittiği gibi dönemiyen zat. Çok iyi gitti, fakat iyi dönemedi.

RİZA NUR BEY (Sinop) — Kırk kişilik top götürmeliydi.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Evet, kırk kişilik. Geçen seneki notalarımızda Trakyadan bahsedemiyordunuz. Buradan İzmir'in muhtariyetine zımmen muvafakat ediyorduk efendiler. (Hayır, hayır sesleri) Razı idik efendiler. Vaziyet böyle idi. Trakyayı arkadaşınız iddia ettiği zaman, aman birader hele şu müşkilât var, şimdi hele biraz dur, onu sonra yaparız dediler. Sonra efendiler Loitjorj Hindistan'da statikoyu muhafaza ediyor. İstatiko muhafaza edilecek diyen herif, bu gün İzmir'den bahsediyor mu? Halbuki geçen sene statikoyu muhafaza ediyorlardı. O düşmanlar yine o düşmanlar değil midir efendiler? Yalnız Yunan mı idi bizim düşmanımız? Binaenaleyh zaif kalp istemiyorum. Başkumandan ordu kumandanından heyeti murahhasa vazifesi bitmiş. İsmet Paşa cenk elbisesini giysin (Teşrif etsin sadaları) Hariciye Vekili olan zat, efendiler bu sulh bizim şerefimizle mütenasib değildir. Bu şerait dahilinde sulh istiyoruz. Eğer fedakârlıksa, bizi ik-

na etsinler Musul'u bir sene sonraya değil, belki pazarlığa girerseniz bir sene sonra göreceğimiz Musul' dan bu gün istifade mümkündür. Binaenaleyh açık, samimi kat'i bir sulh talep ediyoruz, yoksa bulaşık, yarım, zelilâne sulh istemiyoruz. (Çavuk sesleri) Musul'un vaziyeti kat'iyen zelilânedir, cidden zaiftir. Bu milletin vaziyeti ile vekili Rauf Bey bana müstehziyane gülmeyin.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Estağfurullah, hürmetkârane dinliyorum ve çok istifade ediyorum.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Ben yine kendilerinin zahiriyim ve yine muvaffak olmaları için var kuvvetimle çalışıyorum. Burası bir aile ocağıdır. Şekillerle oynayamayız. Hata ettilerse hatalarını tashih etsinler. Biz yine müzahiriz, aksine bu projeyi bu milletin kabiliyeti ile kat'i olarak, bulaşık değil, kat'i yeni bir kapı açmağa çalışsınlar ve bu kapıyu açmağa düşmanlarımız teşnedir. Paşa hazretleri de bu vazifelerinin burada ikmal olduğuna kani olsunlar. Bunun altında zannediyorumki, hayırlı bir sulh daha esaslı, daha kat'i sulhe doğru gidebiliriz. Aksi takdirde efendiler..

HÜSEYİN AVNİ BEY (Saruhan) — Yeni açılacak kapının anahtarı nedir?

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Söyliyeceğim. Efendiler gördüğüm şudur. Ekseriyetlerin hukukundan Paşa Hazretleri müzakerat esnasında her hangi meselede konferans müzakeratını birer birer takip ediyorduk. Zan ediyorum ki İngilizler bize yüz çevirirken, iskandil ediyorlardı. Biz bir az zaaf gösterdik. Paşa hazretleri dediğim siyaseti takip etmek üzere İngilizlere taviz gösterir. Bu, kanaat olabilir, başka bir şey olamaz. Fransızlar hallimese edercesine Fransızların yazıp inkâr ettikleri 11 maddelik mesele, ki Heyeti Vekilenin mukabil proje dedikleri İsmet Paşanın veripde Avrupalıların emniyet etmedikleri hususatı takviyeden başka bir şey değildir. Yeni İsmet Paşa hazretlerinin her hangi kanaatla vermiş olduğu sözün arkasından Heyeti Vekilece takviye etmek üzere gidiyor ve arkasından da bizi götürüyor. Ben rica ediyorum. Menafi vataniye için Paşa hazretlerinin verdiği vaadtir. Bu gün İngiltere ile Fransanın arasında ne tesir yapmıştır? Mali, iktisadi vaziyeti söyleyebilir mi? Aradan bir ay geçmiştir efendiler. Mali vaziyet tatlık, iktisadi vaziyet tatlık, Musul bir sene tatlık. O halde, Allaha şükür, yarım teklifle bir sene sonra Boğazlar Allaha emanet garbi Trakya...

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Malî talik değildir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Hayır efendim, pazarlık için istiyorsunuz. Taviz ile pazarlığa girişmek istiyorsunuz.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Hayır efendim teklif edeceğiniz ve müzakere edip uyuşacağınız.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Siyasetin en mühim noktası tam nazik yeri burasıdır. İnkita etmiş midir, etmemiş midir? Avrupalılar bize bir tekme vururlardı. Fethi Bey gittiği zaman, yanlarına bizi almadılar halbuki sonra davet ettiler. Kıyamet kadar müzakere cereyan etti. Fethi Beyden istirham ederim. Fethi Beyi ret etmek demek milleti ret etmek demektir. Fethi Bey şahsi için bir şey telâkki buyurmasın. Büyük Millet Meclisi içindir. Onun namına gittiler, sonra arkadaşlarımdan rica ediyorum. Heyeti Vekile bu projeyi getirmemiş mevzuubahis olmamış gibi İsmet Paşa Hazretleri, Allah şifalar versin, yalandan hasta olmak şartiyle orduya (Handeler) Heyeti Vekile Avrupa'ya karşı efendiler bir kısım murahhaslar vardırki bunu tertip ediyorsunuz. Binaenaleyh hepsi şayanı münasefedir. Bu güzel bir girizgâhtır. Bize verdikleri projeyi biz müzakere etmediğimiz halde alın buyrun diyor. Bize hakaret ediyorsunuz bahsi diğer efendiler. İngilizler bu iş için harbe girmezler. Fransızın parası için. Musul için de fedakârlıkta bir sene sonra için kalmayacaktır. Çünkü sulh ile harbin arasında beş dakika var. Bu sene bir kısmını alabildim. Gelecek sene tamamını alırım. Bu sağlam bir şeydir. Memlekette yarım bir sulh yoktur. Nasıl Fransızlar bizimle itilâf ettiler. Yusuf Kemal Bey geldi. Burada mektup üzerine mektup okudu. Hani o mektuplar. İşte o mektuplar gibi menafii aliyei vatanın mektupları böyle biter, benim hâkkım budur. Nasılki İngilizler benim hesabım için sulh ediyor. Eğer mantıkla düşünecek olursak Suriye'de ne hakkımız var. Musul'da ne hakkımız var, diyebiliriz. Yarın o vaziyet hasıl olduğu gibi ne yapsınlar, Musul'dan fedakârlık oluyorsa vaziyeti siyasiyemizi vaziyeti coğrafiyamızı tehlikeye koymak, dahilde bir ümitsizlikle yarım sulh yapmaktansa böyle bir sulh yoktur, diye kesmeli. Büyük Millet Meclisi İskenderun'u verdiniz Batum'u verdik. Fakat verdik mi ben namusumla temin ediyorum ki sinemde misaki millî bağıracaktır. Buna söz verdim, iman hatine soktum. (Alkışlar)

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Yaşa Hüseyin Avni Bey.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Bu gün için efendiler, fedakârlık şu noktadadan zaruridir. Bu mıntıkadan bile bile şu kadar keseceğiz. Fakat dahile refah ve sükün vereceğiz. Umran, irfan ile iştigal edeceğiz, demiyoruz. Ya ne diyoruz? Cemiyeti Akvama müracaat edeceğiz, İngilizlerin himmetine müracaat edeceğiz. Kurdun eline kuzuyu veriyorsun, sonra himmet bekliyorsun. Ne Paşa Hazretlerinin arzularına ve ne de hakikate muvaffak bir netice olacaktır. Paşa şunu alacaktır. Fakat ne zaman? Bu gün şu noktada fedakârlık vardır. Fakat evvela dine bile misali milli vardır. Müslümanlıkta iman budur. Bu imanı yaşatacaksın. Ben muvaffak olamadım, sen muvaffak ol. Asker ol evladım, git bunu al. Bu alır misaki milliyi: Misaki milliden sarfı nazar emiş değiliz. Batumdan da sarfı nazar etmiş değilim. Yalnız pazarlığımız sağlam olmalıdır. (Bravo sesleri.) Rauf Beyefendi gitsin Sivas'ta gemisi ile yoksa memleketi bendeniz de biliyorum. Yalnız Heyeti Vekileden bir ricam var. Bizim dört günlük ömrümüz vardır. Bu dört günlük ömrümüzde memleketi sefaletten sefalete, felâketten felâkete atmıyalım, memlekete zararımız dokunmasın. Avrupa'da bir cereyan var. Türkiye'de Büyük Millet Meclisinde iki parti vardır. Bir parti Mustafa Kemalin yanında, onun dalgavuğu imiş, yeni intihabda onlar mebus olabilecekmiş. Mebusluktan ümitsiz olanlar harbin devamını istiyorlarmış.

Efendiler, dünyada bu düşünceli bir alçak tasavvur edemem. Bu Meclisin kudsiyeti vardır. Yaman günleri vardır. Hepsinin şahidiyiz. Namet, bir arkadaşım da olsa, vallah önüne çıkarım. (Bravo sesleri) Biz yekdiğerimizin izzeti nefsine, namusuna böyle hürmetle mukabele edelim. Biz mebusluğu, vazifeyi mekel ittihaz eden insanlar değiliz. Böyle bir kimse içimizde yoktur. (Alkışlar) Bu hezeyanlara meydan verenleri, bu hezeyanları takip edenleri hükümetimiz bize haber vermelidir. Efendiler bu Meclisin kudsiyeti vardır. Onun kudsiyetini biz bilmesek bile 100 sene 500 sene sonra gelen insanlar her birerimizin namına âbide dikeceklerdir. Şerefli adamlar öldükten sonra mazharı takdir olmuşlardır. Binaenaleyh bizim müttehit, mukaddes hayattan muradımız saadeti milliyedir. Düşüncemiz esasen sabittir. Biz bunda azimkâr olduğumuz nisbette, katiyen efendiler, paşanın harp yaptığı günler için değil, çok kudretli olan millet gayesini şerefiyle, kudretiyle istihsal edecektir. Zelilâne İngiliz uşakları ile değil, lânet olsun. (Alkışlar.)

HAFIZ MEHMET EFENDİ (Trabzon) — Hüseyin Avni Bey biraderimiz lüzumu kadar müheyyiç nutkuyle Meclisi Âlinin herhalde hissiyatını uyandırdı. Bendenizden tabii böyle müheyyiç sözler beklemeyin. Belki bu heyecana biraz soğuk su dökmeye çalışacağım.

ABİDİN BEY (Lâzistan) — Soğuk su dökersen biz de dinleyemeyiz.

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — O hak benimdir? Sözlerimi söylemedikçe bu kürsüden inmem. Hüseyin Avni Bey biraderimiz buyurdularki biz teşekkül ettiğimiz vakit karşımızda Yunan değil, bugünkü düşmanlarımız olan düveli itilafiye mevcuttur. Hakikaten doğrudur. Onun için ibtidai teklifimizde karşımızda bulunan düşmanlara karşı daha âcizken gösterdiğimiz azim ve metaneti bugün elimizde muzaffer bir ordu olduğu halde needn dolayı düveli itilâfiyeye karşı boyun eğiyoruz? Bu pek doğru bir mütalaa bizi bu azme, bu metane sevk eden hakkı hayatımızın inkâr edilmiş olmasıydı. Büyük bir nevmidi bizi buna sevk etmişti. Karşımızdaki düşmanın büyüklüğü veya küçüklüğü böyle bir esnada nazarı dikkate alınamazdı. İnsanların nevmidi zamanındaki kararları başkadır. Biraz nefes almaya başladığı zamandaki kararları daha mantıki ve daha makul şekillerde sormak icabeder. Bir kere ölmeye karar vermek var, bir kere de yaşamağa karar vermek var. Bizim evvelki kararımız yaşamak için ölmektir. Şimdiki kararımız yaşamak için yaşamaktır. Bizim davamızda benim o vakitki ahalinin hissiyatında, muhakematından olan istitlaat ve intibaatım şu idi. Bu dava hudut meselesi değil, istiklâl davasıdır. Hudut mevzubahis değildir. Bize kalacak parçada hissei şayia istemiyoruz. Aznış çokmuş meselesi başka bir meseledir. Evvelce bize kalacak parçada hissei şayia yok idi. Adli mali, iktisadi, arzi mesail ikinci meseledir. Davamızın bidayetinde halkın duyduğu hissiyat bu olduğu gibi, bugün de budur. Geçen gün bilmünasebe arz ettiğim veçhile bendeniz bugün muzaffer ordumuzun temin ettiği zaferin akebindeki fırsatlardan istifade edememek yüzünden düştüğümüz bugünkü vaziyeti (Bravo sesleri) ve bütün kabahati tekrar millete yüklemek doğru mudur, değil midir? Yani bu milletin başında bulunanlar kendisinin temin ettiği zaferlerden istifade etmediği için, boyuna kavga mı etsin? Şu hale göre millet çocuğundan ihtiyarına varıncaya kadar vazifesini ifa etti. Fakat, arz ettiğim gibi, bundan istifade yolu bilinemedi ve kabahat hepimize aittir. Hükümet, lüzumu veçhile bir teşkilâtı siyasiye yaparak Avrupa'nın hissiyatına nüfus et-

mek tarikini aramamıştır. Edememiş demiyorum. Aramamış, buna teşebbüs etmek lüzumuna kâni olmamıştır. Hatta bırak Avrupa'yı İstanbul'da bile bir teşkilât vücude getirerek İstanbul'daki harekâtı anlamaya bile lüzum görmemişki, bunu o vakit haber alaydı zannederim ki bu vakit İstanbul'daki hareket bizim için gayenin nerede olduğunu anlamak için kâfi idi. Arz ettim ki biz bu davaya başladığımız vakit hakkı hayatımız en küçük bir araziyi üzerinde dahi inkâr edilmişti ve belki bize bugünkü proje ile teklif edilen şerait havi olsaydı, belki bu harekât meydana güç gelirdi ve belki de gelmezdi. Milletler tabiidirki hayatı tarihiyesinde yüzlerce, binlerce seneleri düşünürler, bugün temin ettiğimiz zaferin faidesinden yüz iki yüz sene sonra evlâtlarımızın nasıl istifade edeceklerini düşünelim. Eğer biz bugün temin edeceğimiz zaferden yüz sene sonra istifade edecek ahfadımız kalmazsa, bizim zaferimizin de faidesi yoktur. Onun için 1330 senesinden beri memlekette çocuk doğmamıştır. 20 sene sonra kura efradı yoktur, belki biraz daha hükümeti, vakıa faidası yok. Tenkidin fakat teselli başh olmak için söyleyeceğim, bize bir penbe kitap verdi, ben bunu okudum. 4 gece zahmet çektim dediler ki. bunun aslı yoktur. Geldi buraya murahhaslar izahat verdiler. Bir maddenin aşağısı çıkmış yukarısı karışık kalmış, bilmem öteki kabul edilmemiş filân. Hükümetin mukabil projesinin neden ibaret olduğunu affedersiniz anlamadım.(Yoktur anlayan sesleri.)

REFİK BEY (Konya) — Anlayan az.

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Zan ediyorum, hükümet ben şöyle bir proje veriyorum. Bana ya kırmızı, ya beyaz rey verin. Anlamadım ki ben burada murahhasların beyanatını birer birer dinleyeceğim. Hiç olmazsa üç günde bunun üzerinde ben düşüneceğim. Çünkü Avrupalılar bizden bazan bir kelimenin tefsiri yüzünden kapitilasyonlarda bir çok müddeiyat sokmuşlardır. Onun için kelime üzerinde dahi derin derin düşünmeye mecburum. Belki onu Fransızca mukabilini arayacağım. Bu kelime muvafık mıdır, diye. Belkide tam mukabil bir tercüme değildir. Bunu arayacağım. Şimdi bu şekle nazaran benim için anlamadığım mukabil bir projenin mevat ve ahkâmı umumiyesi hakkında kabul veya ret yolunda bugün söz verirsem doğru iş yapmış olmam Millet umuruna da tasarrufta fuzuli bir hareket etmiş olurum? Çünkü ben kendi hesabıma arz ediyorum. Ne olduğunu bilmiyorum. Murahhasların Lozan'daki hareketlerini tenkit etmek manasızdır. Lüzumu yoktur. Fakat bugün hükümet gelmelidir. Bize dün arz ettiğim gibi, başka türlü bir söz müzakeresini burada yapamayız. Madde madde kelimeler üzerinde durarak oynayarak memleketin menfaatına muvafık bir şekilde sulh yapmak için hükümet gelmeli demeli ki ben sulh yapacağım efendiler bana itimadınız var mıdır, yok mudur?

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Ne ile?

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — İşte bu penbe kitabla.

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Demiyor, bana geliyor diyorki efendiler böyle bir proje yaptım, bilmiyorum okuyor. Benim o kadar hafızam yok.

AVNİ BEY (Saruhan) — Senin hafızan yok, benim de parlak cümleleri anlayacak kafam yok.

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — İşte böyle bir şekilde olan hükümet bize derki bana var mı itimadınız efendiler? Yoksa atarız. Varsa elbette içimizde bunların hepsi bu memleketin evladı ve bu dava için buraya gelmiştir. Emniyet edelim.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Buraya inanmamaya geldik, inanmaya değil.

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Ben de inanmaya memurum. Taki aksi zuhur edinceye kadar. Onlar da bu memleketin evlâdıdırlar. Herkes hata yapabilir, bizde yapabiliriz. Belki böyle Mecliste de mantıktan ziyade hissiyat hâkim olur, bir müteheyyiç söz Meclisi galeyana sevk eder çıkarır. Fakat mantıkça bir seyerinde oturur. Bütün devletlerle olduğu gibi, mesuliyeti üzerine yüklenir. Milletin hakkında nâfi gördüğü bir şekilde bir sulh muahedesi yapar. Hükümet ne yapıyor? Üzerine hiç bir mesuliyet kondurmak istemiyor. (Senin orada ne işin var o halde sadaları.)

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Teşkilâtı Esasiye Kanunu var ortada.

HAFIZ MEHMET BEY (Devamla) — Yani Heyeti Vekilemiz hiç bir meselede üzerine mesuliyet koymayacak da Meclisin emrini aynen yapacaksa bir Heyeti Vekilenin ne lüzumu vardır? İmzası yoktur. Ben diyorum ki bunlar memleketlerin evlâtları. Eğer bunlara itimadınız yoksa iskat edelim ve yerine emniyeti kâmileyi haiz bir Heyeti Vekile getirelim. Bunlar sulhi yapsınlar. Yoksa bu 350 kişi ile ve bu sulh müzakeresi ile sulhi hüsnü neticeye iktiran ettiremeyiz.

Yalnız şunu arz edeyim ki Musul meselesinin tehirinin manası yoktur. Bu bir İngiliz fırıldağı olabilir. İstanbul'dan çıkmamak için dünyaya karşı iş bit-

memiştir, demek için elde bir plakadır. Değil mi efendiler? Başka bir şey yoktur. İstanbul'dan çıkmaya niyeti yoktur. Nitekim sulh konferansında murahhaslarımız bu İstanbul meselesinin şeraiti tahliyesini hiç mevzubahis etmediler oturdular.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Evet, evet gayet güzel.

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Murahhaslarımız ve müşavirlerimiz buraya geldiği vakit sordum. Dediler ki, efendim tabiidir. Nasıl tabii olur? Burada Rauf Beye sordum. Çıkacak, dedi. Bir sonra Lort Gürzon beyanatında statikolar muhafaza edilmek şartiyle Musul'u tehir ettim diyor. (Ne demek sesleri.) Yani hali hazırı. Binaenaleyh Musul meselesini vereceksek verelim. Alacaksak alalım. Bir sene sonraya tehirin manasını anlamam. Bu aleyhimizde bir harekettir.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Lüzumsuz yere fazla bir kuvvet beslemek mecburiyetinde kalacağız.

HAFIZ MEHMET BEY (Devamla) — Boğazlar meselesinden bahsetmeyeceğim, onu benden daha ziyade memleketin hamiyetli askerleri, erkânı harpleri bilhassa İsmet Paşa çok daha iyi bilirler ve o hususu benden fazla takdir ederler. Bu hususta söz söylersem küstahlık etmiş olurum. Çünki bu fenni anlamam. Ne vakit İstanbul'da bir emniyet teminini bu suretle kabil olduğuna erkânı askeriyemiz kail olup, ben de buna bir şey demeyi zait buldum. Yalnız tekrar ediyorum Hükümet gittiği yolu bilemiyor. İşte ben veçhe vermek için umuru maliyeyi bilmeliyim, vaziyeti hariciyeyi bilmeliyim. Ben bunu bilmediğim için veçhe veremem. Memleketin menfaati ancak vaziyetiyle ölçülür, bununla ölçülür vaziyetin tamamını bilmekle ölçülür. Bunu ölçmek için elimde bir malûmat yoktur.

ŞEREF BEY (Edirne) — Efendiler, 23 Nisan 1336 tarihinde ve Meclisi Âli burada toplandığı vakit çizmiş olduğu Misakı Millinin neticesi mutlaka bir sulha vasıl olmak içindi. Yoksa Misakı Milli mutlaka harbi meydana getirmek değildir. Milletin ne kadar mahrum ve ne kadar fena seneler yaşıyarak, ne kadar uygunsuz şerait altında çırpınarak şu günlere geldiğimizi bittabii takdir buyurursunuz. Meclisin ve arkadaşlarımın da ne kadar acı ve tatlı günler geçirdiğini bilirsiniz. Netice bir sulhe müncer olmak idi. Misakı Milli dahilinde tecessüs etmesini temenni ettiğimiz sulhün birinci kaidesi, öteden beri Şarkın varlığına göz dikmiş olan harbin artık Şarkla alacak verecek hi bir şeyi kalmıyarak, bütün milli hudutları dahilinde müstakil, hür bir Türkiye Devleti meydana getirmişti. Bunu yapabilmek için gönderdiğimiz heyeti murahhasa değil, yalnız şu yakın senelerin biriktirmiş olduğu mesaili hal etmek belki eski Osmanlı İmparatorluğuyla bugüne kadar Şarkta ne kadar mesail teraküm ve tahaddüs etmişse hepsinin tasfiyei hesabını yapmak mecburiyetinde kaldık ve onun için karşılarında büyük bir fikir cephesi gördü.

Bendeniz meseleleri birer birer tetkik etmezden evvel umumî bir şekilde heyeti murahhasamızın Lozan'a muvasalatlariyle metin adımlar attı ve son günlerde nasıl tezelzül ettiği esbabını izah etmek istiyorum. Ondan sonra mesailin arzî, malî, adlî, iktisadî eşkâlini söyliyeceğim ve ondan sonra bir de şimdi Musul'u almak, talik etmek, Karaağaç'ı vermek şartiyle iktisadî ve malî mesaili hariç bırakmak şartiyle teklif edeceğimiz için ne olduğunu izah edeceğim efendiler.

Türkiye'nin muzaffer orduları bütün düşmanı Akdenize attıktan sonra, ileri doğru giderken ilk hata Meclisin peyrameni iclâlını tenkih ederim. Mudanya Mukavelesiyle başlamıştır. Mudanya Mukavelenamesi Meclisin muazzam mesaisini ortasından kırmış, berbat etmiş, ayırmış, çukur açmıştır. O zaman tahattür buyurursunuz, Mudanya Mukavelesi için burada cereyan eden müzakeratta Hükümet nıkatı asliyeyi tamamen izah etmemiştir ve rüfeka tarafından sıkıştırıldığı zaman, denmiştir ki, hayır efendiler, bu siyasi mahiyeti haiz değildir. Bu ordu işidir. Bunu kumandanlar görüşüyor, yalnız size arzı malûmat ediyoruz demişlerdir. (Bravo sesleri alkışlar).

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Reis Beyefendi bazı noktada galatı rüyet oluyor, Hükümet namına mecburum tashih etmeye (Sonunda sesleri) Sonunda müsaade buyurursanız alâ

ŞEREF BEY (Devamla) — Efendiler ben hiç bir şiddetin, hiç bir hiddetin önünde eğilmem (Bravo sesleri alkışlar.)

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Şeref Bey, bu celâdeti hepimiz birlikte düşmana yapacağız. Size ne hiddet gösteren var, ne şiddet. Tahdit şeklini gösterip de kendinizi mağdur vaziyete düşürmeyiniz.

ŞEREF BEY (Devamla) — Türkiye Büyük Millet Meclisinin İcra Vekilleri Riyasetini işgal eden zatı muhterem mutedil, siyasî ve düşünceli olmalıdır. Telaşa ihiyaç yoktur. Ben sözümde devam ederken

Rauf Beyefendiye hiç hitap etmediğim halde, neden telâş buyuruyorlar. Rica ederim millet karşısında bizim hal edeceğimiz şey bu aziz Türkiye'nin hayat ve istiklâlidir. Rauf Beyefendi hiç bir vakitte ben şahsi endişeye düşmüş bir adam değilim ve size demiyorum ki düşmüşsünüz bir reculu Hükümete karşı yakışacak surette hareket ediniz. (Devam sesleri)

REİS — Çok rica ederim oturalım.

ŞEREF BEY (Devamla) — Evet efendiler, ondan sonra davetler vaki oldu, sulh heyeti murahhasası Lozan'ı teşrif buyurdukları vakitte Meclisi Âliden verilmiş olan talimat dahilinde oraya girince, ben düşündüm bir tarzı kabuli;... Muzaffer ve yüksek bir kumandan arkasında milyonlarla süngü dayanmış ve bir çok diritmotlarla geçmiş gibi gittiler. Cidden orada bütün Garp İsmet Paşa Hazretlerinin huzurunda eğildiler ve bu devam etti. Buna hiç şüphem yoktur. Zavallı Türkün işte tarihi baştan aşağı hepsi aziz Mehmetçiğin süngüsü ile muzaffer olmuş, fakat daima masanın başında vermiş, vermiş, vermişlerdir. (Bravo sesleri alkışlar.)

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Ağlanacak yerde alkışlıyorsunuz?

SIRRI BEY (İzmit) — Sözün isabetini alkışlıyoruz.

BASRİ BEY (Karesi) — Hakkı alkışlıyoruz. (Gürültüler)

ŞEREF BEY (Devamla) — Mevzuubahis olan canımızdır. İtidal ile düşünelim. Hiç bir şey istemeyiz. Her kes düşündüğünü söylesin, herkesin aradığı haktır. Lozan'ın ilk celsei muhakemesinde mevzuubahis olan mesailden birisi doğrudan doğruya arazi meselesidir. Heyeti murahhasadan sırasiyle dinledik, arazi meselesi doğrudan doğruya mevzuubahis olurken Lord Gürzon'un ağzından çıkan ilk söz, bize karşı sizi Meriç'in ötesine geçirmeyiz demekten ibaret oldu. Hatta sulh murahhası en çok telaş gösterdi ve dedikî: Siz şayet Meriç'in ötesine geçerseniz Yunanistan'a bilfiil hizmet edeceğiz, yardım edeceğiz ve sizi geçirmeyeceğiz. Soruyorum ben Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Hariciye Vekâletine bir sene evvel, işte oradadır dosyalar, ne için Sırbistan'a bir mümessil göndermediler? Niçin şimdiye kadar Türkiye davasını Sırbistan nezdinde müdafaa etmediler ve ne için Balkan devletleri arasında Türkiye'ye dair siyaset takip etmediler? (Çok doğru sesleri) Efendiler, anlatayım Balkan meselesi doğrudan doğruya Avrupa'nın hayatı meselesidir. Balkanlara düşen bir ateş bütün Avrupa'yı tutuşturur, Balkanlarda hegemonya kimin elinde ise daima o muzafferdir. Daima hegemonya bizim elimizdeydi Fakat bizi Sırpların, Bulgarların, Yunanlıların ötesine geçirmemekteki sebep nedir? Şu sebepledir ki bugün Sırbistan'da bir buçuk, iki milyon Türk ve Müslüman tebaa var. Garbi Trakya'nın ötesinde ta eski Yunanistan hududuna kadar birçok Müslüman var. Bittabi Trakya Müslümandır. Şimdi oraya Türkiye'nin adım atması bütün Müslümanların bize merbut bulunan kalplerini kabartır. Onun için onu istemezler, bir. Mesele burada dursun.

İkincisi efendiler; bir Bulgar Hükümeti var. Fakat bu Bulgar Hükümeti ikidir. Birisi resmi Bulgaristan, diğeri gayri resmi Bulgaristan, ki, Makedonya Komitesidir ve bütün Bulgaristan bunun önünde eğilmeye mecburdur. Makedonya Komitesi mütarekeden sonra aldığı vaziyeti Sırbistan üzerine yaptığı bütün işlerin tarihçesini tetkik edecek olursanız, göreceksiniz ki Sırbistan üzerine çizilmiş olan İslâm köylerine birleştirir ve oradan gittikten sonra Bulgar gelir, İslâm köylerini yakar. Binaenaleyh şimdi bu orta yerde bulundukça, bittabii, Sırbistan bir Türk Hükümetinin ve bir Türkiye'nin oraya geçmesini ve orasını eline almasını istemez. Fakat kiyasetli bir siyaset takip eden bir hükümetin bunu vaktiyle düşünmesi icabederdi. Diyecekler ki biz Sırbistan'la hali harpte bulunduğumuz için oraya sefir gönderemeyiz, hâlâ. Fakat efendiler, daima siyasi işler hususi pazarlıklarla başlar ve nihayet resmi pazarlıklarla biter. Bütün dünyanın her tarafında böyledir. Şu halde oraya resmi bir mümessil göndermek imkânı yok muydu? Vardır. İşte yine söylüyorum, Hariciye Vekâletinin dosyasında teşebbüsler, temenniler daima mevcuttur. (Hatta Hariciye Encümeninde sesleri) Bu yapılmamıştır. Yapılmaması dolayisiyle işte Lozan'da İsmet Paşa Hazretlerinin karşısında müttehit bir cephe çıkmıştır. Bu cephe evvelce yarılabilirdi efendiler.

İSMET PAŞA (Hariciye Vekili) (Edirne) — Nasıl?

ŞEREF BEY (Devamla) — Efendiler, siyaset his meselesi değil, doğrudan doğruya menafi meselesidir.

İSMET PAŞA (HARİCİYE VEKİLİ) (Edirne) — Nasıl, bir tane göster?

ŞEREF BEY (Devamla) — Sırbistan'la anlaşmak ihtimali varsa onlarla anlaşınız. Meselâ Selânik üzeri ve orada bulunan islâmlardan istifade edebilirdik.

İSMET PAŞA (HARİCİYE VEKİLİ) (Edirne) — Sırbistan'ın bizden istediği menfaat iki. Birisi Meriç'in Garbine geçmemek, diğeri dünyanı umumiyeye iştirak etmemek. Budur istediği kabul eder misiniz?

ŞEREF BEY (Devamla) — Fakat Paşa hazretleri, onların söylediği bu söz Lozan Sulh Konferansında söylediği söz idi. Bendenizin bahsettiğim o konferanstan evvel geçen eyyamda Sırbistan'da çalışmak, Sırbistan'da siyasetini yürütmektir.

İSMET PAŞA (Hariciye Vekili) (Edirne) — Gerek evvel, gerek âhir istedikleri budur. Ne vakit bunları verirseniz teşekkürünü alırsınız. Feda ediniz, düyunu umumiyeye iştirak etmemesini kabul ediniz göreyim. Hayalat üzerine konuşmayalım, maddiyat ve menafi üzerine devletlerin menafiini, siyasetini tetkik edelim.

ŞEREF BEY (Devamla) — Maddiyat ve menafi üzerine devletlerin siyasetini tetkik ediyorum. Sırbistan'la bizim siyasetimizde düyunu umumiye meselesi işte Sulh Konferansına oturduktan sonra çıkmıştır. Binaenaleyh evvel, daha evvel olsaydı Sırbistan meselesinde düyunu umumiye işi birinci derecede bir iş değildi. Binaenaleyh Sırbistan'ın böyle bir menfaati yoktur demek için Sırbistan'ı evvelce iskandil etmek, orasını anlamak ve orada bir adamımızı bulundurmak lâzımdı. Bu yapılmamıştır. Bu yapılmayınca karşımızda bir cephe hadis olmuş ve bittabi onlar da bir cebhe teşkil etmiştir. Bu cebhe Yunanlılar ve Sırblardır. Şu halde Meriç hattının öte tarafına geçmemek, yani 1915 hududunu kabul etmek üzere yapılan şu mütalaai sulhiye müsvettesinde görüyorum, ki Meriç hattı, yani 1915 deyince bunu tetkik buyurursanız Edirne'nin önünden geçen Meriç Nehrini 70 metre kat ederek iki kilometre öteki sahile geçer. Yani nehir ötede kalır, bu cihet projede tasrih edilmemiş. Bittabi Edirne'nin mebusu olmak itibarile İsmet Paşa Hazretlerinin reyince buyurdularki, hayır, bu hat Edirne'nin iki tarafından geçecek, yani Edirne'nin Kum Mahallesinden geçecek olan hat değildir. - 1915 Hattı değildir - öyle olunca bendenizin bir diyeceğim yok ve İsmet Paşanın hakları vardır.

Karaağaç hakikaten denildiği vech üzerinde doğrudan doğruya misakı millide zikredilen, yani mütarekenin hini akdine Türk silahları altında bulunan kıt'adan değildir. Buna hiç şüphe yok. Fakat doğrudan doğruya misakı millinin bir maddesi var, o da üçüncü maddesi, ki müstakil maddedir. Onda Garbi Trakyanın doğrudan doğruya arayı ammeye müracaat edilmesi muharrerdir.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Karaağaç da onun için dahildir.

ŞEREF BEY (Devamla) — Evet, onun içinde dahildir. Şimdi Karaağaç onun içinde dahil olunca, misakı milliden acaba Garbi Trakyaya dair misakı milliyi kabul etmediler, bu iddiayı buyuruyorlar. Bendeniz işhat ediyorum. Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretleri - İşte cedvel buradadır. İsmet Paşa Hazretlerinin kumandaları altında taarruz başladığı vakit Garbi Trakya, Karaağaç fedakâr halkının bütün himmet ve gayretile Yunanın iki fırkası orada tutulmuş ve bütün bu işler şuradaki görülen işleri - oranın halkı yapmıştır. Niçin? Bir ümittir. Hepsi müslüman. Anadolu kurtulacak, Anavatan kurtulacak diye kanını dökmüş, gitmiş şimendiferleri tahrip etmiş, harb yapmış, çeteler yapılmış. Anavatan kurtulacak, orada ondan sonra Meclisin misakı millisinde benim de halâsım - ârayı umumiye müracaatla kurtuluş günüm - doğacaktır, demiş ve o aşkıla işler bizim davayı millimizde muvaffakiyetimizi temin edici bir hareket olduğu halde Lozan Sulh Konferansında ârâyı umumiye müracaatı kat'iyen ret etmiştir. Fakat bu ret hininde diğer bir iş daha olmuşturki Mesto Karasu ile Ustruma arasında bulunan kıt'ai arz Trakya hududundan ad olunmamış, oradaki halk da mübadeleye tabi tutulmuştur. Felâketin en büyüğü de budur. Halbuki efendiler, mübadeleye tabi tutulan kıt'ai arzda Garbi Trakyanın altınlar getiren, en güzel en feyyaz arazisini havi olan parçadır. Bu arazi baştan başa - bir dönüm hıristiyanda bulunmamak şartile - Türk oğlu Türk'dür. İşte oynanan siyasetin en inceliği oradaki Türkleri, nakil ve tehcir etmekle orasının feyyaz olan topraklarını ele geçirmektedir. Binaenaleyh bu mübadele meselesinde burada hata yapılmıştır.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Biliyorlar mı idi, öyle olduğunu bakalım?

ŞEREF BEY (Devamla) — Demin Trakya meselesinde Karaağacı bırakmak ve Musul'u talik etmek diğer malî ve iktisadî olan şeyleri çıkarmak şartile bir sulhun akdi imkânından bahsettiler. Ben zan ediyorum, ki asırlardan beri toplanan bir çok fenalıklar vardır. Demin de arz ettiğim gibi, artık hal edileceği dakikaya geldi. Bu hal edileceği zaman muttasıl dışarıdakilerine vesile vermek ve daima bir sene daha, kim bilir ne olacağını meçhul bir sene daha bizi yarım sulh oldu, ne olacak dedirtmektense kat'i bir adımla hal edilemez mi? Ben ümit ediyorum, ki hal edilir.

Çünkü diyorlar, ki ey ne yapardık? Harb ederdik. Daima burada tekrar edilen hükûmetin lisanından işittiğim gibi efendiler zaten bizim sulh ettiği-

miz yoktur. Esasen ordular silah başında harb içindeyiz. Fakat harb ederiz · diyen de yok, yalnız bir şey düşünelim. Eğer harb edelim sözü bizde varsa karşımızdakilerde de vardır. Bir misal ile tavzif edeyim. Vaktaki Musul meselesi Lozan Konferansında münakaşa olunduğu vakıtta başmurahhasımız paşa hazretlerile İngiliz murahhası arasında geçen müzakereyi zabıtta okuduk. Lort Gürzon diyor, ki İsmet Paşa seninle harb etmem, meselesi için bak, ben Musul meselesini Cemiyeti Akvama havale ediyorum. Siz de gelin Cemiyeti Akvama. İşte nizamnamesi, okuyunuz. Amma diyeceksiniz, ki biz Cemiyeti Akvamdan değiliz. Âlâ, ben sizi davet ediyorum, buyurun girin. Girmeyiz. Efendim bir korku yoktur, giriniz diyor, nizamnameyi okuyor. Cemiyeti Akvam nizamnamesinden Cemiyeti Akvam kararının müttefikan verilmesi mevzuu mecburiyeti var. Binaenaleyh birisi muhalif rey beyan ederse hükmü yoktur.

Amma, siz girmediniz, sizi yine Cemiyeti Akvama şikâyet edeceğim. Ne olacak? Cemiyeti Akvam yine sizi davet edecek. Ya murahhas göndereceksiniz, ya göndermeyeceksiniz. Murahhas gönderdiğiniz taktirde bir karar verilecek ve aleyhinize bir karar çıkacak olursa, o vakit siz kabul etmezsiniz kabul etme iğiniz taktirde, onun vesaiti tazyikiyesine müracaat ederiz. Demek ki benim harb etmem Musul içindir, diyor.

Efendiler ben tebliğ ederim ki Heyeti Murahhasamız İngilizlerin elinden iki şey almıştır.

Birisi; şöyle böyle. Fakat akalliyetler için İngiltere harb ederdi efendi. Ne için? Çünkü, hıristiyan vicdanı, gavur vicdanı idi. Onu İngilizlerin linden almıştır. İsmet Paşa Hazretleri o harb tehlikesini atlatmıştır.

İkincisi: Boğazlar meselesi. İngiltere kendileri için de harb eder. Onu da suya düşürdükten sonra İngilizler harb etmez. (Doğru sözleri.) Musul meselesinin petrol meselesi olmak üzere mevzubahis edilmesi de, o kadar ehemmiyetli bir şey değildir. Çünkü petrol meselesi -izah etmeyeyim Heyeti Âliyenize -orada- kendileri de biliyor- bir alış veriş meselesi olmuştur. Onun etrafında bir dalavereler olmuştur. Bittabi Heyeti Murahhasasız metin bir seciye, temiz bir azimle onların hepsini def etmiş, hepsine cevap ret vermiştir. Kovmuştur. Musul meselesinde bir vesile harp olabilmesini düşünmek doğru değildir. Bendeniz zihniyetleri mukayese ediyorum. Bizim için «harp edilmemesi» demek nasıl vârit değilse. İngiltere için de vârit değildir. İngilizlerin elinden vesilei harp alınmıştır. Binaenaleyh Musul için İngiliz harp etmez, etmesinin de ihtimali yoktur. Şu bir şey «Suspansiyon için şu bir sene tâlik içinde eğer biz, neticesinden filhakika muvaffak olacağımıza emin isek -kemali kanaatla söylüyorum- biz, muvaffak olacağımıza emin isek, iyi düşününüz efendiler, bunun için mahzur yoktur. Bir şartla; Devletlerin siyaseti umumiyesi... Fransa ne olacak? İtalya ne olacak? Çünkü tasfiyei hesap günündeyiz. Onların bütün hesaplarını tasfiye edipde hepsinden kurtulduktan sonra bir İngiltere ile bir Musul meselesi için karşı karşıya kalırsak bu gayet kolay hal edilir. Buna hiç şüphe yoktur. Kolay halledilir. Amma İngiltere ile karşı karşıya kalırız. Sorduğum sual... Çünkü efendiler, bilirsinizki, bir Musul meselesi Anadolu'nun hayati meselesidir. Anadolu'nun kan damarı, can damarı meselesidir. Onun için Musul meselesi, Heyeti Murahhasamıza burada dediğim veçhile, biz Fransızlarla burada şunu halledi yoruz, bunu halledi yoruz, bu kadar mesele... Hepsi bitmiştir, hiç bir şey kalmamış ır. Yalnız bir Musul meselesi kalmıştır. Bir de Karaağaç'ın feda ı... Hayır efendiler, daha feda edemeyiz. vet ağlaya ağlaya, ağlaya, inleye, inleye, feryatları duya duya veya feda etmek lâzım gelen daha bir çok şeyler vardır. Bir vücudu kurtarmak için Kangıran olmuş kısmı keserler. Ben bunu hissimle düşünüyorum. Kafamla düşünüyorum. Bence Musul meselesini böyle verivermekten ise diğer mesail hal olunmuş, aziz Türkiye tamamiyle İstiklâline malik olarak milli hudutları dahilinde teşekkül etmiş midir? Etmiş ise Heyeti Vekile versin, kemali hürmetle ellerini öpelim. Şimdi demek oluyorki, her vakit için mehmetciğin harbinde bir vesile var daima... Yine müzakere kapısı açılacak, her vakit müzakereler başlayacak, bilmem ne olacak. Efendiler şu halde sorarım şu muzaffer ordu, şu sevimli ordu daima böyle mi kalacak ve bunu saldırdıktan sonra İngilizlerle anlaşmış mı olacağız? Düşünülmesi lâzım gelen nıkatı asliye ve esasiye bundan ibarettir.

Sonra efendiler, her devrin kahramanları olduğu gibi, bu devrin kahramanları da sarraflardır. Garbe nisbetle söylüyorum. (Kahrolsunlar sesleri. Bazen isabetle değil. Biz de o zihniyette olmasaydık, biz de keşki bu kadar âlicenab, bu kadar şerefli olmayaydık, çünkü daima o mertlikle gittik o namertlere çarpa çarpa böyle irkildik. Binaenaleyh bu kadar böyle sarraf olan Fransa bu mesaili idrâk etmek şartiyle, İngiltere ile yapacağımız anlaşmada Fransız da bizimle beraber, İtalya'da aynı suretle

anlaşdıktan sonra mesaili Maliyede bir sene sonra şu bir sene zarfında devam edip gidecek mi? Evet soruyorum, bu bir sene zarfında her türlü havaide müracaat ederek temamiyle müşekkel olarak hür bir Türkiye olarak yürüyebilecek miyiz? Bunları, bu meseleleri akıl ve mantık dairesinde bittabii bendenizin gördüğüm gerek Heyeti Vekile Reisi muhteremin-den ve gerek Heyeti Murahhasa Reisinden öğrendiğim malûmattan ibarettir. Çünki dosyalar önümde değil ki tetkik edeyim. Okuduğum gazeteler ve binaenaleyh gördüğüm, işittiğim malûmat bundan ibarettir. Halbuki siyaseti umumiyeyi tedvir edenler kendileridir. Bugün kendileri Fransa'nın, İtalya'nın siyasetleri nedir, hangi noktalarda tearuz ediyorlar? Hangi noktalarda suçluyorlar. Bunları anlatmaları lâzımdır. (Anlattılar sesleri). Bendeniz şurasını söylüyorum, evet müttefiklerin müttehit bir cephe şeklinde olduklarını anlattılar. Gittik, cepheye çarpıştık, dediler. Bendeniz soruyorum. Bunu yaptıktan sonra acaba Fransa, İtalya bu sulhü tamamiyle imza ederek, bunları kabul ederek bizi hür ve müstakil bir Türkiye gibi mesaili maliyeden muarra olarak yürüyebilecek miyiz?

Efendiler sonra, Garbin Şark hakkındaki zihniyetinin daima melun olduğunu biliyorsunuz. Demin Hüseyin Avni Beyefendinin bu kürsüden söylediği üzere gazetelerde okuyoruz, bizi dahilimizden yıkmak, maskaralık çıkarmak isteyen birtakım düşmanlar, evet Meclisimizde, içimizde orada toplanan Mecliste birçok dalkavuklar var demiştir. Haşa Meclisi ben bu sözlerden tenzih ederim. Çünki efendiler, nasıl öyle diyenler varsa, orada başkaları da vardır. İtilaf ve hürriyet namı hesabına çalışan vardır. Diyenler de var.

REFİK BEY (Konya) — Vardır.

ŞEREF BEY (Devamla) — Binaenaleyh öyle bu yoktur Binaenaleyh manevi kuvvetlerden ve kararlardan bilmediğimiz yollardan bu kürsüde defaatla söyledim, bizimle uğraşmak için bilmediğiniz yollardan birçok kanallardan içeriye, yani memleketimize birçok propaganda yağar efendiler. Biz bir çok düşmanlarla hariçten muhat isek, dahilde de birçok düşmanlarla muhatız efendiler; o nâkabili imkândır Mücadeleye başladığımız günden bu güne kadar astığımız adamlar şahittirler Harici mücadelenin öyle günlerde iki haysiyeti müntazesi vardır Öteden beri bar bar bağırıyoruz Efendiler, istiklâli millidir Bir ferde ayrılmamak şartiyle bu güne kadar müttehit kalmış ve selahiyetini (Bravo, sesleri alkışlar) onun için bu gibi endişelere düşmekte mana yoktur. Yalnız burada aziz Türkiye endişesi vardır. Eğer şimdi Heyeti Vekile ve Heyeti Murahhasa, demin den beri arz ettiğim veçhile, Musul'u vermekle Karaağaç'ı feda etmekle ve Musul'u tâlik eylemekle mesaili maliye ve iktisadiyede bizim hür ve müstakil olacağımıza kanaatleri varsa versin, bendeniz de Rauf Beyefendinin elini öpeyim, imza etsinler. (Alkışlar)

Efendiler, 600 yıllık bir Edirne çocuğu Demir Taş Paşanın oğluyum. Düşününüz, bir Türk oğlu için kendi memleketinin bir kasabasını, bir mahallesini çekip, koparıp atmanın ne kadar elim olduğunu vicdanınıza bıraktım. Fakat memleketin şanı, şeref ve varlığı, istiklâli, hayatı aziz Türkiye'nin yaşaması eğer Edirne'nin, Trakya'nın da gitmesiyle olacaksa verelim yoksa veremem efendiler; kurtarın istiklâlinizi malî, adlî, iktisadî, hür bir Türkiye yarattık. Korkmayınız, dar bir muhitte kalın, korkmayın efendiler. Millî hudut içinde kalın (Bravo sesleri) Dar bir sahada kalsın efendiler. Bu milletin 400 senelik tarihi bu milletin bugüne kadar efendi yaşamış, bugüne kadar efendi gelmiş, hiç bir esaret kabul etmeyen Türkiye altı asrın birikmiş olan pislikleri bugün başımıza musallat olan canavarların yüzünden hepsini vermiş, çiğnenmiş esir kalmıştır. Zavallı Mehmetçiğin yurdunu şenlendirmek için, eğer zavallı Mehmetçiğin yurdunu hür ve müstakil bir Türkiye olarak yaratacaksanız efendiler, Musul'u da veriniz, Edirne'yi de veriniz; hiç korkmayınız. Çünki Türk o kahraman nesildir ki varmaz yarım asra. Sonra bu istiklâli ve hürriyet verilen evlâdım varacak oralara, oralarını da alacaktır. Yalnız rica ederim, Heyeti Vekileden ve Heyeti Murahhasadan iki noktadan korkuyorum. Malî ve iktisadî noktadan tafsile tahammülü vaktim yok. (Dinliyeceğiz sesleri) Bakınız efendiler, mesaili hazıra arasında bir memleketin saadeti, refahı mevzuubahis olunca, o memlekette kurulacak esasların, millî prensiplerin üzerine kurulması lâzımdır. Buna Meclisi Millî karar vermiştir. Millî prensipler üzerine kurulan bu esas yürürken bir taraftan da bizim olmayan kavaidi meçhulcye tabi olarak maliyemiz ve iktisadiyatımız yabancı ellerin kontrolüne kalırsa bittabii bizim için muhakkak ki iyi bir şey olmaz. Bir hesap yaptılar muhterem Hüseyin Rauf Bey kardeşimiz, dedi ki beş milyon, yahut onbeş milyon... Ben milyonda değilim. Türk namusludur. Fakat Çırağan Sarayını yapanların, Dolma Bahçe Sarayını yapan altındarın bedelini bugün zavallı Türk parası ödüyor. (Kendi malı sadaları) Fakat Türkün kendisine sarf edilmiş değildir. Bu istikrazlardan, bu alınan paralardan sora-

rım; zavallı Anadolu'nun hangi bir köşesine bir para sarfedilmiş, ne yapılmıştır? Biz namuslu çocuğuz, borcumuzu tanırız. Ama borcunu vermek için de benim canımı alma şu halde, Allah ne diyelim, lâneti tarihe intikal etmiş olanlar, bu istikrazı yaptıkları zaman oraya birtakım şerait koymuşlardır. Şimdi biz rica ederiz, ben mütehassıs değilim, fakat mütehassıslardan rica ederim. Bunu ehven bir tarzda indirmek imkânı yok mudur? Benim dairei ihtisasımda olan bir mesele vardır. Ben 3 senedir hem Garp hukukunu, hem de Şark hukukunu hepsini okudum, bütün dairei salâhiyetimdedir. Şarkı da Garbi de bilirim.

Binaenaleyh, Heyeti Muhterhasayı tebrik ederim. Adliye işlerinde muvaffak olmuştur. Efendiler, adliye için de hiç telaş etmeyiniz. Size izah ediyorum. Bize cezai olan aksamdan hiç ehemmiyeti yoktur. Ne kapitülasyonun, ne bilirsiniz, cezai kapitülasyonda malûmu âliniz tercümanın bir imza vaz etmesinden ve bulunmasından ibarettir. Bulunmasını en yakın Hükümeti mülkiye onu tasdik eder. Fakat asıl iş ticarî ve hukuki aksamındaydı. Ticarî ve hukuki aksamda tamamiyle biz esirdik. Binaenaleyh şimdi nasılsa biz bir sersemliğe getirmiş, o heriflere karşı Heyeti Muhterhasamız kemali şan ve şerefle muvaffak olmuşlar. Bu şeyi imza etmişler. Bilmem nasıl imza ettilerse bu işi imza ettirmişlerdir. Çünki Avrupa'dan bize gelecek müşavirlerin, bizim memlekette yapacağı bir iş yoktur. Merak etmeyin, o dolaşır döner bir şikâyetname Adliye Vekiline verir, kalır orada. Kefalete rapteder, salı verir diyorsunuz? Bizde daha ziyade ahkâm vardır, malûmu âliniz Usulü Cezaiyede. Sonra efendiler, itimat edinizki artık yirminci asırda Fransız usulü cezaiyesiyle yaşamıyacaksınız, bunu değiştireceksiniz. Çünki hukuku beşere teallûk eden birtakım lüzumu bâtıla denilen, yani adliye ıstılahında lüzumu bâtıl denilen birtakım maskaralıklar doludur. Vakıa efendiler, usulü ceza Fransızcadan yanlış tercüme edilmiştir. Teessüf ederim ki, bu beş senedir, bu memleketin umuru adliyesini idare eden usulü muhakematı cezaiye Kanunu da yanlış tercüme edilmiştir. Bir misal ile izah edeyim.

Mahkûmu gıyabinin hakkı temyizi yoktur. Yalnız Mahkemei Temyizin Başmüddei Umumisi yapar. (dördü jeneral) İstinaf Müddei Umumisi diye tercüme etmişlerdir. Halbuki Başmüddei Umumidir. Size bir misalle söyliyeyim. Binaenaleyh, adliye mesailinde endişe edilecek bir şey yoktur. Yeterki onlar doğrudan doğruya hakimiyetimize taalluk eden hükmü kaza cihetine taalluk etmemiş olsun. Ama demin muhterem arkadaşımın dediği gibi, onlara lüzum yok. Evet, onlara da lüzum yok. İtimat ediniz efendiler .Bizim memleketimizde pek çok bilüzum adamlar vardır. Onlara lüzum olmadığına kaniim. Fakat ona da müdahaleye Garp zihniyeti, Şark zihniyeti idrak edemiyor. Garbin Şark zihniyeti üzerine asırlarca açılmış sönmez itirazları vardır. Bunları çiğnemek için toplanan ve Cenabı Hak'ın takdiri rabbanisi tecelli etmiştir ki, Türkiye Büyük Millet Meclisi artık Şarkın hayat, hürriyet ve istiklâlini kazanacak ve artık bunları atacaktır. (İnşallah sesleri) Onun için saf ve samimi hissimle söylüyorum, demin de söyledim, hakiki ve azim bir Türkiye, müstakil bir Türkiye yaşıyacak, var olacaksa, vallahülazim Trakya'yı feda ediyorum. Ben bu kanaati taşıyorum. Rauf Beyin elini öpüyorum. Eğer bu kanaatteler ise, ben kendilerine itimadım azimdir. Bu kanaatim şamil ise bendenizin. Meclisi Âlide arz edeceğim budur. Cenabı Hak ümmetül İslâm için hayırlı olanı versin. (Yarına kalsın sadaları, devam sesleri, kafa kalmadı sesleri.)

REİS — Müsaade buyurun efendim, celsenin kapanmak hakkını bana veriniz. Sırrı Beye söz verdim.

SIRRI BEY (İzmit) — Bendeniz söyliyeyim, fakat arkadaşlarda dinlemek tahammülü kalmadı. Ben de istemem. Kelamımı muhafaza edecek kadar selâmeti kaip ettim. Müsaade ederseniz, yarın söyliyeyim. (Devam sadaları)

REİS — Efendim Meclisi Âlinizin bu bapta hissiyatını anlıyalım.

SIRRI BEY (Devamla) — Müsaadê buyurunuz (Gürültüler).

REİS — Celseyi açmak ve kapamayı bana bırakınız. (Devam sesleri, yarın sesleri).

Şimdi efendim, müsaade buyurunuz yarın öğleden evvel içtima edelim. (Hay hay sesleri). Yarın saat onda içtima etmek üzere celseyi tatil ediliyorum.

Hitamı Celse Saat : 6.5

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

5 Mart 1339 (1923)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	106
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	106
1. — Lozan Konferansındaki tekâlifi sulhiye üzerinde müzakerat.	*106:147*

Cilt : 28

5 nci İnikat, 1, 2, 3, 4 ncü Celse

BEŞİNCİ İNİKAT

5 Mart 1339 Pazartesi

BİRİNCİ CELSE

Saat : 11.05

REİS : Reisisâni Ali Fuat Paşa Hazretleri

KÂTİP : Âtıf Bey (Kayseri)

REİS — Celseyi açıyorum.

Zaptı sabık okunacak.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

DÖRDÜNCÜ İNİKAT

4 Mart 1339 Pazar

BİRİNCİ CELSE

Reisisâni Ali Fuat Paşa Hazretlerinin tahtı Riyasetlerinde bilinikat ve zaptı sabık hulâsası kıraat ve aynen kabul olundu. Hariciye Vekili İsmet Paşa Hazretleri azayı kiram tarafından sorulan suallere cevap verdiler. İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Beyefendinin beyanatı istima edildi ve teneffüs için celse tatil olundu.

İKİNCİ CELSE

Ali Fuat Paşa Hazretlerinin tahtı Riyasetlerinde bilinikat ve sulh heyeti müşavirlerinden Diyarbekir Mebusu Zülfi Beyin beyanatı dinlendikten sonra müzakereye geçildi. Söz alanlardan üç zat istima olunduktan sonra Pazartesi günü saat onda toplanmak üzere celseye nihayet verildi.

Reisisani Ali Fuat — Kâtip Van Hakkı

Kâtip Kayseri

REİS Zaptı sabık hulâsası hakkında mütalâa var mı?.. Kabul edenler... Etmeyenler... Zaptı sabık hulâsası kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Lozan Konferansındaki tekâlifi sulhiye üzerinde müzakerat.

REİS — Söz sırası Sırrı Beyindir.

SIRRI BEY (İzmit) — Bilmiyorum niçin müzakeratımız hafi cereyan ediyor?

ZAMİR BEY (Adana) — Meclis hafi karar vermiştir.

SIRRI BEY (İzmit) — Muhterem Zamir Beyefendinin ihtaratından istifade edeceğim.

ZAMİR BEY (Adana) — Estağfurullah efendim, Meclis karar vermiştir.

SIRRI BEY (İzmit) — Heyeti Vekilenin ve Heyeti Murahhasanın şimdiye kadar işittiğimiz beyanatından ve mukabil surette arkadaşlarımızın serd ettiği mütalâattan, acaba hangi kelimesi matbuatı cihana aksetmemiştir?. Yok, eğer tevilât, tefsirat ile telkinat ile bu milletin efkârı umumiyesinden saklayacak bir şeyimiz varsa ona diyecek bir şey yoktur. Halbuki yoktur. Şu hale göre şimdiye kadar muttali olduğumuz ahvalden dolayı Meclisi Âli arzu ederse celseyi aleni edebilir. Ben bu noktada sizi ikaz ediyorum ki, müekkillerimize karşı ne düşünüldüğünü iyi veya kötü. Kabul veya ademi kabul heyeti celilenize aittir.

TAHSİN BEY (İzmir) — Hüseyin Cahit Bey de öyle söylüyor.

SIRRI BEY (Devamla) — Ben de ondan mülhem değilim. Henüz heyeti murahhasamız Lozan'da bulundukları sırada son dakikalarda bize Hariciye Vekili Beyefendi tarafından telgrafnameleri okunmuştu. O telgrafname mevaddında misakı milli ahkâmının gayet mühim surette iptal edildiğini gördüğümüz için Heyeti Celilelerinde büyük bir feveran husule gelmişti. Bu feverana mukabil telgrafnameyi okuyan Rauf Beyefendi. Efendiler siz istical etmeyiniz. Biz böyle bir talimatname vermedik. Zan etmeyiniz ki bu aldığımız telgrafname mefadı da bu okuduğumuz

gibi olsun. Bunda bir sui tefehhum vardır. Kendilerini şifahen dinleyelim. Bakalım ne diyeceklerdir, demişlerdi.

ABDULLAH EFENDİ (İzmir) — İnce yerden vuruyorsun Sırrı Bey.

SIRRI BEY (Devamla) — Eğer arzu buyuruyorsanız. (Devam sesleri)

HULUSİ BEY (Karahisarısahip) — Rauf Bey işitsin efendim.

MUSTAFA TAKİ EFENDİ (Sivas) — Rauf Bey dışarıda efendim. (Tekrar et sesleri)

SIRRI BEY (Devamla) — Hatta dün söylenmiş gibi kulağıma ihtizaz ediyor, ki Hakkı Hami, (Bey, beyefendi sesleri) Bekir Sami Bey Londra'dan avdet etmezden evvel onu tecziye etmek istemiştiniz, dediği zaman, Rauf Beyefendi haklı bir surette, evet efendiler bir adamın gıyabında söz söylenmez, onu da iyi yapmamıştınız; binaenaleyh şimdi heyeti murahhasa reisinden aldığımız telgrafname mefadından anladığımıza göre hareket etmeyelim. Bekleyim gelsinler. Telgrafname mefadını nazarı dikkate alarak heyeti murahhasamızın aleyhinde yürürsek, iyi ve mantıkî bir şey yapmayız. Bekleyelim gelsinler, dinleyelim ondan sonra münakaşa edelim demişlerdi. Hatta musirren kendilerine sorulduğu zaman, bu telgrafname mefadını misakı millî ile kabili telif görüyor musunuz, görmüyor musunuz? Dimlendi ve sarahaten dediler ve ne de kabul edebiliriz, dediler. Halbuki yine bu kürsüden dün veya evvelki gün işittiğimiz tafsilatından, beyanatından anladık ki, bu not yazılırken telgrafın bir başında kendileri, diğer başında İsmet Paşa bulunuyordu. O halde bundan alacağımız lâyetegayyer netice. İsmet Paşa bu notayı vermezden evvel kendileriyle müzakere etmişler ve ondan sonra nota veriliyor. Şimdiki ifade ile evvelki ifadeyi yan yana getirerek tetkik edelim.

Evvelce ne buyrulmuştu? Şimdi ne buyruluyor? Evvelce bu telgrafnameden haberimiz yoktur. Bu telgrafnameyi dinlemeyiz. Kendileri gelmedikçe, kendileri dinlemedikçe kendi aleyhine söz söylenmesin dedikleri halde, şimdi bunu aralarında vukubulan müzakere ve münakaşa neticesinde, bulunamaz. Öyle geliyorki Rauf Beyefendi İsmet Paşanın o vakit misakı millî ahkâmına mugayir olarak verdiği notanın ahkâmını bize, her nedense, söylemek arzu buyurmamışlar.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Her şeyi biliyordunuz. (Bir şey bilmiyoruz sesleri)

SIRRI BEY (Devamla) — Heyeti murahhasamız burada teşebbüsleri hakkında uzun uzadıya malûmat verdikten sonra, son tebliğ ettikleri nota hakkında dahi lâzım gelen izahatı verdiler ve Heyeti Vekilemiz dahi bunun üzerinde tetkikat yaptı ve esasatı kabul etmek suretiyle huzurumuza geldi. Bu gün biz de bulunan müsveddenin mahiyeti o vakit İsmet Paşa tarafından düveli müttefikaya verilen projenin aynıdır. Eğer Heyeti Vekilemiz bu projenin esasında heyeti murahhasa ile birleşmiş olmasa idi barı şimdi ona muarız olarak karşımıza gelmesi icabederdi.

HAFIZ HAMDİ BEY (Biga) — Söylediği sözleri unuttu da onun için.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Her kelimesi aklımdadır ve mesul olarak söyledim. (Mesuliyet nerede? Havada sesleri)

SIRRI BEY (Devamla) — Son dakikada misakı millî mefhumuna külliyen mugayir olarak heyeti murahhasamız tarafından düveli mütelifeye verilen notanın burada Heyeti Vekile tarafından teyit ve taoilen imza edilmesi arzusundaki hikmet nedir? İşitiyoruz. Yalnız Hariciye Vekâleti dosyalarını karıştırmakta muttali olmak lâzım gelmez. Biz de irfan ile ve mutalubatı cihanı tamik ile, Heyeti Vekile Reisi Beyefendi, bizde anlayabiliriz ki İstanbul'da düveli mütelife mümessilleri bizim memleketimizle hali temastadır. Son teklif üzerinde tetkikat yapmaktadırlar ve neticede bize mütalaalarını bildirmek üzeredir.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Teşekkür ederim. Bu malûmatı da sizden aldım.

SIRRI BEY (Devamla) — İhtimalki, her meselede olduğu gibi, ben bu kürsüden indikten sonra Rauf Beyefendi yine buraya teşrif edecekler. Yine yüksek sesle bunun da gayri varit olduğunu söyliyecekler. Buna ihtimal veriyorum. (Handeler)

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Çok arzu ederdim, sizin fikrinize göre söyleyeyim. Fakat ne yapayım, gayri hakiki söz söyliyemem.

SIRRI BEY (Devamla) — Daha evvel Heyeti Murahhasa Reisi Paşa Hazretlerinin düveli mütelifeye verdikleri notanın münderecatından haberdar olmadıklarını aynı kuvvetle yine bize burada beyan buyurmuşdılar. Dün Heyeti Murahhasa Reisimiz lâzım gelen beyanatı verdikten sonra, kendilerinden bir sual sordum. «Siz bu teklifleri yapmak için bu salâhiyeti nereden aldınız» dedim. Hatırınızdadır; demişti ki; benim salâhiyetim vardı. Ben hatta değil bunu teklif etmek, sulhu imza ederde gelirdim»

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Her murahhas bu salâhiyeti haiz değil midir? Sırrı Beyefendi.

SIRRI BEY (Devamla) — Bu ifadeye hepiniz şahit oldunuz ve tabiî duydunuz efendiler. Size soruyorum; bizim murahhaslarımıza verdiğimiz salâhiyet istedikleri zaman arzu ettikleri veçhile misakı millî ahkâmını dahi ayak altına alacak derecede mi idi? (Hayır sadaları)

OSMAN BEY (Kayseri) — Misakı millîye riayet etmek şart idi.

SIRRI BEY (Devamla) — O halde, misakı millî ahkâmına mugayir olarak salâhiyetleri fevkinde yapılan bu nota münderecatı acaba nazarı âlînizde nasıl telâkki edilecektir?.. Bence ret. Yalnız diyebilirimki, olsa olsa, İsmet Paşa Hazretleri misakı millî mefhumunu tamamiyle bizim bildiğimiz gibi telâkki edememişler, telâkkileri yanlıştır. Kezalik heyeti murahhasa da tekerrür eden bu yanlış telâkkilere misal olmak üzere diğer bir misal daha getireceğim; o da Rıza Nur Beyefendiye Garbi Trakya'ya dair sorduğum suale ve aldığım cevaba dairdir. Kendilerine dedimki : İstanbul Rumlarını garbi Trakya'ya muadil yerlerinde bıraktınız. Halbuki Garbi Trakya buna karşı verilecek bir ıvaz değildir. Misakı millî mefhumuna bu kıt'a ahalisi dahi izhar edecekleri kendi mukadderatlarını tayin etmek hakkını haizdi. Siz nasıl oldu da misakı millîye muhalif olarak bu Garbi Trakya ahalisini İstanbul Rumlarına muadil tutarak bu Rumları yerlerinde bıraktınız? Mübadeleden feragat ettiniz? Dediler ki : Evet biz Mahaza Garbi Trakya ahalisini reylerini izhar etmek için bıraktık. Aradan çok geçmedi Şeref Bey bu küreyü teşrif ederek söylediler ki : Garbi Trakya'nın bir kısmı müslümanı ve Türklerle meskûn olan mahallî mübadeleye tabidir. Bunu ben de biliyorum. Fakat hepimizin işitmiş olduğu bir sözü bilhitizam işhat ediyorum. Hepimiz bu maddeyi göreceğiz. O halde acaba bu nereden geldi? Haniya Garbi Trakya ahalisi mahza reylerini izhar etmek için yerlerinde bırakılmışlardı. İşte bu gösteriyor ki; misakı millî mefhumunu telâkkide heyeti murahhasamız yanılmışlardır. Bu yanlışlığı Heyeti Celile nasıl tefsir edecek, onu bilmiyorum. Yalnız gayet mühim olan bir nokta üzerinde bulunuyoruz. Bunlar, bu sakatlıklar bizim muvacehemizde sarih bir surette ifade edilmiştir. Tefsirden müstağni olacak sarahatla bize karşı söylenilmiştir. Şimdi biz bu tefsirat karşısında sükût edecek olursak bilahire «Biz Meclis tarafından verilen veçhe dairesinde hareket ettik. Onlar her şeyi alenen tafsil söyledik, bizim hatamız varsa tashih etmeli idiler. Şurada yanlışlık vardır, demediler.» Sükûtumuzu aleyhimize delil işhat ederek Meclis bize müşareket etmiştir, müzaheret etmiştir, diyerek Millete karşı mesuliyeti Meclise devredeceklerdir.

HAMDİ BEY (Biga) — Zaten yaptıkları manevrada odur ya.

SIRRI BEY (Devamla) — Şu halde millete karşı bu hatanın cevabını vermek Heyeti Celilenize tereddüp edecektir. Artık heyeti murahhasaya ve Heyeti Vekileye kelimei vahide söz söylemeye hakkımız kalmayacaktır. Çünki bize karşı en vazıh bir mana ile itiraz ettikleri halde, karşılarında sükûttan başka bir şey görmeyecekler. Rauf Beyefendi kulağımın dibinde İstiklâl Mahkemesinden bahsediyorlar. İnşallah ona hacet kalmaz. Onu temenni etmem. Sonra daha düşünecek bir şey vardır. Mesailin revi umumisinden anlıyorum ki tekrar düveli mutelife ile müzakereye girişecek olursak, Hükümetimiz yine aynı heyeti onlarla münakaşaya sevk edecek. (Hayır o geçti sesleri) Bu mana neyi ifade edecek? Bu mana gösterecektir ki; ecnebilere karşı Kürt ve Türklerin müttehiden, senelerdenberi misakı millî diye eflâki sarsacak derecede söyledikleri söz, blöften ibarettir. Onlar istedikleri zaman, istedikleri şekilde bunu tadil edebilirler. Yani efendiler bu hata tekrar edilirse Avrupa'nın aleyhimizde vereceği hükme katlanmalıyız. Başka çare yoktur. Çünki biz sebebiyet vermiş olacağız. Menfaati milliye onu iktiza ettirdi ki heyeti murahhasamız karşımıza gelipte düveli mutelifeye sundukları noktayı okur okumaz, derhal kendilerine ademi itimat göstererek onları sıfatlarından teceri etmek ve sonra heyeti murahhasanın bu notasına iştirak eden Heyeti Vekileyi de tebdil etmek icap ederdi. İşte o vakit biz, bu hareketimizle ilân ve isbat etmiş olacaktık ki misakı millînin müfadından katiyen zerre kadar fedakârlıkta bulunmuyoruz. Her kim olursa olsun, misakı millînin bir kelimesine, bir harfine dokunacak olursa Meclis nazarında müstehaklık teczıyedir.

ÂTİF BEY (Beyazıt) — Vakti geçmemiştir.

SIRRI BEY (Devamla) — Binaenaleyh şu suretle bunları tebdil ederek ve ikinci olarak karşılarına çıkaracağımız kimseler bunun ciddiyetini anlıyarak ona göre hareket mecburiyeti anlayacaklardır. Bu mesuliyetin bize ait olduğuna itiraf etmeliyiz. Misakı millîmizin mefhumunu öldürürcesine beyanatlarını dinlediğimiz sırada hâlâ ittizamı sükût ediyoruz. Mamafih henüz daha müstenirim. Henüz vakit gaip olmamıştır. Meclisi Âlînin bu hakkını istimal

etmek fırsatı henüz daha gelip olmamıştır. Fakat ne vakit istimal edecek bilmiyorum. Arkadaşlar, milletin kanıyle kazandığı muzafferiyatın netayicini ihatasızlığımızla, idaresizliğimizle, Heyeti Celileye karşı söyliyeceğim bu meseleye lâyık olduğu kadar ehemmiyet vermezsek ne hakla bunları iptal edebiliriz? Af edersiniz sözümü toplayamadım. Milletin muzafferiyatının neticesini biz idraksizliğimizle nasıl iptal edebileceğiz, bu hak bize kimin tarafından verilmiştir? Bunu bir an için düşünmekliğimiz lâzımdır. Biz millet tarafından verilen salâhiyeti ya istimal ederiz veya buradan müeyyit bir vaz ile gitmemiz lâzımdır Başka çare yoktur. (Bravo sesleri) Meselenin mahiyeti mühimmesi latifeye müsait değildir zannederdim. Meselenin heyeti umumiyesine dair olan sözümü ikmal etmezden evvel müsaadenizle bir fıkra daha ilâve edeceğim.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Maddeleri de var mı?

SIRRI BEY (Devamla) — Şüphesiz. Uzun uzadıya cereyan eden müzakerattan anladık ki heyeti murahhasanız konferansa iştirak eder etmez masa üzerinde bir çok muhtelif mevat görmüşlerdir. Fakat müzakere edilmek cihetine gidilmek istenildiği zaman düveli mutelife istedikleri maddeleri neticelendirdiler. İstemediklerini muallakta bıraktılar ve sonra bize verdikleri projeler hiç konuşmadığımız mevaddı ilâve ettiler. Acaba bunun hikmeti ne idi? Düveli mutelife bizi karşılarına aldıkları zaman, acaba Türkler ve Kürtler ne emel ve ne arzularla ne azmile karşımıza geldiler. Bunları her madde hakkında iskandil ve ondan sonra tedbirimizi ittihaz edelim dediler. Ortaya attıkları meseleleri intaç etmeksizin başka meselelere geçtiler. Bu suretle her hususta bizi gafil avladılar. Böylece her mesele hakkındaki derecemizi iskandil ettiler. Ondan sonra tabii Sevr ahitnamesini olduğu gibi icra etmek için elimize sundular. Eğer heyeti murahhasamız siyasete dahi âşina olmuş olsaydılar bu iskandil meselesini kendileri bizzat düşmanlarımız karşısında yaparak, her mesele hakkında fikirleri nedir; birer, birer öğrenip ona göre hattı hareket ittihaz ederlerdi. Yani teşebbüsü kendileri alırlardı. Teşebbüsü hasma bıraktılar. Binaenaleyh mağlup oldular. Asker arkadaşlarım bilirler ki harpte dahi böyledir. Harpte dahi bir kumandan nasıl teşebbüsü eline alamaz, başkasına kaptırırsa ve hasma verecek olursa nasıl mağlup olursa, siyasette dahi böyledir. Heyeti Vekile Reisinin yaptığı gibi, başkasına kaptırırsa mağlubiyeti ricat ederler.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Bu sefer size kaptırdık, tehlike yoktur.

SIRRI BEY (Devamla) — Ne olurdu, eğer teşebbüsü heyeti murahhasamız eline alarak istimal etmiş olsaydı ne gibi muvaffakiyet elde edebilirdi? Pek çok. O vakit düveli mütelifenin noktai nazarlarını öğrenerek, azami yapacağı fedakârlığı gözünün önüne getirerek, misaki milli ahkâmından fedakârlık yapacak kadar nefislerinde salâhiyet görüyorlardı. Evvel emirde İngilizleri iskandil ederlerdi. İngilizlere arzu ettikleri şeyi verirler, fakat noktai nazarını öğrendikten sonra, onunla kifayet edeceğini anladıktan sonra, ona verirler ve diğerlerini kurtarırlardı. Hiç olmazsa Antakya'yı kurtarırlardı. Hiç olmazsa Garbi Karaağaç'a rey izhar etmek hakkını kurtarırlardı. Adaları kurtarırlardı ve nihayet mesaiyi ittihadiyeyi kurtarmış olurlardı. İşte teşebbüsün kendi taraflarından vaki olmaması onları böyle ademi muvaffakiyete sevk eyledi.

HAMDULLAH SUPHİ BEY (Antalya) — Reis Paşa Hazretleri, müsaade buyurulur mu? Hatipten bir sual soracağım. (Hayır sadaları) Paşa Hazretleri istirham ediyorum. Meclisin vuzuhu nazarı noktasından faidei mutlaka görüyorum. Beyefendi; Bekir Sami Beyle Londra'ya giderek, itilafnameyi imza ederek getiren murahhaslardan değil misiniz?

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Hayır bu şahsiyattır.

HAFIZ HAMDİ BEY (Biga) — Siz şahsiyattan bahsediyorsunuz. (Gürültüler)

SIRRI BEY (Devamla) — Rica ederim, cevap vereceğim. Yani âciz mevkide kalmadım. Hamdullah Suphi Beyin sualini kabul ettim ve cevabını vereceğim. (Gürültüler)

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Hanıya cevap?

SIRRI BEY (Devamla) — Cevabı vereyim mi? (Hay, hay sesleri) (Hem kuvvetli sesleri) Mademki şahsıma hitap etmiştir. Cevabını vereyim. Ben, Londra konferansında müşavir idim. (Amasya Mebusu Lütfi Beye işaret ederek) Hatta, şimdi zatı âliniz buradasınız. Orada; Paşa sizi kalemde çağırıyor dediniz. Gittim. Paşa beni murahhas yapmak istemişti. Fakat ben Fransızca'yı lisanı maderzatım gibi bilmediğim için, hakşinaslık ettim. Murahhaslığı kabul etmedim. Fakat beni müşavir yaparsanız hizmet edeceğime kanim dedim ve beni müşavir yaptılar. Şu halde benim vazifem nedir? Siz takdir ediniz.

HAMDULLAH SUBHİ BEY (Antalya) — İstifa edeydiniz.

SIRRI BEY (Devamla) — Onu da yaptım efendi, onu da yaptım. Sonra Rica ederim, buraya geldiğimizde ben bu âciz arkadaşınız, Londra konferansında cereyan eden müzakeratın aleni surette Heyeti Umumiyenizde münakaşasını istedim. Paşa ile görüştüm. Muvafakat eyledi. İkinci defa takririmi Adnan Bey Paşa Hazretlerine götürdüler, fakat tekrar bu meselenin mevkii münakaşaya konulmasında fayda görülmediği için, benim takririm neticesiz kaldı. Eğer benim Londra konferansında kendimi mesul edecek zerre kadar bir şey olmuş olsaydı, bu mesele hakkında Heyeti Umumiyeye yine kendi tarafımdan teşebbüsle, yine müzakeresini istemek tabiî haksızlık olurdu.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Fakat Meclise zamanında gelmediniz. Haftalarca arkenizin yanında oturdunuz.

OSMAN BEY (Lâzistan) — Cevap kâfi görülmüyorsa istizaha kalbedelim.

REİS — Efendim, kimden istizah ediyorsunuz?

SIRRI BEY (Devamla) — Mevzua geliyorum. (Devam sesleri) Yani ben Hamdullah Suphi Bey tarafından söyliyeceğim. İnsafı galebe etmiştir ve susmuştur.

HAMDULLAH SUPHİ BEY (Antalya) — Paşa Hazretleri hiç bir zaman susmak, tasdik etmek değildir. Sualim yerinde olmuştur ve lâzım gelen tesiri yapmıştır. (Gürültüler)

HAFIZ HAMDİ BEY (Biga) — Siz öyle telâkki ediyorsunuz.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Mahiyetiniz anlaşılmıştır.

LÜTFÜ BEY (Maraş) — Senin mahiyetin anlaşıldı.

SIRRI BEY (Devamla) — Şimdi efendim; projenin heyeti umumiyesi hakkında mütalaa bitmiştir. Maddeler hakkında söyliyeceğim. Maddeler üzerinde tetkikat yaparak bir noktaya nazarınızı celbedeceğim. Musul'a konferansının netayici bize söylendiği zaman, hassaten Karaağaç'ın bize verilmesine, sonra bu karardan nükul edilmesine dair Heyeti Vekileniz izahat verdiklerinde dediler ki; telâş etmeyin Karaağaç'ın bize verilmesi takarrür etmiştir. Sulhnameye konacaktır, lüzum yoktur telâşınıza diye bizi tatmin etmişlerdir. Bunu duymayan arkadaşımız yoktur. Acaba şimdi bize Karaağacı, bu kavi söze, bu kavi teminata rağmen, kazandırmayan sebep nedir? Devletlerin daha evvel bize vermiş oldukları bu sözden istifade edememekteki sırlık acaba nedir? Tabiî sualimin muhatabı cevabını verecektir ve dinliyeceğim. Düşünülmüyor mu ki Karaağaç, dünde söylenildiği gibi, Garbi Trakya'da dahildir. Garbi Trakya Misakı milli mucibince kendi reyile mukadderatını tayin etmek salâhiyetini haizdir. Karaağacın Yunanistan'a terki, onun daha gerilerinde olan kıtaların Yunanistan'a terki değil midir? Bu sebeble Heyeti Murahhasanız ve onun hem efkâr olduğunu bize söyliyen ve iddia eden Heyeti Vekileniz, bu madde ile acaba hâlâ misakı millî mefhumunu âmâl etmediğine kail midir? Daha nasıl misakı millî mefhu ipital edilir, ben anlamıyorum.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Mefhumun manası kayıp olmuştur da ondan.

SIRRI BEY (Devamla) — Misakı millî Karaağacın Garbi Trakya'nın misakı milliye göre kendi mukadderatını bizzat tayin etmek hakkını böyle bir misakı millî cetvelinden çıkardığımız zaman, yalnız oradaki hakkı milletimizden feragat etmiş değiliz. Bu harbi umumî neticesinde devletler arasında hâkimiyet nizaı tevlit eden bütün kıtaların haiz olduğu bir haktır ve bizde bu hakkı istiyoruz. Nasıl başka memleketlere sekenei mahalliye reyini söylemek suretiyle kendi hâkimiyetini tayin etmişse, biz de Garbi Trakya'da aynı hakkı istemiştik. Bu bir insanî hak idi. Heyeti murahhasamız bu insanî haktan nasıl feragat ve mahrum olur? Efendiler, bu demek değil midir ki aradan istifade ile tayin mukadderat hakkı Hıristiyanlara mahsus bir haktır. Müslümanlar bundan istifade edemez demek değil midir? Bunu tasdik etmek Müslümanları herkes nazarından beynelbeşer bir zelil mevkiine düşürmek değil midir? Buna nasıl heyeti murahhasanız ve Heyeti Vekileniz muvafakat ediyor? Ben anlayamıyorum. Burada yalnız millî değil, fiilî bir mesele dahi mündemiçtir. O da Müslümanların Hıristiyanlara nazaran sükûtu lisanı noktai nazarından hiç bir zaman müsavi olamıyacağını kabul etmek demektir. Ben kendi hesabıma kabul etmiyorum. (Kimse etmez sadaları)

Sonra efendim; Suriye hududunun dahi hududu hakkındaki Ankara itilâfnamesi dahi bu ahitnameye konularak beynelmilel bir şekle konuluyor.

Bunu heyeti murahhasanız diğer bir nota ile kabul ediyor, diyor ki; Musul'dan gayri arazi mes'elesini kabul ediyoruz. Tevil ve tefsirden ibarettir. Hem de nasıl efendim? Hatırınızdadır. Evvelce yine bu mes'ele huzuru âliniz de münakaşa edildiği zaman hükûmet Fransızlarla bir itilafname yapmak vaziye-

tinde olduğunu göstermemesini söylemiştir. Bu misali tarihiye nazaran devri Hamidide Tunus hududunu ve Akabe körfezi sahilinde yapılan münakaşatın aynı olduğu ve eğer biz Suriye hududunun temdidini Fransızlarla yaparsak, aynı zamanda Suriye hâkimiyetini Fransızlara devredebileceğini söylemiştim ve bunlar ihtiraz lâzım geleceğini anlatmıştım. O zaman Hariciye Vekilimiz mühim bir vaziyeti ile yapılamayacağını söylemşti. Bu ihtara ve ikaza rağmen, hâlâ Fransızlarla yaptığımız itilafname konuyor. ki nazarımızdan kaçtığı dakikada Suriye baştan başa Fransız müstemlekesidir. Efendiler; bunun dahi tefsiri yoktur. Halbuki itilafname yapıldığında Suriye ile ana vatan arasında kalan ve eski Türkistan namiyle bizim olan, herhalde karip bir zamanda bize iltihak edeceği de temin edilmiştir. Bu itilafnamenin muvakkat bir itilafname olduğu da söylenmiştir. Efendiler nerede kaldı bu muvakkat itilafname? (Hülya oldu sesleri) (Musul da aynı olacaktır) Şimdi o kıt'a halkını bilâ mucip düşman eline bıraktıktan sonra, onlar ne yapacaklardır? Ermeni eliyle boğazlanmaktadır. Acaba bunların ahu enininden müteessir olmak yok mudur? Buna karşı protesto ettik, celbi nazar ettik. İcabına bakılacaktır gibi sözlerle cevap verilebilir. Fakat biz cevabımızı demir gibi metin isteriz. Bilmem Hariciye Vekilimiz bu vaziyet karşısında ne söyleyeceklerdir? Yoksa bu Antakya ahalisinin, Türkçe konuşan bu ahalinin sakin olduğu yerleri tefsiren dahi misaki millî hududundan ad edeceğim. Arasıra bazı şeyler söylüyor Rauf Beyefendi. İcabedecek ki ben, bu misaki milliye bir de tefsir yazayım ki alâkadarlar iyi anlasın.

Sıra Irak hududuna geldi. Bizim istediğimiz Musul ve mülhakatı, baştan başa, akalli kalili Türk ve kısmı azamı Kürt ile meskündur. Bu noktai nazardan davamız meşrudur ve bu itibarla mademki Arap ekseriyetiyle meskûn olan kıt'anın haricinde kalıyor. Hiç bir tefsire girişmeksizin diyeceğim ki; Musul, mülhakatiyle beraber Türkiye'nin eczayı mütemmimesindendir. Bunun hilâfına hareket misakı milliyi iptal manasını tazammun eder. Buna mütecasir ise böyle ceza görür. Nedir o ceza siz söyleyiniz? Onun için bunun hallini bir sene sonraya taliki suretiyle mühmel bir hale getirmek misakı milli mefhumuna riayetkârlığa delâlet edemez. Bu sarihan aksi manayı tazammun eder ve binaenaleyh bir seneyi kabul edemeyiz.

EMİN BEY (Ergani) — Musul'u satıyorlar.

REİS — Rica ederim efendim, hiç kimse bir yeri satmaz.

SIRRI BEY (Devamla) — Musul hakkındaki davamızın meşruiyeti için...

HAMDULLAH SUBHİ BEY (Antalya) — Bu sözü geri alsınlar.

HAFIZ HAMDİ BEY (Biga) — Şahsiyet namına oluyor.

EMİN BEY (Devamla) — Bu memleketleri daima satıyorlar, daima gidiyor.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Paşa bana söz veriniz veya vazifeden af edersiniz.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Ben izah edeyim. Paşa ben izah edeyim. Kat'iyen sözünü geri almıyor. Mesaili milliye namına satıyorlar.

REFİK BEY (Konya) — Hey'eti Vekile ve hey'eti murahhasamız mes'eleyi karıştırmasınlar. Bunda sui tefsir edilecek bir şey yoktur.

HAMDULLAH SUBHİ BEY (Antalya) — Bu sözü söyleyen namus ne olduğunu ne olduğunu bilmeyen esafildir, erazildir.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Esafil sensin, erazil sensin, namusuz sensin, alçak.

REİS — Rica ederim, oturunuz hissiyatınıza hâkim olunuz efendiler. En mühim bir mes'ele müzakere edildiği zaman sükut ediniz.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Ben namusluyum, namussuz onlardır.

REİS — Böyle gürültü ile müzakere etmek imkânı yoktur. Celseyi tatil ediyorum.

İKİNCİ CELSE

REİS : Reisisâni Ali Fuat Paşa Hazretleri

KÂTİP : Refik Bey (Konya)

REİS — Celseyi açıyorum. Öğle vakti olduğundan saat birde toplanmak üzere celseyi tatil ediyorum.

Hitamı Celse Saat : 12,10

ÜÇÜNCÜ CELSE

Açılış Saati : 1,35 (Sonra)

REİS : Reisisâni Ali Fuat Paşa Hazretleri

KÂTİPLER : Hakkı Bey (Van), Mazhar Bey (İstanbul)

REİS — Celseyi açıyorum. Buyurun Sırrı Bey.

ZAMİR BEY (Adana) — Usule dair bir teklifte bulunacağım Paşa Hazretleri.

REİS — Efendim, arkadaşlar sözlerine devam edecekler.

ZAMİR BEY (Devamla) — Bendeniz sözlerine devam etmesinler demiyorum. Arkadaşlarımdan çok rica ediyorum. Hatip arkadaşlarımızın hepsini biliyoruz şimdiye kadar Mecliste yaptıkları hitabete hayranım. Yalnız esas hakkında söylesinler. Hepimiz lakırdı söyleyeceğiz. Ruhu mes'eleyi teşrih etsinler. Ondan sonra herkes söyleyecektir.

SIRRI BEY (İzmit) — Musul'dan bahsetmekte idim. Musul'un misaki millideki ibareta nazaran bu mıntaka sakinlerinin ekseriyeti mutlakası Kürt olan bir kıt'a bulunması hasebiyle, mutlaka bizimle beraber yaşaması lâzım geldiğini ispat edici burada pek çok söz söylenildi. Benim bundan daha fazla söz söylemekliğim tekrar mucibi tasdidir. Yalnız Musul'un Cenubi Kürdistanın tesiri altında kalmasından. âtiyen tevellüt edecek mehazir hakkında bir iki söz söyleyeceğim. Yarın orada şeklen kukla mesabesinde vücude getirdikleri hayal kabilinden bir şekli hükûmet meydana gelecektir. Bu kıt'anın maddeten İngiltere'ye bir menbai varidat olabilmesini şimdiden müsteit göreceğim. Fakat İngilizler bu kıt'ayı yalnız bir menbai varidat olarak istifade emeli ile ellerinde bulundurmak istemiyorlar. İslâm memleketlerinin ortasında ikinci bir itilaf menbai ihdas etmek istiyorlar. Orada gûya evsafı milliyeyi haiz bir Kürt hükûmeti teşkil ettiğini gösterir göstermez, yarın komşumuz bulunan İran'ın tahtı idaresinde bulunan Kürtlerin buraya iltihakları için burada teşvikatta bulunacaklardır. Onu itmam ettikten sonra ve belki ondan evvel bizimle beraber çalışan ve bizimle beraber şimdi bu uğurda evlatlarını feda eden Kürtlerin dahi oraya iltihakına çalışacaklardır. Şimdiki terbiye dahilinde yetişen batına şüphem yoktur. Fakat İngiliz tesiri altında yetişecek batını cedidin ne fikre malik olacağını şimdiden nasıl anlayacağız? İşte orada hem bizi zaafa düşürecek, hem İran'ı zaafa düşürecek ve sonra orada kukladan ibaret bir hükûmet vücude gelecek.

Zaten İngilizin gayesi de hiçbir yerde kuvvetli bir islâm hükûmeti bulunmamasına matuftur. İşte bu gaye İngilizlerin milyonlarca lira sarfını istilzam eder bir maksattır ve bunu biz teshil etmiş olacağız. Bugün azmimizden dönmek suretiyle İngilizlerin bu gayesini temin ve teshil etmiş olacağız. Günah mı, değil mi bilmem? Dediğim gibi Musul'un bizden infikâki gayri caiz olduğunu hükûmet dahi sarihan söylediği için, benim daha fazla söz söylemekliğime mahal kalmamıştır.

Sıra arazi mes'elesinde adalara gelmiştir. Musul'dan gayri arazi mes'elesini kabul ettim demekle, bu

adaları dahi muhasımlarımıza terk etmiş oluyorlar. Daha evvelki münakaşat esnasında - oraya sonra geleyim - yalnız şayanı dikkattir ki Sevr ahitnamesinde dahi bize iade edildiği sarahaten mezkûr olan (Meis) adasının dahi İtalyanlara verildiği mes'urdur. Daha evvel Sevr ahitnamesiyle (Meis) adasının dahi bu kere İtalyanlara verildiği mukayyettir.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) Gaflet...

SIRRI BEY (Devamla) — Yük ek sesle söylüyorum...

Fakat sözüm bitsin Beyefendi.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Reisi) (Sivas) — Ben daha ağzımı açmadım.

SIRRI BEY (Devamla) — Buraya avdetten s nra bu hatia anlaşılarak burada bu cihet ta hih edilmiştir. Beyanatında bu cihet musarrahdır. Şunu söylemek istiyorum ki, yine Sevr ahidnamesinde dahi bize sarahaten iade edilen Meis adasını hey'eti murahhasamız İtalyanlara sarahaten vermiştir. Meis adası Frenklerin (Kaşaroz) dedikleri adadır, ki Antalya sahillerine bir ok mesafesinde yakındır. Bundan anlaşılıyor ki hey'eti murahhasamız muahhedatı sabıkayı tetebbu zahmetini ihtiyar etmemiştir. Eğer o zahmet ihtiyar edilse idi, o uhudatı atika bir kere mütalâa edilmiş olsaydı, hasımlarımız da bize vermiş oldukları bir cezireyi, mirasyedi sefası ile, efendiler siz e verdik demezlerdi. Fakat insaf ile görülecek bir mes'eledir.

Diğer adalara gelince; geçen günlerin münakaşası esnasında adaların misaki millide dahil olmadığını Rauf Beyefendi tasrih buyurmu lardır. Fakat efendiler Adalar nedir? Adalar Anadolunun bir cüzüdür. Küllün zikredildiği yerde cüz'ün zikrine ihtiyaç yoktur. Bir insan dediğimiz zaman burun ve kulağı var, gözü de var diyemeyiz. Mademki insandır, cüz'ü tamı var. Sonra bu adaların Anadoludan, Anadolu statükosundan infikâki gayri caiz olduğunu hey'eti murahhasamız, muhasımlarımıza karşı ilmi ve siyasi bir suretle anlatmak zahmetini ihtiyar buyurmamıştır. Hiç bir zaman adalar ortada bir tez olarak konulmuş, tetkik edilmiş değildir. Ceffelkalem: efendiler adaları size verdik demiştir ve bu suretle adaları Yunanlılara, İtalyanlara vermek suretiyle Anadolunun istikbali sarih bir surette tehlikeye yaz olunmuştur. İstikbalde katlanılan bu tehlike, acaba halde ne istifade temin ediyor ki buna biz tahammül edelim?

BASRİ BEY (Karesi) — Çok doğru.

SIRRI BEY (Devamla) — Sonra on iki adanın İtalyanlara verilmesi garip bir şekilde olmuştur. Efendiler; bilirsiniz ki, on iki ada daha evvel, Anadolu muharebesini müteakip yine Lozan'da yapılan ahidname mucibince bize iade olunacaktı. Biz Trablusgarp'den el çektiğimiz dakikada bu adalar ahden bize iade olunacaktı ve şimdiye kadar bu ahidnameyi fesh edecek, naksedecek bir ahit de yapılmamıştır. Ondan dolayıdır ki İtalya Adaları el'an ilhak etmemiştir. Edememiştir. Çünkü ahden adalar bizimdir. Buna mukabil elimizdeki projede ... (1) arazisi üzerinde, yani Trablusgarb'in bir kıt'ası cüziyesinde bulunan hükümdarın hukuktan feragat kaydı vardır. Evet orada hükümdarın hukukundan feragat kaydı vardır. Muahedelerde her verilen şey mukabilinde ivaz almak muvafıktır. Evet artık Trablusgarp'te bir hâkimiyet iddiasına girişmek doğru değildir ve bu iddia yürütülemez, makul değildir. Fakat bundan vazgeçmekliğimiz için İtalya bize bir şey vermeliydi. Bilakis lütfen Trabusgarp üzerinde hâkimiyetimizden feragat etmemize mukabil mukabeleten adaları peşkeş çekmek bilmem h ngi mantıkın icabıdır ve hangi şürut bunu bize yaptırmıştır? İlzam mı edildik, yoksa adalar mukabilinde İtalya tarafından bize daha büyük menfaat mı temin edildi? Hayır, bir şey yok konuşuldu. Mes'elenin hey'eti umumiyesini kurtarmak ve her ne olursa olsun â ilen sulh yapmak ve her ne pahasına olursa olsun sulh yapmak için bu Adalardan kendi kendimize feragat mi ediyoruz? Bu hakikaten insanların yaptıkları ahitnameler içerisinde, şimdiye kadar yaptıkları ahitnameler içerisinde garip olarak, istisnai olarak gösterilecek bir kayıttır ve müzakeresiz bir surette, mecbur olmaksızın diğer millete verilmiştir. Bizim bunu o milletlerden istirdat etmemiz iktiza eder.

OSMAN BEY (Kayseri) — Yaşasın hey'eti murahhasa...

SIRRI BEY (Devamla) Dahası var efendim. Sevr ahidnamesinde Çanakkale Boğazına yakın olan iki ada bize verilmişti. Burada da veriliyor. Fakat farkı nedir? Rica ederim lütfen dikkatle beyanatımı tetkik buyurunuz. Sevr ahidnamesinde bu iki ada için muhtariyet istemiyordu. Biz bugün Kastamonu vilâyetini nasıl idâre eder isek, bu iki adayı da öyle idare edecektik. Fakat bugün zaferimizin neticesi olarak bize verildiği beyan olunan bu iki ada için bize muhtariyet teklif ediyorlar ve kabul de ediliyor bu, efendiler. Şimdi zâtı âlileri muzmahil zamanımızda verilen ahitname ile muzaffer zamanımızda verilen

---

(1) Limi. Lima veya Yahya okunabilen bir mahal ismi.

ahidname münderecatını lütfen mukayese ediniz ve Hey'eti Murahhasamız ile Hey'eti Vekilemizin muvaffakiyetini bununla anlarsınız.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) Bravo Sırrı Bey.

SIRRI BEY (Devamla) — Bize verilen ahitnamenin 16 ncı maddesinde sarahaten şöyle bir fıkra vardır : «Bu arazi ve cezireler üzerinde ilhak ve istiklâl veya herhangi bir şekli idare hakkında istihdaf edilen ve edilecek olan bütün mukarreratı kabul ve tasdik eder. Berlin Konferansında bizden ayrılan memleketler için gösterilen hududumuz çizildikten sonra, işte müstakil Bulgaristan, işte Bosna - Hersek. Bundan ibarettir dendi ve itiyad düveli icabınca bakiye kalan aksamın bize ait olduğu teslim edildi. Binaenaleyh Bulgaristan, Bosna veyahut daha başka bir yerde o ahitnamede memleketlerin hududu haricinde her ne varsa bir toprak parçası, bir taş parçası varsa mesela Adakale bu şeydendir.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) Yemen de gidiyor bu maddede...

SIRRI BEY (Devamla) — Bu mes'elede ise düveli mutelife makes vaziyetiyle dedilerki, şu şu hudut ile muayyen olan memleketler Türkiye'nin olacak ve onun haricinde kalacak memleketler üzerindeki hakkı hâkimiyetten feragat edecektir. O halde, şayet zikri unutulmuş bir kaya parçası varsa o da bizim aleyhimize tefsir edilmiş olacak ve biz onu şimdiden kabul edeceğiz. Gönlüm isterdi ki iztırarî olarak ve eğer misakı milli mefadile kabili telif görülüyorsa densin ki; bu adalar filana verilmiştir. Onun haricinde kalan Türkiye'nindir demelidirler. Devletler böyle muahede yaparlardı. hiçbir vakit geri ayrılmış parçalar mülhak olarak idare edilemez. Ana memlekete mülhak olarak ilhak ediyor. İşte ahitler, milletlerarasında tanzim ve teati olunan ahitnamelere mugayir olarak, bu madde maalesef kabul edilmiştir ve sarahatına binaen, sarahatına rağmen Hey'eti Vekilemiz dahi telâkki bil kabul etmiştir.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Hey'eti Reisi) (Sivas) — Etmemiştir. Etmemiştir. Endişe etme.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarıbekir) Öyle ise projeyi görelim.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Yoktur projede.

SIRRI BEY (Devamla) — Bu arazi ve cezireler üzerinde ilhak ve istiklâl herhangi bir şekli idare hakkında ittihaz edilmiş ve edilecek kararları tasdik edecektir, diyor. Bu nedir? Bizden ayrılan memleketlerdir. O halde bizden ayrılan memleketlerimiz için hasımlarımız her ne karar ittihaz etmiş ise onu kabul etmiş olacağız. Meselâ, yarın diyecek ki ben Irak'ı ilhak ettim; Fransa, ben Suriye'yi ilhak ettim; İngiltere Mısır benim himayemdedir. Cenubi Kürdistan bir hükûmet denildiği zaman, biz münakaşasına bile girmeye bakmaksızın, derhal onu bu muahhede ile şimdiden tasdik etmiş oluyoruz ve misakı millî ahkâmını şununla bizde iptal etmiş oluyoruz ve biz bizden ayrılan garp memalikinin mukadderatını kendi ahalisinin reyine terk etmiş idik. Gönlüm isterdi ki bura bu ahitname tanzim edilirken Hey'eti Murahhasamız ve onunla beraber bu ahitnameyi tetkik eden Hey'eti Vekilemiz desin ki, bizden ayrılan memleketlerin hâkimiyetini sekenei mahalliyenin lehine terk ettik. İşte o vakit biz misakı millimizin mefadine muvafık hareket etmiş olurduk. Bunu yapmayışı o kıtaatı ,o milyonlarca müslümanı hıristiyan esareti altına vermiş oluyoruz ve o da bizim elimizle oluyor. Hem bu kadar müslümanın kanına giriyoruz ve hem de misakı millimizin mefadını öldürmüş oluyoruz.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Hem buna hakkımızda yoktur yani.

SIRRI BEY (Devamla) — Arkadaşlar, bir an için düşünelim ki, son bir çok hıristiyan hükûmetleri taazzuv etmiştir. Avrupanın muazzam devletleri ellerinden gelen gayretleri yapmışlardır. Tek hıristiyanlar müslüman hâkimiyetinden kurtulsunlar diye. O devirlerde zaten mevzut olan, zaten mutaazzıf olan islâm hükûmetlerini bilakis esaret altına almaya çalışmışlardır. Bilakis islâm hâkimiyetlerini imhaya çalışmışlardır. Yeni vücut bulmak isteyen kütlelerini Manda vesilesiyle himayeye, yani kendi ellerine almaya çalışmışlardır. Binaenaleyh bunların gayesi milletleri taazzuv ettirmek değil, onlara cismi siyasi vermek ve bilakis taazzuv etmiş müslüman hükûmetlerini tahtı esarete almaya alışmışlardır. Bizde, maalesef şu kararımızla, kabul edeceğimiz şu madde ile onları takviye ediyoruz, teshil ediyoruz ve biz de zımnen diyoruz ki, müslümanlar kendi başlarına hükûmet teşkil edemezler, islâmlar ancak vesayeti düveliye ile yaşayabilir. Medeniyeti islâmiye o istidadı haiz değildir, ki bir kitlei islâmiye kendi başına idarei hükûmet edebilsin. Bunu demiş oluyoruz. Âlemi medeniyete bunu senet olarak vermiş oluyoruz. Bunun vehametini düşünmek bize ait olmuyor ve biz bunun müsebbibi oluyoruz. Nasıl olur ki bu ahitname böyle müttefikan Hey'eti Murahhasamız ve Hey'eti Vekilemiz tarafından kabul ediliyor ve berayı tasdik buraya geliyor? Ben anlamıyorum. Eğer bize bu ahitname

ile tasdik ettirilmesi iktiza eden islâm hükûmetlerinin esareti ve bizden ayrılacak olan milletler üzerinde taazzuv eden islâm hükûmetlerine istiklâl verilmemesi hakkındaki esbab ilmî surette, uhude müstenit bir surette orta bir tez suretinde olarak ortaya atılmış olsa idi, bunu bir islâm tezi olarak meydana koymuş olsa idik, zan ederimki hey'eti murahhasamız etrafında kendisine muzahir olarak candan pek çok islâm kuvvetleri bulurdu ve bütün âlemi islâm galeyan ederdi ve bu galeyanı umumi sırasında, hiç şüphe etmezdimki, muvaffakiyet muhakkak idi. Avrupanın zâhiri olsun, hakperest bir kısımları, muharrirleri vardır. Onlara denebilirdi ki: siz daima hıristiyanların mı taazzuvuna hizmet ediyorsunuz? İşte kendi kendisini idareye muktedir bir takım islâm hükûmetleri meydana çıkmıştır. Onların tekemmülüne yardım etmiyorsunuz da, daha doğmadan öldürmek istiyorsunuz demiş olsa idi, belki hıristiyanlığın hakperest kısmı, zahiren olsun, riayet ederlerdi ve bunu kazanırdık ve bundan dolayı kendilerine tasdik edilmek için sunulan madde, hiç olmazsa, iptal olunurdu.

Şimdi bahşiş olarak verilen memleketlerden birisi de Kıbrıs Adasıdır. (Ha, bravo sesleri) Kıbrıs'ın mevkii siyasisini benden daha ziyade Adana mebusları, Silifke mebusları takdir ederler. Birbirinin nefesini işitecek kadar yakındır. Yani bu memleketin ehemmiyeti siyasiyesini tarife lüzum görmüyorum, onları işhad ediyorum. (Bravo sesleri) Bu memleket ahalisi, ki sekenesinin de dörtte birisini müslüman teşkil eder. Azlığına, vatandaşlarının Rumlar gibi seffâk, gaddar bir kavim olduğuna, hâkimlerinin İngilizler gibi sibâ bir kavim olduğuna bakmaksızın Anadolu harekâtı milliyesine iştirâk etmiş kerraren bu hükûmetin mazharı takdiri olmuşlardır. Bu ada verilirken, vatanın selâmeti namına kurban edilirken, hiç olmazsa, sekenei islâmiyenin hukukunu temin edecek bir madde konulmak yok mu idi? A, mübarek adamlar, hiç olmazsa oradaki müslümanların da hukuku beşer dahilinde hakka malikiyetini, hükûmetin onlar üzerinde keyfemayeşa bir surette hareket edememeleri için bir madde, bir kayıt koymak yok mudur?

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Misaki milliye de mugayirdir bu hareket...

SIRRI BEY (Devamla) — Hayri oradaki müslümanları düşünmeyelim, akalli kalildir. Elimizle esarete mahkûm ettiğimiz müslümanın yanında (40) bin müslüman daha feda olsun, bu memleketin selâmeti namına. Fakat yine bu memleketin selâmeti namına bir kayıt vardı ki unutulmuş. O da bu adanın üçüncü bir devlete hibe, iare, veya hiç bir suretle verilemeyeceği hakkında bir kayıt konulmalı idi, yedi adalar gibi. Korfo; Yaku, Ayamu, adaları gibi adaları nasıl bizden alarak Yunana vermişlerse, bu adamızı da bizden alarak Yunana verememesini temin etmek lâzımdır. Bunun da hukuku düvelde geçmişi vardır. Bunun da hukuku düvelde emsali vardır, ki bir hükûmete bir arazi, bir kıta verildiği zaman; sen bunu başka hükûmete veremezsin, gibi bir kayıt konması; o hükûmetin ahden orada bulunması mevcuttu. Maalesef hey'eti murahhasamız bunu dahi görmemiştir. Bunu dahi tetabbua lüzum görmemiştir. Ey müslümanlar, bundan dolayı Kıbıs adasındaki müslüman kardeşleriniz küffar elinde yanıp kalmıştır.

Tetkik sırası 25 nci maddeye gelmiştir. Bunun neye mütedair olduğunu sarahaten anlamak için - rica ederim - aynen okuyacağız. Kitaplarınızı açınız «Türkiye Hükûmeti veya Türkiye memuriyni tarafından Türk arazisi haricinde işbu muahhedeye vazıülimza hükûmatın tahtı hâkimiyetinde veya himayesinde kâin arazide bulunan teb'a...» İkinci fıkrasını sonra okuyacağım. Üzerinde kuvvet ve hakkı kaza istimal edilmeyecektir. Hiç olur mu? Düşündüğümüz zaman bir devlet: «Sen öteki devletin teb'ası üzerinde hakkı kaza iddia etmeyeceksin» diyor. Ne kadar haşiv bir madde... Fakat öyle değildir. Bunun tahtında müteessir gayet mühim bir madde vardır. Müslümanlık. Burada diyorlar ki siz Türkler başka hükûmet tab'asından olan müslümanların üzerinde hakkı kaza iddia etmeyeceksiniz. Bu da yoktur. Hükûmetin hakkı kazası da yoktur. Denmek istenilen şey, makamı hilâfetin bütün müslümanlar üzerinde şer'an müeyyet olan «şer'i tabiri nedir? Hocalar siz söyleyin» dinlemek... (Hakkı kaza sesleri) Hakkı kazasından feragat olunmuştur.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Bilâ müdafaa kabul olunmuştur. Hey'eti murahhasamız tarafından.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Nedir anlayalım...

SIRRI BEY (Devamla) — İşte efendiler; ecnebilerin, hasımlarımızın bizden istedikleri maddenin birisi de budur. O maddedeki maalesef hem Hey'eti Murahhasamız tarafından hem Hey'eti Vekilemiz tarafından kabul edilmiş ve kabul edilmek için bize getirilmiştir.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Bravo, bravo; yaşasın Hükûmet...

SIRRI BEY (Devamla) — Maddenin ikinci fıkrası; Türkiye'den nez edilen arazi ahalisi üzerinde siyasî, adlî ve idarî hususatta herhangi bir sebebe

müstenit olursa olsun. hiç bir kuvvet ve hakkı kaza istimal edilmeyecektir. Evet bizden ayrıldıktan sonra zaten biz demeyiz ki. üzerinde hukuku hükümranımız vardır ve bunu hangi hükûmet söylemiştir? Fakat efendiler; bunun tahtında müstedir olan yine müslümanlıktır. Efendiler bu madde ile halifenin ve hilafetin âlemi islâm üzerindeki rabıtasını kesmek istiyorlar.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Yani açık söyle, hilafetin müslümanlar üzerinde hukuku olmadığını Hey'eti Murahhasamız iddia mı ediyorlar?

Reis — Sözünüzü geri alın Salâhattin Bey.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Açık söyleyeceğim. Hey'eti Murahhasamız ve Hey'eti Vekile Meclisi Âlinin kabul ettiği bir kararın hilafında hareket etmiştir. Nereye gittiğimizi görelim.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Kararı mezkûr denmiştir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Bu madde ile alâkası yoktur.

SIRRI BEY (Devamla) — Bu madde ile hıristiyanlık âlemi rabıtai islâmiyeyi kesmek, mahvetmek istiyor. Bizim Heye'ti Murahhasamız ve Hey'eti Vekilemiz de - Nakarat olarak söyleyeceğim - bunu tasvip ederek, kabul ediyorlar. Fakat acaba bunu tasdik ettirmekte ne faide vardır? Eğer bu hükûmet hilafetin hukukunu da müdafaa etmeyi vazife edinmiş ise, maddi mevat gibi bundan da feragat edebilir mi? Halife ve hilafeti kendisine mal ediyorsa onun hukukundan da feragat etmeyi kendi salâhiyeti cümlesinden görebilir mi? Meclisi Âli, bir kararı ile ahkâmı şer'iyeyi tahdit edebilir mi? (Hayır sesleri) Edemez. O halde, bu maddeyi kabul etmek de salâhiyeti haricinde kalır. Fuzuli hareket edilmiş olur. Eğer halife umum islâm âlemine şâmil olabiliyor. Bosna'ya nispeti, Basra'ya nispeti, Şam'a nispeti ne ise, Ankara'ya nispeti de odur; denecek olursa bu noktai nazardan hakkımız yoktur. Çünkü hilafet üzerinde başkasının hakkı yoktur. O halde hak yalnız halifenindir, makamı hilafetindir. Biz ne hakla, o hakkı onun namına izafeten, gûya onun tarafından vekâlet verilmiş gibi, âlemi hıristiyaniyete karşı bundan feragat edelim. Bu. niçin Hey'eti Murahhasamız tarafından ve ona muzaheret eden Hey'eti Vekile tarafından kabul edilmiştir?

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Hey'eti Reisi) (Sivas) — Çünkü, dediğiniz yoktur.

SIRRI BEY (Devamla) — Eğer daha asrî gözükmek için bu nıkata ehemmiyet vermemek lâzım gel-

diyse, onu bilmem. Yani feda edilecek bir nokta değildir. Asrî görünmek emeline karşı bu nokta feda edilecek bir nokta değildir. Ben bu âciz arkadaşınız, bu maddenin külliyen kaldırılmasını istiyorum. Ne yapayım ki müslüman doğum ve Muhammedi Peygamber tanıdım ve babam da bana o terbiyeyi vermiştir.

Şimdi mühim noktalardan birisine. - Gerçi hepsi de birbirinden daha mühim - can alacak bir noktaya daha geldim. O da Çanakkale Boğazında bilmem, Avustralya adasından gelmiş bir kolordu namına verilen «Anzak» arazisi denilen bir kıt'ai arzın İngilizlere verilmesidir. Gerçi salâhiyettar bir vazı ile ve cidden mümtaz bir erkânı harp sıfatiyle Baş Murahhasımız, bunun ehemmiyeti olmadığını söylediler. Fakat ben de İngiliz siyasetinin ananevi iblisâne hareketlerini müsaadeleriyle kendilerine izah edeyim. İngiliz, şöyle haritayı göz önüne getirdiğiniz zaman bütün kapuları, geçitleri zaptetmiş olduklarını görürsünüz. Fas'ın yukarısından Sebte ile Bahri Sefidi Bahri Muhite bağlayan Sebte boğazından Cebelüttarık Bahri Umman'da Babülmendeb, Aden. Macellan, Amerika'nın cenubunda hücra. in yok cin yok mahallerde İngilizlerin hâkimiyeti var. Malaka şibih ceziresinin her nerede geçit yerleri varsa, orası İngiliz elinde idi. Yalnız bir nokta kalmıştır. O da Çanakkale Boğazı. Eğer İngiltere Çanakkale Boğazından böyle bir dört kilometro almak için bir harbi umumî ihdası lâzım gelirse, İngiltere bunun uğrunda beş yüz milyon lira sarf edebilir.

İngiltere hükûmeti burayı kazanmakla harbi umumiyi kazanmış olmakla iftihar edebilir. Bu onun gayesinden birisi idi. Ufak bir mukayese yapalım. Bahri Sefit üzerinde İngiliz Hâkimiyetini bir sübap gibi tunan Bahri Sefit'teki Septe boğazındaki Cebelüttarık boğazı efendiler, bilir misiniz Çanakkale de İngilizlere verdiğimiz araziye nispetle ne kadar küçüktür. Yedi misli sekiz misli küçüktür.

ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Adedi de söyle.

SIRRI BEY (Devamla) — Bu kadar Çanakkale'de İngilizlere hibe ettiğimiz arazinin sekizde biri nispetinde Septe boğazında Cebelüttarık namiyle söylenen yerdeki tahkimat, İngilizlere Bahri Sefit'teki hâkimiyeti vermiştir.

Şimdi düşünelim; İngilizler orada yaptıkları tahkimatı burada yapacak olursa İngilizler şarkta ne olacak, kime hükûmet edecekler? Onun tethişi elinde bulunan millet için hakkı hayat var mıdır? Bunu düşününüz. Denecek ki burası hiç bir maksat askeri ile

istimal edilmeyecektir. Hatırınızda mı, Batum limanı da doksan üçte hiç bir maksat askeri ile istimal edilmemek üzere Rusya'ya verilmişti. Rusya onu harp limanı haline kalbettiği zaman hukuki değildir: sen oradan çekil; ahitname mucibince sen burasını tüccar limanı yapacaktın, harp limanı yapmayacaktın, diyebildik mi? (Hayır sesleri) Bu zamanın takdir edeceği bir mes'eledir. Tek oraya bir İngiliz ayağı basmamasına gayret edelim, yoksa sonra, on sene sonra, yirmi sene sonra buraya yazacağımız mezarlık bekçisinden başka bir şey bulunmayacaktır. Koyacağımız kayıt bütün oradaki İngiliz hâkimiyeti tezelzüle uğranmaz ve bugünde İngilizlerin bastığı dakikadan itibaren, İngiliz hâkimiyeti başladı demektir ve günden güne takviyet bulur. İngiliz siyaseti seyri tabiîsini böyle alettetriç tatbik ederek tekâmülünü bulur. Orası da Cebelüttarık olur, gafletimiz olur, bunu takdir edemeyişimiz. Arkadaşlar buna şimdiden muhalefet etmek lâzımdır. Arazi mes'elesi hakkındaki mülâhazatım bitmiştir. Şimdi tamirat cihetine gelelim. İstilaya uğrayan memleketlerimizin ne kadar harap olduğunu söylemeye lüzum yoktur. Her mağlup devlete bir tahrip ve tamir masrafı tahmil edilmek lâzımdır. Bunun için Yunanistan'a da usulen tahrip bir tamir masrafı tahmil edilmek lâzım gelir. Öyle bir mağlup devlet ki kendi müstelidir. Kendi toprağında mağlup olmuş değildir. Bizim toprağımızda mağlup olmuştur. Bunun cezası iki kattır, hukuku düvel mucibince cezası iki kattır. Eğer biz Yunanistan arazisinde onu mağlup ve memleketini harap etse idik, o zaman başka bir hesap üzerine yürütülürdü. Fakat onun bizim memleketimize gelip de mağlup olması, mağlubiyet cezası olarak verilecek tazminatın iki misli olmasını istilzam eder. Bunun tarihte emsali vardır. Biz buna mukabil on para alamıyoruz. Gerçi bu nokta da müdafaa edilmiştir. Fakat, bugünkü siyasetimizde muvaffak olamayacaktır. Çünkü diyemediler ki hükûmatı mütelifeye; Efendiler, bizi Yunanla yine karşılaştırıyorsunuz. Yunan bir eşkiya idi, bir jandarma müfrezesi idi. Bir eşkiya üzerine jandarma müfrezesi yollarsın, jandarma müfrezesi mağlup olur, onu yollayan hükûmet müteessir olur. Bunlar jandarma müfrezesi idi ve onların kumandanları kuvayı mütelife idi. Kuvayı mütelife İngilizler, Fransızlar, İtalyanlar. Başka noktai nazardan ne gibi bir tazminat teahhüt ettirmek istiyorlarsa, ve nasıl para istiyorlarsa, ona mukabil bunu yollayan sizlersiniz, bunları mağlup ettik, siz ödeyeceksiniz. Binaenaleyh sizden istediklerinizi takas edin ve fazlasını bize veriniz demek lâzım gelirdi. Bunu söylemediler. Mali ve iktisadî mütehassıslarına terk ederek, insaf göstermek isterim. Bu hususta daha derin söz söylemeyeceğim için sizi tasdi etmek istemem. Mütehassıslardan rica ederim ki bu hususstaki mütalâatını aleltakdir beyan etsinler. İşte benim hulasai itikadım. Bu kitapla ne kadar tashih ediliyorsa edilsin elde edilen neticei, şiarı diyinisini gaip etmiş, şiarı diyinisi terk etmiş; tebea namı altında hıristiyanların taazzuv siyasetini kabul etmiş bazı uhudu istiklâli teahhüt edilmiş ve fakat istikbali tehlike altında malen zaif bir Türkiye. İşte bize verilen ahitname ancak memleketi bu halde gösterir efendiler. Başka vasfı yoktur. Allah beni...

OSMAN BEY (Kayseri) — Bir zait işareti çek üzerine.

SIRRI BEY (Devamla) — Allah beni böyle ahitnameye muvafakat etmekten esirgesin. (Âmin sesleri)

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Reisi) (Sivas) — Ne yapılsın onu söylesin.

SIRRI BEY (Devamla) — Netieeye geldim. Hey'eti Vekilemizin isticali veçhile, alelacele bu ahitnameyi, bu sulhü imzaya muvafakat ettiğimiz takdirde kanunu mahsus mucibince vazifemiz bitmiş olacaktır ve bizde gideceğiz. Fakat nasıl gideceğiz? Müvekkillerimizin yüzüne nasıl çıkacağız? Bize, münderecatına riayet edeceğimizi yemin ile vaat ettiğimiz misaki millî ahkâmını terk ederek gitmiş olacağız.

EMİR PAŞA (Sivas) — Kefaret veririz.

SIRRI BEY (Devamla) — O halde bu ahitnamenin imzasına muvafakat ettikten sonra, en karip zamanda Meclisin vazifei tarihisi hitam bularak şekli mahsusunda, şekli kanunisinde hitam bularak gitmekliğimiz lâzım gelecek. Fakat bu şekilde gitmemek için bir çare arkadaşlar, gitmemek için, müekkillerimizin ve halkın karşısına mes'ul ve mücrim bir vaziyette gitmemek için, bir çare vardır. Onu şimdi söyleyeyim. Onlara sarahaten demeliyiz, ki : Ey muhterem millet, bizi şu maksat için intihap ederek buraya gönderdiniz ve biz elimizden geldiği kadar sizin kanınızı akıttık, çeşme suları gibi milletin kanı aktı ve buna mukabil hakikaten semalara kadar âbideler dikmeye lâyık zaferler meydana getirdik. Buna şüphe yok. Fakat, siyasî cihetini idareye kafamız müsaade etmiyor. Zorla değil ya. (Bravo) Bunun siyasî cihetini idare etmek harp sahasında husule getirdiğiniz zaferin şaniyle münasip bir şey vücude getirmeye, kafamız kifayet etmiyor. Eğer bu kifayetsizliğe - bunu nefsime izafe ederek söylüyorum - sana verdiğim ahitten hânis olarak, senin esaretini tasdik etmek, senin kardeşlerini hıristiyanlığın esaretine vermek için bunu imza

etmiş olsaydım, sana hiyanet etmiş olacaktım. İşte bu dakikada aczimi anlamıyorum. Aczimi itiraf ediyorum. Sana hiyanet edemem. Onun için sen gel. İşte mes'elenin safahatı. Bu safahata göre bir karar vermek için tekrar ikinci bir surette reyini göster. (Bravo, alkışlar) (Yeni intihap sesleri) Reyini göster. Eğer daha evvel beni yeminimle bağladığın misakı milliden fedakârlık etmek zamanı gelmiş ise, onu ahit ile sana bağlanmayan ikinci bir Meclis yapsın demeliyiz. (Kendi reyimizle olamaz, olur sadaları)

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Hâkimiyeti milliyenin manası budur.

HİLMİ BEY (Bolu) — Yemin eden millet yalnız ben değilim.

REİS — Siz yalnız kaldınız Hilmi Bey (Gürültüler) rica ederim dinleyelim.

SIRRI BEY (Devamla) — Arkadaşlar, işte bunu böyle söylemeliyiz. Milleti ahvalden haberdar etmeliyiz. Şeraiti cedide dairesinde intihabat yapılsın ve burada bir Meclis teşekkül etsin. Eğer bu fedakârlıkları da yapamazsak... Efendiler yaparız. (Hay hay sesleri)

REFİK BEY (Konya) — İkmali namus ve şeref tir. Yaparız, fedakârlık değilmi yaparız.

SIRRI BEY (Devamla) — Aradaki fark nedir? Bir ay daha burada fazla oturmak için, bir ay sonra milletin karşısına mücrim olarak çıkmaya yüzünüz varsa...

HAMDİ BEY — Katiyen.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Muhterem arkadaşlar...

ABİDİN BEY (Niğde) — Efendim, biz söyleyeceğiz. Siz sonra söyleyiniz.

REİS — Hayır efendim. Nizamnamei Dahili var.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendiler, vaziyeti umumiyeyi bir levha halinde Heyeti Âlinize arz ettikten sonra, kıymettar arkadaşlardan bazıları bu nukati nazar üzerinde Hükümeti ve Heyeti Murahhasayı, hakkı sarihleri olarak, tenkit buyurdular, tenkidatı kemali hürmetle dinledik ve bu tenkidata cevap vermeyi müzakerenin sürat ve selâmeti noktai nazarından lüzumlu görüyorum. Bazı hususat, hiç olmayan zeminler üzerine istinat etmiştir. Bunun anlaşılması, bundan sonra söz söyleyecek arkadaşların sözlerinde daha musîb tenkidatı temincn lüzumludur.

Hüseyin Avni Bey ilk söz söyleyen refikimizdir. Mümkün olduğu kadar kısa söyleyeceğim. Avni Bey Sakarya Muharebesindeki milletin azim ve celâdetiyle, bugünkü hükümetin ve Heyeti Murahhasanın zaafını mukayese buyurdular. Dediler ki; ey efendiler nerede o kumandanlar, nerede o azmi celâdet. Şunu teminen arz ederim ki ve iftiharla arz ederim ki ve iftiharla kalbim dolu olduğu halde arz ederim ki: o kumandanlar var, orada daha mücehhez ve daha kuvvetli ve muallem olarak bugün emrinize âmade kumandanlardır. (Var olsunlar sesleri) Onlarda hiç bir şey olmamıştır. Salabetleriyle, metanetleriyle her şeyleriyle mücehhez ve emrinize müheyyadır. Onun için endişe buyurmayın.

Bu zaaf nedendir? Dediler. Efendiler gayri mesul olarak ve bir Pauf olarak bugün derim ki, gâvurlara kötek lâzımdır. Kötekle hakkımızı takdir ederler. Sözle bunlar alınmaz. Ben de aynı kanaatteyim. Hemen harb edelim ve bir tek kalmıcaya kadar uğraşalım ve hakkımızı alalım. Fakat sizin itimadınıza mazhar ve milletin müntehap bir mebusu olarak hükümetin makinesindeki o evzai tahlil edince, harbi kabul etmeden, evvel, o kahramanlarımız her türlü cihaz ile mücehhez oldukları halde, Hüseyin Avni Bey arkadaşımızın tekrar söyledikleri gibi, yeni bir kapı açıp sulhu harp yapmaktan istihsal etmek imkânını bir daha tekrar etmek ve bu şekilde bir muahhede projesiyle karşılarına çıkıp ve onlara reddettirdikten sonra, tekmil imanımızla işe sarılmak menfaati memleket ve din noktai nazarından lâzım ve vacibtir efendiler. Yoksa, şahsan hiç birinizden geri değilim. Fakat, Musul'un memleketimizden gitmesi bir Türklük, bir Kürtlük çıkması vatanı mahveder. Buna kaniim. Fakat, bunun yolu vardır, erkânı vardır, zamanı vardır. Bunu her işte muhakeme edince, Heyeti Vekileniz ve Heyeti Murahhasanız beraber bu arz ettiğim şekli bir daha tecrübeye girmek istememiştir, bilâ garaz bilâ ivaz.

NUSRET EFENDİ (Erzurum) — Mencerrebül mücerrep.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Hüseyin Avni Bey arkadaşımızın sözlerine cevap vereceğim. Gemiler durdukça emniyet nerede, Marmara'nın, İstanbul'un emniyeti nerede buyurdular. Arkadaşlar tekrar ediyorum biliyorsunuz ki burada aleni celselerde beyanatımla ne kadar sert ve yüksek metalebat dermeyan etmiştim. Murahhaslarımız da aynı esasat üzerinde metalebatta bulundular. Bugünkü istihsal edilen şerait âzamidir. Tekrar ediyorum, bir bahriye talebesi olarak kanaatim efendi arkadaşlarım, kardeşlerim. Boğazların emniyeti, açıklığı kapalılığı ile midir? Bunu asker arkadaşlarımıza soruyorum, size soruyorum, bakın tarihi işhat ederek söylüyorum. İs-

tanbul'un emniyet ve selâmeti boğazlar kapalı olunca vaki midir? Hak ve hakikatler üzerinde görüşeceğiz. Tarih üzerinde görüşeceğiz efendiler. Biz boğazlarda kavga ettiğimiz zamanlar ya İngilizlerin Karadeniz'e girmesine mani olmak veyahut Karadeniz'deki her hangi bir devletin Akdenize çıkmasına mani olmak için kavga etmişizdir. Kendimizden başkası için harp etmişizdir ve hakikaten çeşmeden kan akar gibi Türk kanı akıtmışızdır. Fakat düşmanlar İstanbul'u almayı istihlaf ettikleri zaman tıkır tıkır gelmişler ve İstanbul'u tehdit etmişlerdir. Boğazdan geçmemek şartiyle, Boğazdan geçen bir donanma, ki Napolyon muharebatı zamanında bir Kurban Bayramı sabahı girmiştir. Muhafızlar namazda iken girmiştir ve Marmara denizinde duramamıştır, firar etmiş, dışarı çıkmıştır. Bu hakayiki tarihiye ve askeriyeyi nazarı ailelerine arz etmekle boğazlar açılınca mı İstanbul tehlikede kapanınca mı İstanbul tehlikede olduğunu mukayese edebilmek için bir zemin ve zaman verebilmiş oluruz.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Konuşuruz.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Konuşuruz, ilmî konuşuruz, askerî konuşuruz, tarihî konuşuruz, istediğiniz kadar konuşuruz. Çünkü arz ettiğim gibi, talebesi olarak çok çalışmışımdır.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbekir) — Kara muharebesi...

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Kara muharebesi hakkında beyan mütalâa etmiyorum. Boğaz ve Marmara denizidir. Haritaya bakınca deniz olduğu görülür.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum — Trakya ile İstanbul'un emniyeti onunla kaim.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla — Hüseyin Avni Bey arkadaşımız Musul'u vermeyelim buyurdular. Efendiler verelim diyen yok. Heyeti Murahhasanız da Heyeti Vekileniz de hiç şüphe yok, hep arkadaşlarımız arasında bir kişi verelim diyen yok. Mutlaka alalım diyoruz. Eşkâli tadat ettim. Bunun gayri şimdiden heyeti âliyenizce kat'i bir karar ittihazı lâzım demek olur. Hüseyin Avni Bey arkadaşım tenkidatına hürmetkârane cevabım bunlardır. Çünkü nezih bir tenkitte bulunmuştu. Yalnız Mudanya Konferansına ait bir meselede, zannederim, Hüseyin Avni Beye ait değildir. Af ederler.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Ona rüfailler karışır.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Hafız Mehmet Bey arkadaşımız hakikaten kendilerine has ilmî, adlî beyanatlariyle tenkit buyurdular ve neticede dediler ki, hükümet gittiği yolu bilmiyor ve zannederim hukuki konuşmak istediler ve teşkilâtlara girmek istediler. Bugün sulhu konuşuyoruz, teşkilâtı konuşmuyoruz. Onun için esasda müşterek olduğumuza kaniim. Teşekkül üzerinde konuştular, bunun zamanını görmüyorum. Şeref Bey arkadaşımızın hârraşedar tenkidatına cevaben şu nikatı arz etmek ister ve her şeyden evvel heyeti aliyenize karşı bu noktada terbiye etmek zarureti vicdaniyesini hissediyorum. Mudanya Konferansından bahsederken ben Reis Beyden söz istemiştim. Şeref Bey bu söz istememe karşı. «Ben ne tehdit ne tenkit ve ne de tahvif karşısında serfüru etmeyen insanım» dedi ve yanlış telâkki etti. Bu gayri varittir efendiler. Benim Reis Paşadan söz istememe mahal yoktu.

Bunu ifade ettikten sonra, Karaağaç istasyonu meselesinde şüphemiz tekmil Türkiye'nin ve betahsis Edirne'nin Mebusu olarak, kalbi yanmak zaruretinde olduğunu takdir ettik. Fakat Karaağaç'ı kurtarmak Garbi Trakya'da vaz'ı mahsus vermek için. Sırplarla anlaşmada, bir seneden beri hükümette tekâsül etti, kusur etti; anlaşsa idi. Selânik limanını Sırplara verirdik. Karaağaç bizde kalırdı. Maalesef, bu ifadeye iştirak edemiyoruz. Kimin malını kime veriyoruz? Ne üzerinde pazarlık ediyoruz? Yok.

Sırplarla anlaşmamak noktasına gelince : Efendiler. Sırplarla anlaşmak noktasına o kadar ehemmiyet verilmiştir ki, Sırpların, Heyeti Âlinizce malum olan, hakikaten buraya bir memur mahsusu da gelmiş ve mümessil mübadelesinde konuşuldu. Fakat teşebbüsatımız, takibatımız hatta tarafımızdan bazı nikat düşünüldüğü halde, bizim için nuzur bir şekil aldı ve sarfı nazar ettik. Çünkü; hakiki ve ciddi arzuları olmadığını iman ettik. Siyasetimizi hercümenç edecek bir tuzağa düşeceğimizi gördük. Fazla izahat vermeme müsaade buyurunuz, söyleniyeceğim. Fakat Şeref Bey arkadaşımız bu hâr beyanatından sonra buyurdular ki : «Arazi meselesi değildir. Mesele hür, müstakil, her milletle müsavi yaşamak meselesidir. Bunu hükümet temin ediyor mu? Benden kucak kucak itimat olsun» (Hepimizden sadalar) Zaten onu bekliyoruz. Demek ki, Şeref Bey vaziyeti ameli görüyor. Fakat Şeref Beye bu noktada biz iştirak etmiyoruz. Biz Musul meselesini işte o hür, müstakil ve herkes kadar müsavi yaşamak hakkı olan milletimizin hayat noktasında beraber olması noktasında görüyoruz. (O uymadı sadaları) Ben Şeref Beyefendiyi tehdit ediyor muyum?

ŞEREF BEY (Edirne) — Ben Reis Paşadan söz istiyorum.

REFİK BEY (Konya) — Rauf Bey darılmaz isen bir şey söyliyeceğim.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Muhterem arkadaşlarım, şimdi arkadaşımız Sırrı Beyefendinin hakikaten madde madde tetkik ederek vakı olan kat'i ciddi, hâr. samimi tenkidatına cevap vereceğim ve bu cevaplarımı istirham ederim biraz sabırla, lütfile, sükûn ile dinleyecek olursanız, Sırrı Beyefendi arkadaşımızın tenkidatını yanlış noktadan yaptığına ekseriyetinizin kani olacaktır fikri bendenizde mevcuttur. Madde madde Sırrı Beyefendiye cevap fırsatını bulduğumdan dolayı, ben memleketin menafiinin tahlili noktasından kendilerine teşekkür borçluyum.

SIRRI BEY (İzmit) — Bahtiyarım.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Sırrı Beyefendi buyurdular ki : İcra Vekilleri Heyeti Reisi ve Hariciye Vekilleri buraya geldiler, kürsüde dediler ki; bir makinenin başında heyeti murahhasamız, diğer makinenin bir ucunda da Heyeti Vekilemiz daima muhabere ettiler. Sonra da diyorlar ki; biz bu işi bilmiyormuşuz. Nasıl olur? Nasıl kabili teliftir? Parlak bir hitabedir. Ama esasata varır efendiler? Evet telinin bir ucunda biz, diğer ucunda heyeti murahhasamız konuştuk. Muhabere müşkülâtını âleni celsede bu kürsüde cihana karşı feryat şeklinde ifade etmiştim. Son iki günlük bu muhaverenin sarih olmadığını da heyeti celilenize arz etmiştim. Heyeti murahhasamızın işaretindeki maksadı asliyi ifade ettim. Fakat katiyetle ifade etmek için Bekir Sami Bey hakkında yapılan muhabereyi hatırlatarak, misal göstererek avdetlerinin tehiri lüzumunu arz etmiştim. İstima buyrulduktan sonra karar vermenizi rica etmiştim. Yoksa hiç bir zaman muhabere etmedik demedim. Hiç bir zaman bildiğimiz bir şeyi bilmiyoruz, demedik vuzuh yoktur, vuzuhsuzluk üzerinde karar almak hatalı olur, dedim. Bunu temenni ettim. Heyeti murahhasamız teşrif etsin, konuşuruz.

Sırrı Beyefendinin tenkitlerinin ikinci maddesi, Heyeti Vekilemiz son dakikada heyeti murahhasaların fikrine iştirâk ettiler, etmese idiler. Efendiler heyeti murahhasamızın fikrine iştirâk ademi iştirâk tarzında vaziyeti tahlil etmek fikri âcizanemce doğru olamaz. Fikirlerin hangisinin menafii vatana ve milliyeye muvafık olduğunu tahlil etmek ensep tariktir. Bu fikir heyeti murahhasamızın olabilir, bu fikir Sırrı Beyin olabilir, bu fikir Hasan Beyin olabilir. Fikirdir. Bu fikirlerin hangisi evkaftır diye tahlil etmek muvafıkı nasafet olur. Yoksa son dakikada heyeti murahhasamız fikir getirmiştir. Bunu atın diye kim teklif ediyor, bilmiyorum. Malumatı getiren heyeti murahhasamızdır. Aylardan beri en sıkı temas yapan, en sıkı müzakereyi yapan onlardır. Her şeyi tecrübe eden arkadaşımızdır. Onların malûmatları ile her şeyimizi mezç ederek bu kanala girdik. Şu halde son dakikadaki fikre iştirâk etmemek, bir cürüm olarak ad edilmemesi lüzumu, zannederim, anlaşılmıştır. Sırrı Beyefendinin üçüncü beyan hâr ve şedittir. Tenkidi hükümeti bir şey ile itham etti. Sarih bir ithamla. Bu itham ise, hükümetin düveli itilafiye ile hali temasta olduğunu ve bunlardan yakında bir karar alarak emri vaki üzerinde bulunduracağını sarih olarak ifade ettiler.

SIRRI BEY (İzmit) — Söylemedim.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Burada var.

SIRRI BEY (İzmit) — Yanlış yazmışsınız.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Buna sebep olarak, yani mesnet olarak da. Adnan Beyin itilâf mümessilleri ile hali temasda bulunduğunu ifade buyurdular. Efendiler, Adnan Beyi, vazifei vataniye ile, hali temasta bulunsun diye gönderdik, hali gayri temasda bulunsun diye değil. Arz edebildim mi? Yani Adnan Beyin İstanbul'daki vazifesi ve memuriyeti İstanbul'da itilâf mümessilleri ile hali temasda bulunmaktır. Sizin Refet Paşa hakkındaki şedit tenkidatınız eğer Adnan Beyin hakkında da vaki olacaksa bilmiyorum. Fakat sarihtir. Hariciye Vekilinin İstanbul'da murahhasıdır. Vazifei asliyesi, vazifei vataniyesi, vazifei milliyesi, vazifei diniyesi, itilâf mümessilleriyle temastır. Anlayacağını söyleyip, söyleneceği idare etmektir. Onun için bunu senet göstermek doğru değildir, zan ederim. Eğer hükümetin sizi iğfal ettiğine dair bir senet varsa, derhal cevabını vermeğe hazırım. Yoktur efendiler, yoktur.

SIRRI BEY (İzmit) — Vardır. Adnan Bey şeraiti sulhiye konuşuyor.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Müsaade buyurulursa, ispat etsinler efendim.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Efendim, bu gibi şeyler senetle ispat olunamazsa, öyle kanaat vardır.

HÜSEYİN FAUF BEY (Devamla) — Kanaat ile olur mu efendim? Devleti emri vaki karşısında bulundurmak içtihat olur mu?

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Emsali vardır.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Bir arkadaşım işaret buyurdu. Lâyıkiyle anladığımı bilmiyorum... Bilmem kimdir? Puankare bahis buyuruldu.

HULÛSİ BEY (Karahisarısahip) — Puankare'den matbuat bahsediyor.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Çok istirham ederim. Matbuat Puankare'den bahis ediyorsa lisan katisile arz ederim.

HULÛSİ BEY (Karahisarısahip) — Tekzib edelim efendim o halde.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Tekzip edilmiştir efendim. Sırrı Bey arkadaşımızı «Garbı Trakya'da hükümetin ve heyeti murahhasanın kabul ettiği şekil Misakı milliye mugayirdir. Hangi salâhiyetle bunu yaptılar?» buyurdu. Efendiler; hangi salâhiyetle bunu yaptılar buyuruyorlar. Efendiler bunu mükerreren arz ediyorum. Kuvvei nâtıkamda âcizdir. Fakat istima buyrulduğu takdirde anladığımıza kanaat etmem lâzımdır. Arkadaşlar, Hükümet ve heyeti murahhasanızın kabul ettiği hiç bir şey yoktur, diye mükerreren arz ettim. Olmayınca nasıl olur da misakı milli haricinde iş yapmış oluruz?

BASRİ BEY (Karesi) — Tensip ettiniz beğim. Tensip edilmiş kanaat vardır.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Müsaade buyurun efendiler, tekrar sulha gitmek için bu esasat üzerinde sulha gideceğiz diyerek Heyeti Celilenize maruzatta bulunuyoruz. İçtihadımız için bizi asmak mı istiyorsunuz, kanaat için bizi asmak mı istiyorsunuz? Yani yaptığınız nedir? (Gürültüler)

REİS — Ne söylüyorsunuz Salâhattin Bey? Müzakereyi ihlal ediyorsunuz.

ŞALÂHATTİN BEY (Mersin) — İhlâl etmiyorum, beğim, itiraz etmiyorum. Hiddetlenmelerine mahal yoktur. Ortada bir şey yoktur. Kimse bir şey demiyor.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Müsaade buyurunuz, zâtı âliniz bazan kalpağınız aşağıya düşünceye kadar asabileşiyorsunuz. İnsanın kendi ahlâkidir ve doğuşudur. Bu itibarla tenkit etmek, zan ederim, caiz olmaz. O itibarla boğazınız yırtılıncaya kadar bağırıyorsunuz derseniz, Ben de, zâtı âlinize aramızdaki uhuvvete rağmen, söyliyorum; siz de kendinizi kayıp edinceye kadar bağırıyorsunuz.

Sırrı Bey arkadaşımız Garbı Trakya'da ki müslüman ekseriyetinin İstanbul ahalisi ile oradaki Rumların mübadele edilmemesindeki mantıkı kat'iyetle ret etmiş olmak için, dedilerki, haniya Garbı Trakya'da hiçret olmayacaktı? Halbuki Garbı Trakya'dakiler sturuma ile mübadele edilmek üzere hicrete tabidir. Haniye o perhiz, haniye o lahna turşusu dediler, demek istediler. Efendiler Garbi Trakya ile Şarkı Trakya'yı - Belki Coğrafyada bendeniz cahilim - biz Balkan harbinden sonra işitmeğe başladık. Garbi Trakya hududu neresidir? Sturuma mıdır? Bu coğrafiyunca tespit edilmeğe lâyik bir meseledir.

SIRRI BEY (İzmit) — Coğrafya mütehassısı olarak söyliyorum.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Bendeniz o kadar mütehassıs değilim. O itibarla bu davada pek katiyetle ifade edilir bir şey olduğuna kanaatim vardır.

Beşinci olarak buyurdularki; millete karşı vazife ve mesuliyetiniz nazarı itibare alınırsa, Heyeti Vekilenin böyle düşünceleri olabiliyor. Fakat müsaade ederseniz ne demeli, ne yapmalı? Buna müsamaha edilirse Heyeti Vekile mesuliyeti üzerinden atmış ve sizin omuzunuza yükletmiş oluyor. Bundan sonra mesul sizsiniz. Heyeti Vekile bu yükü üzerinden atar, fakat kendisi de düştüğü zaman aranızdadır ve mesuliyet, aynı derecede kendisine de müteveccihtir. Bundan başka pilebisi Garbi Trakya'yı bu tarzda muameleyi düşünen ve kanaat getiren ve teklif edecek olan Heyeti Vekile misaki milliyi çiğnemiş olmakla itham edildi. Çok nezih ve çok şedit tenkitlerine karşı bendeniz de hürmetkârana olarak - Emin olsunlar - hüvesi hüvesine maruzatta bulunuyorum.

Efendiler, evvelce de bilvesile arz cüretinde bulundum ki, düşünmek, şekli hendesi de, çizgidir. Yapmak şekli hendesi ile mikabdır. Mesele budur ve buna şahit olan birisi de Sırrı Bey arkadaşımızın kendisidir. Sırrı Bey arkadaşımız esarette bulunduğum sırada heyeti murahhasa meyanında Londra'ya Konferansa gitmişlerdi. Derhatır buyurdular, Londra konferansında, o zamanın icabatına göre, söyliyorum, siyaseten burada misaki milli, misaki milli diye bağırırken, heyeti murahhasanız; tenkit etmiyorum, tahlil etmiyorum heyetin şahıslarına hürmetkârım, riayetkârım; Garbi Trakya'da, Şarkı Trakya'da ve İzmir'de pilebisi teklif ettiler. Derhatır buyurursunuz, kimseyi itham etmiyorum. Siyaset masa başında akde tealluk etmedikçe, imzaya tealluk etmedikçe, hatta binnetice Meclisin tasvibine iktiran etmedikçe bir şey yoktur.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Fakat zâfa düşer.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Telakkiye tabidir. Her şeyin mahaziri de vardır. Fevaidi de var-

dır. Nispidir. Mukayese edersiniz. Faidesi varsa iyidir diye kabul edersiniz.

Aynı veçhile Sırrı Bey arkadaşımız müzakere nasıl cereyan etmelidir, buyurdular. Tarif kolaydır. Hiç şüphe yokki yapmak başkadır. Fakat kendi başlarından tecrübe geçtiği için bilmelidirler. Kendilerine desemki; siz niçin yapmadınız? Diyecekler ki Bekir Sami Bey şöyle oldu, böyle oldu hulasaten efendim müzakereyi nasıl idare etmesini bilecek adam heyeti murahhasaya itimat eder. Biz neticei hâsılaya bakarız. Neticei hâsılamız muvafık değilse ret ederiz, muvafıksa kabul ederiz bu salâhiyetimiz mutlaktır.

Karaağaç ve Garbi Trakya meselesinde ağır bir itham daha vardır. Hükümet ve heyeti murahhasa memleketimiz haricindeki islâmları ihmal ediyor, bu itibarla Hıristiyanların Müslümanlara icrayı hükümet etmesi lâzımdır fikrini cihana neşri ilân ediyor. Bu olamaz, bu demek değildir. Fakat efendiler, kabul ediyor musunuz, karar veriyor musunuz, illâ Bağdat müstekil olacak, Suriye müstekil olacak, Mısır müstekil olacak. Bunun için harp etmeye karar verebiliyor musunuz? Mukadderatlarını kendilerine terk ettiğiniz milletlerden birisi devlet teşkil etti. Fransız ordusu üzerine yürüdü, dört saat muharebe edemedi, teslimi nefsetti. Gidelim Fransız ordusunu çıkaralım mı diyorsunuz?

SIRRI BEY (İzmit) — Öyle söyliyen yok

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Mukadderatlarını kendilerine terk ettik bu kadar.

SIRRI BEY (İzmit) — (Salonu terk ederek) Gıyabımda ne söylerseniz kabul ettim.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Yani ihkakı hak mı? Efendiler, Sırrı Bey ayni zamanda Suriye ve Antakya'nın Fransızlara terk edildiğinden bahis buyurdular, tenkit buyurdular. Bendeniz aranızda bulunmak şerefine mazhar olmadığım bir zamanda Ankara itilafnamesi yapılmış, Heyeti Celilece tetkik edilmiş, tenkit edilmiş şedit müzakere yapılmıştır.

HAMDİ BEY (Biga) — O muteberdir. Başkumandan Paşa Hazretleri kürsiden buyurdular.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Hamdi Bey arkadaşım bana karşı gençleşiyor (Handeler) Efendim, Antakya ve havalisi hakkındaki mesele, zan ederim, Antakyanın bize ilhakı ve yahut müstekil bir millet olması meselesi değildir. Derhatır buyurursunuz lisan, ırk, âdet noktai nazarından bir muameleye tabi tutulmaması meselesiydi. Yoksa hududu millimiz haricinde kalması meselesi değildi.

ALİ ŞÜKRÜ BEY — Öyle idi, anlatacağım.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Onun için bu da böyle değildir. Efendiler, Sırrı Bey arkadaşımızın Musul'ün İngiliz idaresinde kaldığına, yani Kürdistanın Misaki milliye göre İngiliz idaresine geçdiği hakkında bir tablo yaptılar, bir resim tasvir ettiler; fecaatını, sakametini, tehlikesini tasvir buyurdular. Zan ederim bu âciz arkadaşımız da vaktiyle bilvesile aynı mehaziri, ayni tehlikeyi izah etmiştim Bizde o cehlin, eşkâl endişesi ile Musul üzerinde vusumuzla çalışacağız. Tahsil edemezsek vatanın tehlikede olduğunu anlayacağız.

OSMAN BEY (Kayseri) — Fakat gider tehlikedir, amma..

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) Karar verirsiniz, irade sizin. Onun için bu hususta hem fikiriz Fakat, Sırrı Beyin buyurduğu gibi buradan ayrılırken bu şayanı kabul değil. Bırakıp atmak lâzımdır muahhedeyi demek; bu, manasızdır. Bunun manası bu muahede sizinle konuşulamaz diye atıldığı anda, Mudanya mütarekesi nihayet bulmuş ve halı harb tekmil hukukile, tekmil esasile iade edilmiş olacaktır. Buna karar verirseniz başımızla beraberdir. Tekrar ediyorum, bir şahıs, bir Rauf olarak yalnız bunun tarafdarıyım. Fakat heyeti Vekile Reisi, mebus ve Heyeti Vekile arkadaşınız sıfatile haşa ve haşa.

İHSAN BEY (Cebelibereket) Faidesi varsa harbde ederiz.

NECİB BEY (Mardin) — Teklifimizi kabul etmezlerse

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) O zaman harp şimdilik diyoruz ki. Sırrı bey arkadaşımız Sevr muahhedesini istişhat ederek Kuşadası'nın Hey'eti Vekilece İtalyanlara terki şeklinin kabul edildiğini söylüyor. Hayır efendim. Böyle değildir. Kabul edilmemiştir. Mukabil Projede bizim olması esası vaz edilmiştir. (Bu mukabil projeyi görmedik ki sesleri) Fakat İsmet Paşa Hazretleri arazi bahsinde tane tane okudu ve anlattı. Dinlemediyseniz ben ne yapayım.

ABİDİN BEY (Lâzistan) — Heyeti Vekile Reisi üç günden beri söyliyor. Sonra diyecek, işte söylediniz.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) Her birimize ayrı ayrı cevap verirlerse kırk kere söz söylemeleri lâzımdır.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Müsaade buyurur musunuz? Arkadaşların hiddetini heyacanını teskin ve cevabı mukni olarak diyebilirim ki, bendeniz bunu vicdanen yapmaya mecburum. Çünki yanlış malûmat üzerine mütalaa yürütülüyor, bu sakattır.

Bunu tashih etmeye mecburum. Yoksa müzakerede faide yoktur. Görüyorsunuz ki hepsini cerh ediyorum, bir esasa müstenit değildir.

REİS — Sekiz saat hükümet toptan cevap verir, nizamnamei dahili de böyledir.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Kanun müzakere etmiyoruz efendim.

BASRİ BEY (Karesi) — Nizamnamenin fevkinde müzakere ediyoruz.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Nizamnamenin fevkinde müzakere ediyorsanız, o halde bana da müsaade buyurun.

BASRİ BEY (Karesi) — O halde altmışıncı olursunuz.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Tabii mesuliyeti üzerinize nasıl tahmil ediyorsunuz? Sırrı Bey arkadaşımız Kıbrıs Adasının bize ilhak edilmediğinden bizi tenkit edeceğini bekliyorduk. Halbuki mesele öyle olmadı. Sırrı Bey arkadaşımız İngilizlere bırakıyoruz. Amma sonra Yunanlılara gidecektir diye bahemehal İngilizlerde kalsın diye talep ediyor. Yok efendiler. İngilizleri müdafaaya hiç bir niyet ve arzu yoktur.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Böyle bir kelime söylemedi.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Söyledi buradadır. Efendiler Kıbrıs Adası bizden geçtikden sonra gavur eline geçtikden sonra biri beyaz, diğeri karadır. İkisi de birdir. Yoksa filana verme diye, bunun için bir mesele diye, menfaatım diye müdafaa edemem, bunu kabul edemiyoruz.

Adalar meselesine gelince: Sırrı Bey arkadaşımız adalar meselesinde İtalyanlara terk edilen adaları düşünmeden, mesele yapmadan terk ettiler, dediler. Halbuki lozandaki Uşi (Ouchy) muahhedesile bu adalar bize verilecek, bu Uşi muahhedesile bu adalar bize verilecek, bu Uşi muahhedesiyle Trablosgarbde ayrı sultan mı bulunacaktır? Haydi, ne ise Trablosgarbe ehemmiyet vermeyiz. Amma bir insan parça parça, kolu ayrı mevzuubahis olmaz. İnsan denince hepsi anlaşılır. Anadolunun bir cüz'ü lâyenfeki olan bu adaları böyle selleme hüsselâm bırakıvermek hangi ahde muvafıktır. Nasıl bizim adalarımızı unuttular? Böyle zan ederim. (Öyle sesleri) Efendiler, arkadaşımız Sırrı bey yüksek idare memuriyetlerinde bulunmuş ve binnetice hey'eti vekile de vazife deruhde etmiş bir arkadaşımızdır. Sırrı bey arkadaşımızın bunu yanlış ve çok acele tenkit ettiklerine kaniim. Yoksa böyle düşüneceğine imkân yoktur. Efendiler, Uşi (Ouchy) muahhedesi Trablusgarp Sultanı adaların bize iadesi ve İtalyanların bize ilan harp ettiği dakikadan itibaren sıfır olmuş, kim harp ederse o kazanacaktır. Yani o muahhedeni yardır. Nasıl unuturuz demek bâtıldır? Uhudu düvel harb başladıktan sonra sâkıttır, kaanlemyekündur. Hiç bir devleti bir kayıt ile bağlıyamaz.

ŞEVKET BEY (Bayazit) — İtalyanlar harp etti mi bir nefer feda etti mi?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Evet, İtalyanlar fiilen harb ettiler ve karşımızda müttefik olarak konuşuyor. İşte ahden bizdedir, dediler. Ahden bizde olması için bir yeni ahit yapılması lâzımdır. Ellerindedir kuvvet. Onun için, şimdi efendiler Sırrı bey arkadaşımız hakikaten iyi tersim edilmiş, fakat zemini çürük, tenkitinde çok acele etmişler ve hepinizin hakikaten takdirini celbettiler.

Boğaz haricindeki iki adanın sevr ahitnamesinde bize terk edildiği halde, bu seferkinde muhtariyet teklif edildiğini ve Heyeti Vekilenizin kabul ettiğini söylüyorlar. Hakikaten çok ağır bir vaziyet, Sevr muahhedenamesinin Memleketimizin aksamı saireesinde, yani kasdettikleri Kastamonu'yu da memleketimizden çıkardıklarını unuttular. Müsaade buyurun Sevr muahedesinde bir maddeyi hatırlatmama müsaade buyurun. Sevr muahedesinde bir madde mıntakalara taksim edilen Anadoluda ecnebi müşaviri Heyetleri bulunacaktı. Dikkat buyurunuz, belki nazari dikkatinizden kaçmıştır. Lüzum gördükleri her hangisini istedikleri vakit, her kim olursa olsun, memleket haricine tebit etme mecburiyetindedirler. İstedikleri zaman Vatansız edeceklerdi. Kastamonu benim vatanım değilmi idiki, bunu böyle kabul edeyim, onunla mukayese edeyim. Hepsi böyle olmuştu, hepsi gitmişti.

Sonra efendiler, sırrı Bey arkadaşımız hakikaten maddeleri okuyarak tenkit buyurdukları için, bu tenkidatlarının cevaplarını vermekle beraber, Heyeti Aliyenizi bir noktada daha tenvir buyurulmaklığımı mazur görün. Maslahatın ehemmiyeti nazarından müsaade buyurun (Devam devam sesleri) Bizden ayrılacak arazi hakkında asıl kırmızı kitabdaki, (25 nci madde sesleri) evet ayrıca söyliyeceğim. Arazi hakkında güya biz, heyeti murahhasanız, Heyeti Vekileniz hilafetin hukukunu müslümanlığın şerefi azametini ve saireyi hebisini terk etmek kadar azim gaflet göstermişiz. Hafifini istimal ediyorum, Sırrı Bey öyle demedi. Efendiler, Benderiz, zan ediyorum yirmi beşinci madde idi, bir daha okuyayım. Yirmi be-

şinci maddedeki kayıt şudur: «Hududumuz haricinde kalacak olan arazide biz adli, idari, siyasi hiç bir hak iddia etmiyeceğiz.»

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Kazai.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Adli hebsi vardır. (Hakkı kazai sesleri) Efendiler hakkı kazanın manası hukukiyet hakkı hükümettir. Biz oranın hükümetinden mi vaz geçmemek istiyoruz? Rica ederim.

NUSRET EFENDİ (Erzurum) — Kazai, siyasi, kazai, dini,

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Kazai, dini demmemiştir. Yoktur bu muahhedede.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Gizlidir.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Onun için efendiler, bizden ayrılan memleketlerin mukadderatını kendilerine bıraktık. Onlara hükümet etmek emelinden sarfı nazar ettik. Efendiler Sırrı Bey dedi ki, biz bunu mesele yapaydık, bunun üzerinde oynaya idik, islâmlar galeyana gelir, biz de kazanırdık. Bendeniz neyi kazanacağımızı anlayamadığım için arizamik tafsil edemiyeceğim. Yalnız şunu söylerim ki mahallinde vaziyeti lâyıkile takdir ve tespit ederek emniyet ve selâmetlerini tehdit edecek ve müslümanları beyhude müteheyiç ederek yapacağımız bazı hareketlerle onların kanlarına girmeyelim. Bendeniz size şunu yapacağız diye Amristar hadisesini hatırlatırım. Makineli tüfenkler karşısında cayır cayır yanıyorlar. Fakat ellerinde bir ekmek bıçağı bile yoktur.

BASRİ BEY (Karesi) — Fakat cihat bir faziletdir.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Cihadın fazilet bahsinde aciz arkadaşınızı, muhalif bir sınıfa mensub olduğunu zan ederseniz yanılırsınız. Cihadın en büyük şeref olduğunu takdir etmişimdir. Cihadı her vakit hayata tercih ederim. Fakat kendi hayatıma hakimim. Elinde silahı olmayan ve hiç hattı müdafaası olmayan müslümanları galeyana getirmekle neticesinin neler olduğunu gördük. Kendisini kurtaramazsın, kurtarmak için ordu gönderemezsin.

Şimdi efendiler, Sırrı Beyefendinin, İngilizlerin ifade ettikleri kelimeyi alarak, Gelibolu üzerindeki İngilizlerin Anzak dediği ve bizim Anafartalar, Arıburnu diye söylediğimiz mıntıkadaki İngiliz mezarlıkları vardır. Parlak tasvir buyurdular. Batum Anafarta oldu. Batum Anafarta, kıyısı maalfarik. Sırrı Bey asker oldu, erkânı Harb oldu, Sırrı Bey sevkiceyşi oldu, eyvah dedi, vatan bitti, mezarlıklar verildi. Bakınız böyle olmadığını söyliyeceğim. Haydarpaşa'da İngiliz mezarlığı vardır, aynı şeraite tabidir. İstanbul İşgal edildiği zaman bile orası İngilizlere bir mesnet olamamıştır. İngilizlerin Gelibolu sipihi ceziresine asker çıkarması için Anafartalardaki dört kilo metre murabbai yeri elde tutmağa lüzum yoktur. İngiliz donanması denize hâkim oldukça, oralara hâkimdir. İstediği noktaya baskın halinde asker çıkarabilir.

FEYYAZ ALİ BEY (Yozgat) — Çanakkale'de yapamadık.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Çanakkale'de yaptı bunu, tarih bilir. Çıktı kazanamadı. İstediği yere çıktı, tepelediniz kazanamadı. Yine çıkar yine tepeler atarsınız.

Sonra efendiler, İngilizler buna mukabil Mısır'da bize Süveyş kanalında bize yer veriyorlar, aynı mezarlığı yapın diyorlar. Süveyş kanalı Çanakkale boğazından daha mühimdir. Bunu ben daha kuvvetli bilirim. Gemiciye biraz müsaade buyurun, noktai nazarını açıkça söylesin. Zamanın takdir edeceği ahvale biz nasıl terki mukadderat ederiz? Dediler. En mühim tedbir, en kat'i karar Meclisinizce ittihaz edilmiştir. Mukadderatı milliyeye bizzat vaziyetesiniz. Tedbir budur ve yahut muvafık gitmek için bu günden kâğıt üzerine bir imza koyupda, yorganı başına çekmek değil Milletin mukadderatına hâkim olmak ve her ihtimale karşı her zaman mücehhez ve müteyekkız bulunmaktır. Başka şekli yoktur, hiç bir yerde. Allah da bunu emretmiştir.

Yunanistandandan tamirat istenilmiyor diyor. Muahhedede vardır efendim. Yazılmıştır. Devletlerin teminatı altında versinler diyorlar. Efendiler bir noktayı Heyeti Aliyenize arz edeyim. Muhakemenizi sâlim bir tarzda yürütmek için, evet kanunuzun bahasıdır. Memleketi tahrip etmiştir. Fakat aramızda Bahri Sefit vardır. İngiliz haydi alın derse, ne yapacağız? soruyorum.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Dünyanı umumiyeye mahsup ederiz.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — O zaman İngiliz Fransız meselesi olur.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Zaten mesele o değil mi? Onlar göndermedi mi bizim başımıza?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Mamafih mukabil proje koyduk. Heyeti Vekilemizi lütfen ve inayeten vakti zamanında derhal tenvir buyurursanız; yalnız işitmekle olmaz.

SIRRI BEY (İzmit) — Tezkerei mahsusa ile yazarım.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Teşekkür ederim. Yüksek ve bir dikkatle takip ederiz.

Efendiler Sırrı Bey hükümeti, en ağır ithamını en son hülâsasında yapmıştır. Hükümet şiarı dinisini, şiarı millisini ve şiarı bilmem nesini harebezara benzeten bir muahedenameyi bize getirmiş veriyor. diyor. Öyle midir Sırrı Bey?

SIRRI BEY (İzmit) — Evet öyledir.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendiler, bu hükümet şiarı dinisini ve millisini ayakları altına almak isteyenlere karşı bütün mevcudiyetiyle muharebe etmektedir.

SIRRI BEY (İzmit) — 25 nci madde.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Burada bulunsaydınız anlardınız. Bu millet şiarı dini ve millisine taarruz edenlere karşı ilelebet muharebe edecektir. Ben bu milletin bir ferdiyim, bu topraktan hisse aldım, bu milletin namı nimetile perverde oldum. Fakat efendiler, şiarı dini demek kolaydır. İnsafa davet ediyorum. Bu muahedeyi burada kabul ediyoruz dedik mi ve buradan demedik mi ki, bu atılmak lâzımdır. Fakat buna mukabil, mukavil bir proje halinde istiklâlimizle kabili telif olmayanların atılmak ve bazı maddelerin tadil edilmiş, istiklâlimizle kabili telif bir proje ile sulh müzakaratına girişmek istiyoruz. Her murahhasımız, her madde için burada saatlarca izahat vermiştir. 25 nci maddede zaten enedişe edilecek bir şey yoktur.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Nasıl yoktur.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Müsaade buyurun, Sırrı Bey parlak nutkunda dinsizlik ve milliyetsizlikle itham ediyor. Düşünür insanlardan olmak itibariyle

Sırrı Bey bu sözlerini tasrih etsin.

SIRRI BEY (İzmit) — Ben öyle bir şey demedim, mugalata ediyorsunuz.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Mugalatayı siz yaptınız. Şiarı dini ve şiarı millimizi hercümerç eden bir muahedeyi kabul etmişler, buraya getirmişler dediniz.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Etmek istiyorsunuz dedi.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendiler, en nihayet olarak Sırrı Bey bu muahedeyi kabul etmek caiz değildir. Mukabil teklif yapmakta caiz değildir. Fakat şöyle yapalım böyle yapalım diye bir şey söylemediler. Londra konferansından avdetlerinde bu cemaatımızın fikri siyasinin bu işte kâfi derecede uğraşmaya müsait olmadığını anlatmaları lâzımdı. O zaman bunu millete ifade etmeleri lazımdı. Çünki kendileri yoktu. Daha iddia edenlerden değiliz her şeyden aczimizi itiraf edenlerdeniz noksanlarımızı öğrendikçe milletimize daha ziyade nafı olacağını ümit ederiz.

BASRİ BEY (Karesi) — Ne kızıyorsunuz efendim.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Kızmıyorum efendim. Müsaade buyurun, eğer benim otuz senelik tabiatımı değiştirmek istiyorsanız, beni odun gibi bir yere bağlayınız, atınız. (Estafurullah sesleri) Beni böyle görmeniz hürmetten başka bir şey değildir. Hiddet telakki etmeyiniz, hiddetime galebe için kendimi terbiye etmeye hâlâ çalışırım. Fakat şiarı milli gibi ithamlar altında kalınca bu vatanın bu milletin öz bir evladına tahannün etmek yakışır, değilki hizmet etmek. İşte Sırrı Bey arkadaşımızın ithamen ve tenkiden buyurdukları mütalaaya cevaben hükümetin siyasi kanaatlarını size arz ettim. Efendiler, hakki tenkit sizdedir. Bir şey'i heyeti celilenize en büyük tehlike olmak üzere arz etmek mecburiyetindeyim. Sırrı Bey diyor ki, Millete diyelim ki bu işi yapmağa, karar vermeye muktedir değiliz. Siz karar verin, sizde benim kadar bu memleketle alakadarsınız. Sizde benim kadar bu memleketten mesulsunuz. Siz de benim kadar bu millet için hayat ifna etmeye hazır insanlarsınız. Bu gün ârayı umumiyeye müracaat etmek orduyu inhilâl ettirmek için bir kuvvettir. Benim kanaatim budur. Siz başka türlü düşünürsünüz.

DURSUN BEY (Çorum) — Ârayı umumiyeye müracaat edildiği de vakidir.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Dursun bey rica ederim. Ayrıca daima konuşabiliriz.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Reis Bey böyle muhavere ile altı ay uğraşsak bu iş bitmez.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendiler, bundan başka size arz ediyorum ki hadisat ve zaman halı tevekkufda değildir. Halı cereyandadır ve seri cereyan ediyor. Onun için Meclisi Âlinin harp ve sulh kararını almak lâzımdır. Hakiki esas reyi âmdır düsturu esasinin file çıkaracağız. diye muhaddderatı milleti bu güne kadar mesul olduğumuzu iddia ettiğiniz halde muallakda bırakmak için kimsenin salahiyeti dahilinde değildir. Onun için Hükümet Meclisi Âlinizin harp ve sulh kararını almakla mükellefdir. Meclis de buna kani olmazsa, kabul etmez, kani olan kabul eder. Millet muhakeme ederse mesuliyet bu demek değildir. Ben kaptan iken gemiyi karaya vurursam, beni bacağımdan asarlar. İşte bu itibarla arkadaşlar istirham ediyorum. Gözümün önünde bir levha vardır. Bu milletin bu güne kadar yaptığı fedakârlıklara muvaffakiyetlere hepiniz müştereksiniz.

Milletin yaptığı fedakârlıklar neticesinde gösterdiği.. Mulak zamanlarda, daha tehlikeli ve daima korkunç vaziyetlerde kaybettiğimiz hiç bir şey yoktur. Katiyet göstermek, leh ve aleyhde bir karar vermek işe başlamak hükümeti atmak daha iyi yapacakları koymak zamanı gelmiştir ve geçiyor bile Efendiler. Hükümetiniz beş gündür umuru devletle iştigalle vakit bulamıyor. (Mani mi oluyoruz sadası) Hayır efendim, vazife mühim vazifedir. Hepimizin müşterek vazifesidir. Fakat bu iş ile meşgul olunca diğer işlerde yürüyor değildir. bunu da bilesiniz. Bundan başka dün de bilvesile arz etetiğim gibi, düşmanlarımız daha başka muamelatın cereyan ettiği mahsustur. Hülâsa kararsızlıkla geçecek zaman, her an. bu günden ifade edemiyeceğim tehlikeli vaziyetler ihdas etmeye müsaittir. Ben sizin bildiğinizi bilmekle herkes kadar iftikar edecek bir arkadaşınızım. Ölümde olsa, saadette olsa, bir ferdiniz olarak, itaat edeyim ve iftiharla kabul ederim. Fakat buna bir hüküm veriniz.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Bir sual soracağım, cevab veriniz (Sual yok sesleri)

REİS — Efendim sual yoktur. Herkes beyanatına devam edecektir.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Olmazki efendim. Ârayı umumiyeye müracaat edilmiştir. (Gürültüler)

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Arkadaşlar çok rica ederim, müsaade buyurun. Meclisimizin hemen kurulduğu günden beri tetkikine arz edilen mühim meselelerden birinci safi ihraz etmesi lâzım gelen bir meselenin muvacehesindeyiz. Bu meseleyi tahlil etmek ve en sonra teklif edilen şekli muhakeme ederek onun üzerinde bir az tevekkuf etmek lâzımdır. Ancak ben sözlerime Lozan konferansının ne blançosuyla, ne de Lozan konferansının tespit ettiği mülahaza ile başlıyacağım. Hükümetin pek haklı talep ettiği müstacel teklif ettiği şekil üzerine inzar edeceğim.

Evvela istiraren şunu arz etmeye mecburumki daha bir kaç gün evvel arasında bulunduğum Heyeti Vekilenin noktai nazarı hakkında bir yanlış sui tefehhüme meydan bırakmamak için derim ki ayrıldığım güne kadar Lozan konferansı devam ettiği müddete kadar Heyeti Vekile tarafından ittihaz edilmiş, yazılmış bulumum kararlara bütün ruh ve vicdanımla iştirak ettim. Tetkik ettim, fikrimi söyledim. ve tamamile kendimi mutabık gördüm. Fakat bu günden sonra kürsüye çıkmaklığım yeni bir teklifin muvacehesinde noktai nazarımı arz etmek içindir.

Teklifin mahiyetini şu surette hulâsa ediyorum. Hey'eti murahhasa Lozandan avdet etmiş Türkiye Devleti pek vuzuhli iddia olunamıyacak bir vaziyetin bir vaziyeti cedidenin önünde ne alınması lâzım geleceğine dair düşünülmüş ve bize iptida Mesul ve Karaağaç gibi arazi teklifatına ait kararımızın verilmesi talep edilmiştir ve müzakere esnasında şekli müzakerenin tevlit ettiği malumat sâyesinde iş bir az malî ve iktisadi ve diğer safahata da intikal edebilmiştir. Şu halde Hey'eti Vekilenin teklifinin mahiyeti esası olarak iki madde hakkında karar vermekle hulâsa ediyorum. Bu, ne yapılacağına ve ne yapılmak istediklerine dair bir sözdür. Fakat bunun nasıl yapılacağı söylenmemiştir. Halbuki hepimiz pek iyi bilirizki siyaset âleminde nasıl yapılması, yani bir müddetteberi bizim Meclisimizde itiyat edilen tabirat ile ifade edebilmek lâzım geliyorsa, bir sevkulceyşi siyaseti ya Mecliste konuşmak ve ya talep edilen noktaları hangi esasata ve teşhislere istinat ettiğini beyan ederek o talebi o talebi teşrih etmek lâzım gelir. İşte bilhassa noktai nazarımı bu cihete ait olmak üzere arz edeceğim.

Şüphesiz bu teklifi yapan arkadaşlarımız mühim bir teşhis koydular. Yalnız o teşhisi ifade etmedikleri için, ancak tekliflerinin mahiyetine bakarak ihtimal ile söylemek mecburiyetinde bulunuyorum. Yani onlar demek istiyorlar ki Lozan Sulh konferansı şu vaziyetten sonra sulhe mani olan sebep Musul'dur. Binaenaleyh Musul mes'elesini hal ederek sulh mes'elesini hal edebiliriz. Bu tamamile böyledir ve bu kanaattadırlar, diye iddia etmek hakkına malik değilim. Ancak tekliflerinin mahiyetinden bunu intaç ediyorum. neticei sulha mani olan Musul değildir. Esas farkımız buradan başlıyor. Binaenaleyh ona istinat edecek şekli siyasi de bu sebeb tebeddül edecektir ve etmelidir kanaatındayım.

Efendiler sulha mani olan bir şey vardır. O da, bütün tebeddülat ve takallübata rağmen henüz devrilmiyen ve eski zihniyette devam eden İngiliz hükümetidir. Daha ziyade tahsis etmek lâzım gelirse, dünki Lortjorjun arkadaşı ve İstanbul'u tarumar eden tifonlarla?) gelen Lort Gürzon'dur. (Bravo sadaları) Lortjorj bu da bizim zaferimizin semeresi olarak devrilmiştir. Onun peyki, zıllı daha ortadadır, Hükümettedir. Efendileer, sulhu o istememiştir. Değil Türkiyeye ancak teklif ettiği ve teklif edilen şekilde ve kendi tabirleri veçhile kolonizatör bir sulhu imza etmeğe mecbur. (Türkçe söyle sesleri) Söyleyeceğim yani müstemleke sulhu olarak imza ettirmektir ve bunu yapamayınca sulhu yapmamak, müzakeratı uzatmak tahrikini tercih etmektedir. (Bravo sesleri) Binaenaleyh efendiler, adım adım yürüdükçe göre-

ceksinizki şekil çıkacaktır. Bize burada teklif edilen şekli Avrupanın teklif ettiği şekil müstemleke sulhudur. Türkiye bunu kabul edemez. Bunu kabul etmemek için harbi kabul eder. Binaenaleyh birinci samimi kararımız budur.

Geliyorum adım adım diğer netayice ve buna karar vermedikçe efendiler sulh yoktur. Çünki âlemde dünya kurulalıdan beri alınan sulhun nasıl alındığı tetkik olunursa biri harp. diğeri zafer tehlikesi yoksa herçebatabat sulh yoktur. Binaenaleyh benim kanaatıma göre, bu kolonize kolonizatöre harb vardır. Harbi idame edeceğiz ve en mütevazi olan talebimizi istihsal edebilmemiz için en son vasıtaya müracat etmeğe mecburuz. En ziyade metalibimizi, haklarımızı mecbur eden bu adamların elinden cebren ve kahren alacağız.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Allah razı olsun Tevfik Rüştü Bey (İnşallah sadaları)

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Ancak bu netice benim tahminimce yüzde yüz olmakdan uzaktır. Yüzde yüz olsa bile, bu şekli cedit üzerinde bu gün zahirde nazar girip kelimeleri olduğu halde, hakikatte mühim bir rol oynadığı inkâr edilemeyen efkârı umumiye muvacehesinde biz sulh için sulhe doğru bir hareket yapmağa mecburuz. Ancak hesab etmeliyizki, vaziyeti teşhisinin istilzam ettiği şekilde olacak. Binaenaleyh bu sulhe doğru yapacağımız harekât, ancak yüzde otuzu sulhu intaç edebilir. Yüzde etmişi bizi bir harp zaruretinde bırakır. Binaenaleyh, yapacağımız hareketin kadroları dahilinde hattı hareketimizi evvel emirde bu zihniyeti birleştirdikten sonra tanzim etmek iktiza ettiğini söylüyorum. Taki her hangi bir gün söylenilen bir lakırdı izâm edilmek tehlikesiyle maruz kalmıyalım. Merici ifade ettiğimizden dolayı karaağaç'dan mahrum olmak tehlikesinde kalmıyalım. (Bravo sesleri)

FAİK BEY (Cebelibereket) — Arkadaşımızdan da bekleriz bu sözleri.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Yeni vaziyet önünde sulhu istemeyen Lort Gürzon olduğuna göre, ikinci bir teşhisi üzerine koyalım. Avrupa istiyor mu? İngiliz istiyor mu? Hayır efendiler, İngiltere harp istemiyor. O, o kadar istemiyor ki harbı umumiin, artık yavaş yavaş yıkılmaları hulûl eden eski zihniyetin fevkinde ve mümessillerin huzuru müzakeresinde İngiltere efkârı umumiyesini ve Avrupa efkârı umumiyesini izap edecek hataya düşmedikçe onlar milletlerini harbe sürükleyemezler. Şu halde, sulhe doğru hareket yapılırken, yapılacak harekâtın esasatı biri bu hükümeti cebren harbe sürükleyecektir diye; ikincisi onu efkârı umumiyesini dalâlet ve igfaline fırsat bahş edecek mahiyetete bir teklif olmalıdır. Sonra maddeden cümlelerlede tatbikini, şeklini mütalaa edeceğimiz hususlarda iptida teşhislerimi de ilâve edeyim. Üçüncü bir teşhis koymak lâzımdır. Acaba bu müttehit cebhe yıkılabilir mi? Efendiler, hakikat itibarile müttehit cebhe yoktur ve yırtılamaz, Fakat o cebhe vardır ve yıkılamaz. Ta harbı umumi silsilei fecaiinin neticesi olan ve son safhasını teşkil eden şarkı karip sulhu yapılmadıkça yırtılamaz. Çünki koca bir silsilenin tarumar olması, şatoların yıkılması, efendilerin işine gelmez. Onun için hakiki bir cephe olmamakla beraber, mahkûmdurlar. Müttehit cephe olarak devam etmek ve bunu sulhumuzdan evvel ümit etmek gaflet olur. Fakat o silsilei fecaiyin kapısını kapatacak olan son şarkı karip sulhundan sonra, bir müttehit cephe mevcut değildir. Binaenaleyh hesabımıza bunu ithal ederek sulhe doğru hareketimizi yapmak zaruretindeyiz.

Vaziyeti hariciye hakkında hareketimiz böyle olunca . Misakı milli itibariyle nasıldır. Bunu yükselme ifa, edeyim. Meclisin üç senelik tekâmülü bana isbat etmiştirki, misaki milli behemehal tahakkuk ettirilecektir. Fakat bir safhada değil. Binaenaleyh bizim vazifemiz misakı milliye tehlikeye koyacak hiç bir hareket yapmamak ve aynı zamanda vazifemiz onu en yakın zamanda tahakkuk ettirecek bir şekilde müdafaa etmek kabiliyeti tahakkukiyesini temin eden şekil ne ise, ona doğru gitmek olacaktır. Mesela vaktile yapılan Ankara itilafnamesinde ben hiç bir zaman İskenderun'un bizden ayrılmasını imza etmedim, yani kani olmamdı ve onu hiç bir zaman muahhede diye kabul etmedim ve hadisat bunu böyle kanaatta bulunanlara yardım edecek derecededir. Binaenaleyh...

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Sulhu imza edersek gider.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — İşte o safhayı arz ediyorum. Bizim sulha doğru yapacağımız hareket bunu nazarı itibare almak zaruretindeyiz. Bir noktayı daha nazarı dikkate almak lâzım gelir. Acaba muharebe ile sulh olabilir mi? Hayır ve yüz bin defa hayır. Yüzde otuz sulh ancak kısa bir konferans ile olur ve yüzde yetmiş sulh harb ile olur. Binaenaleyh Konferansla sulh olacağına göre, yapacağımız teklifatta bir müzakere cereyan edeceğini nazarı itibare almak noktai nazarında bulunmalıyız. O demektirki karşımızdaki muarızımız, utanmadan, en basit mantıkın kabul edemiyeceği tezatlarla rolu tekliflerini bize beyan etmeğe sıkılmazken ben ona en son

kabul edeceğim hattı ricimizi ifade edemeyeceğim demektir. Taki onunla bir müzakere bütün geri geri giderken, efendim döndüm döndüm, bir adımda sende at geriye. Nereye atayım efendi, candan veriyorum ben. Binaenaleyh bu dakikayı da nazarı dikkate almak mecburiyetindeyim. Meğerki bu gün garp âleminde henüz devam etmekte olan diplomasi usulini kabul, yeni bir tarzda en son söyleyeceğimizi yine en iptida söyleriz. Biz mert olarak hareket ederiz. İhtilâle daim sadıkız ve bütün bu şekilleri devireceğiz diye ihtilâlin kahramanı için ortaya atılalım. Halbuki millet bize böyle bir vazifeyi vermemiştir. Bize millet yalnız Türkiyenin maddeten ve manen yardımı olan ve kendini tutunması lazım gelen alelumum vazaifi düşünmesi emrini vermiştir.

Binaenaleyh şimdi bu teklifler konulduktan sonra ret edeceğim noktalara geliyorum. Şekil projenin mahiyeti itibarile Şekil itibarile Musul mes'elesinde netice sulh hal edilmiş değildir. İyi olsa idi, kanaatımızı ne için gizleyelim? Hey'eti muhterama bunu bu şekilde getirse idi, itiraf ederimki, arkadaşlar kendi namına söylüyorum, sulh bizatihi büyük ... belki bu kadar yıpratmayacak ve itiraz edilmeyecekti. Fakat getirilememiştir ve getirilemez Binaenaleyh, bu şekilde sulha gitmek ve sulha doğru hareket yapmak ve sulh olmayınca o sulhu harben almağa samimi bir fikirde bulunduğumuz kanaatındayım.

Şu halde yapılacak şeklin hulasası ne olacağını ifade ettim. Gayet sarihtir. Bir; vuzuhsuz vaziyetten çıkmak sarahate doğru bir hareket yapmak; ikincisi, gibi olan teşebbüsü elimize almak; üçüncüsü müzakere kabiliyetinde bir teklif ile ortaya atılmak, müzakere hassasında sinesinde taşıyan bir teklif ile ortaya atılmak. Bunu yaparken de ictinap edilecek bir cihet vardır. O da şudur: Bunu yaparken malum bir üçüncü netice olarak daima ihtimal dahiline koyacağımız üç muzır tehlikeden kaçmak lâzımdır. Bu verdiğimiz teklif mahiyeti düşmanlara muhabere yolunu açmasına ve bu vuzuhsuz hale müsait olmaması. İkincisi; düşmanlarımız diyememelidir ki biz size projemizi verdik, imza ettik. Yahut harb edin, Meclis ve memleketi imza ile harb arasında muhayyer bırakacak bir şekli hakimiyet ve kuvvei teşebbüsiyeye onların eline bırakmak üçüncüsü bilkiğim ve ya bilmediğim daima orada da açık kapı bırakmaktır. Bunun için demek istiyorumki efendiler, siz Lozan Konferansından geldiğiniz ve aylarcada konuşuldu dünyanın beklediği sulhü bitiremedik. Siz şunu söylediniz, bizim hissemiz bunu söyledi. Binaenaleyh sulh için bir şey yoktur. O cihetide imza etmiyorum. Çünki sulh olmamıştır. Buyurun efendiler, sulhu imza edelim diyeceğiz, Kuvvei teşebbüsiyeyi biz alacağız, proje yolunda onların çizdiği yolda devamı etmiyeceğiz. Onların hadisat ile oyun mahiyetinde çizdiği yol bizim için en az makbul olan yoldur. Binaenaleyh doğrudan doğruya teşebbüsü ele alacağız, muharebe yoluna meydan vermemek için isterseniz onu imza ediniz ve yahut muhayyer bırakmağa imkân bahş olmamak için, sizi Lozan'da ve Büyükada'da bekliyorum, yani konferansa gelin ve tarih içinde en kısa zamanda bana cevap verin diye kuvvei teşbüsiyesi elimizde olmayan bir teklifden ziyade, sulhu ve sulh konferansını kabul etmiyorum diye bir teklif muvacehesine düşürmek lâzımdır.

Bir şey arz edeceğim bir zaman tediyede en samimi olan kanaatımızı 1918'i yeniden ifade ediyoruz. Neden efendiler? Niçin onların tarihi taksim diye teklif ettikleri 1914'dü biz neden kabul etmeyeceğiz? Zaman taksimini de 1918/1919 diye iddia edeceğiz. İkisini birleştireceğiz: biz diyeceğiz ki tarihi taksim 1918 dir. Zamanı tediye de yine odur. Yok eğer hükümetimizin bendenizde bir müddettenberi gafil bulunduğum esbabdan malûmatı varda 1918 diye israr etmek makul değilse, 1914'ü kabul edeceksek neden zamanı tediyeyi de 1914 olarak teklif etmiyelim ve en son 1918 de karar kılacaksa, onlar daha 1920'yi teklif ederken biz de hiç olmazsa rical edecek bir mesafe olsun bırakmayalım? Bunu da kendi hesabına anlamıyorum. İdrak ettiğim bir hakikat var. Bu Avrupalı zahiri sulhcu efendiler, huzurunuzda bizim şarkın uzun asırlar bize verdiği samimi terbiyelerle olduğumuz gibi görüşmek kâfi gelmiyor. Fayde vermiyor. Bu adamlar o kadar şirret adamlardırki biz onların karşısında terbiyeliyiz. Binaenaleyh, onların karşılarında onların diliyle konuşurken anladığı dilden konuşmak lazımdır. Bana mı düşer? Duyunu umumiye varsın nasıl taksim ederse etsin. Halbuki ben daha iyi biliyorum. Neden hiç olmazsa duyunu umumiye sermaye taksimi yapılırken tecil duyundan bahsetmeyelim. Bırakınızki 10 - 15 sene tescili duyundan bahsetmek hakkımızdır. Memleket baştan başa harab olmuştur. Yakılmış ve kendileri yapmış ve duyunu umumiyenin tekmil menabi, varidatı yine kendi ellerile tamamen kurutulmuş Neden? Efendiler onlara, Yunanlılar fakirdir, diyenlere, Efendiler ben de ne bıraktınızki, ben vereyim. Bırakınız beni kendi kendime tahrip ettiniz, mahvettiğiniz şu menafii varidatı yine sulh ve sükûn içerisinde ıslah edeyim de inkâr ettiğim borçları ödeyim demek günah mıdır efendiler? (Bravo Tevfik Rüştü Bey sesleri) ve onlar hakikaten mantıksız şeyleri tek-

lif edenlere karşı hakkı talep etmek günahmıdır? Dünyada hangi konferanslarda ilk tekliflerden dolayı, yahut tâli komisyonlardaki müzakerattan dolayı harb çıksın, vaki midir. İleri ve geri gidilirken bunda harb tehlikesi nerede olur? Bahusus bu teklifi o adamlara yapacağız ki bir taraftan şekli taksimi 1914 derlerken, zamanı tediyeyi 1920 teklif ediyorlar. O münasebetle belli başlı düyunu umumiyenin şekli taksimi ve şekli tediyesi birinci maddeyi teşkil ediyor. Düyunu umumiyenin taksiminde gerek hükümetimizin ve gerek binnetice düşmanlarımızın kabul ettiği gibi, sermaye usuli taksim, kabul olunabilecek şekillerin asgari şeklidir. Bizim için ret olunamıyacak bir şekildir. Fakat efendiler bu bizim için gayet âzami bir şekil değildir. Fakat bununla zan etmiyelimki en âzami kârlı bir şekildir ve kabul edilmelidir. Daha iyi şekilleri de vardır. Bu şekillerden bahsederken şunu da istitraden söylemek isterimki, şekillerin hiç birini kendimden icat ederek ilân etmiyorum. Karşımızdaki Avrupalıların olmasını, resmi delgelerinin süferanın toplanıp karar verdiği mali konferanslarından, kendi kitaplarından alarak söylüyorum. Bu şekil kabul edildikten sonra hükümetin yeni şekli teklifinde bir de şimdiden senevi tediyata taksim etme beyanatı vardır. İşte onu ben gayet tehlikeli buluyorum. Eğer en son olarak, en son hattı ricat olarak bu şekli kabul etmiş bile olsak, orada eğer daha cüretkâr bir teklifde bulunmak istemiyorsak, sâkit kalalım ve sermaye üzerinden taksimi şeklinden mes'ul olacak hissemden gayrisinden mesul olamıyacağım endişesinden başka bir dert var mıdır? Bu, bize hakkı muhafaza etmek imkânını bahşedecektir. Buna karşı diyebilecektinki, artık bu işe tahmil etmek yoktur, bitmiştir. Ona karşı sorarım; bir nota vermekle sulh olmayı yüzde yarım ümit eden var mıdır? Çünki bu iş teşhise tâbidir. Bendeniz şahsi kanaatımı söylüyorum. Her halde bu konferansla ancak % 30, % 70 İşte ancak o konferansda istediğimiz gibi tekrar hukukumuzu müdafaa ettikden sonra esbabı bizim elimizde olmıyan harbe sürüklenirken, harb ile bitirmek zaruretinde kalacağımızı zan ediyorum ve bunu samimi olarak ve hesabımızı ona göre yapmak ve samimi karar ve kanaatımızı da ona göre vermenin de sulh için faideli olduğuna zahibim.

Gelelim Projedeki mesaili milliyemize Mesaili maliye ait mesail kâfi derecede izah ettim. Mesaili maliye üzerinde daha çok tevekkuf etmek isterken ve bahusus hükümetin emrü kararile bir kaç aylar istihzarat maliyede çalışmıştık. Fakat ben uzun sözlerimle rahatsız ettiğim için o hususdaki sözleri Ali Cenani Beye bırakıyorum. Fakat esasat hakkında bir kaç söz söylemekden kendi nefsimi men edemiyeceğim. Orada mesaili maliye hülâsa edilirse adi teferruatı bir tarafa bırakalım. Üçüncüsü; şimdi âlemi siyasette (Prosodi), Yani daha doğrusu bizim alışdığımız tabirlerle uzun müddettenberi kullandığımız siyasetlerle sevkilceyşi noktasından kullanılan tabirler böyle olmalıdır. Yanında bir nota ile olurmu? Olamaz. Efendim muayyen bir tekâlif olmalıdır. Fakat tekâlif nasıl olmalıdır? Onu söyliyeceğim. Tekâlifin bir defa mahiyeti evvelki teşrihimden tezahur eder. İngiliz Hükümeti halkının harbe sürüklemeğe sebeb verecek olan şeylerden içtinab etmelidir. Fakat müzakere zemini bırakmakla beraber, en son sözümü onlar hiç bir teahhüdde bulunmadan, beni hiç bir teahhüde bulundurmamaktır. Meselâ Musul meselesini ele alalım, Mevzuu mesele olduğu için mali meselesinden evvel olduğu için Musul meselesinde bir az tevekkuf edeceğim. Musul meselesinde onlar neyi teklif etti. Cemiyeti akvama gitmeği bizim heyeti murahhasamız ne dedi? Bir sene tatik. O halde ben yarın bilzarrur bir harbe maruz kalırsam kendimi çok haklı tutmak ve İngiliz efkârı umumiyesini suikast sahibi olan hükümetine bu teşebbüsü yapmak için ve yine bu müstemlikeci olan bu millete yapmamak için, bu hususta misaki milliminin, yine samimi olarak arz ediyorum, yahut nasıl bu memleket için harb yapmamak için kararımız sahi ise, yine bu hususdaki bir sene tatik hakkındaki samimi bir karar veriyorsak niçin demiyelim ki; siz bunu dediniz, biz de şunu dedik. Maksadımız yoksa bir sene sonra harp etmek değildi. Yoksa sulhu intaç edecek olan konferansı serbesçe intaçda devam etse idiniz, onun gelmemesi cemiyeti akvama havalesinde üzerinde konuşabilecektik, suretinde ifadesinde ne faide vardır? Bilakis o kâr vardır ki, hem onların teklifini esas itibarile ret etmemiş olmak ve hükümetini efkârı umumiye muvacehesinde düşürmek, harbe fırsat vermemek, aynı zamanda müzakerede serbest hakemden ta cemiyeti akvama kadar koca bir fırsatı kazanmak ve belki de daha evvelki vaziyette tevekkuf etmek, etmemek, hülâsa kati bir kararımızı verebilmek. Onların anladığı dil, hicap ve masumiyet değildir efendiler. Şirretle şirretlik. (Çok doğru sesleri).

NEBİL EFENDİ (Karahisarı sahip) — Yalancılığa yalancılık. (Yalnız o yok sesleri)

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Yalnız memleketi fazayihten tenziye ederim. Onlar için hiç bir vakit o hale düşmiyeceğiz.

Binaenaleyh maruzatımın hülâsasını yapmak lâzım gelirse; bir mukabil teklif yapmak ve teşebbüs yap-

mak ve ihzaratımızı kendimiz tarafından ve teklifin mahiyetini de sarih bir nota ile vuzuhsuzlukdan sarahate doğru yaparken ifadelerimizi bir konferans olarak hesab etmek ve şimdi samimi kararımızı, kanaatımızı da verirken şimdilik vereceğimizin alacağımızdan yüzde otuz olduğunu ve binaenaleyh o müstemlikeci sulhu bize teklifde israr ederlerse, harp yapmak ve ihzaratımızı kendimiz tarafından ve teklifin mahiyetini de sarih bir nota ile vuzuhsuzlukdan sarahate doğru yaparken ifadelerimizi bir konferans olarak hesab etmek ve şimdi samimi kararımızı, kanaatımızı da verirken şimdilik vereceğimizin alacağımızdan yüzde otuz olduğunu ve binaenaleyh o müstemlikeci sulhu bize teklifde israr ederlerse, harp yapmak zaruretinde olduğumuzu bilmeliyiz. Tetkikat ve diğer safhaları bu günlük vaz geçiyorum. Müstacel meseleler dururken onunla o kısımdan beni af etmenizi rica ederim.

REİS — Efendim beş dakika teneffüs etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

Hitami celse Saat : 4

DÖRDÜNCÜ CELSE

Açılma Saati : 4.25

REİS : Reisisâni Ali Fuat Paşa Hazretleri

KÂTİPLER : Hakkı Bey (Van), Refik Bey (Konya)

REİS — Celseyi küşat ediyorum. Sulh muahedesi üzerinde buyurun Ali Şükrü Bey. (Ekseriyet yok sesleri)

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Efendiler dün söz söyleyen rüfekai muhteremeden Şeref Bey, (Heyeti Vekile yok sesleri) Edirne Mebusu Şeref Bey tarihte vazifesini, Muhammedin süngüsü vazifesini ifa etmiştir. Maalesef o süngünün temin ettiği zaferi yeşil masa başında daima kayıp eder. Buyurdular ki, filhakika, tarih tekerrürden ibarettir.

Benden'iz Şeref Beyin sözlerine ilâve olmak üzere bir mukayese yapmak istiyorum. Efendiler: Harbı umumiden sonra biliyorsunuz ki, bir Mondros mütarekesi akdetmiştik. O Mondros mütarekesini akdettik. (Rauf Bey idi sesleri) Şimdiki Rauf Beyin o zamanki olmadığını görüyoruz. Kanaat itibariyle; yani hadisat Rauf Beyin eşkâl üzerinde çok mühim tesir yaptığına kaniyim.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi (Sivas) — O zamankinden kuvvetli Rauf'dur.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Rica ederim sözümü kesmeyiniz. Mondros mütarekesinin akdinden evvelki vaziyeti, rica ederim, bir kere gözönüne getiriniz. Her cephede ordular bozulmuş, Suriye'de İngiliz orduları ilerliyor. «Fransa Desper» ordusu Trakya üzerine yürüyor, Bandırma hattı eşkiya tarafından çete tarafından kat edilmiş ve memlekette matbuat ve daha bir çok memleketin evlâdıyım diyen insanlar o zamanki teşekkül eden hükümetin aleyhinde bulunuyor ve hatta o zaman mevcut olan hükümdara kuvvet verererek o günkü hükümeti iskat için çalışıyor ve böyle bir sırada Mondros mütarekesi akdolunuyordu. Öyle bir mütareke akdini konuşmak için etrafa müracaat ediliyor. Fakat hiç bir kimse biz sizinle konuşacağız demiyor. Biz bir yol bulup; yani Tavsent'in delâletiyle gidiliyor, görüşüyor. Öyle bir vaziyet idiki 3,5 milyon asker erimiş, on bin kişiye inmiş ve arz ettiğim şekilde her tarafta ordular yürüyor ve böyle bir zamanda mütareke akdedilmiştir. Bu mütarekeyi Alman mütarekesiyle, Bulgar mütarekesiyle mukayese edecek olursak, o vakit ki vaziyet, ihtilâl ve izmihlali tam karşısında büyük şerefli bir vesikadır. Mukayese itibariyle söylüyorum. öyle bir mütareke ki o mütareke ahkâmına harfiyen riayet edilecek, dikkat edilecek bir hükümet olsa idi bidayette olduğu gibi, başımıza bu felâketlerin bir çoğu gelmeyecekti. Öyle bir mütarekeki efendiler: düşmanlarımız evvelâ bizimle konuşmak, görüşmek istemediği halde, bir muahhede ahkâmına göre zımnen Bakü ve Batum üzerinde hakkımızı tanıyor ve diyorlarki:..

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — İttihatcı ruhu var.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Ve diyorlarki Bakü'nün icabı işgaline Hükümeti Osmaniye ses çıkarmayacaktır. Dikkat ediniz, fakat sesim olmadığı için uzatmayacağım, bunun karşısına diğer bir tabloyu karşınıza getiriyorum efendiler.

NECATİ EFENDİ (Lâzistan) — Fakat o vait ordular bozulmamıştı.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Ve bütün dönüm noktaları ve basamakları hepimizin malûmudur ve neticede bu kazanılan zaferin derecei azameti de cihanın malûmudur. Fakat bu kadar muazzam zaferi istihsal için milletin yaptığı fedakârlığın derecesi malûmdur. Bunun karşısında biz değil, devletler talip oluyor. Evvelce talip biz idik ve mütareke akdetmeye karşımızda adam bulamıyorduk. Çünkü bizimle konuşmaya tenezzül etmiyorlardı ki bugün devletler bize diyorlarki, aman yürümeyin, murahhaslarınızı gönderin, sulh yapalım. Vaziyetimizin farkını anlayınız efendiler. Bir müzakere yapıyoruz, neticede efendiler sıfrülyed kalıyoruz ve üç aylık müzakeratı sulhiyenin neticesi olarak ahvalde düşmanlarımızın lehine vukubulan inkişaf dolayısiyle, maalesef bidayette sırf müzakere açabilmek için tâviz vermek kararında bulunuyoruz ve onun için heyetten bir karar değil, malûmatınız olsun; şu tarzda tâvizle müzakereye gireceğiz deniliyor. Efendiler: o azim muzafferiyetin akebinde bizi böyle bir vaziyete düşüren efendiler, diplomasimizin gayri vakıfâne idaresi, idare edilmemesi ve murahhaslarımızın katiyen vaziyeti lâyikiyle taktir edip kavrayamaması ve müzakeratı idare edememesidir. Bundan efendiler; demin Sırrı Bey arkadaşımızın söylediği sözden ilham alarak diyeceğim ki, falanca iyi yapmadı ben iyi yaparım, manasına alınmaması lâzım gelir. O fena yaptı, ben de fena yapacağım diye ısrar etmekte mana yoktur. Londra muahhedesini yapmamışlar. Bu da âkim kalırsa ne için çıkarıyorsun. Bu netice muhtacı münakaşa değil. Heyeti Murahhasa erkânına hepimizin, bendeniz de dahil olduğum halde, şahsan hürmetimiz bâkidir. Fakat mesele onların şahsiyeti hususiyesi değil, şahsiyeti siyasiyeleri ve ihtisasiyeleridir. Bendeniz görüyorum ki bu mesail içinde en pürüzlü addedilen mesail hal edilmiştir. Boğazlar meselesi ve tahdidatı askeriye meseleleri. Sebebi; çünkü Heyeti Murahhasanın reisi bihakkın bir askerdir ve bihakkın mütehassıs idi. Ve onun için askerlik mesaili bihakkın hal edilmiştir. Eğer diğer mesailde de bu derecei ihtisas gösterilmiş olsa idi, diğer meseleler de bugün az çok hal edilmiş olacak ve karşınıza gelecekti.

Efendiler, meselenin teferruatına girmeden evvel müzakeratın tarzı cereyanı hakkında edindiğim kanaata dair bir kaç söz söylemek istiyorum.

Müzakerata davet edilen biz olduğumuz halde ilk teşebbüs cereyanı müzakerat esnasında daima düşmanlara bırakılmıştır. Sonra öyle bir vaziyete gelinmiştir ki o Lort Gürzon daima bize hamle etmiştir. Bizimkiler daima müdafaacılıkda kalmışlardır. Bir defa cüret gösteripte hamle etmemişlerdir. Bir defacık olsun bu tarzda, maalesef hamle gösterilmemiş; evvelce bizim takdir ettiğimiz, sırf yegâne meziyet olmak üzere müthiş metanet gösteriyorlardı. Maalesef o mesanet bir dakika için sevindirmiş ve misaki milliden azamî fedakârlık yapılacak - benim hesabımca - şekilde tebeddül etmiştir. O metanetin de neticeye kadar devam etmediğini vukuat bize göstermiştir. Yani kendi noktai nazarımca onların hücumuna karşı hücum yapacağımız yerde, bunu yapmamaktan yapamamaktan ziyade hasım mukavemeti bile sonuna kadar idame edememiştir. Beş dakika içerisinde sönüvermiştir. Bugün bu şekilde katiyen gayri kabili kabul kırmızı bir kitap getirmiştir. (Pembe kitap sesleri) Efendiler, sesim müsaade etmiyeceğini bildiğim için biraz kısa geçmek mecburiyetindeyim.

Burada görüyorum ki, muhterem Heyeti Vekile Reisi birisinin ağzından söz çıkarsa, lop ona cevap vermek istiyor ve ağızlarını bu suretle kapamak istiyor, mantıkî veyahut gayri mantıkî görüyorum ki artık mesele heyeti murahhasanın elinden çıkmış, Heyeti Vekilenin eline geçmiştir ve Heyeti Vekile bütün mesuliyeti deruhde etmiş, teklif edeceği mukabil projeyi müdafaa ediyor. Kısmen de bize tashih ettirdiler. Vaziyet aşağı yukarı budur.

Efendiler Rauf Beyefendiye hatırlatmak isterim ki ve Heyeti murahhasai muhteremeyi işhat etmek istiyorum ki, (Rauf Bey yok sesleri) ister bulunsun ister bulunmasın; bir gece; - akşam üstü zannediyorum - İsmet Paşadan aldıkları bir telgrafı, zannederim, aynen bize okumuş ve demiştir ki, veyahut telgrafı aynen okumuştu. (işitemiyoruz sesleri) Ne yapayım efendiler, sesim çıkmıyor. İnkita muhakkak gibi görünüyor, hattı hareketimizin tayini şeklinde bir telgraf okumuştur. Buna karşı da Rauf Beyefendi, bize söylediler vazifeniz bitmiştir. Eğer hafızamda aldanmıyorsam vazifeniz bitmiştir. Dikkat buyurunuz, vazifeniz bitmiştir. İnkita kelimesini telaffuz etmeksizin bir beyanname neşri ile mukabil proje değil, dikkat ediniz: bir beyanname neşrile avdet ediniz emrini verdik dediler. Değil mi efendiler? (Pek doğru, aynen sesleri) Şu sarahat karşısında bu noktayı Rauf Beyefendi üç saat müdafaa etmesinin manası var mıdır? Biraz evvel Rauf Beyefendinin üç saat bu noktayı müdafaasında bir mana var mıdır? Rica ederim. Deminden beri tekrar ediyorum. Binaenaleyh bugünkü vaziyet, hükümetin söylediği veçhile heyeti murahha-

sanın vazifesinin bitmesinden ibarettir. Hükümet inkita kelimesini telaffuz etmeksizin avdet emrini vermiştir. Buna karşı ne olmuştur? Hükümetin bu emri hilafında olmak üzere Misakı milli hilafında olmak üzere, Karaağaç'ı terk eden, Musul'u bir sene sonraya talik eden iktisadî ve malî muahhededen ihraç eden (Adaları sesleri) şekilde adalar filan bunun içinde, bir mukabil proje verilmiştir. Biraz evvel Rauf Beyefendinin üç saat bu noktayı müdafaasında bir mana var mıdır? Rica ederim. Deminden beri tekrar ediyorum. Binaenaleyh bugünkü vaziyet hükümetin söylediği veçhile, heyeti murahhasanın vazifesinin bitmesinden ibarettir. Hükümet, inkita kelimesini telaffuz etmeksizin avdet emrini vermiştir. Buna karşı ne olmuştur? Hükümetin bu emri hilafında olmak üzere, misakı millî hilafında olmak üzere, Karaağaç'ı terk eden Musul'u bir sene sonraya tâlik eden, iktisadî ve malî mesaili muahededen ihraç eden (Adalar sesleri) şekilde - adalar filan bunun içinde - bir mukabil proje vermiştir. Güya bunu ehemmiyetsiz göstermek, ehemmiyetten iskat etmek için elinde bir madde bir kayıt varmış ki, ayrılırken siz kabul etmediniz, binaenaleyh biz de hiç bir şey ile mukayyet değiliz. Ya kabul edilse idi? Bu münasebetle Lord Gürzon'un bilâhara imza edeceğine kani olarak imza etmiş olurlardı. Acaba vaziyetimiz ne olacaktı veyahut heyeti murahhasanın vaziyeti ne olacaktır? Rauf Beyefendi, bidayette bu noktada bizimle beraberdi. Bendenizden evvel söz söyleyen arkadaşların söylediği gibi, heyeti murahhasamız geldiği zaman kendisinin bütün bunlarda müşterek olmadığını görüyorum. Bendeniz kendisine söylüyordum. Fakat Rauf Beyefendiyi şu mukabil projeyi kabul etmeye ve bugün Meclise vermeye sevk eden esbabı ne idi? Biliyor musunuz efendi? Bunun altında bir madde varmış, bunda diyor ki, burada bu kadar biz görmedik. E.. bu kabul olunmadığı için kıymeti yokmuş. Söylenen şeylerin hiç birisinin de kıymeti yokmuş. Ben siyasi değilim. Fakat ben olsaydım ne yapardım efendi biliyor musunuz? Üç ay beni oyalayan üç ay zarfında bana Türkiye'de tahşidat yapmaya meydan verdiren devletlere tâli komisyonlarda bir çok mesaili anlaşdık dedikleri zamanı mütakip, bana verdiği projede hiç konuşmadığımız mesaili de gördüğümüz zaman, paçavra gibi suratlarına atıp bizimle alay mı ettiniz, üç aydır müzakere edip anlaştığımız bu mu idi, bu konuşmadığımız mesaili nereden koydunuz diye bütün cihana karşı suratlarına fırlatırdım. (Öyle idi sesleri) Zannederim ki, en makul tarik bu idi ve bütün cihan da bizi takdir edecekti, başka bir şey değil. Buhran karşısında inkita meselesi karşısında kendinizi tebrie etmek için gûya bir vesile yokmuş gibi bir kumar oynanmış ve misakı milliden fedakârlık etmek suretiyle bir mukabil proje ihzar edilmiş ve bu verilmiş. Ya kabul edilse idi... Kabul edilmedi, bu buraya geldi. Fakat tesiri el'an bakidir. (Tabii sesleri) Bugün maatteessüf bu mukabil proje ortaya atıldığı için, bugün yine o mukabil proje üzerinde müzakere açılmak isteniyor ve ben bunda Heyeti Vekileye hak veriyorum. Çünkü başka türlü yapmalarının imkânı yoktur. Bir defa bu ortaya atılmıştır. Bunların haricinde hiç bir şey yoktur. Alnını karışlarım sonu harptir. İsmet Paşanın verdiği mukabil şeylerin hükmü yoktur diyorlar.

HAFIZ AHMET BEY (Biga) — Kim diyor onu?

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Başka şekilde müzakere açmanın imkânı yoktur. Sonunda icabeden şekilde müzakere etmek yoktur, harp açmak vardır. İşte bugün İsmet Paşanın vermiş olduğu şu proje bugünden. Rauf Beyefendinin söylediği veçhile, bizi iki gaye arasında bırakmıştır. Maalesef ya harp, ya sulh. Yani bu fedakârlığı yapmazsanız harbi göze alın, yahut harbi için diyor. Ondan sonra müzakereyi açalım. Efendiler sorarım size; bu kadar fedakârlık eden bu millet... Heyeti Vekile, vazifeniz bitmiştir, beyanname verin gelin, dedikten sonra bu tarzda Heyeti Vekilenin ve bizim, ki, Meclise tevdi ediyorlar, arzusu hilafında mukabil proje tevdi eden heyeti murahhasanın hakkı var mıdır ki, bu şekildeki bir terazi üzerinde bir şey ile buraya geliyor. Hakları var mıdır? (Bravo sesleri) Binaenaleyh bu heyeti murahhasanın; bu projenin değişmesi imkânı olsa bile bu projeyi mademki vermişlerdir, sulh mesaili üzerinde tek bir sözleri olabilir mi? Bu kadar efendiler... Vazifeleri bitmiştir ve zaten hükümet bunu resmen söylemiştir. Binaenaleyh bunu yapmıştır. Heyeti murahhasa bunun üzerinde yürüsün. Yürüyemez. Efendiler heyeti murahhasa bugünden müzakere başladığı anda, evvelki vermiş olduğu mukabil projeden başlamak mecburiyetindedir ve bu mecburiyet hükümetin evvelce vermiş olduğu projeyi burada tasdik ettirmek iztirarındadır.

Şimdi efendiler; tekrar tahlilata girmiyeceğim. Bugün ne yapmak lâzım geliyor? Bendeniz sırf şahsi kanaatımı arz ediyorum. Şu vaziyet karşısında görüyorum ki, fırsat hemen hemen ebediyen kaib edilmiştir. O zaferin icabettirdiği sulhu elde edebilmek fırsatı bugün ebediyen gaib olmuştur. Çünkü içimizde hiç bir kabadayı yoktur: harbi göze aldırabilecek...

Harbi göre aldırdık mı - vallahi Trakya'nın bir defa daha çiğnenmesi ve İstanbul'un tamamiyle perişan, mahvolması demektir. Başka bir manası yoktur. Rauf Bey diyor ki (300) bin kişilik veyahut şu kadar zinde bir ordumuz vardır. İşte efendiler, zinde ordumuz var. Hamdolsun. Fakat Asya sahilinde kalmaya mahkûmdur. O ordunun geçeceği bir zaman vardı. Onu bu şekilde bir emri vaki şeklinde gaib ettirmiştir.

HAFIZ HAMDİ BEY (Biga) Müsallah olduğumuz halde terki silah ettirmiştir.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Efendiler, ordumuzun bugün yapacağı bir vaziyet karşısında silahına süngüsünü takıp dişini bilemektir. Çünkü ordumuzun fennen, ilmen düşman karşısına geçmesine imkân yoktur. Efendiler, o halde her hangi arkadaşımız cesaret eder de, Trakya'nın ve İstanbul'un çiğnenmesi, yakılması, yıkılması bahasına harbe sebep olabilir? İşte bu vaziyetteki bilgisizlik, siyasette idare edememezlik veya idare etmekte lakaydi - ne derseniz deyiniz - yüzünden bizi bu hale koymuştur. Hükümet bizi nasıl tehdit eder efendiler? Ya harp, ya sulh.

Sonra efendiler, sulhe gelince : Sulhu de kabul edecek vaziyette değiliz, bu proje mucibince. Çünkü bizim bugün katiyen terk edeceğimiz aksamı memalikimiz bidayette terk edilmiştir. Ama Rauf Bey diyor ki, kim terk etmiştir? Musul'u kim terk etmiştir? Efendiler soruyorum; düşmanların altı ay sonra iade etmiş olduğu bir toprak var mıdır? Yoktur efendiler. Hangi toprak bir daha geri iade edilmiştir? Musul'u bir sene sonraya bırakmak, bir Mısır yapmak demektir. Binaenaleyh neticede gaip etmek demektir. Bu da Girit gibi gidecektir. Binaenaleyh Musul'u bırakmak caiz değildir. Efendiler, bu siyasete benim aklım ermiyor. Ben Musul'da bulunmadım, oraları bilmiyorum, fakat okuduğum üzerine söylüyorum. Süleymaniye Gerkük, Zaho filan, bilmem nereleri vardır. Buralarının tâli komisyonda bize verilmesi görüşülmüş ve bize bırakılmış efendiler; işittiğime nazaran bu saydığım aksam da Musul'un üçte ikisi imiş.

SALAHATTİN BEY (Mersin) — Beşte dördü.

SAİB BEY (Urfa) — Hatta onda dokuzu.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Bakınız, bilenler onda dokuzu diyor. Pekâlâ tâli komisyonda buraların verileceğini söyleyen bir İngiliz murahhası dururken bugün bütün Musul'un bir sene sonraya, yani heyeti umumiyesinin talik edilmesindeki düşünceyi anlıyamıyorum. Ayıp değil ya, ben bu düşünceyi bir türlü kavrıyamıyorum.

HASAN BEY (Trabzon) — Bir şeyi tashih etmek isterim. Arazi mesaili tâli komisyonunda konuşulmamıştır. Lort Gürzon hususi görüşmüştür.

SALAHATTİN BEY (Mersin) — Muhtırada vardır.

HASAN BEY (Trabzon) Efendim Musul meselesinde Lort Gürzon ile İsmet Paşa arasında sureti hususiyede muhtıra teati edilmiştir. Tali komisyonda değil.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Pekâlâ, ha Ali, ha Veli, ha Veli ha Ali, ikisi de bir.

Sonra efendiler, Suriye mesailinden bahsederken daima karşımıza tesir yapmak fikriyle gelen itilafnameyi buyurdular. İşte bendenizin de bu hasta hasta bağırdığımın sebebi de, siz kabul ettiniz dememek için, nasılki şimdi o zamanki itilafnameyi kabulümüz, bugünkü şeylere sebep teşkil etmemek için efendiler. Musul'un talikini siz kabul ettiniz dememek için, burada sesimizi çıkarıyoruz. O vakit bize bu itilafnamedir. Asıl muahede sulh müzakeresinde ve sulh imza edilirken yapılacak denildi. Muahedenin aksamı esasiyesinde biri de o idi.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Bilâ müddet mütareke manasına idi.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Sonra efendiler, bendeniz o itilafnamenin müzakeresi esnasında burada bulundum. Söylenen sözler tamamen hatırımda değil. Fakat kısmen hatırımdadır. O vakit en tabii hudut Fırattır. Şimendifer Fıratta olmaz denildiği zaman; çünkü son zamanlarda Paşa Hazretleri de müzakereye iştirak etmişlerdir. Musul İngiltere'dedir diyorlar ve ısrar ediyorlardı. Musul'u alın ben hududu tashih ederim demiş olduklarını, zannederim, hatırlarsınız ve zapta geçmiştir.

Efendiler, biz yani kandırıldık mı? Yoksa hakikati mi söyledik. Sonra Suriye mukavelenamesi mucibince Fransızların yapmak mecburiyetinde bulundukları birtakım taahhüdat vardır. Antakya, İskenderun vardır ve hususi olarak yaptıkları bu muahede de bizim âmâli milliyemizin tahakkukunda bize muavenet edeceklerdi. Fakat efendiler, gördük ki devletler arasında bize en ziyade mukavemet eden Fransızlar oldu. Sonra devlet arasında müttehit cephe vardı. Bu itibarla Fransızların itilafnamesi mevzuubahis edilirse Fransızları tamamiyle İngilizlerin tarafına geçmiş ve bunun önüne geçmek için denilmiş ki, Suriye hududu mevzuubahis olmayacaktır. Bu bir siyasettir. Mecburiyettir. Düşünüyorum ki mevzuubahis edilseydi aralarındaki o müttehit cephe yıkılırdı.

Efendiler İngilizler bu sulh müzakeratında gözlerini dikdikleri bir kaç nokta, bir kaç meseledir. İktisadî malî mesail İngilizlerin metelik verdiği mesail değildir. Çünkü iktisadiyatı sağlamdır. Asıl bunlar üzerinde çingenelik edenler Fransızlar, İtalyanlardır. Çünkü onların iktisadiyatı sağlam değildir. İngilizlere karşı Musul meselesinde bu şekilde kendileri dörtte üçünü bize vermek teklifini yaptıkları zaman, biz de fedakârlık edeceğimizi evvelden ihsas etmiş olsaydık, zannediyorum ki, bütün mesaili maliye, bütün mesaili iktisadiye hatta Suriye hududunu kendi lehimize halletmek imkânını bulurduk.

NECİB BEY (Mardin) Teklif edeydiniz.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Teklif edildiğini bilmiyorum. Şimdi şu ana kadar yapmış olduğum kısa teşrihattan sonra maksadım şudur ki, heyeti murahhasanın vazifesi muhterem Heyeti Vekile Reisi Rauf Beyefendinin şu kürsüde alenen söylediği veçhile, bitmiştir. Bu heyeti murahhasa ile tekrar müzakere açmanın imkânı yoktur. Müzakere açmak demek onların orada yapmış olduğu mukabil teklifi de doğrudan doğruya kabul etmek demektir.

Efendiler bir şey daha söyliyeceğim. Gerek Rauf Beyefendinin vakit vakit burada vukubulan beyanatı ve gerek heyeti murahhasa reisi İsmet Paşa hazretlerinin izahatından bendeniz anladım ki müzakeratın cereyanı esnasındaki haleti ruhiye, düşmanlar yani İngilizler daima intifa arzu ediyorlar. Fakat inkita olduğu zaman mesuliyeti maneviyeyi başkasına yüklemek istiyorlar. Bu şekil karşısında, yani böyle bir tevehhum kalınmıştır yine. Arasıra söylenen sözlerden anladığımız bilfarz bizim kabul etmediğimiz bir meselede daima kendileri bir Musul meselesinde hiç bir suretle inkita yoktur, görüşmeyeceğiz dedikleri halde, inkita gibi, vesaire gibi tefevvuhatta bulundukları halde...

Sonra maddiyata geçelim. İngilizler Yunanlıların burada iki üç yüz bin kişilik kuvveti mevcut iken harp etmek istemiş olsaydı ve eğer harp etmeye muktedir olsaydı, yani efkârı umumiyesini harbe ihzar etmiş olsaydı Yunanlıların süngüsü henüz burada kırılmamış olduğu bir zamanda harp ederlerdi. Yunanlılar perişan olduktan sonra üç yüz bin kişilik bir kuvvetini gaip ettikten sonra, İngiltere yeni baştan Avusturalya'dan bilmem nereden asker toplayıp da harp edecek değildir; efendiler. Bir sene evvelinden beri Musul meselesi değil, Irak meselesi İngiltere'nin en had liberalleri başta Asküit olduğu halde, Basra' dan yukarı çıkmak bizim için doğru değildir noktai nazarını ileri sürüyorlar ve bunda sebat ediyorlar. Irak işgal kuvvetinin mesarifi daimesini harp bütçesinden avam kamarası çizmiştir. Başka yerden para bulamadıkları için müstemlekât bütçesine koymuşlardır ve kurnazlıkla geçirmişlerdir. Yani İngiltere efkârı umumiyesi bu kadar işgal aleyhindedir. Arz ettiğim gibi, iki seneden beri bunun üzerinde müteredditt münakaşat yapılmış, müteaddit mukaveleler yazmışlardır. Hatta iddia ediyorlar ki, biz bugün Mısır gibi bir yere istiklâl vermek mecburiyetine düştüğümüz vakitte, ikinci bir Mısır'ı burada yapmaya ihtiyacımız yoktur. Binaenaleyh Irak'ın bize lüzumu Hint yollarının muhafazası ve o da ancak Basra körfezinin müntehası olan Basra'da ufacık aksamdan ibarettir. Irak'tan çekilelim diyorlar. Son zamanda gazetelerde okumuşsunuzdur. Bu mesele Avam Kamarasında tekrar mevzuubahis edilmiş ve reye konmuştur. Reyler arasındaki fark çok değildir. Tahliye taraftarı olanlar neden kazanamamıştır, biliyor musunuz? İşte şu bizim talik dolayısiyle kazanamamışlardır. Diyorlar ki, artık Türk sulhunu bekliyelim, ona göre karar veririz. Şu talik meselesi itibariyle, bunu ben kendimden uydurmadım, hepiniz gazetelerde görmüşsünüzdür.

SALAHATTİN BEY (Mersin) — 26 Şubat tarihli Tan'da vardır.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Zannediyorum ki, ufak bir Moda haline geldi. Şimdiye kadar üzerinde ufak bir münakaşa yapılmadan misakı milli nedir? Şu mudur, bu mudur? Hududu maddiyi haiz midir, değil midir? Hürriyet ve istiklâl midir, değil midir? Şeklinde birtakım münakaşat belirmeye başladı. Mecliste bilhassa bazı arkadaşlarımız diyorlar ki, misakı milli demek her türlü kuyut ve şuyuttan âzâda istiklâli tam dahilinde icrayi hüküm edecek memleket. Eğer bu demekse, ben hükûmete bir akıl öğreteyim. Müsaadelerine maruren Yozgat ve Sivas, Ankara desinler ki, bize bilâkaydü şart verin ve buranın bitaraflığını tekeffüli düveli alına alın diyecek olurlarsa, hiç kimse bize karışmaz. Emin olunuz burada istiklâli tam ile çalışırız. Misaki milli bu mudur? Arkadaşlar bendenizin bildiği millete karşı ahkâmına ahit ve yemin ettiğimiz misaki millide bir hudutta vardır. O hudutta mütarekenin hini akdinde ordularımızın bulunduğu hudutlardır. Yalnız bunun üzerinde ufak tefek münakaşa oluyor, deniliyor ki, meselâ, ordularımız İskenderun'da değildir. İskenderun düşman işgali altındaydı. Musul bizde değildi. (Bizdeydi sesleri) Efendim 7 tarihinde amiral Kaltrop Musul'un İngiltere'ye teslimini hükümeti namına talep etti. İskenderun'un General Allenbiye teslimi. 7 Teşrinisani

tarihinde ve 21 Teşrinievvelde mütareke yapılmıştır. 8 tarihinde de Musul'un teslimini talep ediyor. Hatta ondan sonra, Musul'u aldıktan sonra, azimkâr fakat kısa devam eden hükümetin bir teşebbüsü ile İngiliz-ler Musul'u tekrar tahliye ediyor. Fakat bilâhara Ferit Paşa Hükümeti veyahut o ayar hükümet geldiği zaman, maatteessüf Musul tekrar işgal ediliyor. Musul bizim misakı millinin söylemiş olduğu mevad dahilindedir. Çünkü ordumuz henüz çekilmemiş bulunduğu bir zamanda idi. Mütarekenin akdedildiği günlerde.

MUSTAFA BEY (Tokat) — Harben almadılar ki.

ALİ SÜKRÜ BEY (Devamla) — Sonra efendiler Trakya meselesine geliyorum bunun hakkında uzun söz söyliyemiyeceğim, arkadaşlarım bu hususta kâfi derecede izahatta bulundular. Karağaçı gaip ettiren, bidayette söylediğim veçhile, rüzgarın sevkine tabi olmuş gibi, bizim hey'eti murahhasamızın hiç bir inkişafın sahibi olmadığını Lort Gürzon tarafından sevk ve idare yüzünden gaip etmiştir. Bu hale gelmiştir. Yani müsaadenizle izah edeyim. Lort Gürzon bütün mesaili ayrı ayrı yoklamak istemiştir. Biz de müzaheret etmişizdir. Bugün bunu müzakere edelim, peki demişler. Yarın şunu müzakere edelim, peki demişizdir.

Efendiler, demin arz ettiğim veçhile İngilizlerin mühim meselelerinden birisi boğazlar meselesidir. Boğazlar meselesi hal olunmadan bendeniz mesaili arziyenin hey'eti umumiyesi hal olunmadan boğazlar meselesinin tarafdar değilim. İngiltere bizden ne ister? Ticaret itibariyle o kadar alakası yoktur. İthalatımızın kısmı mühimmi Fransa'dan Fransızların İtalyanların iktisadi ve malî mesail üzerinde boğuşmaları gösteriyorki, aslen iktisaden halen alâkadar olan bu iki devlettir. İngiltere bunların üzerinde israr etti mi? Hayır. Bu kadar bir şey, İngiltere boğazlar mes'elesini istiyorlar. Hiç ben İngiltere'ye onun kabul edeceği bir şekli gösterir de mesaili arziyenin talikine imkân verir miyim? Mesail arziye buna merbut değil midir? İngiltere boğazlar meselesinde kendi arzusuna nail olduktan sonra oynuyacaktır, tabiatiyle. Binaenleyh boğazlarda itilaf edilmiş ve bu yüzdendirki Karağacı da gaip etmişizdir. Binaenaleyh bu bir hata. Mesela İngilizlerin boğazlar meselesini hal edelim dedikleri zaman, israr edip hayır, arazi meselesinin hepsi hal edilecek. Evet, evvela hepsi çorba gibi bir arada hal olunmaz, ayrı ayrı hal olunur. Fakat boğazlardan evvel gel bakalım Trakya meselesine, adalar meselesine gel bakalım karşımıza demek lâzım gelirdi. Sonra Irak'ın bugünkü şekli itibariyle zaten Irak diyorum, af buyurunuz, Musul'un evvelce de arz etmiştim ki, Lort Gürzon bir muhtıra ile Musul'un dörtte üçünü bize bırakmağı zaten söylediği halde, biz bunun bir sene zarfında veya bilmüzakere hal etmezsek cemiyeti akvama veririz.

TAHSİN BEY (İzmir) — Bu noktayı lütfen İsmet Paşa Hazretlerine sorun.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Efendiler, bunun manası bu değildir. Benim bundan anlayabildiğim itilaf imkânı yoktur. Bu mesele Cemiyeti Akvevvela hepsi çorba gibi bir arada hal olunmaz, ayrı vama sual edilecektir. Başka manası yoktur. Cemiyeti Akvama da havale edilince bütün İngiliz murahhaslarının ve müstemlekelerinin murahhasları orada rey sahibi olmak itibariyle, Musul temamen gitmiştir. Efendiler, o halde soruyorum Heyeti Murahhasamıza ve İngilizlerin hiç olmazsa ben terk tarafdarı değilim, hiç olmazsa dörtte üçü alınsaydı bizim için ehven değil miydi.

Sonra efendiler, mühim mesailden birisi olmak üzere de adalar meselesine geçiyorum ve burada müsaadeleriyle, Rauf Beyefendiye cevap vereceğim. Biliyorsunuz ki Balkan Harbinden sonra boğaz methalinde bulunan bir iki ada müstesna olmak üzere, diğer adalar Londra muahhedesi mucibince Türkiye'ye terk edilmişti. Fakat Türkiye bunu kabul etmemiştir. Bugün adaların bilfiil Yunan işgali altında bulunmasını Rauf Bey efendi buyuruyorki, ellerinden alamadıkdan sonra, adalar onlara geçmiştir. Söyliyorum ve anlatmak istiyorum ki Jüliyen Forbet namında bir İngiliz muharriri vardır. İngiltere hükûmetinin vermiş olduğu vesaikaya istinaden tarihi harb bahrisini zatı alileri de okumuştur.

HÜSEYİN RAUF BEY İCRA VEKİLLERİ REİSİ (Devamla) — Hiç şüphe etme başdan aşağıya.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Çanakkale muharebesine ait mesailden bahsederken, vesaika istinaden diyor ki; İngiltere Çanakkale'ye karşı harekât yapmağa kıyam derken Limni adasında, Midilli adasında Mondros limanını üssül hareke yapmak istemiş, fakat bu adanın dors bir devlet olan Yunanistan'a ait olması dolayisile üssül hareke yapmak istemiş, fakat bu adanın dost bir devlet olan Yunanistan'a ait olması dolayisiyle üssül hareke ittihaz etmemiş ve mütareke yapılacağını görmüş. Fakat o sırada Venizelos demiştir ki okuduğumu aynen söyliyorum, Türkler kabul etmemiştir, muahedeye gö

re o şekilde ahden Yunanlılarındır, demiştir. Bianenaleyh bir düşman arazisi işbal eder gibi işgal edersiniz demiştir.

HÜSEYİN RAUF BEY İCRA VEKİLLERİ REİSİ — (Sıvas) — Müsaade buyurun bu noktayı ikmalen bir cümle söylemek istiyorum. Yani bu defa Şükrü Beyin dediği gibi, yani mühim vekayi tarihiyeden bahis ediyorlar. Bu defa Şükrü Beyin dediği gibidir. Fakat bir noktayı ikmal etmek mecburiyetindeyim. Adalara Yunan filen hâkim idi. asker donanması ile Midilliyi İngiltere Hükümeti şeklen istimal edebilmek için bir şekli kanuni bulmak istedi ve o zaman Venizelos kendilerine katiyen müttefik iken bunu böyle ifade ederek İngilizler kullanabilir dedi. İngilizler kullandıktan sonra bu gün yine Limni adasını Yunanlılara teslim etmiş bulunuyor hakikat budur. Fakat siyasi manavra değildir.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Bendeniz bunun aksini söylemedim. Bendeniz diyorumki Venizelosun kendisi bize emsal göstermiştir. Venizelos adaların bize ait olduğunu söylemiştir. Sonra efendiler diğer misali göstereceğim. Efendiler eğer biz adaları istersek bize belki vermezlerdi. Almak için de kuvvetimiz yoktu. Fakat adaları daima istersek kendi şeklinde bırakabilirdik. Bunun üzerinde oynayıp muvaffak olmak için seneler vardı. Tekrar Rauf Bey efendiye hatırlatmak isterim. Aleant adaları meselesi.... Bilirsinizki bu adalar İskandinavya ahalisi ile meskûndur. Fakat ne yapalımki Finlandiya'nın muzafatındandır, yanındadır. Fakat aynı devletler bütün halkı İskandinavya'da İsveç'de olduğu halde bu adayı Finlandiya'nın bir cüzi, bir cüzi gayrı müfariki olmak üzere Finlandiyalılara vermişlerdir. En ufak bir misali askeri söyleyeyim. Ben berriye erkânı harbi değilim. Fakat söyleyeyim size efendiler. Yunanlıların ordumuz önünde kaçabildiği bir avuç asker, Sakızadası sayesinde kaçmıştır. Midilli adası sayesinde kaçmıştır. Efendiler, o adalarki bizim bahçe duvarımız, harimimiz duvarıdır ve o adalar elimizde bulunmadıkça Anadolu'nun selâmeti hiç bir vakit müemmen değildir. (Çok doğru sesleri.) Efendiler, devletler o şekilde hareket etmişlerdirki lütfen bize Bozcaadayı. İmrozu veriyorlar. Fakat bunlara muhtariyeti idareyi vermeyi unutmuyorlar. Tahkim ettirmemeği unutamıyorlar. Fakat beri tarafından bilâ kaydü şart adaları Sakızı, Midilliyi, İstanköy vesaireyi Yunanlılara bırakıyorlar. İyice hatırımda yoktur. Belki istihkâmat yaptırmıyorlar. Fakat tayyare hangarı filan hep yapacak. Anadolu'nun üstünde tayyare gezmeyecek efendiler. Onun manası nedir? Boğazı müdafaada kullanacağız vehemile o iki ufak adayı tahkimden men eden devletler Yunanistanın o iki ada üzerinde tayyare hangarı vesaire yaptırmanın manası nedir? Efendiler zamanı geldiği vakit Anadoluya atlayın demektir. Başka hiç bir manası yoktur. Efendiler, hiç olmazsa bu adaları garbi Anadolu'da yapılan ve esas devletler tarafından kabul edilen tahdidata tabi teşkil edemez miydi? Efendiler Alanit adaları vesaire hal edilmiştir. Bunlar misal gösterilerek bu adaların her birisinin arasındaki mesafe pek cüzi olduğu halde, bunların buranın cüz'ü lâyenfeki olduğunu anlatamamışlar mıdır? Sonra efendiler, geliyorum İtalya adaları meselesine, İtalya'da bulunan on iki ada meselesine. Bu on iki ada da bilâ münakaşa İtalyanlara terk edilmiştir. Bilâ müzakere terk edilmiştir. İtalyanlara o kadar gafletle terk edilmiştirki; hatta Balkanlarla yaptığımız Londra muahedesi mucibince bize bırakılan (Meyis) adası bile bize bırakıldığı halde, bunlar bile bilmeyerekten, düşünmeyerekten gaflet ile terk edilmiştir. İşte heyeti murahhasanın ne kadar kati bir şekilde işe sarıldığının alâmeti işte budur. Efendiler Meyisin mevkiini düşününüz ve İtalyanların bizim Finike sahillerindeki, Kaş sahilindeki vaziyeti düşününüz. Ondan sonra efendiler bilmeyerek, orayı, Meyis adasını bilâ müzakere vermeyi düşününüz. Sonra bu heyeti vekile bu meseleyi müzakere etmek için yine bu heyeti murahhasayı göndermek istiyorlar. Arkadaşlarım bu adalar meselesini Uşi muahhedesi mucibince Trablus garp ve Bingaziyi de muharebe terk edildiği zaman bize bırakılacağını söylemişlerdir. Böyle kalmamıştır. Sevr muahhedesi mucibince adalar İtalyanlara verilmiştir. İtalyanlar Yunanlılar ile mukavele yapmışlardır. Fakat bilahara Venizelos - Kostantin davasiyle bundan vaz geçmişler geri almışlar Uşi'yi yırtmışlardır. Binaenaleyh Boğazlar üzerinde bir takım eşkâl tevalı etmiş gitmiştir. Bu adalarda İtalyanların hakkı olmadığı kendilerinin bidayeten vermek istedikleri kabul ve tasdikleriyle, ikincisi devletler arasında bir anlaşma neticesinde Yunanlılara vermek istemeleriyle ve bil fiil mukavele yapmalariyle sabittir. Binaenaleyh İtalyanlar muahhede icabında bize vermeye mecbur oldukları bu adayı nasıl olur da bize vermezler? Kısa mesafede bulunan ve Anadolu'nun divarı mesabesinde bulunan ve Anadolu'nun muhafazası için elzem olan bu adaları nasıl veriyoruz? Efendiler, bundan sonra bizim büyük bir filo yapmamıza imkân yoktur. Fakat bu memleket şu kadar sahile maliktir ve bu sahil elbette bir donanmaya maliktir ve bu donanmada bizim ufak gemileri-

mizce incelir filo olacaktır, tahtelbahir vesaire... Efendiler, bu adalar Yunanlılar elinde bulundukça katiyen imkân yoktur. Anadoluyu bahren müdafaa ve muhafaza edemezsiniz. Ben de bir talebe sıfatiyle söylüyorum. Bu adalar onlar elinde bulundukça tahtelbahirin de kıymeti yoktur. Tayyarelerin de kıymeti yoktur. Adaların bu kadar kıymeti vardır. Efendiler nasıl bir zihniyetledirki; bu heyeti murahhasa hiç müzakere etmeden bu adaları İtalyanlara tahsis edivermiştir ve ne mukabilinde, hangi ivaz mukabilinde efendiler soruyorum?

HAFIZ AHMET BEY (Biga) — Semahatlerinden. semahatlerinden.

RASİH EFENDİ (Antalya) — Antalya ve İzmiri de yakında vermek için....

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Efendiler, çok ümit ederdimki; katiyen kabul etmem. Yani adaların ehemmiyeti üzerinde bu kadar ısrar ettikten sonra verilmesine taraftar olamam. Fakat zahiren olsun bizim gözümüzün önüne maddi bir şekil getirmek için deselerdi ki, evet efendiler biz bu adaları Rodos vesaireyi verdik, amma buna mukabil de şunu aldık. İtalyanlar şunu teslim ettiler. Tasdik ettiler. Filan şekilde maddi hiç olmazsa şunu kabul ettiler. Bu yok.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Kapitilasyonları kaldırıyorlarya işte...

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Efendiler, hukuki mahiyettedir. Fakat bizim resmi bir memurumuz bidayette demişti, ki Astropolya ile Rodos İtalyanlara verilince, diğerlerini bize terk edeceklerdir, demişti. Bir memurumuz, İtalyanlar ile temas eden bir memurumuz - zamanı gelince ismini söyliyeceğim - dikkat buyurun, bir memurumuz demiştir ki; Rodos ve Astro - Polya'ki üssülbahir yaparlar, bu iki adayı verince diğerlerini verecektir, demişlerdir. (Tekrar et sesleri) Efendim, İtalyanlarla temas eden bir memurumuz demiştirki; Rodos ve Astropolya adalarını İtalyanlara bırakacak olursanız, diğer adaları İtalyanlar bize bırakacaktır, demişlerdir. Bundan dahi istifade edilmemiştir.

Efendiler gazete havadisleri mesaili mühimme hakkında karar vermek için kat'i medarı istinat olamaz. Bunu ben kabul ederim. Fakat mesaili mühimmeye dair verilen gazete havadisleri makamı aidi tarafından resmen tekzib edilmezse, zımnen tasdik edilmiş demektir. Bunun içindir ki istihbarat ve matbuat daireleri daima gazetelerde gördüğü mühim havadisleri doğru değil ise, yine matbuat vasıtasile tekzib ederler. Basılan şu matbuat hülasalarından bir kısmını okuyacağım, müsaadenizle. Rauf beyin müteaddit ısrar ve tekziblerine rağmen. (Gazetedeki haberi okudu.) Bunu Ankara matbuat hulasası yazıyor ve altında da mütalası bu kadar ve basıldığı tarihde dört marttır.

HÜSEYİN RAUF BEY — (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Müsade buyurulursa bu noktayı tenviren bir şey arz edeyim. Şükrü Bey müsaade ederse, efendim, bunu Parisienne muhabiri namiyle bir zat, mesailimizi eşkâl ile meşguldur. Riza Nur Beye de atfen bir şey çıkarmıştı. Onu tekraren tekzibe rağmen, yine ortaya o işi atar ve işleri karıştırır. Bu gazete muhbirinin kimin namına çalıştığını endişe ile düşünmek lâzımdır. Bunu da şimdi işitiyorum. Fakat beş gündür huzurunuz da istiçvap edilmekdeyim.

HAFIZ HAMDİ BEY (Biga) — Rauf Paşa bu beyanatında bulunmak için bu salahiyeti nereden almıştır? Herkes kendi kendine siyaset mi takip edecek?

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Efendiler, arazi mes'elesi itibarile kısa surette arz etmek istediğim iki nokta daha vardır. O da Yemen mes'elesidir. Yemen hakkında gerek bu projede, gerek mukabil projede bir söz görmiyorum. Bu gün Yemen her hangi bir ecnebi tarafından tahtı işgalde değildir. Bilakis bizim namımıza icrayı hükümet eden bir vilayettir. Buradaki bir madde mucibince şu muahedede zikredilen hudut haricindeki araziyi tamamen terk edecek olursak, bu Yemen'i tamamen terk etmiş olmuyor muyuz?

Efendiler, ekalliyetler mesailinden ecanibe ait olan mevattan kimse bahsetmedi. Bendenizin burada okuduğum mevat akalliyetlerin himayesine karşı yapılan mevad nazarı itibare alınacak olursa, görülüyorki efendiler memlekette, hükümdarı Cemiyeti Akvam olan diğer bir hükümet teşekkül etmektedir, Geçen gün muhterem arkadaşım Hafız Mehmet Bey kapitülasyonlardan bahsederken, yalnız bunun bir tek maddeden ibaret olduğunu söyledi, adli mesaiide. Şimdi efendiler, bu gün biz kavaninimizde mevcut olan bir takım ahkâmı bilâ lüzum birer madde şeklinde tesbit etmiş ve bütün cihana karşı taahhüt altına girmiş oluyoruz. Buna karşı diyebilirlerki e.. devletler bu ekalliyetler mes'elesi itibarile musirdir. Binaenaleyh bu şekilde muahede yapmazsak sulh meselesi hal edilemezdi. Fakat efendiler, zan ediyorumki, bu gibi mesail ayrı bir beyenname şeklinde neşredilecek mesaildendir. Beyenname şeklinde neşretmek kâfidir. Bunu bu şekilde bir teahhüdü düvali şeklinde koymak

doğru değildir. Çünki, devletlerin hayatı bir çok inkilabata maruzdur ve bir takım med ve cezri vardır. Burada bu gün ehemmiyetsiz görülen mesail, yarın zaif zamanımızda bizim başımıza belâ olur ve tarihi tekerrürden ibarettir. Bunu hepiniz bilirsiniz. Tarih tekerrürden ibarettir. Hepiniz bilirsiniz ki; âtıfet şeklinde verilmiş bazı müsaadat, son asırda, bizi olduğumuz yerde bağlar bir zincir esaret olmuştur. Şimdi bendeniz korkarım ki, şuraya konan ve ehemmiyetsiz görünen bu mevad ileride ecdat ve ahfadımız için yeni bir kapitülasyon teşkil edecektir. Hal ediyoruz ve kabul edilmiştir, denilen ekalliyetler mes'elesi de hal edilmemiştir ve doğru değildir. Eğer bunu hal etmek için bir şey isteniyorsa bir muahhade'i düveliye şeklinde beynelmilel bir muahhede şeklide ortoya koyup taahhüt altına girmekten ise, alelade bir beyanname ile halletmek daha yerinde olur. Tarihimiz de vardır. Meselâ Gülhane Hattı Hümayunu, vesaire gibi. Bunlar zaten her hükümetin teb'asına vereceği bir takım hukuktur. Bunu beyenname şeklinde neşr etmek kâfidir. Bir takım kayıt altına almakta mana yoktur.

RİZA NUR BEY (Sinop) — Misaki millinin beşinci maddesini okuyunuz. Beynelmilel muahhedat beyenname değil. Misaki Milli bunu kabul etmiştir ve o muahhedeyi açınız, onunla karşılaştırınız. Bunu yaptınız mı rica ederim? Yapınız da ondan sonra söyleyiniz.

SIRRI BEY (İzmit) — Bütün milletler arasındadır.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Müsaade buyoruz efendim. Riza Nur Beye soruyorum. Bunu iki de bir söyliyorlar. Misaki Milliye riayet yalnız Yunanistanla bir mukavele yapmakla mı kabil? Sırbistan'da bulunan müslümanlar için bu niçin yapılmadı?

RİZE NUR BEY (Sinop) — Yunanistanla değil efendim. Alelitlak söylenmiş bir şeydir. Ne Yunanistan, ne Balkan ve nede sair devletler mevzuu bahis değildir. Yalnız Türkiyenin beynelmilel mevcut muahhedat mucibince hukuku ekalliyeti kabul etmesi vardır.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Efendiler, misaki millinin bu noktası iki kısımdan mürekkeptir. Birisi bizim taahhüdümüz hakkındadır. Diğeri, diğer devletlerin taahhüdü hakkındadır. Riza Nur Beyin bunu tam olarak buraya koyması için, diğerlerinin taahhüdünü de buraya koydurması lâzım gelirdi. Onlar onu oraya koymazsa, bizim de bunu kabul etmeğe mecburiyetimiz yoktur. Misaki Millimiz yek taraflı değildir, zültarafeydir. Benim hukukuma riayet etmek şartiledir ki, ben de onun hukukuna riayete mecbur olayım.

RİZA NUR BEY (Sinop) — Müsaade buyurunuz efendim. Bunu böyle uzun uzadiya söylemenin hiç bir faidesi yoktur. Birçok uzuyor ve halle iktiran etmiyor. Biz bunu Yapamamışızdır. Ali Şükrü Bey Efendi akkalliyetler hukukunu (Gürültüler) Rica ederim dinleyiniz. Ali Şükrü Bey akalliyetler hukukunu deruhde etmelidir. Bir beyenname ile akalliyetler hukukunu kabul ettirmelidirler ve mütekabilen kabul ettirsinler.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Rica ederim efendiler, müsaade buyurunuz, cevab vereyim. Efendim, bendeniz söze başlarken demiş idimki: murahhasların şahısları muhteremdir. Yapacağımız tenkidat yaptıkları siyaset itibariledir. Tenkidatta onlar yapamadılar dersem, onların yapamadıklarını ben yaparım demek değildir. Bunu söze başlarken söyledim, zan ederim. Riza Nur Beyefendi burada yoklardı. Fakat mademki Riza Nur Beyefendi böyle buyurdular. Ben de diyorum ki; şu acizmle kabul ederdim. Fakat mes'eleyi bu çıkmaza sevk etmezden evvel (Bravo sesleri) alkışlar, mes'ele Hükümet Reisi tarafından ya harp ve ya fedakârlık şeklinde karşıma gelmeden bana gelmiş olsa idi, hal edeceğime kani idim efendiler.

RİZA NUR BEY (Sinop) — Terk etmek benim elimde değil idi, ki hey'eti Celile beni intihab etti. Siz intihap ettiniz (Haşa sesleri) (İntihap etmedik sesleri)

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Efendiler; maalesef bendenizin talihsizliğim, bu gün sesim yoktur. Söyliyeceğim söz pek çoktur. Bunun on mislidir. Fakat sesim yoktur söyliyemiyorum. Mütemadiyen kesilip şunu söyliyeyim, ki efendiler; vaziyet budur. Hulasa ediyorum. Efendiler maalesef bir çıkmazın içindeyiz.

RİZE NUR BEY (Sinop) — Taahhüt yoktur.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Memleketin hakiki menafini düşünerek, hakiki ve selim bir karar ittihaz etmeğe bu gün için imkânı maddi yoktur efendiler. Çünki, efendiler; arz ettiğim gibi, mükemmel fırsatlar gaib edilmiştir. Bu gün öyle bir vaziyet karşısındayızki ya harp, yahut fedakârlıkla sulh karşısındayız. Fakat üç ay evvel öyle değildi efendiler. Üç ay evvel çok başka idi, bu gün hükûmet bizden bu şekilde bir karar alamaz. Ya harp kararı

vermek ve yahut fedakârlığı kabul etmek şartile sulh yapalım. Hükümet böyle bizden bir karar alamaz. Hükûmet vaktile işi bir çıkmaza doğru gittiğini gördüğü vakit gelip bize bu işin içinden çıkamayız. Bu iş sarpa sarıyor, netice buna vasıl olacaktır deseydi o vakit düşünürdük. Şu meclis Sakarya harbinde olduğu gibi, yarı yolda işe vaziyet ederek memleketi sahili selâmete çıkarırdı. Fakat efendiler bu günden ne fedakârlık mes'uliyetini üzerime alabilirim, ne de harb mes'uliyetini. Çünkü bu işi yapan ben değilim. İşi bu reddeye getirmekde ben amil değilim. Yapılacak mesele efendiler, bu günkü vaziyet karşısında âzami bir menfaat temin etmek şartile - Azamiden maksadım yani mümkün olabileni demek istiyorum - fedakârlık yapmamak mümkün değil. Fakat verilen mukabil proje ile ayakları bağlı olan ve gemi-i tabirince, başvermiş olan Hey'eti murahhasamız hariç olmak şartile, yeni bir hey'eti murahhasa ile, yani bunu kabul etmişiz görünmemek için yeniden bu işi asgari fedakârlıkla bitirmektir. (Alkışlar) Efendiler izah etmişimki, bu mukabil projeyi emri vaki yapan hey'eti murahhasa bizden üstüne daha fedakârlık koparacaktır. Binaenaleyh yapılan şey gayri caizdir. Başka türlü yapacak ve bunu bu feci derecede üzerine alacak başka kimse yoktur. Yani bazılarının zannettiği gibi korkmasınlar. Hükümet terki mevki etse bile, bu vaziyette onun yerine geçecek kimse yoktur. Bu gün hey'eti murahhasa ve murahhaslık mes'elesi değildir. Belki gidecekler bulunur. Kendilerine güvenip gidecekler vardır. Onun için bunlar çok acı ve feci vaziyettir. Fakat efendiler, bu vaziyete bizlerde sebep olduk. Kendimizin de sebep olduğumuzu söylersek biraz insaf edin kendimiz sebep olduğumuzu söyliyeceğim. Mesela müzakeratımız noktai nazarından, mesail noktai nazarından arz edeceğim. Hey'eti murahhasamız adlî kapitülasyonları müzakere ederken hey'eti adliyemiz bir şey yapamıyor. İstiklâl mahkemeleri gönderelim diye bar bar bağırdı. Binaenaleyh hey'eti murahhasamızın karşısına gelen düveli müttefika murahhasları, görmiyor musun, senin mebusların diyorki adliyemiz iş yapamaz, adliyemizin hukuku haktan tevzii adalete kudreti yoktur. İstiklâl Mahkemesi gönderelim diyorlar. Binaenaleyh bunun karşısında adlî kapitülasyonları ilga edemeyiz demişlerdir.

RİZA NUR BEY (Sinop) — Evet, o vakit zaif düşdüğü gibi, bu gün de hey'eti murahhasa zaif düşmüştür. (Celse hafidir sesleri).

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Sonra ikincisi efendiler; bidayette hey'eti murahhasamız gerek teati şeklinde ve gerek tâli komisyonlarda bu bize verilen kırmızı kitapda mevcut olmayan bir takım anlaşmalar, itilaflar yaptığı halde bunlardan sarfı nazar edilmiştir. Sebebi efendiler, bunun bir çok esbabı olabilir. Benim aklıma gelen nedir biliyor musunuz? Bizi bizden çok iyi bilen İngiliz'ler, memlekette bir şey patlamak üzere olduğu hissini vermekliğimiz olmuştur. Efendiler bunu böyle bilin ki İngiltere öyle mel'un bir millettirki, harbı umumide casusunu Alman İmparatorunun sofrasına oturtmuştur. Bu kadar mel'un bir milettir. Efendiler, bizim haleti ruhiyemizi pek iyi bilen, ziyadesile bilen insanlardır. Bu gün celseyi hafiye değil mi? Bunun hepsini işitir, hepsinden haberdar olur. Binaenaleyh bizim memleketin ruhunu, ananenatını bizden çok iyi bilir. Efendiler yalnız Musul hakkında. Bağdat hakkında benim bildiğim 800 sahifelik, on cilt kadar ellerinde kitap vardır. Bizim elimizde bir cilt yoktur. Binaenaleyh şu kurtulacak, şu kana boyanacak, bu post kurtulacak diye bağırırsak, daha bir şey olmadan İngilizler bunlarda bir şey patlıyacaktır diye işi tehir ederler ve etmişlerdir. İngiltere işi daima talikan kazanmıştır. (Bravo sesleri, Alkışlar) Efendiler bu memleketin muhtacı hal ve islah olduğuna bu günkü hali perişanımız şahittir. Bunu görmeyen kimse yoktur. Fakat efendiler, bütün dünya muvacehesinde şu postu evvela kurtarmak lâzımdır. Bu işi yapmak ve bunu temizlemekden evvel kalkar, gönlü bir takım ıslahat yapmak için şunu yapacağım, bunu yapacağım demek İngilterenin eline müthiş bir silah vermek demektir. Buna binaen hey'eti murahhasamız muvaffak olamamıştır. Aderni muvaffakiyyette biz de büyük âmil olmuşuz (Bravo sesleri)

M. DURAK BEY (Erzurum) — Anlıyorum ki rüfekai kirama bir usanç gelmiştir.

Müsaade buyurursanız yarın devam edeyim.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Paşa hazretleri celseyi kapamazdan evvel maruzatım vardır.

REİS — Efendim malumu âliniz, mukayyet olanların ismi 68, 69 kişidir. Malumu âliniz herkes söz söylemek arzu eder ve hakkıdır. Üç dört saat evvel müzakerenin kifayetine dair bir takrir gelmiştir (Gürültüler) (Nasıl kâfi sesleri) Müsaade buyurunuz bitireyim, elime alamıyorumki, mademki 70 kişi söz söyliyecektir. Onun için müsaade ederseniz ya arkadaşlarımız tekrar etmesinler, söylenmiyen sözleri söylesinler, yahut bir iki arkadaşımız söylesin de celseyi öyle tatil edelim.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Celseyi kapanmadan evvel maruzatım vardır. Arkadaşlar bu günde müzakere kâfi görülmüyor, yine müzakere yarine talik ediliyor. Hükûmetiniz, mükerreren benim ağzımdan hey'eti aliyenize arz ve ifade etmekte muztar kalmışımdırki hadisat ve zaman tevekkuf ve intizar etmiyor. Söyliyeceğim ve anlatacağım. Arkadaşlar biz hükümetmiyiz? Biz Hükûmetiniz vazife göremiyoruz. (Niçin görmüyorsunuz, görünüz sesleri) Söyliyeceğim efendim, müsaade buyurunuz. Diyoruzki size efendiler, öyle bir hadise olurki harbı intaç edebilir. Biz ise sulh mu yapalım harpmı yapalım diye müzakere ediyoruz. (Sulh olmadı sesleri) Kendi kendisine olsun. Hükümet şeklinde Meclise bırakamayız. Onun için efendiler çok rica ediyorum. Eğer bu müzakereyi böyle neticeyi gayri muayyen olarak, müsbet teklifler dermeyan buyurmıyarak devam ettireceksek, hükümetiniz tehlikeye kanidir. Bu böyle olmaz. İsterseniz şimdi karar veriniz, bizi mes'uliyetten kurtarınız, Efendiler. Ne demek istediğinizi ben anlıyayım. Yahut çok rica ederim, tatil edin, yemek yiyelim, devam edelim. Yahut tatil edelim yarın sabah toplanalım söyliyelim, söyliyeim hakkınızdır. Yine bu akşam tatil edelim, yarin toplanalım. Efendiler, ordulara kumanda eden bir Erkânı Harbiye Reisi var, bir hükümet var. Bunlar kararınızın ne olacağını anlamalıki bir an evvel vazifesine hazırlanmalıdır. Bu nasıl olur? Altı gündür müzakere ediyoruz, aynı noktadayız.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Sabaha kadar.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Evet sabaha kadar devam edelim. Bitmezse yarin akşama kadar devam edelim. Fakat ara verilirse vakit geçirmek tehlikelidir, vatana. Bunu söyliyorum. Biz şimdiki şeklimizi iki kelime ifade edelim . Heykel gibi kağat imza ediyoruz. Muamelatı hakikiyei harbiye elimizde değildir. Nasıl olur ve bunu nasıl tecviz edersiniz? Onun için tenevvür etmedi ise muhterem arkadaşlarımın hakkı kelâmını kullanması lazımsa devam edelim. Müzakereye fasıla vermiyelim, 24 saat kâfi değildir.

NECATİ BEY (Lazistan) — Reis Paşa hazretleri daha iki gün oldu müzakereye başlıyalı. Bu iki günde müzakerenin üç buçuk saatını zâtı âlîniz işgal ediyorsunuz. Binaenaleyh, iki gün zarfında arkadaşlar ancak dört saat kadar söz söyledi. Binaenaleyh on gün devam etsin beş gün devam etsin

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Sabaha kadar devam edeceğiz.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendiler, ben arkadaşlar söz söylemesin demiyorum. Masal söylemedim. Vazifemin, mes'uliyetimin size karşı ifasını emrettiği işi yaptım. Yani ben burada hikâyemi anlattım.

NECATİ BEY (Lazistan) — Arkadaşlar da hikâye anlatmadı.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Ne zâtı âliniz anlatıyor, ne kimse. Ben devam edelim diyorum. Söyleyiniz, altı saat mesai, milletin hayatı mevzuubahis olurken kâfi değildir.Yirmi dört saatte altı saat yaptım. Devam edelim. Yahut söyliyorum size, devam buyurmayacaksanız, böyle imza vazifesile meşgul oluyor, Hasıl olacak neticeden yalnız siz mes'ulsunuz.

SAMİ BEY (İçel) — Paşam, sık sık bahis olunuyor. Bu Mecliste, tehlike nedir?

REİS — Bana da söz bırakınız da mütalaamı söyliyeyim. Arkadaşlar sizin de hakkınız var, hey'eti vekilenin de hakkı var hey'eti vekile üzerinde mes'uliyet var, bizim üzerimizde de bir mes'uliyet vardır. Bizim aramızdaki bize ait olan mes'uliyet zamanın uzamasına aittir. Binaenaleyh bendeniz bir şey düşünüyorum yarın akşama kadar arkadaşlar her biri tahminen yirmişer dakika sözlerden mada esaslı söyliyecek olurlarsa, hepsi akşama kadar söylerler. eğer yarın akşama kadar bütün müzakereyi kabul ederseniz (olmaz sesleri) intaç edersiniz, reyinize koyuyorum.

NECATİ BEY (Lazistan) — Yarın saat onda başlıyalım. Akşama kadar devam edelim.

REİS — Bir takrir var okuyoruz.

Riyaseti Celileye

«Sattıklarından maksadım Musulu mesaili maliye ve İktisadiyeye taviz suretiyle tatrik ettiler demektir. Haşa tariz kastiyle değildir. Bu, hatırıma bile gelmemiştir. Başka türlü anlamaya mahal yoktur. Eğer para mukabilne sattıklarına kani olsaydım, bunu o suretle değil başka surette ve sarahatı kâfiye ile ifade ederdim. Bina berin Hamdullah Suphi beyin bana tevdi ettiği sözlerini geri almasını teklif ederim. Almadıkları halde söyledikleri sözleri aynen ve temamen kendilerine müteveccih addettiğimi arz eylerim.

Ergani
Emin

REİS — Efendim Emin bey sözlerini tashih etti. Hamdullah Suphi beyde sözünü geri alır.

ŞEVKET BEY (Saruhan) — Eğer o maksat yoksa sözlerinde Hamdullah Suphi beyin sözlerine lüzum yoktur.

REİS — Müsaade ediniz arz edeyim istirham ederim. Hükümetinizin de Meclisi Âlinizin de bu işi bir an evvel tedvin edecek... (Gürültüler) Yorulduğunuz anlaşılıyor. Yarın saat onda içtima etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

Riyaseti Celileye

Misakî Milli haricinde müzakereye selâhiyetimiz olmadığından keyfiyetin milletin arayi umumiyesine arzını teklif ederim.

İzmit
Sırrı

Riyaseti Celileye

Müzakerenin böyle günlerle uzamasına sebep müstagil gördüğüm bir noktayı ki içtihadınca heyeti umumiyemizin efkârından mühimdir, tavzih ediyorum.

Diyorlar ki heyeti mürahhasamız Lozana gitti. Üç ay müddetince var kuvvetin sarf etmek suretiyle her türlü hudut fevkine çıkarcasına çalıştı. Bu mesailerine rağmen müttehit bir cephe halinde arzı endam eden heyeti düveliye tarafından tertip olunmuş bir proje berayi imza yedlerine verildi. Sevr'in bir nevi diğer ve hattâ ağrebi mahiyetinde görülmekle bittabi kabul etmiyerek Ankara'ya hareket etti. On gündür heyeti vekile, heyeti mürahhasa beraber başbaşa vererek devam eden müzakerat neticesinde elbette kendilerince kabili kabul bir şekil bulunmuştur. Bu bulunan şekle dair ihzar olunan proje niçin Meclise verilmiyorda yalnız beyanatları arasında şu veya bu tarzdadır, deniliyor? Halbuki bu beyanat kimsenin zihninde tamamı ile kalmıyor ki imali fikir kabil olabilsin. Binaenaleyh karanlıkta tabanca sıkmak kabilinden rey vermek gibi hataya sahik değil midir? İşte bu kabil mehazire mahal kalmamak ve her madde üzerine âza bihakkın imali fikir edebilmek üzere ihzar olunan mukabil projenin tabı ve tevzii teshil ve taksiri müzakerat emniyesi ile teklif eylerim.

Muş
Ahmet Hamdi

Riyaseti Celileye

Reşat Bey ve rüfekasının vermiş oldukları takririn tayini esami ile reye vazını teklif ederim.

6 Mart 1339

Saruhan	Manisa
Mahmut	Dr. Tevfik Rüştü
Bursa	Gaziayıntap
Şeyh Servet	Kılıç Ali
Kozan	Konya
Mustafa	Kâzım Hüsnü
Kozan	Cebelibereket
Dr. Fikret	İhsan
İstanbul	Şarkikarahisar
Adnân	Memduh
Maraş	(Yeri ve imzası
Aslan	(Okunamadı)

Riyaseti Celileye

6 Mart 1339

Salim bir müzakereye girişmek için evvel beevel Lozan'da heyeti murahhasamız tarafından düveli müttefikaya verilen 60 maddelik proje ile şimdi Heyeti Vekilece ihzar olunan projeleri tabı tevzii veyahut arkadaşlara yazdırılmasını, andan sonra müzakereye mübaşeretini teklif eylerim.

Erzincan
Hüseyin

Riyaseti Celileye

6 Mart 1339

Muahedei sulhiyenin 340 küsür azası ile müzakere edilerek ret veya kabulüne karar vermenin imkânsızlığı tahakkuk etmekte olduğundan Heyeti Vekilenin itimat meselesi mevzuu bahsedilerek akdi sulh için itimadı haiz bir Heyeti Vekile intihap veyahut Heyeti hazıraya itimat buyurulmasını teklif eylerim.

Trabzon
Hafız Mehmet

Riyaseti Celileye

6 Şubat 1339

Günlerden beri mevzuu münakaşa ve müzakere olan mesele iyice tenevvür ve tavazzuh edebilmek için söz alan arkadaşların söz söyleyebilmesi ve söz söylemekte bulunan hutebanın da asıl maksat ve sadet dahilinde söz söylemesini teklif eylerim.

Lâzistan
Mehmet Necip

Riyaseti Celileye

«Sattılar» dan maksadım Musulu Mesaili Mahiye ve İktisadiyeye taviz suretiyle tavik ettiler demek idi. Haşa tariz kastı ile değil idi ve bu hatırıma bile gelmemişti. Başka türlü anlamaya mahal yoktur. Eğer para mukabilinde sattıklarına kani olsaydım bunu o suretle değil, başka suretle ve sarahati kâfiye ile ifade ederdim. Binaberin Hamdullah Suphi Beyin bana tevcih ettiği sözlerini geri almasını teklif ederim. Almadıkları halde söylediği sözleri aynen ve tamamen kendilerine müteveccih addettiğimi arz eylerim.

5 Mart 1339

Ergani
Mehmet Emin

Riyaseti Celileye

5 Mart 1339

Görülüyor ve açık olarak anlaşılıyor ki Heyeti Vekilemiz ve sulh mürahhasalarımız her ne pahasına olursa olsun bir sulh akit müstaceliyetini badema iktiham edilecek fedakârlıklara tercih buyuruyorlar.

Kabul etmek lâzımdır ki harp kabineleri, sulh kabinesi, harp meclisleri sulh meclisi olamazlar ve olmak ihtimali de yoktur. Vaziyeti hazıranın taliki müzakerat noktasından 3 ay daha tahammülü imkâniyesi olmasına nazaran bugünkü yorgun olan harp meclisinin hemen yeniden bir meclisin intihap emrinin kabulü ile sulhun gelecek meclis tarafından tespitinin tahtı karara alınmasını teklif ve bu suretle misakî milliyenin taarruzdan masuniyetinin muafazasını istitaf ederim.

Erzurum
Mehmet Salih

Riyaseti Celileye

Müzakerenin mevzu gayet mühim vekillerle müvekilleri arasında 3 senelik cidalin, fedakârlığın muhasebesini mutazammındır. Hesap Büyük Millet Meclisi ile millet arasında vakî ve verilecek hesap millete verilecektir. Millet muttali olmaması anlaşılmaz bir keyfiyettir. Binaenaleyh açık celseye geçilmesini ve müzakeratın açık celsede icrası lüzumu teklif eylerim.

5 Mart 1339
Bitlis
Yusuf Ziya

Riyaseti Celileye

Sual ve cevap hakkında ki takrirler tevali ve tekerrür ve tedahül etmektedir. Bu suretle asıl maksat' zayi olmaktadır. Bir çok arkadaş söz almıştır. Heyeti Vekile Riyaseti de kendi noktai nazarını dermeyan edecektir. Bu mükerrer sual ve cevaba nihayet verilerek Heyeti Vekileyi dinlemeden evvel 3 günden beri söz alan arkadaşların mütealâsını dinlemeye karar verilmesini teklif eylerim.

Lâsiztan
Mehmet Necati

Riyaseti Celileye

Musul misakî milli dahilinde vatanın lâyetecezza bir cüz'ü olduğu halde bir sene zarfında müzakeretenhal olunamaz ise Cemiyeti Akvama tevdi edilerek orada verilecek karara ittiba gibi bir fikri Hariciye Vekâleti vazıhan söyledi. Cemiyeti Akvam İngiliz mahiyetinden gayri bir şey olmadığı kaziyesi müttefikünaleyh olduğuna nazaran her halde aleyhimize berveçhi peşin hüküm vereceği pek, pek aşikârdır. Şu halde Musul'un şimdiden ziyaı bâriz bir hakikat olduğu tabii ve bu takdirde vilâyatı sitte namını bir vakit taşıyan malûm 6 vilâyetin dahi vaziyeti müşevveş bir hal iktisap edeceği de pek bedihidir. Binaenaleyh buralarına hacet ve havalii Şarkiya itibariyle haizi ehemmiyeti azime olan Musul'un her türlü tertibat ve tesvilâta merkez ittihazına imkân kalmamak üzere İngiliz Kuvayı berriye ve bahriyesinden tahliyesi ile bir idarei muvakkatai mahalliye tesis ve her suretle harici nüfustan tecrit edildikten sonra bir sene zarfında arayı umumiyeye müracaat sureti ile halli gibi sulh kaziyei mühimmesinin teminine hâkim olacak bir çarei mütavassıta taharrisini teklif eylerim.

Muş
Ahmet Hamdi

Riyaseti Celileye

6.2.1339

Düveli mutelife tarafından heyeti murahhasamıza tevdi kılınan sulh projesi ve heyeti murahhasamızdan da bilmukabele berayı istikşaf tevdi kılınan 12 maddelik proje tarafımızdan ariz ve amik tetkik edilmiş ise de, meselenin iç yüzüne ıttıla hasıl edilememiştir. Yalnız bütün halkça bir umde ve bir akide haline gelen istiklâl ve istihlâsı vatan ile Misakı Milliyenin muhafazası gibi hututu esasiyenin temini hiç bir veçhile projelerden ve bu projeleri tefsir ve tevile mecbur kalan alâkadaranın mufassal beyanatından anlaşılamadığından ihtimali bait gözüken sulhun akti için hututu asliyei selâseden hiçbir suretle fedakârlık yapamıyacağımızı ve maksadü gayenin istihsali için bidayette olduğu gibi mütecellit ve mütesanit bir suretle mütevekkilen alâllâh teşmir sakı sây ile bir ikinci «Sevr» imzasından içtinap edeceğimizin, tevdi kılınan sulh projesine cevap olarak bildirilmesini teklif eylerim.

Lâzistan Mebusu
Mehmet Necati

Riyaseti Celileye

Mevzu müzakereye müteallik olarak gerek arkadaşlarımız tarafından verilen takririn ve gerek hükümetin teklif ve talebine taalluk eden bütün mesailin tayini esami ile reye vazını teklif eyleriz.

6 Mart 1339

Bitlis	Siverek
Yusuf Ziya	Sırrı
Van	Mardin
Hasan Sıddık	Emin
Siverek	Ergani
Abdül Gani	Sırrı

Saruhan	Mardin
Ömer Lûtfi	Mitat
Muş	Urfa
Gani	Pozan
Mardin	Biga
İbrahim	Hamdi
Çorum	Ergani
(Okunamadı)	Emin
Erzincan	Erzurum
Hüseyin	İsmail
Siirt	Mardin
Hacı Nuri	Derviş
Bitlis	Elâziz
Hüseyin Hüsnü	Fevzi

Riyaseti Celileye

Musul'un İngilizler tarafından harben işgal edilmediği İngilizlerin şimdiki işgali bir gasp mahiyetinde olduğuna göre Musul meselesinin intacı için kabul edilen bir sene müddet zarfında Musul'un kimin işgalinde bulunacağı mevzuu bahis olmuş ise ne netice verdiğinin izah buyrulmasını talep ediyorum.

4 Mart 1339
Sivas Mebusu
Emir

Riyaseti Celileye

F. Beyin avdeti hakkındaki tebliği riyaset penahinin tekidini teklif ederim.

2 Mart 1339
Bursa Mebusu
Op. Emin

Riyaseti Celileye

Daha ziyade rüfekayı kiramın tenevvürü için heyeti murahhasadan sonra istihzaratı sulhiye komisyonunda bulunan rüfekayı kiramın malî ve adlî mesail hakkında izahat ita buyrulmalarını arz ve teklif eyleriz.

3.3.1339

Antalya	Kayseri
Rasih	Ahmet Hamdi
Mardin	Saruhan
Necip	Reşat
Muş	Edirne
Hüseyin	(Okunamadı)
İzmit	Siirt
Sırrı	Kadri

Şeref

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir.

Hükümetçe verilen izahata nazaran henüz ne Heyeti Vekile ve ne de heyeti mürahhasa vazifelerini ikmal etmemişlerdir. Binaenaleyh misakı milli dairesinde memleketimize istiklâli siyasî ve adlî ve malî ve iktisadî temin etmek üzere kendi mesuliyetleri tahtında müzakeratı sulhiyeye dair mesailerinde devam etmeye mezun kılınmalarını teklif ederim.

27 Şubat 1339
Burdur
İsmail Suphi Soysallıoğlu

Riyaseti Celileye

Meselenin ehemmiyeti gayri kabilî inkârdır. Heyeti Vekilenin teklifi hakkında Meclisi Âliden sağlam bir noktai nazar izhar edilebilmek için Heyeti Vekilenin ve her şubeyi alâkadar eden mesailde mütehassıs mebus müşavirleri ayrı ayrı ve behemal izahat vermeleri ve Meclisçe verilecek vechenin bunun üzerine ittihazını teklif eyleriz.

Saruhan	Gaziayıntap
Reşat	Ali Cenani
Mardin	Konya
Necip	Refik
Saruhan	Antalya
(Okunamadı)	Rasih
Kayseri	Karahisarısahip
Ahmet Hamdi	Ali
Hakkâri	Adana
Mazhar Müfit	(Okunamadı)

Büyük Millet Meclisi
Riyaseti Celilesine

Sulh mesailine dair bir haftadan beri mütevaliyen cereyan eden hararetli hafi müzakerat hülâsa edilecek olursa yek nazarda ve zahir halde İcra Vekilleri Heyeti ile heyeti mürahhasamızın günâ gün hatiiyat ile malemal efal ve harekâtı istiklâlimizin istihsalini ıslahı müşkil bir dereceye indirmiş olduğuna kani olmayan içimizde bir fert kalmamıştır, zannediyorum.

İşte Büyük Millet Meclisinin bu kanaati âliyei vatanperveranesidir, ki bu hakiri pür taksiri iş bu takririn takdimine vicdanen icbar etmiştir.

Anın için Lozan konferansı aleyhine hutebayı kiramımızın irat ettikleri pek muhik mütalâatı âliyeyi ve hatıiyatı vakıayı tafsile lüzum görmeyip ancak bütün cihanın takdirini câlip ve düşmanlarımızın öteden beri perverde eyledikleri gayri meşru ve denaadkâr tamalarını sâlip ahvali muhtasaran zikrettikten

sonra vaziyeti hazıramızdaki vahametin ref ve izalesi çaresini mücmelen ve her nevi âmali şahsiyeden mütecerriden bilâperva arz etmeyi hayatımdan aziz bir vazifei vataniye addederim.

Efendiler, malumuâlinizdir ki, Gazi âli şânımız ve sebebi necatımız Mustafa Kemal Paşa Hazretleri ve rüfekayı mesaisinin delâlet ve cesareti vatan perverâneleri ile Ankara'da vuku bulan bu içtimaımızda işe başlamazdan evvel «hilâfet ve saltanatın istihlâsından ve vatanın istiklâlinden başka bir gaye takip etmiyeceğimize yemin ettik ve hatta Gazii müşarünileyh Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Büyük Millet Meclisinin bini küşadına irad buyurdukları nutku iftitahi, ki hülâsası zikrolunan temennimizden ibarettir. Olveçhile bütün milletin bir kitlei ahenin misali ittifak ve ittihad ile ve hakiki bir azim ve imanla başladığımız iş bu cihadı dini ve millimizde takatı beşeriyenin fevkinde denecek mertebede fedakârlıklar ve günâ gün kehramanlıklarla binayetullah muzafferiyeti kâmile kazandıksa da; vaesefâ, iş bu muzafferiyeti fevkalâdemizin semeratı meşruasını istihsal etmeksizin hasbel beşeriye ihtirasatı şahsiyeye kapılarak Büyük Millet Meclisi meyanında hiç yoktan fitne engiz âleni bir ihtilâf icat ve bu suretle Büyük Millet Meclisinde ve dolayısiyle bütün millet arasında dedikodu yer bularak anifülarz ittifak ve ittihazımızın halelpezir olduğunu evvelâ 1 Teşrinisani 1338 tarihli hilâfet ve saltanat hakkındaki kararımızla ve badehu matbuat ve resmî nutuklarımızla düşmanlarımıza ilân edişimiz muzaferiyetten maksut olan istiklâlimizin husulüne mümaneat için bir setti ahenin teşkil ettiğine inanmak ve bu menâyı izale için tedabiri sâibe ittihaz eylemek mecburiyetindeyiz.

Şayet bu hakikat inkâr edilerek bu dahilî bir muameledir, bunun harice sukuseri yoktur gibi avamfiribane ihtirasat ve ifalâttan feragat etmez isek bu zihniyeti cedide ile bir teşkilâtı esasiye kanunu yapsak yalnız İstanbul, Trakya, İskenderun, Musul değil; nauzubillâh bütün Türkiye'mizin elden çıktığını ve hâkimiyeti milliyemizin yerinde yeller estiğini yakinen göreceğimizden emin olunuz.

Efendiler; geldiğimiz günden beri bittifak Gazii şehir Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin halife makamına ikat ve bunu teyiden teşkilâtı esasiye kanunumuzu da tanzim ve mevkii meriyete vaz eyleyerek harfiyen tatbikine sarfı mesai eylerken, badessulh düşünülmesi lâzım gelen hilâfet ve saltanat meselesini mal bulmuş mağribi gibi ortaya atmak ve uğurda matbuat ve resmî nutuklarla kanlar püskürmek doğru mudur?

Efendiler; Teşkilâtı Esasiye Kanunumuzdaki esasat yeni icat olunmuş bir şey olmayıp 1300 seneden beri bu milleti muazzamai islâmiyenin haiz olduğu hukuku şeriyeleri cümlesindendir. Hatta bu esasat kâffei milelı mütemeddine de bir çok ihtilâllerden ve milyonlarca insan kanları döküldükten sonra ahkâmı şeriyemizden istimbat ederek sahih ve salim ve ahkâmı şeriyeye mütekarip hükümetler teşkiline muvaffak olabilmişlerdir ki bu esasatı kabul etmiyen hiç bir millet bu asrı medeniyette zinhar sabit bir hükümet teşkiline ve bakasını temine başka çare bulamaz. Bu esasat milletin hâkimiyeti ve efrada verilecek bilumum vazaifi resmiyenin tespiti ile adaletin temininden ibarettir.

Efendiler; millet bilâkayıt ve şart hâkimdir. Buna şüphe edilemez. Fakat milletin bu hâkimiyetini bizzat ve bilfiil tecelli ettirmesi muhal olup ancak teşkilâtı esasiye kanunumuzun ikinci maddesinden 9 ncu maddesine kadar olan icmali ruhi ahkâmınca mükemmel ve âdil bir hükümet manzumesinin sahai arayı husul olması ve bilâ kayıt ve şart hâkimiyeti milliyenin âdilâne bir suretle tecelli ettirilmesi zaruridir. Bu esasatı meşruaya Büyük Millet Meclisi içerisinde ve hariçte muhalefet edecek bir Müslüman mutasavver değildir. Şu kadar ki yukarıdan beri tasvir ettiği ihtilâfa Türkiye doğu esasatına değil, sırf şekli hükümete ait bir keyfiyet bahisdir ki bu ihtilâfat bir kelime ile ihtisar olunabilir. O da; «Reisi Hükümet Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri mi, yoksa Halife; Abdül Mecit Hazretleri midir?» Biz bu hakikati ihtilâfı her ne kadar irtica namı tahtında vesilei tehdit etsek ve bu uğurda Fransa İhtilâli kebirinden azim kanlar akıtsak yine takdiri hüdâ ne ise yenini bulacak ve nihayet millet hâkimiyetini isbat edecektir.

Hülâsai kelâm muzafferiyeti kâmilemizin semeratını iktitafa mani olan esbabın birincisi ve en mühimmini bu ihtilâftan ve ikincisi ise hükümetimizin ve intihap gerdeler olan muarrirlerimizin umuru siyasiyede Avrupa diplomatlarına karşı ruhen ve irfanen derkâr olan zaaflarından ibarettir.

Gelelim esas maksadımız olan sulhun esbabı husulüne :

Madde 1. — İhtilâfı maruzun halli için teşkilâtı esasiye kanunumuzla kanunu esasimiz mezcedilerek hâkimiyeti milliye noktai nazarından her iki kanunun âcilen tadili için erbabı ihtisastan 20 kişilik bir encümeni mahsus teşkili ile mükemmel ve müceddet ve müebbet bir kanunu esasi vücude getirilmesi ve

Encümenin her içtimaında kabul olunacak tadilât ve münakaşatın peyder pey matbuatla dahil ve hariçte ilânı.

Madde 2. — Mezkûr kanunu esasimizin ikmaline kadar harp muzafferiyetimizde ki ittihat terakki gibi intihabat ve sair menafii vataniyede fırkacılığın, grupçuluğun refi ile ilk senei içtimaiyemiz misillû bilittihad sarfı mesai olunması.

Madde 3. — Misakı millî haricinde hiç bir sulhta kabul etmiyeceğimiz defaat ile hükümet ihtar olunmuş ve Lozan konferansından berayi istimzaç avdet eden murahhaslarımızdan Hasan Beye de o yolda talimat verilmiş olduğu halde âmali milliye hilâfında ve daima baka ve mevcudiyetimizi tehdit eder bir tarzda murahhaslarımızın Lozan konferansı meşumu mukarreratına temayülleri ve hükümeti hazıramızın anlara muafakatı meşhuhudumuz olduğundan, Heyeti Vekilenin hemen iskatı ile müttehit bir heyeti icraiyenin bilâ ifatei vakıt ikamesi ve Lozan konferansının katiyen gayri kabul olan muahedenamesine mukabil ve arzusuna muvafık teklifatı cevabiyede bulunmak üzere meseleyi sulhiyenin işbu heyeti cedideye tevdi buyrulması bir emri zaruridir.

Binaenaleyh 3 maddeden ibaret olan işbu teklifimin reye vazını arz ve istirham ederim.

6 Mart 1339

Karahisarışarki Mebusu

Mustafa

Düveli İtilâfiye Notası Sureti

İzmir'de Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi ve Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Ankara Hariciye Vekâletine

Bugün vakti zevalde Fransa Devleti fahimesi fevkalâdei Komiseri General Pelle tarafından bendenize tevdi edilen nota berveçhiati maruzdur. Vusulünün işarını istirham ederim ferman. 24.9.1338

Hamit

Üç müttefik hükümeti selâhiyeti tammeyi haiz bir mümessili Venedik'te veya sair bir mahalde vukubulacak bir içtima bilâ teehhür göndermeye muvafakat edip etmeyeceğini kendilerine işar edilmesini Büyük Millet Meclisi Hükümetinden rica ederler. Bu içtimaa Türkiye mümessilleriyle beraber Büyük Britanya, Fransa, İtalya, Japonya, Romanya, Sırp - Hırvat - Sloven devleti ve Yunanistan'ın murahhasları dahi med'uv bulunacaklardır. Bu içtima alâkadar hükümetler tarafından tertibatı lâzime alınır alınmaz vukubulacaktır. İçtimaın gayesi Türkiye ile Yunanistan ve düveli müttefika arasında katî sulh muahedesini müzakere ve akit etmek olacaktır.

Üç müttefik devlet, Türkiye'nin Meriç ve Edirne'ye kadar Türkiye'yi tekrar tesahüp arzusunu hüsnü nazarla telâkki eylediklerini beyan etmek için bu fırsatı vesile ittihaz ederler. Müzakeratı sulhiye esnasında Ankara Hükümeti düveli müttefikanın muvakkaten bitaraflığını ilân ettikleri mıntakaya, ordusunu göndermemesi şartiyle, üç devlet konferansıda mezkûh hudutların Türkiye'ye verilmesini maal memnuniye müdafaa edeceklerdir. Esasen şurası mukarrerdir. ki; muahedede Türkiye ve komşularının menafiinin vikâyesi, sulhun muhafazası için bilâhare tayin edilecek bazı menatıkın gayrî askerî bir hale vazı Türk hâkimiyetinin muntazam ve mushihane bir surette yeniden tesisinin istihsali ve nihayet cemiyeti akvamın aktında Çanakkale, Marmara Denizi ve Boğaziçinin serbestisini ve ırk ve din ekalliyetlerinin vikâye (himaye) sini temin için muahedede bilâittifak tedabir ittihaz edilecektir. Zaten üç devlet Türkiye'nin cemiyeti akvama duhulünü memnuniyetle müdafaa edeceklerdir. Muahede mevkii icraya vaz olunur olunmaz İstanbul'daki mütefik kıtaatın geri çekileceği hakkında geçen martta verilmiş olan teminatı tekrarda üç devlet müttefiktir. Üç hükümeti müttefika konferansın küşadından evvel Türk ve Yunan memurini askeriyesiyle bilittilâf müttefik hükümetler generalleri tarafından tesbit edilecek olan bir hat üzerine Yunan kuvvetlerinin çekilmesini temin etmek üzere nüfuzlarını istimal edeceklerdir. Bu müdahale mukabilinde Ankara Hükümeti ne konferanstan evvel ve ne de konferans esnasında muvakkaten bitaraf ilân olunan mıntakalar dahiline kıtaatı askeriye göndermemeyi ve ne boğazları ve ne de Marmara denizini geçmemeyi taahhüt edecektir. Yukarıda mevzuubahis olan hattı tayin ve tesbit için Mustafa Kemal Paşa ile müttefik generaller arasında Mudanya veya İzmit'de derhal bir içtima vukubulabilir. Müttefik hükümetler davetlerinin semi itibara alınacağına ve bütün insaniyeti mütemaddinenin arzukeş bulunduğu bir sulhun tesisi için, müttefiklerle olduğu gibi, Türkiye ile de teşriki mesai edebileceklerine kanidirler.

Paris : 23 Eylül 1933

Skorça Gürzonofkedlestun Puankare

Sualler

İsmet Paşa Hazretlerinden :

Sulh projesinde İstanbul'un derhal tahliyesi hakkında ne bizim tarafımızdan ve ne de mukabil taraftan hiç bir kayıt yoktur. İstanbul ne vakit, ne şartla ve ne suretle tahliye edilecektir.

İzmir

Tahsin

Riyaseti Celileye

Evvelki gün Hariciye Vekili Paşa Hazretlerinden Anadolu'ya mücavir adalar hakkında sorduğu suale henüz bir cevap vermediler. Berveçhi sualimi tekrar ediyorum.

1. Limni, Midilli, Sakız, Sisam gibi doğrudan doğruya Türkiye asayişini ihlâle müsait bir vaziyeti coğrafiyede bulunan adaların Yunanlılara terkine Lozan'da rıza göstermişler midir? Göstermişler ise vatanımızın Yunan eşkiyasından vikâyesini teminen Lozan'da ne gibi teminat alabilmişlerdir?

2. Boğaz methalinde Bozcaada, İmroz adalarında emniyetimiz için asker ve jandarma bulundurabilecek miyiz? Aksi takdirde selâmeti vatan için ne gibi tedbirler ittihazı mutasavverdir?

Şu iki sualime şimdi Meclisten cevap ita eylemelerini rica ederim.

Biga Mebusu
Mehmet

Cemal Paşa (Isparta) sual ediyor :

1. Fransa itilâfname ahkâmına riayet etmemiş,

2. Fransa Hükümeti Meclisleri itilâfnameyi tasnif etmemiş,

3. Gürzon meselenin mevzubahis olmasını teklif etmiş iken niçin cenup hududu mevzubahis olmamıştır.

Refik Bey (Konya) dan :

Paşa Hazretleri; eğer isabet ediyorsam gerek tarafı âliyelerinden ve gerek heyeti mürahhasamızdan diğer zevat taraflarından şimdiye kadar vaki izahat neticesi son teklifte ısrar manasını göstermektedir.

1. Karaağaç'ın terki, Gelibolu'da mezar tanınması, Musul'un ve mesai iktisadiyenin bilâhire muayyen bir müddet zarfında halledilmek üzere muahereden ihracı evvelki teklif tekrar edilse başkaca bir teklif karşısında bırakılmıyarak muhasımlarımız sulhu kabul edecekler mi?

2. Lozan'dan ayrılırken yapılan teklif, bilâhire anlaşıldığı veçhile muhasımlarımızca kabul edilmemişken yeni tarafımızdan ayni noktai nazarda sebat edilmesine sebebi hakiki nedir?

Riyaseti Celileye

Heyeti Vekilenin mukabil teklifatında (Bir seneye tafik edilen)

1. Musul için bir sene zarfında halledilmezse cemiyeti akvama tevdie sarihen bir teahhüt var mıdır? Ve Musul Türkiye'nin vahdeti meselesi olarak muhasımlara gösterilmiş midir?

2. Heyeti Vekile bu telâkkide olduğunu ispat için sulh olsa bile bu maksadını istihsal edinceye kadar harbi millet için hali tabiidir diye ilân edebilir mi?

5 Mart 1339
Muş Mebusu
İlyas Sami

Sual :

1. Şark hudutlarımızda alâkadaranla yaptığımız muaheyedatın mevzuu bahs edilerek alel usul düveli itilâfiyede tastik ve teyit ettirilmesi lâzimeden iken mevzuu bahs edilmemesi ve tastik ettirilmesine tevessul olunmaması esbabı nedir? Ve bahs edilmemesinden faide mi, mazarrat mı mutasavverdir?

2. Heyeti Vekile bu telâkkide olduğunu ispat için şayanı nazar ve bu cihet konferansa gidilirken ihsas edilmiş iken mevzuu bahs edilmemesi, tashihine tevessül olunmaması esbap ve hikmeti neden ibarettir.

Bitlis
Yusuf Ziya

Sual :

İstanbul Hıristiyanlarının mübadeleden istisnası hususu neden neşet etmiştir. İstanbul'un mübadele edilerek Anadolu Hıristiyanlarının ipkası cihetine münakaşa edildi mi?

Çorum
Dursun

Sual :

Musul vilâyetinin bir sene zarfında İngiltere ile aramızda müzakere edilmesi ve hal edilemediği takdirde cemiyeti akvama havale edilmesi hususunda Heyeti Vekile tarafından zatı âlilerine salâhiyet verilmiş mi idi?

Siirt
Mehmet Kadri

Riyaseti Celileye

Musul meselesi bir sene zarfında menafii milliyemize muvafık bir tarzda halledilemezse ne olacaktır? Yani, İngilizlerle muharebe mi edilecektir? Yoksa Musul'dan bütün bütün vaz mı geçilecektir?

Lütfen izahı.

4 Mart 1339

Erzincan Mebusu
Hüseyin

Sual :

Lozan'a teşrifiniz anlarında Meclisi Âliden verilen veçheler ile Heyeti Vekilenin verdiği talimat arasında tezzat teşkil edecek nokta var mıdır, var ise hangileridir? Sual eylerim.

Maraş
Hasif

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

6 Mart 1339 (1923)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SÂBIK HÜLÂSASI	150
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	150
1. — Lozan Konferansındaki tekâlifi Sulhiye üzerindeki müzakerat ve İcra Vekilleri Heyetine itimat takririnin kabulü.	*150:191*

Cilt : 28

6 ncı İnikat, 1, 2, 3 ncü Celse

ALTINCI İNİKAT

6 Mart 1339 Salı

BİRİNCİ CELSE

Saat : 10.4) (Evvel)

REİS : Reisisâni Ali Fuat Paşa Hazretleri

KÂTİPLER : Refik Bey (Konya), Hakkı Bey (Van)

REİS — Celseyi açıyorum.

Zaptı sabık hülâsası okunacaktır.

I. — ZAPTI SÂBIK HÜLÂSASI

BEŞİNCİ İNİKAT

5 Mart 1339 Pazartesi

BİRİNCİ CELSE

REİS — Reisisâni Ali Fuat Paşa Hazretlerinin tahtı riyasetlerinde bil'inikat, zaptı sabık hülâsası kıraat ve aynen kabul olundu. İzmit Mebusu Sırrı Beyin beyanatı istima ve celse tatil olundu.

İKİNCİ CELSE

Ali Fuat Paşa Hazretlerinin tahtı riyasetlerinde küşad edilerek saat birde (sonrada) içtima edilmek üzere tatil edildi.

ÜÇÜNCÜ CELSE

Ali Fuat Paşa Hazretlerinin tahtı riyasetlerinde bil'inikat İzmit Mebusu Sırrı Beyin beyanatının ikmalini müteakip İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Beyefendi tarafından cevap verildi. Mentcşe Mebusu Tevfik Rüştü Bey istima olundu ve teneffüs için celse tatil edildi.

DÖRDÜNCÜ CELSE

İkinci Reisvekili Musa Kâzım Efendi Hazretlerinin tahtı riyasetlerinde bilinikat Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey beyanatta bulundu ve Salı günü onda (evvelde) içtima olunmak üzere celseye nihayet verildi.

Kâtip
Reisisâni Konya
Ali Fuat Refik

Kâtip
Van
Hakkı

BEŞİNCİ İÇTİMA

Reisisâni Ali Fuat Paşa Hazretlerinin tahtı riyasetlerinde saat on evvelde bilinikat sulh projesinin müzakeresine devam edilmiş ve salı günü toplanmak üzere saat altıda içtimaa nihayet verildi.

Reis Kâtip
Reisisâni Konya
Ali Fuat Refik

Kâtip
Van
Hakkı

REİS — Zaptı sabık hülâsasını reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Lozan Konferansındaki tekâlifi sulhiye üzerinde müzakerat ve İcra Vekilleri Heyetine itimat takririnin kabulü.

Altı günden beri usul hakkında müzakere devam ediyor.

NEŞ'ET BEY (Kângırı) — Usul öyle değildir. Paşam her adım için bir vakit tayin edelim. Hükümet de bunun bir an evvel çıkmasını arzu ediyor. Binaenaleyh ona göre söz söylensin.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Bendeniz zatıâlinizin sözüne cevap vereceğim. Gayet uzun söyleyeceğim, elimden gelirse on saat söyleyeceğim. (Bravo sadaları) Efendiler gayet mühim bir vaziyet karşısında bulunuyoruz ve yahut hayat (Doğru sadaları) böy-

le vaziyeti siyasiye tahdit edilemez. Efendiler her hangi bir arkadaşımızın burada saatlerce söz söylemek hakkını selp edecek salâhiyeti yoktur. Benden iz sözün uzamaması hakkında söyleyeceğim. Eğer hükümet burada acele bir şey görmüyorsa ona da cevap vereceğim. Onun için müsaade buyurunuz. Silsilei kelamımı kat etmeyiniz ki sözümü ben kaybetmiyeyim ve aklımın erdiği kadar beyanatta bulunayım. Bu da benim hakkı sarihimdir.

Efendiler, benden iz mukaddeme yaparken biraz maziye rücu edeceğim. Efendiler, hepiniz iyi bilirsiniz ki bundan dört sene evvel Meclisi Âli burada teşekkül etmeden mukaddem memleketimiz parçalanmış, düşmanlar her taraftan kalbimize kadar girmiş, silahımızı almış, cephanemizi almış; askerimizi, ordumuzu dağıtmış, parça parça etmiş; pek fena, pek müşkül bir vaziyette bulunuyorduk. Memleketin her tarafında şikâyetler bilhassa Erzurumun her tarafında feveran eden memleketin her tarafı bunda müşterektir. (Bazı müdahaleler) Rica ederim müsaadenizle sözlerimi kesmeyiniz ikmal edeyim.

REİS — Muhavere etmiyelim efendim.

M. DURAK BEY (Devamla) — Evet, orada ufak bir kütle halinde bir kongre vücuda getirmişlerdi. Rica ederim, zatı âliniz de onun evvelini söyleyin silsilei kelamını bozmayın. Ben herkesi hürmetle dinledim.

BİR MEBUS BEY — Bu günkü ihtiyaçtan bahsedilmesini istiyoruz.

M. DURAK BEY (Devamla) — Bu gün de bahsedeceğim yarın da. Evet efendiler, bunu müteakip Samsun'da bir kongre içtimaa davet edildi. Orada da lâzım gelen esasat tesbit edildikden sonra, Meclisi Âli içtimaa davet edildi. Yani burada teşekkül etti. Efendiler, Meclisi Âlinin burada teşekkülünden sonra İstanbul'un panmağrıfla ve düveli itilafiyenin teşvikatile memleketin her tarafında isyanlar çıkardılar. iyi bilirsiniz, ki Büyük Millet Meclisi burada sulhi içtimada iken, isyanın bir kolu Yabanabad'da, diğer kolu Ayaş'a kadar gelmişti. Fakat, elinde asker, top, tüfenk, silah yokken burası bir mevcudiyet göstermişti. Memleketin her tarafından isyanlar göklere fışkırırken burası sebat ediyordu. Hiç bir şeyden korkmamıştı efendiler. Muhtasar söyleyeceğim Birinci İnönü başlamıştı. Hepiniz bilirsiniz ki Birinci İnönü'nde bizim mevcut askerimiz yoktu, üç buçuk çeteden ibaretti. Hatırımda kaldığına göre, ben öyle biliyorum. Yanlış söylüyorsam beni tashih ediniz. Biz İnönü zaferini bin kişi ile yapmıştık, bunlar da derme çatma bir takım çetelerden ibaretti. Fakat milletin azim ve imanı metanetli ve dört bin kişi ile zafere nail olmak, birinci adımı atmıştı efendiler. İkinci İnönü zaferini yaptığımız zaman, zannıma göre, on altı bin kişi ile yapmıştır. Paşa hazretleri de burada duruyor, kumandanları idi. Zan edersem on altı bin kişinin içinden hemen üç bin kişi kadar muntazam asker mevcut değildi. Fakat cenabı Allah bize Muzafferiyet verdi ve düşmanlarımız anladılarki bunlar mevcudiyet gösteriyorlar efendiler. Onu müteakip zamanlarda ve dairelerde askerimiz oldukça muntazam bulunuyordu. Fakat, her ne hal ise üçüncü hareketimizde biraz geri çektik efendiler. Düşmanlarımız sakarya'ya kadar geldiği vakit biz yine burada sebat ve azmettik, milletin fedakârlığına güvendik. Efendiler, akıllara hayret verecek surette yirmi bir gün ve yirmi bir gece devam eden bir harb neticesinde, yine muzaffer oldunuz ve düşmanımızı memleketin bir köşesine attınız ve en nihayet onu müteakip iyi bilirsiniz ki geçen sene en son muzafferiyetimiz neticesinde ordunun sırtına dayanarak on gün içerisinde denize dökmek suretiyle memleketten tard ve ihraç etti, mahv etti. Fakat efendiler, bu mukaddemat silsile bunu pek güzel gösterdiği vakit türkler harbettiği zaman zafere nail olabilirler. Efendiler, millet bu zafere kavuştu. Fakat, bu zafere ne ile kavuştu? Efendiler, memleketimizin her hangi bir köşesine bakarsanız bir harebezardan başka ne görürünüz; şarkın harab, garbın harab, vasatta bulunanlar zaten harabdır. Çünki bu vaziyette ne insan kalmış, ne hayvan ve ne de mezruat.

ZAMİR BEY (Adana) — Şu halde bir şey de kalmamış.

DURAK BEY (Devamla) — Efendiler, kan ile bu millet bu gün zafere kavuştu. Fakat efendiler, bu zaferin mukabilinde, bu kadar fedakârlığın mukabilinde millet bu gün bizden bir şey bekliyor. O da zafer tam. Çünki her hangi bir meselede, her hangi bir işde bir muvazene lâzımdır. Dediğim muvazene şudur: Temin edeceğim menfaat tam mıdır, değil midir? Milletin bunu bizden sorması bir hakkı sarihidir. Şu hale nazaran şimdi biz iki vaziyet karşısında bulunuyoruz. Birisi bugüne kadar yapmış olduğumuz fedakârlıkları terazinin bir gözüne koyacağız Bunun neticesinde elimize bir proje verilmişler, bu proje ile memleketimizde istiklâli tam ile yaşamamız kabil mi, değil mi? Bunu terazinin diğer gözüne koyacağız, vezmedeceğiz. Çok rica ederim.

İkinci şekilde şudur. Bu gün fedakârlıkla bu zafere eriştik önümüzde bir harb, bir de bazı fedakâr-

lık ederek sulhu kabul etmek var. Acaba, harb edersek bir şey kazanacak mıyız ve bu imkân ve ihtimal mevcut mudur, değil midir? Mevcut ise harb, değilse fedakârlık yapalım. Bunları tahlil etmek lâzımdır. Bendeniz bu maruzatımı harb edelim ve sulh edelim fikriye arz etmiyorum.

KADRİ BEY (Diyarbekir) — Harb edelim daha iyi olur Durak Bey.

MUSTAFA DURAK BEY (Devamla) — Efendiler, işte bu mesele bizi mühim bir çıkmaz bir meseleye sevk etmiştir. Öyle bir çıkmaz meselesi ki hakikaten herhangi bir arkadaşımız bunun leh veya aleyhinde idarei kelâm etmek için, kalp ve vicdanı tatmin etmek için bilmem diye cevap verebilecek midir?, ya hayır veyahut yoktur diye? Efendiler kendi gözümle gördüğüme göre bugün elimize verilen şu proje, yani müttefikler tarafından tevdi edilen şu paçavra, bizim memlekette yapmış olduğumuz fedakârlıkla kabili telif değildir. Efendiler, benim kanaatim böyledir.

TAHSİN BEY (İzmir) — Zaten kimse kabili telif görmüyor.

M. DURAK BEY (Devamla) — Bendeniz kimsenin kabul ettiğini söylemiyorum, sırf kendi kanaatimi söylüyorum. Çünki efendiler, tabii bir çok mesail vardır. Herhangi meseleye temas edersek o meselede görürüzki memleketimizde bize istiklâli tam bahşedilmemiştir. Efendiler, malum mesaili göz önüne alırsak ben malî mesailde mütehassıs değilim. Fakat bu mesaile toptan cevap vermek kuvvetini hissediyorum. Bugün malî projenin ahkâmına göre memleketimizi yeni bir esaret altına sevk ediyor. Efendiler, bendeniz memlekete şu veya bu zatın bana ilham ettiğine bakmıyorum. Memleketin Şarktan Garbe doğru tamamiyle ziraatini, ticaretini, her türlü esbap ve islahatını göz önüne getirerek iktisadî her nevi esbabı istihsaliyeyi gözümüzün önüne getirerek, görüyorsunuz ki bu millet, bu halk, bu borcun altından çıkamıyacaktır. Daima esarette kalacaktır. Bunun için bendenizce verilecek cevap, biz bu parayı vermeyiz, vermek iktidarını haiz değiliz. Binaenaleyh bu borcun verilmesinin de bir şekli vardır. Arkadaşlarımızın bazıları muhaffif imkânlar gösteriyorlar. Bendeniz bunun tahlilatına girişirsem, belki bir hata ederim. Bunun için mütehassıs arkadaşlarıma bırakıyorum. Efendiler, bir iktisadî vaziyetimiz vardır. İktisadî mesaili de mütehassıslarına bırakıyorum, onun hakkında uzun uzun söz söylemeyeceğim, o mesail de memleketimizle istiklâlimizle kabili telif değildir. Memleketimizin sermayesi yavaş yavaş ecnebilere akacak ve bir gün gelecek ki memleketimizde hiç bir şeye sahip olmıyacağız. İşte bu kadar efendiler. Boğazlar meselesine atfı kelam edersem gerçi bendeniz bir asker değilim, bir bahriyeli değilim. Fakat efendiler. Boğazlar meselesine nakli kelam edersem heyeti umumiyesi hakkında söz söylemek salâhiyetini kendimde bir parça hissediyorum efendiler. Boğazları açtık, İstanbul için teminat istedik, bize vermediler. Efendiler İstanbul bir teminat altına girmezse Anadolu İstanbul'suz yaşayabilir mi, buna kani misiniz bilmiyorum. Benim kanaatimce eğer İstanbul giderse Anadolu kan içinde yüzecektir. Çünki İstanbul'a hâkim olacak herhangi bir hükümet - Allah onları göstermesin - İstanbul'un etrafındaki birtakım yerleri elde etmedikçe hiç bir vakit yaşayamaz efendiler. Bunun için Anadolu daimi kan ve ateş içinde kalacaktır. Bu benim kanaatimce gayet ehemmiyetlidir. Dün Rauf Bey Efendi bu meseleye temas ederken buyurdular ki, efendi İstanbul boğazlarının açık ve kapalı olmasının hiç bir ehemmiyeti yoktur. Açık olmasiyle kapalı olması arasında hiç bir fark yoktur - Bendeniz bu sözleri teessüfle karşıladım. Bendenizin hiç bir zaman hatırı hayalime gelmez ki Rauf Bey bu kürsüden İstanbul Boğazları açık olsa da, kapalı olsa da ikisinin de manası birdir desin. Efendiler ben bahriyeli değilim, bir asker de değilim. Fakat efendiler, İstanbul Boğazlarının açık olmasiyle kapalı olmasında bir fark olmasaydı, Harbi Umumide Anafartalarda İngilizler yüz binlerce asker getirir, bizim de yüz binlerce asker kurban etmeye ne ihtiyacımız vardı? Efendiler, eğer İstanbul'un boğazları açık olsaydı, ecnebi gemiler oraya girmiş olsaydı Galiçya'ya kadar nasıl ordu gönderirdiniz? Gerçi o bir hata idi, ben onu söylemiyorum. Avrupa'dan alacağımız topu, silâhı, mühimmatı nereden alacaksınız? Nasıl olur da boğazların açık olmasiyle kapalı olması arasında bir fark olmaz efendiler? İstanbul'da bir tahdidatı askeriye vardır. İsmet Paşa Hazretleri o tahdidatı askeriyeden bahsederken bir sual sormuştum ve demiştim ki, kontrol var mıdır yok mudur? Demişlerdi ki, biz kontrol kabul etmedik. Evet kabul etmedikleri doğrudur. Fakat kuvvei teyidiyesi yoktur. Yarın bir bahane ile diyecekler ki siz İstanbul'da oniki bin değil, oniki bin beşyüz bulunduruyorsunuz. Biz hayır diyeceğiz. Pekâlâ kontrol edeceğiz diyecekler. Vapurları oradadır, zırhlıları oradadır. Ne yapacaksınız, buna karşı kuvvei teyidiyeniz nedir? Hiç bir cevap veremezsiniz. Ben öyle görüyorum ki İstanbul vaziyeti pek nazik bir vaziyettir. İstanbul netice itibariyle bizim başımıza mühim gaileler açacaktır. Her

halde İstanbul'u temin etmek neye mütevekkif ise, bu temin edilmelidir. Efendiler İstanbul'da yavaş yavaş nüfusumuzu gaip ediyoruz. Efendiler İstanbul'da iktisadiyatımızı gaip ediyoruz, bunu hepiniz görüyorsunuz. Sonra da ecnebilere kapıyı açtıktan sonra hiç bir teminat almıyarak onların vapurları, zırhlıları bizi tehdit eder bir vaziyette oldukça, İstanbul'un atide vaziyeti çok karanlıktır.

BASRİ BEY (Karesi) — Bütün sevahil öyledir.

M. DURAK BEY (Devamla) — Efendiler Musul meselesine atfı kelam edersek arkadaşlardan birçoğu buna temas ettiler. Görüyorum ki bundan sonra yeni hudutlarımız dahilinde, Musul gayet mühim bir meseledir. Bendeniz bugün harbin Çanakkale'sini ne kadar mühim görüyorsam, Türkiye için Erzurum'u, Kars'ı nasıl mühim görüyorsam, Musul'u da o kadar mühim görüyorum. Çünkü orada bir Kürdistan hükümeti teşekkül etmiştir. Efendiler, o kürdistan muhiti bugün Erzurum'a sekiz saat Cenubuna kadar geliyor. Efendiler mesele gayet mühimdir. Açık söylemek lâzım gelirse, şimdiye kadar memlekette iyi bir idare tesis edememişizdir. Halk gayri memnundur. Efendiler eğer memlekette iyi bir idaremiz olmuş olsaydı, ben bunu bu kadar mühim görmiyecektim. Fakat iyi bir idare görmediğim için âtideki tehlikenin pek yakında olacağını görüyorum.

Efendiler, Kürdistan havalisine dair bir iki söz söylemekliğime müsaade buyurunuz. Kürdistan ahvali gayet nazik ve gayet fena ve gayet mühimdir. Bilmiyorum ki siz de öyle söylersiniz, burada bir birimizi aldatmıyalım, dertlerimizi açık söyliyelim. (Açık söyliyelim sesleri) Eğer aldatacak isek, her şeyi kapıyalım, inelim. Eğer açık söyliyecek isek söyliyelim. (Devam sesleri) Efendiler, bilmiyorumki Heyeti Vekilemiz Reisi Beyefendi ile Heyeti Murahhasa Reisimiz Paşa Hazretleri Kürdistan ahvaline dair hakiki malumatları ne dereceye kadardır. Bunu bilmiyorum. Efendiler 1329'da Kürdistan'da ve Kürdistan'ın ufak bir yerinde bir isyan zuhura geldi. İşte Bitlis mebusları burada. Ben de o zaman orada idim. Bunun safahatini size arz etmiş olsam saatlerce devam eder. Bunun için bendeniz teferruattan vaz geçiyorum. Meselâ, Selim idam edilirken bir şey söylemişti, pek acıdır. Ne çare memleketimizin derdidir, söyliyeceğim. Bunu bendenize söyledi ve bir arkadaşım da orada idi. Demişti ki Ey Türkler, beni idam edeceksiniz; edersiniz. Fakat memleketinizdeki idareden utanmıyor musunuz? Bu kadar yerleri verdiniz ne kadar yerleri şuna, buna hibe ettiniz. O vakitki idareyi hepiniz bilirsiniz. Bunda bizim bir kusurumuz vardır diye söylemiyorsunuz. Ne zararı var Bitlis'i de bize veriniz; ne olur, Allah muhafaza etsin, o vakitte bizim bir kaç kazamız sukut etmişti. Bitlis kısmen sukut etmişti. Allah'tan olacak ki ertesi günü sabahleyin yine Bitlis'i istirdat ettik. İşte burada Bitlisliler. Demiştir ki efendiler, bir Bitlis'i bize veriniz, bir de başımıza siz kontrol koyunuz, biz sizden ziyade iyi idare etmezsek o vakit başımıza vurunuz. Yine siz alınız koca bir Bitlis'i taksim ettiniz. Ne var bir parçasını da, mesela Selim'e veriniz... Bendenizin bu söz o gün bu gün hiç kulağımdan gitmiyor. Meselâ Selim'e bu sözü söyleten idaresizlikti. Baştan ayağa böyledir. Memleketteki idaremize güvenecek hiç bir yerimiz yoktur. Yani, en ufak bir teminatı yoktur. Bunun için çok rica ederim, bu Musul meselesini öyle bir ufak bir mesele zannetmeyiniz. Eğer Musul meselesi etrafa intişar eder ve Kürdistan'da gerek İngiliz propagandasiyle gerek İngiliz parasiyle bir çok şeyler yapılır ve orada bir çok esaslar zuhura gelirse bunu kolay kolay imha etmek imkânı yoktur. O vakit korkarım ki Şarkta da mühim vakayı cereyan eder, zannederim efendiler.

Efendiler, dertlerimi söyliyeceğim çünkü, tarih hiç olmazsa beni tecziye etmesin, tarih bana lânet etmesin.

Kürdistan'da cereyan edecek mühim vekayı yalnız İngiliz vasıtasiyle olmaz. Maalesef, maalesef başka vasıtalar da vardır. Efendiler, biz emin değiliz. Ne kadar emniyet ederseniz ediniz, bunlar hamamdaki birtakım oyuncaklardan - sabun şişirir gibi olan oyuncaklardan - değildir. Efendiler güvenilecek bir şey vardır. Ne şu, ne bu; kendi kuvvetimiz. Güvenecek bir şeyimiz vardır ne şu ne bu. Efendiler kendi kuvvetimiz bizim güveneceğimiz şey kendi kuvvet ve kudretimizdir. Bunun için Musul meselesini âtiye tâlik etmek, aradan zaman geçirmek, zan ederim, doğru değildir. Eğer haricen mühim vakayı cereyan edeceğinden korkuyorsa ve harpte muvaffak olamıyacağımız kanaati varsa, Heyeti Vekile de Musul'un bir sene sonraya teklifine muvafakat ediyor. Niçin Musul idaresiyle bir idarei müştereke sokmuyorlar? Hiç olmazsa bir sene sonraya talik edelim. Fakat bunu müştereken idare edelim. Bizden hiç böyle bir teklif yok. Her şeyi onlara bırakıyoruz ve çekiliyoruz. Yani bendeniz böyle bir şey olsun demek istemiyorum. Fakat, hiç olmazsa en son şeklinde bunu bir sene sonraya talik ediyoruz. Bu memleket bizimdir. Bizi çıkarıyorsunuz, siz idare ediyorsunuz. Bu

nasıl taliktir, anlamıyorum? Efendiler, Musul'u Cemiyeti Akvama bırakıyoruz. Bu Cemiyeti Akvam meselesi nereden çıktı? Ben bunu bir türlü anlamıyorum. Cemiyeti Akvamla bizim alâkamız vardır. Cemiyeti Akvam Avrupa'da birtakım hükümetlerin mümessillerinden teşekkül etmiş bir Cemiyeti Akvam varmış. Bunu biliyoruz. Fakat Asya'daki hükümetlerden bir mümessil Cemiyeti Akvamda gösterebilir misiniz? Yok. Bizim onunla ne alâkamız vardır?

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Bravo; bravo...

MUSTAFA DURAK BEY (Devamla) — Efendiler, biz Cemiyeti Akvama gidersek, bunun altından hukuki bir mesele çıkıyor, ki bu cihetı benden iz hukukçulara bırakıyorum. Yalnız söylemekle iktifa ediyorum. Avrupa'nın Cemiyeti Akvamın memleketimizde bir hakkı kazası oluyor. Belki hukukçularımızın hatırına geliyor ve belki de bunda aldanıyorum. Belki hukukçuların hatırına geliyor, belki de gelmiyor. Bu ne demektir? Biz Cemiyeti Akvamı nasıl kabul edebiliriz Bizden de mümessiller oraya gider. Dünyada bir muvazene teşkil eder. Biz de oraya dahil olabiliriz. Fakat şimdi bizim Cemiyeti Akvamla ne alâkamız vardır, ne veremiz var. Onun için bu Cemiyeti Akvam meselesinden de benden iz bir şey anlamıyorum. Çünki orada verilecek karar daima bizim idamımızdır. Başka bir şey değildir.

Efendiler, bir ekalliyetler meselesi vardır. Ekalliyetler meselesi temas ettiğimiz vakit memleketimizde ekalliyetlere yeni yeni imtiyaz verildiği görülüyor ve hepinizde aynı kanaat vardır. Bütün dünyada, beynelmilel bir ekalliyet mesaili vardır. Bütün dünya neye tabi ise, bizim de ona tabi olmakliğımız lâzım gelir. Bunun için muahede ahkâmına ithafine vesaireye lüzum görmüyorum. Eğer bizim memleketimizde onlara fazla bir rüçhan veriliyorsa, tabii bu memleketin istiklâli ile kabili telif değildir. Senelerden beri kapitülâsyonları artık diyoruz, bağırıyoruz. Bir taraftan atıyoruz, diğer taraftan bazı kayıtlarla yine bazı şeyler kabul ediyoruz. Bazı kayıtlarla memleket bu gibi tehlikeleri kabul ediyor. Bunun manası yoktur. Düveli müttefika bizden bir tazminat istiyor. Hangi tazminatı istiyorlar? Biz düveli müttefikanın hangi memleketinde bir taşını yıktık? Biz düveli müttefikanın hangi yerine gidip bir divarını yıktık? Ne gibi bir zarar yaptık? Efendiler, kendileri on seneden beri memleketimizin her tarafına sokulmuşlar, yılanlar gibi, akrepler gibi zehirliyorlar, yıkıyorlar, yakıyorlar, asıyorlar, kesiyorlar Memleketimiz baştan başa harabeden başka bir şey değildir. Ne tazminatı veriyoruz? Kim kime tazminat verecek efendiler? Tazminat veriyoruz. Tazminatın manası nedir? Bir ecnebinin bir evi yakılmış, benim kırk köyüm yakılmıştır, diğerinin birkaç hânümanı harap olmuş? Ne tazminatı efendiler? Biz zaten bu tazminattan ve bu kapitülâsyonlardan verilen bu zararlardan kurtulmak için bu kadar fedakârlık yaptık. Bunlar yine başımızda bir belâ olacak ise bizim mezayimiz nedir efendiler? Efendiler Yunanlılardan biz hiç bir tazminat istemiyoruz. Yani düveli müttefika bize diyorlar ki siz Yunanlılarla anlaşın. Biz Yunanlılarla ne ile anlaşacağız, bunun kuvvei teyidiyesi nedir? Bugün yok ki bugün Atina'ya giderek Yunanlılardan tazminat alalım. Buna imkân yoktur. Nasıl alacağız? Düveli müttefika kendi tazminatlarını alır, benim memleketim için vermez. Yunanlılar da hiç hakları olmadığı halde gelip memleketimizi baştan başa yakar, nüfusumuzu katleder, ırz ve namusumuza dokunur, memleketlerimizi yakar, yıkar gider. Düveli müttefika burada bitaraf kalır, bunun ne manası var? Efendim, bu projenin manası var.

HASİB BEY (Maraş) — Karaağaç'ı bir şehir olmak üzere veriyorsunuz.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Evet, Karaağaç'ı bir şehir makamında olan yeri onlara verir. Niçin? İleriden, öteden gitsin. Bunların manası yok efendim.

Boğazlarda bir sıhhiye komisyonu olacakmış ve bu da Cemiyeti Akvama rapor verecekken efendiler, ben bunu da mütehassıslarına bırakıyorum. Bunun manasını ben bilmiyorum: belki iyidir, belki kötüdür. Efendiler, sözümü ikmal etmeden evvel şurasını arz edeyim ki burada cereyan eden müzakerede iki şey varki daha Heyeti Aliyenizin tamamiyle malûmatı olamamıştır. Benim malûmatım var mı? Hayır benim de yok. Yani benden iz malûmatı olmayanlarla beraberim. Rauf Beyefendi burada olsa idi, daha iyi olurdu.

REİS — Hariciye Vekili İsmet Paşa buradadır.

M. TURAK BEY (Devamla) — Efendiler, bir proje vermişler, ona mukabil bir proje verilmiş. Burada da her ikisinin ortası bulunmuş, bunu gördük. Orada verilen proje nedir? Onu bilmiyoruz. Yalnız burada murahhas paşalar, beyler oradan hareket etmeden evvel bir celsei hafiyede Rauf Beyefendi burada bize okumuştu. Fakat acele olarak okuduğundan dolayı hiç birimizin de hafızasında lâyıkiyle doğru kalmamıştır. Arkadaşlar vakit vakit sordukça Rauf Beyefendi kürsüye çıkıyor, efendiler biz bunu size

söyledik. Söylemiş müşavir beyler ve yahut murahhas beyler çıkıp burada söyledikleri vakit, arada mukabil teklifleri söylediler. Belki bir iki maddesini söylediler. Fakat bendeniz hepsine dair malûmatım yoktur. vermedi. Efendiler Heyeti Vekilenin tespit etmiş olduğu bir proje var. Buna dair hangi birimizin malûmatı var? Hiç birimizin. Müzakerenin uzamasına asıl bir de sebep budur. Eğer o projeyi bendenize vermiş olsalardı ve diğerini de bize vermiş olsaydılar daha ariz ve amik tetkik ve tahlil ederiz ve sözlerimizi gayet kısa ve onlara hasrederek söylerdik. Fakat efendiler bugün hiç birimiz kani değiliz, bu mudur öteki midir? Ha; şimdi bunları getirmedikleri indeki sebep ve hikmet bendenizin bundan anladığım şudur: Efendiler, bize bu mukabil projeyi verdikten sonra murahhaslarımız Lozan'da müzakerenin inkıtaı ve yahut teklifi sıralarında üç, dört gün zarfında murahhaslarımız Lozan'da müzakerenin inkıtaı veya tatili esnasında üç dört gün zarfında murahhaslarımız orada mukabil bir proje vermişlerdir. Fakat projede birtakım fedakârlık yapılmıştır. Halbuki Meclisi Âli böyle bir fedakârlığa asla salahiyet vermemiştir. Evet Meclisi Âlinin bu gibi fedakârlığa salahiyet vermediği arkadaşlarımızın Heyeti Umumiyenin çoğunun burada söylediği sözler zabıtlarda mevcuttur.

Efendiler: şimdi bir yaydır. okdan çıkmıştır. (Ok yaydan sesleri.) Efendiler iyi hatırınızdadır ki, diğer arkadaşlarımız da bu noktaya temas etmişler, bendeniz de temas ediyorum. Rauf Beyefendi söylediği zaman arkadaşlarımız heyecana geldiler, dediler ki; ne demek oluyor, böyle bir salahiyet verdiniz mi? Rauf Beyefendi, asla böyle bir salahiyet vermemişizdir. Belki gazete havadisi olabilir. Bu da olsa ben buna ehemmiyet vermeyiniz. Kendileri hareket etmişlerdir. Üç gün sonra, buraya gelirler kendilerini dinlersiniz ve ona göre kararınızı verirsiniz. Efendiler, bu meselenin şimdi bir neticesi vardır. Orada mukabil proje verilmiştir. Belki bir anlaşma olmuştur veya olmamıştır. Fakat zaman zaman çıkıp diyorlar ki, kabul edilmiş bir şey yoktur. Fakat, anlaşılmış ihsas edilmiş, çıkmaz bir sokağa girmişsin. Mesele buradadır. Efendiler, bunun için bendeniz şimdi kendilerine bunu bir hıyanet ederek yaptınız demek fikrinde değilim ve isnat da edemem. Böyle bir söz söylemek salahiyeti yoktur. Temizdirler, hiç şüphem yok. Fakat, belki bir hüsnü niyetle yapmışlardır. Böyle hüsnü niyetle bir fedakârlık yapmışlarsa çıksın, hüsnü niyetlerini bize söylesinler. onun üzerine münakaşa yapalım. Fakat söylemiyorlar ve söylemediklerinden dolayı meseleyi uzattıkça uzatıyoruz. İhtimali bendeniz buradan indikten sonra Rauf Beyefendi gelir derlerki, efendiler hepsini söyledik, daha ne söyliyeceğiz. Bendeniz bunu şuna benzetiyorum. Affınıza mağruren demeyiniz ki. hikâye söylüyorsun. Vaizin biri vaız söylerken cemaata demiş ki; efendiler, ağalar benim söyliyeceğimi biliyor musunuz? Biliyoruz demişler. Daha ne söyliyeyim, biliyorsunuz demiş. Bilmiyoruz demişler. Peki bilmeyene ne söyliyeyim. Canım kimimiz biliyor kimimiz bilmiyoruz demişler. Ey canım bilen bilmeyene öğretsin, demiş. Tıpkı böyle söylüyor. Efendi bilmiyorum bize açık söyle. Rauf Beyefendi burada çıkıp zaman zaman bize telaş gösteriyor.

RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Yok, yok telaş yok.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Sıçrama hareketidir, o.

M. DURAK BEY (Devamla) — İşte söyler söymez telaş ettiler, kalktılar yerlerinden, yerlerini değiştirdiler. (Handeler) Efendiler, bu telaşın manasını bendeniz anlamıyorum. Nedir telaş? Eğer Meclisin efkârı umumiyesini öğrenmek istiyorsanız efkârı umumiye pek bâriz ve pek açıktır. Bir haftadan beri çok şey anlabildiniz. Efendiler, Heyeti Vekile arasıra buraya çıkıyor Rauf Beyefendi diyor ki, efendiler İstanbul vaziyeti mühimdir. Efendiler Trakya vaziyeti mühimdir. Akşamda sabahda bir karar ittihaz etmezseniz mühim bir tehlike karşısındayız. Çok rica ederim, Rauf Beyefendi o tehlikeyi niçin söylemiyorsunuz? Rauf Beyefendi acaba burada bulunan arkadaşların senin şifre kâtiplerinden daha aşağı mıdır. Daha itimatsız mıdır?

RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Reis Paşa Hazretleri doğrudan doğruya bana hitap ediyorlar, müsaade buyurursanız iki kelime ile cevap vereyim.

M. DURAK BEY (Devamla) — Sonra cevap verirsiniz.

RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Böyle müzakere olmaz yani...

M. DURAK BEY (Devamla) — Telaş buyurmayın telaş...

REİS — Efendiler, hatip arkadaşlarımız şahsi muameleler yapıyorlar. Bittabi karşısında bulunan da cevap vermek mecburiyetinde kalıyor. Halbuki hatipler evvela söz söylesin, ondan sonra Heyeti Vekile de cevap versinler. Malumu âliniz bu gibi şeyler bizim Nizamnamei Dahilimize girmiyor. Çok rica ederim noktai nazarlarını tamamen izah etsinler ve bu gibi muhaverelere meydan vermesinler.

M. DURAK BEY (Devamla) — Reis Paşa Hazretlerinin beyanatlarını kemali hürmetle dinledim. Bendeniz ne şahsî bir şeyle ve ne de sadet harîcinde uğraşıyorum. Bendeniz Rauf Beyefendiye hürmet ederim ve kendilerinin kalplerine hürmet ederim, ki kendileri de beni severler. Aramızda bir şey yoktur. Bendeniz Rauf Beyefendiye hitap...

REİS — Bendeniz, efendim öyle söyleyemedim. Bendeniz söylüyorum, ki muhavereyi icabettirecek tarzda idarei kelam edilmesin. Çünki diğer taraf da söylüyor. İş uzuyor. Onu izah ediyorum.

M. DURAK BEY (Devamla) — Bendenizin Rauf Beyefendiye hitap etmekliğim, Heyeti Vekileye hitap etmek demektir. Tabii bütün arkadaşların ismini anlatacak değilim. Efendiler burada herhangi yaptığımız bir müzakere, vermiş olduğumuz herhangi bir kararla efendiler, insafa davet ediyorum. Rica ederim, istirham ederim: söyleyiniz hangisi dışarıda işitilmemiştir? Biz mi söylüyoruz? Hayır efendiler. (Gazeteler yazıyor sesleri). İstanbul'dan buraya Sultan Hamit'ten kalma, Sultan Reşat'tan kalma, Vahidettin'den kalma, Meşruiyetten kalma, malumundan kalma, meçhuliyetten kalma kimseler geliyorlar, burada bir vazifeye giriyorlar. (Mecliste yangın var sesleri) (devam sadaları).

RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Devam ediniz Durak Bey, Meclis yanarken de müzakereye devam etmişler, deselerler.

M. DURAK BEY (Devamla) — Arkadaşlardan kimse kalmadı. (Devam sadaları)

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Reis Paşa, rica ederim usul hakkında bir şey arz edeceğim.

REİS — Eğer söze devam edilmek lâzım gelirse söz Durak Beyindir. Binaenaleyh celseyi beş dakika tatil ediyorum.

Hitamı Celse Saat : 11.30

İKİNCİ İÇTİMA

Açılma saati : 11.35

REİS : Reisisâni A'i Fuat Paşa Hazretleri

KÂTİP : Hakkı Bey Van, Hüsnü Bey (Bitlis)

REİS — Efendim celseyi açıyorum. Söz Durak Beyindir.

MUSTAFA DURAK BEY (Erzurum) — Efendiler demin söylediğim sözlerin şurada kaldığı fikrindeyim. Hükümetin telaşı bazı mukarrerat vesairenin ifşaatı etrafında dolaşıyor. Bendeniz zannediyorum ki ifşaat Meclisi Âliden olmuyor. Ben diyorum, ki dün Ferit Paşaya hizmet eden adamlar, evvelki gün bilmem hangi hükümete hizmet eden adamlar, tetkiksiz, tahkiksiz en mühim yerlere tayin olunmuştur. Hükümet bizden saklamasın. Maiyetlerine aldığı yeni adamlardan beklesinler. (Alkışlar) Acaba hükümet, Meclisi Âlideki her hangi bir arkadaşı kendilerinden daha az mı vatana merbut hissediyorlar? Bendeniz burada şimdiye kadar söylediklerimi şimdiden sonra söyleyeceklerimi şu suretle söyleyeceğim. Herkes aynı kanaatinden ayrılmayacaktır. Yalnız vatan mebusu vardır. Efendiler, grup mebusu yoktur. (Doğru sesleri) Çünkü vatan tehlikesi karşısında grupun bir mevkii yoktur. (Bravo sesleri) (Alkışlar) Bu mesele karşısında grup namına söz söyleyenler vatana ihanet ediyorlar. (Bravo sesleri) (Alkışlar) Biz grup hissiyatından bütün bütün tecerrüt etmişiz. Böyle bir sırada grup namına söz söyleyen bulunuyor. Benim burada söyleyeceğim sözler vatanî, vatanî, vatanî olduğu için, çok rica ederim, şahıslarına hürmet ettiğim arkadaşlarım gibi, heyeti muhterasanın, Heyeti Vekilenin hepsinin şahsına hürmet ederim. Ne çareki vatan acısını duyduğum için bütün sözleri vatan hissiyle söylemek mecburiyetindeyim. (Devam, hay, hay sesleri) Bir daha tekrar etmiştim. Hükümet telâş göstermesin, mesuliyet varsa hükümet ve bize vardır. Daima bu söz yükseliyor. Burada teşekkül ettiğimiz günden beri içimizden ayırdığımız vekiller bize yabancı nazariyle bakıyorlar. (Bravo sesleri) Efendiler, biz yabancı değiliz, onlar da yabancı değillerdir. İçimizden onları çıkarmışızdır. Bizim Vekillerimizdir. Bizimle beraber asil olmakla beraber, vazidede bizim vekillerimiz-

dir. Onlar bizim asil olduğumuzu unutuyorlar. Unutmasınlar. Söylemek benim vazifemdir. (Devam sesleri) İyi hatırınızdadır ki bir gün burada Rauf Beyefendi bu kürsüde söz söylerken, iş Teşkilâtı Esasiye Kanununa aksetmişti. O arada bendeniz fırladım sordum ve dedim ki: Reis Beyefendi; çünkü İcra Vekilleri olmak dolayısiyle Reis Beyefendi Hükümetimizin şekli nedir? Bana mulûmat veriniz. Fakat maalesef şurada Hükümetimizin şekli teşekkülüne göre hiçbir malûmatta bulunamadı ve bugün de bulunamayacaktır. Eğer bugün yine söylerse alnını öpeceğim. Teşekkür edeceğim. Biz hükümetin şeklini unutuyoruz. Bizim hükümetimizin şeklin bundan evvelki Babıâli Hükümetini şekli değildir. Bizim hükümetimizin şekli Teşkilâtı Esasiye Kanununun bize verdiği ilhamattır. Yeni şekilde bir hükümettir. Hiç kimsenin şimdiye kadar anlamadığı bir hükümettir.

HAFIZ HAMDİ BEY (Biga) — Yani biz de anlamadık şekli ya...

M. DURAK BEY (Devamla) — Efendiler; biz kendimizi anlarsak şeklimizi anlarız. Şeklimiz şudur, hiç kimseye benzememek ve hiç kimseye benzememekle beraber terakkiye doğru atılmak, müşavere ile, müzakere ile iş görmek. Hepimiz vatan kaygusiyle çırpınıyoruz. Onun için bendeniz zannediyorum ki heyeti murahhasanın da aflerine mağruren söylüyorum - Konferansta pek yanlış bir surette hareket etmişlerdir. Eğer bendeniz konferansta sizin başmurahhasanız olsaydım, bir dakikalık böyle ihtimal veriniz, efendiler benim konferansta söyleyeceğim söz ve açacağım zemin şu idi : Orada karşıma çıkan efendiler, ha istitraden şunu söyliyeyim, ondan sonra söyleyeceğim. Efendiler, biz heyeti murahhasamızı buradan İstanbul'a gönderirken pek yüksek yerden uçarak gönderiyorduk, çünkü muzaffer ordumuzun süngüsü parlıyor, duruyordu. Elhamdülillah şimdi de parlıyor. Zannediyorum ki murahhaslarımız orada mühim iki sima belirecek. Bundan birisi Lort Gürzon, diğeri İsmet Paşa Hazretleri idi. Çünkü muzaffer bir ordunun muzaffer bir murahhası gidiyordu.

MUSTAFA BEY (Karahisarı Şarki) — O da hata idi.

M. DURAK BEY (Devamla) — Fakat efendiler maalesef kalbimizdeki o büyük ruh söndü, ateşi gitti. (Sönmez, sönmez sesleri)

Şimdi geçiyorum esasa. Bendeniz başmurahhas olsa idim şöyle diyecektim: Vevlevki Fransızca bilmiyeyim, velevki İngilizce de bilmeyeyim, fakat Türkiye Büyük Millet Meclisinin murahhasıyım, nasıl ki, efendiler Lort Gürzon bir kelime, şittiğimize göre, konferansta bir kelime Fransızca tekellüm etmiyormuş ve yanındaki tercümanı varmış, kendine söylüyormuş ve tercümanı gayet müdekkik bir adammış, aldığını gramafon gibi satıyormuş efendiler. Lort Gürzon da Fransızca biliyor. Fakat söylemiyor. Ne için? Çünkü ben İngilizim diyor. İngiliz olduğumu göstereceğim, diyor. Fakat ben oraya bir Türkçe ve Türk olduğumu da konferansta göstereceğim efendiler. Bendeniz konferansa gitmiş olsaydım bu çizmemle, bu kalpağımla gitmiş olacaktım. Benim teessürlüğüme hamletmeyiniz, taassupkan söylemiyorum. Fakat Türklüğü orada Türk olarak temsil edecektim. (Durak Bey olmamış mı öyle sesleri) Zan etmiyorum efendiler, orada söyliyeceğim söz bu di. Efendiler siz bizi buraya davet ettiniz, biz kendiliğimizden sizden buraya bir şey dinlemek için gelmedik, biliyorsunuz ki, senelerden beri dünyanın hiç göstermediği fedakârlıkları göstererek bir zafere kavuştuk. Bizim zaferden muradımız sizin memleketinizi yağma etmek, talan etmek, yahut sizin memleketinize gelmek, sizin memleketinizden para çalmak ve sizden bir şey istifade etmek değildir. Efendiler, bizim maksatlarımız şudur : Biz evimizde oturuyoruz. Rica ederim, sizden evimizde istiklâli istiyoruz. Biz evimizi muhafaza etmek istiyoruz. Nasıl ki siz evinizi muhafaza etmek istiyorsanız biz de sizin gibi istiyoruz, kendi evimizde Fransızların İngilizlerin, Amerikalıların kendi memleketlerinde, evlerinde yaşadıkları gibi, sizin gibi evimiz de rahat ve müstakil olarak oturmak yaşamak istiyoruz. Sizden fazla istemiyoruz. İhsan istemem. Evet o vakit onlar da bu zemin üzerinde bir münakaşa açarsa, yine açacaklardı zannederim, Meclisi Âlinin vermiş olduğu salâhiyetin mefhumundan başka bir şey değildir. Ya bunun üzerinde bir zemin açılır müzakereye girişecektik ve ilâhiri. Müzakerenin manası vesairesi bu kadar. Efendiler maatteessüf Avrupalılar asırlardan beri âdetimiz gibi, asırlardan beri zihniyetimiz gibi karşılarında yine zannettiler ki, küflenmiş, zehirlenmiş Babıâli murahhasları var zannettiler. Emin olunuz efendiler, bunda bizim hatalarımız çoktur ve büyüktür. Efendiler, biz Türkiye Büyük Millet Meclisinin ruhunu orada temsil edemedik. Eğer temsil edebilmiş olsalardı, zannediyorum ki, daha iyi bir proje ile daha esaslı, daha iyi lisanla murahhaslarımız dönecekti. Maatteessüf bu geçmiştir.

Efendiler; bugün de görüyorum ki; Heyeti Vekilenin, heyeti murahhasanın orada görüşmüş, konuşmuş olduğu ve vermiş oldukları proje ki belki anlamışlardır. O projenin etrafında anlaşmak için ve müm-

kün olduğu kadar kabul ettirmek için Meclisten bir salâhiyet almak istemiyorlar. Efendiler, bir kere Meclisi Âli bu hususta salâhiyet lüzumunu ve bir karar vermek lüzumunu his etmiyor. Bendeniz zannediyorum ki; bizim görüştüğümüz, konuştuğumuz bir karar vermek için değil, bir müdavelei efkârdan başka bir şey değildir. Efendiler, Heyeti Vekile ara sıra buraya çıkarak kendilerinin yapmış olduğu, çizmiş olduğu projede israr ediyor ve bunun iyi bir netice vereceğini de ihsas ediyor. Yani kanaatlarında aldanmadıklarını bize ihsas ediyorlar. Bendeniz zannediyorum ki, Heyeti Vekile de insandır. Onlar da lâyuhti değildir. Hata ederler. Efendiler; hata ettiklerine delil mi ararsınız? Size canlı bir misal söyliyeyim. Efendiler, Sakarya Muharebesinden evvel Altuntaş Harbi hatırınızdadır. Bunu söylemek mecburiyetinde kalıyorum. Çünkü tarihin gizli sayfalarında unutulmuştur, belki de unutturulmuştur. Unutturulmak isteniyor. Fakat zamanı gelecek bu hakikat meydana çıkacak, burada tezahür edecektir. Zamanı olmadığı için şimdiye kadar açmak istemiyordum. Bugün bundan yerinde bahsetmek lüzumunu hissettim. Efendiler bendeniz zannediyorum ki, söyliyeceğim ve misal ile anlatacağım. Bugün de Heyeti Vekilenin o zamandaki vermiş olduğu kadar gibi kuvveyi maneviyesinin kırık olduğuna hükmederdim.

NEBİL EFENDİ (Karahisar) — Vak'a nedir?

M. DURAK BEY (Devamla) — Arz edeceğim. İyi hatırınızdadır ki, Eskişehir düştükten sonra ordumuz perişan vaziyete girmişti. Daha doğrusu ordumuzun bir kısmından haber alamıyorduk. Burada da panikler başlamıştı. Efendiler, her iki hadisata intizar ederken, bir gün bir Cumartesi günü idi zannediyorum, Temmuz 28 de olacak (18 sesleri) Aynı zamanda Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi de bulunuyorlardı. Bu kürsü muallaya çıktılar ve bize hitap ettiler. Hatırımda kaldığına göre, arz edeceğim. Dediler ki, efendiler, maalesef harbin birinci safhasını gaib ettik ve vatanımız pek müşkül safhaya dahil olmuştur. Ordu da Ankara, Konya, bekçisi değildir. Ordu icabatı askeriyeye göre harb eder ki, doğru buyurdular. Efendiler sizin burada yükünüz ordunun vaziyetini işgal ediyor. Vaktimiz dardır. - aynen iadelerini söylüyorum - Sekiz gün kadar vaktimiz ancak ya vardır, ya yoktur. Her halde Heyeti Vekile de bunun üzerinde konuşmuştur. Meclisi Âli her halde Kayseri'ye gidecektir ve bu kararı bize tebliğ etmiştir.

BASRİ BEY (Karesi) — Sivas'a gitmek isteyenler de vardı.

M. DURAK BEY (Devamla) — Ve Meclisi Âli burada bulundukça ordu daima Meclisi Âliyi muhafaza için ona göre tertibat alır. Halbuki orduyu serbest bırakmak lâzımdır. Belki efendiler biz Sakarya'da harp edemeyiz, - zabıtlar meydanda mevcuttur - belki verebilirsek Kızılırmak'ta bir meydan muharebesi vermek ihtimali mevcuttur. Zannediyorum ki bizi de biraz ne derler ona; saçmak... (İskandil sesleri) Efendiler; iyi bilirsiniz ki, o vakit, Meclisi Âliniz feverane geldi ve lâzım gelen sözlerini söyledi. Söyledi mukarrerat ittihaz etti ve dayandı. İşte bu zafer o günün zaferidir.

SIRRI BEY (İzmit) — Durak Bey; o zaferin kavramını sen ve Hakkı Hami Beydir. Meclis size müteşekkirdir.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Estağfurullah, hüsnü teveccühünüze teşekkür ederim. İşte bariz bir misal. O vakit Heyeti Vekilenin Reisi bulunan zatı muhterem ve o vakit ordunun en mühim ricali, bir uzuv bulunan bir zatı muhterem kanaatında aldanmış idi. Eğer bu Meclis onların sözünü tutmuş olsaydı, bugün ne biz ve ne hükûmet ve ne de âlemi islâmiyet meydanda vardı. Efendiler öyle ise Heyeti Vekilenin aldanmak, aldanmak demiyelim de hata etmek ihtimali mevcuttur. Şu halde Heyeti Vekileye bir levha, bir levha burada söyliyeceğim ve onu odalarına assınlar ve o da şudur: Lâyuhtilik tab'ı beşerle kabili telif görülemez. «Veşavirihum fil emir» ayeti kerimesi nasıl burada yazılı ise, Heyeti Vekilenin muhterem azaları da böyle mühim umurda olan işlerde bu levhaya atfı nazar etsinler. Efendiler, ben lisanım döndüğü kadar söylüyorum, ne bir arkadaşımı tenkit etmek isterim ve ne de başka arkadaşlarımın beni tenkit etmesine mütehammilim. Rica ederim, bunlar ayıptır, çirkindir. Her arkadaşınız burada aynı memleketin ruhu, aynı memleketin kurbanıdır.

İSMAİL HAKKI BEY (Burdur) — Anlamadık Durak Bey...

M. DURAK BEY (Devamla) — Efendim; maatteessüf şimdi canım sıkıldı, söyliyeceğim (Söyle sesleri) Burada arkadaşlarımızın içinde bazıları kendilerine imtiyaz veriyorlarmış. Efendiler, imtiyazlı mebus yoktur. Bakınız efendiler, bir gün bir sual varit olmuştur. Söylemeye teeddüp ediyorum. (Söyle sesleri) dediler ki, beyler; sizin içinizde bir kaç kısım mebuslar varmış, bunlardan bir kısmı 300, bir kısmı 200, bir kısmı 100 lira alıyormuş yine bir kısmı da elli lira tahsisat alıyormuş.

Vallahülazim. namusuma kasem olsun, bu sual bana varit olmuştur. Bu nedir. bunun manası nedir beyefendiler?

Eğer kendimize dışarıda bir paye veriyorsak, yani benim imtiyazım filan dır. filan hakkındadır diye söylüyorsak bunlar ayıp şeylerdir. Bunları yapmayalım. Arkadaşlar bir birimizi tenkit etmeyelim. Biz vakıa bir kısım arkadaşlarımıza fazla hürmet ediyoruz. Hürmet mukabildir. Her hangi arkadaşım bana hürmet ederse, ben de ona dört misli hürmet ederim. Fakat bana hürmet etmeyenin benim yanımda yeri yoktur. Her arkadaşımız burada lisanı döndüğü kadar söyler. Bir tenkittir tutmuşuz. Nedir bunun manası? Efendi beni tenkit ediyorsun, senin bir şey bildiğin yok.

RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Kim Durak Bey?

M. DURAK BEY (Devamla) Kim ise ona söylüyorum. Hulâsa ediyorum. Ayıp geldi.

Efendiler; bize vermiş oldukları proje hakkında da bir nebze bahsedeceğim. Ne yapmak lâzım gelirse yaparsınız. Bu projenin bir kıymet ve ehemmiyeti yoktur. Bu bir paçavradır. Ben bunu işte attım. Paşamızın orada verdiği projenin tamamı ne olduğunu bilmediğim için onun hakkında bir şey söylemiyeceğim. Heyeti Vekilenin hazırladığı mukabil projenin de ne olduğunu bilmediğim için, maalesef vâkıf olamadığım ve olamayacağımız için bunun hakkında da bir şey söylemeyeceğim.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbekir) — Mevaddı aşere.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Benim söyliyeceğim bir şey vardır. Bir söz vardır. Biz bir çıkmaza doğru gidiyoruz. Bu çıkmazdan nasıl kurtulabiliriz? Bunun çaresi nedir; harp mi edelim kurtulalım, sulh mu edelim kurtulalım? Bendenizce şimdilik ne harp ve ne sulh. Ya ne? Elbette bir şey efendiler. Bendeniz şunu diyorum. Oyun. tekrar oyun. Türkçede bir şey var. İsmet Paşa Hazretleri ordu başına. Efendiler İsmet Paşa hazretleri yarına kalmasın, bugün ordu başına dönsün. Biz daha Paşa Hazretlerinden çok mühim vazife bekliyoruz. Efendiler, İsmet Paşa Hazretleri ordu başına gidecek olursa, siyaseten Avrupa'da mühim ve büyük bir tesir yapacaktır. Buna hiç şüphe yoktur. Efendiler, eğer müzakereye kapı açmak lâzım geliyorsa, ki lâzımdır. Bendeniz lâzım değildir demiyorum. Bunlar hiç, sıfır. Heyeti Vekilenin hazırladığı sıfır, murahhasların vermiş olduğu mukabil proje olarak sıfır. Biz yeniden bir teklifte bulunacağız. misakı millî istiyoruz. Sulha muhtacız, gece gündüz arzumuz da sulha teşneyiz. Fakat bir şartla; bizi evimizde rahat bırakacak mısınız, yaşatacak mısınız? Eğer bizi evimizde rahat oturtmak ve serbest yaşatmak üzere bir zemin açmak istiyorsanız, biz hazırız ve illâ başka türlü yok. İşte sana ekli bu. Bunun başka ikinci bir şeklini bendeniz görmüyorum. İkinci bir şekle gidecek olursak, harbe sürüklenip gideceğiz ve memleketi berbat edeceğiz ve yahut istiklâlimizi gaib edeceğiz. Efendiler, her hangi bir şekilde olursa olsun mesaili iktisadiye ve arazı meselesinden vesaireden istiklâlimiz bununla tahtı teminde değildir. Bu millet ne bugün ve ne de yarın burada bu yükün altından çıkamaz ve çıkacak imkân yoktur. Malî mesaile karşı yine onlara söyleyeceğimiz sözler vardır. Türkler hiç bir vakitte borçlarını inkâr etmez. Daima kahramanlıkta ve sadakatte birinciliği kazanmıştır. Ahde vefada birinciliği kazanmıştır. Fedakârlıkta birinciliği kazanmıştır. Şimdi bizim yapacağımız bir şey vardır. Borcumuz mu var, baş üstüne borcumuzu vereceğiz. Fakat bizi öldürecek bir vaziyet ihdas etmiyeceksiniz. bizi yaşatacak bir vaziyet vereceksiniz ki, biz de borcumuzu vereceğiz? Zaman vermek mi lâzım, ne lâzımsa bu yollardan sulh kapısı açacağız. Ne vakit ki memleketimizin kuvvei istihsaliyesi çoğalır. biz de o miktarda veririz ve içinden çıkarız. (Noksan söyledin. tamirat meselesini unuttun sesleri) Bendeniz arz ettim. Yani son söz olarak şunu söyleyerek kürsüyü terk ediyorum.

Bizim yapacağımız bir iş daha vardır. Bugün bu Heyeti murahhasamızın bu işi yapacağından bendeniz emin değilim. Eminsizliğim kendilerine midir? Haşa katiyen. Fakat onlarla bir dereceye kadar anlaşmışlar. Eğer bir daha biz bu heyeti murahhasaya salâhiyet verir ve oraya gönderirsek bizim istiklâlimiz mahvolur. Çünkü bir anlaşma vardır. Çünkü onlar bazı şeylerde evet demişlerdir. Onun için heyeti murahhasamız reisi İsmet Paşa Hazretleri bugünden itibaren ordunun başına marş. Bendeniz kumandayı veriyorum. İster kabul etsin, ister etmesin (Handeler) Ondan sonra, Heyeti Âliyeniz Heyeti Vekile ve heyeti murahhasayı yeniden tayin edeceksiniz, yapacaksınız. Bir şey varsa birinci sual budur. Bizimle sulh müzakeresine girmek istiyor musunuz? Giriyoruz. Vereceğimiz şudur : Bizim istiklâli tammımızı, bizim evimizde rahat yaşamak için bir zemini müzakere açıyorsanız varız. hazır. Değilse yoğuz. (Alkışlar)

REİS — İki saniye müsaade ederseniz Mehmet Necati Bey (Lâzistan) ın bir takriri vardır onu okuyacağız.

Riyaseti Celileye

Günlerden beri mevzuu münakaşa ve müzakere olan meseleyi iyice tenvir ve tavzih edebilmek için söz alan arkadaşların söz söyleyebilmesi ve söz söylemekte bulunan hutebanın da asıl maksat ve sadet dahilinde söz söylemesini teklif ederim. 6 Şubat 1339

Lâzistan
Mehmet Necati

REİS — Ümit ederim ki, arkadaşlar bunlara riayet edecekler. Buyurun Yusuf Ziya Bey.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Arkadaşlar mevzuun ehemmiyet ve azameti hakkında söz söylemiyorum. Çünkü ehemmiyeti de azameti de malûmu âlinizdir. Üç senedir kanlı cidal içinde biz mühim fedakârlığa katlanıyoruz. Kan döküyoruz, kurban veriyoruz. Bu cidalin ve bu verilen kurbanların dökülen kanların semeresi, fevaidi millet için nelerdir? İşte bugün bunu rüyet ediyoruz. Bu muhasebenin masası başındayız. Bendeniz de bu kanaatla bu kürsüye çıkmış ve söz söylemek istiyorum.

Evet vazifemi ifa etmek vazifei tarihiye ve vazifei vicdaniyemi bihakkin ifa etmekle atide vicdanımda duyacağım sızıları, acıları unutmak istiyorum. Arkadaşlar heyeti celilenize maruzatta bulunurken sesimi sadamı tarihe, ahlafa ithaf ediyorum.

Arkadaşlar, Lozan Konferansının akibeti malumesini haber aldığım zaman hiç de hayret etmemiştim. Çünkü o akibete muntazır idi. Evet Avrupa diplomatlarından, Avrupa siyasetçilerinden intizar ettiğim akibet idi. Beşeriyete şefkat, merhamet, beşeriyetin huzuru, sükûnu namına bir hareketi, tabiidir ki, onlardan beklenemez. O pazarın satılan metaı daima aldatmak, aldatmak; temini menfaat etmektir. Ben; aldatanlara medit bir intizardan sonra, bu defa Heyeti Vekilemizle karşı karşıya geldik ve o Heyeti Vekilemiz de müspet, muayyen olarak karşımızda mevcuttur. Müthalidir, mesuldür. O mesuliyet kelimesinin varlığına kail olduklarını söylüyorlar. Evet, işte bu heyet ile karşılaştım, evet işte o Heyeti Vekilenin kulaklarımın dibinden yüksekten bağıran, çağıran teklif ve talebi vakii ile karşılaştım. Dün hayret etmezken bugün de kendimi hayrete düşmekten alamadım. Bu mütehayyır vaziyet içinde kendi kendime dedimki bilemem eyliyecek girye midir, hande midir?

Arkadaşlar Heyeti Vekile şu talep ile buraya geliyor. İsmet Paşa Hazretlerinin sözlerini söylüyorum. Diyor ki; sulh müzakeratı esnasında Avrupa murahhaslarına, diplomatlarına noktai nazarımızı kabul ettirmek imkânını bulamadık. Düşündük, müzakere ettik. Bu noktai nazarımız etrafında bazı fedakârlığa katlanmaya lüzum gördük. Mesaili mühimmemizi sıraya dizdik, ikiye böldük. Mesaili maliyeyi kifenin bir gözüne, mesaili arziyeyi diğer gözüne vaz ettik. Mesaili maliyede noktai nazarımızı müdafaa ile mesaili arziyede fedakârlığı düşündük, mesaili arziyenin bazılarından fedakârlık etmek ve mesaili maliyede nazarımızı tamamen müdafaa etmek lüzumuna kail olduk ve bu teklif ile Heyeti Celilenize geldik. «Yani Karağaç'ı mutlak olarak terk edecek, Musul'un halli keyfiyetini bir sene müddetle tâlik, tâvik edecek. Arkadaşlar Heyeti Vekilenin bu teklifi zahirisidir. Bunun altında bazı gizli fedakârlık da vardır. Meselâ Karaağaç'ı mutlak olarak terk eden Heyeti Vekile Garbi Trakya'yı evvelinden terk ediyordu. Fakat ondan bahsetmiyor. Musul'u tâlik tâvik eden heyeti murahhasa giderken burada defaatla ihsas edildiği veçhile, Cenup hudutları üzerindeki tashihattan hiç bahsetmemiş ve hiç bahsetmek istemiyordu. Bunlar da zımnî fedakârlıklardır. İşte arkadaşlar heyeti murahhasanın teklifinin birçok teferruatından sarfı nazar, zâhir bâtın teklifi üzerindeyim. Bendeniz şu teklif karşısında heyeti celilenize dönerek ve şu suretle arz edeceğim. Diyeceğim ki, arkadaşlar bu Meclisi Âlinin bir ahdı, bir umdesi vardır. Evet bir ahdı bir umdesi, bir hedefi, bir gayesi vardır. Bu gaye, bu umde, bu hedef ise misaki milli denilen raporda müspettir. Bu rapor ile müspet ve muayyendir. Arkadaşlar hal böyle iken bu ne perhiz, bu ne lahana turşusu... Arkadaşlar tekrar ediyorum. Misaki milli bir rapordur. O her gün, her vesile ile ağzımızdan düşmeyen; yine her gün her vesile ile kutsiyeti, teyit, ahkâmının lâyetegayyer olduğu temin olunan ve yine her gün her vesile ile bir teminat senedi olarak gösterilen misaki milli bir rapordur. Bir beyanname, bir program değildir. Bu milletin, bu devletin hangi şerait dahilinde, hangi arazi üzerinde hangi hudutlar dahilinde yaşayabileceğini, bilâkaydüşart hür ve müstakil olarak idamei hayat edebileceğini gösterir bir rapordur. Ariz ve amik düşünülmüş bu milletin etibbai hazıkası tarafından verilmiş bir rapordur. Hayat raporu, baka raporu, istiklâl raporudur. Efendiler; hal böyle, hakikat böyle iken bu hakikati hali içimizde bilmeyen yok iken, hattâ aramızda değil milletin arasında bilmeyen bir fert yok iken, Heyeti Vekilenin bu talep ve teklif ile buraya gelmesinin esbabı ve hizmeti nedir? İşte şayanı nazar olan bihakkin anlaşılmayan esrarâlut nokta, bu noktadır. Bu nokta üzerinde tetkikat yapmak ve bu noktadaki bütün esrara vâkıf olmak isterseniz arkadaşlar, İzmir'i işgalimizden sonra

sulh hareketi baştan başa tatbik ediniz. Orada çok anak, çok delâil, çok edille görürsünüz. Arkadaşlar Heyeti Vekile mesuliyet yüküne tahammül etmeyerek, mesuliyeti tasnif etmek kasdiyle buraya gelmiş olsaydı ben, bu hareketi pek tabii bulurdum. Fakat hareketindeki elâstikiyet şayanı nazardır. Ben zannediyorum ki, Heyeti Vekile hariçte, dahilde sulhperver görünmek, bizi ileri sürmek, bizi göstermek istiyor. Binaenaleyh arkadaşlar şayanı nazar, şayanı teessüf olan nokta, bu noktadır. İşte bu nokta karşısında, bu vaziyet karşısında tekrar ediyorum. «Bilemem eyliyecek girye midir, hande midir?

Arkadaşlar, asırlardan beri cihanın bütün uleması, hükeması bir muadelenin halli ile iştigal ediyor. « Hak mi kuvvete, yoksa kuvvet mi hakka galip?» İşte halli ile iştigal edilen muamele bu muadele idi. İşte bu millet, bu milleti temsil eden Heyeti Celileniz, yine bu milletin sayesinde, hakkı kuvete galip suretinde bu muadeleyi hal etmiştir. Bu sureti hal cihanca ve bütün milel, akvamca haknahak teslim ve kabul edildi. Fakat bugün maalesef görülüyor ki bu muadele üçüncü bir sureti halle gidiyor. Siyaset cihanda her şeye galip. Evet arkadaşlar: hakkımızın kuvveti, hakkımızın kudreti bütün bunlara galebe çaldı. Fakat maatteessüf Heyeti Vekilemizin, murahhaslarımızın siyaset işlerindeki acemilikleri bütün kazandığımız muvaffakiyeti heba etti. Havva etti. Arkadaşlar, açıkçası partiyi galip ettik. Arkadaşlar bu gayri kabili inkârdır. Etrafına bir çok delâili müspite toplamıştır. Binaenaleyh hâlâ Heyeti Vekile, o zulmetlere, o pürüzlü yola müteveccihtir. Mütevekkildir. Fakat arkadaşlar rica ederim, biz o yola gitmeyelim. Aynı zamanda Hamidiye kahramanından, yemin ederim ki tarih bu günahlarla mestur çehreleri keşfetmeden evvel tarih önünde kendisi günahkâr görmesin. Şimdiden hareketini yapsın. Arkadaşlar, ben de sulh isterim, ben de sulhperverim. Hattâ en ziyade sulh isteyen her arkadaşımdan daha sulhperverim ve sulh isterim. Çünkü; senelerden beri didişen, kan döken, kurban veren bu milletin sulhe ihtiyacını, sulh ve sükuna ihtiyaç şeddini her an her dakika hisseder dururum. Fakat temenni ettiğim sulhun bilâ kaydüşart hür yaşamayı, hiç olmazsa biraz gün görmeyi, hiç olmazsa rubu asır kadar olsun imtidat ederek gelmesini isterim ve bu şerait dairesinde gelecek her hang bir sulhu hürzican ederim. Fakat bugün gelecek, yarın inkisar bulacak bir sulhu kabul etmek kendimi aldatmaktır. Kendi kendimi aldatmak istemem. Arkadaşlar, bugün gelecek, yarın inkita bulacak her hangi bir sulhu terviç etmek, gün siyasetini terviç etmek demektir. Gün siyaseti ne demektir bilir misiniz? Arkadaşlar. Bu siyaseti bilir misiniz nedir? Ben yaşayayım, ben rahat edeyim, bundan sonra gelenlerin canı çıksın, benden sonra gelenler nasıl isterlerse öyle yapsınlar demektir. Hulasa istiklâl umdeleri ile bu Meclisi Âli, haşa ki, bu kanaati terviç etsin, onun şanı, bu Meclisi Âlinin şanı, böyle giden siyaseti tetviç etmekten muteberradır. Arkadaşlar, Heyeti Vekilemizin teklifi malûmu, talebi malûmu tetkik edilince görülüyor ki bütün mesaili mühimmemizi müstehire halinde tetkik edilince görülüyor ki bütün mesaili mühimmemizi müstehire halinde tespit ediyor. Hepsi dursun, hepsi talik edilsin: nihayet budur. Arkadaşlar, zannedersem düşmanlarımızın istediği de budur. Lozan konferansının müzakeratını safha besafha takip ve tetkik edenler görmüşlerdir ki, İngiliz noktai nazarı da esasen bu noktaya vasıl olmaya çalışmaktadır. Bu noktaya sarfı mesai etmişlerdir. Bugün aynı noktaya ve aynı noktai nazara giriyoruz. Efendiler, aynı noktai nazara giderken İngiliz siyasilerine dünyanın en müşkül işini halletmiş olmak sürurunu duydurduğumuzu unutmayalım. Bu bapta esbabı hikmet taharri edenlere, oyalamak, uyutmak siyasetinin etrafında bu noktayı bu hikmeti aramalarını tavsiye ederim. Arkadaşlar, oyalamak, uyutmak sözlerinin içinde çok gizli hakikatler, çok gizli siyasetler vardır. Eski Osmanlı Hükümetinin ruhu Avrupa siyasilerine pek fena bir kanaat telkin etmiş. Gladislon'un, şakirtlerine telkih edilen kanaat nedir, bilir misiniz? Arkadaşlar Türkler cahildir, birbirini tutmayan rivayet etrafında üzülürler, yorgun düşerler, bizden, uğraşmakan bezerler. Bir kere uyuştular mı dünya kopsa başlarını kaldırıp ne oluyor demezler, bir defa başlarını kaldırıp bakmazlar. İngiliz siyasilerine telkin edilen kanaatın ruh ve manası budur. Arkadaşlar bu gün aynı siyasi zikzaklara doğru gidiyoruz. Arkadaşlar siyasetimizi kuru ota teşbih ediyorlar. Nasıl bir ot ateş aldığı zaman âni bir feveran yaparsa, bizim siyasetimiz de böyle imiş. Bir kere, parlayıp söndüğü vakit, artık ateşden eser kalmadığı gibi, bizde de müdafaadan eser kalmazmış. Arkadaşlar bu siyasi zikzaklar, oyalamalar bu siyasi oyuncaklar etrafında çok zararlar görmüşüz. son asır başdan başa bu misallerle doludur.

Binaenaleyh bu misalleri ben birer birer zikretmeyeceğim. Mısır'ın işgali, Mısır'ın akibeti hepsi gözümüzün önündedir. Temenni ederim ki bu siyasi tekerlemelere düşüleceğine eski Osmanlı İmparatorluğunun öldüğü haber verilsin eski, ihtiyar Osmanlı siyasetinin ruhu habisinin fenaya, tarihe karıştığını

söylesin. O sada ki Avrupanın kulaklarına aks edince saraya tutulmuş çocuklar gibi titrerdi. Bu gün sahada, sahai siyasette Osmanlı hükümetinin resmi tetfin ayini tamamlanmış ve yerine genç, dinç zinde bir Türkiye vardır. Öyle bir Türkiyeki eileri, kolları bağlanmış, elinden bütün varlığı alınmış.

Fakat, yine kıyam etmiş, yine kalkmış, yine hakkı talep etmiş, yine bütün cihana varlığını göstermiş, mahrumiyetler, yoksunluklar içinde azim varlıklar, şanlı zaferler doğurmuştur. Avrupanın sadasına kulaklarını tıkamış, intizar devresi geçiren bir zafer vardır. Bunca şanlı zaferler, hala siyasetlerini, hala alıştıkları yolu terk etmeğe kâfi değilse denilsin ki, o alışmış olduğumuz yollar Türklerin şanlı süngüleriyle kapalıdır. Türklerin şanlı topuriyle kapalıdır. Fakat maatteesüf arkadaşlar, bunlar söylenmedi, gayet zaif gösterildi ve bu netice elde edildi.

Arkadaşlar Heyeti Vekilenin teklifi penpe kitabın ihtiva ettiği meveddi ayrı ayrı tahlil ederek maruzatta bulunmak istemeyeceğim. Yalnız müsaade ederseniz bir iki nokta üzerinde beyanı mütalaa edeceğim. Yalnız müsaade ederseniz yalnız bir iki nokta üzerinde beyanı mütalaa edeceğim.

Heyeti celilenizin her birine ayrı ayrı tevzi edilmiş olan haritalardan bir tane de bendenize verilmiş. Bu harita garbi Trakyayı ihtiva ediyor. Garbi Trakya'da dini bir, ırkı bir, lisanı bir olan arkadaşlarımızın azim mevcudiyetini gösteriyor. O azim mevcudiyet arasına karışan ecnebi mevcudiyetleri bir sinek bir yere konarda kaldığı vakit orada bir iz bırakırsa o kadar gösteriyor, bütün kardeşlerimizin mevcudiyetinden ibaret bir yerdir. Arkadaşlar o azim mevcudiyeti o harita üstünde görürken oradaki kardeşlerimizin vaveylası kulaklarımızın dibinde yükselirken, acaba gözlerimizi yumacak, kulaklarımızı tıkayacak geçecek miyiz?

Arkadaşlar geçecek isek insafın bu dünyada yeri yok mudur? Diyorlarki küçük itilafcılar, yani Balkan hükümetleri Merici öte tarafa geçmemize müsaade etmiyorlar. Arkadaşlar eğer onların müsaadesine kalırsa, zan edersem, Ankara'dan öteye geçmemize müsaade etmezler. Bunu siyasetin icabı, siyasetin muktazası olarak böyle kabul edelim. Fakat hangi milletlerin hakkı, hukuku tayin ediliyordu? Bizden ayrılan düstur bu idi, ayırmak için bütün mantık bu idi, bütün ahkâm bu idi. Acaba bizden ayrılan kardeşlerimizin bir hakkı, bir hukuku yok mudur? Yine buyurulacak ki, emniyet etmiyorlar, korkuyorlar. Bize itihak etsinler efendiler, emniyet edecek olan hükümetin emniyeti altında olsun, bunlara bir hak, hukuk vermek için çalışmak acaba mümkin değil mi idi? Acaba bunların feryadına erişmek kabil değil mi idi?

Arkadaşlar İngilizler ölülerini arıyorlar, mezarlıklarını arıyorlar. Biz milyonlarca dirilerimizi ihmal ediyoruz. (Bravo sadaları) Arkadaşların boğazların kabul ettiğimiz vaziyeti marmarayı ne hale düşüreceğini nazarı dikkatinize arz ediyorum. Marmarada emniyet, selâmet kalmamıştır. Marmarada emniyet, selâmet kalmazken mutlak olarak Karaağaç'ı Yunanistan'a terk etmek demek, Edirne'nin de akibetini büsbütün mah ve selp etmek demektir. Arkadaşlar İstanbul'un emniyeti Edirne'nin emniyeti nazarı dikkate alınacak ise bu hareketler doğrudur.

Fakat nazarı dikkate alınacak bu hareketler çok yanlıştır. İstanbul'un, Edirne'nin akibeti pek mahuftur, pek muzlimdir. Bu bilmem neyin icabıdır? Bize göre siyasetin renginin icabıdır. Evet, siyasi kırmızı görünüyormuş. Yunanlılarla Bulgarların arası yokmuş. Sırplar Selânik'e göz dikiyormuş. Balkanlar arasında bir itilaf varmış, bunun neticesinde hiç bir şey olmazmış. Arkadaşlar, insaf edelim. Yarın bu muhtelifünfih olan hükümetler el ele verebilecekler mi? Siyasette bir saat el ele verecekler mi?... Siyasette bir saat sonra el ele vermek yok mudur? Siyasetin rengine, bukalemun olan her regine aldanıp da selâmeti âtisini temin etmiyenler aldanırlar arkadaşlar. Binaenaleyh bu noktada aldanmışız arkadaşlar.

Arkadaşlar, üçüncü olarak Musul bahsine geliyorum. Musul etrafında arkadaşlarımızın hepsi söylediler.

Fakat bu hususta söz söylemek benim için bir vazife olduğundan söyliyeceğim. Musul'un vaziyeti coğrafyası, münasebatı ırkiyesi, şekli teşekkülü, teşkilâtı siyasiye ve içtimaiyesi badessulh bir dakika bile İngiliz siyaseti altında, İngilizlerin muamelesi altında, İngilizlerin mandası altında kalmağa muhtehammil değildir. Efendiler burada söyliyorum. Allah sesimi işitiyor. Heyeti celile sesi işitiyor. Bırakılırsa açık tabir ile felâketi daidir. Buradan bir mütehassıs sıfatiyle söyliyorum, sözümü nazarı dikkate almanızı istirham ediyorum. Aksini söylersem fena söylerim. Doğru söylemezsem mütehassıs olanlar beni tekzip etsin.

Arkadaşlar temenni ederdim ki Musul Türkiye'nin bir cüz'i denilsin. Çünkü Türklerle Kürtlerle Meskûn Türkiye'nin bir parçasıdır. Nısfından fazlası Kürttür. Musulun; Kürdün tarihinde bir kıymeti, bir ehemmiyeti vardır. İhtimal bir mahalde olsa idi bu kadar

telâş etmezdim. İhtimalki başka bir yer olsaydı bu kadar telâş etmezdim. Musulun Kürdün tarihinde bir sandalyesi vardır. Arkadaşlar: bir insanı ikiye bölmek veyahut her hangi bir parçasını ayırmak mümkün değil ise Musul'u Türkiye'den ayırmak öylece mümkün değildir arkadaşlar. Musul'u terk ve tâvik etmek, bir sene için, altı ay için tâlik etmek pek tehlikeli bir oyundur. Arkadaşlar, temenni ederdim ki Türkiye siyasileri bunun etrafında derin düşünsünler. Arkadaşlar Musul'u tâlik etmek Musul'suz sulh etmek, sulhun ferdasında Anadolui şarkîde mühim bir cephe hazırlamak demektir. Binaenaleyh müsaadenizle açık kelimelerle maksadımı ifade edeceğim. Çünkü sesimi tarih dinliyor. Arkadaşlar; ben kürdüm. Fakat Türkiye'nin tealisini, Türkiye'nin şerefini, Türkiye'nin terakkisini temenni eden Kürtlerdenim (Alkışlar) Esbabı ise lisanım, bana şeref veren lisanım okur yazar olmakığımdır. Bu ise kendi kavmim olan Kürtlerin değil, Türklerindir. Bunun için Türklerin tealisini isterim. Türklerin şereflenmesini isterim.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Türk, Kürt meselesi yoktur.

YUSUF ZİYA BEY (Devamla) — Arkadaşlar: benim bir imanım, kanaatim vardır. Bugünkü vaziyeti arziyeyi düveli itilafiye ve Avrupa devletleri öyle tespit etmişlerki Türkle Kürt teşriki mesai ederek yaşamazlarsa, ikisi için akîbet yoktur. Bugünkü vaziyet böyle geliyor. Arkadaşlar; vaziyeti içtimaiyemiz bunu gösteriyor. Binaenaleyh her hangisi, her hangisine ihanet ederlerse ikisi için de akîbet yoktur. Benim kanaatim; benim seviyemde olanların kanaatidir. Fakat arkadaşlar kürdü tecziye edersem, bana doğru söyliyor dermisiniz? Arkadaşlar, Kürdü halinden, muzir düşünenlerden tenziye edersem bana doğru diyor dermisiniz? Arkadaşlar; işte Kürtler arasında bununla memlu insanlar vardır.

Arkadaşlar, bu münasibat mantıkîdir. Bu gün Süleymaniyede tekrar ederim. O Süleymaniyedeki sandalyada kürdün tarihi bir sandalyesi vardır. Ne oluyor? Ne yapılıyor? Kürtler görmiyor. Arkadaşlar, fakat yarın münasibatı temin edildi mi, itilâf vaki oldu mu Karagöz gibi perdesi kalkacak, o bir tarafı görünecek. Bilir misiniz ne olacak? Heyeti celilenizi temin ederim, benim gibi Türkleşmiş olanlar buraya çekilecek, fakat Kürtler bir birini boğacak, azim bir cidal başlıyacak. Kürdün vahdeti, Kürdün itaatı, Kürdün iki parçaya ayrılmasında değil, bir parça halinde idare edilmesindedir. Kürdün ruhuna zehir aşılanmamıştır. Siyaset zehiri aşılamamıştır. Rica ederim, bu zehri aşılamayın, İngilizler şıringasını yanaştırmış aşılıyacak zehirle. Bu arkadaşlar en son, mühim uzvunuzu zehirliyorlar. Temenni ederim meydan vermeyiniz. Fakat kendi elimizle aşılıyoruz. Arkadaşlar İngiliz orada bir çıban çıkarmış, o çıbanla Kürdistanı tevis edecekler. Buna mani olunuz arkadaşlar, mani olmazsanız arkadaşlar hareket çok tehlikelidir. Allah şahittir. Ta Toros silsilesine dayanır arkadaşlar: İngilizin bütün temennisi etrafındakileri oyalamak, uyutmaktır. Temennileri bundan mada bir şey değildir.

Arkadaşlar Kürtler Sevir paçavrası ile çok verdiler. Fakat Kürtler korktular. Kürtler yanan kardeşleri gördüğü için çekildi. Yanaşmadılar arkadaşlar. Fakat, bu gün Musul'da alladı pulladı, bu gün kukla vücuda getirdi. Kürdü kukla ile yıkmak istiyorlar arkadaşlar. Oyalayıcı, o göz boyayıcı kuklayı vücuda getirmişler, aldatıyorlar. İngilizlerin altunu, o kuklanın mevcudiyeti çok iş görecektir arkadaşlar. Ben Musul'u istemiyorum. Musul'u atıyorum. Musul'u kime verirlerse versinler, Süleymaniyeyi. Kerkükü almakla Türkün Kürdün vahdeti onunla temin edilir. Ben Musul'u terk ettim, petrolü terk ettim. Fakat Türkiye'nin en mühim bir uzvuna yapılan bir aşıdan. Türkiye'yi kurtarmak istiyorum. Arkadaşlar tekrar ediyorum. Ben mütehassısım, hem bildiğinizden çok mütehassısım. Kürdün bütün ruhuna, Kürdün kanaatına ve bütün Kürdün imanına vakıfım: rica ederim. Bu siyasetin cereyanına meydan vermeyiniz. Binaenaleyh sizi Allah'a, tarihe tarihin huzuruna çıkardıktan sonra bu etrafda sözüme nihayet veriyorum.

Arkadaşlar heyeti murahhasa buradan giderken burada defaatla temenni edilmiştir ki Fransızlarla yapılan itilâf bütün manasiyle günün zaruretidir. Bunu tashih edin, o itilafın çizdiği hududun beri tarafında kalan halk, beri tarafında kalan kura ve kasaba halkı dığı sadra uğramış, boğuluyor. Arkadaşlar bunlara mededrest olun. Bu itilâfı tadil için sarfı mesai edin. Fakat arkadaşlar, heyeti murahhasa bundan bahsetmedi. Siyaset yaptı. Yaptığı siyaset meticesini matteessüf gördüm. En evvel siyaset yapmak, dost olmak istediği Fransızların ne olduğunu gördünüz. Arkadaşlar insan karnını doyurmak ihtiyacındadır. Bu beşerin muhtaç olduğu şeydir. Mardin, Nuseybin, Kilis, Urfa, Ayıntap ahalisi de yaşamak ihtiyacındadır. Arkadaşlar yaşamanın üç mühim esası vardır. Ziraat, ticaret, sanat bundan başka yaşamak için vesile vardır.

Saydıklarım - arkadaşlar ziraat yapmıyor, bu-larda yaşayanlar. Çünkü hudut ile arasında nihayet yarım at mesafe vardır. Kendisi kasabada oturuyor, arazisi filan o bir tarafdadır. Bugün gidiyor, birer surette bir şey kaçırıyor getiriyor. Ziraat yapıyor, fakat yarın Fransızların ne gibi bir kanunla o hududu kendilerine celbedemeyeceklerini kim biliyor? Bu itibarla ziraat yapamıyor, yarın ziraat yapacak olursa o taraftan bu tarafa geçenlerden bir rüsum alırsa, bittabii buraya girmemekten, kuraya dönmekten başka bir şey yapamaz. Arkadaşlar bu halk ticare yapamıyor. Bu halk çünkü hududun ötesinde yeni yeni şehir, yeni yeni kasabalar, pazarlar vücuda getirmişlerdir. Rüsum ile bu tarafa geçiyor, bir şey beş kuruşa çıkar. Fakat diğer tarafta yüz paraya veriyorlar, buraya gelip beş kuruşa almıyor, gidiyor öte tarafta yüz paraya alıyor. Bu yüzden pazarlara kimse gelmiyor ve kapalı kalıyor. Çarşı kapalıdır arkadaşlar. Sanat ölüyor. Çünkü muhtaç olduğu alet ve levazım ötede daha ucuzdur. Ucuz olarak yapıp satanlardan gidip alıyor. Bu tarafdaki fiyatlı oluyor, alamıyor. Bu sanata itibar kalmıyor. Arkadaşlar mademki bunlar karnını doyurmak mecburiyetinde. Bunlar bu günü bekliyorlar, bu günlerde buna bir netice vermezsek oradaki kura mütemekkin olduğu kasabatı yıkacak, daha içeriye gideceklerdir, yahut öte tarafa geçeceklerdir. Bunun ikinci sureti yoktur. Mademki beşer karnını doyurmaya muhtaçtır. Bunun bir suretini yapamaz arkadaşlar. Arkadaşlar, hududu kazanın en uzak yerinde, Fırat bir saatlik mesafeden geçmiyor. Dünyada bunun gibi gayri tabii bir hudut tasavvur edermisiniz? Antalya, İskenderun o havali halkı hepsi Müslüman Türk'türler arkadaşlar. Ne Araptırlar, ne Kürttürler. Arkadaşlar bunlar ağlıyorlar, sızlıyorlar. Fransız satırı altında değil. Fransızların mukadderatına musallat ettiği ezeli Ermenilerin satırı altında feryat ediyorlar. Bu feryatlarını biz işitmiyoruz, kulağımızı tıkamışız. Çünkü siyaset yapıyoruz. Arkadaş siyaset böyle değildir. Siyaset rengi, siyaset dostluğu, siyasetin vefası yoktur. Siyasetin menfaati vardır. Başka bir şey tanımayız. Binaenaleyh tekrar ediyorum, Fransızlarla yapılan itilaf günlerin zaruretidir. Bu gayri tabiidir. Bütün insanlar teneffüs borularını kapatmış, hudut yanında bulunan insanlar dıkı sadre tutulmuş, boğuluyorlar. Teneffüs borularını açınız, teneffüs etsinler arkadaşlar,

Rıza Nur Bey izahat verirlen bir iki noktai nazar dikkatimi celbetti ve ona da işaret etmişim müsaadenizle o cihetı izah edeyim.

Rıza Nur Bey buyurdularki; patrik meselesini biz ihdas ettik ve biz ileri sürdük. Arkadaşlar, burada patrik meselesi mevzuubahis olurken söze karışmak istedim. Fakat pek muhterem bir arkadaşım buyurdularki patrik meselesinden bahsetme, patrik meselesi mesaili dahiliyemizdendir. Siyaset dahiliye meselesini yapmayın dedi. Siyaset şeklinde bir bela yapmayın dedi. Ben o vakit pek muhterem arkadaşımın sözünü makul gördüm bu etrafda söz söylemek isterken sukut ettim.

SIRRI BEY (İzmit) Kim idi o zat?

YUSUF ZİYA BEY (Devamla) — Kim idi ise, yüksek bir dehası vardı söyledi. Arkadaşlar, Rıza Nur Bey kendi lisaniyle itiraz ediyor. Biz bir patriklik meselesi ihdas ettik ve bir patrik meselesini muahhedeye bıraktık, altı yüz seneden beri yapılan muahhedelerden hangilerinde patrik vardır ki bir de patrik meselesi imtiyaz şeklinde kondu?

İSMET PAŞA (Hariciye Vekili) (Edirne) — Nerede patrik meselesi?..

YUSUF ZİYA BEY (Devamla) Mevzuubahis olan şey muahhedeye girer efendim. Yani muahhedeye girmedi ise havadan mı alıp veriyordunuz? Müzakerelere giren şey imtiyaz şeklinde, devletler bizim müsaademizle yaptığımız şeyleri imtiyaz şeklinde yürüttüler. Kaldıki muadhedelere geçirdiğimiz patrik imtiyazları. Binaenaleyh arkadaşlar patrik meselesi, merhametin tevlit ettiği bir zarardır. Bu millet asırlardan beri zararlarını çekiyor. Patrik bu milletin nezdinde kendi tebamızın sefiri kebiridir. Başka manası yoktur. Kendi tebamızın sefiridir. Felaket günlerinde başımız üzerinde çığıran, bağıran matem sadası koparan bir baykuştur. Arkadaşlar bütün vakayı asriyemizin, siyasiyemiz'in her hangisini karıştırırsak ya bir patrikhane parmağı veya bir patrik çıkar. Patrik meselesi bizim mesaili dahiliyemizden iken ve bunu Anadolu ortodoksları hal etmekle meşgul iken Avrupada bir imtiyaz şeklinde vaz etmeye çalıştılar.

Arkadaşlar ikinci olarak Rıza Nuri Beyefendi buyurdular ki, mübadeleyi yaptık, mübadele esasını şu şerait dairesinde kabul ettik. İstanbul Rumları hariç kalmak üzere, diğerlerinin mübadelesi esasını kabul ettik. Efendiler iki tarafın vaziyeti maliyesi ve mevcudiyetini mukayese yapacağım ve nazarı dikkatinizi celbedeceğim. Bu tarafda bulunan Rumlar ki mevcudiyetleri neden ibarettir, hepimiz biliriz. Bahsın mevcudiyeti adedi keyfiyetle değil. Buradaki Rumlar asırlardanberi teb'a olarak yaşamışlar. Teb'a, eski tabirle, reaye olarak yaşayanlar demektir. Onlar hiç bir vakit kendilerini emniyet içinde bulmaz. Emniyet için-

de bulmazsa bilir misiniz ne yapar? Eline geçen parayı cebinde taşır, daima koynunda saklar. Ne akara verir, ne araziye verir, ne emlâke verir. Çünki emniyeti yoktur. Sebükbar olarak her an muntazır olmuşlardır. Ademi emniyet bu neticeyi tevlit eder. Fakat arkadaşlar Selânik'den gelecek olan İslâmlar hakim bir milletin efradı olarak bütün emniyet içerisinde ve bütün istiklâl yüzüne gülerekden varını yoğunu koynundan çıkarmış yere serpmiş. Şimdi bu iki millet arasında mübadeleyi kabul ediyoruz. Buradan giden varlığını sırtında götürecek, oradan gelen varlığını bırakarak gelecektir. Binaenaleyh mübadele esasını kimlerle kabul ediyorlardı? Hangi mevcudiyet ile değişiyorlardı? Değişir iken buradaki miktarla orada miktarı nazarı dikkate almak, buradakilerin mali vaziyetini, oradakilerin mali vaziyetlerini nazarı dikkate almak lâzım gelmezmi idi?. Arkadaşlar. Fakat, maatteessüf, mübadele esası birisi varlığını yerinde bırakıyor, diğeri varlığını koynunda götürüyor. Binaenaleyh arkadaşlar maruzatımı hülâsa ederken son söz olarak diyeceğim ki heyeti murahhasa partiyi gaib etmiştir. Avrupadaki mevcudiyetini gaib etmiştir. Tekrar Avrupaya gidemez, bir sulh mahfeline giremez arkadaşlar, Dün arkadaşımın birisi Rafet Paşanın beyanatından bahsettiler. Rafet Paşa bu gün hükümetin bir memuru mudur. Bu hükümet kendisine bir çok mevki veriyor. Bu resmi lisan diyorki biz Musulsuz'da yaşarız. Karaağaçsız'da yaşarız. Paşa İstanbul'dan bağırıyor. Arkadaşlar düşününüz Meclisi Âlinizin vaziyetini. Mukadderatımız üzerine bir Refet Paşanın beyanatını. Arkadaşlar Anadolu Musulsüz yaşamaz. Yaşamıyacaktır. Arkadaşlar bu gün tevzi edilen matbuatı ecnebiye hülâsalarında Roma mümessilimizin bir beyanatı var, nazarı dikkatinize arz ederim. Düşününüz, hükümet gelmiş ne düşünüyor? Heyeti Vekile gelmiş ne düşünüyor ve ne teklif dermeyan ediyor? Oradaki mümessili ne diyor? Arkadaşlar, hükümetin bir lisanı olur, kanaatına o lisan muvafık gelmeyenler istifa eder çekilir. Dünyadaki mantık, kanaat budur. Kanaatsız insanlar hareket edemez, söz söyliyemez. Binaenaleyh buradaki Heyeti Vekilemizin sadası oradaki sada gayet diplomat olan bir mümessilimizin sadasıdır. Karşı karşıya koyunuz, mukayese ediniz. Bakınız bir hükümetin kaç sadası var, Refet Paşa oradan başka türlü bağırıyor. Celâlettin Arif Bey oradan başka türlü bağırıyor, Heyeti Vekilemiz burada başka türlü bağırıyor. Meclis ise hâmuş, hebsine temaşa vaziyetinde kalıyor.

Arkadaşlar dün Sırrı Bey burada izah etmişti. Bendeniz tekrar ediyorum. Muhterem Rauf Bey ne derse desin, Adnan Bey bu gün sulhü müzakerededir. Adnan Bey İstanbul'da heyeti mümessile ile Heyeti âliyenizin kararını almadan sulhi temasdadır. Refet Paşa da bu maksatla getirilmiştir. Oraya ister veriniz ister vermeyiniz arkadaşlar orada bitiriliyor, orada müzakereler yapılıyor. Orada emri vakiler vücuda getiriliyor. Binaenaleyh Rauf Beyefendi Sırrı Beyefendinin beyanatını tenkit ederken sıçrama yapmıştı. Arkadaş sıçrama. Sıçrama, öyle hiddetle süratle sıçrama yapmağı itiyat eden Rauf Beyefendi, zan edersem, kariben bir diplomat olacaktır.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — İdmanlıdır, vücudi hamidiyede alıştı ona.

YUSUF ZİYA BEY (Devamla) — Bütün parlementosunda müsademelerinde itidal gösterirler. Fakat maattessüf Rauf Beyefendi itidalini muhafaza edemiyor. Pek çabuk hiddete düşüyor ve şiddete giriyor. Lozan Konferansı başlandığından şimdiye kadar Rauf Beyefendinin bütün beyanatı gözümün önüne numara tahtında sıraladım. Bir numaradan alıp da geçen günki numarasına kadar takip ettim Rauf Beyefendinin bütün manasiyle bir diplomat olunacağına itimat ettim, kanaat ettim. Çünki arkadaşlar, bütün sözleri birbirine zıt, hiç biri diğerini tutmuyor. Anladımki diplomat olacaktır. Arkadaşlar, ben de biliyorum boştur, sözlerimin kıymeti yoktur, kimse dinlemiyecektir, yol taayyün etmiştir. Gidecek yol muzlimdir. Gidecek yol karanlıktır, tehlikelidir. Sevk edeceğiz gideceğiz milleti de arkamızda sürükleyeceğiz; ben de biliyorum. Fakat ben tarihe söyliyorum, ben Allaha söyliyorum, ben eslâfa söyliyorum, ben efrada söyliyorum. Arkadaşlar, Sakarya ric'ati başlamıştı. Yine bir Heyeti Vekile geldi, karşınıza çıktı. Titreye titreye bütün zor içinde, bütün âcz içinde amanın dedi; Kızıl Irmağa çekilelim. Unuttunuz mu arkadaşlar Bu. Meclisi Âli metanetini gösterdi, celâdet gösterdi. Azmini gösterdi. Gitmedi dayandı dayandı, bu günki şanı, bu günki zaferi doğurdu. Hani arkadaşlar biz varlık hissettikçe ağırlaştık arkadaşlar. Biz varlık hissettikçe yaşamak istedik. Dün varlık yoktu. Mahrumiyet vardı. Mahrumiyet içinde ölüm saadeti. Fakat varlık içinde ölmeyi, biraz düşünür insanlar.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Merak etmek, Millet soracaktır. Hepsini millet soracaktır.

YUSUF ZİYA BEY (Devamla) — Binaenaleyh son söz arkadaşlar; sözümün birinin yapılmayacağına kanaat getirdim. Allah hazır, tarih hazır, elinizi vicdanınızın üzerine koyun, nasıl bilirseniz öyle yapın (Alkışlar)

MUSTAFA BEY (Tokat) — Fakat dört el ile iş görülmez.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Bu gün Borsa dışarıda.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Arkadaşlarımız dinlemekden müstağni midir. Eğer pazarlık varsa burada yapalım. Dışarıda olmaz. Tatil ederseniz, işleri ikmal etsinler sonra içtima ederiz. Dışarıda pazarlık vardır. Bu, memleket meselesidir. Açarlar takriri onun üzerine müzakere ederiz.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Mart'ın birinci günü 270 kişi gelmiş, 78 kişi var mı bu gün?

DURSUN BEY (Çorum) — Aleni celseye tahvil edelim.

ALİ CENANİ BEY (Gaziantab) — Benden evvel söz söyleyen arkadaşlarımızı hürmetle dinledim. Mesaili muhtelife üzerinde arkadaşlarım söz söylediler Benderiz yalnız Mali, İktisadi mesail hakkında mütalaamı söylemek istiyorum. Elimizde bulunan bu projedeki esasatı ciddi olarak tetkik ettim. Mali ve İktisadi namiyle iki kısma ayrılmış olan mesailden bir kısım mali mesaildirki bunların en mühimmi düyunu umumiyenin taksimi meselesidir. Bir devletin arazisinden her ne suretle infikak eden bir kısımda halef olan hükümet evvelki hükümetin borçlarını devir almak hukuku düvel ahkâmındandır. O mesele zaten muhtelifünfih değildir. Düyunun taksimini karşımızdakiler de kabul ediyorlar. Yalnız şekli taksim meselesi burada mevzuubahis olmuştur ki, bizim konferansa mütekaddim olarak hazırladığımız esasat içerisinde muhtelif usul bir tarz kabul edilmiştir. Paris maliye konferansında Balkan harbinin düyununu taksim etmek üzere tarafeynin teklif ettiği dört esas vardır. Biz bu esasat içinde mutedil olmak üzere varidatla muhtelif duyunun rehinelerini karıştırarak muhtelif şekilde taksim eden bir cedvel var idi ve onu muhaliflerimizin zaten kabul etmiyeceği malûm idi. Fuzuli israf edilmesin diye mutedil olan şeklini ihtiyar ettik ve zan ediyorum ki bizim murahhas ve müşavirlerimiz de konferansda aynı esasatı müdafaa etmişlerdir. Fakat mukabil tarafın itirazatı üzerinde düyunun taksiminde Hasan Beyefendinin geçen gün burada izah ettikleri şekli varidatı nazarı dikkate alarak, yani usulü basit kabul edilmiştir. Bundaki fark, bizim zamanımıza göre, harbde yüzde altı, yedi ve harbi umumi neticesinde bizden ayrılan yerlerde yüzde sekiz nisbetinde noksan taksim edilmesi kabul edilmiştir. Yani Balkan Harbinden sonra bizden ayrılan yerlere düyunu umumiyenin yüzde yirmi, yani (70) santim gibi harbi umumide ayrılan yerlere düyunu umumiyenin yüzde 23 ayrılmıştır. ve bu suretle duyunu umumiyenin yekûnundan bizim teklif ettiğimiz usul dairesinde ibraz edilmesi icabeden hisseden bir yirmi milyon noksan isabet etmektedir. Rehinelerin nazarı dikkate alınmaması, diğer bir neticeyi vücude getirmiştirki bu da şimendiferlere ait bir takım istikrazat vardır ve istikrazatın şimendifer teminat akçeleri meyanına girmesine sebebiyet vermiştir. Memlekette yapılmış olan şimendifer kısmen istikraz akdiyle devlet hesabına yapılmış ve kısmen kilometre üzerine teminatı nakdiye göstermek şartiyle inşa ettirilmiştir. İstikrazla yapılan Bağdat şimendiferi, İzmir ve Kasaba şimendiferi ki bunlara ait olan hisse bir tenziyei düyun taksim cetvelinden ihraç edilmektedir ve bunun için hakeme havalesi hakkında iki madde dercolunmuştur. Lahey mahkemei âlisine arz olunacak Lahey mahkemei âlisi şimendiferler istikraz ve teminat akçelerinin düyunu umumiye tablosuna aidiyetini tasdik edecek ve kararı verirse düyun meyanına taksim edilecek, karar verilmediği halde düyun meyanından tenzil olunacaktır. Yalnız bizim üzerimizde kalacaktır. Benderiz zaten ecnebi mahkemelerinin lehimizde hüküm vereceklerine katiyen zan etmiyorum. Lahey mahkemei âlisine havale edilen mesail bizim aleyhimize hal edilmiş bir mesele demektir. Düyunu umumiyenin taksiminde muteliflerin teklif ettikleri projede bu sermayei asliyesinin taksimi yerine tekasidi seneviyenin taksimini esas bize teklif etmiş fakat benderizin anladığım heyeti murahhasadan bilahere tarafeyn murahhaslariyle konuşarak sermayei asliyesinin taksimi kabul ettirilmiştir. Sermayei aslinin taksimi meselesi hakikati halde lehimize haledilmiş bir mevattır. Binaenaleyh düyunu umumiyenin parasını üzerimizden atmış oluruz. Balkan Harbinde neticelenmemiş olan bir mesele şeklinde hal oluyor ve Berlin muahedesiyle bizden ayrıldığı halde şimdiye kadar verilmeyen tekasiti seneviye gibi âtiyen vermemek tehlikesi kalkmış oluyor. Yalnız benderiz orada bir noksan görüyorum. Sermaye taksim olununcaya kadar tekasiti seneviyeyi de onlar versinler. Benderiz böyle bir kaydı itiraziyenin bulunmasında mahzur görüyorum. Mademki sermayenin taksimi esasını kabul etmişlerdir. Taksimin tarihi de malûmdur. Taksimin mebdei bittabii mütarekenin akdi tarihinden ibtidar edecektir. O tarihden, itibaren düyunlar hissesinin, ne ise ikraz ettiğiniz ki onun senevi taksitini almamak hususu kalır. Binaenaleyh muahedei sulhiyeye deynin aslı taksim olununcaya kadar yani aradan güzeran eden müddeteki taksitin o bir tarafından tediye olunacağı hakkındaki gü-

ya bizim tarafımızdan tediye edileceğine dair olan kaydı bendeniz muvafık görmüyorum. Böyle bir kaydın vücudu deyni aslinin tediyatını teahhürata uğratabilir v senevi taksit usulü baki kalmakta ve bir mahzuru vardır. Bu kısmın ıslahı iktiza eder fikrindeyim. Düyunu umumiye mesaili içinde bir de düyunu umumiyemizin ne gibi akçe ile tediye olunması esası vardırki en mühim mesailden mahduttur. Bizim bu İngilizlerle akdetmiş olduğumuz mukavelattan istikraz ettiğimiz mebaliğin tekasiti senesviyesi Paris'te ne şekilde Londra'da ne para ile, bilmem Amisterdam' da yahut Berlin'de ne şekilde tediye edeceğimize dair bir takım müracaatlar vardır. Vaktiyle bunu sarraflar Osmanlı lirası ile İngiliz lirasını kabul ve Mark arasında ve paranın sikletinden tehaddüs eden farkı göstermek için konulmuş bir kuyudu, bu gün bizim aleyimizde evrakı nakdiye ile altın arasındaki farkı bize kabul ettirmek şeklinde esbap olarak gösteriliyor. Halbuki efendiler, sırf paranın şekli darbında tehaddüs etmiş olan şekil farkı, bugün dünyanın en mühim bir meselesi olan altın ve evrakı nakdiyenin hallinde esas olamaz. Nitekim Cemiyeti Akvamın «Para» diyerek neşretmiş olduğu bir kitap vardır. O kitabda muhtelif devletlerin çıkarmış olduğu evrakı nakdiye ile altın arasındaki fark meselesini halletmek için bir çok çareler düşünülmüş fakat neticeye vasıl olamamıştır ve bundan evvel toplanmış olan konferansda da yine müzakere edildiği halde, buna bir çare bulunamadı. Yine Fransanın harbi umumiden evvel akdetmiş olduğu bir çok istikrazat vardır.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Ali Cenani Bey bir az yüksek söyleyiniz.

ALİ CENANİ BEY (Devamla) — Ve bunlar altın olarak ahaliden Fransa vesair devlet tebaasından alınmış ve piyasada satılmıştır. Bu gün bunları Fransa hükümeti kâğıt Frank olarak tediye ediyor. Aynı suretle İtalyanın bir çok düyunu vardır. Bu gün İtalya Frankı ile bizim para arasında az bir fark vardır. Az bir farkla bizim para kadar fark olduğu halde yine İtlya Frankı olarak tesviye edilmektedir. Bundan başka bir iki hükümette kendi murahhaslariyle aralarında anlaşarak bir çarei tesviye bulmuşlardır. Mesela Romanya Hükümeti Bulgaristan. Fakat bunlar projeye sokulmamıştır. Tabii, zaten bizim başımızda kendi hususi dahili işlerimizde daima beynelmilel bir şekilde ve daima aralarında hususi surette uyuşarak hal etmişler. Binaenaleyh bendeniz bize muhalif olan devletlerin evrakı nakdiyelerini kabul etmiyerek istikrazatta İngiliz lirası sarahaten İngiliz lirası demiyorlar. Fakat, bundan kasdettikleri tediye edeceğini Frank verin, Almanyaya tediye edeceğinizi Mark verin. İngiliz Lirası şekline dökülürse sıklet bizim mukavelatımızla müeyyet bir şekil değildir. Çünki bendeniz mukaveledeki ahkâmı doğrudan doğruya, evvelce arzettiğim gibi muhtelif devletlerin parası arasındaki cüz'i farkları göstermek için yapılmış bir şeydir. Bunlar beynelmilel bir şekil almıştır. Bu şekle kabili tatbik değildir. Arada mutavassıt bir şekil bulunmak, altın yerine frankla bunu tediye ederiz şekli, altın yerine yani İngiliz lirası yerine Frank esası kabul edersek düyunu umumiye tediyatını altın yerine, yani İngiliz lirası yerine, Frank esası kabul edersek düyunu umumiye tediyatını bu günkü hesab ile iki misli, fakat mutavassıt bir şekil almak istersek iki buçuk misli bir derceye çıkarmış olacağız. Maliye Vekili bey de geçen gün söylemişti. Burada bize düşen hisselerden arz ettiğim şekilde düyunu umumiyenin yalnız varidat esası üzerine taksim ve kabul edilmiş olmasına nazaran ve şimendiferler istikrazatının da yalnız bize tahmil edildiğine göre, senevi beş milyon lira kadar bir faiz tediyatı isabet edecektir ki Frank hesabiyle bunun senevi tediyatı on iki buçuk milyon liraya çıkacaktır. Şimdiye kadar tediye edilmemiş olan hazine tahvilâtı Perye bankası ve ya Bankı Osmani ile yapılmış olan iki istikraz bedeli bakiyesi ve harbi umumi senelirndede mücadelei milliye esnasında istikraz tahvili sahiplerine verilememiş olan tekasiti seneviyenin şimdiye kadar tediye edilememiş olan aksamı, şimdiye kadar tediye edilmemiş olan kısımları yirmi sene müddetle tediye edilmek üzere, yine muahhedenin bir maddesinde gösterilmiş olmasına nazaran onlardan da senevi bir buçuk milyon lira kadar bize bir hisse isabet edecektir. Yani senevi 14 milyon lira kadar bizim istikrazattan para tediye etmemiz iktiza etmektedir. Düyunu umumiyenin istikrazı dahili hissesi var. Bir milyon lira burada. Bu da taksimi düyunata ithal edilmiştir. harb düyunu diyerekden. Düyunat mesaili içinde mühim olan bir meselede taksime ithal edilecek olan düyunun harb senelerinden 1214 Teşrinisanisinden evvel akdedilmiş olan istikraza hasrı ve yahut mütareke gününe kadar harb seneleri düyununu ihtiva etmesi esasatını, en mühim meseleyi teşkil ediyor. Tabii bizim murahhaslarımız harb düyunu da taksimi düyun cedveline ithal etmek için uğraşmışlardır. Tali komisyonda.. Bu meyanda arz ettiğim istikrazı dahili de Hasan Beyin riyaset eetmiş olduğu tali komisyonda müzakere edildiği sırada tâli komisyonu teşkil eden aza tarafından taksimi düyun cedveline ithal edilmesi kabul edilmiş olduğunu işittim. Bendeniz pek

iyi bilmiyorum. Bendeniz ümit ederimki tâli komisyonda bidayeten kabul edilmiş olan istikrazı dahilinin tekrar taksimi düyun cedveline ithali için çalışmak bizim için bir zarurettir. Eğer mütefikin hükümetlerile yeni bir müzakereye girersek istikrazı dahilinin taksimi düyun cedveline girmesine çalışmaklığımız iktiza eder. Arz ettiğim bu istikrazı dahilinden senevi resmal olarak bir milyon lira faiz tediyatı vardır. Deminki (14) milyona bunu da zam edersek, on beş milyona irtika eder.

Bir de düyunu umumiye idaresinin senevi masarifi idariye namile sarf ettiği mebaliğ vardırki: bu günkü halde 1 300 000 liraya kadar çıkmıştır. Senevi tediye edeceğimiz miktara bunu da ilâve etmekliğimiz lâzım gelir. Şu halde bendenizin yaptığım hesaba göre, düyunu umumiye tediyatı senevi (16) milyon liraya yetişiyor. Düyunu umumiye varidatını hesab ederseniz, bendeniz zan ediyorum ki, şimdiye kadar tahsil ettiğimiz düyunu umumiyeye muhavvel olan âşar da dahil olmak üzere bu derecei miktarı her sene tesviye etmeye kâfi gelecek miktardadır. Fazla yeni bir şey tahsis etmeği icabetmez. Yani bendeniz şu muahhedenin asıl hayat ve istiklâlimize taalluk eden ahkamını arzunuz dahilinde tadil edebilmek şartile, mali fedakârlığı ehven görüyorum. Yapılan şekilde zararımız olduğunu arz ettim. Eğer istiklâlimizi tahdit edecek iktisadi bir takım mevat ve ahkâm, şu muahhededen kalkarsa bendeniz mali fedakârlığı ehven görüyorum ve kabul etmeğe taraftar olurum.

Muzir gördüğüm cihetleri ayrı ayrı heyeti aliyenize arz edeyim. Muahhedenin bir maddesinde Muharrem kararnamesi ve ona müzeyyel olan diğer bir kararnamenin teyit ve tasdik edildiği tasrih edilmektedir. Biz gerek Muharrem kararnamesinin ve gerek şimdiye kadar akdetmiş olduğumuz istikraz tahvilâtının istikrazat tahvillerini tamamile tanıyacağımızı, misaki milliimizde tayin etmişizdir. Binaenaleyh bu muahhedeyi sulhiye düyunu umumiyenin mevcudiyetini ihdas eden kararnamenin teyit ve tasdik edilmesini lüzumunu anlıyorum. Daha doğrusu aleyhimizde olarak anlıyorum. Çünki duyunu umumiye bizim muterizlerle aramızda akdedilmiş hususi mahiyeti haizdir. Beynelmilel bir mahiyeti haiz değildir. Bu gün bu muahhede ile düyunu umumiyenein mevcudiyetini beynelmilel ahdi bir şekle giriyor.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Yani müraketbei maliye komisyonu yerine kaim oluyor.

ALİ CENANİ BEY (Devamla) — Efendiler: Düyunu Umumiye idaresinin yalnız muhrizlerle aramızda bir mukavele ile muharrem kararnamesile vücut bulmuş bir idare şeklinde mevcut gördüğümüz zaman bu idare daima memleketin zararına hareket etmiş, daima bizim hakkı teftiş ve müraketbemizden hariç kalmış, 1324 senesinden itibaren elimizde bulunan bütçelerde düyunu umumiyeye ait varidat ve masarifat aynen gösterildiği halde bizim tetkik ve müraketbemizden katiyen geçmemiştir. Bunu beynelmilel bir şekle koyarsak, binaenaleyh düyunu umumiye üzerinde bizim tetkik ve müdahalemiz imkânı kalabilecek mi? Hiç şüphe yok, daima siyasi münakaşata sebebiyet verecektir. Binaenaleyh bendeniz düyunu umumiyenin mevcudiyetini teyit edecek bir maddenin mukavelede mezkûr olmasına tamamile muhalifim ve bunu muzir görüyorum.

HASAN FEHMİ BEY (Maliye Vekili) (Gümüşhane) — Ali Cenani Bey 56 ncı maddeden bahsediyorsunuz değil mi?

ALİ CENANİ BEY (Devamla) — Evet.

HASAN FEHMİ BEY (Maliye Vekili) (Gümüşhane) — Tay edilmiştir o efendim, biz tay ettik.

İBRAHİM BEY (Mardin) — Sebat edecek misiniz?

HASAN FEHMİ BEY (Maliye Vekili) (Gümüşsane) — İşte bir esastır.

ALİ CENANİ BEY (Devamla) — Mesaili maliye arasında yine mühim olan bir meseleyi tetkik etmek istiyorum. Evrakı nakdiyenin bizden ayrılan memleketlerde diğer düyunu umumiye gibi taksimi esasını heyeti murahhasamız, tabii evvelce burada yapılmış olan ihzarat maliye komisyonunda hazırlanan şekil veçhile müdafaa etmişlerdir. Fakat evrakı nakdiyenin taksimi meselesi bu muahhededen hariç bırakılmış muahhedenin tetkikinden öyle anlıyorum. Bendeniz bu meselede bizim haklı olduğumuz kanaatındayım. Evrakı nakdiyenin taksimi, bizden evvel Fransa, İngiltere ve mütefikleri hükümetlerile akdedilmiş olan bir muahhedede kabul edilmiş bir esastır. Yani Senjermen muahhedesinde; Avusturya hükümetinden ayrılan yerlerde Avusturya kurutları taksim edilmiştir. Bizim vaziyetimizle Avusturya hükümetinin vaziyeti aynı şekildedir. Avusturya İmparatorluğu inkısama uğramış, dört hükümet teşekkül etmiştir. Avusturya hükümetinin bilcümle düyun ve emvali ve bu vâris olan hükümetler arasında taksim edilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu inkısama uğramış ve bundan beş hükümet doğmuştur. Suriye, İrak, Ürdün, Filistin, Türkiye. Bu beş devlet Osmanlı İmparatorluğundan intikal etmiş olan düyun ve emvali tamamile tak-

sim etmek zaruretindedir. Çünki bir misali vardır ve aynı müttefikler bizimle harbe girmiş olan Avusturya hükümeti için aynen kabul etmiştir. Bize karşı kabul etmemekte hiç bir sebeb yoktur. Bir sebeb gösteriyorlar ve diyorlar, ki, Avusturya hükümetine evrakı nakdiyeyi taksim ettiğimiz zaman, henüz evrakı nakdiye Avusturyadan ayrılmış olan hükümet tebaasının elinde idi. Mütarekenin akdinde derhal Senjermen muahhedesini akdettik ve dedikki, elinde bulunan evrakı nakdiye o hükümetler tarafından damgalanacak ve o hükümetin malı olacaktır. Sizden alınan yerlerde ise evrakı nakdiye bu kadar diyorlar.

Efendiler, bizim başımıza getirdikleri Avusturya hükümetinin kabul ettiği esas değildirki.. Bu gün Mondros mütarekesi akdolunalı dört sene oluyor halbuki biz hâlâ hali harbdeyiz. Bu zaman zarfında bizim memleketimize evrakı nakdiye ithal edildi, yerine altın çekildi. Binaenaleyh o esas bizde kabili tatbik değildir. Fakat, mademki hükümetleri evrakı nakdiyeyi taksim etmişler, bizim evrakı nakdiyeyi de aynı suretle, bizim zararımıza olmak üzere, düyunu umumiyenin taksiminde kabul ettikleri varidat nispetinde taksim etsinler. Her halde Halep'de, Suriye'de, Irak'da, Filistin'de mevcut olan evrakı nakdiye ile hini mütarekede Maverayı Ürdün, Filistin, Irak, Halep ve Suriye'de mevcut bulunan evrakı nakdiye vardı. Onların hisseleri ayrılamaz mı? Biz zarar ederiz. Fakat o zararı da kabul edelim, taksimi düyuna esas olan varidat nisbetinde evrakı nakdiyeyi taksim etsinler, çünki önümüzde bizden başka olmuş ve bizim ile muharebeden sonra muahhede akdetmişler ve onlarınkini kabul etmişler. Bizimkini niçin kabul etmiyorlar? Bu evrakı nakdiye meselesi için de bir noktaya temas etmek zaruretini görüyorum: Altı aylık evrakı nakdiyenin mukabili altunlar düyunu umumiyenin tahtı zımanında olarak Viyana ve Berlin'de mahfuz iken, itilaf hükümetleri mütareke akdinde bu altunları oralardan almışlardır. Heyeti murahhasanın kabul ettiği bir şekil üzerine bizden Fransa ve müttefiklerinin mevhum olarak bizden istedikleri tazminat mukabilinde o altunlar bizden duyunu umumiyenin, tahtı zımanından kaldırılıyor; bunun yerine düyunu umumiyenin tahmil ettiği bütün taahhüdatı Osmanlı hükümeti taahhüt eder diye bir fıkra konulmuştur. Bu fıkra şayet mevcut kalırsa biz mevhum bir tazminata karşı..

HASAN BEY (Trabzon) — Tay edilmiştir.

ALİ CENANİ BEY (Devamla) — Şayet mevcut kalacak olursa biz mevhum bir tazminata karşı elde edemediğimiz bir parayı mahsub ederken, Sulhun akdinden sonra bizim kendi kendimize tediyemiz zarureti hasıl olacaktır. Fakat heyeti murahhasa ve heyeti Vekile mukabil teklif de bunu kaldırdıklarını beyan ediyorlar. Bunda her halde ısrar etmek lâzımdır. Eğer muahhedei sulhiye intaç edilecek ise, her halde böyle bir kayıt bulunmamak lâzım gelir.

Mesaili maliye arasında yine zikri nâfi gördüğüm bir mesele vardır. Bizden ayrılan yerlerde emlâki hususiyei devletin bilâbedel terki. Bendeniz heyeti murahhasa Lozana gitmezden evvel yine bu kürsüde arzu etmiştim ve hatırımda kaldığına göre, kıymeti altmış milyon lira olarak göstermiştim ve elyevm de aynı kanaatteyim, çünki efendiler; Suriye vilâyetinde, Kudüs'te Halep Vilâyetinde Irak'da Basra'da, Hicaz'da bir çok arazi vardır. Hatta bunun içinde kazalar vardırki, Yalnız Halebdeki 535 Parça köy ile Munpuh kasabası ile Irak'daki gaz madenleri imtiyazı ve daha bir çok maden imtiyazları vardır. Beynen nehreyin imtiyazı, ki her iki nehirden Fırat ve Dicle nehirlerinden Şattülarab'da işletilecek vapurların imtiyazı vardır. Bunlar hukuku düvel ahkâmına nazaran oraları işgal eden hükümetlerin bedelini vermesi icabeden emlâki hususiyedendir. Nitekim Versay muahhedesiyle Almanlara karşı, Senjermen muahhedesiyle de Avusturya hükümetine karşı aynı esaslar kabul edilmiştir. Fakat bunun mukabilini tamirat masarifi olarak da kabul etmişlerdir. Bizde tamirat karşılığı olmadığı için bedelini bizim hesabımıza geçirmek istiyorlar. Armestron fabrikasındaki gemilerin bedeli olan yedi milyon lira ile, altı aylık evrakı nakdiyenin mukabili olan beş milyon lirayı bu arz ettiğim altmış milyon liradan mahsub etsinler. Binaenaleyh tamirat meselesi bu suretle hal olunduktan sonra, bizim evrakı nakdiye karşılığına emlâki hususiyenin bedeline mahsuben o hükümetlerden almakdığımız evlâbittarik iktiza eder. Muahhedei sulhiyenin ona ait olan fıkrasını, yani o maddeyi heyeti hükümet ve heyeti murahhasanın yeni mukabil teklifatında tashihe uğradığını işittim. Fakat tashih şu şekildedir. Deniliyorki, hazinei hassaya ait olan emlâk bedelleri tasviye olunacak. Devlete ait emlâk bedellerinden sarfı nazar edilecektir. Filhakika efendiler bendeniz arz ettiğim bu emlâki hususiye hazinei hassadan devrolunmuştur. 1324 senesinde Hakanı Mahluş Abdulhamit Hanın Düyununa karşı hükümet kendisinden bunları taazzuf etti, yani hükümete devretti. Hükümete buna mukabil bütçesine senevi bir meblağ koyarak sene besene tediye ederek bunların kayıtları gerek Halep vilâyetinde ve gerek Kudüs, İrak, Filistin, Basra vilâyetlerinde hükümet namına tashih olunmuştur. Elyevm ve kuyudat orada

mahfuzdur. Bu gün onları hazinei hassa emlâkidir demekle hiç bir istifade olmaz. Buna mukabil bir mütalâa var. Deniliyor ki; ahiren bir kararname neşrolunmuş. Hazinei hassadan hükümet emvaline geçen emlâkin tekrar hazinei hassaya devri o kararname ile teyit edilmiş (Ferit Paşa zamanının kararnamesi sesleri) Fakat efendiler, bu kararnamedir. Ahkâmı umumiye değildir. Oradaki kuyut tashih olunmamış ve orada elyevm mahfuz ve mevcuttur. Binaenaleyh bu mütalaa ile hiç bir şey elde edemeyiz. Hazinei hâssaya ve devlete ait emlâki hususiye bedelleri ait olduğu hükümetler tarafından tediye edilecektir diye israr ederek maddeyi o şekilde tashihi teklif etmeliyiz. Yoksa Hazinei hassaya ait bu gün orada hiç bir şey kalmamıştır. Hepsi de Hazinei Devlete geçmiştir. Binaenaleyh o maddede hiç bir faide memul değildir. Mali kısımlarını bu suretle muhtasaran arz ettikden sonra iktisadi kısmına geçiyorum.

FEYYAZ BEY (Yozgat) — Reis Beyefendi; Ali Cenani Bey, istihzaratı sulhiye komisyonunda mevadı iktisadiye hakkında beyanatta bulundular ve raporunu da kendileri hazırlamıştı. Şimdi kendisine bir sual soracağım. Sizin istihzarat komisyonunda yaptığınız mesail hilafında ne gibi bir fark vardır? Lütfen bu cihetı izah eder misiniz?

BAHRİ BEY (Yozgat) — Ona hiç bakmamıştır yani:

HASAN BEY (Trabzon) — İstihzaratı sulhiye komisyonunun reisi ben idim, raporunu beraber hazırladık. o rapor benim elimdedir. Ona hiç bakmamışlar diye söyleyene cevab veriyorum. Onun reisi benim. o raporu beraber hazırladık icabederse okurum.

ALİ CENANİ BEY (Devamla) — İstihzaratı sulhiye komisyonunda yalnız mesaili maliyeyi değil, Sevr muahhedesinde mesaili maliye ve iktisadiyeye ait bütün aksamı nazardan geçirdik. Çünki biliyorum ki bizi bir konferansa davet etmekle beraber yine önümüze aynı «Sevr» ahitnamesini başka bir nam ile getirecekler ve onları bizden isteyeceklerdir. Binaenaleyh Hasan beyefendi de dahil olduğu halde, üç ay çalıştık ve Sevr muahhedesinde bize teklif edilen bütün müdafaatı hazırladık. Demin arz etmiştim. Biz burada düyunu umumiyenin taksiminde muhtelit usul kabul ettik, fakat heyeti murahhasamız orada gördüğü mukavemet karşısında basit usulü kabul etmiştir. Aramızdaki fark budur.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahib) — Mühimdir.

ALİ CENANİ BEY (Devamla) — Taksimi düyunda takasıdı seneviye usuli bizim hiç hatırımıza gelmedi. Tabii sermaye üzerine taksim etmeği kabul ettirmişler. Bizim için muvaffakiyettir. Biz harbi umumi senelerindeki bilumum düyunun taksime dahil olmasını, yani (1918) senesinin Teşrinievvel birine kadar devletçe akdedilmiş olan bilumum düyunun bizden ayrılmış olan devletlere taksim edilmesini ve Harb düyununun buna dahil olmasını kabul etmiştik. Onda mukavemet görmüşler. Harb düyununu bundan çıkarmak mecburiyeti hasıl olmuş. Fakat bizim noktai nazarımız şu idi. Demin de arz ettim. Bu gün Osmanlı imparatorluğunun bir vârisi yoktur. Türkiye Osmanlı hükümetinin vârisi değildir. Osmanlı İmparatorluğundan doğan altı, Yemeni de ithal ederseniz yedi hükümettir. Bunun emvali, düyunu taksim olunmalıdır. Avrupa hükümetleri bizi hâlâ Osmanlı İmparatorluğunun vârisi telakki ediyorlar. Her şeyleri ona göre yapmak istiyorlar.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisari Sahib) — Vârisiyiz, amma başkaları da var.

ALİ CENANİ BEY (Devamla) — Emin olunuzki efendiler. şimdiye kadar ne kadar muahede akdetmişsek, hepsindede bizden ayrılanlar, daima başka muamele görmüştür. Beynelmilel usule tabi olmuştur. Biz daima imparatorluk enkazının bırakdığı şaibeye vâris olmuşuzdur. Mesela kapitilasyonlar meselesi.. Bizden ayrılan Romanya, Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan kâmilen bundan kurtulmuşlardır. Biz hâlâ kapitilasyonların altında inliyoruz ve bu gün hâlâ defi edemiyoruz. Şu muahhededeki mesaili iktisadiye denilen mesail kâmilen kapitülasyonlar meselesidir. Mesaili iktisadiye eğer bu muahhedede zikrolunan şekilde hâl olunmak iktiza ederse. bizim için hakkı hayat ve hakkı istiklâl yoktur. Mesaili iktisadiyenin altı ay sonra aramızda hâl edilmek üzere işin içinden çıkarılması esasını bendeniz çok muvafık buluyorum. Çünki bu meseleler bize kabul ettirilmesi istenilen meselelerdir. Binaenaleyh bunlar muahhededen hariç kalırsa biz, daima ona muvafakat etmeyeceğiz, onu kabul etmiyeceğiz. Bunların tehirinde bize faide vardır. Mazarrat yoktur. Bu gün hal edilmesinden tecil edilmesini bendeniz daha muvafık buluyorum. İnşallah biz gittikçe intizam ve kuvvet kesbedeceğiz. Muallakda kalan mesaili onlar bize hal ettirmeye icbar edecekler. biz kabul etmiyeceğiz. Ellerinde bir kuvvei müeyyide yoktur. Yalnız bizim kabul edip tatbik ettiğimiz zaman bir kıymet iktisab eder, iktisadi mesail içinde bir madde vardır. Mütarekeden sonra akdedilmiş olan mukavelat, verilmiş olan imtiyazatın tarafımızdan tasdiki meselesi vardır. Bendeniz, Hasan

Beyefendinin geçen gün izahatını burada dikkatle dinledim. Bu meselede zan ederim, bir telefon imtiyazı ile üç dört mukaveleden bahis buyurdular. Bu mukavelât malûm olanlardır, ki bendeniz belki bundan daha başkaları vardır, zan ediyorum. Telefon şirketile, elektrik, tranvay şirketi ile akdedilmiş olan mukavelatın mazarratı bendenizce pek hafifidir. Fakat içinde muzir gördüğüm reji ile yapılmış olan bir mukaveledir, ki bu mukavele ile rejinin bize avans olarak verdiği parayı altın fiyatile hesab ederek rejiye karşı vereceği senevi tekasit mahsub muamelesi kabul etmiştir.

FEYYAZ ALİ BEY (Yozgat) — Şu halde bize on para vermiyecek.

ALİ CENANİ BEY (Devamla) — Bu paranın kesbi katiyet etmesi.. Yalnız rejinin bize vereceği (3-4) milyon liranın ziyaile kalmaz. Rejiye vereceğiniz düyunu altun olarak kabul ederseniz, evleviyetle diğerlerine karşı da aynı esası kabul etmek için, sizi icbar etmeğe bir vesile vardır. Sonra bu mukavelat ve imtiyazatın içinde neşredilmemiş olan kararnameler de vardır. Düyunu umumiye ile akdedilmiş olan bir mukavele vardırki o da bir kararnameye müstenittir. Düyunu umumiye tekasitinin ileride altın olarak tediye edilmek üzere şimdilik muvakkaten evrakı nakdiye tediye edilmesi ve el'an evrakı nakdiye için istikraz hamillerine bir gün evvel haber verilmesi esas aynı mukavelât ahkâmındandır. Maliye nazırı esbakı Abdullah Bey bu babda yapmış olduğu kararname ile neşretmemiştir. İradesini almış, cebine koymuş neşrolunmadığı halde tatbik etmiştir. O kararnamede kabul edildiği halde zaten düyunu umumiye taksitlerinin altun mu, frank mı verilsin diye müzakeresine, münakaşasına mahal bırakmayan bir vesika oldu. Binaenaleyh bu şeraiti haiz olan maddenin de mukabil projede tamamile ret olunması, katiyen kabul edilmemesi lâzımdır. 1914 senesi Teşrini evveline kadar olan ukut ve mukavelâtın, imtiyazların tasdiki hakkında olan maddede münhasıran «Perye» bankasının 1914 de Cavit Bey ile akdetmiş olduğu «35» milyon liralık bir mukavele vardır. Bu mukavele, maddei mahsus konulmuş bir mukaveledir. Zaten biz, diğer mukavelât ahkâmını kendi rızamızla makbul ve muteber ad ediyoruz. Böyle bir kayıt koymaya ihtiyaç yoktur. Muhtasaran 1914 istikraz mukavelenamesine merbut olan imtiyazata ait mukavelenin teyit edilmiş bir maddesidir. Efendiler, bu mukavelat içinde bütün vilâyatı şarkiyede inşa edilecek şimendiferler imtiyazatı vardır. 1914 istikraz mukavelenamesine merbut olan imtiyaz mukavelenamesinde Samsun ve Limanlarının inşaat imtiyazı vardır. Ergani maddeninin işletme imtiyazı vardır. Bunlar bir takım imtiyaza tabidir. Yani bu gün heyeti celilenize bir kimse gelmiş vilâyeti şarkiye şimendiferlerini yapalım diyor. Hepiniz bunu kabul edelim, etmiyelim diye münakaşa kabul etmezsek daha başkası gelir güzel şeraitle müracaat eder ve onunla müzakerata girişilir ve onlar şimendiferi yapar. Halbuki bir mukavele tasdik olunduğu halde vilâyatı şarkiyede bulunan şimendifer imtiyazatı temamile onların eline geçmiştir. İsterse yapar, istemezse yapmaz. Başka kimseye yaptıramazsınız. Bu maddenin kabuli imkânı yoktur. (Nafia Vekili nerede sesleri).

Yine bu iktisadi mesail içerisinde ecnebi sermayesi galip olan Osmanlı şirketlerinin ecnebi mahiyeti haiz olan.. (Gürültüden hiç bir şey işitilmiyor sesleri) memleketimizin içinde anonim şirketi olarak teşekkül etmiş bir çok ecnebi şirketleri vardır. Müsaddak imtiyazatı almışlar, sair ameliyat nâfia imtiyazını almışlar ve yahut ticaret için teşekkül etmiş şirketler kâmilen buraya dahildir. Bunlar kâmilen osmanlı kavaninine tabidir. Vaziyetlerinde her türlü ahkâm mevcude caridir. Bu şirketlerin sermayedarlarının kısmı azami ecnebi olduğu halde, Türk tabiiyetinden çıkartmak istiyorlar. Bu maddede bizim için katiyen kabul edilemez bir maddedir. Mesaili iktisadiye arasında Anadolu şimendiferlerinin bizim tarafımızdan iştira edilerek işletilmesi müttefik hükümetlerin tebaasından teşekkül edecek bir şirkete verilmesi Mevcut şimendiferler bu gün zaten Osmanlı anonim şirketleri elindedir. Birisinin sermayesi Alman diğer birinin Fransa ve birisinin de İngiliz olmak üzere üç Osmanlı şirketi elindedir. Bunların şimendifer esasını hükümet alsın. Biz hükümete ikraz edelim, hükümet bunu kendilerine mal etsin. Fakat aldıkdan sonra bunu hamur haline koysun, bütün şimendiferleri bizim tebaamızdan teşekkül edecek bir şirkete icra etsin ve yahut işletmek üzere bir müddeti muayyene ile imtiyazat versin deniyor. Efendiler bu meselede bir defa hükümet kendi tabiiyeti altında teşekkül etmiş olan şirketlerin hukukunu iptal etmeği harice karşı taahhüt etmiş oluyor. Henüz şirketlerin ellerinde bulunan mukavelenin iştirası için bir müddet vardır. 30 sene konulmuştur. İmtiyaz şirketinin bidayetinden itibaren 30 sene sonra hükümet iştira etmek hakkını koymuştur. Ondan evvel iştira edemez. Hükümet bunu o şirketlere karşı taahhüt etmiştir. Onların tabii hâmillerine karşı taahhüt etmiştir. Bizi her hususta uhut ve mukavelatta sadık kalmamızı teklif eden bu dev-

letler, kendi menfaatlarına temas eden bir noktada bizim o şirketlere ve o şirketin hâmillerine karşı taahhudatımızı nakz ettirmek istiyorlar. Bir kere bu cihet hukuken doğru değildir. Sonra bunları iştira için sarf edeceğimiz vereceğimiz paranın bu güne kadarını faiz miktarı her halde evvelce bizim deruhde ettiğimiz teminata nisbetle kat kat fazla olacaktır. Bu gün eskisi gibi yüzde üç buçuk, hatta beş, altı faizle para almak imkânı yoktur. Bu gün bunları bize satın almak üzere teklif eden adamlar, yarin bize para verdikleri zaman bizden yüzde sekiz, on faiz isteyeceklerdir.

Sonra efendiler; o şirketlerle aramızda olan bir takım şerait vardır. Yeni bir imtiyaz verdiğimiz zaman o şerâiti kâmilen değiştirmek isteyeceklerdir. Tarifeler meselesi bu gün, ihtimalki, biz tarifeler hususunda anlaşmağı düşünüyoruz.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisar) — Fakat mukabilinde bir şey alırız.

ALİ CENANİ BEY (Devamla) — Bu günkü kömür fiyatiyle, malzeme fiyatile o şirketlerin mukavelat asliye üzerinde alacağı mebaliğin işletmeye kâfi gelmeyeceğini hepimiz biliriz. Fakat bunu o şirketlerle bir masa başına oturup kendi başımıza hal ederiz ve tabii kendi menfaatımızı da temin etmek üzere bazı müsaedatta bulunabiliriz. Fakat o imtiyazat ve mukavelat geri alınırda İngiliz Fransız ve İtalyan tebasından teşekkül eder bir şirkete bu imtiyazı verdiğimiz zaman tabiatile o eski şerâiti kabul etmiyeceklerdir ve yeni şerait dermeyan edeceklerdir. Biz de onu kabul etmeye mecbur olacağız. Binaenaleyh bu kısım da katiyen kabul edilecek bir şey değildir.

Şimdi efendiler, gümrük meselesine temas etmek istiyorum. Bundan yedi sene evveline gelinceye kadar memleketimize de tatbik edilen kıymeti eşya üzerinden gümrük ahzı usuli sakimini kaldırmıştık. Onun yerine bir tarife usuli vaz edildi. Bu tarife bir çok tetkikattan sonra vücude geldi ve tatbikata başladı. Şimdi karşımızda bulunan hükümetler tarife usulüni temamile meydandan kaldırmağa imkân bulamadıkları için, bize tarifeyi tatbikde tamamile serbesti vermek üzere, bize bir tatbik devresi kabul ettirmek istiyorlar. Yani beş seneye kadar mevcut tarifenin filan falan esaslarında üç misli, beş misli, sekiz misli diye bir takım kayıtlar vaz edilerek bizi bir kayıt altına almak istiyorlar ve bu mukavelatı vücude getirdikden sonra bu mukavelat ahkâmı câri olsun diyorlar bendeniz gümrük tarifesinde böyle bir kaydın kabuli istiklâlimize gülliyen menfi görürüm. Efendiler bu tarife usulini Muhtelif devletler muhtelif zamanlarda kabul etmişlerdir. Bize karşı teahhut etmişlerdir. Mali kapitilasyonların kaldırılması için meşrutiyetin ilk senesinden itibaren uğraşdık muhtelif zamanlarda muhtelif hükümetlerle muahhede akdettik. O muahhedelerde mali kapitilasyonlar kalkacaktır. Fakat bütün devletlerin kabuli şartile diye, bir takım ahkâm konmuştur. Yani bütün Avrupanın fikrine girmiştir, ki Türk Hükümeti mali kapitilasyonları kabul etmiyor. Mali kapitilasyonların en mühim kısmı gümrük meselesidir ve yine Avrupa hükümetlerinin inzimamı muvafakatları üzerine gümrük tarifesi vücude getirmek üzere İngiltereden bir müşavir, bir mütehassıs getiripde (Krafort) namile bir İngiliz müşaviri rüsumat idaresine alındı ve elde mevcut bulunan tarifeyi bu zat yapmıştır ve uyutmuştur ve maatteessüf bu gün Fransızlarla bizim elimizde mevcut olan gümrük tarifesi için mali mesailden en çok aleyhimize çalışan Fransızlar, diğer mesailde dahi İngilizlerin iğfalata kapılarak kendi aleyhlerinde çalışmışlar ise, yine gümrük meselesindede aynile kendi menfaatlerinin aleyhine çalışmışlardır. Çünki efendiler, Fransadan gelmekte olan emtia için kullanılan nisbetler gayet hafifdir. İpekli kumaşların vesairenin gümrük resmi gayet ağır konmuştur. Bir tarafdan o emtia teklif ettikleri şekilde Fransadan gelecek olan eşyanın da kıymeti bir az tahaffüf ederse İngiltereden gelmekte olan emtianın bahusus kumaşların vereceği nispet gayet hafifdir. Biz bu tarife ile daha beş sene yürümek istemeyiz. Çünki daima aleyhimizdedir. Ne dahili sanayiimizi muhafaza edebiliriz, ne de gümrük rüsumunu diğer emtiaya nisbetle makul bir surette ihâh edebiliriz. Bu gün Mançister'den gelmekte olan iplik kumaşların kıymeti üzerinden hesab edersek aldığımız resim yüzde iki buçuk, üçte on para eksiğe gelmektedir. Halbuki tarife usulini kabul etmezden evvel biz ondan yüzde on bir rüsum alıyorduk ve ipekli kumaşların resminde bizim dahili menfaatımız vardır. Bunların resmini artırmak bizim dahili sanayiimiz için pek ehemmiyetlidir. Çünki memleketimizde pamuk yetiştirmek ve pamuğu nesç ederek kumaş yapmak imkânı vardır. Bunların yaptığı ipekli kumaşlara ne ihtiyacımız vardır. Ve ne de onun aynı burada çıkarmağa kabiliyetimiz vardır. Binaenaleyh tarifeyi böyle beş sene müddetle eski şekilde, onların koyduğu kuyut ve şurut dahilinde idame ettirmek memleketin menfaatına muzirdir ve bizim serbestimizi muhildir. Binaenaleyh bu maddeyi de bendeniz gayet muzir gö-

rüyorum. Onun için bendeniz diyorum ki mesaili iktisadiye âtiye talik olunduğu gibi bu gümrük mesaili de talik olunan mesail arasına girsin ve biz de orta yerde serbest olalım. İktisadi mesailin intaç edilmesi zarureti hasıl olursa her halde burada konuşulmuş olan ahkâmın kabul edilmemesini fevkalade ehemmiyetle nazarı dikkatinize arz ediyorum.

REİS — On dakika teneffüs için celseyi tatil ediyorum.

Hitamı celse : 5.05

ÜÇÜNCÜ CELSE

Açılma Saati : 5,15

REİS : Reisisâni Ali Fuat Paşa Hazretleri.

KÂTİPLER : Refik Bey (Konya), Mazhar Bey (İstanbul).

REİS — Celseyi açıyorum. Buyurun Paşa hazretleri.

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Ankara) — Arkadaşlar; Altı yedi günden beri malûm olan mesele üzerinde heyeti aliyenizce müzakere cereyan etmektedir. Müteaddit hatip arkadaşlar söz söylediler ve lüzumu kadar tenkidat yapılmış olduğu kanaatındayım. Bütün bu mütalaat ve izahat ile mevzuu bahis olan meselenin iyi ve fena cihetleri bütün rüfekaca temamiyle anlaşılmıştır.

Binaenaleyh müzakeratın bundan sonra temadisinden bir faide memul olmadığı kanaatındayım ve belki şu muhiti samimide şu ve bu tarzda söylenen sözler harice ve bilhassa düşmanlarımıza başka bir surette aksedebilir. Binaenaleyh mahzuru dâi olması daha çok mutemeldir. İstihsal ve ita buyurulacak karara medarı suhulet olacağı kanaatiyle, müsaade buyurursanız, iki üç kelime arz edeceğim.

Malûmu âliniz Lozan Konferansı bir çok zaman temadi ettikden sonra itilaf devletleri heyeti murahhasları heyeti murahhasamıza müzakeratın hulâsası olmak itibariyle birtakım şeraiti muhtevi sulh projesi namile bir şey vermişti. Elimizde bulunan ve tercümesi çok yanlış ve çok natamam olmakla beraber, bundan anlaşılan mana ve ruh şudurki; böyle bir sulh projesini bizim için kabul etmek mümkün değildir. Çünki doğrudan doğruya istiklalimizi muhtel şeraiti ihtiva etmektedir.

Binaenaleyh bilâtereddüt müttefikan hepimiz söyleriz ki, bu projeyi biz kabul edemeyiz, sureti katiyede ret ederiz. Eğer itilaf devletleri bize projeyi kabul ettirmekte musir olurlarsa o halde milletimiz için hükümet ve Meclisimiz için harb şekli zaruretinde tecelli etmiş olur. Yapılacak başka bir şey yoktur. Yani o zaman harb ederiz. Fakat bu son noktaya vasıl olmazdan evvel mevcut ise diğer tedabire tevessül ederek mümkin olduğu kadar harbden içtinab etmek ve esasat hayatiyemizi mahfuz bulundurabilecek şerait tahtında sulh yolunda çalışmayı tercih etmeyen hiç bir arkadaşımız yoktur.

Düveli müttefikanın malum olan projesine mukabil heyeti murahhasamız bir mektup göndermiştir ki ağızlarda dolaşan mukabil proje bu olsa gerektir. Bu mektubun muhteviyatı doğrudan doğruya itilaf devletleri projesini, muhteviyatını tenkit etmekden ve tarif etmekden ibarettir. Bu mektup usulü, diplomatik usulde her vakit yapılabilir ve yapılması muvafık olan bir tarzdır. Usule tevessül edilerek yapılmıştır. Mektubun muhteviyatı neticede «esasen ittifa ettiğimiz nikatı imza ederek sulh yapalım ve ikinci ve üçüncü derecede olan mesaili başkaca mütalaa ederek buna nihayet verelim» den ibaret olup bundan başka ayrıca bir ilâve daha yapılmıştırki, o da: eğer itilaf devletleri bu teklifatımızı kabul etmiyecek olurlarsa teklifatımız keenlemyekûndur.

İşte bu mektubu müteakip, cümlenizce malum olduğu veçhile, Lozan'da konferans müzakeratı inkita şeklinde olmaksızın tatil şeklinde olarak her devletin heyeti murahhasası memleketine gittiği gibi, bizim heyeti murahhasamız da buraya geldi. Heyeti murahhasa ki Heyeti Vekileye karşı mesuldur. Heyeti murahhasanın efal ve harekâtından ve ona talimat vermiş olmakdan bittabii huzuru alinizde mesul olan da Heyeti Vekiledir. Heyeti Vekile, heyeti murahha-

sanızı ariz ve amik dinledikden sonra yeni talimat vermek hususunda tereddüdü mucib birtakım noktaların mevcudiyetini dolayisiyle Heyeti Celilenize geldi.

Binaenaleyh sizden yeni bir veçhe talep ediyor. Vaziyete itila hâsıl olduktan sonra yeni bir veçhe talep ediyor. Bendenizce mesaibin her noktası anlaşıldıkdan sonra yeni bir veçhe vermek lâzımdır ve bu verilecek olan veçhecle bizim için çok mühim ve hayatî olan Musul meselesinin muvakkaten tâlikini mevzuubahis etmemek ve fakat idarî, siyasî malî ve iktisadî vesair mesaibdir. Millet ve memleketin hukukunu ve istiklâlini tamam ve emin olarak istihsal etmek ve memalikin müstahsalamızın sureti katiyede tahliyesini şartı esas telekki eylemek üzere Heyeti Vekileye bir veçhe vermek muvafık olur. Heyeti Vekile bu veçhe dairesinde heyeti murahhasaya talimat mahsusa vererek teşebbüsat sulhiyesinde biraz daha devam edebilir.

Arkadaşlar ben şahsen vicdanıma ve kanaati fikriyeme ve bütün tefekkürat ve tahkikatıma istinaden hey'eti âliyenize derim ki; Hey'eti murahhasanız kendisine tevdi edilen fazifeyi tamamen ve pek mükemmel bir surette ifa etmiştir. Milletimizin ve Meclisimizin şerefini ilâ edecek bir tarzda dünyaya tanıtmıştır ve muvaffak da olmuştur. Binaenaleyh; eğer meseleyi hüsnü ıtaç etmek istiyorsak bu hey'eti murahhasaya heyeti celileniz tarafından dahi manen kuvvet verilerek mesaiye devam ettirilmek lâzımdır. Bu tarzda yapılacak hareketlerle henüz ümitvar olabiliriz, ki bir sulh safhasına dahil olmak mümkündür. Yalnız hey'eti hükümetten kat'iyen talep etmek lâzımdırki; bu iş bir an evvel meydana çıkmalıdır. Yani sulh yapılacaksa bir an evvel yapılsın, olmayacaksa aldanmıyalım. Tedabiri askeriyemizden geri kalmıyalım. Yani işi tâcil ve tesri etmesini de sureti mahsusasda hey'eti vekileden talep etmek lâzımdır. Bazı arkadaşların imza ettiği bir takrir gördüm. Bu takrir esas itibarile ve vukubulan maruzatıma tekabul etmektedir. Ben de o arkadaşlarıma iştirak ederek o takririn Hey'eti Celilenizce kabul edilmesini menafii memleket için, sulh için ve her şey için muvafık görmekteyim. Aynı şey'i ben de arz ediyorum ve tekrar edeyim ki, böyle günlerce müzakere devam etmesin de her gün daha çok mahzurlar tevellüt etmektedir. Maruzatım bundan ibarettir? Her halde çok müzakerat ve münakaşattan iyi bir netice çıkmıyacaktır. Müzakerenin kifiyetiyle arz ettiğim takririn kabulünü teklif ederim.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Paşa Hazretleri, hey'eti murahhasa Lozan'dan ayrılmadan bir teklif vermişlerdi. Haizi ehemmiyet olmadığı söylenen bu teklife düveli müttefike ret veyahut kabul cevabı vermiş midir?

İSMET PAŞA (Başvekil) (Edirne) — Bu tekliften sonra herkes ayrılıp gitmiştir ve kabul edilmemiştir.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Malûmu âlileri bu teklif Lort Gürzonun hareketinden sonra yapılması itibariyle tahti bunun kabul ve ademi kabulüne dair bir cevap verilmedikçe henüz teklif nihayete ermiş değildir. Bendeniz tekrar hükümetten soruyorum; bu teklif üzerine bu teklifinizi kabul ettik ve ya etmedik diye bir teklifde bulunmuşlar mıdır? Eğer bulunmamışlarsa hukuken bizim teklifi kabul ettikleri takdirde, hukukan rıcat etmek imkânı yoktur. Bu itibarla mes'eleyi bendeniz sordum. Paşa hazretlerinin mütalaaları bendenizi tatmin edemez.

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Arkadaşlar Hey'eti murahhasamızın vermiş olduğu mektup ve bu mektubun ihtiva ettiği teklif itilaf devletleri murahhasları tarafından fiilen kabul edilmemiştir. O anda kabul etmek niyetinde değillerdi ve o şerâitte o günkü şerâitte kabul etmek istemiyorlardı. Çünki kabul etmemekle bizim heyeti murahhasamıza karşı müstebidkimane bir vaziyet almakla bizim heyeti murahhasamızın derhal yalvarmağa başlıyacağını zan ediyorlardı. O kadar ki bizim heyeti murahhasamız trene bindiği bir dakikada yaptıkları mahut projeyi kalemle beraber getirmişler, hala imza etmiyecek misiniz, demişlerdir. Çünki biliyorsunuzki arkadaşlar bu Avrupalılar öteden beri böyle heyeti murahhasalar görmüşlerdir. Fakat bunu kabul etmemişlerdir. Kendi projelerinin imzasında teklifatında tearrüt etmişler, vaktaki bizim hey'eti murahhasamız kemali ciddiyetle bırakıp buraya hareket etti. Ondan sonra vaziyetler tebeddül etti, tabii mesmuu âliniz olmuştur, Lort Gürzon Londra'ya gittiği zaman izahat verdiğinde ve İsmet Paşanın hey'eti murahhasamızın vekâletinden bahsettiği zaman bütün arkadaşlarımız isyan ettiler ve bunu tenkit ettiler, tashih ettiler ve dediler ki sulh olmuşdan sen yapmadın da buraya geldin, dediler. Binaenaleyh ondan sonra şerâit az çok tebeddül etti ve heyeti murahhasamız buraya geldikten sonra baktılarki belki Hey'eti Vekile yalvarır, belki şu olur bu olur. Fakat bunu görmediler bilakis görmüyorlarki meclisimiz sağlamdır ve icabı gibi hareket etmeye

muktedirdir. Binaenaleyh ondan sonra bir az ümitler hasıl olmağa başladı, yani hukuk noktası kalmamıştır. Bu onlar için sayanı istinat bir nokta değildir.

İHSAN BEY (Cebelibereket) — Paşa Hazretleri, Anadolu davasile alakadar olmayan ve Anadolu zihniyetinin malı olmayan hey'eti murahhasamız şuradan buradan gelen müşavirlerin, bundan sonra hey'eti murahhasamıza ilhak edemiyeceğini hükümet bizi temin etsin.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Buna dair bir takrir vardır.

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Arkadaşlar, benim anladığıma göre şuradan buradan, açık söyleyeyim. İhtimalki Cavit ve Hüseyin beylere bir takım adamlar varmış, ben de şahsen sizinle hem fikir olarak hey'eti murahhasamıza ve işlerimize, ama hiç bir işimize, karıştırılmaması taraftarıyım (Doğru sesleri) ve ümit ederimki hey'eti murahhasa bizim ile hem fikirdir.

İSMET PAŞA (Başvekil) (Edirne) — Arzu etmediğimiz müşavirleri beraber almıyacağım.

ZİYA HURŞİT BEY (Lazistan) — Hak ve hakikattan ayrılmayalım. Hüseyin Cahit ve Cavit beyler gittiler, fakat bunlar kendi arzularile ilhak etmemişlerdir. Paşa Hazretleri çağırmıştır. Bu adamların bir kabahati yoktur.

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Cevab vereceğim. Hakikaten onlar kendiliğinden gelmemişlerdir. Başmurahhasamız davet etmesinden dolayı hasıl olan mahzurdan belki başmurahhası mes'ul olmak lâzım gelir. Yalnız müsaade buyurursanız arz edeyim mevzuu bahis olan mes'ele hayati meselelerdir. Mesaili maliye ve iktisadiye; arkadaşlar bu hususu itiraf edelim ki zengin değiliz. Şimdi bizim için malûm olan arkadaşlarımız vardır, onların kalb ve vicdanlarile her şeylerine emniyet ve itimadımız vardır. Başmurahhas bunlarla, benim bildiğime göre emin olarak onlarla çok çalışmıştır. Fakat acaba dünyada çok malûmatlar tanınmış olan Cavid Bey ve ya bilmem ne Bey için, acaba bir kerede bunlar dinlenmiş olsa idi mühim bir şey söyleyebilirdi denemez mi idi? (Çok doğru sesleri) İşte murahhası efkârı umumiyeye karşı bunları nazarı dikkate alarak: Canım Cavid Bey gibi bir adam var da neden istifade etmiyorsunuz? Bu hususta herkesin dimağında bir ukde bırakmamak için başmurahhas zan ediyorum bunu yapmıştır. Zan etmeyiniz onlar bu işin üzerinde çok oynamıştır. Ellerine çok iş verilmiş.. Mamafi böyle olmakla beraber, ufak mahzurlar hasıl olmuştur. Belki çağırmaktan daha büyük mahzur ve daha büyük tereddüt hasıl olmuştur. Belki bu hareketle o tereddüdümüz zail olmuştur. Bundan sonra bu gibi insanları içimize sokmakta tevellüt edecek mahzurları bertaraf etmiş oluruz.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Benderizin sualim başkadır. Fakat müşavirlerden bahis buyurdu. Cavit bey hakkında bu vardır. Fakat uzun müddet işitmiyoruz sesleri) sesim çıkmıyor. Uzun müddet hükümetimizin İstanbul mümessilliğini ifa eden Hamit bey hakkında bu sual varit olamaz. Bunlar benderizce şahsi meseldir. Bu benim kanaatimdir. Belki doğru değildir. Fakat doğru bir şey olmadığına kanaatim. Efendim Paşa Hazretleri buyurdular ki hey'eti murahhasamız mukabil proje verilmemiştir. Hükümet vermemiştir, Mektup vermemiştir. İşin meselesidir ve Hakkı Hami bey de bir sual buyurdular, zan ediyorum, ki işin tarzı cereyanı itibarile ufak bir zuhul vardır Hakkı Hami beyin Paşa hazretlerinin sordukları bu mektub ve ya mukabil proje düveli mütelife murahhasları ayrıldıktan sonra verilmiştir. Halbuki ayrıldıktan sonra verilmemiştir. Evvel verilmiştir.

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Aksini söylemediler.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Hayır, hakkı Hami bey ayrıldıktan sonra verilmiştir dediler, aksini söylediler. Halbuki evvel verilmiştir ve anlaşılmayan mesail sırf kapitülasyonlar ve mali meseleden ibarettir. Maalesef Musul ve Karaağaç için bizim teklifimizi kabul etmişlerdir. Tabii bir imza yoktur. Yalnız iraz edilen nokta kapitülasyon, adli kapitülasyonlar mesaili maliye ve iktisadiyedir. Hatta demin ismi geçen bir vatandaşın açık olarak - hatta ifşaat olarak - diyeceğim, Lort Gürzon'a hareketinden bir az evvel adli kapitülasyonlarda kabul edilmiştir, demiştir. Binaenaleyh bir emri vaki vardır. Bir arkadaşımız buyurdular ki hey'eti murahhasamız mukabil proje ve ya mektup derseniz mektup vermişlerdir ve bu gün ortada yoktur diyor. Paşa Hazretleri ortada bilfiil vardır.

Müzakereyi bilfiil bu gün açmak için Musul'un muvakkaten tahliki ve Karaağaç'ın terki, yani bu iyazı bidayet emirde yapmadıkça müzakere açmanın imkânı yoktur, Heyeti Vekile ve heyeti murahhasa için. Binaenaleyh orta yerde bir hakikat vardır. Mukabil proje vardır ve heyeti murahhasamız da bunu vermekle, benim kanaatımca, veçhesini Meclisi Âli-

den alan hükümetin talimatından hariç bir vazifede bulunmuşlardır. Çünki Heyeti Vekile Reisi son almış olduğu telgrafda arz etmişdi. ki verdiğim talimat bir beyenname neşriyle ve inkita kelimesi telefuz etmeksizin avdet etmeleri emirini verdiklerini burada söylediler. Müzakerenin terzı cereyanı itibariyle ve Hakkı Hami Beyin buyurduğu ve Paşa Hazretlerinin o tarzı ifadeye göre vermiş oldukları cevap şeklinde değildir. Bendenizin aklımda kalan şekil bu şekildir.

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — O sizin ifadenize göredir. Yani ben diyeceğim ki doğru değildir.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Şahit heyeti umumiyedir.

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Yani siz bir meseleyi kendi hayalatınıza göre düşünüyor, vücut veriyor, hüküm veriyorsunuz ve öyledir diyorsunuz. Öyle değildir, beyefendi hazretleri. Bakınız bir defa İngilizler heyeti murahhasanın teklifi veçhile Musul teklifini kabul etmiş değildirler. Malûmu âlinizdir ki Musul meselesi doğrudan doğruya onların tekliflerinin metninde bir satır ile ifade olunmuştur. İngilizler diyorlarki bu metin muallakda kalsın - Bunu Gürzon söyliyor. - Bir defa o heyetin kararı değildir. Burada olduğu gibi kalacaktır. Fakat ben cemiyeti akvama bir mektup yazarım, belki biraz tehir ederler. Binaenaleyh bu kabul etmek demek midir? Kabul etmek değildir. Çünki heyeti murahhasanızın teklifi bu değildir.

İkincisi: beyefendi diyorki. heyeti murahhasa Heyeti Vekilenin vermiş olduğu talimatın hilafında hareket etti veyahut dahilinde hareket etti. Bunu söyliyecek siz değil, Heyeti Vekiledir. Bunu en çok iddia etmek vaziyetinde bulunan zatı aliniz değil. Heyeti Vekiledir.

HULUSİ BEY (Karahisarı Sahip) — Bütün Meclistir Paşam, zabıtlara geçmiştir.

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Vakıa ben burada değildim. Bildiğime göre Heyeti Vekile Reisi o tarihde gelmiş, vaziyeti Heyeti Alinize izah etmiştir. Şöyledir. böyledir. Buna göre siz ne yaparsınız?

Efendiler: siz de pek makul olarak düşünmüşsünüzdür ki yapılacak iş bir beyenname neşriyle dönmektir. Evet böyle olunca yapılacak iş döner gelir ve hali harb avdet eder. Ancak sizin bu şeraitinizin irsaline kadar geçen günler içinde vaziyet ve şerait tebeddül etmiştir. Bu iki şeraite göre heyeti murahhasa reisi Heyeti Vekileden iki talimat istemiştir.

Fakat o talebin vüruclu ve yeni talimatın irsali için zaman kalmamıştır ve konferansda bildiğimiz vaziyet hal olmuştur. Eğer sizin dediğiniz gibi olsa idi: o zaman heyeti murahhasayı tecziye etmeniz lâzım gelirdi. Bilasebep harbe mi götürsün, bunu mu istiyorsunuz? Heyeti murahhasamız makul ve akıl ve feraset dahilinde hareket ettiğinden dolayı, müzakeratı kat etmediğinden dolayı ve memleketi harbe sürüklemediğinden dolayı mı heyeti murahhasayı tenkit edeceğiz? Böyle mi memleketi idare edeceğiz Ali Bey efendi?.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Söyliyeceğim.

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Bir haftadır söyliyorsunuz. memleketi zarardide ediyarsunuz. (Gürültüler)

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Kimseyi ithama hakkımız yoktur. (Gürültüler)

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — İstirham ederiz. Meclisde emniyet yoksa söyleyiniz; Meclisde emniyet yok mudur?

ALİ RIZA BEY (Kars) — Bütün Meclis Paşanın müdafiidir. Size ne oluyor?

REİS — Meclis her vakit emniyeti muhafaza eder. Rica ederim susunuz, oturunuz.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Emniyeti şahsiye mefkut mudur?

REİS — Efendim, kim emniyeti şahsiye diyor? Rica ederim yerlerinize oturunuz.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Sonuna kadar söyliyeceğiniz. katiyen kimse sözümüzü kesemez. Usul hakkında söz istiyorum.

REİS — Usul hakkında söz yoktur. Söz Haydar Beyindir.

ZİYA HURŞİT BEY (Lazistan) — Usul hakkında söz istiyorum.

REİS — Oturunuz. Usul hakkında söz yoktur.

ZİYA HURŞİT BEY (Lazistan) — Yalnız Paşa Hazretleri herkes söylediği sözün vatana hizmet olup olmadığını kendisi bilir. Hiç kimseden ders almaya ihtiyacı yoktur.

REİS — Rica ederim, hem diyorsunuz ki, emniyet yok, hem de gürültü yapıyorsunuz.

HAYDAR BEY (Van) — Necati Bey arkadaşımız bir takrir vermişler ve demişlerki arkadaşların çoğu aynı şeyi söylüyorlar. Eğer arkadaşlar aynı şeyi tekrar edecek olursa bitmez. Binaenaleyh söylenmeyecek sözler üzerine söylenecek olursa mesele daha kolay intaç edilmiş olur. Bendeniz Necati Beyin bu takriri ile âmil oluyorum. Arkadaşlarım, bir çok ni-

kat üzerinde herkesi kendi içtihadına göre söz söyledi, herkesin içtihadı muhteremdir. Bundan bir netice çıkardım. Musul'dan başka söyleyecek söz bulamıyorum. Bendenize söyleyecek söz kalmadı. (Çok var sesleri) Yani ben kendi kanaatimi söylüyorum. Başkasının hayatına ait söz söylemiyorum. Mesaili umumiye hakkında söylemek istediklerimi arkadaşlar söylediler. Tekrarı zait olur. Hangi arkadaşlar hangi şeyi söylemişti demekte zait olur. Yalnız Musul hakkında arkadaşların hiç birisi bendenizin anlatmak istediğim mesaili söylememiş olduğu için yalınız bu mesele hakkında söz söyleyeceğim.

Muhterem arkadaşlar, Müstemlekâtında yüz milyonlarca Müslüman bulunan İngiltere İslâmın ittihadından korkmaktadır. Ve meselenin en büyük ehemmiyetine göre düşünmekte ve münasip surette çalışmakta kusur etmemiştir ve etmeyecektir. İngiltere'nin düşündüğü ve asırlardan beri tetricen tatbik ettiği şeylerin meyanında en mühimi ve bizi en ziyade alâkadar edeni, yer yüzünde İslâma istinadgâh olacak ve istiklâllerine vesile olacak kuvvetli bir devleti İslâmiye bırakmaya azmetmiş olmasıdır. Bu kararın verildiği gün bunun yegâne hedefi olan Türkleri mahvetmek bedaheti âzadei münakaşadır. Bu hülâsamdan kolaylıkla anlaşılırki, İngiltere bilâ kaydu şart bizim mahvımıza karar vermiştir. Medelâsar hakkımızda takip ettiği siyaset bütün fecaatiyle bunu bize anlatmak icabeder kanaatindeyim. Harbı umumide mensup olduğumuz düveli merkeziye mağlup olunca İngiliz asırdide plânını tatbik etmek için tedabiri şeytankârane ittihaz, mütarekenamenin yazısı kurumadan ahkâmını ilga ve memleketin her tarafının hayatını kuracak surette icrayı ahkâm etmeye başladı ve memleketi istilâ etti. Milletimizin hakkı teneffüsünü ve hakkı hayatını nezetmeye çalıştı ve millet ölümü gördü ve bu ölümden kurtulmanın gayri kabili içtinab olduğunu anladı. O halde İngilizlerin vesaiti melâneti olan Ermeni'nin ve Rum'un payı mezelleti altında zelilâne ölmekten ise ecdadından mevrus ve uhdesine tereddüp eden azimle bu mübarek toprağı kanıyla bir defa daha sulamaya karar verdi ve harekete geldi. Cenabı Hakkın inayeti, milletin kuvvet ve azmi imdada yetişti. Büyük zafere bizi mazhar etti. Efendiler, zaferimiz İngilizleri sarsdı, haza minfazlı yarebi. Fakat meyus etmedi. İngiliz yine entirikasını tatbikte devam etti. İngiliz için tehlike Garpdan ziyade Şarkdan doğar. O Şark ki sinesinde beslediği yüz milyonlarca Türk ve İslâm halaslarını dünyevi ve ahiret sadetlerini İngilizin bizim elimizde, bizim vasıtamızla kahrı ve tetmirinde beklemektedir. Binaenaleyh bunun bütün melânetini Şarka tevcih eti. Şarkda çalışıyor ve Şarkda çalışacaktır. Arkadaşlar benim kanaatime göre Türk ve İngilizin istikbale ait planlarının ve ümitlerin sahai müsadimesini bugün Musul'a naklolunmuştur. Musul meselesi bence bu kadar mühimdir. Âtide vereceğim izahat ve müddeamı ispat edecektir.

Şimdi efendiler teşrihatıma girmezden evvel müsaadenizle Musul'un ne olduğunu muhtasaran anlatacağım. Ondan sonra bizi âlem İslâmdan tecrit etmek için ümit ve istikbâli olmaktan mahrum ve bizi Şarkdan ve âlemi İslâmdan tecrit etmek için İngilizin o havalide nasıl çalıştığı ve neler temin etmek istediğini bir iki misal ile de arz edeceğim ve Musul meselesini vaktı ahere talik edelim mi, etmeyelim mi? Buna dair harfı vahit söylemeyeceğim. Çünkü vereceğim ve vereceğiniz karar izahatsız kendiliğinden sudur edecektir kanaatındayım. Bendeniz coğrafya okuduğum zaman şu kanaatı hâsıl etmiştim, ki Musul Vilâyeti Arap vilâyetidir. Küçüklüğümde Musul'a gittim ve bu kanaatim teeyyüt etti. Fakat küçük yaşta idim. Haricinde gezmemiştim ve bilmiyordum. Fakat valiliğimde ve âşair üzerinde kumandanlığım zamanında vakı olan iyice tetkikatım esnasında Musul'un her tarafını gezdim. Tetkikat ve takibat lâzımede bulundum. Hâsıl eylediğim netice şudur : Beşer vukuat ve hadisatı kaydetmeye başladığı zamandan bu güne kadar Musul'da ve Musul üzerinde hükmetmiş olan hükümetlerin Arap ve Türk anasırına nispetle nispeti yirmide üç buçuktur. Musul'da evvelce kısmen Asuriler ve kısmen de Geldaniler icrayı saltanat etmişlerdir. Ve bunlar Sâmi ırkındandır. Fakat bu nokta daimi surette müstevli akvamın ayakları altında bulunduğundan o kadar karışmışlardır ki lisanlarına Sâmi olmayan Hurufat ve Kelimat dahil olmuştur ve lehceleri değişmiştir. Burada Arap olarak, sırf Arap olarak üç hükümete tesadüf ederiz Beni Afir, Beni Hazdan, Beni Mendan ve yarım Arap dediğim Hulâfatı Abbasiyedir. Halifei Abbasiye bir çokları Türk kumandanlarının tesirine tabi kalmışlardır. Bu ümit ile tul müddet orada kalmışlar ve Türk askerleri onları muhafaza etmişlerdi. O zamanda Türkler Musul'da bulunmuştur.

Türklerin teşkil etmiş olduğu hükümetlere gelince : Musul muhitinde icrayı saltanat eden hükümetler bir kere Türk hükümetlerinden Atabekân var. Bunlar Atabegân Türk'üdür. Atabegân Musul ve Sencar, Atabegân Zengiye ve Furuu Atabekiyedir. Sonra İlhaniler vardır. Celaeriler var. Akkoyunlular, Karakoyunlular vardır. Horasan, Irak ve Rum Selçukileri

vardır. Artıkıye vardır. ki bunlar Artıkıyei Mardin, Artıkıyei Âmedi ve Artıkıyei Hasan Keyfa. Sonra Eyubiye vardır ki, onlar da Eyubiyei Mardin, Hasan Keyfa ve Meyafaridindir. Ondan sonra biz varız. Yani Devleti Osmaniye dediğimiz devlet vardır ki biz ona tevarus ettik, onun yerine kaim oluyoruz. Osmanlı Devleti teşekkül ettiği vekitte bu mıntaka bir harp devrinin payı istilâsı altında kalmıştı.

O zamanki evliyayı umur âtiyi pek güzel düşündüklerine delalet eden bir takım tedabir ittihaz etmişlerdir. Fakat hepimiz müttefikiz ki hükümet tesis ettiğimiz halde idareyi tesis edememişizdir. Ve bu yüzden tesisat payıdar olamamıştır. Meselâ: Üsküdar paşa kapısından başlayan bir hudut, bir menzil hattı İran'ın maverasına kadar devam ediyor ve bu hattın üzerinde - dahilden tabii bahsetmeğe hacet yoktur - Hariçde araplık sahasına girdikten sonra çöle girdikten sonra umumiyetle yeniçeriler ikame edilmiştir. Hükümet tesis etmediği için ve bunların bir kısmı müstakil bulunduğu için bir kısmı münferit yerlerde bulunduğu için.

TAHSİN BEY (İzmir) — Aman Haydar Bey bu çok tafsilat.

HAYDAR BEY (Devamla) — İncittim mi zatı âlilerini?

TAHSİN BEY (İzmir) — Hayır beğim, hayır.

HAYDAR BEY (Devamla) — Tahsin Bey pek eski arkadaşımsınız eğer dinlemiyecekseniz dışarı çıkınız, meslekimden hariç bir şey için hiç bir zaman bu kürsüyi işgal etmedim. Musul'da, halı sabavetimde ve bilahare valiliğinde bulundum. Memleketin her tarafında olduğu gibi, o memleketin de bende bir hakkı vardır. Irzından ve namusundan mada benden her şey beklemekte hakkı vardır. (Bravo sesleri) Beni mazur görün, bir yerde hükümet tesis ettikçe badiye küçülür, mamude büyür. O memlekette hükûmet tesis etmediği için badiye büyümüş, mamure küçülmüştür ve orada iskân edilmiş olan Türk Irkı münkati olmuştur. Bu gün çölde yalınız bakayası vardır. Musul yolu üzerinde çölün ortasında demir kapu vardır. Onu ilerisinde Musul ve Musul'un karşısındaki köyler erbil vesaire ta Kilise gidinceye kadar burada bulunan Türkler Babür aşiretine iltihak etmiştir veya oradaki müslümanların arasında kalmış ve değişmiştir veyahut da uzak yerlere sefer etmiştir.

İkincisi: Musul vilâyetinin bu gün nüfus itibariyle ekseriyeti azimesini Türk ve Kürt teşkil eder ve her hangi coğrafi ktabi açacak olursanız, mesela ansiklopediye müracaat edecek olursanız orada göreceksinizki ahali arabdır. Halbuki Musul vilâyetinin on yedi kazası vardır. On altısı Türk ve Kürttür. Yalnız bir kazada Arap, süryanî ve geldaniler vardır. Araplar hep çöl tarafındadır ve Musul vilâyetine merbutiyetleri şahısları ile, madeleri ile ve hayvanları itibariyle: daha doğrusu işkenbeleriyle oraya merbutturlar. Hayvanlarının otu kalmadığı vakit Musul'a gelirler. Oradan kovulduktan sonra Bağdat'a geçerler. Orada da kovarlarsa Şam tarafına iltica ederler. Binaenaleyh sekenei asliye Türk ve Kürttür. Musul vilâyetinde ve Musul'da mamur olan altı bin köy vardır. Ahalisi Türk ve Kürttür. Altı yüzü Geldanı ve Nasturidir. Paşa Hazretleri hatırlarlarki Avrupalılar Asuriler'den bahsediyorlar ve asuriler için bir yurt istiyorlardı Agaptoros» u ileri sürmüşlerdir, ki Petros paşa namını vermişlerdi. Bu gün yer yüzünde Asuri namiyle bir millet yoktur. Bunu İngilizler muhayyelelerinde kurdukları Güldani, Nasturi cemaatına bir yurt istemek hakkını iktisap etmek için ihdas etmişlerdir. Güldani yalınız Musul vilâyetinde kalmıştır. Süryani de oradadır. Nasturi olarak on yedi köy vardırki, en küçüğü altı haneli ve en büyüğü otuz hanelidir ve nüfusu da bini tecavüz etmez. Asıl Nasturilerin mühim kütlesi Çülemerik, Gevar ve Şemdinan kazalarında idi. Onlar harbi umumide rumiye tarafına atıldı. Sonra İhsan Paşa ve Salâhattin Bey zamanlarında bunlar aşağıya indirildi ve hâlâ orada bulunan Ermenilerin bir kısmı ile beraber İngilizlerin başına belâdır. Mütareke zamanında bendeniz Van Valisi idim. Mütarekeden evvel oraya gitmiştim. Daha ondan evvel de Diyaribekir ve Bitlis Valiliklerinde bulunuyordum. Ondan evvel de Van'da vali bulundum. İngilizlerin memleketlerimizi âlemi islamdan tecrit etmek için ittihaz ettiği tedabirin her zaman merkezî noktalarında bulundum. Yakından temas ettim ve gördüm. Bu mesele hakkında biraz arzı malumat edeyim. İngiltere Kübarası parlamentolarında resmi mitinglerde ve her yerde Ermeniler Erbivanın ilerisinde ve hatta karadeniz sahilinden başlıyarak asgari Diyaribekir'de ve azamî Mardin'de müntehi olmak üzere Büyük Ermenistan mevaidinde bulundular. Ermenilere bu mevaidde bulundukları zaman, Kürt ekâbiri mümtazesine de Kürt hükümeti müstakilesi vadinde bulunuyorlardı. Fakat bunu resmi bir lisanla parlamento kürsüsünde ve ne de konferansta söylettirmediler. Zabitan ve hususi zevat vasıtasıyla mevaitte bulundular. Mütareke olduğu vakit manzara şudur. Gerek bizim memlekette Çolemerik ve Süleymaniye'de sakin olan nasturiler ve gerekse İran köylerinde Azerbaycan'da meskûn olan

Nasturiler ve Ermeniler kovulmuştu, memleketimiz de bir tek Nasturi kalmamıştır. Hatta tahtı işgalimizde bulunan İran arazisinde dahi bunlar hep Musul tarafına intikal etmişlerdi. Seyittaha» zügürt kalmış, ortalıkta kendisine para verecek adam arıyordu. «Simko» harp esnasında bizim aleyhimizdeki harekâtının cezasının yakın olduğunu, ordumuzun yanaşmasiyle anlamış nasturilerle bir muharebe etmiş «Marşeli» vurmuş ve kendisi mukabil harp üzerine mahvoluyordu. Fakat biz biraz yardım ederek ayaklandırdık. Diğer taraftan da İngilizler Musul'da kendi memleketlerinde haiz olmadıkları şerefi ihraz etmek isteyenleri ve yahut da yorulmadan para kazanmak isteyen bir takım vatansızları toplamış. orada bir Kürt komitesi yapmağa çalışıyordu. Ermeniler Erivan civarında bulunuyordu ve İngilizlerin tahtı müraka besinde idiler. O zamanlarda Van'da Kumandan Kars Mebusu Cavit Bey arkadaşımız idi. Şevket Bey de Bayazitte bulunuyordu. Meseleye vakıfturlar. İngilizler Sevr muahhedesiyle Garbden bizi Anadolu ortasına attığı bir sırada. aynı zamanda Şark'ta eski İran hududu üzerinde. fakat bizim toprağımızda bir taraftan Erivan' dan Diyarıbek r'e doğru diğer taraftan Hakkâri'den Cenube doğru iki hat üzerine müstekil hıristiyan hükümetleri teşkiline çalışıyordu. Cebren buralara girmeyi istemiyordu. Bunun için düşündü. Kürtler nezdinde haiz şeref olanlardan istifade etmek yolunu buldu Seyyit ve Taha'ya müracaat etti. Seyit Mahmut da Süleymaniyede gûya bir hükümeti müstekile istemişlerdi. Fakat bendeniz Sivas'a geldiğim zaman, Paşa Hazretleri bilirler. Galip Beyle beraber gelen yüzbaşı «Mister Tüel» i onun başına musallat etmişlerdi. Seyit Mahmut da Hakaret asarı göstermeye başladı (Tarih Tarih sesleri) Fethi Beyefendi Tarih mi buyuruyorsunuz? Dahiliye Vekili sifatiyle istifade etmeniz lâzımdır. Çünkü malûmi âliniz malumatı mukademe ile olur. Öyle damdan düşer gibi olmaz. (Devam sesleri) Erbilde bulunan Seyyit Taha bu güne kadar bize merbutiyeti fiiliyesini izhar etmiştir. Hacı Ali Paşa ile Hacı Rüştü bunu küçük Molla'nın evine götürdüler ve dedilerki: senin istediğin on bin lira mı? Al. sana on bin lira: gitme. Seyyit Taha bunu kabul etmedi. Seyyit Mahmut'a mutavaat etmeği teklif ettiler ve dedilerki bir mektup ver, bu mektubu yazdı bir tayyare ile yarım saat sonra Seyyit Taha'nın yanına gitti. Fakat Seyyit Taha Seyit Mahmut'u dinlemedi. Seyit Mahmut da İngilizler iki bin Osmanlı mavizeri. iki bin İngiliz mavizeri ve iki top ve Dört mitiralyoz vaat etmişlerdi ve kendisine on dört bin İngiliz lirası verdikten başka kırk iki bin lira daha vereceklerdi. Fakat bir şart daha koymuşlardı. Mademki Seyyit Taha sana mutavaat etmedi. İki bin adam verelim. Sen de bin Kürt topla Van'a git bu Hakkârilileri iskât et. Bunu vaat etti; tabii Hacı Ali Paşa Umadiye vasitesiyle bunları haber alıyordu. Bir taraftan bendeniz bir taraftan Cavit Bey Aşair rüesasına ve aşaire sebat etmelerini bildiriyorduk. Seyyit Taha sükut ediyordu.. Nihayet İngilizler istedikleri yoktu. toplayamadılar. Fakat çalışmaktan yine hali kalmadılar. Mister Tüel'i isminde bir yüzbaşıyı Seyyit Taha eliyle anlaşmak üzere gönderdiler. O zaman bendenize Ferit Paşa Hükümetinin Nezikâne bir surette protesto edilmesi emrini vermesine rağmen. bendeniz emir verdim. kuvvet gönderdim. onları oradan kovdum. Postalarını dahi esir almıştım. O postada memuru siyasi Tüel'i binbaşılığını tebrik ediyordu. O zamandan beri Seyyit Taha bunların içinden çekildi ve Kürtlerin nazarından sakıt oldu ve Ormiye tarikiyle ancak Musul'a avdet edebildi. Şimdi Bilecik mutasarrıfı olan Adil Bey Bayazit mutasarrıfı idi. Bayezit mebusları bu vak'ayı hatırlarlar. Adil Bey Erzurum'da bulunuyordu. orada mekanizmeleri toplayan iki İngiliz Zabiti Adil Beyin yanına gelir ve derki bu ayın içinde otuz bin müsallah ermeni ile Van sekenei asliyesini Van'a geçireceğiz. Adil Bey bize bunu bildirdi. Cavit Beyle bir müzakere yaptık ve bir içtimai umumî akdederek âşairi topladık ve bir misaka bağladık. Böyle bir hareket olacak olursa Çoluk çocuğu göndereceğiz. Biz gidip muharebe edeceğiz. dedik. Cavit Beyle beraber Bayazit mutasarrıfı ile görüştük. Aynı zamanda Kürt Gürzon'un biraderi miralay Raultson makanizmaları almak ve cephaneleri mühürlemek için Van'a gelecekti. Yolların otomobil mururuna müsait bir hale ifrağını istiyordu, Cavit Bey bu adam gelecek olursa Ermeniler isterlerse karışmayız, mes'uliyet kabul edemeyiz. dedi. Kara Bekir Kâzmı Paşa Hazretlerinden gelen telgrafta Trabzon'a revan olmuştur, Van'a gitmekten sarfı nazar etmiştir, diyordu ve bu suretle İngilizler yukarıdan Ermenileri Van'a indirmek ve aşağıdan nasturileri çıkarmaktan Meyus kalınca bu sefer «Simkoyu» elde etmeye çalıştı. Fakat bazı ahvali hususiye itibariyle Simko bunlara mümaşaat etmekle beraber doğrudan doğruya kendilerine teslim olmadı. İngilizlerin bundan maksadı aşağıdan nasturileri ilerletip Van'da birleştirmek ve yukarıdan bizimle Şark ve Türk alemi islâmı arasına bir set çekmek idi. Buna muvaffak olamayacağını anlayınca bu sefer Van'a gittiğim zaman şunu anladım ki bizimle teşriki mesai eden. bizimle dini ve tarihi alâkası

bulunan ve bizim gibi bir hükümet elinde müttehiden yaşamağa çalışan Kürt kavmini karıştırmağa çalışmıştı. Kürt Mustafa'yı da o taraflara getirdi; Faysal'a mektuplar yazdırdı. Fakat Kürt köylüsü anlamıştıki yine bütün bu dalavereler. Ermenileri yine mevayı asliyelerine iade edip iskân ettirmek bunların kuvvetiyle kendilerini Ermenilere esir etmekti. Maksadın bu olduğunu anlayınca, kapılmadılar. Simko'nun İranlılar karşısında meğlubiyeti üzerine cenuba indi. Son zamanlarda Simko onlara iltihak etti. Seyyit Taha'nın bilhassa bazı aşâir üzerinde nüfuzu el'an bakidir. Simko'nun cesareti bir çok adam celbedebilir ve aynı zamanda Sultan Mahmut'a iltihak etmekle onun kuvvetleriyle de teşriki mesai ederlerse, evvelce Kürtler Sultan Mahmut'a yanaşmıyor ve iltihak etmiyordu. Çünkü; Âdi bir İngiliz zabtı başına koymuş ve esir gibi kullanıyordu. Fakat, biz bu memleket hakkında teyidi müddeiyat ve tazyikatı kaldıracak, imtiyazat verecek muavenette bulunacak, bize mümaşat edecek ve bir takım zavallıları bizzarur bize yardım edenleri ezecektir ve bunlar vasıtasiyle ta içlerimize kadar nüfuz etmeğe çalışacaktır. Dahiliye Vekâletinde Jandarma dairesinde ve Harbiye Vekâletinde bulunan dosyalarla sabit, tabiidirki bunları anlatması uzun sürer, kapalı geçeceğim. Bendeniz bu kürsiye hiç bir kimseyi tenkit etmek için çıkmadım. Herkesin şahsı muhteremdir. Bilhassa ahfadımıza numunei imtisal ve edarı iftihar olmak üzere tebcil ile devredeceğimiz muhterem simalar var. Gerek heyeti murahhasada, gerek Heyeti Vekilede. Binaenaleyh bunların ne şahsiyatını ve ne de kendilerini tenkit etmek istemem ve etmem ve onlar öyle içtihat etmişler ve bu içtihatlariyle diyorlarki Musul meselesinin sureti katiyede hal ve faslını bir seneye tâlik edecek olursak kazanırız. Bendeniz diyorum ki; İngiliz bizimle âlemi islâm arasında Kürtlük arasında bir «Etat tampon» - Türkçesini görmedim bir yerde - bir hükümeti mücerrede teşkil edecek ve bunun için çalışıyorlar, Hatta Hüseyin Avni Bey demişlerdiki hudut Erzurum olur. Eğer orada tatbik ettiğimiz usul, orada tatbik edilecek olursa hudut Sivas olur. Çünkü; efendiler Abdulmecit devrinde de. Meşrutiyet zamanında da şimdi de vilayatı Şarkiye'ye ora ahalisini tatmin edecek memurlar göndermedik (Bravo sesleri) Bunun için delil arayacak olursanız arz edeyim ki; gerek beyanatı ve gerekse Musul'a yine bir takım vatansızlardan İngilizlerin teşkil ettikleri hükümette bir takım vatansızların beyanatı da Kars'a kadar gitmiş ve bu resmen sabittir.

NUSRET EFENDİ (Erzurum) — Kızıl başlıktan da bahset.

HAYDAR BEY (Devamla) — Bazılarının canlarını sıktım. Onun için fazla söylemiyeceğim. (Devam sesleri) Şimdi ben de gezdiriyorum ki; benim içtihadım şudur. Musul'u İngilizlere bırakmakla İngiliz ne edecek?... İngiliz büyük menabii servetten mahrum kalacak, aynı zamanda İrak'ın cenubundan da istifade edemiyecek ve aynı zamanda, zira, idaresinde kalacak olan Kürt milletinin tayin ettiği, fakat bazı aşairin üzerine nüfuz yaptığı şahıslara para ve silah vermek suretiyle aşairin içerisine tefrika sokamayacaktır. Bu gün tarihî rabıtalarla hem ahenk olarak ve mali ve siyasî umdelerle müştereken yaşadığımız, yek diğerimizden ayrılmak iki kardeş gibi yaşadığımız Kürtlerle aramıza rekabeti siyasiye sokacaktır. (Bravo sesleri) Ve eğer şimdiden hiç olmazsa ekseriyeti Kürt ve Türk teşkil eden on yedi kazanın on altısı elimizde bulunacak olursa ve yanında bulunan ve külliyetli parası bulunan İngilizlerin semerei mesaisi ile bizimkini mukayese etmek istemiyorum. Siz mukayese ediniz. Hangisi daha müsmir, hangisi daha az müsmir olacaktır. Siz hesabedin ben öyle zannediyorum ki, pek çok tesirat ika edecek ve bir çok teşevvüşat ika edecektir ve bizi edecektir. Yine tekrar edeceğim ki içtihatlar mukdendir. Gerek Heyeti Vekilenin ve gerek heyeti murahhasanın içtihatlarına hürmet ederim. Fakat ben diyorum ki, benim içtihadım âtiyi temin itibariyle daha semere balış olacaktır. Çünkü Amerika hükemasından birisi (Yarında bir gündür) demiştir. Yarını adam sende, yarında Allah kerimdir demekle geçeriz. Halbuki biz usulü idarenizde tatbik etmişiz. Arkadaşlarımı taciz ettiğimi görüyorum, bunun için sözümü kısa keseceğim.

Heyeti murahhasanın mesaini takdirle ve hüsnü niyetlerini teslim ile beraber, bu farkı içtihadı da nazarı itibara almaları gerek. Kendileri olsun ve gerek başkaları arkadaşları olsun konferansa gittikleri vakit de bunu nazarı itibara alarak müdafaa buyurmalarını rica ederim. (Müzakere kâfi sesleri)

REİS — Efendim müzakerenin kifayetine dair takrir var (Hayır hayır sesleri, gürültüler) Efendim müzakerenin kifayetini kabul edenler lütfen el kaldırsın... Müzakerenin kifayeti kabul edilmiştir efendim.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Müsaade buyurun kifayet aleyhinde söyleyeceğim.

SIRRI BEY (İzmit) — Reis paşa hazretleri; zatı âliniz kifayet takririni ele alamayacağınızı söylemiş-

tiniz. Şimdi nasıl oluyor da reye koyuyorsunuz? Bugün arada fark vardır.

REİS — Efendim Meclisi Âli hakemdir. Bugün ekseriyeti azime ile müzakerenin kifayetini kabul ettiniz. Bendeniz heyeti âlinize arz ettim.

BASRİ BEY (Karesi) — Daha evvel söz söyleyeceğimi arz etmiştim.

REİS — İstemediniz efendim, gürültü yaptınız. Reye koyduktan sonra istediniz. (Reye konulduktan sonra olmaz sesleri, gürültüler)

BASRİ BEY (Karesi) — Efendim reye vaz edilmezden evvel mesele bütün Türkiye'nin hayatile alâkadar en tarihi ve en muazzam bir meseledir. Eğer Meclis heyeti celilesinden bazı zevat söyler de kısmı küllisi söylemezse tarih buna susmaz, herkesin behemahal söylemesi lâzımdır. Yalnız herkesin daha kısa söylemesi mevzuubahis olabilir. Fakat efendiler benim memleketim hakkında bir çok söyliyeceğim sözler vardır. Bunu arz ediyorum. Müzakere kâfi değildir, (gürültüler) ve bunu söylemeyecek olursak vazifemizi ifa etmemiş oluruz.

REİS — Efendim, müzakerenin kifayetini bir daha reyi âlinize koyuyorum. Müzakerenin kifayetini kabul edenler el kaldırsın... (Kabul sesleri) Ekseriyeti azime ile kabul edilmiştir. Hiç bir tereddüt yoktur. (Şimdi belli olur, ekseriyetin olup olmadığı sesleri)

REİS — Efendim şimdi takrirleri okuyorum.

Riyaseti Celileye

1. İtilaf devletlerinin Lozan Konferansı neticesi olarak heyeti murahhasamıza tevdi ettikleri muahede projesi istiklâlimizi muhil şeraiti ihtiva ettiğinden şayanı kabul değildir. İtilaf devletleri bu projenin kabulünde ısrar ettikleri halde tekliflerini katiyen ret ederiz. Bu takrirde harp milletimiz için zaruri olur.

HULUSİ BEY (Karahisarısahip) — Gördünüz mü kim istiyormuş harbi? (Gürültüler)

REİS — Rica ederim, yapmayalım efendiler. Sükûtunuzu muhafaza ediniz. Takririn kıraatına devam ediyoruz.

2. Pek mühim ve hayatî olan Musul meselesinin hallini muvakkaten talik ve Avrupa hudutlarımızı tespit etmek için heyeti murahhasamızın ve Heyeti Vekilemizin verdikleri izahata muttali olduk. Malî ve iktisadî ve idarî mesailde memleket ve milletimizin hukuk hayatiye ve istiklâliyesini tam ve emin olarak istihsal eylemek esas dahilinde sulh teşebbüsatına devam olunmasını ve Heyeti Vekilenin heyeti murahhasaya mezkûr esasa göre vazife ve talimat vermesini teklif ediyoruz.

Bilcümle memalikimizin süratı tahliyesi şartı katidir. Ancak neticenin her ne olacaksa biran evvel iraesine intizar ederiz. 6 Mart 1339

Saruhan	Menteşe
Reşat	Dr. Tevfik Rüştü
Çorum	Elaziz
Ferit	Naci
Gelibolu	Ergani
Celâl Nuri	Hakkı
Saruhan	Konya
Refik Şevket	Hakkı
Karahisarı Sahip	Kütahya
Ali	M. Ragıp
Kayseri	Genç
Ahmet Hilmi	Dr. Haydar
Van	Hakkâri
Hakkı	Mazhar Müfit
Antalya	Adana
Rasih	Zamir
Mardin	Burdur
Necib	İsmail Hakkı
Gaziayıntab	Muş
Ali Cenani	İlyas Sami
İstanbul	Çorum
Ali Rıza	Sıddık
Konya	Konya
Hacı Bekir	K. Hüsnü
Cebelibereket	Denizli
İhsan	Yusuf
Ertuğrul	Kayseri
Necib	Sabit
Gaziayıntab	Kayseri
Kılıç Ali	Atıf
Gümüşhane	Kırşehir
Mehmet Şükrü	Sadık
Antalya	Karahisarı Şarki
Hamdullah Suphi	A. Sururi
Van	Erzurum
Hasan Sıddık	A. Vasfi
Trabzon	Kozan
Hüsrev	Dr. Fikret
Urfa	Biga
Ali Saip	Mehmet
Bolu	Bayazit
Nuri	Dr. Refik
Maraş	Konya
Tahsin	Musa Kâzım
Elaziz	İstanbul
Hüseyin	Numan

Kütahya	Batum
Seyfi	Fevzi
Denizli	Bolu
Mazlum	Şükrü
Bolu	Menteşe
Cevat Abbas	Ethem
İzmir	Bursa
(İstanbul'un katiyen tahliyesi şartile)	Osman Nuri
Süleyman	
Diyarbekir	Üsküdar
Kadri	Neş'et
Bursa	Şarki Karahisar
Şeyh Servet	Memduh Nejdet
İsparta	Hakkâri
İbrahim	Mehmet Tufan
Ardıhan	İstanbul
Hilmi	Ahmet Mazhar
Bolu	Kütahya
Abdullah	Cevdet
Trabzon	İzmir
Recai Hafız	Mehmet
Bursa	Muş
Y. Nadi	A. Rıza
Muş	Eskişehir
A. Hamdi	Halil İbrahim
Muş	İsparta
Osman Kadri	Hüseyin Hüsnü
Yozgat	Amasya
Ahmet	Ali Rıza
Siverek	Kângırı
Sırrı	Sait
Bitlis	Siirt
Derviş	Necmettin
Elaziz	Eskişehir
Muhittin	Hacı Veli
Ankara	Ergani
Hilmi	Mahmut
Kars	Çorum
Muhittin	İsmet
Maraş	Sivas
Rüştü	Rasim
Bursa	Kırşehir
Operatör Emin	Rıza
Karahisarı Şarki	Batum
Mesut	Akif
Sinop	Elaziz
Abdullah	Feyzi
Ankara	Dersim
Atıf	Abdullah Tevfik
Yozgat	Cebelibereket
Rıza	Rasim
Sinop	Ankara
Mahmut Şevket	Şemsettin
Bitlis	Sivas
Resul	Ziyaettin
Maraş	Sivas
Arslan	Taki
Diyarbekir	Genç
Hacı Şükrü	Şeyh Fikri
Kayseri	Kângırı
Âlim	Yusuf Ziya
Dersim	Yozgat
Mustafa	Süleyman
Denizli	Dersim
Hasan	Diyab
Genç	İstanbul
Fikri Faik	Arif
Gümüşhane	Kastamonu
Mehmet Ruşen	Hulusi
Kozan	Kırşehir
Hüseyin	Yahya Galip
Ertuğrul	Ertuğrul
Osman Zade Hamdi	Mustafa Kemal
Lâzistan	Saruhan
Osman Nuri	Avni
Ankara	Bursa
Ömer Mümtaz	Mustafa Fehmi
Adana	Ankara
Mehmet Hamdi	Şakir
Ertuğrul	İstanbul
Halil	Hüseyin Hüsnü
Kars	Genç
Cavit	Hamdi

Kastamonu
Hasan Sabri

REİS — Şimdi efendim, Sivas Vasıf Bey ve altmış refikinin takriri var, onu okuyoruz.

Riyaseti Celileye

Anadolu harekâtı milliyesi, hayat ve istiklalimize karşı tertip edilen suikast muvacehesinde vücut bulmuş ve bütün amal ve kuvayi milleti, hayat ve istiklâli temin etmek noktası etrafında cem etmiştir. Gerek Misakı millinin, gerek bilcümle mücahedatın temerküz ettiği esas hakkı hayat ve istiklâlden ibarettir.

Tetkik olunan projenin şu veya bu noktası için sebat ve müsaadat göstermek yolundaki fikirler, münakaşalar neticei matlubeye vasıl olamaz. Çünkü maksadı esasiyi temin etmekte veya etmemekte bulunması cihetinden proje bir kül teşkil etmektedir. Müzakeratın tarzı cereyanı ve projenin ihtiva eylediği ahkâmın mahiyeti şerait âmife dairesinde tayin edilebileceğinden mevaddı âtiyenin nazarı dikkate alınmasını teklif eyleriz.

1. İstanbul'un ve Trakya'nın vaziyeti mutasavviresi Türkiye'nin Avrupa kıtasından ufulünü ve beynelmilel bir himaye ve usule tabi olarak tayin edilen esaslar dairesinde birer müstakil heyeti içtimaiye haline inkilap eden akalliyetlerle ikamet şeraiti dahilinde taayyün edecek ecanibin vaziyetleri devletimizin vahdetini, harsımızın hayatiyetini ihlâl ve memleketin kolonize edilmesinin teminini ve mesaili maliye ve iktisadiye; devleti bir iflası katiye ve inkişaftan ebedi mahrumiyete doğru sürüklemeyi istihdaf temin ediyor.

2. Heyeti murahhasamız tarafından hakkı hayat ve istiklalimizin umdelerine ait Lozan'da serdedilen müdafaatı medide ve müstemirre tam prensip halinde tebellür etmişken hükûmetin, Meclisi Âlinin tasvibine iktiran eden talimatı hilafına olarak birdenbire artık cihan nazarında taayyün etmiş olan bütün o prensiplerden sarfı nazar etmiş görünmesi heyeti müşarünileyhanın murahhası sıfatile bir mevkii resmisi kalmamıştır.

3. Müttefikin teb'asının zararlarına ait tazminat ve tamirat tamamen ve nakden kabul ve ifa edildiği halde Yunanlıların en mamur aksamı vatanımızı bir harebezara çevirdikleri ve yüz binlerce insanı esbabı maişet ve hayattan tecrit ve mahrum eyledikleri ve zarar ve ziyanı maddi milyarları geçtiği resmen tahakkuk ettiği halde pek muhik ve meşru olan tamirat talebimizin bir esas metin ve emine rapt edilmeyerek havada bırakılmış olması ve bütün cihanı medeniyetçe kabul edilmiş olan tamirat hakkı meşruundan mahrum bırakılmamız hem inkişafatı âtiyei iktisadiye ve maliyemizi ve hem de kemali istikametle ödemeye âzim bulunduğumuz ağır duyunumuzun imkânı tesviyesini tehlikeye ilga ve binnetice esareti mutlakai maliye ve iktisadiyemizi badı olacağından şayanı kabul olmayıp bu hakkımızın bieyyihal teslimle kabul ve beynelmilel teminatı maddiyeye raptettirilmesini talebe haklıyız. Aynı zamanda borçlarımızın ve vaziyeti umumiyemizle kabili tahammül ve telif bir şekli mutedilde bir tesviye usulüne ve mümkün mertebe tecili cihetine ehemmiyeti mahsusa ile sarfı mesai olunmasını pek şayanı temenni buluruz.

4. Sulhun haiz olduğu ehemmiyet ve fevait gayri münker ve buna biran evvel vüsul cümlemizce bigayet matlup ve mültezem olduğundan Hükûmetin hakkı hayat ve istiklalimizi temin esas ve gayesile mesaii cedide sarfı hususunda Meclisi Âlinin müzaheretine istinat edebileceği şüpheden âzâdedir. Fakat hakkı hayat ve istiklalimizi kâfil ve esasat temin edilmeden fedakârlıklardan bahsetmek doğru olmayacağı gibi, esaslara ait her hangi bir meselenin de muallakta bırakılması asla mucibi faide değildir.

4 Mart 1339

Sivas	Karahisarı Sahip
Vasıf	Hulusi
Karahisarı Sahip	Kayseri
Mehmet Şükrü	Osman Zeki
İçel	Yozgat
Mehmet Sami	Feyyaz Âli
Canik	Lazistan
Süleyman	Ziya Hurşit
Tokat	Bitlis
Mehmet Rifat	Yusuf Ziya
Ergani	Ardahan
Mehmet Emin	Server
Batum	Trabzon
Ahmet Nurettin	Ali Şükrü
Karesi	Amasya
Hasan Basri	Ömer Lütfü
Erzincan	Erzurum
Hüseyin	Süleyman Necati
Kângırı	Kars
Neş'et Nazım	A. Rıza
Dersim	Biga
Mustafa	Hamdi
Bayazit	Lazistan
Şevket	Abidin
Karesi	Karesi
Hüseyin Avni	Abdulgafur
Burdur	Mersin
İbrahim	Mehmet Akif
Canik	Konya
Salâhattin	Arif
İstanbul	Muş
Ahmet Şükrü	Kasım
Muş	İzmit
Abdulgani	Sırrı
Muş	İsparta
Mahmut Sait	Tahir

Canik	Genç
Şükrü	Fikri Faik
Kastamonu	Çorum
Besim	Dursun
İsparta	Sivas
Remzi	Emir
Erzincan	Karahisarı Sahip
Mehmet Emin	İsmail Şükrü
Genç	İçel
Ali Vasıf	Haydar Lütfü
Dersim	Erzurum
H. Hayri	Mehmet Nusret
Lazistan	Menteşe
M. Necati	Ahmet Sadettin
Saruhan	Erzurum
Ö. Lütfü	İsmail
Karahisarı Şarki	İsparta
Mustafa	Mehmet Nadir

Riyaseti Celileye

Günlerden beri mevkii müzakerede bulunan proje ve hükümetimizin mukabil teklifi tamamen tavazzuh etmiştir. Bundan anlaşıldığına göre esasat sulhiyede bazı mühim mesail muallakda bırakılmaktadır. Musul meselesi, mesaili iktisadiye, mesaili maliye bu kabildendir. Efkârı umumiye milleti tatmin etmek için teminine çalışılan sulhun bu mahiyette milleti tatmin edecek bir sulh olup olmayacağı bihakkın cayı sualdir. Bu şekilde bir sulh akdi halinde ordu terhis edilecek midir? Terhis edilecekse bugünkü kudret ve kuvvetimizle hal ve temin edemediğimiz Musul ve Cenubu hududu ve emsali mesail muallakanın bilâhara daha hafif bir vaziyette hüsnü halli imkânı ne cihetten mutasevverdir. Mesaili muallakanın halline kadar ordu terhis edilmeyecekse böyle bir sulhun akdinde ne gibi bir mana ve memleket için faide mutasavverdir? Bu halde sulh kat'iye kadar İstanbul'un mukadderatı ne olacaktır? Müdahalâtı ecnebiye şekli hazırda devam edip gidecek midir? Öyle ise ve maksat efkârı umumiyei milleti alıştırmak ve yalnız muvakkat bir zaman için oyalıyarak eczayı vatandan bir kısmını terk etmek ve istiklâl mali ve iktisadisini mühmel bırakmak ise hükümet bu babdaki fikrini istinat ettiği Millet Meclisine alenen söylemek zaruretinde ve teklifat vakıasını mantıka istinat ettirmek mecburiyetindedir. Mesaili muallakanın kâfesi sureti kat'iyede hal edilmeksizin akdedilecek her hangi bir sulh milleti, akibeti meçhul bir istikbale sevk etmekten başka bir manayı tazammun etmemesi hasebiyle gayri kabili kabuldür. Bu itibarla mesaili sulhiyeden hiç birisinin talik veya tehir gibi milletin mazarratını dai bir kaydı mutazammın olmaksızın ben şeref ve istiklâlimilli ile münasib kat'i ve nihai bir sulhu kâmil akdedilmek şartile sulh müzakeratına devam edilmek üzere keyfiyetin hükümete tevdii ve işbu teklifin tayin esami ile reye vazını teklif ederiz.

Canik	Sinop
Ahmet Nafiz	Hakkı Hami
Amasya	İzmit
Mahmut Ragıb	Sırrı
Mardin	Bitlis
M. Mithat	Yusuf Ziya
Canik	Siverek
Şükrü	Abdulgani
Mardin	Erzurum
Sait	Mehmet Nusret
Mardin	Mardin
İbrahim	Derviş
Lazistan	Ergani
Abidin	Mehmet Emin
Karahisarı Sahip	Trabzon
Mehmet Şükrü	Ali Şükrü

Biga
Hamdi

Riyaseti Celileye

Musul misakı milli dahilinde vatanın lâyetecezza bir cüzi olduğu halde bir sene zarfında müzakereten hal olunmazsa Cemiyeti Akvama tevdi edilerek orada verilecek karara ittiba gibi bir fikri Hariciye Vekâleti vazıhan şöyledi. Cemiyeti akvam İngiliz mahiyetinden gayri bir şey olmadığı kaziyesi müttefikinileyh olduğuna nazaran, her halde aleyhimize berveçhi peşin hüküm vereceği pek âşikârdır. Şu halde Musul'un şimdiden ziyaı bariz bir hakikat olduğu tabii ve bu takdirde vilâya sitte namını bir vakıt taşıyan malum alta vilâyetin dahi vaziyeti müşevveş bir hal iktisab edeceği de pek bedihidir. Binaenaleyh buralarına hacet ve havalii şarkiye itibarile haizi ehemmiyeti azime olan Musul'un her türlü tertibat ve tesvilâta merkez ittihazına imkân kalmamak üzere İngiliz kuvvayı berriye sinden tahliyesile bir idarei muvakkatai milliye tesis ve her suretle harici nüfuzdan tecrit edildikten sonra bir sene zarfında ârayı umumiyeye müracaat suretile halli gibi sulh kaziyei mühimmesinin teminine hâdim olacak bir çarei mutavassıta taharrisini teklif eylerim.

Muş
Ahmet Hamdi

Riyaseti Celileye

Suriye hududunun tashihi için Hükümetin teklif edeceği projeye icabeden mevad ve ahkâmın derç ve ithali ve bunun için âzamî surette israr ve müdafaada bulunulmasının Hey'eti Murahhasaya kat'iyen emir ve tebliği aksi halde ileride bu husus için müzakere hakkı mahfuz kalmak üzere sulh projesinde müttefiklerin teklif ettikleri gibi madde kayıt ve ithal edilmiyerek muallakda bırakılmasını teklif ederim.

Mardin
İbrahim

Riyaseti Celileye

Düveli mutelife tarafından murahhasamıza tevdi kılınan sulh projesi ve hey'eti murahhasamızca bilmukabele berayı istikşaf tevdi kılınan on iki maddelik proje tarafımızdan ariz ve amik tetkik edilmiş ise de, mes'elenin iç yüzüne ittila hasıl edilememiştir. Yalnız bütün halkça bir umde ve bir akide haline gelen istiklâl ve istihlası vatan ile misakı millinin muhafazası gibi hudut esasiyenin temini hiç bir veçhile projelerden ve bu projeleri tefsir ve tevile mecbur kalan alâkadarının mufassal beyanatından anlaşılamadığından, ihtimali baît gözüken sulhun akdi için hututu asliyei selâseden hiç bir suretle fedakârlık yapamıyacağımızı, maksat ve gayenin istihsali için, bidayette olduğu gibi, mütecellit ve mütesanit bir surette mütevekkilen allellah teşmiri sakısâi ile bir ikinci sevr imzasından ictinab edeceğimizin tevdi kılınan sulh projesine cevap olarak bildirilmesini teklif eylerim. 6 Mart 1339.

Lazistan
Mehmet Necati

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir.

Hükümetçe verilen izahata nazaran henüz ne Heyeti Vekile ve ne de hey'eti murahhasa vazifelerini ikmal etmemişlerdir. Binaenaleyh misakı milli dairesinde memleketimize istiklâli siyasi ve adlî ve malî ve iktisadî temin etmek üzere kendi mes'uliyetleri tahtında müzakerat sulhiyeye dair sâilerinde devam etmeye mezun kalmalarını teklif ederim.

27 Şubat 1339
Burdur
İsmail Subhi Soysalhoğlu

Riyaseti Celileye

Hey'eti murahhasamıza İstanbul'dan müşavir sıfatiyle iltihak ettirilen zevatı malume, milli mücahedatın vaz'ı asli ve inkilabiyesindeki azemet ve kudreti takdir edememiş ve yeni Türkiye devletinin her türlü projelerden âzade bir istiklâl maksadını istihdaf eylediği ve hakimiyeti milliyenin teşekkülü esasisini zihnine sığdıramamış oldukları Lozan'daki hareketlerile anlaşılmıştır. İkinci davet ve içtima vukuunda bunların kat'iyen iltihak ettirilmemesi ve icabediyorsa bu gibi zevatın Meclisi Âli meyanından tefrik ve terfik buyrulması lüzumunu bilhassa malî, iktisadî, istiklâlimiz için vicdanen kani bulunduğumdan heyeti celilelerinin bu noktayı mukaddem takrirlere bir lahika olmak üzere bittelakki tahtı karara alınmasını teklif eyleriz. 6 Mart 1339

Bolu	Elaziz
Şükrü	Hüseyin

OSMAN BEY (Lazistan) — Bu takrir mevzu haricinde bir meseledir.

MUSTAFA BEY (Karahisarı Şarki) — Reis Paşa, bendenizin takririm niçin okunmuyor?

REİS — Efendim sizin takririnizi mevzuu ile alâkadar görmedim.

MUSTAFA BEY (Karahisarı Şarki) — Efendim bu mesuliyeye dairdir.

Riyaseti Celileye

Misakı Milli haricinde müzakereye salâhiyetimiz olmadığından keyfiyetin milletin ârâyı umumiyesine arzını teklif ederim.

İzmit
Sırrı

(Bravo sadaları alkışlar)

Riyaseti Celileye

Fransızlarla bilahare halledilmek üzere Suriye ile olan Cenub hudutlarımızın mukabil proje haricinde bırakılmasını teklif eyleriz.

Urfa	Siverek
Puzan	Sırrı
Mardin	Mardin
Derviş	Mithat
Muş	Mardin
Abdulgani	İbrahim
Siirt	Adana
Mehmet Kadri	Zamir
Ayıntab	İzmir
Ali Cenani	Tahsin
Bayazit	Mardin
Âtıf	Necib
Antalya	Dersim
Rasih	Mustafa
Edirne	Dersim
Faik	Mustafa

Burdur	Muş
İsmail Suphi	Osman Kadri
Erzincan	Batum
Hüseyin	Ahmet Nurettin
Dersim	Urfa
Abdulhak Tevfik	Ali Saip
Kars	Bitlis
Fahreddin	Derviş
Van	Malatya
Hakkı	Feyzi
Genç	Genç
Haydar	Celâl
Sivas	Siirt
Vasıf	Hacı Nuri
Ergani	Siverek
Mehmet Emin	Abdulgani
Bitlis	Bitlis
M. Arif	Resul
Diyarbekir	İsparta
Hacı Şükrü	Cemal
Bitlis	Lazistan
Sadullah	Abidin
Kütahya	Siverek
Cevdet	Bekir Sıdkı
Bitlis	Mardin
Sadullah	Es'at

Elâziz
Feyzi

Riyaseti Celileye

Karantina işlerinin beynelmilel mahiyeti hasebile vakit ve zamanile bu vazifeyi görecek bir idarei Milliye tesis hakkında müdafaatım Rıza Nur Beyin siyasi manavraları ile suya düşmüş idi. Lozan Konferansından sonra Müttefiklerce tanzim edilip yedimize verilen projenin (129) ve (130), 131. 132 133 ncü maddeleri yani mesail sıhhiye hakkındaki bilumum maddelerin her biri ayrı ayrı vatanımıza kapitilasyon getiren maddelerdir. Rıza Nur Beyin dünkü ifadeleri de bu hakikatı teyit ediyor. Binaberin mesaili sıhhiye hakkında berveçhizir mütalâamın nazarı itibare alınmasını ve heyeti murahhasamıza tevdiini teklif ederim. 3 Mart 1339

Bursa
Operatör Emin

1. Dünyanın mühim bir geçicidi olmak itibariyle İstanbul'da bir karantina idaresinin «yahut bu vazifeyi görecek her hangi isim de bir idarei sıhhiye» nin tesisi zaruridir. Ancak her ne şekil ve surette olursa olsun idarî veya fenni hiç bir ecnebi kontrolu kabul edemeyiz. Bu meyanda üç ecnebi tabibin, Türk memuru olarak kabulüne ihtiyaç yok ise de ben bunda da taassub göstermek istemiyorum. Şu şartla ki, bunlar hiç bir kontrol hakkını haiz olmasın, yalnız ilim ve fünunlarından istifade edilsin.

2. Beynelmilel mukarrerat sıhhiye meyanında İstanbul karantina idaresinin kapitüler şekillerini teyit edici mukarrerat mevcut bulunduğundan mesaili sıhhiyenin muahhedeye derci zarureti varsa, beynelmilel mükarrerat sıhhiye meyanında istiklalimiz ile kabili telif olmayan mukarreratın keenlemyekûn addedileceği hakkında bir maddenin ilâvesine şiddetle ihtiyaç vardır.

3. Sabık karantina idaresi hesabatını tasfiye edecek mutelif komisyon kabulü de istiklâlimizi muhildir. Sabık idarede hakkı tekaüt on beş sene olduğundan bu cihetin kabulü bir çok zararı maddiyi mucib olacağından kavanini umumiyemize tevfikan tekaüt ve tazminat meselelerini hükümet milliyemizin yalnız başına halletmesi muktazidir.

4. Haç sıhhi komisyonunda bir aza bulundurmamız hacca iştirak eden ahalimizin menfaati itibarile muvafık ise de o komisyonun masarıfatına iştirak ve mesela sabık karantina idaresi makamına kaim olacak idarenin varidatından bir kısmının oraya tahsisi gibi bir teklifi kabul edemez. Bu komisyona iştirakimiz kapitüler hiç bir taahhütü sıhhiyi tazammun etmemelidir.

5. Fakültemizde imtihan geçirmedikçe ecnebi tebaasının memleketimizde icrayı san'atına müsaade edilmemek.

Emin

Riyaseti Celileye

Tetkik ve müzakere edilmekte olan müttefiklerin sulh projesinde nazarı dikkatime çarpan bazı mesaili mühimme hakkında heyeti celile ile heyeti murahhasamızın nazarı dikkatlerini celbetmek isterim. Bunlardan birisi ikinci maddedir ki, hudutlarımıza aittir. Halbuki bu hudutlar elviyei selâsenin istirdadı dolayısile artık bizim hakimiyeti katiyemize geçmiş ve bugün milyonlarca madeni lira kıymeti haiz bulunmuş olan Kıbrıs adasını ve Trablus Garp harbi akebinde akdolunan Lozan mukavelesi mucibince bize iadesi lâzım olan Cezair esnayiaşeri ve esasen Mısır'a ilhakı muvakkat olup Musavva Asabıbeblul Havalisinin İtalyanlar Obut Nacura, Cibuti sevahilinin, Fransızlar Harrar'ın, Habeşler tarafından işgali üzerine Mısır'la irtibat kalmamış Kars'ebliğ, Zilğ şehrile beraber Berberelas, Arus, Hakut, Faşude, Benderler-

ti, Dostes adasını şâmil olan Aden körfezinin Afrika sahilinde kain Zilğ eyaletini hudutlarımız haricinde bırakmakta ve projenin 19 ncu maddesile Kıbrıs'ın İngiltere'ye, on beşinci maddesile Cezair esnayiaşer' inin İtalya'ya ilhakı teklif olunmaktadır. Halbuki gerek Kıbrıs gibi, gerek Zilğ ve gerek Cezair Esnayiaşer bizim misakı millimizde idarelerini kendilerine bahşeylediğimiz, ekseriyeti arablarla meskûn ve harbi umumide harben işgal edilmiş memalikten madut değildirler. Halbuki düveli müttefikadan İngiltere Hükümeti emrile Anadolu'ya çıkarılan Yunan ve Habeşler milletimize milyonlarla zarar ika etmişken, bu zararın Yunan Hükümetine tahmili talebinde bulunulması doğru değildir. Çünkü İngiltere bu meselede âmir, Yunanlılar memurdur. Yunanlıların ika eylediği zarar ziyanı İngiltere'ye tazmin ettirmek ve o yolda mütalebede bulunmak muktazi eken bunun üzerine on beş milyon altın lira talimatın takas ve mahsubu cihetine gidilmek ve üstesine bir de misakı milli hududumuz haricinde Kıbrıs'tan feragat etmek hiç bir şekilde doğru değildir. Çizilen hududa göre acaba Adakale'si de elimizden çıkacak mıdır?

Projenin 17 nci maddesi mucibince Mısır ve Sudan üzerindeki hakkı hakimiyetimizden feragat meselesinin Ziliğ'den bahsedilmemiş olması şayanı dikkattir ve sulhun akdinden sonra bu bir Adakale meselesi olabilir ve meselâ müddeiyatımız hakeme havale ettirilmek suretile Ziliğ üzerindeki hakkı hakimiyetimiz ortaya çıkarılabilir. Binaenaleyh Ziliğ meselesinden şimdi bahis olunmak mı ve yahut sulhun akdinden sonra ortaya çıkarılmak mı icabedeceğinin takdirini heyeti murahhasamızın mülâhazalarına havale eylerim. Projenin 13 ncü maddesindeki gayri askeri hale getirilecek olan Midilli, Sakız, Sisam adaları meyanına Taşoz ve Limnin'in ithali de lâzımdır. Çünkü bu iki adalar hem boğazlara, hem Trakya'ya yakındır.

Ve mümkün olursa Semadrek ve Limni adalarının bizde bırakılmasına çalışılmalıdır. Bağdat sancağı dahilinde kâin Bedre, Mendeli, Kâzimiye, Horasan, Hanekıyn kazaları sekenesi ekseriyetle Türk olduğundan bunlar üzerinde hakkı hakimiyetimizi iddia etmeli ve icabında bunları Musul'a karşı taviz mahiyetinde kullanılmalıdır. Meriç kenarındaki Karaağaç ile Dimitaka, Yani Mustafa Paşa, Senceli kazaları üzerindeki hukukumuzdan Garbi Trakya ahalisi namına vazgeçtiğimizi ve kıtai mezkûre her hangi bir devlet idaresine verilirse bunları istirdat zaruretinde bulunacağımızı şartı ittihaz etmelidir. Mesaili arziye meyanına, işbu projede çizilen hudut haricinde kalıp da Türkiye idaresini isteyen arazi halkı Türkiye Müstemlekâtından ad olunur diye, bir madde konulmalıdır. Meselâ Adakale Yemen gibi başka devletlerin hudutlarını bize tasdik ettiren 24 ncü maddenin bizimle alâkası olmadığından biluzumdur. 25 nci madde hukuk hilafına karşı tecavüz mahiyetindedir. 26 ncı maddedeki fıkrai ahire ki işbu muahhedede münderiçmiş gibi kuvvet ve kıymeti haizdir. Takribidir. Bu münderecat madde meyanından çıkarılmalıdır. 18 nci madde de biluzumdur. 30 ncu madde ile ondan sonraki maddeler bize tabi olmak isteyenlerin serbestçe eşkâl ve takyit etmekte olduğundan bunların tayyı mümkün olmazsa, tadili cihetine gidilmelidir. 44 ncü maddede Yunanistan yerine bütün gayri müslim devletler tabiri ikame ettirilmelidir. 58 nci madde ret edilmeli ve Yunanistan'dan istediğimiz tazminat onun âmiri olan İngiltere'den de istenilmelidir. 65 nci madde muhtacı tetkik ve şayanı nazardır. Her halde bu madde lehimize tadil ettirilmelidir. 80 nci madde âtii malimiz için muzır, şayanı ehemmiyettir. Müttefikler on beş milyon libre tazminat isterlerken bu zaittir. 27 nci maddedeki hukuk salâhiyetimizden feragat cümlesi bedeli mensuresile suretinde tadil ettirilmelidir. Suken kablosu gibi. 143 ncü madde 151 nci maddeye değin olan mezarlıklar meselesi hatta tapu suretinde tadil olunup ebediyen meselesi tay ettirilmemeli ve muhafızların adedi onu tecavüz ettirilmemelidir. 153 ncü madde münderecatı muzır ve şayanı tetkiktir. Şehit Bihbut Han meselesi meydandadır. 154 ncü maddeye gaib ve zayi olmamışsa kaydı ihtirazisi konulmalıdır. 45 nci maddeden 56 ncı maddeye değin olan düyunu umumiye mesaili şayanı nazardır. Mümkün ise Hükümetin taahhüdü altında Düyunu Umumiye idareleri lağv olunarak büsbütün maliyeye geçmelidir. Çünkü mezkûr idarei tabiiyei millete maliye memurlarımız mevcutken iki başlı masraf yükletmektedir.

Türkiye ecnebilerin usulü idlaresine dair olan ahkâmın dördüncü maddesine «Türkiye yakınında bulunanların hakkı şüf'ası tercih olunur» ibaresi konulmalıdır. Ve kanunun sekizinci maddesindeki diğer düveli akdiye de şâmildir, ibaresine «Türkiye'de beraber olduğu halde» cümlesi ilâve edilmelidir. Süveyş kanalı üzerindeki hukukumuzla, hakkı sarihımız olan Hicaz demiryolu milletin arzusu dahilinde halledilmelidir.

Bir de, her «hangi bir gayri müslim devlet tebaasından olan, duçarı zulüm ve gadr olduğu anlaşılan müslümanların hukukunu müdafaa etmek için makamı mualayı hilafet salahiyettardır» diye sulhname

meyanına bir madde konulmalıdır. İşbu takririmin heyeti celile huzurunda okunup zapta geçildikten sonra heyeti murahhasamıza havalesini teklif eylerim.

6 Mart 1339
Kütahya
Cemil

Riyaseti Celileye

Mevzu müzakere muallak olarak gerek arkadaşlar tarafından verilen takririn ve gerek hükûmetin teklif ve talebine taalluk eden bütün mesailin tayini esami ile reye vaz'ını teklif ederiz. 6 Mart 1339.

Bitlis	Siverek
Yusuf Ziya	Sırrı
Van	Mardin
Hasan Sıddık	Mithat
Urfa	Siverek
Puzan	Bekir Sıtkı
Ergani	Saruhan
Sırrı	Ömer Lütfü
Mardin	Biga
İbrahim	Hamdi
Muş	Çorum
Abdulgani	
Erzincan	Elaziz
Hüseyin	Feyzi
Erzurum	Siirt
İsmail	Hacı Nuri
Bitlis	Ergani
Hüseyin	Hüsnü

Mardin
Derviş

Riyaseti Celileye

Reşat Bey ve rüfekasının vermiş olduğu takririn tayini esami ile reye vaz'ını teklif ederiz.

6 Mart 1339

Saruhan	Menteşe
Refik Şevket	Dr. Tevfik Rüştü
Bursa	Gaziayıntap
Şeyh Servet	Kılıç Ali
Kozan	Konya
Mustafa	Kâzım Hüsnü
Kozan	Maraş
Doktor Fikret	Arslan
Şarki Karahisar	Cebelibereket
Memduh Necdet	İhsan
İstanbul	Sivas
Ali Rıza	Rasim

RAUF BEY (İcra Vekilleri Reisi) (Sivas) — Arkadaşlar: Lozan'da müttefiklerle milletimiz arasında sulh akdi için cereyan eden müzakerat neticesinde heyeti murahhasamıza tevdi edilen muahede projesi, evvelâ hükûmetimizce bilâhare heyeti aliyenizce tetkik edildi. Bunun üzerine cereyan eden müzakerat hükûmetimizce istima olunduğu gibi, icabeden nikatı gerek murahhaslarınız ve gerek Heyeti Vekile namına bu aciz arkadaşınız izaha çalıştı. Binnetice müzakeratın kifayeti Heyeti Aliyenizce kabul buyrularak muhtelif rüfekanın muhtelif nikat üzerinde tecelli eden kanaatları, takrirler suretinde riyaseti celileye tevdi edildi ve şimdi okundu. M smuu âliniz oldu. Heyeti murahhasamızın Ankara'ya avdeti üzerine Heyeti Vekileniz vaziyeti ariz ve amik müzakere etti ve tetkikat neticesinde müştereken ve hiç bir noktasında aralarında ihtilaf olmamak şartile bir esasda müttehit ve müttefik kaldı. Bu esas şudur : Bize teklif edilen muahhede projesi kat'iyen şayanı kabul değildir. Bunu kabul etmektense harb etmek daha evlâdır. Ancak müştereken hasıl ettiğimiz bir kanaat vardır. Harb etmeden evvel müzakere ile vaziyeti istihsal etmek imkânını da gördük. Bu imkân yüzde nisbetindedir. (Yüzdesi nedir sesleri) Yüzde altmış beş nisbetindedir. Biliyorsunuz ki, bu takdirin derecei isabetini de zaman ve ahval ile kayıtlıdır. Bugünkü takrirdir. Bu takrir mevcut iken hemen bunu şimdi ret ederek Mudanya Konferansile tespit edilen mukavele nihayet bulmuştur demeyi, hükümetimiz katiyen muvafık bulmamıştır. (Biz de muvafık bulmadık sesleri) Bunun için evvel emirde bir kere daha sulh aramak ve bunu mümkün olduğu kadar çabuk aramak ve anlamak şıkkını ihtiyar etti. Tetkik ve tahlil neticesinde aramak için harbten evvel müzakereye girmek imkânını ancak şu şerait altında görebildi. (Kapılar açık sesleri)

REİS — Celseye yabancı sokulmuyor. (Kimse yok sesleri)

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Maalesef Karagaci terk etmek Musul'u bir seneye talik ile İngilizlerle noktai nazarımıza muvafık bir surette halline çalışmak, olmazsa İngilizlerin evvelce tevdi ettikleri - ki Cemiyeti akvamdır - Cemiyet tarafından da halline teşebbüs, kabul edilen şekle gitmek ve her halde Allah'ın avn ve inayeti ve milletimizin azim ve celâleti ile Musul meselesini halle çalışacağız.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Cemiyeti akvam elimizde değildir.

RAUF BEYEFENDİ (Devamla) — Cemiyeti akvam elimizde değildir. Fakat Cemiyeti akvamın kararını kabul edip etmemek elimizdedir. (İyi sesleri) Müsaade buyurursanız ikmal edeyim. Bundan sonra

Adlî kapitülasyonların mülga olduğuna kaniiz ve Adlî istiklâlimizin bugüne kadar istihsal edilen netayicile temin edildiniz kaniiz.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Açık kapı bırakınız.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Devam, devam; hadisat gösterir.

H. RAUF BEY (Devamla) — Malî ve iktisadî mesaili bize bu verdikleri proje ile temin etmiştir. Mukabil projemize tamamen temin edecek şeraiti koyduk.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Gayri kâfidir.

H. RAUF BEY (Devamla) — Mesaili iktisadiye umumiyet itibarile hükûmetimizle bir takım şirketler arasında ve esasen hükûmetimizde o şirketler arasında halli icabeden tabiaten, aklen, mantıkan halli icabeden mesaildir. Ekseriyeti bunu bu böyle gitmek ve halletmek için hükûmetiniz teşebbüs etti. Fakat bu adamlar başka yerlerde ümit beslediler, oraya gitti bu yüzden sulhu takviyeye çalıştılar. Fakat mesele elimizdedir ve ancak milletimizin kabulü ile onlar emeline muvaffak olabileceklerdir. Bunu ve bununla beraber âmali milliyemiz dairesinde ve muvafık bir surette halletmeye hazırız. Ancak sulhu esasiye mani olmasın diye muahede haricinde âtiyen müzakeresini kabul ettik. İşte efendiler, şu halde arkadaşlardan birisi malî meseleyi takririnde bahsetmişti. Biz bunu muahhedeye koymuşuzdur ve istiklâli tam ile muahhede yapmaya çalışacağız ve istiklâlimize tamamen emin olduktan sonra sulh akdedeceğiz. Bu esasat dairesinde ve tekrar müzakere aramaya ve sulh aramaya hükümetiniz müttefikan karar vermiştir. Bazı diğer mütalâat var ve olabilir. Şöyle de yapılabilir ve böyle de yapılabilir. Fakat ariz amik müzakere neticesinde ve heyeti hükümetiniz ancak böyle yapabileceğine kani olmuştur. Şu halde heyeti âlinize arz ediyorum ve istirham ediyorum. Meselenin kâfi derecede tenvir ederek müzakerenin kifayetine karar verilmesi artık meselenin intacına muvaffakiyet hasıl olduğunu zannediyorum. Bu itibarla intaç edebilmek için bendeniz Saruhan Mebusu Reşat Beyle rüfekasının verdiği takririn tayini esami ile reye vaz'ını teklif ediyorum ve bu suretle hükümetin noktai nazarının ve çalışmak imkânının mevcut olup olmadığını anlayacağız ve o iradenizle amel edeceğiz.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Takrir noktai nazarımıza muvafık değildir. Nasıl teklif ediyorsunuz? Ayrı ayrı ahkâmı ihtiva ediyor. Karaağaç'ı mutlak olarak terk ediyor.

REİS — Rica ederim, bendeniz izahat vereceğim, sükût edelim. Malumu âliniz mevzuubahis olan mesele altı yedi günden beri müzakere edilmiş ve buna dair muhtelif takrirler verildi. Hükümet en nihayet bir takririn reyi alinize vaz'ını teklif ediyor. Binaenaleyh müsaade ederseniz (Gürültüler, olamaz sesleri) nizamnamei dahilimizde musarrahdır.

ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Böyle olmaz, bu itimat meselesi değildir. Hakkı tercihi yoktur, Hükümetin bu meselede.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Bir kelime söylemekliğime müsaade buyurunuz. (Gürültüler) Elli altmış arkadaşınızın vermiş olduğu bir takriri ve kendi fikirlerinin ne olduğunun izah edilmesi arzusundadırlar ve buna hakları vardır. Onun için sıkılmıyayım (Gürültüler) Bu mesele kimin esasına mevzu teşkil ediyor. Hangi esas teşkil ediyor, anlıyorsunuz efendi.

YUNUS NADİ BEY (İzmir) — Olamaz efendim.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Zatı âliniz gazetelerde yazmış olduğunuz beyanatın tamamile aleyhinde bir fikir beyan etmektesiniz. Binaenaleyh eğer siz bir kanaat sahibi iseniz... (Gürültüler) (Bravo alkışlar)

İSMET PAŞA (Başvekil) (Edirne) — Salâhattin Beyefendi her gün akşama kadar bana arazi meselesi şöyledir, böyledir diyordu. Şimdi de kürsüye çıkıp burada başka söylüyor. Siz kanaatınızı muhafaza etmiyorsunuz. Vazifemdir söylemeliyim.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Paşa Hazretleri niçin rica ediyorsunuz, bir nizamname vardır. Onu tatbik ediniz. Rica ederim, hakkı yoktur. Birinci takriri evvela reye koyunuz, ondan sonra...

REİS — Evvela takriri reye koyacağım. (Devam sesleri)

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Efendiler; (Gürültüler)

HASAN FEHMİ BEY (Maliye Vekili) (Gümüşhane) — Usul hakkında bir şey arz edeceğim müsaade buyurun. Bir takrir okunuyor reye konuluyor. O takrir ret olunursa ondan sonra diğer takrirler sırasile reye konulur ve takrir sahibi de takririni izah edebilir. Fakat birinci takrir sahibi söz istemedi. Binaenaleyh birinci takrir okunur. Reye konulduktan sonra kabul edilirse ondan sonra diğer takrirler hakkında bir şey söylenemez ve takrir sahipleri de izahat isteriz diye söz söyliyemez. Çünkü kifayet müzakereden sonra söz söylemek hakkı yoktur. Eğer elimizdeki

nizamnamei dahiliye riayet edeceksek. Binaenaleyh riayet edelim.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Ben bu takririmi tarihe tevdi ediyorum. Bir söz söylemekliğimden vaz geçiyorum. Çünkü söyletmek istemiyorsunuz. Hafi olsun ısrarım da budur. Fakat altmış imzalı arkadaş bir takrir vermiştir. Ve bu takrir de mesele takarrür etmezden evvel verilmiştir. Maksatları da bu, karara vaz olunmadan evvel heyeti âlinizin malumu olsun, vicdan mı bu boğulacak, sesi mi boğulacak? (Anlaşılmadı sesleri)

H. RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi (Sivas) — Paşa hazretleri, müsaade buyurursanız bir noktayı arz edeceğim. Efendiler, bir noktanın tavzihi için şunu izah edeyim. Takrirlerin izahı ve sairesinden evvel hakikatta bir nokta vardır. Selis ve sarih olarak kendi kudretimce böyle söylüyorum, zannediyorum ki, mesele itimat ve ademi itimat meselesidir. Onun için diyoruz ki, biz ancak bu şekilde çalışabiliriz. Ancak bu fikirde çalışabiliriz.

ZİYA NUR BEY (Sinop) — Şeklinde olmaz...

H. RAUF BEY (Devamla) — Müsaade buyurun, ancak bu fikirde çalışabilir. Başka türlü heyeti vekile bunu yapamıyoruz, diyor. İşte o itimatla yapamıyacağımıza kani olanlar, yani bu şekilde yapılmasını istemeyenler bize ademi itimat verir, bu şekilde yapılmasını isteyenler itimat verir. Kaybedersek başka zevat gelebilir, onlar o vazifeyi istedikleri gibi ifa eder ve bizden de kendilerine âzami fedakârlıkla muavenet beklesin.

REİS — Hiç şüphe yok, rica ederim müsade buyurursanız.

SIRRI BEY (İzmit) — Reis Paşa verdiğim takririn evvela reye vaz'ını söylüyorum. (Gürültüler) Meclisin salâhiyeti yoktur. Bunu müzakere etmeye.

REİS — Efendiler celse hafidir. Reylerinizi istimal buyurursunuz. Binaenaleyh reye vaz edeceğim. Rauf Bey; talep ettiğiniz Saruhan Mebusu Reşat Bey ve arkadaşlarının takriridir. Takriri tayin esami ile reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler beyaz, etmiyenler kırmızı rey veriyorlar.

Şimdi kur'a ile oylamaya başlayacağım ili seçiyoruz.

Rey vermeye Ardahan'dan başlanacaktır. (Reylerin toplanmasına başlandı.)

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Rey vermekte...

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — İçtinap ediyorum.

HULUSİ BEY (Karahisarı Sahip) — İçtinap ediyorum.

NEŞ'ET BEY (Kângırı) — .....

REİS — Reyleri istimal etmeyenler reylerini istimal buyurmak üzere tekrar okuyoruz, okundu.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Buradayım, rey veriyorum.

HAYDAR LÜTFÜ BEY (İçel) — Mevcudum.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Nizamname ihlal edildiğinden dolayı rey vermiyorum. Sükûnetle muhakeme zamanını hazırlarsınız.

REİS — Nizamnameye tamamile riayet edilmiştir beyefendi.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Edilmediğini bendeniz hukukan isbat edeceğim.

REİS — Nizamname tamamen tatbik edilmiştir.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Maalesef (esami okunmaya başladı)

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Usulsüz reye vaz edildiğinden dolayı ben de iştirak etmiyorum.

REİS — Tamamile usule riayetle reye konmuştur. Rica ederim sükûneti muhafaza ediniz.

ABİDİN BEY (Lazistan) — Usule muvafık olmadığından müstenkifim.

SIRRI BEY (İzmit) — Tamamile sule riayet edilmediğinden makamı riyaseti protesto makamınca rey vermediğim zapta geçsin.

REİS — Makamı Riyaseti protesto edemezsiniz, ihtar ediyorum efendim.

SIRRI BEY (İzmit) — Bunların hepsi zapta geçer efendim.

REİS — Efendim Saruhan Mebusu Reşat Beyle rüfekasının takririnin ârası neticesi ve hükümetin itimat telakki ettiği takririn reye iştirak eden (İtimat yok sadaları) (Varsa sesleri) 190 kişi reye iştirak etmiştir. Bir de isimsiz beyaz rey verilmiştir. Bir rey de müstenkiftir. Şu halde 191 oluyor. (Buraya dahil edilmez sadası) O halde 190 kişidir. Muamele tamamdır. 170 rey ile Saruhan Mebusunun takriri kabul edilmiştir. (Alkışlar)

ZİYA HURŞİT BEY (Lazistan) — 130 kişi de ademi itimattır.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Muhterem arkadaşlarım, bu dakikaya kadar cereyan eden müzakerat ve münakaşatın neneticesi ne tarzda teşekkül ettiği malumu âlinizdir. Bu hususta hükûmetin takip edeceği mesleğin tervicen rey verenlere müteşekkirim. Kanaatları - ki her zaman bence muhteremdir - mugayir olanlara beyanı hürmet ederim. Münakaşatlarile bizi tenvir ve tenkit-

lerile bizi ikaz ettiler. Fakat reylerini izhar etmekten tevekki buyuran arkadaşları da inşallah neticei mesaimiz müsait çıkar - o zaman... Bu itibarla arkadaşlar, cenabı Hak'dan ve hafızı hakiki olan Allah'ından sulhu emin olarak istihsal etmeyi beraber temenni ederim. (İnşallah sadaları) İnşallah Hak bu milletin azmi celaletinin mükâfatını ihsan edecektir. (İnşallah sadaları) ve eğer düşmanlarımız bu hakkı adaleti bizden esirgemek lüzumunda bulunurlarsa bu milletin silahı ve azmi iradesi bunu behemahal istihsal edeceğine benim imanım vardır. Tabii sizin de kanaatınız budur, iştirakiniz vardır.

REİS — Perşembe günü saat ikide içtima etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

24 Mart 1339 (1923)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HÜLASASI.	194
2. — BEYANAT	194
1. — Erzurum Mebusu Hüseyin Avni beyin, celsei hafiyelerde cereyan eden müzakeratın ifşa olunduğuna dair beyanatı.	*194:195*
3. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD.	196
1. — Maliye Vekili Hasan Fehmi Beyin; İstanbul'un İdarei Milliyeye ilhakı neticesi 1 Şubat 1338 tarihinden itibaren tatbikine başlanan, adlî, idari, mal'i ve sair kavanine müteallik izahatı ve sulh muahedesinin akdine kadar Men'i Müskirat Kanununun bir müddet daha ademi tatbikine dair teklifi.	*196:213*

Cilt : 28

10 ncu İnikat, 2 nci Celse

ONUNCU İNİKAT

24 Mart 1339 Cumartesi

İKİNCİ CELSE

Küşat Saatı

3,40 (Sonra)

Reis : İkinci Reisvekili Musa Kâzım Efendi Hazretleri

Kâtipler : Âtıf Bey (Kayseri) Hakkı Bey (Van)

REİS — Efendim celseyi açıyorum.
Zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HÜLÂSASI

ALTINCI İNİKAT

6 Mart 1339 Salı

BİRİNCİ CELSE

Reisisani Ali Fuat Paşa Hazretlerinin tahtı riyasetlerinde inikat ederek; Lozan konferansındaki tekâlifi sulhiye üzerinde Erzurum Mebusu Mustafa Durak Bey bir müddet konuştu.

Teneffüs için celseye beş dakika ara verildi.

İKİNCİ CELSE

Reisisani Ali Fuat Paşa Hazretlerinin riyasetlerinde bilinikat, Lozan konferansındaki tekalifi sulhiye üzerinde Erzurum Mebusu Mustafa Durak Beyin konuşmalarını ikmal ettikten sonra, Bitlis Mebusu Yusuf Ziya Bey, Gaziantep Mebusu Ali Cenani Bey beyanı mütalâa ettiler.

Teneffüs için celseye on dakika ara verildi.

ÜÇÜNCÜ CELSE

Reisisani Ali Fuat Paşa Hazretlerinin tahtı riyasetlerinde inikat ile, Lozan konferansındaki tekalifi sulhiye üzerinde Ankara Mebusu Gazi Mustafa Kemal Paşa ve Van Mebusu Haydar Beyin mutalâaları istima olunduktan sonra okunan muhtelif takrirlerden; itilâf devletlerinin muahede projesinin istiklâlimizi muhil şeraiti muhtevi bulunduğu ve memleketin hukuku hayatiyye ve istiklâliyetinin temini istikametinde konferansa devamını ve Hükûmete itimadı tazammun eden Saruhan Mebusu Reşat Bey ve 129 refikinin takriri tayini esami ile reye vaz edildi Aleni celseye geçildi.

Reis
Ali Fuat

Kâtip
Van
Hakkı

Kâtip
Bitlis
Hüsnü

REİS — Zaptı sabık hulâsasının reylerinize arz ediyorum? Kabul edenler... Etmeyenler. Kabul edilmiştir.

2. — BEYANAT

1. — Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Beyin, celsei hafiyelerde cereyan eden müzakeratın ifşa olunduğuna dair beyanatı.

REİS — Divan kararları var. Müsaade buyurursanız okuyalım (Celseyi hafiyede olmaz sesleri)

HASAN FEHMİ BEY (Maliye Vekili) (Gümüşhane) — Efendim, İstanbul'da bazı kanunların tatbikinde görülen müşkilât dolayısiyle Heyeti Celilenize Heyeti Vekilenin bazı teklifatını arz edeceğim. Hafi Celsenin sebabı budur. Kabul buyurduğunuz takdirde izahatı arz edeyim.

REİS — Efendim; Hasan Beyefendi hükümet namına bazı kavaninin sureti tatbikına dair celsei hafiye teklif ediyorlar. Kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir. (Hafi celsenin zaptı sabıkı okundu) (1)

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim; celsei hafiyeye dair usul hakkında bir şey arz edece-

ğim. Efendim; üç senedir beri sinirlerimize hâkim olarak memleketin mukadderatiyle oynarken buradan hafi celsenin kıymeti takdir olunuyor ve harice bir havadis sızmıyordu efendim. Bu sene sinirlerimiz gevşedi. Eğer buna hâkim olamıyacak bir halde isek istifa edelim, gidelim. Bir kelime efendiler. Ben buna açıktan açığa namussuzluk derim. Vicdanından ister utanmasınlar, ister utanmasınlar. Kim bu hezeyanı yapıyorsa alçaktır. Namussuzdur. (Doğru sesleri) İcrai ve teşrii salâhiyeti haiz milletin nâkü bedini üzerine almış ve esrarı millet diye bin şekilde bizi zarara sokabilecek mebus tasavvur edilemez, namussuzdur. Alçaktır, en namussuzluktur. Bir daha söylüyorum efendiler. Buna ehemmiyet vermiyecek isek, bununla istiza edenler varsa esasen namussuzdur. Varsa o namussuzlar çıksın dimem. Çok rica ederim, bu hususta ben şahsen kontrolü kabul ederim. Her arkadaş bir birini takip etsin. Bir birimizi kollayalım efendiler. Bunu meydana çıkaralım. Bu kâbei millette casus yaşayamaz efendim. (Bravo sesleri) bu gün bir mesele mevzubahis olacaktır. Geçen günki müzakerat Avrupa gazetelerine geçti. Tayms gazetesi yazdı, Tan gazetesi yazdı. Burada kimler söz aldı ve sıra ile kimler söyledi ise bunları yazdı. Eğer bu safderunluk ise burada yeri değil. Budala yeri değil efendiler. Aklına.. dimağına güvenemiyen adam burada oturamaz. Eğer casus ise alçaktır. Burada yaşayamaz.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Bin kere namussuzdur. On bin kere namussuzdur. Söyleyenler.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Efendiler; hükümet bu gün bir mesele için gelmiştir ki devletin hayatiyle alâkadardır. Bir mey'i müskirat kanunu var. Her kanunumuz gibi bu da lâzımülicra bir kanundur. Namustur beyefendiler. Bu gün her hangi bir zaruret düşman ordusunun arasına bilmem karargâhına nüfuz edip biz bunun icrasında âciz kalırsak İstanbul'dan vaz mı geçelim geri mi çekilelim? Bu da olmuyor. Bütün bütün hâkir miyiz? O da değil. Mekâlâ bu kararı ittihaz ederken fedakârlık ettik. Bu kanunun tatbikini görmemezlik ettik. Başka bir taraftan siz kanunlarınıza müsamaha yapıyorsunuz. Bunlarda da böyle mühim bir kararı hükümet'te arkadaşlarımız da kendi kendine bir karar veremiyor. Bir karar çıkarsa Meclis kalkar da müsamaha ediyor. İfşa edip etmiyeceğini bilmiyorum. Bu ifşa olunursa bu devletin hayatı ne olur? (Doğru sesleri) Efendiler, bu ne dostluğa sığar ne safderunluğa sığar ne namussuzluğa sığar. Yani namussuzluğun en eşnadır bu. Çünki hayatı milletle oynayan eller, esrarı milleti ifşa edip memlekete zarar verebilecek, memleketin kudretini yıkabilecek vaziyete sokması katiyen doğru değildir. Hafi celsenin müzakeresi devam edebilmek için arz ediyorum ki

HACİ ŞÜKRÜ BEY (Diyarbekir) — Reis bey, celsei hafiyenin zabıtlarını kâtipler tutmak lâzım gelir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Celsei hafiye müzakeresine devam edebilmek bir birimizden emin olursak bu gibi müzakerat açılsın. Yoksa aksi takdirde sır tutamıyoruz. Ya şekli hükümeti değiştiremiyoruz ve yahut da intihaba emir veriniz. Bu gibi hayati mesail ile memleketi çürütmiyelim.

OSMAN BEY (Lâzistan) — Reis bey; bendeniz bir kelime arz edeceğim; efendiler Hüseyin Avni Beyin buradan söylediği sözler gayet varittir. Bendeniz İstanbul'da iken burada celsei hafiyede cereyan eden bir müzakerede tabii az çok asabiyet izhar edildi. Bu Meclisin hayatında tabii olur. Efendiler buradan posta gitmeden evvel İngiliz istihbaratı bu malumatı bütün teferruatiyle aldılar ve bunu bana söylediler.

HAMDİ BEY (Biga) — Yaşasın alçaklar, namussuzlar(Kahrolsun sesleri)

DURAK BEY (Erzurum) — Efendiler, müsaade buyurunuz. Burayı kâtiplerden tahliye edelim sonra görüşelim.

OSMAN BEY (Kayseri) — Kâtipler yeminli canım. Kâtiplerin ne kabahati var?

REİS — Efendim, kâtip efendiler celsei hafiye müzakeratının zabtı için Meclisi Âlinin kararı ile ve Meclisin müsaadesiyle geliyorlar.

DURAK BEY (Erzurum) — Bendeniz onun için demiyorum.

REİS — Mahaza şimdi muvakkaten bir mesele için teklif ediyorlar.

HASAN HAYRİ EFENDİ (Dersim) — Kâtip efendiler sui zan altında kalmasınlar yazık değil mi? (Hayır hayır suizan altında değildir sesleri)

REİS — Muvakkaten çıkarıyoruz efendim.

3. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD.

1. — Maliye Vekili Hasan Fehmi Beyin; İstanbul'un İdarei Milliyeye ilhakı neticesi 1 Şubat 1339 tarihinden itibaren tatbikine başlanan, adli, idari, mali vesair kavanine mütedair izahatı ve sulh muahedesinin akdine kadar Men'i Müskirat Kanununun bir müddet daha ademi tatbikine dair teklifi.

REİS — Söz Maliye Vekili Hasan Fehmi Beyin.

HASAN FEHMİ BEY (Maliye Vekili) (Gümüşhane) — Efendim, İstanbul, İdarei Mülliyeye intikal ettiği tarihde Meclisi Âlinin kabul ettiği bir maddei kanuniye ile Şubat nihayetine kadar hali sabıkı muhafaza buyurmuştu. 1 Mart 1339 tarihinden itibaren Türkiye Büyük Millet Meclisi kanunları tamamen İstanbul'da tatbik edilmeye başlandı. Aynı günde Adnan Beyefendi ile İstanbul Valisinden ve İstanbul'da ifayı vazife eden bütün nüesayı memurin tarafından mensup oldukları vekâlete müteaddit telgraflar gelmeye başladı. Hülâsası şudur; işgal devam ettiği müddetçe meni müskirat kanununun İstanbulda tatbikine maddeten imkân olmuyor.

Çünki Mudanya mukavelesiyle işgalin vücudunu tanıdık. İstanbul'daki işgal kuvvetleri namına gelen ve işgal kuvvetleri elinde bulunan ve ecnebi tabiyetinde olan insanların kısmı küllisidir ki İstanbul'da müskirat amilleridir. Şimdi İstanbul'da meni müskirat kanununu diğer kanunlar gibi tamamen tatbik etmek için mutlaka hadise ve vak'a çıkarmak lâzım geliyor. Bittabi buna ne zabıtamız ne emniyeti umumiyemiz kâfi gelmiyeceği gibi icabında belki askerle de müdahale etmek icabedecek. Bunu da muvafık görmedik. İşgal devam ettiği müddetçe şekli hazırın muhafazası lâzım geldiği fikir ve kanaatında Heyeti Vekilemiz bulundu.

ATİF BEY (Bayazit) — Meyhaneler kapansın kâfi.

HASAN FEHMİ BEY (Devamla) — Efendim men'i müskirat Kanunu İstanbul'da tatbik edilmeyince, yani meyhaneleri resmen kapatmak, mevcut müskiratı Kanununun tayin ettiği müddet zarfında harice çıkarmak, çıkmadığı taktirde denize dökmek ve başka suretle imha etmek, Bunun maddeten tatbikına imkân olmayınca vaziyet ne olur? Hali hazırı olduğu gibi bıraktık. Kanun tatbik edilmiyor, Meclisi Âlinizi Heyeti Vekileniz haberdar etmek mecburiyetindedir. Aynı zamanda hem kanunu tatbik etmiyelim, işgale bertaraf edilinceye kadar hali hazırı muhafaza edelim, müdahale etmiyelim. Diğer taraftan mühim bir darbei resim. Bunun için düşündük. Yalnız bir kanunu memleketin bir kısmı için, İstanbul için işgalden bertaraf olunçaya kadar tatbikini tehir edelim yolunda diğer bir maddei kanuniye yazmak bunu da muvafık görmedik. Yalnız memleketin bir parçası için böyle istisnai bir muameleyi muvafık görmedik. Tatbik edildiği halde gözümüz önünde olan şeyi görmemezlikden gelmek, bu da bittabi doğru bir şey değil. Düşündük ki Meclisi Âli icrai salâhiyetini istimal ederek bir karar ittihaz edebilir. Bu kararda işgal bertaraf edilinceye kadar meni müskirat meselesi İstanbul'da mevzubahis olmaz. Düşündüğümüz şekil bu olabilir. Kanun yapmaktayız. Yalnız memleketin bir kısmında işgal devam ettiği müddetçe tatbik edilmiyecektir. Muvafık görmedik mamafih Meclisi Âli işgal devam ettiği müddetçe İstanbul'da meni müskirat kanununun tatbikına imkân olmadığını kabul buyurduğunuz taktirde bittabi o vakit İstanbul'da hem müskirat sarf olunsun, hem de resmi mirisi alınmasın. Bu da olmaz. ihmal edince resmi mirisini de almamak zaruri olacak. Bu meseleyi o noktai nazardan da yine Meclisi Âlinizin eğer ihmal cihetini ve yahut icrai bir kararla kanunu şimdilik tatbikatının tehiri cihetini tensip buyurduğunuz takdirde resmi mirisini almak elbette lâzımdır. Bu itibarla işgal kelimesini de kararnamede zikretmeyi muvafık görmediğimiz için zaten sulhu müteakip İstanbul'un tahliyesi sulh'un esasatından olduğuna göre meni müskirat kanununun İstanbul'da tatbikini da sulhün akdiyle cümlesiyle temin ettik. Çünki işgal kelimesini resmi bir kararda bulundurmayı muvafık bulmadığımızdan vaziyet budur. Binaenaleyh arzu buyurursanız hali hazırdaki vaziyet aynen ipka edilmiş olacak ki o da bu gün fiilen men'i Müskirat Kanunu tatbik edilmiyor. Bu edilmediğine göre bittabi bundan hasıl olacak resim, yani İstanbul şehrine ait olan bu müskirat rüsumunu feda etme de muvafık olmaz. Binaenaleyh bu kanunun tatbik edilmediğine göre resmin alınmasına muvafakat buyurmalısınız. Biz kararnameyi şu şekilde yazdık «Sulh muahedesinin Meclisce tasdikına kadar 14 Eylül 1336 tarihli Men'i Müskirat Kanununun İstanbul'da tehir ve tatbiki için icra Vekilleri Heyetine mezuniyet verilmiştir. Kanunun tatbiki teahhur ettiği müddetçe İstanbul'da imal ve hariçten sevk edilecek bilumum ispirto ve müskirattan 1 Nisan 1334 tarihli kanun ile 8 Kânunusani 1336 tarihli kararname mucibince resim istifa olunur. İstanbul'da eyevm mevcut bulunan bilumum ispirto ve müskirattan 8 Kânunusani 1336 tarihli kararnamede muayyen resimden dun derecede resme

tabi tutulmuş olanlardan memleket dahilinde istihlâk edilecek kısmının farkı resmi ikmalen alınacaktır» vaziyet budur. Binaenaleyh ne karar ittihaz ederseniz biz de ona göre hareket edeceğiz. Maliye Vekâletine terettüp eden vazife en ziyade kanun tatbik edilmiyecekse resmin zayi olmaması cihetini teemmül etmektedir.

SIRRI BEY (İzmit) — Meclisi Âli neticeden neye karar verecektir? Tabii bilmiyorum. Fakat hükümetin teklifi tasvip edildiği takdirde müskirat rüsumunun tezyidi kabil değil midir?

HASAN FEHMİ BEY (Devamla) — Arz edeyim efendim; kararnamede vardır. Esasen müskirat rüsumunun üç misli tezyidini havi bir kanunu muvakkat mevcut idi. Bu kanun da 16 Marttan evvelki kanunlardan olmak üzere İstanbul'da Düveli ecnebiye mümessilleri İstanbul hükümetini tazyik ederek bu kanunu tatbik ettirmediler. 1336 tarihinde Men'i Müskirat Kanunu yapıldığı için biz daima alâkadar olmadık. Onun için burada iki tarih zikrediliyor. Birisi 1 Nisan 1334 tarihli kanundur ki Meclisi Mebusanın tasdikına iktiran etmiştir. Bu kanun nispetlerini ve tatbikatını gösterir. 8 Kânunusani 1336 tarihli kararname ki 16 Marttan evvelki kanunu muvakkatlerdendir. Bu da nisbetlerin üç misli tezyidini gösterir. Arzu buyurduğunuz zaman veyahut eğer mutlaka resim meselesinin nispetini Meclisi Âli anlamak isterse o nisbetler hakkında da malumat arz ederim.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbekir) — Efendim, Maliye Vekili beyefendi Müskirat Kanununun muvakkat işgal mıntıkasında tatbik edilmemesi ve bunun kararnameye raptedilmesini talep eettiler. Meclisi Âliden çıkan kanunların hiçbir zaman bir kararname ile tadili muvafık değildir diyor. Bence; Heyeti Vekileye sulhün akdine kadar salâhiyet verelim. Onlar istedikleri gibi hareket etsinler. Benim söyliyeceğim budur.

NECATİ EFENDİ (Lâzistan) — Bendenizden evvel söz söyleyen Maliye Vekili Beyefendi ve Hacı Şükrü Beyefendi Hazretleri Men'i Müskirat Kanununun işgal müddeti devam ettikçe İstanbul'da tatbik edilememesi demek Meclisi Âlinin haysiyet, şeref ve kudsiyetini kaldırıp bir tarafa atmak demektir. Meclis bir kanun tatbik etmiştir. Bunu tamim etmiştir. Burada şu kusur (Kuvvei zabıtamız yoktur) şu veya falan yoktur diye tatbik etmemek kat'iyen olamaz. Mademki kuvvei adliyemiz teşekkül etmiştir. Mademki diğer kanunlar mevkii tatbika vaz etmiştir. Ne yapıp yapıp Heyeti Vekile veya Meclisi Âlimiz bunun da tatbikına bir tedbir ittihaz edecektir. Bu gün o kanunun kabiliyeti tatbikiyesi yoktur diye bunu bir tarafa, diğerini baş tarafa öbürgün de kendimizi (böyle olursa) bir tarafa atarız. O, vakit sonra başka bir tarafa gitmek lâzımdır. Binaenaleyh böyle ufacık şeylere tedbir, idare demektir. İdare ne demektir? Mülkü, memleketi adalet dairesinde yaşatmak demektir. Her halde ufacık bir müşkilâata tesadüf edersek öteden beri vaz ve büyük faydalarını gördüğümüz bu kanunu bu günden itibaren kaldıracak olursanız Meclisin şerefi, Meclisin haysiyeti, Harice vermiş olduğu tesir yoktur. Onun için işgal müddeti devam ettikçe buna başka bir tedbir bulunur. Meyhaneler sed edilir. (Olmaz) (olur sesleri gürültüler).

FAHRETTİN BEY (Kars) — Patırtı çıkar.

NECATİ EFENDİ (Lâzistan) — Ne çıkarsa çıksın, artık patırtı gürültü diye böyle korkak bir vaziyet alırsak vücudumuzun sebebi hikmeti nedir? Binaenaleyh efendiler bendenizin teklifim gayet müstecaşirane ve kanuna sahibane hareket etmekliğimiz lâzımdır. Kanunun tatbikini her halde elimizden bırakmayacağız, tatbik edeceğiz. Zaten bir çok yerlerde de tatbik olunamıyor. Oralarada ne vardır? Oralarda da işgal var mıdır? Yine bu kanun tatbik edilemiyor, amelden sakıt kalıyor. Şimdi bir işgal müddeti mevzubahis edilmiştir.

Efendiler Büyük Millet Meclisi Böyle bir kanun vaz etmiştir. Ben adamlar gördüm ki bunlar Amerika'lılardır. Bu Amerika'lıları bir zaman bizimkiler bunlara ziyafet esnasında konyak, rakı teklif etmişler. Onlar Amerika hükümeti bunu men etmiştir diye içmemişlerdir. Biz burada bunu içmeyiz diye bizimkilerin yüzüne çarpmıştırlar. İmdi Büyük Millet Meclisi Böyle bir kanun vaz etmiştir. Artık işgal mıntıkası vardır. filan vardır. şöyledir demek manasızdır. Mademki Meclis bir kanun vaz etmiştir. Bu kanunu tatbik edeceğiz. Düşünsünler, taşınsınlar, gürültü çıkarsa ona da razıyız. İlla tatbik etsinler. Başka bir diyecek değilim, mutlaka tatbik etsinler. Dünkü gün çıkardığımız tatbik ve icra ettiğimiz bir kanunu bu gün bir tarafa atamayız. Bu Meclisin şeref ve büyüklüğü ile mütenasip değildir. Binaenaleyh bu teklifin reddini talep ederim.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Efendiler, zan ediyorum ki fertlerin hayatında olduğu gibi milletlerin hayatında da idarei maslahat pek çirkin bir şeydir. İstifade yerine mazarrat görülerek idarei maslahat ferde de olsa millette de olsa hükümette de olsa azimsizliği gösterir.

Efendiler bu memleket - Memleket diyemem - Şu Büyük Millet Meclisi tesisinden beri hiç bir zaman geri dönmemiştir. Yalnız maattessüf son zamanların hatasının başladığı bir tarih olan Mudanya mukavelenamesinden sonra bihakkın takip ettiğiniz Babı Âli şeklinde bir kaç vakaya şahit olduk. Bu memleketin - bence üç senelik şerefini haysiyetini kırmıştır. Lüzumu var mı idi, yok mu idi. Hiç münakaşa etmiyeceğim. Çünkü bu mevzu dahilinde değiliz. Kuvvayi işgaliyeye orta yerde Mudanya mukavelenamesi mevcut iken - İstanbul'dan çekilin diye nota vermek meselesidir. Son zamanda İzmir meselesidir. Netice bu aleyhimize fena tesirler yapmıştır. Ve hiç bir şeye yaramamıştır. Heriflere «Mayın» dökdük, geçemezsin top atarız demişizdir.

Fakat o herif geçmiştir, top atmamışızdır. Netice efendiler teamüllerin büyük tesiri vardır. Bilirsiniz bidayette bu gün hepimizin feryat ettiğimiz, kıvrandığımız ve içinden çıkmak için çabaladığımız kapitülasyon mesaili bidayettedir. Bir lütfu mahsus olarak Devletlerden yalnız birisine verilmişti. Fakat bizim ehalimiz yüzünden o teamül birike birike bizi, memleketi hakkı hayattan mahrum edecek hâle getirmiştir.

Binaenaleyh bu gün biz şu meselede ufak bir müsamaha yaparsak, yani bizim azmimizde tezelzül olduğunu müsamaha yapmak kadar zayıf olduğunu gösterecek olursak zan ediyorum ki iyi bir nümune göstermiş olmayız. Geliyorum asıl meseleye, bendeniz şunu muterifim ki bu kanun ilk teklif edildiği zaman bundan fayda istihsal edeceğimize bendeniz kani değildim. Açık söyliyorum. Hükümet zerre kadar uğraşmadığı halde belki müsamahasiyle ve müteradiyen bunun istimalini teşvik ettiği halde... (Hatta emir verdiği halde sesleri).

Efendiler şurada size söyliyorum. Benim oturduğum evin yanında bir lokanta vardır. Herkese meyhanedir, jandarma dairesi meydandadır.. Polis dairesi meydandadır. (Yaşasın polis sesleri). Efendiler, rica ederim merkez kıraathanesinin yanındaki dükkân meyhanedir. Ondan sonra Paşa hazretlerinin oturduğu evin ötesinde bir ev vardır. İki senedir meyhanedir. Ben bunu ihbar ettiğim halde hiç bir şey yapılmamıştır. Biz daima deriz ki efendiler; inkılapları taklit edelim, gayet doğrudur. Amerika İnkılâbı gayet büyüktür. Fransa İnkılâbı gayet büyüktür. Fakat efendiler o inkılabı yapanların ruhlariyle mütehelli olmakığımız lâzım gelir.

Efendiler bilirsiniz ki; Amerika inkılabını yapan adam ne demiştir? - Doğru yanlış - bir memleketin kanunu o adamların içtimai mezhebi olmalıdır. Yani bir kanun velev ki yanlış dahi olsa hiç bir fert, millet onu çekinmeğe sevk etmemelidir.

Efendiler, biz öyle şeyler yapıyoruz ki - kendimiz çiğnediğimiz bir kanun için - hangi kanunsuzluktan şikâyet etmiş oluyoruz? Bir memleket ki, Efendiler siz burada milletin ârâsının muhassalasınız. Bir kanun yaparız, o kanunu yine biz burada tatbik etmez, bu kanunun çiğnendiğine müsamaha ederseniz efendiler, ben de dahil olduğum halde - vatanperver değiliz.

Ankara'da Dahiliye Vekâletinin şunun, bunun, polisin gözünün önünde meyhane işler, bunun hakkında da hiç bir şey yapılmaz. Şimdiye kadar Ankara'da rakı içtiği veyahut sattığı için kim tecziye edilmiştir? Melek mi idi bu insanların hepsi? Şimdi geliyorum asıl meseleye. İstanbul'da bu kanun tatbik edilemezmiş sebebi : işgal var imiş. Ben kendi hesabıma bunu kabul etmiyorum. Hükümetten - kendi hesabıma - müsaadeleriyle soruyorum. Bu kanunun tatbikine tevessül edeceklerini her şeyi görüştükleri gibi bunu da düveli müttefika mümessilleriyle görüşmüşler midir? Onlardan ne gibi bir fikir edinmişlerdir.

Biz memleketimizin kanununu tatbik edeceğiz. Çünki burası cüzü vatanımızdır. İdarei mülkiyesi bize aittir diye ihbar etmiş midir. Ve onlardan ne gibi bir tavır görmüştür? Efendiler bu gün cihana - yalnız biz değil efendiler - Amerika gibi rakı yüzünden - yani ispirto yüzünden milyarlar kazanan memleket - bizimki hiçtir - milyarlar kazanan memleket bunu men ediyor ve en geç men edilecek İngiltere olduğu halde o bile saatleri taksir ediyor, gençleri içmekten men edecek derecede ve daima mene doğru gittiği bir zamanda sırf nesli beşerin kuvvetini muhafaza ve hezalden vikayesi için konmuş olan bu kanunun - tatbikine mani olacaklarını hiç zan etmiyorum. Ben buna mani olmaz, olamaz diyorum.

Efendiler, bilir misiniz ki Amerika hükümeti kaçakçılığın önüne geçmek için hukuku düvel kavaidi mahsusasını ilga etmiştir. Karasuları 3 mil iken 12 mile çıkarmıştır. Senelerden beri gelen teamül olan kanunu esası yıkmıştır. Hiç bir devlet buna itiraz etmemiştir. Buna efendiler senin askerini de zehirlemek için şunu kaldıracağım ve bunun hakkındaki kanunu tatbik edeceğim derim ve bütün cihanı milliyet karşısında ben o kanunu tatbik ederim efendiler.

Belki diyebilirim ki bunu yaparsak ecnebi askerleri var imiş onlar içermiş. Bunlar men edilemezmiş; zaten bunun da kolayı var. Ecnebi askerleri...

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Bunlar kendilerine mahsus gazinolar filan yaparlar bu böyle de olsa yapacak olurlarsa bunu bizim tebaamızdan kimse girmemesi şartiyle belki onlar gemilerinde içebilirler veyahut başka bir yerde içerler. Esasen onların gemileri olsun, sefaretlhanesi olsun ve gerek konsolashanesi olsun masuniyeti haizdir. Senin kanunun ise orada cari değildir. Serbest içerler. Sen kanununu tatbik edeceksin de onları hapis edeceksin. Bu hiç kabil değildir.

Fakat bunun yüzünden bize ihanı harp etsinler. Ben şerefle kabul ederim. Çünki hedefimiz nesli beşeri kurtarmaktır. Dini bir olsun, gerek ayrı olsun ehemmiyeti yok. Onun için hükümetin noktai nazarını kabul etmiyorum. Bu kanunu tatbik etmek lâzım gelir. Efendiler yalnız hiç ihtimal vermediğim halde şu Meclisden ademi tatbiki hakkında bir karar çıkacaksa rica ederim nesli beşerin hezali bahasına velev ki iki milyon lira da olsa rüsum almayınız. Züldür. Zira prensibimize manidir.

Binaenaleyh efendiler dikkat buyurunuz Meclisi Âli bunun ademi tatbikina bendenizin kanaatim haricinde bir karar verirseniz - bunun için rüsum almayınız, doğru değildir. Bu bir çok vatandaşın zehirlenmesi bahasına gelecek paraya lanet olsun. Paranın bize hiç lüzumu yoktur. Onun için bendeniz temenni ederim, zaten karar veremeyiz. Karar verirsek bu kanunu itfa ederiz ve sonra da nümune olmuş olur. Binaenaleyh doğru hareket etmiş olmayız. Hükümet insanî bir vazifesini kemali celadetle ifa etsin ve bunu İstanbul'da tatbik etsin.

Fakat ilk kanunun tebliği gibi değil. Bu kanun burada yapılmıştır ve leylek gibi yuvasına kaldırıp atılmıştır ve tatbik olunmamıştır. Halbuki hiç bir kanun yoktur ki bu gibi mühim bir kanun lâzım gelen talimatla ve lâzım gelen nizamatla bir tarafa gönderilmemiş olsun. İstanbul'da suiistimal olacaktır. Ben de buna çoktan kaniim. Fakat hükümet çalışsın ve bunun için lâzım gelen talimatnameyi yapsın. Ne servet mahvolsun ve ne de insanların hezale uğramasına meydan versin.

MUSTAFA TAKİ EFENDİ (Sivas) — Efendim, ben Heyeti Vekilenin vesateti olan Maliye Vekiline Meclisin karşısında taaccüp ettim. Kanun demek kati azim demektir. Bir Meclisin azmi demektir ki bu da kanundur. Bir kanun, kanun olarak çıkar. Behemehal tatbik olunur. Arkadaşlar tarafından söylendiği gibi amma orada ecnebi varmış, icra olunamazmış. Evet mahzurlar takdir olunabilir. Ben kendi hesabıma göre diyemem ki İngiltere ordusunun içine girelim. O neferat askeriyesine biz bu rakıyı içtirmiyeceğiz diyelim. Ben bu kadar taassup göstermiyorum. Bu halde siyasetimiz muhtel ise ve diyemiyecek isek, gücümüz yetmiyor ise, eğer gücümüz yetse idi bu günden itibaren kendilerini dışarı atardık. Kendilerini dışarıya atmaya muktedir değilsek, onların ahlaklarına ait olan şeyi biz tatbik edelim diye zorlatmak abestir.

Fakat İstanbul'un her yeri ecnebi değildir. İstanbul taassub bir Türkiye memleketidir. Ekserisi müslümandır. Müslüman olmayan memleketin kısmı azamı islâm Türkiye tabiiyetinde olanlar mutlaka itaata mecburdurlar. İstanbul'da dört buçuk ecnebi askeri var diye bir buçuk, üç milyon nüfusa bu kanunun tatbikinden azade kılmak doğru değildir. Meselâ bir polis neferi varır bir sarhoş tutar, evet o sarhoş ecnebi değil de Osmanlı tebaasından bir Türk ise evet onu tutar şer'isini icra eder. Yok o eğer ecnebi ise neferatı askeriyesinden ise o zaman siyasete taalluk eden bir mesele olur. Onun da idare Heyeti Vekilenin hazakatine aittir. Binaenaleyh burada Meclisten kilükale bile lüzum yoktur. Karar ihracı katiyen haiz değildir. Sonra müsamaha ettiği ecnebilerden resim almaya tenezzül etmek bir zuldür. Lanet olsun o paraya kendi kanununu tatbik ettiremiyorsan, kendisinin vücudu habisini memleketten atamıyorsan, şundan üç buçuk kuruş alıp da ihya mı olacaksın? Bu bir kere katiyen mümkün değildir. Benim noktai nazarıma göre bu kanun İstanbul'da tatbik olunabilir ve tatbik olunmalıdır. Ben demiyorum İstanbul'da işgal ordusunun içine girip onlara da tatbik olunsun, hayır hayır. Bunlar sonraki vazaiften ve vazaifin tetümmatındandır. Onları atarız, ondan sonra tatbik ederiz. En kuvvetli rüküdendir. Bu rükne dokunmak memlekette azîm sui tesiri badi olacaktır.

BASRİ BEY (Karesi) — Efendim İstanbul'da elyevm tatbik olunmakta olan maliye kanunları ve kavanini saire hakkında acaba şimdiye kadar bir şikâyet vaki olmuş mudur? İstanbul'da Men'i Müskirat Kanunundan maada kavanin bu gün mer'i midir? Değil midir? Ekseri kavaidi saire hakkında müşkülâta maruz kalmıyorlar ve kavaninimiz tamamen İstanbul'da mer'i bulunuyorsa harren ve kasten Men'i Müskirat Kanununun tavikini, tatbikini istilzam edecek surette teklifte bulunmak zan ederim ki bizim pek kutsî bir mahiyette zan ettiğimiz bu kanuna suikastte bulunmaktır. Efendiler Men'i Müskirat Kanunu arz

ettiğim gibi Büyük Millet Meclisinin büyük muvaffakiyetinin rükünlerindendir. (Bravo sesleri) Bundan ihtiraz etmek lâzımdır. İstanbul maatteessüf işgal altındadır. Fakat Ali Şükrü Beyefendinin buyurdukları gibi işgal altında diğer memleketlerde, yani maatteessüf Ankara başta olmak üzere geceleri naralardan geçilmiyor. Efendiler mesele men kanununun hakikaten tatbik olunup olunmaması değil, mesele benim anladığıma göre bir nevi zihniyet meselesi. Efendiler Men'i Müskirat Kanunu hakkında ötedenberi muhtelif vesilelerle tadil kasdında bulunan zihniyeti eğer bu tadil zihniyetinden vazgeçip tatbiki zihniyet ve prensibini takip etmiş olsalardı o vakit hiç bu memlekette bu memleketin ruhu ile mütenasip bir idareci olduklarını ispat etmiş, hem de Büyük Millet Meclisinin muta ettiği kanun olması lâzım gelirdi. Efendiler; bu memleketin salâmeti namına kanaatımız tevafuk etmese dahi Büyük Millet Meclisinden çıkmış olan bir kanunu behemahal tatbika çalışmak Ali Şükrü Beyin buyurdukları gibi bir vatanperverlik meselesidir ve bir vazife meselesidir. İstanbul'da ecnebi kuvvetlerinin bulunduğundan ve bu kanunun tatbiki mümkün olmadığından bahsettiler. Acaba ecnebi kuvvetlerine temas etmeksizin bizim bütün kavaninimizi kabul eden ve bunlara itaat eden kendi tebaamız hakkında bu kanunun tatbikına başlamak istedik mi? Efendiler benim işittiğime nazaran İstanbul'da bütün meyhaneciler meyhanelerini kapatıyor, müracaat ediyor. Ankara Büyük Millet Meclisinin kabul etmiş olduğu kanunumuza muti olduklarını, icabeden makama müracaat ediyorlar. Emriniz nedir buna karşı diyorlar. O makam da cevaben ben Ankara'dan keyfiyeti soracağım diyor ve bu suretle cevap alıyor. Rica ederim bir az da diğer mesailde olduğu kutsi bir mahiyet izafe ettiğimiz bu kanun hakkında daha fazla azimkâr olalım. Efendiler benim kanaatıma göre Ali Şükrü Efendinin buyurduklarına nazaran bütün insaniyetin ötedenberi bir gayei hayal olan takip ettikleri bu kutsi kanunun insanî faydaları teşrih edilmelidir. Daha doğrusu anlaşmak şartiyle biz bu kanunu İstanbul'da bilâ müşkülât tatbika imkân bulabiliriz. Bir mezahimin çıkması ihtimalini ben görmüyorum. Eğer bu ana kadar bu kanunu tatbik edeceğim zihniyeti istimal edilip de buna karşı harici bir takım mevani ihdas edildi ise lütfen gelsinler, burada izahat etsinler. Ancak bu hususta fikirler, notalar vesaire teati olunduysa bunların kudreti, kuvveti anlaşılmak için behemehal Meclise gelip okunması lâzımdır. Efendiler kanunlarımızdan fedakârlık yapmayı kabul etmeyelim. Bilhassa bu kutsî rükne dokunmayalım. Sonra bu rükün çok fena tesirler yapar. (Hiç dokunmayız sesleri) Ben Büyük Millet Meclisinin itimadına mazhar olan muhterem Heyeti Vekilemizi daha kuvvetli kudretli görmek isterim. Bu kudret kuvvetini azamî surette istifade ettikten sonra eğer hakiki müdafaaya maruz kalırsa o vakit gelsinler dertlerini dinleriz. Aksi halde ben mazurum. (Hepimiz sesleri)

HASİP BEY (Maraş) — Efendim; bendeniz bir şey hatırlatmak istiyorum. O da İstanbul'da bir marttan itibaren tatbik edilmemesi hakkında Heyeti Vekile bir talimat vermiştir. O talimat gazetede intişar etmesiyle beraber rüfekamızdan Abdülkadir Kemali Beyle Nafiz Bey Heyeti Vekile aleyhinde bir istihzah takriri verdi. O istihzahda aynı benim maksadı takip ederek böyle bir kararnamenin istihsalini istiyorlar ve bendeniz de şunu anlıyorum. İstihzahda Meclisi Âliniz herhalde böyle bir şey yapmadığını bildiğinden dolayı şimdiden istihzahı resmiyeye girmeksizin bir kararname iie kendi kendilerini kurtarmak veyahut başka bir manevra yapmak için böyle bir şey teklif ediyorlar. İstihzah meselesinde konuşuruz kendileriyle bu böyledir Hasan Bey rica ederim kararname neşrinden evvel gelse idiniz o vakit doğru olabilirdi. Yalnız bir noktayı tavzih için söz aldım. Men'i Müskirat Kanunu 1336 senesinde Men'i Müskirat Kanunu kabul edildikten sonra o vakit talimatname yapmıştır. Memlekete ispirto ne suretle girer? Mevzubahis ettiniz nizamnamede. Onun gayrı talimatname yapılmamıştır. İstanbul gazeteleri o talimatı, o nizamnameyi neşrettiler. Yoksa Heyeti Vekile yeniden bir nizamname mi yaptı? İstanbul'a gönderildi ve bunu tatbik edin dedi. Onun üzerine istihzah verildi. İstihzahı hafifletmek için bu kararı aldılar. Ç[illegible]rica ederim, hiç de böyle değildir. Yekdiğerimizden şüphelenmeye, vesvese etmeye de lüzum yoktur. O nizamnamenin tarihine bakınız 1336'dır. Men'i Müskirat Kanununun neşrinden sonra Ankara'da Hâkimiyeti Milliye Gazetesiyle de neşredilmiş, üç seneden beri gerek zatı âlilerinin ve gerek bütün rüfekanın malûmatı tahtında olan nizamnamedir. Binaenaleyh Men'i Müskirat Kanununun tatbiki mümkündür veya değildir. Arkadaşlar Men'i Müskirat Kanununun tatbikına memur olan daireler bugün için işgal mevcut oldukça imkânı tatbiki bulamıyoruz diyorlar. Takdir Heyeti Celilenizindir.

HASAN FEHMİ BEY (Maliye Vekili) (Gümüşhane) — Eğer Men'i Müskirat Kanunu işgal devam ettiği müddetçe veyahut işgal bertaraf oluncaya kadar teklifin tehirini tensip buyurduğunuz takdirde o

vakit resim meselesini bendeniz mevzubahis edeceğim. Ve şimdiden tensip ederseniz bittabii iki buçuk üç milyonluk bir iradı bırakamayız. Bir taraftan kanun tatbik edilmesin, diğer taraftan da resim alınmasın, bu doğru değildir. Kanunun tatbikini işgal devam ettiği müddetçe tehir edersek o vakit açıktan açığa resim alırız. Tatbik edelim dersek edemeyiz efendiler. Efendim ecnebiler içsinler, kendileri içsinler, bunları bizim ahaliye içirmeyelim buyurdular : Efendiler müskirat fabrikalarda yapılır; üç dört fabrika vardır. Bunların iki üçü ecnebidir.

ÂTİF BEY (Bayazit) — Yunanlı...

HASAN FEHMİ BEY (Devamla) — Beyefendi. Yunanlı, Almanyalı, bilmem Fransız, Belçikalı gelir burada söylersiniz. Bomonti fabrikası bir kere kimindir? Bir kere ecnebi fabrikalarını kapatmak vardır. Onlarla alâkadardır. Sonra onlar namına gelecek emval ve eşyayı, yani müskiratı gümrükten ithal edip etmemek var. Onlar namına geldiği için gümrüklerden geçmesine mani olmayalım denilebilir. O halde demek Müskirat Kanunu ihmal değil imal etmiş olacağız. Bize hiç göstermeyecekler ve cebren götürecekler. Nasıl ki : Gıdalarını bütün eşya ve levazımını nasıl bir muamelei rüsumiye yaptırmaksızın doğrudan doğruya askerî emtiası diye kendi vesaitleriyle kendi depolarına götürüyorlarsa bunları da aynı suretle kendi depolarına götüreceklerdir. Bunun memlekete tevzii o vakit bir muamelei dahiliyedir. Bugün işgali resmen sulhe kadar tanıdığımız halde ve yakın zamana kadar fiilen ve tamamen İstanbul zabıtasına müessir olduklarını nazarı dikkate alırsak Men'i Müskirat Kanununun İstanbul dahilinde dahi tamamı tatbik olunup olunamayacağını ufak bir mülahaza ile hallederiz.

İşgal kuvvetleri memleketin bir tarafına ayrılmış bir askerdir. Bunları lüzumu kadar kendileri geçirirler. Bunların miktarını tecrit ederiz. Hal ve vaziyet böyle değildir efendiler; memleketin muhtelif aksamına yayılmış hatta zabıtaları vardır. Hatta son zamanlarda bizim muvaffakiyetimiz onları bizim ahalimize, müslüman ahaliye karşı olan müdahalesini men etmek muvaffakiyetimizin derecesi budur. Yani bütün şehirden onların zabıtasını bertaraf etmiş değiliz. Binaenaleyh İstanbul gayrı tabiî bir vaziyettedir.

Efendiler; bazı arkadaşlarımız Heyeti Vekilenin cesaretinden, cesareti medeniyesinin daha fazla olması temennisinde bulundular. Zan ederim ki : Arkadaşlar şu üç senedir arkadaşlarınızı burada yakından tanırsınız. Herhalde cesareti medeniyede hiç bir noksan bırakmadığımıza siz de kailsiniz. Binaenaleyh bir memleket tasavvur edersiniz ki o memleket muhtelif üç devlet işgali altında ve o memlekette mevkii mer'iyete vaz ettiğiniz kanunların ekserisine muhalefet etmek istedikleri halde kemali şiddet ve metanetle her ne pahasına olursa olsun kanunlarımızı tatbik edeceğiz. Azim ve şiddet karşısında ecnebilere biz hem sulh akdedilmediği bir halde temettü vergisi tarh ettik ve tahsil ettik.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Bravo iyi...

HASAN FEHMİ BEY (Devamla) — Emlâk vergilerini, tahsili emval kanunlarını tamamen icra etmek suretiyle tatbik ediyoruz. (Bravo sesleri) Fakat efendiler tatbikatın da bir derecesi vardır. İşi getirip getirip de kopacak yerde kopartmayalım. Muvakkat bir şeydir. Eğer Men'i Müskirat Kanununu her ne pahasına olursa olsun tatbik edelim dersek korkarım ki bize pahalıya mal olmasın. (Gürültüler)

BASRİ BEY (Karesi) — Niye diğerleri pahalıya mal olmuyor?

HASAN FEHMİ BEY (Devamla) — Ve şunu da arz edeyim ki : Men'i Müskirat Kanununu bendeniz resim itibariyle bu meseleyi arz ve izah ettim. Yoksa doğrudan doğruya Men'i Müskirat Kanununun icrasına memur olan arkadaşlarım bunun imkânı tatbiki olmadığını ve Adnan Beyin müteaddit telgraflarını ve mümesillerin notalarını ve canım hiç olmazsa bunu sulhe kadar olsun tehir edelim yolundaki müracaatları, bunun için bir mesele ihdas etmemek yolundaki mülahazata mebni bu kararnameyi tanzim edip Meclisinize sevk etmeye mecbur olduk ve hatta şerefi millîden bir şey nakisedar etmemek için bunun kanun şeklinde tadil mahiyetinde çıkarılmamasını da rica ettim. Bir icraî karar ile yalnız İstanbul'a mahsus olmak üzere sulha kadar icrasının tehirini tensip ederseniz o vakit istihlâk meselesi mevzubahis olur.

OSMAN BEY (Kayseri) — Bugün Martın 24'ü. Biri değil. bu yirmi dört gün zarfında bunu tehir edin diye oraya talimat verildi mi verilmedi mi? Bu yirmi dördüne kadar ne yaptılar acaba?

HASAN FEHMİ BEY (Devamla) — Beyefendiler; bu ayın birinci günü merasim günüdür Bugün içtima Meclisin bu seneki üçüncü içtimaıdır Meclis mevcut değildi, üç günden beri makamı Riyaseti işgal eden zevatın malûmudur. Heyeti Vekile bir an evvel bu meseleyi Heyeti Celilenize arz için her gün burada bulunuyor. Meclis açık değildi ki Meclise

arz edebilelim. Biz bunun tatbikında ısrar taraftarı idik. Fakat oradan aldığımız malûmat ve bize verdiği fikir ve kanaat bunun tatbikinde azmî müşkülâta maruz kalacağımızı bir kaç ay İstanbul'da nasıl ki şimdilik şekli hazır. İstanbul Teşrinisanide idarei milliyeye intikal etti. Şubat nihayetine kadar şekli hazırı muhafaza ediyoruz. Meclisi Âli bir maddei kanuniye kabul etti. 28'ne kadar da aynen o şekil mahfuz kaldı. Bugün Mart birden itibaren bugün kavaninimizi tatbik ediyoruz. Yalnız işgal bertaraf oluncaya kadar bu lüzum ve zarureti hissettik. Fakat Martın birinden bugüne kadar ne oldu, ne olacak hiç bir şey yapılmadı duruyor. Olacak bir şey yok.

OSMAN BEY (Kayseri) — Bir talimatname verildi mi? Verilmedi mi? Burayı öğrenmek istiyorum.

HASAN FEHMİ BEY (Devamla) — Hayır verilmedi. Fakat tabiaten şey edildi.

ALİ RIZA EFENDİ (Batum) — Vekil Beyefendi buyurdular ki : Emtiayı askeriyeden gümrük alınmıyor, rüsumu farzı muhal olarak mevzubahis olduğu vakitte acaba yine ecnebiler onu rüsum diye getirirlerse o mutasavver olan rüsumu nereden cibayet edeceklerdir? Bendeniz diyorum ki : Asıl batıl olunca kanunu ilâhi ve beşeriyetle onun fer'i de batıl olur. Hiç tasavvur edilemez. Nasıl tahsil edebileceksiniz?

HASAN FEHMİ BEY (Devamla) — Efendim; işgal kuvvetleri namına gelen emval ve eşyadan resim alınmıyor demedim. Alınamıyor dedim. Biz kayıt ediyoruz onlar vermiyorlar. Cebren götürüyorlar. Çünkü ordu yok ki İstanbul'dan onları atalım dışarıya : Onları atmak için ordu lâzımdır. Ordu ile İstanbul'a girmek lâzımdır. Fakat bir yeni mesele, hâdis olmuş bir mesele değildir. Bu zaten İstanbul'da işgal kuvvetleri bulunduğunu zamanda bile minelkadim resmini vererek kendi namına da gelse tüccar namına da gelse alelusul resmini vererek geçirilen bir şeydir. Hâdis değildir ki bunun için resim meselesi mevzubahis olsun. Kadim bir resmin temadisidir.

ATIF BEY (Bayazıt) — Arkadaşlarım bu hususta bir çok nikatı söylediler. Bir kaç şeyi de ben tenvir etmek istiyorum. Bir defa Karesi Mebusu ... Karesi Mebusu Hasan Basri Bey söylediği gibi ve İstanbul'dan gelen bir arkadaşımızın dediği gibi Mart iptidasında bütün meyhaneler ve birahaneler tamamiyle kapanmış ve emre intizar etmişler. Hatta bu iki gün devam etmiş. En nihayet bakmışlar ki bir taraftan bir şey yoktur. Yine devam etmeye başlamışlar. Binaenaleyh kanunun tatbikinde; ecnebiler katiyen müdahalede bulunmazlar. Bu defa Çanakkale'de bir hafta kadar bulunduğum vakit orası da İngilizlerin işgali altında bulunuyordu. Orada bir taraftan hükümetimiz icrayı faaliyet ediyor, diğer taraftan da İngilizler işgal ediyor. Bu Men" Müskirat Kanunu orada bihakkın tatbik olunduktan maada İngilizlerden de bu hususta muavenet görülüyor. Hatta kendi efradı ahalimizden birisinin sattığını görecek olursa onların hakkında da lâzım gelen muameleyi yaptırıyor. Bu hususta iki kişiyi de hapsetmiştir.

SABRİ BEY (Kastamonu) — Çünkü kendisi satıyor.

ÂTIF BEY (Devamla) — Hayır efendim hayır... Onu da arz edeceğim. Diğer bir birahane açmıştır. O birahanede bir nefere iki şişeden fazla sattırmıyor, verdirmiyor. İkincisi bizim memleketimizde katiyen ecnebilerin içtiği içkiler içilmez. Bizde yalnız rakı içilir. Bizde en ziyade revaç bulan rakıdır. Meyhanelerde satılacak olan ecnebilerin içtiği viskidir. (Alışmışlar sesleri) arz edeceğim. Sonra bunu men etmeye hiç bir vakitte İngilizlerin taarruzuna maruz kalmayacağız. Ancak burada olacak şey Yunanlılar hakkında şiddetli icraat yapmaktır. İngilizler Yunanlılar üzerinde tesirat yapacaklardır. Fazlaca islâm kabiliyetinde bulunan Yunanlılardır. Meyhanelerin hepsi tetkik edilecek olursa Rumların olduğu anlaşılır. Bütün meyhaneleri tetkik edecek olursak yüzde doksanı Rumlarındır. Fakat tabiiyetimizde bulunan Rumlardır. Sonra imalathanelere gelecek bir bira fabrikasından maada heyeti umumiyesi doğrudan doğruya Türk tabiiyetini haiz bulunan insanlarındır. Binaenaleyh bu kanunumuzu tatbikten başka yapacak bir hareketimiz yoktur. Ona göre karar verelim.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Efendim Maliye Vekili Beyefendi izah buyurdular. Yalnız arkadaşımız buyurdu ki Çanakkale'deki İngilizlerin kanunun tatbikına muavenet ediyorlar. Bunu müşahedelerine istinaden söylediler. İngilizler kendilerine mahsus meyhaneler açar, onun için mesele kalmaz vesaire buyurdular. Efendiler İngilizler meyhane açar. Seninkileri de...

ATIF BEY (Bayazıt) — Açmamıştır. Yalnız bir yerde birahane açmıştır.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Müsaade buyurun ben de onu söylüyorum. Bir yerde bir birahane açar, diğerlerinin de kapattırılmasını ister. Fakat o birahane de rakı da satar, konyak da satar. Sonra tekmil Çanakkale sarfiyatını kendisi ifa etmiş olur.

ATIF BEY (Devamla) — İşte oraya iyi bir zabıta kâfidir.

DOKTOR MAZHAR BEY (Aydın) — Efendim, meseleyi teferruatına kadar düşürmek doğru değildir. Açar, açmaz, satar, satmaz. Bunlar bir takım teferruata taalluk eden şeylerdir. Ben zannediyorum ki bu meselede yine fikir çarpışıyor. O zaman da Men'i Müskirat Kanunu mevkii münakaşada olduğu zamanda kabili tatbiktir. Kabili tatbik değildir. Diye bir çarpışma husule gelmişti. Çünkü bir kaç fazla rey ile bu kanun kabul edilmişti. Binaenaleyh yine o efkâr çarpışıyor ve bu taraftarlar zaman geçtikçe çarpışmak için kendilerinde cür'et ve cesaret bulmuşlardır. Çünkü iki üç seneden beri tatbik sahasında âdeta gevşemiştir. Hatta kalkmış gibidir. Binaenaleyh bana öyle bir fikir gelmiştir ki eski taraftarları bunun yeniden meydana atılacağına kani olmuştur. (Handeler) Bu sevkülceyş planlarının «Bu taraftarları» olanlarının ekserisi Heyeti Vekileye girmiş olan arkadaşlarımızdır. (Alkışlar) Rauf Beyefendinin bulunmadığı zamanlarda, Ankara'da bu Men'i Müskirat Kanunu mevzubahis olmuştu. O vakitki reyler yoklanırsa bugünkü Heyeti Vekiledeki adetlerinin epeyce olduğu anlaşılır ki kasdetmek istediğim de budur. (Handeler) Binaenaleyh o zevat hiç şüphesiz ki prensiplerine cidden sadıktırlar, kanaatlarını muhafaza ediyorlar. Bununla beraber prensip sahipleri şayanı şükrandır. Ötedenberi bu sevkülceyş planlarını gayet muntazam takip edegelmişlerdir. Üç seneden beri zaman, zaman tefsirler oluyor, sarhoşluğa ait olan hal buna ait değildir. Yok biranın mevzubahis olmaması lâzımdır, yarım okkadan fazlasının cezası vardır. Üzerinde yüz dirhem götürürse cezası yoktur gibi şeyler mahkemelere kadar aksetmiştir. Hâlâ gidiyor.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Hürriyeti şahsiye kanunu da öyle olacaktır.

DOKTOR MAZHAR BEY (Devamla) — Binaenaleyh neticeyi arz etmek isterim ki bunun tekrar bizim önümüze vaz'ı lâzım değildir ve hatta müskirat resmi alalım diyenlerin bunu mütehayyirane bir surette ortaya atması kadar bir fena şey olamaz. Bu hadisatın ilkaatı, ilcaatıdır. Bizim de zayıf göründüğümüz icrasızlığa karşı daima sükûtu muhafaza edişimiz bu neticeyi meydana getirmiştir. Binaenaleyh neticeye geliyorum. Men'i Müskirat Kanunu İstanbul'da kabili tatbik midir, değil midir? Tatbik edilmeli midir, edilmemeli midir? Hakikaten ilk zamanlarda düşünüldüğü gibi düşünürsek tamamen kabili tatbik bir hal alır. Evvelce de bendenizin müdafaa ettiğim zamandaki arz ettiğim gibi bu kanun kabili tatbik değildir demek doğru değildir. Bir memlekette tatbik olunacak kanunlar, o memleket ahalisinin ahlâkına, âdatına, emzicesine, anasırına o ırkın bir çok şeylerine taalluk eder. Bir de bu kanunların vesaiti tatbikiyesi aranır. Memleketimiz müslüman memleketidir ve öteden beri işrete inhimâk göstermez. Bu noktadan kabili tatbiktir. Fakat bunun vesaiti tatbikiyesi olan memurin zümresinin ekserisi işrete münhemik bulunması itibariyle tatbik ciheti noksan olacaktır. Binaenaleyh kabiliyeti tatbikiyesi de noksan olacaktır. Şu halde bu kanun ne temasen kabili tatbiktir ve ne de gayrı kabili tatbiktir. Bugün bu kanunun İstanbul'da kabiliyeti tatbikiyesine noksaniyet iras eden bir nokta vardır ki o da : Ecnebi işgal kuvvetinin orada bulunmasıdır. Yani hükûmetin orada tamamen hükümran olmamasıdır. Bu hakikaten calibi dikkat bir keyfiyettir. Hükûmetin bundan başka - Basri Bey biraderimizin dediği gibi - tatbik olunmayan kanunlar hangileridir? Bu kanunların hepsini tatbik edebiliyor mu? Tatbik etmiyorsa İstanbul'un inzibatını kısmen olsun eline geçirebilmek için ecnebi tebaasını tevkif edememek şeyini imzası altında, sözü altında tasdik etmek mevkii elîmine düşer. Refet Paşa zabıtayı eline alabilmek için, nihayet buna söz vermeye mecbur olmuştur ki cürüm dahi işlemiş olsalar ben onların tebaasını hatbehat tevkif edemem demiştir. Binaenaleyh bu kadar fedakârlığı tek bir muvaffakiyet uğruna, yani kısmen zabıtayı kuvvetli bulundurmak için yapmışlardır. Zabıtayı kısmen orada idame ettirmek de muvaffakiyettir, zaferdir. Bunu temin edebilmek için, kısmen bu fedakârlığı göze aldı. İdarei hükûmeti kısmen tatbik edebilmek için mutlak olan bu kanunun da orada tatbik için de fedakârlığı hükûmet kabul ederse muzır mıdır ve bu arz ettiğim keyfiyetten daha ağır mıdır? Bunun karşısında siz diyebilirsiniz ki onun yapılmış olduğu mesele batıla makes olamaz, filan... Binaenaleyh o ciheti mevzubahis etmiyorum. Vekil Beyefendinin bu kanunu tatbik ediyorum, demesinin mukabilinde arz ediyorum : Hakikaten cür'et ve cesareti medeniyeleri şayanı sitayiş dereceyi bulmuştur. Bundan dolayıdır böyle bazan verdikleri sert emirleri de infaz edememek derecesine kadar cür'etleri artmıştır, cesareti medenileri izhar etmişlerdir. Fabrikanızı mutlaka kapatın demişlerdir. Fakat kapatmamışlardır. Vazgeçmişlerdir, filan (Handeler) bazı hakikaten infaz edemedikleri nukat dahi vardır. Onun için cesareti medeniyeleri tamamen yoktur diyen arkadaşlarımız tamamen doğru söylememişlerdir. (Handeler)

HASAN FEHMİ BEY (Maliye Vekili) (Gümüşhane) — Müsaadeleriyle bir noktanın tashihini rica edeceğim.

DOKTOR MAZHAR BEY (Aydın) — Ben söyleyeyim de ondan sonra efendim.

HASAN FEHMİ BEY (Devamla) — Fabrikaların kapanması emrolundu da kapatmadı ve sonra Men'i Müskirat Kanununa Maliye Vekili memur değildir Dahiliye ve Adliye Vekilleri memurdur.

DOKTOR MAZHAR BEY (Devamla) — Bendeniz Maliye Vekilinden bahsederken burada sizin cür'et ve cesareti medeniye kelimesine cevap vermiş oldum ve aynı zamanda buna cevap verirken hükûmetin hakikaten taşan cür'et ve cesareti medeniyesinin memlekete pek de iyi netice vermediğini kısaca izah etmek isterim ve dinleyiniz ki Martın on sekizine kadar hükûmetin bilcümle kavanine tebaiyet etmeyenler ve kendilerini tescil etmeyen şirketleri kapatınız ve mahkemeye sevk ediniz demişti. Daha Martın on yedinci günü bendeniz İstanbul'da idim. Daha bu emrin geri alınıp alınmayacağına dair oradaki mümessilinizin malûmatı yoktur.

HASAN FEHMİ BEY (Devamla) — Bu cihetine yegâne ciheti taalluku var.

DOKTOR MAZHAR BEY (Devamla) — Arz edeceğim efendim; kapatamaz dediğim şeyler bunlardır ve kapatamadınız. Yani emir verirken arz etmek, şey etmek kâfi değil. Bugün farz ediniz ki elektrik şirketleri, Tünel şirketi, telefon şirketi, nakliyat şirketleri Martın on sekizinde kapattınız diyecek mi idiniz? Evet hükûmet emir vermek itibariyle emrini infaz etmek lâzımdır. Fakat hükûmet böyle bütün eşya yolunu muattal ve mefluç bir halde her şeyden mahrum elektrikten, tramvaydan ve her şeyden mahrum bir şekle getirebilecek mi idiniz? Ecnebi işgali sizin bu şeyinize cevaz veremek mi idi? Anlamak ve arz ettiğim şey budur. Cür'et ve cesaretinizde musırsınız demiştim. Evet efendim Men'i Müskirat Kanununun tatbikinde bir çok ecnebi şirketlerini ne dereceye kadar bu vadiye getirebileceklerini Maliye Vekili Beyefendi söylediler. Bendeniz bir tanesini misal olarak arz edeceğim. Bütün Türkiye kanunlarına mutavaat etmek şartiyle kendilerinin tescilini Bomonti bira fabrikası kabul etmiş ve müracaat etmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin kanunlarını tamamen kabul ederim; demek Men'i Müskirat Kanununu kabul ederim demektir. İstisnaî kayıt etmemiştir. Bu şartla tesciline dair şey'i getirmiş Adnan Beye vermiştir. Bomonti şubesinin bugün bu şey'i vardır. Demek ki biz daha tatbikatta tereddüt ve hatta tatbik edemeyeceğimiz ve tevehhüm ettiğimiz bir zamanda bir müskirat fabrikası Türkiye kanunlarını tanır ve dinler olduğunu kendi imzası tahtında kabul etmiş ve müracaat etmiştir. Meseleyi tamamen kavramadan tahkik ve takip etmeden lâzım geldiği kadar tetkikat yapmadan biz tereddüt ediyoruz, korkuyoruz. İhtimal ki ben faraza Men'i Müskirat Kanununun aleyhtarı olsa idim ve İstanbul'da da bir mümessiliniz olsa idim. Benden sorsa idiniz benim yapacağım iş gayrikanunîdir, demek olacaktı. Gayri kabili tatbiktir, diye cevaptır. Doğrudan doğruya kabili tatbik değildir derim. Çünkü taraftar olmayan bir adamım. Binaenaleyh İstanbul'dan alacağınız vesikalar da şayanı nazardır.

OSMAN BEY (Kayseri) — Buz gibi içki dururken biz Men'i Müskirat Kanununu tatbik ettiğimiz esnada Antalya'da İtalyanlar vardı ve kuvvayı işgaliyeleri oldukça mühim idi. Sonraki zayıf dereceye gelmemişlerdi. Bunlar hükümetten rica ettiler. Biz bir tek birahane açacağız ve oraya yalnız İtalyanlar gidecek ve hakikaten daireleri, asekrleri olduğu için İtalya'dan ve sair adalardan getirecekleri şarapları dahi mevki kumandanları sırf askere şarap gelecektir diye bir hafta evvelinden gümrük dairesine tezkere yazar. Gümrük dairesi tezkere ile gelen şarap arasındaki münasebeti tetkik eder ve tamam olduğunu görür ve yalnız İtalya kumandanına şarapları teslim ederlerdi. Bu kadar müraatkâr idiler. Hatta Türklere karşı Rodos'taki müslümanları müskirattan men ettiler. Belki cemile olmak için Rodos'taki müslümanları ve hattâ alenî işretten men ettiler. Belki İstanbul'da da bu gibi cemilelere yardımlara mazhar olmak ihtimali vardır. Nihayet Antalya'da yaptığınız kadar İstanbul'da Türk tebaası hakkında tatbik edebilirsiniz ve bugün tatbikata geçmeye başlayabilirsiniz ve sizi bu hususta kimse men etmez. Binaenaleyh kanunlarımızın tatbikinde azimkâr olmalıyız. Türk inkilâbının böyle sümmettedarik vaziyetin hâsıl olmuş şekillerinden ibaret olduğu akideleri mahsulü olduğunu ilân etmek lâzımdır. Çünkü Men'i Müskirat Kanunu yeni Türk inkilâbı ve mücadelesiyle beraber doğmuştur ve mücadelenin mahsulüdür. Tapu nizamnamesi değildir. Temettü kanunu değildir. Men'i Müskirat Kanunudur. Bu mücadelenin unsurudur, üssülerasıdır. Bizimle sulh akdetmek isteyen devletler ki siz bizden bu kadar çok şeyler istiyorsunuz ve bizce şüphelidir. Sizin vaziyeti düveliyeniz icabatı olarak bir keyfiyettir, diye birçok şeyler takmak istedikleri bir zamanda biz de hakikaten böyle daha sulhun anahtarına yapıştığımız bir sırada böyle akidemizden olan şeylerimizden rücu eder vaziyette göründüğümüz zaman bittabi bütün icabat bizden bu tarzı idarenin yı-

kılmak üzere olduğuna karar vermiş, bizim yaptığımız şeyler kendi elimizle ihzar ettiğimiz şeylerdir. Nihayet kendi şahsım hesabıma arz ediyorum, bu gidiş yani hiç olmazsa Men'i Müskirat Kanununun tatbikini arzu etmezseniz bile bari resim alalım. Filan hululü meslihane usule. Malum ya bu suretle ıztırar karşısında kabul ettiğimiz bir çok şeyler vardır. Zamanı geldi burada istemediğ'niz kanunları kabul ettiniz. Çünkü paraya ihtiyacınız vardı. Nitekim geçen gün burada paraya tamah eder gibi bir kanun yaptınız ve hükümet içinden sıyrılmak için çalışmaktadır. (İstok kanunu sesleri) Meşhur istok kanunudur. Hataalut bir meseledir. Bundan para çıkarabileceğini Maliye Vekilinin hususî olarak söylediği şeyleri İstanbul'a kadar aksetmiştir. Belki bundan bir milyon lira almak ümidi vardı. Fakat alamayacaksınız. Böyle yalnız beş on kuruş para almak için devletin hakiki membalarını baltalamak doğru değildir. Bütün İstanbul mahafili ecnebiyesi hükümetin aleyhinde şiddetli bir surette propaganda yaptılar. Gelin Türkiye kanunlarına bilâ kaydü şart tabi olun diyorlar. Biz na il olalım.

İşte dün elde mevcut bulunan unlara dört misli zam ettiler. Fakat ondan sonra dört seneden beri İstanbul'a ithal olunan mallara ait vergi kanunları bilmem neye muhaliftir diye Büyük Millet Meclisinin yeniden bir kanun çıkarmayacağı nereden bellidir. diyorlar ve müthiş raporlarla Avrupa efkârı umumiyesini dolduruyorlar. Rica ederim efendiler bir un kanuniyle bir milyon lira, iki milyon lira kazanacağız diye memleketin sulh akdetmek üzere olduğu şu sırada bahusus sulh ahitnamesinden mevaddı iktisadiye ayırmak için çalıştığımız zaman ecnebilerin ellerine demetler dolusu vesaik vermek muvafık mıdır?.. Onun için böyle para meselesinden korkulur. İstanbul'da müskirat resmi bir iki lira para getirir diye korkarım, yarın yumuşarız da asıl kanunu da elden kaçırırız. Aman men'i müskirat taraftarı olan arkadaşlar - sakın bu tarafa yanaşmasınlar. (Bravo sadaları alkışlar)

HÜSEYİN RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas) — Arkadaşımız Mazhar Bey pek kıymetli beyanatlarına başlarken bu sevkülceyş tasvir buyurdular.. Ve Hükümetin bu kanunu sevk etmesini: Men'i Müskirat Kanununun ilgasına mukaddeme olarak farz ve telâkki buyurdular.. Ve benim bu hususta mütelâşi olduğumu görünce dediler ki : Rauf Bey bu kanun kabul edildiği zaman reyini vermiş veyahut aleyhinde bulunmuş değildir. Mesele benim bu kanunun leh veya aleyhinde rey vermekliğim de değildir. Ben Müskirat Kanununun lehindeyim, veyahut aleyhindeyim; bugün bunu konuşmayacağım. İstanbul'daki hükümet bazı arkadaşlarıma göre kötürüm, bazı arkadaşlarıma göre faal.. Halbuki bence hepimiz bir teknenin adamıyız. Hepimiz iyi memurlarız. Bu teklif oradaki memurlarımızın, hükümet vesaitinin bize verdiği malumata ve bizim de muhakeme ettiğimiz şeklin hulasasına göre Heyeti Âliyenize vaziyeti izahan arz edilmiş bir tekliftir. Buna Mazhar Bey arkadaşımız itimat buyursunlar ve bu hususta Heyeti Âliyenizin de itimat buyurmasını ricaya mecburum ki Men'i Müskirat Kanununun ilgasına müteveccih olarak bu teklife imza koymuş değilim. Ben de teklifte vazıülimzayım ve teklifin mürevviçlerindenim. Fakat Men'i Müskirat Kanununun altına bomba sokmak için mukaddeme olarak böyle bir teklif vermeyi düşünmedik.

Bu teklif Men'i Müskirat Kanununun ilgası için mukaddemedir diye düşünmek doğru değildir. Bu tarzda bir muhakeme bendenizce doğru olamaz. Mazhar Bey arkadaşımız buyurdular ki: Meseleyi layikiyle tetkik edemiyoruz... ve Bomonti fabrikasının İstanbul mümessilliğimize verilmiş bir teklifi vardır. Bu Fabrika Türkiye Büyük Millet Meclisinin tekmil kavaninini kabul etmek şartiyle ruhsat istemiyor... Bundan malûmatımız vardır ve bu teklif hükûmetimizdedir. Biz bu teklifi okuduktan sonra bunun tasdik edeceğiz de demedik, etmiyeceğiz de demedik. Meclisi Âliniz ne ferman buyurursa onu yapacağız. Mazhar Beyefendi de bilirler ki Bomontinin direktörü her halde mecnun bir adam değildir. Türkiye Büyük Millet Meclisinin Tekmil kavaninine riayet edeceğim ve fabrikamı feshedeceğim diye mi o teklifi herif verdi? Hayır değil... Büyük Millet Meclisinin Tekmil kavaninine riayet edeceğim ama; bana müsaade veriniz diyor. Cesareti medeniye meselesine gelince: Cesareti medeniye hakkında Heyeti Vekiledeki arkadaşlarımla beraber tarzı telâkkimi telhisen arz etmeğe çalışacağım; nikatı nazarımız, hükûmetin ve devletin kavanini şaşırmadan ve heyecana gelmeden ve telaş göstermeden temenni tatbiki; cesareti medeniye telakki edenlerdeniz... Yoksa sizin bize vermiş olduğunuz itimadı suiistimal ederek Battal Gazi gibi selli seyf etmeğe taraftar değiliz. Böyle bir tarzı da cesareti medeniye olarak kabul etmiyoruz. Onun için bize itimat buyurdukça aklımızın erdiği mertebe kanunları nikatı nazarınızı ve tefsirlerinizi en büyük kuvvet ve kudretimizle mevkii fiile isal etmeğe çalışırız. Bu suretle vazifemizi hüs-

nü ifaya çalıştığımızı zan ederiz. İşte şu şekli harekete yeni moda ve yahut bir edebiyat tabiri olarak cesareti medeniye diyorlar.

Doktor bey arkadaşımız çok hassas bir noktaya temas buyurdular; bilhassa kendilerine teşekkür ederim.

Dediler ki: Para tatlı yüzlüdür ve bilirsiniz memleketleri ne belâlalara düşürür. hükûmetler parasız iş göremezler... Çok iyi...

Yine dediler ki: Bir istok kanunu yaptınız ve bu kanun ile ecnebileri hükûmetimizin aleyhine teşvik ettiniz. İşte hükümet para bulmak için kanun yapar. Fakat makûs netice verir ve o parayı alamıyacaksınız efendiler dediler. Ve Mazhar Beyefendi o kanunun esnayı müzakeresinde burada olmadıkları için yükü alelusul hükümete yıktılar... Kendilerine bir çizgi çektiler... Fakat Mazhar Beyefendi hükümetin İstanbul rüsumu için teklif ettiği kanunda istok resmi için bir madde yok idi...

HASAN FEHMİ BEY (MALİYE VEKİLİ) (Gümüşhane) — Bu istok resminin aleyhinde bulunmak için kürsiye çıktım, ayaklarınızı vurdunuz ve söz söyletmediniz ve mamafih ben bu resmin istoklara teşmilinin ne kadar mahzurlu olacağını bağıra bağıra söyledim.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Mazhar Beyin tenevvürü için faydalı olacağı cihetle söylerim ki: Bu istok kanunu, hükümetinizi çok müşkil hallere düşürmüştür ve bu buyurdukları şekilde hükümete bir sual teveccüh etmesin diye hükümet hem sebat etmiş ve hem de halline gitmiştir... İstok kanununu teklif eden bir arkadaşınızdır... Bir takrir vermiştir. Bu hususta ve Meclisi Âliniz de kabul etmiştir ve hükümet elîm bir vaziyete düşürmüştür. Fakat hükümetiniz yine böyle bir felakete sürüklenmekle beraber bunu hazmetmiştir, iradenizi tatbika çalışıyor. Biz bu hali takdir edin demiyoruz. Fakat rica ederiz itham de etmeyiniz... İşte efendiler; biz gördüğümüzü arz ediyoruz. Mazhar Beyefendi buyurdular ki sebat edelim israr edelim. İnkilabımızla yaşamış bir kanun vardır, bunda terahi göstermiyelim, inktilabımızla yürütelim... Arkadaşlar vallah benim ruhumun âşık olduğu hareket budur. Kıralım geçirelim. Fakat akibetin mesaliyetini görerek karar veriniz. Bana yalnız bir şahıs olarak yapar mısınız? Millet mesuliyetini, vazifeyi idrâk ederek yapmak ve karar vermek lâzımdır. Düşünerek karar verilmelidir.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Bendeniz üç dört sual soracağım. (Handeler)

Rauf Bey - Buna istizhar ederler.

HAKKI HÂMİ BEY (Sinop) — Bir sual soracağım beyefendi. Müskirat kanunu bir Mart tarihinden itibaren tatbik edilecek idi. Edildi mi, edilmedi mi? Ne için edilmedi? Düveli itilafiye mümesilleri müdahale mi etmiştir? Müdahale ettiler ise Heyeti Vekile beynelmilel ne teamülen, ne de ahden ihlâl edilmemiş ve şimdiye kadar tatbik edildiği gibi ve elyevm tatbik edilmekte olan bir kaidei düveliyeyi bizim için medarı müdafaa olarak sormuşlar da onlar kabul etmemişler mi? Eğer bu nokta sorulmamış ise tevehhümle yalnız bizim devletin aleyhinde beynelmilel bir imtiyaz mahiyetini haiz bir senet teşkil edecek olan...

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Sual bu mu?...

HAKKI HÂMİ BEY (Devamla) — Efendim soracağım dedim. sordurmadınız... Değilse beynelmilel tahtı emniyete alınıp ihlâl edilmemiş olan bir kaideyi yalnız bizim devlet aleyhinde olarak böyle ihlâl edecek bir kanun ile kaidei düveliyeyi aleyhimize bir imtiyaz kayıt ettirmeği devletin lehine mi gördünüz?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Şimdi Hakkı Hâmi Beyefendiye bir noktayı bir hâtıra olarak arz ederim ki beynelmilel teahhüt altına alınmış dünya için Men'i Müskirat Kanunu yoktur.

HAKKI HÂMİ BEY (Devamla) — O halde sualim anlaşılmadı.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Uzundur. Onun için Pullu bir istida lâzımdır.

HAKKI HÂMİ BEY (Devamla) — Efendim, İtalya devletinin Rodos'ta Men'i Müskirat Kanununun tatbikatına kıyam etmesi, bize bir cemile olmak için değil... Rodos adası için henüz bizim hukuk hükümranîmizden feragat edildiğine dair bir senedi düvelî bulunmadığından dolayı el'an orada Türkiye kanunlarının cari olması beynelmilel işgal kuvvetleri hakkındaki kaideye tabi olması içindir. Doğru mudur? Sormak istediğim mesele bu idi?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Hüsnü niyetiniz hakikaten şayanı şükrandır.

HAKKI HÂMİ BEY (Devamla) — Tekrar ediyorum, rica ederim cevap veriniz.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — İtalyanlara bu kadar dürüst bir hareket bahşetmek bilmem doğru mudur? Bilmiyoruz. Hakikaten bizim için öyle düşünülüyorsa ferahlı bir havadistir. Fakat hakikaten böyle mi? bilmiyoruz.

Biliyorsunuz ki sene nihayetine kadar Müskirat Kanunu - esbabı avamili sizce malûmdûr - tatbik edilememiştir. Sene ibtidasından itibaren tatbik edilmesi lâzım gelen bu kanunlardan Men'i Müskirat Kanununun tatbik ve ademi tatbiki hakkındaki mehazır ve fevait tetkik edilip derhal Meclisi Âlinize arz edilmek zarureti katiyesini Heyeti Vekile görmüştür. Maruzatım budur. Endişe buyurmayınız bir sanîye sabredeniz. Meclisin tatilini nazarı dikkati âlinize arz ederim; karar verdiniz. Meclisi tatil ettiniz. Hükümetiniz seyahata başlayan arkadaşlarınızın teşrifleriyle gördü ve memnun oldu. İçtimaa bağladığımız günden beri - Hasan Beyin söylediği gibi - Heyeti Âliyenize arza bugün muvaffak olduk. İçtima başladığı andan itibaren efendiler, biz diyoruz ki tatbikatta şu mahzurlar vardır. Bu netayici alabilir. Buna mukabil ordularımız da vardır, millî kuvvetlerimiz de vardır. Bazı arkadaşlarımız takdir buyuruyorlar ki sonuna kadar sebat ederek bunu tatbik ettirmeliyiz. Bu bir nazariyedir. Yapın dersiniz, bilâfiîtur tatbik ederiz. Bazı arkadaşlar da faidesiyle mahzurunu karşılaştırmıştır. Bu himâl edilmek gerektir diyor. Bu fikir de vardır. Hangisi tefenruk ederse irade diye telâkki ederek tatbik edeceğiz.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Rauf Beyefendi pekâlâ biliriz ki devletlerin verdiği muahede projesinde bizim Men'i Müskirat Kanununu da kabul ediyorlardı, öyle mi idi, değil mi idi?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendiler, devletlerin bize verdiği muahede projesinde bunu kabul meselesi mevzubahis olamaz. Biz kanunlarımızı tatbikde müstakiliz diyoruz. Umuru dahiliyemize müdahale ettirmiyeceğiz diyoruz. Kapitülasyonları kaldırdık diyoruz.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Anlatamadım. Bilhassa Men'i Müskirat Kanununu kabul ettiklerine dair bir kayıt vardı. Öyle değil mi?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Hatırlamıyorum. Öyle bir şey yok.

ALİ ŞÜKRY BEY (Devamla) — İtiraz edileceğini ne biliyorsunuz?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Hatırımdan kaçtı ise büyük bir hata etmişim, çünki hadleri ve hakları değildir. Filan kanununuzu kabul ederiz, filanı etmeyiz diye... Doğrudan doğruya umuru dahiliyemize müdahaledir.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Rüsumatta da yapmışlardı bunu...

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Gümrük tarifesidir, ticaret muahedesi şeklindedir; tetkik buyurmamışsınız.

NAFİZ BEY (Canik) — Bendeniz Hakkı Hâmi Beyin sordukları birinci suali tekrar ederim. Maksat mutlaka hükümeti tahtiye etmek değildir. Tenkit malumu âliniz hüsnüniyete matuftur.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Hiç şüphe yoktur...

NAFİZ BEY (Devamla) — Öyle telâkki buyurmanızı istirham ederim.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Hiç şüphe yok efendim.

NAFİZ BEY (Devamla) — Yani sabahtan beri efendimiz buyurdunuz ki.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Sabahtan beri değil. On dakika oldu, saat tutarım isterseniz. Meclisi Âlinin emirlerini, fermanlarını daima infaza memur buyurdunuz. Teşekkür ederiz. Fakat Meclisi Âlinin kararlarına, kanunlarına fiilen hürmet etmek lâzımdır. Men' Müskirat Kanunu ve emsali kavanin bir marttan itibaren İstanbul'da tatbik edilecekti. Mademki orada hükümetimiz vardır, memurlarımız vardır. O muhitte bu kanunun tatbiki yalnız şimdi değil, bundan beş ay evvel de nazarı itilai âlilerine arz edilmiştir. Acaba marttan bir ay evvel bunu Meclise getirip de bu kanun martın birinci günü tatbik edilecekti. Bu mahzur mevcut olduğu halde bunun için o güne kadar şöyle bir kanun isteriz diye talep etse idiler. Fiilen hürmet etmiş olmaz mı idi? Bu hareketi; yani on beş yirmi ve yirmi beş gün sonra bu kanunu getirip de Meclisin kanununa fiilen hürmet etmediğinizi Meclisi Âliye arz etmek midir?

Müsaade buyurunuz bir kere şunu arz edeyim ki Meclisi Âlinin hikmeti vücudu, münakeşa ve tenkit ile hakikati izhardır. Biz nasıl olur da bizi tenkit ediyorsunuz güvenelim. haddimiz mi? Estağfurullah, tenkit, irşat buyurursunuz. Biz takip ve tatbik ederiz. Yalnız rica ederim satıyorsunuz, alıyorsunuz tarzında olmaz. Şimdi efendim, buyurduğunuz doğrudur. Sizin buyurduğunuz gibi de yapılabilir. Ve yapılmalı idi. Halbuki arkadaşlar, şubat ayını ne müzakereleriyle, ve neler ile geçirdiğimizi biliyoruz. Avans kanunu burada bir gün müzakere ettiğimiz, çok rica ederim, gözünüzün önünde bulundurunuz.

NAFİZ BEY (Devamla) — Ona Parlamento daleveresi derler.

RAUF BEY (Devamla) — Bendeniz bu hayata yeni karıştım. Bu hayatı lütfen bana da öğretirsiniz,

istifade ederim. Usta parlamenter değilim. Bildiğimi söylüyorum. Sizin nikatı nazarınızı anlamakla öğreniyorum. Ve tatbika çalışıyorum. Onun için şubat ayında yapamadık. Mart ayında yapamadığımızın sebebini arz ediyorum. Bunu kabahat diye arz ediyorsunuz, imkânını gösteriyoruz. Bu işi bu kadar yapabildik ve tehlike olmadan Heyeti Âliyenize arz ediyoruz. Siz karar verirsiniz, yaparsınız. Dört gün sonra tehirin esbabı zaruriye ve mücbiresini de arz ettik. Bunda bir suiniyet olmadığına da kanaat buyurursunuz. Şimdi bu esbabı ve avamil nazarı tetkikten geçirildikten sonra kararınızı verirsiniz? Biz icra ederiz. İcra edemediğimiz bir şekil ise kudretimizin, aklımızın fevkinde ise ona da karar verirsiniz. Tenkit çok makbuldür. Çok istifade ediyoruz. Ama malâyutak olmasın. Bunu istirham ederiz.

REİS — Müzakerenin kifayeti hakkında iki takrir vardır.

OSMAN BEY (Lâzistan) — Efendim, müzakerenin kifayeti reye konulmadı. Bendenizin usulü müzakere hakkında söz söylemek için buraya çıktım. Fiilhakika o suretle söz aldım. Fakat buraya çıkıp da reis bey müzakerenin kifayetini rey vaz edecek iken dedim ki kifayetinde aleyhinde söyliyeceğim. Çünki usulü müzakere hakkında söyliyeceğim şey bence mühim telâkki ediyorum. Cereyanı müzakereden anlıyorum ki buradan bir karar çıkarma Men'i Müskirat Kanununun tatbiki lehine olacaktır. Fakat hükümetin de burada bir takım esbabı mucibesine müstenit beyanatı var. Esbabı mucibeye nazaran bir takım beyanatı var. Yani anlıyorum ki hükümet bu kanunun orada adam akıllı tatbiki için el altından cidli suretle teşebbüsatta bulunmamış. Çünki size izah ettikleri bir takım esbabtan öyle anlaşılıyor ki şunu yaptık, bu mukavemete maruz kaldık şurayı yakaladık, böyle bir şeye maruz kaldık demiyorlar. Binaenaleyh bu gün bir karar vermiyelim. Yani leh ve aleyhte bir karar vermiyelim. Hükümet bunu araştırsın, yoklasın. Bu suretle on on beş gün sonra Meclise gelsin. Onun için düşünmemiz lâzımdır ki hükümeti ve Meclisi Âliyi müşkül vaziyete itka etmemiş olalım. Çünki her hangi bir sebep zuhur edebilir. O zaman biz de kanunun tatbiki cihetini işittiğimiz için hiç şüphesiz tatbik edilmek istenecektir. Eğer onlarca kabul edilmiyecek olursa ilânı harp etmeniz lâzım gelir. Efendim ben Lâzistan ahalisinin vekili sıfatiyle üç kadeh rakı için ilânı harbe karar verecek-lerden değilim.

REİS — Müzakerenin kifayeti hakkında iki takrir var efendim. Reyi Âlinize vaz ediyorum. Müzakerenin kifayetini kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. (Müzakere kâfi görülmüştür) Efendim, elimizde beş takrir vardır. Rica ederim. Sükûneti beş dakika daha muhafaza ediniz de okuyalım.

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Zaruretler bazan mahzurları mübah kılar. Heyeti Vekilece müttehaz kararın tasvibiyle celsei alenîyeye geçilmesini arz ve teklif eylerim efendim.

24.3.1339

Dersim

Abdülhak Tevfik

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Mesele tavazzuh etmiştir. Şimdiye kadar her tarafta tatbik edilerek pek azim faydası görülen Men'i Müskirat Kanununun bir buçuk milyon halkı haiz bulunan İstanbul'umuzda da tatbiki Meclisimizin vaz ve meşrettiği kanunların akibetini göstermek için Heyeti Vekile teklifinin reddini teklif eyleriz.

24.3.1339

Lâzistan	Kastamonu
Mehmet Necati	Hulusi
Kângırı	Canik
Tahir	Süleyman
Siirt	Batum
Hacı Nuri	Ali Rıza

Niğde

Mustafa Hulusi

Riyaseti Celileye

1. Müzakere kâfidir.

2. Maliye Vekili Beyefendinin tekliflerinin reddini rica ederiz.

24.3.1339

Burdur	Karesi
Mehmet Akif	İbrahim
Karesi	Karahisarısahip
Basri	İsmail Şükrü
İzmit	Denizli
Abdullah	Hasan

Adana

Mehmet

Riyaseti Celileye

Ecnebi işgalinden kurtulduncaya kadar İstanbul'da Men'i Müşkirat Kanununun tatbikına imkân olmadığına ve binaenaleyh hükümetin bu hususta icabı hale göre hareket eylemesi icabedeceği zaruretine Meclisin muttali olduğunun kaydiyle iktifa edilmesini teklif eylerim.

Kastamonu Mebusu

Besim

Riyaseti Celileye

Men'i Müskirat Kanununun İstanbul'da tatbik edilmemesi hakkında Meclisi Âliden çıkacak her hangi bir karar kanun mezkûru tadil şekil ve mahiyetinde telâkki edileceğinden bu doğru değildir. Binaenaleyh sulhün akdine değin İstanbul'ca bu hususta ittihaz edilecek karar ve muamelede hükümeti serbest bırakmak muvafıktır.

24.3.1339

Yozgat

Süleyman Sırrı

REİS — Efendim; elimizde beş takrir var. Birisi Heyeti Vekilenin teklifinin reddine dair, birisi Heyeti Vekilenin teklifinin kabulü, diğer iki teklif de yani Kastamonu Mebusu Besim Beyle Süleyman Sırrı Beyin takrirleridir ki bunlar da Meclis bir karar vermesin, Hükümet yapsın mahiyetindedir.

Şimdi ret takrirleri vardır. Bunları takdimen reye koymak mecburiyetindeyim. Akif Bey ve rüfekası ile, Mehmet Necati Efendi ve rüfekasının teklifleri Heyeti Vekile teklifinin reddine müteallikdir. Bu ret teklifini kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın... (Teklif ret edilmiştir. Kanun tatbik olunacaktır. (Alkışlar)

İHSAN BEY (Cebelibereket) — Eğer İstanbul'da bu kanun tatbik edilirse ben insan değilim.

REİS — Efendim, celsei hafiyelik başka iş kalmamıştır. Celsei alenîyeye geçilmesini kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın... Celsei alenîyeye geçilmiştir.

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Mesele tavazzuh etmiştir. Şimdiye kadar her tarafta tatbik edilerek pek azim faidesi görülen Men'i Müskirat Kanununun bir buçuk milyon halkı hâiz bulunan İstanbul'unuzda da tatbiki ile Meclisimizin vaz ve neşrettiği kanunlara asabiyetini göstermek için Heyeti Vekile teklifinin reddini teklif eylerim.

24 Mart 1339

Lâzistan	Kastamonu
Mehmet Necati	Hulusi
Canik	Siirt
Süleyman	Hacı Nuri
Batum	Kângırı
Ali Rıza	Tahir

Niğde

Mustafa Hilmi

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir.

Zaruretler bazan mahzuratı mubah kılar. Heyeti Vekilece müttehaz kararın tasvibi ile celsei alenîyeye geçilmesini arz ve teklif eylerim efendim.

24.3.1339

Dersim

Abdülhak Tevfik

Riyaseti Celileye

Men'i Müskirat Kanununun İstanbul'da tatbik edilmemesi hakkında Meclisi Âliden çıkacak her hangi bir karar kanunu mezkûru tadil şekil ve mahiyetinde telâkki edileceğinden bu, doğru değildir. Binaenaleyh sulhün akdine değin İstanbul'ca bu hususta ittihaz edilecek karar ve muamelede hükümeti serbest bırakmak muvafıktır.

Yozgat

Süleyman

Riyaseti Celileye

Ecnebi işgalinden kurtuluncaya kadar İstanbul'da Men'i Müskirat Kanununun tatbikine imkân olmadığına ve binaenaleyh hükümetin bu hususta icabı hale göre hareket eylemesi icap edeceği zaruretine Meclisin muttali olduğunun kaydı ile iktifa kılınmasını teklif eylerim.

Kastamonu Mebusu

Besim

Riyaseti Celileye

1. Müzakere kâfidir.

2. Maliye Vekili Beyefendinin tekliflerinin reddini rica ederiz.

24 Mart 1339

Burdur	Karesi
Mehmet Akif	Hacim Muhittin
Karesi	Karahisarısahip
Hasan Basri	İsmail Şükrü
İzmit	Denizli
Ali Rıza	Hasan

Adana

Mehmet Hamdi

Riyaseti Celileye

Ecnebi işgalinden kurtuluncaya kadar İstanbul'de Men'i Müskirat Kanununun tatbikindeki imkânsızlığa ve binaenaleyh hükümetin bu hususta icabı hale göre hareket eylemesini icap eden zarurete Meclisin muttali olduğunun kaydıyle iktifa kılınmasını teklif eylerim.

24 Mart 1339

Kastamonu Mebusu

Besim

Türkiye Büyük Millet Meclisi
Hükümeti
Maliye Vekâleti
Varidat Müdiriyeti
Umumî : 2661
Hususî : 74

Büyük Millet Meclisi
Kavanin ve Zabıt Müdiriyeti Âliyesine

Sulh muahedesinin akdine kadar İstanbul'da Men'i Müskirat Kanununun tehiri hakkında tanzim ve takdim edilip Büyük Millet Meclisi Heyeti Umumiyesince reddedildiği Müdiriyeti Âliyeleri ifadesi ile Meclisi müşarünileyhadan İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti Celilesine gönderilen 25.3.1339 tarihli ve 14/230 numaralı tezkereden anlaşılan kararnamenin tekikine lüzum hasıl olduğundan, mezkûr kararnamenin bir sureti musaddakasının irsal buyrulması mütemennadır efendim.

11 Ağustos 1339
Maliye Vekili
Namına
İmza

İcra Vekilleri Heyeti
Riyaseti Celilesine

(Mahremdir)
14.3.1339

No. : 24/2

2324 numara 15.3.1339 tarihli tezkere cevabıdır.

Sulh muahedesinin aktine kadar İstanbul'da Men'i Müskirat Kanununun tehiri hakkındaki kararname 24.3.1339 tarihli içtima celsei hafiyesinde Heyeti Umumiyece reddedilmiştir, efendim.

Kâtibi Umumî
Recep

T. B. M. M.
İcra Vekilleri
Heyeti Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdiriyeti
Adet : 2324 Karar

Türkiye Büyük Millet Meclisi

Riyaseti Celilesine

15.3.1339

Sulh muahedenamesinin Meclisçe tastikine kadar İstanbul'da Men'i Müskirat Kanununun tehiri hususunda tanzim ve İcra Vekilleri Heyetinin 15.3.1339 tarihli içtimaında kabul edilen kararname Meclisi Âlice tastik buyrulmak üzere leffen takdim kılınmıştır. Tastiki esbabının istikmali ile iadesine müsaade buyrulmasını istirham eylerim efendim.

İcra Vekilleri Heyti
Reisi
Hüseyin Rauf

T. B. M. M.
İcra Vekilleri
Heyeti Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdiriyeti
Adet : 2324 Karar

Kararname

Sulh muahedenamesinin Meclisçe tastikine kadar 14 Eylül 1336 tarihli Men'i Müskirat Kanununun İstanbul'da tehiri tatbiki için İcra Vekilleri Heyetine mezuniyet verilmiştir.

Kanunun tatbiki tecdhür ettiği müddetçe İstanbul'da imal ve hariçten celbedilecek bilumum ispirto ve müskirattan 1 Nisan 1334 tarihli Kanun ile 8 Kânunusani 1336 tarihli Kararname mucibince resim istifa olunur.

İstanbul'da elyevm mevcut bulunan bilumum ispirto ve müskirattan 8 Kânunusani 1336 tarihli kararnamede muayyen resimden dûn derecede resme tabi tutulmuş olanlardan memleket dahilinde istihlâk edilecek kısmının farkı resmî ikmalen alınacaktır.

15.3.1339

İcra Vekilleri
Heyeti Reisi
Hüseyin Rauf

Müdafaai Milliye Vekili
Kâzım

Dahiliye Vekili
Ali Rıza

Maliye Vekili
Hasan Fehmi

Nafıa Vekili
(İmza yok)

Sıhhiye ve Muaveneti
İçtimaiye Vekili
Dr. Rıza Nur

Şeriiye Vekili
(Muhalifim)

Adliye Vekili
(Okunamadı)

Hariciye Vekili
İsmet

Maarif Vekili
(Okunamadı)

İktisat Vekâleti Vekili
Feyzi

Erkânı Harbiyei
Umumiye Vekili
(Okunamadı)

Riyaseti Celileye

Müzakerenin kifayeti ile evrakın bermucibi tedamül şubeye havalesini teklif eylerim.

24.1.1339
Saruhan
Reşat

Riyaseti Celileye

Hariciye Vekili ve İcra Vekilleri Reisi Rauf Bey Efendinin beyanatlarından hülâsaten anladığım şudur :

1. Konferans son ve kat'i devreye girmiştir. Ya teklif edilen şeraiti kabul ile akdi sulh etmek veyahut cevabı red vererek yeni baştan harbi kabul eylemektir.

2. Bendeniz şahsen Hariciye Vekili ve Heyeti Vekile Reisi Muhteremi Rauf Beyefendiden hususatı aidiyeyi soruyorum. Alacağım cevaba göre harbi kabul ediniz veyahut son defa teklif edilen şeraitten menafi ve istiklâli milliyi mümkün mertebe muhafaza ve temin edebilmek kaydiyle sulha imkân arayınız diyeceğim.

Söyleki :

3. Harbin tekrar başladığı takdirde Yunanın Garbi Trakya'dan bütün varlığı ile ferden veyahut Balkan hükümetlerinden bir kısmı ile müştereken Şarki Anadolu'ya yürüyeceğini ve hatta İstanbul'u işgale kadar çalışacaklarını, İngilizlerin donanmalariyle bütün sevahili ve boğazları ve tayyareleri ile İstanbul'u ve orduyu teklif etmek isteyecekleri, İtalyanların Antalya havalesine ihtimal ki sarkıntılık yapacakları, Fransızların Kilikya havalesinde faaliyete geçeceklerini ve İngilizlerin azami kuvvetleri ile Musul havalesinde harbe cüret edeceklerini ve bunlara ilâveten de kıyıda köşede asayiş şikenane harekâtında eksik olmıyacağını düşünerek bütün bu mehalike karşı duracak vaziyet, maddî manevî kuvvette bulunup bulunmadığımızı soruyorum. Eğer bu vaziyette isek bu hususta katiyen söyliyecek sözüm yoktur. Buna kemali cüretle ve fasih cevap vermekte tereddüt ederlerse şıkkı sani hakkında icabını düşünmek Meclisi Âliye ait olduğunu arz eylerim.

28 Kânunusani 1339
Yozgat
Süleyman Sırrı

Riyaseti Celileye

Şükrü Beyin İstanbul ve Şarkî Trakya'ya ait sualine Heyeti Vekile Reisi Rauf Beyefendi cevap vermediler. Bunun cevabının da itasını teklif ederiz.

Cebeli Bereket Faik — Ertuğrul Necip

İstanbul
Numan

Riyaseti Celileye

Berveçhi ati teklifin reye vazını rica ederim.

1. Dahilî istiklâlimizi her hangi bir suretle ihlâl veya imkânı hayatımızı selbeden düveli mutelife teklifleri katiyen ve şediden merduttur.

2. Hududu cenûbiye, ki Akdenizin İnhanı Burnundan başlıyarak Fırat'ta Kalatünnecme ve buradan itibaren Fıratın sol sahilini takiben Fellûceye, Fellûce'den, Diyale Nehrinin mansabına vasıl olan hattır. Bunun istihsali için hükümetin azami mesai sarf edeceği emniyesi ile hükümete müzaheret edilmesini teklif eylerim.

Kozan
Mustafa

Riyaseti Celileye

29 Kânunusani 1339

Her ihtimale karşı emanatı mubarekenin, kıymettar asarı atikanın, fabrikalardaki bir kısım tezgâhlarla dokumacılığa, dökmeciliğe, demirciliğe müteallik makina ve yedek aksamının sureti hafiyede Anadoluya naklini teklif eylerim.

Erzurum Mebusu
Mehmet Salih

Riyaseti Celileye

Umuma müteallik olan yani beynelmüttefikin umumi bir mahiyette olan adlî ve malî mesailde itilâf için çare taharri edilerek inkıtaın yalnız Musul meselesine hasrı imkânı yok mudur? Hariciye Vekâletinden sual eylerim.

Mardin
Abdülgani

Riyaseti Celileye

Mesele tenevvür etti. Müzakere kâfidir.

Heyeti Vekilece müttefikan tanzim edilen metnin kabulünün reye vazını teklif ederim.

28 Kânunusani 1339
Lâzistan Mebusu
Mehmet Necati

Riyaseti Celileye

Hükümetin vermiş olduğu cevap gayet muhik ve mesele ise tamamı ile tavazzuh etmiş olduğundan hükümetin yazdığı cevabın kabul ve tastikini ve müzakerenin kifayetini teklif eyleriz.

28 Kânunusani 1339

İçel Şevki — Denizli Yusuf

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Hükümetn teklifinin reye vazını arz eylerim.

28.1.1339
İstanbul
Ali Rıza

(Okunmuştur. Kâtip Süleyman)

Riyaseti Celileye

Muhterem Rauf Beyefendiyi dikkatle dinledim. Bugünkü vaziyeti siyasiyemiz; dünkü Sakarya önün-

daki vaziyeti askeriyemizin tevdi ettiği buhranın aynı ve müşabihidir. O zaman arkadaşlarıma hatırlattıktan sonra salim bir karar ittihazı için daha bilinmesi icap eden malûmat olduğuna kanim. Bunlar da vaziyeti maliye ve askeriye hakkındaki malûmattır. Nasıl ki Sakarya önünde Meclisi Âli, içinden intihap ettiği bir heyetle tetkik ettikten sonra millet ve memleket için en nafi ve isabetli kararı ittihaz etmişse bu defa da aynı suretle hareket hiç şüphesiz hayırlı olacaktır. Binaenaleyh uzun bir müddet sürmesi muhtemel bir harp ve intizar devresinin hululünden evvel vaziyeti maliye ve askeriyemiz hakkında da vekili mesullerinin izahat vermesini teklif eylerim.

28 Kânunusani 1339

Karahisarı Sahip

Mehmet Şükrü

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Hükümetin yazdığı cevap muvafıktır, reye vazını teklif ederim.

28 Kânunusani 1339

Diyarbekir

Hoca Şükrü

Hariciye Vekâleti Celilesine

Ankara itilâfnamesine dair Gaziayıntap Mebusu Yasin Bey tarafından verilip Heyeti Umumiyece Vekâleti Celilelerine tevdii tensip edilen takrir sureti musattakası leffen takdim kılındı efendim.

29.1.1339

Umumi Kâtip

Recep

Riyaseti Celileye

Müttefikin projesine karşı murahhaslarımızın vereceği projede Ankara itilâfnamesinin veya her hangi bir maddesinin teyidini tazammun eder değil bir teklif, bir kelimenin bile proje veya muahedeye ithal edilmemesi lüzumu ile Antakya ve İskenderun havalesindeki Fransız mezaliminin madde tayini ile protesto edilmesinin murahhaslarımıza iblâğına arz ve teklif ederim.

28.1.1339

Gaziantep

Yasin

Hariciye Vekâletine

Kâtip

Süleyman

Riyaseti Celileye

28 Kânunusani 1339

İnkıtai müzakerat mesuliyeti bittabi tarih nazarında ve âlemi beşeriyette düveli mütelifeye ait kalacaktır. Şüphesiz ki bizler istiklâl ve hukuku meşruamızın müdafaası için harbeden ve bunun tevini anında da beşerin istirahati için sulh ister ve yaparız.

Binaenaleyh istiklâli tam ve misakı milliyemizden fedakârlık sureti ile sulh tarikini takip etmek millet ve memleket için ihanet olacaktır.

Harp, şerait mevcut ise zaruridir. Maliyeden Maliye Vekili, sevkülceyştan Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi, İdarei Askeriyeden Müdafaai Milliye Vekili mesul olmak şartı ile ve Heyeti Vekile bu mesuliyetlere iştirak etmek şartı ile keyfiyetin Heyeti Vekilece halli ile son kararlarını Meclise bildirmelerini teklif eylerim.

Erzurum

Salih

İcra Vekilleri Heyeti

Riyaseti Celilesine

Lozan konferansında ki müzakeratın aldığı şekil üzerine murahhaslarımıza verilecek talimata dair kıraat buyrulan cevabın icra edilen müzakere neticesinde 29.1.1339 tarihli 182 nci içtimaın birinci celsei hafiyesinde isaf edilmiştir efendim.

Umumi Kâtip

Recep

Riyaseti Celileye

Meselenin ehemmiyet ve azameti hepimizin sinirlerine büyük bir tesir yaptı. Müzakeremin şekli de buna büyük bir delildir. Bu hal ile bugün müzakereye devam imkânı olmadığı şöyle dursun, edilecek müzakerelerden netice istihsali gayri mümkündür. Binaberin mühedenin hututu esasiyesi hakkında Heyeti Vekilece verilen izahat makul ve mutedildir. Teferruatı hakkında da izahat alındıktan sonra kararımızı vermek çok mantıki olur. Bu sebeple müzakeremin başka bir güne talikini teklif ederim.

27 Şubat 1339

Bursa Mebusu

Operatör Emin

Riyaseti Celileye

Misakı Milli ve İstiklâli Mali ve İktisadi Dairesinde bir sulhun müzakeratı siyasiye ile intacı ve istihsal olunacak netice hakkında Meclisi Âliden karar alması şartı ile Heyeti Vekilenin tavzif edilmesini teklif eylerim.

Hakkâri

Mazhar Müfit

Riyaseti Celileye

Esbabı mucibesini arz eylediğim veçhile gerek bize tevdi edilen projenin ve gerek hükümetin mukabil

hazırladığı projenin şubelerde tetkik ve tahlil edildikten sonra müzakerenin tahtı karara alınmasını teklif ederim.

27 Şubat 1338
Erzurum
Mustafa Durak

Riyaseti Celileye

1. Tarzı müzakerenin arzî, malî ve iktisadî, idarî mesail ayrı ayrı bulunmalarına binaen murahhaslarımız tarafından teşrih ve vükelâ taraflarından tenkit edilmek ve Millet Meclisince umumi müzakereye başlanmak üzere kabulünü teklif ederim.

Mersin
Selâhattin

Riyaseti Celileye

Lozan'da müfarekat günü heyeti murahhasamızın müttefiklere tevdi ettiği son müsadeyi muhtevi mukabil projenin hemen tab edilerek azaya tevziini teklif ederim.

Lâzistan Mebusu
Osman

Riyaseti Celileye

Tarzı müzakerenin şekli atide icrasının kabul buyurulmasını teklif eylerim.

1. Mesaili arziya, idareye, maliye ve iktisadiyenin yegân yegân murahhaslarımızca izahı ve hükümetin mukabil projesi ile karşılaştırılarak münakaşası,

2. Vaziyeti Umumiyei Siyasiye ve Maliye lâyıkı ile tenvir ve tavzih edildikten sonra keyfiyetin müzakeresine geçilmesini teklif ederim.

27 mimh.

Erzurum
Süleyman Necati

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

9 Nisan 1339 (1923)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	216
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	216
1. — Azayı kiram tahsisatı seneviyesinin sureti tesviyesine dair Divanı Riyaset teklifi.	*216:220*
2. — Mezunen intihap devresinde bulunan Mebusanın tekrar mebus seçilmesi halinde azimet ve avdet harcırahı verilip verilmeyeceği hakkında Sivas Mebusu Rasim Beyin Divana tevcih ettiği sual.	*220:226*
3. — Bursa Mebusu Muhittin Baha Beyin, kendisi ile alâkalı celsei hafiye zaptının verilip verilemeyeceğine dair Divanı Riyaset tezkeresi.	*226:230*
2. — EVRAKI VARİDE	230
1. — Biga Mebusu Mehmet Beyle alâkalı, geçen devreden müdevver evrakın şubeye havalesi.	*230*
2. — Erzurum Mebusu İsmail Hakkı Bey hakkındaki geçen devreden müdevver evrakın şubeye havalesi.	*230:231*
3. — Dersim Mebusu Mustafa Ağa hakkında Adliye Vekâletinden mevrut tezkere.	*231*
4. — Edirne Mebusu Şeref Bey hakkında Adliye Vekâletinden mevrut tezkere.	*231:232*

Cilt : 29

21 nci İnikat, 2, 3 ncü Celse

YİRMİ BİRİNCİ İNİKAT

9 Nisan 1339 Pazartesi

İKİNCİ CELSE

Açılma Saati : 4

REİS : İkinci Reisvekili Musa Kâzım Efendi Hazretleri

KÂTİPLER : Hüsnü Bey (Bitlis), Âtıf Bey (Kayseri)

REİS — Celseyi açıyorum.

Efendim idare memuru Rasim Beyin bir teklifi var.

RASİM BEY İDARE MEMURU (Sıvas) — Riyaseti celileye idare namına bir takrir vermiştik. Ahiren çıkan kanunla Büyük Millet Meclisi azasına senevi 2 400 lira tahsisat verilir, diye bir madde vardır. Meclisi Âli senei içtimaiyenin hitamından evvel ikmali müzakere ederse tahsisatı tam mı vereceğiz, yoksa müzakere müddetince mi vereceğiz veyahut devam ettiği aylar müddetince mi vereceğiz? Bu hususta tereddüt hâsıl oldu.

OSMAN BEY (Kayseri) — Vefat edenler hakkında ne gibi bir muamele yapıldı? Malatya Mebusu Lütfü Bey hakkında ne muamele yapıldı?

RASİM BEY (Devamla) — Tam verildi. Fakat bu meselede Divanı Riyasetce bir tereddüt hâsıl oldu.

REİS — Efendim, celsei hafiyenin kabul edilip edilmeyeceğini reyi âlinize vaz ediyorum. Celsei hafiyeyi kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir; efendim, Zabtı sabık okunacak.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

ONUNCU İNİKAT

24 Mart 1339 Cumartesi

İKİNCİ CELSE

İkinci Reis Vekili Musa Kâzım Efendi Hazretlerinin tahtı riyasetlerinde bilinikat: Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Beyin celsei hafiyelerde cereyan eden müzakeratın ifşa olunduğuna dair beyanatı istima olundu.

Maliye Vekili Hasan Fehmi Beyin İstanbul'un idari milliyeye intikali neticesi 1 Şubat 1338 tarihinden itibaren tatbikine başlanan adli, idari, mali vesair kavanine mütedair izahatı dinlendi ve ancak sulh muahedesinin akdine kadar İstanbul'da Meni Müskirat Kanununun bir müddet daha ademi tatbikine dair teklifi, üzerinde cereyan eden müzakeratı müteakip takrirler okundu. Burdur Mebusu Mehmet Akif Bey ve rüfekası ile Lâzistan Mebusu Mehmet Necati Beyin Maliye Vekilinin teklifinin reddini mutazammın takrirleri kabul ve celsei hafiyeye nihayet verildi.

Reis
Musta Kâzım

Kâtip
Kayseri
Âtıf

Kâtip
Van
Hakkı

REİS — Zaptı sabık hulâsasını kabul edenler.. Etmeyenler... Kabul edildi.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Azayı kiram tahsisatı seneviyesinin sureti tesviyesine dair Divanı Riyaset teklifi.

REİS — Efendim, mesele tahaddüs etti. Çester projesi reyi alinize vaz edilmişti. o reyler tespit edilmeksizin, sehven diğer belediye hakkındaki kanuna rey toplanmıştı yani intihap hakkındaki rey ile beraber toplanmış ve karışmış. Binaenaleyh tebliğ edilmiş. bunun tefriki lâzım. İkinci rey ona nazaran 174 oluyor. 137 kabul, 29 ret iki müstenkiftir. Çester projesinde on bir kadar bir ret var. Yurt meselesini tayin etmek lâzım. Evvelki reyleri ret veren arkadaşların...

NECATİ BEY (Lâzistan) — Nasıl olur efendim.

OSMAN ZEKİ BEY (Kayseri) — Belediye meselesini yeniden reye koymak lâzımdır.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Bu celsei aleniye meselesidir. Celsei aleniyede hal olunur.

REİS — Efendim çok istirham ederim, biraz oturalım, sükünetle müzakereye devam edelim.

FEYYAZ ALİ BEY (Yozgat) — Rasim Bey, siz İstanbul'da iken buraya gelirken tahsisatınızı tam mı aldınız, nısıf mı?

RASİM BEY (Sıvas) — Tam aldım.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Hastaya kar yermisin diye ilâç sual ediyorsun.

RASİM BEY (Sıvas) — Efendim, ahiren çıkan bir kanunda Büyük Millet Meclisi azalarına senevi tahsisat verilir, deniliyor. Senei içtimaiyeyi ikmalden evvel Meclisi Âliniz ikmal müddet ederse tahsisatınızı tam mı vereceğiz, ifayı vazife ettiği müddetçe mi vereceğiz, bunda tereddüt hâsıl oldu.

MAZHAR MÜFİT BEY (Hâkkari — Şimdiye kadar nasıl veriliyordu?

FEYYAZ ALİ BEY (Yozgat) — İstanbul'da, nasıl verildi?

MAZHAR MÜFİT BEY (Hakkâri) — İstanbul'da nasıl aldınız?

RASİM BEY (Sıvas) — Tam aldık. (Mesele yok sesleri.)

OSMAN ZEKİ BEY (Kayseri) — Lütfü Bey nasıl almış ise diğerleri de öyle alır. Müzakereye hacet yok.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — İstifta gayet noksandır. Arkadaşımız buyurdularki yapılan kanun mucibince rüfekayı kiram seneyi ikmal etmeden vazifesi hitam bulacak olursa tahsisatı tam mı alacaktır. Seneden maksat devrei içtimaiyedir. Devrei içtimaiye Mart'tan itibar edilmesine nazaran tahsisatın tecezzi kabul etmemesi esası vardır. Rasim Bey efendi tereddüt etmez ve Rasim Bey de hiç şüphe etmesinki ikmali vazife ettiğimiz gün tahsisat kâmilen alınır. Yalnız burada bir şey vardır. Bir kere azayı kiram meyanında hadis olan vaziyetler var, bunları anlamalı, bunları düşünmeli. Arkadaşlar izin alıyorlar...

RASİM BEY (Sıvas) — Ona dair de var.

HAŞİM BEY (Çorum) — Raporu olanlar da var. (Gürültüler)

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Sonra efendiler bir de gaip, gayri mezun olarak intihabı dolayısiyle hukuku esasiyemizden propaganda için gitmiş olanlar, bazı rüfeka meyanında söylenmektedir. Efendiler size evvel beevvel söyleyeyimki, siz evvelce bu hakkınızı iskat ettiniz. Çünkü, milletinize söz verdinizki bir meclis bizi istihlaf edinceye kadar burada mevcut olduğumuz... insanlar için muhal olacağı hasebiyle bu hakkınızı o vakit iskat ettiniz. (Gürültüler)

REİS — O başka.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Bu meseleden çıkacaktır. Müsaade edin arz edeceğim. Geçende bu mesele mevzubahis oldu, nisabı muhafaza etmek şartiyle arkadaşlar buradadır. Şimdi siz burada toptan cevap verirseniz tahsisatı tam alacaktır. Arkadaşlar burayı terk edecek, mazallah devletin inhilale münkalip olacağı şeklinde belki bir çok hadisatın aleyhimize yürüyeceği nazarı dikkate alınmayarak belki inhilal edecektir. Fakat, bu fikri arkadaşlar tabii düşünürler, biz her halde istikbali görmeliyiz. Bugün gaip gayri mezun olan arkadaşlarımızdan o kanun mucibince kıstelyevm vardır, bilâ mezun gidipde.. İkinci intihabata esasen iki ay kalmıştır. Dönmem dedi mi onun hakkında kıstelyevm nasıl yapılacaktır? Mezuniyet alan arkadaşımız... İş burada nisap meselesidir. Vallah beyefendiler samimi olarak arz ediyorum, ben kendi vicdanımdan söylüyorum, verilen para ölçülmez, hiç kıymeti yoktur. Bu yapılan fedakârlığa karşı hiçtir. Eski para ile 7 500 lira almanız lâzımdı. Bunu ben çok görmem. Vallah milletimiz zengin olsa ve bunun üç misli vermiş olsa yine hakkımızı ödeyemez. Burada her şeyden evvel kendi kendimize hizmet edeceğiz diye propagandaya vesaireye düşerek devleti fena bir vaziyete düşüreceğiz. Bu esaslıdır. Esasen Rasim Beyi buraya sevkeden budur ve Rivanı Riyasette de bu mevzubahis olmuştur. İstirham edeceğim şudur: gaip gayri mezun olarak giden arkadaşlarımız bu parayı hiç bir zaman alamaz, hatta efendiler vazifesini ikmal ettiler, iki ay geçip de hatta efendiler vazifesini ikmal etseler bile, mazallah efendiler o burada inhilal ve insidata sebep olan arkadaşlara bir ceza olmak üzere tahsisatı alamaz. Fakat ikmali vazife ettiğimiz zaman, bugün taksitle alıyoruz, üç aylık filan. Fakat bu gün ikmali vazife ettiğimiz gün bunun tamamını almak hakkı sarihimiz, hakkı meşrumuzdur. Bu senei devriye itibariyle olsun, bu isterse dört gün olsun hakkınızdır. İsterse Martın birinden dördüne kadar devam etsin, iki bin lira almak hakkınızdır. Mezun meselesinde bir şey hatıra geliyor. Dört ay izin veriliyor. Halbuki üç aya kadar Meclis toplanacak, üç aya kadar toplanacak olan meclisin dört ay mezun bulunan arkadaşların mebus olmasiyle kaimdir. Mebus olmazsa o arkadaşımız bir daha çağırıp tahsisat verecek değiliz. Gel tahsisat al diyemeyiz, onu biliyorum. İşte karar ittihaz edeceksiniz bu noktaya karar veriniz. Mezun gittiği taktirde bu zat tahsisatını

bu gün mü almalıdır, yoksa o günün tahsisatından o gün mü almalıdır. Burası meçhul olan idareyi meşkûk bir vaziyete sokan nokta burasıdır. Buna dikkat vazifemizdir. Bunun böyle her türlü fenalığını tetkik buyurarak bir karar ittihaz buyurunuz. Eğer bir karar ittihaz etmezseniz, mazallah, paradan değil insidattan korkarım, insidat inhilali intaç eder. Mazallah bir çok tehlikeler karşısında olduğumuzu da düşünmek lâzımdır.

HAŞİM BEY (Çorum) — Şu halimi hususu arz etmiştim. Avrupaya gideceğim. çocuğum hastadır, on altı yaşında olan bir çocuğum. Bunun hayatı kıymetlidir bu ne olacaktır?

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Onun hakkında hususi karar ittihaz ederiz.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Beyefendiler, bu tahsisata dair müzakere cereyan ettikçe, affınızı talep ederim. bendeniz gayet asabileşiyorum. 30 sene malmüdürlüğünde bulundum. hiç bu vaziyet karşısında bulunmadım. Meclisi mebusan henüz bu sene açılmış değildir. memleketimizde bundan evvel sekiz on defa toplanmış dağılmıştır. Heyeti idarenin bu tahsisatı hakkında gösterdiği suubet cidden zikre şayandır. Bendenize öyle geliyorki, arkadaşlar mutlaka bu tahsisat için buraya gelmiş. Eğer tahsisat olmasa gelmeyecektir ve bu verilen iki yüz lirada ekmek parasına yetişmez. Sonra bu tahsisat muayyendir. Defaten verilir. eğer hazinenin parası varsa defaten verilir. Hiç bir mahzur yoktur. Onun için de irtihal etmiş olanlar var ise, çocuklarına verilir. Yani bu suretle tahsisatın kat'i lâzım gelir. Amma içinde bir tanesinin çıkması lâzım gelirmiş. bu geriye alınamaz. Bu böyledir efendim. Hatta buraya gelen arkadaşlarımız İstanbul'da tahsisatlarını aldılar. Burada bizle beraber aldılar, garip olarak söylüyorum, Malta' dan gelen arkadaşlar defaten almışlardır. Bu gün bu mevzubahis değildir. Meclisi Âli bunu defaten almamış, üç taksitte, dört taksitte alınsın demiş. Bunu dört taksitte alalım demekten maksat, hazineyi tazyik etmemekti. Bu gün yeni intihap yapılıyor. Ya iki ayda biter. ya bitmez. Şimdi arkadaşlarımızdan birisi diyorki «dört ay mezuniyet alanlar ne olacak?» Beyler düşününüz emsali adidesi var. Üç ay mezuniyeti varken memleketine gitmiş ve orada henüz on beş gün kalmış iken bir telgraf çekilmiş ve derhal memleketini bırakmış buraya gelmiş arkadaşlarınız vardır. Arkadaşlarımızın hepsi fedakârdır. Bunu ne için defaten vermeyelim. Olabilirki arkadaşların işleri bulunur. Bazısı gelmeyecek olur, bu yüzden bütün muamelatı bozulmuş olur. Hatta bendeniz değil yalnız onun tahsisatını vermek, fazla para bile vermek taraftarıyım. Çünkü; tekmil malını, mülkünü bırakmış, feda etmiş kalkıp buraya gelmiştir. Bu fedakârlık değil midir? Bunu tekrar müzakereye koyduğu için İdare Heyetine bendeniz teessüf ediyorum. Tahsisat meselesi için on dakikanın bile ziyaına razı değilim ve müzakereyi zait addediyorum. Başka şeylerle meşgul oluyoruz. Buna karar vermeli. Tahsisat alırız, defaten verilir. Tatil vardır. Tahsisatı verilir. Binaenaleyh tekrar celbedildiği zaman bunu düşünmek lâzımdır. Bu ayıptır, efendim. (Reye reye sesleri.)

RASİM BEY İDARE MEMURU (Sıvas) — Efendim: heyeti idare tam tahsisat verilmesin fikrinde değildir. Biz öyle bir fikir ve mütalaa dermeyan etmedik ki teessüf ediliyor. Biz tam olarak verilmesi reyindeyiz. Fakat efkârınıza âranıza müracaat hatamıdır. Rica ederim. (Doğru sesleri.)

MAZHAR MÜFİT BEY (Hakkâri) — Malumu ilam kabilinden olur efendim. (Reye reye sesleri.)

OSMAN BEY (Kayseri) — Nisap meselesi başkadır.

HAKKI BEY (Ergani) — Nisap meselesi başka tahsisat meselesi başkadır. (Reye sesleri.)

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Beyefendiler. ben bu hususta bir şey söylemeyeceğim. Çünkü; ben bu paranın verilmesi taraftarı değilim.

HAKKI BEY (Ergani) — İn aşağı. (Müzakere kâfi sesleri.)

M. DURAK BEY (Erzurum) — Arkadaşlar bendeniz tahsisat için değil, başka bir şey arz edeceğim. (Kâfi sadaları.) Efendiler, bendeniz tahsisattan bahsetmeyeceğim. Bahsedeceğim şudur. Mezuniyet işte arkadaşlarımız mezuniyet alan arkadaşlarımız. mesela geçen senenin şubatında gelmiş bu sene yine martta mezuniyet istiyor. Adalet bunu emretmez. (O Divanı riyasete ait bir meseledir sesleri.) (Gürültüler.) Müsaade buyurunuz ben tahsisattan bahsetmeyeceğim. Bendeniz Divanı Riyasetten rica ediyorum. Arkadaşlarımızdan üç kere, beş kere izin almış ve dokuz ay burada kalmamış olanlar; şimdi de bu suretle izin alıp gidecektir. Bu doğru değildir. Divanı riyaset bunu kemali ehemmiyetle nazarı dikkate almalı, arkadaşlarımızdan on aydan beri izin almayanı var. Bunların içinde mezuniyet istemeyeni olabilir. Eğer yeni gelmişler var ise. onlara mezuniyet verilmemelidir. Efendiler bu doğru değildir.

HAKKI BEY (Ergani) — O başkadır.

ÂTIF BEY (Bayazit) — Nasıl olur kanunen verilmiş.

M. DURAK BEY (Devamla) — Hiç de hakkı yoktur. Benim de hakkı sarihim, ben de gideceğim.

MUSTAFA BEY (Tokat) — Yağma mı var? Oturda paranı al.

M. DURAK BEY (Devamla) — Efendiler eğer Divanı Riyaset bu şekli muhafaza etmezse adaleti temin etmez. Zabta geçsin.

ALİ FUAT PAŞA REİSİSÂNİ (Ankara) — Efendim müsaade ederseniz bendeniz Divanı Riyaset namına arz edeceğim. Divanı Riyaset geçenlerde nisabı müzakere hakkında vermiş olduğumuz kararı tamamiyle tatbik etmektedir. İzinleri sıraya koymuştur. Hangisi evvel, hangisi sonra gelmiş. Bunlar kayıt üzerindedir. Ona göre yapılıyor. Tespit ediliyor; tanzim ediliyor. Şimdi benim önümde defter yok ki size birer birer cevap vereyim. Benim iznim daha evveldi de, sonra idi de, diye bana burada sormayın, önümde vesaik yokturki size cevap vereyim. Hangi arkadaş şüphe ediyorsa cetveli hazırdır. Kendilerine gösterelim. Şüpheleri varsa ona göre tashih ederiz. Binaenaleyh, geçen sefer nisap hakkında vermiş olduğunuz kararı Divanı Riyaset kemali dikkatle tatbik etmektedir. Yalnız şunu arz edeyimki geçenlerde arkadaşların tahsisat meselesi hakkındaki kanunu kabul ettiğiniz zaman bir de takrir kabul etmiştiniz. O da devrelere taksim ediyor.

ÂTIF BEY (Bayazit) — Doğru değil paşam.

ALİ FUAT PAŞA (Devamla) — Doğru değil, yanlıştır. O benim bileceğim iş değildir. Heyeti celilenin bileceği şeydir. Binaenaleyh tecdit intihabat mevzubahis olmazdan evvel heyeti idare de o takrir mucibince senelik tahsisatı tam olarak vermiyordu. Devrelere taksim edip devre üzerine veriyordu. Şimdi tecdidi intihap olunca idare bunda pek haklı olarak tereddüt etti. Çünkü tecdidi intihabat münasibetiyle biz şöyle yapılmasını arzu ederiz, dersiniz ve onun hakkında bir karar verirsiniz. Şimdi bendenizin hatırıma bir şey geliyor. Eğer kabul edilecek olursa onu tatbik edelim şimdi malumu âliniz olduğu üzere izin talep edenlere izin vermek için heyeti celileniz vaki olan teklifatta Divanı Riyaset Nisabı Müzakere Kanununu muhafaza ediyor. Bu gibi arkadaşlardan ikinci devrede dairei intihabiyelerinde geçirmek isteyen arkadaşlarımız vardır. Şimdi malumu âliniz olduğu üzere izin talep edenlere izin vermek için heyeti celilenize vaki olan teklifatta Divanı Riyaset nisabı müzakere kanununu muhafaza ediyor. Bu gibi arkadaşlardan ikinci devrede, dairei intihabiyelerinde geçirmek isteyen arkadaşlarımız vardır. Şimdi giderken ikinci devreye ait olan tahsisatlarını da verelim mi? Diyebilirsinizki üç aya kadar yeni meclis gelecektir. Şimdi arkadaşlarımızdan üç ay mezuniyet almış olanlar bir daha gelemez, bu yolda izin almış olan arkadaşların yeni mebuslar gelinceye kadar burada isbatı vücut etmeleriyle müddeti mezuniyetleri müsait değildir. Tensip ederseniz burada filan arkadaşlara tecdidi intihabat olmamış gibi muamele yaparız. Yalnız yeni Meclisin gelmesinden bir kaç gün evvel diğerlerini de veririz. Yani bu bir tekliftir. (Olmaz sesleri.) (O da muvafık değil sesleri.) Müsaade buyurunuz bendeniz fikrimi arz ediyorum. Verip vermemek sizin elinizdedir. Burada filan arkadaşlara tecdidi intihabat meselesi nedir? Bendeniz zan ediyorumki tecdidi intihabat buradan giden arkadaşlara aittir. Çünkü onlar bir daha ya gelir ya gelmez. Halbuki burada filan arkadaşlarımız yeni Meclise devir vazife edinceye kadar burada çalışacaklardır. Binaenaleyh burada kalacaklarına göre muhassasatları hakkında evvelce ne yapılmış ise öyle yaparız. Hayır bunu da kabul etmezseniz gerek mezunen gidenler ve gerek burada kalanlar her ne zaman isterlerse bütün senenin tam tahsisatını alacaklardır, diye bir karar verirsiniz, öyle hareket olunur. (Reye sesleri.)

REİS — Müzakerenin kifayeti hakkında takrirler var. Müzakerenin kifayetini kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın.. Kabul edilmiştir.

Mazhar Müfit Beyin takriri var efendim onu okuyacağız.

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir.

Kanunu tabire mahal yoktur. Tahsisatın bilakaydü şart defaten derhal tesviye olunmasını teklif ederim.

Hâkkari
Mazhar Müfit

REİS — Efendim tefsire hacet yoktur. Bilakaydü şart tam tahsisat verilmesini teklif ederim diyor.

MAZHAR MÜFİT BEY (Hakkâri) — Defaten kelimesini ilave ediyorum. (Defaten sadaları.)

REİS — Efendim takriri bir daha okuyorum : Müzakere kâfidir kanunu tabire hacet yoktur. Tahsisatın bilâkaydü şart defaten tam olarak itasını teklif eylerim. Bu takriri reyi âlinize vaz ediyorum. (Bir daha okuyunuz sadaları.)

REİS — Burdur Mebusu İsmail Hakkı Beyin takririni okuyacağız.

Riyaseti Celileye

Badema Divanı Riyasetçe mezuniyet itasında tarihi avdete değil bir sene zarfında alınan mezuniyet

miktarına göre hakkı rüçhan yürütülmesini teklif eylerim. 9 Nisan 1339

Burdur
İsmail Hakkı

MAZHAR MÜFİT BEY (Hakkâri) — Efendim bu başka meseledir.

İSMAİL HAKKI BEY (Burdur) — Efendiler Divanın bu hususdaki kararı yanlıştır. Bir sene zarfında birisi on beş gün izin almış, diğeri altı ay izin almış. Divanın kararında adalet olmadığına Paşa Hazretleri buradan arz etti.

(Kayseri Osman Beyin takriri okundu.) (1)

REİS — Muş Mebusu Hacı Ahmet Efendinin takririni okutuyorum.

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir.

Tahsisatın defaten itasının tahti karar alınmasını teklif eylerim efendim.

Hacı Ahmet
Muş

REİS — Takririn birisi yekmeal, diğeri mukayyettir. Binaenaleyh ayrıca reye koyacağım. Mazhar Müfit Beyin takriri kabul edilirse diğeri evla bittarik kabul edilmiş olur. Çünkü o daha mutlaktır.

(Mazhar Müfit Beyin takriri tekrar okundu.)

REİS — Kabul edenler lütfen el kaldırsın... Ekseriyetle kabul edilmiştir. (Gürültü.) Efendim müsaade buyurun. çok rica ederim, yerlerinize oturunuz.

2. — Mezunen intihap devresinde bulunan Mebusanın tekrar mebus seçilmesi halinde azimet ve avdet harcırahı verilip verilmeyeceği hakkında Sivas Mebusu Rasim Beyin Divana tevcih ettiği sual.

RASİM BEY (Sivas) — Efendim elimizdeki nizamnamei dahilide sarahat yoktur. Rüfekadan bazıları mezun olup gidiyorlar. Biz bir daha avdet edersek bize avdet harcırahı verecek misiniz diyorlar (Tabii efendim sadaları)

ÂTIF BEY (Bayazit) — Hakkı sarihimdir. Sende bir def'a buradan giderken vereceğiz.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Arkadaşlar malumu âliniz, tahsisatını alan arkadaş harcırahını alır, sonra gelirken inşallah mebus olarak gelecek olursa azimet ve avdet harcırahı da alacaktır. Yalnız bir şey var. Bunu arz etmek istiyorum. Kanunda her mebus hem azimet, hem de avdet alacaktır diyor ve her devrede bir avdet bir de azimet ve aile harcırahı alıyor. Şimdi burada bir şey var. Bu def'a tahsisat alan arkadaşlar devre hitam buluyor. benim aile harcırahımı veriniz derse. Divan buna ne der?

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Efendim mes'ele gayet basittir. Buradan gidecek olan arkadaşlarımız harcırahını alacaktır. Ailesi için de isterse aile harcırahı da veriliyor. O arkadaş gittikden ve iki ay mezuniyeti ikmal edilmeden ve yeni hey'ete gelmeden bir luzum hasıl oldu ve toplanmak için bir telgraf verildi. Tabii o vakit gelirken harcırahını alır, sonra intihab edilmedi gider ve giderken dahi yine harcırahı verilir. Yalnız şurasını arz edeyim ki; Meclisin azaları için ayrıca bir harcırah kanunu yoktur. Harcırah ismi üstündedir. Bir memur. memuriyetine gider harcırahını alır, âmiri gel der yine gelir, harcırahını alır. Binaenaleyh bu ifadatın zabta geçmesi kâfidir. Bu hususta ayrıca bir karar ittihazına lüzum yoktur. (Yevmiye sadaları)

MAZHAR MÜFİT BEY (Hakkâri) — Burada hal olunacak bir mesele var efendim. Şimdi ben mezunum dairei intihabiyeme gidiyorum. Mezuniyet hakkındaki kanuna tevfikan bendenize azimet ve avdet harcırahı verecekler. Âlâ üç ay mezuniyetim var gidiyorum. Beş gün sonra buraya geliyorum mebus olmuyorum. Malumu âliniz gerek müddetini ikmal etsin etmesin mebusanın cümlesine mahallerine kadar harcırah veriliyor. Demekki bir harcırah daha verecek.

ÂTIF BEY (Bayazit) — İşte...

MAZHAR MÜFİT BEY (Devamla) — Bu doğru değildir.

ÂTIF BEY (Bayazit) — Harcırah kararnamesi öyle.

MAZHAR MÜFİT BEY (Devamla) — Harcırah kararnamesinde bir kere bu yoktur.

ÂTIF BEY (Bayazit) Yok yok, aile harcırahı hakkındaki kararnamede vardır.

MAZHAR MÜFİT BEY (Devamla) — Fakat bu vardır, amma mebuslar için değildir. Meclis fesh olursa müddeti ikmal ederse.. (O başka mes'ele) Demin ki meseleye benzemez. Şimdi yalnız buna karar verin. Bakınız, mesela ben dairei intihabiyeme. Hakkâriye gideceğim. Giderken 700 lira harcırah, gelirken 700 lira alacağım; oldu bin dört yüz lira çok âlâ ben mebus olmam üç gün sonra da yeni meclis gelir bu aldığımız para ne olacak?

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahib) — Efendim bu mesele üzerinde tereddüde hiç mahal yoktur. Ötedenberi kabul edilmiş kararlar vardır. Bir devrei intihabiye için mebuslara ve ailelerine azimet

(1) *Takrir dosyada bulunamadı.*

ve avdet harcırahı verilir başka bir şey alamaz. Ondan sonra otuz kere gelir, otuz kere gider; bir şey alamaz, günahdır. Fesih olduğunda da böyledir. her zamanda böyledir. Günahdır. (Doğru sesleri)

ÂTİF BEY (Bayazit) — Hiç de doğru değildir.

RASİM BEY (İdare Memuru) (Sivas) — Efendim, şimdiye kadar Meclislerde teamülü Meclisin feshi, ikmali müddete tesadüf edense âzalara avdet harcırahı veriliyor. Bunun sebebi ise Meclisi fesh edenler veya ikmali müddet eder de Ankarada veya başka bir yerde bir sene, iki sene, üç sene sonra gitmek isterse o zaman tekrar avdet harcırahı hakkı olduğu için efendim, o gitsin gitmesin son feshe ve yahutta son devrei içtimaiyeye tesadüf eden şey için bir avdet harcırahı veriliyor. Umumiyetle bunda avdet, yani harcırahın tahakkuku meşrut değildir. Teamül böyledir. Bunu da hal edelim, bunun da halli lâzımdır. Teamül mucibince mi yapacağız, yani aza kiram dairei intihabiyelerine gitsinler gitmesinler, feshe ve yahut son devrei intihabiyeye tesadüf ettiği için herkes harcırahını alır,

MAZHAR MÜFİT BEY (Hakkâri) — Teamül böyledir.

RASİM BEY (Devamla) — Bunu da lütfen hal ediniz bu da bize lâzımdır.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Efendiler harcırah mes'elesinde kanun gayet sarihtir. Büyük Millet Meclisi azalarına senede bir defa, dairei intihabiyelerine gitmek üzere azimet ve avdet harcırahı verilir. Bu gitmeğe meşruttur. Giderse alır, gitmezse almaz. Şimdi bu gün başka bir mes'ele hâdis olmuştur. Bu kanunu yaptığımız zaman bir fesih hadisesini ve yahut yeniden milletin arayı umumiyesine müracaat hadisesini nazarı dikkate alarak kanunu yapmadık. Bu gün nasıl bu gün tahsisatımızı burada tamamen alıyoruz, arkadaşlarımızdan gidenler avdet ve azimet harcırahı alır. Yine bir tahsisat alacak.

FEYYAZ ALİ BEY (Yozgat) — Tahsisat almıyacak harcırah alacak.

M. DURAK BEY (Devamla) Yeni intihabda mebus olacak. Bu, yeni mebus olduğu zaman alacak, değilmi? Tabii alacak. Bu gün mezun giden arkadaşlarımız, Meclisin talebi üzerine gelir, mezuniyeti dahilinde buraya gelirse, gerek Meclis çağırsın, gerek kendisi gelsin, harcırahını alır, böyledir. Ondan sonra, ikmali müddet ettiği vakit gider gittiği vakitta teamül ne ise ona göre muamele etmek doğrudur. Bunun için ne düşünüyorsunuz. Nasılki tahsisatını alıyor, harcırahını da öylece alır ve zaten kanunda sarahat vardır. (Doğru sesleri) Onun için müzakereye lüzum yoktur. Yalnız bir mesele var. Bendeniz onu biliyorum. İdare memuru Rasim Beyefendi söyledi, öyle bir teamül varmış. Giden gitmeden. (öyle olmaz sesleri) Müsaade buyurunuz, efendim bu da gayet doğru bir meseledir. Olurki buradaki bir arkadaşımız şimdi gitmek istemez de altı ay sonra gitmek ister. Bütün meclislerde de böyle bir şey vardır. Teamülü de kabul etmek doğru olur zannederim.

ALİ CENANİ BEY (Gaziayıntap) — Efendiler, Rasim Beyin avdet harcırahı için söylediği fikir tamamile eski meclisde cereyan eden usuldur. Meclis müddetini itmam eder giderse, Meclis azasına usulen avdet harcıraları verilir, dairei intihabiyesine gider ve yahut gitmez o kendisine aittir. Dairei intihabiyesine gidecek diye harcırah verilir. Şimdi bazı arkadaşlarımız mezuniyet alıp gidiyorlar. Mezuniyet alıp giden arkadaşlarımız Meclisin müddeti hitamına ermezse tabiatiyle avdet harcırahı alacaktır. Mahallerinden yeni gelmiş gibi harcırah alacaktır. Senede iki defa harcırah alınacağına göre, bir giderken bir de avdette harcırah alınırsa tekrar üçüncü avdette harcırah alamaz.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Ne için, sebebi ne?

ALİ CENANİ BEY (Devamla) — Efendim sarahat vardır. Senede bir aza iki defa harcırah alabilir o da avdet ve azimet harcırahıdır. Sarahati kanuniyeye karşı diğer bir şey muteber olamaz. Senede iki defa harcırah alabilir. Biri azimet diğeri avdet içindir. Binaenaleyh bir sene zarfında bir azanın alacağı harcırah iki harcırahdır. Bir kısmı buradan hiç gitmez, harcırah alır; bazıları taşradadır. Mayıs ibtidasında buraya gelir bir avdet bir azimet harcırahı alır. Başka bir üçüncü daha alamaz. Azanın bir azanın alacağı harcırah iki harcırahdır. Üçüncü bir harcırah alamaz evvelce giderken almıştır.

ATİF BEY (Bayazit) — O giderken aldığı hakkı kanunieldir. O vakit siz gönderiyorsunuz şimdi bunun arasında fark vardır.

ALİ CENANİ BEY (Gaziantep) — Efendim, üçüncü olarak harcırah almak için mesai kanuni yoktur. Avdet harcırahıdır. ve bunun da tahakkuk etmesi icabetmez. Buraya gelir, harcıraha müstehak olur ve harcırahını alır.

TAHSİN BEY (Aydın) — Bir takrir veriniz reye konsun.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Efendiler parayı veren de biziz, alan da biziz Para bizim malımızdır. malumu aliniz bizim içimizde müstehlik olan yok gibidir.

Şimdi bu harcırah meselesinde senede bir defa harcırahı almak var. o da avdet azimet harcırahıdır. Bu, kanunun iktizasıdır. Fakat bu meclis müddetini ikmal üzeredir. Yani eski ay içinde yeni Meclis gelecektir. Biz azimet harcırahı aldıktan sonra tekrar avdet edeceğiz, onun da harcırahını aldıkdan sonra tekrar bir daha harcırah almak doğru olur mu? Bu, aceba, Günah olamaz mı? Binaenaleyh bunun günahı bize olmakla beraber bir de Maliye Vekili beyefendi bu memleketin mesaili maliyesinden günahını üzerine yükledi. Mesaili maliye de berbat oldu. Maliye vekili beyefendi bir kere gelsin bu mesele hakkında ne düşünüyor söylesin. Günahı onun boynuna yüklettirsiniz. Binaenaleyh böyle bir senede tekrar tekrar para almak bizim için biraz şey olur. günah olur.

EMİN BEY (Ergani) — Şu halde gidenler bir daha gelmiyecek.. Mesela bayram sonu gidenler gelecek. harcırahını alacak, ondan sonra meclis fesih olursa ne olacak? Pek âlâ bir kere gider bir daha gelmesin.

ALİ SURURİ EFENDİ (Karahisar) — Efendim bu meselenin bu kadar müzakereye sebebiyet verdiğini bendeniz anlıyamıyorum. Bey efendiler her azanın senede üç ay mezuniyeti vardır. Bu, maddei kanuniye ile tesbit edilmiştir. Ali Cenani bey efendi ile Mütfit beyefendi bir meseleyi ortaya attı. Mezunen giden arkadaşlar ikinci Meclis toplanmaksızın buraya geldikleri takdirde ikinci Meclise intihab olunmak için de rey kazanamamış olurlarsa harcırah verilemez. Günahdır dediler.

Efendiler harcırah verilir ve kanunidir. Günah da dahi değildir.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Bir senede üç harcırah alınır.

ALİ SURURİ EFENDİ (Devamla) — Malumu âlinizdir ki Meclisin verdiği karar tecdidi intihab kararıdır. Fesih kararı değildir. Bu gün mezuniyet alıp giden arkadaşlar yine mukadderatı millete vazuliyed olan bir Meclisin azasıdırlar. Şu halde ikinci Meclis ifayı vazifeye mübaşeretten evvel buraya gelecek olurlarsa, avdet harcırahı tabii alırlar. İkinci Meclis açıldığında, eğer kendisi mebus olamazsa tabii onu Ankara'da bırakamazsınız. Dairei intihabiyesine kadar harcırah almak yine hakkı kanunisidir. Ali Cenani Bey diyorlarki, efendiler senede iki defa harcırah olur mu? Hayır efendiler, senede iki defa harcırah yoktur. Çünkü kendisinin bir defa gidip gelişi üç ay olan hakkı kanunisini istimal ettiğinden dolayıdır. Sonra verdiğin harcırah ise kendisinin vazifesi hitama erdiğinden dolayıdır.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Üç defa oluyor üç...

ALİ SURURİ EFENDİ (Devamla) — Şu cihet var. Eğer mezunen gider ikinci devre için intihab edilmeyen arkadaşın buraya vusuli ikinci meclisin toplandığından sonraya tesadüf ederse, tabii memleketine giderken bir daha harcırah alamaz. Ne avdet harcırahını alabilir, ne de giderken alabilir. Yalnız buradan giderken aldığı azimet harcırahı kendisi için son azimet harcırahı olarak verilmiştir ve o kadar açıktırki efendiler. bu hususta müzakere edildiğine bendeniz hayret ediyorum. Meclisi Âlinin Heyeti İdarenin Divan Riyasetinin meseleyi bu kadar uzatması doğru değildir. (Pek doğru sesleri)

OSMAN BEY (Lazistan) — Mezuniyeti bitmeden evvel buraya gelirse ne olacaktır?

ALİ SURURİ EFENDİ (Devamla) — Gelsin efendim, maksat buraya avdettir. İkinci meclis açılmada gelmiş olması şarttır. Sonra gelirse olamaz. Çünkü ikinci meclis açılmadıkça bu meclisin işi bitmiş değildir. Kendisi ifayı vazife etmek üzere buraya gelir. Nasıl olurda avdet harcırahı verilmez. Ben buraya geldikten sonra ve Meclise iltihak ettiğim halde harcırah veriliyor. Fazla müzakereye mahal yoktur. Binaenaleyh müzakereye nihayet verilmesini teklif ediyorum.

HACI AHMET BEY (Muş) — Buraya muvasalat ta şart değildir. Oradan hareketini telgrafla bildirmek de kâfidir.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Efendim evvela İcra Vekilleri Reisi sıfatıyla bu meclisi teklifi noktai nazarından aleni celsede izah edilen meselede... İcabatını Teşkilatı Esasiyenin evamirini arz ve izah etmiştim. Bu gün tahsisat meselesi mevzuubahis olmuyor. Sivas mebusu sıfatıyla arza mecbur oluyorum. Riyaseti saniyeniz şerefiyle mübahi bulunduğum sıralarda Divanı riyasette harcırah ve mezuniyet mesailiyle fazlaca meşgul oldum. Malumu Âliniz senede her mebusun üç ay mezuniyet hakkı vardır ve bu üç ay için azimet avdet harcırahı kabul edilmiştir. Bundan gayri her hangi bir sebeple dairei intihabiyesine veyahut diğer bir mahalle giderse azimet ve avdet harcırahı yoktur. Bu, heyeti celilenizin kararı iktizasındandır. Bunun gayri herhangi bir arkadaşınız bu sene için üç ay mezuniyetini istimal etmiş olsaydı gerek intihaba veyahut diğer suretle mezuniyetine kararı aliniz taalluk etse etmemiştir. Son kararınız gitmek icabederse harcırahını alamaz. Fakat Meclis-

yerlerine diğer rüfekanın tayinleri suretiyle bazı rüfekanın artık mebusiyetleri hitam bulacak ve Ankara'da bulunurlarsa mahallerine avdet etmeleri lâzım gelirse; mantık, akıl bu zevatın memleketlerine kadar harcırahlarının verilmesini emreder. (Kanunidir sesleri) Bunun gayri, zannederim, müntehiblerinize karşı sui tesir yapar; yani bir mebus kendisini intihab ettirmek için meşru olan hakkı istimal etmek için bile kendini intihab ettirmek, çalışana harcırah vermeye mecbur değildir. Yani bu insaf değildir. Fakat mebusluğu hitam bulmuştur. Bu, milletin vazifesidir. Mebusu geldiği yere kadar göndermek ve harcırahını vermek...

M. DURAK BEY (Erzurum) — Reis Bey müsaade ederseniz bir şey soracağım.

H. RAUF BEY (Devamla) — Bir noktayı daha arz etmek istiyorum. Zannediyorum ki, bir noktayı tenvir edemedim. Bazı rüfekaya gayri mezun olarak kendilerinin de harcırah alabilecekleri şekilde bir fikir gelmiştir. Bunun tehlikesi vardır, Meclissiz kalabiliriz efendiler.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Bir şey soracağım. müsaade buyurur musunuz? Bundan evvel vermiş olduğumuz tahsisatın verilmesine tamamen karar verdi Meclisi Âli. Tabii karara ittiba edilecektir.

H. RAUF BEY (Devamla) — Ne suretle?..

M. DURAK BEY (Erzurum) — Müsaade buyurunuz hepsine, hepsine... Şimdi hükümet reisi sıfatıyla zatıâlinizden soruyorum; kanaatinizi izhar buyurunuz ve zapta geçsin. Bendeniz zannediyorum ki bu kararlar Meclisi Âlinin tarihine siyah lekeler koyuyor. (Hayır sesleri) Çünkü Meclisin insidat kararıdır bu. Rica ederim kanaatinizi izhar ediniz. Zapta geçsin, ben vazifei tarihiyemi ifa ediyorum.

H. RAUF BEY (Devamla) — Durak beyin sualine cevap vermek mecburiyeti vicdaniyesindeyim. Fakat İcra Vekilleri Reisi sıfatıyla değil, Sivas mebusu sıfatıyla.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Bendeniz size Heyeti Vekili sıfatıyla sual ediyorum.

H. RAUF BEY (Devamla) — Heyeti Vekilenin ve reisinin Meclisin umuru dahiliyesine müdahaleye hakkı yoktur.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Hayır hayır, mütalaanızı soruyorum.

H. RAUF BEY (Devamla) — Evet Heyeti Vekile sıfatıyla değil, hür bir meclisin mebusu sıfatıyla söylerim. Hür bir meclisin hürriyetini temsil eden bir mebus sıfatıyla bu kürsüden hür bir surette söylüyorum.

BİR MEBUS — Ama aleyhinde söylemeyeceksiniz.

H. RAUF BEY (Devamla) — Söylerim, burada söylerim. Başka bir yerde söylerim. O zaman beni itham etmelisiniz.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Reis Beyefendi, ben Cester projesi aleyhinde söz istemiyorum. (Alkışlar handeler)

H. RAUF BEY (Devamla) — Hakkınızdır. İstediğiniz zaman söz söyleyebilirsiniz. Binaenaleyh bu mesele karar girdi, ekseriyetle kabul edildi. Siz yine söylersiniz, ekseriyeti kendi tarafınıza alırsınız. Bozarsınız. Meclis de bu demektir.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Reis Bey Cester projesi hakkında söyleyeceğim.

H. RAUF BEY (Devamla) — Her gün söyleyebilirsiniz, bu kürsüde Cester projesi hakkında söyleyebilirsiniz.

ÂTIF BEY (Bayazit) — Rauf Beyefendi ekseriyetin reyini kabul eder misiniz?

M. DURAK BEY (Erzurum) — Rica ederim söyleyiniz Rauf Bey.

H. RAUF BEY (Devamla) — Ekseriyetin kararı kabulünü görürsünüz. Meclisin ekseriyeti neye karar verirse matahdır. Eğer Durak Bey arkadaşımız aksini iddia ediyorsa çalışsın kendi tarafına alsın.

MAZHAR MÜFİT BEY (Hakkâri) — Aldın mı Durak Bey.

DURAK BEY (Erzurum) — Tarihe geçsin Büyük Millet Meclisinin tarihine büyük bir siyah leke sürdünüz efendiler (Gürültüler) Bırakınız Heyeti Vekile Reisi söylesin efendiler, bu meclis değil beyefendi. (Gürültüler) Öyle şeyler yoktur. Ben şimdiye kadar avansı da almadım (Gürültüler)

REİS — Efendim, böyle gürültü içinde müzakere yapamayız.

HASAN BEY (Erzincan) — Efendim müzakere kâfidir.

REİS — Bu gürültü arasında müzakere yapmaya imkân yoktur. Beş dakika teneffüs için tatil ediyorum.

Hitamı Celse : 4.50

ÜÇÜNCÜ CELSE

Küşat Saati : 5.00

REİS : Reisi Sani Ali Fuat Paşa Hazretleri

KÂTİPLER : Âtıf Bey (Kayseri), Hakkı Bey (Van)

REİS — Efendim celsei açıyorum. (Tarihe geçti sesleri).

M. DURAK BEY (Erzurum) — Tarih yazsın (Handeler).

REİS — Durak Bey: sükûta davet ediyorum.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Sustum paşam.

HASAN FEHMİ BEY (Maliye Vekili) (Gümüşhane) — Efendim, bendeniz müzakere için bir mevzu görmiyorum. Elde bir harcırah kanunu var, bir de Türkiye Büyük Millet Meclisi azasının harcırahının sureti itasına dair bir kanun var. Meclis bu gün açıktır. Yarın ekseriyet gaib olur, olmaz. Bitabii bu günden âtiyen şu veya bu ihtimali nazarı dikkate alarak ittihaz karar etmekte bir faide görmüyorum. Öyle bir hal hâdis dahi olsa bile bunu elimizdeki ahkâm hal etmeğe kâfidir. (Çok doğru sesleri). Birtakım hesabı ihtimaliyi gözönüne getirerek şimdiden mevzu müzakere ittihaz edip karar vermekte bendeniz bir faide görmüyorum. Meselâ düşünüyorum, tecdidi intihabiye karar verildi. Kanuna tevfikan harcırahını Sivas'a giden ve yahut Gümüşhane'ye giden bir arkadaşımız, tekrar intihab edilmediği taktirde, buraya gelir, yani ikinci bir harcırah almak için oradan kalkıp buraya gelir veyahut intihab neticesi bile on beş gün, yirmi gün evvel mutlaka harcırah alacağım diye buraya gelir mi, hiç böyle bir şey olur mu? Ciddi bulunalım böyle zaif ihtimaller üzerine karara, bilmem lüzum var mı? Eldeki ahkâm kâfidir. Karara lüzum yoktur. Biraz ciddi bulunalım. (Kanun vardır sesleri).

REİS — Efendim, takrirler vardır okuyoruz.

SAMİ BEY (İçel) — Kongre toplanmazsa...

NEŞ'ET BEY (Kângırı) — Hakan Bey mahkeme hal eder bu işi...

REİS — Şu halde mevzu üzerindeki müzakerenin kifayetini reyi alinize vaz edeyim. Kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Takrirleri okuyoruz.

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir.

Tahsisatın def'aten itasının tahtı karar alınmasını teklif eylerim efendim.

9 . 4 . 1339

Muş

Hacı Ahmet

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir.

Mezun bulunanlara şimdiye kadar olduğu gibi harcırah verilmesi tabiidir. Mecalisin feshinde yahut müddeti içtimaını ikmalde bilumum azasına dairei intihabiyesine gitsin gitmesin avdet harcırahı itası kadimden berri teamül ve usul olduğundan ol veçhile muamele ifasını teklif ederiz.

Erzincan — Tevfik

Hakkâri — Mazhar Müfit

Bayazit — Şevket

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir.

1139 senei içtimaiyesi için her mebusun tahsisatını tamam alması nasıl lazım ve mukarrer ise, bu devrei içtimaiyeye ait azimet ve avdet harcırahının dahi öylece her mebusa itası tabidir.

Burdur

İsmail Hakkı Soysallı

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir.

Kanundaki muamelenin kemakân ifasını teklif eylerim.

Erzincan

Hüseyin

Riyaseti Celileye

Mesele gayet sarihdir. Tatilden bilistifade dairei intihabiyesine gidecek ve ailesini götürecek mebuslara usulen harcırah verilir.

Tatil müddeti ikmal edilmezden evvel Meclisin toplanması lâzım gelirse aza yine harcırah alır.

Yeni Meclisin içtimaında şayet mebus olmamış ise yine azimet harcırahı alır. Takririmin reye vaz'ını teklif eylerim.

9 Nisan 1339
Kırşehir
Yahya Galip

Riyaseti Celileye

Bir mebus senede bir defa harcırah alarak mezunen gider. Ya müddeti mezuniyetinin hitamı dolayısiyle veyahut meclisce görülen lüzum üzerine Meclise avdet ederse bittabii yine harcırahı alır. Meclise iltihak ettikden sonra tecdidi intihab dolayisiyle o zat mebus olmazda memleketine gitmeye mecbur olursa artık sana harcırah veremeyiz, nasıl geldin ise öyle git demek doğru değildir. O zatın kabahati müddeti mezuniyetinin hitamı dolayisiyle kanuna itaaten meclise iltihak veyahut meclisin kendisini celbi hususundaki emrine inkiyadı mıdır? Binaenaleyh bu gün mezuniyet ve harcırahı alıp da giden ve fakat yeni meclise gelmezden evvel meclise iltihak ettiği halinde gelecek meclise intihab edilmemiş olan zevata harcırah vermek zaruridir.

9 . 4 . 1339
Yozgat
Süleyman Sırrı

Riyaseti Celileye

Kanun sarihdir. Her senei içtimaiyede mezuniyet alan aza, gitmek şartiyle, azimet ve avdet harcırahına müstehakdır. Buradaki azimet ve avdet meclisin merkezine nisbetendir. Devrei intihabiye hitamında verilecek harcırah ilk intihabda memleketten merkeze vukubulan azimete mukabil olan avdet içindir. Binaenaleyh mesele şayanı müzakere değildir. Ruznameye geçilmesini arz ve teklif eylerim efendim.

9 Nisan 1339
Kırşehir
Sadık

REİS — Efendim: takrirleri reyi alinize vaz edeceğim.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Paşa Hazretleri; müsaade buyurursanız takririmi izah edeyim.

REİS — Evvela Mazhar Müfit Beyle rüfekasının takririni tekrar okuyoruz. Ondan sonra reye vaz edeceğim.

(Mazhar Müfit ve Tevfik Beylerin takriri tekrar okundu).

İSMAİL BEY (Erzurum) — Meclis fesh olunmadı. Takrirde «Fesih» kelimesi kullanılmış.

MAZHAR MÜFİT BEY (Hakkâri) — Efendim, müsaade buyurunuz. Meclisin feshinde veya tecdidi intihabında diyorum. Bendeniz teamülden bahis ediyorum beyefendi.

REİS — Mazhar Müfit Beyle rüfekasının takririni reye vaz ediyorum. Kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmemiştir.

İsmail Subhi Soysallı Beyin takriri tekrar okundu).

REİS — Efendim, Burdur Mebusu İsmail Subhi Beyin takririni kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmemiştir.

(Hüseyin Beyin takriri tekrar okundu).

REİS — Efendim bu takrirde kanun neden ibaretse o yapılsın diyor.

MAZHAR MÜFİT BEY (Hakkâri) — Hangi kanun?

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Reis paşa, takririm sarihdir. Müsaade buyurursanız izah edeyim.

REİS — Efendim, Erzincan Mebusu Hüseyin Beyin takririnde mevzuu kanun dairesinde muamelenin kemakân ifasını teklif ederim. deniliyor.

MAZHAR MÜFİT BEY (Hakkâri) — Mezunlar hakkında karar var. Fakat bir Meclis fesh edilirse veyahut bir meclis devrei içtimaiyesini ikmal ederse harcırahı nasıl verilir? Hangi kanunda var? (Gürültüler).

REİS — Rica ederim Meclisin sükûtunu ihlal etmeyiniz.

MAZHAR MÜFİT BEY (Hakkâri) — Mesela, benim haber aldığıma göre, Meclis devresini ikmal etti mi dairei intihabiyesine gitsin gitmesin, avdet harcırahı verilir. Deniliyormuşki; hayır. Tahakkuk etmeyince vermem. Ben mebus olmıyacağım, burada sürüneceğim. el'an on kuruş harcırahı alacağım diye. Teamül veçhile meclis devresini ikmal etti. Dairei intihabiyesine gitsin isterse gitmesin. On dört senedir teamül böyledir. Bu olmaz diyorlar. Nasıl olur? Gidersek olurmuş.

REİS — Efendim şimdi Hüseyin Beyin takririni reyi alinize koyuyorum. (Kanun var sesleri). Kabul edenler lütfen el kaldırsın.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Bu reye konamaz, kanundaki muamelenin kemakân ifası diyor. (O tabiidir sesleri).

REİS — Efendim, ekseriyetle kabul edilmiştir.

MAZHAR MÜFİT BEY (Hakkâri) — Tecdidi intihabda yapılacak muamele nedir?

REİS — Müzakere kalmadı efendim. Mesele harcırah meselesi idi.

3. — Bursa Mebusu Muhittin Baha Beyin, kendisi ile alâkalı celsei hafiye zaptının verilip verilemiyeceğine dair Divanı Riyaset tezkeresi.

REİS — Efendim, Muhittin Baha Beyin bir takriri var. Divanı Riyasete, Divanı Riyasetin de bu hususda bir kararı vardır, arz ediyorum.

Heyeti Umumiyeye

5 . 4 . 1339

Bursa Mebusu Muhittin Baha Beyin sureti musaddakası merbut Divanı Riyasetin 4 Nisan 1339 tarihli beşinci içtimaında tezekkür olunmuş ve celsei hafiye müzakeratına ait zabıt suretinin tevdiinde nizamname sakit bulunmuş olduğundan keyfiyetin heyeti celilelerine arzı tesbit edilmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi
Reisi Vekili
Musa Kâzım

REİS — Takriri de okuyalım efendim.

Riyaseti Celileye

Erzurum Mebusu Salih Efendi Ligarezin iftiralarda bulunmaktadır. Dairei intihabiyemde hemşerilerim beni tanıdıkları için bu teşebbüsler pek boşuna gitmekte ise de, gerek efkârı umumiyeyi gerek mahkemeyi tenvir etmeği bir vazife telakki ettim. Salih Efendi hariçdeki iddialarını celsei hafiyede bizzat tekzib etmiştir. Ne siyaset umumiyeye, ne de umur devlete taalluk etmediği için malum olmasında hiç bir mahzur mutasavver olmayan ve doğrudan doğruya şahsıma taalluk eden ifadatı maruza suretinin itasına müsaade buyurulmasını rica ederim. Bir arkadaşımızın haysiyetiyle şediden alâkadar olan bu ricamın kabul edileceğinden emin olduğumu maalihtiram arz ederim efendim.

Bursa Mebusu
Muhittin Baha

REİS — Meselenin esası celsei hafiyeye ait zabtın bir kısmını, yani kendisine ait olan kısmını bu arkadaş istiyor. Divan, malumu alinız, nizamnamei dahili mucibince bunların hıfzına memurdur. Tabiidirki o itibarla doğrudan doğruya veremeyiz. Onun için bu arkadaşın arzusunu is'af edemezdik. Heyeti alinize arz ediyoruz. Ne karar verirseniz ona göre hareket ederiz. Fakat onu da arz edeyimki mesele bir hatibin talebinden ibarettir.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Muhittin Baha Beyin bu talebi kendisi için bir haktır. Tabii kendisinin ve benim buradaki ifadelerimi madamki arzu ediyor, vereceksiniz. Binaenaleyh şimdi Bursa'dan 34 bin yüz küsur lira, zamanı idareme ait kabzedilmiş defterler mevcut. Oradaki Maliye komisyonu azaları hamden billah bu paralara ait defatiri, senedatı hıfzetmişlerdir. Bu def Bursaya gittiğimde bunların suretlerini aldım ve bilanço tanzim ediyorum. Bursa'da ihtimalki benim elimde bin lira sarf edilmiş olsa dahi Bursa muhitinin vermiş olduğu para 34 bin küsur liradır. Bunun için bir blanço tertib ediyorum. Bu blançodan çıkan neticeyi kendisine resmen vereceğim. Senetle mes'elenin hakayiki meydana çıkacaktır. Diğer mesail için mademki zabtını istemiş, mahkemeye her ikimiz arasında cereyan eden zabtı verirsiniz.

REİS — Efendim kabul ediyorsanız Muhittin Baha beyin şahsa ait celsei hafiyeden istemiş olduğu kısmın kendisine verilmesini tensib ediyorsanız verelim (Mahkeme talep eder sesleri) Efendim mahkeme talep edebilir. Fakat mahkeme tarafından bize böyle bir şey gelmemiştir. Arkadaşımız bunu istemiştir. Biz de bir karar ittihazını teklif ediyoruz ve Salih efendi de bunun verilmesinde beis görmediğini söylüyor.

BASRİ BEY (Karesi) — Efendim demin Rauf Beyefendinin burada bir vesile ile söyledikleri veçhile, bu kürside söylenen sözler her halde çok kıymetlidir. Şimdiye kadar burada senelerden beri her mebus bir çok sözler söylemiştir. Bunların, bu sözlerin istenmesi, alınması mahkemeye aksatmesi zannederimki doğru değildir. Eğer söylenen söz her hangi bir arkadaşımız tarafından her hangi bir arkadaşımızın aleyhine söylenmiş bir söz varsa bunun halini, zannederimki, bir aileden başka bir şey olmayan Büyük Millet Meclisinin dahilinde olmalıdır ve şimdiye kadar efendiler; biliyorsunuzki celsei hafiye zabıtlarından hiç biri tabedilmemiş, hatta en mühim tarihi kısmı bile böyle hıfzedilip kalmıştır. Eğer şahsi veya her hangi bir sebeple burada söylenmiş bir söz varda bunun verilmesine karar verilecek olursa, bizim de tarihi bir çok vesaiki ihtiva eden celsei hafiye zabıtlarının tamamının tab edilerek elimize verilmesini talep etmek hakkımızdır. (Doğru sesleri) Binaenaleyh meclisimiz için fena bir teamül olacak olan bu talebin bence tervici muvafık değildir.

ALİ SURURİ EFENDİ (Karahisarı Şarki) — Efendim mevzuu müzakere olan mes'ele Basri bey arkadaşımızın tasavvur ettikleri gibi değildir. Basri Bey zan ediyorumki, yani burada bazı sözler sarf olunmuş ve cürüm mahiyetinde imiş, bunun için is-

tenmiş. Halbuki böyle değil. Malumu âliniz Muhittin Baha bey arkadaşımız Salih efendi arkadaşımıza karşı maznun mevkiindedir Muhittin Baha bey diyorki: Salih efendinin celsei hafiyede sebke'den ifadat ve beyanatı mahkeme benim lehime hizmet edecektir. Onun için bunun suretini veriniz. Malumu âliniz maznunlar hakkı müdafaalarını her vakit istimal ederler Bu mes'ele mes'eleyi siyasiyeden değildir. Devletin siyasetini ihlal edecek bir mes'ele değildir. Bu maznunun hakkı müdafaasına taalluk eden bir teklîftir. Böyle bir teklif hiç bir zaman ret olunamaz. Şu kadar varki: o celsei hafiyenin bütün zabıtlarının sureti verilmez, ancak Muhittin Baha beyin talep ettikleri kısımki Salih efendinin beyanatıdır. Onun sureti verilebilir ve hiç bir mahzur da yoktur. Bunu ret etmek caiz değildir. Maznun hakkının müdafaa ve muhafazası için her türlü vesaite müracaat eder. Bila tereddüt verilmesi lâzım gelir.

BASRİ BEY (Karesi) — Reis Paşa hazretleri şimdiye kadar hafi celselerin böyle zabıtları verildiği vaki midir. Soruyorum.

ALİ SURURİ EFENDİ (Devamla) — Hafi celseler mesaili siyasiyeye, mesaili umumiyeye taalluk ederse verilmez. Fakat bu şahsî bir mes'eledir.

SÜLEYMAN SİRRI BEY (Yozgat) — Hangi kanundan çıkardınız bunu?

ALİ SURURİ EFENDİ (Devamla) — Basri Bey Efendiye şurasını derhatır ettireyimki o celsei hafiyenin hafiliği bitmiştir. Mes'elenin bidayeten taalluk eden hafilik, yani bir arkadaşın masuniyeti mevzubahis olduğu zamana aittir. Halbuki masuniyet tef olundukatn sonra hafiliği yoktur.

BASRİ BEY (Karesi) — O halde celsei hafiye zabıtlarının tab'ını teklif ediyorum.

İSMAİL SUBHİ BEY (Burdur) — Efendim mes'eleyi bir birine karıştırmayalım. Hafi celselerin tab'ı meselesi vesika suretiyle hıfzı mes'elesi hepimizin arzu edebileceği bir mes'ele olabilir. O başkadır. Fakat iki arkadaş arasında hâdis olmuş yalan yere yemin davası, hangisi haklı, hangisi haksız mahkemede hal edilecektir. Şimdi tarafeyn bir noktada ittifak ediyorlar. Salih efendinin ifadatının mahkeme için okunabilecek bir şekilde musaddak olarak Meclis tarafından verilmesi noktasından niçin hafi olmuştur? bu mes'ele? Ali Sururi bey pek güzel izah buyurdular: adabı umumiye için, mes'elenin mahiyeti anlaşılmak için evvela hafi olarak mevzuu bahis olmuştur. Ondan sonra, mahkemeye düştükten sonra hafilik kalmamıştır. Hakkı müdafaa en mukaddes bir haktır. Binaenaleyh töhmet altında bulunan Muhittin bey arkadaşımız mademki kendisini müdafaa edecektir. Bu müdafaayi tamamile kendisine açmak bizim vazifemizdir ve ancak verilecek olan ifadat Salih efendi arkadaşımızın ifadatına maksur ve münhasırdır. Ne adabı umumiyeyi muhil olur, ne siyaseti devleti muhil olur, ne de Meclisin şeref ve haysiyetine taalluk eder. Zaten davadır. Binaenaleyh bunun verilmesi muvafıktır. Hakkı müdafaayı temamiyle hür bırakmakla meclisi âliniz iftihar eder.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Bendeniz bu mes'ele birinci def'a mevzuu bahis olması itibariyle nizamnamei dahilide böyle istenilen hakkı talep hakkında bir sarahat var mıdır, yok mudur, pek hatırlamıyorum. Ancak her mebus celsei hafiyede cereyan eden müzakere esnasında söylediği bir sözün suretini talep ederse alabilir zan ederim. Böyle bir şey var galiba nizamnamei dahilide. Halbuki bu diğer bir arkadaşın ifadesini her hangi bir arkadaşın istemesidir. Bunda dikkate alınacak şey şu olmalıdır, Hakikaten Muhittin Baha bey müdafaa emrinde istiyorlarsa şüphesiz her maznun kendisine isnat edilen cürmün esassızlığını ispat etmek için medarı müdafaa addettiği ne gibi şeyler varsa, hangi dairei resmiye oursa olsun, mahkeme tarafından istendiği zamanda mahkeme huzurunda mahkeme tarafından talep edilmesi ve o daire tarafından verilmesi pek tabii bir haktır ve Muhittin Baha beyin bu noktai nazardan da istediği için bunu vermekte beis yoktur. Ancak nizamnamei dahilide sarahat olmadığı için bu zaruret bugün hasıl olmuştur. Bundan böyle bu gibi şeyler vaki olacak olursa bu gibi müracaa edenler için bir ikinci def'a karar ittihazına mahal kalmamak üzere bu kararın Nizamnamei dahilinin münasebattar olduğu her hangi bir maddesine ilavesini bendeniz teklif ediyorum.

NEŞE'ET BEY (Kângırı) — Efendim; herkesin hukukunu müdafaa etmek için istediği vesaik ve delaile müracaat etmesi lâzimedendir. Bunda hiç kimse şüphe elemez. Ancak bir usul dairesinde hareket etmek te lâzimedendir. Malumu ihsanınız Muhittin Baha Bey arkadaşımız maznun mevkiinde bulunuyor. Mahkemeye müracaat ettiği vakit, kendisinin şu veçhile, yani celsei hafiyede Salih Efendi kendisinin beraetini müstelzim bir takım beyanat ta bulunduğunu orada dermeyan eder ve mahkeme de karar verir. Buradan isteyiniz, O vakit verilsin mi veril-

mesin mi müzakere edilir. Halı hazırda müzakeresi zamanı değildir.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Efendim, Nizamnamei dahilinin 58 nci maddesinin bir fıkrasında celsei hafiye zabtı mebusan kâtipleri tarafından tutuluyor. Divanı riyasetce hıfzedilir. Gerek celsei hafiyede, gerek celsei aleniyede mebusların istedikleri vakit alacakları, fakat mütalaa edebilmek üzere alacakları hatırımdadır. Böyle suret alıp alamayacakları hakkında bir şey yok. Aleni celsenin matbularını zaten alıyorlar suretini almağa hacet yok. Hafiye gelince; hafi celse zaptının verilmesine dair burada bir kayıt yok. Sonra makamı riyaset filan tarihli celsei hafiyede Salih efendinin ifadesi diye musaddak bir suret verdi. Mahkeme derseki ben buna itimat etmiyorum. Bütün mebusları bu ifade Salih efendinin midir diye mahkemeye celbederse (olamaz sesleri) çağırırsa ne yapacaksınız? Binaenaleyh doğru değildir, emsali olacaktır.

DOKTOR FİKRET BEY (Kozan) — Yarın kanunlar için de söyler öyle ise...

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarişarki) — Arkadaşlar. Neş'et bey mes'eleyi izah buyurdular. Malumu âliniz Salih efendi arkadaşımızla Muhittin Baha bey arasında cereyan eden mes'ele mahkemede burada cereyan eden sözlerden Muhittin bey arkadaşımızın müdafaa sadadinde istifade edeceği şey varsa bunu mahkemede demeyan eder ve berayı şahadet tetkik olunmak üzere bu zabıtları celp ile tetkikini mahkemede talep edebilir. Mahkeme tabii aynı zamanda müddei şahsi vaziyetinde bulunan Salih efendi arkadaşımızın da mütalaatını dinler. O sözleri söyleyip söyliyemediğini sorar, Salih efendi derse ki; evet ben bu sözleri söyledim. Muhittin Baha beyin talep ettiği zaptı tabii istemeye lüzum kalmaz. Yok derseki ben böyle söylemedim. Ben o vakit şöyle söyledim, zaptı celbedin der ve o vakit mahkeme lüzum görürse tabii celbeder. Meclisten ister, Meclis onun sureti musaddakasını verir.

Hatta burada bir şey daha şayanı nazardır. O da, malumu âliniz, celsei hafide zaptlarının şimdiye kadar tab ve tevzi edilmiş olmaması ve zan ediyorum tasnif bile edilmiyerek not halinde bulunması da çok mühimdir. Not halinde ifadelerin ne kadar mazbut tutulduğu hepinizin malumudur.

İSMAİL SUPHİ SOYSALLI BEY (Burdur) — Öyle ise Meclis zabıtlarına itimat etmeyin.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (devamla) — Binaenaleyh bu hususta fazla beyanı mütalaaya lüzum görmüyorum. Hepinizin vicdanlarını hakem tayin ediyorum. Söylemiş olduğunuz sözlerin, aleni celsede cereyan eden müzakerattta söylediğimiz sözlerin olduğunu ve ne suretle yazıldığını hepinizin vicdanını hakem kılarak takdirinize bırakıyorum. Biz ki celsei hafiyede söyledik ne suretle yazılmıştır. Bunu bilmiyoruz. Celsei aleniyeler bizim için bir şahittir. Salih efendi, ben o vakit böyle söylemedim, bunlar not halindedir, Ben şöyle söylemiştim. Bütün Meclisi işhat ederim diyebilir ve böyle diyecek olursa mahkeme arkadaşlarımızı dinlemek mecburiyetindedir. Bu mes'eleyi şimdilik mevzubahis etmeye lüzum yoktur. Ancak mahkeme lüzum gördüğü takdirde tevsii malumat için celbedebilir. Mahkeme şahit dinleyebilir. Bunlar mahkeme işidir. Şimdiden bir arkadaşımızın talebi üzerine verilmesi caiz değildir ve nizamnamede de böyle bir sarahat yoktur. Eğer böyle olacak olursa her arkadaş filan efendinin söylediğinin ileride buna lüzumu vardır diyerek alırsa bilmemki o vakit celsei hafilerin manası kalır mı?

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Arkadaşlar ben, bir şey arz edeceğim. Mes'ele kalmıyacaktır.

YUSUF KEMAL BEY (Kastamonu) — Arkadaşlar mes'ele gayet ehemmiyetlidir. Yani hadise itibariyle ehemmiyetli değildir, Fakat esas itibariyle ehemmiyetlidir. Çünki yarın herhangi uydurma bir dava karşısında bulunuruz, o dava karşısında her hangi hafi bir cemiyet bizim esrarımıza vakıf olmak isteyen bir hey'et bir dava açar. Mahkeme o davada Meclisin zabıtlarını istemeye kalkar. O vakit fena bir vaziyet içerisinde kalırız ve mes'ele ehemmiyetli bir şekil alır. Cümlenizin malumudurki bu duvarlardan içeriye, bu kürsiden içeriye hiç bir kanun girmez? Bu kürsiden söylenilen sözler, malumu âliniz, cürüm de teşkil etmez. Meclis kanunlarını kendi yapar. Meclisin nizamnamei dahilisi vardır. Adı nizamname olduğu halde en kuvvetli kanundur. Binaenaleyh evvel emirde şunu arz edeyim; tahkik edelimki mahkeme bizden hafi zabıtları istemek hakkını haiz değildir. Zaptı isterse istemekten men olunamaz. Meclisi alide müzakere olunur. Meclisi âliniz de behemehal onu vermek için bir kaide ittihaz olunamaz. Yani mahzur görmezse verir. Meclisi âliniz her veçhile müstakil ve serbesttir. Yalnız tekrar tekrar şurasını da nazarı itibarde tutmalıyızki ne vereceksek - tabii bu divanı riyasete ademi emniyet vesaire manasını tazammun etme-

sini - harfiyen Meclisteokunması lâzımdır ve onun verilmesi verilmemesi caiz olup olmadığına meclisin hükmetmesi iktiza eder. Doğru, bir arkadaşımız mukaddes olan hakkı müdafaasını istimal için böyle bir talepte bulunabilir. Ona laattayin verilemez demek caiz değildir. Mahkeme isterse veririz demekte caiz değildir. Arkadaşlarımızdan birinin buyurduğu gibi, o arkadaşımız mahkemede bu iddiasını dermeyan eder. Olabilirki karşısındaki hasmı yani hasmı hukukisini o iddiasına temamiyle kabul eder, huzuru hâkimde ikrar olunur. Huzuru hâkimdeki ikrar,

Meclisin içerisindeki ikrardan daha kuvvetlidir, bir mahkeme için, çünkü sarahat var. Hatta Meclis içerisindeki şu söz ikrarı tazammun eder mi etmez mi? Mahkemeye gidecek olursak biz o avukatlar, onun kılını kırk yararız. Muteber değildir. Bunu demekle Meclisin haysiyetine halel iras etmiş olmayız. O ayrı bir iştir. Bu ayrı bir iştir. Binaenaleyh bendeniz söylüyorum, bu arkadaşımız mahkemede iddia etsin. Mahkeme isterse o gelir buraya, ne metni istiyor, ne kısmı istiyor. Şurasını kat'iyen kaldıralım, zabıtları istemeyiz. Malûmu âliniz usulü muhakeme kanunları tüccarı bile muhafaza etmek için, tüccarın aleyhinde delil olacak defteri getirdikleri zaman, yalnız oraya bakar. Başka noktalara bakmaktan mahkeme memnudur. Bizim zabıtlar ise ondan bin kat daha ehemmiyetlidir. Yarın mürettep bir dava altında burada mevzuubahis olan bir meselenin bütün safahatı mahkemeye, oradan gazete sahifelerine geçebilir. Binaenaleyh bunu arkadaşımız mahkemede iddia etse hasmı da kabul ederse mesele kalmaz. Kabul etmediği halde mahkeme ne istiyorsa zaptın o kısmı buraya gelir, okunur. Meclisi Âliniz her veçhile nizamnamesine hâkimdir. Kabul ettiği takdirde verir. (Kâfi sesleri)

MEHMET SALİH EFENDİ (Erzurum) — Efendim Meclisi Âlinizin kıymetli vakitlerini bu işle zayi etmemenizi temenni ediyorum. Muhittin Baha Bey ile benim aramdaki mesaili hal edecek Bursa'da el'an müdafaai hukuk âzaları olan zevattır, ki hepsi sağdır. Sonra elde mevcut senedat ... Binaenaleyh sizi de şahit olmak üzere arz ediyorum.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarıbekir) — Biz mahkemeye mi geleceğiz?

MEHMET SALİH EFENDİ (Devamla) — Herhangi bir söz bu meselede hakem olacak değildi... Ancak Bursa Müdafaai Hukuk Reisi ki eski bir heyettir, onlar sağdır. Bir hayattır. Bende senedat mevcuttur. Hatta ihtimal ki Meclisi Âlide de muhterem arkadaşlardan bazıları vakıfdır. Binaenaleyh bu davamızı hal ve fasledecek bir evraktır. Sizi de işhat ederek söylüyorum ki Muhittin Baha Bey arkadaşım, söylemediğim sözü de sual ederse söylemedim demeyeceğim. Size vallah söylüyorum ki bunu da kabul ediyorum. Eğer eldeki senedat müdafaai hukuk hey'etleri vesair tekzip ettiler, bunu da söyledin mi söyledim, bunu söylemedin mi dedikçe söyledim bunu da söylemedin mi söyledim diyeceğim. Fakat bakasını kurmanın imkânı yoktur. Eldeki senetler, şahitler, canlı insanlar vardır. (Müzakere kâfi sesleri)

REİS — Müzakerenin kifayeti hakkında bir takrir vermediniz ki... (Kâfi sesleri)

HASAN BASRİ BEY (Karesi) — Efendim Yusuf Kemal Beyefendi mes'eleyi tamamiyle hal ettiler. Eğer mahkeme tarafından bir talep vaki olur ve o talepte filan gün, filan celsenin, filan tarihinde söylenen filan söz tarzında tasrihat olursa tayin edilerek buradan bir talep vaki olursa ve bu da Meclisi Âlice verilsin mi, verilmesin mi diye münakaşa edilirse o vakit mes'ele Meclise gelir. Yoksa takrir ile vesaire ile öyle Salih Efendinin Muhittin Baha Beyefendi hakkında, lehinde veyahut aleyhinde söylediği sözlerin suretini verin tarzında mutlak bir surette sureti istemek zan ederim ki çok fena bir teamül olur ve bu da mahkemece medarı ihticaç ad edilemez. Binaenaleyh bu mes'ele esasen tenevvür etmiştir. Bu takririn mahkeme tarafından vaki olacak talebe tağvikan, talikan şimdilik reddi lâzım gelir.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Efendim, bendenizin fikrimce celsei hafiyeye ait zabıt, her kim tarafından istenilirse istenilsin, verilmemelidir. Sonra bu mes'eleye gelince; bu mes'elede Salih Efendi Müdafaai Hukuk Reisi imiş, Muhittin Baha Bey, Müdafaai Hukuk namına gazete sattım. Onun için bu parayı aldım diyor. Müdafaai Hukukun hesabını görmesi kongrenin teşekkül etmesine vabestedir. Kongre teşekkül eder, bu hesabı görür. Eğer Salih Efendinin verdiği para gazete mukabilinde değilse, onun üzerine dava da rüyet edilir. Böyle Salih Efendi ile Muhittin Baha Beyin beynindeki bir dava zuhur etmiştir diye celsei hafiye zaptının verilmesine taraftar değilim, kat'iyen. Sabretsinler, kongre toplansın, hesaplarına baksın, eğer şahsından aldığı...

REİS — Mahkeme yoktur.

ALİ SURURİ BEY (Karahisarısahip) — Arkadaşlar çok rica ederim. Düşünerek karar verelim. Yani

istical etmeyelim. Mes'ele hakikaten çok mühimdir. Muhterem hukuk mütehassısı Yusuf Kemal Beyefendinin beyanatını maalistifade dinledim. Fakat arkadaşlar, Muhittin Baha Bey elinde böyle bir vesika olmaksızın mahkemeye gider ve mahkeme derseki Meclisin celsei hafiyesinde Salih Efendi benim aleyhimde beyanatta bulunmuştur. Bunun suretini getirtin. Efendim zaten Nizamnamei Dahilimiz mucibince celsei hafiye zabıtları...

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarıbekir) — Mahkemeye gitmesine karar verildi mi?

ALİ SURURİ EFENDİ (Devamla) — Nizamnamei Dahili mucibince celsei hafiye zabıtlarının bir yere verilemeyeceğini bildiği için Muhittin Baha Beye diyecektir ki; hayır bu zaptın suretini mahkeme istemez. Mevcut ahkâma göre bunlar hafidir. Tebliğ olunamayacak bir şey yoktur. Zabıt verilemeyecek olursa hakkı müdafaa ne olur arkadaşlar? (Hacı Ahmet Beyin takriri tekrar okundu)

3. — EVRAKI VARİDE

1. — Biga Mebusu Mehmet Beyle alâkalı, geçen devreden müdevver evrakın Şubeye havalesi.

REİS — Efendim yeni sene münasebetiyle havale edilecek evrak var onları havale edelim. Biga Mebusu Mehmet Bey hakkında geçen seneden müdevver evrak hakkında takriri var. (Gürültüler) Susunuz efendim, rica ederim. Sükûnete davet ediyorum.

(Biga Mebusu Mehmet Beyin takriri okundu)

REİS — Efendim mes'ele gayet basit, arkadaşımız Mehmet Bey hakkında bir mes'ele var, geçen sene bir şubeye havale edilmiş, intaç edilmemiş, bu sene tekrar...

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Paşam bu evrak Üçüncü Şubede idi, zimmetle yine Divana verildi.

İSMAİL SUBHİ SOYSALLI BEY (Burdur) — Hayır Beşinci Şubededir.

REİS — Efendim Divana şubeden gelmiş bir evrak yok; olsa muamelesi yapılacaktı, muamelesi yapılmamıştır.

NEŞ'ET BEY (Kângırı) — Efendim geçen sene bu evrak Beşinci Şubede idi Beşinci Şubede intaçı için bir kaç arkadaş ayrıldı. Beşinci Şubede intaç edildi. Yalnız reye konacak idi. O esnada sene başı olmak itibariyle şubeler tecdit edildi ve öyle kaldı, yani mes'ele neticelenmiştir. Yalnız reye vaz edilecektir. Eğer tekrar Beşinci Şubeye havale olursa rey ile mes'ele hal edilecektir.

İSMAİL SUBHİ SOYSALLI BEY (Burdur) — Efendim evrak Beşinci Şubededir. Bir arkadaşımızın haysiyetine tealluk eden mes'eledir. Arkadaşımız yakında dairei intihabiyesine gidecektir. İstirham ederim. Bu mes'ele intaç edilsin, arkadaşımız açık alınla dairei intihabiyesine gitsin.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Efendim bu evrak geçen sene bendenizin kâtip olduğum şubede idi.

REİS — Hangi Şubede?

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Devamla) — Üçüncü Şubede. Hatta Hacı Bayram karakolunda polislerle münazaa etmiş, hatta Polis Müdürü böyle mebusların ulu orta... (O değildir sesleri)

ALİ SURURİ EFENDİ (Karahisarışarkî) — O başka bir arkadaşın hakkındadır. Mehmet Bey hakkında değil, Abdülhak Tevfik Bey hakkındadır.

MEHMET BEY (Biga) — Muhterem arkadaşlar, duçarı taarruz olan yerlerde sürüklenen yaralanan, tahkir olunan mebus arkadaşınız bendenizim. Bunun nereye havale edildiğini de bendeniz biliyorum. Beşinci Şubededir. Bütün bir sene zarfındaki takibat semeresiz kaldı, intaç ettiremedim şimdi senei cedide hululiyle şubeler teceddüt etti. Fakat bizim evrakımız intaç edilmedi. Bendeniz makamı riyaseti ve gerek şubeleri daima taciz edip duruyorum. Rica ederim; bu töhmet altından beni kurtarın. Bendeniz buraya pâk bir alınla geldim. Tekrar nasiyem temiz olarak avdet etmek isterim. Rica ederim, bu hal ve intaç edilsin. Çünkü mağduriyetim tezauf etmiştir.

REİS — Efendim arkadaşımız mes'elenin bir an evvel intacını arzu ediyor. Binaenaleyh kur'a ile bir şube çekelim ve hangi şubeye giderse rica ederiz, o şubeden bir an evvel intaç edilsin.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Geçen seneki istihlaf eden şube usulen ikmal eder, kur'aya hacet yoktur.

İSMAİL SUBHİ SOYSALLI BEY (Burdur) — Paşam, Beşinci Şubededir. Şube yarın hey'eti umumiyeye sevk etsin.

REİS — Efendim, Beşinci Şubeye evrak gidecektir. Bir an evvel intacını rica ederiz.

2. — Erzurum Mebusu İsmail Hakkı Bey hakkındaki geçen devreden müdevver evrakın şubeye havalesi.

REİS — Efendim, Erzurum Mebusu İsmail Bey hakkında geçen seneden müdevver evrak var. Malûmu âliniz, sene iptidası olmak dolayısiyle evrak devredilmişti. Bunun için kur'a çekilecektir. (Kur'a çekildi)

Bu da Beşinci Şubeye devredilmiştir.

3. — Dersim Mebusu Mustafa Ağa hakkında Adliye Vekâletinden mevrut tezkere.

REİS — Efendim Dersim Mebusu Mustafa Ağa hakkında Adliye Vekâletinden mevrut evrak var.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Sahte bir senet maddesinden dolayı maznuniyeti iddia edilen Dersim Mebusu Mustafa Ağa hakkında tahkikat ve muhakemenin icra ve itmamı refi masuniyete mütevekkif bulunmuş ve bu babdaki evrak takimiyle takdimi huzuru penahileri kılınmış olmakla muktazasının ifa ve neticesinin inbasına müsaade buyurulmasını istirham eylerim efendim.

Adliye Vekili
Refet

REİS — Alelusul bir şubeye havale edeceğiz. Kur'a çekiyorum.

(Kur'a çekildi)

İkinci Şubeye havale edilmiştir efendim.

HACI AHMET EFENDİ (Muş) — Buna mümasil bir mes'ele vardır. Lütfen söz veriniz.

REİS — Müsaade buyurun efendim.

4. — Edirne Mebusu Şeref Bey hakkında Adliye Vekâletinden mevrut tezkere,

REİS — Edirne mebusu Şeref bey hakkına Adliye Vekâletinden mevrut evrak var

Türkiya Büyük Mille Meclisi Riyaseti Celilesine

Süleyman Nazif bey tarafından verilip bu kere İstanbul İstinaf Müddei Umumiliğinden irsal kılınan ve Edirne Mebusu Şeref bey ile Akşam Gazetesi müdürü mes'ulu Senih Muammer bey aleyhinde zemmü kadh davasından bahis olan 15 Şubat 1339 tarihli istida ve 3 Kânunuevvel 1339 tarihli Akşam Gazetesinin bir nüshası leffen takdim kılınmış ve mumaileyhadan mebus Şeref bey hakkında takibatı kanuniyenin icrası Meclisi Âlinin mezuniyetine mütevâkkıf bulunmuş olduğundan muktezasının ifası istirham olunur efendim. 14 Mart 1339

Adliye Vekili
Refet

REİS — Alelusul bunu da şubeye göndereceğiz, kura çekiyoruz. Kura çekildi.

Dördüncü şubeye göndereceğiz efendim.

REİS — Bu takriri kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın... Kabul edilmiştir. Celsei aleniyeye geçiyoruz.

(Dosyada mevcut takrirler)

Riyaseti Celileye

Mezunen gitmekte olan bazı arkadaşlarımıza tahsisatı senevilerinin itasında heyeti idare tereddüde gitmekte olduğundan kanunun sarahati mevcudesine nazaran heyeti idarenin tereddüde hakkı zait ise de bu meselenin tahtı karara alınarak heyeti idarenin izalei tereddüdü kısmında hakiki bir mesele akdini teklif eyleriz .

6. Nisan 1339

Ergani Ergani
Bitlis Ergani

13/183
9. 4. 1339

Riyaseti Celileye

Kanun sarihtir. Her senei içtimaiyede mezuniyet alan aza gitmek şartıyle azimet ve avdet harcirahına müstehaktır. Buradaki azimet ve avdet Meclisin merkezine nispetendir. Devrei intihabiye hitamında verilecek harcirah ilk intihapta memleketinden merkeze vuku bulan azimete mukabil olan avdet içindedir.

Binaenaleyh mesele şayanı müzakere değildir. Ruznameye geçilmesini arz ve teklif eylerim efendim.

9 Nisan 1339
Kırşehir

Riyaseti Celileye

Badema Divanı Riyasetçe mezuniyet itasında tarihi avdete değil, bir sene zarfında alınan mezuniyet miktarına göre hakkı rüchan yürütülmesini teklif ederim.

9 Nisan 1339

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir.1339 senei içtimaiyesi için her mebusun tahsisatını tamam alması nasıl lâzım ve mukarrer ise bu devrei içtimaiyeye ait azimet ve avdet harcirahının dahi öylece her mebusa itası tabiidir.

9 Nisan 1339
Burdur
İsmail Suphi

Riyaseti Celileye

Kanun sarihtir ve devrei içtimaiye ile mukayyet olmasına nazaran tahsisatı kanuniyesinin tamamen itası lâzımdır. Mezuniyet alanlara tahsisatlarının

tamamen itası ve ilişkilerinin kat'i zaruridir. Bu suretle muktezasının tahti karara alınmasını teklif eyleriz.

Ergani Erzincan
Emin Hüseyin

Bitlis Ergani
Yusuf Ziya Hakkı

Maraş
Mehmet

İdari Heyeti Muhteremesine

4.4.1339 tarih ve 118 numaralı tezkere cevabı.

Azayi kiram tahsisatı hakkında 9.4.1339 tarihli içtima celsei hafiyesinde Heyeti Umumiyece kabul edilen takrir sureti musaddakası leffen takdim kılındı efendim.

Kâtibi Umumi
Recep

Riyaseti Celileye

4.4.1339 Ankara
Adet 4.4.1339
118

İntihabın icrası karargir olmasına ve azayi kiramın senei içtimaiyenin hitamından evvel ikmal ve vazife edeceğine binaen tahsisatın senelik veya ifayi vazife ettikleri tarihe kadar itası icabedeceğinin Heyeti Celilece bir karara raptı idarece görülen lûzuma binaen arz olunur efendim.

Türkiye Büyük Millet
Meclisi
İdare Memuru
Sivas Mebusu
Rasim

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir.

Kanundaki muamelâtın kemakân ifasını teklif eylerim.

Erzincan
Hüseyin

Riyaseti Celileye

Celsei hafiye zaptının bir talep üzerine isteyen zata verilmesi kanaatimce muvafık değildir. Ancak Salim Efendi ile Muhittin Baha Bey haklarındaki evrak geçen sene 3 ncü şubeye havale edilmiş ve şube intaç ve mazbatasını tanzim ederek makamı riyasete vermiş ve evrak elan Meclisi Âlice kıraat ve karara raptedilmemiştir. Henüz evrak Mecliste okunmamış, bir karara rapt ile mahkemeye tevdi edilmemiştir. Şimdiden cereyan eden müzakere zaptının celbi muvafık değildir.

9.4.1339
Yozgat
Rıza

İdare Heyeti Muhteremesine

Bu sene azayi kirama verilecek harcirahlar hakkında cereyan eden müzakere neticesinde Erzican Mebusu Zait Bey tarafından verilip Heyeti Umumiyece kabul edilen takrir sureti müsaddakası leffen takdim kılındı efendim.

Katibi Umumi
Recep

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Kanunu tâbire mahal yoktur. Tahsisatın bilâ kaydı şart defaten derhal tesviye olunmasını teklif ederim.

9 Nisan 1339
Hakkari
Mazhar Müfit

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

20 Eylül 1339 (1923)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	234:235
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	235
1. — Mücadelei Milliyeye iştirak etmiyen ve hududu milli haricinde kalan erkân ve ümera ve zabitan ve mensubini askeriye hakkında yapılacak muameleye dair lâyihai kanuniye.	*235:258*

Cilt : 2

22 nci İnikat, 23 ncü Celse

YİRMİ İKİNCİ İNİKAT

20 Eylül 1339 Perşembe

İKİNCİ CELSE

Mebdei Müzakerat

Saat : 1.55

REİS : Reisisâni Ali Fuat Paşa Hazretleri

KÂTİPLER : Falih Rıfkı Bey (Bolu), Mahmut Bey (Siirt)

REİS — Efendim, celse küşat olundu. Efendim celsei hafiye icrası hakkında bir takrir var, okuyoruz :

Riyaseti Celileye

Mücadelei milliyeye iştirak etmiyen ve hududu millî haricinde kalan zabitan ve mensubini askeriyeye mütedair ruznamenin altıncı maddesinde muharrer olan lâyihai kanuniyenin ehemmiyeti mahsusasına binaen celsei hafiyede icrayı müzakeresini arz ve teklif ederiz.

Dersim	Eskişehir
Feridun Fikri	Mehmet Arif
İzmir	Erzurum
İbrahim	Rüşdü
İzmir	Denizli
Mustafa Necati	Necip Ali
İzmit	İzmit
Mustafa	Saffet
Dersim	Lâzistan
Ahmet Şükrü	Rauf
Giresun	Lâzistan
Hakkı Tarık	Ahmet Fuat
Malatya	Kütahya
Mahmut Nedim	Mehmet Nuri
Saruhan	İzmir
Etem	Mustafa Rahmi

FERİDUN FİKRİ (Dersim) — İzah etsinler efendim, esbabı mucibe lâzımdır.

REİS — Efendim, celsei hafiyeyi talebeden takrir on beş imzalı olursa bilâ münakaşa ve müzakere reye vazedilir.

DR. FİKRET (Ertuğrul) — Esbabı mucibe lâzım.

REİS — Rica ederim. nizamnameye böyledir. Efendim, bu 16 imzalı takriri kabul edenler lütfen el kaldırsınlar... Kabul edilmiştir efendim.

REİS — Efendim, evvelâ, bundan evvelki hafi celse zaptı sabık hülâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

YİRMİ BİRİNCİ İNİKAT

9 Nisan 1339 Pazartesi

İKİNCİ CELSE

Musa Kâzım Efendi Hazretlerinin tahtı riyasetlerinde bilinikat zaptı sabık hulâsası kıraat ve aynen kabul olundu. Aza mühassasatının sureti tesviyesi hakkında bir karar verilmesine dair İdare Memuru Sivas Mebusu Rasim Beyin takriri kıraat ve müzakere edilerek tahsisatın bir senelik'nin defaten tesviyesine dair Hakkâri Mebusu Mazhar Müfit Beyin takriri kabul edildi. Harcırah meselesinin halli dahi Rasim Bey tarafından teklif edildiğinden bu mesele de müzakere edilerek teneffüs için celse tatil edildi.

ÜÇÜNCÜ CELSE

Reisisâni Ali Fuat Paşa Hazretlerinin tahtı riyasetlerinde bilinikat harcırahlar hakkındaki müzakereye devam olunarak neticede kenakân kanunî muamelenin ifasına dair Erzincan Mebusu Hüseyin Beyin takriri kabul edildi. Biga Mebusu Mehmet ve Erzurum Mebusu İsmail Beyler hakkında geçen seneki şubelerde ihtaç edilmemiş olan evrak 5 nci şubeye, Dersim Mebusu Mustafa Ağa hakkında Adliye Vekâletinden mevrut evrak ikinci şubeye ve Edirne Mebusu Şeref Bey hakkındaki evrak 4 ncü şubeye havale edildi. Bursa Mebusu Muhittin Baha Beyin, evvelce Erzurum Mebusu Salih Efendi tarafından kendi hakkında vaki olan beyanat suretinin celsei hafiye zabıtlarından ihracı ile kendisine itasına dair

takriri müzakere edilerek Muş Mebusu Hacı Ahmet Beyin takriri veçhile mahkeme tarafından istenildiği takdirde zabıtlar Meclisten okunarak o zaman bir karar verilmesi hususu kabul olundu ve celsei alenîyeye geçildi.

Reisisâni	Reisisâni
Musa Kâzım	Ali Fuat

Kâtip	Kâtip
Bitlis	Kayseri
Hüsnü	Âtıf

REİS — Zaptı sabık hulâsasını reylerinize arz ediyorum, kabul edenler... Etmiyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Mücadelei Milliyeye iştirak etmiyen ve hududu millî haricinde kalan erkân ve ümera ve zabitan ve mensubini askeriye hakkında yapılacak muameleye dair lâyihai kanuniye.

Riyaseti Celileye

Mücadelei milliyeye iştirak etmiyen ve hududu millî haricinde kalan erkân ve ümera ve zabitan ve mensubini askeriye hakkında yapılacak muameleyi natık lâyihai kanuniyenin müstaceliyet kararıyle müzakeresini teklif eylerim.

İzmit	İstanbul Mebusu
Mustafa	Ali Rıza

REİS — Kanunun müstaceliyetle müzakeresi teklif ediliyor.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Esbap nedir? İzah buyursunlar. Müstaceliyet teklifine sebep nedir?

ALİ RIZA BEY (İstanbul) — Bu kanun doğrudan doğruya zabitandan tekaüde sevkedilecekler hakkında yapılacak muameleye müteallikdir. Bu kanunun müstaceliyetle müzakeresi ve mevkii tatbika vazı bugün için elzemdir. Bu mecburiyettir, ki bu kanunun müstaceliyetle müzakeresini teklif etmekliğime bendenizi mecbur kılmıştır.

REİS — Bu takriri reyi âlilerine vazediyorum. Bu kanunun müstaceliyetle müzakeresini kabul edenler lütfen el kaldırsınlar... Kabul edilmiştir efendim. (Kabul edilmemiştir, ekseriyet yoktur sadaları) Ekseriyet vardır efendim, sayabilirsiniz.

İSMAİL KEMAL BEY (Çorum) — Müstaceliyet olmasa da zaten bu lâyiha okunacaktı efendim. Çünki sırası gelmişti.

REİS — Müstaceliyet kabulü bir defa müzakere içindir. Kanunlar iki defa müzakere edilir. Yani bu kabul edilmekle bir defa müzakere edilecektir. Lâyihai kanuniyeyi okuyoruz efendim :

REŞAT BEY (Saruhan) — Paşa Hazretleri Müdafaai Milliye Vekili yoktur. Huzurunda müzakeresi lâzımdır.

REİS — Haber verdik efendim, yoldadırlar.

Efendim müsaade ederseniz bu kanunun Heyeti Umumiyesi hakkında söz istiyenlerin esamisini okuyalım. Dr. Fikret Bey (Ertuğrul). Süleyman Sırrı Bey (Yozgat), Ali Rıza Bey (İstanbul), Mustafa Bey (İzmir). Recep Bey (Kütahya). Zaten mazbata muharrirdir. Her zaman söyliyebilirler.

ABDURRAHMAN ŞEREF BEY (İstanbul) — Başka söz istiyen var mı efendim?

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Paşam, bendeniz de.

ALİ RIZA BEY (İstanbul) — Leh ve aleyhte olanlar tasnif edilsin.

REİS — Ali Rıza Bey leh ve aleyhin tasnifini teklif etmiştir. Kabul ediyorsanız o yolda olsun. (Doğru, olsun sadaları) Dr. Fikret Bey aleyhte, Süleyman Sırrı Bey hakkında; Ali Rıza Bey hakkında, Mustafa Bey hakkında, Abdurrahman Şeref Bey zatı âliniz?

ABDURRAHMAN ŞEREF BEY (İstanbul) — Bendeniz maddelerin müzakeresi esnasında ilâve edeceğim.

REİS — O halde Heyeti Umumiyesi hakkında istemiyorsunuz.

HACİM MUHİTTİN BEY (Karesi) — Vekilden sual soracağım, kayıt buyurun.

ARİF BEY ( ) — Bendeniz de söz istiyorum.

REİS — Arif Bey, lehte mi, aleyhte mi?

ARİF BEY ( ) — Lehte efendim.

REİS — Tevfik Rüştü Bey, lehte mi, aleyhte mi?

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Lehte efendim.

DR. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Paşam, o halde bendenizin sözüm yalnız ilk maddeye aittir. O madde hakkında söz verirseniz şimdilik sarfı nazar ediyorum.

REİS — Müsaade buyurun. Bendeniz Heyeti Umumiye hakkında söz vermiştim. Şimdi Heyeti umumiyeden sarfı nazar ediyor musunuz?

DR. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Sarfı nazar ediyorum ve birinci madde hakkında şimdiden söz istiyorum. Bendeniz madde hakkında söyliyeceğim.

REİS — Peki efendim. Süleyman Sırrı Bey buyurunuz.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Müsaade ediniz, buradan söyliyeyim.

REİS — Hayır efendim.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Uzun değil de ondan efendim. Efendim, bu lâyiha müstaceliyet kabul edildikten sonra beş dakika evvel elimize geldi. Daha okuyup maddeyi bitiremediğim için sözümden vaz geçiyorum.

REİS — Ali Rıza Bey, buyurun.

ALİ RIZA BEY (İstanbul) — Arkadaşlar; bendeniz bu kanunun tanziminde idari fikirlerin ve idari maksatların hâkim olduğuna kanîim. Halbuki kanunun ne kadar âdilane olursa o kadar meşru olur. Bu noktai nazardan bu kanunu meydana getiren safahatı birer birer enzarı âlîlerine vazederek tetkik ve tahlil edeceğim.

Bu kanun bize dört safha göstermektedir.

Birincisi : Millî mücadeleye muhalif kalan ve harekâtı askeriyeye muhalif kalan ve harekâtı milliye haricinde kalan askerî teşkilât ve İstanbul Hükümeti tarafından yapılan ve harekâtı milliye aleyhinde bulunan askerî teşkilât ve İstanbul Hükümeti tarafından vücuda getirilen Kuvvayı İnzibatiye teşkilâtı;

İkincisi : Mücadelei milliyeye iştirak etmiyen zabitan.

Üçüncüsü : Hududu millî haricindeki memleketler âhalisinden olup maznunen oralara giden ve müddeti mezuniyetini ve tebdilhava müddetini geçirdiği halde memlekete avdet etmiyenler.

Dördüncüsü de : Millî orduda müstahdem olan zabitandan hududu millî haricindeki memleketler ahalisinden olup memleketlerine gitmek istiyen zabitan hakkındadır, ki bu dört esbap üzerine bu kanun meydana gelmiştir. Bendenizce bu kanunun zabitanın ve ordunun tasfiyesine mütedair olması itibariyle nâkıs görmekle beraber, mevcut nâkıs mevaddı hakkındaki mütalaatımı da birer birer arz edeceğim. Bu kanunun birinci maddesini teşkil eden kuvvayı inzibatiyeci zabitan ile...

RECEB BEY (Kütahya) — Maddeler hakkında söylüyorsunuz Rıza Bey.

ALİ RIZA BEY (İstanbul) — Hayır umumî söylüyorum. Harekâtı Milliye aleyhindeki teşkilâta dahil olan Kızıl hançerci ve nigehban zabitandır, ki bunlar hakkında mevzu olan ahkâm doğrudan doğruya Meclisin ve milletin maksadiyle kabili telifdir. Bunlar, ki bu teşkilâta dahil olan zabitan, harekâtı milliyenin bidayetinden ta nihayetine kadar Kuvvayı Milliyenin aleyhinde propaganda yapmışlar ve düşmanlarla teşriki mesai etmişler ve hatta Kuvayı İnzibatiye namında cepheler yaparak (İdam sadaları) Geyve'de millî kuvvetlerle çarpışmışlar ve binnetice davanın bidayetinden itibaren katiyen azim ve kararlarını tebdil etmiyerek aleyhimizde bulunan bir zümredir. Bendeniz bu zümrenin tekaüde sevkedilmek suretiyle, bunların muameleterine nihayet verilmesini katiyen doğru bulmuyorum. Biz eğer bunu bir kanun halinde ifade ediyorsak, biz bu sınıf insanları tekaüde sevkediyoruz diyorsak, bütün dünya güler ve bizim hakkımızda o kadar kararlar verilir ki bunlar kendi düşmanlarını terbiye etmeyi bilmiyorlar, derler. Bu itibarla bunlar hakkında yapılan muameleyi bendeniz son derece nâkıs görüyorum.

İkincisi; İstanbul'da millî mücadeleye iştirak etmiyerek kalan zabitandır, ki bunların rızalarına bakmıyarak doğrudan doğruya tekaüde sevketmek. Halbuki efendiler, biz bu zabitanı tekaüde sevkedebilmek için Anadolunun kapılarını İstanbul'daki zabitana ne gibi evsaf ve şerait altında açtığımızı bilmemiz lâzımdır. Bendeniz Heyeti Umumiyeyi bu noktanın bütün safahatına vakıf bir adam sıfatiyle tenvir etmeyi bir vazife biliyorum.

1336 senesinde Anadolunun kapıları, İstanbul'dan gelecek zabitana açıktı. Bu 1336 senesi nihayetine kadar devam etmişti. Bidayette Mudanya'dan, müteakiben İnebolu'dan zabitan Anadoluya dahil oldular ve millî orduyu teşkil ettiler. Bilâhare bu zabitan meyanında nigehbncı zabitanın da dahil olduğu anlaşıldı ve buna karşı kapıların kapatılması gibi bir tedbir alındı ve bu da kâfi görülmedi. 1337 senesinde isimle istenilmiyen zabitanın Anadoluya girmemesi esası kabul edildi. 1337 senesi de bu esas dahilinde geçti. 1338 senesi ibtidasında Müdafaai Milliye bütçesini tetkik eden bir heyet, ordudaki zabitanın terfilerini temin etmek için artık ümeranın İstanbul'dan celbedilmemesine kail oldular ve bunu Meclise teklif ettiler. Müdafaai Milliye Vekâleti yalnız zabitanı celbetti ve ümeradan da mütehassısları celbetti. Şimdi vaziyet bu merkezde. (Hayır, evet sadaları) iken, bu mesele Mecliste cereyan etti (Öyle, öyle sesleri) Vaziyet böyle iken İstanbul'daki zabitanın heyeti umumiyesini Millî mücadeleye iştirak etmemiş diye kabul edemeyiz. Hatta efendiler bir iki

vakaya temas ederek, bir iki ciheti nazarı dikkatinize arzedeceğim. 1337 senesi bidayetinde Anadolunun bu kararından haberdar olmıyan İstanbul'daki zabitan bir vapura binerler. Fakat bunların isimleri İstanbul'daki kapı memuruna verildiği için bu zabitan kabul edilmez. Tekrar Trabzona giderler, Trabzon da kabul etmez. Binnetice kendini denize atanlar bulunmuştur. Bundan dolayı milli mücadelâta iştirak esasatı bir takım kuyut ve şeraite tabi olduğu için ceffelkalem, hakkında bir muamele yapmayı bendeniz doğru bulmuyorum. Yalnız bir nokta vardır, ki bittabi Müdafaai Milliye encümeni mazbata muharriri de izan buyuracaklardır. Bugün bir çok zabitan ve ümera vardır ve ordu kadrosundan fazladır. Evet buna mukabil bu adamları tekaüdetmek doğrudur. Fakat İstanbul'da bir takım kıymetli zabitan ve mütehassıslar vardır, ki bunların yanında, bunları da tekaüdedecek olursak orduda icabında lâzım olacak muktedir zevatı tedarik etmek imkânı olmayacak. Yalnız bu maddenin bu noktasına bendeniz itiraz ediyorum.

RECEB BEY (Kütahya) — Reis Bey, müsaade buyurun, usul hakkında söz istenirse diğer söz alanlara tercihan söz verilir.

REİS — Şimdi söz söyleniyor, buna imkân var mıdır efendim?

RECEB BEY (Kütahya) — Bu mütalaat birinci madde hakkındadır. Bununla bir saatimizi kaybediyoruz.

REİS — Efendim, rica ederim, müsaade buyurun.

ALİ RIZA BEY (Devamla) — Bu kanunun ikinci, üçüncü maddesi hakkında bendenizin söyliyecek bir sözüm yoktur. Tamamen kanundakini kabul ediyorum ve buna iştirak ediyorum. Yalnız bu kanunda iki safhayı noksan buluyorum. Biz İstanbul'dan harb esnasında bir çok zabitan davet ettik. Bu zabitan meyanında bir kısmı davete icabet etmemiştir. Bunlar hakkında bir ahkâm vazedilmemiştir. Halbuki İstanbul'daki zabitanın buraya gelmeleri ihtiyarî olmadığı için, davet olunanların behemahal gelmesi lâzım gelirdi. Şimdi biz İstanbul'da kaldı diye bunları tekaüde sevkediyoruz. Davetî vataniyeye icabet etmiyenler de bu meyanda tekaüd edilecek. Rica ederim, ihtiyariyle buraya gelemiyen zabitanla, davete icabet etmiyen bir zabit hakkında aynı muameleyi vazetmek doğru mudur? Ve âdilane midir, değil midir? Herhalde daveti vataniyeye icabet etmiyenler hakkında buraya ahkâm vazı lâzımdır.

Sonra efendim, daha büyük bir dert vardır ki o da bu kanunda yoktur. Mütarekeden sonra İstanbul'a hâkim olan hükümet, bittabi gayrı millîdir ve gayrı vatanidir. Bu, hepimizce malumdur. Bu hükümetlerin birincisini Tevfik Paşa Hükümeti teşkil eder. Tevfik Paşa Hükümetinden itibaren İstanbul'da gayrı meşru işler başlamış ve nihayete kadar öylece devam etmiştir. Mütareke bittabi harbe nihayet vermiştir. Mütareke vaziyeti harbe nihayet verdiği halde, evvelce İstanbul'da tardedilmiş veyahut tekaüde sevkedilmiş bir çok erkân, ümera ve zabitan sınıfı muvazzafaya nakledildi. Bunlar içerisinde terfi edenler de oldu. Sınıfı muvazzafa nakledilmiştir ve bunlar içinde tekaüde sevkedildiği tarih ile tekrar sınıfı muvazzafa nakledildiği tarih arasındaki fark muhassasatını alanlar da oldu ve bunlar İstanbul Hükümetinin devamı faaliyetince sınıfı muvazzaf dahilinde bulunmuşcasına istihdam edildiler. Bilâhare geçen müddeti hizmeti askeriyelerine zam suretiyle tekaüd edildiler. Halbuki mütekait zabitan, birinci sınıf ihtiyat zabitanıdır. Bermucibi kanun birinci sınıf ihtiyat zabitanı seferberlik ilân edilmeden tahtı silâha alınamaz. Mademki harbe nihayet vermiştir, seferberliğe nihayet vermiştir, Hükümetin bunları silâh altına davet ederek istihdam etmesi ve sınıfı muvazzafa nakletmesi, doğrudan doğruya kanuna tecavüzdür. Şimdi bu kanun madamki umumî bir tasfiye mahiyetindedir ve herşeyi görmek mecburiyetindeyiz ve bunları da bu kanun idhalen vaziyetlerini tesbit etmek ve geçen müddetlerini müddeti tekaüdiyelerine zammettirmek, matrut olup da sınıfı muvazzafa nakledilenleri vaziyeti sabıkalarına irca etmek ve terfi edenlerin terfilerini tanımamak zaruriyetindeyiz.

Bu arzettiğim esbap dolayısıyla bu kanuna bu esbap ilâve edilecek olursa, tabiatiyle, bu kanun mükemmel surette çıkmış olur ve suveri tatbikiyesinde de hiçbir kimse müşkilata maruz kalmamış olur. Mâhaza maddesi hakkında ayrıca maruzatta bulunacağımdan şimdilik sözüme nihayet veriyorum.

RÜŞTÜ PAŞA (Erzurum) — Efendiler; bendeniz bu mesele hakkında birkaç söz söylemek isterim. Harekatı milliyeye iştirak etmiyen zabitanı birkaç kısma ayırmak lâzımdır. Birincisi; hareketi milliye aleyhine teşkilata girenler. Bunları tekaüte sevketmek değil, kayıtlarını terkin etmek lâzım gelir. Belli başlılarını da cezalandırmak lâzım gelir. Bunu diğerlerine karıştırmamak icabeder.

İkincisi; davet edilipde gelmiyenler vardır. Bunları da Divanı harbe verip cezalandırmak iktiza eder,

Çünkü davet edilmiş, verilen emri ifa etmemiş, bunlara da ceza vermek lâzımdır.

Sonra (yetmiyoruz sesleri) Müdafai Milliye Vekili İstanbuldaki zabitanı ne suretle celp ve ne suretle davet etmiştir? Bu tezkereleri, bu emirleri birer birer görmek isterim. Arkadaşımızın söylediği gibi, ben de Trabzon'da bulunuyordum. Bir çoklarını geri çevirdiler. Bunlar intihar etmek teşebbüsüne kıyam ettiler. Çok çalıştıkları halde ve müteaddid defa arkadaşlarına hektub yazdıkları halde geriye çevrildi.

Sonra harekâtı milliye başladığı vakit Anadoludan birçok zabitan da muhtelif vesilelerle Anadoludan İstanbul'a savuştu. Bunları da tetkik etmek lâzımdır. Biz milli mücadeleye başladığımız zaman seferberlik ilan ettik. Sevahilde bulunan, Samsun'da, Trabzon'da bulunan bir takım zabitler, doktorlar vesaire hepsi İstanbul'a kaçtılar. Bunlar sonra geldiler. Bir iki derece terfi ettiler.

MUSTAFA BEY (Tokat) — O âdetimizdendir.

RÜŞTÜ PAŞA (Devamla) — Harekâtı milliyeyi de kısımlara ayırmak lâzımdır. Birincisi mütarekenin ibtidasından Erzurum - Sivas kongresine kadar olan zaman, sonra Sivas kongresinden itibaren Sakarya zaferine kadar olan zaman, sonra Sakarya zaferinden son zamana kadar olan zaman. Harekâtı milliye zabitanının yaptıkları hizmetleri bu zamana göre taksim etmek lâzım gelir, iki derecesi arkadaşım. Söylediğim gibi, mütarekenin bidayetinden son zamanlara kadar kolordu kumandanları erkânı harb reisleri hepsi bıraktılar gittiler. Erzurumda kolordu kumandanları yoktu. Bıraktı savuştu. Mevki kumandanı yok, ahzı asker şube reisi yok, kalem reisleri yok. Kimse kalmadı. Fırkada erkânı harb de bulamadık. Erkânı harbler de savuştu kimse kalmadı. Kolordu kumandanları da savuştu. (Allah selâmet versin sesleri) Sonra zaferler başladı. Sarıkamış, Kars alınınca anlaşıldı ki rütbe var, para var, bilmem ne var. Hepsi Erzurum'a doğru koşmaya başladılar. O vakitten evvel kimse gelmiyordu. Sonra kâmilen Erzuruma gelmek istediler. Eşya var filân var, para var. Hepsi Erzurum'a doğru gelmek istiyorlardı. Kimse Garp cephesine gelmiyordu. Garp cephesinde ordu teşkil ediliyordu. Zabitana lüzum var. Şark cephesinden istiyor. Şark cephesi, cephesinden Garp cephesine zabit gönderemiyordu. Sakarya zaferi olduktan sonra hepsi Garp cephesine koşmak istediler. İstanbul'da bulunan ümera, erkânı harb vesaire müracaat ettiler. Bana kolordu kumandanlığı veyahut erkânı harb reisliği verirseniz geleyim. Hepsi böyledir. Anadoluya gelenler hizmet için gelmedi. Bir rütbe kapayım, bir makam kapayım diye geldiler. İngiliz Muhipler cemiyetine girenler Amerika mandasını istiyenler de hepsi koştu geldi. (Alkışlar) Bunların hepsi oldular şimdi mücahid. Bir zamanlar mevkiini terkedip, rütbesini terkedip işe iştirak etmiyenler, şimdi bir taraftan tekaüde sevkediliyor. (Çok doğru sesleri)

ALİ SAİP BEY (Kozan) — Adalet onu icabeder ya...

RÜŞTÜ PAŞA (Devamla) — İlk zamanda rütbeliler rütbesini attı, koştu, mücadeleye iştirak etti. Şimdi bunlara kimse bakmıyor ki bütün bunlar hayatını feda edercesine ileriye atılmıştır. Bu gibi zabitanı takdir etmek, mükâfatlandırmak lâzımdır. Bunların da haklarını aramalıdır. Bir çok arkadaşlar var ki kendi başlarına cephe teşkil ettiler. Hiç kimse yok iken bir kumandan, başına bir kaç yüz kişi topladı, bir cephe tuttu. Bunları da takdir etmeli. Yani bütün safahatını, müdafaai Milliye ne vermiş, nasıl gitmişler. Bu tezkere bu emirler görülmelidir. Daha etraflıca tetkik edilmeli. Ona göre hakkı bir şey yapmış oluruz. Yoksa ihtiyatsızlık yaparsak kaş yapayım derken göz çıkaracağız. Bir çok zabitanı aleyhimize çevireceğiz. Şimdilik heyeti umumiye hakkında söyliyeceğim budur. Maddeler hakkında ayrıca söyliyeceğim.

MUSTAFA BEY (İzmit) — Hükümetin kudreti teşkilâtı idariyesiyle ölçülür. Bu teşkilât milletin ruhundan alınmazsa faide yerine zarar verir. Muvakkat tedbir ile zaman geçirirsek bu marazı idaremizi katiyen tedavi etmemiş oluruz. Yine bir çok müşkilât yolumuz üzerinde bulunur. Binaenaleyh terakki için ileriye varmak için tuttuğumuz yollara mani oluyor. Katiyen ileriye doğru yürüyemiyoruz. Daima ayağımız tutuluyor. İnkılâp zamanlarında millet terakkisine, refahına taalluk eden hususatı iyi düşünür, ondan sonra kararını seri verir ve o kararını artık tatbik eder. Artık o kararı ferdaya bırakır, terakki yollarına ileriye doğru yürür. Bu inkılâp vücuda geldi, bir çok zabitan koştu, canını hayatını verdi, şu zafer elhamdülillâh bize nasip oldu. Aradan aylar geçti, fakat biz maateessüf hâlâ ordu ile, zabitan ile uğraşıyoruz. O zaman bir karar verip o kararı ferdaya bırakıp terakki için çalışmamız lâzım gelirdi. O zaman mücazat sahipleri ceza görür, tekdir görür, Mükâfat görecekler de taltif edilirdi. Bu, seri kararlar alınması için pek büyük bir intibah olurdu. Maateessüf geç kaldık. Efendiler, milletimiz cidden necip ve pek yüksek itaat sahibidir. Fakat ilmü irfan sahasında ve sanayide geriyiz. O halde bir milletin esaslı olarak kendisini

muhafaza ve bâki kılacak şeylerden mahrum ve geriyiz. Fakat lehülhamd dünyada bir millet ve müstakil bir hükümet olarak yaşıyoruz ve inşallah bundan sonra da yaşayacağız. Fakat istinad ettiği ve esas kuvveti ordusudur. İlmü irfan sahasında terakki etmiş olsa dahi yine ordusuna şiddetli ihtiyacı vardır. Harici ve dahili ve inkılâbı muhafaza edecek o orduyu temizlemek, tasfiye etmek katiyen lâzımdır. Bunu ihmal etmek katiyen caiz değildir. Bunu ihmal ettikçe zararlar göreceğimiz şüphesizdir. Bundan dolayı teklif edilen bu kanun bendenize nazaran yedi kısımda tahlil edilebilir. Bu suretle hem adalet etmiş ve hem de bir takım kıymetli zabitanı bilüzum darıltmamış oluruz. Şunu bilmeliyiz ki efendiler, Meşrutiyetten beri bir çok inkılâp geçirdik. Maateessüf ilmü irfan müesseselerimiz bir çok sadmeye uğraşmıştır. Bu suretle ordunun ruhunu teşkil eden zabitan iyi tahsil görmemiş ve seri tahsillerle orduda hizmet başına çağrılmıştır. İlmü irfaniyle, yüksek tecrübeleriyle temeyüz etmiş yüksek zabitanımız vardır. Sui ahlâki varsa, onu her türlü irfan ve tecrübesinden istifade etmemek üzere çıkarmalıdır. Fakat ilmü irfan sahibi, mazbut ahlâklı ve bir çok hidematı mevcut zabitanımız vardır ki âtiyen bunlardan istifademiz olacağı şüphesizdir. Efendiler yetmiş şu kadar milyon Alman milleti ilmiyle, iktisadiyle, kudreti askeriyesiyle Umumi harbe girmişti. Harbi umumiye girdiği zamanlarda, hep gördünüz ki, harbi idare eden heyet bocaladı. Dört sene evvel tekaüde sevkedilmiş olan Hindenburg ordu başına getirildi. Bütün harbi nihayetine kadar o idare etti. Harbi idare ettiği gibi, geride vukua gelen bir çok ihtilâller dolayısiyle de ordusunu zarara duçar etmeksizin tekmil diğer memleketleri memleketi içerisine aldı. Binaenaleyh ordunun tasfiyesi ihmal edilmemelidir. Senelerce tecrübe edilmiş, kıymeti askeriyesi yüksek ve mazbut ahlâk sahibi olan bir çok askerler vardır, ki bunlardan millet âtiyen istifade edecektir ve istifade etmek de hakkıdır. Bununla beraber ordunun her türlü cereyanı siyasiden âri, mazbut bir ahlâk sahibi ve iyi bir seciyeye malik zevattan teşekkül etmesi memleketin selâmeti için elzemdir. Binaenaleyh İstanbul'da Kuvvayı inzibatiye, Nigehban, İngiliz cemiyeti gibi teşkilâta dahil olan zabitanı bilâ kaydü şart koğmalıdır. Bunlar ordudan çıkmalıdırlar. Efendiler elân bunlar namuslu askerler arasında duruyor; onlarla beraber üniforma taşıyor. Bunlar onlarla beraber üniforma taşımaya lâyık değillerdir. Âcilen bunlar ordunun içinden çıkmalıdır. Elân bunlar namuslu ordumuzun içerisinde duruyorlar. Çünki o zabitan öyle hissediyorlar ki; biz kabahatlıyız, binaenaleyh İstanbul'a doğru yürüyen ordu bizi mahvedecektir diye başlarını eğmişlerdir. Fakat efendiler bugün bize kalkıp bakıyorlar ve hiçbir şey olmadığı için «Ben namusluyum» diye geziyorlar.

ALİ SAİP BEY (Urfa) — Bir gün gelecek ki memleketin müdafaii onlar olacak.

MUSTAFA BEY (Devamla) — İkincisi; kuvayı İnzibatiyenin teşkilâtı mevcuttur. Fırkalar teşekkül etmiş ve o teşkilât defterleri bugün mevcuttur. Artık bunlar mevcut olduktan sonra bunların isimlerini alarak hiçbir sual ve cevap almaksızın kapı dışarı etmek lâzımdır.

İkincisi; bu teşkilâta kıtalariyle beraber iştirak edenler vardır. Yani kendi haberleri yok. Filân fırka filân teşkilâta memurdur. Filân batarya falan kıtaya merbuttur, diye teşkilâttta mukayyettir. Fakat, o zabitanın haberi yoktur. Bu zabitan kendisinin o kıtaya memur olduğunu anlar anlamaz firar etmişlerdir. Hatta teşkilâta dahil olan bu bataryaları Selimiye önünde gemilere koymuşlar, fakat kıymetli zabitanımız kendilerini denize atarak kaçmışlardır. Hatta ölmeyi de gözlerine almışlardır. Kendi milletine karşı kurşun atmak istememişlerdir. Binaenaleyh kıtasiyle beraber iltihak etmiş olan bu zabitan kıtasiyle vazifesine devam etmiş ise o zabit de nigehbancılar, kuvvei İnzibatiyeler gibi kapı dışarı edilmelidir. Ancak kıtasiyle gelmiş, vazifesi arasında kendisi Anadoluya geçmiş ise bittabi o da muvafıktır.

Üçüncüsü, efendiler; İstanbul'da ve memaliki müstahlasada bir çok zabitanımız vardır. Bu zabitan âtıl ve seyirci olarak kalmışlardır. Bittabi bunlar da kabahatli addedilir. Ancak kabahatin derecatı vardır.

Dördüncüsü efendiler; kendileri arzu etmiş gelmişlerken kabul edilmemişlerdir. Amma niçin kabul edilmemişlerdir? Kendi mensup oldukları sınıf kadrolarında münhal olmadığı için iade edilmişlerdir. Varını yoğunu satmış ve her an sebükbar bir halde Hükümetin emrine intizar edenler vardır. Bunlar da ayrılmalıdır. Bunlar da diğerleri gibi ceza edilmemelidir.

Beşincisi; hududu milli haricinde kalan bir çok zabitanımız vardır. Bizden izin aldılar gittiler. Müddeti mezuniyetleri esnasında oralarda istihdam edildiler. Bir müddet istihdam edildikten sonra oradan koğuldular, hakkı müktesebimiz vardır diye ordumuza geldiler. Onların da bugün orduda yerleri yoktur efendiler, bunlar da çıkarılmalıdır.

ALİ SAİP BEY (Urfa) — Reis Paşa Hazretleri; Beyefendi encümendedir ve bu mazbatayı imza etmiştir, mütalâalarını niçin orada söylemediler?

REİS — Efendim, hakkıdır, söz söyliyecektir.

MUSTAFA BEY (Devamla) — Bir de hududu millî haricinde Yemen'de bulunan zabitan vardır. Yemen'deki zabitan bugün arzusiyle orada durmuyorlar. İmam Yahya'nın şiddetiyle tevkif edilmiş olduklarından hiçbir suretle gelemiyorlar. Ancak bunlardan bazıları firar suretiyle gelebiliyorlar ve bir çokları orada mevkuf bulunuyorlar. Hükümetimiz bunların istihlâsı için çare bulmalıdır. Eğer çare bulunduktan sonra gelmezlerse onları da ordudan çıkarmak suretiyle muamele yapmalıdır. Diğer maddelerde de maruzatımı arz edeceğim.

REİS — Efendim. Recep Bey encümen namına söyliyecekler.

RECEP BEY (Kütahya) — Efendim, bu mesele hakkında ilk defa söz alan Ali Rıza Beyefendinin ilk tarizkâr kelimesinin bendenizde encümen namına hâsıl ettiği tahassüse cevap vermek istiyorum.

Ali Rıza Bey buyurdular ki; encümen bize getirdiği bu lâyihayı tanzim ederken yalnız idare fikriyle mülhem olmuş, adli esasatı nazarı dikkate almamıştır. Yani nevama idarei maslahat yapmıştır. Bu Meclise herhangi bir işi ihzar edip getirmek mecburiyetinde bulunan herhangi bir encümene böyle bir isnatta bulunmak biraz insafsızlıktır. Onun için evvelâ, bendenizi ve bu kürsüde temsil ettiğim encümeni bu isnattan tenzih buyurmalarını rica ederim.

ALİ RIZA BEY (İstanbul) — Estağfurullah efendim, isnat mahiyetinde değildir.

RECEP BEY (Devamla) — Encümen bu mazbatayı yapıp buraya getirdiği vakit - diğer bütün encümenlerde olduğu gibi - yaptığımız bir şeyin mükemmel olduğu iddiasında değiliz. Bu, heyeti Celilede ihtisas ve tecrübe eshabı olan zevatı kiramın efkâr ve nukatı nazariyle tekemmül edip bu suretle memleketin ihtiyacatına muvafık bir eser meydana gelecektir. Bizim yaptığımız iş, Heyeti Aliyenizde cayı münakaşa olabilecek surette bir zemin ihzar etmektir.

Efendim; asıl meseleye rücu ediyorum. Bendenizden evvel söz söyliyen rüfekayı kiram, hemen müttefikan bu kanunun vücut ve vücubu lehinde idarei kelâm ettiler. İfadelerinin teferrutanı nazarı dikkate almazsak, şu veya bu cihetten, şu veya bu noksan hakkında ifade buyurdukları esasatı maddelerin esnayı müzakeresinde nazarı dikkate almak üzere tehir etmeyi muvafık görürlerse, rüfekanın cümlesi sureti umumiyede bu kanunun müzakeresine ve kabulüne taraftardır. Esasen demin söz alıp söylemek istediğim bu idi. Herhangi bir kanunun heyeti umumiyesi hakkında müzakere cereyan ederken, o kanunun beca olup olmadığı ve memleketin bugünkü ruhuna ve ihtiyacına tekabül edip etmediğini izah etmek ve bunun esbabı mucibesinden bahsederek ruhuna hulûl etmekten ibarettir. Yoksa heyeti umumiye müzakeresinde maddelerin bütün teferruatı hakkında serdi mütalâa edilirse müzakerenin neticesi alınmaz ve hiçbir zaman müsbet bir netice elde edilemez ve hiç bir fikir muntazaman tebellür etmez ve uzun bir zaman gaib edilir. Bendeniz de bu esasa tevfikı hareket ediyorum. Rüfekayı kiramın maddelere taalluk eden mevad hakkındaki mütalâalarına bu esası sui istimal ederek cevap vermek istemiyorum. Maddelerde, her kelime hakkında söyledikleri şeye encümence bu babda ne düşünülmüş ise tamamen cevaplarını arz edeceğim. Heyeti Celilenizi tatmin etmediği takdirde, bittabi netice reyi âlilerine menuttur. (Çok doğru sadaları) Usulü müzakereye ait bu noktai nazarı arzettikten sonra, yine usule dair ufak bir noktaya temas edeceğim.

Encümenimiz âzayı muhteremesinden bulunan İzmit Mebusu Mustafa Beyefendi buraya çıktılar. Bizimle encümende aynı mesele hakkında aynı salâhiyetle, aynı serbestiyle müdavelei efkâr etmiş ve fikirlerini dermeyan etmiş bir arkadaş sıfatiyla ifadei kelâm etmediler ve ellerinizde matbu nüshalarda gördüğünüz vechile, imzaları bulunduğu halde, sarahaten aleyhinde idarei kelâm ettiler. Bendeniz bunu anlayamadım. Eğer hakikaten lâyihai kanuniye aleyhinde iseler veyahut bazı nıkat hakkında başka türlü bir düşünceleri varsa onu, o zaman dermeyan ederlerdi ve Heyeti Umumiyenin de böyle mühim bir zamanını sui istimale mahal kalmazdı. (Handeler).

Efendim, arzettiğim gibi zamanı sui istimal eetmemek için diğer nukat hakkındaki cevaplarımı maddelerin müzakeresine tehir ediyorum. Rüfekayı kiramın gösterdiği tezahürattan istihraç ettiğim neticeye göre bu kanunun heyeti umumiyesinin aleyhinde bulunan hiç kimse yoktur ve büyük bir cidal devri geçirdiğimiz esnada bu cidale kısmen bigâne kalmış ve kısmen de fenalık etmiş adamların mukadderatına taalluk eden bir kanundur. Böyle milletin mukadderatına hâkim olan bir meseleyi bisud addetmesi mevzuubahsolamıyacağı için tabii surette kanunun heyeti umumiyesini kabul edeceksiniz. Onun için istirham ederim. kanunun heyeti umumiyesinin müzakeresi reye konulsun ve maddelerin müzakeresine geçilsin.

FERİT BEY (Kütahya) — Efendim; her fasla ayrılmış olan zabitanın adedi hakkında encümenin, takriben olsun, bir malûmatı var mıdır? Bu ne miktar zabitan üzerine icrayı tesir edecektir?

RECEP BEY (Devamla) — Efendim, bu suale iki tarzda cevap vereyim. Birisi; buyurdukları gibi her faslın rakamını müsbet olarak ifade: İkincisi de, bu rakamları öğrenmekten hâsıl olacak faideyi temin etmek esasıdır. Bendeniz, rakamlar üzerinde cevap vermek ve esas fikri de bu rakamlar hakkında verilen cevap vasıtasiyle temin etmek isterim. Bir harp devrinden sulh devrine intikal etmiş ve bir intikal devri yaşamış olan ve muhtelif hareketlerde ve bazıları da muhtelif tehlis vaziyetinde bulunan ordu aksamının erkama müstenit netayicini alamadığım, bendenizin müracaat ettiğim Müdafaai Milliye Vekâletinin aid olduğu dairesi bildirmiştir. Bu, malumu âliniz İstanbul'da da muhtelif safahat arz ediyor. İlânı meşrutiyetten beri terkettiğimiz mevakide bulunanlar da vardır. Müdafaai Milliye Vekâleti yeni teessüs etmiş bir makam olduğu için, rakama müstenit ve behemehal şu kadar diye bir rakam bildirmesine imkân yoktur. Eğer bu kanun kabul edilirse 1 000 - 1 500 kişilik heyeti zabitanın ordudan çıkması mevzuubahis olacağını ifade etmiştir. Bu , rakama ve kati hesaba müstenit olmıyan bir ifadedir. Bu suale Ferit Beyefendinin irat buyurdukları bu suale bir de fikir ile cevap vereyim. Beyefendiler, bu suali sormakla şunu anlatmak istiyorlar ki; ordumuzun zabitan saflarında ve zabitanın miktarı kemmisinde ne tesir hasıl edebilir?

Efendim; malumu âliniz sulh devrine intikal ettiğimiz zaman onun mufasal bütçesini, muafassal 340 bütçesini bir iki ay sonra cetvellerde göreceksiniz. Sulh için tasavvur edilen Müdafaai Milliye bütçesinde ordu kadrosunda bize muktazi zabitan tamamen tefrik edildikten sonra, takriben 3 900 zabit, emre tâbi zabitandan hariç kalıyor. Bunlar da arzettiğim rakama göre takriben 1 500 adedi cidali milliyeye Anadolu davasına iştirak etmemiş olanlar. Bunların içinden bittefrik demin arzettiğim rakama tenezzül edecek. Geriye 2 000 küsur zabit kalacaktır ki bunlar en müşkil zamanda hizmet etmiş anasırdan mütecekkil olduğundan aynı akibete maruz kalmaları endişesi Müdafaai Milliye Encümeninde tezekkür edilmiştir. Bunların çarei hallini bulmak için gayet esaslı bir düşünceye müstenit tekaüt veya başka bir kanun yapılarak herhangi bir suretle ordudan çıkacak ve çıkmak mecburiyetinde bulunacak zabitanın hayatlarının temini ayrıca bir mesele olarak telâkki edilmiştir. Encümen bu mesele için sureti mahsusada tetkikat yapacak Heyeti Umumiyenize arzedecektir. Demek ki Ferit Beyin buyurdukları bu kanun mucibince İstanbul ve memaliki müstahlasada kadrodan çıkacak olan zabitanın ve hatta ondan sonra tekrar sefere rücu edebilecek ordumuz zabitanının kıymeti kemmiyesince hiçbir kuvvet gaib etmiyecektir.

ARİF BEY (Eskişehir) — Efendiler; ordumuzun zabtu rabtı memleketimizin menafii âtiyesiyle alâkadar olan bu mesele için Meclisi Âli esaslı bir karar verebilmek ve bunun için de mücadelei milliyeye iştirak etmemiş zabitanın hareketleri hakkında bir fikir derpiş edilmek zaruretindedir, zannediyorum. 3-5 bin zabitin içlerinden bir takımlarının idamiyle, bir takımlarının da askerlikten tardiyle, diğer bir takımlarının da tekaüde ihraciyle verilecek karar, zannediyorum ki, öyle kolayca verilemez. Bunun içindir ki müsaadenizle bazı maruzatta bulunmak isterim.

Efendiler, Anadolu inkilâbını iyice tetkik ve mütalâa edebilmek için bunu üç devreye ayırmak lâzım. Bunlardan birincisi kıyam ve isyan devridir. İkincisi intizam devridir. Üçüncüsü, istiklâl ve istihlâs devridir.

Bunların en mühim olanı birinci devredir. Çünki birinci devre Hükümetsizlik devri, anarşi devridir ki; ancak bu devrenin istikrarı sayesinde ikinci devre intizam devrine geçmek mümkün olabilmiştir. Binaenaleyh bugünkü muvaffakiyetlerimizi, muzafferiyetlerimizi en ziyade ihtilâl devrinin fedakâr kahramanlarına medyun kalmak mecburiyetindeyiz. Çünki onlar gayret ve azimde bulunmamış olsalardı biz muntazam bir ordu teşkil edemez ve bir hükümet tesis edemez ve idare makinemizi muntazam surette işletemezdik. Efendiler, memleket duçarı tehlike ve her taraftan duçarı hücum olduğu zaman - ki 1335-1336 seneleridir - o zaman İstanbul düveli itilafiye tarafından işgal edilmiş ve Meclisi Mebusan dağıtılmış ve her türlü tahkirata maruz kalmıştı. O zaman millet, kendi mukadderatına kendi vaz'yed edebilmesi için Meclisi küşada karar verdi ve bütün vatandaşları bilâistisna muhafazai namus ve memlekete davet etti. 1336 senesi nihayetinde bile - Reisisâni Fuad Paşa Hazretlerini işhad ederim - Geyve boğazında bütün bir alay heyeti zabitanı ile, makineli tüfenkleriyle, cephaneleriyle, herbir şeyleriyle gelmiş, bizim Anadolu kuvayı milliyesi tarafına iltihak etmişlerdir ve yine 30 - 40 tane zabit ayaklarına çarık takmış, giymiş, gelmiş devlete icabet eylemiş, Ali Fuad Paşa Hazretlerine iltihak eylemişlerdir. Binaenaleyh bunlara tezkere yazmak mecburiyetinde değildik efendiler. İlân etmiştik. Her taraf, herkes bilâistisna müdafaai memlekete koşacaktı ve netekim alayla gelmişlerdir ve tekmil bir alay, bütün teşkilâtiyle gelmiş kuvayı milliyeye iltihak etmiştir. 70 nci alaydır, size işhad ederim. 11 nci fırka safhai harbe girmiştir koca bir alay.

ALİ RIZA BEY (İstanbul) — Kuvvei inzibatiyeden idi o alay, öyle iştirak etti.

ARİF BEY (Devamla) — İşte o zamanlar efendiler - yani millet, hürriyet ve istiklâl arzu eden bütün vatandaşlarını muhafazai namus ve müdafaai vatana davet ettiği vakit - o zaman binlerce erkân, ümera ve zabitan İstanbul'da bulunuyordu. Bunların bir çokları gelmişler ve mücahedei milliyeye iştirak etmişlerdir. Fakat bunların bir çokları efendiler; gelmek şöyle dursun, muhalif teşkilât yapmışlar, gelmişler Geyve Boğazına, Bandırma'ya, Düzce'ye, Bolu'ya, şuraya, buraya, oralarda bize karşı top tüfek atmışlardır.

SAHİP BEY (Kozan) — Bunları da mı tekaüd edeceğiz?

ARİF BEY (Devamla) — İkincisi efendiler; ikinci kısım, bunlar; zaif kalbli insanlar. Gayretsiz, hamiyetsiz, seyirci kalmışlar, neticeye intizar etmişlerdir; bakalım bu Anadolunun neticesi ne olacaktır, istikbali ne şekil alacaktır diye bakmışlardır. Birinci, ikinci İnönünün ve nihayet Sakarya muharebatını görmüşler, ondan sonra müracaata başlamışlardır. İşte bu suretle seyirci kalıp da veyahut bize karşı olan muhalif teşkilâta dahil olup da bilâhare bize iltihak etmek kolayını bularak - birer vesile bularak - bir gün Anadoluya gelmiş, mühim vazifeler almış ümera ve zabitan vardır. (Terfi de etmişlerdir sesleri) Hatta terfi dahi etmişlerdir. İşte bu lâyihanın Meclisi Âlinize arz ve takdimindeki maksadı yegâne budur. İçimizde böyle zabitan vardır. Bunların bir an evvel içimizden defolup gitmeleri lâzımdır. Aksi takdirde ordumuzun asil, necip, fedakâr çocuklarını gücendirmiş olursunuz. (Doğru sesleri) Binaenaleyh bu kanun müstacel dir. Mühimdir. Yalnız maddeler hakkında bir şey arz etmiyeceğim. Eğer bu yapılan ceza Meclisi Âlice gayri kâfi görülür ve eğer hakikaten bilfiil mücahedei milliyeye muhalif olarak çalışmışlar için daha başka ceza, ağır bir ceza teklif buyurulursa ona bir şey diyemem. Encümence hepsi düşünülmüş ve yapılmıştır. Bugün 3-4 yüz tane bu kabil zabitan vardır. Divanı harblerce aylardanberi bunların hükümleri bir neticeye rabetedilmemiş, edilmemiş, edilmemiştir. Zaten bunların müsellehan orduyu milli aleyhine hareketleri sabit olmuş olursa bunlar kanunen idam edilirler. Bu teşkilâta dahil olmuş ve fakat iştiraki sübut bulmamış onlar için de encümence bunlar, sinlerine bakılmaksızın, tekaüde sevkedilecektir. Yoksa cürmü kanunen sabit olduktan sonra idam muhakkaktır. Bunlar kanunen zaten idam olunurlar.

ALİ RIZA BEY (İstanbul) — Zimedhal değilse?.

KÂZIM PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (Karesi) — Efendiler, ordumuzun 1340 senesinden itibaren tabi olacağı hazari kadroya istinaden halen elimizde 3 000 küsur zabit ve 1 600 kadar da mensubini askeriye vardır. Yani mecmuu 5 000 küsur ediyor. Bu 5 000 küsur kişi için ordu kadrosunda - dahil olacağımız hazari kadroda - yer olmadığı gibi, âtiyen de bir seferberlik olsa, yine bunlara bir ihtiyaç hasıl olmıyacaktır. Netekim Anadoluda mevcut bulunan zabitan büyük muharebeyi yaptılar. Yani bunlar kâfi geldi. İstanbul'da 5 000'i mütecaviz zabit vardı. Onların vücuduna hiç ihtiyaç hâsıl olmamıştır. Yani hakikaten 5 000 kişi fazladır. Şimdi bu 5 000 kişiyi, ordunun kadrosu haricine çıkarmak lâzım geliyor. Fakat biz esas itibariyle milli mücadeleye iştirak etmemiş İstanbul'da, ki elimizdeki kanunlara göre, bunları tekaüde sevkedemiyoruz. 25-30 seneyi ikmal edenleri kendi arzulariyle tekaüde sevkediyoruz.

Bir de sicillât vardır, tahdidi sin vardır, ahvali sıhhiye vardır, ki yani bu dört şey ile tekaüde sevkedebiliriz. Bugüne kadar elimizde mevcut olan kanunların müsaadesi derecesinde marttan bugüne kadar uğraştık. Bin kadarını tekaüde sevkedebildik. Fakat tabii hepsi tekaüt olunamadı. Yani daha bir çok tekaüde sevkedilecekler vardır. Bunun için de fevkalâde kanun ile ordunun tasfiyesine medar olabilecek bir tedbir düşündük; İstanbuldaki zabitandan kuvayı İnzibatiyeci, Kızıl hançerci, Nigehbancı gibi cemiyetlere iştirak etmiş olanların cezası, zaten onlar isyan etmiş mahiyette oldukları için, bunların cezası ağırdır. Bunların hepsini ben Divanı Harbe verdim. Fakat Divanı Harbde bunların bir kısmı ceza gördüler. Bir kısmı da Divanı Harbe ibraz ettiği vesaikle ve gösterdiği sahitle, âmirinden emir almış, şöyle olmuş, böyle olmuş diye bir ceza görmediler.

Bazı arkadaşlar bunlar hakkında en ağır ceza yapalım, biaman davranalım diyorlar. Fakat efendiler ağır ceza bir hükümle olacaktır. Divanı Harbin hükümleri bizim arzu ettiğimiz cezaya kâfi gelmedi. Netekim bir kısımları beraet etmiştir. Eğer bu kanun kabul edilecek olursa bu kuvayı İnzibatiyeden kalmış olanlar, hiç olmazsa ordu kadrosu haricinde kalacaklardır. Bundan daha ağır bir ceza yapabilmek için Divanı harblerden hüküm almak lâzımdır. Halbuki bunlar Divanı Harbden çıktılar, ceza görecekler. Zaten on sene, on beş sene hüküm giyenler cezalarını gördüler. Fakat görmiyenler de var, bunlar duruyor. Bunların herhalde ordu haricine çıkarmak için bu tarzda bir kanuna ihtiyaç vardır. Bundan daha ağır bir ceza,

idari olarak bir makama zannederim, ki verilemez. Nigehban, Kızılhançerci olanlar da bu meyana dahildir.

Bazı arkadaşlarımız umumi mütalââtı esnasında; vaktiyle Anadoluya gelip te sonra makamlara geçenler var dediler, doğrudur. Vaktiyle İzmir işgal edildiği zaman Anadoluda kimse kalmamış idi. Mevcutlardan bazıları da korktular, kaçtılar. Kalanlarla da iktifa olunamadı. Malûmu ihsanınız, yine İstanbul'dan şuradan buradan tedrici surette iltihak edenler oldu. Bunlar meyanında Birinci, İkinci İnönün'de, Sakarya'da ve son harekâtta şehid olanlar da oldu. Birinci İnönünde, Sakarya'da, Afyon muharebesinde şehit olanlar, yaralananlar oldu. Bunların hepsi günahkâr addedilmemeli, velev ortasında olsun, milli mücadeleye gelip muharebelere iştirak etmek suretiyle memlekete hizmet etmiş olanları seyyan, yani diğer hiç gelmiyenlerle müsavi addetmemeliyiz. Bidayette bunların bir kısmı ihtimal şaşırdılar, millet te öyle idi. Malûmu âliniz her tarafta bir tereddüt vardı, herkes şaşkın idi. Fakat bunlardan vaktiyle Anadoluda olup da İstanbul'a kaçmış olanlardan tekrar gelmek istiyenlerin hepsini Divanı Harbe verdim. Yani bunlar affedilmemiştir ve firari cezası görmüşlerdir. Fakat Sakarya muharebesinden evvel ufak rütbeli, büyük rütbeli bir çok zabitan geldi. Sakarya muharebesinden sonra 1338 senesi bidayetinden itibaren büyük rütbeli zabitan Anadoluda bulunanlara hasrettik. İstanbulda bulunup'ta gelmemiş olanlar, ümera, erkân sınıfı gelmiyecektir dedik ve o güne kadar ordumuza sokmadık. Bugün dahi Mudanya mütarekesinden sonra tek tük bir kaç kişi İstanbul'da vazife deruhde etmişlerdir. Onlar da bu kanunun dairei şumulü haricinde kalmıyacaklardır. Mudanya mütarekesinden sonra erkân, ümeradan pek mahdut kimseler tavzif edilmiştir.

İstanbuldan gelip de kabul edilmiyenler vardır diye bazı arkadaşlar söylediler. Ne gibi şerait tahtında gelmiş, bunlar gayri muayyen surette vapurlara, gemilere binerek gelirlerdi. Bunların içlerinden fenaları zuhur ediyordu. O zaman müşkil zamanlardı Hepsine böyle geliniz diyemezdik. Orduyu ifsad edebilir, milleti ifasad edebilir diye bunları içeriye sokmadık. Bazılarının mağdur olacaklarını düşünerek, İstanbulda kalsınlar, haklarında tahkikat yaparız, ondan sonra alırız demiştik. Ondan sonra tahkikat yaparak alınmışlardır ve bundan dolayı orduya fesat girmemiştir. Memleketin şurasında burasında fesat ve isyanlar olduğu halde, hamdolsun ordunun içerisinde bir şey çıkmamıştır. Bunun sebebi de tedbirli ve ihtiyatlı olarak İstanbuldan zabit getirilmiş olmasıdır.

Umumi olmak üzere kanunun heyeti umumiyesi hakkında mütalâam bundan ibarettir. Maddelerin müzakeresine geçilirse yine her maddede arzu edildiği takdirde ayrıca cevap veririm. Veyahut şimdiden sual soracak arkadaşlarımız varsa onlara da cevap veririm.

HACİM MUHİTTİN BEY (Giresun) — Efendim, Edirneden geçmiş de Bulgaristanda kalmış ordumuzun mühim bir kısım uzuvları vardır. Bunlar yeni yeni gelmişlerdir. Bir kısmı da gelememişlerdir. Bunlar hakkında ne düşünüyorsunuz?

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Efendim, esarette olup ta..

HACİM MUHİTTİN BEY (Giresun) — Esarette değil efendim. Edirne'den Bulgaristana kaçmış olanlar vardır.

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Hudut haricinde demek. Hudut haricinde kalanlar veya esarette kalmış olanlardan harekâtı milliyeye başladığımız tarihten sonra gelmiş olanları tabii bir kayıt ve şerait altında kabul edebiliriz, tekaüd etmiyebiliriz. Daha evvel hudut haricinde kalmış, gelememiş. Biz Bulgaristandan top getirdik, cephane getirdik. Bir zabit bu memlekete hizmet etmek istediyse behemehal gelebilirdi. Fakat esir ise, mahkûm ise, mahpus ise bittabi gelemezdi. Yok Bulgaristan'da kendi keyfi için kalmış, o gelebilirdi.

HACİM MUHİTTİN BEY (Giresun) — İkinci maddenin (A) fıkrasında (Maddeye gelmedik sesleri)

REİS — Maddelerde sorarsınız.

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Maddelerde arz ederim.

SAİP BEY (Kozan) — Paşam; düşman âmaline hizmet etmiş adamları tekaüd ediyorsunuz, bugün bunlar birinci sınıf ihtiyat zabitidir. Yani lüzumunda bunları tekrar orduya alacaksınız. En ziyade orduda 30-40 sene hizmet etmiş, âzasını kaybetmiş bir zabiti de tekaüd ediyorsunuz. O halde namuskâr bir zabitle, düşman âmaline hizmet etmiş olan bir zabit nasıl müsavi olarak tekaüd ediliyor? Tekaüdlük demek mükâfat demektir. Hizmetin mukabilidir.

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Efendim, bu birinci madde ara maddesidir. Cezaen takaüd edilen bir adam seferberlikte dahi Orduda tavzif edilmez.

SAİP BEY (Kozan) — Takaüd maaşı alıyor.

KÂZİM PAŞA (Devamla) — Efendim, bunları Divanı harbe verdik. Bunlardan en ağır ceza ile tecziye edilmesi lâzım olanlar tecziye edilmişlerdir. Elimizdeki kanuna göre bunların bir kısmı kalmışlardır. Bunlar Divanı Harbe vesaik ve şahit getirmişlerdi. Yani

hükmen ve kanunen ne ceza görebileceklerse görmüşlerdir.

ALİ RİZA BEY (İstanbul) — Paşam; buyurdunuz ki, Nigehbancı zabitanı Divanı Harbe verdik. Divanı Harb bunların bir kısmını tecziye etti. Bir kısmını beraet ettirdi. Şimdi bendeniz şöyle düşünüyorum. Bugün Nigehbancı olduğu halde beraet eden bu zabitanı tekrar Nigehbancı telâkki ederek umum meyanında bunları da tekaüde sevkedeceksiniz ve bugün kanaatiniz bunların sureti katiyede Nigehbancı olduğunu kabul etmişsinizdir ve bunlar da tekaüt ve istifa kanununun fevkinde ve onun tayin ettiği müddeti hizmeti nazarı itibara almaksızın behemehal tekaüde sevkedilecektir. Pekâlâ biliyorsunuz ki; tekaüt veya istifa etmiş zabitan birinci sınıf ihtiyat zabitanıdır. Birinci sınıf ihtiyat zabitanı herhangi bir seferberlikte silah altına alınır. Siz memlekete ihanet etmiş, İngilizlerle teşriki mesai ederek memlekete ihanet etmiş olan Nigehbancı zabitanın ordu saflarında hizmetlerine nasıl razı olursunuz?

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Şimdi cevabını arz ettim. Cezaen tekaüd edilmiş olanlar hiçbir sebeple, hatta seferberlikte dahi tahtı silaha alınamazlar.

ALİ RİZA BEY (İstanbul) — Hangi kanunnamede?

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Tekaüd kanunnamesinde dahi böyledir. Fakat tahdidi sin dolayısiyle, yani tekaüd ve istifa kanunu mucibince tekaüd edilenler hiçbir vesile ile seferberlikte dahi orduya alınamazlar. Binaenaleyh buyurduğunuz kanunen zaten müeyyedtir.

REİS — Efendim, kanunun heyeti umumiyesinin müzakeresinin kifayesine dair bir çok takrirler vardır. müsaade buyurursanız okuyalım.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Vekil Paşa Hazretlerinin izahatından sonra bendeniz takririmden vaz geçiyorum.

Riyaseti Celileye

Heyeti Umumiyesi hakkındaki müzakeresinin kifayetinin reye vazını teklif ederim.

20 Eylül 1339
Ertuğrul
Dr. Fikret

REİS — Efendim, Süleyman Sırrı Bey takririni geri aldı. Diğer takrirlerin kaffesi heyeti umumiyesi hakkında müzakerenin kifayetiyle maddelere geçilmesine dairdir. Binaenaleyh bu takriri reyi alilerine vazediyorum. Kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. Kabul edilmiştir efendim. Maddelere geçiyoruz.

Efendim, şimdi birinci madde hakkında söz istiyenler şunlardır: Dr. Fikret Bey (Ertuğrul), Halit Bey (Kastamonu), Vehbi Bey (Karesi), Ali Riza Bey (İstanbul).

Efendim, müsaade ederseniz on dakika teneffüs edelim, sonra yine devam edelim.

Hitamı Celse
Saat : 3,10 sonra'da

ÜÇÜNCÜ CELSE

Küşat Saati : 3,40 (sonra)

REİS : Reisisâni Ali Fuat Paşa Hazretleri

KÂTİPLER : Mahmut Bey (Siirt), Fahri Rıfkı Bey (Bolu)

REİS — Celseyi açıyorum. Şimdi birinci maddenin müzakeresine başlayacağız. Buyurun Recep Bey.

RECEP BEY (Kütahya) — Efendim; şimdi müzakeresi başlıyan birinci maddenin hükmü gayet çetindir. Bunu biz Encümende müzakere ederken intikal etmiş idik. Filhakika bugün bazı rüfekayı kiram, bilhassa bunlardan bir aziz arkadaşımız bu maddeyi o kadar ağır ahkâmı adalete, mülki millete münafi ahkâmı ihtiva ediyor ki ben bunun yazısını bile okumaya tahammül edemiyorum, dedi. Bu arkadaşımın ve bu gibi beyanatta bulunan arkadaşların bir hissi vatanperveri ile ifadelerini takdir ederim. Rüfekayı kiramın hissi vatanperveriyelerindeki yüksek heyecanı bütün ruhumla takdim ederim. Fakat demin Ali Riza Bey biraderimizin tariz buyurdukları şeylerden dolayıdır ki bu maddeyi takip eden mevadda Encü-

mence tesbit ederken hem memleketin ihtiyacatından ve hem memlekette hizmet etmek zamanında bu hizmetten nükûl edenlerin tecziyesinden ve hem de aynı zamanda fikri adaletten mülhem oldu. Efendiler; dikkat buyurulursa bu kanunun yalnız şimdiki Türkiye hudutları haricinde kalan memalik ahalisinden olup ta memleket haricinde kalmış olanlar ve son cidalde Anadolu'da hizmet etmiş olanlara ait olanlardan ihtiyar edilen ahkâmında başlıca üç safha mevcuttur. Bu üç safhayı muhtasaran mütalaa ettikten sonradır ki; birinci maddenin ihtiva ettiği bir cümle üzerinde esaslı fikirler dermeyan olunur. Efendiler, Anadolu'da kıyametnümun cidal devam ederken zabitanımız başlıca üç safhada idi. Bunlardan birisi daveti vataniyeye; daveti vataniye derken hiçbir zaman bir arkadaşın, bir mebusun, bir vekilin, bir nazırın imzası altında yazmış olduğu mektubu murat etmiyorum; sırf vatanın, Anadolu'nun afakında tanınendaz olan ve buradaki faciaengiz vakıaya, faciayı maceraya iştirak hususunda bütün bu vatana davet etmek üzere davet eden lisanı murad ediyorum. Bu davet vukubulduğu zaman buraya gelip iştirak eden zabitan şimdi tasnif etmek istediğim zabitanın birinci safhasını teşkil ediyorlar. Onlar milletin hissiyatı minnetini almışlardır. Lisanı millette hissei tekrimlerinden almıştır ve ebediyen yadı hatıralarında, yadı minnetinde kalacaktır. Bundan sonra gelen safha yahut sınıf; sınıf haricî, zabitan sınıfı Anadolu haricinde alelıtlak İstanbul'da memaliki müstahlasada, Yemen'de, İran'da şurada ve burada bulunanlardır. O zabitan da arzettiğim lisanı manevî üzerine, bu lisanı manevii vatan üzerine bunu kendi vicdanlarına bir ikaz, bir davet şeklinde kabul ederek bunlar oldukları yerden buraya koşmamış ve oldukları yerlerde, şehirlerde sakinü sâkit kalmıştır. Fakat bunlar hiçbir vakit, bu ikinci sınıfa tefrik ettiğim zabitan, hiçbir vakit Anadolu'daki cidalin aleyhine fiilen çalışanlardan veya çalışmakta olanların vücuda getirdikleri teşkilâta dahil olmamışlardır.

Bundan sonra üçüncü sınıf gelir. Bütün arkadaşların ifade ettiklerinden mülhem olarak, bunları onların bu maddenin manasını heyecana, isyana teşvik edenler vardır ki, onlar bu davete kuvvei inzibatiyeyi davet eden sınıftır ki, o sınıf demin arzettiğim teşkilâta, kuvvei inzibatiyeye vesaireye girenlerdir. Hiç şüphesiz birinci sınıf olarak arzettiklerimizi vicdanı millet aleyhine tekrim ve taziz edecekse, bu üçüncü sınıf olarak arzettiklerimi de hiç olmazsa tahtie ve tecziye edecektir.

Şimdi bu üzerinde bulunduğumuz birinci madde, bu arzettiğim üçüncü sınıfın vaziyetinden bâhistir.

Şimdi meseleyi bu üç kısımda bu suretle mütalâa eden bir encümenden ve o encümenin ifadei meramı olarak bendeniz o nama arzediyorum, efkârından bahseden bir mazbata muharriri beyden hiçbir vakitte bu maddenin şurada yazılmış olan şekliyle Heyeti Celileye teklif edilmemesi fikri zahib olurdu. Evet efendiler, biz bu maddeyi yapan vekillerle istişare ve müzakere ettik. Bu maddenin şümulünün kimlere de ait olacağını sorduk. Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri demin kanunun esnayı müzakeresi hakkında da buyurdukları gibi, Encümene temin etti ki, biz kuvayı inzibatiye namı altında bu veya şu namı altında olan bütün teşkilâta göre zabitanı isimleriyle Adliyei askeriyeye teslim ettik. Onlar mehakimi askeriyede cezalarını görmüşlerdir. Bunlar yaptıkları cürümlerin derecesine göre - «tabiî bu bir adliyei askeriye meselesidir» bunu arzetmiyeceğim, yalnız, Derecei cürümlerinin teferruatı hakkında mütalaa arzetmiyeceğim - bunlar yaptıkları cürmün derecesine göre cezalarını görmüşlerdir. Yalnız efendim, herhangi bir mevkii hükümde bulunan hükkâmın hükümlerini verirken kendilerinin mülhem oldukları esasat mutlak bir fikri adalet olduğu için, bu fikri adaletin tatbiki hususunda olduğu için, bu fikri adaletin tespit ve takriri için, adalette alelumum ve bir takım usuller mevcut olduğu için, bu kavaidin herhangi bir noktasının noksanından dolayı bu yaptıkları büyük cürmün cezasından kurtulanlar, tebrie edenler vardır, buyurdu. Hatta bunlar zaman zaman Ankara'ya ve şuraya buraya gelip makamatı askeriyeye müracaat ediyorlarmış. Biz şu kadar senelik yüzbaşıyız, binbaşıyız, işte bizim kocaman bir de beraetimiz var. Haydi bakalım, bizi kim ihbar etmişse şimdi onun hakkında dava ediyoruz ve onları mahkemeye sevkediniz diyorlar.

AHMET FERİT BEY (Kütahya) — Kanunen tart lâzımdır.

RECEP BEY (Devamla) — Ve bundan başka onların mahkemeye sevki de kâfi değil... Ben bu kadar zamandır zabitim, işte ben huzuru hâkimde tebrie etmiş bir adam vaziyetiyle huzurunuza geliyorum, bizim kanunen şu veya bu kadar seneden ibaret olan hizmetimizi nazarı itibara alarak bizi ikdar etmek mecburiyetindesiniz, diyorlar. Efendiler; bu vaziyet karşısında, yalnız mehakimi askeriyenin ahkâmı resmiyesi ile hareket etmek mecburiyetinde bulunan makamatı askeriye ne yapacak? İşte Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri, biz Encümende kendile-

riyle görüşürken bu hususta noktai nazarlarını teşrih etmişlerdir ve kendileri herhangi kuyudat ve ihbarat ile şu veya bu teşkilata girdiği anlaşılmış ve işitilmiş olan insanlar vardır, ki bunlar kurtulmuşlardır. İşte bu nam ve şüphe altında kalanların hepsini tekaüde sevketmek istiyoruz, dediler. Hepsinin birden ordu ile nisbetlerini kesmek istiyoruz ve onun için de bu kanunu yapın dediler.

DR FİKRET BEY (Kozan) — Maaş veriyorsunuz.

RECEP BEY (Devamla) — Müsaade buyurunuz, rica ederim efendim.

Elbet maaş vereceğiz. (Gürültüler) Müsaade buyurunuz efendim, rica ederim. Efendim, mehakimi askeriyede tebrie etmiş olanlara şâmil olmak üzere biz bu maddeyi teklif ettik. Bir zat, ki bir mahkemeye gitmiş, orada beraet kararı almıştır ve fakat filan zabitin, filân şeyin ihbarı üzerine bu zabitin kuvayı inzibatiyeye veya buna müşabih teşkilâta giren vesaire vesaire gibi zevatın lisanı kanundan kendilerini kurtarmış oldukları için, başka bir lisanı kanun ile hiç olmazsa bundan sonra vücuda gelecek millî ordu içerisinde hizmet etmemelerini teminen bu madde vücuda getirilmiştir.

Bazı arkadaşlar buyuruyorlar ki, bunların içerisinde Kızıl Hançerciler, Halaskâr zabitan grupu mensupları ve şu veya bu nam altında teşekkül ederek bu memlekete zarar ika etmiş veya tahribat yapmış olanlardan eski teşkilât adamları vardır. Efendiler, yeni doğan yeni Türkiye Devleti kendisine karşı ikaı cürmetmiş olanlara ceza tertib eder.

AĞAOĞLU AHMET BEY (Kars) — Hiçbir zaman!..

RECEP BEY (Devamla) — Müsaade buyurun. Herhangi bir Kızıl Hançer, Halaskâran cemiyetine girdiğinden dolayı değil, Anadolu'da bu hadisat, bu muazzam muharebat cereyan ederken, buraya gelmemiş ve gelmemiş olduktan başka da, şu veya bu suretle bugünkü teşkilâta fenalık etmiş olanlara karşı silâhı cezasını istimal eder. Vaktiyle herhangi bir tesir altında, Kızıl Hançer namı altındaki teşkilâta girmiş olan bir adam, eğer bu sefer bu cidali millî devam ederken, bizim bu vazifemiz ve vatanı ifa etmişse, o adamın o teşkilâta nisbeti merbuttur diye o adamı tecziye etmek katiyen doğru değildir. Binaenaleyh efendiler; zatı cürüm, vaktiyle şu veya bu cemiyete intisab ettiğinden dolayı değil, burada cereyan etmiş olan bu davaya iştirak etmemiş olduğundan dolayı tertib ediliyor. (Doğru sesleri) Eğer o cürmü irtikâp edenler, aynı zamanda Kızıl Hançercilerden vesairelerden iseler o cezanın, onun hakkında tatbik edilmesi lâzımdır. Fakat zatı cürüm vaktiyle şuna ve buna mensup olduğundan dolayı değil...

Efendiler, şunu da arzedeyim ki; ordunun içinde bir cüzü naçiz olarak hizmet etmiş ve orada nizam ve intizamı bütün kemaliyle tatbika sai olmuş nâçiz bir arkadaşınız sıfatiyle arzedeyim ki, vaktiyle vukubulmuş olan zabitan teşkilâtları, askerî teşkilâtı kâmilen nizam ve intizamı memleketi; binaenaleyh... arzaylerim. Fakat o telâkkiden dolayı, bugün hadis olan bu vaziyetten dolayı o cezayı tertib ederken, o telâkkiyi hiçbir vakit buna alet etmemeliyim. Cürüm, kuvayı inzibatiyeye girmiş olmaktır, şu veya teşkilâta girmektir. Bu işlere bigâne kalmakla iktifa edenler, bir fenalık etmiş olmazlar. İşte fenalık etmiş olanlar, herhangi bir vasıtai kanunla tecziye için makamı aidine sevkedilmiş ve bunların içerisinde, bir kısmı mühimleri cezayı layıklarını görmüş olup, geri kalan herhangi bir usule veyahut şu veyahut bu merasîme ve usûli cezaiyeye ve muhakemata ait noksandan dolayı, veyahut böyle demiyelim, maznunen kuvayı inzibatiyeye mensuptur diye işitilmiş te, mahkemeye gittiği vakitte beraet etmiş olanların biz bugün millî ordudaki nisbeti askeriyelerini usulü kanuni ile katetmekle iktifa etmek istiyoruz efendim. Fakat Heyeti Celile, bu hususta benim arzettiğim gibi, Encümenin bu noktai nazarında fazla bir şefkat görür, fazla bir itidal fazla bir müvaziş görür ve bu hissi şefkati tahtie ederse, biz buna teşkilâta girmiş olanları bacaklarından asarız, biz de onları bacaklarından asarız. Sizin encümeniniz olmak sıfatiyle bizim kanaatimize muvafık gelen herhangi cihet ise, huzuru celilenizde onları müdafaa etmekle uğraşıyoruz efendim. Bu maddenin ruhu, arzettiğim esasatı, lisanı kanunla kısacık ifade eden bir şekilden ibarettir. Esas mesele ise arzettiğim hususattan mühimdir. Müzakeratın esnayı cereyanında tabiî noksan olan bazı noktalarda bizi ikaz edersiniz. Noksanlar vesair kusurlar bulursanız ihtar edersiniz. Bizim bu esas fikirlerimize tevafuk edenleri tabiatiyle kabul ederiz, ilhak ederiz. Fakat esas fikirlerimize musırrız ve esasların bu suretle kalmasında ısrar ediyoruz ve bendeniz rüfekayı muhteremeye terki mevki ediyorum.

SAİB BEY (Kozan) — Efendim, esasen bu gibi zabitanı Divanı Harbe vermeye lüzum yoktur. Çünki bunlar İngilizlerden maaş almışlardır ve bunların maaş cetveli vardır. Bu maaş listelerine göre bunların miktarı nedir, cetvelde var mıdır ve bunlar kim-

ferdir? Yani bu Müdafaai Milliyece tatbik edilmiş midir?

RECEP BEY (Devamla) — Anlamadım sualinizin ruhunu. Bir daha lütfen söyleyiniz.

SAİB BEY (Kozan) — Bunlar Divanı Harbe gitmişler. Tecziye edilenler zaten çıkarılacak. Tecziye edilmiyenler kalacak. bunlar tekaüd edilecek. Esasen bunların Divanı Harbe gitmelerine hüzum yoktur; yani bunlar İngilizlerden maaş almışlardır ve bunların maaş cetveli vardır ve bu cetvellere nazaran tetkik edilirse bunların kim olduğu meydana çıkar. Yani Divanı Harbin kararına göre bunlara bir hüküm verilirse olmaz.

RECEP BEY (Devamla) — Efendim; Saib Beyefendinin sordukları bu sualin cevabını vermek ve bunun adlî prensibe tevafuk etmesi için bir adliye mütehassısı lâzımdır. Bir cürüm irtikâp ettiğine dair ortada açık saçık bir takım delâil varsa, o delâil o adamı mahkûm etmeye kâfidir.

SAİP BEY (Kozan) — Tecziye etmiyoruz, o adamı maaşsız olarak çıkarmak istiyoruz.

RECEP BEY (Devamla) — Cürmün cinsine, nevine göre bu da yine bir cezadır.

SAİP BEY (Kozan) — 30 sene hizmet etmiş olan insana yine aynı tekaüt maaşı veriliyor.

RECEP BEY (Devamla) — Bu sual ise başkadır. Cevabını arzettim. Müzakere ise terki mevki ediyorum. Arzu eden buyursun.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Efendim; bu harekâtı milliyeye aleyhtar olan zabitanı muhakeme için teşkil edilen Divanı Harbi kim teşkil etmiştir?

RECEP BEY (Devamla) — Onu Müdafaai Milliye Vekili...

KÂZIM PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (Karesi) — Bir Adapazarı'nda ve bir de İzmir'de olmak üzere iki zabitan Divanı Harbi teşkil ettik.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Bunlar herhalde şayanı itimat insanlardı.

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Şüphesiz kendi ordumuzun içinden intihap ettik ve onlara muhakemelerini rüyet ettirdik.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Harekâtı milliye aleyhindeki teşkilâta girdiği hükmet sabit olan bir adamın şayanı itimat zevattan mürekkep bir Divanı Harbden beraet eden bir zabitine mahkeme iltizam etti, tebrie etti. biz yine seni tekaüde sevkediyoruz demek doğru mudur?

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Efendim, biz diyoruz ki, tekaüd edelim. Bir kere 25 seneyi ikmal edenler zaten tekaüd ediliyorlar. Yalnız kendi arzusuna tabi olarak...

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Orayı arzettim efendim. birinci maddede harekâtı milliyeye aleyhtar olduğundan dolayı tekaüde, istifaya icbar ediliyor. Halbuki bunlar muhakeme olmuşlardı ve muhakeme oldukları divan şayanı itimat zevattan mürekkep idi. Şayanı itimat zevattan mürekkep olan bir divan huzurunda tebrie eden bir zabite, mahkeme seni iltizam etmiştir ve herhalde sen medhaldarsın, diyerek tekaüd ve istifaya sevketmek doğru mudur?

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Efendim, belki o kadar âdilâne değildir. fakat lâzımdır. Çünki bunlar kuvayı inzibatiyeye girmiş olanlardır. Kuvayı inzibatiyenin ne maksatla teşekkül ettiği malumdur. Yani bir kabahat yapmışlardır. Divanı Harb vesaik ve delâile göre bunları tecrim edecek bir hüküm vermemiş. Fakat bunlarda kabahat vardır. Bu, pek bâriz dir.

FERİT BEY (Kütahya) — Nisbeti askeriyelerinin kat'ı lâzımdır.

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Onun için hüküm lâzımdır.

FERİT BEY (Kütahya) — Bir kanunla yaparız.

DR. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Efendim, memleketimizde bazı şahıslar vardır ki memleket ne vakit karışık bir halde, ne vakit zayıf bir halde ise onlar kâh halaskâr, kâh kuvayı inzibatiyeci, kâh Kızılhançerci şeklinde aynı şahıslar karşımıza çıkarlar. Yine bu defa aynı insanlar karşımıza çıkmışlardır. Bunlar bizim milli mücadelemizi körletmek için düşmanın parasiyle, düşmanın silâhiyle karşımıza gelip bizimle harbetmişlerdir. Bu adamların harbettikleri sabit olan, olmıyan bir kısmını, iki üç tane şahit varsa, Paşa Hazretlerinin buyurdukları gibi, Divanı Harbde sabit olamadı diye çıkarmış. Bugün öyle insanlar biliyorum ki düşman ordusiyle beraber gelmiş, askeri kışlayı yakmıştır ve bu adam eiyevm sizde müstahdemdir. Kuvayı inzibatiye ile gelmiş, orduya silâh çekmiştir ve burada size hizmet etmiştir. Terfi etmiştir. Bunları size sonra söylerim. (Şimdi söyle sesleri)

KÂZIM PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (Karesi) — Öğrenmek isterim, kimler ise söylesinler.

DR. FİKRET BEY (Devamla) — Kaymakam Saffet Bey vardır. (Esbak Merkez Kumandanı sesle-

ri) Bu zatın Van Askerî Kışlasını yaktığı hakkında ordu kumandanlarından birisi, şehadet ederim diye bana söyledi. Ben de onu o vakit yazmıştım. Kastamonu İstiklâl Mahkemesinde iken bilmiyorum nasıl beraet etti ve ettirilmiş?

KÂZIM PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (Karesi) — Hangi tarihte?

DR. FİKRET BEY (Devamla) — 1337 senesinde zannederim beraet etmiştir. İstanbul'da kalanlardan falan bahsetmiyorum. Anadolu'da ve Anadolu divanı harblerinin kararlarından bahsediyorum Paşam. Şahit gösterdim. Kumandanın ifadesine müracaat etmediler. Terfi edeni ise, Saffet Beyefendiyi bilirler zannederim. Efendim, sonra, askerî ceza kanununda olsun veya idari mesailde olsun... iştigal eden zabitanın nisbeti askeriyeleri katolunur. Bunlar hakkında hiçbir ceza yapılmamıştır. Sonra burada cezaen tekaüde sevki icabedenlerden birinin memur edildiğinden bahis buyurdunuz. Yine Erkânı Harbiyei Umumiyeye tarihi harb yazmaya memur edilmiştir. Buradadır, daha yakında gelmiştir. (Kim sadaları) Bilmiyorum, daha bir ay olmuştur geleli.

Şimdi efendim, bunların bir kısmı silâh çekmiş gelmiş. Bir kısmı orada fitne ve fesada iştirak etmiş. Silâhla gelmemiş, ama İngilizlerden para almış, öteki ne hafiyelik etmiş, bilmem ne yapmış, sonra yine gelmiş. Burada Meclisin kararıyle Erkânı Harbiye kendilerine seferberliği ilân etmiş, tebliğ etmiş ve yine gelmemişlerdir. Bunların hepsini biz senelerle, demin Saip Beyin buyurduğu gibi, senelerle hizmet etmiş ve bu vatana şanü şeref kazandırmış insanlarla müsavi olarak tekaüd edeceğiz. Bana geçenlerde İstanbul'da Plevne gazilerinden ve müteaddit para almış bir zat dedi ki, beni tekaüt ettiğiniz, hayırlı hayırsız insanlarla beraber tekaüt mertebesine gönderiyorsunuz dedi. Bilmem ki nasıl olur. Memlekete silâh çekmiş olan ve o silâhı kendi vatanı aleyhine çektiği silâhtan dolayı şehitlerin ruhu muazzeb olmaz mı? Tekaüt maaşını şehit aile verecektir. Bu memlekette ayağında çarığı yok, sırtında elbisesi yok, olanlara nasıl bir de tekaüt maaşı verdireceğiz? Yalnız bir İstiklâl madalyası kalıyor. Onu da vereceğiz galiba? (Handeler) Bu gibilerin bir daha hizmeti devlette kullanılmak üzere ve tekaüdiyelerinden de istifade ettirilmemek üzere nisbeti askeriyelerini katetmenizi teklif ediyorum.

RECEP BEY (Kütahya) — Efendim, müsaade buyurunuz. O kadar müsaadenizi suiistimal etmezdim ve etmem. Yalnız yanlış anlaşılmaktan mütevellit bir nokta vardır. O noktayı izah edeyim de rüfekayı muhtereme yine mütalâalarını beyan buyursunlar.

Efendim, bendeniz zannediyorum ki, Dr. Fikret Beyefendinin ifadelerinde anlaşılmıyan küçük bir nokta vardır. Bu kanunun ikinci maddesinde müddeti tekaüdiyelerini ikmal edenler tekaüde sevkolunur diye bir kayıt vardır. Bu birinci maddede birinci tekaüde dair şartla meşrut değildir. Birinci maddede mevzuubahis olanlar müddetlerini ikmal etsinler mi, etmesinler mi?

SAİP BEY (Urfa) — Ondan ne çıkar? (Gürültüler)

REİS — Efendim ne oldu? Müsaade buyurun. Mütalaatını Heyeti Umumiyeye arzedecektir.

RECEP BEY (Devamla) — Efendim, bizim kanaatimizce nisbeti âdile ve nisbeti âdilei mütemmele vardır ve bu kanaatte olmasaydık, bu şekilde size malûmatta bulunmazdım. Efendim, sonra bu maddede mevzuubahis olanlar bize silâh çekmiş olanlar değildir. Silâh çekti diye anılan bir takımlar vardır. Bunlar mahkemelere tevdi edilmişlerdir. Bu mahkemelerde silâh çektiğinden dolayı hakkında bir hükmü adlî verilmesi caiz olmıyanlar Müdafaai Milliyece orduya girmiş olmakla, maznun olanlar ordunun içinden alınacak, ordu bunlarda tathir edilecektir. Maddede bu mutlak olarak zikredilmiştir. Mesele budur. Ve birinci madde ile tayin edilen cezalar ve verilen hüküm neticelerinde fark vardır. İkinci maddede hüküm mutlak olarak tekaüt değildir. Cidalî milliye iştirak etmiyenler, rızasına bakılmıyacak çıkarılacak. Fakat birinci maddenin hükmü, ki bunlar müddetini ikmal etsin mi etmesin mi diyoruz. Müddetini ikmal etsin veya etmesin, tekaüde veya istifaya sevkolunacaklardır. Bir muhterem arkadaş bunlar arasında fark yoktur, buyuruyorlar. Bunu hissi insafınıza tevdi ederim. Bu adamın tekaüt müddeti gelmeden kolundan tutup atmakla zamanı geldikten sonra tekaüde sevketmek arasındaki nisbet var mıdır, yok mudur?

DR. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Paşa Hazretleri, müsaade buyurun bir sual soracağım.

Efendim, vakti gelmeden tekaüde sevketmek bir cezadır. Ceza ise bir cürümden dolayı olur. Demek ki Müdafaai Milliye Vekâleti kendi divanı harblerinin kararına emin değillerdir ki cezaen tekaüde sevkediyorlar. O halde bu kararlara hiç te lüzum yoktur.

RECEP BEY (Devamla) — Efendim, doktorun bu sözlerine sarahaten ve kısaca evet diyeyim. Fakat evet dedikten sonra ne kadar karışık bir hesap ver-

mekle ve ne kadar karışık bir davanın hesaplarını tasfiye ile memur ve hangi şerait altında bu son müdafaa ve milletin kıyamı vukubulmuştur ve hangi şerait altında neticeye vasıl olmuştur ve bütün şerait tekevvün eder ve neticeye varırken bunlar ne şekillere girmişlerdir? Ne gibi insanlar, ne gibi şerait altında ne gibi vaziyetlere düçar olmuşlardır? Zannederim ki bunu kelimesi kelimesine, noktası noktasına tayin ve tasrih etmek pek kolay bir şey değildir. Bilhassa bir fikri adaletin tatbikine memur olan mahkemelerin...

HALİT BEY (Kastamonu) — Muhterem arkadaşlar; bu birinci maddede zikredilen millî mücadeleye iştirak etmiyerek Kuvayı İnzibatiyeye ve o zamanki hükümetin millî mücadele aleyhinde hareket eden memurları harekâtı milliye aleyhinde teşkilâta girmiş bulunan ordu mensubininin işledikleri bu fiil bir cürümdür. Bu cürüm tabiî bir isticvabı bir muhakemeyi intaç eder. Malumu devletiniz hepimiz Halk Fırkasına mensubuz ve halk fırkası nizamnamesini hepimiz tesbit ettik. Onun birinci veya ikinci maddesinde dedik ki, kanunu hâkim kılacağız. Binaenaleyh kanunu tatbik için cürümleri kanuna vereceğiz. Cürümlerin yeri mahkemelerdir. Ordu mensuplarının cürümlerinin mahallî rüyeti Divanı Harplerdir. Binaenaleyh bu gibiler behemahal Divanı Harbe gitmek mecburiyetindedir. Neticede beraet edenler hakkında başka türlü muamele yapılamaz. Beraet edenler hakkında biz ne yapalım? Beraet etmiştir. Bendeniz orduda iken böyle bu gibi mücrimler Adapazarı'na geliyordu. Bir kısım ümera Adapazarı, İzmir civarında, yine Adapazarı'nda erkân Divanı harbinde, bir kısmı Osman Paşanın riyasetindeki Divanı Harpte isticvab ediliyordu. Hakikaten müşkilâtı vardı. Bazıları da bazı vesaik serdederek kurtulabiliyorlardı. Fakat uzun boylu isticvap ettikten sonra artık resmen teşekkül etmiş bir heyetin kararına itiraz etmek istemiyorum, ki bendenizce ne dereceye kadar muvafıkı hikmettir. Bendeniz buna bir türlü akıl erdiremedim. Mademki bir cürümdür, bunu Divanı Harpler tetkik eder. Divanı Harplerin kararına iktiran ettirmek ve ona göre muamele yapmak daha doğru olur. İşte bendeniz şöyle teklif ediyorum : Gerçi Paşa Hazretleri buyurdular ki biz bunları kâmilen muhakeme ettik ve bazıları beraet ettiler ve beraetleri kanaati vicdaniye haricine, yani şu veya bu sebebin icaatı olarak şu zatın cürmü olduğuna kanaat varken, fakat Divanı Harp bunları tebrie etmiş. Şu halde bunların bazı delâilin noksan bulunmasından vesairesinden dolayı beraet ettiler. Fakat kanaati vicdaniye üzerine biz orduda tutmamak mecburiyetindeyiz, buyurdular. Fakat bendenizce onlara bu suretle muamele yaparsak belki efkârı umumiyeye karşı hiç iyi bir netice bırakmış olmıyabiliriz. Yani aramıza bazı arkadaşlarımız beraet eden zabitanı Müdafaai Milliyede başka suretle istihdam edilebilir. Fakat haklarında sui zan, sui şöhret sahibi olan bazı zabitan vardır. Ayyaştır, şudur, budur.

Tekaüt kanunnamesinde bazı mevad vardır. Onlar tatbik edilebilir. İhtimalki bunların içinde bazıları tard olunur. Kayıtları terkin edilir. Fakat bazı arkadaş da vardır, ki benim hatırımda kalmadığından maalesef arz edemeyeceğim. Mevsukülkelam bazı zevat arz etmişlerdir. Bazı zevat bana hikâye etmişlerdir. İstanbul'da sureti mahsusada Zeki Paşanın karargâhına koymuşlar. Maksat o erkânı harp zabiti oraya girsin. Ne düşünüyor, ne söyleniyor onları işitsin, onun hakkında malumat alsın ve Anadoluyu haberdar etsinler, ikaz etsinler, yalnız zahiren oraya girsinler. Hakikaten o arkadaş da iyi hizmet etmiştir. (Madde okuyalım, madde var sesleri) Onun için bendeniz herhalde Divanı Harbe taraftarım. Onun için şu suretle tadili teklif ediyorum. Gerçi Paşa Hazretleri bunu söylediler. Fakat bu maddenin bu suretle çıkması efkârı umumiyeye hoş görünmez. Onun için bendeniz bu maddeyi şu suretle teklif ediyorum. Tadilinden sonra bilumum mensubini askeriye herhangi sınıf ve rütbede olursa olsun, divanı harbe tevdi ve haklarında verilen hükme göre haklarında lâzım gelen muamele yapılır, tardolunur. Nispeti askeriyeleri katolunur, şu yapılır, bu yapılır. Beraet edenler hakkında bu kanunun diğer mevaddına göre ahkâm tatbik olunur. Esasen ümera ve erkân kadro fazlasıdır ve sui şöhret telâkki eder. Bunları bizzarur tekaüd eder. Âdilanesi budur.

NECATİ BEY (İzmir) — Efendiler bendeniz bu maddei kanuniyeyi tetkik ederken şuna kani olmak lâzım gelir ki ne davayı millimizin iptidasında kendi kendine ortaya atan Kâzım Paşa Hazretlerini ve ne de şu lâyihai kanuniyeye imza atan arkadaşları tebrik etmek emelinde değilim. Yalnız meselenin ehemmiyeti itibariyle meselenin şayanı dikkat nikatı vardır. Bunu tahlil etmek isterim. Malumu âlinizdir ki bu millet çok acı günler geçirmiş ve çok fırtınalı zamanlar arasında kendi mukadderatını semavi bir kuvvetle kendi kendini bütün bir kuvvetle kurtarmış bir millettir. Binaenaleyh bu milletin bizim uhdemizde büyük bir hakkı vardır. Bu hakkı ödemek için teretüp eden vazifemizi çok düşünerek yapmak mec-

buriyetindeyiz. Üç senelik macerayı düşünsek efendiler göreceksiniz ki çok mühimdir. Öyle zamanlar olmuştur ki bu millet son ekmeğini vererek cephedeki askerin karnını doyurmuş ve ellerindeki kağnılarını vererek bu harbi kazandırmışlardır. (Doğru sesleri) Azametli ve fedakârlıklı bir maceradan sonra kimleri terfi ettireceğimizi, kimleri tasfiye edeceğimizi düşünmek mecburiyeti vicdaniyesi karşısındayız. Efendiler ben, zabit deyince şunu anlıyorum. Zabit demek doğrudan doğruya milletin emrine itaat eden kuvvet demektir. Malumu âliniz zabitanı ve orduyu millet yetiştirir. Millet bütün varlığını dökerek ta küçük yaştan itibaren zabitleri yetiştirir ve bunları memleketin felâkete uğradığı zaman, harp borusu öttüğü zaman bunların vazifesi doğru cepheye giderek kanlarını dökmektir. Harekâtı milliye başladığı zaman İstanbul'daki arkadaşlarımız iştirak etmemiştir, mazurdurlar. Çünkü harekâtın neticesini bilmiyordular. Belki şüpheli idiler. Fakat İstanbul'daki Meclisi Mebusan dağıldıktan sonra düşman tarafından dağıtıldıktan sonra burada teşekkül eden hükümeti milliyenin emirlerine inkiyat etmek mecburiyetinde idiler. Ankara'da hükümeti milliye teşekkül ettikten sonra verilen emir, ümera, erkân, zabitan bilâ kaydü şart bu emre inkiyat edeceklerdir. Hükümetin teşekkülünden itibaren o emri katiyeye inkiyat etmeyenler orduya iltihak etmeyenler ceza kanunnamesi mucibince idam olunur. Binaenaleyh Hükümeti milliyenin teşekkülünden sonra İstanbul'da kalanlar ister iştirak etsin, ister iştirak etmesin, ister cürüm irtikap etsin, ister irtikap etmesin; bunlar bir kere mücrimdir. (Doğru sesleri) Bu kat'idir.

Sâniyen bu Anadolu macerasını gözleriyle gören içimizde arkadaşlar vardır. Kat'iyen bu adamlar hakkında lütufkâr davranılmaz. Balıkesir'den itibaren Anadolunun her tarafından harb olmamış yer yoktur. Efendiler Sivas'tan başlayınız Zile yanmış, Bolu yanmış, bütün Bolu'nun kazaları Balıkesir'in etrafı boyuna yanmış ve bu zabitanın idare ettiği efradı millet tarafından yakılmıştır. O zavallı efradı millet, ki belki zavallı, fakat o zabitan mürevverdir. Çünkü müdriktir. Bolu sultanisinden dört yüz tane Türk çocuğu kesmişlerdir. Bunların kanları hâlâ mektepten aşağı sarkmış ve duruyor. Bolu'yu görenler bilirler. Arkadaşları işhat ederim, Balıkesir'de yapmadıkları fecayi kalmamıştır. Bu kadar namütenahi fecaiyi ifa eden zabitanı ne hakla af edebilir, ne hakla lütufkâr olabilirsiniz. Buna razı olamayız. Hem de kat'iyen. Bütün uhdemizde milletin hakkı vardır. Bu hakkı veremeyiz efendiler. (Bravo sesleri) Sonra efendiler hatırlayacaksınız, geçen devrede bulunan azayı kiramı pekâlâ bilir ki o Meclisi Âli memleketi kurtarmak için istiklâl mahkemeleri yapmıştır. Bu istiklâl mahkemelerinin içinde çalışmış bir arkadaşınız olmak itibariyle bu hususta kemali kat'iyetle arz edebilirim ki bu davayı milliyeye ihanet edenleri biz, Meclisi Âli namına tecziye ettik. Onlar tecziye edilmiş, yanarken biz nasıl bu adamları affedebiliriz? Sonra orduya iltihak etmemiş olduklarından dolayı bugün binlerce Mehmetçikler hapishanelerde mevcuttur, yatıyorlar ve müebbeden küreğe mahkûm edilmiştir. Bu ceza Meclis namına verilmiştir. Bu karar bunlara ne için verilmiştir? Çünkü orduya gelmemişlerdir, orduya iltihak etmemişlerdir. (Doğru sesleri) Bunları bugün müebbeden bırakalım, belki ıslah edilirler. Sonra efendiler; siz İstanbul'dakileri size kurşun atanları af ediyorsunuz, (Asla sesleri) buna ben nasıl rey verebilirim? Efendiler Askeri Ceza Kanunun 52 nci maddesinde sarahat vardır. Askeri Ceza Kanununun on ikinci maddesi diyor, ki devletin askerlerine karşı isyan edenler idam olunur. Bu adamlar devletin kuvayi müsellahasına karşı müsellehan isyan etmişlerdir. Size sorarım efendiler: Adapazarı bilmem neredeki divanı harp bunları ne hakla doğrudan doğruya beraat ettirebilir, beraat ettirmeye hakları olmadığı gibi hiçbir kuvvetin de bunları af etmeye hakkı yoktur. Elli ikinci maddede vardır, bunların cezası idamdır. Divanı harp nasıl olur da dört bin zabitten yirmi tanesini tecziye ediyor ve üç bin sekiz yüz kişiyi af ediyor ve sonra bunlar karşımıza çıkıp demişler ki, Recep Beyefendinin buyurdukları na nazaran, efendiler biz hakkımızı isteriz, bize de iş veriniz. Efendiler bunlar mahkûmiyetleri üzerinde dururken Ankara'da Müdafaai Milliye Vekâletine müracaat ederek iş istemişlerdir. Eğer efendiler, siz bunları beraat ettirirseniz bunlara tekaüt hakkı verirseniz efendiler, bir sene sonra karşınıza çıkacak olan kimlerdir bilir misiniz? Efendiler, karşınıza milletten beraat alıp çıkacaklardır ve karşınıza kuvvetli olarak çıkacaklardır ve bu milleti yine felâkete sürükleyeceklerdir. Efendiler bunlar hiçbir zaman beriyüzümme değildir. Bunlar mücrimdir. Memlekete ihanet etmişlerdir. Bu damgayı alınlarına vuracağız ve ondan sonra af meselesini düşününüz. Fakat bunlar bir defa milletin karşısında mücrimdirler, millet bunları mücrim ve cani olarak tanıyacaktır. Ondan sonra lütfedip af edebiliriz. Fakat evvelâ cürümlerini itiraf etmek ve onları imzalamak lâzımdır. Bunlara karşı yapılacak muamele ve vaziyet bundan ibaret iken ve doğrudan doğruya tecziyeleri lâzım gelirken,

maatteessüf sulh muahedesiyle de bağlanmış bulunuyoruz. Efendiler, affı umumiye mütealik birinci maddeyi okuyacağım, bu suretle vazifelerimizi ikmal ettiğimizi hatırlatacağım :

Madde 1. — Türkiye'de ikamet eden veya ikamet etmiş olan hiçbir kimse ve mütekabilen Yunanistan'da ikamet eden veya etmiş olan hiçbir şahıs 1 Ağustos 1914 ve 20 Teşrinisâni 1924 tarihleri beyninde askerî veya siyasî hattı hareketinden, veyahut bugünkü tarihi muahedei sulhiyeye vaz'ı imza eden bir ecnebi devlete veya tebaasına herhangi bir muavenette bulunmaktan dolayı hiçbir vesile ile Türkiye'de ve mütekabilen Yunanistan'da iz'ac ve tazip edilemeyecektir. Binaenaleyh bu karardan dolayı biz hiçbir ferdi askerî veya siyasî hattı hareketten dolayı tecziye etmeye salâhiyettar değiliz. Binaenaleyh her kim olursa olsun askeri bir vaziyetten dolayı tazib ve eza edilmeyecektir. Şu halde bu adamlara karşı ne yapacağız? Karşımızda 3, 4 bin kişilik bir kuvvet var. Bunlar hükûmetin emrine itaat etmemişlerdir. Bundan mâda gelmişler, silahlı teşkilât yapmışlar. Bizim hakkı hayatımızı tehdit etmeye başlamışlardır.

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Kararla- Bunlar için ne yapacağız? Sulh muahedesinde de vardır. Yapılacak şey sulh muahedesinde belidir. Muahede diyor ki; bu adamlar af edilsin. İzaç ve tazib edilmeyecektir, diyor. Binaenaleyh Millet Meclisinin vereceği kararla - buna Müdafaai Milliye karışmaz - Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri bir defter yapar. bu deftere bunların isimleri yazılıyor. Buna İstanbul'da kalanları yazarlar. Yalnız İstanbul'da Hükümetten vazife alanlardan mada kalanların defterleri gelir. burada okunur ve birer birer huzuru millette kalkar söyleriz. Efendiler bunlar mücrimdir. Yani bunları affedemeyiz. Ordudan tart edebiliriz. milli ordudan tart ederiz, ondan sonra bu adamların nahiyesinde milli ordudan tart damgası vurulduktan sonra ve Millet Meclisinin tart kararını aldıktan sonra, bizim huzurumuza çıkacak kuvvet olamayacakları gibi, millet nazarında da ehemmiyet kesbedemezler. Mesele bundan ibarettir. Bunlara ne tekaüdiye, ne de istifa hakkı verebiliriz. Bunları meslekî askeriyeden tart ederiz ve bu millet bu davasının, bu zaferinin şerefine de bu adamları, ebediyen hapishanede süründürmez, darağaçlarına götürmez. İstanbul'da vazifesi bulunmayan zabitandan «İstanbul'da muvazzaf olmayarak kalanlar Türkiye Büyük Millet Meclisinin kararı ile ordudan tart olunacaktır.» kararı ile milli ordudan tart olunur. Yapılacak hatır hareket bundan ibarettir. Bundan başka çare yoktur. Bendeniz bu surette tart kararının verilmesinde milletin bu hususdaki fedakârlığını düşünerek hepinizden bilhassa bunu istirham ederim.

VEHBİ BEY (Karesi) — Efendim, harekâtı askeriye dolayısiyle Karahisarı Şarkî yanmış. Allah yardımcıları olsun, Karahisar'dan İzmir'e kadar hattın iki tarafındaki binlerce kasaba, köyler yanmıştır. Ahali açıkta kalmıştır. Allah yardımcıları olsun. Fakat yine askere gelsin, vergi versin, angaryaya gitsin... «Yanan yerin otu tez biter» derler. Onların çaresine Allah baksın. Çünkü onlar söylemez, bilmez, hakkının müdafaasını bilmez, yaygara yapmaz ve bu memleket benimdir der, susar. Vaktaki bu memleketin, bu milletin parasiyle emeğiyle okuttuğu, yetiştirdiği adamlar onun herhangi bir sıkıntı zamanında kendine hizmet etmeyip de cezadîde olacakları zaman geldi mi, o vakit mantıkın, kavaiti hukukiyenin, nazariyatı felsefenin ne kadar derinlikleri varsa inerler, çıkarlar nihayet yine onun tepesine konarlar... (Bravo sesleri) Bu bir, iki, üç, beş hep böyledir. Gayri faaller kıyamet kopuyor, yangın yerleri için bir şey yok, bir kelime yok, ordu haricindekiler için kıyamet kopuyor. Hep niçin ordumuzda istihdam edilecek yer yokmuş da onun için düşünüyormuşuz. Bendeniz bunu düşünmeye mecbur değilim. Ordumuzda pek nasiyeli, vicdanlı ve namuslu zevat mevcuttur. Bunları hükümet beslemeye mecburdur. Bunlar memleketi kurtarmaya alet olmuşlardır. Fakat cürmü olanlar varsa cezalarını çekeceklerdir. Fakat bu ceza bütçe ve kadro dolayısiyle değil selâmeti memleketi dolayısiyle ve bu felâketin bu memlekete bir daha avdet etmemesi için tatbik edilmelidir. Şimdi bu maddeye geliyorum. Bu madde İstanbul veya diğer memaliki müstahlasada kalarak milli mücadeleye iştirak etmeyenler, herhangi suretle kuvayı inzibatiyeye şöyle olanlar, böyle olanlar bir de davet edilip de gelmeyenler... Bendeniz davete lüzum olup olmadığını anlamıyorum.

RECEP BEY (Kütahya) — Böyle bir şey yoktur. Bir adama evin yanıyor, deniyor. Öyle bir şeye davet lüzumu var mıdır?

VEHBİ BEY (Karesi) — Ait tarafında var.

RECEP BEY (Kütahya) — Öyle bir şey hiç yoktur efendim.

VEHBİ BEY (Karesi) — Bendeniz buna akıl erdiremiyorum. Davete ister gelsin, ister gelmesin mücadelei milliyeye bilhassa hükümeti milliye teessüs ettikten sonra gelmeyen, hususiyle son zamanlara kadar bunda ısrar eden ve bu memleketi oradan seyre-

derek İstanbul hükümetinden maaş alıyordu. Kurtulan yerlere perişan olan memleketlere yüz bin lira vermek için kıyametler koptu. Biz bunlara milyonlar dökeceğiz. Şimdi soruyorum : Bütçemiz böyle lüzumsuz yere para vermeye müsait değildir. Biz kolunu, ayağını, gözünü kayıp etmiş olanlara para vermediğimiz halde, bunlara nasıl verebiliriz ve o maluller yazık değil midir ki onlara maaş vereceğiz, diye bu zavallıları aç bırakalım. Onlar da çalışsınlar, köylüye dağa git odun kes, ister kağnı ile, ister sırtın ile taşı, ne yaparsan yap; sözlerini söylediğimiz gibi, bunlara da aynı kelimeleri tekrar edelim. Köylü nasıl çalışıyorsa bunlar da çalışsınlar. Bunların in'am ve terfii ilelebet bu milletin alnına yazılmadı. Bunlar şimdi alelıtlak Osmanlı İmparatorluğundan kalmış İstanbul gibi en ucuz bir memlekette oturmuşlardır. Bunlar Suriye, Irak, Arnavutluk'a ve daha bilmem nereye merbut bir takım adamlardır. Bu memleket onların bir çok felâketlerini çektikten, onların kurşununu alnına yedikten sonra, onlar şimdi yine İstanbul'da cennet gibi bir memlekette, vaktiyle bu milletin sayesinde kazanmış oldukları kâşaneleri vardır. Tekaüt maaşlarını aldıktan sonra bir tarafa çekilip ticaretle meşgul olacaklardır. Bunun mutlakiyeti içerisinde bunların hepsi dahil değil midir? Rica ederim. (Doğru sesleri)

Türkiye'nin zavallı halkı hem bu kadar senenin felâketlerini tamir edecek, memleketi ihya edecek, bir de bunları doyuracaktır. Bunlara para yetiştirmekten kendi karnını doyurmak, yıkılan memleketini tamir için kendisine sıra gelmeyecektir. Bu millet bunlara kıyamete kadar bakmaya mecbur değildir, artık yetişir. Mücahedei milliyeye son dakikaya kadar koşmayan İzmir'in kurtuluşuna kadar iştirak etmeyen bir adama artık tekaüt maaşı vermek, günahına girmemeliyiz. (Doğru sesleri)

İkincisi; hududu milli haricinde kalanları, zaten bu cihet ahitnamede lehimizedir. Müdafaai Milliye çıkarmalıdır ve bunları mensup olduğunuz hükümetlerin ordusunda başkumandan olsun, nefer, memur olsun, artık bu memleket sizi beslemeye kudreti yoktur. Memleketinize gidiniz ve nankörlüğünüzün cezasını çekiniz» demeli..

FERİT BEY (Gaziantep) — Esasen bunlara emniyet caiz değildir. Emniyeti dahiliye ve âtiyemizi tehlikeye düşürürüz. Bunları da bir kere tasrih etmeliyiz. Binaenaleyh bendeniz bu maddenin tanzimi için tekrar encümene gönderilmesini teklif ediyorum.

ALİ RIZA BEY (İstanbul) — Arkadaşlar, bendeniz Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretlerinin fikirlerinden mülhem olarak bu madde hakkındaki fikirlerimi arz edeceğim. Vekil Paşa Hazretleri heyeti umumiye hakkında mütalâalarında buyurmuşlardı ki; mücahedei milliye aleyhindeki teşkilâtta methalder olan zabitanı divanı harplere verdik, divanı harpler bunların bir kısmını tebrie, bir kısmını tecziye etti. Fakat ben bunu kâfi görmedim. Bu itibarla bunların Tekaüt Kanununun fevkinde bir hükme tabi olmamak üzere, müddeti hizmete göre derhal tekaütlerini ileri sürüyorlar. Bundan bendeniz şu neticeyi çıkarıyorum ki divanı harplerin kararı Paşa Hazretlerinin fikirlerini teyit etmemiştir. Yani maznun olarak listeleri Müdafaai Milliyeye ve Erkânı Harbiyeyi Umumiyeyede mevcut olan Nigehbancı vesair zabitanın sureti katiyede mücrim olduklarına dairdir. Bunlar hakkında yapılan bu muamelenin kâfi olmadığını ve mutlak olarak nispeti askeriyelerinin kat edilmesi lüzumunu ileriye sürüyorlar. Eğer bunları tekaüde sevkedersek, ki deminden bir sual sormuştum, kendileri birinci sınıf ihtiyat zabitliğine ayrılacaklardır. Halbuki cezaen tekaüde sevk edilenler birinci sınıf ihtiyat zabiti olamaz, buyuruyorlar. Benim malumatım o sırada kâfi gelmediğinden dolayı tahkikat icra ettim. Böyle bir mesele var. Fakat buna temas etmiyor. Temas etmediğinden dolayı şayet Meclisi Âli kabul ederse, bunların sınıfı ihtiyata nakilleri caiz değildir, kaydını koyması için bu izahatı vermeyi faideli görüyorum. Askeri Ceza Kanunnamesinin zirdeki esasat dahilinde tekaüde sevk edilen zabitan bir daha hizmeti askeriyede istihdam edilmez.

Birincisi; tembelliği, vazife betaet ve tekasülü itiyat edinmek.

İkincisi; vazifenin hini tevdii veya esnai ifasında temarüz edenler.

Üçüncüsü, alamelainnas mudarebe ve müsademeyi ika eden.

Dördüncüsü; kanunu askeri veya mülki mucibince dört ay cezaya mahkûm olan.

Bu dört esas üzerinde Askeri Tekaüt Kanununun ikinci maddesinin fıkrai ahiresine tevfikan tekaüde sevkedilen zabitan bir daha hizmeti devlette kullanılmaz. Yani, birinci sınıf zabitan olamaz. Fakat bu meselenin buna hiç temas yoktur. Şimdi biz bunu aynen kabul edersek, yani bu adam ihtiyat zabittir, bu adam herhangi bir seferberlikte ordu saflarında hizmet edecektir demek doğru değildir.

İkinci teklifim : Heyeti umumiyenin müzakeresinde daveti milliyeye icabet etmeyenler hakkında bu kanunda bir hüküm mevcut olmasını arz etmiştim. Recep Bey biraderimiz harekâtı milliyenin daveti va-

taniyenin ilân mahiyetinde olduğunu beyan buyurdular. Bu gayet doğrudur. Fakat bu temenni mahiyetinde kalmıştır. Çünkü; İstanbul'dan bu daveti vataniye üzerine gelecek zabitana karşı kapılar kapanmış ve her ihtiyat zabiti kendi ihtiyarı ile Anadolu'ya girememiş ve orduda hizmet edememiştir. Şimdi bu esası kabul ettiğimize göre davet edilip de davete icabet etmeyenlere bir ceza terettüp eder mi, etmez mi? Elbette ceza terettüp eder. Çünkü bu adamlar gelmemiştir. Gelmeleri için de tekrar davet edilmiş olduğu halde yine gelmemişlerdir. Binaenaleyh tecrim edeceğimiz bunlardır. Bendeniz bundan dolayı davete icabet etmeyenlerin de Nigehbancı. Kuvayi İnzibatiyeye mensup olanların hizmeti askeriyede istihdam edilmemesini teklif ediyorum.

ALİ BEY (Karahisarı Sahip) — Dikkat buyurulursa hükümetin teklifi iki maddeyi ihtiva ediyor. Bizim encümende birinci madde olarak koyduğumuz madde, arkadaşların gösterdiği lüzum üzerine ve bu müzakerede Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri bulunduğu halde, bu mesele görüşülmüş ve bu madde o suretle konulmuştur. Biz bir çok arkadaşların dermeyan ettikleri sebeplerden dolayı yalnız tekaüt ve istifaya sevkleriyle iktifa ettik. Mamafih Meclisi Âlinizi temayülâtını nazarı dikkate alınarak, encümende tekrar tetkik edilmesini kabul ederiz. Ancak bir defa mesele üzerinde esaslı surette imali fikretmek lâzımdır. Cidali millinin safahatını nazarı muhakemeden geçirmek lâzımdır ki yaptığımız veya yapacağımız işin ne dereceye kadar hakikate mukarin olacağına daha katiyetle hükmedebilelim. Müsaade ederseniz bir parça iptidan başlayıp, bu hususta nazarı dikkati âlilerini daha ziyade tenvir etmiş olacağıma kaniim. Malumu âlinizdir ki Mondros mütarekenamesi memleket için bir mukaddemei felâket ve âdeta bu milletin, vatanın doğrudan doğruya mukadderatına razı olması manasında idi. Boğazlar açıldı. Memleketin en mühim noktalarının işgaline muvafakat edildi ve düveli itilâfiyenin kuvvetleri memleketin her köşesine dağıtıldı ve İstanbulu da maddî ve manevî işgal ettiler. Bununla beraber, memleketin mukadderatı üzerinde büyük bir makama sahip vaziyetinde bulunan halife ve padişah makamı, doğrudan doğruya İngilizlerle anlaşmak taraftarını iltizam etti. Bu gayri kabili inkârdır. Şimdi İngilizler kendi umumi siyasetleri noktai nazarından Türkiye'nin inkırazını, inkısamını istihdaf ettiler. Biliyorsunuz ki Şarkta büyük bir Ermenistanın, Garpte büyük bir Yunanistan'ın vücuduna karar verdiler ve şimdi Tan Gazetesinin ifşaatından anlaşılıyor, ki İzmir'in işgaline de o zamanın hükümeti tamamen taraftar olmuştu ve işgali temin ettirebilmek üzere tedabiri mania ittihaz edilmiştir. İzmir valisi ve kumandanını değiştirmişlerdir. Yerine İzzet Beyi ve Nadir Paşayı getirmişlerdir. İzzet Bey bir ay kadar valiliği zamanında yapabileceği hazırlığı yapmış ve boğulan Hiristosu ve İngiliz mümessili ile beraber her akşam ve sabah vaziyet hakkında görüşüyorlardı ve bu suretle İzmir bir gün oluyor ki biaman surette işgal ediliyor. Buranın fırka kumandanı, alay kumandanı ve bir çok mühimmat, silâh, cephane, top olduğu halde bilâmüdafaa İzmir teslim olunuyor ve öyle bir vaziyet hâsıl oluyor ki İzmir'de bulunan zabitanın bir çokları vazifelerini müdrik oldukları halde, başta kumandanları olduğu halde Yunan gibi rezil bir millete teslim olmayı kabul ediyorlar ve teslim oluyorlar. Bu sırada da benim yakinen vakıf olduğum bir meseleyi heyeti âlilerinin nazarı dikkatine arz edeceğim : İzmir'den Nadir Paşa o zaman Harbiye Nazırı olan Müşir Şakir Paşaya bir telgraf çekiyor. Bu telgraf benim mıntakam dahilinden geçti. Diyor ki: İzmiri düveli itilâfiye Yunan kuvvetleriyle işgal ettirecektir. Gelen cevapta diyorlar ki, sizin beyanatınız vaki değildir. Düveli itilâfiye aktedilen mütarekenameye riayet edeceklerdir ve herhalde o maddeye göre işgal edeceklerdir. Halbuki tekrar muhabereye imkân kalmadı. Ertesi günü Mayısın onbeşinci günü İzmir işgal ediliyor ve bunu müteakip Menemen, Manisa, Aydın ve kazaları işgal ediliyor ve bu arz ettiğim yerlerde bir çok seri ateşli toplar ve binlerce silâh var ve namütenahi cephane vardı. Keza buralarda bir çok zabitan da vardı. Böyle olduğu halde Yunanlılar ilerliyorlar. Evet muhtelif yerlerde hareketler vaki oluyor. Benim bulunduğum Ayvalık mıntakasında da bir mukavele yapılıyor ve bu suretle Sevr muahedesinde hatıra gelen bir hudut çiziliyor. Hatırlarsınız ki Sevr muahedesinde İzmir mıntakasında bir hudut çizilmişti. İşte o zaman o hattı müdafaa vücuda geliyor. Bu arz ettiğim şeyler birinci safhayı teşkil eder. Şimdi birinci devre harekâtı milliye ve harekâtı askeriye bu suretle oluyor ve belki bir çok liyakatli kumandanlar da davet ediliyor. Bunu Aydın mebusları pek iyi bilirler. En benam kumandanlardan kimse gelip de o kumandayı deruhte etmek istemiyor. Fakat şimdi onlara sorun, bütün harekâtın kahramanı olduklarını iddia ederler. Yani, demek istiyorum ki iptidan biri böyle bir tenakus vardır ve tabiîdir ki hamiyetsizliğine hükmedemeyiz. Vaziyet o kadar karışık bir hale gelmişti ki, yani kim-

şeye ne suretle olursa olsun bir şey isnat etmek mümkün olamayacak bir hale gelmişti.

Sonra ikinci, üçüncü safhalar geliyor Balıkesir'in işgali, Bursa'nın işgali ve burada bir takım şayanı dikkat hadisat vukubuluyor. Zabitanın vazifei maddiye ve maneviyesine teallük eden cihetler vardır ki bu da geçiyor. Ondan sonra biliyorsunuz, intihap yapılıyor. İstanbul'da bir meclis toplanıyor ve orada bilneticе 16 Mart vakası hadis oluyor ve 16 Mart vakasından sonra Büyük Millet Meclisi teşekkül ediyor. B. M. Meclisi teşekkül etikten sonra artık zabitana kat'i bir vazifei vataniye tebarüz ediyor. Bunda şüphe ve tereddüte hacet kalmayarak, her zabitin bu vazifeye icabet etmesi ve bizzat taraftar olması lâzım gelirdi. Çünkü demin bir arkadaşımın buyurduğu gibi, zabitan bir milletin mümtaz bir ferdi münevver bir zümresi demektir. Yani vazifei vataniyeyi ve tehlikeyi daha ziyade idrak ederek herkesten evvel koşması lâzım gelir. Bununla beraber yine bir çok safhalara maruz kalmışlardır. Birinci İnönü muhaberesine kadar bir çokları, kalmışlar ve gelmemişlerdir. İkinci İnönü muharebesinde yine bir çokları ne olur, ne olacak ile gitmiştir.

Sakarya harbi gelmiş artık. Sakarya muharebesinde memleketin âtisi ayan bir surette anlaşılmaya başlamıştır, ki o sırada akıntı daha ziyadeleşmiştir. Bir arkadaşımızın buyurduğu veçhile, biz 1337 senesinde bütçeyi tetkik ederken vakıf olduk ki, artık zabitan ihtiyaçtan fazladır ve bilhassa ümera kısmın pek fazla olduğu anlaşıldı. Artık durulması için tetkike memur olan arkadaşa tebliğ ettik ve o sırada da Meclise de arz etmiştik. Ondan sonra durdular.

Şimdi efendim hulâsa etmek istiyorum : İstanbul'da kalmış olanların, gayrı kabili inkârdır ki, bir çokları İngilizlerle temas etmiştir ve bir çokları Kızıl hançer namı altında kuvayi milliyenin, idarei milliyenin aleyhinde olan hükümeti takviye etmişlerdir. O halâskârlık iddiasında bulunanlar mütemadiyen uğraşmışlardır ve her türlü hiyaneti yapmışlardır. Fakat asıl ruhu meseleye geliyorum. Bunları tefrik etmek en mühim meseledir. Çünkü milli hükümetin orada resmi ve alenî vazifesini yapacak bir heyeti yoktu. En ziyade nazarı dikkatimi, vicdanımın emrini o cihete celp eden mesele bu noktadır. Görüyorum ki orada bir kaç kişi vardı. Zaten onlar gizli kapaklı hüviyetlerini göstermeyerek hareket etmişlerdir.

İstanbul'da bir takım esami yazmışlardır. İstanbul'da bu sefer bulunduğumuz zaman yüz kişi içerisinde ancak bir kaç kişi alâkadar olduğunu vesaik ile gördük. Onları gönderdiler. Bir takımlarına bakıyorlar kuvayi inzibatiyeye dahildir. Kızıl Hançer'e dahildir. Şimdi bu adi vesikalarla kalkıp da hepsini itham etmek doğru değildir. Yani yolsuz ve haksız olarak bir masuma hüküm vermenin haklı olarak bir mücrimi af etmekten daha fena olduğunu daima bir kaidei hukukiye olduğunu söylerler. Onun için ben de korkuyorum ki bir çok zabitanı haksız olarak ve lâkettayin böyle bir çok zabitanın haksız olarak, ufak bir tahkikata müstenit olmayarak lekedar edeceğiz ve onun mukadderatını silmiş olacağız. O vakit meselenin şekli değişecektir.

Arkadaşlar biz bir milletin, bir vatanın mukadderatını omuzlarımıza almışız. Zan ederim ki bu kolay bir mesele değildir. Çok iyi düşünmek lâzımdır. Bunun mabadi vardır. Böyle lâkettayin bir hissiyatla iş yaparsak sonunu getiremeyiz. Onun için hak ve hakikata hâdim olarak tahkik edelim. Böyle adamlar varsa bunların istediğiniz gibi ilişiklerini ve alâkalarını ve hizmeti askeriyelerini doğrudan doğruya kat edebiliriz. Bendeniz bu maddenin tekrar encümene havalesini teklif ediyorum. Bir daha encümene havale buyurulmasını istirham ederim.

YUSUF AKÇORA BEY (İstanbul) — Müsaade buyurulursa bir sual soracağım. Ali Beyefendi fevkalâde mühim bir noktaya temas buyurdular. Dediler ki İstanbul'da bulunan zabitanın, bilhassa harekâtı milliye aleyhindeki teşkilâta girmiş olmalarını tayin etmek fevkalâde müşkül bir iştir. Vakıa kuvayi inzibatiyeye giren sarihtir, milli mücadeleye iştirak etmeyenler tayin edilebilir. Fakat içten içe kuvayi milliye aleyhine, hükümet aleyhine hareket edenleri tamamen tayin etmek fevkalâde müşkül bir iştir ve o müşkülâttan dolayıdır ki henüz Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretlerinin buyurdukları gibi, bizim askerî divanı harplerimiz kati karar vermekte büyük müşkülât ve sıkıntı içinde kalmışlardır ve hatta bazılarını affetmek mecburiyetinde kalmışlardır. Bu halde birinci maddede zikredilen hüküm nihayetünnihaye cezai mahiyettedir. Bu hükmü cezaiyi verirken mademki bu kadar müşkülât vardır. Mademki mahakim ve divanı harpler bu işin içinden çıkamıyorlar. Acaba Müdafaai Milliye Vekâleti hangi vesait ile şu hükme mahkûm olacaklarını tayin edebilecektir? Yani birinci madde, şu zikrettiğim sınıf için tatbik olunabilir.

ALİ BEY (Devamla) — Buyurduğunuz nokta Müdafaai Milliye Vekâletinin göstereceği dikkat ve basirete mütevakkıftır. Müspet ve tamamen bâriz olarak münasip ve tamamen taayyün etmiş bir takım şekillere bakarak yapamayacaktır. Zannederim, arz etmek istediğim nokta budur.

İSMAİL KEMAL BEY (Çorum) — Burada tekaüt kelimesi vardır. İstifa kelimesi niçin zikredilmemiştir? Bundan maksat nedir? İstifa ettikten sonra mademki tekaüde sevkediliyor, istifayı burada zikre hacet yoktur. Bugün istifa ettiriliyor, yarın diğer taraftan yine tayin ediliyor. (Gürültüler)

REİS — Efendim siz bana hitap ediniz.

İSMAİL KEMAL BEY (Devamla) — Tekaüt edildikten sonra istifa etmiş diye yine bir memuriyete alınması tehlikesi yok mudur? Tekaüt edildikten sonra istifa kelimesine lüzum yoktur.

ALİ BEY (Devamla) — Bir kısmı istifa eder, bir kısmı tekaüt olur. Bu, hizmetin müddetine göredir.

REİS — Müsaadenizle bir şey arz edeyim. Encümen Reisi Beyefendi nihayet efkârı umumiyeyi anladıktan sonra bu maddeyi tekrar encümene istiyor. (Takrirlerimiz var, takrirler okunsun sesleri)

NECATİ BEY (İzmir) — Paşa Hazretleri bir kaç ufak sözüm vardır.

REİS — On sekizincisiniz.

NECATİ BEY (Devamla) —Ali Beyefendi; Müdafaai Milliye Encümeni Reisi sıfatiyle beyanatta bulundunuz. Pekâlâ, bilirsiniz ki ordu emrine icabet etmeyerek ifayı vazife etmeyen nefaratın yüzlercesini Heyeti Âliyenizin teşkil etmiş olduğu istiklâl mahkemeleri idama mahkûm etmiş iken, aynı emre icabet etmeyen zabitanın idam olunamayacağına dair bir kaydı kanuni var mıdır? Yok iken nasıl olur da bizi hissiyat ile karar veriyorsunuz diye itham ediyorsunuz?

RECEP BEY (Kütahya) — Mahkeme ile yaptınız.

NECATİ BEY (Devamla) Neferat hakkında karar veren bir heyetin zabitan hakkında karar vermemesi hakkında bir maddei kanuniye var mıdır ki bizi hissiyat üzerine hüküm vermekle itham ediyorsunuz?

REİS — Zabitana da aynı kararı vermiştir.

NECATİ BEY (Devamla) — Neferat hakkında idam kararı vermişizdir. Zabitan hakkında bu kararı vermeye hakkımız yok mudur? Yok eğer hakkımız varsa niçin bizim tarafımızdan intihap olunan bir heyetin vereceği tart kararlarının hissiyatla müteradif olduğunu söylüyorsunuz? (Mahkemeye gidecektir sesleri)

RECEP BEY (Kütahya) — Mahkemeye gitmeden olamaz.

ALİ BEY (Müdafaai Milliye Encümeni Reisi) (Karahisarısahip) — Fakat mahkemeye gitmeden doğru değildir.

ALİ SAİB BEY (Kozan) — Kifayet takrirleri vardır. (Gürültüler)

REİS — Necati Bey sualiniz vaki değildir. Ali Bey vaziyeti beyan ettiler. Hissiyata kapılmayalım demiştir. Zatı âlinizi hissiyatla itham etmemiştir ki zâtı âliniz cevap veriyorsunuz.

HASAN FEHMİ BEY (Kastamonu) — Müsaade buyurulur mu? Bu maddenin ahkâmı dahiline giren erkân, ümera, zabitanın nispi olsun, tahmini olsun lütfen adedini söyleyebilir misiniz?

ALİ BEY (Devamla) — İşte zaten bendenizin tasavvurum da budur. Bir defa ne kadar zabitan mahkemeden geçmiş? Ne kadarı beraet etmiştir ve ne kadarı mahkûm olmuştur? Bunların hüviyetleri ve rütbeleri hakkında Müdafaai Milliye Vekâleti Encümende izahat verir ve biz de encümende bir daha arizi amik tetkik eder ondan sonra bendeniz gelir Heyeti Âliyenize cevap veririm.

HASAN FEHMİ EFENDİ (Kastamonu) — İki kelime daha Paşa Hazretleri... (Maddeler var sesleri)

REİS — Neyi müzakere edeceğiz? Encümenin reyini alacağız. (Gürültüler)

HASAN FEHMİ EFENDİ (Kastamonu) — Madde encümene gideceğine nazaran bir noktaya daha nazarı dikkatinizi celp ederim. Şimdi biz bir tefsiri kanuni yaptık. Sonra bir kaç sene geçince türlü türlü tadilât ile alt üst ettik. Evet. İstiklâl mücahedesine iştirak etmedi diye bu cezayı tatbik edeceğiz. Buna aşağı yukarı bir fark ile ben de taraftarım. Yalnız bir noktaya nazarı dikkati celbederim. Bu vatanın müdafaa ve muhafazası yalnız askerler üzerine borç değildir. Beyefendiler. Müsaade buyurulursa bunu esaslı bir surette tetkik etmeliyiz. İstanbul'da yirmi bin kadar memurumuz vardı. Bunlar; maddî, manevî, zımnî ve işarî davetler üzerine gelmediler. Biz nahiye müdürlerinden valiler, mutasarrıflar yapmak mecburiyetinde kaldık. Binaenaleyh bu mesele esaslı olarak tetkik edilmelidir. Yalnız bir taraf değil, umumi bir mahiyette tetkik etmek lüzumu vücubuna ve bu suretle âdil bir karar ittihazına Meclis mecburdur zannederim.

REİS — Bu sual olmadı efendim.

RECEP BEY (Kütahya) — Reis Paşa Hazretleri, bir ufak söz istiyorum.

MAZHAR MÜFİT BEY (Denizli) — Paşa Hazretleri Encümen Reisi söz söylüyor. Mazbata muharriri söylüyor.

REİS — Efendim encümen reisi maddeyi tekrar tetkik etmek için encümene istiyor.

RECEP BEY (Kütahya) — İki söz söyleyeceğim. (Kaç defa söyleyeceksiniz sesleri). (Encümen namına söylendi sesleri) Yüz defa söylemek hakkımdır. Reisten söz aldım. söylerim. Yüz kere söylerim.

REİS — Recep Bey Heyeti Umumiyeye hitap ediniz. burası muhavere mahalli değildir. Rica ederim sükûneti muhafaza edelim.

RECEP BEY (Devamla) — Efendim, bendeniz vazaifimin kesreti hasebiyle Müdafaai Milliye Encümeni Mazbata Muharrirliğinden istifa etmiştim. Rüfekai muhtereme vakit bulamadıklarından yerime yeni bir zat intihap edememişlerdi. Esasen bu kanunun esnai müzakeresinde bendeniz Encümen Mazbata Muharriri bulunduğumdan, bu kanunun heyeti umumiyede tarafımdan müdafaa edilmesini arkadaşlar arzu ve dermeyan buyurdular, bu kanunu heyeti umumiye müdafaa edin, dediler. Bendeniz de maalmemnuniye kabul ettim ve müdafaa ediyorum. Bendeniz lehte ve aleyhte sözler tefrik edildikten sonra takrirler okunarak usulüne tevfikan reye konulup maddenin müzakeresi lâzım gelir fikrinde idim. Bu fikrime rağmen Encümen Reisi Beyefendi Encümende tekrar tetkik edilmek üzere maddenin encümene tevdiini talep buyurdular, bendeniz bu fikirde değilim. Eğer arz ettiğim gibi, ricayı mahsusa üzerine bu vazifeyi deruhte etmemiş olsa idim ve daimî Müdafaai Milliye Encümeni Mazbata Muharriri olsa idim dahi, bunda çok kuvvetli ve müsir olduğum için, yine istifa ederdim. Zatı vaziyetim müstağni olduğu için ve bu kanuna mahsus olmak üzere arkadaşlarımın emirlerini müdafaa etmediğim için, tabii ben bu vazifeden istifa ediyorum. Bu kanunu müdafaasını Encümen heyeti muhteremesinin intihap buyuracağı zat deruhte edebilir. Bendeniz bu fikirde değilim. Müzakere cereyan edebilir.

REİS — Efendim Encümen maddeyi tekrar istiyor. Müsaademizle birinci maddeye ait takrirleri okuyacağım. Nazarı itibara alınan takrirler Encümene gidecektir.

ALİ BEY (Müdafaai Milliye Encümeni Reisi) (Karahisarısahip) — Efendim maddeyi geri almak, kararı değiştirmek ve maddeden rücu etmek değildir ki... Recep Bey yanlış telâkki ediyorlar.

REİS — Efendim nizamnamei dahilide musarrahtır. Encümen Reisi arzu ettiği zaman teklif eder ve maddeyi tekrar encümen geri alabilir. Bunda şu veya bu karar verilmiş değildir. Yeniden tetkik ediliyor. Binaenaleyh müsaade buyurursanız bu münasebetle encümene havale edilecek olan takrirleri okuyalım.

Riyaseti Celileye

Cidali Millî memleketin bilumum anasırı kuvayi mecmuasiyle yürütülmüştür. Buna iştirak etmemiş olan ve seyirci kalan veya aleyhtar teşkilâta karışmış bulunan ve hududu milli haricinde kalan zabitan ve mensubini askeriye olduğu gibi, her sınıftan memurini mülkiye dahi vardır. Askerlere bundan dolayı kanun tatbik edilirken memurini sairenin bundan hariç kalması vecibatı adlü hakka mugayyirdir. Binaenaleyh askerler hakkında pek lüzumlu gördüğüm bu kanun mevaddının bilcümle memurini devlete teşmil edilmek üzere Dahiliye Encümenine de havalesini rica ederim.

Kütahya
Mehmet Nuri

REİS — Efendim zannederim ki bunun maddeye taalluku yoktur. Ayrı bir teklif tarzında yazılmıştır. (Ayrı bir meseledir sesleri)

Riyaseti Celileye

Birinci maddenin şekli âtide tadilini teklif ederim. İstanbul veya diğer memaliki müstahlasada kalarak milli mücadeleye iştirak etmeyenlerden herhangi suretle kuvayı inzibatiyeye ve o zamanki İstanbul hükümetinin harekâtı milliye aleyhindeki teşkilâtına girmiş bulunan bilumum mensubini askeriye herhangi sınıf ve rütbeden bulunursa bulunsunlar nispeti askeriyeleri kat olunur ve fimabat hizmeti devlette istihdam olunmaz.

İzmit
İbrahim Süreyya

Riyaseti Celileye

Kanunun birinci maddesinin berveçhizir tadilini teklif eylerim.

Madde : İstanbul ve diğer memaliki müstahlasada kalarak milli mücadeleye iştirak etmeyenlerden herhangi suretle Nigehbancı ve Kızıl Hançerci teşkilatına dahil olan ve kuvayi inzibatiye kadrolarına dahil bulunan ve daveti vataniyeye icabet etmeyen bilumum mensubini askeriyenin nispeti askeriyeleri kat olunur.

İstanbul
Ali Rıza

Riyaseti Celileye

Birinci maddenin atideki şekilde tadilen kabulünü teklif ederim.

«İstanbul veya diğer memalikte kalan milli mücadeleye iştirak etmeyenlerden herhangi surette Kuvayı İnzibatiyeye ve o zamanki İstanbul hükümetinin harekâtı milliye aleyhindeki teşkilâtına girip de veya münferiden veya müştereken bilfiil ve hareket ve

teşebbüste bulunup da başkaca bir cürüm ika ettiği sabit ve hakkında ahar surette ceza tatbiki mümkün olamayan bilumum mensubini askeriye herhangi sınıf ve rütbede bulunursa bulunsun bir daha orduda kullanılmamak üzere müddeti hizmetlerine göre tekaüt veya istifaya sevkolunur.

Giresun
Hakkı Tarık

Riyaseti Celileye

Birinci maddenin encümene iadesile yeniden tetkik ve tanzimi teklif eylerim.

Karesi
Mehmet Vehbi

Riyaseti Celileye

Milli mücadeleye iştirak etmeyipte muhalif İstanbul hükümetinin kuvai inzibatiyesine veya harekâti milliye aleyhindeki teşkilâtına girmiş bulunanlar mücrimdirler. Bunların tekaüt veya istifaya sevkleri asla caiz değildir. Binaenaleyh maddenin: (Müddeti hizmetlerine göre tekaüt veya istifaya sevkolunurlar) fıkrasının yerine (Hizmeti askeriyeden müebbeden ihraç olunurlar) fıkrasının vaz'ını teklif eylerim.

Gaziantep
Ahmet Remzi

Riyaseti Celileye

Birinci maddenin atide arzolunduğu veçhile tadilini teklif ederim. (İstanbul ve diğer memaliki müstahlasada kalarak milli mücadeleye iştirak etmiyenlerden herhangi suretle olursa olsun. kuvayı inzibatiye ve o zamanki İstanbul hükümetinin harekâtı milliye aleyhindeki teşkilâta girdikleri Müdafai Milliye Vekâletinin tahkikat dakikası neticesinde anlaşılan bilumum mensubini askeriye herhangi sınıf ve rütbede olursa olsun nisbeti askeriyeleri kat'olunur.

Afyonkarahisar
İzzet Ulvi

Riyaseti Celileye

Birinci maddenin şekli âtide tadilen kabulünü teklif ederim.

Madde 1. — İstanbul ve memaliki müstahlasada kalarak hükümet aleyhinde teşekkül eden Kuveyi İnzibatiye dahil harekâtı ve hasmanede fiilen zimmethal olanlarla amali milliye aleyhinde müteşekkil cemiyetlere intisab ve kezalik ibrazı faaliyet eden bilumum mensubini askeriyenin, herhangi sınıf ve rütbede bulunurs bulunsun, mevcut vesaike müsteniden nisbeti askeriyeleri kat'olunur.

İzmit
İbrahim

Riyaseti Celileye

Birinci maddenin berveçhi ati tadilini teklif ederim.

İstanbul ve diğer memaliki müstahlasada kalarak herhangi suretle Kuvayi İnzibatiyeye ve o zamanki İstanbul hükümetinin harekâtı milliye aleyhindeki teşkilatına girmiş bulunanlarla Anadolu'da vukubulan davete icabet etmiyen bilumum mensubini askeriye, herhangi sınıf ve rütbede bulunursa bulunsun, nisbeti askeriyeleri kat edilir.

Kozan
Ali Saib

Riyaseti Celileye

Mücadelei milliyeye iştirak etmiyen ve hududu milli haricinde kalan ordu mensubini hakkındaki kanunun birinci maddesinde şu tadilatın ifasını teklif ederim: (Bilumum mensubini askeriye, herhangi sınıf ve rütbede bulunursa bulunsunlar, divanı harbe tevdi ve haklarında verilecek hükme göre muamele olunursa beraet edenler hakkında bu kanunun diğer mevaddına teb'an yapılır.)

2 . 9 . 1339
Kastamonu Mebusu
Halit

Riyaseti Celileye

Birinci maddenin berveçhi ati tadilini teklif eyleriz:

Madde 1. — İstanbul veya diğer memaliki müstahlasada kalarak milli mücadeleye iştirak etmiyen bilumum erkân, ümera, zabitan ve memurin ve mensubini askeriye, herhangi sınıf ve rütbede bulunursa bulunsunlar, bunlardan herhangi bir suretle Kuvayi inzibatiyeye ve o zamanki İstanbul hükümetinin harekâtı milliye aleyhindeki teşkilâtına girmiş bulunanların bademâ devlet hizmetinde kullanılmaması ve tekaüdiyelerinden istifade etmemek üzere nisbeti askeriyeleri idareten kat olunur.

İçel — Dr. Tevfik
Ertuğrul — Dr. Fikret

İzmir
Mahmut Celâl

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir zannındayım.

Her ne suretle olursa olsun birinci madde veçhile karşı harekâtta bulunan hainlerin şehit ettikleri asker, yani şehit yavruları ve aileleri artık maaş dahi veremez.

Binaenaleyh bu gibiler muhakematı askeriyece bademuhakeme tebrie ettikleri halde tekaüt edilmeleri ve tebrie edemiyenlerin bilâ maaş tart ve ihraç edilmelerini temenni ve teklif eylerim.

Giresun
Tahir

REİS — Efendim bu takrirler içerisinde yalnız Kütahya Mebusu Mehmet Nuri Beyin takririnin bu maddeye taalluku yoktur. Diğerlerinin hepsinin bu maddeye taalluku vardır. Dört, beş nukat hakkında bu mesele toplanıyoruz. Zaten encümen reisi de maddenin tekrar geri iadesini teklif ettiler. Müsaade buyurursanız bu takrirlerle beraber Müdafai Milliye Encümenine havale edelim. (Muvafık sesleri)

Efendim ikinci maddeye geçiyoruz.

Vaktimiz kalmadığından müsaade ederseniz atideki celselerde devam edebiliriz. Şimdi celsei hafiyeden celsei aleniyeye geçilmesini kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir. Dördüncü celse alenidir.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

22 Eylül 1339 (1923)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	260
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	260
1. — Mücadelei Mülkiyeye iştirak etmiyen ve hududu milli haricinde kalan erkân ve ümera ve zabitan ve mensubini askeriye hakkında yapılacak muameleye dair Lâyihai Kanuniye	260:281

Cilt : 2

23 ncü İnikat, 2 nci Celse

YİRMİÜÇÜNCÜ İNİKAT

22 Eylül 1339 Cumaresi

İKİNCİ CELSE

Bed'i Müzakerat
Saat : 2.40

REİS — Reisisani Ali Fuat Paşa Hazretleri

KÂTİPLER : Ruşen Eşref Bey (Afyonkarahisar) , Falih Rıfkı Bey (Bolu)

REİS — Celseyi hafi olarak açıyorum.

Geçen celsei hafi zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

YİRMİ İKİNCİ İNİKAT

20 Eylül 1339 Perşembe

İKİNCİ CELSE

Reisisâni Ali Fuat Paşa Hazretlerinin tahtı Riyasetinde bilinikat mücadelei milliyeye iştirak etmiyen ve hududu milli haricinde kalan erkân, ümera, zabitan ve memurin ve mensubini askeriye hakkındaki lâyihanın müzakeresine mübaşeret edildi . Heyeti umumiyesi hakkında cereyan eden müzakeratın kifayetiyle maddelere geçilmesi kabul ve teneffüs için celse tatil olundu.

ÜÇÜNCÜ CELSE

Ali Fuat Paşa Hazretlerinin tahtı Riyasetinde küşat edilerek mezkûr lâyihanın birinci maddesi müzakere edildi ve müzakerenin kifayeti kabul edildikten sonra verilen takrirlerle beraber madde encümene havale edilerek celsei aleniyeye geçildi.

Reis	Kâtip
Reisisâni	Bolu
Ali Fuad	Falih Rıfkı

Kâtip
Siirt
Mahmut

REİS — Zaptı sabık hulâsası üzerinde söz istiyen var mı?.. Olmadığına göre reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Zaptı sabık hulâsası kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Mücadelei milliyeye iştirak etmiyen ve hududu millî haricinde kalan erkân ve ümera ve zabitan ve mensubini askeriye hakkında yapılacak muameleye dair lâyihai Kanuniye.

REİS — Mücadelei Milliyeye iştirak etmiyen ve hududu milli haricinde kalan erkân, ümere ve zâbitan ve memurin ve mensubini askeriye hakkındaki Kanunun birinci maddesini encümen almıştır. İkinci maddeye geçiyoruz.

Madde 2. — İstanbul'da ve memaliki müstahlasada kalıp Mudanya Mütarekesine kadar Milli Mücadeleye iştirak etmemiş olan berrî, bahrî, havaî ve jandarma sınıflarına mensup erkândan müddeti muayyenei kanuniye olan otuz seneyi ve ümera ve memurin ve mensubini askeriyeden yirmi beş seneyi ikmal edenleri bir defaya mahsus olarak, rızalarına bakılmaksızın, tekaütleri icra edilir.

Atideki fıkralarda gösterilenler işbu madde hükmünden müstesnadır :

A) Türkiye Bahriye kadrosunu teşkil etmek üzere 1340 bütçesine dahil olacaklar;

B) Esbabı katiyei sıhhiyeden dolayı vazifei milliyeye şitab edemiyenler;

C) Erkânı Harbiyei Umumiye ve Müdafaai Milliye ve vekâletlerince ve Jandarma mensuplarından Dahiliye Vekâleti ve Umum Jandarma Kumandanlığınca her hangi bir müessesede tavzif veya her hangi bir mahalde hidematı milliyede istihdam edilenler;

S) 1338 senesi Martından sonra esaretten Dersaadet'e ve memaliki mustahlasaya avdet eyleyen erkân ve ümera;

H) 26 Ağustos 1338 tarihine kadar makamatı askeriyeye müracaat ederek caizül istihdam oldük-

ları halde kadroların ademi müsaadesinden dolayı vücutlarına lüzum olmadığından Anadolu'ya gelmeleri hakkında kendilerine tebligat ifa olunanlar.

REİS — Efendim; müsaade buyurulursa geçen celsei hafiyeye ait zaptı sabık hulasası okunsun. (Zaptı sabık hulasası okundu.) Bir mütalaa var mı? (Hayır sesleri)

VEHBİ BEY (Karesi) — Paşa Hazretleri bitirdikten sonra.

REİS — Zaptı sabık aynen kabul edilmiştir.

VEHBİ BEY (Karesi) — Efendim; hafi celse malumu devletleri kâtipler veyahut zabıt kâtipleri tarafından tutuluyor. Eski Mecliste de böyle gayet kıymettar celsei hafiyeleri vardır. Bu Mecliste de tabii olacak. Bunlar tabedilemez. Belki elli sene sonra tabedilir. Hiç olmazsa zabıt mücellet olarak heyeti idare veya kâtipler tarafından tebyiz edilip mahfuz tutulmalı.

REİS — Efendim geçen seneden beri böyle yapmaktayız. Yani stenoğraflar, zabıt kâtipleri tarafından tutulmaya başlandığı andan itibaren aynen buyurduğunuz yapılmaktadır.

MUSTAFA BEY (İzmit) — Muhterem efendiler; geçen celsede bu kanun müzakere edilirken Kütahya Mebusu Recep Beyefendi, bendeniz hakkında bazı ifadatta bulunmuş idi. Bunu izah için Reis Paşa Hazretlerinden müsaade talep ettim. Kendilerinin verdiği izahat kâfi olduğundan bahisle bendenize müsaade etmemişlerdi. Fakat bugün maruzatta bulunmaya mecbur oluyorum. Bu kanun müzakere edilirken ve karar verilirken bendeniz Sarıyer yangını dolayısiyle bir iki hafta İstanbul'da mezun idim. Bu esnada bu kanunu encümen müzakere etmiş, karar vermiş ve bu kararı İstanbul'dan avdetimde bunu aza beylere imza ettirirken bendenize de getirmişlerdi. Meclisteki gördüm ve imza ettim ve hakkı itirazım bakidir dedim. Yalnız eseri zühul olarak imzamı atarken hakkı itirazıma dair işaret etmedim. Bendeniz eseri zühulü arz ediyorum. Amin için Kütahya Mebusu Recep Beyefendinin ifade ettiği gibi, imza edip de bilâhare onun aleyhinde söz söylemeyi kabul etmiyorum ve ret ederim. Şimdiye kadar da imzam ve sözüme sadık kalmışımdır.

REİS — Efendim hakikaten Mustafa Beyefendinin kanunun altında imzaları vardır. Belki eseri zühul olmuştur. Çünkü kanundaki imzalarına göre beyanı mütalaa ettiler.

RECEP BEY (Kütahya) — Aslında da imzaları vardır.

MUSTAFA BEY (İzmit) — Yoktur. Encümen Reisi Beyefendiyi işhat ederim.

ALİ BEY (Afyon Karahisar) — Mesele izam edilecek derecede değildir. Mustafa Bey mezundu. Biz bu lâyihayı yaptık ve bitirdiğimiz sırada Mustafa Bey de gelmiştir. Arkadaşlar iştirak edip imza etmişlerdir. Halbuki lâyiha hakkında bir fikir peyda etmemişlerdir. Fikirlerini burada beyan etmişlerdir. Onun için her iki taraf için de bir şey yoktur.

REİS — Efendim geçen de arz ettim. İmzası vardır diye söylendiği zamanda, malumu âliniz bu kürsüde herkes fikrini söylemekte serbestir. Mademki arkadaşımız bir eseri zühul olarak imza etmiştir. İstediği kadar söyleyebilir. Binaenaleyh bir mesele kalmamıştır. Bunu geçiyoruz.

FERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) — Efendim, malumu âliniz bu kanunun esas ruhu, özü birinci maddedir. Binaenaleyh bu birinci madde meselesi taayyün etmeden ikinci maddenin müzakeresine mahal yoktur. Birinci madde buraya gelsin, tespit olunsun, kanunun esasını kuralım; ondan sonra ikinci maddenin müzakeresine geçelim. İstirham ederim bunu şimdilik talik buyurunuz. (Doğru sesleri)

ALİ RIZA BEY (İstanbul) — Paşa Hazretleri, üçüncü ve dördüncü maddeler tamamen müstakildir. İkinci maddenin hakikaten birinci madde ile münasebeti vardır. Bu münasebetle onu tehir ederiz. Fakat üçüncü ve dördüncü maddeleri müzakere etmekte mahzur görmüyorum.

REİS — Efendim şimdi üçüncü ve dördüncü maddeleri müzakere edelim. İkinci maddenin müzakeresinin tehirini reye koyuyorum. İkinci maddenin birinci madde geldikten sonra müzakeresini kabul edenler ellerini kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Üçüncü madeye geçiyoruz efendim.

Madde 3. — İlânı meşrutiyetten itibaren vatandan ayrılarak bu günkü Türkiye hududları haricinde kalmış bulunan bilumum memalikte hizmet kabul ederek veya etmiyerek bilâ ihtiyar kalan veyahut memaliki mezkûreye bilâ mezuniyet giden veya mezunen gidip de müddeti mezuniyetlerini tecavüz ettiren berrî, bahrî, havaî ve jandarma sınıflarına mensub muvazzaf, mütekait ve ihtiyat erkân, ümera, zabitan ve memurin ve mensubini askeriyenin tarihi infikâklarından itibaren nisbeti askeriyeleri kat olunur. Yemen'in vaziyeti mahsusasından dolayı orada kalmış olan erkân, ümera, zabitan ve mensubini askeriye Lozan muahedesinin imzasından itibaren altı ay zarfında mazur ve bu madde hükmünden müstesna addolunur.

REİS — Efendim üçüncü madde hakkında söz istiyen var mı?

ALİ RIZA BEY (İstanbul) — Efendim; üçüncü madde iki esas ihtiva ediyor. Bunların birisi; hududu milli haricindeki memleketler ahalisinden olup mezunen, yahut tebdili hava suretiyle oralara gidip müddeti mezuniyetini veya tebdil havasını geçirenler hakkındadır. İkincisi de; vaziyeti mahsusası dolayısıyle orada kalan erkân, ümere ve zabitana aittir, ki şimdi bu iki mesele üzerinde fikrimi arzedeceğim.

Birinci cihet, yani hududu milli haricindeki memleketler ahalisinden olup mezunen veya tebdili hava suretiyle gidip müddeti mezuniyetlerini tecavüz edenlerin ordu ile olan münasibeti askeriyelerinin kat'ı meselesidir. Bu pekâlâ ve doğrudur. Fakat Yemen'e ait olan fıkrada gösterilen altı aylık müddet hiç bir zaman kâfi değildir. Çünkü Yemen'de bulunan zabitan orada kendi ihtiyarı ile kalmış değildirler. İmamı Yahya teşkil ettiği orduyu tensik ve tanzim etmek için bu zabitanı alakoymuş ve bilâhare salıvermemiştir. Şimdi biz altı ay gibi kati bir müddet tayin edecek olursak o zabitana tabiatiyle gadir olur. Çünkü bu zabitan, arzettiğim esbabdan dolayı, gelemiyorlar. Bunun için bu zabitanın gelebilmelerini temin edildikten altı ay sonra gelmiyenler hakkında muamele yapabiliriz. Fakat Hükümet tarafından bu cihet temin edilmedikten sonra birşey yapmak doğru değildir. Bunun hakkındada bir takrir veriyorum.

HALİS TURGUT BEY (Sivas) — Efendim bendenizin maruzatım ufakdır. Yemen meselesi Lozan konferansında tamamiyle tahakkuk etmiştir. Lozan muahedesinin imzasından denecek yerde, Lozan muahedesinin tasdikinden denilecek olursa müddet daha uzamış ve makul olmuş olur.

KÂZIM PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (Karesi) — Efendim bu üçüncü madenin nihayetindeki cümle hakkında bazı arkadaşlar itiraz serdettiler. Malumu âlileri olduğu üzere, Yemen'deki kıtatımız çekildiği zaman umumiyetle esir olmuşlardır. Bazı zabitan esareti kabul ederek orada kalmışlardır. Bu zahiren kendi arzuları ile olmuş bir keyfiyet gibi gözükür. Fakat hakikatta esir olmamak ve kaydı esarete girmemek için orada İmam vesaire ile teşriki mesai ederek, harb üzerinde tesir yapabilmek ve düşmana zarar vermek için kalmışlardır. Bir kısmı da İmam tarafından bir senet, yani rehine makamında alıkonmuşdur. Malumunuz olduğu üzere İmama tahsisat falan vermiyorduk. Aramızda bir takım taahhüdat vardır. Şayet bunlar yapılmazsa diye ona mukabil bu zabitanı esir bulundurmak suretiyle orada alıkonulmuşlardır. Velhasıl orada kalanlardan bir kısmı ihtimalki buranın istikbalinden ümit kesmiş ve burada evlenir kalırım demiş. Yani Yemen'de bulunanları üç kısma ayırabiliriz. Bir kere bu günkü vaziyete göre Yemen'de kalmış olanların içerisinde arnavut, arab, ve Süryeliler vardır. Binaenaleyh muhtelif milletlere mensub olanlar var demektir. Biz işi tabii kendi hududu millimiz dahilinde olanlara, Türkiyeli olanlara hasrettirmek istiyoruz. Hududu millimizden hariç bulunanlar kendi memleketlerine avdet edebilirler ve orada iş bulurlar. Fakat bu memleketin evladından olup da orada bir mecburiyet tahtında kalanlar bu memlekete geldikleri zaman, uzun müddet memlekette ve ordudan ayrılmışlardır diye, bunlara kanunen lâzım gelen ceza muamelesini yapmıyalım. Fakat şurada bir nokta vardır. Eğer orada cezaen alakonulmuş ve İmamın rızası tahsil olunmadan buraya gelememiş olanları tasrih ederek, Rıza Beyin buyurduğu gibi, bu müddet az addedersek o vakit ne olur? Kendi keyfi için orada kalmış bir zabit bulunur. Bu orada bir müddet hizmet eder. Vaktaki canı sıkılır, oradan bir kâğıt alarak beni burada cebren alakoydular diye gelir. Biz de onu almağa mecubur kalırız. Fakat böyle muayyen bir müdet koyarsak orada bulunan Türkiyeli zabitan altı ay zarfında gelmezlerse nisbeti askeriyesini kat edeniz, dersek o zaman bunu sui istimal ederek buraya gelmek isteyenlerin arzularına set çekilmiş olur. Fakat İmam tarafından alıkonularak buraya gelemeyenler buraya resmen müracaat ederler, Hükümet bunun hakkında teşebbüsatta bulunur. Bütün bu muameleâttan sonra hükümetin teşebbüsatı müsmir olmazsa orada kalırsa, nisbeti askeriyesi kat edilmiş olur. Buraya bilâhere gelir. Meclisi âli daima münakitdir. mütsmirdir. Böyle şahıslar için Meclis af yapabilir. Bunlar hakkında hususi af kanunu yapılır. Binaenaleyh bendenizce böyle orada cebren bırakılan bir iki kişinin mağduriyeti düşünülerek maddenin böyle geniş bırakılması muvafık değildir. Çünkü sonra herkes orada kalır, sonra sıkışırlar buraya gelirler. Her halde bu müddet muvafıktır. Pek müstesna olarak mağdur kalacak olan her hangi birisi için ayrıca muamele yapılabilir.

VEHBİ BEY (Karesi) — Efendim birinci maddenin bir kısmı burada mündemiçtir. Yalnız paşa hazretleri beyanlarında bir şeye iliştiler. Fakat bu hususda madde sakittir. Tasrih etmek icabeder. Osmanlı İmparatorluğu beynelmileldi, falan yerde bir kıtamız vardı. Bilâhere o kıtalarda kalanlardan birisi buraya gelir oturur, memurumuz olur, Nazırımız olur, son-

rada kalkar gider, falan yerin Nazırı olur. Orada da sıkışır, gelir bizden tekaüt maaşı alır. Şimdi de bunu bu maddede mübhem bırakacak olursak, gelecek zâbitanın Türkiyeli olduğunu tasrih etmezsek, falan yerli zâbit orduya mensubdur diyerek gelib bizden maaş isteyecek, vazife istiyecek. Onun için buraya berrî, bahrî, havaî, jandarma sınıflarına mensub Türkiyalı muvazzef mütekait ve ihtiyat ümera ve zabitan demeli ve herhalde Türkiyeli olduğu tasrîh edilmelidir.

HAKKI BEY (Van) — Birinci madde tasrih edilmiştir.

VEHBİ BEY (Devamla) — Efendim bu hususda şu takririmi takdim ediyorum.

SÜREYYA BEY (Karesi) — Efendim evvelâ Paşa Hazretlerinden bir istizah yapacağım. Ondan sonra reyimi söyliyeceğim. Üçüncü madde de deniliyorki; müddeti mezuniyetlerini tecavüz ettiren beri, bahrî, havaî, jandarma sınıflarına mensub muvazzaf, mütekait ümera ve zabitan hakkında denilmiş. Burada ihtiyat zabiti yoktur. Yani şurada o zabitan vesaire arasına bir de ihtiyat zabitanın sokulacağı anlaşılmıyor. Birinci maddede ihtiyat zabitanı diye tasrîh edilmiştir. Bu aşağıda da tekrar ediliyor. Binaenaleyh burada, orada kalmış olan erkânı ve ümera ve zabitan denilmek lâzımdır. Burada ihtiyat zabitanı nazarı dikkata alınmamıştır. Bunu nazarı itibara almamakda maksat onları müstesna tutmak mıdır, yoksa zuhul müdür? yoksa zabitan kelimesinin arasına bunlar da girebilecek mi? Eğer girebilir ise birinci maddede tasrihe lüzum yoktur; Eğer tasrihe lüzum varsa burada da tasrîh edilmelidir. İhtiyat zabitanı da ihmal edilmesin. Binaenaleyh Paşa Hazretleri bu sualime cevap versinler. Bu kelime konsun mu, konmasın mı?

MUSTAFA BEY (İzmit) — Bizim hududumuz haricinde kalan mahaller zabitanı bidayette mezuniyet, tebdili hava alır ve maalesef mezun ve tebdil hava müddetince de paramızı alırdı. Meselâ : Altı ay tebdil hava alır ve altı ay burada maaş alırdı. Fakat bu tebdil hava müddetince başka yerlere gidiyor ve bu müddet zarfında kabulünü temin için uğraşıyor. Ay, ay tebdili hava maaşını aldıktan sonra gittiği yerde üç ay sonra hizmet buluyor ve maalesef üç ay daha mezuniyetini temdit ettirerek maaşını almış bulunuyor. İstanbul kuyudunu tetkik ettirecek olursanız bütün bunlara vakıf olacaksınız. Binlerce liralarımız bu suretle gitmiş oluyor.. Gittiği yerlerde hizmet buluyor ve buldukları hizmetleri kabul ederek ihanet ediyor, orada kalıyor. Binaenaleyh bazısının orada yaptığı hizmet makbul olmuyor, oradan koğuluyor, sonra hakkı müktesebini dava etmek suretiyle yine bize müracaata mecbur oluyor. Binaenaleyh buna merhamet etmek lâzım mıdır? Katiyen. Türk zabitanı Türkiye'de hizmet edecektir. Ahar memlekete hizmet etmiş olanların burada yeri yoktur. İkincisi Paşa hazretleri buyurdularki Yemen'deki zabitanımıza daha fazla müsamaha edelim. Benedeniz bu fikirde değilim ve buna taraftar da değilim. Bugün o muhit İmam Yahya'nın emrü kumandasında bulunuyor. Oradan gelen ümera ve zabitanın ifadatını dinlerseniz, oradaki zabitanın vaziyetleri hakikaten pek elim olduğunu öğrenirsiniz. Binaenaleyh maalle orada bulunan zabitlerden anavatana ilhakı için müracaatı mükerrerleri isma edilmemiştir. Anın verdiği paraya kanaat etmek mecburiyetindedir. Bazıları birçok desiseslerle sahillere inerek çok ihtiyaç ve zahmet çekmek suretiyle buraya geliyor. Bir kısmı da orada hapishanede bulunuyor ve hapishanede bulunan zabitanımızın bir kısmı buraya dertlerini anlatmak için müracaatta bulunuyorlar. Bendeniz diyorum ki Heyeti Vekilemiz orada bulunan Türk zâbitanın anavatana gelmesini temin etdikden sonra ve kendilerine tebliğatı lâzime icra edildikten sonra bir müddet tayin edilir, Yemen'den, Sana'dan bir adamın anavatana ilhakı için nekadar bir müddet lâzım. Bunların aileleriyle buraya gelmelerini temin edecek paraları var mıdır? Bunlar temin edilmelidir. Bunlar temin edildikten sonra ve tayin edilecek müddet dahilinde gelmiyenler hakkında o muamele yapılmalıdır. Yoksa başka türlü muamele yapmak doğru değildir.

REİS — Üçüncü madde hakkında başka söz isteyen var mı?

KÂZIM PAŞA (Müdafai Milliye Vekili) (Karesi) — Efendim Ahmet Süreyya beyin bir suali vardır. Müsaade buyurunuz cevab vereyim.

Efendim Ahmet Süreyya Bey, bu maddeye ihtiyat zabitleri dahil midir buyurdular. Tabii Yemen'de kalan zabitan içinde ihtiyat zabitanı da vardır ve bunlar da şüphesiz bu zabitan meyanına dahildir. Yani onlar hakkında da şüphesiz ayni müsaade verilir. Yani erkân ve ümera ve zabitan içinde hepsi dahildir.

AHMET SÜREYYA BEY (Karesi) — Müsaade buyurunuz sualime cevab verildikten sonra birinci fıkraya konan ihtiyat zabiti kelimesinin üçüncü fıkraya aynen tahrir edilmesini teklif ederim. (Muvafık, muvafık sesleri)

REİS — Efendim teklifinizi bir takrirle yaparsınız.

ABDURRAHMAN ŞEREF BEY (İstanbul) — Efendim maddenin metni hakkında söz söyliyeceğim. Ali Rıza Bey arkadaşımız bidayetinde buyurdular ki, bizden ayrılan memleketler ahalisinden olan zabitana aittir. Halbuki sonra cereyan eden müzakere, hayır onlara ait değil, Türkiye'li olan zabitana aittir diyerek lâf oldu. Bu şimdi hangisine aittir? Türkiye'li olup oraya gidip kalanlar mı? Yoksa zaten oraları ahalisinden olup bizim ordumuzda hizmet edip oralarda kalanlar mı? Veyahut bunları tefrik etmek doğru mudur? Onun için madde mutlak surette olmak için ikisinin de ilavesi lazım gelir, zannediyorum.

Gerek Türkiye'li olsun, gerek ora ahalisinden olup şu suretle gidip infikâk etmiş olsun, ikincisi de mezunen olanlar hakkındadırki tarihi infikâklerinden itibaren, yani mezun olanların tarihi infikâklerinden yerine inkızai mezuniyetleri, yani mezuniyetlerinin inkızası tarihi olacakki, böyle bir kelimeyi oraya ilâve etmek daha doğru olur. Yalnız metni hakkında sözlerim vardır. Yemen'deki zabitanımız hakkında Lozan Muahedenamesinden bahisle aşağı yukarı epeyce vakit geçti. Dört beş ay kadar bunların oradan buraya gelmesini temin etmek müşkildir. Onun için arkadaşlarımızdan bazılarının buyurduğu gibi, onlara biraz daha müddet göstermek adalet namına münasib olur.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Üçüncü madde iki cümledir. Bendeniz ikinci cümlesi hakkında maruzatta bulunmak istiyorum. Yemen'in vaziyeti mahsusasından dolayı orada kalmış olan erkân ve ümera ve zabitan, mensubini askeriye Lozan Muahedesinden, malumu âliniz, muahedenizce kesbi kat'iyet etmesi için herhalde Meclisi Âlinin tasdik etmesi lâzımdır. Şu halde de maddede (imzasından) kelimesinin yerine (Lozan Muahedesinin Büyük Millet Meclisince tasdikinden yazılması, sonra; (itibaren altı ay zarfında) cümlesine avdet ve müracaat terkibinin ilâvesi ve (bu madde hükmünden müstesna olunur) dedikten sonra tetvinini teklif ederim. (Yemen'in vaziyeti mahsusasından dolayı orada kalmış olan Türkiye'li erkân, ümera, zabitan ve mensubini askeriye Lozan Muahedesinin Büyük Millet Meclisince tasdikinden altı ay sonra avdet ve müracaat ederler bu madde hükmünden müstesna addolunur)

REİS — Üçüncü madde hakkında başka söz isteyen var mı efendim? O halde takrirleri okuyacağız.

İBRAHİM BEY (Ertuğrul) — İki günden beri devam eden müzakereden bunların ahvali hususiyelerine vâkıf olmadığınızı anlıyorum. Bir zabit kalmış, bir zabit İstanbul'da kalmış. Bu zabit nerede nasıl kalmış, ne için kalmış? Bu zabit nasıl gelebilir, parası var mıdır, harcırah gönderilmiş midir, evine ailesine para bırakmış mıdır veyahut bırakabilir mi? Bunu düşünmüyoruz ve doğrudan doğruya cefelkalem kararımızı veriyoruz. Bu esbablara binaen bu maddenin diğer maddeler gibi encümene havalesini ve ondan sonra umumunun müzakeresini talep ederim.

KÂZIM PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (Karesi) — Efendim, bazı arkadaşlarımızın beyan ettikleri fikirlere cevab vereceğim.

Abdurrahman Şeref Beyefendi, Türkiye'li olan ve olmıyanların tefrikini talep buyurdular. Esasen maddenin birinci fıkrası Türkiye'li ister olsun, ister olmasın; ecnebi bir memlekete gitmiş ve orada hizmet etmiş. Birisine nereli olursa olsun, biz ordumuzda hizmet veremeyiz.

Bu mutlaktır. İkinci fıkrada yalnız Yemen'de kalmış olanlardan Türkiye'lileri istisna ediyoruz. Diğerlerine kendi memleketlerine gitsinler, fakat Türkiye'li buralıdır, buraya gelecekler diyoruz. Bunlara da bir müsaade veriyoruz. Bu altı ay zarfında buraya gelebilirler. Bendeniz kâfi görüyorum. Arzettiğim gibi, tazyik görmüş ve hapis olarak kalmış olanlar varsa bunlar için ayrıca bir muamele yapılır ve Meclisi Âliden bir müsaade istihsal etmek mümkün olabilir. Bendeniz altı ayı kâfi görüyorum. Bu müddeti daha ziyade temdit mümkün olabilir. Fakat nemütenahi bırakılmamalıdır. Çünkü bunlar orada vazife deruhte ederler ve vaktü hali yerinde olur, orada kalırlar. Bilâhare tam oradan koğulurlar, o zaman bize müracaat ederler.

ALİ SÜRURİ BEY (Karahisarışarki) — Böyle bir kanun yapıldığında bu zevatı nasıl haberdar edeceksiniz? Farzedelim ki bugün bu kanun yapıldı ve falan tarihten itibaren meriyülicradır, denildi. Türkiye Büyük Millet Meclisinin böyle bir kanun yaptığından o zevat nasıl haberdar olacak. Altı ay zarfında buraya müracaat etmezseniz Hükümet sizi bir daha kabul etmiyecektir, diye onlara nasıl ve ne gibi bir vesait ile bildireceksiniz?

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Yemen'e kadar muhtelif vesaitle biz bunun oraya tebliğini temin edeceğiz.

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Karahisarışarki) — Ne suretle tebliğ edeceksiniz efendim? Yemen'le şim-

diye kadar muhabere oluyor mu idi? Vesaitinizin nev'i nedir?

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Efendim Yemen'le şimdiye kadar muhabere oluyordu ve bundan sonra da muhabere mümkündür. Eğer arzu olunursa oraya tebliğ edildiği tarihten itibaren diyebilirsiniz. Fakat eğer daha iyi isterseniz, oraya tarihi tebliğinden falan kadar sonra bir kayıt konabilir.

Alİ SÜRURİ BEY (Karahisarışarki) — Hükümet bunların avdeti için malen bir fedakârlıkta bulunacak mıdır? Nakden bir fedakârlık yapılacak mıdır? Yoksa kendi kudreti maliyeleri ile mi gelecekler? Buradan İstanbul'a gitmek bile müşküldür. Onlar nasıl gelirler efendim? Bu kadar müşkülâtla bir zabit parasız nasıl gelebilir?

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Efendim, gerçi buyurduğunuz nazarı dikkate alınmağa lâyık bir şeydir. Fakat bunlara biz şimdi buradan para gönderelim, buraya gelin dersek, bunu yapamayız. Parayı ayır yine gelmez.

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Karahisarışarki) — Vesait göndermeli.

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Efendim evvelce de böyle oldu. Geldikten sonra harcırah veririz. Yüz lira para gönderdik, aldı cebine koydu, gelmedi. Sonra ne yaparız? Tesirimiz altında değildirki? Hepsi ister, hepsi geleceğiz derler istedikleri parayı veririz, gelmezler. Müsaade buyurursanız şunu da arzedeyim ki orada Yemen'de birçok zabitlerimiz vardır. Harcırah göndermedik, hizmetçilik ettiler. Vapurlarda muhtelif hizmetler yaptılar ve geldiler ve gelmiş olanlar vardır. Binaenaleyh vatanına memleketine hizmet etmek isteyen çare bulur, gelebilir. Bendeniz öyle zannederim.

MUSTAFA BEY (Çorum) — Yemen'in vaziyeti hususiyesinden dolayı Türkiye'li erkân, ümera diyorsunuz. Bu Türkiye'li olmayı tahdit ettik mi? Kime Türkiye'li diyoruz? Onu anlıyalım.

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Efendim, fırkanın programlarında ve kanunlarımızda Türkiye'li tabiri konulmuştur.

MUSTAFA BEY (Çorum) — Henüz biz de kanunen izah edilmemiştir. Bunu anlamak isterim.

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Türkiye'li kelimesi fırka nizamnamelerinde ve kanunlarımızda mevcuttur. Bunu burada nasıl izah edeyim ben? Türkiye'li bizim hududu millimiz dahilinde tavattun etmiş Türk zabitleridir. Benim fikrime göre böyledir. Bunu herkes nasıl tefsir ediyor bilmem.

VEHBİ BEY (Karesi — Yemen'e memuru mahsus gönderip de orada kalan bunca vatandaşımızı, ırkdaşlarımızı getirmek mümkün değil mi?

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Bu da mümkündür.

VEHBİ BEY (Karesi) — Bu suretle onları hizmetçilikle izzeti nefisleri rencide edilerek orada bırakılmaktan ise doğrudan doğruya kimseye muhtaç olmadan şerefi askeriyeleri muhafaza edilerek getirilmesi doğru değil mi?

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Efendim, zaten bunlardan muhtaç olanlara harcırah vermek esasını kabul etmişisizdir. Bu harcırahı gelmelerini temin etmek suretiyle sarfedebiliriz. Harcırahım gelmedi. Ben bu müddet zarfında gelmedim. Çünkü harcırahım gelmedi derlerse şey olmaz. Herhalde biz mümkün olan teshilâtı göstermeye ve mümkün olan tedabiri ittihaz etmeye çalışıyoruz ve çalışacağız.

HACİM MUHİTTİN BEY (Giresun) — Paşa Hazretleri, Türkiye'de erkân, ümera ve zabitan kaç oldukları malûm mudur?

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Malûmdur. Bendeniz miktrını bilmiyorum. Fakat arzu buyurulursa miktarını Meclisi Âlinize getirip arzederim.

HACİM MUHİTTİN BEY (Giresun) — Takriben ne kadardır?

KÂZIM PAŞA (Devamla) — 100 le 150 arasındadır.

MUSTAFA BEY (Çorum) — Efendiler, burada en mühim bir meseleye temas ediyoruz. O da Türkiye»li meselesidir. Benim fikrimce hiçbir zaman Türkiye hududunu tayin etmemişizdir. Efendiler zabitan içerisinde öyle insanlar bulunacak ki kendisi Şam'da doğmuş, Halep'te doğmuş, fakat ırken kendisi Türk kaniyle yuğrulmuştur ve oradaki arap cereyanlarına, Arnavut cereyanlarına karşı bütün ruhiyle Türklüğü müdafaa etmiş ve onlarla müteamadiyen çarpışmıştır. Şimdi biz bu adamın memlekette, hududu milli dahilinde selâmeti namına memur olan pederinin tesadüfen Şam'da, Bağdat'ta dünyaya gelmiş bir adama biz Türk ve Türkiye'li demiyecek miyiz? Bu memleketin Türk evlâdı kaniyle yuğrulmuştur. Binaenaleyh, Türk kanı olan bir kimse isterse Türkiye'nin bugünkü hududu kenarında bulunsun, bu Türkiye'lidir, benim için. Onun için çok rica ederim, bizim memlekette doğmuş, ne ahlâkiyle, ne ruhiyatiyle memleketimizle katiyen alâkası olmıyan adamları memleketin dahilindekileri memleketin evlâdıdır diye Türkiye'li diye bunu kabul edip, memleketi için daima zihni, ruhi bütün maddiyatiyle

memleket hizmetinde eskimiş olan bir adama biz nasıl olur da Türkiye'li demiyeceğiz? Rica ederim. Bu tashih edilmedikten sonra bu madde kabul edilemez ve gayet yanlış bir şeye gitmiş oluruz ve memlekete bütün ruhiyatiyle merbut olan evlâdı çıkarmış oluruz. Hiç doğru değildir.

RECEP BEY (Kütahya) — Teklif buyurunuz.

MUSTAFA BEY (Çorum) — Neyi teklif edeyim?

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Efendim, Mustafa Beyefendinin endişesini izale edecek bir maruzatta bulunayım. Şimdi farzedelim Şam'da doğmuş ve Yemen'e gitmiş, orada hizmet etmiş bir zabit.. Bunun Türkiye'li tabirini bir istimal ederken bu eğer maalile Türkiye'de mutavattın ise bu Türkiye'li olur. Yani bizim hududu millîmiz dahilinde mutavattın ise... Fakat ailesi Şam'da, Beyrut'ta, Suriye'de, kendisi oraya gitmiyor, buraya geliyor, belki çok fedakârlık etmiştir, yani her türlü hidematı sebketmiştir. Olabilir, fakat ailesini buraya getirmiş, bizim memleketimiz dahilinde iskân etmişse Türkiye'li olur. Yok eğer, ailesini orada bırakmış, gelip burada ben vatanıma hizmet edeceğim. Biz buna Türkiye'li demiyeceğiz. Behemahal maalle hududu millî dahilinde iskân etmesi lâzımdır.

VEHBİ BEY (Karesi) — Muahedede ahkâmı kâfiye vardır.

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Türkiye'li tabiri böyledir. Zannediyorum ve böyledir.

REİS — Efendim, üçüncü madde hakkında başka söz isteyen var mı?

(Hayır sesleri) O halde müsaade ederseniz takrirleri okuyalım.

Riyaseti Celileye

Üçüncü maddenin dördüncü satırındaki (veyahut) kelimesinden sonra (Türkiyeli olup) cümlesinin ilâvesini teklif ederim.

22 Eylül 1339

Van Mebusu

Hakkı

Riyaseti Celileye

Üçüncü maddenin birinci fıkrasında tasrih edildiği gibi ikinci fıkrasında dahi ihtiyat zabitanının tashihini talep ve teklif ederim. Binaenaleyh fıkrai sâniye şöyle olmalıdır: «Yemen'in vaziyeti mahsusasından dolayı orada kalmış olan muvazzaf ve ihtiyat bilûmum Türkiyeli... ilâ.»

Karesi Mebusu

Ahmet Süreyya

Riyaseti Celileye

Maddenin ikinci cümlesinin son satırı mübhemdir. Binaenaleyh zarfında kelimesinden sonra «Avdet veya müracaat edenler» fıkrasının ilâve ve imza yerine de tasdik kelimesi yazılarak mezkûr cümlenin berveçhiati tadilini teklif ederim.

Yozgat

Süleyman Sırrı

Yemen'in vaziyeti mahsusasından dolayı orada kalmış olan Türkiye'li erkân, ümera, zâbitan ve mensubini askeriye Lozan Muahedenamesinin Büyük Millet Meclisince tasdikinden itibaren altı ay zarfında avdet veya müracaat edenler bu madde hükmünden müstesna addolunur.

Riyaseti Celileye

Üçüncü madde fıkrai ahiresinin berveçhiâti tadilini teklif eylerim:

Yemen'in vaziyeti mahsusasından dolayı orada kalmış olan Türkiye'li erkân, ümera ve zabitan ve mensubini askeriye Lozan Muahedesinin imzasından itibaren altı ay zarfında müracaat ve beyanı mazeret edebilip bu madde hükmünden müstesna tutulur.

Gaziayıntap

Ahmet Remzi

Riyaseti Celileye

Üçüncü maddenin beşinci satırındaki fıkranın berveçhizir tadilini teklif ederim.

(Mezunen veya tebdili hava suretiyle gidipte müddeti tebdili hava ve mezuniyetlerini tecavüz ettiren..)

Canik

Talât

Riyaseti Celileye

Üçüncü maddenin fıkrai ahirindeki (Lozan Muahedesinin imzasından) yerine (Lozan Muahedesinin Büyük Millet Meclisi tarafından tasdikinden itibaren) kaydının kabulünü teklif ve rica ederim.

Sivas Mebusu

Halis Turgut

Riyaseti Celileye

Üçüncü maddedeki «Yemen'in vaziyeti mahsusasından dolayı Lozan Muahedesinin imzasından itibaren altı ay zarfında gelmiyenler» fıkrasının «Yemen'deki erkân, ümera ve zabitan Hükümetçe avdeti temin edildikten sonra Lozan Muahedesinin aktinden itibaren altı ay zarfında..ilâ» tadilini teklif eylerim.

İstanbul Mebusu

Ali Rıza

Riyaseti Celileye

Üçüncü maddenin ikinci fıkrasının şu şekilde tadilen kabulünü teklif ederiz:

Yemen'in vaziyeti mahsusasından dolayı orada kalmış olan Türkiye'li muvazzaf ve mütekait ve ihtiyat erkân, ümera ve zabitan ve mensubini askeriyeden Türkiye'ye avdetleri Hükümetçe temin ve kendilerine tebligat icra edildikten sonra dört mah zarfında avdet edenler bu madde hükmünden müstesnadırlar.

İzmit
İbrahim

REİS — Efendim, buraya gelen takrirlerin heyeti umumiyesinden yalnız bir takrir vardır ki o da İbrahim Bey (Ertuğrul)'dur, ki bu da birinci madde ile müzakere edilmek üzere diğer maddeler gibi encümene havalesidir. Binaenaleyh diğeri de hep tadil mahiyetindedir. Müsaade ederseniz evvelen bu maddeyi reyinize arzedeyim. Üçüncü maddenin de encümene havalesiyle birinci madde ile müzakeresini kabul edenler lûtfen el kaldırsınlar.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Müsaade buyurunuz Paşa Hazretleri. Bu tadil takrirleri nazarı mütalâaya alınırsa okunmasına da hacet kalmaz.

REİS — Hayır efendim; müsaade buyurursanız diğer maddeler gibi doğrudan doğruya müzakere edilmek üzere encümene, yani Feridun Fikri Beyin ikinci madde hakkındaki teklifi gibi doğrudan doğruya encümene havalesini teklif ediyor. Kabul edilmezse o vakit tadil takrirlerini reye koyarak doğrudan doğruya gider ve nazarı tasvibinize arz edilir.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Efendim hangi maddelerle bunun tadili tasrih edilmeli. Esas mesele bendenizin anladığım budur.

REİS — Birinci madde müzakere edildikten sonra tesbit edilir. zannederim. Binaenaleyh evvelâ onu alalım. Feridun Fikri Beyin bir takriri var. Eğer encümene doğrudan doğruya iadesini kabul etmezseniz o vakit nazarı dikkate alınmasını teklif ediyor. Yani bütün bu takrirlerle beraber maddenin encümene havalesini teklif ediyoruz diyor. (Doğru sesleri)

Riyaseti Celileye

Madde 4 ün bervechi ati tadilini teklif eylerim.

Gayritürk mensubini askeriye memuriyetlerinden affedilmiştir. Ancak fevkalâde hizmeti mesbuk olanlar ismen ve bir maddesi münferide ile tekrar hizmeti devlete alınabilir.

Çorum
Mustafa

REİS — Zannediyorum ki bunun kanunla münasebeti yoktur.

MUSTAFA BEY (Çorum) — Bunda Türkiye kelimesi var, ki izah edilsin.

REİS — Kanunu Esasiye taalluk eden bir meseledir. Adeta şu suretle telâkki ediyorum ki bu maddenin tayyını teklif ediyorsunuz.

MUSTAFA BEY (Çorum) — Hayır, tay değil, teehhurdur.

REİS — Doğrudan doğruya bundan başlıyor. Tehir değil, tay demek istiyor.

MUSTAFA BEY (Çorum) — Hayır öyle değildir efendim. Ayrıca bir madde kanuniye ile tavzih edilsin.

REİS — Yani ne yapacağız? Bu maddeyi ne istiyorsunuz?

MUSTAFA BEY (Çorum) — Türkiye takriri bir kanunla tesbit ediliyor. Ondan sonra yazılır.

FERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) — O ayrıca tesbit edilebilir efendim.

REİS — Tehir ediliyor. Evet şimdilik tehir mahiyetindedir.

YUSUF AKÇORA (İstanbul) — Türkiye tabirinin takriri mahiyeti hakkında...

REİS — Türkiyeli tabiri değil, takririn mahiyeti hakkında.

YUSUF AKÇORA BEY (İstanbul) — Efendim bir Kanun lâyihası müzakere ediyoruz, ki onun içinde bir istılah hakkında bazı arkadaşlar sarih bir fikre desteres olamıyor. Sarih fikir gayri mevcuttur. O halde müzakere edilen kanunun bir fıkrası mübhem kalacaktır. Belki şimdiye kadar tedvin edilen kavaninde Türkiye tabiri, belki ifade edilmemiştir. Binaenaleyh ortada bir meselei müstehire zuhur etmiş zannediyorum. Bu münasebetle (Türkiyeli) tabirinin izahı hakkında Kanunu Esasî encümenine havale edilerek bu işin içinden çıkılabilir. (Doğru sesleri)

REİS — Efendim, (Türkiye) tabirine dair bir şey müzakere edecek miyiz? Bu, ayrı meseledir. Eğer (Türkiye) tabirine dair bir mesele varsa, onu ayrıca bir kanunla teklif edersiniz. Her vakit Kanunu Esasî encümeni halleder.

VEHBİ BEY (Karesi) — Varit değildir efendim.

REİS — Arkadaşımızın birisi bendenizce (Türkiyeli) tabiri anlaşılmamıştır, bunun için bu maddenin tehirini taleb ediyor. Binaenaleyh üçüncü maddenin tehiri, yani adeta tay mahiyetinde olduğundan dolayı evvelen reyi âilelerine vazedeceğim.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) (Yozgat) — O başka bir kanunla yapılır.

REİS — Mustafa Beyin takririni kabul edenler, ki adeta tay demektir. Kabul edenler lûtfen ellerini kaldırsınlar. Kabul edilmiştir.

Ertuğrul mebusu İbrahim Beyin takriri vardır. Tekrar okuyorum.

(Takrir aynen tekrar okundu)

REİS — Bu üçüncü maddeyi tekrar encümene gönderelim. Birinci maddeden sonra bunu üçüncü maddenin de diyor, teklif edelim encümene gitsin.

ALİ BEY (Afyon Karahisar) — Hiç münasebeti yoktur. O birinci, ikinci madde ayrıdır. İstanbul'da cidali milliye iştirak etmeyenler hakkındadır, ki ayrı bir meseledir efendim.

REİS — Mamafih reyi âlinize koyacağım. Kabul edenler lûtfen ellerini kaldırsınlar. Kabul edilmemiştir efendim.

Karahisarı şarki mebusu Mehmet Emin Bey bir takrir veriyor, ki o da üçüncü maddenin Kanunu Esasî encümenine havalesini teklif ederim diyor. Kabul edenler lûtfen ellerini kaldırsınlar. Kabul edilmemiştir.

Şimdi efendim, üçüncü şıkka geliyorum. Yani diğer takrirlerin cümlesi tadil mahiyetindedir. Dersim mebusu Feridun Fikri Bey bütün takrirlerle beraber maddenin encümene havalesi hakkında bir teklif takri veriyor. (Doğru sesleri) Binaenaleyh nazarı dikkate alınmak üzere bu takrirleri ayrı ayrı reyi âilelerine vazediyorum. Nazarı dikkate alanlar lûtfen ellerini kaldırsınlar. Nazarı dikkate alınmamıştır.

Efendim, şimdi Kanunu Esasî encümenine maddelerin havalesi hakkında Emin Beyin bir takriri vardır. Heyeti Celile kabul etmedi. Binaenaleyh tadil tekliflerini birer birer reyi âlinize vazediyorum.

(Karesi mebusu İbrahim Süreyya Beyin takriri tekrar okundu)

REİS — İbrahim Süreyya Beyin Teklifi vechile tadilini kabul elenler lûtfen ellerini kaldırsın. Nazarı dikkate alınmıştır efendim.

Bozok mebusu Süleyman Sırrı Beyin de bir takriri vardır, tekrar okutuyorum.

(Takrir tekrar okundu.)

REİS — Bu tadili nazarı dikkate vazediyorum. Kabul edenler lûtfen ellerini kaldırsın. Kabul edilmemiştir efendim.

(Van Mebusu Hakkı Beyin takriri tekrar okundu)

REİS — Bu tadili nazarı dikkate alanlar lûtfen ellerini kaldırsınlar... Nazarı dikkate alınmamıştır.

(İzmit Mebusu Süreyya Beyin takriri tekrar okundu)

REİS — Bu takriri nazarı dikkate alanlar lûtfen ellerini kaldırsınlar... Nazarı dikkate alınmamıştır efendim.

Efendim; İstanbul Mebusu Ali Rıza Beyin takriri vardır.

ALİ RİZA BEY (İstanbul) — Paşa Hazretleri benim takririm İbrahim Beyin takririnin aynıdır. Binaenaleyh hacet kalmamıştır.

REİS — Yani reye vazetmiyeyim mi?

ALİ RİZA BEY (İstanbul) — Evet.

(Sivas Mebusu Halis Beyin takriri tekrar okundu)

REİS — Halis Beyin takririni nazarı dikkate alanlar lûtfen ellerini kaldırsınlar... Nazarı dikkate alınmıştır efendim.

MEHMET BEY (Karesi) — Beşinci maddede sarahat vardır Paşa. Burada ise Lozan muahedesinden itibar ediliyor. Nasıl olur?

REİS — Efendim, müsaade ederseniz bir de Çorum Mebusu Mustafa Beyin takrirleri vardır.

(Çorum Mebusu Mustafa Beyin takriri tekrar okundu)

(Canik Mebusu Talât Beyin takriri tekrar okundu)

REİS — Nazarı dikkate alanlar lûtfen ellerini kaldırsınlar... Nazarı dikkate alınmamıştır efendim.

(Gaziantep Mebusus Ahmet Hamdi Beyin takriri tekrar okundu)

REİS — Üçüncü maddesinin fıkrai ahiresinde, nazarı dikkate alanlar lûtfen ellerini kaldırsın. Nazarı dikkate alınmamıştır efendim.

Karahisarı Şarki Mebusu Emin Beyin takriri var, okutuyorum.

Riyaseti Celileye

Üçüncü maddenin son fıkrasının «Lozan muahedesinin B. M. M.'nce tasdikından ve alâkadarına tebliğinden ve avdetleri esbabının hükümetçe temininden itibaren iki ay zarfında mazur ve bu madde hükmünden müstesna addolunur» suretinde tadilini teklif ederim.

Karahisarı Şarki
Mehmet Emin

REİS — Bu takriri nazarı dikkate alanlar lûtfen ellerini kaldırsınlar... Nazarı dikkate alınmamıştır.

Efendim, müsaade ederseniz encümenden rica ederiz, bu nazarı dikkate alınan takrirlerle beraber maddeyi tespit etsin, gelecek müzakerede bize tevdi etsin.

ALİ RİZA BEY (İstanbul) — Şimdi verabilirler efendim.

REİS — Dördüncü maddeye geçiyorum efendim.

Madde 4. — Memleketleri hududu milli haricinde kalan ve halen orduyu millîde istihdam edilmekte olan berrî, bahrî, havaî jandarma sınıflarına mensup erkân, ümera, zabitan ve memurin ve mensubini askeriyeden memleketlerine gitmek arzu ve talebinde bulunanlar istifa, tekaüt ve tahdidi sin gibi müddeti muayyenei nizamiyelerinin ikmaline bakılmaksızın ve ileride hiçbir hak talebinde bulunmamak şartiyle memleketlerine terhis olunurlar.

REİS — Efendim, bu madde hakkında söz isteyen var mı? (Hayır sesleri)

İSMAİL CANBULAT BEY (İstanbul) — Efendim, bu madde ne zamana kadardır? Anlamak istiyorum.

REİS — Sual mi sormak istiyorsunuz efendim?

İSMAİL CANBULAT BEY (İstanbul) — Evet efendim.

Bu maddeye göre hiçbir müddet yoktur. Elli sene sonra da bir adam bu maddeyi hakkında tatbik edilebilir. Yani o zamana kadar tabii artık usulen bir zabit nasıl terfi eder, ne suretle cezaya çarpılır?

KÂZIM PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (Karesi) — Efendim, biz bu maddeyi koyarken müddetin tahdidini kanun ile zaten verdiğimiz bir emirle; faraza iki ay zarfında mezunen gitmek istiyenler gitsin. Ondan sonra izin istiyenlere izin verilmiyecektir diyeceğiz ve ondan sonra da izin istiyene izin vermiyeceğiz, diyeceğiz. Belki bir müddet idarî bir mesele diye itaat edeceğiz. Bu kararı böyle namı enahi bırakamayız. Fakat halâ ordunun içerisinde mü tahdem olan çok zabit vardır. Kanunla manasını vermek diye yazmadık. Bir emirle müracaat edenlere vereceğiz. Yani emirle tahdit edeceğiz. Yani iki ay zarfında müracaaat edenlere izin vereceğiz. Ondan sonra müracaat edenlere izin verilmiyecektir diye tahdid edeceğiz. Bunu zaten tebligatla yapacağız.

İSMAİL CANBOLAT BEY (İstanbul) — İki aydan sonra herhangi bir zabit sizin aleyhinizde bu maddeye istinaden şikâyet eder ve sizden hakkını ister. O halde mademki iki ay diyorsunuz. Buraya iki ay kaydını; Müdafaai Milliyenin tebliğatından iki ay sonra müracaat etmiyenler tarzında bir kayıt koymak lâzımdır.

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Efendim buraya o iki ay kaydını koyacak olursak; hepsinin kıtasına kanunun ne zaman tebliğ edildiğini nazarı itibaar almalıdır. Velhâsıl çok sıkı ve idaresi güç olur. Böyle kanunun içerisinde tahdit edersek ve kısa bir zaman olarak bunu tadil edersek iki ay zarfında giden gitsin. Gitmiyeni ondan sonra bırakamayız dersek ve bu adamın memleketinde gözü varsa bir gün durmaz gider.

REİS — Başka sual sormak isteyen var mı efendim?

MUSTAFA BEY (Çorum) — Şimdi asıl bu kanunun sahibi zabitandan dolayı, sonra hududu millî haricinde kalan zabitanın ihtiyarına terke bırakıyoruz. Onları ihtiyarına bıraktığımız zamanda asil olanlar da kadro harici çıkmak icabeder. Bunun hakkında ne düşünüldü Bunu anlamak istiyorum.

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Sualinizi anlamadım.

Dr. MUSTAFA BEY (Çorum) — Efendim; dör üncü madde mucibince hududu milli haricinde kalanlar ihtiyarî bir terhise tabi olacaklar. Kendileri arzu ederlerse ihtiyarî bir terke mecbur kalıyorlar. Kendileri arzu ettikleri vakit terkedip memleketlerine gideceklerdir. İhtiyarî bırakıtığımız zaman bizim asıl kendimizden mecburen kadro harici çıkmaları icabeder. Niçin bu maddeyi böyle yapıyorsunuz?

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Kadro haricine çıkmaya mecbur olmazlar.

Dr. MUSTAFA BEY (Devamla) — Dört bin içerisine bunlar da girdikleri zaman o vakit bunlar. hariç kalacaktır.

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Efendim, bizim hududumuz dahilinde olanlar, bizim memleketimiz ahalisinden olanlar mecburdur orduda muayyen müddet hizmet etmeye. Eğer kadrolar taşar da bu kanuna göre istifa ve tekaüt müddetini tenzil etmek icab ederse o ayrı bir meseledir. Suriye'lidir, gözü Suriye'dedir. Bunu biz zorla tutmak istemiyoruz, gitsin Suriye'ye.

Dr. MUSTAFA BEY (Çorum) — Anlaşılmadı ifadem. Bendeniz demek istiyorum ki ihtiyarî değil, gayri ihtiyarî olarak bir kanunla, hakları ne ise verilip çıkarmalıdır. Diğerlerini almalıdır.

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Yani, orduda müstahdem Suriye'li hududu millî haricindeki ehalıden... (Biz anladık sesleri) olanları kendi arzularına bırakmıyalım. Cebren çıkaralım. (Evet sesleri) Yani böyle söylemek istiyorlar. Bugünün işi değildir bu.

Dr. MUSTAFA BEY (Çorum) — Bu, vekâlet meselesi değildir.

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Bugünün işi değildir.

Dr. MUSTAFA BEY (Çorum) — Bugünün işi değilse siz niçin yapıyorsunuz? Memlekette bu kadar memur vardır açıkta.

REİS — Sual tarzından çıktı söz oldu.

HALİT BEY (Kastamonu) — Efendim; malûmu âliniz orduda hizmet etmiş ve mevki işgal etmiş zevat bulunabilir. Erkân vardır. Ordunun bütün esrarına vâkıftır. İhtimalki halen memnun olmayanlar da bulunur. Bunlar bu sırada gidecek olurlarsa bu az bir müddet zarfında ordunun esrarını harice ifşa etmez mi?

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Eğer ordumuz içerisinde böyle suiniyet sahibi adam varsa bu oraya bu suretle gitmek değil, istediği gibi gidebilir. Başka vasıta ile bunu terkedebilir, yani iltihak edebilir. «İstiyen gitsin.» diyoruz. Fakat Mustafa Beyin buyurduğu gibi, zorla koğarsak o vakit bu tazyik belki casusluk değil, bazı tesirata da sebep olabilir. Onun için arzu edenler gitsin diyoruz ve bunların içerisinde, bunu arzu edip gitmek istiyenlerin içerisinde bizim ordumuzun esrarından düşmanları haberdar edecek kadar adi hisli olanlar varsa, zaten onu buradan da yapar. Mektup yazar, hafiyelik eder, casusluk eder, ihbar eder. İzinli giderse bu suretle istediğini yapar. Buna mani olmak mümkün değildir.

TALÂT BEY (Ardahan) — Öyle adamın durması daha iyidir.

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Evet efendim, durması daha iyidir.

HALİS TURGUT BEY (Sivas) — Efendiler, bu kanunun heyeti umumiyesine bakacak olursanız, bunda açık bir ruh vardır. O ruhta millî ruhtur ve bu ruhla yapılmıştır. Fakat maddeler tertib edilirken bu ruh hâkim olamamış tamamen. Oradan görülmüş, kaçmış, diğer bir yere gitmişler. Orada başka bir mahzur görmüşler, diğer bir noktadan yürümüşler. Fakat bir diğer taraftan mahzur gösterilmiş, oradan kaçmışlar. Bunun heyeti umumiyesi müteraddit bir vaziyete girmiştir. Dördüncü madde de böyledir.

Efendim, burada bir ruhu millî vardır, yaşaması lâzımdır. Meselâ hududu millî dahilinde yaşayan birtakım mensubini askeriye var. Efendiler, bendeniz açık söyliyeyim, çünki bende riya yoktur. Arap vardır, Arnavut vardır, bunların hariçte gözleri vardır. Bunların hariçte hükûmetleri vardır. Evvelâ hariçte hükûmetleri olması dolayısiyle ve bir hissi dinî ile bu adamların artık bizim içimizde durmamaları lâzımdır. Lüzum yoktur, gitsinler memleketlerinde çalışsınlar. Çünki açık söylüyorum. Bizim memleketimiz Türk'tür. Artık bizim memleketimizde ve bizim ordumuzda Türk yaşamalıdır. Binaenaleyh niçin böyle memleketin içerisinde açık olanları bırakalım. Bunların haricinde açık, sarih olarak diyelim ki; bunların içinde memlekete hizmet etmiş ve memlekete pek büyük yararlık yapmış olanlar vardır. Bunlar şâzdır. Kaidei esasiy-eyi ihlâl etmez. Onlar için makamı aidi mükâfat ile vesaire ile, onları memnun eder. Fakat bunların haricinde olan aksam, denir ki, birtakım kuyut ve şuruta hacet kalmadan bu günden veyahut bir müddeti muayyeneden sonra şu, şunlar hududu millî haricine çıkacaklar ve kendi memleketlerine gideceklerdir. Bu maddenin bu şekilde tadilini teklif ediyorum ve bir takrir vereceğim.

Dr. MUSTAFA BEY (Çorum) — Efendiler, bu madde yine deminki madde ile alâkadardır ve ben yalnız Müdafaai Milliye Vekilinin değil, bütün Heyeti Vekilenin, bilhassa Sıhhiye Vekili Rıza Nur Beyefendinin de böyle bir kanun teklif etmesini beklerdim. Memlekette yalnız zabitan meselesi yoktur, bütün memurin meselesi vardır. Efendiler; memlekette bulunan memurin meselesi o kadar mühim, o kadar had bir şekle gelmiştir ki bunun için çok ziyade acımamak, bütün kalbiyle, bütün hissiyle buna iştirak etmek neyin mahsulüdür? Bunu anlamak istiyorum. Memlekette bulunan memurin meselesi memleketin kudreri tahammüliyesi meselesi olsaydı, ben de buna iştirak ederdim. Fakat hayır, öyle değil. Memleketin kudreti daha fazladır. Yani kuvvetler tanzim edilirse bu iş daha iyi yapılacaktır. Fakat ortada bir endişe var. Memurinimizin kısmı azamî daha ziyade terfih edileceğinden şüphem yoktur. Biz kimlerden korkuyoruz, neden korkuyoruz anlamıyorum. Biz ki bu kadar ihtilâller yapmışız, bütün cihana ilânı harbetmişiz. Üç zatın, beş zatın yüzüne karşı hakaret edemiyoruz. Yüzüne karşı söyliyemiyoruz. Kudretli olunca zâta karşı bir çekinme hissediyoruz. Ne ise müsaade buyurursanız bu maddenin burada yeri yoktur. Bu vekâletlerin heyeti umumiyesine ait bir meseledir. Bunu o suretle, demin arzettiğim gibi, (Türkiyeli) olarak tesbit etmelidir. Demin de arzettiğim gibi (Türkiyeli) olarak tesbit edildikten sonra bütün Türkiyeliler alınırlar.. Türkiyeli olmıyan memurin bundan sonra Türkiye'de ifayı hizmet edemez. Hak budur.

FUAT BEY (Lâzistan) — Arkadaşlar, bu madde encümence tanzim edilirken bazı mebus arkadaşların

söylediği fikirle yapılmış bir madde değildir. Yani yabancı unsurların ordudan ihracı maksadiyle yapılmış bir madde değildir. Bu bütün mücadelei milliye esasında ordumuzla en müşkil ve en buhranlı zamanlarında bu memlekete, bu millete karşı mevcudiyet göstermiş kimseler merbutiyetini göstermiş olan hakikaten bazı yabancı arkadaşlarımız vardır ki, bugün ordu ve memleket bunlarla ne kadar iftihar etse sezadır. Biz bu maddeyi bu kıymetli arkadaşlarımızı buradan uzaklaştırmak değil, bilâkis bu kıymetli arkadaşlarımızın ordumuza irtibatlarını daha fazla temin maksadiyle koyduk. Görüyorsunuz ki burada mezuniyet talep eden arkadaşların nisbeti askeriyeleri katedilecektir. Bu kadar mücadeleye iştirak etmiş ve bu kadar fedakârlık göstermiş olan bir asker diğer bir memurla kabili kıyas değildir. Aşk ile yapılacak bir iştir. Neticesi ölümle karşılaşmak demektir ve ölümle mücadeledir. En tehlikeli anlarda hayatını tehlikeye atmak kolay bir mesele değildir. Bunun yine bu kıymetli arkadaşları orduda ibka etmek için bunların böyle hariçle olan irtibatlarını katetmek maksadiyle bu madde konulmuştur. Eğer aileleri dışarda ise bunlar ailelerini getirecekler, bu suretle tavattun edeceklerdir ve ordu bunlardan azami bir suretle istifade etmiş olacaktır. Zira yanlış telâkki edilmesin, bu yabancı telâkki ettiğimiz arkadaşlar belki bizim kadar bu memlekete hizmet etmişlerdir, belki bizim kadar bu millete ve bu memlekete karşı sadakat göstermişlerdir. Yani Arap, Arnavut unsurlarını sırf ihraç için..

MUSTAFA BEY (Çorum) — Yanlış anlaşılmasın efendim.

FUAT BEY (Devamla) — Arapla yabancı unsurları çıkarmak maksadiyle değildir. Zira bazı tekâlif yapılmıştır. «Siz bize hizmet etmişsinizdir, hizmetinize teşekkül ediyoruz, bu hizmetinize karşı alınız şu mükâfatınızı... Alınız da defolun, gidin...» demek bu küfranı nimettir. Zira en müşkil zamanlarımızda, en buhranlı zamanlarımızda öyle arkadaşlar tanıyorum ki bizimle omuz omuza gitmiş ve ifnayı hayat etmiştir. Bunların pek çoklarının aileleri şurada burada, belki yabancı memleketlerde sürünüyor. Yani biz kadirşinâs olmalıyız ve bu kıymetli arkadaşlar. Türklüğe daha ziyade rabtederek onlardan amazi istifade etmeliyiz efendiler.

REİS — Rıza Nur Bey.

SAMİH RİFAT BEY (Biga) — Milliyet için şimdiye kadar kan tahlil edilmemiştir. Milliyet revabıtı kandan ibaret değildir, harstır, dindir.

RIZA NUR BEY (Sıhhiye Vekili) (Sinop) — Efendim, Çorum Mebusu Mustafa Bey bendenizden bahsettiler. Vekâlete taalluk eder bir surette idarei kelâm ettikleri için ufak bir şey arzetmek isterim. Bendeniz Sıhhiye Vekâletinde bulunduğumdan beri, hatta daha harekâtı milliyenin ibtidasında Maarif Vekâletinde bulunduğumdan beri daima kendim için prensip ittihaz etmişimdir. Maarif Vekâletinde bulunduğumdan beri daima prensip olarak bunu takip ettim ve daima bu memleketin evlâdından memur tayin etmişimdir ve ederim. Hariçten hiç tayin etmemişimdir. Böyle bir günah işlemişimdir (Alkışlar) ve böyle bir memur varsa tedricen çıkarmışımdır. Çünki bu memleketin evlâdı bendenizce hepsine mürecchatır. Aç kalamazlar ve onlar bu memleketin, bu milletin mukadderatını idare ederler ve Dünyanın her tarafında olan da böyledir. Fakat bilmiyorum ciheti askeriye meselesini. Sırf Sıhhiye Vekâletine ait olmak üzere bu maruzatta bulundum.

FERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) — Efendiler, mevzubahis olan mesele hakikaten yeni Türkiyenin en ziyade ehemmiyetle tetkik etmesi ve halletmesi lâzım gelen meselelerdendir. Biliyorsunuz, ki bu devlet, yani bugünkü devlet değil, bundan evvelki devlet, altı asır bir çok kıtalarda yaşamışlar ve bu münasebetle aynı zamanda İslâm olmaklığımız itibariyle anasır ve akvamı muhtelife ile kız alıp kız vermişizdir. Bu adamlar muhtelif adamların hayatiyle temas etmişlerdir. Bugün memleketimizde hâkim olan bir esas vardır, o da milliyettir. Binaenaleyh, bugün vahidi kıyasî olarak milliyeti alacağız. Alacağız ama, maziyi de nazarı itibara alacağız. Yani mazideki kıyası da nazarı itibara alacağız ve bugün milliyet nedir? Milliyetin hududu nereden başlıyor, nereye kadar gidiyor bunu da tesbit edeceğiz ve tesbit ederken akvam ve milleti muhtelifenin, akvamı hazıranın, terakkiyatı hazıranın, fikri cedidin milliyette nasıl bir mana verdiğini de nazarı itibara alacağız. Böyle bir mütalâayı nazarı itibara aldığımız takdirde, - esası demin Samih Rifat Beyin buyurduklarıdır - yani milliyet mefhumunda Türk milliyetperverliğine kanla, harsla, anane itibariyle hatıratı müştereke ile, hülâsa mazi ile merbut bütün evladı vatan dahildir. Bunlar Türktür ve Türkten başka birşey değildir. Bir adamın babası Arnavut olabilir, filan adamın annesi veya büyük validesi Arnavut olabilir. Fakat dünyanın hiçbir memleketinde bilhassa Fransa ki dünyada vatanperverlikte en çılgın derecesine vâsıl olan bir memlekettir. Orada Uruku muhtelife diye bir milliyet

vücuda getirmişlerdir ve son zamanda vücuda getirdikleri nazariye, milliyetin manasını beraber yaşamak duygusudur. Kollektif vouloir viure cellectüvment (vuluvar vivr kollektif) yani hep beraber yaşamak luygusudur. (Ernet Renan) nazariyesi bugün dünyanın bütün tabiiyet kanunlarının vahidi kşyasisi olarak kabul edilmiştir. Lâkin bu maddeye ben taraftarım ve bunun kabul edilmesi fikrindeyim. Çünkü son bir defa daha memleket. geçende Fethi Beyin dediği gibi, dönüm noktasındadır. İçimizde bazılarımız bu vatanı sevmiş olmakla beraber kendi vatanına karşı, meselâ Arnavutluklarına karşı bir milliye duyabilirler, bir varlık duyabilirler. İşte o adamlara son bir fırsat veriyoruz. Çünkü efendiler, bu kaydı koymakla memleketimizin en kıymetli kanunlarından olan Tabiiyet Kanunumuzu da değiştiriyoruz. Çünkü. malumuâliniz, Tabiiyet Kanunu bu memleketin en serbest bir kanunudur. O kanun mucibince bir adam tabiiyetimizi terk edecek olursa her türlü hukuku tasarrufiyeden ve saireden mahrum kalıyor. Binaenaleyh biz bu maddeyi farkında olarak kanunumuzu az çok icabatına menafi bir vaziyette ve onları tenhis etmekte ve onları Tabiiyet Kanunu ile telif olmayacak bir şekle getiriyoruz. Binaenaleyh efendiler, bizim yapacağımız bu şekli tereddüdü kalbimizden silelim, son bir fırsat verelim. Arnavut olan Arnavutluğa, Arap olan Arap memleketine gitsin. Herhangi bir milliyete mensup olan gitsin ve son bir imkâna nail olsun. Fakat bundan sonra memlekette kalan evlâdı vatan içerisinde ecnası muhtelife vardır. Yani Çerkez, Boşnak vesaire vardır. Bunlar ne olacaktır? Bunlara ne diyeceğiz, bunları ya memleketten koyacağız, veyahut bir hayati siyasiyeye karıştıracağız. Çünkü kendilerine Çerkez diyeceğiz. Halbuki Çerkezlik yoktur. Memleketimizde tek bir milliyet vardır. belki muhtelif ırklara mensup olanlar vardır. Fakat harsı biridir. O da Türk Milletindendir.

Biz kanla, fikirle herhangi bir duygu ile bu harsın etrafında herkesi toplamak mecburiyetindeyiz. Şimdi biz Türk harsını kabul ettik. Şimdi evladı vatandan birisi Türk harsını kabul etmiş ve Türküm demiş ve Türk milliyetperverliğinin bütün icabatını kabul etmişimdir derse; siz, yok arkadaş sen Türk değilsin çerkezsin bana arkadaş olamazsın demek doğru olamaz ve kimsenin de kalbini kırmak doğru değildir. Yani memlekete hizmet etmiş ve memlekete gayret etmiş evladı arasında bir esas kabul etmeliyiz. O esası da hars birliği, yani bu vatanda ve bu millet içerisinde erimek harsıdır. Erimek istemeyenin bizim vatanımızda yeri yoktur. Onların yeri bizim memleketimizin haricidir. Türklük içerisinde erimek istemeyen yoktur. Fakat Türklük içerisinde erimek isteyen ve bize karşı biz olmak isteyenlere karşı ben vatanın selâmet ve saadeti namına her türlü harekâtımızda seyyanen adaletle muamele yapılmasını elzem görüyorum. (Bravo sesleri)

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Efendim, bendenizin bu maddeden anladığım, memleketten hudut mıntıkı haricinde kalan ve orduda istihdam edilen ümera ve zabitanı memleketlerine gidip gitmemekte muhtar bırakıyoruz. Mademki vatanın en felâketli devirlerinde de harekâtı milliyeye iştirak etmiş, memlekete kaniyle, caniyle iştirak etmiş bir zabiti serbest bıraktırmayıp da bu Arnavuttur, Araptır diye kapı dışarı atmak doğru değildir. Bu memlekette şimdiye kadar Türk oğlu Türk olarak tanınmış olduğu halde, memleketi felâkete sürüklemiş, kana boğmuş olan Çapanoğullarını teciye eden ve onları ıslah eden şimdiki dışarı atmak istediğimiz kimselerdir. Binaenaleyh bunların hizmetini takdir etmek ve kendilerine gitmek istemediği halde gitmeye icbar etmek Meclisi Âlinin şiarı merhametiyle kabili telif değildir. Bendeniz geçen gün bir mektup aldım. Tanımadığım bir ihtiyat zabiti şahsını da ismini de bilmiyorum. Diyor ki; ben Basralıyım, memleketim işgale maruz kaldığından orada kalmak zilletini kabul etmedim geldim. İhtiyat zabit mektebine girdim, zabit olarak çıktım. Bütün safahatı harbe iştirak ettim. Para aldım; hizmetim takdir edildi, terfi ettim, takdirname aldım. Bugün ihtiyat zabit olmadığım dolayısiyle ordunun terhisiyle ben de terhis edildim. En âdi bir memuriyet kabul etmek istedim, nereye müracaat etmek istedimse kovdular. Kanımla; canımla bu memleketin selâmetine ve zaferin istihsaline gayret ettiğim halde benim böyle sürünmekliğim muvafık değildir zannındayım. Beni kemafissabık orduya alınmadığım ne ise onu temin etmek için delâlet ediniz. Çünkü benim kanım ordu ile beraber akar, diyor. Binaenaleyh böyle zaferi milliye hizmet etmiş olanlar ve memlekete kaniyle, caniyle burada kalmak isteyenleri çıkarmak doğru değildir. Binaenaleyh maddenin şekli hazırı muvafıktır. Aynen kabulünü bendeniz de istirham ediyorum.

MUSTAFA BEY (Çorum) — Efendiler, bendenizin sözüm galiba yanlış anlaşıldı. Evvelâ bendeniz şunu arz edeyim ki ben de bu memleketin ... veya hususi mesail umumiyesini anlamış bir adamım takdime hacet yok amma söylemiş oldum. Ben Şam'da bulunuyordum 1319 senesinde neffedilmiştim. Ora-

da pek muhterem ve pek yüksek diye tanınan erkânı harbiyeden bir Arap cemiyeti vardı. Bunlar altı zat idi bu altı zatın cemiyet teşkil ettiğini ... Beyler ne ise. Bunların içerisinde bunlar altı zattı. Bunların cemiyet teşkil ettiklerini ben sezdim ve kendilerine dedim ki, siz bir cemiyet teşkil ediyorsunuz ve bunu da bir cemiyeti hayriye diye herkese ilân ediyorsunuz. Acaba bu cemiyeti hayriyenin istilzam ettiği evsaf ne ise, ben de o cemiyete girmek arzusundayım. O evsafı ben de haiz değil miyim? Lütfen beni de o cemiyete dahil etmez misiniz deyince, tabiî dahil etmediler. Sonra yine 1319 senesinde ismini söylerim: kendisi 1319 senesi mezunlarından tıbbiyelidir, Mektebi Tıbbiyei Askeriyedendir. Elbistanlıdır. İsmini söylemiyorum. Kendisine samimiyetle teklif ediyorum. Bana kendisi diyor ki maalesef Mustafa - Çünkü Mektebi Tıbbiyei Askeriyede samimilik meselesi gayet büyük ruhi meseledir. Diyor ki, maalesef ben Arnavut İstiklâl Cemiyeti âzasındanım. Binaenaleyh bu cemiyete iştirak etmek mecburiyetindeyim. Efendiler, Balkan harbinde bizi idam ediyorlardı. Altı Türk zabitinin isimlerini size söyleyeyim. Bendeniz Şam'da bulunuyordum. Hürriyet ilân ediliyor, bütün Arap zabitanı geliyor diyorlar ki burası Arap memleketidir. Polis Müdürü Türktür çıkacaktır diyor. Sonra efendim İttihad Terâkki Cemiyetinden diyerek değil ya, bunlar Türktür diyerek, hepsi Türktür bunları ihraç ederek yerlerine Araplar girecektir. Bizim arkadaşlardan Şam'da bulunanlar belki haberdardır. (Sadede geliniz sesleri) Müsaade buyurunuz, biz derken bir kulübe şey e tik. Dediler ki biz cemiyetten ne istersiniz, yahut biz heyeti merkeziyeye girmek istiyoruz dedim. Hepsini bize şahsan yer yer söyleyeyim dedim, sokmadılar. Hem girmek isteyen efendiler kimlerdir bilir misiniz? Şam Bank Osmani Müdürü Mösyö Şavil, yani hıristiyan. Araplıkta hıristiyanlık şeysi yokmuş. Efendiler, o hıristiyanı kabul ediyorlar da bendenizi kabul etmiyorlar. Ha sonra Fuat Beyefendi bir şey söylediler, bendeniz memleketin içinde hizmet etmiş, en çok kan dökmüş olanları kast etmiyorum. Kanun onlar için yapılamaz, onlar müstesnadır. Kanunlar umum için yapılır. Binaenaleyh onlara ben şey tahsis etmiyorum. Tabiî efendiler ayrıdır, onlar her zaman içimizde dahildir. Fakat böyle bir kanun ile ekseriyeti Türk olan ve Türk unsuru ile memleketin en felâketli zamanında Türklükten başka Türk olmayanların dahil kalması ben bunu anlamadım. Efendiler, mütareke zamanında gözümle gördüm ve şahitlerim de vardır. Efendiler öyle şey olmuştur ki o zavallı Türkten başkası, hepsi de birer tarafa gitmişlerdir. Ben şuyum, ben falanım demiş çekilmiştir. Çünkü ben Türküm, el'an Türkün içerisinde öleceğim demiştir. Şahsım için demiyorum. Türklük namına söylüyorum. Binaenaleyh çok rica ederim, bu mesele yalnız Müdafaai Milliye meselesi değildir. Heyeti Vekile meselesidir. Memlekette umumi bir tasviye yapınız. Yani umumi bir tasviye yaparken bunu hiçbir zaman nazarı itibara almayalım ve umumî tasviyeye tâbi tutarken, bizim kebdimizden olan, yani mağduriyetleri mesbuk olan kimseleri düşünelim. Nazarı dikkatinizi celb ederim. Bu maddei kanuniyeyi kabul etmeyelim. Bence bu maddei kanuniye doğru değildir. Bunu tay etmek lâzımdır. Efendiler başka bir kanun gelmek lâzımdır.

HALİT BEY (Kastamonu) — Muhterem arkadaşlar, bendeniz de ordu mensubini bulunduğum için tecrübe geçirdiğim için arzu ederim ki orduda bulunan bütün zabitan ve asker Türk olsun ve Türkiyeli olsun. Fakat bu maddenin tevlit edeceği mahzurlara nazarı dikkati celp ederim. Son harekâtta bendeniz fırka kumandanı idim. İzmir'in işgalinden sonra bir terfi, taltif listesi yapıldı. Bence fırkanın dört batarya kumandanı Manastırlı... vesaire idi. Yani bu maddeye temas eden yerlerden ve bu arkadaşlara derim ki tekmil fedakârlıklariyle son derece büyük bir hissi fedakâriyle çalıştılar, ve cidden hizmetleri şayanı takdirdir. Haklarında hiçbir sui zan götürülemez. Efendiler batarya kumandanına olan ihtiyaç pek fazla olduğu için bu arkadaşların hizmetleri fedakârlıkları binbaşılığa terfileri iktiza ettiği halde biz ümera çoktur, batarya kumandanına ihtiyaç daha fazladır, diyerek bunların takdirname ile taltifini iltizam ettik ve binbaşı bile yapmadık. Yani bataryaların başından ayrılmasını iltizam etmedik. Binaenaleyh orduda eski vaziyetimizi düşünerek böyle kıymetli bir çok arkadaşlarımızın infikâkına mahzur olabilir. Malumu âliniz Osmanlı Hükümeti zamanında askeri idadiler var idi, zabitanın menşei hep orası idi. Meselâ Şam'da, Erzurum'da, Bağdat'ta, Manastır'da, Edirne'de, İstanbul'da idadilerimiz var idi ve bu idadiî askerilere giren talebelerin çoğu da asker evladı veyahut asker mıntakasından olan yerler ahalisi idi. Malumu âliniz, eski zamanda ordumuzun büyük bir kitlesi Rumelide Şark cephesinde idi. Bu Anadolu içerisinde hiç kıtaatı nizamiye yok idi. Binaenaleyh zabitanımız hududu millî haricinde olan yerler, Şarkı, bir de İstanbul'u ihraç edemek başka yerler ahalisindendir. Bugün biz bu maddeyi kabul eder ve bunu da neşredersek orduda birçok kılü kali teşkil eder ve

bundan dolayı pek çok kıymetli arkadaşları da kaybetmiş olabiliriz. Bu istiskal mahiyetindedir. Ben misal olarak farzettim. Dört batarya kumandanını bilfiil mağdur bıraktık. Binbaşı bile yapmadık.

Sonra, bu millet bir sürü para sarfetmiştir. Bunları yetiştirmiştir. Ne zaman biz hududu milli dahilinde zabit yetiştiririz, iş başına getiririz, ondan sonra onlara buyurun diyebiliriz. Yoksa bunu kabul etmek bizim zararımızadır. Sonra bir çok doktorlar var, Tıbbiye Mektebinde bedava okumuş, orduya ve idarei mülkiyenin bir sürü doktora ihtiyacı vardır ve onları biz bir çok masraflarla yetiştirdik, bunlardan tam istifade edeceğimiz zaman, buyurun diyoruz. Sonra ihtiyara terk ediyoruz. Bâri bunu kabul edeceksek ihtiyara terk etmeyelim. Müdafaai Milliyenin istifa ... hâsıl edeceğim zaman öyle. Öyle değil mi ya. Millet bu kadar masraf etmiş, ben ufak bir misal arz ettim, bir fikir verdim. Binaenaleyh maddenin esası iyice düşünülerek ona göre şümullü bir surette yapılması için encümene havalesini teklif ediyorum.

MEHMET EMİN BEY (Ergani) — Biz müslüman kardeşliği Osmanlı kardeşliği namları altında memleket ve millet mukadderatını idare ettiğimiz zamanlarda daima kardeşlere kollarımızı uzatıyorduk. Rumlar (Silevuş) cemiyetleriyle eski Bizans'ın tekrar vücuda getirilmesi için kiliselerinde ve mekteplerinde çalışıyorlardı. Arnavutlar Mahmut Hayrileriyle, naim Kraşeleriyle Arnavutluk rüyasını görüyorlar. Ermeniler Âhişanları, Kahikeşlariyle, Kırımyalariyle Ararat dağlarına bakarak büyük Ermenistanın tesisi için ne yapmak lâzım geliyorsa, her şeye teşebbüs ediyorlardı. Araplar cehalet devrinde Mekke duvarlarında asılmış olan muallakalarında vermek istedikleri hissi milliyelerini, son şairleriyle kabileden kabileye, çölden, çöle götürüyorlardı. Bu tarihin mukadderatından başka bir şey değildi. Keza ecdadını tanıyan, tarihi öğrenen, millî şiir ve edebiyatına sahip olan bir millet, milli rüyasına vücut vermek için kendinde hak ve salâhiyet görüyordu. Bu yeni başlayan dünyanın bir kanunu idi, tarihin mukadderatı bizim eski sınırlarımızın içerisinde bulunan ülkeleri ayırdığı gibi, bittabi, o ülkelerin dillerini konuşan, tarihlerini hafızalarında yaşatan milletleri de bizden ayırmıştır. Yalnız geçenlerde arz ettiğim gibi, milliyet tahlil edilecek olursa, ondan lisan çıkıyor, din çıkıyor, tarih çıkıyor, hissiyat çıkıyor, hatıratı ecdat çıkıyor, an'anât çıkıyor. Bu noktai nazardan dilimizi kendisinin dili yapmış, terbiyesi Türk terbiyesi olmak üzere kendisinin terbiyesi olmuş bir çok kardeşlerimizi kendi hududumuz dahilinde bulunan kardeşler gibi telâkki ediyoruz ki orduda kahramanlık gösterdikleri bahis olunan zatlar da bu cümledendirler. Fakat bunu haricinde olmak üzere taazzuu siyasiyeye sahip olmuş olan memleketlerin kendi evlatlarını kendileri beslemeleri, kendi mukadderatlarına kendilerinin hâkim olması lâzım gelir. Türk bundan sonra artık yabancı dişler için ot olmayacaktır. (Bravo sesleri)

AHMET MAHİR BEY (Kastamonu) — Bendenizin evvelemirde Paşa Hazretlerinden bir sualim vardır. O da; orduyu millide istihdam edilmekte olan berrî, bahrî, havaî ve jandarma sınıflarına mensup erkân, ümera, zabitan, memurin ve mensubini askeriyeden memleketlerine gitmek arzu ve talebinde bulunanlar diyorsunuz, bu memlekete gitmek arzu ve talebi bilistifa mı, yoksa sizden mezuniyet alarak mı? Yani ne suretle gidecek?

KÂZIM PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (Karesi) — Memleketime gideceğim, artık burada hizmet etmeyeceğim diyenler (Pekâlâ git) diyeceğiz.

AHMET MAHİR EFENDİ (Devamla) — İstemem diyor; pekâlâ git diyeceğiz ve hakkı istifa vermiyoruz. Çünkü hakkı istifa, hakkı tekaüt, başka şeylerdir. Memleketine gitmek istiyor, memleketi hududu milli haricindedir, biz de, pekâlâ uğurlar olsun, git diyoruz. Bundan ibarettir böyle memleketlerine bilistifa gitmek arzu ve talebinde bulunanlar için kanun muvafıktır. Yoksa memleketlerine bilistifa gitmek arzusunda bulunmayanları bu kanun ile terkin kayıt ederek askerlikten çıkartmak ve onları senelerce bu devlete, bu memlekete ettiği hizmeti ayaklar altına almak doğru değildir. Bendenizin söyleyeceğim şey şundan ibarettir. Memleketine gitmek arzu ve talebinde bulunursa febiha... Öyle olmadıkları halde kendilerini terkini kayıt ederek göndermek doğru değildir. Bunlar bizimle beraber kaniyle, caniyle hizmet etmişlerdir. Yıllarca bizimle beraber yaşamış; dini, lisanı bizimle hemhal olmuş, meskenleri burada bulunmuş; bunlar bizim aynı vatandaşımızdır. Bunları terkin kayıt ile bırakmak kat'iyen caiz değildir.

FUAT BEY (Lâzistan) — Buraya çıkan arkadaşlar maddenin lehinde idarei kelâm ettikleri halde, encümene iadesini talep ediyorlar ki, anlayamıyorum. Halil Bey benim söylediklerimi aynen tekrar buyurdular ve dediler ki; bu zabitanın vücuduna ihtiyaç vardır. Orduda kalsınlar buyurdular. Lâkin bu madde ile bunun aleyhinde bulundular. Söz de bu madde bizim fikrimizin aleyhinde imiş gibi encümene ha-

valesini teklif ettiler. Evvelce arz ettiğim gibi, bu madde hakikaten değerli olan bu zabitanın orduda temini ibkasına ait idi. O halde Hafit Beyin bu maddenin tekrar encümene havalesi talebinden bir şey anlayamadım. Sonra Emin Beyefendi Türkiye dahilinde yalnız Türkler kalsın, diğerlerini süpürge ile kovalım buyurdular.

MEHMET EMİN BEY (Karahisarı Şarki) — Hayır mukayyettir efendim.

FUAT BEY (Devamla) — Bizim bahsettiğimiz bu zabitan içerisinde yalnız Arap ve Arnavut yoktur. Belki bir kısmı Türktür.

MEHMET EMİN BEY (Karahisarı Şarki) — Onları ben Türk farzediyorum.

FUAT BEY (Devamla) — Bunlar buhran dolayısiyle memleketleri düşman işgali altında kalmış bir çok arkadaşlarımız vardır ki, ta Balkan ve Trablusgarp harbindenberi ordunun içerisine karışmıştır ve bir sel gibi çoluğunu çocuğunu bırakarak buraya kadar sürüklenmişler ve bugüne kadar da ordu içerisinde ifayı vazife etmiştir. İşte bu madde odur efendim ve bu madde başka bir maksadı istihdaf etmiyor. diyor ki; ordu dahilinde hizmet etmiş olan zabitandan, bu ordu dahilinde ifayı hizmet etmek isteyen zabitandan hududu millî haricinde kalan zabitan, şayet buradan irtibatı kat edip de hududu milli haricinde kalmış aileleri nezdine istiyorlarsa, biz de kayıtlarını, haklarını, hizmeti askeriyelerini nezediyoruz. Yani kendilerini nezediyoruz ve tehdit ediyoruz. Kendileri gideceğine memleketin bu gibilerine ihtiyacı vardır, ailelerini de getirsinler de bu memlekette tavattun etsinler. Gaye bundan ibarettir. Yani maddenin şekli sarihi budur. Belki bunların yüzde doksanı Türk unsurlardır. Belki bunların yüzde onu Arap, Arnavuttur. Fakat o Arnavut ve Araplar içerisinde bu memlekete - bir çok tecarib ile öğrendik ki - sadakatını ibraz etmiş şahıslar vardır. Aileleri hariçte kalmış olursa mahzuru vardır. Ordu mensubini maddeten, manen bu memlekete merbut olması lâzımdır. Eğer yalnız kendileri burada aileleri hariçte bulunursa belki bu memlekete maddeten merbut bulunurlar. Fakat manen merbut olmazlar, olamazlar. Biz tecrübesini yaptık. Derne harbinde, Bingazi harbinde bir çok Türk zabitanı orada idi. Arap olmakla beraber orası bir islâm yurdu idi. Fakat Balkan harbi meydana çıkınca oradaki şeyi unuttuk, kendi evlât, ailemizi hatırladık. Orasını bırakıp buraya koştuk geldik. Bugünde vaziyet aynıdır. Kendisi Türk ordusu içerisinde, ailesi hariçte olan bir çok arkadaş vardır. Bunların bir kısmı Arap ve Arnavuttur. Orasını bilmiyorum.

ABDULLAH BEY (Trabzon) — Şimdi bunları rızalarına bırakıyoruz. Orduda büyük hizmeti görülmüş, yararlılığı görülmüş zabitandan gidenler de olabilir. Mademki onların rızasına bırakıyoruz, maksat kısmen fevt oluyor.

İkincisi : Mademki hizmet etmişler, cezaen gitmiyorlar. Bunların içerisinde istifa hakkını haiz olanlar, tekaüt hakkını ihraz edenler vardır. Bunları da vermek lâzımdır. Halbuki burada yalnız hiçbir talebe hakkı olmamak üzere gidenler diyoruz.

FUAT BEY (Lâzistan) — Efendim bu son bir tecrübedir. Eğer onlar cidden bu memlekete bizim tanıdığımız gibi merbut iseler çoluk çocuğunu da buraya getirirler ve buranın mutavattını olurlar. Yok her şeye rağmen biz oraya gideceğiz derlerse, bu memleket onları tekaüt etmek vesaire gibi bir şey yapamaz ve onlara para vermek doğru değildir. Arzularına bırakıyoruz.

TALAT BEY (Kângırı) — Aceze kalacak.

FUAT BEY (Devamla) — Aceze değil, kıymetleri kalacaktır. Aceze kalmaz. Evvelce de arz ettim. en kıymettar olanlar kalacaktır. Askerliği iyi bilenler takdir ederler ki, bu iş maddeten bir faide görmekten izyade bir aşk neticesidir. Aşık olanlar kalacak, olmayanlar gidecektir. Fakat bunlar orduda ki zabitanın zaif noktasını teşkil etmektedir. Biz o zaif noktayı kırmak istiyoruz. Bütün ailesini çoluğu çocuğunu merbut olduğu neleri varsa bu Türkiye hududu dahilinde kalacaktır. Bu hudut içerisine girecektir. Ondan sonra bu zabitan hakikaten Türk ordusunun en mühim bir unsuru olacaktır. Binaenaleyh biz bu madde ile bu zabitanı teşvik ediyoruz ve zannediyorum o kadar da müstağni değiliz. Böyle yetişmiş fazla insanlarımız yoktur. Bilhassa bu fevkalâde bir meslektir. Muharebelerde tecaribi görülmüş zabitanı böyle hiçbir zaman elimizden çıkarmak istemeyiz. Bunu bir tehdit mahiyetinde kullanmışızdır. Encümenin ruhu budur ve bunu talep ediyoruz. Burada beyanı mütalâa eden bütün arkadaşların hepsi de bunu istiyorlar. Fakat, neticede maddenin encümene sevkini ileri sürüyorlar, bunu anlamıyoruz.

ABDULLAH BEY (Trabzon) — Bunar cezaen gönderilmiyor öyle mi efendim?..

FUAT BEY (Devamla) — Hayır.

ABDULLAH BEY (Trabzon) — O halde niçin hakları verilmiyor? Bunlara daima müşkül taraf suubetli taraf gösteriliyor. Yani Osmanlı ordusunun zabitanı bütün heyetiyle bütün merbut olduğu mukaddesatiyle bunu hudut milli haricinde tutmayacaklardır.

SAMİH RİFAT BEY (Biga) — Efendiler bu kanun münasebetiyle cereyan eden münakaşat, bugün memleketin hayati mesailinden birine temas ediyor. Geçen seneden ve daha evvelki senelerden beri cereyan eden bir çok münakaşat arasında öyle fikir cereyanları husule gelmişti ki memlekette Türk namını Türk vasfı mütemayizini ihraz edebilecek olanların, ancak Türkiye'de doğmuş olanlara inhisar etmesi âdeta bir Kanunu Medeni ve kanunu ilmi halini almış oluyordu. Efendiler Türk, asaleti ırkiyesi kablettarih zamanlara dokunan vasi bir millettir. Türk, aksayı şarktan Baltık'a kadar asırlarca hâkim olmuş bir millettir. Efendiler, hududu millimiz dediğimiz zaman Anadolunun şu veya bu noktasını değil, kablelmilat üçüncü asra kadar bütün Asya üzerine yayılmış olan Türklerin hududu gözönüne getirmek lâzımdır. Bundan emin olmalısınız ki efendiler, bugün gayri Türk addettiğimiz Avrupayı merkezî akvamından bir çoğunun damarlarında cevalan eden kan, Türk kanıdır. Osmanlılar oralara gittikleri zaman Avrupayı merkeziye gittikleri zaman yalnız din siyasetini ele almakla bir hata ettiler. Eğer onlar on sekizinci asrın doğurduğu milliyet cereyanı, yirminci asrın anladığı ve his ettiği Türk ruhu, o zaman anlaşılmış olsa idi bugün Macarlar, Finler, Boşnaklar hepsi biz Türküz diye bağıracaklardı. Bunlar filhakika Türktür ve damarlarının içinde bizim babalarımızın kanı cereyan etmektedir. (Doğru sesleri)

Efendiler biz bu adamları ancak Türkiye'nin mahdut hudutları içinde doğmamış oldukları için, gayri Türk addedersek yalnız bugün için değil, istikbal için de pek çok şey gaib etmiş olacağız. Biz Türk lisanını söyleyen Türklüğü ve Türk şirini terennüm eden Türklük ruhunu gösteren, Türk olan ve «Ben Türküm» diyen insanları da içimize almalıyız. Diğer milletler kendi mahdudiyetleri içinde böyle yaparak yabancı milletleri bile içlerine almaktadırlar. Biz öyle değil... Zaten gaib etmiş olduğumuz anasırı içimize almak için göstereceğimiz teşebbüsatta böyle mahdut fikirlere inkiyat ederek, kendimizi daraltırsak âtide, istikbalde çok zararlar ve zayiata uğradığımızı göreceğiz. Efendiler; bilmeliyiz ki Türk bir çok akvamın babasıdır. Türk, Avrupaya yayılmıştır. Türk asırlarca Asyaya hâkim olmuştur. Her yerde Türk vardır. Bir an için bir hata yapmış ise sureti kat'iyede Türklükten ihraç etmek doğru değildir. Dünyanın her tarafında doğan, Türk vardır. Dünyanın her tarafında Türk olduğunu iddia edenler Türktürler. Boşnaklar, Macarlar Türktür. Arnavutların içerisinde Türk vardır. Bulgaristan'da da Türk vardır. Araplar içinde dahi Türkler vardır. Irak'ta Bayatiler vardır. Oğuz kabileleri vardır. Onlar oralarda yaşamaktadırlar. Hulâsa her yerde vardır. Tarihi gözümüzün önüne getirecek olursak, Oğuzların yani Türklerin kablelmilat zamanlarda bir çok temevvüçlerle Asyadan gelip Avrupayı istilâ ettiklerini görürüz. Bu adamlar ne oldular? Mahvu perişan mı oldular? Yakın zamana kadar Litvanya'da yüz binlerce Türk vardı bugün ne oldular? Niçin onların isimleri bile anılmıyor? Onları temsil etmeye çalışan yabancı düşmanlarımız vardır. Biz kendi mallarımızı kendi evlatlarımızı yabancı ellere verecek değiliz. Biz tetkikatı ilmiyemizde, lisan tetkikatında, milliyet tetkikatında, din tetkikatında, ırk tetkikatında, Meclisi Millimizde Türkleri arayacağız. Bunları Türklük haricine çıkarmayacağız. Daralmayacağız. Bunları ordumuz haricine çıkarmayacağız ve Türk diye kabul edeceğiz. Çünkü Türklük çok vasidir efendiler.

ALİ BEY (Müdafaai Milliye Encümeni Reisi) (Karahisarı Sahip) Efendim; bu madde arkadaşların düşündüğü derecede öyle bir maksadı mahsusa ile buraya konulmamıştır.

ALİ BEY (Karesi) Malumu âlinizdir ki orduda maddî, manevî alâka suretiyle hizmet daha ziyade tahtı temine alınmış olabilir. Bazı zabitan maddî cihet dolayısiyle anavatandan ayrılan mahalde alâkası olduğunu söylüyor. Meselâ; ailesini Suriye'de bırakmış, tabiidir ki aklı daima orada kalıyor ve orada emlâk ve arazisi varsa oraya gitmek ve orada yaşamak istiyor. Buna mümasil daha bir çok şeyler vardır. İşte böyle vatanımızdan hariç kalan memalikte alâka ve rabıtaları olanlar bu gibi bir çok müracaat bulunuyorlar. Şimdi akıl ve fikri orada olan bir zabiti burada hizmette istihdam etmek ve ondan istifade etmek fikrini besliyorsak doğru yapmış olmayız. Bunlar arzulariyle müracaat ettikleri zaman bu suretle bir kabul kapısı açıyoruz. Memlekete merbutiyet ve hizmeti olanlar için istiskal gibi bir şey katiyen varit olmamıştır. Bu, müracaatlara karşı bir tedbir olarak kabul edilmiş ve teslihât göstermekten ibaret bulunmuştur. Madde basittir. Eğer müzakeresi kâfi görülürse reye konulmasını teklif ediyoruz.

REİS — Efendim müzakerenin kifayeti hakkında takrir vardır. Evvelâ müzakerenin kifayetini reyi âlinize vazediyorum.

HALİS TURGUT BEY (Sivas) — Efendim maddede şahsıma taalluk eden hususat vardır. Cevap vereceğim. Esasen maddenin mahalli tatbiki yoktur.

REİS — Şahsınıza aidiyeti varsa buyurunuz.

HALİS TURGUT BEY (Sivas) — Efendiler bir defa dördüncü maddede (memleketleri hududu milli haricinde kalanlar) deniliyor. Bu madde çok müphem ve yanlıştır. Hududu milli haricinde kalan bir çok Türkler var. Bu madde ile Türkler kendi memleketlerine, yani İşkodra'ya, Üsküp'e gidecek diye bir fikrin vukuu bile imkân dahilinde değildir. Bunu tasavvur etmek bile imkânsızdır. Burada (Hududu milli haricinde kalan) denilince Türkler değil, gayri Türklerin maksut olduğu tamamiyle meydana çıkar. Bundan başka orduda hizmet etmiş bir çok gayri Türk zabitan vardır ve bu gayri kabili inkârdır. Fakat aile ve alâkası tamamen hariçte kalmış olan aksam ve bilahssa bunların içinde müstesna olarak söyleyeceğimiz zevat kendi memleketlerinde alâkası....

REİS — Şahsınıza ait bir şey göremiyorum.

HALİS TURGUT BEY (Sivas) — Netice itibariyle oraya çıkar.

REİS — Madde hakkında söylüyorsunuz. (Devam sesleri)

NECATİ BEY (İzmir) — Madde herhalde basittir. Umuma şâmil bir manada değilse de müzakerenin aldığı cereyan memlekette tutacağımız istikametin ne cihetten olacağını gösterecek mahiyettedir. Binaenaleyh umumi mesaile taalluk etmiştir. Şu halde memleketin umumi mesailine taalluk eden ve hakikaten her yerde mevzuu bahis olan ve memleketimizin her tarafında bir mesele teşkil eden bu mesele etrafında daah bir çok şeyler söylenmek, daha biraz tetkikat yapılmak lâzımdır. Milli hayata ait olan bu mesailin müzakeresini tacil etmeyelim. Memlekette en canlı hayatî mesele budur. Binaenaleyh böyle mühim bir mesele üzerinde biraz daha müzakere yapalım ve kat'i bir karar ittihaz edelim.

(Eskişehir Mebusu Mehmet Arif Beyin kifayeti müzakere hakkındaki takriri okundu)

REİS — Efendim müzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın. (Ekseriyet yoktur sesleri)

Müzakerenin kifayetini kabul edenler lütfen ayağa kalksınlar... Müzakerenin kifayeti kabul edilmiştir.

Efendim takrirler vardır. Okuyacağız.

Riyaseti Celileye

Yararlıkları görülen zabitanın memleketlerine gitmeleri arzu ve taleplerine bırakılıyor ve bu gibilerine müsaade olunduğu halde cezaen gönderilmiş oluyor. Halbuki maksadın bu olmadığı anlaşılıyor. Bu maksada göre maddenin tadili için encümene gönderilmesini teklif ederim.

Trabzon
Abdullah

(Encümene sesleri)

Riyaseti Celileye

Memleketleri hududu milli haricinde kalan ve halen orada istihdam edilmekte bulunan zabitan ve mensubini askeriyenin vakti seferde hakkı terhisinden istifadeye kıyam etmemelerini teminen memurin ve mensubini askeriyeden kelimelerinden sonra (Vakti hazarda) kelimesinin zikrini teklif ederim.

İzmit
İbrahim

Riyaseti Celileye

Dördüncü maddeyi de ihtiyat zabitanı kaydının ilâvesini talep ve teklif ederim. Buna nazaran madde kısmen şöyle olmalıdır.

«Memleketi hududu milli haricinde kalan ve halen orduyu millîde istihdam edilmekte olan berrî, bahrî, havaî ve jandarma ve ihtiyat sınıflarına mensup erkân, ümera ilah...

Karesi
Ahmet Süreyya

Riyaseti Celileye

Orduda hududu milli haricinde kalan yerlerden bazı zabitan vardırki ihtisasları hasebiyle hemen infikâklarında mahzur olabilir. Bu gibilerin büsbütün ihtiyarlarına tadil edilmek üzere encümene iadesini teklif ederim.

22 . 9 . 1339
Kastamonu
Halit

Riyaseti Celileye

Dördüncü maddenin fıkrai ahiresinin şu tarzda hariçte müstakil hükümeti olan ırka (Zabitan ve memurin ve mensubini askeriyeden mensup zabitanın arzularına bakılmaksızın memleketlerine terhis olunurlar. Yalnız fevkalâde hizmeti görülen ve Türklüğü kabul edenler bu madeden müstesnadır.) tadilini teklif eylerim.

Sivas Mebusu
Halis Turgut

Riyaseti Celileye

Dördüncü maddeye (Memleketleri hududu milli haricinde kalan kelimelerinden sonra (ve Türk olmıyan) kelimelerinin maddeye ilavesini teklif ederim.

Afyonkarahisar
İzzet Ulvi

REİS — Efendim takrirler heyeti umumiyesi itibariyle ikiye taksim ediliyor. Bir takrir müstesna olmak üzere, diğer takrirler maddenin tadili hakkındadır. Diğer bir takrir de maddenin aynen kabulü hak-

kındadır. Binaenaleyh tadil takrirlerini nazarı dikkatindedir. Birer birer reyi âlinize vazedeceğim.

(Afyonkarahisarı Mebusu İzzet Ulvi Beyin takriri tekrar okundu)

REİS — Efendim bu takrirde (Memleketleri hududu milli haricinde kalan) kelimesinden sonra (Türk olmıyan) kelimesinin ilâvesini teklif ediyor. Bunu reyi âlinize vazediyorum. Nazarı dikkate alanlar lütfen el kaldırsın... Nazarı dikkate alınmamıştır.

(Sivas Mebusu Halis Turgut Beyin takriri tekrar okundu)

REİS — Efendim bu takriri nazarı dikkate alanlar lütfen el kaldırsın... Nazarı dikkate alınmamıştır.

(Kastamonu Mebusu Halit Beyin takriri tekrar okundu)

REİS — Halit Beyin takririni nazarı dikkate alanlar lütfen el kaldırsın... Nazarı dikkate alınmamıştır.

(Trabzon Mebusu Abdullah Beyin takriri tekrar okundu.) (Kabul sesleri)

REİS — Daha reye koymadım. Bu takrir bir tadil mahiyetindedir. Fakat ne yolda tadil teklif ediyor. bu müphemdir.

RAİF EFENDİ (Erzurum) — Efendim Ahvali ruhiyelerinden anlaşılır.

ABDULLAH BEY (Trabzon) — İzahat tamamen taayyün ediyor, onun için tezat iki, üç yerde görünüyor. Hatta bunu kendileri de itiraf buyurdular. Yeniden o ruhu okşıyacak yeni bir tarzı beyan vaki olursa daha iyi olacak. (Gürültüler)

NECATİ BEY (İzmir) — Bir takrir vermiştir, artık bu geri alınmaz.

REİS — Efendim encümen ne diye nazarı dikkate alacak? Zannediyorum ki teklifi daha sarih yazsanız daha iyi olur. Yani encümenin düşünmesi ile tarzı tahrir arasında mübayenet ne ise lütfen onu tahrir etsinler de bunu öyle reye koyalım. Çünkü anlaşılmıyor.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Maksatlarını izah etsinler daha iyi olur.

(Karesi Mebusu Ahmet Süreyya Beyin takriri tekrar okundu)

REİS — Efendim Karesi Ahmet Süreyya Beyin bu yoldaki tadil teklifini nazarı dikkate alanlar lütfen el kaldırsın... Nazarı dikkate alınmamıştır.

(İzmit Mebusu İbrahim Beyin takriri tekrar okundu)

REİS — Yani (Vakti hazır) kelimesini ilâve ediyorlar. Bu takriri nazarı dikkate alanlar lütfen el kaldırsın... Nazarı dikkate alınmamıştır.

(Çorum Mebusu Mustafa Beyin takriri tekrar okundu)

REİS — Bu takriri nazarı dikkate alanlar lütfen el kaldırsın... Nazarı dikkate alınmamıştır.

Şimdi Trabzon Mebusu Abdullah Bey takrirlerini sarahaten yazmışlardır okuyacağım.

Riyaseti Celileye

Yararlıkları görülen zabitanın memleketlerine gitmeleri arzu ve taleplerine bırakılıyor ve bu gibilere müsaade olunduğu halde cezaen gönderilmiş oluyor. Halbuki maksadın bu olmadığı anlaşılıyor. Bu maksada göre maddenin tadili için encümene gönderilmesini teklif ederim.

Trabzon
Abdullah

REİS — Efendim bu takriri nazarı dikkate alanlar lütfen el kaldırsın... Nazarı dikkate alınmamıştır.

Efendim encümen bu takrire göre tadil etsin. Şimdi efendim kanunun beşinci ve altıncı maddeleri kanunun neşrine ve icrasına dairdir. Ondan evvel iki madde daha teklif ediyorlar.

Riyaseti Celileye

Beşinci madde olarak berveçhizir maddenin müzakeresini teklif eylerim.

(Matrut ve mütekait zabitandan İstanbul hükümetince hizmeti muvazzafaya nakledilenler vaziyeti sabıkasına irca olunur)

İstanbul
Ali Rıza

(Encümen sadaları)

ALİ RIZA BEY (İstanbul) — Efendim müsaade ederseniz izah edeyim. Efendim mütarekeyi müteakip İstanbul hükümeti zailesi. bir takım matrut ve mütekait zabitanı tahtı silâha davet ettiği gibi, aynı zamanda da hizmeti muvazzafaya naklettirmiştir. Bugün elimizdeki kavanini mevcude gerek matrut ve gerek mütakait zabitanın sınıfı muvazzafaya nakline sureti katiyede müsaade etmiyor. Yani yapılan bu muamele gayri muvafıktır. İkincisi bundan sarfı nazar hali hazırda bunlardan bir kısmı mühimmi terfi de etmişlerdir. Şimdi bu tertip etmekte olduğumuz kanunun ikinci maddesi mucibince bunları tekaüde sevketmek lâzım gelirse rütbelerini ve hatta müddeti hizmeti askeriyelerini nazarı dikkate alarak taküt etmek mecburiyetindeyiz. Bunlara biz füzuli olarak bir hayli maaş vereceğiz. Buna mahal kalmamak için bu suretle gayri kanuni olarak hizmeti muvazzafaya naklettirilmiş olanları vaziyeti sabıkaları-

na irca etmek suretiyle işi tavzih etmiş oluruz. Bundan dolayı bu maddeyi teklif ediyorum.

REİS — Bu madde hakkında mütalaa var mı? (Lâyiha encümeni sesleri)

Lâyihayı encümene teklif ediyorlar. Yani Müdafaai Milliye encümenine de havalesini teklif ediyorsunuz.

ALİ RIZA (İstanbul) — Bu kanuna ilâve edilmek üzere encümene havalesini teklif ediyorum.

REİS — Efendim Ali Rıza Bey beşinci maddenin nazarı dikkate alınarak encümene havalesini teklif ediyor. İkinci bir şık daha vardır ki tetkik edilmek meselesi...

Dr. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Tetkik edilmek üzere; lüzum var mı, yok mu?

REİS — Şimdi ikinci şıkkı arz ediyorum. Nazarı dikkate alanlar lütfen el kaldırsın... Nazarı dikkate alınmamıştır. Şimdi tetkiki suretiyle havalesini kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir efendim.

Beşinci madde olarak bir takrir daha var okuyalım.

Riyaseti Celileye

Zirdeki maddenin müzakere edilmekte olan kanuna altıncı madde olarak ilâvesini teklif eylerim.

Madde Harekâtı milliyenin mebdei filiyesi İzmir' in tarihi işgali olan 15 Mayıs 1335 ve müntehai filisi Mudanya müterekenamesinin tarihi imzası olup mezkûr tarihler arasında Anadoluya iltihak ederek milli orduda hizmet eden sınıfı muhtelifi erkân, ümera ve zabitan ve memurini ve mensubuni askeriyesine Askeri Tekaüt ve İstifa Kanununun beşinci maddesi mucibince yapılacak zamaim bu esas dairesinde hesap olunur.

İstanbul

Ali Rıza

FERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) — Kavanini Maliye Encümenine.

RECEP BEY (Kütahya) — Efendim Refiki muhterememiz Ali Rıza Beyin teklif buyurdukları bu maddenin hakikaten bu kanunla ehemmiyetli bir noktai teması vardır. Hakikaten teklif edilmesi lâzım gelen bir madde idi. Malumu âliniz müzakere edilmekte olan bu lâyihanın şimdiye kadar mevzubahis olan mevadında. herhangi suretle cidali milliyeye iştirak etmemiş veyahut bigâne kalmakla iktifa etmiyerek bu cidale muhalif kalmış zevatın mukadderatı hakkında birtakım ahkâm vazediyoruz. Eğer şimdi teklif edilen madde kanuna ilâve edilirse o vakit kanun hakikaten zül tarafeyn olur. Bir taraftan mücadeleye iştirak etmemiş, bigâne kalmış olanların mukadderatı diğer taraftan filen mücadeleye iştirak etmiş olanların hakkının temini manasını ifade etmektedir. Bu maddenin hükmü bendenizce şu suretle anlaşılıyor. Malumu âliniz Balkan harbinde olduğu gibi ve bütün muharebelerde olduğu gibi askeri tekaüt ve istifa kanununun beşinci maddesinde harbde geçen müddetler yalnız tekaüde mahsup olunmak üzere iki misli olarak kabul ediyor zannediyorum. Bunu düşünüp de vazeden vazıı kanun bu müddetin böyle muvazzaf olarak kabul edilmesinde harbde geçen müddetin meşakkatinden ve yıbratıcı bir vazife olmasından mülhem olmuş ve bu müddeti tekaüt hesabında iki misli olarak kabul etmiştir. Bu asıldır. Bu kanunun esnayı tatbikinde Balkan harbinde ve harbi umumide dahi bu mesele gayet muvafık hareket edilmiş ve gayet muvafık hesap edilmiştir. Halbuki bendeniz bazı muamelât hesabiyle Müdafai Milliyede temas ettiğim bazı mesailde, ciddi millide hizmet edip de tekâüd edilmesi icabedenlere ait muamelenin safhai tatbikatında bazı muhtelif vekâletlerin mütalealarının haylûletiyle bu meselenin sabit ve sâlim bir şekilde halledilmediğini gördüm. Bilhassa Müdafaai Milliye Vekâletince tavazzuh etmemiş olan esası, cidali millinin mebdei ve müntehası tarihlerinin sarahaten tayin edilmemiş olmasıdır. Bir tezkere gördüm cidali millinin mebdei bunda 16 Mart gösteriliyordu. Halbuki Ali Rıza Bey teklif buyurdukları aynı maddede İzmir'in işgal tarihi olan 15 Mayıs olarak kabul etmiştir, ki gayet doğrudur. (Doğru doğru sesleri.) İzmir'in işgal tarihi ki hakikaten milleti heyecana getirecek, bütün milleti cidali milliyeye sevk ve tahrik edecek hadisattandır. Fiilen vukubulmuştur. Vaka bundan evvel Girit'tede bazı hadiseler olmuş ise de, zabitan seferber olup harbe gitmemişlerdir. Münteha olarak da yine Ali Rıza Beyefendi Mudanya müterakanamesini göstermiştir. Hakikaten bu mütarekenin imzasından sonra, ben kahramanım diye Anadoluya gelmiş olanların arz ettiğim gibi, iki misli zamaimden istifadeleri hiç de muvafık değildir. Bunda Mudanya müterekanamesi tarihinin kabulü pek bariz ve becadır. Eğer bu şekil kanununda tespit edilmemiş olursa, cidali millide harbe iştirak etmiş olan arkadaşlarımızın tekaütlüklerinde bu sınıf muamelenin esnai hesabında bazı hatalar olur ve hakikaten filen olmuştur ve bendeniz bunu temamiyle anladım. Erkânı Harbiyei Umumiye hususi bir telâkkide bulunmuştur. Vekâlet bunda mütehayyirdir. Ezcümle cidali milliye iştirak etmiş olan bir çok malûl zabitanın tekaüt hesabı sınıf üzerinden yapılamı-

yor. Bu arz ettiğim sınıf hesabı birçok yanlışlıklara sebep oluyor. Binaenaleyh bu gibi şeyler gayri kanuni olarak yapılamıyor. Bütün bu ademi vuzuhu tavzihe sevketmek üzere, esasen mevcut bir kanunla mevzubahis olan bu kanunu sarih bir metin ile tespit etmiş oluruz ve bu suretle kelimeler üzerinde müzakere cereyan etmiş olur.

FERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) — Efendim bendeniz bunu Müdafai Milliye Encümenine gitmesiyle beraber kavanini maliye encümenine de gitmesini teklif ediyorum. Çünkü bu kavanini maliyeye aittir. Tekaüt meselesidir. Herhalde kavanini maliye encümeni bir kere görsün efendim.

ALİ RIZA BEY (İstanbul) — Efendim, Müdafaai Milliye Encümenine gitsin ve kanuna ithal edilsin, kanuna bir madde olarak ithalini istiyorum.

MUSTAFA NECATİ BEY (İzmir) — Efendim yalnız bir cihet vardır, onu arz edeceğim, tarihi intiha hakkında. Efendim, mademki müdafai milliye encümenine gidecektir. mücadelenin tarihi ibtidasiyle tarihi intihasının heyeti celilede tayin ve tebellür etmesi lazımdır. İzmir'in işgal tarihi milli hayat cidalimizin mebdeidir bu itibarla mebde hakkında gösterilen tarih pek doğrudur. Yalnız bana münteha tarihi biraz vasidir gibi geliyor. Çünkü malumu âliniz 26 Ağustos'da İzmir'i kurtarmak için, memaliki meşguleyi kurtarmak için Afyonkarahisarın da muharebe başlamış ve o tarihten sonra da hiç kimsenin orduya girmemesi emir olunmuştur. Şu halde 26 Ağustos tarihinin münteha tarihi olması lâzım gelir. İzmir kurtulduktan sonra gelenleri. kuvai milliye ile beraber çalışmış, milli ordu ile birlikte çalışmış addederseniz o, zaman onlara da hak vermiş oluruz. Binaenaleyh taarruz tarihi münteha tarihi addedilmelidir. Mesele bu suretle hal olunacak olursa millete hizmet etmiş olanların hakkını vermiş oluruz. Aksi takdirde Mudanya müterekesini münteha tarihi kabul edecek olursak zaferi kazandıktan sonra gelmiş olan zabitana da bu hakkı vermiş oluruz. Onun için müsaade buyurursanız münteha tarihinin 26 Ağustos olmasını teklif ederim.

ALİ RIZA BEY (İstanbul) — Müsaade buyurun, bu münteha hakkında söyleyeceğim.

RAİF BEY (Erzurum) — Müsaade buyurursanız, bu mücadelei milliye tarihini daha evvvele götürmek istiyorum, çünkü İngilizler mütereke ahkâmının hilafında, Mondros müterakesinin hilafında milletin varlığına bütün mevcudiyetine suikast ederek memleketlerimizi işgale başlamış olması üzerine mücadelei milliye başladı ve mücadelei milliye esnasında Sivas kongrelerinde, Erzurum kongrelerinde asker kardaşlarımızdan bir çoklarının İstanbul'da yaptığı mücadelat vardır. Binaenaleyh o tarihlerin de nazarı dikkate alınması icabeder.

ALİ BEY (Afyonkarahisar) — Kongreler İzmir'in işgalinden sonradır.

RAİF EFENDİ (Devamla) — İzmir'in işgali Erzurum kongresinden sonradır. Hatta bizim Erzurum kongresini yaptığımız esnada...

ALİ BEY (Afyonkarahisar) — Hayır...

RAİF EFENDİ (Devamla) — Öyledir, öyle...

ALİ BEY (Afyonkarahisar) — Yunanlıların İzmir'i işgal tarihi (15 Mayıs 1335)'dir. Erzurum kongresi 10 yahut 14 Temmuz'da akdedilmiştir.

RAİF EFENDİ (Devamla) — Müsaade buyurun Erzurum'un ondan evvel bir vilâyet kongresi vardır. Bu ondan daha evveldir. Ondan sonra Velâyatı Şarkiye kongresi vardır. Erzurum'da Mücadelei Milliye daha evvel başlamıştır. Erzurum kongresi mahalli bir kongredir. Mahalli kongre mahiyetinde olarak her tarafta kongreler yapılmıştır ve o zaman bunlar, doğrudan doğruya memleketin bir hayat memat meselesi olmuştur, doğrudan doğruya memleketin umumuna şamil bir vaziyet tahaddüs etmiştir. Sivas kongresi de Eylül dörtedir.

MUSTAFA NECATİ BEY (İzmir) — Efendim, müsaade buyurunuz kongreler mebde olamaz .Kongrelerin mebde olması lâzım gelirse İzmir'de bütün Anadolu garbinin iştirakiyle müdafai hukuk kongresi yapılmıştır ve bu Erzurum kongresinden üç ay evvel olmuştur. Bunun da mebde olması lâzım gelir. Onun için bu doğru değildir. Binaenaleyh taarruz tarihini mebde yapmak daha doğrudur.

REİS — Efendim müsaade ediniz, bendeniz uzun uzadıya müzakere edecek bir mesele görüyorum mesele mebde meselesidir. Zaten bir takrir daha vardır, ki kanuna bir madde olarak ilâvesi teklif olunan bu maddenin nazarı dikkate alınarak encümene havalesini teklif ediyor. Bize getireceği şekil üzerine mübahise ederiz. Binaenaleyh teklif, nazarı dikkate alınmak üzeredir. (Berayi tetkik sesleri.) Müsaade buyurun efendim, şimdi elimde takrir var. Takrirde mevzubahis kanuna bir madde olarak ilâvesi nazarı dikkate alınmak üzere teklif edilen altıncı maddenin Müdafaai Milliye Encümenine havalesini teklif eylerim diyor. Binaenaleyh evvelâ bunu reyi âlinize vazediyorum.

RECEP BEY (Kütahya) — Efendim encümence icabeden şekle konur. Bu zültarafeyndir.

REİS — Efendim müsaade ederseniz şu suretle reye vazediyorum. Bir nazarı tetkike almak, bir de nazarı dikkate almak suretiyle binaenaleyh...

RECEP BEY (Kütahya) — Ben de tetkika raziyım.

REİS — Efendim Rıza Beyin takririni nazarı tetkika almak üzere encümene havalesini nazarı dikkate alanlar lütfen el kaldırsın... Nazarı dikkate alınmıştır.

Efendim müzakere etmekte olduğumuz kanunun başka maddeleri kalmamıştır. Asıl kanundaki beşinci ve altıncı maddeler kanunun neşrine ve icrasına aittir. Müdafaai Milliye Encümeninden geldikten sonra müzakere edilir. Binaenaleyh kanunun müzakere edilecek bir yeri kalmamıştır.

Şimdi müsaade buyurursanız celsei hafiyeden celsei aleniyeye geçelim. Celsei hafiyeden aleniye geçilmesini kabul edenler el kaldırsın celsei aleniyeye geçilmiştir efendim.

Riyaseti Celileye

Madde birinci fıkrasının «haricinde» kelimesini müteakıp ibaresinin berveçhiati tadilini teklif eylerim. Kalacağı olanlardan asgari onbeş seneyi ikmal edenler müddeti hizmetlerine göre tekaüde sevk olunur. Diğerleri müstafi addolunur.

Çorum
Mustafa

Riyaseti Celileye

İstanbul kelimesinin tayyi ile (Türkiye vesair memalikde kalarak) cümlesinin ikamesini teklif eylerim.

Erzurum
Mahmut Celâl

Erzurum
Halit

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir, Encümence tadil edilen şeklin aynen reye vazını teklif eylerim.

Kayseri Mebusu
Dr. Halit

Riyaseti Celileye

Bugünkü ruznamenin üçüncü maddesindeki idarei örfiyeye müteallik mazbata ile dördüncü maddesindeki izalei şekavet lâyihası hakkındaki mazbataların müstaceliyetle müzakeresini teklif eylerim.

23 Eylül 1339
Karesi
Mehmet Vehbi

Riyaseti Celileye

Birinci maddenin mensubini askeriye ile memurini mülkiye ve ilmiye kaydının ilâvesini teklif eylerim.

Hüseyin

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

24 Eylül 1339 (1923)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	284
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	284
1. — Mücadelei Milliyeye iştirak etmeyen ve hududu milli haricinde kalan erkân ve ümera ve zabitan ve mensubini askeriye hakkında yapılacak muameleye dair lâyihai kanuniye.	*284: 310,311:312*

Cilt : 2

24 ncü inikat, 2 nci Celse

YİRMİDÖRDÜNCÜ İNİKAT

9 Eylül 1339 Pazartesi

İKİNCİ CELSE

Açılma Saati : 2,45

REİS : Reisisani Ali Fuat Paşa Hazretleri

KÂTİPLER : Ruşen Eşref Bey (Afyonkarahisar), Haydar Rüştü Bey (Denizli)

REİS — Efendim, celse açılmıştır.

Bundan evelki hafi celseye ait zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

YİRMİ BİRİNCİ İNİKAT

9 Nisan 1339 Pazartesi

İKİNCİ CELSE

Musa Kâzım Efendi Hazretlerinin tahtı riyasetlerinde bilinikat zabtı sabık hulâsası kıraat ve aynen kabul olundu. Aza Muhassasatının sureti tesviyesi hakkında bir karar verilmesine dair idare memuru Sıvas Mebusu Rasim Beyin takriri kıraat ve müzakere edileerk tahsisatın bir seneliğinin defaten tesviyesine dair Hakkâri Mebusu Mazhar Müfit Beyin takriri kabul edildi. Harcırah meselesinin halli dahi Rasim Beyin tarafından teklif edildiğinden bu meselede müzakere edilerek teneffüs için celse tatil edildi.

ÜÇÜNCÜ CELSE

Reisisani Ali Fuat Paşa Hazretlerinin tahtı riyasetlerinden bilinikat harcırahlar hakkındaki müzakereye devam olunarak neticede kemakân kanuni muamelenin ifasına dair Erzincan mebusu Hüseyin Beyin takriri kabul edildi. Biga Mebusu Mehmet ve Erzurum Mebusu İsmail Beyler hakkında geçen seneki şubelerde intaç edilmemiş olan evrakı beşinci şubeye, Dersim Mebusu Mustafa Ağa hakkında Adliye Vekâletinden mevrut evrak ikinci şubeye ve Edirne Mebusu Şeref Bey hakkındaki evrak dördüncü şubeye havale edildi. Bursa Mebusu Muhittin Baha Beyin evvelce Erzurum Mebusu Salih Efendi tarafından kendi hakkında vaki olan beyanat suretinin celsei hafiye zabıtlarından ihraciyle kendisine itasına dair takriri müzakere edilerek Muş Mebusu Hacı Ahmet Beyin takriri veçhile mahkeme tarafından istenildiği taktirde zabıtlar Meclisde okunarak o zaman bir karar verilmesi hususu kabul olundu ve celsei alemiyeye geçildi.

Reisisâni	Kâtip
Musa Kâzım	Bitlis
	Hüsnü
Kâtip	
Kayseri	
Âtıf	

REİS — Zaptı sabık hakkında mütalaa var mı?.. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul olunmuştur.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAT

1. — Mücadelei Milliyeye iştirak etmeyen ve hududu milli haricinde kalan erkân ve ümera vezabitan ve mensubini askeriye hakkında yapılacak muameleye dair lâyihai kanuniye.

REİS — Efendim; Kanunun birinci maddesini okuyoruz.

Madde 1. — İstanbul veya diğer memaliki müstahlasada kalarak millî mücadeleye iştirak etmiyen berrî; bahrî, havaî ve jandarma sınıflarından muvazzaf, mütekait ve ihtiyat bulunum erkân, ümera ve zabitan ve memurin ve mensubini askeriyeden herhangi bir surette harekâtı milliye aleyhindeki teşkilata dahil oldukları veya münferiden çalıştıkları bir heyeti mahsusa tarafından yeniden tetkik ve tahkik neticesinde sabit olanların bir daha hidematı devlette istihdam edilmemek üzere nisbeti askeriyeleri kat olunur.

REİS — Madde hakkında söz isteyen var mı?

HAKKI TARIK BEY (Giresun) — Efendim; maddede «İstanbul veya diğer memaliki müstahlasada» denilmekle iktifa edilmiştir. Halbuki memaliki müstahlasanın haricinde kalmış memleketlerde bu-

bulunabilir. Binaenaleyh onlar hakkında nazarı dikkati celb ediyorum. Meselâ Basra'da bulunabilir, Yunanistan'da bulunabilir. Onlar bu kaydın haricinde kalıyorlar. Binaenaleyh bu kaydı ihtiva etmek üzere maddenin bir surete ifrağını teklif ediyorum.

ALİ RIZA BEY (İstanbul) — Takrirle teklif etsinler kabul edeceğiz.

TUNALI HİLMİ BEY (Zonguldak) — (Memaliki müstahlasa) tabirini lehülhamd vel minne, epeyce yerlerde ve hatta kanun metinlerinde de geçen Meclisde dahi bu kelime (kurtulan yerler) diye kullanılmış idi. Diğerlerine kışmıyorum. Diğer bir yanlış daha vardır. Herhangi denilemez efendim doğrusu. (hangibir) dir.

HALİT BEY (Kastamonu) — Efendim bendeniz Müdafai Milliye Encümenindeyim. Ancak, bu maddede bendeniz muhalif kaldım ve noktai nazarım da şudur: Esasen böyle bir teşkilata dahil olan zabitanın esas itibariyle ordunun harimi ismetine girmesi taraftarı değilim. Fakat bunların bir heyeti hakime tarafından bilmuhakeme sübut bulmasına taraftarım. İdari kararlara muarızım. Biz kanunu hakim kılmayı kainata ilân ettik. Heyeti Vekile Reisi geldi burada programını okudu ve programında idareten azillere idarî muamelelere nihayet vereceğini vait etti. Bütün matbuat ilân etti. Şimdi burada mütalaa buyurulursa «Harekâti milliye aleyhindeki teşkilâta dahil oldukları veya münferiden çalıştıkları bir heyeti mahsusa tarafından yeniden tetkik ve tahkik neticesinde...» deniyor. Halbuki geçen celsede Müdafai Milliye Vekili Paşa Hazretleri buyurdular ki «Ben bu zabitanı Divanı Harbe verdim. Divanı Harp de bu zabitlerin bir kısmı ceza gördü, bir çokları da cezadan müstağni kaldı. Fakat bunlar bir takım eşkâl dolayısıyla beraat etmişlersede benim bunların mücrim olduklarına kanaati vicdaniyem vardır. Binaenaleyh bunların idareten tardını istilzam ediyorum» dedi. Bu maddede o gaye ve esasa göre yazılıyor ve teklif ediliyor. Binaenaleyh bu suretle bir heyeti mahsusa tarafından yeniden tahkik neticesinde, yani bundan evvel ben mücrimim, bu madde mucibince evvelce mahkûm olmuşum, Divanı Harbe verilmişim, Divanı Harpçe mahkûm olmuşum, Divanı Harpce beraat etmişim, benim hakkımda yeniden tetkikat yapılacak, ondan sonra idarî bir karar verilecektir. Eğer Heyeti Celileniz tekrar hepimiz idarî kararların aleyhinde olduğumuzu fiilen isbat ve ilân ettiğimiz halde bu maddeye taraftarsınız. Pek âlâ. Bu cezaya dair bir meseledir ve memleketin hukuku esasiyesine taallûk eder bir meseledir. Bu maddenin pek esaslı surette tetkikine taraftarım. Ben hukukçu değilim. Hukukşinas arkadaşlar bu madde üzerinde daha vazıh beyanatta bulunabilirler.

FERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) — Muhterem efendiler, benden evvel nazarı dikkati âlinizi celbeden muhterem arkadaşım Halit Beyefendinin mütalaatını dinlemezden evvel söz almuştum. Çünkü hakikaten milletin huzurunda üç günden beri devam etmekte olan bu hafi celseler, yani bu kanunun müzakeresine mütedair hafi celseler her halde vicdanı âmmei milleti yakından alâkadar eden gayet mühim bir noktaya temas ettiğimizi idrak etmişiz ki bu meseleyi hafi surette müzakeresine bizi icbar etmiştir. Mesele gayet nazik ve hassastır. Çünkü Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretlerinin buyurdukları gibi, Divanı Harbe verilmiş birtakım zabitan vardır. Bu Divanı harbler bizim Divanı Harblerimizdir. Damat Ferit Paşanın veyahut herhangi bir hükümeti sakıta ve âtılanın divanı harbleri değil, Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin milleti namına icrayı adalet eden Divanı Harblerin kararlarıdır. Binaenaleyh efendiler, evvel be evvel bu kararların mahiyetinin vicdanınız huzurunda taayyün etmesi lâzım gelir. Bendeniz istitraden şunu arz edeyim ki şu cebimde bulunan ve bazılarımızın okuduğu Tanin Gazetesinin baş makalesi mücadelei milliyeye iştirak etmeyenler diyerek yazılmış olan şu makaleye memleket daha ziyade yakından alâkadardır. Çünkü üç bin zabitin, belki daha az miktarda iki bin zabitin birçok kimseleri, yakınları olan aileleri onları alâkadar eden insanların miktarı mevzubahistir. Binaenaleyh bunun karşısında ittihaz edeceğimiz karar heyecanla, velvele ile, teessür ile, fevaranla verilebilir. Fakat efendiler, İsmet Paşa Hazretlerinin sözünü hatırlayınız. Harekâtı milliyenin hiçbir safhasında eseri feveran yoktur ve yine efendiler geçen gün, burada vermiş olduğunuz kararı hatırlayınız. O karar Nafıa Vekâleti esnai harbde mugayım hukuk olarak isdar edilmiş olan şimendifer kompanyasının mugayır hukuk olarak yapılmış olan kanunu muvakkatın feshi hakkında vermiş olduğunuz kararı hatırlayınız. Şimdi dünyada yalnız kanun yoktur. Bir kaidei hukuk vardır. Kavaninin, kaidei hukukuna müpteni olması lâzım gelir. Şimdi efendiler bahse avdet ediyorum. Rica ederim nasıl olurki bizim divanı harblerin vermiş oldukları kararların mahiyeti taayyün etmeden nisbeti askeriyenin kat'i cihetine gidebiliriz? Nisbeti askeriyenin kat'i ne demektir?. Yine bunun manasını anlamak isterim. Benim, nisbeti askeriyenin kat'ından anladığım bir mana var-

dır. O da manayı cezaidir. Efendiler bu gayet dakik bir meseledir. Göreceksiniz memlekette bu meselenin inkâsadı duradurunu, nisbeti askeriyenin kat'i ne demektir? Bunu anlamıyorum ve zannediyorum ki bir cezadır. Mademki cezadır, bir ceza makabline şamil olabilir mi? Hiyaneti Vataniye Kanunu vardır. Hiyaneti Vataniye Kanunu mucibince veyahut hangi kanunu askeriyemiz mucibince divanı harbe sevkolunmuş bir çok kimseler vardır. Şimdi divanı harbizimden beraet kararı almış olan bu adamların bu beraetlerinin hükmü olmadığını yeni baştan bir istinafa ve temyize tabi olacağını ilân ediyoruz. Evet bende ihtilâl ve inkilâb tarihini okumuşum. İnkilâp devrinde kanunun, kaidei hukukiyenin hükmü olmaz. Fakat sarahaten burayı tetkik edelim. Selâmeti memleket kusvaî bir kanundur. Fakat rica ederim şimdi memlekete dikkat ediniz, bugün memleket devri ihtilâli mi yaşıyor? Yoksa musalâhayı imzalamakla bir devri intizam, bir devri sükûn mu yaşıyor? Yoksa bir devri intizama, bir devri kanuna mı tabi olmuştur? Eğer memleket bir devri kanuna dahil oldu ise ortada efendiler, İstanbul'da, bilmem nerede kalmış zabitan meselesi yoktur. Evvel emirde divanı harbler meselesi vardır. Evvelemird bu adamları mugayiri kanun olarak ve yahut onları teşriki cinayet ederek itham, divanı harbler meselesi vardır. Ben bu kanunu katiyen kabul etmiyeceğim. Benim vicdanım bu kanunu kabul etmiyor. Ne zamanki karşımda o divanı harbleri mahkûm edersenız, divanı harblerden çıkmış o kararların katiyen cürüm olduğunu ispat edersiniz, o zaman vicdanımın huzurunda yırtarım ve ondan sonra bu kanunu kabul ederim.

Efendiler Halit Beyin mütalâatı mâkulesine daha gelmeden söyleyeceğim, neden bir tetkike tabi tutuyoruz? Efendiler divanı harbe emniyetlerimiz yok mu? Yoksa ilk evvel bunu halletmek lâzımdır. Birinci mesele budur. Divanı harblere neden emniyet yoktur? Bunu anlamak lâzımdır. (Yok sesleri) Divanı Harblere emniyet yoksa vaziyed etmelidir. (Onu da yapacağız, telâş etme sesleri) Telâş etmiyorum efendim. Size namusum ile temin ederim, bir çok meselede mektup aldığım halde bu meseleye dair katiyen hiçbir kimseden mektup almamışımdır. Bu mesele ile alâkadar ne kardeşim, ne arkadaşım, ne de hiçbir tanıdığım vardır. Vicdanımın ilhamatından başka hiç bir şeye tebaiyet etmiyorum. Arkadaşlar, bu Meclisden sadır olan karar daima bir kaidei hukukiyeye ibtina etsin, havada kalmasın, kaidei hikemiyeye ibtina etmiyen kanunların hükmü yoktur.

Efendiler bu gün el kaldırarak kabul ettiğiniz kanunun mahiyeti kanuniyesi ancak ve ancak onun adlü hakka mutabakatı mutlakasiyle olabilir. Binaenaleyh siz bu kararı verirken, yani şu üçbin ailenin mukadderatı hakkında karar verirken sizi derin, derin teemmüllere ve vicdanı millimiz üzerinde etraflı in'ikâsat yapacak bu meselede vicdanınızın emri mucebince bütün etrafiyle düşünmenizi istirham ediyorum.

TALÂT BEY (Ardahan) — Az kaldı on milyon nüfus da mahvolacaktı.

FERİDUN FİKRİ BEY (Devamla) — Onu bilmem, etraflı düşününüz.

HASAN FEHMİ EFENDİ (Sinop) — Rüfekai muhtereme geçen celsede şu madde encümene havale olunacağı bir sırada bu babda bir iki cümle arzetmiştim. Bu kanunu neden hidematı devlette bulunan sunuflan bir sınıfa hasrediyorsunuz? Yine o noktayı kısaca arzetmek istiyorum. Şu lâyihayı kanuniye; memaliki müstahlasada ve İstanbul'da orduya mensup olup da kalmış olan ümera, erkân, vesaireden herhangi birisi harekâtı milliye aleyhinde müştereken veyahut münferiden çalışmış olanlar hakkında heyeti mahsusanın yapacağı tahkikat derecei sübuta vasıl olursa, fimabat hidamatı devlette istihdam olunmamak şartile nispeti askeriyeleri kat olunacaktır. Vatanda, vatani mesailde her sınıf müşterekdir. Eğer milli mücadele aleyhinde bir teşkilâta dahil olmuş askerilerin bu suretle tecziye edildiğini kabul edersek, milli mücadele aleyhinde teşkilâta dahil olan diğer sunufdan olan vatandaşlarımızın bu hükümden neden istisna ediyoruz? Çünkü sebeb birdir. Bunu yalnız bir cihete teşmil etmekde bir nispeti adile olmadığını enzarı dikkatinize arz etmekle beraber bendeniz bu noktaları daha ziyade kurcalamak taraftarı değilim. Hakikaten fazlaca kurcalamak taraftarı değilim.

Efendiler, malumu âlileri olduğu üzere Meşrutiyetin ilânından bilmem kaç ay sonra idi, bütün devairi devletin tensiki için bir tensikatı kanuni vücuda getirildi. Fakat maalesef o kanun hükmünü bir sene muhafaza edemedi, yaşıyamadı. Her hücum karşısında bir maddesi tadil edildi. Neticesi ortadan kalktı. Geçen gün Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretlerinden bir nokta sormuştum. Şu maddenin hududu dahiline girecek ve girmesi memul bulunan erkân, ümere ve mensubini askeriyenin, alettahmin olsun, adedi ne kadardır? Bunu da bu kanunu müzakere ettiğimiz ve bu maddeyi tanzim edeceğimiz sırada herveçhi peşin öğrenmemiz lâzım gelir.

KÂZIM PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (Karesi) — Efendim kuvvai inzibatiyeye girmiş olanların adedi bin altmış kişidir. İngiliz muhibleri cemiyetine, hançerci ve falan, velhasıl bunların heyeti umumiyesi «1 200 ilâ 1 300 kadardır.» Bunlardan birine dahil olanlar bazan ikisine de mukayyet olabiliyor.

HASAN FEHMİ EFENDİ (Sinop) Efendiler şimdi beyan buyurulduğu üzere bu bin ikiyüz. bin üç yüz kişi hiç bir zaman tek adam değildir. Bunlar bir aile sahibidir. Bir aile ocağının başında bulunurlar. aile ocağı teşkilâtının mahiyet ve manası, karabeti nisbiye ve sıhriye itibariyle ne derece dal budak saldığını bir kere nazarı dikkatte tutmalısınız. Binaenaleyh bir defa devletin kanunlariyle müeyyed ve müesses olan mahkemelerin her hangi bir mahkemenin hükmüne, kararına iktiran ettikten sonra bu zevatı tekrar bir heyeti mahsusa tarafından böyle zan ve şüphede bulundurarak haklarında tahkikat icrası ve hükmi bir sıfatı haiz olmayan kimseler tarafından böyle hükmü kati itasına bendeniz taraftar değilim. Arkadaşlar gibi bendeniz onu muvafık bulmuyorum. Ben onu devlet mefhumunun selâmeti namına muvafık bulmuyorum.

BİR MEBUS — Eyi. amma bunlar Ferit Paşa yaranıdır..

HASAN FEHMİ EFENDİ (Devamla) — Beyefendi bendeniz bu hususda kanaati zâtiye ve şahsiyemi arz ediyorum. Binaenaleyh bu meselelerde daha ziyade düşünmek lâzımdır. Çünkü bu hem ictimai, hem siyasi bir meseledir. Memleketimiz her zaman olduğu gibi bu gün de, yarın da sükünete ihtiyacı vardır. Binaenaleyh bunlar eğer 1 200 kişiden ibaret ise ya bunun dairesinin hududunu teşmil etmek suretiyle veya herhangi suretle yapmak lâzımsa teşmil edelim. Yahut bunlara müsamaha edelim. (Olmaz sesleri). Her birinizin arânızı, izhar etmek kudretini alacak hiçbir kuvvet yoktur. Benim şahsi kanaatım bu merkezdedir. Binanaleyh, eğer böyle divanı harbin kararına iktiran etmiş beraat ve mahkûmiyet kararları varsa ondan başka yapılacak bir mesele yok olduğunu söylemekle beraber, eğer zaruri görülüyorsa ne derece doğru olduğunu bilmemekle beraber, bir mesele teklif ediyorum. Paşa hazretleri bin, bin iki yüz den ibaret olduğunu beyan buyurdukları şu zevat hakkında ve şu zevata karşı isnat olunan delâil ve emarat nelerden ibaret ise bunların herbiri hakkında bir iki celse yapalım. Adeta heyeti adil mahiyetinde ferden ferda rey verelim diyorum bendeniz. Bilmem ne dereceye kadar muvafıktır. Yoksa bir heyeti mahsusaya işin tevdiini devletin müessesatiyle, müdevvenatiyle kabili telif görmüyorum. Binaenaleyh hiç olmazsa bunun eyice tetkiki için bir kere de encümeni adliyeye bu maddenin havalesini teklif ederim. (Hayır sesleri)

DR. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Efendim geçen gün de aynı şeyden bahsederek bendeniz hemen hemen encümenin tespit ettiği şekil gayet muvafıktır. Şimdi biliyoruzki memlekette düşmanla beraber bizi boğmak için İngilizlerle, Yunanlılarla birleşmişler ve bize silâh çekmişler. Efendiler ne çabuk zayıfladık? Bunları af mı edelim? Yani o adamlar geldiler. Burada bir çok insanları öldürdüler ve ölenlerin aileleri onları beslesin mi? Bunlar hiyaneti bilfiil tahakkuk edenlerdir. Kanun da bunlara en büyük lütuf olmak üzere nispeti askeriyeleri kat olunur, diyor. Biz burada bu gibi hareketlerde bulunanların hepsini ve daha zayıfları bile asdıkdı.

ALİ RIZA BEY (İstanbul) — O sırada ellerimize geçseydiler bir dane i kalmazdı.

DR. FİKRET BEY (Devamla) — Evet, onlar talihlerine gülsünlerki o sırada ellerimize geçmediler. Bunları affetmek ve Devletin kanunundan demin hoca efendi hazretleri bahis buyurdular. Zaten bunlarda o kanunlara istinaden geldik, diyorlar. Bir padişah vardı. Hurucu Alessultan vardı. Onun emri üzerine âsileri tedib ettik diyorlar. O böyle olsa idi hoca efendi hazretleri buraya çıkıp nutuk söylemek şeysine de mazhar olamıyacaktı. Kendileri Malta'da daha kaçyüz sene kalacaklardı ve zannederim bütün milletin istiklâlini, hürriyetini kazandıran bir mücadeleye mani olmak istemek bütün bir milletin hayatına kastetmek için uğraşanlar kanun idi. Madde idi, yok bilmem ruhu madde idi, filan gibi insanların icat ettikleri şeylerle ona mani olmak, bilmemki menafii memlekete ne dereceye kadar muvafık olur. Bunlar gayri memnun olacaklar diyor. Efendiler, zaten bu adamlar hiç bir şeyden memnun olmaz. (Fırsat düştü mü yine yaparlar sadaları) İstihdam etseniz zaten aleyhinizde olacaklar. Zaten onlar sizi tufeyli biliyorlar. Zaten sizi gâsıp olarak biliyorlar. Onların nazarında bir gün gelecekki yine o mevkileri alacaklardır. Hayallerinde hep bu vardır ve buyuruyorlar ki, tekaüt edip para verin. Tekaütlük de bir cezadır. Onlar yine gayri memnundurlar. Tefrik etmek lâzımdır. Sonra diğer bir teklif daha vardırki bendenizce gayet muvafıktır. Bu cemiyetlere iştirak edenler yalnız zabitan değildir. Bir çok sunuf da vardır. Bu sunufdan da mesalâ İngiliz Muhibler Cemiyetine, Kızıl Hançercilere ve Kuvayı İnzibatiye gibi cemiyetlere dahil olmuş asker ve bilumum memurini devlet.. (Daha var sesleri) Bilmiyorum

daha nekadar varsa. kaç cemiyet varsa bunların hepsi olur ve ben herhalde encümenin teklifinin aynen kabulünü istirham ediyorum. Bu onlar için bir lütfu mahsus olacaktır. Çünkü hiç bir zaman da cürümleriyle mütenasip bir ceza değildir. Yine lütuftur. Memleketin zaferine medyun olsunlar. Yoksa evvelce elimize geçse idi herhalde asardık. Zaten ötekileri asmasa idik, bu gün hiç birimizin vücudu bulunmazdı.

MEHMET EMİN BEY (Karahisarı Şarki) — Efendiler; Devletimizi yıkmak. milletimizi zencire vurmak, Tarihimizi, bayrağımızı parçalamak istiyen hainlere, her ne suretle olursa olsun, muin. zahir olanların bu milletin huzurunda mel'un oldukları gibi tarihin huzurunda da mel'undurlar. Lâkin efendiler, memlekette keyfi idare vardı. kanun olsun diyorduk. Zulüm vardı. adalet olsun diyorduk. Padişahların istibdat ve kahirlerini yıkarak. onların istibdat ve kahirlerinin yerine milletin hak ve adaletini ikama etmek istiyorduk. Binaenaleyh B. M. M. Hükümetinin memlekette kanunu hakim kılmak şiarına göre adalet en büyük bir gayesidir. Mukaddes bir mabedin ufak bir taşının düşmesine bu millet razı olmıyacağı gibi, bu mukaddes çatının altında adle ve hakkaniyete uygun olmıyan hiç bir karar verilemez, hiç bir tenkilât yapılamaz. (Alkışlar) Binaenaleyh bu günahkârlar. bu mücrümler, kim olurlarsa olsunlar. teşkil edilecek olan adalet ve hakkaniyet mahkemesi huzurunda cürümleri sabit olmalı ve ona göre memleket adalet ve siyasetini icra etmelidir. Binaenaleyh bendeniz de diğer mebusların, diğer arkadaşların fikri içtihatlarına iştirak ediyorum.

HACİM MUHİTTİN BEY (Giresun) Arkadaşlar; kanundan, hukuku esasiyeden ve hukuku esasiye levazımatı zaruriyatının bu zabitan hakkında da tatbikinden bahsediliyor. Fakat arkadaşlar bundan bir kaç sene evvel düşününüzkü ordunun en ziyade muhtaç olduğu zamanda bu efendilerin hiç birisi orduda kendilerine intizar edilen makamlara koşmuyorlardı. Selâhiyettar olan arkadaşlarımız şimdi ifade ediyorlardı. Fırkaları binbaşı arkadaşlarımız; taburları yüzbaşı arkadaşlarımız idare ediyorlardı. Bu efendiler o zaman nerede idiler? Bu efendiler o zaman bizi boğmağa çalışan. gayemizin önüne geçmeğe çalışan cemiyetlere iştirak ediyorlar, çalışıyorlar ve bizi gayemize muvasalattan mahrum bırakmağa çalışıyorlardı. Arkadaşlar binaenaleyh şimdi biz bunları nasıl oluyorda affediyoruz? Nasıl oluyorda tekaüt ediyoruz?

MEHMET EMİN BEY (Karahisarı Şarki) — Affa temayül ihanettir.

HACİM MUHİTTİN BEY (Devamla) — Efendiler tekaütlük maatteessüf bizde yanlış telâkki ediliyor. Yalnız bizde değil, başka memleketlerde de yanlış telâkki ediliyor. Fakat benim noktai nazarıma göre tekaütlük en büyük şereftir. Mütekait bir arkadaşımız o memleketin serefini hizmetlerindeki kıdemini ifade eder omuzlarında büyük senelerin tecrübelerini taşımağa nail olur. Binaenaleyh biz bu efendileri tekaüt edersek kendilerine en büyük lütfu vermiş oluyoruz. Tekaütlük ceza olarak değil, bunlara şeref olarak. hiyanetlerinin mükâfatı olarak verilmek isteniliyor.

Sonra arkadaşlar, bunlara merhamet edelim deniyor. Birkaç bin ile aç kalacak. sefil kalacak. binaenaleyh kendimize aleyhtar hasıl edeceğiz deniyor. Efendiler bu vaziyetlerde aleyhtarlardan korkar isek ciddi ve kat'i hatvelerden atmazsak daima önümüze bu gibi engeller çıkar. bizi gayemize muvasalattan men etmeğe çalışır. Arkadaşlar unutmayalımki birkaç bin aileye merhamet edelim derken ötede bütün bir millete merhametsizlik ediyoruz. Bütün bir milletin hakkını tamamiyle temin etmemiş ve vatanın hakkını alıp bunlara vermiş oluyoruz. efendiler daha çolak Mehmedin kolunu tamir edemedik. Bize öküzle cephane taşıyan Fatma kardeşlerimizin öküzleri aç. Onlardan alıpta biz bunlara tekaüdiye mi vereceğiz?

Sonra efendiler; biz burada on bin. yüz bin lira için saatlerce münaka alar yapıyoruz. uğraşıyoruz. Fakir milletin kesesinden çıkan paraları birbirimizden kıskanıyoruz. Efendiler bu üç dört bin zabite vereceğimiz para asgari iki milyon liradır. Nazarı dikkatinizi celbederim arkadaşlar. Binaenaleyh encümenin şu tadili gayet muvafıktır. Kabulünü rica ederim.

ARİF BEY (Eskişehir) — Efendiler. bendeniz encümen namına idarei kelâm edeceğim. Geçen celsede Meclisi Âlinizce kabul edilmiş takrirler vardı. Bunları esas ittihaz ederek encümeniniz bu maddeyi tespit etmiştir. Esasen encümen maddeyi tespit ederken bu zabitanı üç sınıfa ayırmıştır. Bunlardan birincisi doğrudan doğruya teşkilâta girmiş vesaire harekâtta bulunmuş olanlardır. ki bunları mücrim addederek tespit eylemiş ve birinci maddeyi bunlara tatbik etmiştir. Diğer maddeler geldiği zaman onları da izah ve arzederim. Encümen hiç bir vakitte bunların zayıf bir surette tecziye edilmeleri taraftarı değildir. En ağır surette tecziyeyi arzu eder. Ancak geçen defa da Meclisi Âlilerinde müzakere edildiği veçhüzere Lozan konferansı daha şiddetli bir ceza tatbikına imkân bırakmıyor. Binaenaleyh encümenimiz de bunu nazarı dikkate almıştır ve bunlar için hem en ağır ceza olan nispeti askeriyelerini katetmek, hem de bir daha hidematı devlette istihdam olunmamak üzere kaydını ilâve ederek en büyük cezayı vermiştir efendim.

Halit Bey bir mahkemede bunlar tetkik edilsin buyurdular. Zannederim ki, Lozan konferansı mukarreratı bir mahkeme teşkiline ve bu gibi mücrimlerin orada muhakemesine müsait değildir. Encümenimiz bu noktaları düşünerek bunu bir heyeti tahkikiyeye tevdie karar vermiştir. Bu heyeti mahsusanın vazifesi de gerek Müdafaai Milliye Vekâletince, gerek Erkânı Harbiyei Umumiyece şimdiye kadar cürümleri tespit edilmiş olanları yeniden tetkik olunacaktır. Çünki içlerinde belki haksız bir şey olur. Meclisi Âliyi yanlış bir yola sevketmemek için böyle bir heyeti mahsusa teşkilini düşünmüş ve bu heyet tarafından da ayrıca tetkikina da lüzum göstermiş ve bu esas dahilinde de birinci maddeyi tespit eylemiş ve Meclisi Âliye arz etmiştir.

FERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) — Heyet kimlerden teşekkül edecek?

ARİF BEY (Devamla) — Heyet Müdafaai Milliye Vekâleti ve Adliyenin şayani itimat beş, on zatından mürekkep olur. Belki içlerine Adliye memurları vesaire de konur.

FERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) — Yani heyetin mahiyeti tashihi karar suretiyle bir istinaf mahkemesi mahiyeti midir? Mahiyeti hukukiyesi nedir?

ARİF BEY (Devamla) — Gerek inzibata, Kızıl Hançerciye ve gerek İngiliz Muhipler cemiyetine dahil olan ve münferiden İngilizlere casusluk etmiş, şöyle böyle yapmış olanların isimleri tespit edilmiş, Müdafaai Milliye Vekâletinde, Erkânı Harbiyei Umumiyede vardır. Ancak bunların içerisinde ligarezin oraya idhal edilmiş olanlar da bulunabilir. Bunları tetkik ve tespit etmeden doğrudan doğruya muamele yapmak, zannedersem muvafık olmaz. Yoksa buralarda Divanı harbler mevzuubahis değildir ve bu heyet evvelce tespit edilmiş olanları tekrar tetkik edip Meclisi Âlinin kararları mucibince tecrim etmekten ibarettir.

FERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) — Efendim bir şey soracağım. Encümen bu babdaki Divanı harb ilâmatı hakkındaki noktai nazarını tespit etmiş midir ve Divanı harp ilâmatının mugayiri kanun ve hukuk olarak veyahut menafii vataniyeye mugayir olarak ittihazı hakkında noktai nazarın tebellüründen sonra bu bapta neler düşünmüştür ve o kararlar ne olacaktır?

ARİF BEY (Devamla) — Efendim, Divanı Harp meselesinde itirafa mecburum ki, bugün Divanı Harpler yalnız bir karar verebilirler. O da İdam. Başka bir madde yoktur ki, ona teşmil edebilsinler. Kızıl Hançere dahil olmuş bir adamın cezası nedir? Kanunda yoktur ki bir ceza versin. Veyahut Kuvayı İnzibatiyeye dahil olmuş. Bunun cezası yoktur. Ne ceza vereceğini bilsin?

VEHBİ BEY (Karesi) — Efendim, bu divanı harplerde İstanbul'da bulunanların da bulunması muhtemeldir. Eğer polis serhoşluk yaparsa serhoşa dokunmaz. Binaenaleyh bu maddeyi tasrih etsek ve bidayettenberi Müdafaai Milliyeye iştirak etmişlerden mürekkep bir heyet desek daha iyi olur.

ARİF BEY (Devamla) — Efendiler, bu tabii bir şeydir. Müdafaai Milliye Vekâleti İstanbul'da bizim alehinizde çalışmış olan adamlar bu heyetin içine tabii koyacak değildir. Birinci İnönü, İkinci İnönü ve sonra gelenlerin hepsinin haleti ruhiyeleri başka başkadır ve olabilir. Binaenaleyh bidayettenberi diye burada tasrih etsek bilmem ne derece de doğru olur.

KÂZIM PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili (Karesi) — Efendim Vehbi Beyfendinin sualine cevab vereceğim. İstanbul'u biz işgal eder etmez İstanbul'daki zabitanın vaziyetlerini tespit için orada bir heyet teşkil ettik ve bunların bütün zabitanı yekdiğerlerine iltimas yapmasınlar düşüncesi ile Anadoluya gönderdik. Heyeti tahkikiye hep Anadoludan gönderilen zabitandan müteşekkildir ve bunların İstanbul'da muhakemeleri belki bazı tesirler tahtımda iyi olmaz diye divanı barbleri Adapazarı'na ve İzmir'e naklettik. Yani İzmir'de erkân, Adapazarı'nda ümera Divanı harbleri tesis ettik. Bu divanı harbler Anadoluda bulunan zabitandan teşkil olunmuştur. İstanbul'da bulunan zabitanın hiç birisi bu divanı harblere dahil olmamıştır. Divanı harbler ve İstanbul'a göndermiş olduğumuz heyet bunları tasnif etti ve divanı harbe tevdii lâzım gelenleri tevdii lâzımdır denildi. Tahkikat neticesinde divanı harbe tevdiine lüzum görülenler Adapazarına geldiler. Orada muhakeme oldular, divanı harp bir kısmını tecziye etti, bir kısmını tebrie etti. Tutmuş olduğumuz esas ve Müdafaai Milliyenin de divanı harblere vermiş olduğu talimatta İngiliz muhibleri, Nigehban gibi cemiyetlere giren ve kuvayi milliye aleyhinde münferiden veyahut müştereken hareket'te bulunanlar asi addolunur ve asiler hakkında ceza kanunnamesi hangi cezayı gösteriyorsa o cezayı veriniz dedik. Divanı harbler bu esas üzerine, yani asi addederek bu cezayı tespit etti. Bunlara tatbik etmek istediği cezayi; mesâlâ bazılarına on sene verdi. Fakat bazılarına da isyanın sabit olması için lâzım gelen vesaik vardır. Belki bunlara desteres olunamadı. Böyleleri mahkûm etmedi. Ceza kanunumuzda bunlara Kuvayi inzibatiyeye giren, isyan eden, verilen emre itaat et-

miyen denildi. Divanı harblerce bazı mazeretler muteber olur ve ceza görmez. İşte böyle ceza görmiyenler vardır. Fakat bunlar kuvayi inzibatiyeye girmiş olduğu için asi derecesindedir. Bunlar vakti seferde asılır. Şimdi bunlar ceza görmemişler. Fakat kuvayi inzibatiyeye girmişlerdir. Tabii böyle ordu ve kuvayi milliye aleyhinde bulunmuş olanlar tabii orduya da giremezler. Bunları ne yapalım? Tekaüt mü edelim? Nisbeti askeriyelerini mi kat edelim? Yoksa ne suretle tecziye edelim. Meclisi Âli evvelki içtimaında bunların tekaütlüklerini zaif gördü. Yani divanı harbde ceza görmiyenlerin tekaütlüğünü zayıf gördü ve nisbeti askeriyelerinin kat edilmesi fikrini izhar eyledi. Nazarı dikkate alınması teklif edilen takrirler de bunu müeyyettir. Encümen bu nazarı dikkate alınan takrirlerdeki esas üzerine yeni bir tadil yaparak Meclisi Âliye getirdi. Bundaki esas şimdi bu gibi camiyetlere girmiş olan zevat divanı harblerde gerek mahkûm edilmiş ve gerek beraat etmiş olsun, bunların hepsinin isimlerini alacağız ve bir heyet teşkil edeceğiz bu heyeti mahsusaya vekâlet şüphesizki daha şiddetli hareket etsin diye değil, şüphesiz daha müddetkik zevatdan mürekkeb olsun diye bir heyet teşkil edecektir. Bu heyet tetkikatını yapacaktır ve bunların içerisinde bu gibi cemiyetlere girmiş olanları tespit edecektir. Eğer Meclisi Âli şimdi bunların nisbeti askeriyelerinin kat'ını kabul edecek olursa o heyetin vermiş olduğu karar mucibince Müdafaai Milliye Vekâleti bunların nisbeti askeriyelerini kat edecektir. Yok Meclisi Âli bunların divanı harbde muhakeme olsunlar da bu muhakeme neticesinde nisbeti askeriyeleri kat olunsun derse, zaten divanı harb olunmuşlardır. Daha ağır cezalarla tecziye olunmak, idam edilmek üzere divanı harbde muhakeme olunmuşlardır. Bendenizce bu nisbeti askeriyelerinin kat'ı cezası kâfidir. Hatta ağırdır. Bu ceza.. (Hayır sesleri)

REİS — Rağıb Beyin bir suali vardır.

RAGIP BEY (Kütahya) — Efendim acaba İzmit ve Adapazarı'ndaki divanı harpler kaç kişiyi maznun telakki etmiştir? Aşağı yukarı, bunun adedi hatırı âlinizde midir?

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Müsaade buyurunuz efendim. 1 600 kişi dedim. Bu 1 600 kişinin hepsi divanı harbe verilmiştir. Kuvayı inzibatiyeye girmek bir cürümdür. Bu itibarla bunların hepsi divanı harbe verilmiştir. Bunlardan mahkûm olanlar (20 - 40) kişi kadar vardır muhakemeleri hitam bulan epeycedir, hemen nısfından fazladır. muhakemesi hitam bulmayanlar da vardır. Bu divanı harpler bunları kanuni olarak muhakeme etmiştir. Bendeniz bidayette şüphe ettim, bunları niçin ceza görmüyorlar, dedim. Müdafaai Milliyenin Hukuk Müşavirini, Muhakemat Dairesi Muavinini oraya gönderdim. Divanı harplerin kararlarını tetkik edin, dedim. Tabii onların kararlarına tesir yaparak şöyle yapın, böyle yapın, şöyle muhakeme edin diyemezdik. Onların kararlarını tetkik etmek üzere hukuk mektebinden mezun ve iyi bir hukukçuyu gönderdim. Gitti, hepsini tetkik ettik. Kanun hilâfına bir şey göremedim, hilâfı kanun hüküm yoktur, hükümlerin hepsi kanuna istinat edilerek verilmiştir dedi.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) Paşa Hazretleri şimdi buyurdunuz ki harekâtı milliyeye iştirak etmeyen ve milli harekât aleyhinde bulunan bu (1 200 - 1 600) ümera ve zabitanın hepsini divanı harbe verdik. Bunlardan bir kısmı mahkûm oldu. Diğer kısmın haklarında delail ve emaratı kâfiye bulunmadığı için mahkûm edilemedi. Şimdi heyeti mahsusanın yapacağı tahkikatta evvelce mahkûm olanların mahkûmiyetlerini keenlemyekûn addederek yeniden tahkikat yapacak mı, yoksa mahkûm olanları bir tarafa bırakarak divanı harplerin beraet ettirdikleri adamlara keenne hiçbir muhakeme görmemiş gibi doğrudan doğruya vaz'iyet mi edecektir? Böyle mahkûm olanlar bir tarafa bırakıldığı takdirde, beraet edenler demeyecekler midir ki, eğer biz daimi şüphe isek divanı harbin hükmünü keenlemyekûn addederek bizi tekrar muhakeme edeceksiniz mahkûm olanların da tekrar muhakemesi icabeder. Yok, divanı harbin vermiş olduğu hüküm adil bir hüküm ise, işte o âdil hükmü veren mahkeme bizi beraet ettirmiştir. Bize bunu yapmanız muvafıkı adalet midir demiyecekler midir? Heyeti mahsusa tarafından yapılacak tahkikat üzerine nispeti askeriyeleri katolunacaktır deniyor. Bu heyet bir heyeti hakime değildir, bir tahkikat heyetidir. Böyle bir tahkikat heyetinin verdiği kararla nispeti askeriye kat'olunmaz. Yoksa Meclisi Âliye gelip tasdik mi edilecektir? Yoksa bu heyetin kararı üzerine makamı âliniz mi bunu doğrudan doğruya infaz edecektir? Buna dair sarahat yoktur. Tenvir ediniz.

KÂZIM PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (Karesi) — Evvelce ceza görmüş olanlar, faraza on sene cezaya mahkûm edilmiş ise bunun yeniden cezasının tahkiki için bir şey yapılamaz. Yalnız umumi olarak bunların nispeti askeriyeleri kat edilmiş olur. Yalnız bunların mücrim addedilip de divanı harbe verilmesi lâzım gelenleri, divanı harbe verilebilir. Olabilirki Sulh Muahedenamesini uzun uzadıya tetkik etmek.

Bunlar divanı harpçe mahkûm edilirse affettirebilecek midir? Af ettirsin, ettirmesin; bunlar aforunursa yine hiç olmazsa nispeti askeriyeleri kat edilmiş olur. Yani bunların bir kere seyyanen nispeti askeriyeleri katolunacaktır. Sonra cürümlerine göre aledderecat ceza görürler.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Bu heyetin vereceği hüküm Meclise gelecek midir?

KÂZIM PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (Karesi) — Eğer verilen hüküm Meclise gelirse Meclis onu bir mahkeme addetmesi lâzım gelir. Arkadaşlarımızdan birisinin buyurduğu gibi Meclise gelecek olursa...

REİS — Feridun Fikri Beyin sualı vardır.

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Henüz Süleyman Sırrı Beyin sualine cevap vermedim: Onu bitireyim ondan sonra.

Şimdi efendim Meclise gelsin buyuruyorsunuz. Hangi mahkemelerin verdiği cezaların tasdiki Meclise geliyorsa yalnız onların Meclise gelmesi lâzımdır. Yani Meclis bu meselede kendisini bir mahkeme vaziyetine koymak istemez. Yeni Meclis her işin nihayetinden mesul bir makam görmek ister. Bunun mesuliyetini Meclis deruhte edip de mahkeme vaziyetine girmeyi, zannederim, Meclisi Âli kabul etmez. Eğer bunu Meclisi Âli deruhde ederse çok teferruat içerisine girmiş olur.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Hak Meclisindir. Bendeniz onun için teklif ettim.

FERİDUN FİKRİ BEY (Desrim) — Paşa Hazretleri bu ilâmlar derecattan geçmiş midir, Divanı Temyizi Askeriyeye gitmiş midir, kesbi katiyet etmiş midir?

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Efendim bunların Divanı Temyize gitmesi icabedenler tabii gidiyor. Kesbi katiyet ediyor. Divanı Temyiz bazısını reddediyor. Meselâ: Geçen gün divanı harbin verdiği mahkeme kararını Divanı Temyizi Askeriye ret etmiştir. Bütün mahkeme kararları Divanı Temyize kadar gidiyor. Divanı Temyiz bazısını tasdik ediyor, bazısını da reddediyor. Divanı Temyizde kesbi katiyet etmiş olan ilâmat tatbik olunur.

FERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) — Kaziyei mahkeme halini almış, Divanı Temyizden geçmiş olan ilâmat, kesbi katiyet etmiş olan ilâmat bu kanunun şümulüne dahil olacak mı, olmıyacak mı? Eğer bunlar kanunun şümulüne dahil olacaksa Divanı Temyiz hakkında ne düşünüyorsunuz? Çünkü Divanı Temyizi Askeri en yüksek makamatı askeriyemizdendir. Mademki onun dahi tasdikleri kaabilemyekûndur. Çünkü ben eminimki Kavanini Askeriyemizde divanı harplerce medarı ihtiyaç olacak ahkâm mevcuttur. Binaenaleyh Divanı Temyiz de bunları tasdik ederek bu kararlar kaziyei mahkeme haline getirilmiştir. O halde şu şekle nazaran o da bunları nazarı itibara almıyor demektir. O halde fikri âliniz nedir?

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Olsun, hangi kanunu çiğniyerek iltizamkârane bir muamele yapıldığını söylüyoruz. Divanı harpler kanun dairesinde gördüğü cürümlere ceza vermiştir. Onlar Divanı Temyize gitmiş, Divanı Temyiz onu ya tasdik etmiş veya ret etmiştir. Bizim şimdi yapacağımız muamele ki, öyle olsa idi hiç Meclisi Âliye gelmezdi. Evvelce emsali sebk etmemiş olduğu için bunların içinden bazılarına idari bir muamele yapmaktı. Yani Meclisi Âli bu maddeyi kabul edecek olursa idari muamele yapmış olacaktır.

FERİDUN FİKRİ BEY (Desrim) — Efendim, bir sual daha soracağım. Paşa Hazretleri teklif buyurduğunuz lâyihai kanuniye ile tekaüt esasını kabul buyurmuşsunuz. Memlekete ettiğimiz hizmetler maziden beri gelen ahvaller malûmdur. Orduyu bilirsiniz, memleketin noktai nazarını da bilirsiniz. Tekaüt hakkındaki bir noktai nazarı tespit ettikten sonra bu noktai nazarda idarei âliyei askeriyemiz tarafından tetkik edildikten sonra tebellür eden esasatı müdafa hususunda encümendeki verilen izahatınız nelerdir, ne gibi esbaptan ibaretse onları burada da ifade buyurmanızı rica ederim.

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Arz edeyim efendim: ben burada izahat verirken encümenin mazbatası hakkında arkadaşlardan birisi sual sordular ve sonra bu madde nasıl tatbik olunabiliyor, dediler. Bu maddenin nasıl tatbik olunabileceğini arz ediyorum efendim. Evvelisi gün Meclisi Âlide nazarı dikkate alınıp encümene verilen takrirleri encümen nazarı dikkate aldı ve ona göre bir tadil vücude getirdi. Bu encümen teklifidir ve ben de encümende sabahleyin bulundum. Fakat burada kabul olunursa ne suretle tatbik olunur diye arz ettim.

FERİDUN FİKRİ BEY (Desrim) — Bu maddeyi zatı âliniz kabul buyuruyor musunuz Paşa Hazretleri? (Gürültüler)

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Müsaade buyurun... (Gürültüler), (Muhavere oluyor sesleri) Müsaade buyurun efendim. Bunu da arz edeyim. O Meclisi Âlinin takdirine aittir. Meclisi Âli karar verirse ona itiraz etmem. Müddeti askeriyelerini ikmal edenler hakkın-

da hazır değilim. Meclisi Âlinin kararına şey ediyorum. Yani behemehal böyle olacaktır, böyle olmazsa itimatsızlık gibi telakki edeceğim demiyorum. Meclisi Âli hangi kararı verirse onun tatbiki taraftarıyım, yani musir değilim.

REİS — Efendim. birinci maddenin müzakeresinin kifayetini reyi âlilerine vazedeceğim. Takrirler var. Mazbata Muharriri de izahat vermek istiyor.

ÂRİF BEY (Eskişehir) — Evvelen söyliyeyim. Mesele tenevvür etmemiştir.

REİS — Efendim, Mazbata Muharriridir. Encümenin her vakit bir hakkı vardır. Müsaade buyurunuz.

ÂRİF BEY (Eskişehir) — Efendiler: bunda mevzuubahis olan birinci madde hiçbir zaman Ceza Kanununun veya diğer bir kanunun tatbikini men etmiyor. Bilâkis o kanunlara zamimeten bir tefsirdir. Ceza Kanunnamesinde yalnız bir madde vardır. Böyle ordu aleyhinde bilfiil hareket edenlerin cezası idamdır. Başka bir maddei mahsusa yoktur. Halbuki bunların içerisinde teşkilâta dahil olmuş ve birçok hiyaneti tebeyyün etmiş insanlar vardır. Bunları ne ile hükmedip, tecrim edip ceza vereceğiz? Yoksa bu divanı harplerin hükümlerini taksir edecek veyahut onların verecekleri kararları tadil edecek mahiyette değildir.

REİS — Efendim, birinci maddenin müzakeresinin kifayeti takririni reyi âlilerine vazedeceğim. (Kâfi sesleri)

Riyaseti Celileye

Maddenin müzakeresi kâfidir. Reye vazını teklif ederim.

24 Eylül 1339
Ordu Mebusu
Faik

REİS — Müzakerenin kifayetini kabul edenler... Kabul edilmiştir.

Diğer takrirleri okutuyorum.

Riyaseti Celileye

1. Müzakere kâfidir.

2. Müzakeresi cereyan eden maddenin münferiden çalıştıkları kelimesinden sonra (bir heyeti mahsusa) kelimelerinin lağviyle yerine (B.M.M. Heyeti Umumiyesinden bilintihap tefrik edilecek onbeş kişilik bir heyet tarafından) cümlesinin ilâvesini ve şu suretle her hangi bir icranın salâhiyettar merciden çıkmasının temin edilmesini teklif ve rica eylerim.

25 Eylül 1339
Konya
Tevfik Fikret

Riyaseti Celileye

Madde Lozan Muahedesine mutabık ve geçen günkü Meclisin mutalebatını cami bulunduğundan müzakere kâfidir. Maddenin aynen kabulünü teklif ederim.

İstanbul
Süleyman Sırrı

Riyaseti Celileye

Birinci maddedeki (İstanbul veya diğer memaliki müstahlasa) tabirine (veya memaliki saire) terkibinin ilâvesiyle kayıt hükmünün teşmil ve teminini teklif ederim.

Giresun
Hakkı Tarık

REİS — Efendim. tadil takrirleri, yani diğer takrirler de maddenin aynen reye vazından ibarettir. Bir takrir vardırki maddeyi şu suretle tadil ediyor. Binaenaleyh birinci olan tadil teklifi İstanbul veya memaliki saire tabirinin vazını teklif ediyor. Kâfi görenler... Kâfi görülmüştür. Encümen (Memaliki saire) tarzında kabul ediyor. Reyi âlinize vazediyorum. Kabul edenler lütfen ellerini kaldırsınlar... (Kabul sesleri) Kabul edilmiştir efendim. (Hem diğer. hem saire nasıl olur sesleri) Efendim müsaade buyurunuz. İstanbul veya memaliki sairedir. (diğer) yoktur. Bu suretle reye koydum. Madde şu suretle oluyor: (İstanbul veya memaliki sairede kalarak milli mücadelelere iştirak).

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Memaliki sairede kalarak tabiri var.

REİS — (İstanbul ve memaliki sairede milli mücadeleye iştirak etmiyen) takrir bu şekildedir efendim. (Muvafık sesleri) Veya diğer memaliki mustahlasada kalarak...

BİR MEBUS — (İstanbul veya memaliki sairede kalarak)

REİS — Veya memaliki sairede kalarak Milli Mücadeleye...

GENÇ MEBUSU — İstanbul veya memaliki mustahlasada denilirse daha iyi olur.

KÂZIM BEY (Ergani) — Efendim, İstanbul veya memaliki mustahlasada veya ecnebiyede bulunan denilmesi daha iyi değil midir?

HAKKI TARIK BEY (Giresun) — Paşam her nerede bulunursa bulunsun denilse daha muvafık değil mi?

REİS — Encümen de tasvip etti. Şu halde şekil şöyle oldu : «İstanbul veya memaliki mustahlasada Milli Mücadeleye iştirak etmiyen».

MUSTAFA BEY (Çorum) — Efendim, bunun hakkında söz isterim.

REİS — Fakat kabul edilmiştir efendim. Bir teklifiniz varsa söyleyiniz.

MUSTAFA BEY (Çorum) — Müsaade buyurunuz Paşam. İstanbul veya memaliki saire denildiği zaman, maksat eğer dahili memleket ise denilemez. Eğer memaliki ecnebiyede ise denilebilir.

REİS — Efendim, sizin de bir tadil teklifiniz varsa söyleyiniz.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Şu fıkra kaldırılsa daha muvafık olur zannederim. «İstanbul veya memaliki mustahlasada kalan» yerine, buraya aşağıdan başlanılarak «Milli Mücadeleye iştirak etmiyen berrî, bahrî, havaî, jandarma muvazzaf sınıflarına mensup olan bilûmum...» Yukarısı kaldırılsa. Aşağıda vardır. (Doğru sesleri)

REİS — Efendim tadil teklifleri üç tane geldi. Binaenaleyh diğerlerini de nazarı itibara almak mecburiyetindeyiz. Binaenaleyh onları okuyoruz.

Riyaseti Celileye

«... Milli Mücadeleye iştirak etmiyen» kaydından sonra (ve bu ana kadar T.B.M.M. Hükümeti mehakim veya divanı harplerince haklarında tahkikat ve muhakemat icra edilerek beraeti zimmetleri kaziyei muhkeme halini iktisap etmiş bir hüküm ve ilâm ile sabit olmıyan) cümlesinin ilâvesini teklif ederiz.

24 . 9 . 1339

Karesi — Dersim
Ahmet Süreyya — Feridun Fikri

Mersin
Ahmet Besim

Dr. FİKRİ BEY (Ertuğrul) — Zaten biz divanı harpten geçirmek istiyoruz.

REİS — Nazarı dikkate alanlar lütfen ellerini kaldırsın... Nazarı dikkate alınmamıştır.

Riyaseti Celileye

Birinci maddenin berveçhiâti olmasını bu bapta evvelki nazarı dikkate alınan takririm veçhile tekiden tekrar encümene havalesini teklif eylerim.

Madde 1. — Gerek İstanbul'da ve gerek memaliki mustahlasada veya her nerede olursa olsun ve her nerede bulunursa bulunsun Mücadelei Milliyeye iştirak etmiyen berri, bahrî, havai, jandarma, muvazzaf, mütekait, ihtiyat bilûmum erkân ümera, zabitan, memurin, mensubini askeriyeden her hangi bir suretle harekâtı milliye aleyhinde bulundukları muhtelit bir heyet tarafından indelmuhakeme tahakkuk ve tebeyyün ettikte bir daha hidematı millette istihdam olunmamak üzere hakkı tekaütten mahrum ve nispeti askeriyesi kat'edilir.

2. Evvelce divanı harplere verilip de beraet etmiş bulunanlara da bu mahkeme şâmildir.

Giresun
Tahir

REİS — Bu takriri nazarı dikkate alanlar lütfen ellerini kaldırsınlar... Nazarı dikkate alınmamıştır.

Riyaseti Celileye

Mücadelei milliyeye iştirak etmiyen ve hududu millî haricinde kalan erkân, ümera, zabitan hakkında yapılacak muamelei kanuniyenin umum memurine tatbiki için bir madde ilâvesini yahut ayrıca bir kanun yapılmasını rica edeniz. 24 . 9 . 1339

Ertuğrul
İbrahim

REİS — Nazarı itibara alınmak üzere ve ayrıca bir kanun olmak üzere reyi âlinizine vazediyorum. (Anlaşılmadı sesleri)

(İbrahim Beyin takriri tekrar okundu)

REİS — Efendim, müsaade buyurursanız bunu nazarı dikkate alarak encümene gönderelim. Kabul buyuranlar lûtfen ellerini kaldırsınlar.. Kabul edilmiştir.

FERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) — Ekseriyet yok. (Var var sesleri)

REİS — Efendim bitmiştir. Dr. Fikret Beyin bir takriri var. Maddenin bu yolda tadilini teklif ediyor. Takriri bir daha okuyorum.

(Ertuğrul Mebusu Fikret Beyin takriri tekrar okundu)

REİS — Efendim, bu takriri nazarı dikkate alanlar lûtfen el kaldırsın... Nazarı dikkate alınmadı efendim.

Çorum Mebusu Mustafa Beyin takririni tekrar okuyoruz efendim.

(Mustafa Beyin takriri tekrar okundu)

MUSTAFA BEY (Çorum) — Efendim, İstanbul ve memaliki saire denince vatanın hududu haricinde kalan kısımlara ait olur. İstanbul ve bilâdi selâse dersek memleketin dahili...

REİS — Müsaade buyurunuz efendim. İlk tadil teklifi yapan arkadaşınız dediler ki harekâtı milliyeye muhalif kalan zabitan veasir adamlar memleket haricinde de bulunabilirler, onun için şâmil değildir diye teklif yapmıştı.

MUSTAFA BEY (Çorum) — O halde İstanbul yerine (Türkiye) deyiniz efendim.

FİKRET BEY (Ertuğrul) — Efendim, «İstanbul» kelimesi kalksın «Türkiye» densin.

MUSTAFA BEY (Çorum) — Memaliki sairede densin.

NECATİ BEY (İzmir) — Reis Bey böyle müzakere olmaz efendim. Herkes bir fikri söylüyor.

REİS — Mustafa Beyin takririni tekrar okuduk.

ALİ RIZA BEY (İstanbul) — Red, red...

MUSTAFA BEY (Çorum) — Anlamadan red diye bağırırsın, yani ne diye bağırıyorsun bilmemki? (handeler)

REİS — Efendim, rica ederim gürültü yapmayınız. Müsaade ediniz. Süleyman Sırrı Beyin takririni okuyacağız.

Riyaseti Celileye

Maddenin başında kelimelerden «İstanbul veya memaliki müstahlasada kalan» fıkrasının tayyını teklif eylerim.

Yozgat
Süleyman Sırrı

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Müsaade buyurunuz, izah edeyim; izah edersem daha iyi anlaşılır.

Efendim, Heyeti Celilenin maksatları, zannedersem, böyle harekâtı milliyeye muhalif kalan, aleyhtar olan zabitan yalnız İstanbul'da ve müstahlas memalikde demek -Meclisi Âliyi tenzih ederim- bir nevi garez olur. Değil yalnız böyle her nerede olursa olsun, hepsinin tecziyesi lâzımdır ve böyle bir kanunda yapılacak olursa daha âdilane olur. Binaenaleyh İstanbul'u müstahlas memalike hasretmek garez manası çıkar. Onun için bendeniz diyorumki maddenin başındaki terkib çıkarıldıktan sonra maksat hasıl olur. «Milli mücadeleye iştirak etmiyen» berri, bahri, havai, jandarma sınıflarından muvazzaf, mütekait, ihtiyat erkân, ümera ve zabitan ve memurin ve mensubini askeriyeden herhangi bir suretle harekâtı milliye aleyhindeki teşkilata dahil oldukları veya münferiden çalıştıkları yeniden tahkik ve tetkik neticesinde sabit olanların bir daha hizmette bilmem nerede istihdam edilmemek üzere nisbetleri kat olunur. «Binaenaleyh şu baştaki fıkra kalktımı maksat hasıl olur. (Çok doğru sesleri)

KÂZIM PAŞA (Müdafai Milliye Vekili) (Karesi) — Efendim, burada Anadolu'da, her yer dahil olur. Yozgat isyanına iştirak etmiş veya başka taraf isyanlarına iştirak etmiş bir çokları vardır. Tarihi hiç tahdit edilmediği için, o isyanlarda kuvayı milliye aleyhinde iken o sırada isyan bastırılmış, orduya alınmış, orduda tavzif edilmiş ve bu güne kadar vazife görmüş olanlar vardır. (İştirak etmiyenler kaydı var sesleri) İştirak etmemiş olabilir. Fakat o cürmünden dolayı tekaüt edilmiş veya hizmete alınmamış olanlar Divanı Harb kanuniyle, o vakit o ceza kâfi görülmüştü. Şimdi onları yeniden komisyondan geçirmek bu şeydir, yani Anadolu'da bulunanlar cezalarını görmüşlerdir.

SIRRI BEY (Bozok) — Müsaade buyurunuz Paşa Hazretleri. Kuvayı seyyare kumandanı olduğu halde bilâhare usata iltihak etmiş olan Yüzbaşı Abdullah isminde bir adam vardır. Bu adam halen nerededir? Ceza da görmemiştir. Böyle İstanbul'a hasredersek, işte bu adam ilelebet yaşayacaktır. İşte bunun gibi misal çoktur.

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Efendim, müsaade buyurunuz, bu gibiler, yani bu adam şunu yapmış, şu adam bunu yapmış diye her adamın vaziyeti düşünülerek kanun yapılmaz. O adam isyan etmiş, kuvayı seyyareye iştirak etmiş ise Divanı Harbe verilmiştir.

REİS — Efendim, müsaade buyurunuz. Dikkat ediyorum, bu tadil takrirleri hep «İstanbul veya sair memalikde» kelimesi üzerinde tekasüf ediyor. İki takrir daha geldi «İstanbul» kelimesinin tayyi ile «Türkiye ve vilâyatı sairede kalarak cümlesinin ikamesini teklif eylerim» diyor. Son bir takrir daha var efendim. Bunda da: «İstanbul'da ve vilâyatı sairede veya ecnebi memleketlerde kalarak» diye bir tadil teklifi var efendim.

Bir de Milli mücadeleye iştirak etmiyen memurini askeriye ve mülkiye kaydının ilâvesi için bir takrir vardır. Bundan sonra da bunu nazarı dikkate aldınız. Heyeti Vekileye havale ettik. Müsaade ederseniz bunlar birinci cümleye ait şeylerdir. Yalnız Sırrı Beyin takriri tay mahiyetindedir. Evvelâ onu reyi âlinize koyayım. Ondan sonra diğer takrirleri reyi âlinize koyalım. Sonra encümenden rica ederiz, bunu tesbit ederiz. Reyi âlilerine vazederiz. «İstanbul'da veya memaliki sairede olan» cümlesinin tayyını teklif ediyor. Nazarı dikkate alanlar lütfen el kaldırsın...

ALİ RIZA EFENDİ (Amasya) — O encümene gitsin canım.

REİS — Nazarı dikkate alınmıştır. (Alınmamıştır sesleri) Müsaade buyurunuz ziyanı yok. Yanlışlık yapmıyalım. Bir daha reyi âlinize koyalım. Evvelâ Sırrı Bey tay teklif ediyor. Evvelâ onu reyi âlilerine koyuyorum. Onu nazarı dikkate almak istiyenler lütfen el kaldırsın. (Eksenyet var sesleri) Nazarı dikkate alınmamıştır.

S. SIRRI BEY (Bozok) — Aksini koysanız el yine bu kadar kalkar Paşa.

REİS — Efendim uzun uzadıya saydım. Tereddüt kalmadı. Müsaade ederseniz bu takriri nazarı dikkatinize arzedeceğim.

HALİT BEY (Erzurum) — Paşam. bir teklif daha var. İstanbul kelimesinin tayyiyle yerine «Türkiye» kelimesinin konması.

REİS — O tadil mahiyetindedir, çünki asıl mevzuubahs olan şey umumunu birden tayyettik.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Efendim, «Türkiye vesair memalik» diye bir takrir var.

REİS — Evet bir takrir var. Bir de İzzet Ulvi Beyin bir takriri var. Okuyorum.

Riyaseti Celileye

Birinci maddenin baş tarafının şu suretle tadil ve tashih edilmesini teklif ederim. (İstanbul'da veya memaliki müstahlasa ve vilâyatı sairede veyahut ecnebi memleketlerde kalarak millî mücadeleye iştirak etmemiş olanlar...)

Afyon Karahisar Mebusu
İzzet Ulvi

REİS — Efendim bu takriri nazarı dikkate alanlar lûtfen ellerini kaldırsın.

İSMAİL KEMAL BEY (Çorum) — Mealini anlayamadık.

REİS — Efendim, şimdi okudum. Tekrar bir daha okuyorum.

(İzzet Ulvi Beyin takriri tekrar okundu)

REİS — Bu takriri nazarı dikkate alanlar lûtfen el kaldırsın. Nazarı dikkate alınmamıştır. Efendim diğer bir takrir de «Türkiye vesair memalikte kalarak» cümlesinin ilâvesini teklif ediyor. Bunu nazarı dikkate alanlar lûtfen el kaldırsın. Alınmamıştır.

Efendim, bir de Abdullah Azmi Efendinin bir takriri var. Okuyorum.

Riyaseti Celileye

Birinci maddenin berveçhiâti tadilini teklif ederiz.

Birinci maddenin son fıkrasındaki nisbeti askeriyenin kat'i yerine (müddeti hizmetlerine göre tekaüt veya istifaya sevkolunurlar.)

Eskişehir	Antalya
Abdullah Azmi	Murat

REİS — Bu takriri nazarı dikkate alanlar lûtfen el kaldırsın... Nazarı dikkate alınmamıştır.

Şimdi efendim madde şöyle olmuştur: İstanbul veya memaliki sairede millî mücadeleye iştirak etmiyen (memaliki sairede kalarak sesleri) Encümenden rica edelim. bu birinci maddede bendenizde bir düşkünlük görüyorum. Efendim «İstanbul veya memaliki müstahlasa ile Türkiye haricindeki memalikte kalarak).. (Gürültüler)

ALİ BEY (Afyonkarahisar) — İstanbul Türkiye haricindeki memalikte kalarak tarzında olması daha münasiptir efendim.

REİS — Bir kere okuyayım efendim: «İstanbul ve memaliki müstahlasa ile Türkiye haricinde kalarak millî mücadeleye iştirak etmiyen...

FAİK BEY (Tekirdağ) — Paşa müsaade buyurunuz. rica edenim. Memaliki müstahlasa yerine vilâyatı müstahlasa tabirini koyalım. Paşam memaliki müstahlasa mana ifade etmez.

REİS — Efendim bu meselede encümen de ittifak ediyor. O halde şekil şu olur. «İstanbul ve vilâyatı müstahlasa ile Türkiye haricinde kalarak.» Bunu kabul edenler lûtfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir efendim.

HÜSEYİN BEY (Elâziz) — Efendim, müsaade buyurun. bendenizin tadil teklifim vardır.

REİS — Zatı âlinizin tadil teklifini diğer teklifler gibi Heyeti Vekileye havale ettik efendim.

HÜSEYİN BEY (Devamla) — Okumadınız.

REİS — Şimdi söyledim, okudum ve Heyeti Vekileye havale edildi.

HÜSEYİN BEY (Devamla) — Okumadınız.

REİS — Şimdi okudum, zabıtta var.

HÜSEYİN BEY (Devamla) — Yok efendim, okumadınız.

REİS — Bakınız zabıtta Hüseyin Beyin takriri dedim.

HÜSEYİN BEY (Elâziz) — Bunu yalnız askerlere tahsis etmiyelim dedim. Biraz da onlar ceza görsünler.

REİS — Efendim, sizden evvel bu mealde diğer bir refikiniz takrir vermişti ve Heyeti Vekileye havale edilmişti.

Şimdi maddei asliye bu suretle teayyün ettikten sonra tayini esami ile reye vazedilmesini isteyen Feridun Fikri Beyle 15 refikinin teklifi vardır.

Riyaseti Celileye

Maddenin tayini esami ile reye konulmasını teklif ederiz.

Dersim	Dersim
Feridun Fikri	Ahmet
Malatya	Malatya
Hacı Bekir	Mehmut Nedim
Kayseri	Eskişehir
Naci	Abdullah Azmi

Sivas	İzmir
Hafis	Mustafa Rahmi
Maraş	Ergani
Tahsin	Kâzım
Antalya	Konya
Murat	Eyüb Sabri
Karahisarı Şarkî	Biga
Mehmet Emin	Samih Rifat
Karahisarı Şarkî	Biga
İsmail	Mehmet

REİS — Binaenaleyh buraya kutuları koyacağım. Lütfen reylerinizi istimal ediniz.

Dr. FİKRET BEY (Kozan) — Yoklama tarzında olsun.

HÜSEYİN BEY (Elâziz) — Paşam evvelden bir takrir vardı. Onu geri alıyoruz. On beş imzalı tayini esami takririni geri alıyoruz.

REİS — Efendim, lütfen reyinizi istimal buyurunuz. Kabul edenler beyaz, etmiyenler kırmızı. Rica ederim yerlerinize oturunuz. Herkesin fikri burada hâkim olamaz efendim. Tayini esami ile reyinize vazedeceğim. Tekrar okuyorum.

(Takrir tekrar okundu)

REİS — İstanbul ve vilâyati müstahlasa ile Türkiye haricinde kalarak millî mücadeleye iştirak etmiyen berrî, bahrî, jandarma, havaî sınıflarından muvazzaf, ihtiyat, mütekait bilûmum erkân, ümera ve zabitan ve mensubini askeriye herhangi bir suretle harekâtı milliye aleyhindeki teşkilâta dahil oldukları veya münferiden çalıştıkları bir heyeti mahsusa tarafından yeniden tetkik ve tahkik neticesinde sabit olanların bir daha hizmeti askeriyede istihdam edilmemek üzere nispeti askeriyeleri katolunur. (Çok güzel sesleri) Bu maddeyi böyle aynen kabul edenler beyaz, etmiyenler kırmızı istimal etsinler. (Yoklama tarzında sesleri) Efendim, yoklama yaptık. Doğrudan doğruya reylerinizi istimal edin.

(Reyler istimal edildi)

REİS — Efendim reylerini istimal etmiyen zevat reylerini istimal etsinler efendim... İstihsali âra hitam buldu.

Efendim birinci madde tayini esami ile reye konmuştu. Bunun neticesini arz edeceğim.

Reye iştirak eden 187'dir, Muamele tamam, 145 kabul, 27 ret, 15 müstenkif. Binaenaleyh madde 145 reyle kabul edilmiştir.

İkinci maddeye geçiyoruz.

Dr. FİKRET BEY (Kozan) — Paşam usulü müzakere hakkında bir şey söyliyeyim. Zannederim bu kanunun celsei hafiyede müzakere olunması birinci maddede gerçek hafiyeye lüzum var mı? (Var sesleri) Zaten celsei aleniyede nasıl olursa olsun bir kere bunlar geçecektir.

REİS — Müsaade buyurulursa teklifi kanuninin birinci ve yedinci maddeleri hakkında idi. Teklif Meclisi âlide o yolda kabul edilmiştir.

MEHMET VEHBİ BEY (Karesi) — Neticede okuyacağız heyeti umumiyesini.

Madde 2. — Millî orduya resmen davet edilip de icabet etmemiş olan ordu mensubinin dahi nispeti askeriyeleri katolunur.

REİS — Efendim, ikinci madde, hakkında sözistiyen var mı? (Hayır hayır sesleri) İkinci maddeyi reyi âlilerine vazediyorum... İkinci maddeyi kabul edenler lütfen el kaldırsın... Aynen kabul edilmiştir.

Madde 3. — Mudanya mütarekenamesine kadar İstanbul'da ve memaliki müstahlasada kalmış olan berrî, bahrî, havaî ve jandarma sınıflarına mensup erkândan müddeti muayyenei kanuniyesi olan 30 seneyi ve ümera ve zabitan ve memurin ve mensubini askeriyeden 25 seneyi ikmal edenlerin, bir defaya mahsus olmak üzere, rızalarına bakılmaksızın tekaütleri icra edilir. Âtideki fıkralarda gösterilenler işbu madde ahkâmından müstesnadırlar:

A) Türkiye Bahriye kadrosunu teşkil etmek üzere 1340 bütçesine dahil olacaklardır.

B) Erkânı Harbiyei Umumiye ve Müdafaa Milliye Vekâletlerince ve jandarma mensuplarından Dahiliye Vekâleti ve Umum Jandarma Kumandanlığınca herhangi bir müessesede tavzif veya herhangi bir mahalde hidematı milliyede istihdam edildikleri sabit olanlar;

C) 1338 senesi Marttan sonra esaretten Derseadet'e veya memaliki müstahlasaya avdet edenler;

D) Caizülistihdam oldukları halde kadroların ademi müsaadesinden dolayı vücutlarına lüzum olmadığından Anadoluya gelmemeleri hakkında kendilerine tebligat ifa olunanlar.

REİS — Efendim, müsaadenizi talep edeceğim. Birinci madde hakkında eseri zühul olmuş. Kâtip Beyler verirken 145 kabul. Esasen reye iştirak eden 145 kişi idi. Muamele tamamdı yine. Fakat tebliğ ederken kabul ve ademi kabul kısımlarında, esaslarında bir eseri zühul vardır. Mamafih muamele tamamdır. Yalnız tebliğde sehiv olmuştur. Müsaade ederseniz onu tashih edeyim. Reye iştirak eden zat 145'tir. 103 kabul, 27 ret, 15 müstenkiftir. Halbuki bendeniz 145 kabul demiştim ki o vakit reye iştirak

eden 187 olur. 187 değil 145 zattır reye iştirak eden ve 103 kişi kabul etmiştir. Onun için affınızı istirham ederim. O yolda tashih buyurunuz. Söz Fikret Beyin, buyurun.

Dr. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Efendim, üçüncü maddede deniliyor ki, Mudanya mütarekesine kadardır. Halbuki bu münteha doğru değildir. Mudanya mütarekesiyle zaferin tahakkuku arasında geçmiş bir zaman vardır. Düşman denize döküldükten sonra bunlar vapurlarla İzmir limanına gelip ve oradan iade olunanlar da vardır. Fakat bence 26 Ağustos 1338 senesinin münteha olması doğrudur ve bu şekilde tadilini teklif ediyorum. Çünkü o vakit daha zafer tahakkuk etmemişti. Bize iltihak edenlerin hüsnüniyetini o vakte kadar kabul edebiliriz. Binaenaleyh Mudanya mütarekesinin tasdiki demek de artık şakkı şefe kalmadı, bunda ümidi olsaydı Vahidettin bile buraya gelirdi. (Doğru sesleri) Ferit'in falan ümidi olsaydı hepsi gelirlerdi. Binaenaleyh 1338 senesi 26 Ağustos tarihinin kabulünü teklif ediyorum. Bendeniz, İstanbul ve memaliki müstahlasa yerine vilâyatı müstahlasa tadilini kabul etmiştik, bu şekil için onun aynen tekrarını rica ederim.

KÂZIM PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) — Karesi) — Efendim doktor beyin buyurduğu mesele hakkında arz edeceğim. Bir taarruzdan evvel İstanbul'dan ufak rütbeli zabit istemiştik. Bunların harcırahlarını buradan gönderiyorduk. Bu gelecekler orada hazırlanmış ve tesbit edilmişti. Fakat bu paraları biraz geç kaldığı için taarruz hazırlığı başlamadan evvel onları oradan hareket ettiremedim ve taarruz hazırlığına başladığımız zaman bütün limanları kapadık ve onlara hareket etmeyin dedik. Sonra İzmir istirdat edildi. Bunlar İzmir istirdat edildikten sonra oraya geldiler. Bunlar mülâzım ve yüzbaşı rütbelerindedirler. Biz yüzbaşı noksanını ikmal ettik ve yüzbaşı vazifesinde olanları da diğer vazifelere verdik. Yani bunlar küçük rütbeli zabitan idiler. Zaten büyük rütbeli istememiştik. Bu gelenler Garp cephesindeki zabitan zayiatına mukabil kıtaa a verildi ve müteakip harekâtı takip ettiler. Yüzbaşı rütbesinde olanlarla da, arz ettiğim gibi, cephenin yüzbaşı noksanını ikmal ettik ve yüzbaşı rütbesinde olanlar varsa onları da diğer vazifelere tayin ettik. Bu suretle eğer taarruzun mebde tarih itibar ediliyorsa, evvelce buraya gelmeye hazırlanmış ve getirilmiş ve kıtaata verilmiş olanlar ve halen kıtaatta bulunan ve harekâtı müteakibede iş görmüş olanlar hariç kalırlar. İzmir'den sonra Mudanya mütarekesine kadar geçen zamanda zaten biraz vakit geçmiştir. Bu zaman çok bir şey değildir ve o müddet zarfında müracaat edenleri zaten kabul etmemişizdir. Getirdiğimiz insanlar da zaten Anadolu ordusunda istirham etmeye mecbur olduğumuz küçük rütbeli zabitan idi ve tavzif etmişizdir.

İSMAİL KEMAL BEY (Çorum) — Miktarı ne kadardır?

KÂZIM PAŞA (Devamla) — 100-120 kadar ufak rütbeli zabitdir. Bendenizce Mudanya Mütarekesini tarihi münteha addetmek daha adilâne olur.

Dr. FİKRET BEY (Ertuğrul) Efendim, Kâzım Paşa Hazretlerinin buyurduklarına bendenizinki temas etmez. Çünkü bir defa mülâzım, yüzbaşı rütbesindedirler ki vaktiyle biz bunları Meclis kararıyla seferberliğe davet etmiştik. binbaşıya kadar olanları. Âdemi icabeti olanların hepsi dahildir. İkinci şıktan da bunlar nazarı itibara alınabilir. Aşağıda bir fıkra vardır ki bunlar nazarı dikkate alınabilir. İstanbul'da tavzif edilir diye aşağıda bir fıkra vardır. Yani onlar o tarihe girebilirler. İstanbul erkânı umumiyesinde tavzif olunmuşlar diye bir fıkra vardır. Mademki bunlar da tavzif olunmuşlardır, Hükümet makbul bir işten dolayı gelmemişlerdir. Bu hükümetçe yazılan tarih, onların kendilerine yazıldığı tarih muteberdir. O halde bu taarruzdan evvel olur. Binaenaleyh takririmin kabulünü teklif ediyorum.

HALİT BEY (Kastamonu) Efendim, bendeniz Mudanya Mütarekesine kadar değil, 1338 senesi 26 ağustos taarruzu tarihine kadar kabulünü teklif ediyorum. Çünkü Mudanya Mütarekesinde memleketin vaziyeti muzafferiyeti inkişaf etmişti. Fakat muzafferiyet imansızları da imana getirdi. Gelenlerin imanı zaten sahte imandır. Onun için tarihi münteha olarak 26 ağustos tarihini kabul etmek lâzımdır. Hattâ efendiler, biz İzmir'i işgal ettik, Soma civarına vardık. Orada birisini gördüm. İsmi hatırımda kalmadı. Bu zat Halep'te bulundu, bir çok sui'istimal yaptı. Sonra zaferin akabinde İzmir'in istirdadının ikinci günü koşa koşa gelmiş ve bir de iltimas aramış ve fırka kumandanı arkadaşlarımızdan birisinin koltuğu altına sığınmak istiyordu. Böyleleri de pek çoktur. Onun için rica ederim, 26 Ağustos tarihini kabul edelim.

Sonra efendiler: Hükümetin esas teklifinde ümera ve erkândır. Bu encümenin teklifinde zabitan da dahildir. Zabitan başka, erkân başkadır, ümera başkadır. Malûmâliniz binbaşılardan itibaren livaya kadar ümera sınıfıdır. Kaymakam, miralay ümera sınıfındadır. Paşalar erkân sınıfıdır. Diğer zabitan mü-

lâzımı evvel ve yüzbaşılardır. Sonra Müdafaai Milliye Vekâletinin esbabı mucibe mazbatasında diyor ki, ordunun ümera ve erkân kadrosu pek taşkındır. Ordunun ümera ve erkân kadrosunun pek taşkın bulunması encümenin mazbatasında zabitanı da ilâve etmiştir. Ben bundaki tezata şaştım. Hükümetin esas gelen tezkeresinde diyor ki, «Ümera ve erkân kadrosu pek taşkın bulunduğundan» bahisledir ki Hükümet teklifinde erkân ve ümerayı dahil etmiştir. Efendiler bendeniz zabitanın çıkarılmasına taraftarım. Bunlar birinci maddedeki zabitan, ettiye sütriye karışmayanlardır. bunlar mücrim değildir. Gerçi İstanbul'da kalmış, fakat hiçbir şeye karışmamışlardır. Cidale iştirak etmedikleri için Müdafaai Milliye bir ceza yapabilir. Müdafaai Milliye Vekâleti meselâ der ki : «İstanbul'da cidale ne kadar iştirak etmemişler varsa bunlar iştirak etmedikleri müddetçe 2 - 3 sene kıdemlerinden mahsup edilir. Keza üç sene gelmemiş bunlar terfilerinden mahsup edilir. Bu kadar ceza onlar için kâfidir. Sonra arkadaşlar bendeniz bu iki üç senedir millî cidaldeyim. Gerçi geçen gün Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri kadro miktarını fazla gösterdiler. İki üç bin kadar hatırımda kaldığına göre fazla miktar gösterdiler. Evet dairenin bir kuyudu vardır ve ona itimat ederim. Fakat malûmâliniz İstanbul'un işgalinden sonra bütün kuyudat İstanbul'da kaldı ve burada Müdafaai Milliye Vekâleti teşekkül ederken, pek büyük müşkülâta maruz kaldı ve gelen zabitanın künyeleri alınamadı. Uzun müddet sonra peydepey onları elde etmeye çalıştı. İhtimal bunda iyice tetkik edilecek ve belki bu miktarı hakikî üzerinde Müdafaai Milliye Vekâleti de tam bir kanaate malik değildir ve adetlerde çok yanlışlık olduğunu görebilir.

Sonra arkadaşlar: zabitanda kemmiyet değil keyfiyet aranır. Bugünkü muharebeler pek fennidir ve çok tecrübeye muhtaçtır. Bana dersiniz ki muallim, tecrübe görmüş on zabit mi vereyim. yoksa mektepten henüz çıkmış. malûmatı mükemmel yüz zabit mi vereyim. Efendiler. ben on zabiti tercih ederim. Evet bu arkadaşlar İstanbul'da kalmışlardır. Fakat Harbi Umumide ilanı meşruiyetten beri dahili ve haricî muharebelere devam ediyor. İlânı meşruiyetten beri dahilî ve haricî muharebata iştirak etmiş, bir çok tecrübeler görmüş. kimisi esir olmuş, hariçten gelmiş ve harbi umumide bir çok yaralar almış ve ihtimal ki, esbabı mucibesi aile tesiratıdır. Geçen gün İbrahim Bey biraderimizin söylediği gibi biz zabitanın halini nazarı itibara almıyoruz. Zabitandan bir mülâzıma verdiğimiz 35 liradır; rica ederim, İstanbul'da olan bir zabit nasıl olur da 35 lira ile geçinir. Bunu bir kere düşünelim. Buna harcırah gönderdik de gelmedi mi? Bunlar Ankara'da olsa geçinebilirdi, Ankara'da aynı zamanda ailesi gözünün önünde demektir. Fakat İstanbul'da kalırsa, İstanbul ecnebi işgali altındadır. Ailesini ecnebi ellere teslim edecek. Namus mühim bir meseledir. Efendiler; siz kendi nefsinizi koyun oraya bakalım, yapabilecek misiniz? Değil mi ya? Bu zabit nasıl gelebilir? Bu noktayı da muhakeme etmelidir. Bu mülâzim nasıl gelecektir? Ailesini kime emanet edecektir? Mamafih yüksek vatanperver olan. ailesini hiç bir şeyini düşünmez, hiç bir ihtiyacı nazarı itibara almaz. Fakat bu gibi şahsiyetler pek azdır. Biz de insanız. insanca düşüneceğiz.

Sonra arkadaşlar; bendeniz Müdafaai Milliye Vekilinden bir şey anlamak isterim. Bendeniz cephede fırka kumandanı idim, İzmir'in işgali sırasında Balıkesir hattında iken makamata bir rapor takdim ettim. Fırkamın vaziyeti hakkında bir istatistik yaptım. Mademki celse hafidir, alenen söyliyebilirim ve bunu istatistiki makamata arz ettim. Malûmu âliniz ordudaki zabit makamatı takım kumandanı, bölük kumandanı. tabur kumandanı, alay kumandanı, liva kumandanı diye gider. En ziyade takım kumandanına, yani mülâzımı sâni, mülâzımı evvellere ihtiyaç vardır. Takım zabitanım içerisinde muvazzaf olarak hiç bir zabitim yoktu. Kâmilen ihtiyat zabiti idi; evet muvazzaf zabitan vardı. fakat bunlar idadi askeri, yani mektep talebesi idi ve Ankara talimgâhının çıkardığı zabitandı. Bunlara muvazzaf zabitan deniyor. Fakat bunlar talebe idi. ikmali tahsile mecburdur. Şu halde, benim fırkam böyle olduğu gibi diğer fırka kumandanı arkadaşlarım da aynı dert içerisinde idiler. İhtiyat zabitanı harpten sonra memleketlerine gittiler. Şu halde ben öyle zannediyorum ki: muvazzafları da ikmali tahsile mecbur ettikten sonra, orduda hiç takım zabiti kalmamıştır. Müdafaai Milliye Vekili orduda kadrodan fazla zabit bulunduğundan bahsettiler. Evet bu zabit fazlası şu suretle olabilir. Malûm. ordu hazara giriyor. Geri teşkilâtı, menzil teşkilâtı lağvediliyor. Bunlardan bir çok zabitan artıyor ve keza seferi teşkilât ile hazarî teşkilât arasında büyük fark vardır. Hazarî teşkilâtta gerek cüzü tamların adedi, gerek efrat vesairenin adedi daha azdır. Bundan dolayı Müdafaai Milliye Vekâleti bazı cüzü tamları lağvetmek mecburiyetindedir, alayları, fırkaları vesaire. Çünkü bu bütçe meselesidir. Bundan dolayı bazı zabitan da fazla kala-

bilir ve dediğim fırkaların takım zabitanı da buradan ikmal edilebilir.

Fakat arkadaşlar; şu noktayı da nazarı dikkatinize arz edeyim: Biz Bursa civarında, İnegöl vesaire oralarda iken gerilerde kalan bazı zabitanı, yüzbaşı vesaireyi cepheye sevk ettiler. Çünkü zafer kazanıldı. Yalnız İstanbul'da kalmış zabitana kabahat atfetmiyelim. Dahilî memlekette, büyük karargâhlarda büyüklerin koltuğuna sığınmış katiyen kurşundan kaçan, menzilde kalan (Bravo sesleri, şiddetli alkışlar) fare gibi çuvalları yemek istiyen ve oturduğu yerde terfi etmek istiyen pek çok arkadaşlarımız vardır. İşte bunun gibi bir kaç yüzbaşıyı bana gönderdiler. Bir tanesi Ankaralı, hatta 315 neşetlidir. Baş kumandanımız Gazi Paşa Hazretlerinden de iki sene evveldir. Kendisi yüzbaşıdır, binbaşı olmak istiyor. Staj için bana gönderdiler. Aldım, bir bölük gösterdim. Liva kumandanı, erkânı harbim de yanımda. Bir kere tercümei halini anlamak istedim. Baktım ki, bütün hayatı askeriyesi amele bölüğünde, menzil noktasında, levazımda, şurada burada geçmiş. Şimdi tabiî zafer kazanıldı, vaziyet inkişaf etti, bir şey koparabilir miyim diye cepheye geliyor. Tuttum buna bir bölük verdim ve buna en basit şeylerden 5 - 6 sual sordum. Bir bölüğünün teşkilini yap, filân kola geçir, filân şekilde aç. Tayyare hücumuna maruz kaldın, şunu yap. Bir bölüğün basit bir tabiye vaziyeti; efendiler; temin ederim ki, hiç birisine cevap veremedi. Bölüğün başçavuşunu çağırdım ve başçavuş pekâlâ cevap verdi. Bunu şunun için arz ediyorum. Bu arkadaş ayrıca bir makam işgal edecek, diğer bir arkadaşını mağdur edecek. Zannetmeyiniz ki, bütün zabitan böyledir. Çok kıymetli ve çok tecrübelidir. Yalnız demek istiyorum ki, ordunun geri hidematında devairde, şurada burada bulunmuş ve adedi fazla gösteren böyle kıymetsiz zabitlerimiz vardır. Bunlarla kadromuzu dolduracağımıza İstanbul'da kalmış, Çanakkale muharebesini görmüş, yara almış. Filistin muharebesini görmüş tecrübeli arkadaşları getirelim, bunların yerine koyalım ve tercih edelim. Fakat demem ki, ön safta hizmet edenlerin yerine, geriden gelen ve bilâhare yer dolduran arkadaşların yerine koyalım. Çünkü harbi umumide bir vazife yapmıştır, onlar da bir tecrübe kazanmışlardır. Arkadaşlar, bu noktaya çok ehemmiyet verin. Bugün köylerimize gidin, nüfusun % 80'i kadındır, nihayet % 20'si erkektir. Bunun içerisinde beş on tane eli silah tutan adam vardır. Cahil bir bölük kumandanına, cahil bir alay kumandanına böyle bir tabur, böyle bir bölük, böyle bir alay teslim edilirse emin olunuz ki, bir beldeyi, köyleri harabeye çevirir. Binaenaleyh Müdafaai Milliye Vekâletinden istirham ederim, böyle kıymetsiz zabitanla kadroyu dolduracağına kıymetli zabitanın ufak tefek kusurlarına iğmazı aynedelim, mücrim değildirler, yalnız gelmemişlerdir. Yalnız bunların kıdemlerinden mahsup etmemek şartiyle tecziye edilebilir. Onun için Hükümetin esas teklifinde olduğu gibi (zabitan) kaydının maddeden çıkarılmasını teklif ediyorum.

KÂZIM PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (Karesi) — Efendim, zemini müzakere değişmiştir. Mamafih biraz Meclisi Âliyi tenvir etmek için Halit Beyefendinin buyurduğu mesail hakkında Meclisi Âliye arzı malûmat edeceğim.

Tabiî Vekâlet; elindeki kuyudata istinat eder ve o kuyudata istinaden Meclisi Âlinize arzı malûmat ediyorum. Diyorlar ki: «Bilmem ne derecede doğrudur» Bendeniz diyorum ki, elimizdeki kuyudata nazaran, 3 200 kadar zabit ve 1 600 kadar kâtip, müşavir vesaire vesaire fazladır ve bunların elimizde esamisi vardır. Filân efendi, filân efendi fazladır. Lâlettayin, keyfi atılmış bir rakam değildir ve bunlar Istanbul işgal edildikten sonra fazladır. Neye nazaran fazladır? 1340 senesindeki hazarî kadroya nazaran fazladır. Seferber kadroya nazaran fazla olmyabilir. Kadrolar geniştir, oradan doldurulabilir. 1340 kadrosu, Beyefendinin buyurdukları gibi şey değildir. Yani bu zabitanı aldıktan sonra münhal kalacak derecede geniş değildir. Fırkaların hemen nısfını kadrosuz bırakıyoruz. Mevcut fırkalardan hemen nısfının zabiti, kalacak fırkalara gidecektir. Diğer teşkilât kâmilen lâğvolunuyor. Daha bir çok teşkilât lâğvolunacaktır. Bu suretle ordumuzun miktarından fazla olarak arz ettiğim gibi, bazı fırkaları lâğvediyoruz ve bu suretle ordumuzun kadrosunun muhtaç olduğu zabitandan arz ettiğim miktarda zabit kalıyor. Bunun 800 kadarı binbaşıdır. Büyük rütbelerde, erkânda fazla yoktur, noksan vardır. Miralaylar da fazladır, fakat çoğu erkân makamında olduğu için o da telâfi ediliyor, fazla değildir. Mecmuu 2 300 kadar fazla vardı. Bunların 1 200 kadarını eldeki kanunlarımız üzere tekaüde sevk ettim. Sicillât vesaire vesaire esasatı dairesinde tekaüt ettik. Yüzbaşılardan epeyce fazla vardır. Mülâzımı evvellerden çok fazlamız yoktur. Mülâzımı sânilerden de çok fazlamız yoktur. Mamafih kadromuza kâfi gelir. İstanbul'daki zabitanın Anadolu'daki zabitana tercihi noktasını ifade buyurdular.

Anadolu'daki zabitana ehliyet cihetiyle tercihini beyan buyurdular. Anadolu'daki zabitanın hepsine

bir vazife vermişiz. Kimisine geride vazife, kimisine ileride vazife vermişizdir. Harp zamanında kıta başında kıtasını sevk ve idareye kabiliyetli olduğuna kıta kumandanları tarafından sicil gönderilmiyenleri geride tavzif etmemişizdir, onları tekaüt etmişizdir. Geride müstahdem olanlardan harbin devamı esnasında terfi sırası gelip de sicilleri müsait olmayanları, yani kıtada kumanda ehli olduğuna dair sicil almayanları hiç bir zaman terfi ettirmemişizdir ve bunlar terfi sırası geldiği zaman kıtaya gönderilir ve kıtada staj gördükten sonra muvafık sicil alırsa o vakit terfi eder. Aynı zamanda terfi sırası gelen ve bu şeyden sonra, yani taarruzdan sonra kıtaata gönderilen zabitan terfi için değil, staj için gönderilmiştir. Yerini kapamak için değil, terfi senesi gelmiştir, terfi edilecektir. Ehliyeti varsa terfi edilecektir ve malûmunuz olduğu veçhile, bir zabitin terfi edebilmesi için geride bulunması terfiine manidir. Bir zabitin geride terfii lâzım gelirse cepheye gider, cephe kumandanından müselsel bir sicil alır, terfie lâyık görülür, ondan sonra kadro müsait ise o zaman terfi edebilir. Biz ehliyetsiz zabiti, yani tabur yapacak ve sicilinde sarahat olmayan bir zabiti tabur kumandanı yapamayız ve tabur kumandanlığı yapmasına imkân yoktur ve şimdiki kadromuza göre, 340'ı düşündüğümüze göre tabur kumandanlığı yapamayacak olanları değil, terfi ettirmek ve ona kıta vermek, tekaüt dahi edeceğiz. Binaenaleyh Anadolu'da bulunan zabitanın kıta sevk ve idaresine kabiliyetsiz olanlarına vazife vermek gayri kabildir. Binaenaleyh Halit Beyefendinin endişesi vârit değildir. Burada, İstanbul'da olanların ordumuzun kadrosu dahiline alınacak olanlar, Kuvayı İnzibatiye vesaire gibi şaibeden âzade olanları kadromuz dahilinde, ihtiyaç nispetinde alınanlar için burada bir madde vardır ve teklif edilmiştir. Onların hiç bir kusuru yoktur. Onları müsait kadromuz dahiline alabileceğiz. Onların da kıdemlerinden tenzil etmek suretiyle Anadolu'da mücadeleye iştirak etmiş olanlarla bir fark koymaktayız. O madde gelecektir. Fakat hiçbir zaman Anadolu'daki ehliyetsiz zabitanı kıta başına koymak fikri vârit değildir ve hiçbir zaman bu muamele cereyan etmemiştir.

REİS — Buyurun Ârif Bey.

ÂRİF BEY (Eskişehir) — Efendim, bendeniz Halit Beyefendiye cevap vereceğim. Burada zabitan kelimesinin kaldırılmasını teklif buyurdular. Eğer bunu başka bir arkadaşım teklif etseydi mütehayyir olmazdım. Fakat böyle senelerce cephelerde, kıtalarda bulunmuş bir kumandanın ağzından işittiğim için cevap vermek mecburiyetindeyim. Bilirler ki, 25 sene hizmet eden zabit yok. Biz burada bir kayıt koymuşuz : 25 seneyi ikmal eden erkân, ümera, zabitan... demişiz. Yirmi beş seneyi ikmal etmiş bir zabit ümera sınıfına girmiştir. Eğer o sırasına girmemişse o kendilerinin tarif buyurdukları veçhile, amelimanda sınıfındandır ki, bunların istihdamı gayri caizdir ve bunları çıkarmak lâzım gelir. Bunları bu vesile ile ortadan atmış oluyoruz. Dördüncü madde okunduğu zaman kendilerine gayet sarih bir cevap verecektir.

HALİT BEY (Kastamonu) — Efendim, Ârif Beyefendi Hazretleri «Bir fırka kumandanı böyle söylediği için mütehayyir oldum» buyurdular. Ona cevap vereceğim. Bu sözü istihdaf mahiyetindedir. (Hayır sesleri) Hayır, af buyurursunuz. Buna cevap vereceğim. Lütfen dinleyiniz.

Efendiler, iki senelik hayatı askeriyem bellidir. Anadolu'da, Diyarıbekir'de yaptığım ve harekâtı milliyede yaptığım hizmete Diyarıbekir'in, Bitlis'in, Harput'un mebuslarını işhad ederim, bir. İkincisi; burada, Sakarya Muharebesinde fırka kumandanı idim. 25 Ağustosta düşman cepheyi yardığı zaman, Salahattin Adil Paşayı da işhad ederim, kendi kumandanım idi, teşebbüsü şahsim ile taarruza geçerek Haymana istikametindeki düşmanın yarma hareketini tevkif ettim. Sorulabilir. Harp cerideleri de oradadır. Sonra Afyon taarruzuna dördüncü kolordu ile birinci kolordu iştirak etti. Dördüncü kolordunun emrine, üç fırkasına zamimeten sekizinci fırka da verildi. Afyon civarında Sivrikale vardır. Afyon mebusları bilir. Doğrudan doğruya oraya taarruz eden, 310'a taarruz eden abdi âcizdir. Alamadığı yeri bir saatte alan abdi âcizdir. Sonra 30 Eylülde Başkumandanlık muharebesinde Başkumandan Paşa Hazretleri fırka 11 karargâhında idi; gece hücumuna emir verdiler. Gece hücumuna kalkan yine abdi âcizin fırkası idi. Adatepeye ilk evvel çıkan kıtaat abdi âcizin kıtasıdır. (Bravo sesleri) Bravo değil, teşekküre de hacet yok. Yalnız hakikati söylüyorum. İstihdaf ettiler. Hayır söylemek mecburiyetindeyim. Reis Paşa Hazretleri, müsaade ediniz!. Bendeniz hiç böyle şeylere tenezzül etmezdim, fakat icabetti. İki Eylülde, o da benim belki hüsnüniyetimin delilidir, hedefimi tebdil ederek kendi teşebbüsümle Uşak'ı hedef aldım. Bu bendenizi daha büyük kan dökmeye sevk edebilirdi. Köylülerin verdiği malumatı şey ederek düşmanın başkumandanını esir alan bendenizim ve sonra, bütün cephe arkadaşlarımı işhad ederim. Efendiler, ben köylüyüm ve köylü çocuğuyum. Arif

Beyefendi emin olsunlar ki, ben Arif Beyefendiden çok iyi takdir ederim. Bu cahil arkadaşlarımız yüzünden verdiğimiz efrat zayiatı köyleri viraneye çevirdi ve öyle arkadaşlarımız vardır ki, şan ve şöhret için... Çünkü Enver Paşa öyle bir siyaset koydu ki, kim çok kan dökerse onu teali ettiriyordu. Talimatnamenin maddelerini anlamayanlar kumandan tayin edilmişti. Girneli Bekir Bey - misal olarak söylüyorum - kahraman bir arkadaştır. Nihayet alay idare edebilir, fakat fırka kumandanlığı yaptı, bir çok fırkalar gördü.

ALİ BEY (Afyon Karahisar) — Onlar vatan için şehid olmuştur. Onlar için söyliyemezsiniz.

HALİT BEY (Devamla) — Fakat fırka kumandanlığı yapamaz, bu hakikattir. Bugün, köylüye, efrada acıyalım, o kadar, ben bunu bilirim. Binaenaleyh bütün hissiyatım bu nokta üzerindedir. Bugün 25 senelik değil, 30 senelik zabitlerimiz vardır. Pekâlâ Grineli Bekir Beyi söylüyorum, iyi bir zabittir, fedakârdır, vatanseverdir, komitecidir, fakat hiç bir zaman fırka kumandanı olamaz. Hissiyata kapılmayalım, rica ederim, iyi muhakeme edelim. Benim sözüm budur. Kıymetli arkadaşlarımıza mevki verelim. Bugün öyle alay kumandanları gördük ki, ihtiyaç üzerine onları mevkie koymaya mecbur kaldık. Bugün efrat hangi mesafede açılır, hangi mesafede yayılır bilmiyorlar. Bugün efradı yanaşık nizamda makineli tüfek ateşine sokuyor. Yüzlerce efradı öldürüyor, mezbahaya çeviriyor? Onun için istirham ederim, hissiyata kapılmayalım.

REİS — Efendim, mesele uzadı. Encümen mazbata muharriri Ârif Bey, Halit Bey gibi muktedir fırka kumandanının nazarı dikkatini celbetmeyi fazla görürüm, buyurdular. Beyefendi arkadaşımız da fazla üzerlerine aldılar ve izahatta bulundular. Zannederim ortada bir mesele yoktur. (Yoktur sadaları)

HACİM MUHİTTİN BEY (Giresun) — Efendim, bu maddede, iptida Dr. Fikret Beyin teklif ettiği tadilin kabulü gayet lâzımdır. Çünkü Mudanya mütarekesi olduğu zaman artık her şey bitmişti, mesele halledilmişti. Binaenaleyh buraya gelmelerinde hiç bir mahzur kalmamıştı. Fakat taarruzun başladığı zamana kadar kısmen meçhuldü. Onun için Fikret Bey biraderimizin takririnin aynen kabulünü rica ederim.

Sâniyen; bu maddeye dahil olan ve İstanbul'da kalmış bulunan zabitan ve mensubini askeriyenin vaziyeti bir cürüm telakki edilmese bile her halde bir kabahat telakki edilir ve kabahat telakki edildiğinden dolayı tekaüde sevk ediliyor. Fakat ben bunu anlayamıyorum. 25 yahut 30 seneyi ikmal edenler tekaüde sevk ediliyor da, 24 seneyi ikmal edenler niçin sevk edilmiyor ve buna da deniliyor ki bir kısım zabitana ordunun ihtiyacı vardır, onları kullanacağız, onları tekaüde sevk etmek lâzım gelmez ve en ziyade küçük zabitan lâzımdır deniyor. Bunu kabul ediyorum ve mademki bize en ziyade lâzım olan küçük zabitlerdir, bunun için on seneye kadar olanları kabul edelim. On seneden yukarı olanları tekaüde sevk edelim. Çünkü bugün bu mesele etrafında bir çok kîylü kal oluyor. Dün orada aleyhimizde bulunan bir çok zevatın ve bizi cinayetle ittihamı eden efendilerin bugün burada mevkii iktidarda bulunduklarını söylüyorlar. Arkadaşlar onun için on seneden yukarı olanların tekaüde sevk edilmelerini teklif ederim. Sonra, kalacak olanların da kıdemlerinden tenzili dairdir ve ufak bir ceza görmeleri lâzımdır. Bu müddeti de İzmir'in işgal tarihiyle 26 Ağustos yani taarruza geçildiği tarihin arasında geçen zamanın kıdemlerinden tenzilini teklif ediyorum ve tadilname de veriyorum.

ÂRİF BEY (Eskişehir) — Dördüncü maddede buna dair sarahat vardır.

REİS — Başka söz isteyen var mı? Üçüncü maddenin müzakeresinin kifayetini reyi âlinize vazediyorum. Üçüncü madde hakkında müzakerenin kifayetini kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

ABDURRAHMAN ŞEREF BEY (İstanbul) — Reis Bey, söz istiyorum.

REİS — Efendim müzakerenin kifayeti kabul edilmiştir. (Dinliyeceğiz sesleri)

ABDURRAHMAN ŞEREF BEY (İstanbul) — Efendim söz istedim, duyulmadı.

REİS — Söz vermedim, müsaade buyurursanız söylesinler. (Söylesin sesleri)

ABDURRAHMAN ŞEREF BEY (İstanbul) — Efendim, esas hakkında bir şey söylemeyeceğim. Umumi bir kaç söz söyliyeceğim, belki bir faide olur.

Meclisi Âlinizin adalete meyelanı tammını görüyorum. Ondan dolayı çok teşekkür ederim, amma biz adalete varır mıyız İnnemel amali binniyat. Biz niyet edelim, ona ne kadar tekarrüb edersek o kadar iyi olur. Hulûsu niyetle çalışalım; bakalım adalet neyi istilzam eder. Kabahatsizi tecrim etmek münafii adalettir. Kabahatli adam cürmüne göre mücazat etmemek o da muvafıkı adalet değildir. Kabahatli

adamları tecziye ettik. Bizim maksadı millimiz aleyhinde bulunmuşları, şuraya girmişler, buraya girmişler. Bunların kiminin hizmeti askeriyesini ka'ettik. kimini şöyle yaptık, böyle yaptık. Şimdi İstanbul'da kalmış zabitan vardır. Bunları Istanbul'da kalmış olmaları dolayısiyle tekaüde sevk ediyoruz. Ben öyle anlıyorum. Bendeniz diyorum ki, İstanbul'da kalmış zabitanın içerisinde harbi umumide yaralanmış ve nice yararlıklar göstermiş ve meziyet ve fazlı ile temeyyüz etmiş nice zabitlerimiz vardır. Sicilinde iyi kayıtlar görülen zabitler olduğu gibi, işe yaramaz zabitler de vardır. Olabilir. Şimdi sırf İstanbul'da kalmış diyoruz. Acaba niçin gelmediniz diye bunu da sormuyoruz. Bir esbabı sıhhiyeden dolayı gelmeyenler vardı, onu da kaldırmışlar. Şimdi sırf gelmemek. Bilmem ne kadar muvafıkı adalettir. Tabiî gelmemenin türlü türlü esbabı olabilir. Arkadaşım söyledi. Bir zabit gelmeye can atıyor, fakat çoluk çocuğuna 40 - 50 lira para lâzım, bunu nereden bulacak? Veyahut İstanbul'da bir kıtai askeriye var, orası işgal altında. Ama orası paytaht idi. Bütün bütün boş mu kalacak? Bir kıtai askeriye vardı, Harbiye Nezareti vardı, zabitler vardı, orası büsbütün boş bırakılmamıştı. Bu zabitan gelmedi diye bunları kapı dışarı mı atalım? Adalet noktasından bendeniz de diyorum ki, - Müdafaai Milliye Vekili kadromuzun taşkınlığı buyurdular - kadromuzun taşkınlığı, ordumuzun taşkınlığı yüzünden işe yaramazları şöyle bir tarafa alarak, işe yarayanları kullanmakla bulunan çare mi daha iyidir, yahut kendi mazeretleri vesaireleri dolayısiyle İstanbul'da kalmışlara mı hasretmek daha iyidir? Bu noktalara da nazarı dikkatinizi celbederim.

İkinci bir madde daha vardır. Malûmu âliniz İstanbul'da kalan zabitandan bendeniz iki kişi tanırım. - Bilmem buna dair malûmat var mıdır - Celsemiz hafi olduğu için söyliyebilirim. Meclisi mebusanda yüzbaşı bir kumandan vardı, ine ine o 20 kişiye, 15 kişiye indi. Meclisi Mebusanın rıhtımından bu adam Anadolu'ya cephane kaçırmıştır ve bir tek nefer de cephane kaçırırken denize düşmüş boğulmuştur. Bilmiyorum, burada kaydınız var mı? Efendiler, Tophane ambarından kazan çalan zabit vardır, bilmiyorum burada kayıtları var mı? Tersane İngiliz neferatının karakolu altında bulunduğu halde tersane ambarından kazan kaçıran zabit vardır, düşündü. Bunları de çıkarırsanız. Onu kaçıran adam canını tehlikeye atmıştır. Bunları da çıkaracak mısınız? İstanbul'da kalmışsa da boş durmamış, çalışmıştır.

Bir şey daha niyaz ederim. Birinci maddede mekâtibi askeriye hocaları vardır. - Hoca geldiği zaman dayanamadım - Onlar talebe yetiştirirler ve yine yetiştireceklerdir. Mektebi harbiyenin ilk sınıfından koşup gelenler vardır. Bunları da hocaları teşvik etti, buraya sevk ettiler, haydi gidin dediler. Hocalar da orada hizmetle mükelleftirler. Mekâtibi askeriye muallimlerinin de buraya dahil olmalarını rica ederim. Söyliyeceğim bu kadardır. Merak etmeyiniz. Cenabı Hak bizi daima adalete doğru sevk etsin ve adalet rehberimiz olsun. (Amin sesleri)

REİS — Efendim, takrirleri okuyacağım.

Riyaseti Celileye

Üçüncü maddenin C fıkrasındaki «Derseadet» kelimesi yerine «İstanbul» kelimesinin vazını teklif ederim.

Ertuğrul
Dr. Fikret

Riyaseti Celileye

Üçüncü maddenin berveçhiâti tadilini teklif ederim.

Giresun Mebusu
Hacim Muhittin

Madde 3. — 26 Ağustos 1338 tarihine kadar İstanbul ve vilâyatı müstahlasa ile Türkiye haricinde kalmış olan berrî, bahrî, havaî ve jandarma sınıflarına mensup erkân, ümera ve zabitan ve memurin ve mensubini askeriyeden on seneyi ikmal edenlerin bir defaya mahsus olarak rızalarına bakılmaksızın tekaütleri icra edilir.

On seneyi ikmal etmemiş olanların da İzmir işgali olan 15 Mayıs 1335 tarihinden 26 Ağustos 1338 tarihine kadar geçen müddet kıdeminden tenzil edilir.

Riyaseti Celileye

Üçüncü maddenin müzakeresi kâfidir. Mudanya mütarekesi fıkrasının yerine 26 Ağustos 1338 tarihinin kabulü maddenin reye vazını teklif ederim.

24 Eylül 1339
Ordu Mebusu
Faik

Riyaseti Celileye

Üçüncü maddenin B fıkrasının nihayetine berveçhizir fıkrasının ilâvesini teklif eylerim.

«Berrî ve bahrî mekâtibi askeriye muallimleri...»

İstanbul
Ali Rıza

Riyaseti Celileye

B fıkrasının son kısmının berveçhiâti tadilini teklif ederim.

«... Her hangi bir müessesede 26 Ağustos 1338 tarihinden evvel tavzif veya her hangi bir mahalde hidemati milliyede aynı tarihten evvel istihdam edildikleri sabit olanlar.

Trabzon
Ahmet Muhtar

Riyaseti Celileye

Üçüncü maddenin birinci fıkrasının 26 Ağustos 1338 tarihine kadar İstanbul ve vilâyatı müstahlasada kalmış olan ilh. şeklinde tadilini teklif ederim.

Ertuğrul
Dr. Fikret

Riyaseti Celileye

Kanunun ikinci maddesindeki (Mudanya mütarekesine kadar) yerine (26 Ağustos 1338) tarihinin kabulünü ve maddenin şümulünün erkân ve ümeraya teşmiliyle zabitanın ihracını teklif ederim.

Kastamonu Mebusu
Halit

Riyaseti Celileye

B fıkrasının nihayetine berveçhizir fıkranın ilâvesini teklif ederim.

Berri ve bahrî askerî mekteplerde idare ve tedrisat vazifesinde bulunanlar.

Giresun
Hakkı Tarık

Riyaseti Celileye

D fıkrasının sureti atiyede yazılmasını teklif ederim.

Aydın
Tahsin

26 Ağustos 1338 tarihine kadar makamatı askeriyeye veyahut Derseadetin istihsalasından evvel ümera ve zabitanın tahkik ve sevki için Hükûmeti milliyenin Derseadet'te istihdam ettiği memurini mahsusaya müracaat ederek caizülistihdam oldukları halde kadroların ademi müsaadesinden dolayı vücutlarına lüzum olmadığından Anadolu'ya gelmeleri hakkında kendilerine tebligat ifa olunmayanlar.

REİS — Efendim; takrirleri sıra ile nazarı dikkati âlinize arz edeceğim.

(Dr. Fikret Beyin takriri tekrar okundu)

REİS — Bunun tashihini teklif ediyorlar. Nazarı dikkate alanlar lütfen el kaldırsın... Nazarı dikkate alınmıştır efendim.

(Giresun Mebusu Hacit Muhittin Beyin takriri tekrar okundu)

REİS — Bu takriri nazarı dikkate alanlar lütfen el kaldırsın... Nazarı dikkate alınmamıştır efendim.

(Ordu Mebusu Faik Beyin takriri tekrar okundu)

REİS — Efendim, bu teklifi reyi âlinize vazedeceğim.

ARİF BEY (Eskişehir) — Encümen de kabul eder efendim.

REİS — O halde bu takriri nazarı dikkate alanlar lütfen el kaldırsın. Nazarı dikkate alınmıştır efendim.

(İstanbul Mebusu Ali Rıza Beyin takriri tekrar okundu)

ALİ RIZA BEY (İstanbul) — Müsaade ederseniz izah edeyim. (Anladık sesleri)

HAKKI TARIK BEY (Giresun) — Bendenizin takririm de aynı şekildedir.

REİS — Efendim, bu takriri nazarı dikkate alanlar lütfen el kaldırsın. Nazarı dikkate alınmıştır efendim.

(Trabzon Mebusu Ahmet Muhtar Beyin takriri tekrar okundu)

AHMET MUHTAR BEY (Trabzon) — İzahat vereyim efendim. Yani evvelce madde «istihdam edilenler» şeklinde idi. Bunu encümen tadil etmişti. İstihdam edildikleri sabit olanlar yani badema istihdam olunanlar cümlesini kaldırmıştır. Binaenaleyh bu istihdam edildikleri sabit olanların ne vakit istihdam edilmiş oldukları sabit olacaktır. Binaenaleyh «son taarruzdan evvel istihdam edilenler» denilmeli. (1338 senesidir sesleri) Evet, 1338 dir.

REİS — Ahmet Muhtar Beyin takririni tekrar okuyorum.

(Takrir tekrar okundu)

REİS — Bu takriri nazarı dikkate alanlar lütfen el kaldırsın. Nazarı dikkate alınmamıştır.

(Ertuğrul Mebusu Dr. Fikret Beyin takriri tekrar okundu)

(O kabul edildi sesleri)

REİS — Peki efendim.

(Kastamonu Mebusu Halit Beyin takriri tekrar okundu)

(Bu da kabul edildi sesleri)

REİS — Kabul edildi efendim. Fakat müsaade buyurursanız diğer bir şey arz edeceğim. «Maddenin erkân ve ümeraya teşmiliyle zabitanın ihracını teklif ederim» diyor. Nazarı dikkate alanlar lütfen el kaldırsın. Nazarı dikkate alınmamıştır.

Efendim Hakkı Tarık Beyin takriri var. Hakkı Tarık Bey; zannederim sizin takririniz de hususatta nazarı dikkate alındı?

HAKKI TARIK BEY (Giresun) — Evet efendim aynı şey idi.

NAİM HAZİM EFENDİ (Konya) — Hakkı Tarık Beyin takririnde mektebler deki idare memurları da vardır.

REİS — Evet efendim.

(Hakkı Tarık Beyin takriri tekrar okundu)

REİS — Bunu nazarı dikkate alanlar lütfen el kaldırsın...

HAKKI TARIK BEY (Giresun) — Efendim. bendenizin takririm...

REİS — Efendim, müsaade buyurunuz. Zaten nazarı dikkate alınan diğer takrirlerle beraber encümenlere vereceğiz ki, bunlar tesbit edilsin. Yanlışlık olmasın. Çünkü bir çok tadiller var. Onları toptan nazarı dikkate arz ediyorum. Encümen halledecek, bunlara göre maddenin aslını çıkaracaktır, sonra okuyacağız. Binaenaleyh Hakkı Tarık Beyin takririni nazarı dikkate alanlar lütfen el kaldırsın... Nazarı dikkate alınmıştır efendim.

(Aydın Mebusu Tahsin Beyin takriri tekrar okundu)

REİS — Efendim takrirdeki tarih 26 Ağustos 1339 yazılmış, zannederim 1338 olacak, değil mi efendim?

TAHSİN BEY (Aydın) — Evet efendim.

REİS — Bu takriri nazarı dikkate alanlar lütfen el kaldırsın. Nazarı dikkate alınmamıştır efendim.

Encümen reisinden rica ederiz, nazarı dikkate alınan takrirlerle maddenin tadilini yapıp şimdi bendenize versinler efendim.

Müsaade ederseniz şimdi dördüncü maddeye geçiyoruz.

Madde 4. — Üçüncü madde zikrolunan müddetleri ikmal etmemiş olanlardan hazarî kadro haricinde kalacak olanlar dahi müddeti hizmetlerine göre tekaüde sevk olunurlar. Bunlardan kadro dahilinde kalacakların son rütbelerine mahsus terfi kıdemlerinden birer sene tenzil olunacağı gibi orduda bir sene hizmet etmedikçe terfi dahi edemezler.

REİS — Efendim; dördüncü madde hakkında söz isteyen var mı? (İzah etsinler sesleri) Encümen mazbata muharriri Bey izahat versin.

ÂRİF BEY (Eskişehir) — Efendim; erkândan, yani liva ve yukarı rütbe eshabından 30 sene hizmet edenlerin ve ümeradan 25 sene hizmet edenlerin hakkı tekaüdü vardır. Onlardan daha az hizmet edenleri tekaüde sevk edemeyiz. Halbuki içlerinde 24, 23, 22 sene hizmet etmiş kimseler bulunabilir. Bunları müstafi addedecek olursak - bir sene veya altı ay için - gadretmiş oluruz. Bunun için bu maddeyi tasrih ettik. Bu suretle 25 seneyi ikmal etmemiş olanlardan hazarî kadro haricinde kalacak olanlar müddeti hizmetlerine göre tekaüt edilebilsin.

Sonra maddenin ikinci fıkrasında; «Bunlardan kadro dahilinde kalacakların son rütbelerine mahsus terfi kıdemlerinden birer sene tenzil olunacağı gibi bir sene hizmet etmedikçe terfi dahi edemezler» kaydını koyarak kendilerine az çok bir ceza vermiş olduk. Kadro dahilinde gireceklere bu cezayı vermekle mutlaka kadro dahiline girecekleri gibi bir mana çıkmamak için. Müddeti hizmetlerini ikmal etmemiş olanları orduya alacağız. Fakat bunlardan kadro harici kalacaklar olursa bunları doğrudan doğruya tekaüde sevk edeceğiz.

REİS — (Feridun Fikri Beye hitaben) Söz mü istiyorsunuz?

FERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) — Evet sual soracağım. Efendim bir takım alaylı zabitan vardır. Bunun şümulüne tabi oluyor mu?

ÂRİF BEY (Devamla) — Hayır efendim, alaylı mektepli diye bir tefrik yoktur. Bu müddeti muayyeneye tabidir. Müddeti muayyeneyi ikmal etmişse tekaüde sevk olunur. İkmal etmemişse; kadroya dahil olanlar kalır. Fakat kendilerine ceza olmak üzere kıdemlerinden birer sene kesilir ve bir sene hizmet etmedikçe terfi edemez.

Dr. MUSTAFA BEY (Çorum) — Efendim orduda istifa müddeti vardır.

ÂRİF BEY (Devamla) — On beş senedir.

Dr. MUSTAFA BEY (Çorum) — Meselâ etibba için 15 senedir. Bunu ikmal etmiyenler de tekaüt mü edilecek, yoksa müstafi mi addolunacaktır?

ÂRİF BEY (Devamla) — Müddeti hizmetlerine göre tekaüde sevk edilir.

Dr. MUSTAFA BEY (Çorum) — Bendenizce istifa müddetini tecavüz ettirenler, şu kadar sene dahi hizmet edenler tekaüde sevk olunur. İstifa müddetini bile ikmal etmiyenlerin tekaüdü nasıl olur efendim?

ÂRİF BEY (Devamla) — Şimdi efendim, bunlar asıl 1, 2 nci maddelerde cezaya çarpılmayıp da büsbütün cezasız kalmış olanlardır. Bunların içinde caizülistihdam olanları kadroya alınarak istihdam olunacaktır. Fakat diğer arkadaşlarından farkı olmak için birer sene kıdemlerinden tenzil edilecek, diğerleri kadro dahilinde yer olmadığı için müddeti hizmetlerine göre tekaüde sevk edilecektir. Bittabi

içlerinde 20 sene hizmet etmiş olanlar var. Bunları müstafi addedemeyiz. 14 sene, 13 sene, ne ise müddeti hizmet, ona göre tekaüt olacaktır.

Dr. MUSTAFA BEY (Çorum) — Meselâ 15 sene hizmet etmiş olanlar tekaüt, maadası müstafi addedilir desek muvafık değil mi?

ÂRİF BEY (Devamla) — Bu, müddeti hizmetlerine göre olunca, esasen 15 seneden fazla hizmet etmiş olanlara ait olur.

Dr. MUSTAFA BEY (Çorum) — Böyle bir kanun var mı? Yoktur.

ÂRİF BEY (Devamla) — «15 seneden daha az hizmet etmiş olanlar istifa eder» Böyle bir kayıt koymak doğrudur efendim.

ALİ CENANİ BEY (Gazi Ayıntap) — Efendim; elde mevcut olan bir asker tekaüt kanunu var. O kanunda müddeti tekaüt muayyendir. O muayyen olan müddeti bu madde tebdil ediyor. Meselâ, 16 sene hizmet etmiş olan bir adamı tekaüde sevk edeceğiz. Fakat buna ne nisbette maaş tahsis edeceğiz? Bu şekil, tekaüt kanununun şekli sabıkına muhaliftir. Bunun maaşı meselesi de ayrıca tezekkür olunmak icabeder. Binaenaleyh; bu madde üzerinde iyice tetkikatta bulunmak lâzımdır. Eğer Heyeti Celileniz muvafık görürse bunu Muvazene Encümenine veriniz. Bunlar tekaüt olursa tekaüt maaşını nasıl bağlayacaklar, tekaüt maaşını nasıl vereceğiz, maaşat ne suretle hesap edilecektir? Bunun hakkında ciddi bir tetkikatta bulunmak lâzımdır. Çünkü; eski nisbeti bozuyoruz. 25 seneden evvel tekaüt olunamaz. 25 senede vermiş olduğu aidatı tekaüdiye nisbetinde maaş tahsis olunur. Hizmeti 18 sene ise ne nisbette maaş vereceğiz?

ALİ BEY (Karahisarısahip) — Ona dair de ahkâm vardır.

ALİ CENANİ BEY (Devamla) — Yoktur. Yukarısı için bir nisbet yoktur. (Vardır sesleri) Nerede vardır efendim? Müddeti hizmet 25 senedir. 25 seneyi ikmal etmiyenler için maaş tahsis olunamaz.

KÂZIM PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (Karesi) — Malûlin için mevcut kanunda bu vardır.

ALİ CENANİ BEY (Gazi Ayıntap) — O malûlin içindir.

ALİ BEY (Karahisarısahip) — Aynı kanunun ahkâmı bunda da tatbik olunacaktır.

ALİ CENANİ BEY (Gazi Ayıntap) — Her halde bunu encümene verseniz muvafık olur.

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Efendim; bu tensik kanunu gibi bir şeydir. Yani bazı zabitan müddeti gelmeden tekaüt olunacaktır. Yalnız bu suretle değil, ahvali sıhhiyesinden dolayı bir zabit, müddeti gelmeden evvel tekaüt edilebilir, mahkeme kararıyle tekaüt edilebilir. Sicilli gayri muvafık olduğundan dolayı tekaüt müddeti gelmeden tekaüde sevk olunur. Tekaüt kanununnamesinde bunların müddeti hizmetlerine göre ne kadar tekaüdiye alacakları bir düstur ile tayin edilmiştir. Bendenizce; kanunda bu husus musarrah olduğu için beyhude tekrar encümene gidip gelmekle vakit geçmesin. Ne kadar hizmet etmişse ona mukabil tekaüt maaşı alacağına dair kanunda yeri vardır. İsterse bir sene bile olsun. Bunun da kanunda bir nisbeti vardır ve tekaüt edilir. O düstura göre kırka taksim ediliyor, bir şey çıkıyor ve bu suretle miktar tayin ediliyor.

GALİP BEY (Niğde) — Efendim, müddeti hizmetleri on seneye baliğ olan zabitan idareten tekaüt edilirlerse bunlar ilelebet tekaüt maaşı alırlar. On seneden dûn olursa müddeti hizmetleri kadar maaş alırlar. Ondan sonra kesilir. Kanunnamede sarahat vardır.

İBRAHİM SÜREYYA BEY (İzmit) — On sene olur öyle mi efendim?

GALİP BEY (Devamla) — Öyledir efendim. Beş sene hizmet ederse beş sene alır, fazla alamaz.

REİS — Dördüncü madde hakkında başka söz istiyen var mı? Dördüncü madde hakkındaki müzakere kâfi görülmüştür (Kafi sesleri)

Şimdi efendim bir teklif vardır, müsaadenizle okuyayım.

Riyaseti Celileye

Maddenin birinci fıkrasının benvechiâti tadilini teklif ederim. «İstanbul ve vilâyatı sairede kalmış olan...»

Çorum
Mustafa

REİS — Efendim; bu tekriri nazarı dikkati âlinize vazediyorum. Kabul edenler lûtfen el kaldırsın... efendim nazarı dikkate alınmamıştır.

Şimdi dördüncü maddeyi aynen reyi âlinize vazediyorum. Dördüncü maddeyi aynen kabul edenler el kaldırsın. Dördüncü madde aynen kabul edilmiş ve beşinci maddeye geçilmiştir.

Efendim, üçüncü madde; nazarı dikkate alınan tekrirlere göre tashih edilerek encümenden gelmiştir. Müsaade ederseniz üçüncü maddenin muaddel olan şeklini okuyalım.

Madde 3. — 26 Ağustos 1338 tarihine kadar İstanbul'da ve vilâyatı mustahsalada kalmış olan berri, bah-

ni, havai ve jandarma sınıflarına mensup erkanından müddeti muayyenei kanuniyesi olan otuz seneyi ve ümera ve zabitan ve memurin ve mensubini askeriyeden 25 seneyi ikmal edenlerin bir defaya mahsus olmak üzere rızalarına bakılmaksızın tekaütlükleri icra edilir.

Âtideki fıkralarda gösterilenler işbu madde ahkâmından müstesnadırlar:

A) Türkiye bahriye kadrosunu teşkil etmek üzere 340 bütçesine dahil olacaklar.

B) Erkanı Harbiyei Umumiye ve Müdafaai Milliye Vekâletlerince ve jandarma mensuplarından Dahiliye Vekâleti ve Umum jandarma Kumandanlığınca her hangi bir müessesede tavzif veya her hangi bir mahalde hidematı milliyede istihdam edildikleri sabit olanlar ve berri ve bahri mekatibi askeriye muallimleriyle idare memurları.

C) 1338 senesi martından sonra esaretten İstanbul'a veya memaliki mustahlasaya avdet edenler.

D) Caizülistihdam oldukları halde kadroların ademi müsaadesinden dolayı vücutlarına lüzum olmadığından Anadoluya geçmemeleri hakkında kendilerine tebligat ifa olunanlar.

REİS — Efendim, üçüncü maddeyi tashih edildikten sonraki şekliyle reyi alınize vazediyorum. Üçüncü maddeyi kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir.

Efendim, beşinci maddeye geçiyoruz. Onu da okuyoruz efendim.

Madde 5. — Türkiye hudutları haricinde kalmış olan bilumum memalikte hizmet kabul ederek veya etmeyerek bilâhiyar kalan veyahut memaliki mezkûreye bilâmezuniyet giden veya mezunen veya tebdili hava suretiyle gidip de müddeti mezuniyetlerini tecavüz ettiren berrî, bahrî, havaî ve jandarma sınıflarına mensup muvazzaf, mütekaid ve ihtiyat erkan, ümera, zabitan ve memurin ve mensubini askeriyenin mezuniyet veya tebdili hava müddetlerinin hitamından itibaren nisbeti askeriyeleri kat olunur.

Yemenin vaziyeti mahsusasından dolayı orada kalmış olan Türkiyeli muvazzaf ve mütekaid ve ihtiyat erkan, ümera, zabitan ve memurin ve mensubini askeriyeden Türkiyeye avdetleri Hükümetçe temin ve kendilerine tebligat icra edildikten sonra dört mahzarında ittihak edenler bu madde hükmünden müstesnadırlar. Bu kabil zabitan işbu müddet zarfında esir zabitan hakkındaki ahkamı kanuniyeye tabi tutulurlar.

REİS — Efendim; beşinci madde hakkında söz isteyen var mı? (Hayır sesleri) Müsaade ederseniz encümen mazbata muharriri bey madde hakkında izahat versin. (Hacet yok sesleri) O halde beşinci maddeyi aynen reyi alınize vazediyorum. Beşinci maddeyi kabul edenler lütfen el kaldırsın.. Beşinci madde aynen kabul edilmiştir ve altıncı maddeye geçilmiştir.

Madde 6. — Memleketleri hududu milli haricinde kalan ve halen orduyu millîde istihdam edilmekte olan berri, bahri ve jandarma sınıflarına mensup muvazzaf, mütekaid ve ihtiyat sınıflarına mensup erkan, ümera, zabitan ve memurin ve mensubini askeriyden memleketlerine iltihak etmek arzu ve talebinde bulunanlar istifa ve tekaüt ve tahdidi sin gibi müddeti muayyenei nizamiyelerinin ikmaline bakılmaksızın ve atîde hiç bir hak talebinde bulunmamak şartiyle 1339 senei maliyesi nihayetine kadar memleketlerine terhis olunurlar.

REİS — Efendim, altıncı madde hakkında söz isteyen var mı? (Hayır sesleri) Altıncı maddeyi aynen reyi âlinize vazediyorum. Altıncı maddeyi kabul edenler lütfen el kaldırsın... Altıncı madde kabul edilmiş ve yedinci maddeye geçilmiştir.

Madde 7. — Harekâtı milliyenin mebdei filiyesi İzmir'in tarihi işgali olan 15 Mayıs 1335 ve müntehayı filiyesi olan Lozan muahedesinin Meclisi Millî tarafından tarihi tasdiki olup mezkûr tarihler arasında Anadoluya iltihak ederek millî orduda hizmet eden sunufu muhtelife erkân, ümera, zabitan ve memurin ve mensubini askeriyesine Askerî tekaüt ve istifa Kanununun beşinci maddesi mucibince muamele yapılır.

REİS — Yedinci madde hakkında söz isteyen var mı? (İzahat versinler sesleri)

HACİM MUHİTTİN BEY (Giresun) — Yedinci madde hakkında izahat versinler.

KÂZIM PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (Karesi) — Efendim, malum olduğu veçhile, askeri kanunlarında harp senelerinden her bir sene iki sene addedilir ve bu hesap üzerine tekaüde sevk muamelesi icra edilir. Millî mücadelenin mebdei meşkuk kalmıştır. Acaba 27 Nisan mıdır, yoksa İzmir'in tarihi işgali midir. Geçen sene Meclisi alide müzakere edilirken bir arkadaş bir takrir vermişti. Eski arkadaşlarımız bilirler zannederim. Meclisi âli bunun nazarı dikkate alınması için encümene vermişti. Encümen İzmir'in tarihi işgalini mebde ve Lozan muahedesinin Meclisçe tasdiki tarihini münteha olmak üzere kabul etmiştir. Seferberlik müddeti olarak bu

iki tarih arasında geçen zamanı itibar etmiştir. Bu budur efendim.

RÜŞTÜ PAŞA (Erzurum) — Harekâtı milliyenin mebde tarihi orduya ait kalsın. (Niçin umumi değil sesleri) Ordu zabitanına münhasır kalsın efendim.

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Efendim, verilen takrir bu mealde idi ve bu takrir nazarı dikkate alınarak yapılmıştır.

REİS — Efendim, arzu ederseniz bendeniz de izahat vereyim. Bu zabitanın tekaütlükleri hakkındadır. Yani seferberlikte her sene iki sene addedilir. Bunun mebde ve intihası tespit edilir. Başka bir şey yoktur.

HASAN FEHMİ BEY (Maliye Vekili) (Gümüşhane) — Söz istiyorum efendim.

REİS — Buyurun.

HASAN FEHMİ BEY (Maliye Vekili) (Gümüşhane) — Efendim, İzmir'in işgali harp için bir mebde addediliyor. Fakat kimler için? İzmir'de mücahede ve mücadeleye başlıyan zabitan için... İstanbul'da oturan veyahut 23 Nisan tarihine kadar geçen müddet zarfında ordu yoktu. Hiçbir vazife ile muvazzaf olmayıp hali istirahatte bulunan zabitana İzmir işgaline kadar olan müddeti de ilâve edecek olursak açıktan bunların kıdemlerine, tekaüt müddetlerine 1. 1.5 sene ilâve edilmiş oluyor. Bunda adalet yoktur. Şimdi. İzmir işgalinde orduda cephe teşkil edip doğrudan doğruya silaha sarılan ve teşkilâtı milliyeye dahil olan zabitan İzmir işgalinden itibarendir. Fakat seneler geçtikten sonra İzmir işgali neden mabde olsun? Bunda haksızlık vardır. Niçin o gün mücadelei milliyeye iştirak edenler iki sene sonra iştirak eden eden arasında bir fark gözetilmiyor bu lâzım gelmez mi? (Hay hay sesleri) Çünkü bir sene, iki sene addolunuyor. Binaenaleyh maddenin tashihi lâzımdır.

HAKKI BEY (Van) — Hizmete girdiği tarih esastır.

ALİ RİZA BEY (İstanbul) — Efendim, Maliye Vekili Beyefendi bilâ lüzum telâş buyurmuşlardır. Bu maddei kanuniye ile ifade etmek istenilen maksat şudur ki, Tekaüt ve İstifa Kanununun beşinci maddesinde münderiç ahkâma istinat ediyor. Mücadelei milliye esnasında cephede bulunan zabitana verilecek harp zammi meselesinin mebde ve müntehası nedir? Askerî Tekaüt ve İstifa Kanunu bundaki mebde ve intihayı tayin edemez. Onun ahkâmı sarihası şudur ki, cephei harbde bilfiil bulunmuş zabitanın orada bulunmuş olan zabitanın orada bulunmuş olduğu müddete kadar bir misli zammedilerek tekaütleri o suretle icra edilir, denmiştir. Maliye Vekili zan buyurdular ki 1338 senesi Mayısının üçüncü günü cephei harbe dahil olmuş olan bir zabite de İzmir'in işgal tarihi olan 15 Mayıs 1335'ten itibaren zam tatbik edilecek. Hayır öyle değildir. Bu zammın şeklini tayin eden Askerî kanunun beşinci maddesidir. Demek ki o kanunun bütün ahkâmı bakidir. Bunun için Vekil Beyefendinin endişelerine katiyen ihtiyaç ve mahal yoktur. Zabit cebhei harbde ne kadar kalırsa o kadar alacak ve kaç ay kalacak olursa o nispette zam yapılır. 15 Mayıs 1335'ten itibaren mütemadiyen cephede bulunan bir zabit o müddetten itibaren alacaktır. İki ay kalan iki ay üzerine, bir sene kalan bir sene üzerine zam alabilecektir. Bunu beşinci madde tamamen tasrih ediyor. Şimdi yalnız mebde ve münteha meselesi vardır. Mebde tarihine itiraz edilemez. Düşmana karşı ilk defa 15 Mayıs 1335'te cephe alınmıştır ve bu da İzmir'in işgali üzerine olmuştur. Müntehası da tabiatiyle Lozan muahedei sulhiyesinin Meclisçe tarihi tasdikidir. Bu müddet arasında harp cephesinde bulunan zabitanın hukukunu muhafaza etmek ve beşinci madde ahkâmını muhafaza ettirmek için bu maddeyi koyduk.

HAKKI BEY (Van) — Ali Rıza Beyin izahatı encümen namına ise bir şey sual edeyim.

ALİ RİZA BEY (İstanbul) — Şahsım namınadır.

HASAN FEHMİ BEY (Maliye Vekili) (Gümüşhane) — Efendim maddeyi tekrar okudum. Ali Rıza Beyefendinin verdikleri izahatı ihtiva etmiyor. «Bulundukları müddetçe» cümlesi ilâve edilirse, o vakit tamamen ihtiva ve ifade etmiş olur. Bendenizin endişem de sebepsiz ve mahalsiz olmaz. Encümen böyle düşünmüş, fakat bu madde bunu böyle ifade etmiyor. «Bulundukları müddetçe» cümlesi ilâve edilirse maksat hasıl olur.

RECEP BEY (Kütahya) — Efendim, o yolda bir tadilname takdim ettim.

HAKKI BEY (Van) — Paşa Hazretleri bendeniz encümenden bir şey sormak istiyorum. Tarihi tavzif mi, yoksa kıtasında işe başladığı tarih mi itibar olunacak.

ÂRİF BEY (Eskişehir) — Tarihi tavzif ile onun arasında hiçbir fark yoktur.

HAKKI BEY (Van) — İşe başladığı tarih arasında fark vardır.

ALİ RİZA BEY (İstanbul) — Bizim askerlikte tarihi tavzif esastır. İşe başlamak değil.

REİS — Efendim. Recep Beyefendinin bir teklifi vardır.

Riyaseti Celileye

Maliye Vekili Beyefendinin ifadeleri vârittir. Bu mahzuru izale için «Ve mensubini askeriyesine» tabirinden sonra «Hizmette bulundukları müddet nazarı dikkate alınarak» ifadesinin ilâvesini teklif eylerim.

Kütahya
Recep Peker

REİS — Efendim tadil veçhile maddeyi kabul edenler lütfen el kaldırsın. Madde tadil veçhile kabul edilmiştir efendim.

Madde 8. — İşbu kanun tarihi neşrinden muteberdir.

REİS — Efendim, bu maddeden evvel sekizinci madde olmak üzere Ali Cenani Beyin bir teklifi vardır. Okuyalım.

Riyaseti Celileye

Zirde muharrer maddenin kabulünü teklif ederim:

Madde 8. — Memleketleri hududu millî haricinde kalan mahaller ahalii asliyesinden olup da mücadelei milliye esnasında cephelerde istihdam edilmemiş olan bilumum berrı ve bahri, havai ve jandarma sınıflarına mensup erkân ve ümera ve zabitanı askeriyenin nispetleri katolunur.

Gaziayıntap
Ali Cenani

ALİ RİZA BEY (İstanbul) — Efendim. sahibi takrir fikrini izah etsinler de biz de ona göre fikrimizi söyliyelim.

ALİ CENANİ BEY (Gaziayıntap) — Efendim, madde gayet sarihtir. Hududu millî haricinde kalmış olan mahaller ahalisinden olup da cephelerde bilfiil hizmet edenleri ibka ediyorum. Fakat bunlardan geri hidematta istihdam edilenlerden elyevm orduda hizmet edenler vardır. Bunların da devamı hizmetine bendenizce lüzum yoktur. Zaten bunlar memleketten faide görmedikten sonra kendiliklerinden çekilip giderler. Binaenaleyh bunların halen istihdamlarına lüzum yoktur. Onun için böyle bir madde ile nispeti askeriyeleri katedilsin diyorum.

KÂZIM PAŞA (Millî Müdafaa Vekili) (Karesi) — Efendim: malumu âlileri olduğu veçhile bu muharebede memleketleri hududu millî haricinde bulunan zabitandan bir kısmına kıtalarda, bir kısmına da kıta haricinde hizmet vermişizdir. Tabii bunların hem kıtada hem de kıta haricindeki bu hizmeti bir hizmeti vataniyedir. Yani kendisi gönderilmiş de cebren gitmemiş, şurada kalmış değildir. Kendisine orada vazife vermişiz orada kalmıştır. Yine geride vazife verilmiş. onu da yapmıştır. Geri hidematta istihdam edilenler hakkında geçen gün arkadaşların beyan ettiği veçhile, ordu namına, harekâtı milliye namına ifayı vazife etmiş olan bu zevatı böyle bilâ istisna ihraç etmek doğru bir muamele değildir. Bu mesele bugünün işi değildir. Kıtaatın içinde de vardır ve bunlar muharebe zamanında da geride ifayı vazife etmişlerdir. Kıtada bulunmuş. beş altı ay hasta olmuş geride istihdam edilmiş olanlar da vardır. Binaenaleyh ileri ve geriyi harp esnasında tefrik etmek mümkün değildir. Böyle bir muamele yapılırsa umumî olarak yapılır. Binaenaleyh. memleketleri hududu milli haricinde kalan zabitanı memleketlerine göndermenin ne zamanıdır ve ne de ben bunun doğru ve adilâne bir muamele olduğunu zannediyorum. Bunlar bir takım tasfiye muamelâtıdır ki müruru zamanla ve tedrici bir surette yapılabilir.

Dr. MUSTAFA BEY (Çorum) Paşa Hazretlerinden bir şey anlamak isterim. Memleketleri hududu millî haricinde kalmış zabitan dedikleri zaman mî olarak yapılır. Binaenaleyh, memleketleri hududu millî haricinde kalanlardan zabitanın bir kısmını mı. yoksa heyeti umumiyesini mi anlıyorlar? İfadenizden yanlış telâkki ettim.

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Bendenizin Ali Cenani Beyin takririnden anladığım şudur: Meselâ bir Şamlı bugün bizim ordumuzda geride hizmet ediyor. (Hayır öyle değil sesleri) Ben öyle anladım.

MUSTAFA BEY (Çorum) — Efendiler, bu takrir memleketleri hududu millî haricinde kalan zabitanın heyeti umumiyesine ait değil. Zaten bendeniz bugünkü hududu milî diye kabul etmiyorum. O bence hududu siyasidir. Onu bir kere açık söyliyeyim. Hududu siyasimizin haricinde kalan memleketler ahalisi muhteliftir. Bunların haricinde kalmış olan Türkler dahildir, bunları çıkarmıyacağız. Fakat bunlardan memleketleri hududu millî haricinde kalmış kendi unsuru bir ukubeti siyasiye teşkil etmiş olanlar çıksın demek istiyor. Yani Araptan, Arnavuttan olanlar çıksın demek istiyor, açıkçası budur.

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Efendim. müsaade buyurunuz. kanun yazılınca bir şeyi tasrih etmek lâzımdır. Bu maksadımıza göre buraya demek lazımdır ki: millî mücahede esnasında kıtaatta bulunmayıp da geri vezaifte bulunan Arnavut, daha ne vardır bilmem, bu gibi zabitan ihraç olunur demeli. Fa-

kat demin arz ettiğim bunlar tedrici bir surette yapılır ve bugün bunun zamanı değildir. Bir zabit mütemadiyen cephe gerisinde kalmamıştır. Hem cephede hizmet etmiş, hem geride hizmet etmiştir. Bugün bu mevzuubahis olmamak lâzımdır.

HACİM MUHİTTİN BEY (Giresun) Paşa Hazretleri buyurdular ki, zabit hem ileride hem geride hizmet etmiştir. Onlar tefrik etmek kabil değildir. Terfi esnasında nasıl tefrik buyuruluyor? Sözleriniz birbirine tevafuk etmiyor.

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Efendim, bu geride ve ilerdeki terfi meselesi uzundur. Burada izaha imkân yoktur. Geride de bir zabit tevfi eder. Fakat sicil almak lâzım gelir. Meselâ: muharebe esnasında altı ay ileride üç ay da geride bulunmuştur. Bunu nerede hesap edeceğiz. Tabii sicile müracaat edeceğiz. Sicilleri müsait olmayan denilirse o başkadır. Yani «kıtada ifayı vazife edenlerden sicilleri müsait olmayanlar» denilirse, bunda yalnız Arnavut ve Arap değil Türk zabitan da vardır ve bunların hepsini tekaüde sevkedeceğiz. (Kâfi sesleri.)

HALİS TURGUT BEY (Sivas) — Efendiler, geçenlerde de bu madde münasebetiyle arz etmiştim. O vakit nazarı dikkate alınacak bir şey söylenmişti. Bu makul idi. Meselâ, sarih olarak ismini bildiğimiz Araplar, Arnavutlar cephede bulundular. Kan vergisi verdiler. Bunlar affedildi dediler. Fakat bir de menzil vesairede hizmet etmiş olanları bu madde ile dışarıya çıkaracak olursak anasırı asliyeyi muhafaza etmiş oluruz. Dünyada hangi bir millet bu kadar semahat göstermiştir. Ben anlamıyorum. Onun için sizden istirham ederim, temenni ederim, bunu bu suretle kabul edelim. Cephede bulunanları fevkalâde ve bir ülüvvü cenap olarak hizmetlerine karşılık olarak yine istihdam edelim. Nimet külfet mukabilidir diyelim. Bırakalım. Fakat affınıza mağruren arz edeyim. Şubelerde şunu bunu soyan ve hırsızlık ederek Türk evlâdını mahveden ve kanını emen herifleri himaye ederekten onun yerine kanını, canını velhasıl herşeyini feda etmiş olan Türkleri açıkta mı bırakalım? Bunu hangi cemiyet, hangi vicdan ve hangi meclis kabul eder? Binaenaleyh bu teklifin bu maddenin nazarı dikkate alınmasını rica ederim.

REİS — Efendim; Antep Mebusu Ali Cenani Beyin teklifini reyi âlinize vazediyorum.

MUHTAR BEY (Trabzon) — Söz isterim efendim. Ali Cenani Beyin istediği şudur: Hududu milli haricinde kalan memleketin unsuru asliisinden olur ve hiç de hidematı milliyede bulunmamış olur ve İstanbul'da otururşa bu adama ne yapacağız? (Onun maddesi geçti sadaları.) Yani hidematı milliyede bulunmamış ve hidematı milliye haricinde bulunan Türkleri (geçti, geçti sadaları.) Ali Cenani Bey onların tekaüdünü kabul etmiyor. Nisbeti askeriyelerinin kat olunmalarını istiyor.

ALİ CENANİ BEY (Gaziayıntap) — Efendim, mesele pek çok münakaşayı mucip oldu. Bir meselenin tetkiki zamanında yalnız hissiyat nazarı dikkate alınmaz. Nazarı dikkate alınacak en büyük meseleyi refiki muhtememim burada söylediler. Bu memleketimizin iktisadiyatı meselesidir. Suriye, Beyrut, Şam ve Haleb'de bir tek Türk memuru bırakmamışlardır. Hepsini sopa ile dışarı çıkarmışlardır. Biz hâlâ himayeye kalkıyoruz. Bunların maaşını kestiğiniz gün göreceksinizki buradan çıkıp hemen memleketlerine gideceklerdir ve orada iş bulup çalışacaklardır. Ben ahaliasliye dendiği zaman babası Türk olup Şama gitmiş ve orada doğmuş, orduya girmiş hizmet etmiş birtakım adamlar vardırki bendeniz bunu kastetmiyorum. Ahalii asliye yerine anasırı asliye desek daha doğru olur ve mesele hallolunur. Binaenaleyh meselenin asıl ruhu iktisadidir. Ufak bir memleket eski Osmanlı İmparatorluğunun bırakmış olduğu enkazı artık besleyemez.

KÂZIM PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (Karesi) — Efendim, arkadaşlarımın beyanatından anlıyorumki biz asıl Türk olan zabitanı çıkarıp onların yerinde Arap vesaire gibi hırsız olan zabitanı kullanacağımızı zannediyorlar. Eğer böyle bir Vekilinizin bulunduğuna sahip iseniz, rica ederim, itimat etmeyiniz. (Haşa sesleri.) Bize herşeyden evvel lâzım olan orduya ve memlekete nafi bulunan adamlardır. Hatta bu seciyede olmayanlar kendi unsurumuzdan, kendi ehalimizden bulunsalar dahi onları bir gün orduda tutmak istemeyiz. Hırsızlık ve fenalık edenleri bir gün ordumuzda tutmayız. Bize her şeyden evvel lâzım olan memlekete nafi olan adamlardır. Yapacağımız tasfiye muamelâtı her devlette ve her millette olduğu gibi fetricen yapılmalıdır. Yeni ve eskilerden elimizde ne kadar vardır? Bunların hangisi Türk olacak ve Türkiyeliliği kabul etmiş olacaktır. Bunu tetkik ederiz. Yapılmakta olan şu tasviye yalnız İstanbul'da kalan zabitana münhasır kalıyor. Umuma şamil olmalı. Emin olunuzki o zaman ordumuz az bir zaman zarfında böyle meşkûk unsurlardan kurtulur. Fakat böyle alelacele bir karar verirsek muvaffak olunamaz. (Doğru sesleri.)

REİS — Efendim; Ali Cenani Beyin takririni kabul buyuranlar lütfen el kaldırsın. (Anlaşılmadı ses-

leri.) Efendim Ali Cenani Beyin takririni nazarı dikkate alanlar lütfen ayağa kalksın... Efendim; Ali Cenani Beyin takriri reye vazediyorum. Müsaade ederseniz bir daha okuyalım. (Takrir tekrar okundu.)

REİS — Efendim; reyi âlinize vazediyorum. Nazarı dikkate alanlar lütfen el kaldırsın. Nazarı dikkate alınmamıştır.

BİR MEBUS — Sayıyorum ekseriyet yoktur efendim.

Madde 8. — İşbu kanun tarihi neşrinden muteberdir.

REİS — Efendim; sekizinci madde hakkında mütalaa var mı? Sekizinci maddeyi reye vazediyorum. Kabul buyuranlar lütfen el kaldırsın. Sekizinci madde aynen kabul edilmiştir.

Efendim; dokuzuncu maddeye geçiyoruz.

Madde 9. — İşbu kanunun icrasına Müdafai Milliye ve Dahiliye Vekâletleri memurdur.

REİS — Efendim; bu maddeyi kabul edenler lütfen el kaldırsın. Dokuzuncu madde aynen kabul edilmiştir.

Efendim; kanunun heyeti umumiyesini reye vazediyorum. Kabul buyuranlar lütfen el kaldırsın. Kanunun heyeti umumiyesi kabul edilmiştir efendim. Celsei âleniyeye geçilmiştir.

Mücadelei Milliyeye İştirak Etmiyen Zabitan Hakkındaki Kanunun Birinci Maddesi Hakkında Verilen Reyler

Âza adedi	: 287
Reye iştirak edenler	: 145
Kabul edenler	: 103
Reddedenler	: 27
Müstenkifler	: 15

(Kabul Edenler)

AFYONKARAHİSAR
Ali B.
İzzet Ulvi B.

AMASYA
Esat B.

ANKARA
Ali Fuat Pş.
İhsan B.
Ömer Mümtaz B.
Şakir B.

ANTALYA
Hasan B.
Murat B.

ARDAHAN
Telât B.

BAYAZIT
Şefik B.

BİGA
Rifat B.

BİTLİS
Resul B.

BOZOK
Süleyman Sırrı B.

BURDUR
Hüseyin Baki B.

BURSA
Hüseyin Necati
Refet B.

CANİK
Cavit Pş.
Süleyman Necmi B.
Talât B.

ÇANAKKALE
Mehmet B.

ÇANKIRI
Mustafa Abdülhalik B.

ÇORUM
Dr. Mustafa B.

DERSİM
Ahmet Şükrü B.
Feridun Fikri B.

DENİZLİ
Haydar Rüştü B.

DİYARBAKIR
Ziya Gökalp B.
Zülfü B.

ELÂZİZ
Hüseyin B.
Muhittin B.
Mustafa B.

ERGANİ
İhsan Hâmit B.
Kâzım B.

ERZURUM
Halit B.
Hazım Ef.

ESKİŞEHİR
Abdullah Azmi Ef.
Arif B.
Emin B.

GİRESUN
Hacım Muhittin B.
Musa Kâzım B.
Şevket B.
Tahir Ef.

GÜMÜŞHANE
Hasan Fehmi B.
Veysel Rıza B.
Zeki B.

HAKKÂRİ
Âsaf B.
Nazmi B.

İSTANBUL
Ali Rıza B.
Fethi B.
Hamdi B.
İsmail Canbulat B.

İZMİR
Necati B.
Seyyit B.

KARESİ
Ahmet Süreyya B.
Ali Şuuri B.
Haydar Adil B.
Mehmet B.
Mehmet Vehbi B.
Osman Niyazi B.

KARS
Ömer Ef.

KASTAMONU
Halit B.
Ahmet Mahir B.
Necmettin B.
Nuh Naci B.

KAYSERİ
Ahmet Hilmi B.
Dr. Halit B.
Sabit B.

KOCAELİ
Ahmet Süreyya B.
İbrahim B.
Şükrü B.

KONYA
Eyüp Sabri
Fırat B.
İhsan B.
Mustafa Ef.
Tevfik Fikret

KOZAN
Ali Saip B.
Ali Şadi B.

KÜTAHYA
Nuri B.
Ragıp B.
Şeyh Seyfi Ef.

MALATYA
Mehmut Nedim B.

MARAŞ
Hacı Mehmet Ef.
Tahsin B.

MARDİN
Abdulgani B.
Derviş B.

MENTEŞE
Yunus Nadi B.

MERSİN
Besim B.

NİĞDE
Hazım B.

ORDU
Halit B.
Hamdi B.
Recai B.

RİZE
Ekrem B.
Rauf B.

SARUHAN
Hacı Ethem B.

SİVEREK
Cudi B.
Mahmut B.

ŞARKİ KARAHİSAR
İsmail B.
Mehmet Emin B.

TEKİRDAĞ
Cemil B.

TRABZON
Süleyman Sırrı B.

TOKAT
Bekir Sami B.

URFA
Yahya Kemal B.

VAN
Hakkı B.

(Reddedenler)

AFYON
Sadık B.
Ruşen Eşref B.
ARTVİN
Hilmi B.
BOLU
Falih Rıfkı B.
BURSA
Mustafa Fehmi Ef.
CEBELİBEREKET
Avni B.
ÇORUM
Ferit B.
ERTUĞRUL
İbrahim B.
Dr. Fikret B.
Halil B.
DENİZLİ
Necip Ali
DİYARBEKİR
Feyzi Ef.
ISPARTA
Hafız İbrahim B.
İÇEL
Dr. Tevfik B.
İSTANBUL
Hamdullah Suphi B.
İZMİR
Mahmut Celâl B.
KASTAMONU
Velet Çelebi
KIRŞEHİR
Mahbup B.
MARAŞ
Abdülkadir B.
MARDİN
Necip B.
NİĞDE
Galip B.
ORDU
Faik B.
SİVAS
Halis Turgut B.
TOKAT
Mustafa B.
TRABZON
Nebi Zade Hamdi B.
Hasan Hüsnü B.
ZONGULDAK
Yusuf Ziya B.

(Müstenkifler)

AYDIN
Tahsin B.
BOLU
Emin Cemal B.
ÇANKIRI
Talât B.
ÇORUM
İsmail Kemal B.
İsmet B.
DENİZLİ
Mazhar Müfit B.
ERZİNCAN
Sabit B.
ERZURUM
Rafi B.
GİRESUN
Hakkı Tarık B.
İSTANBUL
Yusuf Akçora B.
KASTAMONU
Hasan Fehmi B.
TEKİRDAĞ
Faik B.
TOKAT
Hacı Kâmil Ef.
TRABZON
Abdullah B.
Ahmet Muhtar B.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

8 Kânunuevvel 1339 (1923)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	314
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	314
1. — Hıyaneti Vataniye Kanununun birinci maddesinin tadili hakkında kanun ve İstanbul'da bir İstiklâl Mahkemesi kurulmasına dair Başvekil İsmet Paşanın teklifi.	*314:328*

Cilt : 4

64 ncü İnikat, 2, 3 ncü Celse

ALTMIŞ DÖRDÜNCÜ İÇTİMA

8 Kânunuevvel 1339 Cumartesi

İKİNCİ CELSE

Açılma Saati : 3.40

REİS : Fethi Beyefendi

KÂTİPLER : Mahmut Bey (Siirt), Ragıp Bey (Zonguldak)

REİS — Celseyi açıyorum efendim? Buyurun Paşa Hazretleri.

İSMET PAŞA HAZRETLERİ (Başvekil) (Edirne) — Meclisi Âliye mühim ve mahrem maruzatta bulunmak üzere Hükümet namına celsei hafiye akdini teklif eyliyorum.

REİS — Başvekil Paşa Hazretleri Meclisi Âliye mühim maruzatta bulunmak üzere celsei hafiye teklif ediyorlar. Bu cihetî müzakere etmezden evvel locada bulunan samiinin salonu terketmelerini rica ediyorum.

Paşa Hazretleri, evvelâ hafi celsenin akdi lâzım olup olmadığını Meclisi Âliden istifsar edeceğim. Hafi celsenin akdini istilzam eden hususatı izah buyurursunuz, ondan sonra müzakere lâzım gelirse celsei hafiye için reye müracaat ederiz.

İSMET PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Efendim, Türkiye Devletinin esasatı asliyesinden olan bir karar, 1 Teşrinisani kararı hilâfında haricin ve dahilin iştirakiyle tezahürat görüyoruz. Bu tezahüratı Heyeti Celileye haricî ve dahilî taalluku itibariyle mahrem olarak arzetmek istiyorum.

REİS — Paşa Hazretlerinin maruzatta bulunacakları mühim madde 1 Teşrinisani kararı aleyhinde, şimdi ifade buyurdukları veçhile hariç ve dahilin müştereken vaki olan tezahüratıdır. Bu tezahüratı müzakere etmek için hafi celseyi kabul buyuranlar lütfen el kaldırsın... Aksini reyi âlinize vazediyorum. Kabul etmiyen rüfeka lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir efendim.

Şimdi zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

YİRMİ DÖRDÜNCÜ İNİKAT

24 Eylül 1339 Pazartesi

İKİNCİ CELSE

Reisisani Ali Fuat Paşa Hazretlerinin tahtı riyasetlerinde bilâ inikat; Mücadelei Milliyeye iştirak ve hudut haricinde kalan erkân, ümera, zabitan mensubini askeriye hakkında yapılacak muameleye dair lâyihai kanuniye müzakere ve kanunun birinci maddesi tayini esamı ve Heyeti Umumiyesi reyi işari ile kabul edildi. Celsei aleniyeye geçildi.

Kâtip
Afyonkarahisar
Ruşen Eşref

Reis
Ali Fuat

Kâtip
Denizli
Hayder Rüştü

REİS — Zaptı Sabık özetini reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Hıyaneti Vataniye Kanununun birinci maddesinin tadili hakkında kanun ve İstanbul'da bir İstiklâl Mahkemesi kurulmasına dair Başvekil İsmet Paşanın teklifi.

REİS — Söz İsmet Paşa Hazretlerinin. Buyurun efendim.

İSMET PAŞA HAZRETLERİ (Başvekil) (Devamla) — Huzzarı kiram çarşamba günü İstanbul'un iki gazetesinde intişar eden iki mektubu görmüşlerdir. Bu iki mektuptan birisinin acizlerine yazıldığı ve diğerinin Reisicumhur Hazretlerine yazıldığı tasrih ediliyor ve neşrolunuyor. Mektuplar sarahaten 1 Teşrinisani kararının aksini tervic eden bir talep-

tir. Alemşumul propaganda yapıldıktan sonra hilâfete Türkiye üzerinde vazifei idariye, vazifei siyasiye, vazifei dünyeviye vermek esasını müdafaa ediyor. Kelime ve cümleler arasında bir çok kapalı usuller kullanılmış olabilir. Fakat heyeti umumiyesiyle izhar ettikleri mana budur. Halifeye bir vaziyeti idariye vermezseniz İslâmiyet inhilâl eder. Âlemi İslâm bundan müteezzi ve muztarip olur tarzında aleyhimizde propaganda yapılıyor. Usul itibariyle ve esas itibariyle tarzı müşahedemizi arzedeyim.

Gazetelerdeki intişara göre bu mektuplardan birisi bana yazılmıştır. Birisi de Reisicumhur Hazretlerine yazılmıştır. Filhakika bana Londra'dan İngilizce bir mektup gönderilmiş ve salı gün akşam buraya vasıl olmuştur. İngiliz Ağa Han ve Emir Ali imzasiyle yazılmıştır. Tercümeye vermişizdir. Bu tercüme olup da neticesi haber alınmadan, haber aldım ki İstanbul'da bu mektup neşrolunmuştur. Kimler yapmıştır? Kim tarafından neşrolunmuştur. Burası meçhuldür ve müstacelen yapmak istediğimiz tahkikat bir netice vermedi. Reisicumhura ait olduğunu bildirdikleri diğer mektup da henüz Reisicumhur Hazretlerine gelmemiştir. Binaenaleyh ona mektup gelmeden İstanbul'da neşrolunmuştur. Hususi mektup göndermek bir şey müdafaa etmek ise benim okumaklığım, benim görmekliğim lâzımdır ve bana gönderilen mektup benim malımdır. Niçin neşrolunuyor? Gönderen adamlar noktai nazarından söylüyorum. Binaenaleyh gönderen adamlar bu mektupları bana göndersinler ve Hükümete göndersinler, mütalaa alsınlar maksadiyle, değil aynı zamanda emri vaki olarak dahilde ve hariçte intişar etmiş. maksat budur. İmza sahipleri. Ağahan ve Emir Âli şahsiyetleri hakkında Heyeti Celilenizde arzı malûmat edeceğim.

Hint hilâfet komitesi var. Mehmet Han vesaire. Bu adamlar onlardan değildir. Ağa Han ve Emir Âli Londra'da İngiliz Hükûmetinin ve İngiliz sarayı kralisinin en yakın adamları ve sadık İngiliz tebaasıdır. Bunların İngiliz Hükûmeti programı haricinde bir vaziyet almaları mutasavver ve mesbuk değildir. Bizim davamız esnasında Hint hilâfet komitesi lehimize neşriyat yapıyordu. Açık bilmek ve söylemek lâzım gelirse, Hint hilâfet komitesi âlemi İslâmda mevkii mahsusu olan Türklerin dâvasını takip ediyormuş manzarasiyle kendi memleketinde, Hindistan'da kuvvei ihtilâliyesini ve kuvvei müdafaasını muhafaza ediyor. Kendi noktai nazarından Hint müslümanları, Hint hilâfet komitesi etrafında toplanarak .., için onlar hilâfeti ellerinde vasıta ittihaz etmişlerdir ve Hindistan'da bulunan Hint hilâfet dâvasını samimî olarak müdafaa ediyorlar. Bu adamların dahi Ağa Han ve Emir Âli'nin bunlarla münasebeti yoktur. Bu adamların bizim hakkımızda neşriyatı mahza bizim üzerimizde, müslümanlar üzerinde kendi nüfuzunu göstermek içindir. Heyeti Celileniz için bu ufak malûmatı arz etmekten maksadım bu adamların, Ağa Han ve Emir Âli'nin bu hareketlerinin İngiliz Hükûmetinin bir teşebbüsü olduğunu söyleyebilmek için esbabı kaviye vardır. Bu neticeyi arz etmek için söylüyorum. İngiliz Hükûmetinin telkinatiyle teşebbüs alan bu adamlar bu mektupların bize gelmesiyle beraber bizim ne vaziyet alacağımız malûm olmadan evvel İstanbul'da intişarı tertibatı mahsusa ile temin edilmiş demek lâzımdır. İki gazete ile, ecnebi gazeteleriyle aynı zamanda bana gelen bir mektup ve henüz Reisicumhura gönderilen bir mektup vasıl olmadan evvel gazetelerin eline başka ne vasıta ile geçebilir? Ya kendileri göndermişlerdir. O halde fikir sormak tarzında samimî bir şeyleri yoktur. Mahza propaganda için yapmışlardır. Bunun İstanbul'da aynı zamanda intişarını temin için bütün vesaitle tertibat ve teminat almışlardır. Bunları bilmiyoruz. Bu tertibatın ve hadisatın yekdiğerine tevafukunda mantık vardır. İstidlâl olunan budur. Derecei şümulü, derecei istihzaratı malûm değildir.

Biz ne yaptık Hükûmetçe? Bir defa neşrolunan mektupların mahiyetine baktık ve ariz amik tetkik ettik. Elimizdeki kanunlara göre sarahaten hiyaneti vataniye cerâimindendir. Kanunu okuyacağım : 15 Nisan 1339 kanunu. Hiyaneti Vataniye Kanununun birinci maddesinin tadili hakkında kanun.

Madde 1. — Hiyaneti Vataniye Kanununun birinci maddesi berveçhiâti tadil olunmuştur :

Saltanatın ilgasına ve hukuku hâkimiyet ve hükümranisinin gayri kabili terk ve tecezzi ve ferağ olmak üzere Türkiye halkının mümessili hakikisi olan B. M. M.'nin şahsiyeti maneviyesinde müdemmiç bulunduğuna dair 1 Teşrinisani 1338 tarihli karar hilâfında veya T. B. M. M.'nin meşruiyetine isyanı mutazammın kavlen veya tahriren veya fiilen ankasdin muhalefet veya ifsadat veya neşriyatta bulunan kesan haini vatan addolunur.

Burada neşriyatta bulunmak cürmü vardır, ki ifadesindeki itlakı hasebiyle bu mektup ile sarahaten hiyaneti vataniye tebarüz etmektedir. Cürüm karşısında, hiyaneti vataniye cürmü karşısında derakap Hükûmetçe, kanunların bize verdiği salâhiyetle takibata başladık. Bununla beraber mektupların esasen B. M. M.'nin nazarı dikkatini celbetmek üzere ya-

zılmış olması, bu tarzda yazılmış olması noktai nazarından bu meseleyi B. M. M.'ne arz etmeyi lüzumlu gördük bir;

İkinci meseleyi; herhangi bir hiyaneti vataniye cürmü derecesinde basit görmedik. bu noktai nazarı arz etmek istiyorum.

Arkadaşlar; doğru veya yanlış daima Heyeti Celileye arz etmek isterim. Hariç, ecnebi devletler memleketin vaziyeti dahiliyesine dikkat ederler. Şimdi bu hadisat arasında. ecnebi devleti, İngiliz devleti kendi adamları vasıtasiyle teşebbüs olarak memlekette hiyaneti vataniye cereimini tahrik ve telkin edecek tertip almışlardır. Bu tertibat her tarafta vardır. Rodos'ta bir çok kâğıtlar basıyorlar. Memlekete neşrediyorlar. Şarkta Kürt meselesi, diğer muhtelif mesaili tahrik etmek için tertibat alıyorlar. Şimdi kurdukları tertibat budur. Zaaf ve iftirak hissetmek gibi bir esasa varmak istiyor. Bunun için memleketin bir kısmında inhilâl ve iftirak telkin etmek lâzım ve memleketin içerisinde meşrutiyet telkin ederek bu esas üzerine iftirak telkin etmektir. Şimdi eğer İngiliz Devleti, bir ecnebi devleti, ecnebi devlete mensubiyetlerine asla şüphe olmayarak bizim memleket dahilinde 1 Teşrinisâni kararı hilâfında neşriyat ve tahrikât yapabilirlerse veya yapmakta iseler hakikaten biz gerek 1 Teşrinisâni kararının muhafazası ve gerek Cumhuriyetin muhafazası noktai nazarından memleketin zâfını, salâbetini mevkii imtihana vazetmişlerdir. Bu noktai nazardan mevzuubahis olan hiyaneti vataniye hariç ve dahilin tevhidi mesaisiyle olduğundan ehemmiyeti mahsusayı haizdir. Bizim noktai nazarımızdan dahilî münakaşatta Heyeti Celile teslim eder ki son derece müsait ve geniş bulundum. Çünkü bizim dahilimize aittir. Nihayet herhangi münakaşalar tahtında bir mahiyeti dahilî vardır. Kanun dairesinde yekdiğerimize her türlü vesaitimizi, vesaîti iknaiyemizi istical ederek buna çare bulabiliriz. Hariçle beraber memleketin bünyei esasiyesine vukubulan tecavüz son haddir. Bundan ilerisi dahil ve haricin müştereken ve müsellahan hüzum etmesidir. Eğer hariç ve dahil müştereken ve siyaseten vatan aleyhine vaziyet ihdas edecek bir noktaya gelmişlerse bundan bir ilerisi beraber silahla hüzum etmektir. Biz bu noktaya kadar beklemeye lüzum görmedik. Hariç ve dahilin müştereken vatan aleyhine tertibat ittihaz ettiklerini görmüş bir vaziyette, Meclisi Âliyi bu vaziyetten haberdar etmek ve tedabiri mahsusa talep etmektir. Benim hissettiğim budur. Kanunun, vazıı kanunun, Hükûmetin ledelicap Meclise arz etmek salâhiyetini verdiği bir teklifi dermeyan edeceğim. 31 Temmuz 1338 kanunu, İcra Vekilleri Heyetince gösterilecek lüzum ve B. M. M.'nce ekseriyeti mutlaka ile verilecek karar üzerine icabeden mahallerde İstiklâl Mahkemeleri teşkil olunur. Heyeti Celileye teklifim şudur ki : Memlekette hiyaneti vataniye cürmü hariç ve dahilin iştirakiyle başlamıştır. Cumhuriyetinin hayatına ve bünyei esasiyemize bir kasıt vardır, ki bu kasıt hariçten geliyor ve dahilde zemin buluyor. Buna karşı ittihaz olunacak tedabiri tabiîye ve mütadeyi kâfi görmüyoruz. Memlekette o kanaati yerleştirmek lâzımdır. Memleketin bünyei esasiyesine, hayatına, cumhuriyetine olan bir tecavüze ve bahusus vatanın herhangi bir köşesinde haricin telkinatına herhangi bir suretle müsaade gösteren muhite B. M. M. derakap vaz'iyed eder ve re'sen mahkeme gönderir. Bu kanaati yerleştirmek lâzımdır bu bir.

İkincisi; harice set yapmak lâzımdır. Nasıl Bolu'ya casus gelmişti ve dünya kıyameti koparmıştı, muhakeme ettik, muhakemesi neticesinde lâyık olduğu cezayı buldu. Ondan sonra Türkiye dahiline gelerek ve Türkiye dahilinde el bularak vatan aleyhine çalışmak veya çalıştırmak müşkül bir meseledir kanaati hâsıl oldu. İşte aynı kanaati hariçte tekrar hâsıl etmek lâzımdır. Büyük devletlerle dostluk asla zaaf ile olmaz arkadaşlar. (Doğru sesleri) Zaif, tertibatında müstereddit ve dahilî ifsadata müsait muhitlerin sahibiyle dostluk olmaz, onlara hâkimiyet olur. Herhangi ecnebi bir devletle dostluk yapabilmek için evvelâ bilâkaydü şart tamamiyetimiz ve dahilde hâkimiyetimiz kabul olunmak lâzımdır ve onların kabulüne muhtaç olmaksızın bu tamamiyeti, bu hâkimiyeti her tedbir ile bizim muhafazaya kadir olduğumuzu ispat etmek lâzımdır. Bu siyaset de recüliyetin, erkekliğin alâmetidir. Hiyaneti vataniye için Meclisi Âliden hususiyle fevkalâde bir tedbir olmak üzere kanunun verdiği salâhiyete binaen İstanbul'a bir İstiklâl Mahkemesinin gönderilmesi ve bu İstiklâl Mahkemesinin meseleye vaz'iyed ederek seri' bir surette takibat yapmasını, mevzuubahis olan hiyaneti vataniye cürmü ve bu cürmün dahilde ve hariçte ihtilâtı ve tertibatı hakkında memleketi tenvir etmesini teklif ve arz ediyorum. Bittabi dahile ait olan. siyaseti hariciyeye ait olan hususlar hukukumuzu ve mevcudiyetimizi muhafaza etmek için Heyeti Celileniz tamamen emin olabilirler, ki bütün dünya beraber gelse son dereceye kadar haklarımızı muhafaza edeceğiz. Buna tamamen emin olmalıdır. Yalnız sizden istirham ettiğim, dahilde olan telkinat ve tahrikata karşı metin ve sahibi karar ve behemal seddi kavi olduğumuz kararını te-

celli ettirmelisiniz. Bu tarzda neşriyatın mübah ve mücaz telâkkisi bir defa memlekette hallolursa, bütün memlekette bu neşriyat vaki olur. Muhterem arkadaşlarım, maksat bir defa kanunun sarahaten hiyaneti vataniye addettiği telkinatı hazmettirerek memlekette emri vaki ve emri tabiî şeklinde kabul ettirmek, tedabirde teahhur vaki oldukça tehlike iki noktadan kazanılıyor. Tehlike tevessü eder. bir. Bir çok masumlar farkında olmayarak bu yola girerek kendilerini yakmaya sebep olacaklar, iki.

İki gazete neşretmiş, tertibat zaif olunca ertesi gün bir gazete daha neşreder. Ertesi gün diğer bir gazete daha neşreder. Bütün memleket birbirinden naklen hiyaneti vataniyeden olan şeyleri bilerek, bilmeyerek vatanın her köşesine neşreder. Fikren, telkinat ile vatanın, memleketin esas direklerini ve esas temellerini sarsmak için başka vasıtaya lüzum yoktur, vasıta budur. Bunun için bu vasıtaya teşebbüs ve tevessül etmişlerdir. Onun için tehlikeyi mühim ve vaziyeti mühim gördüm ve vazedilmesi lâzım olan tedbiri sureti mahsusada Meclisi Âlinin nazarı dikkatine arz etmeyi lâyık addettim. Hükümet Heyeti Celilenize bu ehemmiyeti arz ettikten sonra biz, bir İstiklâl Mahkemesiyle Meclisin bizzat vazuliyet olmasını mübrem ve zaruri görüyoruz ve teklif ediyoruz.

EKREM BEY (Lâzistan) — Efendiler; ben hayret ediyorum. Hükümet bu teklifte çok geç kaldı. Memleketin her tarafında kanlı ihtilâller başladıktan sonra mı bu teklif yapılacaktı? Tabiîdir ki bu ihtilâller başlamamıştır. Fakat başlayabilir. Tarihe bir kere bakınız, hangi Cumhuriyet kansız olmuştur? Roma'dan itibaren başlayın, Fransız inkılâbını gözünüzün önüne getirin, İngiliz ihtilâline bakınız, hangi cumhuriyet? İnkılâplar bir tarafa bırakıyorum, bilhassa Cumhuriyet kelimesini ileriye sürüyorum. Hangi Cumhuriyet ihtilâlsiz ve kansız olmuştur? Bunu düşündükten ve tarih de bizi bu kadar misal gösterdikten sonra Cumhuriyet ilan edildiği zaman bunun elbette bir takım ihtilâller vücude getireceğini hatırlamak lâzımdır. Bunun için de bir takım hazırlıklar yapılmak icabeder. Binaenaleyh İsmet Paşa Hazretlerinin buyurmuş oldukları bu teklifi çoktan yapmak lâzım gelirdi. Bendeniz bu teklifi çok muhik görüyorum ve bunun bir an evvel yapılmasını Heyeti Celilenizden arz ediyorum. Çünkü Cumhuriyet öyle bir şeydir ki ve onun o kadar hasmı, o kadar düşmanı vardır ki onlar en ufak bir fırsattan istifade ederek memleketin başına kâbus gibi çökerler. Bilhassa İngilizler bu gibi vaziyetlerde tamamiyle bu mevkii, yani kâbusluk vazifesini pek güzel görmüşlerdir. Memleketimizin dahilinde şu esnada gördükleri zaafı bir fırsat addederek ve Paşa Hazretlerinin pek güzel buyurdukları veçhile ve bizim de gazetelerde gördüğümüz üzere bu tedabirlerine başlamışlardır. Bunu anlamak için zeki olmaya ihtiyaç yoktur. Bunu herkes anlayabilir ve mesele bundan ibarettir. Tamamiyle Paşa Hazretlerinin fikirlerine iştirak ediyorum. Bilâ merhamet hareket etmek ve bu irticaın önüne geçmek üzere hemen İstiklâl Mahkemeleri bu işe başlamalıdırlar.

REİS — Başka söz isteyen arkadaş var mı efendim?

HÜSEYİN RAUF BEY (İstanbul) — Efendim; Hükümetimizin Reisi muhteremi Paşa Hazretlerinin beyanatı hakikaten Meclisi Âlimizi en ziyade alâkadar edecek ve kendilerinin buyurdukları gibi, mevzuu bahis ederek en kısa zamanda karar ittihaz edecek kadar milletimiz ve Hükümetimiz için hayatî bir meseledir. Bendeniz hükûmetin, bilhassa sulhtan sonra maruz kaldığı ve bundan sonra kalacağı müşkülâtın çok büyük ve çok mütehavvil olacağına kani olan bir arkadaşınızım. Milletimizin Teşkilâtı Esasiye ve 1 Teşrinisâni kararıyle kabul ve ilan ettiği ve her birerlerimizin hayatı pahasına mahfuziyetiyle mükellef bulunduğumuz şekli hükümetimiz ve Cumhuriyetimiz tehlikede olduğu mevzuu bahis olunca bizim için bir daikka teahhur etmek ve bir karar vermek için teenni etmek şayanı kabul olamaz. Başvekil Hazretlerinin buyurdukları mektubun memleket dahilinde intişarı hakikaten şayanı tetkik ve ehemmiyetle tetkika lâyık bir keyfiyettir. Acaba bu hadisede memleketimizde hayli zamandanberi tevlidine çalışılan ve bir refikimizin söylediği gibi, İngilizlerin üstadı olduğu mezhebî ve ırkî tefrikalar ve ihtilâflar yaparak, zerk ederek silâhlariyle muvaffak olmadıkları büyük milletimizi tefrikaya düşürmek fikri var mıdır? Eğer bunda fiiliyata geçilirse efendiler; hakikaten çok ehemmiyetlidir. Celsemiz hafi olduğundan burada bendenizin de kuvvetle tahmin ettiğim diğer bazı hususatı arz etmeyi vatan menfaati iktizasından telâkki ederim ve müsaadenizle arz ediyorum. (Hay, hay sesleri)

Efendim; harbin en çetin devresinde muzafferiyetten sonra sulh müzakeratının imtidadı müddetince hükümette bir aza olmak itibariyle istitlâatım, meşhudatım ve bunlara istinat eden kanaatım vardır. Bir kısmı vesika ile tevsik edilemeyecek kadar intibahı

şahsidir. Heyeti umumiyesiyle, silâhiyle ve teşvikiyle üzerimize saldırdıkları ittifak heyetleriyle memleketimizi harabiye sevkedemeyen İngilizler bade'sulh, sulh zaferi, neşeleri zamanından başlayarak sulhumüzün inşaallah en uzun sürecek zamanlarında dahilde gayelerine vasıl olacaklarına iman etmiş kimselerdir. Bundan benim İngilizlerin ve İngiliz ricali siyasilerinin ifade ettikleri bir düstura istinat eden bir kanaatım vardır. Bunlar derler ki : İngiltere hükümeti, bir kararı yüz sene için verir ve yüz sene bu kararı husule getirmek için çalışıyor. İngiltere hükümeti harbi umumide milli mücadelemizde ve sulh müzakeratı esnasında muhtelif kanaatlarla bunu izhar etmiştir. En büyük kuvvetini mevkii coğrafisinden alan ve en büyük selabeti ve selâmeti vahdeti millisinde gören Türkiye halkı ile İngiltere silâhla dokuz sene uğraşmış, yenememiştir. Fakat doksan bir sene daha olduğunu kabul etmemiz lâzımdır. İşte bu cemileden olarak arkadaşlar İngilizler, evvelâ hepinizin bildiği gibi, Cenupta Başvekil Paşa Hazretlerinin ifade ettikleri veçhile bir Kürdistan meselesi meydana çıkardılar. Memleketimizi Kürtlük ve Türklük namı altında ikiye ayırmak gaye-i harbi umumi zamanından başlayarak mücahedei milliyemiz esnasında müstemirren ve musirren takip ettiler. Faaliyata geçtiler ve milyonlar serptiler ve tefrikayı zerk etmek istediler. Şuna kaniyim ve şuna eminim ki (Yapamaz sesleri, devam sesleri) ve kanaatım hissiyat üzerine müesses olmayıp vesaik ve vakayiyle müeyyettir ki, duyguları, gayeleri, bayramları, matem günleri müşterek olan ve öz kardeşliği kabul etmiş olan Türkler ve Kürtler bu mesele karşısında masumiyetlerine rağmen, oldukça dünya âleminde binnisbe bibehre olmalarına rağmen, nispi olarak söylüyorum, salâbeti diniye ve vahdeti milliyelerini kan akıtarak ispat etmişlerdir ve tenezzül etmemişlerdir. (Sürekli alkışlar) Arkadaşlar İngilizler o dereceye gitmişlerdir ki Cenubi Kürdistan'da bu vatanı müşterekemiz için hayatını, gözümün önünde, Irak'ta ifnayı kabul etmiş ve mücahitler arasında cephe almış, uğraşmış; aşair arasında dinî bir tarikatın reisi olan ve kendini bugün de hürmetle yad etmek mecburiyetinde bulunduğum Şeyh Mahmut namındaki zatı esarette iken getirmişler, hükümdar yapmışlardır. Bu zat tafsilata girmeden söylerim, her gün ve bugün de B. M. Meclisinin emir ve iradesine muntazırdır. Efendiler; bu zat hiçbir zaman Türk camiasından, Türk vatandaşlığından çıkmamak için yemin etmiştir ve canını tehlikeye koyarak bunu ispat etmiştir. Lafızda kalmamıştır. Efendiler, bilirsiniz ki İngilizler salâbeti, metaneti muhafaza eden rüesa hakkında biamandırlar ve onları da hem muhitlerinde, hem refakatlerinde insanlar yanında manen çürüterek gözle görülecek eşkâl göstermeyerek, imhayı fiili göstermeyerek çürütme, izale yollarını çok iyi bilirler. Bir koldan da çalışabilirler ve çalışacaklardır.

Arkadaşlar bendenizde bir kanaat vardır ki, bu çalışmalarında da muvaffak olamayacaklardır. (İnşaallah sesleri) Elverir ki biz hakayik üzerinde yürüyelim ve hadisatı bugün hükümetimizin söylediği gibi hatve, hatve takip edelim ve Millet Meclisimiz sık, sık münakaşa zemini bulsun. Hiç endişe yoktur. Türkiye hudut millisine sahip olacaktır ve Türk - Kürt milletleri bir olarak yaşayacaklardır ve haysiyetlerini, şereflerini dünyaya göstereceklerdir. İşte bu yüzden inşaallah hükümetimiz, cenup meselesinde, Musul meselesini, hududu milli meselesini bu noktai nazardan hayatı memleket ve hayatı milli noktai nazarından tetkik ederek, inşaallah, bir netice ittihaz eder. (İnşaallah sadaları)

Bundan başka tertibatları da vardır. Bendenizce bugüne kadar maddî emaresi görülmediğinden belki parmakla tutup Heyeti Âlinize bahir olarak ibraz edemeyecek vaziyetteyiz. Fakat hakikatte vardır efendiler. Bunu hulâsa ve etraflı arz edebilmek için bir kanaatımı, bir müşahedemi arz edeyim ve harekâtı milliyenin bidayette Amasya ve Samsun havalisinde bazı evrak ele geçtiğini derhatır ediyorum. Bu evrak iki suretle idi. Birisi İngiliz Muhibler Cemiyetinin beyannameleri idi, diğeri aleviler arasında ve teşkilât nizamnamesini ihtiva eder mesail. Efendiler, vatanımıza siyasî hulûl ile iftiraka sevketmek isteyeni İngilizler diye ifade ediyorum. Bunu İngilizler diye ifade ederken bilelim ki İslâm diniyle âmil olan İslâmlar içerisinde istiklâlini muhafaza etmiş ve inşaallah ilelebet muhafaza edecek olan Türkler kalmıştır. İslâm tebaasiyle alâkadar yalnız İngiliz değildir. Fransızlar vardır. Hulâsa bildiğiniz devletler vardır. Bu siyasete daima muzahirdirler. Alem olarak İngiliz diyoruz. Fakat diğerlerini de bu siyasete mürevviç ve taraftar bilelim. Efendiler İngilizlerin bu noktada bir kere içimize girdikten ve Türklüğü birbirinden ayırdıktan sonra tahminlerine göre ayrıca Türklük içinde de mezhep ihtilâfı çıkararak, şiilik ve sünnilik ihtilâfı çıkararak Türklüğü içinden, ikiye ayıracaktır. Tehlikenin biri, çok mühimi de budur efendiler. Tekrar ediyorum, bendenizin mesmuatımdır, vesaike istinat ettiremeyeceğim, çünkü elimde yoktur. Çünkü elimde olsa Heyeti Âlinize gösteririm. Şimdiye

kadar cereyan eden mesailden pek de hata etmemiş olduğumu zannediyorum.

Harbi umumide İngilizlerin Propaganda Nazareti namı verdikleri bir Nazareti vardı. Başlı başına Nazarettir ve çok sermaye sahibidir. İngiliz milleti ikna edilmiştir ki düşmanlarına, bilhassa Almanlara galibiyetlerinin saik ve sebebi bu propaganda Nazaretinin neşriyatı olmuştur. Bundan sonra ve hâkim bir kanaat vardır ki bununla muvaffak olunuyor. Silâh buna yardım ediyor. Bu Propaganda Nazaretinin ibka edilmesiyle devredilen akça bugün İngiliz Hariciye Nazaretinin emrine verilmiştir. İstihbarat namı altında İngiliz Hariciye Nazaretinin emrinde olan bu vesaite ilâveten bundan takriben iki buçuk sene evvel İngiltere Müstemlekât Nazareti emrinde, veyahut idaresinde bir Şarkı Garib Müdüriyeti Umumiyesi teşkil edildi. Bu Şarkı Garib Müdürini Umumiyesini de teşkil eden bizim, yani inhiraf ve inhilâl kabul etmez, düşmanlık fikriyle âmil olan çöl cenubundaki adamın âmaline benzer. Belki biraz tafsilât veriyorum. Fakat Heyeti Âliyenize tehlikenin vüsatini arz etmiş olmak için. (Hay hay sesleri) Bu para müştereken ve bu iki Nazaretin sevki idaresiyle sarfedilecektir. İstihdaf ettikleri gaye Arabistan'da muvaffak olmak isterlerse, Hindistan yolunu kaldırmak isterlerse, İran'da her türlü istiklâl ve hürriyet fikirlerini ihata etmek isterlerse, efendiler necib milletimiz müstakil oldukça muvaffak olamayacaklardır ve bunu fiilen görmüşlerdir, gitmişlerdir. Şuna para vermişlerdir, teşkilât yapmışlardır, hükümdar demişlerdir, kıral demişlerdir. Milletimiz davayı millisinde muvaffak olduğu anda tekmil tertibatı ahzetmişlerdir ve derhal buna taraftar olan fikirleri bir tarafa atmışlardır. Şarklılar kendilerinin hâkimiyetini iddiaya başlamışlardır. Onun için milletimizi Şarkta rehberi istiklâli ve hürriyet görüyorlar. Milletimizin bu emeline hatime vermedikçe Şarkta müstemelke teşkilini ve Şark milletlerini uşak edemeyeceklerini ve tekmil menabileri üzerinde oturamayacaklarını tabiî his etmişlerdir. Tabiî diğer tafsilât ve bunların bu istikametteki mesaileri hükümetçe takip ediliyor, biliniyor. Bendenizce kasıtları ve meyus oluncaya kadar çalışacakları hedefleri, istikametleri bunlardır. Bundan sonra buna mukaddime olarak görülen ve 1 Teşrinisâni kararımıza muhalif ifadatı ihtiva ettiği söylenen Emri Âli ile Ali Han'ın imzalarını havi biri Reisicumhur Hazretlerine, diğeri muhterem Hükümet Reisi İsmet Paşa Hazretlerine hitap edilmiş mektuplar vardır.

Efendiler, bu mektuplara geçmeden, buna yakın bir vaziyeti de Heyeti Âliyenize arzı faydalı görüyorum.

Derhatır buyurulur, Lozan konferansının ikinci kısmında hâd bir devreye girildiği zaman hükümet Adana mıntakasına sevkülceyşi ve iaşevi lüzum dolayısiyle kıtaatı askeriyenin bir kısmını tefrik etmiş ve göndermiştir. Bundan son derece kuşkulanan Fransız hükümeti bir taraftan hükümetimizi şedit protestolarla bu kuvvetleri geri almaya davet ederken, diğer taraftan Türk muhibbi olarak tanınmış ve bizim sinemizde izaz ve ikram edilmiş Klot Farer, Madam Golis ve Piyer Loti imzalariyle âcizinize o zaman heyeti murahhasamıza riyaset eden Başvekil İsmet Paşa Hazretlerine ve hatırımda kaldığına göre Gazi Paşa Hazretlerine ve hulâsa bir takım zevata mektup yazmışlardır. Bu mektuplarında harekâtımızın çılgınlık olduğunu ve memleketimize fenalık edeceğini Fransa hükümeti aleyhine davrandığımızı ihtar ediyorlar ve bizi millet nazarında menafii hakikiyei milliyeyi gayri müdrik ve (aventurier) yani sergüjest arkasında koşanlar gibi göstererek, bir tesir yapmak istiyorlardı efendiler. Temin ederim ki bu mektuplar bize gelmeden evvel ki, ben hiç almadım, bize gelmeden matbuatta intişar etti ve uzun uzadıya kilükalleri mucip oldu. O zaman bizim ittihaz ettiğimiz tedbir müşterek cephe almak ve derhal siyasi teşebbüslere, böyle küstahlıklara ehemmiyet vermeyeceğimizi ve milletin gayelerini istihsalde azimkâr olduğunu, matbuata düşürmeyerek - resmi lisan ile icabeden kanallara ve biz de mukabele bilmisil olarak gazetelere bildiremedik ve icabedenlere ihsas ettik ve kanatımızda sebat ettik. Netice bildiğiniz gibi oldu, tesiri olmadı.

Efendiler, 1 Teşrinisâni kararı varki, saltanatı bilâkaydü şart millete vermiş ve düyunu umuru milletimizin mümessili hakikisi olan Meclisi Âliye tecezzi ve ferağ kabul etmez bir şekilde tevdi etmiştir. Bunu muğayyirinde hareket cinayetlerin en azamı en eşnaıdır. Bilhassa haricten biri, bu milletin akıttığı kanlara, ihtiyar ettiği fedakârlıklara, yoksuzluklara, içinde çırpınarak evvel hakla istihsali zafer ettikten sonra küstahane müdahale ederse çok elimdir. Efendiler bunu ilâhlar bile kabul etmez, hazmedemez, buna tahammül etmek bilerek intihar olur. (Çok doğru sesleri).

Bu kat'iyen şayanı kabul değildir. Nefret ve istikrah ile karşılanır. 1 Teşrinisâni kararımızda, hepimizin malumu olduğu gibi, vicdanımızda lâyezal iz-

ler bırakan bu karar, aynı zamanda makamı muallayı hilafeti işgal edecek olan zatın bütün âlemi islâmın halifesi olduğunu ifade etti. Zannederim ki hak etmedi. Başvekil Paşa Hazretlerinin buyurdukları mektup selâmeti umur için bir kere de bu noktai nazardan tetkik edilmelidir ve çok arzu ederim ki bir defada heyeti celilenin huzurunda mütalaa edilmelidir. Ali Haın ve Ağa Hanı İngiltere'de Türkiye Sefaretinde vazifeten bulunduğum esnada şahsan tanımış adamım, Müellefatile kendi mazileri ve istikameti fikriyeleri hakkında malumat edinmeğe çalışmış adamım. Bir noktai nazardan Başvekil Paşa Hazretlerinin buyurdukları gibi, bilhassa Emir Ali İngiltere'de müstemlâkatın, kralın idaresiyle tetvin ve tetvir eden meclis kralı unvanını alan müessesenin bir azayı mühimmidir. Ağa Han ise; hepimizin bildiği İsmailiye Mezhebinin çok kuvvetli reisidir. İsmaili Mezhebi, ki Hasan Sabbah hikâyesini bilenler takdir ederlerki Şeyh Cebel namı altında tanınmıştır. Yani alevilik, veyahut bâtıni mezhebinin dünya yüzünde en binnidi, en müessir muakkibi ve sünnilikle muhalefette daima ayrılmak istikametini gösterir bir tarikatla kalmaz bir komitedir. Efendiler. (Putperestler sesleri)

ZEKİ BEY (Gümüşhane) Müthiş bir komitedir.

H. RAUF BEY (Devamla) — Şimdi bu şahsiyetler nazarı dikkate alınırsa Başvekil Paşa Hazretlerinin buyurdukları şüpheler çok ve yine iştirak ediyorum. Başvekil Paşa Hazretleri hilafet komitesinden bahis buyururlarken Hindistan'da bir milli cereyan vardır ve istiklali milli yolunda çalışırlar. Hindular ve müslümanlerin ittihadına doğru giderken tarafeynin birbirine kuvvetle muavenet etmek mecburiyetinde bulunan Hindular ve müslümanlerin hilâfetin âlemi İslâm nazarında olan mevkii ihtiramından kendi lehlerinde istifade etmeği bittabi düşünürler. Bunların o hem dinî noktai nazarından, hem de Hindistan Hintlilerindir diye açtıkları bayrak noktai nazarından iki menfaati telif ederek çalışmalarında hariçi siyasetimizde bize de menfaat mutasavverdir ve görülmüştür. Onlar da dahili siyasetlerinde muvaffak olurlarsa İngilizce koca bir silâh olduğu için bizim de memnun olmamız icabeder. Bu zevat bu beyannamelerile eğer Hükümetimize -ki saltanat bilaleydü şart milletindir. Hilâfet umuru dünyeviyeye karışmayacaktır.

Bütün alemi islâmın makamı hilâfeti ve halifesidir düsturu esasisini kabul etmiş olan Millet Meclisinde eğer halifeye bir mevki vererek; yani Türk milleti üzerinde cismani bir kuvvet vererek idaresine müdahale ettirmek kasdında ise; efendiler; küstahlık etmeyin; o, sizin vazifeniz değildir demek bu Meclisin, bu Hükümetin hakkıdır. Vazifesini derhal yapar. Yok eğer bir ilân ettikten sonra halife, hilâfet, islâmın halifesidir ve maneviyatla meşguldür dedikten sonra, eğer o müslüman Hintliler demek istiyorlarsa veyahut diyorlarsa bunun bizim üzerimizdeki hakkı nedir? Derecesi ne ise, onu sormak istiyorlarsa, zannederim ki, o kısımda da bunlara hak vermek lâzımdır. Dahilde, hariçde şu kastçılara iştirak ile bunların muvaffakiyetiyle ümit var olan ve aynı suretle halifeye ve makamı hilâfete millet idaresinde salâhiyet vermek isteyen insanlar da varsa, onları büyük milletimizin ihtiyar ettikleri fedakârlığı gözleriyle yakından gördüklerinden, duyduklarından bin kat daha tel'ine ve tecrime müstahaktır. Bunlar için bir âmân vardır. Günahları tesbit edilerek milletin tesbit ettiği kanunlarla ceza görmek, ondan sonra huzuru hakda da gitsinler merhamet dilensinler.

Yalnız bendeniz arkadaşlar; Hükümetin maruz kaldığı müşkilâtı müsatim ve kabiliyetim nisbetinde çok çok büyük görüyorum. Hakikaten Hükümet memleketin geçirdiği on senelik elim muharebatı dört, beş yüz senelik yıkılmış teressübat - ki hepsi milletin şu noktasından. bu noktasından, bilmecburiye kapitülâsyon diye damarından emen teressübatı atarak bir devlet halinde kavi temellere istinat etmeye çalışan, teşkilâtına çalışan; Hükümet için çok güçtür arkadaşlar. Tahammül için, bunu nisbet dairesinde başarmak için, hakikaten çok fedakârlık lâzımdır ve çok tevazu ve feragatı nefis lâzımdır. Adeta muhal olan hissiyatı beşeriyeden tecerrüt etmek lâzımdır. Fakat bu, beşer için mümkün olmadığından en yüksek muvaffakiyet milletin, Meclisi Âlinin kendilerine emri müzaheret ve muavenetiyle kabildir. Buna bendeniz iman olarak taraftarım. Yarın bir memuruniz olarak - beni her hangi bir vazifeye, bir nahiye müdürlüğüne gönderirseniz - Meclisinizden bekliyeceğim budur. Nerede kaldıki onları muhasama, muvaffakiyetsizlikleriyle ağlıyorlar ve muvaffakiyetsizliklerini muvaffakiyete tebdil için her vesileye başvuruyorlar, düşünüyorlar. Yolsuzluk içinde olan Hükümet bizden neler istemez? Bunu müdrikim. Ancak tatbikatını çok hassas olarak mütalaa etmek zaruretindeyiz. Bu felâketlerin önüne behemahal geçmeliyiz: esbap ve avamilini aramalıyız. Müsebbiblerini en ağır cezalarla behemahal bilâ merhamet tecziye etmeliyiz. Fakat bunun yollarına, usullerine karar verirken biraz fazlaca münakaşayı, muvaffakiyete amil olarak ka-

bul etmeliyiz. Bendeniz de uzunca tasdiden maksadım budur. Mazur görünüz, Hükümet İstanbul'a bir İstiklâl Mahkemesi göndermeyi teklif ediyor. Münakaşası neticesinde tazahhur ederse Meclis hiç şüphesiz bunu kendilerinden diriğ etmiyecektir. Bu salâhiyet Meclisin kendisindedir ve esasen kendisi intihap edecektir. Yalnız arkadaşlar acaba buraya gidilmeden evvel yapılacak başka bir şekil, başka bir iş yok mu? Bir kere de bu ağır vaziyette sükûnetle bu noktayı muhakeme edelim. Malumu âliniz hiyaneti vataniye kanunu vardır ve bendeniz de müsaadenizle kanaatımı arzedeyim.

Muta ve muhterem olmakla beraber, elde hiyaneti vataniye kanunundan daha kuvvetli kanun vardır, o da taklibi hükümet kanunudur. Şekli hükümeti taklip kanunu daha kuvvetli ve daha müessirdir. Hiyaneti Vataniye Kanununda tetkik edildi, ki ve bendeniz İcra Vekilleri Heyeti Reisi iken ve Meclisi Âliye; intihabat dolayısiyle arkadaşlarımızın devairi intihabiyelerine gitmeleri yüzünden ekseriyeti bulamadığımızdan ve Meclisi Âliden bir zatın verdiği bir takrirle müzakere ve tavzif edilmiştir. Hiyaneti Vataniye Kanunu kast arar. Halbuki taklibi hükümet kanununda fiiliyatı, neşriyat vesaire ile görmekle muamele yapar. Kasdı arayıp bulmak çok müşküldür.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Usulü muhakeme noktasından lâzımdır.

H. RAUF BEY (Devamla) — Lâzımdır efendim. Bendeniz muhtemeldir dedikten sonra mütalaatta bulunuyorum ve selâmeti umur için bendeniz mutadır, muhteremdir dedikten sonra, maruzatta bulunuyorum. Diyorum ki Taklibi hükümet kanunu daha serttir. Bu kanunlar elde iken Hiyaneti Vataniye Kanununun İstiklâl Mahkemeleriyle tatbikine dair hiç bir kayıt yoktur. Yani hiyaneti vataniyeyi izhar etmek ve tecrim etmek için behemahal İstiklâl Mahkemesine lüzum yoktur. Böyle bir cürüm hükümetin müdahalesine mahal kalmadan ve müddei umumilikte görülmeli ve dava takip edilmelidir ve elde bulunan bu kanun ile müsebbibleri varsa zâhire çıkarılırsa derhal tecrim edilmeli idi. Bir arkadaşım İstanbul Müddeiumumisini işaret buyurdular.

TALAT BEY (Ardahan) — Evet Bolşevikleri kazandırdı.

H. RAUF BEY (Devamla) — Bendeniz Türkiye mebusu olmak ve vaziyetim de İstanbul Mebusu itibariyle bu hususta maruzatta bulunayım. Muhterem arkadaşlar; İstanbul'da Bolşevik teşkilâtının mevcudiyeti taayyün ve Hükümetçe anlaşılarak mahkemeye verilmiştir. Bendeniz İstanbul mebusu olduktan sonra, bilhassa bu meseleyi yakından tahkik ve tetkik etmişimdir. Çünkü o tarzda idarenin memleketimiz için mikrop olduğunu ve mikrop tesiri yapacağına kani olmuş bir arkadaşınızım. Efendim; tetkikatım neticesinde müddeiumuminin müsamahasından mütevellit olduğuna kani oldum. Hata ediyorsam ihtar buyurursunuz. Cezaya çarpılmamalarına sebep hiyaneti vataniye kanunu, İstanbul'un ecnebi işgalinde bulunduğundan dolayı neşredilmemesinden tevellüt etmiştir ve hiyaneti vataniye kanununda bir madde vardır ki (Her mahalde neşri tarihinden itibaren muteberdir) müddeiumumi dava etmiştir; mahkeme tesbit etmiştir, kanun meydana çıkınca orada neşredilmediği anlaşılmıştır ve onun için ceza verilmemiştir. Şimdi efendiler; bendeniz esas olarak Hükümeti Celile ile hemfikirim. Yani böyle melain mevcut ise bilâ merhamet köklerinin kurutulmasına ruhumla, mefkûremle; namusumla taraftarım. Fakat tatbikatta hariç ve dahile vakitsiz, tabirimi mazur görün, vakitsiz oldu demek istemiyorum. Bir şekil göstermiyelim ki kanunlarımız kâfi değildir. Hâkimlerimiz, adliyemiz lâyık değildir. Polisimiz kâfi değildir hissini, fikrini vermiyelim.

CELÂL BEY (İzmir) — Maalesef hepsi biliyor.

H. RAUF BEY (Devamla) — Çünkü beyefendiler; hatırı âlinizdedir ki bir noktayı Hükümetimizin müsaadesiyle Heyeti Âliyenize arzedeyim. O da İstanbul ve İzmir için istiklâli adlimizi kurtarırken muvakkat bir şekil kabul ettik. O şekil de senelerdenberi ihsan olarak verdiğimiz, fakat maalesef muahedat ile akit haline inkilâp eden «ezharici memleket» diye Türkçesi maruf olan kapitülasyonları atarken ecanibin, yani milletler temasımızın zarureti katiyesi için bir seddi çin çeker görünmemek için, zannederim, bir istihale devresi kabul ettik ve bunun için Montanya formülü denilen muahedede tasdik ve kabul ettiğiniz şekilde «bazı ecnebi müfettişler» şeklinde gösterdik. Muahedenin tasdik ve kabulünden biraz müddet sonra Adliye, polis teşkilâtı mülkiyenin kudretsizliğini gösterir şekilde İstanbul'a İstiklâl Mahkemesi, yani fevkalâde mahkeme göndersek acaba bir mahzuru siyasi ve davamız yönünden zayıf bir nokta bulunmasın. Bunu muhakeme etmek lâzımdır. Bu hususta ben olur, olamaz diyemem. Bu hususta çok mütehassıs arkadaşların mütalaasını dinlemeyi arzu ederim.

İkincisi; efendiler; malumu âliniz - mahrem celsedir - heyeti âlinizden saklamağa lüzum yoktur.

Bundan sonra İstanbul ve Rumeli cihetî iktisaden milletimize merbut olacaktır. Herşeyden evvel iktisadiyatı inkişaf ettirilecek; Türkleştirilecek, iktisaden istiklalini olarak tam manasiyle maddeten emin olarak merbut olacaktır. Bu hususda Erkân-ı Harbiyei Umumiye Reisi muhteremimiz paşa hazretlerinin de malumatı olabilir. Şimdi bizim ve Meclisi âlinin mefkûresi bu sefer İstanbul'da ticaret odasiyle, sanayi erbabı ile ve Türklüğü kökünden orada oturtmak isteyen müesseselere müdavelei efkâr etmişimdir. Anlamışımdırki Hükümetimizin ve Meclisimizin en evvel yapacağı şey, her suretle muavenet ederek İstanbul iktisadiyatını Türkün eline geçirmek ve bunu ecanibi dürüst, örfi muamelat ile korkutarak değil, akıl ile, tedbir ile ve maddi muaveneti nakdiye ile yapacağız. Eslem tarik budur.

Şimdi İstanbul iktisaden mutlak olarak kurtulmak zaruretinde iken fevkalade mahkemenin İstanbul üzerindeki tesirini hiç bir iktisat mütehassısı ve bunun bir kuruş için olsun, bu mecmua içerisinde tetvini imkânını bırakamaz ve selbedor. Bu noktai nazardan da heyeti alinize maruzatta bulunmağı bir vazife bilirim. Müekkilerimin hakkı olarak ifadeyi zaruri görüyorum. Nitekim efendiler; bundan evvel Aydın havalisinde hakikaten Hükümetin dahilinde ve haricindeki kuvvetini ve kudretini ve kanunların kuvvetini şüpheye düşürecek esaslı şekavetin garbe müteveccih, memleketimizde bariz olarak ve müşevveş olarak ve tahrikkâr olarak devam ettiği bir sırada Hükümet İstiklâl Mahkemesi göndermeğe lüzum görmemiştir. Onun daha hafifi olan idarei örfiye ilan etmiş ve divanı harbi askeriyle işi halletmişdir.

Şimdi efendim; İstiklal mahkemesinin haricdeki ismi ihtilâl mahkemesidir. Bendeniz malumatımı arz ediyorum. Mümkünse, karar heyeti aliyenizindir. Bendeniz de bir ferdinizim, kararınız muhterem ve mübarek olacaktır. Ona hiç şüphem yok? İstanbul'a bilhassa son zamanda ihtilal mahkemesinin gitmesi, evvela inzibat kuvvetimizin zafını ilan, sâniyen adliye makinemizin mevcudiyetini inkâr, sâlisen memleketin vaziyetini bilhassa en hassas noktasında ihtilalkar göstermektir. Bendeniz son karar verilmeden bunun hakkında bu evza üzerinde, meselenin daha ziyade mütehassısını kiram tarafından teşrih edilmesini heyeti alinizden rica ediyorum.

YUSUF AKÇORA BEY (İstanbul) — Arkadaşlar; meselenin yalnız İstanbul'a taalluk etmesi itibariyle söz almış değilim. Vakıa İstanbul mebusuyum. Fakat zannediyorumki bu gün, bu celsede esas itibariyle mevzuu bahis olan mesele İstanbul'a, Türkiye Cumhuriyetine, bütün Türkiye ahalisine, belki bütün Türk halkına belki bütün âlemi islâma ve bunların hayatı hariye ve istikbalerine müteallik çok mühim bir meselodir. Bu gün ittihaz edilecek mukarrerattan, fikri âcizanemce, şu kadar şümullü bir sahai tatbiki olacaktır. Maalesef elimde, Ağa Han ile Emir Ali'nin yazmış oldukları mektubun metni yok. Fakat o mektubu okuduğum için az çok hatırlıyorum. Bu iki adamın kim olduklarını gerek Başvekil paşa, gerek Rauf Bey söylediler. Ben de bunların şahsiyeti hakkında bir iki söz söylemek istiyorum.

Ağa Han, ekseriyetin malumu olduğu üzere, İsmailiye fırkasının ve «ehli sünnet» noktai nazarından «fırkai dâlle» denilen bir fırkanın mücessem bir allahıdır. Uluhiyeti temsil eder.

İkincisi: Emir Ali. Emir Ali kimdir? Ben bunun islâmın ruhu diye bir kitabının tercümesinin bazı aksamını görmüştüm. Fakat hangi mezhebden olduğunu bilmiyorum. Rauf Beyefendiye sordum. Bu zat da meğer şiimiş. Bendenizin bütün edyan ve mezahibe hürmetim vardır. Şiiyet ve sünniyet diye tenkit edecek değilim. Yalnız kendileri mektublarında meselenin sünnilere ait olduğunu tasrih ediyorlar. Altını çiziyorlar. Sırf sünnilere ait olan bir meseleye kendilerinin sünni olmadıkları muhakkak iken karışmaları, bilmiyorumki edyan ve ve mezahib arasındaki nezakete muvafık mıdır? Ve her iki mezhep gerek şii, gerek İsmaili hilafeti tanımazlar. Bunların nazarında hilafet yoktur.

Binaenaleyh hilafetle hiç alakaları olmıyan adamların, iki İngiliz memurunun, nitekim Rauf Beyefendi etraflıca tavzih ettiler. Birisi, kralın hususi meclisi şûrası azasındandır. Diğeri müstemlekat şurası azasındandır. Her ikisi İngiliz hazinesinden binlerce sterlin maaş alan büyük memurlardır. İngiliz memurlarıdır. Her ikisi bu memlekette ekseriyet teşkil eden ehli sünnetten hariç kalıp hilafet meselesiyle alakadar olmıyan iki adamdır. Bunlar günün birinde çekiyor; Gazi Paşa ile Başvekil paşa hazretlerine mektup yazıyorlar. Bu meselenin tabii Başvekil paşa hazretlerinin izah ettiği veçhile, sırf bir siyasi manavra olduğunu sarih olarak gösteriyorlar. Firenklerin tabiri ile bu, beyza iğnesile dikilmiş bir işdir. Bunlar mektublarında - hatırımda kaldığına göre - Hindistan'ın, bizim muharebatımızda; İstiklal ve Cihan harbinde meni cihetine taraftarlık ve muavenet ettiğini söylüyorlar. Halbuki pek iyi hatırımdadır.

Bu Ağa Han'ın bizim aleyhimizde, İngiliz gazetelerinde Harbi Umumi esnasında yazmış olduğu bir

hayli mektup ve makale vardır. ki bunlara karşı Tercümanı Hakikat'te muhterem refikim Ağa oğlu Ahmet Beyin, layık olduğu cevapları yazmış olduğunu pek iyi hatırlıyorum. Bunlar, bilhassa Ağa Han Harbi umumide, bizim zararımıza fiilen hizmet eden bir adamdır. Sâniyen: Hindistan'ın. vakıa manevi birtakım tesirat altında, bize dost olan kısmı da olmuştur. Fakat bunun da, Hariciye Vekili paşa hazretlerinin buyurdukları gibi, matufun aleyhi başka bir mesele olduğu, bugün âlemce malumdur.

Vakayie gelince, Harbi umumi vakayiine gelince: Bilirsiniz ki Irak cephesinde bizim Mehmetçiklerin, Türk askerinin karşısında. yahut Türkiye ahalisinin karşısında bulunanların bir kısmı Hindlilerdir ve müslümanlardır. İçlerinde Şiisi ve Ağa Hanı «Allah» tanıyan sünnisi vardı ve bize de bu güzel nasihatları yapan Ağa hazretleri acaba o vakit kendisinin teba değil, malıruk addettikleri adamlara niçin iyi cevablar vermemiştir?

RASİH EFENDİ (Antalya) — Cihat fetvası aleyhinde onun bir beyannamesi vardır.

YUSUF AKÇORA BEY (Devamla) — Bu iki zatın gönderdiği mektubun intişar ettiği gazeteleri ve gazetelerin muhitini nazarı itibara alırsanız, geçen bir celsemizde de hütebamız tarafından kafi derecede tavzih edildiği cihetle o muhitin şayanı dikkat olduğunu görürsünüz. O muhitin mebusu bulunuyorum. Bu muhit şayanı dikkat...

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Sen de şayanı dikkat bulunuyorsun.

YUSUF AKÇORA BEY (Devamla) — Bununla beraber itiraf ediyorum ki muhit şayanı dikkattir. Bir defa bunların müdahale hakları ahlaken ve siyaseten ve dinen gayri caiz oldukdan başka, müdahalelerinin esbabı hakikiyesini anlıyamıyacak kadar gafil olmadığımız gibi, üstesine müdahalenin icra edilmek üzere ilk tasavvur edildiği sahada cümlemizce az çok takdiri kıymet edilmiş bir sahadır.

Efendiler; beynelmilel müessesat alelekser müdahalatı hariciyeyi «Siperisaika»ların saikayı cezbettiği gibi cezbeder. Beynelmilel müessesatı siyasiye ve diniye yalnız bizde değildir. Biliyorsunuzki birçok cihetten ademi müşabehati olmakla beraber, bazı cihetlerinde çok müşabehati bulunan diğer beynelmilel bir müessese garbi Avrupa'da da mevcuttur. Cenubi Avrupa'daki İtalya devleti, istiklalini, vahdetini temin ile uğraşırken, Roma'da bulunan Papaya muavenet etmek üzere Fransızlar, asker göndermişlerdi. Ve İtalyan askeriyle Fransız askeri çarpışmıştı. Ne namına? Katoliklik namına. Fakat mesele haddi zatında bir meselei siyasiye idi.

Çünkü Fransa kuvvetli bir İtalya'nın teşekkülünü arzu etmiyordu. Fransa sırf bu siyasi maksadını elde etmek üzere. dinî vesaitten bilistifade beynelmilel olan bir müesseseyi, papalığı kendisine bir vasıta ittihaz etti. Görüyorsunuzki bir müessesei beynelmileldir. vahdeti diniye ile yekdiğerine az çok merbut olan bir camiada beynelmilel, beynelakvam addolunan bir müessesenin, Türkiye dahilinde bulunması bu bahsettiğimiz efendilere, şu tarzda müdahale hakkını güya vermiş gibi gösteriyor. Bendeniz de refiki muhterem İstanbul Mebusu Raıuf Beyle bir noktada müşterekim, hemfikirim. Hilâfet Türklerin elinde bulundukca; Türkiye devletinin. Türkiye Büyük Millet Meclisinin iktidarına, kuvvetine istinat ettikce herhalde bizim için müfit olacak bir müessesedir.

Fakat efendiler; bu şartlar böyle olmak lâzım. Aksi takdirde bizim için ve bütün âlemi islâm için müfit olabilecek müessese, bizim için de. bütün âlemi islam için de muzır olabilir. Efendiler; Hilafetin hepinizce malum bir tarihi vardır. Bendeniz bu meselenin bugün mevzuu bahsolacağını bilmediğim için; bittabi tarih kitabları karıştırıp size pek mevsuk ve kati malumat arzedecek halde değilim. Fakat hututu umumiyesi az çok hatırımdadır. Zamanınızı suistimal etmezsem, bir kaç dakika içinde arz edeyim.

Hilafet; yanılmıyorsam, üçüncü asrı hicriden itibaren Türk kuvvetine istinat etmiştir. Herhangi bir müessese; herhangi bir kuvvete istinat ederse muttaka o kuvvetin vasıtasıdır. Binaenaleyh üçüncü asrı hicriden muayyen bir devreye kadar devam etmiştir ki. Türkler hilafet müessesesinden istifade etmişlerdir. Evvela Emirülemra, sonra Selçuklar ve daha sonra bilirsinizki hilafet taksim ve tesis etmişdir.

Bunlar Emevi hilafeti, Abbasi hilafeti ve daha bilmem ne gibi alahiri bir sürü hilafetler teessüs etmişdir. Pardon, bir çok hilafetler teessüs etmiştir. Bu teessüs eden hilafetler arasında Fatımi hilafeti gayri sünni idi. Fatimilerin idaresinde bulunan, Mısr'ı ele geçiren Türkler ve Çerkesler kardeşce orasını idare ettikleri zaman yine bir Abbasi halifeyi bulmuşlar ve kendilerine vasıta ittihaz etmişler ve kendi siyasetlerine bir vasıta olarak kullanmışlardır. Bilahere, bilirsiniz, o halifenin ne bileyim ben kaçıncı torunu İstanbul'a geliyor ve o zamandan itibaren hilafet Osmanlı Türklerine geçiyor.

Fakat bendenizce dikkat olunacak noktadır. İstimiyetin ekseri kıtaatına yahut mühimce sahasına malik olan Osmanlılar Sultan Süleyman'dan itibaren hi-

hafet meselesine o kadar ehemmiyet vermiyorlar. Tarihlerimizi şöyle alelacele karıştıracak olursak görürüzki orada Sultanül Berreyn velbahreyn vesaire deniliyor. Hakan deniliyor, Halife sıfatı Sultanın başında o kadar çok bulunmuyor.

Fakat on sekizinci asrı miladiden, bizim Kırımı kaybettiğimiz sıralarda hilafete ehemmiyet veriliyor. Esababı ise, gerek bizim tarihlere nazarı im'an ile bakılacak ve gerekse firenk tarihlerine müdekkikane atfı nazar edilirse görülüyorki bize bunları, hilafetten istifade fikrini en çok telkin eden Fransızlar ve İsveçliler olmuştur. İsveç sefaretindeki bir memurun Maroçodosk Fransız sefaretinin telkini ile Abdülhamid'e ehemmiyet vermek fikrini telkin etmişdir.

Çünkü o zaman Rusya'nın cenuba karşı istilasına karşı koymak için Rusya'da olan müslümanlardan istifade etmek fikrini Fransızlar bizim halifelere yahut padişahlara telkin etmişlerdir. Bilahere on dokuzuncu asrı miladinin ortalarında hilafet meselesine İngiltere çok ehemmiyet veriyor ve Abdülmecit ve Abdülhamit zamanında İngiltere siyaseti hilafetten Hindistan'da istifade etmek istiyor ve şayanı dikkattir efendiler; Müteveffa Saltanatı Osmaniye için şayanı teessüfdür efendiler. İngiltere hilafetten istifade ederek Hindistan istiklalinin şuaatını söndürmüşdür.

Bilirsinizki sipahi ihtilâli oluyor ve sipahi isyanı esnasında son hanedan Türkiye olan (Görgani) hanedanı bir daha istiklallerini ilan etmek, istirdat etmek, muhafaza etmek istiyorlar. Tam o sırada itaat etmeyiniz diye halifenin fermanı geliyor ve bundan yine İngiltere istifade ediyor ve feci bir netice hâsıl oluyor. Son (Gürgani) padişahının oğullarını alâmelâimas iki şehzadeyi ki - bizimkiler gibi değildi - onlar kendi hukuklarını müdafaa için silâhla çıkmışlardı. Sokakda İngiliz elçisi «Sodsum»u öldürüyor. Demek oluyorki hilafetin cerayanında başda Türkler, sonra Fransızlar ve daha sonra İngilizler istifade etmişlerdir. Bunları gören saltanatı Osmaniye akıllanıyor ve Abdülhamit zamanında kendisi istifade etmek istiyor. Fakat arkasında Almanya vardır.

Bu sefer Almanya, Fransa ve İngiltereye karşı siyaset çevirmek istiyorlar. Bunun en büyük ve en parlak zamanını Büyük harpde, yani Harbi umumide görüyoruz. Almanya istifade etmek istiyor, şimdi yine görüyoruzki İngiltere istifade etmeğe kalkışıyor. Efendiler; ilk sözüme dönüyorum. Hilafet eğer Türklerin elinde bir İslâm müessesesi olacaksa evet Türk İslâm kaidesine yarar müessese olacak ise o vakit bütün kuvvetimizle muhafaza etmeliyiz. Fakat bizim olmalıdır. (Bizim olacak sesleri.) Yoksa aksi takdirde Fransa'nın, İngiltere'nin, İtalya'nın, Almanya'nın istifadesine -Nitekim de olmuştur. Tarihde görüyoruz- yarar bir şekilde âlemi İslâm için bile muzır olacaktır efendiler.

İkinci meseleye geliyorum; kim ne derse desin bendeniz zannediyorumki; Türk milleti tekrar siyasi doğuşlar devresinin harp devrelerini geçiriyor. Bazılarının zannettikleri gibi «İstiklâl harbi bitmiştir ve onu elde etmek için gösterdiğimiz inkılâbi hareketler nihayet bulmuştur. Artık bundan sonra çift ile çubuk ile ticaretle geçirecek bir hale gelmiştir. Efendiler bendenizce bu yanlış bir fikirdir.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Halimize bırakmış olsa idiler. gelmiştik.

YUSUF AKÇORA BEY (Devamla) — Bırakmayacaklar Süleyman Sırrı Bey. Çünkü her bir ihtilâl devresinde, her bir muazzam vakayi devresinde, yalnız bir millet kaynamaz. Onun bilâhara alabileceği vaziyeti daha evvelden. Rauf Beyefendinin tabirlerini aynen kullanıyorum. dokuz on sene için siyasetlerini teşkil etmiş olan devletler elbette her vasta ile içinden dışından çevirmeğe, karıştırmağa ve o vaziyeti idameye çalışacaklardır. Sonra pek doğru olarak söyleniyorki bu gün yegane müstakil olarak kalan islâm milleti Türk milletidir. Türkiye devletidir. İşte bu cihetten Türkiyeye tevcih edilmeyen husumet iki derecedir. Ben Rauf Beyle bunda müşterek değilim. Diğerleri henüz tamamen esir derecesine gelmemişlerdir. Bizi mahvettikten sonra onların hepsini esir ederler. Cidden efendiler; onların, İran da dahil olmak üzere, hepsi esir derecesine gelmişlerdir.

H. RAUF BEY (İstanbul) — Bendeniz esir derecesine gelmiştir demedim.

YUSUF AKÇORA BEY (Devamla) — «İstiklâllerine mani olurlar. Mevcudiyetimiz onlara hayat için nümune oluyor demek» Müstakil, hür yaşayabilir fikri zihinlerde yaşıyabiliyor bu zihniyeti izale etmek içindirki bizi imha etmek istiyorlar.

RUŞEN EŞREF BEY (Karahisar) — Rayan.

YUSUF AKÇORA BEY (Devamla) — Rayan mayan, bunların hepsi zayıf ferdiyettir, Asıl heyeti umumiyesi vardır. Bir garp zihniyeti vardır, bir Avrupa kapitalizmi zihniyeti vardır ki; mutlaka Şarkı işgal etmek istiyor, müstemleke yapmak istiyor. Bu fikir elân zihninden çıkmamıştır. (Sadede sadaları.)

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bayezit) — Sadede geliniz. Onları hep biliyoruz.

YUSUF AKÇORA BEY (Devamla) — Affınızı istirham ediyorum. Zanneylerimki sadet dahilindedir. (Devam ediniz, istifade ediyoruz sesleri.) Efendiler, mademki malumu ilam kabilinden söylüyorum. Daha kısa keseceğim. Yalnız gelmek istediğim netice ile iktifa edeceğim. Mademki vaziyetimiz taayyün ve takarrür etmemiştir, mademki dahili vaziyetimiz henüz hali zevabandadır, mademki bu vaziyetten bilistifade hariç, her türlü entirikalar çevirecektir. Böyle vaziyette olan hükümetler etyan mefkûrevi, genişlik «liberalizim». hürriyetperverlikle işi yürütemez. Gelmek istediğim. söylemek istediğim nokta budur. (Çok doğru sesleri.) Efendiler; liberalizim. çok eyi bir şeydir. Kanunlarının geniş olması ve hüsnü tatbik edilmesi ve bilmem ne edilmesi gibi şeyler çok güzel şeylerdir. Fakat böyle vaziyetlerde değildir. Hiç bir vakitte siz düşmanla hariçten kuşanmış. dahilde muhtelif menabiin çalıştığı ve muhtelif ihtırasatın zemin bulduğu bir zamanda tutup gayet geniş idare edeceğiz derseniz, netice ne olur? Onları geçen İstiklâl harbi esnasında yapabildiniz mi? Şiddetlere müracaat mecburiyetinde kalmadınız mı? Sonra dünyanın tarihine veyahut hali hazırına bakınız.

Yeni teşekkül eden ve yeni can almak isteyen memleketlerde ne gibi hadisat oluyor? Rusya'yı bırakıyorum, İspanya'ya bakınız, İtalya'ya bakınız ve hiç bir vaki de bu fazla iktidarlı hükümetlerin teessüsü, hükümetten muradım, tabii meclisi âli de dahildir. Öyle iktisadiyata muzir mi oluyor? İstatistiklerini gördüm. İtalya daha ciddi bir hükümet. eski o lüzumsuz liberalizim ile idare edilen hükümetlere nazaran kuvvetli bir hükümet elde edince işte faşistler iktisaden terakki etmiştir. Gazeteler meydandadır. Binaenaleyh ben İstanbul'un naçiz bir mümessili sıfatiyle Başvekil Paşanın söyledikleri gibi, İstanbul'da hükümetin kudretli elini ihsas edebilecek müessesat vücuda getirmek lüzumuna tamamen kaniim ve burada bilhassa bir noktayı arz etmek isterim ki, İstanbul denildiği zaman ekseri arkadaşlar bir kül tasavvur ediyorlar. İstanbul bir kül değildir efendiler.

İstanbul'da eski imparatorluğun. Osmanlı saltanatının inamından faidement olan bir kısım halk vardırki bugün o faideyi elde edemiyor ve o kısımla onların fikren daha müterakki olmaları dolayisiyle az çok tahtı tesirine kapılan kitlei azim vardır. Esnaf vardır, amele vardır, fukara vardır, bunlar hiç bir vakit de o yüksek muhitlerde dönen entirikalara, fesat fikirlere menfaatları, hayatları itibariyle müşterek değildirler. Fakat yine Başvekil Paşanın dedikleri gibi, uzun müddet devam edebilecek tesirattan bunlar da mutazarrır olabilirler.

Binenaleyh İstanbul'da kuvvetli bir takım müessesatın ihdas edilmesini kabul ederken ben zannediyorumki, İstanbul'un ekseriyet ahalisinin menafiine muvafık bir hareket tasvip etmiş oluruz. Zannolunduğu gibi böyle kuvvetli bir müessesatın orada husulü iktisadın kesir olunması, iktisadiyatın aşağılanmasını müeddi olmıyacaktır. Fakat bilâkis bu günkü nim fevzai kısmen anarşi şekil devam edecek olursa o vakit korkarım ki; öyle bir takım vaziyetler tahaddüs ve teessüs eder. O vakit bir kaç muhterisin. bir kaç mevkilerini konaklarındaki, yalılarındaki çiftliklerindeki ne diyeyim; - ezvakı gaib etmek cihetiyle - yoksa aç kalmak itibariyle değil, ezvakı gaib etmek cihetiyle o zavallı ahaliyi kendi ateşlerine yandırmak istiyenlerin tesiratı eğer ileride onları da bu işin içine sevkedecek olursa, o vakit hasıl olacak manzara, o vakit husule gelecek manzaradır, ki iktisadiyatımızı da, İstanbul'un vaziyetini, halini, istikbalini de çok korkunç bir şekle koyabilecektir.

Binaenaleyh tekrar ediyorum, İsmet Paşanın dediği gibi, İstanbul'un malum ahalisi müteessir olmamak için, müfsitlerin ağına kapılmamak için ekseriyet halinin, beni intihap etmiş olan İstanbulluların ekseriyeti namına böyle ciddi bir teşebbüsün vücudunu elzem görüyorum.

Efendiler; son söz olmak üzere tekrar ediyorum: Fevkalâde mahakim olmaması çok matlubdur ve Rauf Beyin dediği gibi, bunun hariçte, şurada, burada bir takım kılükali mucip olması muhtemeldir. Fakat efendiler; unutmayın, vakayi ve harekât musırdır. Devam eder. Vekayi ile çarpışılmaz: vakayi herkesin gözüne batarak girer. Zannediyor musunuzki, Avrupa'nın matbuatı, bilhassa bunları idare edenleri bugün İstanbul'da; biz ne derece kuvvetliyiz, İstanbul mahakimi ne derece faaliyetle idarei adalet ediyor ve ne dereceye kadar bütün müstakbel ihtimalatın önüne geçebilecek teşkilât vücuda getirmişizdir? Bunlardan gafil midir onlar? Zannediyor musunuzki; biz ne kadar görüyorsak etrafımız da olanlar ve daima göz, kulak olarak dolaşan ve içimizde dahi göz ve kulakları bulunan adamlar bizden fazla görüyorlar. Binaenaleyh size arz edilen ihtimalatın vârit olduğuna katiyen kanii değilim. Binaenaleyh İstanbul ekseriyet ahalisi namına biran evvel müşevveş vaziyetin daha sarih bir hale geçmesini temin edecek vesaitin elde edilmesini ve müessesatın kurulmasını talep ediyorum.

REİS — Efendim; daha ondört refikımız söz almıştır. Müzakerenin kifayetine dair de bir takrir vardır. Müzakerenin kifayetine dair olan takriri reyi âlinize vazedeceğim.

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Maddenin reye vazını teklif ederim.

Siverek
Kadri

REİS — Takriri kabul buyuran rüfeka lütfen ellerini kaldırsın... Aksini reyi âlinize vazedeceğim. Kabul etmiyenler lütfen ellerini kaldırsın... Müzakeratın kifayeti kabul edilmiştir efendim.

Başka bir takririmiz yoktur. Hükümet tarafından vuku bulan teklif İstanbul'a bir istiklâl mahkemesi gönderilmesine dairdir. Hükümetin teklifi veçhile İstanbul'a bir istiklâl mahkemesinin gönderilmesini kabul buyuranlar lütfen ellerini kaldırsın... Aksini de reyi âlinize vazedeceğim efendim; kabul etmiyen rüfeka lütfen ellerini kaldırsın... Kabul edilmiştir efendim.

Kanun muebbince İstiklâl mahkemesi azası heyeti heyeti aliyeniz tarafından reyi hafî ile intihap edilecektir. Fakat intihabata başlamazdan evvel müsaade buyurursanız on dakika teneffüs edelim. (Yarına kalsın sesleri)

Hitamı Celse : 05,22

ÜÇÜNCÜ CELSE

Açılma saati : 5,35

REİS : Fehmi Beyefendi

KÂTİPLER : Mahmut Bey (Mersin), Ragıp Bey (Zonguldak)

REİS — Celseyi açıyorum.

H. RAUF BEY (İstanbul) — Efendim; Meclisi Âlileri İstiklâl Mahkemelerinin intihabı ve vazifeye ibtidarı için Hükümet hangi mıntakalarda -Heyeti Vekile kararı olarak- vazife ifa edeceğini tayin ve tesbit ederek teklif etmesi lâzımgelir.

İkincisi de; Hiyâneti Vataniye Kanununda -hatırımda yanlış kalmamış ise- bir kaydi sarih vardır. Hiyaneti Vataniye Kanunu bidayet mahkemeleri tatbik eder. Bu iki noktayı telif edecek bir çare bulalım. Sonra İstiklâl Mahkemesi olmıyan yerlerde zuhul hasıl olur.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Reis Bey, usul hakkında söyliyeceğim.

RECEB BEY (Kütahya) — Efendim; bu İstiklâl Mahkemeleri hakkındaki kanun mevkii tatbikde istimal edilmiyeli epi zaman olmuştur. Unutan zevatı kiram vardır. Bu mesele tenevvür etmek üzere celsenin resmiyetine de tesir etmezse bu kanun bir defa okunsa iyi olur.

İLYAS SAMİ EFENDİ (Muş) — Reis Beyefendi; söz istiyorum.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Efendim Rauf Beyefendinin sözlerine cevap verebilmek için, müsaadenizle İstiklâl Mahkemesi Kanununun birinci ve üçüncü maddesinin (B) fıkrasını okuyacağım. «İcra Vekilleri Heyetince gösterilecek lüzum ve Büyük Millet Meclisince ekseriyeti mutlaka ile verilecek karar üzerine icabeden mahallerde İstiklâl Mahkemeleri teşkil olunur.

Madde 3. (B) fıkrası 29 Nisan 1336 tarihli Hiyaneti Vataniye Kanununun muhtevi olduğu ceraimi, yani İstiklâl Mahkemesinin görebileceği mesaili 29 Nisan 1336 tarihli Hiyaneti Vataniye Kanunu kâmilen görebilecektir.

REŞİT AĞA (Malatya) — Beyefendiler; malûmu âlinizki İstiklâl Mahkemesi bulunmıyan bir mahalde Heyeti Vekile teklif etmez. İstiklâl Mahkemesi bulunmazsa Hiyaneti Vataniye ile alâkadar bulunan ceraim, bidayet mahkemelerine aittir. Fakat Heyeti Vekile teklifi ile İstiklâl Mahkemesi teşekkülünde bidayet mahkemeleri bakamaz. Kanun böyledir. Yoksa İstiklâl Mahkemesi bulunduğu halde diğer mahkemenin şumulü yoktur. Bir de müsaade buyu-

rursanız arzedeceğim. (Usul haricinde söyleyiniz sesleri) Usul haricinde söylemiyeceğim.

REİS — Efendim; rica edenim, usul hakkında söyleyiniz. Müzakerenin kifayeti kabul edilmiştir.

REŞİT AĞA (Devamla) — Peki, öyle ise, budur: İstiklâl Mahkemesi bulunmıyan yerlerde bidayet mahkemesine aittir. Heyeti Vekilenin teklifiyle İstiklâl Mahkemesi teşekkülünde bidayet mahkemelerine taallûku yoktur.

İLYAS SAMİ EFENDİ (Muş) — Reis Bey, usul hakkında söyliyeceğim.

REİS — Buyurun..

İLYAS SAMİ EFENDİ (Muş) — Efendim: İstiklâl Mahkemeleri kalktığı gün zabıtlarda ve bütün arkadaşların hatıratında yaşıyan bir karar vardır. O da Meclis Hükümetle müştereken arzu ettiği her mıntakada bu mahkemeleri teşkil eder. Bu mahkemeler teşekkül ettikden sonra bidayet mahkemesi bunu göremez. Hiyaneti Vataniye mesaili ancak İstiklâl Mahkemesine aittir. Bu gayet sarihtir.

REİS — Efendim; Usul hakkında açılmış olan müzakereden anlaşılıyorki, evvelemirde İstiklâl Mahkemesinin hududunu Hükümetin teklif etmesi lâzımgelir. Tahriri veya şifahi olduğuna dair bir kayıt yoktur.

İkincisi; İstiklâl Mahkemesinin bulunduğu yerlerde Bidayet Mahkemesi hiyaneti vataniye cürümlerine bakacak mı? bakmıyacak mı? (Bakmaz sesleri) Bakıb bakmıyacağı belli olur. Kanunda vardır.

ALİ ZİYA BEY (Kozan) — İstiklâl Mahkemesi olmıyan yerlerde Büyük Millet Meclisince...

REİS — Paşa Hazretlerinden sormak istiyorum. İstanbul'a sevki takarrur eden İstiklâl Mahkemesi nè gibi bir mıntakada icrayı hüküm edecek. hududu malûm mudur? (İstanbul Vilâyeti sesleri)

İSMET PAŞA HAZRETLERİ (Başvekil) (Malatya) — İstiklâl Mahkemesi Kanununun birinci maddesi (İcra Vekillerince gösterilecek kizum.) dur. Bu kizum Hükümet namına Heyeti Celilenize arzettim. (Büyük Millet Meclisince ve ekseriyeti mutlaka ile verilecek karar üzerine) Bu kararı heyeti aliye verdi. İcabeden mahallerde İstiklâl Mahkemeleri teşkil edilir. Mevzuubahs olan İstanbul'da İstiklâl Mahkemesi hududu İstanbul ile Beyoğlu, -Eski usulde Beyoğlu- mutasarrıflığı, Üsküdar.. (Elviyei salise deyiniz sesleri) (Hayır sesleri) (İstanbul Vilâyeti sesleri)

İSMET PAŞA (Devamla) — Bunları şâmil olan İstanbul Vilâyetini murad ediyoruz.

HÜSEYİN HÜSNÜ BEY (.....) — Reis Bey Çatalcayı da ilâve ediniz.

REİS — Efendim Hükümetin teklifi, İstanbul Vilâyeti hududuna münhasır olarak o hudud dahilinde -İstiklâl Mahkemesine ait kanunda- İstiklâl Mahkemelerinin görebileceği cerainı görmek üzere, o mıntaka dahiline bir İstiklâl Mahkemesi göndermekden ibarettir. Teklif budur. İstiklâl Mahkemesinin gönderilmesi Heyeti Celilenizce tasvib olunmuşdu ve intihabata başlamak üzere celseyi on dakika tatil etmiştik. Müsaade ederseniz intihabata mübaşeret edelim.

NEBİ ZADE HAMDİ BEY (İzmir) — Celsenin hafi olmasına lüzum kalmamıştır.

REİS — Evvelemirde celsenin aleni olmasını reyi âlinize vazedeceğim.

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Karahisarı Şarki) — İstiklâl Mahkemesi hakkındaki kanunun bir maddesini bu mahkemenin vazifesi tadat olunur, diğer bir maddesinde de diyorki vazifelerden bazısı Büyük Millet Meclisinin kareriyle istisna edilebiliyor. Eğer bu istisnayi yapmazsa İstanbul'a gidecek olan İstiklâl Mahkemesinin işi o kadar çok olacaktırki altından kalkılması imkânı olmaz. Onun için bunu da Meclisi Âli nazarı dikkate alarak bedelintihab istisna edeceği mevaddı bir karar ile tesbit etmek lâzımdır. (Doğru sesleri)

REİS — Efendim: Ali Süruri Efendi refikimiz. usul noktai nazarından diğer bir mesele teklif ettiler. O da: İstiklâl Mahkemelerine ait Kanunun bir maddesinde İstiklâl Mahkemelerinin rüyet edeceği ceraim tadat olunmuştur ve uzun bir liste halindedir ve diğer bir maddesinde de İstiklâl Mahkemelerinin görmesine lüzum olmıyan bir takım cerâim varsa ayrıca Meclisi Âli tarafından tahti karara alınır yolunda olan maddedir.

Bedelintihab İstiklâl Mahkemelerinin göremiyecekleri cerâim varsa Meclisi Âli onu ayrıca tahti karara alır. Onun için şimdi İstiklâl Mahkemesinin azasını intihab edeceğiz. Malûmu âliniz bu kanun mucibince bir reis, bir müddei umumî ve üç azadan ibaret olur. Bu intihabat esnasında celsenin hafi olmasına lüzum yoktur. Onun için hafi celseye nihayet verilerek aleni celseye geçilmesini reyi âlinize vaze-

deceğim. Kabul edenler lûtfen elini kaldırsın. Aksini reye vazediyorum. Kabul etmiyenler el kaldırsın.. Aleni celseye geçilmesine karar verilmiştir. Celse alenidir.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Reis Bey hafi celsede mevzuubahs olan mesailin aleni celsede de mevzuubahs olması lâzımdır.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

13 Kânunuevvel 1339 (1923)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	330
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	330
1. — İstanbul İstiklâl Mahkemesi hakkında Adliye Encümeni mazbatası.	*330:353*

Cilt : 4

67 nci İnikat, 2, 3 cü Celse

ALTMIŞ YEDİNCİ İNİKAT

12 Kânunuevvel 1339 Perşembe

İKİNCİ CELSE

Açılma saati : 2,45

REİS : Fethi Beyefendi

KÂTİPLER : Mahmut Bey (Siirt), Ragıp Bey (Zonguldak)

REİS — Efendim hafi celse hakkında Başvekil Paşa Hazretlerinin teklifi okunacaktır.

Riyaseti Celileye

İstanbul'a İstiklâl Mahkemesi izamı için Hükümetin gördüğü lüzumu bir celsei hafiyede Meclisi Âliye arzetmiştim. Lüzumu esbap ve mahiyeti hakkında açılan ve bizzarur açılacak olan münakaşatın da yine celsei hafiyede mevzuubahs olması zaruridir. Binaenaleyh Heyeti Celileden celsei hafiyeye müsaade buyurulmasını teklif ve rica ederim.

Başvekil
İsmet

REİS — Efendim, İsmet Paşa Hazretlerinin teklifi celsei hafiye akdine dairdir. Teklifilerini reyi âlilerine arzediyorum. Kabul buyuranlar lûtfen ellerini kaldırsınlar... Aksini reyi âlilerine arzediyorum. Kabul etmiyenler ellerini kaldırsınlar... Celsei hafiye kabul edilmiştir. Celse hafidir, efendim.

Efendim, evvela geçen hafi celse zaptı sabık hulasası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

ALTMIŞ DÖRDÜNCÜ İNİKAT

9 Kânunuevvel 1339 Cumartesi

İKİNCİ CELSE

Fethi Beyefendinin tahtı riyasetlerinde küşad edilerek Hiyaneti Vataniye Kanununun birinci maddesinin tadili ve İstanbul'a bir İstiklâl Mahkemesi izamına dair Başvekil İsmet Paşa Hazretleri tarafından vukubulan teklif hakkında müzakere cereyan ederek teneffüs için celse tatil olundu.

ÜÇÜNCÜ CELSE

Fethi Beyefendi tarafından küşad olunarak Hükümetin İstanbul'a bir İstiklâl Mahkemesi izamı hakkındaki teklifin müzakeresine devam edildi ve müzakere kâfi görüldükten sonra teklifi vakî kabul olunarak celsei aleniyeye geçildi.

Reis
Fethi

Kâtip
Siirt
Mahmut

Kâtip
Ragıp

REİS — Zaptı Sabık Hulâsası hakkında söz isteyen var mı? Zaptı sabıkı aynen kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — İstanbul İstiklâl Mahkemesi hakkında Adliye Encümeni mazbatası.

REİS — Söz Ali Saip Beyin. Buyurun efendim.

ALİ SAİP BEY (Kozan) — Recep Bey söylemiştir efendim.

REİS — Rasih Efendi, söz sizindir.

RASİH EFENDİ (Antalya) — Recep Bey söylemiştir.

REİS — Musa Kâzım Efendi, söz sizindir.

MUSA KÂZIM EFENDİ (Konya) — Muhterem arkadaşlar, malûmu âlinizdir ki İstiklâl Mahkemeleri fevkalâde zamanlarda ihtilâl her taraftan sarmış mahsur bulunduğumuz zamanda Türkiye Büyük Millet Meclisi maneviyesine kavlen, fiilen, ve tahriren isyanı mutazammın hiyaneti vataniye cürümlerini muhakeme için ihdas ve kabul edilmişti. Ordunun takviyesi lüzumuna dair hâsıl olan kanaatı umumiyesinde ordudan firari ve bakayanın da muhakemeleri İstiklâl mahkemeelrine tevdi edildi. Bazı zaman-

larda İstiklâl mahkemeleri pek çok vezaife müdahale ederek ceraimi adiyeyi dahi muhakeme etmek kadar ihtilatatı hâsıl oldu. Onun için de bir çok şikâyetler meydana çıktı. Bunun için son kanunda İstiklâl mahkemeleri tadil ve kısmen islâh edildi ve denildi ki, İstiklâl mahkemelerine verilecek salâhiyet Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından tayin ve tahdit edilmelidir, tasrih edilmelidir. Bu suretle kabul edilen kanunun şekli karargir oldu. Malumu âlinizdir ki İstiklâl mahakimi fevkalâdedir, kararları katidir, nihaidir, temyiz, istinaf gibi turuku adliyeye tabi değildir. Herhangi bir mahkemenin adalet etmesi asıl, fakat hata etmesi de muhtemeldir. Hürriyeti şahsiyeyi takyit eden, hukuku tabiiyeyi tağyir ve tahdit eden her hangi bir ceza muhtemel olsa dahi çok ağırdır. Atfen başka tashihine ihtimal olmayan bir mahkemeye salâhiyet vermek, ittihazını icabeden zaruretin fevkine çıkmak ve daha fazla salâhiyet vermek belki de nedamet verecek neticeler ihdas edebilir. Vicdanları tazyik edecek hükümler karşısında kalabiliriz. Onun içindir ki müşterek encümenin hazırladığı lâyihai kanuniye mahkemenin de, Hükümetin de, Meclisin de maksadını temine kâfidir. Bütün maksat Türkiye Büyük Millet Meclisi Cumhuriyetinin, şekli cumhuriyetine tarizi veya tecavüzü, dahil ve hariçte vukubulacak tenkidi iptale matuftur. Bu da (B) fıkrasiyle tamamen kabili temindir. Fakat askeri casusluk, emniyeti dahiliye ve hariciye bunlar zaten başı boş değil ki, memlekette mahkemeler vardır. Ceraimi ve mücrimini tedip edecek kanunlar mevcuttur. Askeri casusluk mühim midir yani? Askeri casusluğu askeri mahkemelere vermek imkânı yok mudur?

RAGIP BEY (Kütahya) — Maalesef yoktur.

MUSA KÂZIM EFENDİ (Devamla) — Vardır. Hiç maalesef değil.

RAGIP BEY (Kütahya) — Daha çok maddesi var, maalesef dedim.

MUSA KÂZIM EFENDİ (Devamla) — Askeri casusları tedip edecek kanunlarımız vardır ve bu millet, bu devlet tedibe muktedir. Ta Hazreti Adem zamanından beri... Adaleti temine matuf kanunlarımız vardır. Bunu dünyaya ilân eder ve bağırırız ki Hükümetimiz dünyanın en âdil bir hükümetidir. Kanunlarda noksan olabilir. Fakat adilâne hükümler verebiliriz. Hükümlerimiz, tenkitlerimiz hakka vüsul için yaptığımız endişelerden mütevellittir. Kanunlarımızda sürat yok denilmesi laalettayin toptan hükümler verilmek suretiyle hatadan hataya düşmekten tevakki için ve hakiki saadetle, katiyetle hüküm verebilmek için verdiğimiz hükümlerimizin hariçte hâsıl edeceği tesir içindir ki, bazı teahhurat vuku buluyor ve bu belki bizim mahkemelerimizin ağır, batı diye tenkidini mucip oluyor. Bazı hatalarımız olmakla beraber mahkemelerimizde temini adalet edebilecek hükkâmımız vardır. Kavaninimiz de vardır. Arkadaşlar, emniyeti dahiliye ve hariciye mesaili şu veya bu mesail doğrudan doğruya mahakimde tatbik edilebilir. Müddei umumilerimiz vardır, mahkemelerimiz vardır ve onlar cezadan açık ve vâreste kalacak değildir. O halde zarureten kabul edilen İstiklâl mahkemesinin hedefi iştigali ve mabihiliştigali ne olması lâzımdır? Doğrudan doğruya maksut bizzat ve Meclisin şahsiyeti manneviyesine matuf, şekli Hükümete müteveccih ceraimi kal ve imha için istiklâl mahkemelerini intihap ettik ve gönderdik. Bununla bol bol meşgul olabilir. Bunun haricinde mesaili adiye ile veya herhangi bir cürüm için salâhiyeti pek vasi, hata etmesi belki yüzde bir ihtimal olsa bile vicdanları tethiş edebilecek derecede kati hükümler verecek olan bir mahkemenin hâkimlerine pek bol salâhiyet vermek suretiyle hatayı tevlit etmek lüzumu yoktur. Zaruret Mecliste hâsıl olmalıdır. Bu zaruret yoktur. Hiç şüphe yok ki, biz mevcudiyeti muhafaza için zarureten kabul ettiğimiz ve kabul ederken bile vicdanlarımızın titrediğini hissettiğimiz bir mahkemedir.

Bu mahkemeyi şu veya bu eşhasa verirken mutlak salâhiyeti katî ve her türlü tereddütten âzade bir surette vazifeleri daha iyi bilmek lâzımdır. Müşterek encümenin verdiği salâhiyet kâfidir, bizim emelimizin tayini için kâfidir. Mahakimi Adliye her türlü tereddüdü izale edecek kadar kavi ve kadirdir. Zannederim Adliye Vekili Bey bu hususu lâzım geldiği kadar izah edecektir ve bizi tenvir edecektir. Zaten bu bir adalet meselesidir, Adliye meselesidir, bir mahkeme meselesidir. Devletin şahsiyeti hukukiye ve mevcudiyeti umumiyesinin adliyesi meselesidir. Bunu zaruret olduğu yerde aramak ve mevzuuna hasretmek suretiyle müşterek encümenin verdiği kararı kabul edersek Meclisin maksadı hasıl olur, Hükümetin maksadı hasıl, arzuyu ammeye muvafık olur. Bendeniz Encümenin kararının kabulünü teklif ediyorum. Daha başka bir şey kabul etmem.

İLYAS SAMİ EFENDİ (Muş) — Efendim, bendeniz Hükümetin teklifi ile izam edilen İstiklâl Mahkemesi teklif edildiği anda pek iyi tasvir ettikleri gibi, zaruret fevkalâde zamanlarda katî bir iztırar tahtında ancak ihtiyar edilebilir bir yol olduğunu pek iyi takdir eden Heyeti Âliye arasında benden evvel söz söyliyen muhterem arkadaşım bulunuyorlardı.

Bu heyeti gönderirken salâhiyeti mevzuubahis edecek kadar bir ittifakı tamla gönderen Meclisin hemen ittifaka yakın bir ekseriyetle gönderen Meclis, ikinci günü gördermemek çaresi için yalnız dairei salâhiyetini tahdit etmek lüzumunu, bazı arkadaşlar eğer görüyorsa, bilmiyorum, fakat bendeniz görmüyorum. Bu, bir zarurettir. Ancak zaruretler miktarınca tahdit edilir. Sözünü tamamen kabul ettikten sonra diyorum ki, mahakimi adiye, ceraimi adiye, vesair cürümler tabiriyle Efendi Hazretlerinin söylediği şeyi veriyor. İstiklâl Mahkemesine daha ziyade itimatkâr bulunuyor ki, en mühimmini veriyor zannediyorum. Eğer mahakimi aynı suretle görüyorsa, esasen aleyhinde bulunması icabederdi ve itimat cihetinden aynı derecede müsavidirler. Varsın mahakime gitsin demek icabederdi. İstiklâl Mahkemesine hiyaneti vataniyeyi itimat etmek bu maddeye itimat etmek demektir. Bu maddeye itimat etmek, pek ziyade nazarı dikkatinizi celbederim, gayet ehemmiyetli bir meseledir. Mahakimi adiyeye verilebilecek, buna da verilebilecektir. Maksat budur.

MUSTAFA FEVZİ EFENDİ (Konya) — Maksat istical meselesidir.

İLYAS SAMİ BEY (Muş) — Mademki en yükseğini, en mukaddesini emniyet ediyor, - bendeniz sonuna kadar dinledim efendim, rica ederim - mademki en yükseğini itimat ediyor, bunları da vermekte vicdanen bir mahzur görmemelidir, bu bir. Bendeniz bundan geçiyorum. Diyorum ki: İstiklâl Mahkemesi Elcezireye gönderildiği zaman bütün memlekette, dahilde ve hariçte İstiklâl Mahkemesinin gelmesinden memleket hali işbaa gelmiş bir halde idi. Böyle bir zamanda yine mümkün olduğu kadar tahdidederek, gönderdik. Firarilere baktım, suiistimal eden memurlara baksın, firarlar dolayısiyle temini menfaat eden harisleri tecziye etsin ve saire... Bunları dedik. Taklibi Hükümet ve saireyi de ilâve ettik. Bu, memleketin ne zamanında idi? Vicdanlara ruhlara müracaat ediniz, bugün memleket ne haldedir, o gün ne halde idi? Bunların arasında bulunacak fark bir şeydir. Bugün eğer varsa bilmiyorum, eğer Başvekil Paşanın mühim tabirine ithal edilebilecek surette dahil ve hariçte Heyeti Umumiyemize birden bir sui kast mahiyetinde bir ihtilâfatı fesadiye varsa bu, Heyeti Âliyenizin hayatına, bu Devletedir, memleketin, milletin umumî hayatınadır, Devletedir, milletedir, bunun için de - yalnız hiyaneti vataniyeyi rüyete memur arkadaşlarımız - bu neticeyi isbat eder yollarda casusluk buldular, emniyeti dahiliyeyi muhil harekât buldular. Rica ederim, siz kendinizi bu arkadaşlarımızın yerinde farzediniz. Ne diyecek bu adamlar? Bu bizim dairei rüyetimiz haricindedir, siz mahakimi adiyeye gidiniz mi diyecekler? Yahut Heyeti Celilenize müracaat edecekler, bilhassa Musa Kâzım Efendiye diyecekler ki: efendi, rica ederim, buraya iki üç İstiklâl Mahkemesi daha gönderiniz, birisi gelsin casusluğa baksın, birisi gelsin suikastlara baksın, birisi gelsin taklibi hükümete baksın. O zaman eğer mahakimi adiye varsa, hiç bir şey vermem. Diyeceksiniz ki: mühim bir şey veriyorsunuz da bu sözü öyle söylüyorsunuz. Bu hakkı, arkadaşlarınıza nasıl emniyet ettiniz, onu da mahakimi adiyeye vermek icabeder. Bu meselede hiç kimse hak iddia edemez, hiç.

Bu mesele de bitti, bundan da geçiyorum. Lâkin efendiler, bendeniz öyle zannediyorum ki: büsbütün aykırı bir halde yürüyoruz, büsbütün başka bir yolda gidiyoruz, memleketin içinde ne oluyor, biliyor muyuz? Zannederim bilmiyoruz. Ben kendim bilmiyorum. Bilen mesul hükümettir. Arkadaşlarım da iyice tetkik etmedikleri için bilseler bile, pek az biliyorlar. Yalnız bilen varsa o da mesul hükümettir, Başvekildir. Başvekili diyeceksiniz ki: Encümen böyle bir karar vermiştir. Sizin noktai nazarınıza göre nasıldır, muvafık mıdır, gördüğünüz iş mahiyetinde bu esas ile iş görülebilir mi? Görülemez mi ve bu salâhiyetle bu iş halledilebilir mi, edilemez mi? Esası hükümetin teklifi ile kabul edilen ve hükümete vatani bir hisle itimat ederek kabul eden İstiklâl Mahkemesini, hükümete bu size kâfi mi, değil mi diye sormadan, elini kolunu bağlıyarak göndermek lüzumu karşısında kalmak ve iki gün evvel verilmişken üç gün sonra bunu tahvil etmek hiç bir Mecliste olamaz. Hükümete sormalı, elini vicdanına koymalı, halledemez derse beş mahkeme göndermeli veyahut salâhiyetini tesvi etmeli. Böyle şey dünyada hiç olmaz.

H. RAUF BEY (İstanbul) — Arkadaşlar, İstanbul'a gönderdiğiniz İstiklâl Mahkemesinin haiz bulunacağı vazife ve salâhiyeti takdir ve tahdidi için müşterek encümenin mazbatası üzerine bu gün müzakeresi ekseriyetle kabul edilip ve müzakere başladıktan sonra Başvekil Paşa Hazretlerinin teklifi ile hafi celse de kabul edildi ve müzakereye devam edildi. Heyeti Âliyenize mütevazi bir kardeşiniz sıfatiyle kısaca bir mukaddime arzetmekliğime müsaade buyurunuz.

Arkadaşlar, hafi celsenin ve bilhassa salâhiyeti icraiye ve teşriiyesi olan Büyük Millet Meclisinin hafi celsesinin milletin mukadderatı, devletin teşebbüsatı üzerindeki tesirini izah için uzun sözlere hacet

yoktur. Hafi celselerde konuşulan sözlerin en vasi düşüncelerle ve vicdanın duygularını hiç bir kayda tabi olmadan, siyaset gözetilmeden sarfedildiğini bir kere daha düşünmemiz lâzımdır. Efendiler: bu kadar mühim olan bir meselenin, İstiklâl mahkemelerinin mevzubahis olduğu geçen günkü müzakeremizin hülâsası gazetelerde intişar etmiştir ve öyle intişar etmiştir ki, arkadaşlar, insan, müteellim olmamak ve insan bir daha hafi celsede söz söylerken, vatanıma, hepimizin müdafii olduğumuz bu Cumhuriyet idariyemize hiyanet mi ediyorum, iyilik mi ediyorum diye düşünmek mecburiyetinde kalıyor.

Efendiler bunu kemâli ehemmiyetle arz ediyorum. Hâkimiyeti Milliye Gazetesi bir makalesinde; bir yerde bir vesile ile söylediği gibi, diye benim hafi celsede söylediğim bir fıkrayı tahrifen dercetmiştir. Ey, arkadaşlar, bunu bu kadar lâubali telâkki edersek milletimizin, devletimizin ve hepimizin titrediği Cumhuriyetin takviyesi için namus ve can mevzubahis edersek ve suiistimâl edersek ne yapalım, sizden soruyorum? Bu kürsii milletten size arz edecek, vicdanımdan ağlıyarak bahsedeceğim şeyler vardır. Başvekil Paşa Hazretlerinden soruyorum, burada acaba konuşulan şeyler, memleketime fenalık edecek mi, etmiyecek miyim ve burada konuştuğumuz dışarıya çıkacak mı, çıkmayacak mı? Bunu kim temin edecek? İşte bu endişei vicdan vatanımın şeref ve haysiyeti namına söylemeğe mecburum ki; sözlerimi çok takyit edeceğim. Hepinize çok hürmetlerim vardır.

Fakat vaka da şahittir arkadaşlar, evvelâ bunu arz ettiğimden dolayı sizi teminen şey ediyorum ki, çok müteessirim. Fakat kalbimdeki bir yarayı bu gün mevzubahis etmeğe bir fırsat elime geçti. Efendiler; Türkiye Büyük Millet Meclisimizin ekseriyetle verdiği karar mutâdır. Herkes serfüru etmek mecburiyeti katiyesindedir. Hiç bir mazaret kabul etmez. Büyük Millet Meclisi İstanbul'a İstiklâl mahkemesi tayinine karar verip ekseriyetle azasını intihap ettiği zaman hiç bir zaman azasının icrayı adalet etmekten izharı aczedecek olanları düşünmemiştir. Karar taayyün ettikten sonra vicdanen ve aklen namus borcudur. Asıl, beraeti zimmettir. Büyük; en yüksek adaleti göstereceklerine ve en yüksek adaleti vatandaşları üzerinde kabul etmektir. Aksine lâkırdı söylenemez. Fakat şunu da arz etmek isterim ki: o gün bu karar verildikten sonra vazife ve salâhiyet meselesinin müstacelen müzakere edilmesi de kabul edildi idi ve bu suretle giden arkadaşlarımıza, o gün itimat ettik de, bu gün itimat etmiyor değiliz. Biraz daha sükûn ile düşünürsek, o günkü taahhüdatımızı bu gün ifa ediyoruz diye kabul etmek lâzımdır.

Arkadaşlar, Başvekil Paşa Hazretleri, o gün hükümetimiz namına Meclisimize müstaceliyet, ehemmiyet ve millet, hükümetimiz için hayatî olarak arz ettiği, izah ettiği şekil birdir. Müteaddit değil, Ağahan ile, Emir Ali'nin gazetelere yazdığı mektuptan dahil ve haricin birleşerek Cumhuriyet idaremizi ve hâkimiyeti milliyeye istinat eden Cumhuriyeti idariyemizi şu veya buna salâhiyet vererek teşvik etmek ve efkârı umumiyeyi tağlit ederek şekli hükümetimiz aleyhine yürümek istiyen bir şey vardır diye...

YUSUF AKÇORA BEY (İstanbul) — Emniyeti dahiliye ve hariciye meselesi (C) fıkrasında.

H. RAUF BEY (Devamla) — Beyefendi müsaade buyurun, bendeniz belki zatı âliniz gibi müselsel ifadede bulunamam, rica ederim.

YUSUF AKÇORA BEY (İstanbul) — Fevkalâde güzel söylüyorsunuz.

H. RAUF BEY (Devamla) — Esbabı mucibe olarak Heyeti Âliyenize arz ettikleri şekil budur ve derhatır buyurulur ki, bendeniz Heyeti Âliyenize bu zemin üzerinde bildiklerimi, duyduklarımı ve hakikat böyle zühur ederse ne kadar şeni, haricin bir teşebbüsü olmasını ve daha bildiğim bazı malûmatı ifade etmek istedim.

Efendim, Meclisi âlinize arz ederek dedim k; efendiler gayet mühim bir zemin üzerinde bulunuyoruz. Hukuk mütehassısları vardır. Söze devam edelim, mesele taayyün etsin, ona göre bir şekil bulalım, dedim. Meclisi âliniz ihtimal isabet eder, aksini iddiaya cüretim yoktur. Doğru olarak kabul ediyorum. Sonra kifayeti müzakereye karar verdiniz. Benim için de muta olmak mecburî idi. Fakat mesele tavazzuh etmedi. Görüyorsunuz ki bugün müzakereye lüzum görüldü. Şimdi arkadaşlar, esbabı mucibesi bu olan ve hâd devresinde bastırmak ve tahlil edilmesi icabeden Ağa Han ile, İsmailler reisi Ağa Han ile Emir Mehmet Ali'nin mektubunu neşrini casusluğa teşmil etmek, emniyeti dahiliye ve hariciyeye teşmil etmek ve hepsini bu mahkemeye vermek zıt teşkil eder. Çünkü esas esbabı mucibe bu idi. İki günde de ben zannediyorum; şiddet kesbetmemiştir ki tevsi edelim. Çünkü efendiler; aynı hükümette bulunan Adliye Vekilinin çıkıp buraya, arkadaşların dediği gibi, Divanı Harplerimiz lâyık değildir, mahakimimiz lâyık değildir, Adliye memurlarımız şayanı itimat değildir diyor mu? Gelsin buraya desin, karar verelim.

RAGIP BEY (Kütahya) — Biz bilmiyor muyuz Rauf Bey?.

H. RAUF BEY (Devamla) — Ben Adliye Vekilinden, mesul olan Adliye Vekilinden soruyorum. Gayri mesul olan Kütahya Mebusundan sormuyorum. (Bravo sesleri)

RAGİP BEY (Kütahya) — Millete karşı mesuliyet doğrudan doğruya Kütahya Mebusu Ragıp'ındır. (Bravo Ragıp Bey sesleri)

RASİH EFENDİ (Antalya) — Mugalata istemeyiz.

H. RAUF BEY (Devamla) — Millet vekillerinin intihap ettiği Adliye Vekili mesuldür. (Hepimiz mesulsüz sesleri) Vekiller de millete karşı mesuldur. (Gürültüler)

İLYAS SAMİ BEY (Muş) — Asıl hakikî mesuliyetler milletin vekillerindedir. Vicdan mesuliyeti mebuslardadır.

H. RAUF BEY (Devamla) — Beyefendiler. kemali hürmetle ve huşu ile beyanatınızı dinledik. Bilhassa İlyas Sami Beyefendinin; mesuliyetlerin tefriki maddî ve manevî şeklini, bendeniz de âciz bir arkadaş olmak itibariyle, anlarım. Her iki sıfatla da bulundum ve bulunuyorum, Hükümet maddeten mesuldür, Meclis manen mesuldür diye kabul eden bir arkadaşınız değilim. Hepimiz hem maddeten, hem manen mesulüz.O halde cevap veriyorum. Cumhuriyet Hükümetimizin kabinesinde Adliye umurunu tedvirle adaletin tatbikinde Meclisimize, milletimize karşı müteahhit olan doğrudan doğruya Adliye Vekilidir, münferit olarak.

RASİH EFENDİ (Antalya) — İstizah yok ki ortada.

H. RAUF BEY (Devamla) — İztizah ettiğim yoktur. Şimdi efendiler, İstiklâl mahkemeleri mevzuubahis olunca birinci Büyük Millet Meclisi zamanında ne için bu İstiklâl mahkemelerinin tesis ve teşkil edildiğini kısaca derhatır etmek lâzımdır. Hususî teşekkülât, millî teşekkülât namı altında en yüksek hissi vatanperveri ile başlayıp bilâhire karşımızda devletlerin muntazam kuvvetleri karşısında ifayı vazifeye kadir olamıyacakları anlaşılan gönüllü kıtaatını muntazam ordu haline kalbetmek ve bu hususta hâsıl olacak teşettütlere mani olmak, asker firarlarının önüne geçmek esası üzerine tedvir edilmiş bir kanun ve onun icabatı olarak mahkemeler tesis etmiştir. Ahzı asker ve saireye en kısa yoldan gidip tesir yapıp firarların önüne geçmek ve ordumuzu düşmanı tepeliyecek bir halde rasin. metin bir halde tutmak için teşkil ettik. Efendiler, esas budur. Bu meyanda Hükümetimiz ve Büyük Millet Meclisinin şahsiyeti maneviyesi ve teşkilâtı aleyhinde kıyamlara karşı da en meşru bir surette salâhiyet verilmiş...

Dr. MUSTAFA BEY (Çorum) — Teşkilât yoktur. Yalnız şahsiyeti maneviyesinde.

H. RAUF BEY (Devamla) — Öğrenirim zatı âlinizden.

Dr. MUSTAFA BEY (Çorum) — Kanun elinizdedir.

H. RAUF BEY (Devamla) — Bendenizde yok. Satırları okuyamıyorum. İtiraf ediyorum ki, ifademi keserseniz siyak ve sibakında hata ederim. Fakat hata etmemi istiyorsanız o başka.

YUSUF AKÇURA BEY (İstanbul) — İstiklâl mahkemesi Konya'ya giderken bu kadar ince elenip, sık dokundu mu?

H. RAUF BEY (Devamla) — Evet efendim, dokundu ve belki daha elim dokundu. Rauf'un vatanı yalnız Konya, İstanbul değildir. Rauf Türktür. Türk milletine mensup olmakla iftihar eder. En ufak bir ferdinin eleminden müteellim olmak hassasına kendimi alıştırmışımdır ve bununla müftehirim. (Alkışlar)

Efendiler, diyebilirim ki cihanı husumet karşısında hepimizden daha yakın ve hepimizden daha katî ve çetin tesiriyle mücadele eden ve bugün Başvekilimiz, o gün Heyeti Murahhasa Reisimiz olan İsmet Paşa çok yakından bilirler. Düşmanlarımız, devletimizi, necip milletimizi içinden dışından oymak için musir bulunan düşmanlarımız daima ve daima Adliyemize hücum etmişlerdir ve Adliyemize hücum ederlerken hâkimlerimizden; hapishanelerimizden mübaşirlerimize varıncaya kadar hücum etmişlerdir. Maddeler söylemişlerdir. O zaman başmurahhasamızı mütecellidane ve dünyanın kulağına sokacak derecede bağırmıştır. Demiştir ki, bizim adliyemiz vardır, mahkemelerimiz vardır, noksanını ikmal edecek kudretimiz de vardır. Kâfi imanımız da vardır. Bu âciz arkadaşınız bu kürsüden İcra Vekilleri Reisi olarak cihana bağırmışımdır ki, bizim mahakimimizden sâdır olan hükümler, dünyanın mahakiminden sâdır olan hükümlerden daha az kabili itirazdır. Bu sözümü kimse ret ve cerhetmedi. Şimdi bu suretle dahil ve harice bağırırken ve istiklâli adlimizi alıp yürütmek yolunda bulunurken, Muş Mebusu İlyas Sami Beyin buyurduğu gibi, şu kısmı alıp buna verirsek böyle mi olur? Bu kısmı alıp şu kısma verirsek şöyle mi olur diye düşünmek doğru olmaz. Çünkü esas

Devlet teşkilâtında mahakimi adliye vardır. Esasa veriyoruz, diyoruz. İstiklâl mahkemesine verdiğimiz sarahatan ifade edilen hariçteki Ağahan ve Mehmet Ali' nin gazetelerde intişar eden mektupları dolayısiyle Cumhuriyetimiz hakkında bir tehlike mevzuu bahistir, burada tereddüt etmek caiz değildir. Bu noktayı takibetmeye ihtiyaç vardır denildi ve Meclis ittifak etti, İstiklâl mahkemesi İstanbul'a gitti. Allah muvaffak etsin. Hepimizin arzu etmediği hiyanet kokusu memleketimizin üzerinden geçmez. Cumhuriyetimiz ve Cumhuriyet tarihi için leke olacak bir hale, hiyanet suretinde görünecek bir hale inşallah şahit olmamış oluruz. Onun için esası daima Adliye olarak kabul etmeliyiz ve fevkalâde ahvalin icabatını Hükümetin lüzum görüp Meclisi Âli ekseriyetle karar verdikten sonra gösterilen lüzumda tadilât, tahvilât yapmıyarak, üzerinde ısrar ederek intihap olunan arkadaşlarımızı muvaffakiyet sükuneti, vicdan ve adalet temenni ederek gönderdik. İlyas Sami Bey arkadaşımızı - teşbihte hata olmaz ve hiç bir zaman teşbih etmiyorum - feleğin bu vatanda gadabiyle, yine vatanın selâmeti mukteziyatındandır diye yapılan tatbikatın en büyük kurbanı olarak tanıyorum. Allah bir daha başına vermesin. Aklını şaşırtacak bir hale gelmişti. Ben şahidiyim, onun kadar dilhun olmuşumdur. Onun için mesaili adliyede hürriyeti şahsiye, hürriyeti kelâm, hukuku siyasiye mesailinde en yüksek ve en civanmert düşünmek mecburiyetindeyiz. Cumhuriyetimiz genç ve kuvvetlidir. İnşallah payidar olacaktır. Fakat fevkalâde ahvaller insanların ahvalinde fevkalâde tesirler yapar. Zühul ile bir damga korsak tehamül olur. Benim endişe ettiğim budur, çırpındığım budur. O itibarla meselenin başı, sebebi mucibi ve müntehası ancak ve ancak Başvekil Paşa Hazretlerinin buyurdukları gibi, Ağahan ve Emir Ali mektuplariyle başlayıp memlekette gazetelerde zuhur eden ve hariç ve dahilin tesiriyle Cumhuriyetimiz aleyhinde olan ve hâkimiyeti milletten alıp ahara vermek şeklinde bir harekete karşı teşkil edilmiş bulunan İstiklâl mahkemesinin salâhiyet ve vazifesi tamamen müşterek encümenin teklif ettiği mevadda münhasır olmalıdır. Bendeniz İstiklâl mahkemesini teşkil eden ve hakikaten vatanına, milletine karşı cidden büyük bir mesuliyeti maneviye deruhte eden...

FERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) — Maddiye.

H. RAUF BEY (Devamla) — İkmal buyurdunuz, teşekkür ederim. Deruhte eden arkadaşlara muvaffakiyet ve her umurda isabet temenni etmekle beraber, Meclisi Âlinizden de maksadı temin edecek olan Müşterek Encümen mazbatasının kabulünü istirham ederim. Sözüm budur.

VEHBİ BEY (Karesi) — Efendim bendeniz buraya giden arkadaşların şahsiyetinden ve saireden bahsedecek değilim. Meseleyi olduğu gibi görüp ona göre tedabir ittihaz etmek taraftarıyım. İstiklâl mahkemelerini hepimiz fevkalâde tedabir olarak kabul ediyoruz. Bu hususta tabii itiraz edecek kimse yoktur. Arkadaşlar, bu lüzumun nasıl hâsıl olduğunu ve hangi yerlerde kullanıldığını söylediler. Bu defa teşkil edilen ve İstanbul'a gönderilen İstiklâl Mahkemesinin bir tarihçesini yapalım. İstiklâl Mahkemeleri Kanununda gösterildiği veçhile, Hükümetçe gösterilecek lüzum üzerine bu mahkemeler teşkil olunur. Heyeti Hükümet bir araya gelir; aralarında bir karar verirler ve müspet, muayyen ve muharrer bir kararla buraya gelirler. Şu şu şu sebeplerden dolayı filân yerlerde İstiklâl Mahkemesi teşkilini istiyoruz derler ve o suretle bu mahkemeler teşkil olunur. Burada öyle oldu. Başvekil Paşa Hazretleri kürsüye çıktılar, böyle bir İstiklâl Mahkemesine lüzum vardır ve sebebi de gazetelerde intişar eden iki Hintli İngilizin neşriyatıdır buyurdular. Bittabi Heyeti Celilenin ekseriyeti kanaat getirdi ve teşkiline karar verdi. Bendeniz diğer arkadaşlarımın söylediği veçhile, Adliye Vekilinin bu bapta ne söyliyeceğini dinlemek isterim.

İLYAS SAMİ BEY (Muş) — Adliye Vekili Hükümet arasında olarak gelmedi mi

VEHBİ BEY (Devamla) — Efendim, muharrer bir şey görmedim. Rica ederim, yalnız siz mi Cumhuriyeti müdafaa ediyorsunuz, başka müdafaa eden kimse yok mudur Herkes kanaatini bu kürsüde serbestçe söyliyemiyecek de kıyamette mi söyliyecek? (Alkışlar) Ben kanımla, canımla, malımla bu uğurda yuvarlandım. Senin şüphen altında kalamam! İş tersine döndü. Sen çıldırdığın sırada ben bu kadar sene bu memleket için çalıştım. Bu uğurda ben harap oldum harap! Bu uğurda feda ettim vücudumu. (Gürültüler) Rica ederim senin şüphen, suizannın altında kalamam. (Devam sesleri)

İLYAS SAMİ BEY (Muş) — Kimsenin kimseden şüphesi yoktur.

VEHBİ BEY (Devamla) — Kürsüye çıkar söylersiniz; Adliye Vekili şöyle dedi, Dahiliye Vekili şöyle dedi, filân böyle dedi. Yetişir artık, ben sana sormuyorum, çok rica ederim yetişir efendim. Allah Allah. Millet kürsüyü kurmuş, buraya çıkan her fert vatanına, dinine, milletine, memleketine enfa' gördüğü her şeyi vicdanına istinaden söyliyecektir. Söylemiyen

alçaktır, saklıyan alçaktır. Benim kanaatim budur, söyliyeceğim. Bu memleket bir Adliye Vekili intihap etmiştir ve imzası tahtında buraya gelmedi idi. Başvekil Paşa Hazretleri buradadır. Her hangi bir vesile ile Reji meselesi müzakere edilirken diyorlardı ki; memleketin haricî mesaili dolayısiyle zarar görüyorum. O zarar bugün mü mündefi oluyor? İktisadi mesailde memleketin hayatına taallûk eden haricî zarar var. Bunda olmadı mı? Adliye Vekili görmedi mi? İstanbul için muhtelit mahkemeler kabul etti. Muhtelit mahkemeler değil müşaviri adliler kabul etti. Bu istiklâli adlimize az veya çok bir darbe olduğu halde zaruri olarak kabul ettik. Böyle bir vaziyet vardır. Bunun karşısında samimiyetine, dinine, imanına, vicdanına kani olduğum Paşa Hazretleri daha mühim sebepler gördüler ki, buraya getirdiler. Burada ben de, benim de vicdanım tenevvür etmek kanaatindedir. Ben de bu memleketin evladıyım. Ben de kanaat getirip buna rey vereceğim. Fesuphanallah; vesika olarak buraya elimize gelen Tanin Gazetesinin, İkdam Gazetesinin, bilahare Tevhid'in neşrettiği Emir Ali ve Ağahan denilen ve mahiyetleri herkesçe ve bu memleketçe malûm olan, yani okuyup yazmasını bilen her ferdin şu beş sene zarfında mahiyetlerini öğrenmesi lâzım gelen iki herifin mektuplarının neşrinden başka bir sebep göstermediler. Paşa Hazretleri doğrudan doğruya hiyaneti vataniyedir. Bunun için ve bununla meşgul olmak üzere bir İstiklâl Mahkemesi gönderilmek lâzımdır buyurdular. Ekseriyet buna kani oldu ve gönderildi. Nasıl ki İstanbul'a gönderdiğimiz arkadaşlarımız da buna kani olmuşlardır ve bugünkü gazetelerde okuduklarımıza nazaran, buna hükmetmişlerdir. Aynı madde ile ithama karar vermişler veya vermeye hazırlanmışlarıdır. Gazetelerin neşriyatı bunu gösteriyor. Biz bu memlekette İstiklâl Mahkemesinin hedef ve gayesi memleketin kanına, canına bu kadar asırlardan beri uğraşa uğraşa nihayet elde ettiği hâkimiyeti milliye ve Cumhuriyetine karşı herhangi alçak ve namussuz tarafından elde silâh olarak ufak bir taarruz vukubulduğu zaman kafasını ezmek üzere ve elimizde bu zamanda silâh olarak kullanmak ve her yere gönderilmek üzere bulunması ve saklanmasını isteriz. Binaenaleyh buna taarruz vukubulmuştur diye gönderdik. Bu da Hiyaneti Vataniye Kanununun muaddel birinci maddesidir ki, bunu tamamen havidir. Buna maksurdur. Binaenaleyh, bu itibarla, gönderdik ve buna maksur olması lâzımdır. Hatta buna maksur olması için de daha evvel yalnız böyle bir gazetenin neşriyatiyle bir İstiklâl Mahkemesini bütün memleketin merkezi irfanı ve memba medeniyeti addettiğimiz bir memlekete, merkeze gönderdik. Bendenizin kanaatimce orada bizim zabıtamız; binlerce polisimiz, binlerce siyasi memurlarımız, sivil memurlarımız var. Şimdiye kadar gözleri görmese idi, kulakları da mı sağır idi? Seni ve beni takip ile mi meşgul idiler? Niçin memleketin hayatını takibetmediler?

Diğer taraftan, ben ki bu memleketin öz evladıyım, arkamdan it gibi dolaşıyorlar da niçin bunları ve memleketin menfaatini takibetmiyorlar? Casusluk yok deniliyor. Binaenaleyh bendeniz isterdim ki İstanbul polisi ve zabıtasının elimizde mufassal ve müdellel raporları bulunsun. Paşa Hazretleri de bizzat kani olsunlar, böyle bir maddesini değil onbeş maddesini de, tevsii icabeden maddeleri de varsa maaliftihar vicdanımız müsterih olarak karar veriyoruz. Yine de öyle veririz. Nasıl böyle Cumhuriyet için kıskanç davranıyor, gürültü ediyoruz. Eğer böyle beş on kişi bu Cumhuriyeti durdurmak istiyorsa veyl o Cumhuriyete, bütün memleketin ruhundan doğmuşsa...

İSMET PAŞA (Başvekil) (Malatya) — Kimdir öteki, beriki...

VEHBİ BEY (Devamla) — Paşam söylüyorlar.

İSMET PAŞA (Başvekil) (Malatya) — Açık söyle, celsei hafiyedeyiz, biz de üzerimize bir mesuliyet alıyoruz, açık söyleyiniz.

VEHBİ BEY (Devamla) — Söylerim. Binaenaleyh bendenizce bu birinci maddede birinci fıkra üzerine Başvekilin verdiği izahat, zaten Ceza Kanununun birinci, ikinci maddeleri; Zatı Hazreti Padişahi, Zatı Harzeti Hilafetpenahiden ibarettir. Ben bundan başka Ceza Kanununda bir şey göremedim. Karar, orada Zâtı Hazreti Padişahi diyor. Kim hayatına kastederse, kim bilmem ne yapmazsa, kim suikast niyetinde bulunursa... (C) fıkrası budur. Lütfen isterseniz okuyalım. Bir kere bu sekiz on mufassal maddelerin, fıkraların içinde yalnız bir fıkra vardır; Devletin esrarını faşedenler. Zaten birinci fıkra, ki Büyük Millet Meclisince tedvin edilen Hiyaneti Vataniye Kanununun maddei mahsusası tamamen dermeyan edilen esbabı tevafuk ve tetabuk etmiştir. Ben onun haricinde eğer Başvekil Paşa Hazretleri başka mütalaat dermeyan edeceklerse dinleriz. Esbabı mucibesine kendileri kanaat getirirse bittabii Meclisi Âliniz de kanaat getirir. Ona göre madde noksan ise başka madde yaparız. Bu memleketi, bu vatanı kan akıtılmasına meydan kalmadan kurtarırız, çalışır, uğraşırız. Budur bu.

RAGIP BEY (Kütahya) — Muhterem arkadaşlar, hemen hepimizce malûmdur, Fransa tarihi inkı-

labı bizim geçirdiğimiz ve geçirmekte olduğumuz inkılaplarda Fransa tarihi inkılabının da pek büyük bir müşabehet arzettiğini burada kaydile, henüz ruhumuzdaki ihtilâli galeyanların sönmek devri geldiğini ve her halde inkılabatımızı pek ziyade sakınmak iktiza ettiğini dahi ifadeye bile lüzum görmem. Geçenki celsei hafiyede Başvekil İsmet Paşa Hazretlerinin teklifi üzerine, hatırımda kaldığına göre, ikinci defa olarak söz alan muhterem Rauf Beyin bu kürsüden serdettikleri beyanatı üzerine tekrar nazarı dikkati âlinize arzederim. Rauf Beyefendi o kadar uzun ve müeddel bir mukaddime ile, öyle müheyyiç, öyle muselsel beyanatta bulundular ki şerefime yemin ediyorum ki, Konya isyanı vukubulduğu vakit Rauf Beyin beyanatından hâsıl olan teheyyücü o zaman duymamıştım. Rauf Beyefendi o kadar müthiş bir surette tehlikeyi tasavvur buyurmuşlardı, ki hatta hatırımda kaldığına nazaran, ifadelerinin bir parçası şudur : İngilizler bir fikri yüz sene için ileri sürerler. Bir maksadı yüz sene için ortaya atarlar. Fakat bunun dokuzu geçmiştir, doksan biri elyevm bakidir. Ufak bir tehlike memleketimizin hercümercini intaceder. İngilizler şöyledir, İngilizler böyledir.

RAUF BEY (İstanbul) — Öyle demedim.

RAGIP BEY (Devamla) — İfadei âliyelerinizi tashih buyurursanız, zabıtlarda mevcuttur. Şöyle tehlike vardır, böyle tehlike vardır diye beyanatta bulunmuşlardır ve vakidir diye ifadelerinde yüz kere geçmiştir.

H. RAUF BEY (İstanbul) — Hayır, hayır.

RAGIP BEY (Devamla) — Tekrar ediyorum, o gün Rauf Beyefendinin beyanatında duyduğum teheyyücatı, işte şerefime yemin ederek söylüyorum, Konya isyanı vukubulduğu vakit Rauf Beyin o günkü ifadesiyle bugünkü beyanatını istima ettiğim dakikada heyecanım arasında milyonlarca, milyarlarca mesafe vardı. Çünkü tehlike Londra'dan fesat buraya gelinceye kadar çok düşünmek zamanı vardı. Halbuki Konya ihtilali, isyanı üzerinde düşünmek için hiç vakit yoktu. Ben o gün bilhassa Hükümetin kısa beyanatı üzerine Rauf Beyin vasi teşrihatından cidden büyük tehlike karşısında bulunduğumuzu hissettim ve mutmain oldum. Binaenaleyh her halde tehlike gayri mevcuttur, aleyhimize çalışanlar yoktur. Bunu ifade edecek hiç bir arkadaşınız yoktur, kanaatindeyim. Hepimiz bunu daha uzun müddet ifade edeceğiz ve ifade etmek mecburiyetindeyiz. Bunu ifade ettiğimizden dolayıdır ki mütebassır bulunacağız. İstanbul'da, Vehbi Beyin buyurduğu gibi, merkezi irfan olan bir memlekette aynı zamanda membaı fesat olan memlekete bir İstiklâl Mahkemesi göndermek büyük bir mecburiyetin ve büyük bir zaruretin neticesi idi. Fakat efendiler, İstiklâl Mahkemesi tarihine sizin nazarı dikkatinizi celbederim. İstiklâl Mahkemesi tayin olunduğu vakit bilâ kaydü şart vatanın müdafaası hususuna matuf olmak üzere teşekkül etmişti. Çok faydaları görülmüştür. Zaman zaman salâhiyetleri temdit edildi. Hududu salâhiyetlerinin tahdidi nispetinde de tesiri azalmıştı.

Efendiler burada adliyemizi mevzuu bahis etmiyeceğim ve bunu zait addediyorum. Yalnız bir şeyi ifade edeyim ki Rauf Beyefendinin bu kürsüden ben dahi bütün cihanda adliyemizin en yüksek adliyeden bulunduklarını ifade ettim ve Başvekil Paşa Hazretleri de bunu ifade ettiler demişti. Efendiler böyle celsede yüzde beşyüz defa belki fırsat buldukça hepimiz aynı şeyi ifade etmişizdir .O günkü ifadei siyasiye aile meclisinde mevzuu bahis olamaz. Burada ifade edilecek hakikat başkadır. Bu memlekette hiç bir fert yoktur ki en adisinden en alâsına kadar seve seve, gönlünün, kalbinin arzusiyle mahkeme kapılarına gitmiş olsun. Çok temenni ediyorum ki bu hakikat bir tahkikattır. Bunu bilmez isek bu yaranın tedavisi çaresini dahi düşünmeyiz. Bunu bileceğiz ki bugün mahkemelerimiz muhtacı ıslahtır. Mahkemeler bizim arzu ettiğimiz şekilde bir dava rüyet edemiyor. Bir cürmü meydana çıkaramıyor. Artin Cemaller hâlâ geziyor. Bundan çok az zaman evvel maziye inkilap etmiyen, hepinizin de gözünün önünde binlerce cinayet yapan, yevmiye binlerce, yüzbinlerce şenaat irtikâp etmiş, cinayet irtikâp etmiş insanlar bugünkü mahkeme huzuruna gidiyor ve alnını açe açe mahkeme kapısından çıkıyor ve ben de vatanperverim diyor. Onun içindir ki, bu zarurettir ki İstiklâl Mahkemesinin İstanbul'a gönderilmesini istilzam etti. Fakat efendiler bendeniz şuna sureti katiyede kaniim, ki İstiklâl Mahkemesinin salâhiyeti vasi olursa hizmetlerinin neticesinde faidei umumiye dahi o nispette şâmil olacaktır. Salâhiyetleri lüzumundan fazla kasredilir, onlar bir karikatür haline getirilirse o mahkemeleri şimdiden geri çekmek lâzımdır. Veyahut göndermek kabahattir. Binaenaleyh İstiklâl Mahkemesi diye emniyet edip gönderdik. O mahkeme vazifelerini hüsnü ifa edebilecek derecede salâhiyetlerini de vasi vermeliyiz ki onun faaliyetinin neticesini görelim. Aksi takdirde bugünkü İstiklâl Mahkemesinin gitmesi ile gelmesi bir karikatür mahiyetini geçer efendiler. Evet Vehbi Beyefendi merkezi medeniyet olan İstanbul aynı zamanda merkezi mefsedettir. İstanbul'da bir

cürmü meydana çıkarmakla ve Kastamonu'da bir cürmü çıkarmak müsavi midir efendiler? (Hayır sesleri) Çok derin tetebbüatla, tetkikatla, tahkikatla işin içerisine girişilmek lâzımdır. Onun elini, kolunu al, salâhiyetini al ve sonra onu bir karikatür haline getirdikten sonra haydi sen bu işi yap demek doğrudan doğruya Meclisin şerefiyle, haysiyetiyle oynamaktan başka bir şey değildir. Zira bunu böyle yapmaktan ise bugün bir karar verip gelin buraya efendiler orada vazifeniz yoktur. Kanaat bu dakikada değişmiştir demek en hayırlı bir iş olur. Yoksa salâhiyetsiz İstanbul'a bir İstiklâl Mahkemesi göndermek en kudretli, en müşkül zamanlarımızda elimizde en keskin silâhımız olan mahkemeyi büsbütün çiğniyerek cibre haline getirmekten başka bir mana ifade etmez. Binaenaleyh bugün İstiklâl Mahkemesinin iktiza ettirdiği salâhiyet ne ise onu vermek lâzımdır ve esasen İstiklâl mahkemelerinden de mazide bu millet bu suretle fayda görmüştür. Aksi takdirde zarar görülmüştür.

HAMDİ BEY (Bozok) — Efendim, Müşterek Encümenin tanzim ettiği mazbatada ekseriyetin izhar ettiği rey ve bütün rüfekayı kiramın bu kürsüde iradettikleri mütalaat hep vatan hissiyle, hep vatanın selâmetini temin düşüncesiyle iradedilmiş mütalaatı âliyedir, ki hepimizin içtihadı şayanı hürmettir. Fakat şayanı kabul olmıyabilir. Bir zatın içtihadını kabul etmiyelim diye diğer bir zata karşı iğbirar vukubulmak caiz değildir. Musa Kâzım Efendi İstiklâl mahkemeleri hükümlerinin kati olması hasebiyle vasi salâhiyet verilemez söylediler. Bu mesele başkadır. İstiklâl mahkemelerinin ita ettikleri hükümleri kati olup olmaması meselesi burada mevzuu bahis değil, Musa Kâzım Efendinin fikrince İstiklâl Mahkemesi hasbelbeşer yüzde bir hata yapsa bile bu salâhiyeti kati olduğu için bu hata kabili tashih değildir. Binaenaleyh (C) fıkrasını vermiyelim diyor. Halbuki encümenin verdiği (B) fıkrası her halde idamı mucip bir cürümdür. Hiyaneti vataniye mücrimleri idam olunur. (C) fıkrası ise ve 48 nci maddeden altmış altıncı maddeye kadar temadi eden ceraimdir ki bunda idam yoktur. Kalebentlik, kürek cezaları ilahiri gibi birtakım muhtelif cezalar vardır. En şiddetlisini İstiklâl Mahkemesine verdikleri halde ondan daha hafif olan (C) fıkrasını vermemekte hiç bir sebep yoktur. İstiklâl Mahkemesinin İstanbul'a gönderilmesine sebep olan Ağa Han, Emir bilmem kimlerin mektupları. Bu mektuplar Türkiye Cumhuriyeti ile Büyük Millet Meclisinin meşruiyeti aleyhinde birtakım ifsadatı mucip olmasıdır. Bu ifsadat Devletin emniyeti dahiliye ve haricıyesini ihlâl etmek ihtimalinden kurtulamaz. (C) fıkrası da bu ihtimali selbetmek imkânı yoktur. İstanbul'a gönderilen İstiklâl Mahkemesi vazaifinden (C) fıkrasını ihraç etmek, İstiklâl Mahkemesi iş görmesin demektir. (C) fıkrasına şey ederek adliyeye vermek meselesi... O da başka bir meseledir. Mademki İstiklâl Mahkemesini oraya bu mektuplar meselesinden dolayı gönderdik. Türkiye Cumhuriyetinin ve Büyük Millet Meclisinin meşruiyeti aleyhindeki ceraimi tahkike memurdurlar. Bu ceraim bittabii Devletin emniyeti hariciye ve dahiliyesini ihlâl eder ve bundan kurtulamaz. (C) fıkrasının o salâhiyetten ihracı katiyen caiz değildir. Bendeniz bu fikirdeyim.

REİS — Efendim müsaade buyurursanız on dakika istirahat etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

Kapanma Saati 3.35

ÜÇÜNCÜ CELSE

Küşat Saati : 4

REİS : Fehmi Beyefendi

KÂTİPLER : Mahmut Bey (Siirt), Rüşen Eşref Bey (Kaharahisarısahip)

REİS — Efendim celsei açıyorum.

Söz Başvekil İsmet Paşa Hazretlerindir.

REŞİT AĞA (Malatya) — Reis Beyefendi söz istemiştim.

REİS — Efendim Başvekil Paşa Hazretleri söyleyin, badehu zatıâlinize söz veririm.

İSMET PAŞA (Başvekil) (Malatya) — Muhterem efendiler, heyeti celilede bugün mevzubahis olan

muhtelif nukatı nazar hakkında ve asıl mevzuu müzakereyi teşkil eden İstiklâl mahakiminin vezaifi hakkında maruzatta bulunacağım.

Söze başlarken Rauf Beyefendinin teessürle mevzubahis ettikleri bir meseleyi, hafi celselerde işaat meselesini, ben de mevzubahis etmek isterim.

Gerek hususi, gerekse Meclisin resmî celselerinde hafi olarak yaptığımız içtimaattan intişarat vâki olmuştur. Hâkimiyeti Milliyenin bir fıkrasını bu hususta istişhat buyurdular, Arkadaşlar, insafınıza müracaat edeyim, hafi celselerden vukubulan intişarat daima bizim noktai nazarlarımız, hükümetin noktai nazarları aleyhinde olmuştur. Hiçbir zaman sir sahibi insafın hatırından geçmezki, vukubulan intişarat herhangi bir suretle hükümetin neşretmek istediği bir maksada faydalı olmuştur. Bilâkis hafi celselerin intişaratından en çok müteallim ve müteessir olan benim, biziz. Herhangi hafi bir celsede bizim noktai nazarımız aleyhinde mülâhazat serdedilmiş ise, gayet tabiidir, büyük ve güzide heyetlerle muhtelif noktai nazarlar dermeyan olunmak gayet tabiidir. Fakat hafi celselerin müzakeratının intişaratı, bizim noktai nazarımız aleyhinde ve bizzarur biz müdafaasız vaziyette iken neşriyat yapılmıştır. Onun için hikâye kabilinden bir şey arz edeyim.

Lozan'da heyeti murahhasa arasında otururken bütün heyetlerin, konferansın bir tebliği resmî neşretmesi mukarrer idi. Müzakere olacak, o günkü müzakerede ne cereyan etti ise bir tebliği resmî neşredilecekti ve muhtelif milletler ayrı ayrı tebligat yapmayacaklar. Kemalî dürüstî ile bu noktai nazarı ben muhafaza ettim. Her heyeti murahhasa müşterek ve mübhem bir tebliği resmî yaptıktan sonra çıkar çıkmaz her biri ayrı ayrı propaganda yaparlardı. Her içtimada ben de aynı usulü tatbik etmeyeyim diye bu kararı tekrar tatbik ve tashih ettirmeye çalıştım. Teyit ve tasrih ederler, tekrar neşrettirirlerdi. Bu, o demektir ki biz neşredeceğiz ve noktai nazarlarımızı her yerde intişar ettireceğiz, fakat yalnız Türkler neşretmesinler.

Hafi celselerin intişarında, şimdiye kadar gördüğümü mahiyete nazaran, hafi celseler faydası yalnız hükümet aleyhinde kullanılmaktadır. Hükümet neşretmesin yalnız biz ifşa edeceğiz ve biz kaçıracağız. Ne idi o; bir ziyai hakikat sözü ve hatta ne idi o, İstiklâl mahkemesinin teşekkülüne dair olan müzakeratın tarzı işaesi... Buradan İstiklâl mahkemesi çıkmış, ben İstiklâl mahkemesine riyaset ederek içtima yapmışım. Ben bunu yapar mıyım? Ve bunu herhangi bir arkadaş ve herhangi bir hükümetin noktai nazarını terviç eden arkadaş yapar mı ve benim menfaatim var mıdırki şu arkadaşın bu arkadaşın benim serdettiğim - bizim sedettiğimiz - noktai nazara mugayir bir fikir dermeyan ettiğini izhar edeyim? Bilâkis benim menfaatim hafi celselerden bir şey sızdırmayarak yekpare karar verildiğini, Meclisin karar verdiğini, izhar etmektir. Hem müteceviz, hem mazlum rolünü oynayan hafi celsenin müzakeratını, intişaratını yapanlardan tamamen mutazarrır ve tecavüz uğramış adamlarız.

Rauf Beyefendinin teessürlerine iştirak ederiz. Çok rica ederimki hafi celselerin neşriyatını, bunu sıkı bir surette muhafaza etmek isteyenler aleyhine bir silah olarak kullanmasınlar.

Bir noktai nazar daha serdolundu. Ona da cevap vermek isterim. Adliye Vekili bu kürsüye çıksın, Adliyemizin ve polisimizin muktedir veya gayri muktedir olduğunu ve bu işi yapmağa muktedir veya gayri muktedir olduğunu sarahten söylesin. Arkadaşlar, bu da hükümeti bir çıkmaza sevk etmek demektir. Biz yeni bir kanun teklif etmiyoruz. Büyük Millet Meclisinin vaz'ettikleri kanunu tatbik ediyoruz. Bu kanunda - elimizde mevcut bulunan kanunda - Adliye makinasının işlemediği, şayanı emniyet olmadığı zaman istiklâl mahkemesi gönderilir veya idarei örfiye ilân edilir gibi bir kayıt var mıdır. Veya öyle bir kayıt olmasına ihtimal mutasavver midirki, böyle bir talep dermeyan buyuruluyor? Her halin kendisine mahsus bir tetbiri vardır. Kanuniyet ve gayri kanuniyet ne vakit olur? Eğer bir hali hususi için size her hangi ayrı bir kanun teklif etmekle huzurunuzda arzı vucut edersek, o zaman mevcut olan kanunların ademi kifayetini teslim etmiş oluruz. Vaz'etmiş olduğumuz, aylardan beri ve bütün cihan karşısında kabul ettiğiniz ve neşrettiğiniz bir kanuna istinaden sizden tetbir ve karar talep ettik. Onun için bidayet mahkemesinin kararını, istinaf mahkemesi nakzederse ve sizin bidayet mahkemeleriniz musib karar vermekte muhti midirler? İsabet ediyorlar mı, etmiyorlar mı, derseniz musib olur mu? Kanunun tayin ettiği salahiyetteler ve şekiller olduğu gibi meşru ve makuldur. Onun için Polisimizin, Adliyemizin her hangi bir suretle ifayı vazife edip etmediği tarzında bir ifadeyi bizden talep edemezsiniz. Bu kanaatte değiliz, tamamen aksi kanaatteyiz. Adliyemizin cihan karşısında ilân ettiğimiz gibi, sizin huzurunuzda da onun mesuliyetini hâmiliz. Adliyemiz mükemmeldir, işlemektedir, işliyecektir ve en mükemmel adliyedir ve olacaktır. Bu, Büyük Millet Meclisi kanunları olarak - Medarı istinat ve takip

edilmek üzere elimize verdiğiniz her hangi bir kanunun kıymetini küçültmek demek değildir. O, başka bir kanundur, bu başka bir kanundur. Mademki kabul ettiniz, mademki neşrettiniz meşrudur ve yerindedir. Ben Başmurahhas olarak Lozan konferansında Adliyemizde müdahele veya Adliyemizin her hangi bir memleket Adliyesinden noksan olduğunu kabul etmek telekkisinde değilim. Orada değildim ve bu gün burada da değilim. Cevabı gayet basittir. Lozan konferansında Adliyemizin şayanı emniyet olduğunu iddia ettiğim zaman Büyük Millet Meclisinin istiklâl mahakimi mevcut ve kanuni malum idi. Dünya ve ben bunu bilerek ona istinat ederek bu davayı dermeyan ediyordum. Bu gün vaziyet başka değildir. Her millet kendi idaresi için kanunlarını ihtiyacına göre kabul ve tatbik etmek hürriyeti tamamesindedir. İstiklâlin manası zaten budur. Heyeti celile istiklâl mahkemesi göndermek veya istiklâl mahkemesine vazifei tatbikiye vermek suretiyle bizim Adliyemizi çürüteceğimiz tarzında bir telekkiye düşmek için sebep yoktur. Konferansda olsun, dahilde olsun Adliyemiz hakkında yaptığımız beyanat beslediğimiz ümitlere sarahaten, delaleten hiç bir suretle şüpheyi müstelzim olmaz. İstiklâl mahakimi kanunu Büyük Millet Meclisinin ilân ettiği İstiklâl muhakimi kanunu, burada yazılmış olan mevad ve ahkâmı dairesinde tatbik olundukça Büyük Millet Meclisinin malûm ve müntesir olan kanun vardır ve caridir. Adliye bundan ibarettir. Usul hakkında muhtelif ahvallere ait bir noktayi daha arz etmek isterim.

İstiklâl mahkemesinin vazaifinin tahdidi mevzubahis oluyor. Müsaade buyurursanız huzurunuzda kanunun tabirini kullanayım. İstiklâl mahkemesinin dördüncü maddesinden: «Büyük Millet Meclisi lüzum gördüğü yerler için üçüncü maddede muharrer vazifeden bir kısmının istisnasına karar verebilir». Büyük Millet Meclisi lüzum görürse İstiklâl mahkemesinin vazifeleri olan mevaddan bir kısmını istisna kılabilir. Binaenaleyh istisna mevzubahis. Şimdi asıl meseleye geliyorum. İstinat edeceğimiz maddeler nelerdir? İstiklâl mahakimi kanununun birinci maddesi İcra Vekilleri heyetince gösterilen ve Büyük Millet Meclisince ekseriyeti mutlaka ile verilecek karar iledir. Binaenaleyh huzurunuzda hükümet olarak size lüzumunu arz etmek mecburiyetindeyim ve bunu arz etmiştim. Muhtelif beyanatta zaten ifadatım noksandır. Noksandan biri de ifadatımı layıkiyle arz edememişimdir. Anladımki maruzatım arasında heyeti Vekilece gösterilecek lüzumu layıki ile teşrih edememişim. Müsaade buyurursanız tekrar edeyim. Dedimki. Gazetelerde manzurunuz olan bir mektubun iki mektub halinde intişar etmesi; biri Başvekile, diğeri Reisi Cumhura yazılmış bu iki mektubun suretleri intişar etmiş. Ben bana ait olan mektubun muhteviyatına ittila kesbetmeden bunu gazetelerde gördüm. Hiyaneti Vataniye Kanununun muaddel birinci maddesi mucibince 1 Teşrinisâni kararı hilafına neşriyat yapan haini vatan ad olunur. Bunu da okuduğumu hatırlıyorum. O halde bir hiyaneti vataniye cürmü karşısındayız. Yalnız her hangi bir hiyaneti vataniye cürmünden daha farklı bir cürüm vardır. Bu farkı arz edeyim. Fark, dahil ve haricin ecnebi tebaasının, bir ecnebi devletine derecei sadakati malum ve mücerrep olan iki adamın hariçten gönderdikleri mektubun neşri suretinde tezahuratmıdır muhterem efendiler? Zabıtları okudum. Kanaati mahsusa ile düşünerek söylenilen sözler güç unutulur. Aynen derhatır ediyorumki hariç ve dahilin iştirâkı suretinde tezahur eden bu hiyaneti vataniye cürmünde hariç ve dahilin derecei iştiraki, vüs'atı ve şümulü meçhuldu. Sarahaten söylediğim budur. Bu gün de meçhuldur. Muhterem efendiler, hariç ve dahilin derecei iştiraki meçhul olan bir hiyaneti vataniye cürmünde emniyeti hariciye ve dahiliyemize taalluk eden mesaili mütalaa etmekden nasıl men edebiliriz? Mevzuu bahis olan mes'ele benim mecliste teşrih ettiğim hiyaneti vataniye cürmünü her hangi bir hiyaneti vataniye cürmünden fark ettiren noktai mütebarize budur. Hariç ve dahilin iştirâkile bir manzara görüyoruz. Derecei iştirak nedir, mahiyeti nedir? Meçhuldur. Nasıl malum olur? Mahkeme tahkik edecekki o zaman malûm olabilsin. Başka türlü malûm olması melhuz mudur? Binaenaleyh huzurunuzda teşrih ettiğim davanın tarzı teşrihi (C) fıkrasında devletin emniyeti hariciye ve dahiliyesini ihlal edenler hakkında muamele cereyan eder. Ceraim fıkrası tabiaten kendiliğinden ithal edilecektir. Bunu istisna etmek, nefsülemirde istiklâl mahkemesi izamına müsaade etmemeği, İstiklâl mahkemesinin izamına fiilen ve ameliyatta vücuda getirmemek demektir. Ya İstiklâl mahkemesi gönderiyoruz. Esbabı mucibeyi tatbik edeceğim ve onun üzerine muhakeme yapacağız ve yahut İstiklâl mahkemeleri göndermiyoruz. Muhterem efendiler, bir devletin beka ve hayatı kanunun hakiki olarak tatbikına muallaktır. Hem kanun tatbik ediliyor, görürüz: hem de kanunu tatbik etmemek için, tatbikatı sıfır yapmak için vaziyet almak memleket için mahza tehlikedir. Kanun şeditir, kanun fenadır. İyi. Kanun ya tatbik olunur, ya tatbik olunmaz. Tatbikatta ferahı, ihmal ve zaaf olamaz. Ancak bu sayede kanunlara hürmet ve memlekette

beka ve istikrar temin olunabilir. Muhterem arkadaşlarım derhatır buyururlarki bize ait olan hususi mektublar gazetelerde nasıl intişar etti bilmiyoruz. Ne suretle bu gazetelerin eline geçtiğini bilmiyoruz. Efendiler, eğer siz asker ve siyasi casusluk ve suikasdı siyasi bu salahiyeti ve maddeleri bu mahkemeden alırsanız benim mektublarımın başkasının eline geçtiğini nasıl tahkik ettireceksiniz? En basit teferruattan bahsediyorum. Bunun bir hattı ilerisi mü-ellah sui kast olduğunu sarahaten sö ledim. Ben siyasi sui kastı, davayı teşrih ederken söyliyorum ve siz (C) maddesinde askeri ve siyasi casusluk, sui kasdı siyasi bunu çıkarırsak eğer teşhihi davada sarahaten söylediğim her hangi hiyaneti cürmünden mevzubahis olan cürmü. teşrih ettiğim gibi arz ettiğim delaili nazarı dikkate almamış oluyorsunuz.

Arkadaşlarıma bir vesveseyi de tatmin etm k isterim. İstiklal mahkemesi gönderiyoruz. Nasıl telakki ediyorlar? nasıl telakki edeceklerini size fiilen söyliyeyim. Nasıl dahilde kanun kuvveti Büyük Millet Meclisinin kabul ve tatbik ettiği kanunları tatbik etmek için ciddiyet ve nihayetine kadar ısrar edilen medarı emniyet ve medarı istikrar olacak vasıta ise, hariçe karşı memleketin kuvvetini ifade eden de yalnız budur. (Doğru sesleri) Cumhuriyet ilân olunmuş, saltanat ilga edilmiş ve l teşrinisâni kararı ile idarei devletin vaz'iyeti, esasları kurulmuş. Bu karar Cumhuriyet kararıdır. Olgun mudur, kuvvetli midir? Memleket ve Büyük Millet Meclisi Bu kanaatları muhafaza etmek için son derece hassas ve muakkib ve sert midir? Dünyanın baktığı budur. Avrupanın bakdığı budur. Kurulan idare devam edecek gibi kuvvetli midir? Evvela buna bakar, ondan sonra medeni ve tekâmülî olan safha kullandıkları tedabir kanunlarında muayyen ve millete malûm ve münteşir olan kavait midir. Her ikisini temin ediyoruz. Büyük Milleet Meclisi şu şu şekilde herkes serbest bırakıyor. Cumhuriyetin riyasetine ve idarei devletin esasına tealluk eden bir mes'elede, hatta büyük bir devlete mensub olan adamlar dahi dahil olduğu halde, heman ve derhal öyle büyük bir kuvvete karşı gözü pektir. Böyle bir vaka»aya derhal vaz'iyed ediyor, büyük bir kuvvettir, denmelidir. (Bravo sesleri ve alkışlar)

Efendiler, Lozan muahedesine göre İstanbul tahliye olundu, bütün donanmalar çıktı. Derhatır buyurursunuz, ki 31 Kânunuevvele kadar her devletten bir kruvazör ve iki torpido kalacaktı. İstiklâl mahkemesi göndermek, eğer şey olsaydı, her hangi bir suretle memlekette zaaf ve teşevvüşü mucib olsaydı ve kanunsuzluğu ifade etseydi muahedenin tatbikatında bir fark olmak lâzım gelirdi. Fark bilakis lehimizde olmuştu. Devletler, hattı hareketlerini tebdil etmişdi. (Barova sesleri) 31 Kânunuevvelde topraklarımızı terk edecek olan kruvazör ve torpidolar o gün 15 Kânunuevvel de geri alınacaktır, dedik. Bu, Cumhuriyetin kuvvetidir ve Büyük Millet Meclisinin azim ve salabetinin kuvvetidir. (Bravo sesleri ve alkışlar) Aylardan berri malum olan emri hayre iane için Hindistana bir heyet gönderelim diye ter ter tepiniyoruz. Şunu söyledim olmadı, bunu söyledim olmadı. Hintli Ağa Han ve Emir Ali mektub gönderdi. Onların müdahalesini ve onların müdahalesine uyanları siz azimkâr kararımızla poze ettiniz, ce'ab verdiler bana, heyet gidebilir. Hindistan heyeti gidecektir. Anlıyor musunuz arkadaşlar? Dahili kuvvet olarak ilân ettiğiniz Cumhuriyetin ve kuvvetin muhafazası için son derece hassas ve son derece sert olduğumuzu ısrar ve isbat etmemiz icabeder. Memleketiniz için, memleketinizin dahili ve harici hayatına zehrolan, semmi katil olan za f ve anarşidir. Bundan ihtiraz ederek..

YUSUF AKÇORA BEY (İstanbul) — Hay h y.

İSMET PAŞA (Devamla) — Yoksa Büyük Millet Meclisinin ilân ettiği kanunları tamamen tatbik etmelidir. İcabederse kanunları son derece tatbik etmelidir. Son derece müteassıbane tatbik etmek için, takib etmek için, hiç bir fikri mahsusa tabi olmayarak salabet, metanet ve dikkat, bunu temsil ve izhar ettikçe; daima kuvvete ve daima istikrara ve daima terakkiye doğru yürüyeceğiz. Bu vezaif üzerindeki Büyük Millet Meclisinin ledelicab istisna buyuracağı vezaifi mütalaa ediyoruz. Arz ettim ki hiyaneti vataniye, benim burada teşrih ettiğim hiyaneti vataniye cürmü. Devletin emniyeti dahiliye ve hariciyesiyle askeri ve siyasi casusluk ve sui kasti siyasi ile murtabıttır. Derecei irtibatı, derecei ihtilâtı meçhulümüzdür. Bu meçhuliyeti tavzih edecek mahkemedir. Biz'm serdettiğimiz esbabı mucibe üzerine ve gösterdiğim lüzum üzerine İstiklâl Mahkemesinin gönderilmesine karar verilmiş ise, bizim gösterdiğimiz esbabı mucibeden bu üç madde gayri kabili tefriktir. Binaenaleyh (B) maddesi (C) ve (D) maddesi İstanbul İstiklâl Mahkemesi için Heyeti Celileden evvelce vaki olan istirhamımızdı ve bu gün de istirhamımızdır. Bu olmadıkça İstiklâl mahkemesinin ifayı vazife etmesine imkân yoktur.

Şimdi diğer noktaya geliyorum, mabat noktalara geliyorum. Bu Büyük Millet Meclisi İstanbul İstiklâl mahkemesinden berveçhi ati vezaifi istisna etmiştir, diyeceğiz. İstiklâl Mahkemesi teşekkül ederken ve İs-

tanbul'a giderken ve orada ifayı vazife ederken daima dikkatle naspı nazar ettiği bir nokta vardır. O noktayı müsaade buyurunuz arz edeyim. Biz yeni bir hadise üzerine yeni bir kanun teklif ve ilân etmedik. Mevcut bir kanunu, mevcut bir kanunun tatbikini teklif ettik ve Büyük Millet Meclisi mevcut bir kanunun tatbikini emretti. Noktai nazar budur. Her hangi bir suretle şeklen veya mugalataya getirerek dahilde ve hariçte yeni bir kanun ilân etmişler; manzarasına daima mani olmaya çalıştım ve mani olacağım. Onun için usul ve merasimde bu noktaya dikkate mecburuz. Şimdi her hangi bir nokta istisna buyurulursa. o halde diyeceğiz ki, İstiklâl muhakimi kanunundan filan İstiklâl mahkemelerine verilmiş olan vezaiften filan madde mucibince verilen vezaifi İstiklâl mahkemesinden istisna ediyor. Eğer benim teşrihatımı Heyeti Celile lütfen nazarı dikkate alırsa bir an için farzedelim - O halde istisna edilecek nıkat neler olmalıdır? Şimdi diyeceğiz ki, daima nazari ve farazi olarak söylüyorum, Heyeti Celile nasıl verirse öyle olacaktır. Kimsenin müdahaleye hakkı yoktur.

Şimdi eğer benim dava teşrih ettiğim tarzda kabul ve tasvib buyurulursa ilân edeceğimiz maddeler şunlar olacaktır.

Büyük Millet Meclisi İstanbul'a gönderdiği İstiklâl Mahakiminin salâhiyet ve vazaifinden asker ailelerine vaki olacak taarruz ve tecavüz maddesini istisna etmiştir. İstanbul'da zaten az asker vardır. Seferberlik de yoktur. Bu kaydi ister kabul buyurunuz; ister kabul buyurmayınız, ister istisna ediniz. fakat Büyük Millet Meclisi tarafından memlekete karşı İstanbul'a İstiklâl mahkemesi gönderilmiş ve asker ailelerine taaruz ve tecavüz mesailini istisna etmiş, bu, halka ve köylüye, herkese zayıf gösteren bir noktadır. Bunu istisna ediniz diye teklif yapmam. Bunu hatıra olarak arz ediyorum.

Diğer (B) maddesine geliyorum. İstisna arasında seferberlikte tedariki vesaiti nakliye komisyonlarının suiistimalat ve mesayisi hakkında bilmem ne seferberlik resmen ilga olunduğu için madde tabiatiyle varit değildir. Bunu Büyük Millet Meclisi istisna etmiştir veya ithal etmiştir demekle hakikatte hiç bir şey tebeddül etmiş olmayacaktır. İster kabul buyurunuz, ister istisna ediniz.

(D) maddesine geliyorum. Diyor ki ihtilasta bulunan ve rüşvet alan bilumum memurini mülkiye ve askeriyeyi ve bunlara her hangi sınıftan olursa olsun ihtilas ve vesatet eyleyen.. Büyük Millet Meclisinin istisna ettiği mevat arasına bunu da ilâve edeceğiz. Muhterem arkadaşlarım, idarei Devlete mülki veya askeri ika edilen hırsızlık, idarei devlette hırsızlık düşmanların azmanıdır ve belaların eşnaıdır. Bu kanaatteyim. Bunu samimiyetle ve ciddiyetle kabul ve takip edeceğiz. Buyuracaksanız, ki bunun kanunları ve ayrıca maddeleri vardır, asla şundan bundan bahsetmedim ve bugün de bahsetmiyorum. Mülkiye ve askeri memurinin rüşvet ve ihtilâsı için İstiklâl mahkemesi gönderelim demedim. Fakat muvacehei millette ve muvacehei âlemde, İstanbul'a bir İstiklâl mahkemesi gönderilmiş ve bunun vezaifinden, memurinin rüşvet ve ihtilası istisna edilmiş manzarası vermeği muvafık bulmadım, mahzurlu gördüm. İster kabul buyurunuz, ister istisna ediniz. Hükümet bu maddenin istısnası teklifine mütecasir değildir. (Bravo sesleri) Meclisin itibarı noktai nazarından manevi olarak düşünürüm ki - müsaade buyurunuz, samimiyetle ve kemali ehemmiyetle söylerim ki, Meclis izam ettiği İstiklâl mahkemesini sert, seri ve âdil vezaifi ifa için gönderdi. Evet sert, seri ve âdil icraat için gönderdiğimiz İstiklâl mahkemesi vezaifinden vezaifi içerisinden rüşvet alan, suiistimal eden mülki ve askeri memurinin istisna ettiğini ilân etmesin. Karar ve salâhiyet kendisinindir. Bu, bir hükümet meselesi değildir. Fakat bunu istisna ediniz diye asla teklif etemiyorum. Belki esbabı mucibemde de yok idi, bugün de yoktur. Fakat istisna meyanına bunu da ithal ediniz demeye cesaret edemedim.

İkinci cihete geliyorum. Nüfuzu memuriyetinden istifade ederek halka zulüm ve işkencede bulunan memurini mülkiye ve askeriyeyi muhakeme etmek, aynı meseledir. Takriben ihtilasta bulunan memurini mülkiye ve askeriye vaziyetinde bulunan adamlar idi. Bunlar için maruzatta bulunduğum zaman istisna ediniz tarzında bir teklif yapmadım. Fakat kabul ederseniz minnettar ve müteşekkirim. Kanaatime mutabıktır. Hiç olmazsa bu esnada bir iki cürüm bulurlar ve şiddetle tecziye ederlerse bu itiyatta bulunan adamların, erbabı ceraimin zihinlerinde her hangi bir intibah tezyid edilir; kökleşir. Bu mesele bitti.

(A) maddesi kaldı ki (bu da firar ve firara teşvik) ve saireden ibarettir. İstanbulda hazari vaz'ulceyiş vardır. Artık firar meselesi ve saire bulunan, yani firar meselesi ve firara teşvik meselesi mevzuu bahis olmaz. Eğer hakikaten siyasi tertipler, siyasi suikastlar vasi mikyasta var ise ve mahkeme bunu çıkarırsa bunun şuraya buraya dal budak salması ihtimali vardır. Hepinizin tecrübesi vardır. Hepiniz görmüşsünüzdür ki böyle kuvayı müsailahaya el atmaya çalışmadan hiyaneti vataniye cerairninin tertibatı, harici ve

dahili tertibatı siyasiye olmaz. Binaenaleyh mahkeme yaparken ihtilatat görürse zaten belirecektir. Buna da karar verip vermemek elinizdedir, karar verip vermemek takdirinize muhavveldir.

Şimdi efendiler, geçen gün serdettiğim lüzum üzerine Hükûmetin serdettiği lüzum üzerine Meclisi Âlice tasdik olunmuştur. Geçen gün teşrih ettiğimiz esbabı mucibede ve bugün tasrih ettiğimiz esbabı mucibede mündemiçtir. Bu esbabı mucibede Hiyaneti Vataniye Kanununun muhtevi olduğu ceraimi ve Devletin emniyeti haricîye ve dahiliyesini ihlâl edenler hakkında kanunun birinci babının birinci ve ikinci fasılları ki, ceraimi ve suikasti siyasî ceraimini istisnaya mütehammil değildir. Bizim serdettiğimiz esbabı mucibe ve mevzuubahis olan davayı tarzı teşrihimiz bu üç vazifeyi muhtelit olarak huzurunuza arzetmiştik.

Diğer maddeleri, diğer vazifeleri istisna etmekde, etmemekde yeddi ihtiyarınızdadır. Bendeniz ise istisna etmekte herhangi bir fayda tasavvur etmem. Eğer tahdit namı altında istisna olan bu üç vazife (B, D, C) fıkrası ihtilâl mahkemesine verilmiş ve mabaadı çıkarılmış olursa maksat hâsıl olur ve hükûmetin noktai naazrında da maksat hâsıl olacaktır.

Fakat diğerlerini istisna etmekte, tekrar nazarı dikkatinizi celbediyorum ki, hiç bir fayda yoktur. Çünkü halkta ve köylüde, şurada, burada, «Büyük Millet Meclisinin yüksek itibarı noktai nazarından teklif edeceğim» büyük tesiri olur. Asker ailesine taarruzu şayanı ehemmiyet telakki etmemişler tarzında olan telakkiyi şayanı ehemmiyet bulmam. Çünkü İstanbul'da zaten asker ailesi yoktur ve taarruz yoktur. Fakat bilhakkin şayanı ehemmiyet telakki etmemiştir diyerek Büyük Millet Meclisinin itibarına toz konduramam. Ben buna cesaret edemem. Maruzatım bundan ibarettir.

Biz serdolunan esbabı mucibe ile Devletin ihtiyacı ettiği kanunlardan birini tatbik etmeye karar verdik. Ya karar verdik, veya karar vermedik. Eğer karar verdik ise karar verdik diyelim. Karar vermiş görünelim. Yoksa onu tatbikte imhal edemeyiz. Böyle bir vaziyeti kabul edemeyiz. Böyle bir mesuliyeti deruhte edemeyiz ve böyle bir mesuliyeti kabul edemem. Teşrih ettim, esbabı mucibe dermeyan ettim. Kabul buyurunuz. Evvel emirde onun tatbikatı için Heyeti Celileden istirham ederim. Onun tatbikatına imkân ve fırsat versin. Eğer bu imkân bahşedilmezse Heyeti Celilenin beklediği gaye hâsıl olmamış olur.

Halbuki o gayenin hâsıl olması daima bizim tahtı mesuliyetimizdedir. Serdettiğimiz esbabı mucibe üzerine ilk tezahüratta verdiğiniz kararın ilk tezahüratta memleket için kuvvet ve memleket için salâbet ifade eden netayici arzetmiştim. Kaviyyen eminim ki, vereceğiniz kararlar memleket için daima kuvvet ve salâbet ve Cumhuriyetin hariçteki müdafaası ve dahile ve harice emniyet ve binaenaleyh netayici hayriye temin edecektir.

REİS — Şakir Bey müşterek encümen namına maruzatta bulunacaktır.

ŞAKİR BEY (Müşterek Encümen Reisi) (Çanakkale) — Efendim, Müşterek encümen namına huzuru âlinize arzetmiş olduğumuz mazbatanın ne gibi nokatı nazar dahilinde tanzim edildiğini arzetmek üzere kürsüye geliyorum.

Malûmu âlinizdir ki, 8 Kânunuevvel celsei hafiyesinde Hükûmet namına Başvekil Paşa Hazretleri tarafından İstanbul'a bir İstiklâl mahkemesi gönderilmesi lüzumuna dair Heyeti Celileye teklifte bulunulmuştur ve Heyeti Celile Paşa Hazretlerinin böyle bir istiklâl mahkemesinin İstanbul'a gönderilmesi lüzumuna dair mütalaatını dinledikten sonra onları nazarı dikkate alarak, İstanbul vilâyeti ve hududu dahilinde ifayı vazife etmek üzere bir İstiklâl mahkemesi intihap ve oraya izam etmiştir.

Aynı celsenin sonlarına doğru Karahisarı Şarkî Mebusu muhteremi Ali Sürurî Efendi hazretleri tarafından İstiklâl mahakim kanununun dördüncü maddesine tevfikan İstanbul'a gönderilecek olan İstiklâl mahkemesinin ne gibi vezaifle mükellef olması lâzım geleceğinin tespit hakkında bir teklifte bulunulmuştu ve bu teklifin nazarı dikkate alınacağı makamı Riyasetten ifade buyurulmuştur. Ali Sururi Efendi hazretlerinin teklifini teyiden bilahare Erzincan Mebusu muhteremi Sabit Bey tarafından Heyeti Celileye takdim olunan takrirde aynı noktai nazar ileri sürülerek İstanbul'a gönderilmiş olan İstiklâl mahkemesinin hudud ve vazaifinin tespit edilmesi lâzım geleceği ve bunun da Müşterek encümene, yani Dahiliye ve Adliye encümenlerine havalesi icabedeceği dermeyan edildi.

Heyeti Celile de teklifi veçhile Müşterek encümene takriri tetkik ettirerek bu hususta bir karar verebilmek için başlıca iki esasa istinat etmiştir. Bu esaslardan birisi İstiklâl mahakimi kanunu; ikincisi, Hükûmet namına Başvekil İsmet Paşa hazretleri tarafından dermeyan buyurulan esbabı teşkildir. İstiklâl mahakimi kanunu, malûmu âliniz olduğu veçhile dördüncü maddesinde Meclisi Âli lüzum gördüğü İstiklâl mahkemeleri için üçüncü maddede muharrer va-

zaiften bir kısmının istisnası mümkün olduğu, yedinci maddesinde de İstiklâl mahkemeleri heyetleri her altı ayda bir intihap olunarak bu müddetin hitamından evvel Heyet tamamen veya kısmen Meclis kararıyle tebdil edileceği gibi, esbabı tesisin zevaliyle faaliyeti dahi tatil olunur deniyor.

Bu da sarahatan gösteriyor ki: herhangi bir İstiklâl mahkemesinin bir yere gönderilmesi fevkalâde bir sebebi teşkile müstenittir. Encümeniniz bir taraftan İstiklâl mahakimi kanununun bu ruh ve mefhumunu nazarı dikkate aldığı gibi, diğer taraftan da İsmet Paşa Hazretlerinin aynı celsei hafiyede irat buyurdukları esbabı da mütalaa etti. Bu esbabı müsaade buyurursanız celsei hafiye zabıtından aynen tekrar edeyim.

MUSTAFA BEY (Çorum) — Ya baştan aşağı okumalı veya hiç okunmamalı.

ŞAKİR BEY (Devamla) — Bu cihet hakkında karar vermek tabii Heyeti Celilenin hakkıdır. Bendeniz yalnız müşterek encümenin istinat ettiği nukatı burada arzetmekle mükellefim. (Devam sesleri) Mektupların neşri hususundan bahsedildikten sonra İsmet Paşa Hazretleri buyurdular ki: «Neşrolunan mektupların mahiyetine baktık, ariz ve âmik tetkik ettik, elimizdeki kanunlara göre neşriyat sarahatan hiyaneti vataniye cerâimindendir.

Kanunu okuyacağım: 15 Nisan 1339 tarihli Kanunu, Hiyaneti Vataniye Kanununun birinci maddesinin tadili hakkındaki kanun: - Kanunun aynen tekrarına hacet olmasa gerek, orayı geçiyorum - bu mektubu neşriyatta bulunmak cürmü vardır ki, ifadesindeki itıraka binaen bu mektup ile sarahaten Hiyaneti Vataniye tebarüz etmektedir» denilmiştir. Müşterek encümenin beyanatın gerek bu kısmiyle ve gerek İsmet Paşa Hazretlerinin umumî ifadelerinin istinat ettiği veçhile İstanbul'da vücudundan bahis buyurdukları bazı tezahüratın Hiyaneti Vataniye Kanunu mefhumuna dahil bir mahiyette olabileceğini nazarı dikkate alarak fevkalâde bir hal karşısında müracaatı tecviz edilen böyle bir tedbiri fevkalâdenin ancak zaruret hududuna maksur ve münhasır kalması lâzım geleceğini esas olarak kabul ve telakki etti ve huzuru âlînize takdim ettiği mazbatasında arzettiği veçhile (B) fıkrasının matufünaleyhi olan Hiyaneti Vataniye Kanununu kâfi addetti.

Şimdiye kadar kürsüyü işgal buyuran muhterem mebus beyefendilerin mütalaatına nazaran hasr hususu bazı tenkidata maruz kalmaktadır. Bu cihet hakkında da bir kaç sözle Müşterek encümenin nukatı nazarına tercüman olmak istiyorum. Malûmu âlîleri olduğu veçhile İstiklâl mahakimi kanununun üçüncü maddesi yedi fıkraya ayrılmıştır. Bu yedi fıkradan birincisi firariler hakkındadır. Encümen ahvali hazıratta böyle bir firari meselesi olmadığını ve Hükûmetçe de derpiş edilmediğini bildiği için bittabi bunu nazarı dikkate almadı.

İkincisi (B) fıkrası geliyor. (B) fıkrasının ihtiva ettiği mevat Hiyaneti Vataniye Kanununun muhtevi olduğu cerâime dairdir ve kabul edilmiştir. (C) fıkrası Devletin emniyeti dahiliye ve hariciyesini ihlal edenler hakkında Ceza Kanununun birinci babının birinci ve ikinci faslındaki cerâimi ihtiva eder. Ceza Kanununun birinci ve ikinci fasılları - ki mevzuu bahis oluyor - bunlar on dokuz maddedir. Bu on dokuz maddeden birisi mülga olduğu için on sekiz kalıyor. Bu on sekiz madde arasında bir çokları mütalaa buyurulursa görülecektir ki askerî cerâim mahiyetindedir.

Yani müsellahan Devlete karşı hareket edenler veya Hükûmete karşı silâh kullananlar ve herhangi şehir veya kalenin ve sefineî harbiyenin veya esliha ve mühimmatın düşmana teslimine vasıta olanlar, bir Devleti ecnebiyeyi Türkiye aleyhinde harbe teşvik edenler, buna alet olanlar, bir devleti ecnebiyeye iltica ederek o devletin Türkiye aleyhinde harbe girmesine sebebiyet verenler; emniyeti dahiliyeye taalluk eden noktalarında da «Zatı Hazreti Padişahi hakkında suikastta bulunanlar, emniyayı izam hakkında fesahatı lisaniyede bulunanlar, ecnebi hükümdaran hakkında... (Gürültüler), (Padişah yok sesleri), (Kanunu okuyor sesleri), (Devam sesleri). Müsaade buyurunuz da kanunu aynen okuyayım. Birinci babın birinci faslını okuyorum efendim.

Madde 48. — Tebayi Devleti Aliyeden her kim olursa olsun saltanatı seniyenin düşmanlariyle beraber olarak aleyhine silâh tutarsa idam olunur.

Madde 49. — Tebayi Devlet Aliyeden her kim düveli ecnebiyeyi Devleti Osmaniye aleyhinde icrayı harekâtı hasmanaye veya harp ve kitale tahrik ve teşvik eylemek veyahut Devleti Aliye aleyhinde icrayı harekâtı hasmane ve muharebe eylemlerinin sebep ve tarikini anlara istihsal edivermek zımnında Düveli ecnebiye veyahut anların memurları ile icrayı muhabere ve fesada tasaddi eder ise bu makule efali fesadiyesi gerek harekâtı hasmane vukuunu münteç olsun ve gerek olmasın kezalik idam olunur. (Gürültüler.)

Efendiler, her mebusu muhterem tabii kanaatine maliktir. Bendeniz burada yalnız ibarei kanuniyeyi aynen okuyorum.

Madde 50. — Tebayi Devleti Aliyeden her kim Devleti Aliye düşmanlarının Memaliki Mahrusaya duhullerini teshil veya saltanatı seniyenin bir şehir ve kale ve mevakii müstahkeme ve liman ve ambar ve tersane ve cephane ve levazımı harbiyeye mahsus olan imalâthane ve fabrikalarını ve harp sefinelerini ve Devleti Aliyenin zabitan ve efradı askeriyesini düşmana teslim eder veya teslime sebep olur veyahut bunları ve köprü ve demiryollarını düşmanın faidesi için tahribeder veya istimal olunamayacak bir hale götürür veya asker ve akça ve silâh ve mühimmat itasiyle düşmana iane eder. (Yeter, kâfi sesleri.)

Müsaade buyurursanız hepsini okuyayım. Tensibi âlinize tabidir. Bendeniz tabii vakti âlilerini israf etmek istemiyorum. Yalnız arzuyu âlilerinize tebeiyetle encümeninin bu noktada neye istinat ettiğini burada izah etmekle mükellefim. Binaenaleyh müsaade buyurunuz okumakta devam edeyim.

Madde 51. — Eğer bir düşman devletin tebeasiyle icra olunan muhaberat yukarıki maddede beyan olunan cinayetleri mutazammın olmayıp fakat canibi düşmana Devleti Aliyenin veyahut müttefiklerinin ahvali askeriye ve mülkiyesi hakkında mazarratı olacak bazı malûmat verilmiş olmasını netice verir ise o makule muhabere eden kimse derecei töhmetine göre muvakkaten kalebent kılınır ve eğer o misillu malûmat vermekte casusluk fili, yânî Devleti Aliyenin tedabiri harbiyesini düşmana bildirmek garazı tebeyyün ederse buna mütecasir olan şahıs derecei cinayetine göre muvakkaten küreğe konulur ve bu hareket ordularda vukubulduğu halde şahsı müttehimin kavanini harbiyeye tatbikan idamı dahi caiz olur ve zabitan ve efradı askeriyeyi düşman tarafına kaçıranlara yahut Devleti âliye asakirini düşman tarafına geçmek için iğfal edenler müebbeden küreğe konulur.

Madde 52. — Memurin ve hademei devlet saireden her kim Devleti âliyenin umuru hühimmei politikasına dair bir mükâlemei hafiyesi...

YUSUF AKÇURA BEY (İstanbul) — Burada aleniyesi var.

ŞAKİR BEY (Devamla) — Ve mektum ve hafi bir hareketi askeriye tasmimi serairine hasbelmemuriye veya resmen vakıf olup da anı, Devletçe memur ve mezun olmadığı halde ecnebi veyahut düşmana bir devlet memurlarına doğrudan doğruya bilvasıta ifşa eder ise idam olunur.

Madde 53. — Memurini Devleti Aliyeden her kim Devleti Aliyeye müteallik olan istihkâmatın ve tersane limanlarının memuriyeti hasebiyle kendisine mahsusen tevdi olunmuş olan resim ve haritalarını ve harekâtı harbiye ve tertibatı askeriyeye ve kılâ ve istihkâmata dair planları veyahut anlardan fakat birini düşmana veyahut düşman adamlarına verir ise üç seneden on beş seneye kadar küreğe konulur. Ve eğer o misillu resim ve haritaları Devletçe mezuniyeti olmayarak bir dost veya bitaraf devletin adamlarına verir ise bir seneden üç seneye kadar hapsolunur.

Madde 54. — Tebayı Hazreti Şahaneden her kim düşman tarafından keşf ve tahkiki ahval zımnında gönderilmiş olan casusları, casus olduklarını bilerek ketm ve ihfa eder ise veyahut ketm ve ihfa ettirir ise müebbet küreğe konulur. (Kanun vardır, biliyoruz sesleri.)

MUSTAFA BEY (Çorum) — Efendim, benim önümde kanun vardır. Arkadaşların da önünde vardır. Bendeniz zannediyorum ki her maddei kanuniyeyi okurken onlar hakkında encümenin kabul etmemesindeki esbabı mucibeyi söyleyeceklerdir. Halbuki okuyup geçiyor. Ben bir şey anlamadım. Her maddei kanuniyeyi okudukça esbabı mucibe arz etsin.

ŞAKİR BEY (Devamla) — Efendim, istitraten de arz ettiğim veçhile, (C) fıkrası. Müşterek encümenin ne için İstiklâl mahkimi hudut ve vazaifi dahilinde görmediğini hulâsaten arz ettim. Bu hulâsada dediğim veçhile, okuduğum şu mevaddan da anlaşılır ki İstiklâl mahkemesinin İstanbul'da teşkilini ve faaliyeti icabettiren esbap arasında bu okuduğumuz mevaddı görmedim. Heyeti Celilelerinizin arzusu üzerine bu maddeleri okuyorum. Vakıa israfı zamanı müeddidir. Tensip buyurur iseniz her arkadaşımızı kanunu cezayı tetkik eder ve kararını ona göre verebilir. Teman buna göre karar vermek mecburiyeti yoktur. Bendeniz Müşterek encümenin mütalaatını arz ediyorum.

(D) fıkrasına gelince; (D) fıkrasında mevzubahis olan askeri ve siyasi casusluk ve suikastı siyasi ve asker ailelerine taarruz ve tecavüz ceraimidir. Şimdi okuduğum mevaddan da Heyeti Celile kanaat buyurmuştur ki esasen askeri ve siyasi casusluk, askeri ve siyasi suikast bu kanunun ahkâmında dahildir. Yani bu fıkrayı esasen ithal etmek icabetmezdi. (C) fıkrası da dahil olduğu halde bile...

Fakat bir suikast mevzubahis olduğu zamanda Cumhuriyetin hayatına ve Devletin bünyei esasîsine ait olmak üzere Başvekil Paşa Hazretleri tarafından tasrih olunan şekle irca edilmiş olur. Suikast mevcut ise o da hiyaneti vataniye ceraimine dahildir. Onun mefhumundadır. Bu noktai nazardandır ki (D) fıkrasını dahi ithale Müşterek encümen lüzum görmemiştir.

(H) fıkrasına gelince; gerek (H) gerek (s) fıkralarının esasen buna dahil olacağına dair Heyeti Celilede bir temayül olduğuna da şahit değilim. Bunlar hep bugünkü hadise ile katiyen münasebattar olmayan mesaili ihtiva eder. Müşterek encümen bütün bu fıkraları nazarı dikkate alarak bunların arasında müstesna bir hadiseyi Hiyaneti Vataniye noktai nazarından tetkik etmek ve onu Meclisin vaziyetiyle doğrudan doğruya icabederse şiddetli bir surette tecziye etmek için İstanbula göndermeğe lüzum gördüğü İstiklâl mahkemesi için biz bu vazifeyi kâfi gördük. Bilirsiniz ki, efendiler, toplanan encümen kendiliğinden bir karar ittihaz edemezdi. O, kendisine gösterilen esasata istinat ederek tespit ile mükellefti. O tespit etti. Tespit ettiğimiz şekil bundan ibarettir. Ancak, kendi noktai nazarını mazbatasında arz etmiştir. Bunun kabulünü Heyeti Celileden istirham ederim. Söyleyeceğim budur efendim.

BİR SES — Encümenin, Hükümetin yeni izahatı karşısında efkârı nedir?

ŞAKİR BEY (Devamla) — Vermiş olduğum izahat, kürsüde dermeyan olunan mütalaat ve efkâra cevaptır zannederim. Gerek mebusini muhtereme tarafından, gerek Hükümet tarafından dermeyan olunan efkârın hepsine cevaptır.

EKREM BEY (Rize) — Müsaade buyurursanız, bir sual soracağım. Encümen, Hükümeti çağırıp da...

KÂZIM VEHBİ BEY (Ergani) — Buyuruyorsunuz ki, İstanbula İstiklâl mahkemesinin gönderilmesini icabettiren hali ahvali fevkalâdedir. İstiklâl mahakimi de ahvali fevkalâde için teşkil olunur ve Encümeni âliniz bu noktayı düşünerek zaruretleri hududuna hasretmiştir. Böyle buyuruluyor. Vakıa «zaruretler kendi miktariyle tayin olunur.» diye bir kaidei hukukiye vardır. Fakat zarureti, vüsati, şümulü ve nisbeti encümeni âlinizce muayyen midir? Müsaade buyurun, ikinci bir sualim de vardır. Hiyaneti vataniye tabiri umumi ve şâmil bir tabir, bir mefhumdur ve İsmet Paşa Hazretleri ise «Dahilin hariçte bir ihtilâlcı, fesadı mahsustur.» şeklinde ifade buyurmuşlardı. Şu hale nazaran bunu birinci maddeye hasrettiğimiz takdirde, yarın mahkeme tarafından vukubulacak bir tahkikatta herhangi bir şahsın hariçte ihtilâtını tespit eder bir vesika zuhur ederse mahkemenin vaziyeti ne olacaktır? Ve bunlar memleketin emniyeti hariciye ve dahiliyesine taalluk etmez de nedir?

ŞAKİR BEY (Çatalca) — Sual bitti mi efendim?

Efendim, mebusu muhteremin dermeyan ettiği sual iki cihete ihtiva ediyor. Sualin birisinde deniyor ki, «zaruretleri müşterek encümen miktariyle tahdit etmek kaidesi asliyesine tabi olmuştur. Fakat bu zarurette hudud vüsati nedir? Tabii bunu doğrudan doğruya ölçecek elde bir mikyas yok idi. Bu encümeni terkip ve teşkil eden azayı muhteremenin bir kanaati şeklinde tecelli etmiştir ve o kanaatte zarureti o şekilde tespit etmiş ve Heyeti Celileye arz etmiştir.

İkinci cihete gelince: yine mebusu muhterem soruyorlar ki, Başvekil Paşa Hazretleri hariçten de bazı müşariklerin zimethal olduğundan bahsettiler. Bunlar acaba emniyeti hariciyeyi ihlâl eden ceraimden neden madud olmuyor?

KÂZIM VEHBİ BEY (Ergani) — Hariçle ihtilât devam ediyor.

ŞAKİR BEY (Devamla) — Efendim, Hiyaneti Vataniye Kanununun ecnebilere tatbik edilmeyeceğine dair hiç bir noktai nazar yoktur. Eğer ecnebi de Hiyaneti vataniye cürmünde bir Türk ile müşterek ise, onun hakkında da Hiyaneti Vataniye Kanunu tatbik olunur. Hariçten bazı müşariklerin mevcut olması, emniyeti hariciyeyi muhil olmasını icabettirmez. Emniyeti hariciyeyi muhil ceraim hakkında bir az evvel Heyeti Celileyi tasdi ettiğim vakit kanunun maddelerini okudum. Gördünüz ki, «emniyeti dahiliyenin ihlali» diye okuduğum ceraim, hariçten vaki olduğu farz edilecek böyle bir cürüm şeklinde değildir. Zannederim bu cevaplarım kâfidir.

EKREM BEY (Rize) — Encümen Hükümeti davet edip dinlemiş midir?

ŞAKİR BEY (Devamla) — Efendim, Müşterek encümen kanunun mevaddı arasında bir intihap yapacağı ve İsmet Paşa Hazretlerinin beyanatı elde olduğu için Hükümeti davet etmemiştir.

İSMET PAŞA HAZRETLERİ (Başvekil) (Malatya) — Tabii gayri kâfidir. Benim beyanatımı benim ağzımdan işitmek kâfi midir? Nitekim bugün de beyanatımdan üç satır aldınız. Fakat davanın teşrihini lütfen geçen zabıttan baştan aşağı okuyunuz.

ŞAKİR BEY (Devamla) — Başüstüne efendim. Eğer Heyeti Celile karar verirse baştüstüne.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Okumaya hacet yoktur biliyoruz. (Müzakere kâfidir sesleri.)

REİS — Kifayeti müzakere takriri yoktur,

REŞİT AĞA (Malatya) — Efendiler bu mektup gazetelerde neşredildi. Asıl mesele emniyeti dahiliye ve hariciyeyi düşündüler. Maksat Hükümette, dahilde bir ihtilâl çıkmaksızın önünü almak ve ihtilâl çıkacağı mülâhazasına binen İstiklâl mahkemesinin lüzumuna kâni olmuştur. O suretle teklifi kanuni yapmıştır. Heyeti Aliyeniz de İstiklâl mahkemesini intihap etmiş ve göndermiştir. Hiyaneti vataniye şeylerine baksın da diğerlerine bakmasın. Beyefendiler, ihtilâl zaten hiyaneti vataniyeden mütevellit bir meseledir. «Aslına baksın da, ferine bakmasın» (Bravo sesleri.) Bundan dolayıdır ki, asıl neşriyattan maksat ihtilâl çıkarmak içindir. Eğer ihtilâl çıkmayacağına kanaatiniz varsa İstiklâl mahkemesine lüzum yoktur. İstediği kadar neşretsin. Çünkü kâğıt üzerinde neşretmek haizi ehemmiyet değildir. Bundan dolayı (C) fıkrasını da, (D) fıkrasını da rüyet etmesi lâzımdır. ve elzemdir. (Bravo sesleri.) Bendenizin maruzatım bu kadardır.

FERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) — Arkadaşlar, evvel emirde bir zatı muhteremin ortaya koyduğu bir fikre işaret edeceğim. O da Hiyaneti Vataniye Kanununun, 15 Nisan 1339 tarihli Hiyaneti Vataniye Kanunu hükmünün gayet kati olduğu ve yalnız ve yalnız idam mahiyetini tazammun ettiği ve bu madde kabul dilecek olursa mahkûmların yalnız idam olunabilecekleri, başka bir ceza ile tecziye olunamıyacakları ve binaenaleyh bu hususta hikmeti cezaiye noktai nazarından vücudu lâzım olan hükkâmın hakkı takdirindeki vüsat kaidei hukukiyenin muhtel olacağı hakkında serdedilen fikirdir. Efendiler, işittiğim mütalâa, bu itirazatı serdedilmiş olan şu noktai nazarından kıymetini ölçmek mutadım olduğu için bu itirazda, bu noktai nazardan demin sermetmiş olduğum mütalaa, bu itirazatı serdedilmiş olan şu noktai nazarı teammül ve tamik ettim. Fakat efendiler, bu noktai nazarın varit olmadığını isbat edeceğim.

Efendiler, evvelbievvel Hiyaneti Vataniye kanununun, 29 Nisan 1339 tarihli Hiyaneti Vataniye Kanununun ikinci maddesini okuyacağım: «Bilfiil hiyaneti vataniyede bulunanlar salben idam olunurlar. Fer'an zimethal olanlarla müteşebbisleri kanunu cezanın 45 ve 46 ncı maddesi mucibince tecziye olunurlar.» Efendiler, şimdi Kanunu Cezanın 45 ve 46 ncı ve bilhassa bendenizce en mühim olan 47 nci maddesi ve ilk Hiyaneti Vataniye kanununun ikinci maddesi, yalnız fer'an zimethal ve müteşebbis olanlar hakkında bir hükmü tahsisiye tazammun etmiyor. Fakat herhangi bir mahkemenin riayet edeceği desatir, esasatı umumiyei cezaiyedir. Esasatı umumiyei cezaiye ise; Türkiye mahakimince, İstiklâl mahakimi de dahil olduğu halde, bilumum mahakimce riayet olunacaktır. Kanunu Cezamızın 47 nci maddesine kadar mevcut bilumum mevat ahkâmı esasiyemizden olan Kanunu Esasinin hukuku amme faslında muharrerdir. Asıl bu hususta serdettiğim... (Kısa kes sesleri) Efendim bu hukuk işidir. Efendiler 47 nci madde faili asliler hakkındadır. Diyor ki: (Bir cürümde tahfifi cezayı mucip esbabı takdiriyle mevcut olduğu halde idam cezası müebbet küreğe veya 15 seneden akal olmamak üzere müebbet kürek, muvakkat küreğe ve beş seneden akal olmamak üzere müebbet kalebentlik, muvakkat kalebentliğe tahvil olunur) diyor. Binaenaleyh Hiyaneti Vataniye kanununun faili asliler hakkında hiçbir hüküm tahfifini tazammun etmiyorsa da, 47 nci maddei cezaiye İstiklâl mahkemesince kabili tatbik olduğundan bu itibarla ve bu noktai nazara göre faili asliler hakkında Kanunu Cezamızda madde vardır ve sarihtir. Binaenaleyh faili aslilerin ef'alinde esbabı muhaffefe bulunursa Kanunu Cezanın 47 nci maddesi tatbik olunur. Binaenaleyh bu noktai nazardan demin arzettiğim itiraz doğrudur. Siz (B) fıkrasına karar verecek olursanız; heyeti mahkemeyi, maznunlar ve müttehimler hakkında şedit olmaya sevkedersiniz diye dermeyan edilen noktai nazar kıymeti hukukiye ve ilmiyeyi haiz değildir. (Doğru sesleri)

Efendiler, ikinci noktaya geleceğim; ikinci nokta kanaatı âcizanemce gayet mühim bir keyfiyettir. Efendiler İsmet Paşa Hazretleri beyanatlarında İstiklâl mahakimi kanunundan bahis buyurdular. Efendiler, Kanunu Esasinin bir iki maddesi vardır ki, bizim Kanunu Esasimizde değil, bütün dünya kanunu esasilerinde aynen muharrerdir ve hukuk tabiiyei beşeriye meyanına dahil olarak bütün hukuk dersanelerinde tedris olunduğu gibi medeniyeti hazıranın, vaziyeti hazıranın, muasır hukukun, fırka programında kabul ettiğimiz muasır hukuk...

YUSUF AKÇURA BEY (İstanbul) — Heyeti Celilece malûmdur, ders vermeyiniz.

FERİDUN FİKRİ BEY (Devamla) — Efendim, söylemiyelim mi?

YUSUF AKÇURA BEY (İstanbul) — Söyleyin efendim, fakat ders vermeyin. (Devam sesleri). (Gürültüler)

FERİDUN FİKRİ BEY (Devamla) — İstiklâl Mahakimi kanunu bu iki esasa bir istisnadır. evvelâ şu iki esası okuyacağım.

HÜSEYİN BEY (Elâziz) — Hukuk dersi almıyoruz.

FERİDUN FİKRİ BEY (Devamla) — Hukuk dersi almıyorsunuz, kavaidi hukuk böyledir. (Handeler) Vallahi sükûneti mi muhafaza edeceğime emin olun. Lütfi Fikri Beyden de bahsetmiyeceğim.

Usulü Muhakemat kanunu hükmünce hiç kimse kanunen mensup olduğu mahkemeden başka bir mahkemeye gitmeye icbar olunamaz. Kanunu Esasinin mahakim faslında, her ne nam ile olursa olsun bazı mevaddı mahsusayı rüyet ve hükmetmek için mahakimi muayyene haricinde fevkalâde bir mahkeme veya hüküm vermek salâhiyetini haiz komisyon teşkiil caiz değildir. Efendiler İstiklâl Mahakimi kanunu şu iki kaidei asliyeyi tahdit etmektedir.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Bunu mahkeme giderken söyleye idiniz.

FERİDUN FİKRİ BEY (Devamla) — Bu kavanini devletten madut bulunduğundan cümlemizce riayet olunur. Fakat bu bir kanunu istisnaidir. Binaenaleyh bütün faaliyetimiz; memleketin masuniyeti hukukiyesini ve mümkün olduğu kadar bu kanunların hududunu kasretmeye matuftur. Bu kanunu ne dereceye kadar kasredersek ve tatbikatta az kılarsak memleketin muhtaç olduğu mevzuatı hukukiyeyi o derece temin ve tarsin etmiş oluruz. Binaenaleyh herkesin sözü zaptolunuyor, kaydolunuyor. İstikbâl vasidir. ben gencim fazla düşünmeye, fazla vicdanıma tcbeiyet etmeye mecburum. Yarın bu sözleri benden sorarlar. (Alkışlar)

SAİP BEY (Kozan) — Ben gencim demek ne demektir. sözünü geri alsın. biz düşünmüyor muyuz, bizden fazla mı düşünürsün?

FERİDUN FİKRİ BEY (Devamla) — Hayır, ben kendim için söylüyorum. Şahsınıza bir şey söyledimse geri alıyorum.

TUNALI HİLMİ BEY (Zonguldak) — Fakat evlat, pek ihtiramkâr olduğunu da itiraf ediyorsun.

FERİDUN FİKRİ BEY (Devamla) — Bendenizce, üssülesas; şu yeni idarenin, demokrasi idaresinin, hâkimiyeti milliye idaresinin takibedeceği kavaninde mümkün olduğu kadar hukuku esasiye kanunumuzun, Usulü Muhakemati Cezaiye kanununun efrada bahşettiği hukukun ve hürriyatın mazharı riayet olmasıdır. Efendiler memleketin bir usulü cezaiye kanunu vardır, Mahkemei Temyiz vardır. iadei muhakeme vardır, dava vekili tutmak vardır. Bunların efrada bahşettiği bir çok hukuk vardır. Eğer biz emniyeti dahiliye ve hariciye faslı dahilinde bulunan yüzlerce cezayı bunun dairei şümûlüne ithal edersek o zaman usulü muhakemati cezaiyeyi refetmiş oluruz. Efendiler Mahkemei Temyiz vardır. Biz hakkı temyizi refeden kanunu emniyeti dahiliye ve hariciye faslının bütün mevaddına tatbik edecek olursak o zaman şunu Cihana ilân edeceğiz ki, bu memleketin....

ALİ SAİP BEY (Kozan) — Efendim bu sözleriyle birinci Büyük Millet Meclisinin Heyeti Umumiyesini idama mahkûm ediyor.

NECATİ BEY (İzmir) — Nereye gidiyorsunuz efendiler?

MUSTAFA BEY (Tokat) — Böyle kavaidi hukukiye yoktur efendiler.

YUSUF BEY (İstanbul) — Yeni mektepten çıkanlara söyle.

FERİDUN FİKRİ BEY (Devamla) — Sükûtunuzu muhafaza ediniz. nazariyatı hukukiye kavaitten çıkar. (Gürültüler) Efendiler, cebimden arkadaşlarımdan birinin aldığı Tanin Gazetesinde gördüğüm...

RASİH EFENDİ (Antalya) — Memleketin, milletin heyeti umumiyesi mevzuu bahistir efendi, bir şahsın değil.

FERİDUN FİKRİ BEY (Devamla) — O kâfidir bana. Memleketin hepimizin sesini dinleyecek. Kim hakkı söyliyecektir, takdir edecektir, anlayacaktır. kâfidir o. Binaenaleyh efendiler, bendenizin fikrimce (B) fıkrasına hasredilmek esasen doğrudur. Arkadaşımın birinin aldığı Tanin Gazetesinde vesair gazetelerde gördüm ki müddei umumi olan arkadaşlarımızın dahi istirhamnamesinde dahi Hiyaneti Vataniye Kanununun birinci maddesine istinat edilerek mahkûmiyete gidilecektir. Demek ki bundan ne kadar korkulur?

ALİ SAİP BEY (Kozan) — İkinci ve üçüncü maddelere göre daha mahkûm edilecek adamlar var.

FERİDUN FİKRİ BEY (Devamla) — Adam sen de efendiler.

ALİ SAİP BEY (Kozan) — Lütfi Fikri vardır.

FERİDUN FİKRİ BEY (Devamla) — Diğer bir nokta daha vardır.

SÜREYYA BEY (Karesi) — Sorunuz kimdir daha idam edilecekler?

FERİDUN FİKRİ BEY (Devamla) — Söyliyecek, söyliyeceğiz efendim. Müsaade buyurunuz, burası Millet Meclisidir, söz söyliyeceğim.

REİS — Müsaade buyurun, kimseye söz vermedim.

FERİDUN FİKRİ BEY (Devamla) — Efendiler diyorlar ki, düşmanla teşriki mesai mahiyetinde bir fiilin karşısına rast gelirsek bu fiilin karşısında ne yapacağız? Efendiler böyle bir mütalaayı işittiğime hayret ediyorum. Hiyaneti Vataniye kanununun birinci maddesinde bu mefhum dahil değil midir? Düşmanla teşriki mesaiden bir kimseyi Hiyaneti Vataniye kanununun birinci maddesiyle mahkûm edemiyeceğimizi söyliyen hukukşinâs karşıma çıksın. Efendiler düşmanla hareket eden, taklibi hükûmet mahiyetinde düşmanla tevhidi mesai eden her fert Hiyaneti Vataniye Kanununun (B) fıkrasiyle mahkûm edilebilir.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — O tefsirdir, tefsir.

FERİDUN FİKRİ BEY (Devamla) — Hiç tefsir değildir, sarahâtı katıadır.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Maddeyi aynen okudu.

FERİDUN FİKRİ BEY (Devamla) — Aksini dermeyan edecek bir hukukşinas ahkâm ve hukuku tatbikatı kanuniyeden istihraç edecek, dermeyan edecek bir fert çıksın söylesin. Efendiler, Hiyaneti Vataniye kanununun maddesi mucibince herhangi bir suretle düşmanla teşriki mesai eylediği takdirde mahkûm olabilir ve bunun aksini...

BİR SES — Ya casusluk yaparsa.

FERİDUN FİKRİ BEY (Devamla) — Casuslukla mahkûm edilebilir. Hiyaneti vataniye cürmünden olan da mahkûm edilebilir. Müsaade buyurun efendiler, Hiyaneti Vataniye kanununun şümûlüne dahil olan ve mahiyeti siyasiyeyi tazammun eden casusluğa İstiklâl mahkemesi bakabilir. Fakat alelıtlak casusluk fiili kavanini askeriyeye tevfikan mahiyeti askeriyede bir cürüm olduğu için casusluk faslına ancak belinde kılıncı olan adamlar hüküm verebilir. Casusluk ceraimi askeriyedendir.

RAĞIP BEY (Kütahya) — Hukuku esasiyeden midir?

FERİDUN FİKRİ BEY (Devamla) — Casusluk fikri Hiyaneti Vataniye kanununun şümûlüne dahil olanları Hiyaneti Vataniye kanununun fıkrası mucibince kabili temyizdir. Fakat tekrar arzediyorum ki, eğer bu fasıl sırf münhasıran malûmatı askeriye almak, meselâ Çatalca istihkâmlarının planlarını almak gibi sırf ve münhasıran bir askerî iş ise, o zaman bunu tetkik ve rüyet etmek Divanı harplerin ve bunu tefrike muktedir ihtisas itibariyle kadir olan kimselerin yapacağı bir iştir. Arkadaşlar bunun tesisatından bahsolunuyor. Size Avrupa'da ve cihandaki tesirattan... Rica ederim, mahkimi istisnaiyenin aleyhinde bulunan bir cihan huzurunda böyle bir karar icrayı tesir eder mi. Efendiler rica ederim, bendeniz bazı hususlarda yerimde rahat rahat oturmakta olduğumu görmüşünüzdür. Fakat bu meselede vicdanım büyük bir tazyik altında bulunmaktadır. Müsaade buyurun, çünkü bu mesele gayet büyük, gayet dakiktir. Memlekette bütün mahkimin hakkı temyizini refediyoruz. Usulü muhakemati cezaiyenin insanlara bahşettiği hukuku refediyoruz. Masuniyeti cezaiyeyi refediyoruz. Şaşıyorum nasıl olmuş da İstiklâl mahkemesi muhakemenin alenî olmasına karar vermiş. Binaenaleyh rica ederim Adliye Vekili beyefendi çıksın bu memlekette ya adliye yoktur desin, veyahut da onun karşısında.. (Gürültüler) (Alkışlar)

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Vah zavallı gencim vah. Ya öyle mi?

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — İlk devrede gele idiniz de bu kanaatle memleket kurtulurdu.

NECATİ BEY (İzmir) — Hükümetimin bir uzvu olmak sıfatiyle söz söylemiyeceğim. Yalnız iki sene İstiklâl mahkemesinin azasından bulunmuş olmak suretiyle söyliyeceğim. Feridun Fikri Beyin; kendi kanaatime göre, bana hitap olmuş bir ifadesi vardır. Bir noktai nazarı vardır, ona cevap vermek istiyorum. Şimdi geldim, haber aldım. Belki cevap vermiyecektim. Fakat Feridun Fikri Bey hakikaten iki sene evvel hayatı hususiyemize Millet Meclisinin verdiği kararlara da isyan etmiş mahiyette söz söylemiştir.

ALİ SAİP BEY (Kozan) — Onu bilmeyiz.

NECATİ BEY (Devamla) — Feridun Fikri Bey diyor ki, hukukun kaidelerini atamam. Efendiler, ben geçen devrede mebus geldiğim zaman 26 yaşında idim. Cepheden gelmiş içinize girmiştim ve kabul etmiştiniz. O vakit Meclisin kararıyle İstiklâl mahkemesine gittiğim zaman; cephede ordu kumandanları askerin firar ettiğini; memleketin, ordunun tehlikede kaldığını ifade etmişlerdi. Millet Meclisi karar vermiş ve beni İstiklâl mahkemesine göndermişti. Ben de o genç yaşında hukuk müntesibi bir adam idim. Memleketin tehlikesi karşısında gittim. Binaenaleyh hukukçu bir adam uzun düşünür de böyle bir mahkemeye gitmez mi imiş? Nedir bunun manası? Ben uzun

düşünürüm, gencim binaenaleyh verdiğiniz karar yanlıştır. Böyle şey mi olur?

FERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) — Hayır azizim öyle söylemedim.

NECATİ BEY (Devamla) — Memleket tehlikesi karşısında nasıl İstiklâl mahkemesi gitmiş ve Meclisten vuku bulan talep üzerine, Konya, Kastamonu, Samsuna İstiklâl mahkemesi giderken Meclisi Âli şu madde ile, bu madde ile mukayyet olsun diye düşünmemiş, göndermiş ise bugün de İstanbula giden bir mahkeme için sizden salâhiyet istemiştir. Sonra şu şekil, bu şekil mevzuu bahis olmuştur.

BİR SES — Konya'ya giden İstiklâl mahkemesi sormadan binlerce Mehmetçik idam etti.

NECATİ BEY (Devamla) — Biz İstiklâl mahkemesinde ifayı vazife ederken Meclisi Âlide İstiklâl mahkemelerine dair cereyan eden küçük bir mesele - mahkeme azalıklarını yapan arkadaşlarımı işhat ederim - derhal o mıntıka dahilindeki İstiklâl mahkemesi hâkimiyetini tereddüde uğratır. Küçük bir mektubun gelmesi İstiklâl mahkemesinin hâkimiyetini, kuvvetini tezelzüle uğratır. Biz buna şahit olmuş ve böyle vakıalar geçirmiştik. Binaenaleyh İstiklâl mahkemesinin kudretini sarsan bir vaziyet karşısında İstiklâl mahkemesi tam manasiyle kuvvetli hareket etmez, eğer Meclisi Âlinin kanaati varsa, eğer Meclisi Âli İstanbul'da bir İstiklâl mahkemesine lüzum görmüyorsa, bir iki gün evvel verdiği karardan nükûl etmek isterse demeli ki, İstanbul'a İstiklâl mahkemesinin gitmesine lüzum yoktur. Bunu anlarım. Fakat şu maddeyi tatbik etsin, bundan vazgeçsin, bu, olmaz. Çünkü, mahkemeyi gönderdiğiniz zaman belki müddei umumî bir çok mesaile vaz'iyed etmiştir. Müddei umumî; İstiklâl mahkemesine istinat eden salâhiyeti karşısında bir çok tevfik müzekkeresi isdar etmiştir. Bunu elinden alacak mısınız?.. Alamazsınız. Binaenaleyh İstiklâl mahkemesi göndermişsiniz. Bir çok şeylere vaz'iyed etmiştir, belki karar da vermiştir. İstiklâl mahkemesi gitmiş, işe başlamış ve elindeki vazifeleri nazarı dikkate alarak işe başlamıştır ve ifayı vazife etmektedir. Şu halde en kuvvetli (B) fıkrasını veriyoruz da diğerlerini vermiyoruz. Bunda ne mana vardır? Onun için bendeniz hukukçu sıfatiyle bunun hukuk kaidelerine mugayir olduğuna kani değilim. Memleketin halinde hükûmetin noktai nazarına göre bir vaziyet görülmüş ve bu vaziyet karşısında mahkeme göndermişizdir ki mahkeme heyetinin intihabında hakikaten kuvvetli bir ekseriyet vardır. Binaenaleyh bunun karşısında yapılacak iki şey vardır. Ya mahkemeye lüzum yoktur deriz, geri çekeriz, yahut vardır deriz bırakırız, tam manasiyle ifayı vazife ederler. Aksi takdirde şu madde gitsin, bu madde verilmesin dendiği vakitte bu mahkemenin kuvvet ve kudretini azaltmış oluruz ve umumî şekilde, bizim düşündüğümüz şekilde tehlike olmadığını anlatmış oluruz. Onun için bendeniz doğrudan doğruya salâhiyetin verilmesi taraftarıyım ve aynı zamanda İstiklâl mahkemesinde reislik ve azalık eden arkadaşlar için de bir arkadaşım. İstiklâl mahkemeleri vazifei vicdaniyelerini, memlekete olan vezaifini bihakkın yapmışlardır. Efendiler, kemal iftiharla ve alnım açık olarak iddia ve arzederim ki; iki senelik İstiklâl mahkemesi hayatımda vicdanımın hilâfına, memleketin faydası hilâfına ve kanaatımın hilâfına küçük bir inhirafta bulunmadım. Bütün arkadaşlarım da aynı vaziyette ifayı vazife ederler, hiç kimse hakkında sui-niyet beklemek doğru değildir. Onun içindir ki, Feridun Fikri Beyin hitabesini kabul etmem ve kabul etmemekte haklıyım. Çünkü İstiklâl mahkemelerinin tarihi, İstiklâl ve inkılâp tarihimizin yegâne alâmeti zaferidir. (Alkışlar) Sakarya muharebesi devam ettiği zaman yetmiş bin kişi göndermişizdir, Sakarya muharebesinin âmili zaferi olmuşuzdur. Efendiler, İstiklâl mahkemeleri tarihe bu kadar hizmet etmiş iken «Ben gencim, bunu yapamam» diyerek bize hitabetmesini kabul edemem ve kendisini tasdik edemem.

REİS — Efendim, söz alan arkadaşların adedi on beştir.

MUSTAFA VASFİ BEY (Tokat) — Müzakere kâfidir Reis Bey.

ŞÜKRÜ KAYA BEY (Menteşe) — Aleyhinde söyliyeceğim efendim, müsaade buyurun. İstanbul'a bir İstiklâl mahkemesi gönderdik. Gerek encümen, gerek hükûmet (D) maddesini izah ediyor. İstiklâl mahkemesi kanununun, ki 29 Nisan 1336 tarihli kanundur, birinci maddesi tadil edilmiştir.

Bendeniz bu kanunu okudum. Bu maddei kanuniye ilk defa tatbik edilecektir. Bilmem yanlış mı talebetmiştir. Şimdiye kadar alıştığımız lisan haricinde yazılmış bir maddei kanuniyedir orada.. «... 1 Teşrinisani 1338 tarihli karar hilâfında veya Türkiye Büyük Millet Meclisinin meşruiyetine isyanı mutazammın» denmektedir. Dikkat buyuruyorsanız efendim, birisinde «meşruiyetine» diyor yani mef'uller beyninde fark vardır. «Meşruiyetine isyanı mutazammın kavlen veya tahriren veya fiilen ankastin muhalefet veya ifadat veya neşriyatta bulunan kesan» deniyor.

Binaenaleyh şeraiti gayet uzun olduğu için bunların iyice anlaşılması lâzım gelir. Çünkü diğer kanunda «tahriren veya fiilen» denildiği gibi maddenin ikinci fıkrasında da «bilfiil hiyaneti vataniyede bulunanlar idam olunur» diyor.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Hangi kanunda?

ŞÜKRÜ KAYA BEY (Devamla) — Hiyaneti Vataniye Kanununda. Eğer bundan maksat yani, «meşruiyetine isyanı mutazammın kavlen veya tahriren veya fiilen ankastin muhalefet» benim yakin olarak anladığım gibi ise mesele yoktur. Yok kasıt varsa ve isyanı ayırmak iktiza ediyorsa bunu Meclisi Âlide ayırmak lâzımdır. Eğer tefrik ve tasrih etmezseniz o vakit Feridun Fikri Bey arkadaşımızın dedikleri madde kâmilen mürtefi olur ve onun söylediği şeyler kâmilen vardır. Binaenaleyh bu cihetin iyice anlaşılmasını rica ederim. O vakit yazılırken... Belki Seyit Beyefendi bu hususta daha ziyade tetebbüatta bulunmuşlardır. Gelsinler. burada izah etsinler. Veyahut da Yusuf Kemal Beyefendi izah buyursunlar.

REİS — Efendim müzakerenin kifayetini reyi âlinize arzediyorum. Kabul buyuranlar lütfen el kaldırsın... Aksini reye vazediyorum. Müzakerenin kifayetini kabul etmiyenler lütfen ellerini kaldırsın... Müzakerenin kifayeti kabul edilmiştir. Takrirler okunacak.

Riyaseti Celileye

İstanbul'a gönderilen İstiklâl Mahkemesinin sahayı faaliyeti yekdiğerinden gayri kabili tefrik olan bu babdaki kanunun üçüncü maddesinin (B, C, D) fıkralarında dahil olduğu gibi diğer fıkralardaki hususatın tahi mahkemenin dairei faaliyetinden bilhassa ihracında bir fayda mutasavver olmadığından ve seferberliğe ait fıkra hükmü tabiatiyle kendi kendine merfu bulunduğu cihetle istisnaen zikrine mahal kalmadığından mahkemei müşarünileyhanın İstiklâl Mahakiki Kanununun üçüncü maddesinde muharrer tekmil fıkralarda muharrer esaslarla salâhiyettar kılınması memleketin menafii âliyesine muvafık olacağından bu suretle karar verilmesini arz ve teklif eylerim.

13 Kânunuevvel 1339

Antalya Mebusu
Rasih

Riyaseti Celileye

İstanbul, İstiklâl Mahkemesinin İstiklâl Mahkemeleri Kanununun dördüncü maddesinin (A, H, K, S) fıkralarındaki ceraimin rüyetinden istisnasını teklif eylerim.

13 Kânunuevvel 1339

Bozok
Süleyman Sırrı

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Müsaade ederseniz takririmi izah edeyim. (İzaha lüzum yok sesleri)

REİS — Müsaade ediniz, takrirlerin hepsini okuturayım da ondan sonra söyleyin.

Riyaseti Celileye

Seferberlik ve harp zamanlarına ait olan firar ceraimi ve vesaiti nakliyeye ait ceraim müstesna olmak üzere diğer ceraimin lüzumuna göre İstiklâl Mahkemesinin dairei rüyetine girmesini teklif ederim.

Kütahya
Mehmet Nuri

Riyaseti Celileye

Müşterek Encümen mazbatasının tayini esasi ile reye vazını teklif eyleriz.

Erzincan	Ordu
Sabit	Faik
Tokat	Karesi
Bekir Sami	Ali Şuuri
Adana	İçel
Mehmet	Mehmet
Gümüşhane	Karesi
Zeki	Osman Niyazi
Karesi	Karesi
Ahmet Süreyya	Haydar Âdil
İstanbul	Kastamonu
İsmail Canbolat	Fuat
Maraş	Mersin
Hacı Mehmet	Besim
Karesi	Tekfurdağı
Mehmet	(Okunamadı)

Riyaseti Celileye

Müşterek Encümen mazbatasının tadiline dair verilen takririn esami ile reye vazını teklif eyleriz.

Ordu	Erzincan
Faik	Sabit
Tokat	Canik
Bekir Sami	(Okunamadı)
Edirne	Karesi
Faik	Ali Şuuri

Giresun	Çatalca
Kâzım	Şakir
Mersin	Mersin
Besim	Niyazi
Karesi	Karesi
Ahmet Süreyya	Ahmet Niyazi
Karesi	Trabzon
Mehmet	Şefik

İstanbul
İsmail Canbolat

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Kütahya Mebusu Recep Beyin teklifinin reye vazını arz ve teklif ederim.

13.12.1339
Bozok Mebusu
Avni

Riyaseti Celileye

Antalya Mebusu Rasih Efendinin takririnin tayin esami ile reye vazını teklif eyleriz.

13 Kânunuevvel 1339

Siverek	Ertuğrul
Kadri	Dr. Fikret
Bursa	Kütahya
Mustafa Fehmi	Mehmet Ragıp
Bozok	Kocaeli
(Okunamadı)	Saffet
Kütahya	Muş
Mehmet Nuri	İlyas Sami
İstanbul	Bolu
Süleyman Sırrı	Şükrü
Gaziantep	Menteşe
(Okunamadı)	Yunus Nadi
Lâzistan	İzmir
Rauf	Ahmet

Muş
Ali Rıza

REİS — Süleyman Sırrı Bey, zatı âliniz takririnizi izah edecektiniz buyurun.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Efendim, arkadaşlarımız takdim ettiği takrirlerde İstiklâl Mahkemesi heyetine üçüncü maddedeki şu şu fıkraları rüyet salâhiyeti verilsin diyorlar. Hatta Encümen mazbatasını şu şekilde yazmıştır. Meselâ Encümen diyor ki : B fıkrasına istinat, inhisar etsin. Bendenizce bu pek doğru olmasa gerektir. Çünki dördüncü maddede Büyük Millet Meclisi lüzum gördüğü İstiklâl Mahkemeleri için üçüncü maddede muharrer vazaiften bir kısmının istisnasına karar verebilir. Esasen mahkeme bu kanunla şu salâhiyeti kâmilen almıştır. Bunun için biz şu madde ile âmil olsun diyemeyiz. O halde ne demek icabeder? İstiklâl Mahkemesi heyeti bendenizin takririmde arzettiğim gibi (H. S. K) fıkralarını rüyetten müstesnadır dedikten sonra, öte taraf tabiatiyle kendi haklarıdır ve belki şimdiye kadar işe başlamıştır. (Reye sadaları)

ALİ SAİP BEY (Kozan) — Evvelâ tadil konulsun.

REİS — Müsaade buyurun. Antalya Mebusu Rasih Efendinin takririnin tayini esami ile reye vazı hakkında on beş imzalı diğer bir takrir vardır. Anlaşılıyor ki, gerek Encümen mazbatası, gerekse encümen mazbatasını tadil eden takrirlerin cümlesinin tayini esami ile reye vazı teklif ediliyor. Cümlesi tayini esami ile reye vazolunacak. Evvelemirde tadil takrirlerini reye vazedeceğim. En ziyade tadili ihtiva eden Antalya Mebusu Rasih Efendinin takriridir.

HÜSEYİN RAUF BEY (İstanbul) — Reis Bey bir noktayı arzedeceğim. Kanunda eğer hata etmiyorsam bu hususta usulen nizamnamei dahilide sarahat vardır. Evvelâ Encümen'in mazbatası reye konur. Kabul edilmezse tadil teklifleri reye konur. (Hayır sesleri)

REİS — Efendim evvelemirde tadil teklifleri reye konur. Tadil tekliflerinden en ziyade tadilâtı havi olan takrirlerde en ziyade tadilâta yaklaşmış olan tekliflerdir.

MUSA KÂZIM EFENDİ (Konya) — Bunlara İstiklâl Mahakimi Kanununa nazarandır. Encümenin mazbatası salâhiyet noktasından tenkisî mahiyettedir.

MAZHAR MÜFİT BEY (Denizli) — Mevzuubahis olan Encümenin mazbatasıdır.

MUSA KÂZIM EFENDİ (Devamla) — Diğer takrirler, tadilden katınazar, kanundaki salâhiyetin heyeti umumiyesini verelim demektir.

REİS — Efendim mevzuubahsimiz İstiklâl Mahkemeleri hakkındaki kanun değildir. İstiklâl Mahkemelerine hangi salâhiyet verilmesi lâzımgeldiğine dair Encümen mazbatasıdır. Esası müzakere de Encümen mazbatasıdır. İstiklâl Mahkemesi Kanunu değildir ki onu esas ittihaz edelim. Binaenaleyh zaten hepsi tayini esami ile olacaktır. Binaenaleyh evvelemirde Rasih Efendinin takririni tayin esami ile reyi âlinize vazediyorum. Kabul edenler beyaz. (Tekrar okunsin sadaları)

(Antalya Mebusu Rasih Efendinin takriri tekrar okundu.)

HALET BEY (Erzurum) — Reis Bey takrir sahibinden bir şey soracağım. Bunda idam da dahil mi? (Değildir sesleri)

NECATİ BEY (İzmir) — İdam salâhiyeti yoktur efendim.

RASİH EFENDİ (Antalya) — Kanunu tefsir etmiyor.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Usul hakkında söyliyeceğim. Müsaade buyurunuz.

REİS — Söz veremem kifayeti müzakere kabul edilmiştir. Yalnız rey zamanı...

SÜREYYA BEY (Karesi) — Reis Bey Rasih Efendinin okunan takrirleri netice ve hülâsa ve mana itibariyle şu demektir ki; İstiklâl Mahkemesi Kanunun üçüncü maddesinde tesbit edilen yedi fıkranın hepsine sari olmasını, yani dördüncü madde ile «İndellüzum bazı mevaddı istisna edebilir.» kaydının istimal edilmemesi. (Tabiî sesleri) Tadil değildir. Kanunu aynen tatbiktir. Biz de öyle anlıyoruz.

MAZHAR BEY (Aydın) — Mazbatayı tadildir. Kanunu değil efendim. Yanlış anlıyorsunuz.

REİS — Efendim Rasih Efendinin takririni tayini esami ile reye vazedeceğim. Kabul edenler beyaz, kabul etmiyenler kırmızı rey vereceklerdir. (Yoklama suretiyle sesleri)

Efendim reyini istimâl etmiyen rüfeka varsa lütfen reyini istimal buyursun. İstihsâli ârâ hitam bulmuştur.

SEYİT BEY (İzmir) — Var, var.

FERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) — İstihsali ârâ hitam bulmuştur efendim.

REİS — Efendiler; neticei ârâyı arzediyorum. Rasih Efendinin takriri için verilen reylerden 89 kabul, 63 ret verilmiştir. 6 aza da müstenkif kalmıştır. Yekûn aza 158'dir. Muamele tamamdır. Ekseriyetle Rasih Efendinin takriri kabul edilmiştir.

CANBOLAT BEY (İstanbul) — Bu netice alenen neşredilmezse tayini esaminin kıymeti kalmaz.

REİS — Efendim hafi celseyi aleni celseye tahvil etmeyi reyi âlinize vazediyorum. Kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın... Aksini de reye koyuyorum, Kabul etmiyenler ellerini kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Hitamı Celse Saat : 6

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

26 Kânunusâni 1339 (1924)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	356
2. — EVRAKI VARİDE	356
1. — Kastamonu Belediye Reisi Necip Efendi tarafından Hamdullah Suphi Bey aleyhine ikame edilen zemmü kadih davasına dair Adliye Vekâletinden mevrut evrak.	356
2. — İstanbul'da Kader Matbaası sahibi Apik Veledi Agop Siverek Mebusu Kadir Bey tarafından darp edildiğine dair Adliye Vekâletinden mevrut evrak.	356:357
3. — Süleyman Nazif ve Cenabı Şahabettin beyler tarafından Falih Rıfkı ve Yakup Kadri beyler aleyhine ikame edilen iftira ve zemmü kadih davası hakkında Adliye Vekâletinden mevrut evrak.	357
4. — Sadettin Ferid Bey tarafından Gelibolu Mebusu Celâl Nuri Bey hakkında ikame olunan zemmü kadih davası ile alâkalı Adliye Vekâletinden mevrut evrak.	357:358
3. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	358
1. — Mütekait Binbaşı İzzet Efendi hakkında 4/20 No.lu Müdafaai Milliye Encümeni mazbatası.	358:361
2. — Cerh maddesinden maznun Biga Mebusu Mehmet Bey hakkında Beşinci Şube mazbatası.	361:363
3. — Tokat Mebusu Mustafa Bey hakkında Müdafaai Milliye Encümeni mazbatası.	363:369

Cilt : 5

90 ncı İnikat : 1 nci Celse

DOKSANINCI İÇTİMA

26 Kânunisani 1339 Cumartesi

BİRİNCİ CELSE

REİS : Reisisâni Ali Fethi Beyefendi

KÂTİPLER :

REİS — Efendim; hafi celseyi açıyorum. En son celsei hafiyenin zabtı sabık hulasası okunacak, dinliyelim.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

ALTMIŞYEDİNCİ İÇTİMA

13 Kânunuevvel 1339 Perşembe

İKİNCİ CELSE

Fethi Beyefendinin tahtı riyasetlerinde bilmüzakere İstanbul'a izam edilen İstiklâl Mahkemesinin salahiyeti hakkında Adliye Encümeni mazbatası kıraat ve müzakere edilerek teneffüs için tatil edildi.

ÜÇÜNCÜ CELSE

Fethi Beyefendi tarafından küşat ile Adliye Encümeni mazbatasının müzakeresine devam edilip neticede müzakere kâfi görülerek mahkemenin İstiklâl Mahakimi Kanununun üçüncü maddesinde muharrer tekmil fıkralardaki esaslarla selahiyettar kalmasına dair Antalya Mebusu Rasih Efendinin takriri tayini esami ile reye bilvaz 63 ret, 65 müstenkife karşı 89 rey ile kabul olunup celsei alemiyeye geçildi.

Reis
Fethi

Kâtip
Sirt
Mahmut

Kâtip
Zonguldak
Rıfkı

REİS — Zabtı sabık hulâsası hakkında mütalaa var mı? Zabtı sabık hulâsasını kabul edenler lütfen el kaldırsın. Zaptı sabık hulâsası aynen kabul edilmiştir.

Evrakı varideye geçiyoruz.

2. — EVRAKI VARİDE

1. — Kastamonu Belediye Reisi Necip Efendi tarafından Hamdullah Suphi Bey aleyhine ikame edilen zemmü kadih davasına dair Adliye Vekâletinden mevrut evrak.

REİS — Efendiler; malûmu âliniz bu gibi evrak şimdiye kadar Meclisce hasıl olan teamüle tevfikan hafi celselerde okunurdu. Bu teamüle nihayet etmek üzere biz de hafi celsede okuyacağız.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Türkiye Büyük Millet Meclisi azasından Hamdullah Suphi Bey tarafından zemmü kadih edildiğini iddia eden Kastamonu Belediye Reisi Mehmet Necib Efendinin üç kıta istidanamesiyle aleyhinde neşriyatı havi Hakimiyeti Milliye Gazetesinden üç nüsha nabten takdim kılınmakla mumaileyh Hamdullah Suphi Bey hakkında takibatı kanuniye ifa edilmek üzere muktazi mezuniyetinin itası esbabının istikmalini istirham ederim efendim.

Adliye Vekili
Seyyid

REİS — Bu gibi evrak usulen kur'a ile şubelere havale edilir. Müsaade ederseniz kur'a ile bir şubeye havale edelim.

MUSTAFA BEY (Tokat) — Reis Bey; kendi dahil olmadığı bir şubeye.

(Kur'a çekildi)

REİS — Efendim; üçüncü şubeye havale edilmiştir.

2. — İstanbul'da Kader Matbaası sahibi Apik Veledi Agop, Siverek Mebusu Kadir Bey tarafından darp edildiğine dair Adliye Vekâletinden mevrut evrak.

REİS — İstanbul, Mercan'da Kader Matbaası sahibi Apik Veledi Agop'un, Siverek Mebusu Kadir Bey tarafından darp edildiğine dair Adliye Vekâletinden mevrut evrak var okuyacağız.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

İstanbul'da istinaf Müddei Umumiliğinden vârit olan evrakı tahkikiye ibtidaiyeye nazaran Siverek Mebusu Kadri Beyin İstanbul'da Mercan'da Kader Matbaası sahibi Apik veledi Agop'u darp etmekle beraber matbaa kapusunun camlarını dahi kırdığı iddia ve şikâyet edildiği anlaşılmakta olduğundan, mumaileyh Kadri Bey hakkında takibatı kanuniye icrası için mezuniyet itası esbabının istikmaline müsaade buyurulması istirham ve mezkûr evrakı tahkikiyeye leffen arz ve takdim olunur efendim.

Adliye Vekili
Seyit

REİS — Efendim usulen kur'a ile bunu da şubelerden birine havale edeceğiz: (Red, red sesleri)

Dr. FİRET BEY (Ertuğrul) — Reis Bey bunlar cezaya müteallikdir. Ötedenberi teamül vardır. Şubeye gitmez reddolunur.

ŞEFİK BEY (Beyazıt) — Efendim müştekinin istidası var mıdır?

REİS — Efendim Adliye Vekâletinden mevrut tezkereyi okuduk, evrak beraber değildir. Binaenaleyh red veya kabul meselesi, şubenin tetkikinden sonra kabul olunursa daha iyi olur. Rica ederim, usulü bozmıyalım.

(Kur'a çekildi)

Birinci şubeye havale olundu.

3. — Süleyman Nazif ve Cenab Şahabettin beyler tarafından Falih Rıfkı ve Yakup Kadri beyler aleyhine ikame edilen iftira ve zemmü kadih davası hakkında Adliye Vekâletinden mevrut evrak.

REİS — Süleyman Nazif ve Cenab Şahabettin beyler tarafından Bolu Mebusu Falih Rıfkı Atay ve Mardin Mebusu Yakup Kadri beyler aleyhine ikame edilen zemmü kadih davası hakkında Adliye Vekâletinden mevrut evrak.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Süleyman Nazif ve Cenab Şahabettin beyler tarafından Falih Rıfkı ve Yakup Kadri beyler aleyhine ikame edilen zemmü kadih davasının Dersaadet ikinci ceza mahkemesinde cereyan eden muhakemesinde, mumaileyh Falih Rıfkı ve Yakup Kadri beylerin Türkiye Büyük Millet Meclisi azasından bulunmaları hesabiyle haklarında takibatı kanuniye icrası için mezuniyet istihsali lüzumuna karar verilmiş ve bu babdaki evrakı dava rabten takdim kılınmış olmakla muktezasının ifasına müsaade buyurulmasını istirham ederim efendim.

Adliye Vekili
Seyit

SÜLEYMAN SIRRI Bey (Bozok) — Reis Bey müsaade ederseniz usul hakkında söyliyeceğim. Bir mebus müddeti mebusiyetinde siyasi bir cürmü olursa o evrak şubeye havale edilir. Alelusul şube tahkikatını yapar, neticei tahkikatını Meclisi Âliye arzeder ve Meclisi Âli de kararını verir. Binaenaleyh böyle tahkir olursa bunlar mebusluğun hitamına kadar hıfzedilir. (Doğru sesleri) Çünkü Meclisi Âlinin şubesi bu müddeî şahısları da celbedüp istima etmesi lâzımgelir. Bir şahıs ise şubeye gelemez. Binaenaleyh evrak hıfzedilir. Ta mebusiyetin hitamına kadar dairei aidesinde hıfzedilir. O bir devrede mebus olmazsa o vakit...

REİS — Efendim; buyurduğunuz mütalaatı hangi kanuna istinat ettiriyorsunuz?

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Teamüle istinat ettiriyorum.

REİS — Efendim; teamül olmaz. Masuniyeti teşriiyesinin refine dair Adliye Vekâletinden mevrud tezkere vardır. Bu tezkerede mebusluğun nihayetine kadar hıfzetmek için bir şey yoktur.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Efendim; müsaade ederseniz geçen devrede emsali vardır. İcabederse ismen sayarım. (Şubeye sesleri)

ALİ SÜRURİ BEY (Karahisarı Şarki) — Efendim; herhangi mesele olursa olsun seyri tabii ve kanuniyede halledilmek lâzımdır. Süleyman Sırrı Bey arkadaşımızın iddia ettiği gibi, bir teamül bilmiyorum. Zannederim, böyle bir kanun da yoktur. Usulen şubeye gider, şube icabeden tetkikatı yapar, masuniyetinin refi icab etmiyeceğine dair karar ittihaz eder ve Meclisi Âlinin tasvibine arzeder. Ondan sonra icabeden karar ittihaz olunur. Çok rica ederim meseleyi mecrai tabiisinden ayırmıyalım. Evrak şubeye gitsin.

REİS — O halde efendim; ötekiler gibi bu evrakı da müsaade ederseniz şubelerden birisine havale edelim.

Kur'ayı çekiyorum. Efendim, Birinci Şubeye havale olundu.

4. — Sadettin Ferid Bey tarafından Gelibolu Mebusu Celâl Nuri Bey hakkında ikame olunan zemmü kadih davası ile alâkalı Adliye Vekâletinden mevrut evrak.

REİS — Sadettin Ferid Bey tarafından Gelibolu Mebusu Celâl Nuri Bey hakkında ikame olunan zemmü kadih davasından dolayı Adliye Vekâletinden mevrut evrak var, okutuyorum.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Aleyhinde zemmü kadih davası ikame olunan zevattan Gelibolu mebusu Celâl Nuri Bey hakkında takibatı kanuniye icrası Meclisi Âliden istihsali mezuniyete mütevakkıf olmasına mebni verakı müteallikası mahallinden celb ve takımiyle takdim kılınmış olmakla muktezasının ifasına müsaade buyurulmasını istirham ederim efendim.

Adliye Vekili
Seyit

REİS — Efendim; kur'a çekiyorum. İşbu evrak Birinci Şubeye havale edilmiştir.

3. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Mütekait Binbaşı İzzet Efendi hakkında 4/20 numaralı Müdafaai Milliye Encümeni mazbatası.

REİS — Efendim; bugünkü ruznamemizde mütekait Binbaşı İzzet Efendi hakkında 4 20 numaralı istidaya Müdafaai Milliye Encümeni mazbatası müzakere edilecektir. Mazbatayı okutuyorum.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Birinci devrei intihabiye Büyük Millet Meclisinden sudur ve 10 . 4 . 1339 tarih ve 109 numaralı istida encümenin mütalâasına müsteniden muhavvel olup milli mücadele esnasında Garp cephesi kumandanlığı emrinde tahkimat taburu kumandanlığından tekaüde sebkedilmiş olduğundan, müşteki Binbaşı İzzet Efendiye ait evrak serapa tetkik ve mütalaa olundu ve tekaüde sevkini mucip sicillerin bir sureti raptedildi. Mumaileyh mütekait İzzet Efendi hakkında kendi âmiri bulunan dekavil inşaat kıtaatı kumandanı erkânı harbiye Binbaşısı Şemsettin Beyin sureti merbut 21.7.1338 tarih, 690 numaralı jurnalında: İfrat derecede müskirat istimali dimağını ve asabını yormuş, kendisini âtıl ve lakayıt bir hale getirmiş olduğu ve bu hal hizmetinden istifa edilemiyeceğine kanaat getirmiş bulunduğu dermeyan edildiği ve bu jurnal üzerine Garp cephesi kumandanlığının mahrem ve zâta mahsus 14.9.1338 tarih ve 8586 numaralı tahriratında devamı istihdamı gayri caiz ve sinni itibariyle de ifayi vazifede kudret ve kabiliyeti ayri kâfi görülerek tekaüde sevki lüzumu Müdafaai Milliye Vekâletine iş'ar kılındığı görülmüştür. Müdafaai Milliye Vekâleti Garp cephesi kumandanlığı namına mevrud balâda mevzubahis olan tahriratın Garp cephesi Erkânı Harbiye Reisi sânisi tarafından imza edilmiş olması ve sicilinin müteselsilen tasdiki lüzumunu ve kanaati zatiyesini talep etmiş ve bunun üzerine dahi Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi ve Garp cephesi kumandanı müşir Fevzi Paşa imzasiyle ve sureti merbut 20.12.1338 tarih ve 8586 numaralı ve mahrem bir tahriratla Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi sânisi tarafından tasdik ve talep edilen hususu teyit eylediği anlaşılmıştır. Bundan maada sureti merbut ve fırka 11 Kalem Reisi miralay Tevfik Bey tarafından mütekaddem 1336 senesi sicilinde Honaz ahzıasker şubesinde rüşvet aldığı serriştesile mahkemeden geçtiği ve idareten Nazilli şubesine nakloldu ğu ve bu gibilerin vücudundan istifade edilemiyeceği kanaatı izhar edilmiş olduğu gibi 1338 senesi sureti merbut sicilinde dahi aynen (İşretten vaz geçer ve tehzibi ahlâk ederse belki istifade edilir) kayıt ve şerhi mevcuttur. Bu gibi yekdiğerini müeyyit sicilleri ve Garp Cephesi kumandanlığının gösterdigi talep ve lüzum üzerine Müdafaai Milliye Vekâletince İstifa ve Tekaüt Kanununun ikinci maddesi mucibince, ki maddei mezkûre (İşbu kanun serlevhasında mestur olanların tekaütleri verecekleri istidanameye veya tebeyyün edecek maluliyetlerine ve yahut devletçe ademi liyakat ve sui ahlâk gibi kabayihi mütehakkika) görülecek lüzuma göre icra edilir şeklinde, olup, işbu madde ahkâmına tevfikan mumaileyh Binbaşı İzzet Efendi tekaüde sevkedilmiştir. Binaenaleyh Binbaşı İzzet Efendinin tekaüde sevkini tamamen doğru ve mahalline masruf ve usule muvafık olan yüzlerce; binlerce zabitanın tekaüde sevkolunduğu bir sıra bu efendinin iadei rütbiyesi hiç bir suretle mevzuubahis olamıyacağı mütalaa ve kanaati katiyesiyle ve evrak müteferriasiyle heyeti umumiyeye takdim kılındı.

Müdafaai Miliye Encümeni

Reisi	Mazbata Muharriri
Karahisarısahip	Eskişehir
Ali	Mehmet Arif
Kâtip	
Zonguldak	Aza
Yusuf	Ahmet
Aza	Aza
Kastamonu	Gaziantep
Halit	Kılınç Ali

Aza
Rauf

ESAT EFENDİ (Menteşe) — Şairin birinin bir beyti hatırıma geldi. Müdafaai Milliye Vekâleti ve encümen bu adamın seyyiatını araya araya, âdeta tahkiki seyiat komisyonuna benziyor. Acaba bu biçarenin hiçbir hasenatı yok mu idi? Bir kere şüphe düşmesin âlemde... Ol an dağılır meclis, cemiyet. Hakikaten bu adam böyle. Efendim; ben bu adamın hayatı maziyesini tanırım.

İLYAS SAMİ EFENDİ (Muş) — Kimin?

ESAT EFENDİ (Devamla) — Nazilli Ahzıasker Şubesi Reisi İzzet Efendinin. Soran kimdir? Bir kere veçhi pakini göreyim. İlyas Sami Efendi; Nazilli Ahzıasker Şubesi Reisi İzzet Beydir. Nazilli'de Şube Reisliği yapan bu adamın zamanı hizmeti öyle bir zaman ki umum kuvayi milliye kumandanı Demirci Efe, bilmem Zurnacı Efe, Ali Efe, Çallı bilmem ne efe, Sökeli Dede Efe, Ödemiş'te bilmem ne efe... Bunların zamanı idaresinde bu adamcık orada Ahzıasker Şube Reisliğinde bulunarak vatanın en kara günlerinde boynu bükük, mazlum millete hizmet etmiştir. Bir de bakıyorum ki bu adamın kötülükleri, eğer bu adamın işretinden dolayı tart ve azli lâzım geliyor. Siz ötesini düşünün... (Handeler) Binaenaleyh bu adam bir senedenberi bu Meclisi milletin kapısı önünde çile doldurmaktadır. Bu adam bir sene evvel tekaüde şayan bir halde değildi, fakat bugün tekaüde müstehak olacak derecede maluliyet iktisap etmiş bir haldedir. Buna göre bu adamcık hakkında biraz merhametli davranalım.

YAHYA GALİB BEY (Kırşehir) — Harekâtı milliye zamanında bulundu ise...

ESAT EFENDİ (Devamla) — En kara günlerinde.

YAHYA GALİB EFENDİ (Kırşehir) — O günlerde ise kovmalı, bulamayanları getirmeli.

ESAT EFENDİ (Devamla) — Öyle efendim. Orduyu islâm İzmir'e girdikten bir hafta sonra İstanbul'dan İzmir'e gelmiş beyler vardı, yüzbaşı idi, hemen haftasında zamanı dolmuş formayı takıverdiler. Bunları gördük.

KÂZIM PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (Karesi) — Efendim; tekaütlük için elde mevcut bir kanun vardır. O kanunun ikinci maddesi diyor ki : «Devletçe görülecek lüzum üzerine veya ahlâk ve ehliyetleri orduda istihdama kabiliyetli olmayanlar tekaüde sevkedilebilir.» Bu maddeye tevfikan yalnız bu efendi değil, bir çok zabitan tekaüt edilmiştir ve edilecektir ve münasip gördükçe arz ediyorum ki orduya lüzumu olmayan zabitanı çıkarmak mecburiyeti vardır. Ordu bedava adam besleyemez. Bu adam hakkında Hoca Efendi diyor ki, kuvayı milliye hizmet etmiştir. Kuvayı milliyede hizmet eden zabitan eğer vazifesinin, rütbesinin ehli değilse ve kanunun maddei mahsusasına tevfikan tekaüde sevkedilebilecek vaziyette ise; kuvayı milliyede bulunmuştur diye bunların hepsini muhafaza mı edeceğiz? Bu başa çıkmaz. Binaenaleyh, kanunen tekaüde sevki lâzım gelen ve câiz olanlar tabiatiyle tekaüde sevkedilirler. Sonra bu işin arkası alınmaz. Filân madde mucibince tekaüde sevkedilmiş olan herhangi bir adam beni haksız tekaüde sevkettiler diye Meclisi Âliye gelir, müracaat eder ve bu şey revaç bulursa bütün mütekaitler - Meclis kabul edecek diye - bir istida ile buraya gelir ve dolarlar ve herkesi taciz ederler. Binaenaleyh bu doğru bir şey değildir. Elde bir kanun vardır. Yapılan muamele de kanuna göredir. Sarhoşluk yapmış ve daha bazı fenalıkları vardır. Ehliyetsizlik göstermiş, vazifesini ifa edememiş, vazifesinin ehli değildir. İkinci maddede sarhoşluk mevzuubahis değildir. İçmiş ise o ayrı bir meseledir. Kendisine aittir ve Divanı Harp ona bakar. Biz bu efendinin sicilini tetkik etmişizdir. Efendi Hazretleri diyor ki : «Bu adamın yalnız fenalığı mı varmış, iyiliği yok mu imiş?» Var mı, yok mu? O mevzuu bahis olamaz. Tekaüde niçin sevkedilmiş? Yani 1336 senesindenberi sicillâtı alınmış, keyfi muamele yapılmamıştır. Hangi âmirin emri altında ise, hangi kumandanın maiyetinde hizmet etmiş ise, o âmirlerin bu efendi hakkında yapmış oldukları sicillerin hükmü katî hanesinde «Bunun vücudundan orduda istifade edilmeyeceğine kanaat ediyorum» diyor. Bunu âmirleri tespit ettikten sonra şu iyiliği vardır, bu iyiliği vardır demek onun için faidebahş olmaz. Yani tekaüde sevketmek için bir mani olmaz. O ayrı bir meseledir, bu ayrı bir muameledir. Bundan dolayı kanuni olarak, kanuna istinaden yapılmış bir muameledir. Müdafaai Milliye Encümeni bu efendinin şikâyeti üzerine bütün sicillerini ta mektepten çıktığındanberi orduda müstahdem bulunduğu müddet zarfında bütün dosyaları getirtti ve tetkik etti. Yapılan muamelenin yolsuzluğundan, doğru olmadığından bahsetti, şikâyet etti. Meclisi Âli bu işi tetkik etti ve bütün muamelenin kanuna muvafık olduğu anlaşıldı. Bunun bazı iyilikleri vardır, Kuvayı milliyede bulunmuştur, binaenaleyh yazık olur gibi bir muamele yapılırsa nasıl olur? Beş bin kişi tekaüt ettik. Bunların hepsi sıra ile biz haksız tekaüt edildik diye müracaat ederlerse, bütün sicilleri dosyaları getirilsin, tetkik ediniz; bu başa çıkmaz.

ESAT EFENDİ (Menteşe) — Paşa Hazretleri; müsaade buyurur musunuz? Heyeti sıhhiye raporiyle mi tekaüt edilmiştir ve hakkında beyanı mütalâa eden zevat erkânı harp Şemsettin Bey midir? Hani Eğridir'de birisi vardı, o mudur?

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Tekaüde sevkedilmek için tehdidi sin vardır. Malûliyet olursa heyeti sıhhiye raporu vardır. Fakat kanunun ikinci maddesinde bunlar mevzuu bahis değildir. Devletçe orduda hiyakaten vücudundan istifade edilemeyecek olanlar mevzuu bahistir. Bunlar için de heyeti sıhhiye raporuna lüzum yoktur.

ESAT EFENDİ (Menteşe) — Öyle ise Cenabı Hak sizin kalp ve vicdanınıza merhamet versin Paşam.

ALİ SAİP BEY (Kozan) — Efendim tekaütlük meselesi bir sicil meselesidir. Tabii sicili düzgün olan bir zabit kolay, kolay tekaüt edilmez. Mademki bu zatın sicili düzgün değildir, Müdafaai Milliye Encümeninin ve Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretlerinin yaptığı muamele gayet doğrudur. Yalnız bir şey vardır : Mademki o zat kuvayi milliyede hizmet etmiştir. Esasen bir kanun kabul ettik, kuvayi milliyede hizmet eden zabitanın bir defaya mahsus olmak üzere terfileri için ... Arkadaşımız da bunun hakkında hüsnü şahadette bulundular. Mademki fazla zabitanı tekaüt ediyoruz ve tekaüt edeceğiz. Bu zatı da tekaüt edelim. Fakat mademki hüsnü hizmeti sebketmiş bir derece terfian tekaüt edelim. Bundan başka yapılacak çare yoktur, en iyi şey budur. Bahusus ki ben bu adamı eskiden tanırım. Bu adam Erzurumludur. Bağdat'ta emlâk ve arazisi vardır, fakat gidemiyor, perişan bir halde, han, otel köşelerinde sürünüyor. Pasaport alıp Bağdat'a gitmek istedi, İngilizler (Türktür) diye Bağdat'a sokmak istemediler. Burada bin, bin beş yüz kuruş maaşla geçinemez. Mademki hizmeti sebketmiştir ve şimdi orduda fazla kalanları sicilleri düzgün olmayanları çıkarıyoruz, onu da bu meyanda çıkaralım. Fakat hizmeti varsa mafevk rütbeden tekaüde sevkedelim, mesele bundan ibarettir.

ESAT EFENDİ (Menteşe) — Efendim; gerek bu İzzet Efendi hakkında ve gerek vâridi hatır âcizi olan ve Müdafaai Milliye Vekili celilinin ve Erkânı Harbiyei Umumiye Riyasetinin ve İsmet Paşa Hazretlerinin müteaddit defalar takdir ve tahsinine mazhar olmuş bir arkadaşımızın da sadayı mazlumanesi benim kulağıma girdi. Yani arkadaşlarımızdan ilham alarak değil, o da Garp cephesi Divanı Harp Reisi Kaymakam Halit Beydir. Bu ve İzzet Efendi ve emsalini, hizmeti çokça olanları; iş görüldükten sonra, köprü geçildikten sonra, böyle kolundan tutup bitpazarına atar gibi atmak doğru değildir. Bu Halit Bey de çok hizmet etmiş bir adamdır. Müdafaai Milliye Vekâleti, bu biçareyi de kolundan tutup atıvermiştir. Bendenize mektup yazıyor ve diyor ki «Hocam; benim sadayı mazlumanemi büyüklere isal et.» işte ben de Kâzım Paşa Hazretlerinin nazarı dikkatine arz ediyorum. Bu hususu nazarı dikkatten dûr tutmasınlar ve bu gibi mazlumlara merhamet buyursunlar. Zira; vecibedendir, vazifedendir.

KÂZIM PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (Karesi) — Efendim; Hoca Efendi tekrar bir zattan bahsettiler, öyle görüyorum ki bu malumatları kâfi değildir. Yalnız onlara karşı ihtimal hürmetleri vardır ve lehlerinde bir iki söz söylemek istiyorlar. Bu kaymakam Halit Bey, ta Harbi Umumi zamanında tekaüt edilmiştir. Yani 16 Marttan çok zaman evvel tekaüt edilmiştir ve bir çok zaman Harbi Umumi esnasında müteka'iden istihdam edilmiştir ve benim maiyetimde Garp cephesinde müteka'iden istihdam edilmiştir. Seferberliğin hitamiyle beraber tekaütler kâmilen usulü kanuniyeye tevfikan tekrar tekaütlüğe iade edilmiş olduğundan dolayı o da ondan dolayı tekaüde sevkedilmiştir. Hakikaten o Halit Bey, kuvayi milliye zamanında hizmet etmiş idi. Geçende Meclisi Âlide kuvayi milliyede hizmet eden tekaütler ne olacak denildi. O vakit Meclisi Âliniz «Bunlar için başka bir şey düşünürüz» dedi.

ALİ RIZA BEY (İstanbul) — Halbuki bu kanun onu temin eder. Yapılan bir kanunla, müteka'idinden olup da fevkalâde fedakârlıkları sabit olanlara Meclisi Âli bir şey vermiştir. Fakat o kanun başkadır. Halit Bey esasen müteka'itir. Esat Efendi Hazretlerinin bu babtaki malumatları noksandır.

ESAT EFENDİ (Aydın) — Demekki mazharı teklifiniz olacaktır.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Efendim; ne Esat Efendi arkadaşımızın bahsettiği zatı tanıyorum ve ne de sonradan söylediği ve Paşa Hazretlerinin tasdik ettiği zatı tanıyorum, ismini de tanımıyorum. Yalnız bir şey vardır. Bunu nazarı dikkate almak vecibeden olduğuna kaniim. Harekâtı milliyede fedakârlık etmiş bazı kumandanlarımız vardır, zabitlerimiz vardır. Eğer, farzedelim, harekâtı milliye bugünkü halini bulmamış olsa idi onların düçar olacağı hal ne idi? Yakalanınca asılmaktı, başka bir şey yoktu. Şimdi efendiler; her yerde fedakârlığın kıymeti var-

dır. Fakat bizim Türkiye'de fedakârlığın kıymeti yüz mislidir. Çünkü; başka yerde fedakârları takdir ederler. Eğer biz takdir etmezsek badema fedakârlık yapacaklar azalır. Bu noktai nazardan muhakeme edildiği takdirde bu adam; tabiî hissî vatanperveri ile işe başlamıştır ve elhamdülillâhi taalâ vatan kurtulmuştur ve o adam da onun kurtulduğunu görmüştür. Bu vaziyet içinde bu adam ekmek parasına muhtaç bir halde kalırsa çok acıdır, bu acıyı tattırmamalıdır. Evet; olabilir ki o zamanlarda o gibi mesaide mütekaidinden adamlar da bulunmuştur, onları ikdar etmek ne ile kabildir? Tabiî tekrar hizmete almak kabil değildir. Bunu kabul ediyorum. Fakat onlara bir derece mafevk rütbesi verilmesi suretiyle tekaüde sevketmek ve tekaüt maaşını bunun üzerinden tahsis etmek suretiyle hiç olmazsa ekmek parasını eline alacak bir vaziyette bırakmalıdır. Bu heyeti umumiyemize ve millet üzerine vacib bir borçtur. Bunu ifasını görmek isterim.

REŞİT AĞA (Malatya) — Efendim; bu zatı kuvayi milliyede hizmet ettiğinden dolayı terfi ettirirseniz, tekaütlüğe sevkedersiniz. Heyeti Celileniz hâkimsiniz, yaparsınız. Efendiler; ahkâmı kanuniyenin bir kat'iyeti vardır. Mademki Tekaüt Kanununun ikinci maddesinde bir fıkra vardır, o esasen keyfi bir kanundur, mafevkte bulunan âmir, yani Müdafaai Milliye Vekâleti, istediğine «şu hizmeti ifa etmiştir» diyerek tekaüde sevkeder. Yine bu kanuna tevfikan istediğini yapar. Bu kanunen tekaüde sevkedildiği halde kanunsuzdur, filandır demek ve bunu müzakere etmek ve yolsuz yapılmıştır demek kanuna mugayirdir. Binaenaleyh evvelâ bu kanunu tağyir etmek lâzımdır. Evvelâ bu kanunu tadil veya tay edersiniz, bademe bunları mevzuu müzakere de edersiniz. O kanun mevcut oldukça ne Müdafaai Milliye Vekilinden sual sormaya hakkınız vardır ve ne de başkasına söylemeye hakkınız vardır. Çünkü; ahkâmı kanuniyeyi tatbik etmek ona aittir. Bu kanunu tadil ederseniz, ondan sonra Müdafaai Milliye Vekilinine bunu ne için yaptın diye sormaya hakkınız olur. Fakat şu kanun varken bunu soramazsınız. Esasen kanun; keyfi yapılmış bir kanundur... Keyfi kanun olmaz ki. Keyfiniz isterse fedakârane hizmet etti dersiniz ve tekaüde sevketmezsiniz. Keyfiniz istemezse devlete kâfi miktarda hizmet göremez der ve tekaüde sevkedersiniz...

Devletçe görülen lüzum ne demektir? Evet, mafevk makam; bu adam hizmet edemez, kat'a idare edemez diye tekaüde sevkeder, bu keyfi bir kanundur. Eğer siz bir şey yapmak istiyorsanız ve onları kayırmak istiyorsanız bu kanunu tayyediniz veya tadil ediniz. Başka bir kanun yapınız. Yoksa Müdafaai Milliye Vekâleti bu kanun dairesinde vazifesini yapmıştır. Ne için yaptınız demeye hakkınız yoktur ve bunu müzakere etmek zaittir.

REİS — Müzakerenin kifayetini reyi âlinize arz ediyorum. Müzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın... Aksini reye vazediyorum; müzakereyi kâfi görmeyenler el kaldırsın... Müzakere kâfi görülmüştür.

Efendim; Binbaşı İzzet Efendinin tekaüde sevkedilmiş olduğundan Meclisi Âliye şikâyet ediyor, evrakı Müdafaai Milliye Encümenine gitmiş, tetkik olunmuştur. Rüfekadan bazıları tarafından tahriri bir teklif almamış isem de, yalnız Ali Saip Bey tarafından mafevk rütbe ile tekaüt edilmesine dair bir teklif vardır. Esasen kendisi tekaüt edilmişti değil mi Paşa Hazretleri?

KÂZIM PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (Karesi) — Evet, tekaüt edilmişti.

REİS — Tekaüt edilmişti ve tekaüt olan bir adam için de bilmem nasıl muamele yapılır?

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Kanuna mugayirdir.

REİS — Binaenaleyh; Müdafaai Milliye Encümeni mazbatasını reyi âlinize vazediyorum. Kabul ederler lütfen el kaldırsın... Aksini reye vazediyorum, kabul etmeyenler el kaldırsın... Müdafaai Milliye Encümeni mazbatası kabul edilmiştir.

2. — Cerh maddesinden maznun Biga Mebusu Mehmet Bey hakkında Beşinci Şube mazbatası.

Efendim; bugünkü ruznamemizde bir madde daha vardır. Cerh maddesinden maznun Biga Mebusu Mehmet Bey hakkında Beşinci Şube mazbatası vardır.

Riyaseti Celileye

19 . 1 . 1340

1338 senesi temmuzunda Ankara'nın Hacı Bayram Mahallesinde Halil Çavuşun hanesine cebren bilduhul merkuma silâhı endaht ve rüvelverle cerh etmek fiillerinden dolayı maznunaleyh olup sıfatı mebusiyeti hasebiyle hakkında takibatı kanuniye ifasına Ankara bidayet mahkemesi müstantıklığınca lüzum gösterilen Biga Mebusu Mehmet Bey hakkında evrakı adliye 25 Kânunuevvel 1339 tarihiyle içtimada, bakur'a, heyeti umumiyeden beşinci şubeye havale buyurulmuş ve şubece keyfiyet ledettetkik müşteki Halil Çavuşun asarı darbiyle mağduriyeti anlaşılıyor ise de evrakı tahkikiyede şahit sıfatiyle

ısma olunan kesan aynı zamanda müddei ve müştekî vaziyetinde de bulundukları cihetle ifadelerinin kanaati vicdaniyeyi temin edememesine ve fiili müştekâbinin Mehmet Bey tarafından irtikâbı muhakkak görülememesine mebni mumaileyhin maznuniyetinin refine ve mahkemeye tevdie mahal olmadığı hakkında tanzim kılınan 11 Nisan 1339 tarihli mazbata Heyeti Umumiyeye takdim edilmiş ise de tecdidi mütalaa kararı üzerine bir neticeye rabtedilemeyerek bu defa tekrar şubemize tevdi buyurulduğundan şube heyeti umumiyesi 19 Kânunusânî 1340 tarihinde bilictima yeniden bu babda tetkikatı lâzimede bulundu.

Ankara'nın Hacı Bayram Mahallesi ahalisinden Halil Çavuşun hanesine cebren bilduhul merkuma silâh endahtı ve rüvelverle cerh etmek fiillerinden maznunu aleyh olup sıfatı mesuliyeti hasebiyle hakkında takibatı kanuniye ifasına Ankara bidayet mahkemesi müstantikliğınca lüzum gösterilmiş olan Biga Mebusu Mehmet Bey hakkındaki evrakı adliye bakur'a heyeti umumiyeden beşinci şubeye havale buyurulmuş olmakla şubemizin 11 Nisan 1339 tarihli içtimaında evrakı mevdua mütalâa ve tetkik olundu.

Hülâsai iddia ile müstantik karanamesi mebus mumaileyhin 1338 senesi Temmuzunun yirmi üçüncü günü Çanakkale ahalisinden Kahveci İbrahim namı şahsın heylen Halil Çavuşun hanesine taarruz ettiği esnada mumaileyh Mehmet Beyin merkum İbrahim ile maan Halil Çavuşun hanesine girerek merkumu sürükleyerek dışarıya çıkarıp darbetmiş olmasından ibaret olup, müteaarızlardan Mehmet Beyin mebus olması hasebiyle aleyhinde takibat ifası zımnında alekisul B. M. M.'nından istihsali mezuniyet olunmak üzere bu babdaki evrakın Meclisi Âliye takdim kılındığından ibaret olduğu anlaşıldı.

Evrakı mevduanın alelmüfredat mütalâasından sonra icabı müzakere olundu. Merkum Halil Çavuş, maznun Çanakkaleli İbrahim'in geceleyin müsafirleri ile oturduğu bir sırada hanesine taarruzla derunu hanede vukubulan ve silâh endahtı ile ibtidar eden münazaa esnasında Mehmet Beyin de iştirak etmiş olduğu, fiili darp tesiriyle mağduriyetini iddia etmekte ve bu hadiseden bir gün evvelisi de Mehmet Beyin hanesine taş attığı ve işin bu suretle başladığını iddia etmekte ise de istintaken ifadesine müracaat ve mazlyemin istimağ kılınmış olan şuhudut ihbaratına nazaran Mehmet Beyin iddia olunuğu veçhile, ne bilâ ihtiyar ve ne de bilâ iştirak müddei Halil Çavuşu darp ve cerhettiği anlaşılamamakta ve gerçi merkum üzerinde âsarı darp ve cerh görüldüğü tabip raporu ile tasyyün ediyorsa da İbrahim'in feryat ve istimdadı üzerine merkumu kurtarmak üzere gittiğini iddia eden Mebus Mehmet Beyin de cismen taarruza düçar olduğu tahakkuk etmekte ve mumaileyhin komşusu olan Halil Çavuş'un hanesinde tahaddüs eden bu gürültü üzerine kendisinden vukubulan istimdada binaen Mehmet Beyin hadise mahalline vardığı ve o sırada mahalli vakıaya gelmiş olan polis memurlarının elde ettikleri İbrahim ile birlikte Mehmet Beyi cebren karakola götürdükleri nümayan olmaktadır. Hadisenin sureti cereyanına nazaran müştekinin asarı darp ile mağduriyeti anlaşılıyor ise de evrakı tahkikiyede şahit gösterilen kesan mündereratı evraka nazaran müddei ve müşteki vaziyetinde bulunmalarına mebni şehadat suretindeki ifadeleri kanaati vicdaniyeyi temin edememesine ve işbu fiili müessirin Mehmet tarafından irtikap edilmiş olduğu mütehakkık görülememesine binaen mumaileyhin maznuniyetinin refine ve mahkemeye tevdine mahal olmadığına ve keyfiyetin heyeti umumiyeye arzına karar verildi.

11 Nisan 1339

Beşinci Şube Reisi	Kâtip
Naci	Neşet
Aza	Aza
Sivas	Bayezit
Ziyaettin	Âtıf
Aza	Aza
Bitlis	Siirt
Resul	Mehmet Fevzi
Aza	Aza
Aydın	Biga
Tahsin	Hamdi
Aza	Aza
Kastamonu	Van
Hulûsi	Hasan Sıtkı
Aza	Aza
Yozgat	Van
Feyyaz Ali	Hakkı
Aza	Aza
Yozgat	
Bahri	Salih
Aza	Aza
Isparta	İçel
Hafız İbrahim	Lütfü
Aza	Aza
Aydın	Kastamonu
Emin	Hasan Basri

Aza	Aza
Malatya	Gümüşhane
Sıtkı	Hasan Fehmi
Aza	Aza
canik	Bitlis
Ahmet Nafiz	Yusuf Ziya
Aza	
Diyarbekir	Siirt
Hacı Şükrü	Halil Hakkı

Kütahya
Mehmet Ragıp
Bir noktaya mütearızım.

Riyaseti Celileye

Evvelce beşinci şubece tanzim ve Heyeti Celileye takdim kılınan marezzikir 11 Nisan 1339 tarihli mazbata münderecatı şubemizce tasvip edilmiş olmakla Biga Mebusu Mehmet Bey hakkındaki evrakı adliyenin Adliye Vekâletine tevdii lâzım geleceğinin heyeti umumiyeye arzına karar verilmiştir.

Beşinci Şube Reisi

Çanakkale Mebusu	Aza
Şakir	Ahmet Hilmi
Aza	Aza
Antalya	Muş
Ahmet Saki	Osman Kadri
Aza	Aza
Bayezit	Denizli
Süleyman Sudi	Necip Ali
Aza	Aza
Tokat	Tokat
Mustafa	Seyfi
Aza	Aza
Ordu	
Faik	İbrahim
Aza	Aza
Trabzon	Kayseri
Rahmi	Nuh Naci

Aza
Giresun
Kâzım

RAGIP BEY (Kütahya) — Bu reye konduktan sonra söz istiyorum.

NECATİ BEY (Mübadele ve İskân Vekili) (İzmir) — Usulü tatbik buyurunuz Reis Bey.

REİS — Efendim şube reisi veya mazbata muharriri burada mı?

Evvelce beşinci şubede tanzim edilmiş olan mazbata şubece tashih edilmiştir. Şimdi beşinci şube tarafından tertip edilen mazbatayı reyi âlinize vazediyorum. Mazbatayı aynen kabul buyuranlar el kaldırsın. Aksini reye koyuyorum; Kabul etmeyenler el kaldırsın. Mazbata kabul edilmiştir.

RAGIP BEY (Kütahya) — Efendim; bademe bu gibi mesailde şubece yazılacak mazbatalar hakkında söz istiyorum.

REİS — Yok efendim. Buna dair ruznamede bir şey yoktur. Hafi celseyi tatil ediyorum. Aleni celseye geçiyoruz efendim.

MUSTAFA BEY (Tokat) — Reis Bey; benim kâğıdım vardır.

REİS — Öyle bir şey yoktur.

MUSTAFA BEY (Tokat) — Var efendim var. Benim evrakım vardır.

REİS — Hafi celseye devam edeceğiz. Binbaşı Mustafa Bey hakkındaki müzakereye devam edeceğiz.

MAZHAR MÜFİT BEY (Denizli) — Binbaşı Mustafa Bey burada yoktur efendim.

3. — Tokat Mebusu Mustafa Bey hakkında Müdafaai Milliye Encümeni mazbatası.

REİS — Tokat Mebusu Mustafa Bey demek istedim efendim. Tokat Mebusu Binbaşı Mustafa Bey hakkında Müdafaai Milliye Encümeni mazbatasını okuyacağız.

Binbaşılığa terfie istihkak kesbetmiş iken İstanbul hükümetince tekaüde sevkolunduğu hakkında Tokat Mebusu Mustafa Beyin istidası ve Müdafaai Milliye Encümeni mazbatası.

Tokat Mebusu Mustafa Beyin istidası :

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine Maruzu bendeleridir.

Bendeleri 1327 nasıblı zabitandan olup Harbi umuminin nihayetinde kıdemli yüzbaşı bulunduğum ve bermucibi emir staj görerek binbaşılığa inha olunduğum sırada, elyevm Reisicumhur Gazi Paşa Hazretlerinin maiyetinde olarak üç yüz otuz beş senesi ibtidalarında Anadoluya geldim. O tarihtenberi mücadelei milliyenin nâçiz bir ferdi olarak birinci devrei intihabiyede mebus olduğum gibi, elyevmde mebus bulunuyorum. Halbuki İstanbul Hükümeti bendelerinin Gazii müşarünileyh Hazretlerinin maiyetinde olarak Anadolu'ya naklimden dolayı kıdem ve hidematı mesbukam ve hakkımda mevcut inhaları nazarı itibara almıyarak tekaüde sevkettiği anlaşılmıştır ki külliyen gadrimi mucip olmuştur. Binaenaleyh kıdem ve hakkımdaki inhaların Müdafaai Milliye Vekâletinde mevcut sicilatta mukayyet bulunduğundan si-

cilimin celbiyle Müdafaai Milliye Encümenince tetkikinden sonra ihkakı hakkıma müsaade buyurulmasını istirham eylerim efendim.

6 Kânunuevvel 1339

Türkiye Büyük Millet
Meclisi Azasından
Kıdemli Yüzbaşılığından
Mütekait
Mustafa

Türkiye Büyük Millet Meclisi — Ankara
Müdafaai Milliye Encümeni — 7.1.1340
Adet : 65

Müdafaai Milliye Encümeni Mazbatası

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Tokat mebusu mütekait kıdemli yüzbaşı Mustafa Efendiye ait olan dosya tetkik ve mütalaa edildi. Mumaileyh Mustafa Efendi 5 Kanunusani 1331 tarihinde kıdemli yüzbaşı olduğu ve yedinci ordu kumandanlığı tarafından 27.3.1333 tarihli tahriratla hidematı mesbukasına binaen terfiinin talep olunduğu ve buna mukabil gümüş liyakat madalyasiyle taltif kılındığı ve müteakiben Y. 139'da 1.3.1334 tarihinde staj dahi gördüğü ve binaenaleyh kıdemen ve ehliyeten binbaşılığa terfie istihkak peyda eylediği halde Mondros mütarekesini müteakip tahdidi kanunu mucibince 9.10.1335 tarihinde tekaüde sevkolunduğu anlaşılmıştır. Halbuki mumaileyh Mustafa Efendi merbut istidasına nazaran Vatanın müşkül ve felâketli günlerin ibtidası olan 15 Mayıs 1335 tarihinde elyevm Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin maiyetinde olduğu halde Anadolu'ya nakil ve cidali milliye iştirak ve birinci devrei intihabiyede Tokat Mebusu intihab olunarak hidematı vataniyesine müdavat eylediğine ve esasen terfii dahi istihkak peyda eylemiş bulunduğuna göre, mumaileyhin tahdidi sin kanunu mucibince tekaüde sevki icabetmekle beraber, hiç olmazsa terfian tekaüde sevki muvafıkı maslahat ve muadelet olacağı mütalaa ve takdim kılındı.

Mazbata Muharriri
Eskişehir
Mehmet Arif

Kâtip
Yusuf Ziya

Müdafaai Milliye
Encümeni Reisi
Ali

Aza
Ertuğrul
Rasim

Aza
Ali Rıza

Aza
Ahmet Hamdi

Aza
İzmit
Mustafa

Aza
Kılınç Ali

Aza
Kastamonu
Halit

REİS — Söz isteyen var mı efendim. (Kabul sesleri) Müdafaai Milliye Encümeni mazbatasını reyi âlinize vazediyorum.

NECİP ALİ BEY (Kırşehir) — Bendeniz söz istiyorum Reis Bey.

Efendim; Mustafa Bey gibi fedakârlık eden arkadaşlarımızın bendeniz terfii cihetine gidenlerdenim. Biraz evvelki müzakerede reddedilen mesele, Mustafa Beyin ayni vaziyetindedir. Onun için Meclisinizi bir hatadan muhafaza etmek isterim. Bu bittabi kabule meyledeceğiniz bir meseledir. Fakat böyle bir mesele için Müdafaai Milliye Vekili bir kanun yapmış, bu kanunu görelim. Böyle hizmet eden arkadaşlarımızı hiç olmazsa bir derece terfi ile tekaüde sevkederek ikdar etmiş bulunalım. Yoksa deminki müzakerede redddilen mesail varken Mustafa Beyinkini kabul ederseniz, Meclisi Âli pek fena bir raddeye düşmüş olacaktır.

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Karahisarı Şarki) — Reis Beyefendi; mesele deminki meselenin aynı mıdır, değil midir? Bunu anlamak lâzımdır.

TALÂT BEY (Ardahan) — Deminki meselenin ayni değildir. Deminki mesele mevzuubahis olan zat bermucibi kanun tekaüde sevkedilmiştir. Mustafa Bey terfie müstehak iken mağdur edilmiştir. Mağduriyetinin telâfi edilmesi için binbaşılığa terfii lâzımdır. Kendisi mütekaittir. Fakat mağduriyetini telâfi edecek bir suretle Encümen tekaüdiyetini kabul ediyor efendim. Arada fark vardır. Binaenaleyh mazbatanın kabulünü rica ederim. (Mustafa Bey izahat versin sesleri)

ARİF BEY (Müdafaai Milliye Encümeni Mazbata Muharriri) (Eskişehir) — Efendim; kanunda sarahat vardır. Vaktü seferde - icabında - mütekait zabitan dahi orduya alınarak istihdam edilebilir ve bunlar esnayı hizmetlerinde terfi etmişlerse seferin hitamında tekrar tekaüde sevk edildikleri zaman terfi etmiş oldukları rütbe üzerinden tekaüt maaşı alırlar. Bu suretle harekâtı milliyeye iştirak etmiş bir çok arkadaşlarımız vardır. Bunlar terfide etmişlerdir ve yine son kanun mucibince, son rütbeleri üzerinden tekrar tekaüde sevkedilmişlerdir. Esasen yanlış olarak tekaüde sevkedilmemiş olsa bile, mademki gelmiş ha-

rekâtı milliyeye iştirak ile bir çok hizmeti mesbuk olmuş; o halde bir derece terfi edilmesinde bir mahzur yoktur. Yani yapılan muamele kanuna mugayir değildir.

KÂZIM VEHBİ BEY (Ergani) — Reis Bey; Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretlerinin de mütalaasını dinlemek isterim.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Efendim; Mustafa Bey, şimdi Arif Beyefendinin buyurduğu vaziyette değildir. Mustafa Bey tekaüt olduktan sonra Meclisi Âlinize aza olarak gelmiştir. Tekaüt edildikten sonra orduya alınıp ve orduda hizmet ettikten sonra tekrar tekaüt olmuş değildir. Şimdi Mustafa Beyin her halde binbaşılık muhassatiyle tekaüt edilmesine taraftarım. Yalnız ifadeler birbirini tutmuyor. Eğer öyle olsa idi Mustafa Bey binbaşı ve vazifede olurdu. İkinci defa tekaüde sevkedildiği vakitte binbaşılıktan tekaüt muamelesi yapılırdı. Hali hazırda yüzbaşı bulunuyor ve maaş ve muhassesatını o suretle alıyor. Demin müzakere olan efendinin aynidir. Hiçbir fark yoktur. Birisine olur, birisine olmaz. Ben bunu muvafık görmüyorum.

ALİ SÜRURİ BEY (Karahisarı Şarki) — Efendim; meseleye tamamiyle bitaraf ve muhik olarak mütalaa etmek lâzım gelirse; Mustafa Beyin iddiası, İzzet Beyin iddiasının aynı değildir. Yahya Galip Beyefendi burada zuhul buyuruyorlar. İzzet Bey diyorki: ben hilâfı kanun olarak tekaüde sevkedildim. Halbuki Mustafa Beyin istidasında : «Ben binbaşılığa kesbi istihkak etmiş iken, yani kanunen müstehakkı terfi olmuş iken İstanbul Hükümeti tarafından rütbei hâliyem ile tekaüde sevkedilmişimdir» Bunun arasında çok fark vardır.

AVNİ BEY (Bozok) — Madalyayı aldıktan sonra.

MUSTAFA BEY (Tokat) — O madalyayı bana bizzat Kemal Paşa vermiştir.

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Devamla) — Binaenaleyh, İzzet Beyin istidası «tekaüde sevki hakikaten kanuni midir, değil midir diye tetkik olundu. İzzet Beyin tekaüde sevki kanunî. Binaenaleyh icabeden karar Heyeti Celilenizce ittihaz buyuruldu. Şimdi Mustafa Beyin istidası üzerine hakikaten tekaüde sevk edildiği zaman kendisi alıkâmı kanuniye dairesinde binbaşılığa terfii kesbi istihkak etmiş ise yüzbaşılıkla tekaüde sevki elbette kanunsuzdur. O başka, bu başkadır. Mademki salâhiyettar olan Müdafaai Milliye Encümeni de istidayı muvafık görüyor. Şu halde tereddüde mahal yoktur. Yani arkadaşımız olmakla lehte sudur edecek bu kararın hissi refakate müstenit olmak gibi bir vehmin ihtimali tazammun etmez. Hak kimin ise, hakdır. Binaenaleyh Mustafa Beyin terfii hakdır.

MUSTAFA VASFİ BEY (Tokat) — Reis Bey, müsaade ederseniz arkadaşları bendeniz tenvir edeyim. (Alkışlar)

Mustafa Vasfi Bey (Alkışlar arasında kürüye geldi.)

Efendiler; bendeniz 28 sene memleketime gitmiyerek bu millete hizmet ettim. Memleketime hiç uğramamak şartiyle Harbi Umuminin nihayetine kadar Paşa Hazretleri ile beraber bulundum. Paşa Hazretleri beni inha etti. Evrakım geldi. Fakat Enver Paşanın yanında kaldı. Enver Paşa, Paşa Hazretlerinin inhalarını kabul etmediği için terfi edemedim. 1333 senesinde İstanbul'a geldim. Enver Paşaya istida ettim ve dedimki hayatı memuriyette hiç bir lekem yoktur. Sen istediğini terfi ettiriyorsun bilâ kaydüşart istifa ediyorum. Osman Şevket Bey beni aldı, yukarıya götürdü, dedi ki «arkadaş, senin sıran gelmiş, geçiyor. Seni terfi ettireceğiz. Gel sen staj yap; seni terfi ettirelim, binbaşı yapalım. Bir de muhtıra yaptılar. Enver Paşa bu muhtıraya mucip dedi. Hülasa 1334 senesinde ortalık karıştı. Evrakım alaydan, fırkadan, ordudan gelip sicilimize geçti. Sicilime geçince ben Enver Paşaya bir mektup yazdım. «Şöyle geldi, böyle geldi...» diye Enver Paşa yazdı, çizdi, sonra ben İstanbul'a geldim. İstanbul'da beni daire müdürü yaptılar. (Alkışlar) (Kabul sedaları) İstanbul'da iken Kemal Paşa bana telefon ediyor ve diyorduki, «ben dokuzuncu ordu müfettişliğine gidiyorum, beraber gidelim.» Geldik, teşkilât yaptık, Arif Bey ile beraber gittik. 1335 senesinde ben tekaüt edilmişim. Bundan benim haberim yok. 1336 senesi martının 27 nci günü bana tebligat yapıyorlar. Aradan altı ay geçiyor. Benim haberim yok. Sonra mebus olup buraya geldik.

Harekâtı milliye bidayetinde bu vatana canlarını feda ederek hizmet eden ve bu gün terfi sırası geldiği halde terfi ettirmeden nasıl tekaüde sevkediyorsun dediğim zaman, cevap vermemişlerdi. Binaenaleyh bu gün hizmet ederek terfie kesbi istihkak etmiş olanlar terfi edilmeksizin tekaüde sevkedilmişlerdir. Bendenizce bunu bu şekilde kabul etmek demek, elân mevcut ve meri olan kanunu ref etmek demektir. Demin Reşit Ağa Hazretleri de izah ettiler. Ben de taraftarım. Terfi vakti gelmiş, zamanı geçmiş olduğu halde hakları da ölmemiştir. Bunun bir maddei kanuniye şeklinde, yani bu hususu bir kanunla vermek lâzım gelir. Yoksa kanun ref edilmiş olur. Israr et-

tiğini görüyorum, bunun hafi celsede değil aleni celsede mevzuubahis edilerek milletin nazargâhına arz suretiyle hakkını alması daha muvafıktır. Celsei hafiyede mevzuubahis olmuştur. Celsei aleniyede mevzuubahis olması kendi menafii iktizasındandır. Mustafa Bey hizmet etmiş ve terfie istihkak kesbettiği yedinci Kolordunun 23.3.1337 tarihli tahririatiyle inha edilmiş ve buna mukabil gümüş liyakat madalyası almıştır. Sonra tahdidi sin kanununa tevfikan tekaüde sevkedilmiştir. Kendisi harekâtı milliyeye iştirak etmiş, sayi meşkuur olsun, buna mukabil geçen sene ve bu sene de mebus olmuş, bir de İstiklâl Madalyası almıştır.

MUSTAFA BEY (Tokat) — Memleketim sağ olsun; yine mebus olurum. Bunu iyi bil.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Sonra, Vekil Paşa Hazretleri biraz izah ettiler. Geçen devrede ordunun hali hazıriye rücuu ve hazari kadroyu tanzim dolayısiyle pek çok zabitanın tekaüde sevkedildiğini söylerken bendeniz demiştim ki, Paşa Hazretleri o sırada yani 23 nisanda ben mebus oluyor, buraya geliyorum, istida ediyorum, istida muamele görüyor, Heyeti Vekileye gidiyor, tekrar Meclise geliyor, Müdafaai Milliye Encümenine havale olunuyor. Orada mahrem olarak dosyalarım celbediliyor, tahkikat yapılıyor, benim terfie hakkım olduğunu söylüyorlar. Ben fazla bir şey istemiyorum. Tavzif edin demiyorum. Binbaşılıkla tekaüde sevkediniz ve tahsisatımı o suretle veriniz diyorum.

REŞAT BEY (Saruhan) — Arkadaşlar, nazarı dikkati âlinizi celbederim. Burası muamelâtı zatiye dairesi değildir. Herhangi bir mebusun herhangi bir yerde işlişiği olursa burada Meclisi işgal mi edecektir? İstirham ederim, her vekâlette muamelâtı zatiye dairesi vardır, memurin sicil kalemleri vardır. Onlara ne olmuştur? Niçin bunlara bakmıyorlar? Ahkâmı kanuniye ne ise niçin tatbik etmiyorlar? Biz bu gibi şeylerle uğraşamayız. Bunun burada mevzuu bahis edilmemesini rica ederim.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Efendim, Mustafa Bey biraderimiz haklıdır. Hatta bu hakta...

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Karahisarı Şarki) — Efendim, rüfekayı muhterem den Reşat Beyefendi buyurdular ki, burası muamelâtı zatiye dairesi midir, yoksa Meclis midir? Bu gibi mesail devairi aidesince takip olunur. Evet, fiilhakika böyledir. Her meselenin bir mebdei mercii vardır. Fakat efendiler, büyük Milletin B. M. Meclisi müntehayı meraci'dir. Devairi aidesinde hakkını istifaya muvaffak olamıyanlar, ister bir mebus, ister herhangi bir fert olursa olsun huzuru celilenizde arzı hal eder. Süleyman Sırrı Bey arkadaşımız da, ben de arzu ederim. Arkadaşımızın, şeyi amma şöyle olmuş, böyle olmuş, binaenaleyh yapılmamalıdır. Hayır efendiler ben eminim ki, Meclisi Âliniz böyle de düşünmez. Arkadaşlık hasebiyle hiç kimsenin taltifini arzu etmediğim gibi, mevzuu müzakere olan iş bir arkadaşa taalluk etmek itibariyle belki o arkadaşın hatıriyle yapılmıştır gibi gayri vârit bir itiraz ile yine hilâfı hak ve hilâfı madelet bir karar vermez. Mustafa Bey diyor ki, ben tekaüde sevkedildiğim zaman, kanunen terfie müstahak idim. Ben mağdur edildim diyor ve devairi aidesi de bunu telâfi etmiyor ve edemiyor. Binaenaleyh Mustafa Bey için turuku kanuni elbet ve elbet Heyeti Celilenize gelip keyfiyeti arz etmektir. Mustafa Bey de aynı tarika tevessül etmiştir. Binaenaleyh eğer Müdafaai Milliye Encümeninin mazbatası kâfi ve mukni değilse, yani tekaüt edildiği zaman binbaşılığa kesbi istihkak etmişti mütalaasını Heyeti Celilenizi ikna etmiyorsa daha ziyade tamiki tetkikat için encümene iade buyurabilirsiniz. Yok eğer iknaa kâfi ise kararı katinizi verirsiniz. Yoksa mevzubahis olan mesele sahibi bir mebustur. Bu da işte mesaili şahsiyedendir. Meclise gelemez gibi mütalaası gayri vârittir. Evet millet nereye müracaat edecektir? Çok rica ederim, Mustafa beyin şahsı ve hüviyeti asla mevzubahis olmaksızın sırf maslahatın icabı kanunisi, adlisi ne ise o noktai nazardan halli mesele buyurunuz.

RAGIP BEY (Zonguldak) — Reis Beyefendi; müsaade buyurunuz Paşa Hazretlerine bir sual soracağım.

REİS — Söz mü istiyorsunuz?

RAGIP BEY (Zonguldak) — Hayır Paşa Hazretlerinden bir sual soracağım.

SÜREYYA BEY (Karesi) — Efendim; sevgili arkadaşlar

kadaşımız Mustafa Beyin şahsi bir müracaatı üzerine yine şahsiyete müteferri olan bir mesele mevzubahistir. Diyorlarki, ben orduda mensup bir zabitim. Kıdemli yüzbaşı idim. Binaenaleyh umumi seferberliğin hitamı esnasında mütehakkı terfi idim. Kavanini hazırai askeriyeye göre ve inham da yapıldı ve mafevkinde bu hususu takdir etti. Fakat Gazi Paşa Hazretleri maiyetinde Anadoluya geçtim; bu müddet zarfında terfiim icabederken İstanbul Hükümeti beni rütbei haliyemle tekaüde sevketti ve terfi edilmekliğim ve hakkı kanuni olarak terfi etmesi, yani binbaşı yapması ve tahdidi sin noktasından tekaüde sevkim

lâzım gelirse ve tekaüt Kanunu mucibince tekaüde sevkedilmekliğim lâzım gelirse hakkı terfiim bana bahşedildikten sonra bu muameleyi kanuniye yapılması lâzım gelir, diyor. Bendeniz bu meseleye doğrudan doğruya ikaı tesir edecek bir mütalaa serdetmiyeceğim. Ancak arkadaşınız istidası münderecatından bu istida üzerine müdafaai milliye encümenimizin yürüttüğü mütalaatı ve tespit ettiği mukarreratı mukayese etmek ve bunlardan istitlali ahkâm etmek istiyorum. Mustafa Bey istidasında hulâsatan demin arz ettiğim ifadeleri yazmışlardır. Fakat evvelâ şunu arz edeyim ki, bu istida Mustafa Bey tarafından doğrudan doğruya Büyük Millet Meclisine takdim edilmiştir. Mustafa Bey el'an orduya mensup bir zabittir, ya değildir. Değilse eskiden asker olduğuna nazaran mütekaittir. Mütekait zabitanın hayatı memuriyetlerinde uğradıkları mağduriyetlerini telâfi etmek için hangi makamlara müracaat etmesi meselesi vardır.

SÜREYYA BEY (Karesi) — Meselesi var.

MUSTAFA BEY (Tokat) — Evvelce bir istidam da var.

SÜREYYA BEY (Karesi) — Bendeniz anlamak isterim. Ali Süruri Efendi biraderimizin buyurdukları Büyük Millet Meclisi Müntehai mahalli müracaattır. Aynen kullandıkları tabiri delâlet ettiği veçhile, Meclisi milli mahalli müracaatın müntehasıdır. Fakat müracaat kelimesinin delâlet ettiği mana itibariyle bundan evvel müracaat edilecek bir çok makamat var. İşte o makamata müracaat edilir ve orası ahkâmı mevzuai kanuniyeye münafi olarak bir mağdurun hakkı vermek suretiyle onu mağduriyetten kurtarmaz ise o zaman buraya gelir. Yoksa Müdafaai Milliye Vekâletine şu haksızlığı göstererek ve orası da bunu yapmam; yapamam demedikten sonra buraya gelmek caiz değildir. Evvelâ bu cihetin tenevvür etmesi lâzım gelir. Müdafaai Milliye Vekâleti mağdur bir zabitin talebini ifade ettikleri veçhile yapmamış veya yapamamışsa ondan dolayı bu arkadaşımız buraya müracaat etmiştir? Saniyen Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri veyahut Müdafaai Milliye Encümeni şu suallerime cevap vermelidirler. İstanbul'un Mustafa Bey hakkında yaptığı bu muamelâtı bir defa makbul müdür. Mazbatanın tarzı tahririne göre 1336 senesinden evvel yapılmış bir muamele olduğu için makbul tutulmuştur. Yani o zaman Mustafa Beyin tekaüde sevkedildiği tarihde tahdidisin kanunu mucibince yapılan şu tekaüdiye muamelesi doğru imiş. Mumaileyhin tahdidi sin kanunu mucibince tekaüde sevki icabetmekle, deniyor. Ondan evvel de terfie kesbi istihkak eylemiş bulunduğu fıkrasından bir şey anlamıyorum. Binbaşılığa yani terfie kesbi istihkak eylemiş. Eğer makul ise acaba terfie kesbi istihkak etmiş bulunduğu halde, tahdidi sin kanunu mucibince muhterem arkadaşımız Mustafa Bey rütbei haliyesi üzerinden tekaüde sevkedilmiş başka zabit yok mudur? Yoksa ve kendileri de ayni suretle Meclisi Âlînize müracaat ederse, ayni münakaşa ve müzakereyi yaparak ayni sebeple o zevat da bir derece mafevk rütbeye nakledildikten sonra tekaüde sevkleri hakkındaki tashihi muameleyi de bir kararla icra edecek miyiz ve bunu yapmak için Müdafaai Milliye Vekâletine o zatın müracaat etmesi lâzım gelmeyecek midir ve lâzım gelmiyorsa ne için lâzım gelmeyecektir? Kavanin ve nizamatı hazırai askeriyemiz, Müdafaai Milliye Vekâletimiz böyle haksızlıkları telâfi ve tashih için salâhiyet vermemiş midir ve Vekâleti salâhiyettar bir mevkide getirmemiş midir ve ondan dolayı mı bu arkadaşımız Meclise müracaat etmiştir ve ondan dolayımı Meclisi Âlimiz meseleye vaziyet ederek müzakere etmiştir?

Üçüncüsü eğer Müdafaai Milliye Vekâleti veyahut encümenimiz kavanin ve nizamatı hazırada böyle bir sarahat yoktur ve sarahat mania da yoktur, onun için bu yolda mağduriyete uğrayanlar sahibi hürriyettir; isterse Müdafaai Milliye Vekâletine giderler ve isterlerse doğrudan doğruya Meclise gelebilirler diyecek olursa, bendeniz ona şimdiden cevap vereceğim ve diyeceğim ki; bahusus bir asker - isterse tekaüt olsun - her şeyden evvel silsileye riayet etmek ve binaenaleyh Müdafaai Milliye Vekâletine müracaat etmek ve duçar olduğu haksızlığı o makam vastasiyle tashih ettirmek lâzımdır. Orası tashih etmezse veyahut edemezse o zaman memlekette kavanini askeriyemizde bir noksanı, bir boşluğu anlarız. Mevcut olduğu halde etmiyorsa Müdafaai Milliye Vekâletimizin Mustafa Bey gibi uzun müddet orduda hizmet etmiş ve mücahedei milliye esnasında de fedakârlıkta bulunmuş bir zat hakkında kanunun kendisine bahşetmiş olduğu hukuku vermemiş olmadığı gibi elim bir şeye muttali oluruz ve bu bizim için elzemdir. Binaenaleyh bendeniz bu cihetlere evvel emirde Müdafaai Milliye Encümeni tarafından veyahut Müdafaai Milliye Vekilimiz tarafından cevap verilmesini ve Heyeti Celilenizin bu esas üzerine, bu esası mühimme üzerine fahi müessir olan esaslardan olduğu için, bunun tavazzuh etmesini rice ederim. Bu tavazzuh ettikten sonra, bu meseleyi bir arkadaşımızın dediği gibi, aleni celsede yapmalıyız. Çünkü yapaca-

ğımız şey meşru olacaktır ve arkadaşımız bunu bir hakkı meşru olarak istemiştir. Eğer bu hakkın meşru olmadığına kani olsa idi esasen böyle bir teklif dahi yapmazlardı. Bunu milletin kesbi ittilâ edeceği aleni celsede yapacağız. Bu kabil zabitan varsa onlar da müracaat edecekler ve onlar da haklarını arıyacaklardır. Aksi takdirde millet içinde hafi celsede yaptığımız bu muamele pek fena bir tesir yapacaktır. ve günden güne bazı hadisatın delâlet ettiği veçhile, B.M.M.'ne karşı müntehiblerimizin, efendilerimiz olan milletin noktai nazarını, kanaatini az çok zedeleyecektir.

KÂZIM PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (Karesi) — Efendim; Mustafa Bey terfie kesbi istihkak ettiği halde haksız olarak Ferit Paşa Hükümeti tarafından tekaüde sevkedildiğine dair Müdafaai Milliye Vekâletine müracaat etmiştir ve müracaatında kendisinin binbaşılığa lâyik olduğunu ve rütbesinin kendisine verilmesini talep etmiştir. Ancak malumu âlinizdirki 16 Marttan evvel kesbi katiyet etmiş hükümler mer'i ve muteber addedileceğine dair Meclisi âlinin kararı vardır. Bundan dolayı Müdafaai Milliye Vekâleti 16 Marttan evvel kesbi kanuniyet etmiş, iradeye iktiran etmiş ve bütün muamelesi hitam bulunmuş, kesbi katyet etmiş olan bu meselenin hilâfında Müdafaai Milliye Vekâleti bir şey yapamaz demiştir. Onun müracaatı nedir?. Yüzbaşı rütbesinden tekaüdü... İfade böyledir. Şimdi bunda bir haksızlık, bir gadir olmuş olabilir. Yani hakikaten dosyasını Müdafaai Milliye Vekâleti tetkik ettiği zaman terfie kesbi istihkak etmiş olduğunu gördü. Fakat Müdafaai Milliye Vekâleti hakkını iade etmek için kendisinde salâhiyet görmedi.. Çünkü o kanunun bir kelimesinde yüzbaşı rütbesi üzerinden diyor. İrade kanun mahiyetindedir? O kanunun bir kelimesinin yerine, bahusus tashihata taalluk eder bir kelimesinin yüzbaşı yerine binbaşılık koymak, tadilat yapmak demektir. Onun için Müdafai Milliye Vekâleti velevki bir hak dahi olsa bunu tadil etmek salâhiyetini kendisinde görmedi ve kendisine cevap vermedi. Mustafa Bey hakkından emin olduğu için Meclis Riyasetine müracaat etmiştir. Meclis de Müdafaai Milliye encümenine havale etmiştir. Müdafaai Milliye encümeni de kendisinin mahrem dosyasını ve sicilatını Vekâletten istedi. Dosyasını ve sicilâtını bir memur ile gönderdik. Tetkik ettiler. Neticei tetkikatta hakikaten tahdidi sinne tabi olmazdan evvel, tekaüt yapılmazdan evvel, sicillen ve kıdemen binbaşılığa kesbi liyakat etmiş olduğunu anladı. Bunun üzerine mazbatasında kendisine o zamanki hakkının verilmesi lâzım geleceğine kani oldu ve tabii bunu yine vekâlet veremez; kanunen veremez. Bu Meclisi âliye ait bir haktır. Daha doğrusu bir maddei kanuniye demektir. Yani bir kanun mevcuttur. O kanun tadil edilemez. Yeni bir kanun gibi bir şeydir.

Bunun gibileri var mıdır diye sordular. Bilmiyorum, fakat zuhur edebilir. Çünkü Ferit Hükümeti tarafından tekaüt edilmiş bir kaç zat vardır ki bunlar mücadei milliyede bulunmuştur. Fakat bizim bunlar için yaptığımız muamele aynidir. 16 Marttan evvel de kesbi katiyet etmiştir, diyoruz. Şurada, burada bazıları daha zuhur eder. Yani tekaüt edilmezden evvel terfie sicillen ve kıdemen kesbi istihkak etmiş bulunabilir. Böyle kimseler zuhur etti mi Meclisi âlimizin Mustafa Bey hakkında vereceği karar vekâlete bir veçhede olabilir vekâlet o vakit onun üzerine bir muamele yapabilir. Ya iade eder; yani reddeder yahut da neticei tetkikatı ne suretle sabit olmuşsa ona göre muamele yapılır.

TALÂT BEY (Devamla) — Aleni celsede bir mahzur var midir.

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Geçen celsede bu mevzuu bahis olduğu zaman hafi celsede olsun dedim. Çünkü bir mebus arkadaşımızın hakkında söz söyl nirken leh ve aleyhde söylenmek ihtimali vardır ve bunun bir aile mahiyetinde; yani daha hususi bir mahiyette ceryan etmesi lâzım gelmesi mülâhazasında idim. İzzet efendi hakkında kanunların yazdığı sicilat vardır. Noktai nazarlar vardır. Tabii bu, Meclisi âlide okunurken filan kişi böyle yazmış, falan kişi şöyle yazmış diye... Yani siciller esrarı askeriye gibidir. İzzet efendi için de bu cihetten dolayı mahrem olmasını istemiştim. Mustafa Bey için ise bir mebus arkadaşımız olmak itibarile leh ve aleyhde sözler söyleyeceğimiz için ve bunun muvafık olamıyacağını zan ve tahmin ettiğim için hafi olasını teklif ettim. Yoksa başka bir şey için değil.

SÜREYYA BEY (Karesi) — Efendim, mesela bu gün hükümeti milliyemiz tahdidi sin kanunu mucibince tekaüde sevkedilen her hangi bir ordu mensubu tekaüde sevkedildiği zamanda mufevk rütbeyi kesbi istihkak ettiği halde zuhul olarak rütbei askeriesile tekaüde sevkedilmiş bulunsa ve muamelei tekaüdiye de icra edilmiş olsa Müdafai Milliye Vekâletiniz tashih edemez mi? Salahiyeti yok mudur?

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Tashih edemez. Zühulen olursa ve bu gün bizim yaptığımız tekaüt

muamelesinde zühul olursa o zühul, aynı tarikle tashih olunabilir. Fakat 16 Marttan evvelki turuku kanuniyedir. O turuk başkadır. Şimdiki turuk başkadır. Şimdiki bir kararnamedir. Fakat biz her muameleyi hangi tarikde intaç edilmiş ise o tarik üzerinden tashih etmek mecburiyetindeyiz. 16 Marttan evvelki muamelât hangi tariklerden geçmiş; o malumu alinizdir. İradeden geçmiş kanuni mahiyette almıştır. İrade, malumu alıniz, Meclisi âliye aittir. Bunu tashihi Meclisi âliden olacaktır. Yani aynı tarikle olduğu için bu günkü tarikle olamaz. Bu günkü tarikle biz kendi yaptıklarımızı tashih edebiliriz. Fakat 16 Marttan evvel kanuniyet kesbetmiş olan muameleler ancak Meclis tarikiyle tashih edilebilir. Bu günkü tarikle tashih edemeyiz.

REİS — Başka söz istiyen var mı? Müzakerenin kifayetini reyi alinize vazediyorum. Ali Bey.

ALİ BEY — Vaz geçiyorum.

SÜREYYA BEY (Karesi) — Bendeniz bir teklif yapmıştım, mesele tenevvür...

REİS — Müzakerenin kifayetini evvelâ reye koyayım ondan sonra da teklifiniz...

SÜREYYA BEY (Karesi) — Müzakerenin kifayetinden evvel müessir olacak bir teklif, yani celsei aleniyeye geçilmesini ve bu kararın celsei aleniyede verilmesini taleb etmiştim, teklif etmiştim. Çünkü mesele tavazzuh etmiştir. Kanaatlar tebellür etmişti. Öyle zannederim meşru bir teklif dermeyan edilmiştir. Meclisi âli muhik ve meşru bir şeye karar verecektir. Bunda bir mahzur yoktur.

REİS — Söz söyliyecek arkadaş yoktur. Müzakereye devam etmek imkânı kalmamıştır. Evvela müzakerenin kifayeti, reye konur. ondan sonra teklifler arzedilir. Binaenaleyh müzakerenin kifayetini reye koyuyorum. Müzakereyi kafi görenler lütfen el kaldırsın... Aksini reye koyuyorum, kâfi görmiyenler lutfen el kaldırsın... Müzakere kafi görülmüştür.

Şimdi müzakere edilmekte olan Mustafa Beye ait mesele hakkında (Mustafa Beyin Müdafaai Milliye encümeni mazbatası veçhile binbaşılık tahsisatiyle tekaüt muamelesinin icrasını teklif eylerim.) diye Bayazit Mebusu Şefik Bey tarafından bir teklif var. Sonra Celsei aleniyeye geçilmesini ve ondan sonra bu meselenin müzakere edilmesini istiyen bir teklif var. Fakat ne müzakeresi, söz istiyen arkadaş yok.

HÜSEYİN HÜSNÜ BEY (Isparta) — Celsei hafiyede karar verilir, celsei aleniyede tekrar edilir.

SÜREYYA BEY (Karesi) — Bendeniz; o teklifimden ferağat ediyorum. Çünkü manasızdır.

REİS — Efendim; onbeş imzalı bir takrirle de mazbatanın tayini esami ile reye konulmasını teklif ediyorlar.

FERUDUN FİKRİ BEY (Dersim) — Şefik Beyin teklifini anlıyamadım.

REİS — Şefik Bey encümenin mazbatasının kabulünü teklif ediyor. Efendim; on beş imzalı takrir mucibince Müdafaai Milliye encümeni mazbatasını tayini esami ile reyi alinize vazediyorum. Kabul edenler beyaz, kabul etmeyenler kırmızı rey verecekledir.

REİS — Efendim; reyleri istimal buyurmamış rüfeka varsa lütfen istimal etsinler. İstihsali ara hitam bulmuştur. Reye iştirak eden zevatın adedi 103 olduğu için muamele natamamdır. Neticei ara 72 kabul; 22 red ve 11 müstenkifdir. Binaenaleyh mumale natamam olduğu için ikinci defa reye konulmak icabeder.

Efendim; celsei aleniyeye geçilmesini reyi alinize arzedeceğim. Aleni celseye geçilmesini kabul edenler lutfen el kaldırsın ... Kabul etmiyenler lutfen el kaldırsın... Aleni celseye geçilmiştir efendim.

10 dakika teneffüs edilmek üzere celseyi tadil ediyorum.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

30 Kânunusâni 1339 (1924)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂHASI	373
2. — REY İSTİHSALİ	373
1. — Tokat Mebusu Mustafa Bey hakkında Müdafaai Milliye Encümeni mazbatasının ikinci defa reye vazı.	*373,386:387*
3. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	373
1. — Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Mebuslar hakkında matbuatta intişar eden haberlere dair İstanbul Mebusu Hamdullah Suphi Beyin kanun teklifi.	*373:385*

Cilt : 5

92 nci inikat, 3 ncü celse

DOKSAN İKİNCİ İÇTİMA

30 Kânunusani 1339 Çarşamba

ÜÇÜNCÜ CELSE

REİS : Ali Fethi Bey

KÂTİPLER : Hakkı Bey (Van), Kemal Bey (Adana)

REİS — Efendim; bir daha arz edeceğim. Matbuat meselesini ehemmiyetiyle mütenasip bir surette müzakere edebilmek için bir celsei hafiye akdine dair yirmi imzalı bir takrir aldım.

ALİ ŞUURİ EFENDİ (Karesi) — İzah etsinler de ondan sonra... (İzah etsinler sesleri)

HAMDULLAH SUPHİ BEY (İstanbul) Arkadaşlar; teklifimin esbabını arz edeyim. tasvip buyurursanız celsei hafiye yaparız.

Kendi hayatımıza dahil olan fasılalarla bilirsiniz, gördüğümüz en şayanı dikkat devlet inhidamları manzarasiyle bilirsiniz ki; bir devleti, bir heyeti iskat etmek için bir şekli hükümeti taklip etmek için, bir imparatorluğu devirmek için muzır addettiğiniz, fena gördüğünüz. yanlış gördüğünüz her hangi bir şeyi başka bir surette ifrağ etmiş olmak bir tek yol vardır. Zihinlerde ve kalplerde hazırlık yapmaktır; ister bilerek, ister bilmeyerek.

Bendenizin ve bendenizle beraber bir çok azanın kanaatı budur ki: matbuatımızda Büyük Millet Meclisinin aleyhine daimi bir telkin vardır. Tasavvur etmiyorum, iddia etmiyorum ki; bu bir suikasta makrun olsun. Mutlak ve mutlak bizi tahrip etmek istiyenler böyle bir şey düşünsünler. Hayır efendiler; Millet Meclisi muhtelif şekiller dahilinde aylardan beri bir dalkavuk heyeti olmak üzere gösterilmiştir. Millet Meclisi filanca paşanın - ismini zikredeyim - Gazi Paşanın dalkavukluğunu yapan adamları ihtiva eden fırkadan mürekkebdir. Günlerden beri düşünerek kendilerine zammı maaş yapmaktan başka bir iş yapmayan bir heyet halinde gösterilmiştir. O şekilde aylardanberi Millet Meclisi aleyhine telkinat devam ediyor. Bendeniz düşünüyorum: yine sizin şahsi hatıralarınıza müracaat ediyorum. Arkadaşlar; yeni bir vaka tahaddüs etmeden evvel. memleketin yeni bir zahme uğramasından evvel buna bir tedbir almak, bizim vazifemizdir. Eğer bu sui telkinat neticesinde memleketin muhtelif menbalarından gelen ıstırapları teşevvüşat ika edecekse: eğer memlekette yeniden hadisat zuhur edecekse, bu hadiseler kanla bastırılacak ise şüphesiz bu. memleket için büyük bir zarardır ve büyük bir ziyandır ve buna karşı şimdiden bir tedbir almak lâzımdır. Manevi bir buhran manzarası varken şimdiden bir tedbir almak Büyük Millet Meclisinin uhdesine düşen bir vazifedir. Bu esası kabul buyurursanız ben maksadımı teşrih edeceğim arkadaşlar. (Çok doğru. kabul sesleri)

REİS — Efendim: bir çok arkadaşlar söz istiyorlar.

MUSA KÂZIM EFENDİ (Konya) — Efendim; celsenin hafi veya aleni olması hakkında söz isterim.

HALİS TURGUT BEY (Kütahya) — Hatta celsei hafiyeyi teklif eden arkadaşların dahi söz söylemesi mutat değildir. Bilâ müzakere reye konacaktır. Madde sarihtir. Bir arkadaş arzu üzerine söz söyledi. Maddeyi okuyayım efendim. Böyle bir meselenin vukuunda heyetin içtima ettiği mahal azadan gayrisinden tahliye edilerek teklif ret veya kabul için bila müzakere celsei hafiye teklifi reye vazedilir.

REİS — Efendim; bilâ müzakere olduğu için şimdiki halde teklifi doğrudan doğruya bilâ müzakere reye koyacağım.

MUSA KÂZIM EFENDİ (Konya) — Aleni de konuşulabilir.

REİS — Celsei hafiye teklifini kabul edenler ellerini kaldırsın... Aksini reye koyacağım. kabul etmeyenler lütfen ellerini kaldırsın... Hafi celse akdi kabul edilmiştir.

Bu hafi celsenin ne gün akdedileceğine dair heyeti umumiyenizin reyini alacağım. (Şimdi sesleri)

BESİM ATALAY BEY (Kayseri) — Reis Bey şimdi aktedilmeli. çok mühim bir meseledir. Hayatı mematımıza taalluk eder.

REİS Reye koyacağım efendim: şimdi aktini muvafık görenler lütfen ellerini kaldırsın. Aksini kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın... Şimdi akdi muvafık görülmüştür. Hafi celse akdolunmuştur.

Zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

DOKSANINCI İNİKAT

26 Kânunusâni 1339 Cumartesi

BİRİNCİ CELSE

Reisisâni Ali Fethi Beyefendinin tahtı riyasetlerinde inikat ederek; Kastamonu Belediye Reisi Necip Bey tarafından Hamdullah Suphi Bey aleyhine ikame edilen zam ve kadih davasına ait Adliye Vekâletinden mevrut tezkere okundu ve bakur'a üçüncü şubeye;

İstanbul'da Kader matbaası sahibi Apik Veledi Agop'un Siverek Mebusu Kadri Bey tarafından darp edildiğine;

Süleyman Nazif ve Cenap Şahabbettin Beyler tarafından Fatih Rıfkı ve Yakup Kadri Beyler aleyhine ikame edilen iftira, zam ve kadih davasına;

Sadettin Ferit Bey tarafından Gelibolu Mebusu Celâl Nuri Bey aleyhine ikame olunan zam ve kadih davasına dair Adliye Vekâletinden mevrut tezkereler kıraat ve bakur'a Birinci Şubeye havale edildi.

Mütekait Binbaşı İzzet Efendi hakkındaki Müdafaai Milliye Encümeni mazbatası okundu ve üzerinde cereyan eden müzakerelerden sonra mazbata kabul edildi.

Cerh maddesinden maznun Biga Mebusu Mehmet Bey hakkındaki Beşinci Şube mazbatası kıraat ve bademüzakere kabul edildi.

Tokad Mebusu Mustafa Bey hakkındaki Müdafaai Milliye Encümeni mazbatası okundu ve üzerinde yapılan müzakeratı müteakip mazbata tayini esami ile reye vazolundu. Nisap temin edilemediğinden mazbatanın ikinci defa reye vazedileceği tebliğ olundu.

Teneffüs için celseye on dakika ara verildi.

Rëis — Ali Fethi

Kâtip

REİS — Efendim zabtı sabık hakkında bir itiraz var mı?.. Zabtı sabık hulâsası aynen kabul edilmiştir.

2. — REY İSTİHSALİ

1. — Tokat Mebusu Mustafa Bey hakkındaki Müdafaai Milliye Encümeni mazbatasının ikinci defa reye vazı.

REİS — Efendim geçen günkü celsei hafiyemiz de Müdafaai milliye encümeni tarafından Tokat Mebusu Mustafa Beyin rütbesi hakkında bir mazbata vardı. Reyi alınize vazetmiş ekseriyete iktiran etmemişdi. Şimdi ikinci defa olarak reyi alınize vazedeceğim. Mazbatayı kabul edenler beyaz, etmiyenler kırmızı rey vereceklerdir.

(İstihsali âraya başlandı).

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Mebuslar hakkında matbuatta intişar eden haberlere dair İstanbul Mebusu Hamdullah Suphi Beyin Kanun teklifi.

REİS — Buyurun Besim Atatay Bey.

HAMDULLAH SUPHİ BEY (İstanbul) — Teklif sahibi benim. ben söyliyeceğim Reis Bey.

REİS — Buyurun.

HAMDULLAH SUPHİ BEY (İstanbul) — Müsaadenizle ben demin küçük bir lâhza halinde arzettiğim meseleyi biraz daha tafsil edeceğim. Buna dair bir kaç da teklifim vardır. Muhterem arkadaşlarıma o teklifatımı söyliyerek sözlerime nihayet vereceğim.

Arkadaşlar: İstiklâl mahkemeleri ihdas edilmesi için burada selefiniz zamanında müzakere cereyan ederken, bendeniz şöyle bir fikir arzetmiştim. Demiştim ki: köylerimize, kasabalarımıza isyanı bastırmak için asker göndermeden evvel, mücrimleri, müttehimleri muhakeme etmeden evvel gönderilecek diğer birşey vardı. Eğer onu vaktiyle göndermiş olsa idik belki istiklâl mahkemelerinin gönderilmesine lüzum kalmazdı. Belki isyanları bastırmak için asker sevkedilmesine ve kardeşlerimizin kanlarının dökülmesine lüzum kalmazdı. Bu da; eğer telkine kâfi derecede ehemmiyet vermiş olsa idik... Muhterem arkadaşlarımın karşısında vaktiyle söylediğim o sözü bu gün de tekrar ediyorum. Telkin hususunda, ikna hususunda kâfi gelecek tedabiri almak, bütün arzumuza rağmen, vaziyetin mucibi endişe olduğuna rağmen zihinlerimizde yaşıyan öyle vaziyetler tahaddüs

edebilir ki, memleket bu kadar buhran geçirdikten sonra, bu kadar harabiye uğradıktan sonra, bu kadar kan kaybettikten sonra içeride bir kardeş mücadelesi yeniden zuhur edebilir. Bendenizin kalbinde bu endişe yaşıyor. Muhterem arkadaşlarımı da aynı endişenin muhakemesine davet etmek isterim.

Arkadaşlar, yalnız kuvvete istinat etmek üzere hiç bir şekilde beka bulmıyacağına bendeniz mutmainim ve o kadar eminim ki buna siz arkadaşlarım da benim kadar mutmainsiniz. Hükûmetlerin zümreler dahilinde bir tek istinadgahı vardır. Dimağlarda ve kalblerde elde edilen mevki... Dimağlara ve kalblere vaki olan telkinden çıkan istinat mevcut olmadıkça ordular hiçtir. Servet hiçtir, teşkilat hiçtir. Bir milletin dimağında, kalbinde yer tutanlar beka bulacaklara emniyet perverde edebilirler. Herhangi bir heyet gibi, herhangi bir zümre gibi dağdağalarımız olur. Bu nâkabili imtinâdır. Bir sâniye aklımızdan geçmiyor ki Büyük Millet Meclisi, onun Hükûmeti herhangi bir hatadan masun olan bir heyettir. Hayır, bizim hatalarımız olabilir.

Fakat karşımızda görüyoruz ki büyük bir asabiyetle, büyük bir tezyifkârle mütemadi Büyük Millet Meclisine, dolayısiyle onun Hükûmetine ve dolayısiyle onun kuvvetini teşkil eden zevata târiz eden, tecavüz eden matbuat vardır. Umumiyetle demiyorum, asla. Bir kısım matbuat vardır ki, bugünü tutmanın lüzumunu anlamışlardır. Bugünü teyit etmek de memleket menfaati görmüşlerdir. Diğer bir kısım matbuat vardır ki, ancak dalâleti muhakeme diyorum, başka bir şey söyletmeye dilim varmıyor - mütemadiyen bugünkü heyeti, bugünkü zümreyi, bugünkü fırkayı tahrip etmek ve didiklemekle meşguldür.

Demin muhterem Reisimiz dediler ki, Büyük Millet Meclisine vaki olan tarizlere karşı lâzım gelen teşebbüsler yapılmıştır. Ben o bedbahtlardan biriyim, ki bu teşebbüslerden hiç birini hakikate müstenit görmedim. Yalnız bir şey gördüm, berdevam bir şey gördüm. Büyük Millet Meclisi bir kısım memleket matbuatının karşısında her gün tezyife mahkûm, her gün tahkire mahkûm, her gün mânen iskata mahkûm bir halde kalmıştır ve bunun müdafaa vesaiki yoktur.

REİS — Efendim, Meclisimiz hiçbir zaman tahkire mahkûm vaziyette kalmamıştır.

HAMDULLAH SUPHİ BEY (Devamla) — Beyefendi; manzara maalesef budur. Birer birer maddeler zikredeceğim. Haksızsam arkadaşlarım bana desinler ki haksızsın, olmamış. Beyefendiler; biz gazete sahifelerinde okuduk. Bir muhabir Büyük Millet Meclisi âzasını üçe taksim etti ve imzasiyle de neşretti. Birincisi: havassülhavas. Yani Gazi Paşanın candan gönülden kulları, uşakları olan bir kısım arkadaşlar. İkincisi, havas. Yani pek o kadar yanına sokulamıyanlar. Uzaktan onun gönüllü kulları ve uşakları. Üçüncüsü: hık mıkçılar. Yani sureta muhalefete mütemayil olanlar.

Fakat cesaretleri olmadığı için, çok mümkin oldukları için, çok korkak oldukları için ancak ağızlarının içinde hık mık gibi bir telaffuzu gevelemek suretiyle vaziyeti izah edilenler. Bunu okudum. (Handeler). (Bravo sesleri). Bu, Millet Meclisini tahkirdir, tezyifdir.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Zatı âliniz hangi sınıfa dahilsiniz.

HAMDULLAH SUPHİ BEY (Devamla) — İsmimi ayrıca zikretmedikleri için bilmiyorum. Arkadaşlar: bilmem buna benzer misaller iradına lüzum görür müsünüz? Zannediyorum ki beni dinliyen âzanın ekseriyeti azimesi belki benim hatıramın zaif gösterdiği noktaları da hatırlıyarak böyle beş, on, yirmi misal irat edebilir. O halde en son bir hâtırayı alacağım. Zammı tahsisat meselesi mevzuu bahis oldu. Belki haksızdık. Belki arkadaşlar çok fakre uğramış memleketin içinde böyle bir şey istemekle hata yapmıştık; fakat bu, bir ganimet halinde matbuatın eline geçti.

Resimli gazetelerden biri bir köylünün kadit eşeğini ortaya koymuş, üstü bin bir yırtıkla örtülü olan zavallıyı, köylüyü de yanına koyuyor. Köylü sakat eşeğine hitap ediyor. Uğraş diyor, topal eşek taki mebuslarımızın cebine biraz daha para akıtalım. Arkadaşlar, halkın gözü kör, fakat çok hassastır. Bu vaziyeti çok derin muhakeme etmek lâzımdır. Arkadaşlar, iktidar mevkiinde bulunan hükümetler bugünden mesul değildir. Emin olabilirsiniz, asırlardan mesuldür. Ecdadımızın hatalarından, ecdadımızın gafletinden asırlarımızın biriktirmiş olduğu ne kadar mesavi varsa bugünkü zavallı Hükümet, bugünkü fırkalar, halk nazarında onun mesulüdür. Halk derin muhakeme etmez. Mesulleri menbalarına kadar çıkıp aramaz.

Mevkii iktidarda olan Hükümetten bin bir defa bu fenalıkların olmamasını bekler. Halbuki onun karşısında, çıkıpta mütemadi tahtie edilen bir heyet gösterilirse mesul odur. Günahkâr odur, mücrim odur. Çare, onun defedilmesindedir. Bu telkin devam ediyor.

-Bir ara açarak- arkadaşlarıma ufak bir şey arzetmek isterim. Arkadaşlar; bu zam meselesi bir ge-

ref ve haysiyet meselesi oldu. Bendeniz merak ettim, gazetelerde çalışan ve bir gazetenin sahibi olan bir arkadaşa sordum. Dedim ki siz muhterem arkadaşımız gazetenizden ayda ne kadar para alırsınız? Bana cevap verdi, dedi ki, gazetenin sahibi olarak dört kişiyiz. Beherimiz ayda dörder yüz lira alırız ve senenin sonunda 20 bin lira temettü hasıl oldu ve bununla bir bina daha satın aldık. Bundan daha fazla satılan gazeteler hatırlıyorum ve onun sahibi dört tane değil, bir tanedir. Bize bu aç memleketin ortasında 300 lira almayı bir şeref, haysiyet meselesi, hamiyet ve vatanperverlik meselesi olarak gösteren gazetecilerimiz bu aç memleketin cebinden senevi 7 000. 8 - 10 bin lira alıyorlar ve bunlar halkın nazarında aynı milletten bu parayı çektikleri halde 300 lirayı istiksar ediyorlar. Halka acımıyorlar diyenler on misli milletten çekiyorlar.

İZZET ULVİ BEY (Karahisarısahip) — 300 lirayı bir bakkal da alıyor.

HAMDULLAH SUPHİ BEY (Devamla) — Arkadaşlar; bir defa daha sizi temin etmek isterim ki bütün bu maruzatımın hedefi doğrudan doğruya gazeteler üzerine bir tazyik ika ederek, cebir kullanarak bunları kanaatlerine rağmen bizim meddahımız kılmak veyahut bize karşı bitaraf bir vaziyet aldırmak istemiyorum. Asla bunu düşünmüyorum. Bunun ne kadar sakat bir tedbir olduğunu yalnız memlekete ait hatıralarla değil. Dünyaya ait bildiğim hatıralarla anlamışımdır ki bunun usulü bu değildir. Bunu hatırımdan çıkarıyorum. Yalnız benim de mensubu olduğum bu fırkanın ve bu Millet Meclisinin nazarı dikkate almasında çok faide gördüğüm ve nazarı dikkate alınmasının zamanı geldiğine kani olduğum bir şeyi anlatacağım. Arkadaşlar, dışarıda bir buhranın müvellidi, başka defalarda arzettim, doğrudan doğruya bizim aramızdadır. Celsei hafiye yapıyoruz. Celsei hafiyenin, namı diğeri celsei alenniyedir. Burada ne yapılıyorsa o dakikada mütemadi dünyanın her tarafına neşrediliyor. (Doğru sesleri)

HAMDİ BEY (Bozok) — Tam yaranın üzerine bastın.

HAMDULAH SUPHİ BEY (Devamla) — Geçende bazı candan sevdiğim muhterem mebus arkadaşlarımla burada gazetelerin muhabiri olan bir iki genç arasında bir hadise oldu. Kendileri de bizimle beraber hiç bir vakit fikirlerini tokatla, darbe ile izhar etmek taraftarı değiller. Daima bundan uzak kalmış arkadaşlarımızdır. Fakat bir ruh, üzerine bir izzeti nefis üzerine bir tazyiki mütemadi devam edense, zaman zaman, tedrici bir surette aksülâmeller hâdis olabilir. Ben kendi kendime sordum. Mesul kimlerdir? O genç çocuklar mı? Hayır, değildir dedim. Mesuliyet, bizim aramızdaki teşevvüşte, buhranda. Biz burada söz vermiş adamlar vaziyetinde bulunuyoruz. Diyoruz ki biz burada, bunun esasları bizim için kudsidir. Söz verdik. Yani namus taahhüdü altına girdik ve biz bu sözümüzle mükellef insanlarız. Bu sözümüze ihanet edemeyiz. Namusumuz bizim için bir yük manzarası halini almadıkça, bundan düşmek hadisesi olmadıkça biz verdiğimiz sözlere sâdık kalınması zorundayız. Bize ne oluyor ki celsei hafiye diyoruz. Aile mahremiyeti arıyoruz? Bütün derdlerimizi ve bütün düşüncelerimizi sokaklarda haykıramadığımız zamanlarda kendi aramızdakilere söylemek istiyoruz. Tarihin en mühiş vazifesini üzerine almış adamlar sıfatiyle baş başa kalalım. Mahrem surette konuşalım. Kapıdan çıkar çıkmaz dünyanın her tarafına bin bir ses haykırıyorlar. O onu dedi, bu bunu dedi. Üste de on tane yalan. On tane iftira üstüste, namütenahi teşevvüşe uğruyor. Yazıktır. Arkadaşlar bunu durdurmak lâzımdır. Tevkif etmek lâzımdır. Çok acı ödiyeceğiz, yazıktır.

HALİT PAŞA (Ardahan) — Doğru söylüyorsun..

HAMDULLAH SUPHİ BEY (Devamla) — Arkadaşlar, demin söz almış olan Rauf Beyefendi, haklı olduğunda bir saniye şüphe etmiyorum, İstanbul matbuatının hizmetlerinden bahsettiler. Fakat bir sual sormakdığıma müsaade buyursunlar. Müsaade buyurunuz. Acaba günün birinde bir memlekete, bir millete hizmet etmiş olmak, sonra ziyan vermek için bir hak teşkil eder mi? Herhangi bir vatanperver ben memleketime şunu yaptım, bunu yaptım diye mazisini işhat ettikten sonra muzır şey yapmak üzere hak kazanmış olur mu? Vaktiyle hizmet ettiler, bin bir defa minnet ve şükranımızı söyledik ve iddia ediyorum arkadaşlar, Ankara'nın bir köşesinde bundan üç sene evvel muhabbet ve hürmet sözlerini ve İstanbul'a ilk takdir sözlerini söyliyenlerden biri benim. Takdis ettik. Hürmet ettik, namütenahi sitayişleri defalarca tekrar, tekrar söyledik. Fakat bugün aynı vaziyet devam etmiyor ve bugünkü hataları dünkü mazinin bedeli olmak üzere tasvip etmek için elimizde bir arkadaş kalmamıştır. Çünki hakikaten vahim bir vaziyete gidiyoruz.

Arkadaşlar bir misal alıyorum. En mukni misal bendenizce odur. Bin bir misal söylemiyeceğim. Bir komşumuz vardır. 12 milyonluk bir orduya istinat

ediyor. Bir din teşkilâtı vardı, bir Sen Sinod (Synode) vardı. Arzın üzerinde tarihi beşerin kaydetmediği en müthiş, en korkunç din teşkilâtı budur. Nefes aldırmazdı. Bütün Rusya içerisinde kendi fikrinin haricinde bir fikir ifşa edilebilsin. Böyle kahir bir teşkilât idi. Epeyi asırlardegân teşkilâtı vardı. Hükümetin, Çarlığın belli başlı istinadgâhlarından biri idi. Kendi gözlerinizle gördünüz. Bir Kızıl girdabı hasıl oldu. Dahilinde Çarlıkda. Sen Sinod da, bütün zadegân teşkilâtı da onun içinde bir kaç ay zarfında hurdahaş oldu, tarumar oldu, harabiye uğradı. Bu ne ile yapıldı? Bomba ile, silâh ile mi? Hayır efendiler. Yalnız telkin ile, gazete ile, kendi mecmualariyle, gizli kitaplariyle senelerce devam ede ede Rus Çarlığının kuvveti olan ne varsa hepsini esasından çürütmüş oldu. Hepsi, esası yıkılmış oldu. Günün birinde bu heyulâ yıkıldı gitti. Hamdolsun ki o idare ile bizim idare arasında bir münasebet bulmanın imkânı yoktur. Bin kere yüksek ve münezzehiz. Fakat arkadaşlar eğer bizi herhangi bir telâkki ile mütemadiyen memleket karşısında müttehem gösterenler bu serbestiyle daha aylarca devam edecek olurlarsa her şeyi kâfi derecede anlamak kudretinden mahrum olan zavallı halk bütün eza ve ıstırabının sebebi olmak üzere bizi görür. Size soruyorum efendiler; kendi gözlerinizle şahit olduğunuz şeyler, yani en fazla satılan gazeteler hangi gazetelerdir? Bizim aleyhimizde en fazla yazı yazan, en fazla bizi sarsan gazetelerdir. En fazla revaç bulanı, bizim için en fazla küfür edenidir. Hangisi fazla söğüyorsa, paylaşılamıyan, mütemadiyen elden ele geçen gazete de odur ve bu, muhtiktir efendiler, vahimdir.

, Bizim tarihimizde mühim bir zâ'fa işaret etmek isterim. Arkadaşlar; emin olabilirsiniz ki Türk tarihinin belli başlı zâflarından biri; bir vaka tahaddüs etmezden evvel tedabir alamamaktadır. İhtilâllerin namütenahi tarihini okursunuz. Niçin, niçin efendiler? Bu namütenahi günler. Buhran inkişaf eder. Zihinlerde iz yapar, fikirlerde iz bırakır. Günün birinde bir vaka yürür. Nihayet Hükümetin başına kadar gelir. O zaman biz harekete geliriz. Tedbir alırız, o vakit masumların kanı akar, fakat mücrimlerin paraları vardır, onlar kaçar ve kendilerine bir şey olmaz. Halbukiyse bu vakayı bastırmak için zavallı Anadolunun delikanlılarını ateşe sevkederiz. Onlar kırılır, onlar ölür ve nihayet kanla yangını söndürmek mümkün olur. Onun için diyorumki; geciktirmeyelim. Bir buhran vardır. Haksız itiraz vardır. Emin olunuz arkadaşlar bir defa daha tekrar ediyorum. Bizi bir sanıye tahtieden uzak tutsunlar. Vazgeçsinler, gayri mesul heyet vaziyetine geçelim. Bizim hatalarımızı bize söylesinler ve bunu istemiyecek kadar gafil değiliz, sersem değiliz.

Biliyorsunuzki bizi tahtie etmek vazifeleridir, ki veyl o meclise, o hükümete, o fırkaya ki tenkidin sadayı infazından tamamiyle mahrum kalır. O kendisini felâkete sürükliyecektir. Biz tenkit istiyoruz. Fakat bizi uşaklıkla telakki ederler ve bize dalkavuk heyetleri derlerse, bize dalkavuklukla iftihar eden adamlar derlerse, bizi halkın sırtından geçinen tufeyli zümre diye teşhir ederlerse bu tenkit değildir, itiraz değildir. Bunu alelade bir kelime ile ifade edeyim, tezyiftir, tahkirdir ve bunun neticesi halk muvacehesinde derece derece sükutu mucip olur. Bu bir ziyandır.

Arkadaşlar, İstanbul matbuatının bir iddiası vardır, diyorlar ki, İstanbul memleket efkârı umumiyesine, matbuat efkârı umumiyesine hâkimdir. O halde İstanbul'da Türk efkârı umumiyesine hâkim olan gazeteler var. Eğer böyle ise, Eğer bu düşünce doğru ise buna yüz kere daha fazla ehemmiyet vermeğe mecburuz. Hamdolsunki ben buna kani değilim. Eğer bu doğru olsa idi çokdanberi bizim izlerimizi memlekette aramak, bulmak mümkün olmazdı. Çok feci idi. Yalnız kani olduğum bir şey varsa biz buna karşı bir tedbir almalı mıyız, yoksa bırakmalı mıyız? Mütemadi bu tahkir ve tezyif ve iskat lisanı aleyhimize olarak devam ederse bunun çok ileri gittiğini, buhranın vahim ve korkunç bir şekil aldığını görürüz. Arkadaşlarıma teklif ediyorum, diyorum ki, telkine karşı mukabil silâhları ellerimize alınız. Hükümetimiz bu cümlemi mazur görsünler. Telkin itibariyle dünyanın en zaif milleti olduğumuzu itiraf ederim. Telkin itibariyle aşağı yukarı bir büyük sıfırdan ibaretiz. Buna Millet Meclisinin daha fazla ehemmiyet vermesi lâzımdır.

Bu Millet Meclisi açıldıktan beri ve İstanbul hükümeti bir birini takip ettiklerinden beri biz telkini kafiyen düşünmemişizdir ve ehemmiyet vermemişizdir. Bu aleyhimize olan telkine karşı mukabil telkin icabederdi, bunu yapmamışız arkadaşlar. Onun için zayifiz, artık bunu yapmağı düşünmeliyiz. Kanun dahilinde bir Meclisin veya bir şahsın izzeti nefsiyle, haysiyetiyle, namusiyle oynamanın şiddetle tecziye edilmesini temin edecek mevadda ihtiyacımız vardır.

O halde Meclis, heyetiniz arzu ederse bendenizin iki teklifim vardır : Bir hukukşinas heyet telkik et-

sinler, hergün teşhir ediliyoruz. Bilmem arkadaşlar içinizden kaç kişi varki İstanbul gazetelerinden birini okuduğu zaman, acaba benim için bir şey var mı diye bir endişe duymasın. «Çok defa ben bu gazeteleri bu endişe ile alıyorum. Acaba bir şey var mıdır? Günün birinde resmimi gördüm, mücrim vaziyetinde resmim teşhir edilmiştir. Buna kesbi istihkak etmediğime kailim. Vicdanım içerisinde böyle müthiş bir cezayı kazandığıma dair en küçük bir itap bile mevcut değildir. Fakat bunlara tesadüf ediliyor. O halde Meclisin şerefi, âzanın şerefi veya herhangi bir vatandaşın şerefi noktasından mübalâtsızlığım bu kadar vüsat idame ettirilmesi çok mahzurlu olan bir şeydir.

İkinci teklifim arkadaşlar: benimle hem kanaat iseniz Hükümet: efkârı umumiyeyi şunun veya bunun elinde bâzice olmaktan kurtaracak tedabiri düşünmelidir ve bunu getirip Meclise arz etmelidir. Bunun zamanı gelmiştir. Gecikirse çok büyük ve ağır bir ziyana uğrayacağımızı düşünüyorum.

RUŞEN EŞREF BEY (Karahisarısahip) — Muhterem arkadaşlar, bendenizden evvel söz alan Hamdullah Suphi Bey, bütün matbuata ait olan noktaları etrafiyle ve çok insaflıca tetkik ve mütalaa ettiler.

FERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) — Adliye encümeni namına söz istiyorum. Matbuat kanunu matbuata ait mesele müzakere olunuyor. Ruznamede Adliye Encümeninin teklifi vardır, onun hakkında söz istiyorum.

RUŞEN EŞREF BEY (Devamla) Biraz daha evvel yapabilirdiniz, söze başladıktan sonra olamaz. Esasen bizim burada bir heyet halinde toplanmış olmaklığımız ve herhangi cinsi içtimai hayat ve herhangi cinsi siyasi hayat teşkil etmekte olduğumuzun pek güzel bir bürhandır ki bir millet bütün hayatını muhafaza etmek için toplamış olduğu bir meclisle idare edildiği zaman, hürriyeti matbuat; artık söz söylemeğe hacet bırakmayacak derecede mevcuttur, demektir. Biz burada bu kürsüden istediğimizi söyleyelim, fakat matbuatımız bundan âzade kalsın, mahrum olsun; bu, doğru değildir. Zannederim bu: feci bir tenakus vücuda getirir. Onun için matbuatın hür olmasından hepimiz müttefikiz matbuatın ne kadar ehemmiyetli olduğunu, matbuatın memlekete ne kadar faideli olması ihtimali bulunduğunu yine heyeti celileniz müttefikan tasdik etmiştir. Bundan daha bir kaç gün evvel matbuata ait telgrafların tenzili için büyük bir tehalük, heyeti celileniz tarafından izhar edilmiştir. Bunun neticesi olarak matbuata ait telgraflar bir kuruşa indirilmiştir. Posta kanunu müzakere edilirken böyledir. Buna dair daha bir çok misaller zikretmem mümkündür. Şu halde matbuattın lehine bu kadar hürriyetle alâkadar olan bir heyeti celile hiç bir vakit matbuatın hürriyetini tenkis etmek istemiyor ve tenkis eder e zaten gasp olur. Biraz Meşrutiyet zamanımızı da nazarı itibara alalım. Meşrutiyet zamanında herhangi bir küçük muhbir bir sadrazamın; bir nâzırın yanına gelipte kendisi ile görüşe bilir miydi? O zaman bizde de, Fransada da, İngiltere dede hürriyet vardı. Herhangi önüne gelen bir gazeteci kalkıp da bir başvekille veya bir mebus ile mülakat yapabiilr mi idi? En büyük siyasi meseleleri kendisi halledebilir miydi? Onun hakkında mütalaa yürütebilirmiydi? Bunun için bir ilim lâzımdır, bunun için iktisabatı ilmiye, tecrübe lâzımdır ve bunun için muhtelif cereyanları bilmek lâzımdır. Binaenaleyh bu bir ilim meselesidir ve bir yaş meselesidir. Matbuat yirmi yaşında bir çocuğa Hükümetin: milletin en büyük meseleleriyle alâkadar etmek isterse, onun vazifei istihbariyesinde de büyük bir noksan yaptırıyor demektir.

Ben gider ona bir türlü telkinde bulunurum, diğeri gider ayni küçük muhbitte diğer bir telkinde bulunur. Binaenaleyh, buradaki hadiselerden etrafiyle malûmattar olmıyan bir adam buradaki muhbirin kendisine çektiği telgrafa nazaran ertesi günü bir başmakale yazarsa, doğru veya eğri malumat vermek suretiyle memleketin okur yazar kısımları üzerinde en uzak vilâyetlere kadar yanlış ve beyhude telkinlerde bulunmuş olur. Binaenaleyh yalnız bu noktai nazardan düşünsek dahi İstanbul matbuatının Meclise karşı hareketi ç k iyi, çok doğru ve meşru bir hareke diye tasavvur edilemez. Matbuat cemiyeti ve matbuat cemiyetinin bir kısmı kendisine ehemmiyet verilmediğinden dolayı yaptığı kabahat ve küstahlıklar kendisine anlatılmadığı için daha ileriye götürüyor, bir gün bir resim yapıyor, ertesi günü o resmi yevmi bir gazeteye basıyor, diyorlarki: Meclis Reisi kürsüden eğiliyor; ister misiniz üç yüz lira?.. Yirmi tane, kırk tane el gözüküyor. Demin Hamdullah Suphi Beyin anlattığı vaziyet, hemen hemen aynıdır. Millet Meclisi azasından birisine veyahut ikisine veyahut beşine kendilerinin söylemediği sözler, hafi celsede ceryan etmiş müzakeratın neticesi olarak isnat ediliyor ve resmi teşhir ediliyor. O adamlarki bizim arkadaşlarımızdır, o adamlarki bu heclisin ve bu hükümetin kurulması için ilk günlerinde hayatlarını malzeme diye hibe etmişcesine kullanmışlardır. Bu vaziyet karşısında ne yapacağız; ona k rşı bir tedbir olmazsa, kavanin

onunla başa çıkamazsa, kavanin onları tutamazsa, bir şey yapmazsa hücum edilen bir adam nihayet ne yapacaktır? Bu, bir sevki tabii ile kendisini galeyana getirecektir. Bundan başka yapacak bir şey yoktur. Şimdi bu küçük hadiseyi alıyorlar, bunu bir memleket işi şekline sokuyorlar, beş gündür, altı gündür Millet Meclisinde ceryan eden ve memleketin mukadderatiyle alâkadar olan - büyük kanunların çıkması bazı gazetelerin nezdinde ehemmiyetsizdir. - Kanunlardan hiç bahsetmiyorlar. Fakat mütemadiyen polisten geçen vaka işte şöyle olmuştur, böyle olmuştur. 5, 6, 7, gün bu millete mütemadiyen bu vakayi ihbar ediyorlar. Bununla da iktifa etmiyorlar, toplanıyorlar, cemiyet haline geliyorlar T. B. M. M.'ne telgrafla müracaat ediyorlar ve onu bütün İstanbul gazeteleriyle ilân ediyorlar. B. M. M. dahilinde gazete muhabirlerine vuku bulan taarruz matbuatın şahsiyeti maneviyesine ve hürriyet ve emniyetine karşı tecavüz diye telakki eden Türk matbuat cemiyeti Millet Meclisinin bu fikri tashih ettiğine kani olmakla beraber bu kabil ahvali müessifenin tekerrürüne... İlahiri. Buna bir çare bulmak lazımdır. Eğer mütemadiyen herhangi ufak bir vesile ile Millet Meclisine daima onu tezyif eden makaleler yazılacak olursa ve ikide birde burası müracaatgâh olursa ve zannederim milletin mukadderatiyle alâkadar olan en yüksek bir merci mütemadiyen bu suretle aşındırılacak olursa bunun neticesi çok iyi birşey olmıyacaktır. Binaenaleyh buna karşı lâzım gelen tedbirleri almak mecburiyeti vicdaniye ve kanuniyesi karşısındayız. Bilmiyorum ki Heyeti Celileniz niye karar verecektir. Fakat herhalde bu şeklin böyle devam etmesine ve mütamadiyen en yüksek merciin haklı veya haksız düşünülerek veya düşünülmiyerek her gün iz'ac edilmesine bir nihayet verilmek lâzım gelir. Çünkü halk nazarında mevkiimiz cidden çirkin bir şekle, beyhude olarak, haksız olarak ve yanlış olarak düşürülmek isteniliyor.

ALİ SAİP BEY (Kozan) — Reis Bey benim makamı riyasetten bir sualim vardır. Burada bir telgraf vardır. Bizi yine efkârı umumiyeye karşı takbih ediyorlar. Buna karşı makamı riyaset vazifesini yapmış mıdır?

REİS — Evet, böyle bir telgraf aldık efendim. Tabii makamı riyaset lâzım gelen cevabı verecektir.

Efendim usul hakkında Feridun Fikfi Beyin Heyeti Celilenize mütalaatı varmış, tabii takdim olunur.

FERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) — Efendim bendenizden evvel söz söyliyen Ruşen Eşref Bey olsun, Hamdullah Suphi Bey olsun birtakım tedabiri kanuniyeye tevessül lüzumundan bahsettiler. Millet Meclisinin şahsiyeti maneviyesinin hakarete düçar olması vaziyetine karşı icabeden kuyudu kanuniyeden bahis buyurdular. Ruznamemizin 18 nci maddesinde 18 Receb 1337 tarihli Matbuat Kanununun, mevaddının bazısı doğrudan doğruya Meclisin tahrikine matuf olan ef'alin tecziyesine mütedair teklifatı kanuniye vardır. Hükümetten gelmiştir. Dahiliye Encümeni ikmal etmiş, Adliye Encümeni de kısmen tadilât yapmıştır. Doğrudan doğruya bu meseleye taalluk ediyor. Binaenaleyh bendenizin teklifim şudur. Yani ruznamede olan bu kanunun müzakeresi olsun bu celsede, bu kanunda müzakere edilerek matlub olan muamele intaç edilmiş bulunsun. (Aleni olmalı o celse sesleri) Bu doğrudan doğruya kastolunan hususata dair, yani Meclisin tahkirine matuf hususata mütedairdir. Bu bundan ibarettir.

REİS — Usul hakkında Feridun Fikri Beyin arzettiği mesele, Heyeti Celilenizi bu gün işgal eden bahsin bir kanun halinde Adliye Encümeninden tedvin olunup hükümetten gelen kanunun ruznamemizde dahil bulunması ve ruznamemizde dahil bulunan o teklif ile bunun da birleştirilmesi meselesidir. Bittabi kanunun müzakeresi celsei aleniyede olacağı için eğer bu teklif kabul olunursa tabii celsei aleniyeye geçmek lâzımdır. Binaenaleyh bir kere meseleyi reyi alinize koymak istiyorum. Yani şurasını da arz etmek istiyorum ki eğer bu kanunun müzakeresine geçmek lâzım gelirse celsei hafiyenin aleniyeye tahvilini reyi âlinize vazetmek lâzım gelir. Müzakerenin kifayetini reyi âlinize koymak lâzımdır. Mademki bu kanun daha tenvir olunmadığını ve daha bazı mütalâat dermeyanını arzu buruyorlar, bilâhare reye koymak üzere şimdi Besim Atalay Beye söz veriyorum.

BESİM ATALAY BEY (Aksaray) — Arkadaşlar; bizim elimizde bulunan bazı kanunlar o kadar tuhaf, o kadar aykırıdırki olur şey değil. Bir adamı bir köye muallim tayin etmek için evvelâ ona nerede okudun denir, evvelâ onun ahlâkını, mişvarını araştırırız. Elindeki şehadetnamesiyle iktifa etmeliyiz. Bir köylü irşat edecek, bir köyün evlâdını okutacak bir muallimde bir takım mezaya ve secaya aradığımız halde, bütün bir milleti irşat vazifesini güya üzerine almış olan matbuat erkânından bir şey beklemiyoruz. Önüne gelen bir gazete çıkarıyor, rasgelen bir gazete çıkarıyor, rest gelen yazı yazıyor. Bunun kudreti ilmiyesi nedir, ahlâkı ve tab'ı mişvarı ve tahsilinin derecesi nedir? Bu katiyen araştırılmıyor. (Ka-

nun var sesleri) Beyefendi kanunda bu tasrih edilmemiştir. Herkes yazı yazıyor. herkes bir gazete çıkarıyor. Böyle çıkan gazeteler şüphesiz dine de. ananeye de Meclise de. herşeye de hücum edecektir.

Arkadaşlar: Hamdullah Suphi Bey üstadımız telkinin tesirinden bahsettiler. Çok doğrudur. Arkadaşlar; bu gün kalblerinizde hükümferma süren seyleri yoklayınız: telkinin eserinden başka bir şey değildir. Orduları idare eden, dünyayı fetheden kuvvet telkin yüzünden doğmuştur. Bu gün korkunç uçurumlardan, karanlık derelerden bir takım ifrit ağızlar açılmı tır ki kurmuş olduğumuz şu binayı mütemadiyen kemiriyor. ısırıyor. mütemadiyen tahrip etmek istiyor. Buna karşı bizim sükûtumuz - affediniz - gafletten başka bir şey değildir. Gafletten başka bir şey ile tarif edilemez. Arapça güzel bir söz vardır ki (innemelyesmeu) bir şeyi bozmak istersen işiten her halde işittiği söze karşı akar. Onun için de bir tesir bırakırsın. Bir yi yıkmak istersen onun aleyhinde söz söyle. bu gün tesir etmezse yarın tesir edersin. o bir gün tesir edersin. daha bir gün tesir edersin. Böyle bir takım ağızlar bizim aleyhimize açılmış. şu mesut inkilâbın aleyhine açılmış ağızlar mütemadiyen küfür savuruyor. Mütemadiyen taan ve teşniatta bulunuyorlar. Buna karşı biz de mütemadiyen ihmal ve lakaydi ile bulunuyoruz. Muhterem arkadaşlar; yer yüzünde her şeyin kendisine mahsus bir hududu vardır, bir müntehası vardır. Müntehasız olan birşey ancak fatırei kuvvettir. Ancak hürriyete tecavüz ve hakaret manasını alır. Hürriyet kendi hakkını, matbuat kendi tenkit hakkını suiistimale doğru götürerek. hakarete, iftiraya bir zemin açarsa veya yanlış telkinata kendisi vasıta olursa. ona karşı yapılacak vaziyet nedir? Mütemadiyen matbuanın hürriyetini ileriye doğru sevketmek ve onun iftirya ve hakarete kadar gittiğini gördükten sonra buna ses çıkarmamak ve buna mukabil tedbir almamak. zannederim usulümüzü baltalamak kendi bastığımız dalı kesmek demektir. Bizim ile beraber gürültüye gidecek yine matbuattır. Çünkü bu günkü tarzı idarenin. bu günkü matbuatın memleket için de tehlikeye uğraması demek, matbuatın böyle bir şeye maruz kalması. fimabat irşadiyesini ifa edememiştir. demektir. Halbuki matbuatımızın bir kısmı zaman. zaman hakikaten millî bir davaya çok hizmetleri bulunmuş, millî davanın ileri gitmesine bütün davasiyle çalışmış, içinden sürgünler vermiş, bir takım kurbanlar vermiş olan matbuat şimdi bu vazifesini ihmal etmiştir. Matbuattan methiye; kaside beklemiyoruz. Kaside zamanı geçmiştir. Mademki mevkii iktidarda bir Hükümet vardır ve o hükümeti mevkii iktidara k yan bir ıeka vardır. Binaenaleyh Hamdullah Suphi Beyin dediği gibi. hataları olmamak mümkün değildir. Bu hataları tenkit etmek için yol yol vardır. Millet Meclisi Kürsüsü bu hataları bütün etfariyle tenkit etmektedir. Beklenilmiyen şeylere karşı isyanı mutezamman beyanatta bulunmaktadır. Halbuki matbuatımızı bundan men etmek doğru değildir. Fakat matbuatımız iftira edecek olursa hiç bir veçhile kendisine iftira olduğunu anlatmak imkânı olmazsa o vakit ne yapılacaktır? Onun bütün izzeti n fsi carihadar olacaktır. Nitekim geçen burada bir iki arkadaşımızın başına gelen o kaza, başa gelen kaza diye telâkki ediyorum, doğrudan doğruya hürriyeti matbuatın ne kadar muzahiri olduğunuz günün şey değildir. Matbuat, bir gün bir makalenin içinde Meclise hakaret eder, Hamdullah Suphi Beyin dediği gibi. bendeler meclisi. dalkavuklar meclisi, der. Hürriyeti matbuatın ne kadar muzahiri olduğunuz günün ferdasında Millet Meclisinin muhbirliği ifa eden beş çocuk Millet Meclisine beş gün boykutaj yapar, Millet Meclisimizden. Hükümet merkezimizden bir vilâyete karşı b gün malumat vermez, bundan daha feci. daha zavallı bir manzara tasavvur edilemez. Biraz meşrutiyet zamanımızı nazarı itibara alırsak. Meşrutiy t zamanında ancak fatırei kudrettir. Nerede kaldıkı: matbuat hürriyetinin de müntehası olmasın. Onun hürriyeti benim hürriyetimle hem huduttur. Benim şahsıma. kanaatıma ve benim kudsiyatıma tecavüz ettikten sonra ben de onun hürriyetine tecavüz ederim. O vakit tecavüz; benim için bir vazife olur arkadaşlar. Bilirsinizki: en güzel şeyler, kâinatta ifrata vardıktan sonra. en fena şeyler kadar muzir olur. Evet matbuat bize lâzımdır. Fakat onlar şu kurulmuş binayı yıkmak için mütemadiyen uğraşırlarsa zarardan başka; fenalıktan başka hiç bir şey vücuda getiremez. Diyorum ki; onların hürriyetini takyit ve tahdit edelim. Fakat onlar da bilsinler ki; hürriyetleri bir hududa kadar varabilir, oradan sonra her şeye k rışmak. her şeye hücum etmek, her şeyi tahkir ve tezyif etmek ellerinde değildir. Arkadaşlar: eline kalemi alan yazı yazacağı zaman bir miktar düşünmelidir. Çala kalem yazılan yazılar millette, memlekette aksülameller vücuda getirir. Biz bunun kötü misallerini Derviş Vahdeti vakasında. bilmem ne vakasında gördük arkadaşlar. Milletimize sui zannetmek değil, fakat bilirsiniz ki bizde ef'al alelekser fikirden ziyade hisse istinat eder. Her gün halkın hissine hitap eden. her gün halkın hissini bir miktar daha kendi taraflarına doğru celp ve cezbetmek istiyen matbuatın silindiri çekilmiyecek olursa karşısındaki-

lerini çiğner ve geçer ve karşısındaki setleri yıkar arkadaşlar. Bir kaya tasavvur ediniz ki; sahilin mütemadi dalgaları, mütemadi kumları onu şüphesiz bir gün altından eşecek, devirecektir. Bunu bu halde bırakmak aynı vaziyete düşmektir arkadaşlar. Geçende gazetelerin birisinde bir resim gördüm «güzele cumhuriyet ne güzel yakışmış ya» diye tezyifkârane bir harekette bulunuyor.

Arkadaşlar; şahsımıza şurada ufak bir tahkir vaki olsa, o adamın hiç olmazsa aynı tahkire maruz kalacağını teslim ederiz ya. Her birimize ayrı ayrı - bırakın şahıslar - hatta Meclis, Meclisin şahsiyeti maneviyesi aleyhine yazı yazıldığı halde bunlara karşı matbuat serbestir, matbuat hürdür diyerek daha fazla hürriyet verecek olursak, bunların bu neşriyat ve teşniatının temadisine çalışacak olursak, işte o mütemadi dalgalarla altı oyulmuş kaya gibi bir gün yıkılmış, bir gün düşmüş göreceğiz. Allah esirgesin, bendeniz bu hususta şahıslara acımam, şahıslar fanidir, geçecektir, taht üzerinde olmakla, toprak üzerinde olmak arasında fark yoktur. Fakat memleketi bir kâinatı âdaden kurtaran, dahili ve harici birçok felaketlerden memleketi halâsa eriştiren teşkilât ve inkılâbımız aleyhine, daha doğrusu Meclisi Âlinin - ki onun teveccühü oraya doğrudur - aleyhinedir. Böyle mütemadiyen vaki olan neşriyat emin olunuz fena tesirler husule getiriyor. Bir vakanın ilâcı, bir derdin ilâcı evvelâ düşünülmeli, evvelâ yapılmalıdır. Testi kırıldıktan sonra hizmetkârı dövmek para etmez. Testiyi kırmamak için evvelâ ona tenbihatta bulunmalı ve testinin kırılmamasını temin etmelidir. Bendenizin iki teklifim vardır. Birisi memlekette irşat ve tenvir vazifesini İrşat Encümenimize yaptırmaktır arkadaşlar. Birçok yerlere, birçok hususta para sarfediyoruz, birçok şeyler yapıyoruz. Bunun hepsi de yerine masruftur diyebilirsek de her halde hepiniz kabul edersiniz, ki bunun içerisinden üç yüz bin veya yüzbin lira kadar bir para ayrılarak, İrşat Encümeni tarafından resimli, dinden bahseder, Cumhuriyetten, hıfzıssıhhadan, ziraatten bahseder, bir mecmua, bir risale çıkarılsa, meccanen köylere dağıtılsa; İstanbul matbuatı istediğini yapsın. Yine tesirsiz kalır. Bunu yapmıyoruz, bunu üç sene evvel teklif ettim, kabul ettiremedim. Emsali bugünkü vekayi, bugünkü ıstırar bunu kabul ettirecektir. Birinci teklifim budur arkadaşlar. Meclisten ayrılacak bir heyeti neşriye, bir heyeti âliye, bu şekilde hem ahlâkiyattan, hem dinden, hem ziraattan ve saireden halkın anlıyacağı surette bir mecmua çıkarmalı, bu mecmua en hücra köylere kadar parasız dağıtılmalıdır. Propagandaya karşı ancak propaganda ile mukabe edilir arkadaşlar.

İkinci teklifim de, her halde Matbuat Kanununu bir müddet kıvırmaktan başka çare yoktur. Böyle ağzına gelen söylesin, eli kalem tutan yazsın, böyle bir şey yoktur, dedik mi, tekrar nazarı dikkati âlinize arz ediyorum, bu adamlar her gün bir vesile ile üzerimize hücum edeceklerdir. Vesile, bahane bulamazlarsa icat etmekten sıkılmıyorlar arkadaşlar. Bunları görmemek, bunlara sükût etmek - affedersiniz - biraz saf dilliktir.

TUNALI HİLMİ BEY (Zonguldak) — Arkadaşlar; gayet kısa söyliyeceğim, ben yalnız iki noktayı ele alacağım.

Birincisi; Hamdullah Suphi Beyin bir iki sözüne aittir. İkincisi; başka bir meseleye dairdir.

Hamdullah Beyin sözlerinin sonunda adliye ve hukuk ve matbuat işlerine vakıf arkadaşlardan mürekkep bir heyet teşkil etmelerini teklif etti. (İşitmiyoruz sesleri) Hamdullah Suphi Bey arkadaşımız hukuka aşina birtakım arkadaşlardan bir heyetin, bir encümenin teşkilini, ikincisi Hükümetin lâzım gelen teşebbüsatta bulunmasını teklif etti. Hamdullah Suphi Bey arkadşaımızdan soruyorum, kendileri İrşat Encümeni azasındandır, şimdiye kadar ne yapmıştır? Kendisi kalem sahibidir, muharrirdir, müelliftir.

HAMDULLAH SUPHİ BEY (İstanbul) — Azasından değilim.

HOCA (. . . . .) — Besim Atalay Beye sorunuz.

TUNALI HİLMİ BEY (Devamla) — Besim Atalay Bey «Öğüd»'ü çıkarmıştır. Hamdullah Suphi Beye soruyorum. Kalem sahibidir, fikir sahibidir, hatta meslek sahibidir, ideal sahibidir, mefkûre sahibidir. Soruyorum; Hamdullah Suphi Bey, şimdiye kadar İstanbul matbuatına karşı kaç makale yazmıştır? Buradaki muharrir arkadaşlara soruyorum şimdiye kadar İstanbul'daki matbuata karşı ne yazmıştır?

HAMDULLAH SUPHİ BEY (İstanbul) — Reis Bey şahsi esasata giriliyor. Böyle mi olacak? Çıkıp anlatayım mı, kaç makale yazdım. Arkadaşlarım bunu dinlemek arzusunu izhar edebilirler mi?

TUNALI HİLMİ BEY (Devamla) — Hamdullah Suphi Bey arkadaşımdan istirham ederim. Sözümü katiyen şahsi zannetmesinler. Çünkü ben de dahilim. Emin olunuz ki hepimiz de dahiliz. Çünkü hepimizin eli kalem tutabilir.

MUSTAFA BEY (Tokat) — Reis Bey netice ne olacaksa karar verelim.

REİS — Matbuat hakkında bir müzakere açılmıştır. Hamdullah Suphi Beyin ne yazdığı ve ne ettiği

hakkında müzakeremiz yoktur. Sadede rücu etmeniz daha muvafıktır Hilmi Bey.

TUNALI HİLMİ BEY (Devamla) — Pekâlâ hududumuz matbuat meselesidir ve yine bahsediyorum. İrşat Encümeninin vazifesi şimdiye kadar ifa edilmeye başlanmış mıdır, başlanmamıştır?

RAGIP BEY (Kütahya) — Sen de o Encümenin azazısın, ne yapalım.

BESİM ATALAY BEY (Aksaray) — Maalesef başlanmamıştır.

TUNALI HİLMİ BEY (Devamla) — Yine Ragıp Beyefendi hezeliyattan ve bazı bilmem nelerden bahis buyurabilirler. Ne yapalım, Tunalı şöyle olmuş böyle olmuş diyebilirler. Öyle derin bir mesele mevzuu bahis oluyor ki, Ragıp orada gülünç bir surette veya güldürecek bir surette söz söylerken, benim kalbim yine kan ağlıyor. Ben bu meseleyi burada bırakıyorum, ikinci kısma geçiyorum, diğer noktaları arkadaşlarım bahsettiler. Onlara bazı noktalarda belki muhalifim, bazı noktalarda da belki muvafıkım, o cihetleri katiyen tasrih etmiyeceğim. Yalnız ben bir şey bekledim ki bu günlerde bu Meclise, şurada açacağım mesele tamamiyle aksetsin ve bu mesele haiz olduğu ehemmiyetle takdir edilerek bir neticeye iktiran ettirilsin. O meseleyi arkadaşlara hulâsaten söyliyeyim. Tahsisat zammı münasebetiyle İstanbul'a Vakit muhabiri tarafından çekilen telgrafnamede deniliyor ki; zammı kabul edenler şerefsizdirler, zammı kabul etmiyenler şereflidirler. Vaka söz tamamen böyle değildir; şereflıler, şerefsizler ayrılsınlar demişiz...

HAMDİ BEY (Bozok) — O demektir.

TUNALI HİLMİ BEY (Devamla) — Arkadaşlar; teşbihte hata olmaz. Müsaadenizle evvel emirde (şeref) kelimesine ait bir teşbih yapmak isterim.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Zabıtta böyle bir şey yoktur.

TUNALI HİLMİ BEY (Devamla) — Yer yüzünde putperest olan, putperest olmıyan zavallıya bile katiyen taarruz etmiş gibi olamamak için kendimi misal olarak alacağım. Beni birkaç Hilmi tasavvur ediniz. Son derecede mütedeyyin Hilmi, son derecede zühtü takva ile maruf bir Hilmi.

BESİM ATALAY BEY (Aksaray) — Yalnız onu tasavvur edemem.

TUNALI HİLMİ BEY (Devamla) — Bir de tasavvur ediniz ki - Allah göstermesin - hiçbir diyanet taşımıyorum ve Hilmi kadar bu dünyada hamiyetperver, milliyetperver, bir fert yoktur. Fakat bir de tasavvur ediniz ki; güya Hilmi kadar dünyada vatansız, hani (vatanım ruyu zemin) diyenlerden daha ileriye gitmiş bir insan yok, fakat arkadaşlar; bu iki Hilmi arasında yine mutlak surette müşterek olan bir vardır. O da; şereftir. Hamiyetsiz insanlar vardır, vatansız insanlar vardır, dinsiz insanlar vardır, arkadaşlar; fakat onların yine şerefi olabilir. Eğer o insanın şerefi yoksa o insan insan değildir. Din, iman, milliyet bahisleri, büsbütün başka bir esastır. Şeref meselesi yine büsbütün başka bir esastır.

Arkadaşlar; müsaademizle şöyle bir hulâsa edeyim. Şeref kelimesi; dünyada mevcut kelimelerin fevkindedir. Şeref kelimesindeki mana; dünyadaki kelimelerin manalarının fevkindedir. Şu halde bu kadar büyük olan bir Mecliste, bu kadar büyük bir meziyet ve sıfatı haiz olmıyan Hilmi; bu Mecliste nasıl bulunabilir? Eğer bu Hilmi şerefsiz ise ona ikiden biri düşer. Ruvelveri çeker ve beynine bir kurşun sıkar, eğer bunu, bu insanlığı yapamazsam «Allah'a ısmarladık» der zelil ve hakir bir surette Meclisten çıkar giderim. Eğer arkadaşlar; Hilmi, o şerefsiz denilen Hilmi, bunu yapmazsa ondan sonra gelen 285 kişi onun kulağından tutar, kaldırır, fırlatır atar. Arkadaşlar; eğer atmazsa Meclis, şerefsiz olur. Benim içtihadım budur.

Şimdi bu esası vazettikten sonra, bu meseleyi düşünelim. İstanbul'a bir telgraf çekiliyor ve bazı sözler söyleniyor. Bu esnada Ali Saip Bey arkadaşımız; hasbelbeşeriye ve şerefine olan merbutiyeti itibariyle kaldırıyor, ensesine bir tokat vuruyor. Bir hadise oluyor. Arkadaşlar; bu birinci safhadır. Ben günlerden beri bekliyordum ki bu birinci safhada bitsin. İkinci bir safha açılsın. Gönül isterdi ki Hükümet; bu Meclisten, Türkiye'nin B. M. Meclisinde şerefsiz bir mebus mevcut olduğunu iddia eden Vakit Muhabirine «O şerefsiz mebus kimdir ve var mıdır?» diye sorsun.

Dr. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Hükümet bu işe ne karışır?..

TUNALI HİLMİ BEY (Devamla) — Hükümet; bunu sormadı. Arkadaşlar; gönül isterdi ki Divanı Riyaset bu meseleye vaz'iyed etsin ve bu dediğim suralleri sorsun. Hatta ister misiniz ki daha ileriye varayım. (286) azaya ayrı ayrı tezkere yazarak «iddia olunuyor ki» fırka müzakeratı esnasında şerefli ve şerefsiz sözü geçmiştir. Fırka müzakeratı esnasında kürsüden söylenen sözler meyanında acaba - zapta geçmişte - böyle bir söz sarfedilmiş midir, edilmemiş midir ve tarafımızda sarfedilmiş midir? Diye ayrı ayrı bizim hepimize sormalı idi. Müsaade ediniz ben böyle tasavvur ediyorum.

İkincisi: Vakit Gazetesinin: evvelâ fırka kürsüsünden söylenilmiş, zapta geçmiş gibi tamamiyle İstanbul'da neşretmiş olduğu bu söz üzerine pot kırdıklarının farkında olarak - hakiki tabir ile söylüyorum - onu şöyle böyle biraz tamir edebilmek için ikinci bir telgraf çekiyor ve «Efendim; fırka kürsüsünden sarfedilmemiş, Meclis koridorlarında sarfedilmemiştir» deniliyor. Arkadaşlar; birinci telgraf cemi sigasiyle çekilmiştir. «tahsidat zammına taraftar olanlar şerefsizlerle şerefliler ayrılsınlar» diyorlar ve cemi sigasiyle söylüyorlar. Bu telgraf cemi ile çekilmiştir. Şu halde Meclis koridorunda veya fırka koridorunda bu sözü söyliyenler güya 60 - 70 kişi bir tarafta ve 60 - 70 kişi de mukabil taraftadır. Hayır, ertesi günü tamir edilmek istenilen telgrafta deniliyorki: «Bunu söyliyen mebus malûmdur», mebuslar malûmdur demiyorlar. Demek oluyor ki bir kişi söylemiştir. Aslı var mı, yok mu? Bunu Divanı Riyaset tahkikata mecburdur. (Fırka heyeti idaresi sesleri) Fırka heyeti idaresi bunu tahkika mecbur mudur? Hayır arkadaşlar: Divanı Riyaset bunu takibe mecburdur. Çünki; olabilir ki fırkanın haricinde bir mebus söylemiştir. Binaenaleyh Divanı Riyasetçe tahkiki lâzım gelir. Fakat size teşekkür ederim. Eğer yalnız fırka divanının tahkika mecbur olduğunu kabul ederseniz. Arkadaşlar yine bu meselenin bu veçhile ele alınarak matlup olan neticeyi elde etmeye çalışırken, bugünkü münakaşalarınız meydana konulmuştur ve memnun oldum ki bu hafi bir celsede benim tarafımdan ortaya konuldu. Çünkü ben bunu aleni celsede mevzuu bahsedecek ve büyütecektim ve yine de ihtimalki yapacağım. Arkadaşlar: bu hafi celsede sizden istirham ediyorum. Eğer teklifim veçhile bu mesele, ki şerefliler, şerefsizler meselesidir. Divanı Riyasetçe veya fırka divanınca, ki Divanı Riyaset olmalıdır. Çünkü matbuata aksetmiştir. Bütün âleme yayılmıştır. Divanı Riyasetçe bir neticeye iktiran ettirilmiyecek olursa ben, milletin karşısında aleni celsede böyle bir teklifte bulunacağım. Arkadaşlar; benden evvelki akradaşlarım hatta geçen aleni celsede, matbuat hakkında söyledikleri sözler arasında matbuatın samimi olmadığını, hatta para kazanmak için birtakım ticaret yolları takip etmekte olduklarını iddia edenler bulundu. Ben maalesef bu arkadaşlarımla beraber bulunmak istiyorum. Gilügişe ait olan noktaları bazıları saydılar. Ben yine sırf bu hadiseden bahsedeceğim. Hadisenin olduğu gün ben koridorun sol kapısından girdim. Karşıdan Ali Saip Beyi gördüm. Ali Saip Beyin yanında kimse yoktu. Ali Saip Beyin karşısına kime çıkmadı. Pür hiddet, kendisinden geçmiş bir halde iken geldi, tokat meselesi oldu. Halbuki arkadaşlar; demin gördüğüm Vakit Gazetesinde deniliyor ki: Ali Saip Bey koridora çıkmış da kendisine rastgelen bir zata sormuş: «Vakit Muhabiri Necati kimdir?» O zat da Ali Saip Beye göstermiş. Onun üzerine Ali Saip Bey de tokatı indirmiş. (Handeler) Âlâ. Gazeteyi okuyunca Ali Saip Beye merak ettim. bence ehemmiyeti vardır: «Böyle bir şey oldu mu?» dedim. «Hayır» dediler. Acaba görmedin mi demedim. «Sahi mi bu» dedim. Pekâlâ. Demek ki benim gördüğüm tamamiyle vaki olmuş. Ali Saip Beye Necati'yi gösteren yoktur. Bu ne için ortaya çıkıyor? Şimdi vakanın cereyan ettiği üçüncü güne ve Vakit Gazetesine geliyorum.

REİS — Efendim mevzuu müzakere bu değildir. Matbuat meselesidir. Matbuattan bahsedecektiniz.

TUNALI HİLMİ BEY (Devamla) — Bendeniz matbuat meselesinde bunu esas ittihaz ederek fikrimi tamamiyle ortaya koymak istiyorum. Çünkü meselenin en ehemmiyetlisi budur ve zaten sözlerim - Reis Bey merak buyurmayınız - bitmiştir. Arkadaşlar; arkadaşlarımızın resimleri teşhir ediliyor. Bu münasebetle ortaya bir resim daha konuluyor. «Necati Beye» gelme. Ali Saib Bey seni döğecek. deyip de Ali Saip Beye «Necati geld» diye söyliyen Celâl Nuri Bey deniliyor. Celâl Nuri Beye sormadım. Arkadaşlar; çünkü maznundur. Ali Saib Beye sordum: «Celâl Nuri Bey sana böyle bir şey söyledi mi?» Hayır, dedi. Arkadaşlar: Cumhuriyet hakkında, Hükümet hakkında, Meclis hakkında gılügışlı sözleri bence sonradan tamamiyle Meclisin en büyük bir şeref meselesi olmuştur. Sonra. güya şahsiyetle başlıyan 2 - 3 kişi arasında bir ikisi mebus, bir ikisi muhabir olmak üzere çıkan bir hadise dolayısiyle de bu gılügış içeriye karıştırılıyor. Şimdi rica ederim; zavallı memleket, zavallı millet bu kadar gılügışla kalem oynıyan matbuatın karşısında ne gibi bir zihniyet elde edebilir? Sözümü bitiriyorum. Arkadaşlar; fakat en ziyade matbuatın umumi ve şimdiye kadar mütemadi, hatta bazan rahmani, bazan şeytanî diyerek insanı büsbütün aldatan yollarından bahsetmiyerek, yalnız bu son hadiseye istinat ediyorum. Evet tahriri bir takrir de takdim edeceğim. Bu şerefliler. şerefsizler meselesinde aleni celsede bahsetmemi isterseniz bunu burada bir karara lütfen raptediniz.

REİS — Efendim müzakerenin kifayetine dair iki takrir aldım. Reye vazedeceğim. Müzakerenin kifayetini kabul buyuranlar lütfen el kaldırsınlar...

SÜREYYA BEY (Karesi) — Reis Bey, aleyhte söyliyeceğim.

REİS — Aksini reye vazediyorum... Müzakereyi kâfi görmiyenler lütfen el kaldırsın... Müzakere kâfi görülmüştür. Takrirler okunacaktır.

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Mesele tenevvür etmiştir. Filhakika serbestii matbuat nam ve himayesi altında müteca viz derecatta ve mütevali neşriyata tesadüf edilmekte bulunduğuna ve bu ahvalin temadisi şahsı manevii Meclise de irası zarardan hali kalmadığından ve bu mesele ve vaziyeti hazıranın ehemmiyeti de müstağnii tezkâr bulunduğuna binaen (Matbuat Kanununun mevaddı mahsusasına) hem serbestii matbuatı zâmin, hem de eşhası maneviye ve ferdiyenin haysiyeti maneviyelerini aledderecat kâfil, bir şekilde tadil ve Meclis Heyeti Umumiyesine arzeylemeleri için teklifi vakıın encümeni aidine tevdiini teklif eylerim.

Cebelibereket
Avni

REİS — Efendim iki takrir esasen müşabih mahiyettedir. Aleni celseye geçilip geçilmemesini reyi âlinize vazedeceğim.

Bundan evvel Müdafaai Milliye Encümeni mazbatası hakkında reyini istimal etmemiş olanlar biran evvel istimal buyurmalarını rica edeceğim. İstimal etmiyenler var mı? (Çok sesleri). (Hangi mazbata hakkında sesleri) Tokat Mebusu Mustafa Bey hakkındaki mazbatanın reyleri efendim. İstihsali ara hitam bulmuştur.

Efendim Müdafaai Milliye Encümeni mazbatasının neticei arasını arz edeceğim. Reye iştirak eden zevatın adedi (130)'dur. 97 kabul, 21 ret, 11 müstenkif vardır. Mazbata 98 rey ve ekseriyetle kabul edilmiştir. İkinci defa reye vaz olunduğu için ekseriyeti izafiye ile kabul edilmiştir.

Şimdi efendim: esas meseleye rücu ediyorum. Matbuat hakkındaki müzakerenin kifayetine dair olan takrirlerden birini okudum. Bu takrir (Matbuat Kanununun mevaddı mahsusasına) hem serbestii matbuatı zâmin, hem de eşhası maneviye ve ferdiyenin haysiyeti maneviyelerini aledderecat kâfil, bir şekilde tadil ve Meclis Heyeti Umumiyesine arz eylemeleri için teklifi vakiin encümeni aidine tevdiine dairdir. Diğeri de ruznamenin 18 nci maddesinde münderiç bulunan Matbuatı Lâyihai Kanuniyesinin müstacelen, celsei aleniyede, müzakeresi hakkında celsei hafiyeye nihayet verilerek aleni celseye geçilmesine dairdir. ki bu takrir Antalya Mebusu Ahmet Saki Beyle rüfekasınındır. İkisini de reye vazedeceğim. Cebebliberecket Mebusu Avni Beyin takriri daha muvafıktır.

CELÂL NURİ BEY (Gelibolu) — Bu babda söz söylen k mi Reis Bey?

REİS — Hayır.

CELÂL NURİ BEY (Gelibolu) — Mevzusuz bir celse aktettik, hiç bir madde üzerine müzakere etmedik. Bu madde böyle doğrudan doğruya müzakere edilmiş olacaktır. Bu Meclise takdim olunur, bunun üzerine müzakere cereyan etmek lâzımdır.

REİS Efendim; Matbuat Kanununun ehemmiyeti hakkında bir takrir vardır.

AVNİ BEY (ebelibereket) — Yani bu mesele böyl mi kalsın.

REİS — Efendım Hamdullah Suphi Beyin takriri şudur. okuyorum.

Riyaseti Celileye

Matbuat meselesini istihkak ettiği büyük ehemmiyetiyle mütenasip bir surette ve etrafiyle müzakere edebilmek için bir celsei hafiye teklif ediyoruz.

Rize	İstanbul
Rauf	Ali Rıza
Kütahya	Zonguldak
Ragıp	Ragıp
Ardahan	Gaziantep
Halit	Kılıç Ali
Afyonkarahisar	İstanbul
Ruşen Eşref	Hamdullah Suphi
Urfa	Çanakkale
Yahya Kemal	(Okunamadı)
Ergani	Aydın
İhsan Hamit	Zekâi
Urfa	Siirt
Ali Fuat	Mahmut
Tokat	Mardin
Emin	Necip
Bursa	Adana
Refet	Mehmet Kemal
Karahisarısahip	Rize
Ali	Ali
İzmit	Cebelibereket
İbrahim Süreyya	Avni

Bu takrir üzerine müzakere cereyan etti. Bu celsenin nihay tinde takrirlerin reye vazı üzerine müzakere kâfi görüldü.

CELÂL NURİ BEY (Gelibolu) — Reis Bey, Hamdullah Suphi Beyefendinin verdiği takrir celsei hafiye açmak içindi. Umumî bir madde ortaya konmadı. Umumi bir surette münakaşa kapısı açıldı. Şimdi verilen takrirlerde bir madde gösteriliyor. (Şunu, şunu yapmak lâzımdır) deniliyor. Binaenaleyh bu

babda söz söylemek lâzım geliyor. Umumî sözler bitmiştir. Onun için de müzakere kâfidir denilmiştir. Fakat şimdi bir mesele mevzuubahis olmuştur. Bu meselenin müzakeresi lâzımdır.

RİİS — Bendeniz müzakere kâfi görüldükten sonra tekrar müzakerenin açılacağını bir türlü tasavvur etmiyorum.

CELÂL NURİ BEY (Gelibolu) — Umumî bir münakaşa idi.

FERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) — Efendim: Matbuat Kanununda arkadaşlarımızın kastettikleri hususât tadil edilmiştir. Buradaki mesele üzerine ruznamedeki 18 nci madde kabul olunur. Şuraya dersek ya fazla veya eksik görülür. Doğrudan doğruya bazı cihatı ikmal ettiler. Esas mevzuu teşkil edecek elde tesbit olunmuş mevat vardır. Bu mevat da doğrudan doğruya Meclisi Âlinin bu gün işgal ettiği cihatta matuftur. Binaenaleyh Encümenin bir defa tespit etmiş olduğu esasat hakkında Heyeti Celilenin noktai nazarı nedir? Bu anlaşılmadıkça nasıl mütalaa yürütülür. Evvelâ Matbuat Kanununun 18 nci maddesi şimdi müzakere edilsin, noktai nazar teati edilsin. Eğer madde kâfi görülürse alâ, görülmezse Encümene gider.

REİS — Efendim: takririn birisi Ahmet Saki Bey ve rüfekasının takriridir ki ruznamenin 18 nci maddesini teşkil eden Matbuat Kanununun celsei aleniyede müzakeresini mutazammındır. Diğeri de Cebelibereket Mebusu Avni Beyin takriridir, ki Matbuat Kanununun ne gibi esasat dairesinde tesbit edilmesine dair Encümence veçhe verilmelidir. Her ikisini de reyi âlinize arzedeceğim. Eğer veçheyi kabul ederseniz reyi âlinize vazetmem. Matbuat Kanunu müzakere olunduğu zaman lâzım gelen tadilât ifa olunabilir. Reyi âliniz ne suretle tecelli ederse o suretle olur.

AVNİ BEY (Cebelibereket) — Efendim, on günden beri değil, bilhassa altı aydanberi devam eden matbuat kıtkatın Meclisin şahsiyeti maneviyesine taalluk ettiği aşikârdır. Fazla tasdi etmemek için müzakereye uzun boylu girişmiyeceğim. Bu kifayeti hem serbestü Matbuat Kanununun mevaddı mahsusasını, hem de eşhası maneviye ve ferdin Heyeti Umumiye ve maneviyelerini muhafaza edebilecek surette mevat varsa bunu bir derece daha tevsi edebilmek ve bilhassa Usulü Muhakemat hakkındaki cihatı tevsi etmek kaydiyle bunun Encümeni aidine tevdii ile halledilmesini teklif ediyorum. Binaenaleyh bu matbuat gürültüsüne de bir ehemmiyet vermiyelim. Matbuatın maksat ve emeli zaten dedikodu icadıdır. Buna da zaten maazziyade muvaffak olmuştur. Bu da kâfidir. Vekarı manevi, Meclise dahi taalluk eden vaziyetlere intikal etti.

REİS — Efendim; Avni Beyin takririni...

FERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) — Reis Bey bir nokta söylememe müsaade buyurur musunuz?

REİS — Hayır efendim.

FERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) — Doğrudan doğruya yine söze dair olacaktır. (Hayır sesleri)

REİS — Teşevvüşe medar olur.

İZZET ULVİ BEY (Karahisarı Sahip) — Adliye Encümeni beş güne kadar getiremez. Ne zaman içtima ediyor? Cumhuriyet aleyhinde bulunanlara dair takrir takdim etmiştim, halâ gelmemiştir.

RİİS — Efendim: takriri tekrar okuyorum.

(Cebelibereket Mebusu Avni Beyin takriri tekrar okundu.)

REİS — Bu takriri reyi âlinize vazediyorum. Kabul edenler ellerini kaldırsın... Aksini reye vazediyorum, reddedenler el kaldırsın.. Takrir kabul edilmiştir.

RECEP BEY (Kütahya) — Reis Beyefendi; Dahiliye Encümeninden rica ediyoruz.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Dahiliye, Adliye Encümenlerine ikisine de taalluku vardır. (Müştereken sadaları) Heyeti Celileniz bu noktai nazarda bir kanun tanzimini Adliye Encümeninden talep ederse tadilât yapmaya da salâhiyettar olur.

Bendeniz Dahiliye Encümeni ile beraber müzakere etmesini teklif ediyorum. Reye koyun.

REİS — Efendim bu kanunun Dahiliye Encümenine taalluku olup olmadığına...

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Dahiliye dahildir. Kanunun aslında «İşbu kanunun icrasına Dahiliye Vekili memurdur» diyor. Aynı zamanda...

REİS — İşbu kanunun Dahiliye Encümenine de havalesini kabul edenler (müşterek sesleri) müştereken müzakeresini teklif ediyorlar. Bunu reye koyuyorum. Kabul edenler lütfen el kaldırsın... Aksini reye koyuyorum. Kabul etmiyenler lütfen el kaldırsın... Dahiliye ve Adliye Encümenlerince müştereken müzakeresi takarrür etti.

Efendim celsei aleniyeye geçilmesini reyi âlinize koyacağım.

VEHBİ BEY (Karesi) — Reis Bey ekseriyet olmadığı cihetle...

REİS — Ekseriyet var efendim. Mazbataya mutlaka herkesin rey vermesi şart değildir. Ekseriyet olduğu halde 130 kişi ancak reye iştirak edebilir.

Efendim: celsei alenîyeye geçilmesini reyi âlinize vazedeceğim. Kabul edenler lütfen el kaldırsın... Aksini reye koyuyorum. Kabul etmiyenler lütfen el kaldırsın... Celsei alenîyeye geçilmesi takarrür etmiştir. Celse alenidir efendim.

Tokat Mebusu Mustafa Vasfi Bey hakkındaki Müdafaai Milliye Encümeni mazbatasının ikinci defa reye vazı neticei arası

(Mazbata izafi ekseriyetle kabul edildi)

Âza adedi : 287
Reye iştirak edenler : 130
Kabul edenler : 98
Reddedenler : 21
Müstenkifler : 11

(Kabul edenler)

ADANA
Kemal Bey

AFYONKARAHİSAR
Ali Bey
İzzet Ulvi Bey
Kâmil Efendi
Musa Kâzım Bey

AKSARAY
Besim Atalay Bey
Mustafa Vehbi Bey

AMASYA
Ali Rıza Efendi
Nafiz Bey

ANKARA
İhsan Bey
Şakir Bey

ANTALYA
Ahmet Sâki Bey

ARDAHAN
Talât Bey

BEYAZIT
Süleyman Sudi Bey
Şefik Bey

BİGA
Mehmet Bey

BOLU
Cevat Abbas Bey
Dr. Cemal Emin Bey
Şükrü Bey

BURSA
Mustafa Fehmi Bey
Necati Bey

CANİK
Cavit Paşa
Süleyman Necmi Bey

CEBELİBEREKET
Avni Bey

ÇORUM
İsmail Kemal Bey

DERSİM
Feridun Fikri Bey

DENİZLİ
Mazhar Müfit Bey

DİYARBEKİR
Feyzi Bey
Mehmet Bey
Zühtü Bey

ELÂZİZ
Muhittin Bey
Mustafa Bey

ERTUĞRUL
Dr. Fikret Bey
İbrahim Bey
Rasim Bey

ERZİNCAN
Sabit Bey

ERZURUM
Halet Bey
Hazim Bey

ESKİŞEHİR
Emin Bey

GAZİANTEP
Ferit Bey
Kılıç Ali Bey

GELİBOLU
Celâl Nuri Bey

GİRESUN
Şevket Efendi
Tahir Efendi

GÜMÜŞHANE
Hasan Fehmi Bey

İSTANBUL
Ali Fethi Bey
Ali Rıza Bey
Hamdi Bey

İZMİR
Osman Zade Hamdi Bey

İSPARTA
Hüseyin Hüsnü Bey

KARESİ
Ali Şuuri Bey

KASTAMONU
Ali Rıza Bey
Halit Bey
Mehmet Bey

KAYSERİ
Sâbit Bey

KIRKLARELİ
Dr. Fuat Bey

KIRŞEHİR
Mahbup Efendi
Yahya Galip Bey

KOCAELİ
İbrahim Süreyya Bey
Mustafa Bey
Saffet Bey

KONYA
Musa Kâzım Efendi
Mustafa Efendi
Naim Hazım Efendi

KOZAN
Ali Saip Bey

KÜTAHYA
Ahmet Ferit Bey
Mehmet Recep Bey
Nuri Bey
Ragıp Bey

MALATYA
Dr. Hilmi Bey
Mahmut Nedim Bey
Resit Bey

MARDİN
Abdülrezzak Çelebi
Derviş Bey
Necip Bey

MENTEŞE
Esat Bey
Yunus Nadi Bey

MUŞ
Hacı İlyas Efendi

ORDU
Halil Bey
Hamdi Bey
İsmail Bey
Recai Bey

RİZE
Ekrem Bey
Rauf Bey

SARUHAN
Kemal Bey

SİVAS
Rasim Bey
Ziyaeddin Bey

SİVEREK
Kadri Ahmet Bey

ŞARKÎ KARAHİSAR
Ali Süruri Bey

TOKAT
Bekir Sami Bey
Emin Bey
Hacı Kâmil Bey

TRABZON
Rahmi Bey

URFA
Ali Bey
Yahya Kemal Bey

VAN
Hakkı Bey
İbrahim Bey

ZONGULDAK
Halil Bey
Yusuf Bey

(Reddedenler)

ARDAHAN
Halit Paşa

AYDIN
Tahsin Bey

BURDUR
Mustafa Şeref Bey

DERSİM
Şükrü Bey

DİYARBEKİR
Şeref Bey

ERGANİ
İhsan Hamit Bey
Kâzım Bey

GÜMÜŞHANE
Veysel Rıza Bey

KÂNGIRI
Rifet Bey
Talat Bey

KARESİ
Haydar Adil Bey

KAYSERİ
Nuh Naci Bey

KONYA
Eyüp Sabri Efendi
Mustafa Feyzi Efendi

MARAŞ
Tahsin Bey
Hacı Mehmet Efendi

MERSİN
Besim Bey

SARUHAN
Hacı Ethem Efendi

SİVAS
Halis Tungut Bey

VAN
İbrahim Hakkı

ZONGULDAK
Ragıp Bey

(Müstenkifler)

ARTVİN
Hilmi Bey

BİGA
Şükrü Bey

ELÂZİZ
Naci Bey

GAZİANTEP
Hafız Şahin Efendi

GİRESUN
Hacim Muhittin Bey

HAKKÂRİ
Nazmi Bey

KOZAN
Ali Şadi Bey

RİZE
Ali Bey

SİVEREK
Mahmut Bey

TRABZON
Abdullah Bey
Süleyman Sırrı Efendi

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

25 Mart 1340 (1924)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HÜLÂSASI	390
2. — EVRAKI VARİDE	390
Tezkereler	**390**
1. — Malatya Mebusu Hilmi Bey hakkında ikâme olunan zemmü kadih davasına ait Adliye Vekâletinden mevrut tezkere.	*390*
3. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	390
1. — Muvazenei Umumiye Kanun lâyihası ve Muvazenei Maliye Encümeni mazbatası.	*390*
A) Bahriye Bütçesi	390

Cilt : 8

21 nci İnikat, 1 nci Celse

YİRMİ BİRİNCİ İNİKAT

25 Mart Salı

BİRİNCİ CELSE

Küşat Saati : 02,10

REİS : Birinci Reisvekili İsmet Bey

KÂTİPLER : Kâzım Vehbi Bey (Ergani), Talât Bey (Kângırı)

REİS — Efendim; takrir okunacaktır. Malumu âliniz celsei hafiye takrirleri okunduktan sonra bilâ müzakere reye vazedilir. Bunun için müzakere cereyan etmiyeceğini arz ediyorum. Okunurken dikkat buyurursanız celsei hafiyeyi icap edecek esbap varsa hafi celseyi kabul buyurursunuz.

(15 imzalı takrir okundu) (1)

---

(1) Takrir dosyada bulunamadı.

REİS — Hafi celseye geçilmesini kabul edenler lütfen el kaldırsın... (Anlaşılmadı sesleri) Rica ederim efendim. «Siyaseti bahriyemizin hafi olarak izahı lâzımdır. Celsei, hafiye teklif ediyoruz» diyorlar. Celsei hafiyeye geçilmesini kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul etmiyenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Efendim; hafi celselere ait zaptı sabık hülâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HÜLÂSASI

DOKSAN İKİNCİ İNİKAT

30 Kânunusani 1339 Çarşamba

ÜÇÜNCÜ CELSE

Ali Fethi Bey Efendim tahtı riyasetlerinde bininikat; Tokat Mebusu Mustafa Bey hakkındaki Müdafaai Milliye Encümeni mazbatası ikinci defa tayini esami ile reye vaz olundu ve mazbata izafî reyle kabul edildi.

Türkiye Büyük Millet Meclisi ve mebuslar hakkında matbuatta intişar eden haberlere dair İstanbul Mebusu Hamdullah Suphi Beyin teklifi üzerinde yapılan müzakerelerden sonra, Cebelibereket Mebusu Avni Beyin Matbuat Kanununun hem serbestiî matbuatı, hem de eşhası maneviye ve ferdiyenin haysiyeti maneviyelerini aletderecat kâfil bir şekilde tadili için teklifin ait olduğu encümene iyadesini nâtık takriri kabul edildi ve celsei aleniyeye geçildi.

Kâtip
Van
Hakkı

Reis
Ali Fethi

Kâtip
Adana
Kemal

REİS — Zaptı sabık hülâsası hakkında mütalaa var mı?

Zaptı sabık hülâsası aynen kabul edilmiştir.

2. — EVRAKI VARİDE

Tezkereler

1. — Malatya Mebusu Hilmi Bey hakkında ikâme olunan zem ve kadih davasına ait Adliye Vekâletinden mevrut tezkere.

REİS — Aleyhine zem ve kadih davası ikâme olunan Malatya Mebusu Hilmi Bey hakkındaki evrakın gönderildiğine dair olan Adliye Vekâletinden mevrut tezkere vardır. Aynen şubeye tevdi olunacaktır.

ŞÜKRÜ BEY (Biga) — Anlaşılmıyor efendim.

REİS — Efendim; bendeniz okudum. Kâtip Bey okumadı. Benim sağım, solum yoktur tabii. Hilmi Bey hakkındaki Adliye tezkeresini ikinci şubeye tevdi ediyoruz.

3. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Muvazenei Umumiye Kanun lâyihası ve Muvazenei Maliye Encümeni mazbatası.

A) Bahriye Bütçesi :

REİS — Efendim; celse, Bahriye bütçesinin heyeti umumiyesi hakkında müzakere edilmek için açılmıştır.

ZEKİ BEY (Gümüşhane) — Reis Bey; usul hakkında söz istiyorum.

REİS — Daha müzakereye başlamadık efendim.

ZEKİ BEY (Gümüşhane) — Efendim ilk evvel Encümeni mahsus bu hususda lâzım gelen izahatı vererek Heyeti celileyi tenvir buyursunlar, ondan sonra âzayı kiram iradı kelâm buyursun ve Hükûmetin de siyaseti bahriye hakkındaki noktai nazarını anlayalım.

REİS — Zeki Bey; usul hakkında söz istediler. Bu bapta Encümeni mahsus noktai nazarını izah etsin. Ondan sonra müzakeratı umumiyesine başlansın diyorlar.

HAMDİ BEY (Encümeni Mahsus Namına) (İstanbul) — Muhterem Efendiler; Bahriye bütçesi münasebetiyle dünkü cereyan eden müzakerat esnasında bahriyeli arkadaşları kuvvei bahriyenin lüzum ve ehemmiyeti hakkında pek vakıfane beyanatta bulundular. Filhakika kuvvei bahriyenin lüzum ve ehemmiyetini... (İşitmiyoruz sesleri).

REİS — Efendim; rica ederim sükûtu muhafaza edelim, hatibin sözü işitilmiyor.

HAMDİ BEY (Devamla) — Filhakika kuvvei bahriyenin lüzum ve ehemmiyetini takdir etmiyecek ve bu kuvvetin hayatı milelde oynadığı rolleri bilmiyen içimizde bir fert yoktur. Sevahile malik olupta bu kuvveti ihmal eden, ihmal eden Hükûmeti salife ve hazuranın uğradığı avakıp her tarih okuyan zevat için belli birer hakikattir. Binaenaleyh bu hususta fazla söz ile Heyeti celileyi tasdi etmek arzu etmiyorum.

Biz cihangirlik ve yahut fütuhatçılık siyaseti takip etmiyoruz. Emelimiz, hududu milliyemiz dahilinde huzur ve selâmetimizi temin ve muhtemel düşman tecavüzatına karşı icabeden vesaiti bahriyeyi ihzara çalışacağız. Şüphesiz kara hudutlarımızı müemmen ve muhtemel tecavüzlere karşı rasin bulunduracak vasi teşkilâtı askeriyemiz ve o teşkilâtın başında dehâ ve iktidarlarını bütün cihana tanıttırmış muktedir kumanda heyetlerimiz mevcuttur. Binaenaleyh o cihetlerden pek endişeye mahal yoktur.

Fakat müstakbel düşmanlarımızın ilk saldırı vaziyeti coğrafiye ve askeriyemiz itibariyle, hiç şüphesiz ki, denizlerden olacak ve bu tecavüzatı hiç şüphesiz harekâtı harbiyei bahriyeleriyle temin ve takviye edeceklerdir. Hudutları emin olmayan bir memleketin imarı ve o memleket dahilinde yaşayan insanların huzur ve rahatı mümkün olamıyacağı artık katiyeti riyaziye derecesinde sübüt bulmuş bir hakikattir.

Memleketimiz hudutlarının dörtte üçü denizle muhattır. Sevahilimiz istinat noktalarından mahrum ve her müteharrız kuvvetin hırs ve tamamı celbedecek kadar sehlüttaarruzdur. Mübeşşiri sulh olması lâzım gelen Lozan muahedesi yapılırken mücavir bulunduğumuz bir millet ve Hükûmet bir çok dahilî karışıklıklarına ve uğradığı hezimeti kahhariyeye ve imarı müşkil, iskânı muhacirin için kıvrandığı ihtiyacı maliye rağmen sefaini bahriyesini, donanmasını ikmal ve ihzara çalışıyor.

ZEKİ BEY (Gümüşhane) — Yani Yunanistan yapıyor.

HAMDİ BEY (Devamla) — Şüphesiz, Yunanistan yapıyor. Bunu hepimiz biliyoruz. Efendiler; Cihan biliyorki Türkiye Hükûmetinin bahriyesi sair mevcut hükûmetlerin donanmasiyle mukayese edilecek olursa en nâtüvan bir haldedir. Donanmasını hazırlayanlar kimin için hazırlıyor? Bunu bu hazırlığının istihdaf ettiği gayeyi idrâk eden bir millet, öyle bir millet ki; icabı halde harikalar yaratan ve bunu cihana tanıttıran bir millet olduğuna hiç şüphem yoktur. İşte şu kanaat ve mütalaata binaen arzetmek istiyorum ki; bizim de artık bu tedabire, bu hazırlıklara karşı bu tehlikelere karşı icabeden tedabiri almakdığımız zaman çoktan gelmiş, hulûl etmiştir. Bunun için ne yapacağız ve ne gibi bir siyaset takip edeceğiz ve bu siyaset hakkındaki programımız ne olacaktır?

Ben bütçe münasebetiyle Heyeti Celilenin buna bir karar vermesini ve Hükümetimizin bu hususta beyanatta bulunmasını istirham ederim. Buna göre bütçeler tanzim edilsin. Bugün mevcut olan bütçemiz ne esas üzerine hazırlanmıştır? Tetkik buyurulursa görürsünüz ki, 3 - 4 türlü tekliflere maruz kalmıştır. Bununla ne istihdaf edeceğiz ve ne olacaktır? Binaenaleyh muayyen bir siyaset ve siyasetin icabettirdiği program mevcut olmadıkça ne bütçenin sarfı için lüzum vardır ve ne de sarf olunduktan sonra müsbet

ve müsmir bir netice hâsıl olacaktır. Bendenizin arzetmek istediğim nokat bundardır.

RECEP BEY (Kütahya) — Bir sual sormak istiyorum? Bahis buyurduğunuz esası ve siyaseti bahriyeyi en iyi izah edecek olan ve bu hususta sahibi selâhiyet bulunan encümeni âlinizdir ve onu temsildecek zâtı âlinizsiniz. Zâtı âlileri ve iştirâk buyurduğunuz encümen kadar içimizde sahibi ihtisas kimse yoktur. Lüzumunu ifade buyurduğunuz bu siyasetin hututu umumiyesinin nasıl olması memleket için mucibi faide ise bu bapta Heyeti Celileyi tenvir buyursanız daha çok tenevvür ederiz ve daha çok düşünürüz.

MUSTAFA BEY (İzmit) — Hükümet de noktai nazarını söylesin.

RECEP BEY (Devamla) — Hükümet de söyler. Fakat bu siyaseti bahriyemizin esası, temeli ne olması lâzım geleceği ve - sairesini encümen biliyor. Bu hususdaki mütalealı alıyelerini dinledikten sonra Heyeti Celile hükümlerini ancak verebilir.

HAMDİ BEY (İstanbul) — Efendim: bendeniz aciz bir harbiyeli arkadaşınız sıfatiyle idarei kelâm edebileceğim.

RECEP BEY (Kütahya) — Estağfurullah...

HAMDİ BEY (Devamla) — Hükümetimizin takip edeceği siyaseti bahriyenin hangi kanallardan gittiğini bendeniz öyle ince noktalardan bilmiyorum. Fakat bendeniz görüyorum ve hissediyorum ki; karşımızda bir düşman hazırlanıyor. Sağımızda bir düşman, solumuzda bir düşman... Hudutlarımızın dörtte üçü açık. Bizim elhamdülillah güvendiğimiz bir kuvvet vardır. Fakat bendenizin düşündüğüm bu kuvvete, bu hazırlığa karşı bizim de boş durmayıp sâi mâfiyemiz derecesinde bir hazırlıkta bulunmamız lâzımdır. Eğer bu acizin fikri sorulacak olursa bu baptaki fikrimi söyleyeyim.

Lozan muahedesi; boğazları serbest bir hale getirmiştir. Aynı zamanda Bahrisefid adalariyle, garp vilâyetlerimizin hudutları, Yunan hudutlariyle hemen bağırılınca işitilecek kadar bir vaziyete gelmiştir. Bunlara karşı bizim hazırlıksız bulunmaklığımız katiyen doğru değildir. Meselâ siyasette ufak bir muhalefet, gerginlik neticesinde her an baskına uğramamız melhuzdur. Çünkü karşılarında hiçbir şey göremiyorlar ve hiçbir şey yok.

ŞÜKRÜ BEY (Biga) — Karada vardır.

HAMDİ BEY (Devamla) — Şüphesiz efendim, karada var. Fakat ötekiler karaya çıktıktan sonra feda edilecek insan, can, mal nazarı dikkate alınmalıdır. İşte sahillerimizin hali, işte memleketimizin vaziyeti. En ufak bir hareketle sahillerimizi bile muhafaza edemedik. İçimizde sahavil ahalisinden olanlar pek güzel bilir ve takdir ederler. Binaenaleyh herhalde bir hazırlık lâzımdır; ama küçük, ama büyük. Bendeniz büyük bir donanma yapalım, bunları gezdirelim ve bir çok paralar sarf ve israf edelim. Bunu ne düşündüm, ne de hatırıma geldi. Bugün lüzumu olan vesait nedir? Bugün elimizde kıymeti harbiyesi olmak şartiyle bir tek gemi vardır. Buna lüzum olan muavin sefain tedarik edilirse bu kudret ve kuvvetle Yunanlıların tecavüzünü menederiz ve bu kuvvet hâsıl olduktan sonra Yunanlılar taarruf etmeyi düşünemezler. Karadenizde Rusların elindeki vesaiti bahriyeye karşı yine bu kuvvet başa baştır. Ruslar bizim sahillerimize karşı, Ruslar bizim sahillerimizde istedikleri gibi serbest sevkiyatı askeriye yapamazlar. Biz de sevkiyatımızı mümkün mertebe yaparız. Tabii onların da bize karşı aynı siyaseti takip edeceklerini düşünerekten söylüyorum. Her halde çarpışılacaktır. Binaenaleyh o kuvvetten daha dun bir kuvvet arz etmiş olduğum tehlike ve müşkülâtı götüremez. Bu kuvvetin vücuda getirilmesi için lâzım olan meblâğ, biz harbiyelilerin kanaati veçhile, 45 - 50 milyon Türk lirasıdır. Erkânı harbiyei umumiyemizin arzu ettiği, tespit ettiği miktar 60 - 65 milyon liradır. Binaenaleyh henüz takarrür ve tespit edilmiş bir program olmadığı için bu işten mesul olanlar ve bu işi deruhte edenler gelirler, görüşürler ve en muvafık şekilde bunu halledeler. Vasati olarak anlaşılıyor ki 45 - 50 milyon bir para sarf edilmeye ihtiyaç vardır ve bu para bir anda, bir zamanda verilmesi muktazi değildir. Hükümet lâzım gelen müesseselerle anlaşaraktan bunu taksitle on senede de ödeyebilir. Şu halde bütçemize her sene 4 - 5 milyon fevkalâde para ilâveyi lâzımdır ve bunun yapılabilmesi için bu seneden buna şürû etmek ehem ve elzem olduğu kanaatindeyim. Eğer bir sene daha bekleyecek olursak elimizde bulunan geminin kıymeti harbiyesi mahvoluyor. Bugünkü hali hazırı ile enkaz halinde satılığa çıkarılırsa şüphesiz bir milyon liradan fazla etmez.

Çünkü harp gemisi halinde kimseye satılamaz. Ancak tamir edilirse bugün kıymeti harbiyesi mevcuttur. Kıymeti harbiyesini tekrar iktisap edecek olursa 45 - 50 milyonluk bir gemi olur ve bu geminin İngiliz donanmasında bulunan emsali gemilerden gayri Bahrisefidde eşi yoktur. Rusya'da da kıymeti harbiyesi bu kadar yüksek bir gemi yoktur. Mükemmel bir gemidir ve bu gemiyi tasavvur ettiğimiz mü-

dafaa tertibatının kuvvetimizin 3 4'ünü teşkil eder ki bahsetmek istediğim gemi Yavuzdur. Bunu bu sene tamir etmeyelim, tehir edelim o bir sene tamir edelim diyecek olursanız, bunun su altında bulunan aksamında iki rahnesi vardır. bu rahneler sular vasıtasiyle çürüyor. Adam girip tamir edemiyor. Bir sene daha geçerse o perdelerde patlayarak o bir perdelere geçecektir. Binaenaleyh bu senede geçerse tamir edilmek için hem ziyade paraya ihtiyaç hâsıl olacaktır, hem de kıymeti harbiyesini kaybedecektir. Elimizde mevcut bahriye kadrosu bu yeni kabul edilen kanun ve Hükümetin tespit ettiği program dahilinde tensikata uğramıştır. Hali hazır mevcudunun en ziyade işe yarayanları kalmak şartiyle 1 300 kadar kalmıştır. Bu 1 300 zabit bir sene veya iki sene daha bu programa başlamayarak beklemek lâzım gelirse, her sene bu zabitanı beslemek için ve bunlara lüzumu olan efradı da saklamaklık için en aşağı 1,5 - 2 milyon lira sarfedilecektir. Fakat iki sene sonra bunlara vesaitte bulsak işe yaramayacak bir hale gelecektir. Çünkü; efendiler, Bahriye zabiti veya bahriye askeri yetiştirmek meselesi pek güçtür. Zamana muhtaçtır ve daima kullanacağı silahı istimal etmekle, o silahla ülfet etmekle, gece gündüz onunla meşgul olmakla yetiştirilir. Yoksa karada hazırlanmış bir zabit, vakti seferde buyurun, alın size bir silah dediğiniz zaman o silahı kullanamaz. Bir zabit üç senede, beş senede yetişemez. Onun için bu sene behemehal bir tahtelbahir tedarik etmek mecburiyeti vardır. Harbi umumi zamanında üç, dört tahtelbahir donatabilecek zabit ve efrat Almanya'ya gönderdik. Bunlar orada cidden şayanı iftihar bir surette, Türk milletinin iftihar edeceği bir surette çalıştılar ve Alman tahtelbahirlerinde bilfiil vazife aldılar. Hatta Cemal Paşa ve ümerayı bahriyeden bir kaç zat Almanya'ya harp cephelerini ziyarete gittikleri zaman Almanya İmparatorunun kardeşi- ki Kil limanının kumandanı idi- Prens Harri, bir cemile olmak üzere bunları bir Tahtelbahir içerisine aldı ve o Tahtelbahirin kumandasını bizim buradan gönderdiğimiz ve altı ay talim görmüş olan bir zabite «Falan Efendi, kumanyayı al» diyerek kumandayı bizzat o çocuğa bırakmıştır. Yani buradan gidenler bu derece meharet ve liyakat göstermişlerdir. Harbi umumiden beri bu efendiler bekleşiyorlar. Bunların bir kaç tanesi meyus bir halde ayrıldı, istifa etti. Müddeti nizamiyesini doldurmuş «Ben artık çekiliyorum, dedi. Bu arkadaşları kaybettik. Elimizde bir kaç tane kalmıştır. Hiç olmazsa bunları da, muallem zabitanın elimizden kaçırmadan bir tahtelbahir olsun tedarik edelim. Heyeti celileniz kabul ederse bunların vücut bulacağı zamana kadar bunları istihdam ederiz. Hazır bulundurmuş oluruz. Bendenizin düşündüğüm, teklif edebileceğim bundan ibarettir. Minhayselmecmu söyleyeceğim kunlardır. Neticede şüphesiz para meselesidir. Bütçe denildiği zaman bu çıkıyor.

Hükümetin yapacağı şey, usulü dairesinde (arranger) aranje ederek taksitlerle beş senede, on senede ödemek şartiyle bize lüzumu olan kuvvei bahriyeyi, müdafaa kuvvetini, müdafaa tertibatını ihzar etmektir. Heyeti celilenin bu hakikatlara karşı bunu kabul buyuracağı ümidindeyim. Adi bütçede 4,5 milyon lira vereceğiz. Müfredata geçildiği zaman bizzat kendim izahat vereceğim. En mübrem ihtiyacatı nazarı dikkate almak şartiyle bütçemiz bu miktara çıkmıştır. Bunu bir sene, iki sene, üç sene, dört sene veripte mukabilinde hiç bir şey elde etmemek beyhudedir kanaatındayım. Binaenaleyh en mübrem olan bir buçuk milyon lirayı tenzil edip üst tarafını dağıtmaktan başka çare yoktur.

MUHTAR BEY (Trabzon) — Efendim; buyurdunuzki; bugün Yavuzun kıymeti -tabii böyle kimse almaz- ancak bir milyon liradır. Mükemmel tamir olunursa 40-45 milyon liralık bir gemi olur. Tamiri için ne kadar para lâzımdır? Onu da söyleseniz de ona göre karar verelim.

HAMDİ BEY (Devamla) — Efendim; şimdiye kadar tamir edileceğini duyan müesseselerden vukubulan tekliflerde 250-300 bin İngiliz lirası ile tamir olunacağı bildirilmiştir. Bizim paramızla takriben 2.5 milyon lira kadar bir para eder.

MUHTAR BEY (Trabzon) — Bununla Yavuz harekâtı harbiyeye geçebilecek midir?

HAMDİ BEY (İstanbul) — Evet efendim.

MUHTAR BEY (Trabzon) — Teşekkür ederim.

ALİ ŞUURİ BEY (Karesi) — Efendim; memleketin müdafaası para meselesidir. Fakat para. düşmanı vurmaz. Para ile alınacak âlattırki düşmanı vurur. Düşmanlarımız müterakkidir. Büyük zırhlılarla memleketi müdafaa etmek var, Torpidolarla memleketi müdafaa etmek var, tahtelbahirlerle müdafaa etmek var, tayyarelerle müdafaa etmek var. Siai malimizde zati âlinizin malumudur. Şu vaziyete göre en ucuz olan alâtı müdafaayı istimal edebiliriz. Bu ciheti anlamak istiyorum. Recep Bey de böyle şeyleri anlamak istiyor.

HAMDİ BEY (Devamla) — Bendeniz arz etmiştim ki, noktai nazarımız memleketin muayyen olan kuvvetlere. düşmanlara karşı en ucuz, en emin mü-

dafaa çaresidir. Bazı hususta tahtelbahirlerle, tayyarelerle müdafaa edilebilir kanaatı olduğunu görüyorum.

Fakat efendiler; tahtelbahir, tayyare kuvvei asliye değildir, bunlar muavin silahlardır. Bunlarsız hiç bir kuvvet harbedemez. Ne bahri ve ne de berri, bunlar yardımcı kuvvetlerdir. Fakat bunlar yardımcı kuvvetlerdir diye, bunlara güvenilemez. Bunlarla hiç bir şey müdafaa edilemez. Bugün işitiyoruz ki; Fransızların büyük tayyare filolarından İngilizler pireleniyorlar. Fakat donanmalarının, memleketlerinin zaptedileceğinden değil, fakat mesafenin yakınlığı dolayısiyle bir anda İngiltere adası üzerinde, Londra üzerinde üç, beş yüz tayyarenin böyle 300 kilo sikletinde tahrip eden bombalarla, öldürücü gazlarla mücehhez olarak tayaran ettiği görülürse veya böyle bir hücuma maruz kalırlarsa İngiltere buhran içinde kalır. Fransızlar, İngilizleri mecbur ederler. Fransa bizi sulha ve aman dilemeğe mecbur eder. Onun için bu teşebbüsat hakkında bu tayyarelerle her bahri Devlet müteaddit tecrübeler yapmıştır. Amerikalılarda altı saat mütemadiyen sabit bir zırhlı üzerine bomba bombardımanı yapmışlardır. Bu altı saatlik bombardıman neticesinde bir bomba zırhlının 15 metre yakinine düşmüştür. Bombalar hakikaten büyüktür ve bir torpil gibi infilâk ederek gemi de büyük bir yara açmıştır. Fakat tasavvur buyurulsun ki o gemi sabit, bir hedef olmaksızın bekliyordu ve bunun neticesi olarak ertesi günü manevra olmak üzere endaht tecrübeleri yapmışlardır. Aynı gemi üzerine iki zırhlı ateş etti ve mahvetti. Binaenaleyh karar verdiler ki bugün bahriyei asliyede esas, top ve gemidir.

ZEKİ BEY (Gümüşhane) — En doğrusu da budur.

HASAN FEHMİ BEY (Gümüşhane) — Hamdi Beyefendi, mütehassıs encümenin tesbit ettiği on senelik bahriye programının ne kadar para ile mümkün olabileceğini ve bu program tatbik olunduğu takdirde masarifi seneviyesi yani daim masrafının ne olacağı hesap buyuruldu mu efendim?

HAMDİ BEY (Devamla) — Arz edeyim efendim; bendeniz, encümen namına, şu program hazırlanmıştır demedim.

HASAN FEHMİ (Gümüşhane) — Hayır efendim; zatı âlinizin bu yoldaki kanaatiniz ve tasavvur buyurduğunuz miktar nedir?

HAMDİ BEY (Devamla) — Bendenizin arz ettiğim, kanaatı şahsiyem itibariyle, tasavvur ettiğim programdır. Bunu icabedenler, makamatı resmiyesi ve mütehassıslar tetkik ederler. Belki başka türlü olur. Velhasıl bu miktara yakın bir tarzda, teferruatını değiştirerekten bu meydana gelecektir. Bugünkü vermiş olduğumuz dört buçuk milyon bütçeye azami bir milyon lira ilâvesiyle olacaktır. Çünkü efradın talim ve terbiyesi için zabıt mevcuttur. Gemiler geldikten sonra çalışmak üzere deviriçarh yapacaktır. İşte bu devri çarh için adi bütçeye azami bir milyon daha zammedilmesi lâzımdır.

HASAN FEHMİ BEY (Gümüşhane) — Asıl programın tahakkuku için ne kadar lâzımdır?

HAMDİ BEY (Devamla) — Tahakkuku esnasında...

HASAN FEHMİ BEY (Gümüşhane) — Şimdi bahis buyurduğunuz masarifi daimesidir. O programı vücuda getirmek için, yani inşaat ve mubayiat masrafı vardır.

HAMDİ BEY (Devamla) — Bendenizin şahsi kanaatım ve tasavvuratım, bugünkü fiyatlara nazaran 45-50 milyon liradır. Senevi 4-5 milyon lira olarak on senede tediye edilir.

ŞEFİK BEY (Trabzon) — Efendim; buyurdunuz ki: Yavuz gemisi bugün tamir edilirse 45 milyon lira kadar bir kıymeti olur. Yine buyurdunuz ki; tamiri için de lâzım gelen para iki buçuk milyon liradır. Bir milyon bugün kıymeti olan bir gemiye iki buçuk milyon sarfedilirse, bendeniz zannediyorum ki, kıymeti kırk beş milyon liraya yükselmez .Eğer bu gemi kırk beş milyon lira ediyorsa veya edecekse ve bugünkü kıymeti de bir milyon lira ise, tamirine iki buçuk milyon lira kifayet etmez. Verilecek iki buçuk milyon lira kâfi gelirse bugünkü kıymeti laakal 10-20 milyon olmak lâzımdır.

HAMDİ BEY (Devamla) — Müsaade ederseniz izah edeyim. Yavuz bir sefinei harbiyedir. Hiç bir sefinei harbiye eslehasiyle kıymeti harbiyesini muhafaza ederek satılağa çıkarılmaz. Ancak enkazı satılığa çıkarılır. Bugün taşıdığı kitlenin demir; pirinç vesair madeniyattan mürekkep olan kitlenin kıymeti maddiyesi hurda olarak -bendenizin tahminim- ancak bir milyon liradır. Bu geminin kıymeti maneviyesi vardır. Biz iki buçuk milyon lira vermekle onun kudreti maneviyesini kazanacağız, ki o kıymet ve kudreti yaptırmak lâzım gelirse 50 milyon liraya alamayız. Arz etmek istediğim nokta budur.

KÂZIM PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (Karesi) — Efendim; Bahriyemizin bugün...

HASAN FEHMİ BEY (Gümüşhane) — Reis Beyefendi, müsaade buyurursanız bir sual soracağım. Paşa Hazretlerinin heyeti aliyeye vereceği izahat, he-

yeti Hükümetin bilmüzakere siyaseti bahriye hakkında kararlaşan bir kararını mı Meclise arz ediyor? soruyorum.

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Efendim, Bahri bütçemizin Heyeti Vekilede tesbiti esnasında bahriyemizin ne kuvvette olabileceği ve vakti seferde ne gibi vezaif deruhde edeceği esasları da görüşülmüştür. Bendeniz maruzatımda Hükümetin noktai nazarı olarak tespit edilmiş olan hususatı da dermeyan edeceğim.

Şimdi efendim; bizim elimizde vesaiti bahriye olarak mevcut olan gemiler, hiç birisi açık denizde harpedilecek kudret ve kabiliyeti haiz değildir. Bunların içerisine altın doldursak, yani ne kadar tamir etsek denize çıkıp bir düşman harp gemisi ile muharebe edecek bir kudret ve kabiliyette değildir.

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Yalnız bunların içerisinde badettamir kıymeti haiz olabilecek olan Yavuz'dur. Bu gemi tamir edilirse iyi bir diritnottur, sürati çoktur. Esasen kıymeti seri olmasındadır. Birinci derecede bir harp gemisi olur. Diğerlerini yok farz etmek daha iyidir. Yani mevcut farz ederek bir çok masrafı masraf üstüne koymaktansa hiç yok farz etmek daha evlâdır. Gemilerimizin vaziyeti budur.

Bahriye zabitan ve efradının vaziyetlerine gelince : Bahriye zabitan ve efradı Harbi Umumînin bidayetlerinde denizde bir az faaliyete geçmişlerdi ve fakat maatteessüf düşmanların büyük donanmaları karşısında bu faaliyeti idame ettirememişlerdir. İstiklâl muharebatı esnasında ufak motörlerle düşmanın büyük gemilerine cehennemi tehditlerine karşı hayatlarını feda ederek pek büyük fedakârlıklar, hamiyet ve vatanperverliklerini göstermişlerdir. Yani bir bahriye askerinin yaptığı işler değildir. Doğrudan doğruya fedakârlık hislerinin, vatan hislerinin tesiriyle yapılmış işlerdir. Bunun misallerini bir çok arkadaşarımız görmüşler ve takdir etmişlerdir. Bunu uzun uzadıya madde, vaka zikrederek izaha hacet yoktur.

Fenni bir surette Bahriye zabitanımızın müktesibatı ilmiyesini açık denizlerde hareket edebildikleri zamandan itibaren büyük mikyasta ve müsmir bir tarzda hayatı faaliyete geçirememiştir. İçlerinde hakikaten güzel, iyi yetişmiş fennî zabitan vardır. En son gemileri ellerine tevdi edecek miktarda zabit vardır. Fakat zannediyorumki zamanın en son terekkiyatına göre donanmayı büyük miktarda idare edecek adette bahriyede fennî zabitanımız yoktur. Yavuzu ve bir iki tahtelbahri hüsnü surette sevk ve idare edebilecek miktarda zâbitan vardır. Bunu şunun için arzedivorum ki eğer modern gemilerimiz bulunursa bunları harpde istimâl etmek veya vakti hazerde bunları tahrip etmemek için acaba Avrupa'dan mütehassıs celbetmeğe lüzum var mıdır, yok mudur gibi bir fikir varit olabilir. Zaten berrî ordumuz için de bazı fennî, meselâ gaz vesaire gibi pek taammün etmemiş şeyler için mütehassis celbine ihtiyaç vardır. Bahriyenin de bazı aksamı için mütehassısa ihtiyaç olabilir. Harbi umumide bahriye zâbitanının gemileri ellerinden çıkmış, fakat mektep yeni yetiştirmiş. Bu gün elimizde mevcut vesaiti bahriyeye göre pek fazla zabit kalmıştır ve bunlar uzun zamandan beri bulundukları rütbede kalmışlar, terfi edememişler ve hatta meslekleri bile unutmuşlardır. Nitekim bunlardan 800 küsûrunu geçenlerde tekaüde sevkettik. Bugün elimizde bahriye zabiti olarak 1 300 kişi kalmıştır. Bunlar bahriye zâbitanının en iyi addedilenleridir.

Efendim; sahillerimiz sırf tedafüi müdafaası karadan da denizden de memleketin müdafaası memleketin uzağından olur. Memleketimizin bahren müdafaası Pire limanı veyahut hudutlarımızın hariçte olmak icap eder. Sahillerimizin harp esnasında harp zarardide olmaması için acaba böyle büyük masraf yapmaksızın, daha ufak masraflarla bir tedbir yok mudur? Tedbir vardır. Fakat bu tedbir pek katî değildir. İkinci derecede bir tedbir de bahrî tayyarelerimiz bol olursa ve bunlara muayyen bir de istasyon yapılırsa, böyle bir şeyi haber aldıkları gibi giderler ve gelenleri bombardıman ederler ve böyle sellemehüsselâm gelmezler. Bir iki tahtelbahrimiz bulunursa ve bunlar muayyen yerlerde olurlarsa düşmanın gelen gemilerinin gerisinde nakliye ve sairesi olur ve tahtelbahirler bunları tahrip ederse ve netice itibariyle bu harp gemileri de öyle selleme hüsselâm gelmeğe cesaret edemezler. Fakat bunlar ikinci derecede şeylerdir. Asıl müdafaa, demin arzettiğim gibi, düşman donanmasile deniz ortasında çarpışmaktır. Gemileri aldık, acaba iş bitmiş midir? Yavuz'u tamir ettik, iş bitti mi? Bitmemiştir. Etrafında bir iki torpil aldık, iş bitmiş midir? Bitmemiştir. Bir gemi çıktıktan sonra şurasından burasından yararlanabilir. Bir yara aldı mı ve bir yaradan sonra o gemiyi alıp bir tarafa çektik mi o geminin işi bitmiştir. Netice sıfırdır. Binaenaleyh donanmayı yapmazdan evvel yani bahri siyaseti yapmazdan evvel o donanmaları tamir edecek ve donanmayı büyük donanmalar müvacehesinde siyanet ve muhafaza edecek üssü bahriyeler lazımdır ve tersaneler lazımdır. Gelecek oraya saklanacak ki düşman onu tahrip etmesin. Havuzlar yapı-

lacak ve orada onlar tamir edilecek. Yoksa milyonlarca para sarfettik, donanma aldık, denize çıktı, daha fark bir donanma geldi, zedelendi. Tersanemiz de yoktur, onu masun bulunduracak bir limanımız da yoktur. Herif geldi hepsini topladı gitti. Binaenaleyh, donanma yalnız onunla kaim değildir. Bir de tersane lâzımdır. İstanbul'da malumu âliniz, bir tersanemiz vardır. İngilizlerin işlediği Armstrong... Henüz o kumpanyadan aldık. Lozan konferansında bir çok münakaşayı mucip oldu. Binaenaleyh, isterse hükümet kendisi işletir, isterse başka bir şirkete verir. Başka bir şirkete verirse Armstrongu haberdar eder. Yani hakkı rüçhan gibi bir şeydir.

NİYAZİ BEY (Mersin) — Hakkı rüçhan değil, haberdar eder.

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Haberdar etmek mecburiyeti olunca gelip müdahale edecek. Şimdi İstanbul, malumuya, boğazlar her iki taraftan tahkim edilmemiştir. Her iki taraftan bırakmıyorlar. Ne ise bir cihetini hini hacette biz elimizde müstakilen bulundurabiliriz, kapatabiliriz. Marmara belki bir zaman için böyle ansızın baskına maruz kalmaz. Belki kabilsede pek şey olur. Siyaseten bir yanmmak, aldanmmak olursa - buda vaki olur - o halde İstanbul'daki tersanenin...

ZEKİ BEY (Gümüşhane) — Muayyen meselesi o kadar hayzi ehemmiyet değildir.

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Onu arzediyorum. Sahilin herhangi bir kısmından top ateşi altında bulundurabilir. Bu taraftan men edilir. Yani öyle kolay değildir. Komşu evine bir misafir gider gibi sellemehüsselâm gidemez. Herhalde sahilin bir tarafında sizin topunuz olursa nakliye gemisini, veya bu gemiyi öyle güleryüzle, oynıyarak geçiremez. Kolay değildir. Sellemehüsselâm girip çıkmak vaziyetinde değildir. Fakat İstanbul'daki tersane bizim için bu vaziyette bahrî emniyeti bahşedecek bir vaziyette değildir. Binaenaleyh İstanbul'daki tersaneyi harp noktai nazarından gözden çıkarmak ve onun yerine harpte işimize yarayacak her şeyden evvel bir tersane meydana getirilmelidir. Gemiyi yaptık. Bunu muhafaza edecek tersanemiz olmadıktan sonra ne işe yarar Böyle bir tersane yapmak mümkündür. Birçok arkadaşlarımızın, benim kendimin de ve diğer mütehassıs arkadaşlarımızın da mütalaaları vârittir ve üzerinde emali fikir edilmiştir. İki sahile hâkim olacak dar bir yerde bir tersane getirebiliriz. Bu tersane icabında gemilerimizi en can alacak noktada siyanet ve muhafaza edebilir. Binaenaleyh siyaseti bahriyeyi mülâhaza ederken evvelâ tersane esasını kurmak lâzımdır ve başlamak iktiza eder. Sonra o gemileri ve tersaneleri almak, bunlar arzettiğim gibi, uzun ve büyük masraflarla başlanacak hususata mütevakkiftir. Ne yapabileceğiz ve bu sene ne yapmalıyız? Bütçemizin müsaadesi ve elimizdeki malzeme ve vesâite göre ne yapmalıyız? Hiç bir şey yapmayıp canımız yanmasın ve vicdanen muazzep olmayalım. Ne yapalım? Arzettiğim gibi, bu senenin büyük programını. Erkânı harbiyenin mütalaasını sordum. Erkânı Harbiyei Umumiye bir bahriye siyaseti programı yapmıştır. Bu program on senede 54 milyonluk bir şeydir. Bu sene için yedi milyon istiyor. Yalnız faslı mahsus, Erkânı Harbiyenin gösterdiği lüzum. Bunun hükümet ve Meclisi Âli karşılığını bulup verirse derhal başlarız. Fakat para kâğıt üzerine konulup da verilemez ve ondan sonra da niçin olmedi denmesin diye daha asgarî hesaplara istinat ederek diyorum ki; bu sene için biz Yavuz'umuzun taksitle tamiri mümkün olursa, bu gelen şirketlerin dediği gibi, taksitle tamiri mümkün olursa bunun tamirine başlıyabiliriz. Bundan sonra bahri bir tayyare alabilirsek zaten bu bahri tayyare için onu Müdafaai Milliye bütçesinde arzedeceğim. Onun için de faslı mahsusunda tahsisat vardır. Çünki bahrî ve berrî müdafaalarda denizden olmuş, karadan olmamış ise hiç bir ehemmiyeti yoktur. Karadan olmuş denizden olmamışsa o birçok zararları mucibtir. Gerçi biz kara muharebeleri yaptık. Denizlerde maalteessüf hâkim olamadık. Fakat donanmamız olursa pek ziyade şayanı memnuniyettir işte böyle bir kaç şeyi bu sene temin edebilirsek programın birinci safhasına değil, iptidaiyatına atılmış oluruz. Aynı zamanda arzettiğim tersaneye derhal başlarız. Bunun için hatıra bir çare geliyor. Yalnız Meclisi Âlinizin bu hususta iyi düşünüp muvafakat etmesi lâzımdır. Meselâ bizim elimizde harpte işimize yaramıyacak gemiler vardır. Bir iki tanesine torpil ve yedek mayın lâzımdır. Bu mayınları döküp kaldırmak için getirdik. Mütebakisi mademki tamir ettiğimiz halde de açık denize çıkıp muharebe edecek kabiliyette değildir. O halde yeni harp gemisi alalım. İstanbul'da tersane var, harp noktai nazarından işe yaramıyacaktır. Bunu şu şartla bir şirkete verelim ki Anadolu'da göstereceğimiz herhangi bir yerde bir tersane yapmağa başlasın. Fakat Meclisi Âli bu hususta bu esaslar dahilinde görüşmek müsaadesini bahşetmeli. Çünki büyük bir devlet işidir ve bir gemi alınıp verilecek, onun yerine diğer birisi alınacaktır. Büyük iştir. Meclisi Âli bu esaslar üzerinde vaki

olacak teklifatı tetkik etmekliğimize muvafakat ettiği takdirde, yani temayülünü anlamak istiyorum, bu bir çaredir, elimizde duruyor. Şimdi diyoruz ki: mademki elimizde bir gemi yoktur, olanlar işe yaramaz. Amma bir eşkıya gemi gelirse ona karşı şey eder. Hiç olmazsa bunlara karşı kullanırız. Harp için değil, muharebe noktai nazarından değil. O halde hiç olmazsa bunu tuttuğumuzdan doleyı haber veririm. Mübadele edelim. Meselâ iki üç tanesini verelim. İşe yarar bir iki tane tayyare alalım. Belki bu suretle bir şey bulunabilir. İstanbuldaki tersaneyi bir şirkete verelim, işletsin, ticaret şeysi yapsın. Fakat bize Anadoluda göstereceğimiz yerde bir yerde tersane yapsın. Bu suretle müşkilâtı maliyenin bir kısmını iktiram etmek mümkün olur. Ondan sonra konulan tahsisat, meselâ dört buçuk milyonun bazı rakkamlarını ayrıp faslı mahsusa ilâve etmek mümkünlür ve bir miktar da faslı mahsusa konulursa bu dört ve beş milyonun içinde ve aynı zamanda diğer arzettiğim hususatta da Meclisi âli muvafık bir temayül gösterirse, bu sene siyaseti bahriyemizin ilk halvesini atmış olabiliriz. Maruzatım budur. Sual soracaklar varsa buyursunlar.

HALİL BEY (Zonguldak) — Paşa Hazretleri, hülasai ifadatınızdan bendenizin anladığım şudur : Donanmamız hali hazır itibarile ne maddeten, ne manen, ne memleketin müdafaasına, ne memleketin vezaifi taarruziyesine hâdim olabilecek bir mahiyettedir.

İkincisi; biz memleketimizin müdafaada ve taarruzda işine yarıyacak bir donanma sahibi olabilmek için büyük bir paraya ihtiyacımız vardır, ki o da bizde yoktur. Binaenaleyh ölmüş bir donanmanın kadavrasını beklemek için niçin bu teşkilâtı ipka ediyorsunuz. ve niçin altı yedi milyonluk bir masraf teklif ediyorsunuz?

Üçüncüsü, zatı âliniz buyurdunuz ki, elimizde bir takım gemiler var. Bunları mübadele ederek memleketin müdafaasında veya diğer hususatında istifade edilecek gemiler tedarik etmek mümkündür. Sonra İstanbul'daki tersaneyi bir şirkete devrederek Anadolu'da bize yarıyacak bir tersane vücude getirmesi mümkündür. Uzun müddetten beri zatı âliniz Müdafaai Milliye Vekâletinde bulunuyorsunuz. Tabi bu noktaları mübeyyin bir proje Meclisi Âliye tevdi etmek mümkündür. Bu kadar zaman geçmiştir. Neden böyle bir proje tevdi buyurmadınız?

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Efendim: mevcut şeyler mademki işe yaramıyor, bunlar da bir çok masarif ihtiyar edilerek teşkilâtı ipka ediyorsunuz buyurdular, arzettim efendim. Gemiler bir işe yaramıyor, fakat hiç bir zaman bahrî kuvvetimizin mevcut olacağından ümidimizi kesmedik. Yani herhalde bahri bir kuvvetimizin olmasına ümitvar bulunuyoruz. Şimdi bu zabitanı beslemiyelim, tekaüde sevkedelim gitsinler, fenni bir tarzda yetiştirmiyelim, yarın büyük bir donanma sahibi olarak büyük bir kuvvet ve kudreti iktisap edersek, buna zabit ve nefer nasıl bulacağız? Düşündüğümüz şey elimizde mevcut olan ve fenni bir surette yetişmiş olan zabitanın malûmatı fenniyelerini muhafaza ederek bir donanmaya sahip olduğumuz zaman, bir tahtelbahir aldığımız zaman, onu muhafaza edecek mütesassis ellere verelim. Bu masraf doğrudan doğruya donanmanın nüvesini, çekirdeğini muhafaza etmek için yapılmakta olan bir masraftır Çekirdeğini muhafaza etmek ve berri, bahrî kuvvet teşkiline kâfi miktarda zabit ve nefer bulundurmak esasına müstenittir. Sonra buyurdukları hususat, bu teklifler bize halen böyle müspet bir tarzda vuku bulmamıştır. Yalnız gelen bir çok şirketler bu cihetten istimzaç etmişizdir. Şimdi böyle bir program yapmak için Meclisi Âlinizde bir temayül görmek lâzımdır. Büyük bir işdir. Hamidiye gemisini vereceğim, Mecidiyeyi vereceğim, bu gemilere mukabil bir tahtelbahir alacağım. Bu esas üzerinde müzakereye girmek için bir vekil milleti temsil eden bir meclisin temayülünü bilmesi lâzımdır. Ağır bir şeydir. Nasıl ben müzakereye girip proje getirebilirim. Kendi noktai nazarım budur. Bu noktai nazar üzerinde kendi dairemde, bahriye dairesinde etüd yapılmıştır ve Erkânı Harbiyei umumiyemizin de bu esaslar dahilinde mütalaası sorulmuştur. Bu esaslar yalnız kendimizce düşünülmüş, kimseye teklif edilmemiştir. Bu bir çarei haldir, daha az masrafla bütçeye daha az bâr olarak yapılabilecek bir tedbirdir. Bunun gibi daha bir çok müesseseler vardır. Meselâ İstanbul'daki askerî fabrikalara mukabil Anadolu'da askeri fabrika yapacak herhangi bir şirkete onları vermek hususu vardır. Bunlar o kadar ehemmiyetli değildir, fabrikadır ve bunlar üzerinde gelen şirketlerde bir müzakere ediyoruz. Kuvvei bahriyemizi böyle mübadele esası üzerinde kimse ile görüşmemişizdir. Yalnız kendi tetkikat ve tetebbüatımızı arzediyorum. Meclisi Âlinin kararını istemem, temayülatını görmek isterim.

HALİL BEY (Zonguldak) — Meclis hitabi memleketin müdafaasını arzu eder.

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Şüphesiz efendim.

HAMDİ BEY (İstanbul) — Paşa Hazretleri buyurdular ki bazı sefain işe yaramaz. Bunları tebdil etmekle tahtelbahir vesaire ile mübadele etmek daha ziyade işe yarar. Bu husus dairei âliyenizce, Erkânı harbiyece, bahriye dairesince tayin ve tesbit edilmiştir. Bunların isimleri lütfedilir mi efendim, nuayyen midir?

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Efendim, bizde dört tane vardır ve bilhassa iki gemimiz vardır, Hamidiye, Mecidiye. Bunları torpil gemisi yapacağız. Bunlardan gayri hiç birisi deniz gemisi olmaz. Bunların gayri hepsini vereceğiz.

HAMDİ BEY (İstanbul) — Bu iki gemiden gayrısının bizim sahil müdafaası tertibatında bize yaramıyacağına karar verilmiş midir? Bahriye dairesince, Erkânı Harbiyece tetkik edilmiş midir, hatta zatı âlinizde Başkumandanın yanında elimizdeki gemilerin bu günkü haliyle açık denizlerde muharebe yapamıyacaklarını beyan buyurdunuz. Şu halde siyaseti bahriyemiz tesbit edilmiştir, anprensip buyurdunuz.

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Anprensip böyledir.

HAMDİ BEY (İstanbul) — Onu kabul ederim, fakat zatı âlinizin buyurduğu gibi isim hakkında bir şey olmamıştır.

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Bendeniz bunu arzediyorum. İhtisası tabii teferruat üzerinde ve bir ilme müstenittir. Fakat akıl için yol birdir, görülen şekil budur. İhtisas dairesinde - şüphesiz ihtisas fevkalâde bir şeydir - teferruatı üzerinde yapılacak tetkikat ayrıdır. Fakat umumi olarak düşünülen şey, karar almak için düşünülen şey, akıl için yolun bir olmasıdır.

RECAİ BEY (Ordu) — Paşa Hazretleri, buyuruyorsunuz ki Yunan gemileri sahillerimize tecavüz edemez, ihtimali yoktur. Bendeniz zannediyorum ki müstakbel düşmanımız olan Yunan bu gün iki, üç tahtelbahir almıştır, dört torpido almıştır vesaire... Bunlar kime karşı alınmıştır, Paşa Hazretleri kanlarını o uğurda dökmüş olan bir millet bundan sonra izzeti nefsi millisini cerihadar edecek bir nümayişe bile tahammül edemez. Bilhassa sahil ahalisi.

Yarın Yunanlıların küçük bir şey bahane ederek sahillerimize gelip bizim açık limanlarımıza, Mersin, Antalya gibi limanlarımıza top atmak suretiyle göstereceği nümayişe tahammül edecek miyiz? Bu mesele ne olacaktır? Yunanın istikbâline ait malûmatımız var mıdır?

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Görülüyorki maruzatım meyanında yalnız bir cümle vasıtasile istilâ âliniz olmuştur. Ben söylediğim zaman Yunanistan'ın bize gelip taarruz ettiğini ve yediği dayak üzerine tekrar bizim memleketimizi istilâ hevesine düşmiyeceğini arzettim. (Kaldır bunları Paşa Hazretleri) Donanma mukayesesi yaparken Yunan'ın İtalya ile birleşebileceğini ve o vakit karadan ve denizden taarruz edebilecekterini ve bunlara karşı bizim de büyük bir masraf ihtiyar etmemiz lâzım geldiğini ve bunun da mümkün olamıyacağını arzettim ve bütün bu mukayeseyi Yunan donanmasını sahillerimize taarruzdan menetmek için 15 milyon üzerine bir program arzettim. Bizim Mersin'de beklemek değil, İzmir'de beklemek değil, Pire'de muharebe yapmamız lâzım olduğunu arzettim.

Sonra buyuruyorsunuz ki millet donanma istiyor. Ben istemiyor muyum? Teşekkür ederim, Meclisi Âli bu gün kâğıt üzerinde değil, hakikatte ne kadar para verirse bu sene zarfında hepsini sarf etmeğe çalışırım ve mükemmel bir şey yaparım. Hangi vekildir ki kendisine para verecekleri, tahsisat verecekleri zaman istemem der. Veriniz ve ne verirseniz ona göre yaparım.

HASAN FEHMİ EFENDİ (Kastamonu) — Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretlerinin ve diğer mütalaaları pek kıymettar olan arkadaşlarımızın beyanatını dinledik. Benim anladığım, İcra Vekilleri Heyeti bu bahriye meselesini, tersane meselesini ruznamesine koymak suretiyle Başvekilin Riyaseti altında hasren bu mesele üzerine içtimalar yaparak, müsbet bir karara varmış değildir. Bu meselenin ne yarım saatlik bir celsede, ne beş saatlik bir celsede ve ne de bilhassa heyet halinde bir celsede halledilebileceğine bendeniz kani değilim. Heyeti Âliyeniz içinde mebde ile münteha arasında 1 600 milden fazla sahile malik olan bir devlet hiç bir vakit de bahrî bir devlet olmak lâzım geleceği fikrini kafasından çıkaramaz.

ALİ RIZA BEY (Kastamonu) — 2 600 mil.

HASAN FEHMİ EFENDİ (Devamla) — Bendeniz 1 600 mil dedim.

ALİ RIZA BEY (Kastamonu) — 1 600 değil, 2 600 mil Hocam.

HASAN FEHMİ EFENDİ (Devamla) — Bendenizi mazur görünüz. 1 600 mil dedim. Ali Rıza Beyefendi 2 600 mil buyuruyorlar. Bazan bu kürsüde mütehassıs olmak suretiyle söz söyleyen zevat arasında beş milyon ile sekiz milyon arasında olabilir, elli ile kırk milyon arasında olabilir diyorlar. Bunlara mesul zevat ağzından çıkarken bizimki daha zaiftir. (Handeler)

Şimdi bendeniz bir devlet azmi milli itibariyle, saltanatı milliye itibariyle sahilde, denizlerde en uzak

yerlerde sancağımızın dalgalandığını görmek istemeyen bir fert yoktu. Binaenaleyh bendeniz diyorum ki bu, ne ihmal ve ne de imhal edilecek bir meseledir. Hükümet bu meseleyi fihristi müzakeratına ithal etsin. Bir, beş celsede mütehassıslar huzurunda müzakere etsin. İstitaatı maliyemiz nispetinde kabili icra bir program ile gelmesi hakkında karar ittihazı ile celsei alemiyeye geçilmesini teklif ediyorum.

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Efendim, demin arz ederken, dedim ki, çok tefarruatına girmiyorum, kısa söyliyorum. Yani ne yapmak istiyoruz, nemiz olmak lâzımdır? Erkânı harbiye umumiye, Müdafaai Milliye Bahriye dairelerinin iştirakiyle yapılan Bahriye programı beş seneliktir. Yavuzun tamiri, iki kıt'a filo, iki kıt'a 700 tonluk tahtelbahir, 6 kıt'a dört yüz tonluk tahtelbahir, iki kıt'a iki yüz tonluk tahtelbahir, 6 kıt'a 400 tonluk torpido muhribi, 4 kıt'a torpido, 2 000 adet torpil malzemesi ve sefaini mevcudenin tamiri ve Anadoluda bir tersane. İşte budur efendiler. Bu sene için ne vardır, peşinen ne yapmak lâzımdır? 7 milyon lira varsa Yavuzun tamiri, iki kıt'a 750 tonluk tahtelbahir, iki kıt'a beş yüz tonluk torpil gemisi, 1 000 ton ki bunun bir kısmı elimizde vardır sonra tamir, bir de tershanenin 150 bin liralık. Bu sene mükaddematına başlamak, yani bunların hepsi için arz ettiğim yoldaki program altı milyon yediyüz altmış sekiz bin dört yüz altın İngiliz lirası. Bu, rayice göre beş sene zarfında iner çıçar. Bugünkü rayice göre 870 000 İngiliz lirası 6 960 000 kâğat eder, bizim kâğadımızla. Bu büyük bir şeydir ve bunu yapmak lâzımdır. Bugün bir mütehassısı, bir heyeti fenniyeyi karşınıza alarak söyleyin benim ihtiyacım nedir derseniz, önünüze koyacağı budur. Ordu, bir ordu yapacağız ki filan filan düşmanlar ittifak ettiği zaman onları mağlup edelim. O size ordunuzu yapar, nüfusunuzu alır, silah ve cephane hepsini hesap eder. Mütehassıs ve heyeti yenniye başka hiç bir mülâhaza varit olmaksızın neye ihtiyaç varsa onu tespit eder. Heyeti mütehassısa, yani memleketin müdafaasiyle alâkadar olanların fikirlerinden geçen budur. Bütçenin içerisinde yedi milyon ayırırsanız bunlar da olur. 4 000 000 milyon ayırırsanız daha az olur, 2 000 000 milyon ayırırsanız daha az olur, hiç ayırmazsanız hiç biri olmaz. Vardır bunların hepsi, şey edilmiş edilmiştir. Sonra zatı âlimizi endişeden kurtarayım. Bu bahriye meselesi daha evvel bir heyeti mahsusa marifetiyle Başkumandan Paşa, İsmet Paşa, Fevzi Paşa, bendeniz ve Bahriye mütehassısı olan beyefendiler ve Bahriyeli arkadaşlarımız mevcut olduğu halde bir konuştuk. Ondan sonra tekrar erkânı harbiyei umumiyenin tahriri mütalaasını aldım, Başkumandanlığın tahriri mütalaasını aldım, Bahriye dairesinde kendim ariz ve amik görüştüm, velhasıl Başvekil Paşa Hazretleriyle tekrar görüştük. Bütün bunlardan hasıl olan netice şu arz ettiğimdir. Meselâ şimdi bu Müdafaai Milliye Bahriye Dairesi ve Erkânı Harbiyenin her üçünün tespit ettiği program - ki bunlar mesul makamdır - budur. Bunun teferruatı üzerinde daha mütehassıs olan zevat, meselâ şu tonluk bu tonluk olsun diye artık münakaşaya girer ve ilmi bir sahada az çok tespit edilir. Belki değişebilir. Fakat esas budur. Buna ihtiyacımız vardır.

ÂRİF BEY (Eskişehir) — Efendiler Paşa Hazretlerinin vermiş olduğu izahattan anlaşılmış olduğum şeyi hulâsatan Meclisi Âlinize arz edeyim. Anlıyorum ki hükümet kuvayı bahriyemizin ihyasına taraftardır ve beş sene zarfında elli dört milyon lira sarfiyle hiç olmazsa Yunan donanmasına muadil bir donanma vücude getirmeyi de tamamiyle arzukeştir. Anladığım budur.

MUSTAFA BEY (İzmir) — Fakat parası yok.

ARİF BEY (Devamla) — Şimdi bu mesele, bu esas anlaşıldıktan sonra, halledilecek mesele basittir. Böyle pek şerefli bir mazisi olan Türk Bahriyesini ihya etmek için taraftarlık göstetrdiğinden dolayı bendeniz kendi namıma hükümete çok teşekkür ederim. Efendiler bahriye meselesi para meselesidir. Parayı ne kadar çok ve çabuk verirsek bahriyemiz o kadar çabuk ihya olunur. Bütçemizin vusatı da malûmdur. Bendeniz yalnız Heyeti Celileden bir ricada bulunacağım. Esasen bu mesele uzun uzun tetkik edilmiş ve mütehassıs bir Encümen de tayin kılınarak programını tesbit etmiştir. Binaenaleyh bu sene bu mütehassıs Encümenin göstermiş olduğu parayı vermekle kuvayı bahriyemizin ihyasının temelini koymuş olacağız. Hamdi Bey vesair arkadaşlarım uzun uzun ve vâkıfane izahatından anlaşıldığı üzere, eğer Bahriyemizin esas temelini vazetmek istiyorsak, behemahal efradı zabitanımızı sefer yaptıracak bir vasıtaya ihtiyaç vardır ki, bunun için hiç olmazsa Yavuz'u tamir ettirmek ve tahtelbahir almak lâzımdır. Malûmu âliniz tahtelbahirler taammüm etmiştir. Kesbi ehemmiyet etmiştir. Bu gibi vesaiti bahriyemizde henüz tamamiyle talim ve tatbikatı yapılamamıştır. Bunun için de ihtiyacı kati vardır. Bunun için Encümeni mahsus yalnız iki milyon ilâvesini teklif etmiştir. Zaten Muvazenei Maliye Encümeni 4,5

milyonu kabul etmiştir. Encümeni mahsusta iki milyon daha zam ediliyor. Takriben 6 800 000 liradır. Eğer bunu Heyeti Celileniz kabul buyuracak olursa bahriyemizin esasını bu sene vaz etmiş olacağız. Bundan dolayı Heyeti Celilenizden istirham ediyorum. Bunun uzun uzun müzakeresine lüzum yoktur. Bahriyenin lüzumuna hepimiz kaniiz. Bir an evvel bu temel atılsın. (Bravo sesleri) Yalnız Paşa Hazretleri bazı mahzurlar dermeyan buyurdular. Bendeniz tamamiyle hemfikir olamayacağım. Meselâ, zabitan hakkında bahsedildiği zaman büyükçe bir donanmaya kumanda edecek zabitanımız yoktur, buyurdular. Tabiî bahriyemizin teşkil edilmesi için bir sebep teşkil edilemez. Malumu âliniz bizde tahtelbahir yeni bir şeydir. Tayyareler de yeni bir şeydir. İnşallah tayyare filoları yapacağız. Bunlara kumanda etmiş bir kumandan içimizde zannederim yoktur. Tabiî bunlar alışacaktır. Onlara yetişecekler. Binaenaleyh bahriyemizde de noksan varsa onları da ikmal edebilirler.

Sonra Yunan meselesini de mevzuubahis ettiler. Efendiler, böyle kalpleri hissi intikam ile meşbu olan Yunanlılar hiç bir zaman fırsatı kaçırmıyacaklardır. Bunlar her halde intikam almaya çalışacaklardır. Buna emin olmak lâzım gelir ve buna göre hazırlanmak iktiza eder. Efendiler, bir İngiliz donanması gelip sahillerimizi bombardıman ederse, o kadar müteessir olmayacağız. Fakat düşününüz ki en âdi ve rezil düşmanımız olan Yunanlılar gelir de velevki bir kaç top olsun sahillerimize atacak olurlarsa bu, bizi çok dilhun eder. Bu noktai nazardan milletin, memleketin şerefi, haysiyeti bunu iktiza ettirir ki hiç olmazsa Yunanlarımızı sahillerimize sokmamalıyız ve bunun için her türlü fedakârlığı ihtiyar etmeliyiz ve zannedersem millet bunu pek canı gönülden arzu eder. Binaenaleyh Heyeti Celilenizden istirham ediyorum. Encümeni Mahsusunuzun tesbit ettiği iki milyonun ilâvesiyle 6 800 000 liranın kabulünden ibarettir.

ALİ RIZA BEY (Kastamonu) — Arkadaşlar çoksa söyliyecek olursam af buyurun?

RECEP BEY (Kütahya) — Bilhassa çok söylemenizi rica ederiz.

ALİ RIZA BEY (Devamla) — Evvelâ Paşa Hazretlerinin bazı beyanatı âliyelerine cevap vereceğim. Buyurdular ki elde mevcut sefaini harbiyenin bir kıymeti yoktur. Bunu zaten beş ay mukaddem Gazi Paşa Hazretlerinin riyaseti tahtında, Paşa Hazretleri, bendeniz, Hamdi Bey ve İsmet Paşa Hazretleri bulunduğu halde bu bahriyenin takviyesini müzakere ettik. Ondan sonra başka bir resmî celsede bulunmadım, bahriye bütçesi hakkında. Fakat orada eldeki sefainin kıymeti harbiyesi bulunmadığını ve yalnız Yavuz'un tamiriyle bir vahidi harp elde edebileceğimizi ve mevcut zabitanımızın ve efradımızın talim ve terbiyesi için deniz hayatına, topçuluğa, manevracılığa, harp talimlerine alıştırmak için muvakkat bir talim filosu olabileceğini ve bazılariyle de sevahilde asayişi muhafaza edebileceğimizi müzakere ettik ve tabiî vaziyet tamamiyle heyet huzurunda taayyün ettikten sonra bahriye için hali hazırda mevcut olan eleman unsuru muhafaza etmek ve bunları hayatı askeriyelerini, terbiyei meslekiyelerini hulâsa bahriyenin ruhunu yaşatabilecek ve müstakbel inkişafatı bahriyemize bir temel kurabilmek için lâzım gelen vesait, teşebbüsat ne ise bunları yapınız denildi ve karar verildi. Mesmuatıma nazaran bahriye dairesi bu teşkilâtını yaptı ve tabiî Müdafaai Milliye Vekâletine verdi ve orada bazı tadilâta uğradı. Müdafaai Milliye Vekâletinde ve Erkânı Harbiyede binaenaleyh hiç birisi de mevkii icraya henüz konulmamıştır. Alacağı şekil bütçenin tasdikine vabestedir. Sonra Paşa Hazretleri buyurdular ki Harbi Umumide zabitanı bahriyenin faaliyetleri pek az devam etmiştir. Harbin iptidalarından ibarettir. Bütün Harbi Umumî esnasında zabitan muattal kalmıştır, buyurdular. Bilmiyorum, Paşa Hazretleri harbi umumide hangi cephede bulundular? Her halde Çanakkale'de bulunsalardı bu mütalâalarını biraz tadil ederlerdi. Bendeniz, İngilizler Çanakkale'yi tahliye edinceye kadar Çanakkale'de bulundum ve ondan sonra da İstanbul'da bulundum. İngilizlerin Çanakkale'yi tahliyesine kadar donanmanın bir kısmı yani Barbaros, Turgut ve diğer donanmalar ve torpidolar Marmara'da ve Çanakkale'de faaliyetlerine devam ettiler. Tabiî tahliyeden sonra Çanakkale'de bir bahriyeye lüzum kalmadığından onlar çekildi. Fakat diğer kısmını Yavuz, Midilli namında Almanlardan alınan kruvazörler, Hamidiye ve Mecidiye ve destroyerler harbi umuminin nihayetine kadar Karadeniz'de hali faaliyette bulunmuşlardır ve hatta Rus donanmasının sahillerimizde, Boğaza tecavüzünü men'e çalışmışlardır. Hatta harbi umuminin nihayetlerinde mütarekeden hayli zaman evvel Yavuz'la, Midilli refakatinde bir takım torpido olduğu halde bir huruç hareketi yapmışlar, İmroz adasına hücum ederek oradaki İngiliz motorlarını ve tayyare hangarlarını yıktılar. Avdet ederken torpile çarptı. Tabiî Midilli zayıf bir gemi olduğundan aldığı rahneden müteessiren battı ve tabiî Yavuz ağır bir gemi 800 ton içine su girmiş olduğu halde on beş mil süratle girdi ve günden beri de şey-

dir. Binaenaleyh zabitanı bahriye harbi umumide muattal kalmış değillerdir. Muattal kaldıkları bidayeti mütarekeden bu ana kadar beş sene zabitan muattal kalmıştır. Çünki donanmamız düveli itilafiye tarafından hapis ve tevkif edilmiştir, silâhları alınmıştır. Zabitan ve saireden tahliye edilmiştir. Enkaz halinde beş senedenberi bırakılmıştır ve bu suretle kazanlar çürümüştür, çok acınacak hale gelmiştir. Bir senedenberi bunları mehmaemkân eldeki para ile tamir etmeye çalışmamız, zabitanın talim ve muhafazası içindir. Onun için zabitanı bahriyenin beş senedenberi muattal kaldıkları cihetle hasaili askeriyeleri ve denize olan ülfetleri talim ve terbiyeye ait olan kısımları bir takım yeni silâhların tarzı istimalleri hakkında tabiî bunlar çok geri kalmışlardır. Hususiyle bir zabit bizde iki sene kara hizmetinde bulunur, iki sene sonra mutlaka deniz hizmetine girmeye mecburdur. Çünki bir zabit karada bir sene yaşarsa denizde husule getirdiği âsarı terakki tabiî zaafa uğrar. Onun için biran evvel bu beş senedenberi muattal kalan, terbiyei meslekiyeleri zevale uğrayan bu zabitlerin biran evvel denize sevkedip, bunların talim ve terbiyelerini tezyit etmek matluptur. Tabiî bizim elimizdeki zabitan iki Yavuzu idare edecek vaziyette değildir. Yavuz'u tamir ettirip de getirdikten sonra ikinci bir Yavuz'u getiririz. İkinci bir Yavuz'umuz olıncaya kadar iki üç Yavuz mürettebatı yetiştirmek mukarrerdir. Her halde bu zabitler otururşa değil bir Yavuz'u, bir torpidoyu da idare edemiyecek hale gelecekler. Binaenaleyh matlup olan mevcut zabitanı Yavuz'u ve Yavuz'dan iyi gemileri hüsnü idare edecek hale getirmektir maksat.

Binaenaleyh büyük bir donanma yetiştirmek için elde mevcut mürettebat yoktur, buyurdular. Tabiî. Mevcut mürettebatı gelecek sene için yetiştireceğiz. Bu sene için gelecek istemiyoruz. Belki bizim istediğimiz program kabul edilecek olursa beş sene, altı sene sonra bir donanma husule gelecektir. O zamana kadar bunları kullanacak zabitan ve efrat da yetişecektir.

Büyük bir bahriye yapmak, zengin devletlere mahsustur, buyuruyorlar.

Efendiler, biz ilelebet fakir bir devlet halinde mi kalacağız? Bugün zengin değiliz, zengin devletlere muadil gemi yapamıyacağız. Bunu iddia eden yoktur, bugün bizim kudretimiz neye yetiyorsa, paramız ne kadar idare ediyorsa ve elimizdeki unsuru zabitan ve efrat neye kaadir ise o kadar bir şey istiyoruz, bundan fazla bir şey istemiyoruz. Tabii bu, seneden seneye inkişaf ettikçe memleketin mahsulatı ziraiyesi ve ticariyesi artar ve bütçesi dahi kesbi servet eder, varidatımız tezayüt edip bir miktar para elde edebildikçe o zaman büyük donanmayı yapmağa azmetmişiz.

Yoksa bugün büyük bir donanma, zengin devletlerle şey etmek fikrinde değiliz. Bizim bu önümüzdeki hedef Yunan donanmasıdır. Zaten her devlet kendi donanmasını, kendi ordusunu, kendi ihtiyacına ve kendi kudretinin ve vüsatının kifayeti derecesine göre tayin eder. Bizim ise bugün hiç bir ufak devletlerle karşılaşacak derecede kuvvetimiz yoktur. Yalnız hedefimiz karşımızda en alçak, en menfur düşmanımız olan Yunana karşı hazırlanmaktır ve bunun için elimizde bir şey yoktur. Yunanlılar mevcut gemilerini tamir ettirmek için İngiltere'ye, Fransa'ya gönderdiler. Bu gün tamir ettiriyorlar. Bu teceddüdü ahval içinde, bu ihtilâl içinde donanmalarını düşünüyorlar.

Bunun elbet bir sebebi vardır. Binaenaleyh biz de buna karşı hazırlanmak ve mümkün olduğu kadar iki sene için, üç sene için bir zamanda Yunan tecavüzlerine maruz kalmıyalım. iddiasında bulunuyoruz. Binaenaleyh bütçemizin vüsatına göre, zaman inkişaf ettikçe bütçemize göre donanmamız yapılır. Buyuruyorlarki sahillerimiz çok, ihtiyacımız çok. Bu itibarla Yunanla İtalya birleşirlerse ne yaparız? Olabilir, birleşirler. Yunanla İtalya birleştirse biz buna mukavemet etmek için şimdiye kadar Yunan ve İtalya ile karşılaşacak donanmamızı takviye etmek ve İtalya ile Yunan birleşirse biz de diğer taraftan başka birisi ile teşriki âmal ederek diğer biriyle iştirak edebiliriz. Fakat bu iştirak için evvelâ bizim de en ufak bir mikyasta bir kuvvei bahriyemiz olmak lâzım gelir. Bugün gene devletler arasında müvazenet meselesi başladı. Zaten harbi umumiden evvel olan bu hâkimiyeti bahriye meselesi bugün daha mühim bir şekilde, daha vahim bir surette alevlenmiştir.

Malûmu âlinizdir ki devletlerin siyasetleri ticaret ve iktisadiyat üzerine müessir oluyor. Halbuki bugün ticaretin en mühim kısmı denizler üzerindedir. Ticareti bahriye bütün devletlerin iktisadiyatına, siyasetine, sanayiine hâkim olan ticareti bahriyedir. O halde bu ticareti bahriye yüzünden bugün Bahrisefit'te, Bahrisefit hâkimiyeti boğazların açık bulunması münasebetiyle Karadeniz hâkimiyeti mevzubahis oluyor. Ruslar bugün büyük gayretle donanmalarını sahilde tezyide çalışıyorlar.

Diğer taraftan Bahrisefit'te İtalya, Fransa filân Yunan ile Bulgar arasında ezilmiyelim diye şey edi-

yorlar. Bu, bir ihtiras, bir hâkimiyet meselesi uyandırmıştır. Şimdi iki devlet Karadeniz devletleri hâkimiyeti bahriyelerini, kuvveti bahriyelerini temine çalışıyorlar. Bahrisefit devletleri hâkimiyeti devletlerini tezyide çalışanlar. Biz bu iki kuvvet arasında böyle münferit halde ezilmeğe mahkûm muyuz? Biz de tâbii kendi kudretimize göre bir şey hazırlayacağız. Bu muvazene içerisine kuvvetimizi ilâve ederek kendimiz takviye ve bir zahir bulundurmak mecburiyetindeyiz. Bu olmadıkça hiç bir devlet bizim yani ufak veya büyük bir kuvvei bahriyemiz bulunmadıkça veyahut istikbal için bir bahriye programı meydana koyduğumuz ilân olunmadıkça hiç bir devlet bizib ittifakımıza talip ve dahil olmaz.

Nitekim bunun misali vardır. Dün tabii arz edemedim. Bahriye programı vasıtasiyle şey etmek istiyordum. Bunu da arz edeyim. Bizim, bidayeti meşrutiyette takip ettiğimiz bu bahriye programı meselesini dün akşam arz etmiştim. 19 milyon lira ile vücuda gelecek bir program meydana konmuştu. Dün arz ettim ve o program için senevi lâakal iki milyon lira bir tahsisatı fevkalâde veriniz. 15 senede ikmal edeceğiz dedik. O vakit reddedildi. Bunu pek yakinen biliyorum ve vesâikle de ispat etmeye hazırım. Eğer programı biz o vakit kabul etmiş olsaydık İngiltere Hükümetinin bizimle ittifakı hafi akdetmesi mukarrerdi. Bahriyeyi islaha memur gönderilmiş olan Amirala Golç Paşaya talimatı mahsusa verilmiştir ve bilhassa Kral Ferdinant kendisini bir hafta sarayında misafir ederek kendisine bir çok tebligatta bulundu ve bu meyanda demişti ki, benim Almanya'ya takip ettiğim ihata siyasetini itmam etmekliğim için cenupta Türkiye'ye ihtiyacım vardır. Bunun için Türkiye'nin mutlaka bir bahriye programı kabul etmesi ve Bahrisefit'te hatırı sayılacak bir bahriyeye malik kuvvetli donanması olması lâzımdır. İtalya ve Avusturya müttefik donanmasına karşı mukabele edebilecek bir bahriye programı Türkiye kabul ettiği takdirde bir ittifakı hafi akdetmek maksadını. Binaenaleyh sana her türlü selâhiyeti veriyorum. Golç Paşa Bahriyede ne yapmış ise, nasıl orduyu tekemmül ettirmiş ise senin de vazifen budur. Orada bir bahriye tesisini İngiltere Hükümetine kabul ettiremezsek bana yaz ben, istimali nüfuz ederim demişti. Bunu tabii o vakitki Hükümeti ittihadiyeye anlatmak imkânı yoktu. Sebebi de, müsaadenizle pek açık söyleyeceğim, celse hafidir; bunlar içimde derttirler. Söyliyeceğim. Bir taraftan Almanya, diğer taraftan Rusya, bu iki kuvvet bizim meşruiyetimizin teessüs etmemesini ve Türk Hükümetinin terakki ve inkişaf etmemesini arzu ediyorlardı. Almanya İngilizleri... ediyorlardı. İngilizler bu bahriye islahatı ve saire vesilesiyle Türkiye'de Almanlar nüfuz sahibi olmasınlar. Almanya'nın, tabii şarkta beslenmiş olduğu âmaline mani olacağını düşünerek, Almanlar İngilizlerle aramızı bozmak ve İngiliz zabitlerini el altından daima aleyhimize teşvik etmek ve İngilizler aleyhinde bizim muhitte fikirler uyandırmak için Alman Sefiri böyle el altından çalışıyordu. Diğer taraftan Rusya Türkler bir bahriye teşkil ederlerse Bahrisiyah'daki hakimiyetim mahvolacaktır ve Türklerin tahtı hakimiyetinde kalır diyordu. Çünkü yapacağımız donanma Avusturya ve İtalya müttefik donanmasına faik olduğu gibi. Ruslar Bahri siyahta hakimiyeti bahriyeyi kaybetmeyelim diye bir taraftan bu bahriye planının yapılmamasına ve İngilizlerin memleketimizde nefretle karşılanması için ne yapmak lazım gelirse yaptılar. Tabii bir çok hüsnüniyet sahibi zevat bilmiyerek sureti hakdan görünen birtakım teşvikata kapılarak İngilizlere husumet ettiğini, bunlar bizi esir etmeye gelmişlerdir, gemileri de İngiltere'de yapacaklar, bunlar haindirler, nasıl olur? Muhalif resmiyede türlü türlü aleyhlerine olmadık propaganda yaptılar ve nihayet bir sene sonra bu zavallı Amiral hakkında her türlü sitayişi söylemeyi mahalline mahsus olan kadirşinaslık şeyine atfederim. Türkiye'ye meşrutiyet zamanında gelen Türkiye kadar çalışan, bu adam kadar, bu memlekete hizmet etmiş yoktur. Daha bunun bir çok menafii vardır. Fakat sizi şey etmek istemem. Bu suretle bu program akim kaldı ve bu programı tatbik edemedik. En sonra bu zat giderken memleketinizin selâmet ve saadeti için mutlak bir bahriye yapmak mecburiyetindesiniz. Hiç olmazsa en yakın düşmanınız olan Yunanistan'a karşı hakimiyeti bahriyenizi muhafaza edin. Eğer bunu yapmazsanız en yakın bir âtide Bahriseyit'te hâkimiyetiniz mahvolur dedi. Fakat bunu da dinlemedik. Merhum Mahmut Şevket Paşa, Allah rahmet eylesin, benim ordum kuvvetlidir. ben icabında Atina'ya yürürüm, Atina'da Yunanlıları bastırırım, dedi. Hatta Meclisi Mebusanda Seyrü sefaini inkişaf ettirmek için tahsisat istenildi. Ben Transport'undan alacağım ve icabında Arnavutluk'tan sevkiyatı askeriye yapacağım, binaenaleyh 150 bin lira yetişir dedi. Zavallı merhum hiç düşünmedi ki, Bahrisefit'te nakliyat yapmak için Transportları denizde kim muhafaza edecek, hangi kuvvet muhafaza edecek? Atina'ya yürürüz dedi. Atina'ya yürümek için Arnavutluk cephesinden Selanik cephesinden kendisinin cenahlarının mahfuz olması

neye mütevakkıf olduğunu düşünmedi. Nihayet Balkan harbi patladı. Bu esnalarda sokaklarda vatanperverane şarkılarla ruyi zemini titrettik. Fakat Balkan harbi aleyhimizde oldu ve sırf Yunan'ın sayesinde, Yunan'ın temin ettiği hakimiyeti bahriyesi sayesinde bizim koca Avrupa'yı Türkide hakimiyetimiz titredi ve başımıza yıkıldı. Bu sırf vaktiyle bir program kabul etmemek ve bahriyeye senede iki, üç milyonluk fedakârlıktan çekinmemiz yüzünden olmuştur. Hatta bundan başka merhum Mahmut Şevket Paşanın tazyiki ile de dokuz milyon lira olan bahriye bütçesine iki milyon lira daha ilavesini intaç etti. Bahriye için talep edilen bu iki milyonu da bahriyeye ilave ettiler, 11 milyon yaptılar. Fakat maatteessüf bu on bir milyon içinde bir çok beyhude sarfiyat oldu. Belki 30 - 40 milyonluk tekmil mühimmat, cephane ve saire Makedonya'da Bulgarlara ve Sırplara tesim edildi, gitti. Neticesi de malumunuzdur. Yani aynı hatayı tekrar etmeyelim. Yunan artık memleketimize gelmeye cesaret edemez, gelmez, gelirse dayak yer, gider buyurdular. Evet tabii dayak yer, o şüphesiz. Fakat bu defa gelirse belki yalnız gelmez veyahut başka türlü gelir. Velevki böyle olsun, yalnız gelse bile... Geçenlerde şurada bir şey okudum. Yunan İhtilâl Komitesi Reisi General Plastiras bu mağlubiyetinden sonra Meclisin küşadında mağlubiyetten ve saireden bahsederek bir nutuk irat ediyor ve nihayetinde «mefkûremizin yevmi ihyası» diyor ki yine Anadolu'daki mefkûreden bahsediyor ve mefkûremizin yevmi ihyası yakındır, hep birlikte bu yevmi mesudu tesit edeceğiz ve zavallı felaketdide arkadaşlarımızı yine ocaklarına, evlerine, barklarına ve fakat heyhat ki harap olan yurtlarına iade edeceğiz. Bu zavallı kardeşler vatanlarına bugün hâlâ Yunan idaresi hatırasının silinmediği o yerleri ihya etmek için geleceklerdir (Alkışlar) sözleriyle nutkuna nihayet veriyor. Tabii bu megaloidea ile neşvünema bulmuş bir fikrin muhayyelatından ibaret olabilir. Fakat bu suretle görülüyor ki yine o megaloidea ile fırsat bulurlarsa yine eski fikirlerini yapmak niyetindedirler. Bugün donanmalarını takviye ediyorlar. Tabii yine bizim sahillerimiz hedefi tecavüzdür. Evet bunlar sevahilimize çıktıktan sonra biz bir çok fedakârlıklarla yine onu denize dökeriz. Dökeriz ama bunların bastıkları yerde senelerce ot bitmiyor. Bunun için hudutlarımız içine düşmanı sokmamak matlup ise, düşmanı sahile yanaştırmamak ve sahile ayak bastırmamak imkânını aramak fikri daha doğru değil midir? Binaenaleyh biz Yunana da karşı gelemezsek, o halde nasıl istiklâl ve hakimiyeti milliyemizi tahtı temine alacağız? Bugün demin arz etmiştim. Ruslar donanmalarını takviye ediyorlar. Çünkü boğazların açık bulunması hasebiyle sahilleri daima tecavüze maruz kalacaktır. Efendiler; Rusya ordusundan emin değil midir? Rusya'nın karada kendisini kâfi derecede emin görecek kadar kuvvetli ordusu yok mudur ki, cenupta bir parça sahilini muhafaza için donanmasına bu kadar ehemmiyet veriyor? Biz ise Rusya'nın Bahrisiyah'daki sahilinin iki üç misli sahile sahibiz. Rusya'nın yalnız Bahrisiyah'da sahilleri vardır. Bizim Bahrisiyah'da Ruslara yakın bir sahile malik olmakla beraber, Bahrisefit'te de bir çok sahillerimiz vardır. Binaenaleyh Rusya bir cephesi için, kuvvetli bir ordusu olduğu halde, donanmasını takviye ettiği halde biz hem Karadeniz cephesinde, hem Akdeniz cephesinde, hem Marmara cephesinde vatanımızın üç tarafı apaçık olduğu halde donanma ihtiyacından, Bahriye ihtiyacından nasıl vareste kalabiliriz? Bugün kudretimiz yetmiyor diye bu meseleye başlamamak mı lâzımdır? Mesele bir prensip kabul etme, bir siyaseti bahriye kabul etmektedir. Buna bugün başlarsak bunun mahsulünü dört, beş sene sonra ancak alabiliriz. Bahriye ordusu tabii üç haftada, beş haftada talim etmekle izhar edilmez. Berriyede seferberliğin ilanından üç veya beş hafta sonra ordular toplanır. Çünkü muallem efrattır. Sevk edilebilir. Fakat Bahriyede öyle değildir. Ordusu hali hazaride de, hali seferidedir. Hatta donanmaların hareketi ânidir. Faraza her hangi bir ültimatom, mensubu olduğu memleketin hududundan çıkar çıkmaz donanma da hedefi maksuda hareket eder. Ültimatomla beraber gülleyi yapıştırır. Bunun için donanma sulh zamanında ihzar edilir ve bu ihzar da senelere mütevekkiftir. Bugün sefinei bahriye süvarisi 15 - 20 senede yetişir. Bugün bir amiral, bir kumandan 20 senede yetişir. Bir Bahriye neferi beş senede yetişir. Bunlara şimdiden başlamak lazımdır. Bugün başlamazsak gelecek sene daha uzatılır. Bugün Yunanla aramızda büyük mesafe var. Bu mesafeyi şimdiden kat'a başlamazsak gelecek sene bu fark, bu mesafe iki misline çıkar. Bu noktai nazardan şimdiden bir program kabul etmek zaruridir.

İnşaat fabrikalarının tekliflerinden vesairelerinden bahis buyurdular. Tabii bu teklifler mütehassıslar heyeti tarafından tetkik edilir. Evvela para meselesi tahtı temine alındıktan sonra inşaat fabrikalarının teklifatı düşünülür ve tabii hangisi makul ise, hangisi muvafık ise o yapılır. Bugün elimizde İtalyanlardan, Almanlardan, İngilizlerden bir teklif vardır. Tabii bunları tetkik ederiz. En ehvenini ve en

muvafıkını, yani Yavuz'un hal ve istikbalinin tahtı temine alınması için hangisi daha muvafık ve daha ucuzsa onu kabul ederiz. Bu uzun uzadıya münakaşa ve mevzuubahis edilecek bir mesele değildir. Bu yalnız inşaat için kabul ve ita edilecek paraya bağlıdır.

Bu bapta Kâzım Paşa Hazretleri ben mesuliyeti deruhde edemem buyurdular. Tabii kendilerinin ihtisasları dahilinde olmadığı için bu hususta bir şey söyleyemezler. Bu gibi şeyler ihtisasa taalluk eder ve şimdiye kadar da ihtisas dairesinde bir komisyonun bunu hallettiğini zannetmiyorum ve işitmedim. Yalnız bahriye dairesi icabeden plan ve saireyi Erkânı Harbiyei Umumiyeye veya Müdafaai Milliyeye veveriyor. Onlar da kendi noktai nazarlarına göre tadil ediyorlar. Bilmem bu da bahriyanca ne dereceye kadar şayanı kabuldür. Bunu da tayinden âcizim. Bu sene büyük bir bahriye programı kabul etmeliyiz. Bizim bu sene kabul edeceğimiz bu büyük bahriye programı bu sene sarf edilecek değildir. Paşa Hazretlerinin okuduğu program bu sene kabul edilse bile bu programın ihtiva ettiği gemilerin cinslerini tayin etmek, birtakım teklifleri, planları yapmak, tonalarını tespit etmek, fiyatlarını hesap etmek, bunlar altı ay bir sene sürer. Bu sene kabul etsek bir sene sonra inşaata başlanabilecektir. Parayı bir defada verecek değiliz. Bu programı bu sene, şimdi kabul etsek bunun ihtiva ettiği gemilerin cinslerini, kalıplarını, fiyatlarını, şeraitini vesairesini tetkik edinceye kadar bir sene geçer. Sonra sahillerimizin muhafazası için türlü türlü şekiller olur, dediler ve sahillerimizi tahtı tehlikede görürsek büyük bir donanma yerine buna karşı bugün yapabileceğimiz en büyük şey tayyareler ve tahtelbahirlerdir buyurdular. Ali Şuuri Bey biraderimiz de sevahil müdafaasını türlü türlü vesait ile tahtelbahirlerle, tayyarelerle yapmak imkânı vardır buyurdular. Bunlara refiki muhteremim Hamdi Beyefendi pek vakifane cevap verdiler ve bunlar kuvvei asliye değildir, bugün kuvvei asliye zırhlılardır buyurdular. İngiltere, Fransa, Japonya, Amerika ve sair bütün devletler bundan iki sene evvel tahdidi teslihatı bahriyeye ait Vaşington'da bir konferans verdiler ve burada sefaini harbiyenin cinslerini tonalarını, hangi cinslerinin feshi lâzım gelir ve badema müdafaai bahriye için hangi şeyleri kullanmak lâzım, ariz ve amik tetkik ettiler ve neticede (Wolt 7) dedikleri demirbaş olan zırhlıları kabul ettiler. On bin tonaya kadar hafif kruvazörleri kabul ettiler, tayyareleri kabul ettiler, torpido ve destroyerler kabul ettiler, tahtelbahirleri kabul ettiler. Tahtelbahirlerle tayyareler esas donanmanın teferruatı, keşşafı ve muhafızlarından ibarettir. Sahilimize tecavüz edecek bir donanmayı bir tayyare ile, bir tahtelbahir ile defederiz itikadında bulunuyorlar. Halbuki arkadaşlar gelecek donanma yalnız olarak gelecek değildir. Refakatında filolarla tayyareleri hamil gemilerle gelecektir. Malûmu âliniz 20 - 30 tayyareyi hâmil gemiler vardır. Sahillerimize tayyareleriyle gelecektir. Evvela bu tayyare filolarını uçuracak ve bizim tayyare filolarını bertaraf ettikten sonra donanmasını istimal edecektir. Tahtelbahirlerimiz olduğunu farz edelim, onların da gelecektir. Tahtelbahir muhripleri gelecektir. Tahtelbahirler zannedildiği kadar en müessir bir silah halinde değildir. Harbi Umumide Almanların en büyük ümidi tahtelbahirlerde idi. Tahtelbahirleriyle İngilizlerin münakalâtı bahriyesini durdururuz ve İngiliz adalarını muhasara ederiz ve İngilizleri açlıktan öldürüürüz demişlerdi. İlk safhada bu biraz kendisni gösterir gibi oldu. Fakat neticede tabii bunları tahrip için vesait bulundu. 20 - 30 mil süratinde tahtelbahir yakalayıcı namiyle seriüsseyir gemiler yaptılar. Bunların arkasına kuvvetli tellerle ve o tellerin içine elektrik kablosu geçirerek denizde ağlar yaptılar ve onun içerisine bombalar yerleştirdiler, mikrofon namiyle uzaktan sadayı işittiren aletler koydular ve bunlar 30 - 40 mil süratindeki gemilerin peşine bağladılar. Adeta çiftçilerin tarak sürdüğü gibi denizi taradılar. Rast geldikleri tahtelbahirleri bombardıman ederek batırdılar. Tabii takılır takılmaz kablonun nihayetinde bir müş'ir vardır, o gösteriyor. Düğmeye basar basmaz aşağıda ne kadar bomba varsa patlıyor. Yahut torpidonun uzaktan geldiği aleti vasıtasiyle hissediliyor. Hangi taraftan geliyorsa o cihetle gidiyor, yakalıyor. Bu suretle Alman tahtelbahirlerini birer birer avladılar. Hep batırdılar ve nihayet Almanlar da aciz kaldılar ve en nihayet mağlup oldular.

Yani bu suretle tahtelbahirlerin harekâtı da sahillere ve tahtelbahirlerin geçeceği mahallere ağlar kurulur, mayın dökülür. 30 - 40 - 50 mayını birden içine alır tahtelbahirler vardır, hem kıçından mayın döker tahtelbahirler vardır. Bizim sahillerimize gelecek donanma bizim tahtelbahirlerimizi iskat için evvela kendi tahtelbahirleriyle mayın döker. Kendi tahtelbahir yakalayıcı gemileriyle denizi sarar, bizim tahtelbahirleri muattal bırakır. Tayyare filolarımızı da evvela kendisinin getirdiği tayyare filolariyle mahvettikten sonra sahillerimize cayır cayır asker çıkarır, bombardıman eder. Buna karşı bizim de tabii kudretimizin yettiği kadar teşebbüste bulunmamız lâzımdır.

Küçük bir tayyare ile gelecek, tahtelbahirlerle gelecek düşman filosunu mayın dökeriz, durdururuz buyuruyorlar. Her hangi bir düşman tarafından tecavüz vukuunda mayın dökeriz. Mayın (irip) gemileriyle süpürüp götürüyorlar. Çanakkale muharebesinin bütün safahatında bizzat orada şahit olarak bulundum. Çanakkale hattı müdafaasında dört hat torpil vardı. Bunun üç hattını İngilizler uğraşarak kırmışlardır. Üçüncü hat kalıyordu ve hatta 16 Şubatta İngilizlerin Çanakkale'yi ilk bombardıman ettikleri vakitte 15 bin metreden Seddülbahir ve Kumkale istihkâmlarının oradaki bataryalarını ve saireyi tahrip ettiler. Akşam orada bulunan Alman kumandanı Merten Paşa vardı, Merten Paşanın İstanbul'a çektiği telgraf şudur : Düşman bugün haricî istihkâmatı tamamen iskat etti. Yarın dahildeki aksamı tathir ederek geçmeleri ihtimali vardır. Ona göre tedarikatta bulunuruz. O telgraf, İstanbul'u altsüt etti. Tekmil devairi resmiye hazırlandılar.

Anadolu'ya nakle teşebbüs ettiler. Bundan hemen 15 - 20 gün sonra ki, 5 Martta İngilizler hücum ettiler. 16 Şubattan 5 Marta kadar geceleri hücum ederler, hatları bozmaya çalışırlardı. Birinci hattı bozdular. Boğazın orta yerine kadar geldiler. Bundan emin olarakdan beş Martta emniyet ettiler ki, sahildeki bataryaları iskat ederiz. Tabii ellerinde 50 - 60 gemi vardı. Torpili ağlarla ve saire ile taramıştı. Bereket versin ki, beş Marttan iki gece evvel 9 - 10 torpil attılar Karanlık liman denen sahaya. Asıl hücum ettikleri saha burası idi. Bu serseri torpillerden İngilizlerin haberi yoktu. Bu torpillerdir ki, bizi kurtarmıştır. İngilizlerin Golva, Gove, Oşin sefineleri battı. Daha birtakım gemileri tahrip edildi. Baktılar ki, torpil tarlalarından geçmek imkânı yoktur. Torpil tarlasını da taramak imkânı yoktur. Yeniden torpil döktüler diye bu korku ile çekildiler gittiler. Eğer bu hareketi ikinci, üçüncü defa tekrar etmiş bulunsaydılar tamamiyle iki tarafta bataryalar bulunmuş olsa dahi torpil hatlarını süpürüp boğaza girmeleri imkânı vardı. Fakat bunu sonradan keşfettiler. Keşfetmeyeydiler daha iyi olurdu. Sonra boğazda gezdiler. Rumlarla konuştular ve bu vekayii zannediyorum ki, bu mütareke zamanında bu muvaffakiyetsizliklerinin sırrını anladılar. Anlamayaydılar çok iyi olurdu. Bu Allah'ın inayetiyle geçti. Yani boğazlara torpil dökmek, bilmem ne ile hiç bir vakit mürur ve uburu menedemeyiz. Çünkü bizim döktüğümüz torpil üzerine gelmez. Tabii gönderdiği gemilerle hattı süpürecek, ondan sonra arkasından donanma gelecektir. İmkân var mıdır ki, düşman torpil döküldüğünü düşündüğü bir mıntaka üzerinden gelsin. Buna imkân yoktur.

Buyurdular ki, açık denizlerde harp etsek tabii orada gemilerimizi tamir edecek tersanemiz de yoktur. Bir gemi hasara uğrarsa mutlaka bir üssülharekye gelip hasaratını tamir etmek ihtiyacındadır. Halbuki bugün elimizde tamamiyle ihtiyacı kâfil bir tersane yoktur diye hiç bir şeye tevessül etmiyecek değiliz. Nasıl ki bugün biz Yavuz'u tamir etmek istiyoruz ve bu tamir ise bir seneye muhtaçtır. Yavuzumuzun tamiri içinde buraya sabit bir havuz celbi lâzımdır.

Şimdi bu havuz için de arzı malumat edeyim. Yavuz'un tamirine talip fabrikalar vardır. Bu fabrikalar meyanında «Vikes» fabrikası da vardır. Bunlar, bundan iki ay evvel buraya geldiler ve Yavuz'un tamiri için bazı istizahta bulundular. Halbuki ise biz Yavuz'u İstanbul'da tamir ettirmek istiyoruz, harice göndermek istemiyoruz. Çünkü Yavuz'u memaliki ecnebiyeye göndermekle geminin istikbalini tahtı tehlikeye koymuş oluruz. Yavuz'u tamire talip olanlar biz Hükümetimizden bank teminatı alır, garanti oluruz dediler. Biz ise ne yaparsanız yapınız bunun imkânı yoktur dedik. Bunun üzerine kendi memleketlerine gittiler ve Makdonalt kabinesinden evvelki Hükümete, yani kendi hükümetlerinin bahriye nezaretlerine müracaat ettiler ve dediler ki: Türkler Yavuz'u tamir ettirmek istiyorlar, biz de tamirine talibiz, fakat Türkler gemiyi harice çıkarmak istemiyorlar. Bunun için biz gemiyi orada tamir edeceğiz, bize bir havuz verebilir misiniz? Bunu resmî telgrafla bize yazdılar. İngiltere Bahriye Nezareti diyor ki : Türklerin bahriye programını kabul ettiğini işitmekle mahzuz ve memnun oluruz. Bu suretle mümkün olabilen her türlü muaveneti ifaya âmadeyiz. Singapur'a göndermek üzere Almanlardan aldığımız bir sabit havuz vardır. Göndermekten sarfınazarla Singapur'a gitmek üzere Malta 'da tesellüm edin. İstanbul'da da tamir edin, ondan sonra da Portsaid'e gönderin dediler. Halbuki sonradan Singapur üssübahrisi hakkındaki siyasetleri için İngiltere Hükümeti şimdi yine havuzu size verelim, siz alınız. Türkiye Hükümeti gemiyi tamir etsin ve ileride kullansın diyor. İşte bizim istediğimiz bu iki milyon lira ile havuzu almak ve Yavuz'u tamir etmek istiyoruz. Bu sene için şimdilik bu kâfidir. Mütebaki program için de hazırlanıyoruz. Binaenaleyh alacağımız havuzda Yavuz'u tamir ettiğimiz gibi, havuz da elimizde kalacaktır ve bu tamirden sonra daha bir kaç tamiratı yaparız.

Hülâsa bir kaç sene zarfında havuzun masrafı da çıkmış olur.

Ondan sonra bir tersane meselesi geliyor. Bugün elimizde İstanbul'da mevcut bir tersane vardır ve bu tersanede son sistem makineler vardır, tezgâhlar vardır. Harbi umumi zamanında da bir çok tezgâhlar kurulmuştur. Hamdi Bey biraderimiz harbi umumî esnasında imalât reisi idi. Tezgâhların bir çoklarını da kendileri getirmişlerdir. Elimizdeki tezgâhlar her hangi bir gemiyi tamire müheyyadır ve kâfidir. Yalnız bir havuz meselesi kalıyor. Havuz da gelirse Yavuz'u ve diğer gemileri tamir edebilecek vesaite malik olacağız. Haliç'te üç tane kuru havuz vardır. Bunlar 4 yüz ve 10 - 12 bin, ton kadar olan gemileri alabilirler. Fakat Yavuz'u alamaz. Bunlar da büyük bir varidat menbaıdır. Yalnız bir şey var ki, İstanbul' daki tersane gözönündedir, şehir içerisindedir. İstihsalâtı bahriyeyi herkes görebilir, casuslar falan. Bunun için bu tersanenin İzmit'e nakli 10 - 12 sene evvel düşünülmüş ve İzmit'te bir takım planlar ve sairede yapılmıştır ve tedricen o tersanenin İzmit'e nakli mukarrerdir. Şimdi biz Yavuz'u tamir vesilesiyle bir havuz elde eder ve bu havuzu İzmit'e yerleştirebilirsek yavaş yavaş Yavuz tamir edildikçe ufak tefek tezgâhlar da koyarak ve İstanbul'daki tersanemizi tedricen İzmit'e nakledersek hiç bir şey belli olmaksızın bu bütçemiz dahilinde biz tersanemizi islah edebiliriz ve icabeden tezgâhları ve saireyi yapabiliriz. Bu büyük bir masraf değildir, elde mevcuttur. Yalnız bunu islah ve nakletmek için bir miktar para sarf edeceğiz, yani bugün elimizde sakatlanan bir gemiyi tamir edecek vasıtamız yoktur diye matlup olan programı veyahut teşebbüsatı akim bırakmak da hiç bir vakit makul ve mantıkî değildir. Bundan başka biz her halde inşaatı bahriye tezgâhları yapmaya mecburuz ve ticareti bahriyemizin inkişafı için ticaret gemileri yapmaya mecburuz. Geçenlerde Meclisi Âliden geçen bir kanunla memaliki ecnebiyeden alınacak gemiler için beş sene müddetle rüsum affedilmiştir. Binaenaleyh bu beş sene zarfında zaten bu tüccar gemileri için bir tersane lâzımdır. Tüccar vapuru yapan bir tersane sefaini harbiye de yapar. Arada ne kalır? Mühendis ve mimarları yetiştirmek. Onu da yapacağız. Bugün elde mevcut olan mimarları Avrupa'ya göndeririz. Avrupa'dan da mütehassıslar, mimarlar getiririz. Bir taraftan şimdiki halde ve belki bir kaç sene zarfında edinebileceğimiz sefaini ticariye ve harbiyemizi nasıl bugün Avrupa'ya sipariş etmek mecburiyetinde isek belki beş, altı sene sonra gerek sefain harbiyemizi ve gerek sefaini ticariyemizi ve gerek topumuzu ve tüfengimizi burada yapmak matluptur. Bunu yapmadıkça muvazenei düveliye arasında hür ve müstakil bir devlet olarak yaşayamayız. Böyle gemisi, topu, tüfengi hariçten gelir ve hariçten alırsa, bir harp dolayısiyle veyahut bir bitaraflık dolayısiyle gemilerimiz orada kalır. Bu, yaşamak değildir. Bu daima ecnebilere esir olmak demektir. Nasıl ki, kendimizi iktisadî ve siyasî esaretlerden kurtardık ise de bunu da yani havayici zaruriyei harbiyemizi esaretten kurtarmak lâzımdır ve bu bizim için bir farizedir. Tabii gemilerimizi bir taraftan yaptırırken dahilde de müessesatımızı artırıp harice ihtiyaç messetmekten vareste kalmak ve gemileri kendimiz yapmak lâzımdır.

Paşa Hazretleri eski ve yeni gemilerin mübadelesi buyurdular. Eski gemilerden Turgut, Mecidiye, Hamidiye ve daha bir kaç ganbotlar vardır. Bunların heyeti umumiyesini toplayıp satsak belki yeni bir krovazör alamayız. Çünkü enkazdır. Harbi Umumiden kalmıştır. Tonasını belki 5 - 8 liraya alırlar. Yalnız satılacak gemilerimiz harbi umumide Çanakkale' de ve sairede yatmış gemilerdir. Bunlar da beş yüz bin mi, altı yüz bin lira mı eder bilmiyorum. İşte satılacak olanlar bunlardır. Elde bulunan gemileri satıp da tekrar gemi almak hiç de muvafık değildir. Harbi umumiden evvel yapılan Sultan Osman ve Reşadiye gibi gemileri dahi İngilizler kadro harici çıkarmışlardır. Satmaya müheyyadırlar. Bizim elimizdeki gemileri kim alır da, yeni gemi verir? Satsak hurda diye alacaklardır ve aldığı zaman da bozarak hurda olarak kullanacaktır. Bugün hurda demirin tonası 11, 12, 13 liradır. Tabii bunu gemi halinde satacak olursak makinesini ve sairesini bozacağımız için daha aşağı fiyatla alır. Binaenaleyh bunların mecmuunu satıp da yeni gemi mübayaa etmek imkânı yoktur.

Tersaneyi şirkete vermek meselesi : Bendeniz tersanenin bir şirkete verilmesi tarafdarı değilim. Tersaneyi kendimiz idare etmeliyiz. Hatta bir misal arz edeceğim. O zaman o vakitte, bidayeti meşrutiyette dahi bir İngiliz fabrikasına verilip de islahı mevzubahis olduğu zaman bu zat dedi ki, hiç bir Devlet kendi tersanesini ecnebi eline teslim edemez. Devletinizin yegâne tersanesidir. Harp ve ticaret tersanesidir. Bunu kumpanyaya vermeyiniz. Bunlar sizin için bir esaret olur. Avrupa'dan mütehassıs getirelim. Hükûmet tersanesi olsun. Mühendis ve mimarları getirelim, bunları burada Hükûmetinizin memuru olarak kullanın. Bunlara bol para veriniz, itma ediniz. Memlekette elli lira mı alıyor, yüz lira veriniz,

Kendi memurlarınıza veriniz. Kumpanyaya vermeyiniz dedi. Bilâhare Armistrong kumpanyasına verildi ve hiç de istifade edilmedi. Memlekete bir çok hasar yaptı. Bereket versin ki, Lozan muahedesi mucibince bu gibi şeylerden kurtulundu. İnşallah kurtuluruz. Ticaret tersanelerini başka yerlere yapsınlar. Memurlarını ister yerliden, ister ecnebiden, nereden alırsa alsın. Fakat Hükûmetin her halde kendi tersanesi olmalıdır. Ecnebi eline verilemez. Hükûmetin resmi tersanesi kendi elinde olmak lâzımdır. En mühim zamanda bir gaile çıkarır ki, gemi tamir etmez. Nitekim harbi umumî zamanında Armistrong Vikes'ten gerek harbi umumide ve gerek mütareke senelerinde bir çok misallerini gördük.

Program meselesine gelince; arz ettiğim gibi, işte Paşa Hazretlerinin teklif buyurdukları program heyeti celilenizce tahsisatta müteaddit senelerde verilmek üzere kabul edilecek olursa ki, bu para bu sene verilecek değildir. Bu sene Yavuz'u tamir ettirmek için iki milyon lira tahsisatı fevkalâde istiyoruz. Diğeri de tahsisatı âdiyedir. Her halde Heyeti Celilenizden bunun kabulünü istirham ederim. Bu sene bize bir temel atmak için kâfidir. Daha arz edecek bir çok nikat varsa da sizi izaç etmemek için sükut ediyorum.

REİS — Efendim; kifayeti müzakere hakkında takrir vardır. Yedi arkadaş da söz almıştır.

RECEP BEY (Kütahya) — Mademki iki kişi söz almış, onlar da söylesinler.

REİS — Yedi kişi efendim. Karesi Mebusu Hulusi Beyle Musa Kâzım Beyin ve bir de Bursa Mebusu Osman Nuri Beyin takrirleri vardır. Bunlar, müzakere kâfidir ve alenî fasıllara geçilmesini teklif ederiz diyorlar. Bir de Reşat Beyin takriri vardır.

MUSTAFA ABDÜLHALİK BEY (Maliye Vekili) (Kângırı) — Reşat Beyefendi evvelce muvazenei maliye encümeninde iken encümende verilen bir karardan bahis buyurdular. Tabii Heyeti Celile gibi bendeniz de bahriyenin takviyesi taraftarıyım. Ancak bütçesine gelince, birtakım hakayiki de arz etmek mecburiyetindeyim.

Şimdiye kadar encümenin Heyeti Celileye takdim ettiği 126,5 milyon liralık masraf bütçesine Heyeti Celileniz şimdiye kadar 7,5 milyon lira zammetmiştir. Yekûn 133,5 milyon lira olmuştur. Memleketin müdafaasına muvazenei maliye encümeninin Heyeti Celileye takdim etmiş olduğu bütçelerde yazmış olduğu bütçelerde, yazmış olduğu milyonların adedi 32 727 017 liradır. Yani varidatımızın ruhundan fazladır. Heyeti Celile bütçesine hâkimdir. Arzu ettiği miktarı zammedebilir. Yalnız masrafı da nazarı itibara alarak ve başka yerlerden kısarak buraya zammeder. (Nereden kısalım sesleri) Ona Heyeti Celileniz hâkimdir. Tabii zammederken masrafı da kısaltır.

HASAN FEHMİ BEY (Gümüşhane) — Efendim, Bahriye için Hükûmetin gösterdiği bütçede üç milyon lira tahsisat istemiştir. Mütehassıs encümen mesaili bahriyeyi ve mutasavver olan programı da nazarı dikkate almak suretiyle yaptığı tahkikat neticesinde altı milyon sekiz yüz bin liralık bir masrafa lüzum ve ihtiyaç gösterdi. Bahriye bütçesi 1339 senesinde, teşekkül eden Muvazenei Maliye Encümenince tetkik ve Heyeti Celilenize takdim olunduğu için, 1340 senesinde teşekkül eden Muvazenei Maliye Encümeni, bu bütçe üzerinde Hükûmetin bir tadil teklifi olmadığı için yeniden tetkikat ve tadilata lüzum görmedi. 1339 senesi nihayetinde, Muvazenei Maliye Encümeninin Meclisi Âlinize takdim ettiği Bahriye Bütçesi 4,5 milyon liradır. Yani Hükûmetin teklifinden yüzde elli kadar fazladır. Üç milyona mukabil dört milyon beş yüz bin küsur lira veriliyor. .

REŞAT BEY (Saruhan) — Üç milyonu tetkik buyurdunuz mu Hasan Beyefendi? Bu, hiçbir esasa müstenit değildir.

HASAN FEHMİ BEY (Devamla) — Efendim; maksadı acizanem Hükûmetin teklifi ile Muvazenei Maliye Encümeninin bahriye bütçesi üzerinde göstermiş olduğu lüzum ve ihtiyacı arz etmektir. Şimdi mutasavver olan programı tatbik lâzım ise Hükûmet bu fikir ve kanaatta bulunuyorsa, bu programı alır, tetkik eder. Zaten mübayaat ve inşaat için daimî bütçede yeri yoktur. Daimî bütçe daimî masarif içindir. Bunu tahsisat munzama şeklinde bir kanunu mahsusla Heyeti Celilenize arz eder. Heyeti Celileniz de belki onun karşılığını belki üç seneye, belki de beş seneye taksim etmek şartiyle ve bunun karşılıklarını her senenin bütçesinde nazara almak üzere bir bahriye programı üzerinde iki üç maddelik bir layihai kanuniye ile fikrini izhar eder, program tatbik edilir ve daimî bütçe ile böyle inşaat programını yekdiğerine katarsak, Maliye Vekili Beyefendinin buyurdukları gibi, bütçenin açığına bir rakam kaydetmiş oluruz.

REŞAT BEY (Saruhan) — Emsali çoktur.

HASAN FEHMİ BEY (Devamla) — Memleketimizde hidematı umumiyei Devletin inkisam ettiği de-

vairi münferiden mütalâa edersek her birerleri üzerinde karar almak için fevkalâde hayatî ihtiyaçlar görürüz. Meselâ münferiden Maarifi mütalâa edelim ve meselâ münferiden nafiayı mütalâa edelim. Meselâ yalnız orduyu mütalâa edelim. Fakat umumî çerçeve dahilinde meseleyi görüşmek ve varidatı umumiye ile o varidatı umumiyenin bütçe açığı diye kabili tatbik olabilecek bir masraf bütçesi meydana getirmek lâzım gelince o halde işte; ehemmi mühimme takdim ve tercih kaidesi bilizarar ahzi mevki eder.

Bütçe açığına bu parayı verelim. Evet bu, bir fikirdir. Bütçe açığına ilâve edilebilir. Hayır; bunun behemahal karşılığını bulalım. Belki varidattan arıyacağız, belki masraftan arıyacağız. Bilıtirar masraftan aramak lâzım gelirse zaten bütçemizde oldukça muayyen tahsisât verilmiş olan bir Nafia bütçesi vardır. Meselâ; Demiryolları meselesi vardır, ki buraya oldukça büyük bir para tahsis ettik. Sonra Ziraat bütçesindeki müstahsiller için büyük bir yekûn kabul ettik. Diğer bütçeler belki daimî masraftır. Belki bir kaç memur tenzil etmek veyahut bir kaç memurun maaşından tenkis etmek lâzım gelir, ki bunlarla bu arzu edilen yekûnlara, rakamlara vasıl olamayız. Bittabi Heyeti Celileniz bir rakam kabul ederken Nafia bütçesinden bir miktar tahsisat kısılsın veyahut umuru nafia için tahsis edilen paranın bir kısmı bu sene için tesviye edilmesin diye tabiî bir şey düşünmez. Ziraat için verilen 2,5, 3 milyon lira sarfolunmasın; bittabi bunu da düşünmez. O halde ne olur? Ya bütçe açığına bırakmak, yani masarifatı umumiyeyi bu bütçe için bu açıktan müteessir etmek veyahut bu iş için bir şey düşünmek lâzım gelir. Bendenize kalırsa Muvazene Encümeninin kabul ettiği şekilde bahriye bütçesini kabul etmek ve bahriye bütçesini bir karar ile hükûmete tevdi etmek lâzımdır. Zannederim ki bütçelerin müzakereleri daha on gün devam edecektir. Program üzerinde Hükûmet noktai nazarını tespit etsin ve Maliye Vekâletiyle de uyuşsun ve bunu kaç seneye taksim edecekler ve beş sene için, on sene için ne para istiyorlar? Bunu Heyeti Celilenize arz etsinler. Bir kanunu mahsusla bunu vermek lâzım gelir. Daimî bütçe ile bahriye programını tatbik edecek olursak bu sene veririz. Gelecek sene verecek isek gelecek sene nâkıs kalır. Binnetice akim kalır, mahalli tatbiki olmaz. Başlanılan işler de akamete uğrar ve binnetice memleketin de zararını mucip olur. Binaenaleyh böyle kısa bir müzakere ile bahriye programı üzerinde karar almak ve bunu adî bütçe ile beraber halletmek, zannediyorum ki, doğru bir yol olmasa gerektir.

REİS — Efendim; müsaade buyurunuz. Zaten müzakere kâfi görüldü. Esasen Maliye Vekili Bey söylemese bile Riyaset noktai nazarlarını soracaktı. Muvazenei Maliye Encümeni söz almasa idi Hasan Beyefendi dahi söyleyeceklerdi. Hasan Beyefendi noktai nazarlarını izah ettiler. Çünkü celsei hafiyenin mevzuu...

REŞAT BEY (Saruhan) — Hasan Beyefendi Muvazene Encümeni namına mı söylediler?

MAZHAR MÜFİT BEY (Aydın) — Hasan Beyefendi yani Muvazenei Maliye Encümeni Reisidir. Halbuki geçen sene bu şeyi ve bütçeyi kabul etmiştir.

REİS — Efendim bendeniz karşımda tek bir Muvazenei Maliye Encümeni görüyorum. Binaenaleyh o Muvazenei Maliye Encümeninin Reisi Hasan Beyefendidir.

HASAN FEHMİ BEY (Gümüşhane) — Encümen mütemayildir diyorlar. Rica ederim encümen mütemayil idi de niçin bütçeye bu rakamı koymayarak tay ettiler?

REŞAT BEY (Saruhan) — Rica ederim bendenizin soracağı bir yer vardır. O da Muvazenei Maliye Encümeni...

REİS — Efendim hafi celsenin mevzuu müzakeresi Muvazenei Maliye Encümenince tay edilen faslı mahsus hakkındaki siyaseti bahriyenin müzakeresinden ibaretti. Bu müzakerenin neticesinde arkadaşlar teklif edilen iki milyon liranın kabul edilip edilmeyeceği meselesinin takarrürü tebellür etti. Bu müzakere ve bu neticeye göre tek bir takrir vardı. O da Reşat Beyefendinin takriridir. Bu iki milyon liranın kabulü ile celsei aleniyeye geçilmesi hakkındadır. Bu takrire göre Maliye Vekili Bey mukayyiden noktai nazarlarını izah ettiler. Bütçe dahilinde tasarrufat icrasiyle bu iki milyon lirayı verebilirsiniz dediler. Maliye Vekili Bey bunun fevkalâde bütçe ile gelmesi daha doğrudur diye mukayyiden esasa muvafakat ettiklerini söylediler. Şu halde Muvazenei Maliye Encümeni Reisi bunun bütçeye konulmasına taraftar değildir. Maliye Vekili Bey dahi mukayyiden muvafakat etmişlerdir. Yalnız bu takriri reye vazedemem. Yalnız müzakerenin neticesine göre ve hâsıl kanaatlarınıza binaen verilecek olan takrir üzerine reylerinizi izhar edebilirsiniz.

REŞAT BEY (Saruhan) — Hasan Beyefendi kendi şahsi mütalaâlarını söylemişlerdir. Encümen namına değildir, yanlışlık olmasın rica ederim.

REİS — Müsaade buyurun. Nizamnamei Dahilimizde bütçe müzakeresi esnasında vukubulacak zam teklifleri için Hükümetin Muvazenei Maliye Encümeninin muvafakatı lâzımdır. Yahut elli imzalı bir takrir olmak lâzımdır. Ortada tek imzalı bir takrir vardır. Riyaset de vazifesini tamamen yaptı. Celsei alemiyeye geçilmiştir efendim.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

26 Mart 1340 (1924)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	412
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	412
1. — Muvazenei Umumiye Kanun Lâyihası ve Muvazenei Maliye Encümeni mazbatası.	*412*
A) Müdafaai Milliye Vekâleti Bütçesi	412:425

Cilt : 8

22 nci İnikat, 2 nci Celse

YİRMİ İKİNCİ İNİKAT

26 Mart 1340 Çarşamba

İKİNCİ CELSE

REİS : Fehbi Beyefendi

KÂTİPLER : Hakkı Bey (Van), Kâzım Vehbi Bey (Ergani)

REİS — Celseyi açıyorum.

NURİ BEY (Kütahya) — Reis Bey, söz istiyorum.

REİS — Ne hakkına söyleyeceksiniz.

NURİ BEY (Kütahya) — Celsei hafiye akdi lüzumu hakkında, efendim.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Usulen tekrir bilâmünakaşa reye konur.

REİS — Efendim ordu kadrosu için bazı maruzatı mühimmede bulunmak üzere onbeş imzalı bir takrirle celsei hafiye akdi teklif ediliyor. Hafi celse akdini kabul edenler lütfen el kaldırsın... Aksini reye koyuyorum: kabul etmiyenler lütfen el kaldırsın... Kabul olundu efendim.

Şimdi zaptı sabık hulâsası var, okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

YİRMİ BİRİNCİ İNİKAT

25 Mart 1340 Salı

İKİNCİ CELSE

Açılma Saati : 2.10

İsmet Beyefendinin tahtı riyasetlerinde bilinikat: Malatya Mebusu Ali Bey hakkında ikame olunan zem ve kadih davasına ait Adliye Vekâletinden mevrut tezkere İkinci Şubeye havale olunduktan sonra Bahriye Bütçesi müzakere ve kabul olunarak celsei hafiyeye son verildi.

Kâtip	Kâtip
Kângırı	Ergani
Talat	Kâzım Vehbi

Reis
İsmet

REİS — Zaptı sabık hulâsasını reylerinize arz ediyorum; kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

Ruznameye geçiyoruz.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Muvazenei Umumiye Kanun Lâyihası ve Muvazenei Maliye Encümeni mazbatası.

A) Müdafaai Milliye Vekâleti Bütçesi.

REİS — Bundan evvel söz almış rüfeka vardır. Musa Kâzım Efendi (Konya), Mustafa Bey (İzmit), Reşat Bey (Saruhan). Bunlar aleni celseye mi ait olmak lâzım gelir, hafi celseye mi?

MUSA KÂZIM EFENDİ (Konya) — Aleniye efendim.

REİS — Mustafa Bey (İzmit). Aleni celsede mi söyleyeceksiniz?

MUSTAFA BEY (İzmit) — O zaman söz almıştım, aleni celsede.

REİS — Reşat Bey?..

REŞAT BEY (Saruhan) — Aleni celsede.

REİS — O halde hafi celse için söz isteyen Nuri Beye söz veriyorum.

NURİ BEY (Kütahya) — Mesele kadrolar olduğu için gerek Ârif Bey, gerek Halid Bey arkadaşımız kadrolardan bahsettiler. Kadroların bütçede teklif edilen şekilde olmayıp alaylara bir tabur daha velev kadro şeklinde olsun ilâvesi.. (İşitmiyoruz sesleri). Kadro, bütçede teklif edilen şekilde, alaylar iki taburludur.

Bunun, ordunun hayatî noktai nazarından birer tabur daha ilâvesi tahtı vücupta görüldüğü için ve Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri de bu fikirde olduklarından bu meseleyi Heyeti Celileden rica etmek istiyorum. Bu mesele bütçeye konmamıştır. Arkadaşlar mevzubahis ettiler. Halid ve Ârif Bey biraderlerimiz söylediler. Halbuki bunun tatvili ve

Muvazenei Maliye Encümeni ve Müdafaai Milliye Vekâletince kabulü için bazı izahatın verilmesine ve müzakerenin uzaması ve ordunun seferde alacağı şekil ki; Erkânı Harbiyece esrardan maduttur. Alenen mevzubahis olmasını münasip görmediğimiz için hâfi celsede görüşmeyi düşündük. Şimdi Müdafaai Milliyenin kadrosunda görülüyor ki; orduda alaylar ikişer taburdur. Gönül ister ki seferde müdafaai vatan mecburiyetinde kalındığı zaman memleket düşmana karşı ne kadar kuvvet istimâl ve istihdam edecek ise bunları hazarda elinde bulundursun. Nufusuna göre, menabi vesairesine göre ne kadar insan, hayvan, eşya istimâl edecekse bunları hazarda elinde bulundurabilmek, kışlada talim ve terbiye altında, silâh altında beslemek, yaşatmak hiçbir devletin is titaatı maliyesi dahilinde değildir. Bundan dolayı hazarî mevcut kabul edilir. Badehu usulü malumesi tahtında seferberliğe geçilir. Seferberlik ilân edilir ve ordu mevcudu seferisini alır. En kuvvetli müdafaa ve en kuvvetli fetih muvaffakiyetle netice bulacak harekâtı harbiye mevcudu hazarisi, teşkilâtı hazarisi daha ziyade seferî teşkilâta en çok yakın olan ordudur. Meselâ alaylar dörder taburludur. Mevcutları seferde binden ibaret olacak taburlar, hazarda 400 - 450'ye düşer. Fakat o alaylar hazarda zabitiyle, teferruatiyle mevcuttur. Yalnız seferde bunların noksanı efrat ikmâl edilir. Zabiti vesairesi hazarda olduğu gibi kalır. Halbuki bütçede ve 1340 senesinde kabul edilmiş olan ordu teşkilâtında alaylar ikişer taburdur.

İki taburlu bir alay seferde bu iki taburlu halini muhafaza edemez. Ya üç olacak veya dörde iblâğ edilecek. Hazarda mevcut iki taburun efradı azdır. Hatta o kadar azdır ki; bütçe mülâhazatı dolayısiyle bölüklerin mevcutları altmış beser nefere indirilmiştir. Halbuki altmış beş neferle bir bölük talimatnamesinde ve nizamnamesinde kendisine gösterilen vazaifi, vazaifi harbiyeyi icra edemez.

SÜREYYA BEY (Karesi) Takım teşkilâtı yapılmaz, mevcutla Beyim.

NURİ BEY (Devamla) Edemez, edemez amma, Süreyya Beyefendinin buyurdukları gibi bir çare, yani ehveni şer olmak üzere en az mahzurlu, ekleme suretiyle, yani birbirine yardım suretiyle. Fakat yine mahzurdan sâlim olmamak ve bütçe tazyiki, bütçe mecburiyeti tahtında ve bütçe mahzuru olmaksızın bir çare bulacaklar, esasen 65 neferli hazarî mevcutlu bir bölük olamaz. Fennen, ilmen bu gayri kabildir. Fakat bütçe mahzuru, bütçe mülâhazası dolayısiyle Müdafaai Milliye Vekâleti bunu kabule mecbur olmuştur. Hazarîleri bu kadar nakıstır ve haddi asgariden daha dûn miktara indirilmiştir. Halbuki mevcut tabur ikidir. Seferde tedeliyecap teşekkül edecek üçüncü, dördüncü taburlar için hiçbir tek nefer ve zabitan ve hiçbir teşkilât yoktur. Bunlar doğrudan doğruya tekmil neferatı, tekmil zabitan ve küçük zabitanı hepsi yeniden teşkil edilecektir. Nasıl olacaktır? Öteden bir tabur kumandanı alınacak, beriden iki tane ihtiyat yüzbaşı alınacak, harita dairesinden üç tane mülâzım, imalâttan şuradan, buradan bir kaç tane daha zabit... O ana kadar yekdiğerini tanımayan ve birbirlerini görmeyen zabitler bir araya gelecekler, efrat da ikmâl efradı olmak üzere ihtiyattan, redifden, müstahfızdan alınacak ve bu suretle bu taburlar teşkil edilecek ve bu ordunun âdeta % 50'si birbirini tanımayan ve birbirine alışmamış bulunan ve bilhassa küçük zabitanı bulunmamak dolayısiyle - çünkü evvelce küçük zabiti olmadığından ikmâl efradı meyanından onbaşı, çavuş tefrik edilecek. Biz bunları hazarî küçük zabit gibi addetmiyoruz. Velhâsıl heyeti muallemesi de bulunmamak üzere tâlim ve terbiyesi noksan ve yekdiğerini tanımayan ve birbirlerini anlamayan insanlardan mürekkep olacağı için bu mahzur ordunun yüzde elli veya seksen kabiliyeti harbiye ve kabiliyeti icraiye noktai nazarından noksan olduğunu kabul etmek lâzım gelir. Bu mahzura mühim bir derecede çaresaz olabilmek için, az para sarfını mucip bir şey düşündük. O da üçüncü taburları kadro halinde yani, taburun kumandanı bir binbaşı, dört bölük kumandanı, dört yüzbaşı, her bölüğün zabitleri yani taburun zabitleri mevcut olarak ve her bölük için de yedişer, sekizer çavuş, onbaşı ve heyeti muallime, bunların hepsi otuz kişi tutar. Onun kadrosunu Müdafaai Milliye Vekâleti yapmıştır. Binaenaleyh her üçüncü tabur için bir binbaşı ve dört yüzbaşı ve 12, iki de takım kumandanı olmak üzere 17 zabit ve 35 - 40 da taburun küçük zabit, silâh endaz, onbaşı, çavuş 25 - 30 kişi de bunlar tutar. Bu kadronun kabulü ile tekmil alaylara birer üçüncü tabur kadrosunun ilhakı bu mahzura % 70 - 80 derecede bir çare teşkil edecektir. Masarifi de 240 bin liradan ibarettir. Bu teşkilât bizim tarafımızdan kabul edilirse, bu vaziyet yalnız bizim tarafımızdan yapılmış, ihtira edilmiş bir şekil değildir. Komşumuz ve hem hududumuz olan Bulgaristan'da da müstakil ordusu olduğu zamanda - yani şimdiki kırpılmış vaziyetinde değil - alayları hazarda ikişer tabur ve bir tabur da kadro halinde çekirdeği mevcuttur. Efradı yoktur. Seferberlikte efrat tahtı silâha alındığı vakit

veyahut manevralarda bu taburlar mevcut gibi manevralar yaparlar. Sefer olunduğu zaman zabitanı, onbaşıları, takım kumandanları ve heyeti muallemesi mevcuttur ve yekdiğerini tanıyan bir heyeti talimiye ve kumandaya maliktir. Efradın silâhı mevcuttur. Derhal bunları teçhiz ederler. O taburlar evvelki taburlar gibi, yalnız bir şey bir fark vardır ki, diğer taburların mevcudu biner nefer olduğu halde, dört yüzü veyahut üç yüz ellisi hazarda mevcut idi. Bu kadronun kabulünü Heyeti Celileden rica ederiz. Müdafaai Milliye Vekâleti de aynı talep, aynı fikir ve aynı arzudadır. (Kabul sesleri)

Bunu kabul ettiğimiz takdirde bir fayda ve bir menfaat daha elde etmiş olacağız. O da; malûmu âlileri ordu kadrolarının küçültülmesi dolayısiyle bir çok zabitanımız açıkta kalmıştır. Bu açıkta kalan zabitan tekaüde lâyik ve müstahak olmayan ve ordudan ihraca lâyik olmayan zabitandır. Ordudan tekaüt ve ihraç edilmesi icabeden miktar çıktıktan maada kadroların ademi müsaadesinden dolayı bir çok zabitan, ki yekûnu (160) kadardır. Vekil Paşa Hazretleri miktarını daha iyi bilirler. Bir çok kaymakam, binbaşı, yüzbaşı, mülâzim bu vaziyetten dolayı hizmete muntazır ve âmâde bir haldedirler. Bunları çıkaramayız, çünkü ne tahdidi sinne tabidir, tekaüd edebilelim, ne de maluliyeti vardır ki, maluliyetinden dolayı tekaüt edebilelim, ne de bir ademi ehliyet ve ademi iktidarı vardır ki; ademi ehliyetinden dolayı tekaüt edelim. Başkaca hiç bir türlü kusuru yoktur ve her türlü ehliyet ve şeraiti haiz olduktan başka, milli mücadeleye ve Balkan ve harbi umumiye iştirâk etmişler ve hatta yaralanmışlardır. Tecaribi harbiye görmüş zabitandır. Bunları çıkaramayız. Kusuru, nekaisi olmadıktan başka mezaya ve fezaili olan zabitandır. Eğer bu kadroları kabul edersek, orduda mevcut alayların her birine birer tabur kadrosu olarak 12 - 17 zabit tayin edileceği cihetle bu ehliyetli ve müsteit zabitan da vazife bulmuş olacaklardır. Zaten bunları tekaüt ve ihraç edemeyeceğimizden dolayı bunlara maaş vermeye mecburuz. Açık maaşı da veremeyiz, çünkü kendisinin yegâne kabahati bizim kadromuzda yer bulunmadığından ibarettir ki; bu da kendisine nısıf maaş vermekte bir hak kazandırmaz. Bu teşkilât kabul edilirse o adamlar da, pek lâyık olarak, vazife bulmuş olacaklardır.

Ârif Beyefendinin beyanatları olan Erkânı Harbiye seyahatleri, manevra vesaire; onları sonra da söyleyebiliriz. Yani bunlar aleni celsede söylenebilir. Celsei hafiye akdinden maksat bu kadro meselesi idi. Heyeti Celile bunu kabul ettiği takdirde celsei aleniyeye geçilebilir.

REİS — Efendim, Paşa Hazretleri celsei hafiyenin akdini istilzam eden mesailden bahsederken alayların üçüncü taburlarının kadro halinde kabulünü rica ettiler. Halbuki biz burada ordunun teşkilâtını müzakere etmiyoruz. Kadrolardan müteşekkil taburlar teşkili lâzım ise buna dair bir kanun lâyihası getirirler, o kabul olunur. Burada biz bütçeyi müzakere ediyoruz. Bütçeye ne cihetle icrayı tesir edecek veyahut hiç tesir etmeyecek mi? Bu idarî bir mesele olacağı için doğrudan doğruya Müdafaai Milliye Vekâletine aittir.

NURİ BEY (Devamla) — Kadroları yapmak Müdafaai Milliye ve Erkânı Harbiyei Umumiyenin salâhiyeti dahilindedir.

KÂZIM PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (Karesi) — Efendim 1340 senesi hazarî kadroları, Müdafaai Milliye ve Erkânı Harbiyei Umumiye ile görüşerek bir nefere varıncaya kadar, yani heyeti umumiyesi ariz ve amik görüşülerek, bir neferine varıncaya kadar tespit edilmiştir. Buna nazaran arkadaşlarımızın en ziyade dokundukları nokta, alayları ikinci taburları olarak tertip ettik ve bu taburlara bazı zabit zammı da yaptık. Üçüncü taburlar vakti seferde teşekkül edecektir. Vakti seferde bu taburlar; vakti hazarda kıta harici bulunan ihtiyat zabitanından teşkil edilecektir ve şüphesiz bundan gayrı bu üçüncü taburları bu suretle teşkil, yani seferberlikte teşkili halinde efradın zabitini tanımamasını ve zabitanın yekdiğerini tanımaması mahzurlarını serdeden Nuri Bey arkadaşımız, her alay bir de kadro taburu ilâve edilirse açıktan maaş almakta olan zabitan da meşgûl edilmiş olur. Bu suretle daha hazarda iken sefer için esaslı bir suretle istihzarat yapılmış olur, dediler. Gerçi doğrudur, vakti hazarda sefere yakın ne kadar teşkilâtımız olursa, seferberliğimiz o kadar kolay ve seri olur. Fakat bütün bu büyük teşkilâtı beslemek, idame etmek hayli masrafa mütevakkıftır. Ondan dolayı mehmaemken az miktarda insan beslemeyi nazarı dikkate alarak, şimdiki kadroları biz tenzil ettik.

Arkadaşlarımızı zannederim ki en ziyade müteessir eden nokta, istiklâl muharebatına bilfiil iştirâk ederek bir çok gayret ve fedakârlık gösterdikten sonra, kadronun ademi müsaadesine mebni şurada burada açıkta bulunan zabitanın vaziyetleridir.

Elimizdeki bu zabitanı bittabi tekaüt edemiyoruz, mevcut kanuna nazaran. Çünkü tekaüde sevk etmek

salâhiyetini haiz değiliz. Bu zabitan kadroda münhâl olmadığından dolayı açıkta bulunuyorlar ve havaî bir vaziyette vazifei askeriye ile de iştigâl edemiyorlar.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Daha iyisi, seferberlik ilân edelim de hepsi de yerleşsin.

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Şimdi seferberliğin lağvı ile, teşkilât dolayısiyle açıkta kalmış olan zabitana marta kadar tam maaş verdik. Şimdi 400 - 500 kadar zabit yine açıkta kalmıştır. Bir çoğu tekaüt, bir çoğu da nispeti askeriyeleri kat olunarak ordudan ihraç edilmesine rağmen; yine 400 - 500 zabit geri kalmıştır ve bunların kanunen tekaüde sevk edilmelerine imkân yoktur. Şimdi arkadaşlarımızın teklif ettikleri gibi, bu kadro taburlarının teşkiline de muvafakat edilirse bu cihetten de bir istifade temin edilmiş olacaktır. Netice, her alaya birer tabur teklif ediyorlar. Tabiidir ki daha kısa ve az bir masrafla bunu istihsâl etmek mümkündür. Şunu arz edeyim ki; açıkta bulunan zabitan hizmete alınarak vakti hazarda da kendilerinden istifade edilebilmesi ve bunların mağduriyetlerine meydan kalmaması için bütçe heyeti umumiyesine (200) bin liralık bir zam kâfi gelecektir, yapılan hesaba göre. Kadro hakkındaki maruzatım budur.

Demin arkadaşlarımızdan birisi Müdafaai Milliyenin faslı mahsusunun nereye sarfedileceğini sormuştu. Gerçi alenî celsede sorulan bu suale cevap vermedim. Eğer arzu buyurulursa şimdi arz edeyim. (Şimdi sesleri) O halde peşinen cevabını arz edeyim. Çünkü ordunun esrarına aittir. Veyahut bütçenin o faslı geldiği zamanda arz ederim. (Hafidir şimdi söyle sesleri)

Efendim; faslı mahsus doğrudan doğruya malzemei harbiye ve mühimmatı harbiye mübayaasına mahsus bir fasıldır. Bu muharebe zamanlarında 4 - 5 milyon lira kadar epeyce bir para tutar. Şimdi hazarda olduğumuz için yekûn o kadar değildir. Bu sene 1 800 000 lira kadar bir şey koyduk. Bununla düşündüğümüz en mühim mesele, malumu âliniz, bütün dünya bugün hava orduları teşkil etmeye başlamışlardır. Yani bizim en geri olduğumuz teşkilâtı yapmaktadırlar. Rusya heyeti daha geçen gün bizim heyetin bulunduğu yere gidip dört yüz tayyare aldı. İtalyanlar kendileri çalıştığı halde hariçten pek çok tayyare aldılar. Hatta Yunanlılar bile. Yani bütün dünya hava kuvvetlerini, hava ordularını tezyid ve takviye etmektedir. Bizim en ziyade muhtaç olduğumuz teşkilât budur. Harp devam ettiği zamanlarda maatteessüf bu teşkilâtımızı takviye edemedik. Bunu ihtiyacımız vardır. Gerek pilotların yetiştirilmesi, gerek tayyare tedariki ve gerekse tayyare filolarının vücude getirilmesi en mühim bir şey olmak üzere, öyle tahmin ediyoruz ki; bu bir milyon sekiz yüz bin lira ile hem bu tayyareleri alacağız, hem de bu tayyareler havada sakatlanacak olursa onu tamir edecek, sonra bunların mevaddı iptidaiyesi ve malzemesi hariçten getirilecek kendi memleketimizde, dahilde bunları birbirine raptetmek suretiyle, yani bezini, ağacını hariçten getirip tayyareyi burada meydana getirmek için bir atölye vücuda getirilmesi ve aynı zamanda (120) kadar da tayyare mübayaa edebilmek için bunun bir milyon lirasını buraya tahsis etmek mecburiyeti vardır. Yani 24 kadar bahrî tayyare ve (120) kadar da berri tayyare ile, bir tayyare mektebi, bir istasyonu tesis edeceğiz. Ordunun ve vatanın ve memleketin selâmeti namına bundan katiyen sarfınazar edemeyiz ve bizim kendi memleketimizde havalarımıza hâkim olmamız bir zaruret halindedir. Heyetimiz Fransa'ya gidiyor, Japon heyetinin gittiği fabrikalara gidiyor ve hemen nasıl ve ne kadar tayyare alıyorlar, kendileri de alıyorlar ve çok ehemmiyet de veriyorlar. Bir taraftan İngilizler Irak'taki tayyare teşkilâtlarını tezyid ediyorlar, Fransızlar Suriye'deki tayyare teşkilâtlarını tezyit ediyorlar. Kendi memleketimiz için, biz de bu tehlikelerin bir an evvel önüne geçmek zaruretindeyiz. Faslı mahsusun mütebaki 800 bin lirası, malumu âlinizdir ki, elimizde harp zamanında muhtelif cins tüfenkler bulunmuştur. Meselâ bir kıtada Osmanlı, öbür kıtada İngiliz tüfeği, daha öbüründe Alman, diğerinde bilmem ne tüfeği.

Bunlar harbi umumide bir hayli istimâlden sonra yağmur altında, çamur altında, havassı balastikiyesini gaip etmiştir. Bunların hiç olmazsa çürüklerini çıkarıp bir dereceye kadar ıslah edebilmek ve sonra elimizde külliyetli miktarda mevcut olan eslihadan istifadeyi düşündük.

Son zamanda elimize geçen eslihanın en mühimmi ve ordumuzda istimâl edilen eslihanın en çoğu Alman tüfengidir. Bu alman tüfenkleri elimize geçmiştir. Fakat cephanesi yoktur. Yani cephanesiz geçmiştir. Bu tüfenklere bir harbi idare edebilecek kadar bir cephane tedarik edebilirsek, ordumuzun hiç olmazsa nısfı Osmanlı, nısfı Alman olmak üzere elimizde tüfenk kalacaktır. Evet Yunan tüfengi var ve cephanesi de kâfidir ve hatta çoktur. Bir fırka İngiliz tüfengi ve cephanesi, bir fırka Alman tüfengi istimâl eder. Fakat bunu tevhid etmek için lâzım olduğu kadar elimizde mevcut olan ve iki, üç kolordunun silâhını teşkil edebilecek miktardaki Alman tüfenklerinin de

bütün muharebede istimâl edilmesi dolayısiyle bunların cephanesinin de ikmâline mecburiyet hâsıl olmuştur. 1339 senesinde Almanya'dan, Alman cephanesi almaya teşebbüs ettik ve bir kredi açtık. Sene nihayeti geldi, herif taahhüdünü ifa edemedi. Binaenaleyh 1339 senesinde sarfedilmesi icabeden o parayı dahi sarfedemedik. Zannediyorduk ki o 400 bin lira ile bu paranın yekûnu olan 800 bin lirayı bu gaye için sarf edeceğiz.

Alman cephanesi 1340'da elimize geçti. O tahsisat gitti. Bir mermi elden atılan bir fişenk, istok maldan (105) para, (110) paradır. Fakat yeni mamulât 5.5 - 6 kuruştur. Tabiî biz, yüksek fiyat üzerine gitmiyoruz. Yine toptan almaya çalışıyoruz. Bu suretle (400) bin liralık kadar ve (105) paradan Alman cephanesi bulabilirsek, bir dereceye kadar elimizde mevcut olan Alman tüfenklerinin harp kabiliyetlerini muhafaza ederiz. Ondan sonra (400) bin lira kalıyor. Malumu âliniz elimizde bulunan çok topları harpte kullandık. Daha sonra Yunanlılardan aldığımız toplardan (24) batarya teşkil etmekteyiz. Fakat bunları teşkil etmekle, biz bu bataryaların hepsine bugün şüphesiz nefer ve zabit veremeyeceğiz. Fakat bunlar batarya halinde bulunur ve vakti harpte bunların hepsinden istifade edilir. Top mermisi almak... Yunanlılardan elimize milyonlarca top mermisi geçmiştir, fakat bu mermiler bizim toplarımıza gelmez. Onlardan aldığımız toplara gelir. Yalnız Yunandan aldığımız toplardan ve gerekse bizim toplardan bir kısmı denize düşmüş ve çıkartılmış, bir kısmı su altında, rutubet altında kalmış, bir kısmı İstanbul'dan gelmiş. Bunların mermilerinin içerisinde (trotil) denilen bir maddei infilâkiye vardır. Bu maddei infilâkiye mürurı zamanla tahallül eder ve çoğu tahallül etmiştir ve bugün çok iztirap içindeyiz bunların trotillerini islâh için. Bunları sürati mümkine ile tebdil etmek lâzımdır. İşte bu dörtyüz bin lira ile de top mermilerinin içerisindeki bu trotil denilen mevaddı infilâkiyeyi alıp değiştireceğiz ve toplarımızın mermilerinden emin olacağız. Faslı mahsusun ait olduğu şey budur ve arkadaşlarımdan çok rica ediyorum, bu en mühim ve hayatî noktadır. Verdiğim izahat zannederim arkadaşlarımı tatmin etmiştir.

HALİD BEY (Kastamonu) — Buyurdunuz ki efendim; kadro taburlarını teşkil etmek için 200 - 250 bin lira kadar paraya ihtiyaç vardır. Malumu âliniz 18 piyade fırkası var. Üçer alaydan elli dört alay eder. Bu elli dört alaya birer tabur ilâve etmek istesek, elli dört tabur ilâve etmek lâzım gelir. Her taburda on üçer zabit hesap etsek - ben şöyle bir hesap yaptım - takriben 460 bin lira maaş vermek lâzım geliyor. Tabiî bir mülâzımı saniye 60 lira veriliyor ve bir yüzbaşı da seksen lira alıyor Herhalde lüzumu olan para 200 bin liradan çok fazladır zannederim.

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Arz edeyim efendim; bendeniz her alaya birer tabur ilâvesini fazla görüyorum. Her alaya birer tabur ilâvesi için, fazla taburumuz yoktur. Fakat her kolorduya birer alay veyahut her fırkaya birer tabur ilâve edersek 18 tabur eder. (18) i zammederseniz 320 zabit eder. Zaten de elimizde, kadro fazlası olarak (400) kadar zabit vardır. Yani dört yüz zabit ellişer lira zaten açıkta oldukları halde alıyorlar. (400) le elliyi zarbederseniz ayda (20) bin lira ve senede 240 bin lira eder.

HALİD BEY (Kastamonu) Paşam bir mesele daha var. Burada esliha ve mühimmat imâl ve tamiriyesi buyuruluyor. Yapılan bu tamirat İstanbul'da mı yapılacak? Sonra burada İngilizlere bir fabrika yaptırılmak isteniyor, bir kumpanyaya bir fabrika yaptırılmak isteniyor.

KÂZIM PAŞA (Devamla) Malumu âliniz bizim esliha ve mühimmat imali için burada imalâthane ve top, tüfenk tamirhanelerimiz var. Biz şimdiye kadar toplarımız bozulunca tamir etsinler diye oraya gönderirdik. Sonra tüfek bozulur, sürgü kolu yoktur, sürgü kolu yaptırırız, tırnağı yoktur, tırnak yaptırırız. Makineli tüfengi göndeririz, tamir ettiririz. Sonra bu (150) tüfengi elden geçirip, içerisi tathir edilmek lâzımdır.

HALİD BEY (Kastamonu) — İmâl diyor da... İmâl yeniden yapmak demektir.

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Biz, şimdiye kadar fabrikalara para vermiyorduk. Halbuki ise şimdi kendilerinin bütçesini bizim şey üzerine koyduk. Bundan sonra kuruşlandıracağız. Yani şuna şu kadar kuruş sarfedilmiştir, diyeceğiz. Maksadımız, müsrifane hareket etmemek, hesap üzerine gitmek. Bir tüfenk tamir ettirdiğimiz zaman fiyat ve masrafının ne kadar olduğunu bilmektir, mesele budur.

MEHMET ÂRİF BEY (Eskişehir) Paşam; Alman fişeklerini getirip ordudaki tüfenkleri Osmanlı ve Alman olmak üzere nısıf nısfa yapacağız, buyurdunuz. Bizim imalâtı harbiyemiz, hangi cins fişenk yapar, Osmanlı mı yapar, Alman mı yapar?

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Efendim; şimdiye kadar imalâtı harbiyemiz doğrudan doğruya fi-

şenk yapmazdı. İngiliz fişeğini, Alman veyahut Osmanlı fişeğine tahvil ederdi. Keskin fabrikasını..

MEHMET ARİF BEY (Eskişehir) — Bundan on beş sene evvel Zeytin burnu fabrikasında fişenk yapılırdı.

KÂZIM PAŞA (Devamla) — O vakit yapılıyordu ve şimdi burada fişenk fabrikası yapıyoruz. Bu fişenk fabrikası, muhtelif çapta mermi yapacaktır ve bunu Alman ve hem de Osmanlı olarak yapacaktır.

MEHMET ARİF BEY (Eskişehir) — Müsade buyurunuz. Hem Osmanlı, hem Alman bir orduda olmaz. Ya Osmanlı olur, ya Alman olur. Her zaman böyle mücadelei milliye gibi yarım yamalak harp edecek değiliz. Ordunun eslihası tevhid edilmek iktiza eder. (Aynı sistem sesleri) Binaenaleyh bir ordunun topu, tüfeği, cepanesi bir sistem olmak lâzım gelir. Yani modern bir ordu bundan sonra böyle harp edemez. Yani biz, bundan sonra böyle fırsatlar bulup ta Anadoluda yapdığımız harpleri yapamayız. Binaenaleyh hükümet hangi fikirdedir? Ordunun silâhını Alman mı yapacak, Osmanlı mı yapacak? Eğer Osmanlı yapacak ise - ki daha mümkündür - bundan on beş sene evvel Osmanlı fişeği yapan bugünkü Osmanlı fişenk fabrikasına yaptırabiliriz. Bugün hâlâ bu kadar da paralar, milyonlar verdikten sonra fişenk imâl edemiyecek isek muvafık değildir. Esasen imalâtı harbiyenin Anadoluda teessüsünden maksat doğrudan doğruya kendi silahımızı, kendi cephanemizi temin etmektir. Hâlâ bunu temin edemedik ise orasını bilmem. Fakat bunu yapmak zaruridir. Şu halde orduda Osmanlı tüfeği kabul ettiğimize göre, Alman fişeği getirtmekte hiç bir mana yoktur. Getireceğimiz (400) bin liralık Alman fişengi ile, yahut (800) bin liralık Alman fişeği ile ne kadar hali harpte bulunacağımızı kim bilir? Sonra ne yapacağız? Uzun müddet mukavemete maruz kalırsak bu fişenkleri nasıl tedarik edeceğiz? Binaenaleyh mesele tehlikeli bir iştir. Hükümet karar vermeli ve tüfenklerini hep Osmanlı yapmalıdır ve imalâtı harbiyesine bu hususta yardım etmelidir. Fabrikalar tesis etmelidir. Bugün ordunun silahını, cepanesini tevhid etmelidir. Bu baptaki mütaleanızı dinlemek isterim.

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Efendim; bütün ordumuzdaki tüfenkleri, Osmanlı tüfeği yapmak için, lâakâl (250) bin tüfeği bu sene satın almamız lâzımdır ve bugün elimizde birer sandık cepane bulunmak iktiza eder. Yarin muharebe etmek ihtimâli var, öbür gün muharebe etmek ihtimali var, her vakit muharbe etmek ihtimali vardır. Binaenaleyh (250) bin tüfenk ile (250) bin tüfengin cepanesini satın alacak olursak 7-8 milyon liralık bir para lâzımdır ve bugün bunu tediyeye imkân yoktur. Halbuki bugün elimizde mevcut olan silahlardan (170) bin Alman tüfengi mücedded olarak yeniden elimize geçmiştir ve bir miktar daha elimizde Alman tüfeği vardır. Biz, bu sene bu suretle ve cüzi masrafla bu vaziyeti kurtarırsak, gelecek sene Meclisi Âli (10) milyon lira verirse, o vakit bu tüfenklerin hepsini çıkarır, bir cins yaparız.

İSMAİL KEMAL BEY (Çorum) — Alman tüfeğinin fişeğini burada yapmak mümkün değil mi?

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Olacak efendim. Ümit ediyorum ki Mayısın on beşinde bitecektir ve o vakit hem Alman ve Osmanlı mermileri yapılacaktır. Yani burada yapacağımız fabrikada her ikisi de yapılabilecektir.

ARİF BEY (Eskişehir) — Bir tüfenk kaç liraya mal olacak?

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Şimdiye kadar bizim stok olarak yaptığımız mübayaat bir tüfenk bir sandık cepane ile 50 lira. Fakat bugün stok yoktur. Fabrika siparişi lâzımdır ki 320 üzerindendir.

ARİF BEY — O fabrikayı cepaneyi tesis etmek için kaç milyon lira lazım?

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Silah fabrikası daha mevzubahis değildir. Silah fabrikası için tahsisatımız yoktur. Fişenk fabrikası için imalâtı harbiyeye 150 bin lira koyduk. İstanbuldaki atölyeleri vesaireleri getirip burada tesis edeceğiz. Daha umumi ve bunu doğrudan doğruya bu sene tesis etmek için biz şirketlerle bir kombinezon yaparak onlara mukabilini vermek suretiyle bunu temin edeceğiz. Bizim bu sene bütçemiz dahilinde tesisini mümkün gördüğümüz bir tapa fabrikasını Yahşihanda, bir fişenk fabrikasını burada yapacağız, İstanbuldaki silah fabrikasını bu sene buraya nakledebilirsek, yalnız nakil ve tesis masrafı vereceğiz. Fakat biz istiyoruz ki daha başka bir kombinezonla, daha ucuz bir tarzda bunu getirtebilelim. Bu sene güç olacaktır.

AHMED SÜREYYA BEY (Karesi) — Efenim, öteden beri üç taburla teşkil edilmiş olan alayların, ikişer taburla teşkil edilmesini bir kanuna tebean mı yapıyorsunuz? Yoksa bütçedeki vaziyet icabı, tahsisatın azlığı zarureti ile ve salâhiyeti idariyenizle mi tesbit ediyorsunuz?

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Efenim alayların, taburların teşkilâtı vakti harpte sureti umumiyede değişebilir. Yani muayyen değildir. İki tabur, üç tabur olacak diye muayyen değildir. Tebeddül eder ve esa-

sen bir kanun ile şu alay şu kadar tabur. bu kadar bölük olacak diye bir şey yoktur.

AHMET SÜREYYA BEY (Karesi) — Vakti hazarda diyorum. Hazarda alay teşkilâtları ikişer tabur esası üzerine yapılır. Halbuki seferde asgari bunlar üçer tabur olacaktır. Hazarda bulunmazsa tabur kumanda heyeti, heyeti zabitanı hissi vahdet, terbiye ve yekdiğerini tanımak suretiyle alınacak yeknasak terbiye, hasaili lâzimei askeriyeyi önden istihsâl etmiş olmazlarsa vakti seferde alelfevr teşkil edilecek üçüncü taburlardan iyi vazifei harbiye beklenemez. Buyurdular ki bu çok doğrudur. Mademki böyledir? Ötedenberi de alay teşkilâtımız üç taburdur. şimdi hazarda ikişer tabur haline kalbetmeği bütçe zarureti dolayısiyle mı yapıyorsunuz, yoksa bir kanun mu mevcuttur, yani idari mi, kanuni mi?

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Tabii birinci tesiri bütçe mülâhazasıdır. Sonra vakti seferde bir kıta teşkil edilecek olursa onun bir takım usulleri vardır. Yani öyle doğrudan doğruya olmaz. Meselâ alayların tam taburlu olanları, taburun üç bölüklü olanlarının bölüklerinden birisini, yeni teşkil edilecek, onun takımları ayrılır birer takım olur. Onlara ikişer takım ilâve edilir. anlaşıldı mı? İki tabur vardır bir alayda, üçüncüsünü teşkil edeceğiz. Birinci taburun birinci bölüğünü, keza ikinci taburun birinci bölüğünü. Her taburun üçüncü bölükleri kaldı. Birinci bölüğün birinci takımını, ikinci takımını, işte oldu bunlardan üçüncü bölüğün ikinci takımı. Mevcut olan zabitandan aralarına karışarak bu endişe bertaraf edilebilir. Bunun için taburlara muavin olarak bir binbaşı da koymuşuz. O binbaşılarda onların başına gelir ve bu suretle bu teşkilât yapılır. Fakat arzettiğim gibi bu bütçe zarureti bizi bu girintili, çıkıntılı birtakım şeylere maruz bıraktı. Eğer fırkalar için birer kadro taburu kabul ederseniz ve bunun için de iki yüz bin lira ilâve ederseniz, ne açık zabitan kıyamet koparır ve bağırıp çağırabilir ve ne de bu gibi gaileli ve müşkil işler zuhur edebilir. Her şey daha esaslı ve daha iyi olur.

AHMET SÜREYYA BEY (Karesi) — Hazarda alay teşkilâtında iki tabur esası üzerine teşkilât yapmak zarureti kanuniye neticesi midir, değil midir?

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Tabii efendim.

MUSTAFA ZEKİ BEY (İzmit) — Reis Bey benim sıram gelmedi mi?

REİS — Sizin sözler celsei aleniyeye kaldı. Size sordum aleni celsede söyleyeceğinizi söylediniz.

RÜŞTÜ PAŞA (Erzurum) — Efendim faslı mahsusta 1 800 000 lira var. Bununla Alman fişengi alınacak, top alınacak, diye Müdafaai Milliye Vekâletini bir çok sualler karşısında bırakmayı bendeniz doğru bulmuyorum. Arkadaşlar harbi umumî her şeyde bir inkilâp yaptığı gibi, silâhlarda da bir inkilâp yapmıştır. Meselâ siz piyade derseniz, piyadenin silâhı tüfenktir. Evet evvelce piyadenin silâhı aslisi tüfenk idi. Muavin silâhı da makineli tüfenk idi. Bugün iş aksidir ve piyadenin silâhı aslisi makinedir.

Alaya gelince; alayın muavin silâhı tüfenk oldu.

Topçuya gelince: topçu eskiden bildiğimiz gibi nişangâhı tertip eder, ateş ederdi, şimdi öyle değildir. Evvelce hiç havayı düşünmezdi. Şimdi öyle değildir ki; havadan da ateşe maruzdur. Hem karşıdan, hem karadan, hem de havadan maruzdur. Binaenaleyh topçu silâhı da büyük bir inkilâba maruz kaldı. Eskiden olduğu gibi bir topçu mevkiinde, mesafe tanzimi, bilmem çatal tanzimi ve tanzimi endaht yapamaz. Evvelce bu talimleri düşman karşısında yaparken, şimdi gerilerde yapılacaktır. Evvelce geride talim edeceğiz. Hava ile mevzi arasında mesafe birriyaziye hesap edilecek, filân edilecek. Bu esas hazırlanacak.

İleriye gelince, artık yerlerin dibine girecek. Önüne haritayı açacak, harita mucibince tayyare mevziini vesaireyi tesbit edecek. Yani elimizdeki toplar da yeni bir inkilâba uğramıştır. Bu toplardan hiç birisini bundan sonraki muharebelerde istimal edeceğimizi hatır ve hayale getirmeyin. Bu büsbütün başka bir şeydir. Topçuluk deyince; odasına girecek, orada eline bir harita alacak, ona göre endaht edecektir. Ne düşmanın mevziini görecek ve görmek ihtimali de yoktur. Çünki kime yanaşacak. İki taraf muharebeye başlayınca her taraf duman içerisinde herkes karşısında kim var göremez. Yani ihtimalki bugün Müdafaai Milliye elinde bulunan topları değiştirmeye mecburdur. İhtimalki altı ay sonra Müdafaai Milliye Vekili elindeki silâhları tamamen tebdile mecbur olacaktır. Bugün Alman fişengi, yarın vaz geçer. Alman fişengi almaz, başka bir tüfenk alır. başka fişenk alır. Çünki almaya mecbur olacaktır. Binaenaleyh çok rica ederim, bu fazlı mahsus üzerinde çok oynamayın, aynen kabul buyurun.

Teşkilâta gelince: arkadaşlar, iki üç gün evvel Erkânı Harbiye Reisi Encümende izahatta bulundu. Ben bir asker olmam dolayısiyle gayet müteessir oldum. İzahatlarındaki bir tabir şudur : Orduyu öyle

bir hale getirdiniz ki, ordu ipek mendildir. Evet orduyu bir ipek mendil farzediniz. Bunu avucunuzun içine alıp sıktınız. Artık son haddini buldu. Bunun üzerine bir daha su atmak imkânı yoktur. Düşünüyorum. Müdafaai Milliye Vekili bu memleketin müdafaasını bu kadro ile idareye nasıl cesaret etmiştir ve bunu deruhte etmiştir? Ben öyle zannediyorum ki: Kâzım Paşa Hazretleri cephelerde küçük kuvvetlerle muharebe etmeye alıştı ve bu cesareti de muharebede aldığı cesaretler üzerine kabul ediyor. Yoksa hakikaten bir hesap işi değildir. Hudutları karşımızdaki düşmanların kuvvetlerini nazarı dikkate alan bir erkânı harp, erkânı harbiye reisi ve ne de Müdafaai Milliye Vekili bu mesuliyeti üzerine alır ve deruhte eder ve ne de bu kuvvetle Müdafaai Milliye Vekili bu mesuliyetin altına girer. Daha tehlike zail olmamıştır. Sulh esaslanmamıştır. Yarın bir taraftan hücuma maruz kalmak ihtimali vardır ve bu tehlike elân mevcuttur. Senin niyetin olmasa bile, karşındaki durur mu? Meselâ yarın Fransızlar Cenuptan yapar, ötekiler bilmem şuradan yapar, buradan yapar. O vakit sen ne yaparsın? Ben harp etmiyeceğim vaz geçtim, sulh yapacağım diyemezsin ki. Biz vakıa yalnız kendi hudutlarımız dahilinde müdafaa edeceğiz. Bu, doğrudur. Fakat üzerimize gelene de, bizim üzerimize gelmeyiniz, muharebe etmiyeceğim denir mi? Buna imkân yoktur. Binaenaleyh çok rica ederim bu teşkilât hususunda bir parça müsaadekâr davranınız. Müdafaai Milliye Vekili üçüncü taburları da teşkil etsin.

ZEKİ BEY (Gümüşhane) — Bakalım bu hususa Maliye Vekili ne diyor.

RÜŞTÜ PAŞA (Devamla) — Beyefendi bu kadro yapılırken piyade taburlarında alay kumandanları yanında birer muavin olduğu zikrediliyor. Binaenaleyh ileride teşkilât yapılacağı zaman, buradan ihtiyat bıraktığımız zabitan bu taburları teşkil eder deniliyor. Fakat ben hiç zannetmiyorum ki böyle kâğıt üzerinde görünen üçüncü taburları muharebenin başlangıcında ani olarak yapılabilsin. Daha sonra bundan sonra yapılacak muharebelerde yine hiç zannetmiyorum ki hükümet seferberlik ilânına vakit bulabilsin. Efendiler; seferberliğin ferdası muharebedir. Çünki efendiler; hükümetler hiç bir vakit bundan sonra muahedeye filân riayet etmiyorlar ve bu taahhüdata tevafuk hareket etmiyorlar. Yalnız kuvvetlerine güveniyorlar. Hükümet kuvvetinden başka hiç bir şeye güvenmiyorlar. Ansızın bir taraftan hücum ediveriyorlar.

Sonra Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretlerinden istirham ederim. Millet ordusunu göz bebeği gibi seviyor ve evlâtlarının temiz ve iyi giyinmelerini istiyor. İyi yetişsin, iyi talim ve terbiye görsün, diyor. Yalnız memleketin müdafaası neyi icabettiriyorsa onu yapsın ve o yolda yetişsin. Her Türk kendi evlâdını belinde fişenk, sırtında tüfenk ve bomba görürse bir gurur duyor. Fakat bir Türk kendini, evlâdını sırtında küfe, kucağında çocuk görmek istemiyor ve hiç bir vakit buna razı olamaz. (Buna hepimiz iştirak ederiz sesleri) Binaenaleyh hiç bir vakit evlâtlarımız böyle süfli hizmetlerde kullanılmasın. Yalnız vatanın hizmeti ne ise onu yapsın, ona göre terbiye edilsin. Bu hususu defaatle söylemiş ve takrir vermiş olduğumuz halde yine bu hallere tesadüf ediyoruz. Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretlerinden tekrar rica ederim bunlara mani olsun.

Sonra elbise meselesi : Efendiler elbise için istenildiği kadar hesap, istenildiği kadar para veriliyor. Gönül istiyor ki her nefer çiçek gibi giyinsin. Ayağındaki kundura yeni olsun, altında şilte bulunsun. Efendiler; değil şilte altlarında yatmak için ot bile yoktur. Herhangi bir asker koğuşuna girerseniz bunu görürsünüz. Fakat şimdiye kadar yapılamadığının esbabı icabı harptir. İnşallah bundan sonra pek ümit ederim ki efrat şilte üzerinde yatar ve yatsın.

Arz ettiğim gibi şimdiye kadar harp vardı. Bir müteahhide filân verilemedi. İnşallah bundan sonra bunların hepsi düzelir ve bunu gönül böyle istiyor. Her tesadüf ettiğimiz neferi muntazam giyinmiş bir tarzda görürüz. Yemesi muntazam, içmesi muntazam, giymesi muntazam, yatması muntazam olsun. Sonra arkadaşlar celse hafi olmak dolayısiyle şunu da arz etmek isterim.

Bazı arkadaşlardan ordu müstehliktir diye sık sık işitiyoruz. Bu hususta Erkânı Harbiyei Umumiyenin dahi müteessir olduğunu geçen gün encümende anladım.

Arkadaşlar; orduya bakılınca yekden müstehlik zannedilir, halbuki müstehlik değildir. Bunlar da sizin öz evlâdınızdır. Her sene ordu 30 - 40 bin kişiyi terhis ediyor. Bu efrat silâh altına alındığı vakit kimisi kanbur, kimisi şaşıdır, hiç bir şey bilmezler ve pek saftırlar. Fakat orduda bulunduğu müddetçe bu arızalar izale edilir, muntazam ve yiğit bir hale getirilir ve terhis edilip de memlekete dönerken, gayet zinde, tuvana bir halde gider.

Sonra bununla kalmayıp yarısı okuyup, yazmak öğrenirse ve öğrenmiştir ve köyüne gittiği vakit, köyü-

nün en akıllı, idareli bir adam olur ve bir muhtar olur. Veyahut söz anlar bir adam olur. Daha sonra bunlar orduda sanat öğreniyorlar. Kimisi kunduracı, kimisi demirci oluyor. Hülâsa bir çok sanat öğrenenler de vardır. Bunlar istibdâl edildikleri zaman köylerine bir sanat sahibi olarak gidiyorlar. En son kabul ettiğimiz kanunla da son sistem usulü ziraati öğretiyoruz, öğreteceğiz. Demek oluyor ki ziraatte istimâl edilen makinelerin de sureti istimalini öğreneceklerdir. Bu suretle memleketlerine döndükleri vakit iyi bir zürra olacaklardır.

Sonra arkadaşlar; harpte pek çok top, tüfenk, fişenk sarfiyatı olmuştur. Evet yalnız Garp cephesinde zannederim 90 milyon sarf edilmiştir. Fakat buna mukabil 50 - 60 milyona muadil, tüfenk, fişenk elde edilmiştir. Hatta belki de 100 milyona yakın silâh ve cepane vesaire elde edilmiştir. Bundan sonra arkadaşlar düşman İzmir'i işgâl ettikten sonra ne köprü kalmıştır ve ne telgraf ve telefon kalmıştır, bunlar kâmilen tahribedilmiştir. Bugün ise 500 kilometrelik bir mahalde telgraf hattı temdit edilmiştir. İşte ordu bu suretle hizmet etmiştir. Şark da böyledir. Kars'a kadar gidin, Kars'tan Refahiye'ye kadar gidin. Buralarda ne telgraf hattı ve ne de yol kalmıştı. Fakat buralar ikmâl edildi. İşte ordu bu suretle her yerde hizmet etmiştir. Onun için böyle evlâtlarınızı incitecek sözler söylemeyiniz ve bir daha bu gibi sözlerin sarf edilmemesini rica eve hem de çok rica ederim. Bununla beraber çok ümit ederim ki, bu söz, yani ordunun müstehliktir denmesi bir hüsnü niyetle söylenmiştir ve hiç bir arkadaş zannetmem ki bunu sui fikirle söylesin. Lâkin bu gibi sözler hariçte başka tesirler yapar.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Efendim; celsenin hafi olması dolayısiyle Rüştü Paşa Hazretlerinin dokundukları noktaya bendeniz de dokunmak istiyorum. Geçen devrede emirber ve seyisler hakkında bir kanun yapmıştık. Bu kanunda Müşire kadar bir emirber veriyordu? Vakti seferde ailesinin yanına getirilemiyenlerin ve mahremi muinleri olmayanların yanına birer nefer bırakılır. Hal böyle iken her zabitin yanında maalesef bugün lâakâl iki, üç nefer bulunuyor.

Bununla beraber bu neferler sıfatı askeriyelerini muhafaza ederek kalsalar yine bir şey denemez. Bağ belliyorlar, koyun güdüyorlar. Geçen gün şahidi olduğum bir vakayı arz edeyim. Bir neferin sırtında bir küfe elinde bir köpek çarşı çarşı geziyordu. Yanından geçen bir ecnebi de bu hale iazarı istihfafla bakıyordu. Celsei hafiye olduğu için bunu söylemeğe bana fırsat bahşetti. Celsei hafiye istiyen arkadaşlara rica ederim, Paşa Hazretleri bunu nazarı dikkate alsınlar. Mukaddes kisvenin altında evlâdı vatanın böyle süfli hizmetlerde kullanılmaması hususunu temin için kanunun yedinci maddesini tatbik etsinler. 7 nci maddesini tatbik etsinler. 7 nci madde: Emirberler tayin ettiği hususatın gayri hidematı sefilede vesair hususta istihdam olunamaz.

Sonra cephane meselesi; yağmur çamur altında bir çok hephane bulunuyor. Bir infilâk vuku bulsa. Allah saklasın, Ankara'yı altüst eder. Sonra Mustafa Beyefendi de bir nebze işaret ettiler. Bunları mahfuz bulundurmak, yahut bunun için ambar vesaire tesis etmeğe imkânı yok mu ki bunlar açıkta kalıyor? Yine haber alıyoruz: imalâtı harbiyenin bütün malzemesi, bütün kerestesi bağlarda satılıyor, yani miri fiyatla bağlarda. köşklerden çalıyorlarmış, kamyonlar onlara hizmet ediyormuş, naklediyormuş. Milletin cephaneleri hep meydanda kalıyor - ameleye vesaireye ev yaptırılıyormuş - Allah muhafaza etsin, bir infilâk ederse buraları altüst eder. Bunlar nazarı dikkate alınacak şeylerdir. Paşa Hazretlerinin nazarı dikkatini celbederim.

KÂZIM PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (Karesi) — Efendim; bu emirber ve seyisler hakkındaki kanunun ahkâmını tatbik için daima çalışmaktayız.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Fii miri ile satın alınıp bağlarda, bahçelerde ev yaptırılıyormuş.

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Efendim bu emirber ve seyisler hakkındaki kanunun ahkâmını harfiyen ve tamamen tatbik için çalışmaktayız ve bu hususta şiddetli emirler vermişimdir, emrin hilâfında hareket edenler ceza görmüşlerdir ve daima takip ettiriyorum.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Şimdi emir buyurunuz. Gönderiniz her bağda on tane nefer ve amele bağ belliyor.

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Sonra buyurdukları diğer mesele de imalatı harbiye fabrikasının malzemesi fiyatı miri mukabilinde alınıyor diyor. Bundan haberdar değilim. Bunu tahkik edeceğim. Böyle tahakkuk eden bir meseleyi en ağır bir ceza ile, derhal suiistimâl cezası ile tecziye edeceğim. Bunları derhal takip edeceğim.

Sonra cephanenin açıkta kalması meselesine geliyorum. Efendim demin de arz ettiğim gibi Yunanlılardan bir çok cephane elimize geçmiştir. Bunları tasnif etmek, tevhit etmek, yerleştirmek için bir defa

en yakın istasyonlara topladık. İstasyon kenarlarında kâfi binalar mevcut değildir. Sonra bunlar tasnif ediliyor, memleketin muhtelif yerlerinde depolara ithâl ediliyor. Bu sene inşaat faslına koyduğumuz 300 bin liranın kâffesiyle cephanelik yapmağa mecburuz. 1339 senesinde ihtimâl görüyorsunuz ki, burada da görüyorsunuz ki muhafazası için bir cephanelik inşasına hasretmişizdir. Yine bu sene aynı veçhile biran evvel yapmağa çalışacağız. İhtimâl şurada, burada görülen cephaneler, istasyon civarlarına getirilmiş cephanelerdir. Bundan başka memleket dahilinde bir hayli çoktur. Memleket dahilinde kalmış ve istasyonlara nakledilmekte olan cephane mevcuttur. Bunların tasnifi, çürüklerinin ayıklanması epeyce bir iştir. Hülâsaten en büyük cephanelik, cephane binası meselesidir. İşte bu sene elimize geçen para ile de bu cephanelikleri yapacağız.

REİS — Arkadaşlarımdan bir şey rica etmek isterim. Kâfi celsenin akdini mucip olan sebepler, kadro meselesidir. Yani taburlar teşkili, bir de faslı mahsusun müfteviyatıdır. Yoksa emirberlerin ve seyislerin sureti istihdamı vesair şeyleri aleni celsede kâmilen söyleniyor. (Aleni celsede sesleri) Yani kadro ve teşkilâtına faslı mahsusa mütedair sözleriniz varsa, yalnız bu mütaleat fasla inhisar etsin.

AHMET SÜREYYA BEY (Karesi) — Efendim bendeniz şüphesiz muvazzaf bir zabit ve erkânı harbiye silkine mensub bir zabit, bir asker ve teşkilâtı askeriye mütehassısı değilim. Ancak hepiniz gibi umumi seferberlik esnasında ordu hizmetine iştirâk etmiş ilk ihtiyat zabitlerindenim. Beş altı ay cephede çalıştım. Uzun müddet askerler arasında bulundum. O itibarla ilmime değilse bile, görgülerime müstenit bazı mütaleat arz edeceğim.

Ötedenberi memleketimizde alay teşkilâtı üçer tabur esasına müstenit idi. Paşa Hazretlerinden demin bir sual sordum. Hazarda bademe ikişer tabur esasına müstenit alay teşkilâtı yapmak niyetinde bulunduklarını söylediler. Bu niyetin bir zarureti kanuniye ile mi iltizam edildiğinden mi, yoksa bütçeye verilen paranın kifâyetsizliğinden dolayı mı, yapıldığını sordum. Eğer bir kanun hükmü zaruret dolayısiyle yapılmış olsaydı, bittabi alaylar teşkilâtının hazarda ikişer tabur esasından üçer tabur esasına, yani eski hal ve şekline iffağ için ikinci bir kanunla bu salâhiyeti almaları lâzım gelir. Mademki böyle bir zarureti kanuniye yoktur. İş kanuni olmaktan ziyade, idari ve bütçe zaruretinden mütevellit bir şekil ve safha arz etmektedir. Halbuki efendiler; hazarda iki tabur olarak teşkil edilecek olan alaylarımız da seferde asgari üç tabura iffağ edilir. Seferde iki taburlu alaya ihtimal yoktur. Bunu yine kendileri söylemiştir ve bittabi en basit hakikati askeriyedir. Mademki seferde bir alayın iki taburla kalmasına imkân yoktur. Üçüncü tabur teşkil edilecekse evvelâ heyeti zabitan teşkil edilmelidir. Heyeti zabitan hali hazırda müteşekkil bulunmadığı için hali hazırda öteye beriye dağıtılmış, ordu ile irtibat ve münasebeti daimi surette idame edilememiş olan zabitanla, yani tekaüde sevk edilmiş olan birinci sınıf ihtiyat zabitanı ile, ikinci sınıf, yani bizim gibi adamlardan, ikinci derecede adamlardan teşekkül edecektir. Halbuki efendiler; yine bir hakikati askeriyedir ki; hiç bir vakit hazarda uzun müddet, vahdeti terbiye, vahdeti his, vahdeti kanaata malik olmayan ve yekdiğerini en sıkışık vaziyetlerde iyiden iyiye tetkik ve tecrübe etmeyen ve hatta efradı üzerinde emniyet bahş telkinat yapmağa muktedir olamamış bulunan kumanda heyetleri hiç bir vakit seferde muvaffak olmamıştır ve olamaz.

İndelihtiyaç - Allah çok fasılalarla ve az zamanda muhtaç etsin- vatan müdafaasına muhtaç olduğumuz demlerde silâh altına alacağımız evlâdı vatanı, böyle alelfevr şuradan buradan toplanacak zabitanın, zabitlik ve askerlik izzeti nefsi askerlik ruhu, az çok kuvvetten düşmüş, maişeti zatiyesini tedarik düşüncesiyle meslekten tebaud etmiş olan zevattan teşekkül edecek olan, bir tabur kumanda heyetinin eline vererek, salhaneye gönderip kurbanlık vaziyete sokamayız. Bunun imkânı yoktur. Bu, ne vatan müdafaasına muvafıktır ve ne de evlâdı vatanın muhafazai hayatiyesine muvafık bir haldir. Bu zaruretledir ki gerek seferde, gerek hazarda, herhalde alaylarımız, haddi asgari miktarda üç tabur kadrosunu ihtiva etmelidir. Yani Nuri Bey biraderimizin teklifleri gibi, alaylarda hazarda üçüncü tabur zabitan kadrosu katiyen teşkil olunmalıdır. Bilhassa bu teşkilâtın yapılabilmesi için bugün için elde, henüz askerlikle alâkalarını katettikleri halde aradan uzun müddet geçmeyerek, kabiliyet ve meziyyeti askeriyeleri kaybolmamış zabitanımız varken bu teşkilât yapılmalı ve fırsat fevt edilmemelidir ve bahusus bu teşkilâtın yapılması; senevi 240-250 bin hatta 300 bin lira gibi cüzi bir paraya tevekkuf ettiği zamanda bu ihtiyaç katiyen terk ve ihmal edilmemelidir. Bugün 200-250 bin lira tasarruf edelim derken, yarın 250 bin liranın kazanamayacağı bir tek adam olduğu halde binlerle ve belki de on binlerle evlâdı vatanı, böyle alelfevr teşekkül edecek, oradan, buradan toplanacak zabitanın emri kumandasına, yedid emanetine terk ettiğimiz

zaman, bile bile fenaya sevk etmek zaruretinde kalmış oluruz. Bundan cidden çok ihtiraz etmeli, çok içtinap etmeliyiz. Edindiğim malumata göre hali hazırda bugün Türk ordusu kadrosu (18) fırkadan terekküp eder. Bu on sekiz fırkanın her birisi bittabi üçer alaydan mürekkep olduğundan (64) alaydan ibaret olur. 64 alay, ikişer tabur esasına müstenit olursa 128 tabur olacaktır.

Demekki Türk Ordusunun 128 taburu olacak. Üçer olduğu zaman 64 tabur zabitan kadrosunun daha teşkili lâzımdır. 64 tabura lâzım olan zabitan kadrosunu teşkil etmek için zabit miktarı; aşağı yukarı, bazı ufak tefek noksanı ile beraber 650 - 700 radesindedir. Bunu; bittabi biraz daha geniş tutar ve tam zabiti ihtiva eden bir tabur zabitan kadrosu halinde teşkil edecek olursak 800'e kadar da baliğ olabilir. Mesel; bir tabur kadrosunda iki, üç zabitin noksan olması, tabur kadrosunun noksan olmasından çok mühim farklarla ayrı olan bir şeydir. Birinde hata, binde birdir. Diğerinde hata, binde bindir. Halbuki, anladığıma, istihbaratıma göre bugün kadro harici çıkarıldığı Müdafaai Milliye Vekâletince beyan edilen 428 zabit varmış ve bunlar mahza kadro müsait olmadığı için çıkarılmış olacaklardır.

Halbuki bu efendiler; Mektebi Harbiyeden çıkmış, uzun müddet kıtaatta hizmet etmiş, son senelerin birbiri üzerine eklediği bir çok seferberliklerde ve bir çok cephelerde fedakârane, cansiperane memleketine göksünü siper etmiş, kale yapmış, mektepteki müktesebatı ilmiyesini harp meydanlarındaki tecrübelerle takviye etmiş ve tarsin etmişlerdir.

Binaenaleyh, güzide yer yüzü zabitanı adadına girmiş olan bu zabitana, «Haydi gidiniz; kadro harici oldunuz;» diyoruz, tekaüde sevk ediyoruz. Sebep, sordukları suale verebileceğimiz en münasip cevap; çünkü bugünkü teşkilâtımızda, kadro yoktur. Ey bunu bir zaruret dolayısıyle hüsnü telâkki etmiş olabilen bir binbaşı, bir yüzbaşı, bir mülâzımıevvel, bir mülâzımısâni; her ne olursa olsun çıkıp gidecek ve bittabi verdiğiniz tekaüd maaşı ile kendisini ve ailesini geçindireceğinden memleket dahilindeki hayatı içtimaiyemiz ve yekdiğerimize olan taavvün esasına müstenit teşkilâtı içtimaiyemiz pek noksan bulunduğundan, önüne gelen her hangi bir işi bir tek ekmek parası için yapmak mecburiyetinde bulunacak ve bittabi bunların içerisinde az çok izzeti nefse münafi ve bilhassa askerlik ve kumandanlık haleti ruhiyesine münafi işler yapmak ıztırarında kalan adamlar da bulunabilir ve nitekim böyle zatlar tahakkuk etmiştir, vardır. Bunlar bundan sonra üç, beş, on sene, yani ikinci bir seferberlik ilânına, muhtaç olduğumuz zamana kadar hariçte mesaliki muhtelifeye ve belki hidematı süfliyeye iştirak edecek ve izzeti nefisleri de kalmıyacaktır. Gerçi her adamda kendilerine mahsus bir izzeti nefis olduğunu itiraf ederim. Fakat bir kumandan, bir zabit izzeti nefsiyle, alelâde bir yerde çalışan bir adam izzeti nefsi, onuru, düşüncesi arasında fark vardır ve bunları biz umumi seferberlik zamanında görmüşüzdür.

Hatta ecnebi zabitanı içerisinde bile böyle bir çok mütekait birinci ve ikinci sınıf ihtiyat zabitleri vardır. Bu adamlar umumi hidematı ve hidematı âliyeden olan umumi işleri yapmışlardır. Hakikaten zeki adamlardır. Fakat ondan daha az iktidarı bulunan muvazzaf ve daima ordu içinde kalmış, daima kumandanlık sıfatını uhdesinde tanımış, daima kumanda etmek zarureti karşısında kalarak izzeti nefis perverde etmiş adamların yanında hiç kıymetsiz olarak görülmüştür. Binaenaleyh bir de bu zarar tahakkuk etmiş görülecektir. 3 - 5 sene mesleğine münafi ve mesleğinden uzak yaşamış, iş başından, tecrübe sahasından uzak yaşadıktan sonra alacağımız bu adamlarla kadro, yani tabur zabitanı kadrosu şüphesiz hiç bir kıymeti harbiyeyi haiz olmayan adamlardan olacaktır. Şu halde seferde de bu itibarla kıymetli ve müdafaai vatana ehil üçüncü bir tabur kadrosunu ve taburunu teşkile imkân olmayacaktır. Bunları düşünmeli ve takdir etmelidir. Ve binaenaleyh herhalde alaylarımızı kemafissabık hali hazırda da üç taburlu teşkilât halinde bırakmalıyız. Bunun için lâzım olan para bilhassa 240 bin lira gibi bir memleket emri müdafaayı âzimei mühimmine tahsis noktai nazarından hiç ehemmiyeti olmıyan cüzi bir paradır. Paşa Hazretleri, ben elimdeki mevcut zabitanla mevcut fırkaların ihtiva ettiği alaylara sokulması lâzım gelen üçüncü tabur zabitan kadrolarını dahi dolduracak zabitana malik değilim, buyurdular. Eğer bu söz lâyetgayyer ise, yani bunun içerisinde hiç şayanı istihdam zabit yoksa -ki 428 zabitin mevcut olduğunu bildiğimize göre- bu kadar zabitin kifayet ettiği miktarda yapılır ve illâ her fırkaya ancak ihtiyat bir tabur zabitan kadrosu korum, bu suretle idarei maslahat ederim.

Efendiler, müdafaai vatan meselesinde idarei maslahat olamaz. Paşa Hazretlerinin bu noktai nazarlarına katiyen iştirâk edemiyorum. Ya adamakıl-

lı her alayı, elimizdeki istihsali maliye ve zabitan mevcudumuzla mütenasip bir surette üçüncü tabur kadrolarına vücut vereceğiz veyahut hiç yapmayacağız. Yarım yamalak ordu kadrosu teşkil edilemez. Zira bundan evvel arz ve izah ettiğim esbap âni ve şamildir, mutlaktır. O esbap vârit ve mâkûl ise neticei tabiiyesi olarak her alayı, hazırda dahi üçer tabur üzerinden teşkil etmek zaruretini bize kabul ettirmelidir. Vârit değilse o başka meseledir. Bendenizce 428 zabitandan başka fazla olarak Türkiye'nin şayanı istihdam ve cidali milliye iştirak etmiş zabitanı da vardır. Bundan şahsen eminim ve bir çok zabit arkadaşlarım da bilirler ki bugün İstanbul'da kıymeti askeriyeye malik, emni kumandaya muktedir ve cidali milliye iştirâk etmiş 300 - 500 tane zabit vardır. Bu, 428 zabit ancak ve ancak kadroda yer bulunmadığı için Müdafaai Milliye Vekâleti tarafından kadro hariçi edilmiş, tekaüde sevk edilmiş zabitlerdir.

Binaenaleyh eğer biz cüzi bir miktarda teklif edilen bu parayı verebilirsek, ki kat'iyen vermek zarureti vardır. Paşa Hazretleri de ellerindeki bulunan zabitanla bu işi daha vâsi mikyasta görebilir. On sekiz fırkaya, birer tabur zabitan kadrosu teşkille kalmıyarak hiç değilse 64 alayın kırkına birer tabur ilâve edilsin, onun yanında yirmi üçü de - tasavvur buyurdukları gibi- idare edilebilir. Bunu tecviz etmiyorum; fakat maalemkî zabit yoktur diyor, bu kadarcık idareciliği kabul edebilirsiniz. Fakat hiç değilse 40 - 45 alayın üçüncü tabur teşkilâtı yapılmalıdır. Efendiler bu mütaalatımdan sonra, telhisen şunu da arzederim ki: bu şekilden gayrı herhangi bir şekil, Türkiye vatanı ve Türklerin muazzez ve mukaddes yurdunun pek muhterem ve hayatî olan şeref, namus ve istiklâlleri ve hakimiyetlerinin muhafazası için kudretli ve emin bir müdafaa teşkilâtı değildir. Her şeyden evvel vazifemiz; hayatımızı, istiklâlimizi, namusumuzu mükellef olan ve müdafaa edecek bulunan kudretli ve kuvvetli, emin bir müdafaa teşkilâtı esasını rica ediyorum.

Binaenaleyh teklif ediyorum ve Heyeti Celilenize çok istirhamkâr bir vaziyetle mütalaatımı kabul buyurunuz. Çok vazıh olarak yaptım ve bilhassa yarım asker, yarım sivil olarak yaptım. Bunu kabul buyurunuz. 240 bin lira para değildir. Bu parayı verelim ve yalnız bize her alayda mümkün değilse, asgari 45 alayda üçüncü tabur zabitan kadrosunu teşkil etmek esasını Paşa Hazretleri kursunlar. Kurdum, emin olunuz derlerse.

Bundan sonra bir cihetı daha söylemeyi lüzumlu addediyorum. Bu, bahsimize müteferri değildir. Rüştü Paşa Hazretleri tarafından buyurulduğu gibi; bazı sivil arkadaşlar veyahut bazı arkadaşlar, orduyu bir müstehlik gibi telakki ediyorlar veyahut böyle telakki edildiği zan ve zehabı orta yerdedir. Bunu hatta Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi muhteremi Fevzi Paşa Hazretleri bile işitmişler, müteessir bir vaziyette bulunuyorlar. Efendiler; hepimizin namına bu şayianın asıl ve esası olmadığını ve içimizde tek bir adamın yalnız ve münhasıran müstehlik bir kuvvet diye telakki eder bir ruh taşımadığından beyan ederim. Evet efendiler: ordu müstehliktir. Fakat her taraftan, sadece müstehlik olan bir mevcudiyet değildir. Memlekette bütün kuvvet ve kabiliyeti istihsaliyeyi tahtı emanetinde bulunduran, muhafaza eden, onu yaşatan müstehlik bir kuvvettir. Efendiler; ordu yoksa, ordunun kudreti muhafazakârisi mevcut değilse memleket yoktur, memleket içinde insanlar ve vatandaşlar yoktur.

Mesele gayet basittir. Bu sözü işitmiş ve müteezzi olmuş ve binaenaleyh hakikat zannetmiş arkadaşlarımız varsa, kumandanlarımız varsa kat'iyen müsterih olmalıdırlar. Böyle bir fikir ve kanaat hiç birimizin kafasında ve kalbinde yer bulamaz.

BİR SES — İlk defa burada işittik.

REİS — Efendim; celsei hafiye akdi yalnız kadro teşkilâtı içindir. Bu hususta takrirler verildi. Maliye Vekili Beyefendi de buna dair mütalâa beyan edeceklerdir.

MUSTAFA ABDÜLHALİK BEY (Maliye Vekili) (Kâhgırı) — Efendim; arkadaşların hemen eksersi ayrı, ayrı iki meseleden bahsettiler. Biri kadro meselesi, diğeri bütçe meselesidir.

Kadro meselesini bendeniz Muvazenei Maliye Encümeninde iken Muvazene Encümeni namına Müdafaai Milliye bütçesini tetkik etmiştim ve bu bütçe ile (45) gün meşgul oldum. Kadro esasen Erkânı Harbiyei Umumiyede tesbit ve tabedilerek gelmiştir. Muvazenei Maliye Encümeni tesbit etmemişti. Muvazenei Maliye Encümeninden bendeniz olduğum halde Müdafaai Milliye Encümeninde Erkânı Harbiyei Umumiye Vekili bulunan Başvekil Paşa Hazretleri, Müdafaai Milliye Vekili Paşa ve Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Sânisi Paşa Hazretleri ve diğer arkadaşlar orada bulunduğu halde kadro tesbit edilmiştir. Binaenaleyh kadro meselesi varsa o ayrı bir meseledir, eğer kadroda yer varsa - ki tabedilmiştir - Muvazenei Maliye Encümeni kat'iyen orduya

taalluk eden kadronun bir neferine, bir zabitine dokunmamıştır. Muvazenei Encümeninin yaptığı tenkihat vesaire geri kadrodadır. Yani Müdafaai Milliye binasında çalışanlar, ahzı askerlerde çalışanlar, menzilde çalışanlar üzerinde oynamıştır. Orduya katiyen dokunulmamıştır. Binaenaleyh bu kadro tesbit edilirken her halde daha ziyade mütehassıs eller tarafından tesbit edilmiş ve Heyeti Celilenize o suretle gelmiştir. Binaenaleyh kadro ile Muvazenei Maliye Encümeni oynamıştır, şöyle olmuş, böyle olmuştur, gibi şeyler katiyen varit değildir. (Tahdit edilmiştir sadası) Kadro daha teşrinisânide matbu olarak gelmiş ve bunu Erkânı Harbiyei Umumiye yapmıştır.

Bir alaya bir tabur ilâvesi meselesi 200 bin liralık bir meseledir deniyor. Bu ilâve 200 bin lira değil 1 500 000 lira ile kabildir. Bir tabur için arkadaşların beyan ettiği adette zabit kabul edildiği takdirde (900) zabit eder ki bunun için bir milyon lira lâzımdır. Sonra tabur karargâhı şu veya bu teşkilât dahi lâzımdır. Mesele iki suretle tasvir edildi. Biri bir tabur ilâvesi, diğeri açıkta bulunan zabitanın yerleştirilmesi, büsbütün ayrı bir meseledir. Eğer kadro yapmak istiyorsa, kadro o suretle tebdil edilebilir ve yapılabilir. Açıkta bulunan zabitanın yerleştirilmesi için kadro yapmak doğru değildir. 300 - 400 kişinin yerleştirilmesi bu ayrı bir meseledir. Geride bırakılan zabitanın miktarı öyle bir derecede bırakılmıştır ki ileride bir harp zuhurunda o gibi zabitan tamamiyle taburlara yetişebilsin. Eğer arkadaşlar arzu ederse bugün orduda hizmet eden zabitanın, bilfiil istihdam edilen yüzbaşı, binbaşı, mülâzım miktarını arzedince Muvazenei Maliye Encümeninin, Müdafaai Milliye Encümeninin burada ne kadar semih davranacağı tamamiyle anlaşılacaktır. Arzu ederseniz rakamları söyleyeyim. O zaman hiç bir kusur yapılmadığını tamamiyle takdir buyurursunuz. Kıtaatta bugün müstahdem olan binbaşıların adedi 587, geride müstahdem olan binbaşıların adedi 1 036, kıtaatta müstahdem olan yüzbaşıların adedi 1 705, geride kalan 1 329'dur. Bunlar bilhassa icabında gidip taburları teşkil etmek için bırakılmış zabitandır. Sonra açıkta bulunan zabitan ne olacaktır? Onun için Heyeti Celile bir kanun kabul etmiştir. 1340'tan itibaren açıkta kalan zabitan, bugün tesbit edilen maaşların nısfını alacaktır diye. Bugün tesbit edilen maaşın nısfı demek, zamdan evvel aldığı maaşa müsavi maaş demektir. Yani bir liva evvelce 106 lira alırken, bugün açığa çıkarılınca yine yüz bir lira alacak, başka türlü verilmiyecektir. Bu gibilere açıkta bulundukları zaman aynı maaşı vermek doğru değildir, zannederim. Biri bilfiil çalışıyor, yüz lira alıyor, diğeri rahat ediyor, yüz lira alıyor. Bu hiç bir vakit doğru değildir. Mevcut kanunu tebdil buyurursunuz, o zaman onlara da zammedersiniz. Başka bir mesele yoktur burada. Bu zabitan için kadro yapmak lâzım gelirse, o zaman yeniden yapmak lâzımdır. Kadroyu herhalde Erkânı Harbiyei Umumiye yapar, getirir, tabii kabul edersiniz. Fazla zam isteyenler o zaman düşünülür tabiî. Yoksa yalnız dört yüz kişiyi kayırmak, 20 tabur teşkil etmek doğru değildir. Bendenizin maruzatım, kadroya Muvazene Encümeninin hiç dokunmadığını ve kadroların esasen Erkânı Harbiyede tesbit edilerek geldiğini, açıkta kalan zabitan için kanunda sarahat olduğunu ve bunun için kanun haricinde muamele yapmak imkânı olmadığını ve her iki Encümen o zaman geride kalan zabitanın miktarını biraz geniş tutarak icabında onlardan istifade etmesini düşündüğünü ve bu suretle zabitanın miktarının tesbit edilmiş olduğunu arzdan ibarettir. Eğer ilk gelen kadroyu Encümen buraya getirmiş olsaydı, zannederim hepiniz şaşırırdınız. Gerek müşürlerin, gerek feriklerin kadroda gösterilen miktarı burada okunsaydı, hiç bir vakit kabili kabul değildi.

SAFFET BEY (İzmit) — Efendiler; mesele kadro meselesi. Kadroyu Muvazenei Maliye Encümeni şu şekle irca etmiş veyahut bu şekilde gelmiş değildir. Kadro her ne suretle gelirse gelsin. Bugün mevzuubahis olan bir mesele vardır. O da üçüncü taburların tekrar ihyası meselesidir. Bunu bizden evvel söz söyleyen arkadaşlar tamamiyle izah ettiler. Bendeniz de müsaade buyurursanız bir noktayı arzetmek isterim. O da seferberlik meselesidir. Biz, arkadaşlar seferberliğimizi ne kadar erken yaparsak, düşmanların istilâsını ve düşmanların yapacağı tecavüzleri daha ilerde ve daha evvel önlemiş, durdurmuş ve memleketin bir çok yerlerini düşman istilâsına terk etmemiş oluruz. Üçüncü taburların kadro halinde teşkil edilmemesi demek, seferberliğimizin gecikmesi demektir. Seferberliğimizin gecikmesi herhangi bir muharebe zuhurunda, bunu Trakya'da bulunan arkadaşlarımız bilirler. Şark cephesinde bulunan arkadaşlarımız bilirler, orduyu cem ve tahşid edinceye kadar, seferberliğin taahhürü yüzünden bir çok aksamı vatanın düşman istilâsına terk edilmesini intaç eder. Bunun neticei feciasını hepiniz takdir edersiniz. Binaenaleyh gerek talim ve terbiye noktai nazarından - ki izah buyurdular - gerek seferberlik ve memleketin müdafaası noktai nazarından bu üçüncü taburların teşkiline Heyeti Celile kanaat getirirse, mev-

zuubahis olan para zaten azdır, ordunun esası tamamen kurulmuş olur ve bu suretle bir muharebe esnasında, bir seferberlik esnasında hudusu kati olan bir çok karışıklıkların önü alınır. Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri buyuruyorlar ki; 240 bin lira ile belki teşkil ederim ve bu ihtiyacı temin ederim. Bunu kabul buyurduğunuz takdirde mesele halledilmiş olur.

REİS — Efendim; bidayetinde de arzetmiştim, kadro teşkilâtı mevzuubahis olamaz. Olsa olsa fasıllarından birisine bu maksatla bir tahsisat ilâvesi mevzuubahis olabilir. Vakıa Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri böyle bir tahsisatın ilâvesi muvafık olacağını hükümet namına beyan etmişler ise de, diğer taraftan Maliye Vekili Bey, bunun muvafık olamıyacağını dermeyan etmişlerdir. Bütçe meselesi olduğu için bittabi Maliye Vekilinin mütalaasını esas ittihaz edeceğiz. Diğer cihetten Encümenin de mütalaası lâzımdır. Encümenden soruyorum; böyle bir tahsisata muvafakat ediyorlar mı?

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Efendiler; Maliye Vekili Beyefendi şimdi izahat verdiler. İstedikleri teşkilât 200 - 250 lira ile olacak şeylerden değildir. 44 taburun yeniden teşkili lâzım gelirse bunun için bir milyona yakın fazla bir masraf lâzımdır. Hükümet bize ne verdi ise biz onun üzerine yaptık. Müdafaai Milliye bütçesi bir defa verildi. Tetkik edilirken geri alındı, hükümet tenzilât yaptı gönderdi. O tenzilâtın üzerine yapılmıştır. Devletin vaziyeti maliyesi nazarı dikkate alınarak Müdafaai Milliye Vekâleti için bazı erkam vazedilmişti. Muvazenei Maliye Encümeni bunu tezyid için imkân bulamıyor. Fakat Meclisi Âliniz muvazeneye de hâkimdir, her şeye hâkimdir. Bunlar böyle tezyid edilsin kararıyle 200 - 250 bin lira ile yapılamıyacağını da arzediyorum. Gösterilen hesaba nazaran bu meblağ da kifayet etmiyecektir. Karar Meclisi Âlinizindir.

REİS — Hülâsa Muvazenei Maliye Encümeni kabul etmiyor. Binaenaleyh meseleyi müzakereye esasen imkân kalmamıştır. Meselenin reye vazı için elli imzalı bir takrir lâzımdır.

Efendim celsei hafiyeden celsei aleniyeye geçilmesini teklif edeceğim. Yalnız faslı mahsustaki 1 800 000 lira hakkında başka sual sormak isteyen varsa onu müzakere edelim. Esas itibariyle faslı mahsusun celsei aleniyede müzakeresi caiz olmadığını söyledi. Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri. Esas itibariyle faslı mahsusa vazedilmiş olan 1 800 000 liranın şimdiden kabulünü reyi âlinize koyacağım. Kabul edenler lütfen el kaldırsın... Aksini reye koyacağım... Kabul etmiyenler el kaldırsın... Kabul olundu efendim.

Aleni celseye geçilmesini kabul edenler lütfen el kaldırsın... Aksini reye vazedeceğim, kabul etmiyenler el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

3 Nisan 1340 (1924)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	428
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	428
1. — Mahsubu Umumi Kanun lâyihasının ikinci ve dördüncü maddelerinin tadiline dair kanun lâyihası ve encümen mazbatası.	*428:431*

Cilt : 8

28 nci İnikat, 2 nci Celse

YİRMİ SEKİZİNCİ İNİKAT

3 Nisan 1340 Perşembe

İKİNCİ CELSE

REİS : Fethi Beyefendi

KÂTİPLER : Hakkı Bey (Van), Kâzım Vehbi Bey (Ergani)

REİS — Celsei hafiyeyi açıyorum. İstihsal buyurduğunuz karar mucibince şimdi Mahsubu Umumî Kanun lâyihasının ikinci ve dördüncü maddelerinin müzakeresi icra olunacaktır.

Evvelâ zaptı sabık hulâsasını okuyacağız.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

YİRMİ İKİNCİ İNİKAT

26 Mart 1340 Çarşamba

İKİNCİ CELSE

Fethi Beyefendinin tahtı riyasetlerinde inikat ederek; Müdafaai Milliye Vekâleti Bütçesi müzakere ve kabul olunduktan sonra alenî celseye geçildi.

Kâtip	Kâtip
Ergani	Van
Kâzım Vehbi	Hakkı

Reis
Fethi

REİS — Zaptı sabık hulâsasını kabul edenler... Etmiyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Mahsubu Umumi Kanun Lâyihasının ikinci ve dördüncü maddelerinin tadiline dair kanun lâyihası ve encümen mazbatası.

BAŞKAN — Kanunun ikinci maddesini okutuyorum.

Madde 2. — Türkiye'den ayrılan mahaller ahalisinden Türk tabası olmıyanlarla eczayı vatanın bir kısmını tefrike sâi olmuş olan siyasi zümre ve teşkilatlara mensup eşhasın hazinedeki matlupları işbu kanundan müstefit olamaz.

MUSA KÂZIM EFENDİ (Konya) — Efendim; maddede iki hüküm vardır. Birisi, Türkiye'den ayrılan mahaller ahalisinden Türk tabaası olmıyanların matlupalarının mahsupden istifade edememesi. Şu tabirle ayrılmış mahallerden Türk Tabiyetini muhafaza edenlerin alacağı anlaşılıyor. Türkiye'den ayrılmış ve tabiiyetini değiştirmiş olanların bu kanundaki mahsup muamelesinden istifade edememeleri tabiî bir şeydir.

İkinci bir hüküm daha var. Eczayı vatanın bir kısmını tefrike sai olmuş olan siyasî zümre ve teşkilâtlara mensup eşhasın hazinedeki matlupları işbu kanundan müstefit olamaz. Bendeniz bu fıkrayı tatbikatta çok mahzurlu görüyorum. Eczayı vatanın bir kısmını tefrike saî olmuş adamlar varsa bunlar kanunu cezanın faslı mahsusu mucibince tecziye edilir. Veyahut hiyaneti vataniye kanunu mucibince tecziye edilir ve bunların emvali kanunen haciz ve müsadere olunur. Olunmalıdır ve olunmuştur.

Yakında affı umumi kanununu ilân edeceğimize nazaran bu gibi zevat belki tahliye edilecektir. O hal-

de maliye memurlarına bu gibi salahiyetler vermek, şunun bunun emvalinde, tasarrufa mahsup muamelelerinde birtakım teşevvüşlere sebebiyet vermek ihtimali vardır. Sonra eczayı vatanın bir kısmını tefrike mi sây etmiş, hareketi tefrika mı masruftur. Veyahut tefrikten başka bir sahaya mı masruftur? Bunun tefrik ve temyizi ancak be ancak bir mahkemenin hükmüne mütevakkıftur. Yoksa idarî, Malî kavaninin tahtı tesirinde bu gibi muamelâtı hakkile tedvir etmeğe imkân yoktur.

Bu gibi malî kavaninde siyasî emellerin bulunması memlekette ademi emniyet tevlid edebilir. Bu gün, yarın, mesaili mevcuttur. Bu gibi mesail doğrudan doğruya eshabi matlube halkının bir surette verilmesine dairdir. Bu, ne kanunu cezadır, ne hıyaneti vataniye kanunudur. Ahkâmı cezaiye; malî ve cismanî; bir adamın cezası kanunla, mahkemede tebeyyün etmelidir. Kavanini maliyede bu gibi siyasî efkârın bulunmasını bendeniz çok mahzurlu görürüm. Çok büyük sui istimaller olabilir. Filanla, falan yere gittin, şöyle yaptın, böyle kalktın, polisin afeyhinde, şöyle bir tahkikatı vardı.

Şimdiye kadar hiç bir şey yok iken mahsup muamelesi kanunu başladığı gün bir de polis tahkikatı yapar. Evvelden hiç bir şey yokken muamele başladığı gün bu adam nasıl adam; kanaati vicdaniyesi nedir, kanaati siyasiyesi nedir, kime selâm verdi. Ayıptır bu. Bu maddeyi çok rica ederim tayyedelim. Muhtacı ceza adamlar varsa açık ve sarih olarak kaydedelim. Bunun hariçinde tefsirat ve tevilata müteharrmil ahvale meydan vermiyelim.

Herhangi bir muhasebecinin hatalarından mütevellit mesuliyet bu kanunu vazedenlerin omuzuna olacaktır. O hatalardan mütevellit mesuliyeti vicdaniyeler bizim vicdanlarımız üzerinde tekâsüf edecektir. Çok rica ederim bunun tayyi çok münasip olur. Fıkrai ulayı kabul ediyorum. Fıkrai sâniyenin tayyını teklif ediyorum.

HASAN FEHMİ BEY (Gümüşhane) — Efendim maddenin şekli takririni görünce hakikaten Musa Kâzım Efendi Hazretlerinin verdikleri hüküm ve çıkardıkları manadan başka bir mana çıkarmamak lâzım gelir. Arkadaşlar, hafi celseye sebep olan, saik olan cihetı arzedeyim.

Maddeden maksat tehcir ve tegayyüp eden Rumların ve Ermenilerin tekalifi milliye ve harbiye mazbatalarını mahsup etmemektir. Çünkü gerek harbi umumiye, gerek istiklâl harbine yine şarki Anadolu'nun harabisine nasıl Ermeniler sebebiyet verdi ise Garbi Anadolu'nun harabisine ve İstiklâl harbinin bu kadar çetin ve bu kadar memleketi yıkıcı bir hal almasına da Rumlar sebebiyet verdi. Binaenaleyh bu kanunla biz o muharebelerin bıraktığı tesiri maliyi kasdediyoruz. Binaenaleyh Rumları, Ermenileri bu tekalifi milliye mazbatalarının bedellerinden müstefit etmemek için bir çare düşünüldü. Fakat bunu açık olarak Rum ve Ermeni diyemezdik. Muhtelif şekiller ve formüller yazıldı. Muhtelif şekiller üzerinde tetkikat yapıldı. Nihayet en az mahzurlu veyahut mahzursuz bu şekli bulduk. Derhatır buyurursunuz ki vaktiyle bir emvali metruke kanunu yapıldı. Firar edenlerin emvalini Hükümet tasfiye eder deniliyordu. Size sorarım arkadaşlar; bahusus Musa Kâzım Efendiye sorarım. Tek bir müslüman emvalini hangi Hükümet, hangi memur tasfiye etti. Maksat; siyasi zümre altında bu iki unsuru saklamaktır. Bittabi yine firar ve tagayyüp eden eşhasdan maksat ne ise onların emvali metrukeleri denildi. Onların emlâki tasfiyeye tabi idi. Hatta o kanun yapıldıktan sonra eski hafi celselerin zabıtlarında muharrerdir. Meclisi âli o zamanın Maliye Vekiline demiştir ki «mahrem bir tebligat ile bu maddei kanuniyenin müslümanlardan firar ve tagayyüp edenlere şamil olmadığını temin edecek misin?» «Evet» dedi. Bu teminatı alıp zapta geçirdikten sonra o maddeyi cihana karşı umumi olarak çıkarmıştır. Bu madde de dahi yapılacak budur. Binaenaleyh; şimdi İstanbul'da bilhassa harbi umuminin tekâlifi harbiyesinin iki sülsü, zannederim ki, Rum ve Ermenilere aittir. Harbi Umumiden evvel, harbi umuminin ilk senelerinde islamlar daha ticarete atılmış değillerdi. Pek mahdut İslam mağazaları vardı. Bazı büyük şehirlerde bir kaç mağaza vardı, Binaenaleyh tekalifi harbiyenin büyük bir kısmı onlardan alındı ve bu mazbatalar onların elindedir. Şimdi biz burada doğrudan doğruya Rumları müstefit ettirmek istersek gayet azim milyonlarla karşılaşacağız. Halbuki Rumların İstanbul'da kalanlarının bir kısmı mübadeleye tabidir, bir kısmı mübadeleye gayri tabi, Ermenilerden memleket dahilinde bulunanlar vardır, Yalnız Ankara'nın içerisinde, bu gün bendenizin tahminime göre, gayri müslimlerin elinde herhalde dört, beş yüz bin liradan aşağı değildir. Bunların bugüne kadar ne bir tanesi verilmiştir ve ne de mahsup edilmiştir. Şimdi eğer bu maddeyi tayyedersek onlar da tüccardan Mehmet Efendi, Ahmet Efendi gibi bu haktan istifade etmesi lâzımdır.

ZEKİ BEY (Gümüşhane) — İnşallah başkalarının eline geçmez.

HASAN FEHMİ BEY (Devamla) — Kimin namına mukayyet ise başkası da alsa mazbata Kostinindir, Serkisindir.

ZEKİ BEY — Allah razı olsun.

HASAN FEHMİ BEY (Devamla) — Binaenaleyh bendenizce bu maddeyi kabul edelim. Yalnız Maliye Vekili Bey, evvelcede arz ettiğim gibi, yine emvali metrukede olduğu gibi. Maliye Vekili Bey Defterdarlara emir verir ve der ki, maddeden maksat budur. Yalnız Rum ve Ermenilere aittir. Diyeceksiniz ki tetkikat yapıyoruz, tahkikat yapıyoruz. İlla müddeti kanuniyeyi geçiştirmiş olacaksınız. Yoksa müslümanlardan şu veya bu siyasi zümreye mensup imiş veyahut şu teşkilâta tabi imiş, binaenaleyh matlupları için bu kanundan müstefit olamazlar fikri encümende yoktur ve bu maksatla yazılmamıştır ve bu maddeyi encümende tespit ederken Heyeti Celilenize arz ettiğim noktayı Maliye Vekili Bey ile de görüştük. Mahrem tebligat yapacağını vadettikten sonra bu maddeyi kabul ettik. Mamafih Heyeti Celileniz arzu ederse tayyederiz. (Hayır sesleri.)

ZEKİ BEY (Gümüşhane) — Yahudiler ne olacak? Memleketi sülük gibi emen yahudilerdir.

EYÜP SABRİ BEY (Konya) — Bu madde yalnız Rum ve Ermenilere mi şâmildir, yoksa Kudüs memaliki Osmaniyeden tefrik ile bir Hükümeti Museviye teşkil etmek isteyen Musevilere ve Araplara da hepsine de şamil midir? Burada tespit edilmek lâzımdır.

HASAN FEHMİ BEY (Devamla) — Efendim bir kere Araplar zaten arazii münfekkedendir. Bu kanunun diğer maddelerinde halledilmiştir. Diğer maddeler bunların vaziyetini tespit etmiştir. Şunu arz edeyim ki maddeyi yazarken biz Rum ve Ermenileri düşündük. Çünkü dedik ki harbi umumide Anadolu'nun sebebi felâketi nasıl Ermeniler oldu ise, İstiklâl muharebesinde de sebebi nikbeti Rumlar olmuştur. Binaenaleyh bu iki unsurun bu muharebeler neticesinde bırakmış olduğu tesiri maliden müstefit olması lâzım gelmez. Buna kendimizde bir hak gördük. Fakat Yahudileri de bunların dairei şümulünde görmek lâzım gelirmiş. Bunu hükümetin takdirine terk ediyorum.

MUSA KÂZIM EFENDİ (Konya) — Zaten benim de maksadım bu idi. Bu maksadın tavzihini istiyordum. Encümenle birleşiyoruz. Ancak tabir umumi olduğu için müslümanlara da teşmil edilmek ihtimali vardır. Maliye Vekili Beyefendi mademki bunu vait buyuruyorlar. Adliye Vekili Bey de haberdar edilsin. Teklifimden vaz geçiyorum.

REFİK BEY (Konya) — Hasan Fehmi Beyin izahatından sonra söylenecek söz kalmamıştır. Bunun hafi celsede görüşülmesini temenni eden bendenizdim. Maksat hâsıl olmuştur. Mukaddesatımızı mahvetmek için Zito Venizelos diye bağıran Kiryako, Petro'ya Beşiktaşın çocuğuna ordular teşkil eden heriflere milletin verecek bir parası yoktur. Hasan Fehmi Bey noktai nazarlarını izah ettiler. Maddenin bu suretle kalması muvafıktır. Buna Mişon da dahil olmalıdır.

HACİM MUHİDDİN BEY (Giresun) — Efendim Encümen Reisi Hasan Fehmi Beyin izahatı çok güzeldir. Yalnız İzmir'i teşrif eden zevat görmüşlerdir ki daha mühim bir unsur vardır. (Mişon sesleri.) Ve bu unsur işgal zamanında Yunanlılarla beraber bulunmuştur ve Türk unsuruna Yunanlılardan daha ziyade zarar ika etmişlerdir. İzmir istirdat edilmiştir. Rumlar yine mevkii hâkimiyete geçmişlerdir. Bugün İzmir ve havalisinin ve hatta İstanbulun iktisat damarlarını emiriyorlar ve en mühim mevkilere geçiyorlar. Maliye Vekili Bey bu noktaları bu kürsüde tespit etmelidir, bu kürsüde söz vermelidir. (Kimler onlar sesleri.) Yahudiler.

ZEKİ BEY (Gümüşhane) — Hacim Muhiddin Bey söylediler. Maliye Vekili Bey söylesinler. Yahudiler bunda dahil midir? Cevap istiyorum. Yahudiler dahil midir, değil midir?

ALİ SAİP BEY (Kozan) — Diyorlar ki memleketi terk edenlerin emvali müsadere edilecektir. İstanbula boyuna kaçak Ermeniler geliyor. Bunlar hakkında da bu kanun tatbik edilecek mi?

MUSTAFA ABDÜLHALİK BEY (Maliye Vekili) (Kângırı) — Efendim bu madde emvali metruke kanununun kimlere tatbik ediliyorsa onlara tatbik edilecektir.

ZEKİ BEY (Gümüşhane) — Yahudilere de şamil olmalıdır.

NEŞET BEY (Aksaray) — Yahudiler hakkında emvali metruke kanununu tatbik etmiyorsunuz.

MUSTAFA ABDÜLHALİK BEY (Devamla) — Efendim müsaade buyurunuz, bir meselei hukukiyedir. Heyeti Celileniz takdir eder.

ALİ SAİP BEY (Kozan) — Müsaade buyurunuz efendim, bu adamlar evvelce kaçmışlar, şimdi nasıl geliyorlar? Bunlar hakkında ne muamele yapıyorsunuz?

MUSTAFA ABDÜLHALİK BEY (Devamla) — Malları hakkında emvali metrukeden midir, değil midir diye bir tefsiri kanuni vardır. Onu tetkik buyursunuz. Biz emvali metrukeden sayıyoruz. Bize mensup

olmayanlara mümkün olduğu kadar müşkilât göstereceğiz.

AHMET SÜREYYA BEY (Karesi) — Maliye Vekili Beyefendi Hazretleri mevzuu müzakere üçüncü maddenin tahririndeki mefhumundan anlaşılan mananın bu maddeye şaz ve şamil olan mahalli tatbiki ni ve sureti tatbikini bir dakika evvel Muvazenei Maliye Encümeni Reisi Beyefendinin söylediklerini anlıyorlar ve böyle mi tatbik edeceklerdir?

MUSTAFA ABDÜLHALİK BEY (Devamla) — Evet.

AHMET SÜREYYA BEY (Karesi) — Evet mi? Mesele bitmiştir. Öyle ise efendim.

ALİ SAİP BEY (Kozan) — Reis Beyefendi: mademki celse hafidir. Ben bunu Dahiliye Vekilinden soruyorum. Ermeniler tekrar gelip mallarına sahip olmak istiyorlar. Binaenaleyh istirham ediyorum, müsaade ediniz, mademki hafi celsedir. Dahiliye Vekili Bey gelsin bize bu mesele hakkında lâzım gelen izahatı versinler. Herhalde bu mesele taayyün etsin.

REFİK BEY (Konya) — Kapı açılmıştır. Bundan sonra geleceklerdir.

REİS — Efendim; Karahisar Mebusu İzzet Ulvi Bey bu maddenin Yahudilere de teşmilini arz ederim diyor. Bu, ayrıca bir tekliftir, maddeye dercolunacak mıdır?

(Konya Mebusu Eyüp Sabri Beyin takriri okundu.)

REİS — Yani bunu maddeye koymağa imkân var mı?

İZZET ULVİ BEY (Karahisarısahip) — Hayır, hacet yok, reye konsun ve hükümete tebliğ edilsin. Madde Yahudilere de şamil mi, değil mi diye Heyeti Celile karar versin.

HACİM MUHİDDİN BEY (Giresun) — Usul hakkında söyleyeceğim.

Efendim Maliye Vekili Beyefendi burada izah ettiler. Göstereceğini vait buyurdular. Binaenaleyh Heyeti Celile için bu ifade kâfidir, zannederim.

REİS — İfadatını kâfi görür müsünüz?

İZZET ULVİ BEY (Karahisar(sahip) — Kâfi görürüm.

REİS — Efendim ikinci maddeyi aynen reyi âlinize koyuyorum. İkinci maddenin tayyı hakkında takrir var, zannederim Musa Kâzım Efendi geri alıyorsunuz. (Geri aldı sesleri.) İkinci maddeyi aynen reyi âlinize vazediyorum. Kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın... Aksini reye koyuyorum. Kabul etmeyenler lütfen ellerini kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Üçüncü maddeyi okuyacağız.

REŞAT BEY (Saruhan) — Üçüncü madde zaten kabul edilmiştir.

Madde 4. — Bu kanun mucibince yapılacak mahsup muamelesinde deyin ile matlubun aynı şahsa aidiyeti aranmaz. Yalnız hazineye karşı dayin ve medyun vaziyetinde bulunanların hududu milli dahilinde mütemekkin olmaları şarttır.

REİS — Söz isteyen var mı?

REŞAT BEY (Saruhan) — Reis Beyefendi; bendeniz Maliye Vekili Beyefendiden soruyorum. Acaba bu kanun bu hakikatı hakkiyle tatbik edemeyecek olan fukarayı halk (Nerede fukarayı halk sesleri, devam sesleri.) Birtakım mazbataları, birtakım muhtekirlerin eline geçmemek için ne gibi bir tedabir ittihaz edecekler? Vuruculuğa, kırıcılığa mahal kalmamak için ne düşünüyorlar?

MUSTAFA ABDÜLHALİK BEY (Maliye Vekili) (Kângırı) — Yapacağımız talimatta düşüneceğiz. Yapacağımız talimatta buna meydan vermemek için elimizden geleni yapacağız.

REİS — Başka söz isteyen var mı?.. Dördüncü maddeyi aynen reyi âlinize vazediyorum. Kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın... Aksini reye koyuyorum. Kabul etmeyenler lütfen ellerini kaldırsın... Kabul edilmiştir.

O halde aleni celseye geçilmesini reyi âlinize koyacağım. Aleni celseye geçilmesini kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın... Aksini reye koyuyorum. Kabul etmeyenler lütfen ellerini kaldırsın... Aleni celseye geçilmesi takarrür etti.

Dahiliye Vekâletine taalluk eden sual ve istizah vesair bilcümle istizahı herhangi bir zamanda her mebus yapabilir. Şimdi Mahsubu umumi kanunun müzakeresine geçiyoruz.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

16 Nisan 1340 (1924)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	434
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	434
1. — Lozan Muahedenamesi mucibince ilân olunacak affı umumiden hariç tutulacak 150 kişilik liste üzerinde müzakerat.	*434:454*

Cilt : 8/1

39 ncu İnikat, 2 nci Celse

OTUZ DOKUZUNCU İNİKAT

16 Nisan 1340 Çarşamba

İKİNCİ CELSE

REİS : Fethi Beyefendi

KÂTİPLER : Avni Bey (Yozgat), Ragıp Bey (Kütahya)

REİS — Celseyi açıyorum.

Hafi celse akti hakkında Dahiliye Vekili Ferid Beyefendi söz istediler. Buyurun eefndim.

FERİD BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — Efendim malumu âliniz affı umumi beyannamesine 150 kiişlik bir liste ilâve edilecektir. Bu liste hakkında maruzatta bulunmak için, arzu buyurursanız, celsei hafiyede müzakere edelim, eğer arzu buyurmazsanız celsei aleniyede müzakere devam ederiz.

ZİYAEDDİN BEY (Erzurum) — Aleni olsun efendim, yarın gazeteler yazar.

ZEKİ BEY (Gümüşhane) — Yarın gazetelerde okurlar.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — Fakat bazı şeyler varki hafi celsede mevzubahis olması lâzım gelir. Mütebakisini de aleni celsede yaparsak zararı yok.

REİS — Efendim, 150 kişilik liste hakkında hafi celsede malumat ita edileceği lüzumunu Dahiliye Vekili Bey teklif ediyorlar. Bu maksatla hafi celse akdini kabul edenler lütfen el kaldırsın... Aksini reye koyuyorum, hafi celse akdini kabul etmeyenler el kaldırsın... Hafi celse akdi kabul edilmiştir.

Şimdi zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1 . — ZAPTI SABIK HULÂSASI

YİRMİ SEKİZİNCİ İNİKAT

3 Nisan 1340 Perşembe

İKİNCİ CELSE

Fethi Beyefendinin Tahtı Riyasetlerinde inikat ederek; Mahsubu Umumi Kanun Lâyihasının ikinci ve dördüncü maddelerinin müzakeresi itmam olunduktan sonra celsei hafiyeye son verildi.

Kâtip	Kâtip
Zonguldak	Bozok
Ragıp	Avni

Reis
Fethi

REİS — Zaptı sabık hakkında mütalaa var mı? Reylerinize arz ediyorum; kabul edenler... Etmeyenler.. Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Lozan Muahedenamesi mucibince ilân olunacak affı umumiden hariç tutulacak 150 kişilik liste üzerine müzakerat.

REİS — Mevzu üzerine söz Dahiliye Vekili Ferit Beyefendinin. Buyurun efendim.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — Efendim, malumu âliniz olduğu üzere bu 150 kişilik liste affı umumi beyannamesinin merbut bir zeylidir. Affı umumi Lozan muahedesi icabıdır. Müddeti muayyene zarfında tekmil cerami, gerek Türk tebaası, ge-

rek ecnebi tebeası için bütün cerainı af mahiyetindedir. Yalnız heyeti murahhasamızın ısrarı üzerine 150 kişilik bir listenin atfan istisnası hakkında ve muahedatın tasdikini müteakip teatisi esnasında bu 150 kişilik defterin de Paris hazinei evrakını tevdii tekarrür etmiştir. Şimdi bu 150'lik defterin tanzimi meselesi var. Kim girsin? Tabii Lozan Konferansında 150 kişilik bir liste tanzimi takerrür ettiği günden itibaren efkârı umumiye bununla meşgul olduğu gibi, Dahiliye Vekâleti, Emniyeti Umumiye Müdüriyeti de bunun tertibiyle meşgul olmuştur. Bu tertip neticesinde muhtelif memleketlerden talep edilen gerek umumi hayatta şahsiyeti maruf olduğu cihetle tebarüz eden adamların isimleri emniyeti umumiyece toplanmış, maalesef bunun miktarı 150'yi çok tecavüz etmiş. Maalesef memleketimizin hayatı siyasiyesi noktai nazarından çok tecavüz etmiş, takriben 600 kişiye baliğ olmuştur. Daha araştırırsak -kenarda, köşede- Heyeti Celilenizce vaki olacak isimleri toplarsak belki bu miktarı kat kat tecavüz edecektir. Fakat tabiidir ki bu hususta hayatı umumiyede icrayı tesir edebilecek adamlar yalnız cemedilmek suretiyle altı yüzü tecavüz etmiştir. Emniyeti umumiye mademki ahden 150 kişi olacak, tutmuş bunların içerisinden -meşhur mesele olduğu veçhile- şuna değmiş buna değmemiş diyerek bir defter çıkarıyor. Bu da üç yüze baliğ oluyor. Yani çıkarmanın ihtimali olmayan birtakım edani bu üç yüzün içine girdi. Bunu yüz elliye kalbetmek için ne yapmalı? Asıl müşkilât buradan doğdu. Nasıl tasfiye etmeli? Yani efendim; bunun için Heyeti Vekilede müteaddit müzakereler cereyan etti. Mademki ahden mutlak bu (150) olacak -151 olmayacak- Ne yapmalı? Binaenaleyh meseleyi sunuf cihetiyle, ve ika edilen cinayet cihetiyle bir tasnif sırasına koyalım, ciheti terviç edildi, kabul edildi.

Sonra bunun içinde evvelâ bilfarz; Vahidettin vardır. Sonra bunu çıkardık. Çünkü hanedan kanunu dolayısiyle çıkmış olduğundan dolayı buna hacet kalmadı. Fakat bunun tevabii var, ser yaverleri, bilmem negibi. Vahidettin'in bütün icraatına yakından iştirak etmiş ve imali nüfuz etmiş beş altı kişi. Sonra efendiler; bir kaç kabine var ki; bunlar memleketin hayatına suikast etmiş, meselâ; Sevr muahedesini imzalamış olan kabine. Sonra diğer bir kabine geliyor. O da Kuvayi inzibatiyeyi teşkil eden kabine, sonra kumandanlar. Tabii belli başlıları, ta küçük şüphelilere gitmenin ihtimâli yoktur. Sonra bilfarz Çerkez Etem ve avenesi ve sonra efendiler, memleketimizin en müşkil devrinde memleketimizi parçalamak arzusu ile ve Türklerin dünyada en zalim, en hain ,en âdi bir millet olduğunu ve bilâkis Yunanlıların en medeni, en isani, en ulvi mefkûrelerle hareket ettiğini ve Türkleri Türkiye'den kovmak isteyen zaten Türkiye'de Türk olmadığını iddia eden ve İzmir'de inikad eden bir çerkez kongresi görürüz. Bunların mürettipleri ve memleketlerden ele başı olarak giden murahhasları. bunu müteakip harekâtı milliye esnasında düşman ile teşriki mesai ederek son dakikaya kadar ve muahedenin zamanı akdinde muvaffakiyetimizi işkâl etmek üzere çıkan çetelerin rüesası. Nihayet bugün elân mahallerini tafsile şey etmiyorum. Tabii Heyeti Celilenizde bizim ne gibi yerlerde takibatta bulunduğumuzu bendenizden sormazsınız. Hududumuzun haricinde, muhtelif noktalarda, muhtelif isimlerle hilâfet komitesi, Anadolu komiteleri, ihtilâl komiteleri suretinde teşekkül etmiş birtakım nüveleri, birtakım teşekkülâtı ihtilâliyeyi idare eden adamlar. Bunların hiç olmazsa bunun içerisinde bulunması. Sonra ilâve edeyim. Memleketin en buhranlı devirlerinde düşmanla teşriki mesai ederek memleketin muzafferiyetini, muvaffakiyetini akamete uğratan. uğratmak isteyen birtakım deni matbuat adamları ve ilaahir bir nevi böyle sunufa taksim ile bir defter tanzim edilmiştir.

Heyeti Celilenize tekrar bir şey daha arz edeyim; bunların hepsini biz bu 150'lik liste sokmak için uğraşıyoruz. Nasıl yapalım dedik. Bir miktarını haber aldık. Meselâ bir takımları Yunanistan dahiline firar etmişler, gitmişler, Yunanista'nın hizmeti askeriyesine girmişlerdir. Onları tabiiyet kanununa tevfikan -diğer bir kararname ile -ki bu sabah Heyeti Vekile imzalamıştır. Onların tabiiyet kanununa tevfikan tabiiyetten iskat ettik. Yani defteri hafifletmek için, şimdi bu suretle ayıra ayıra nihayet bir miktara indirdik ve bu sabahki içtimaımızda kati olmak üzere 150 isim tespit ettik. Fakat bazı tadilât yapıldığı için şimdi temyiz edilmektedir. Bunların içerisinde meselâ bazısı var, polis müdürü Hasan Tahsin, şimdi bunu düşündük. Acaba Arnavuttur, bizim tebaamız değildir diyerek, her dakika şey edebilir miyiz? Fakat günün birinde İstanbul'dan kaydını çıkaracak olursa o kayda istinaden Türklüğünü ispat etmek suretiyle gelmesi ihtimali vardır. Bu noktai nazardan emniyeti umumiyenin...

İHSAN BEY (Cebelibereket) — Kalkandelenlidir, efendim.

FERİT BEY (Devamla) — Meselâ İsmail Gömülcüne bugün hududu devletin haricinde kalan bir yer-

de tevellüt etmiştir. Fakat ya İstanbul'da bir kaydı çıkarsa ve Türk olduğunu isbat ederse, Mebusluğu dolayısiyle Türk tabiiyetini gösterirse ne yaparız? Binaenaleyh bu nukatı nazardan sonra Arnavutlarla vaki muahedemiz icabı onların bir de hakkı hıyarı vardır. Bir sene müddetle Türk tabiiyetini kabul edebilirler. Binaenaleyh defterin içerisinde cüzi tadilâtla bu sabah tespit ettik. Fakat bu henüz temyiz edilmekte olduğu için Heyeti Celilenize arz edemedim.

ALİ ŞUURİ BEY (Karesi) — Görmek isteriz.

FERİT BEY (Devamla) — Fakat şimdi söyledim, getirtiyorum. Şimdi Heyeti Celilenize arz ederim. Bir yüz ellilik defter var, bir de üç yüzlük defter var, bir de tabiiyetten iskat ettiklerimize ait defterler vardır, bir de 600'lük defterimiz vardır. (Handeler.) Efendim bu cetveller ceman yekûn altı yüzdür. Fakat bu altı yüzü biz ancak 150 kişilik listenin içerisine sokmak mecburiyetindeyiz.

HÜSEYİN HÜSNÜ EFENDİ (İsparta) — Aman Gospodin'in çuvalı gibi olmasın ha.

FERİT BEY (Devamla) — Şimdi efendiler; bunu ya Heyeti Celileniz karşısında okuyalım, yahut Heyeti Celileniz bir komisyon tertip buyurunuz, (Hayır sesleri.) Bu suretle hal buyurunuz. Bendenize iki dakika müsaade buyurunuz. Çünkü sabahki tadilâtı Emniyeti Umumiye yapıyor. Onu Heyeti Celilenize şimdi takdim ederim. İki dakika müsaade buyurunuz.

REİS — O halde efendim üçüncü maddenin müzakeresine geçiyoruz.

İHSAN BEY (Cebelibereket) — Muhterem arkadaşlar, son harekâtı milliye münasebetiyle ihanetleri tahakkuk edenlerin vatan hududu haricine çıkarılması mevzubahis olduğu zaman bittabi bunların adedi 500 de, 600 de, 1 000 de kalacak kadar değildir. Çoktur. Bendenizce mademki Lozan'da aktedilen itilâfta veya kararda 150 kişilik bir muhtıra olarak kabul ettirilmiş, eğer bunların içerisinde hem ihanetleri tahakkuk eden ve hem de istikbâlde daima kendilerinden ihanet beklenen adamlardan müteşekkil bir defter yapmak lâzımdır. 150 kişilik bir cetvel tertip etmek lâzımdır. Biz vatan haricine atarken daha ziyade intikâm hissiyle mütehassis değiliz. Eğer fenalık yapanların hepsini hudut haricine atmak lâzım gelirse, hepimiz isimleri söyleyelim. Üç bini, dört bini bulur. Mademki 150 kişi kadar adam çıkaracağız, bu 150 kişinin çıkarılmasında, istikbâlde kendilerinden daha ziyade fenalık gelebileeck olanları ayırmak lâzımdır. Bendeniz şunu arz edeyim ki tahkikat yaptım. Meselâ bir tanesini biliyorum ki; o deftere girmemiştir. O da Üsküdar mutasarrıfı Ziver. Şimdi Beyefendiler; Üsküdar mutasarrıfı Ziver (lânet sesleri.) Kendisinde hayata sahip oldukça, yani dünyanın havayı nesimini teneffüs ettikçe mutlâka Türkiye'nin, mutlaka Cumhuriyetin, mutlaka harekâtı milliyenin biâman düşmanıdır. Bu Üsküdar mutasarrıfı imiş te, kabineye dahil değildir de, filân bilmem neye dahil değildir derseniz hainleri bırakırız. Bunu listeden çıkarırız derseniz büyük hata etmiş olursunuz.

TUNALI HİLMİ BEY (Zonguldak) — O bitmiştir İhsan Bey, çürüktür, o çürüktür.

İHSAN BEY (Devamla) — Hayır efendim bitmemiştir. Tahkikat yapınız, eğer Üsküdar mutasarrıfı Ziver'in Türkiyede durması için ufak bir zan hasıl olursa, kalsın. Muahharen Bursa valisi olan Ziver'dir. Onun için Dahiliye Vekili muhtereminden çok rica ediyoruz. Ne olursa olsun bu 150 kişilik listeye bu da girsin, Üsküdar mutasarrıfı Ziver de girsin.

MAZHAR BEY (Aydın — Arkadaşlar; bu listelerin tetkikine böyle eşhastan bahsederek, hepimiz münakaşaya iştirâk edecek olursak gayet fena bir neticeye vasıl oluruz. Listeye geçirilmiş olan esami aylardan beri hükümet tarafından muhtelif nıkatı nazardan, belki bir seneden beri tetkik edilmiş nihayet bu neticeye vasıl olunmuştur. Bunların bir kısmı bizim mefkûremiz noktai nazarından bütün dünyaya göstermek istediğimiz şeylerdir ki; bütün dünyaya mefkûre mücadele i yapmışızdır. Filan Versay Konferansında falan vesaireyi imza ettiğinden dolayı dünyaya ilân etmek istemişizdir ki; bunları bütün dünyanın nefretine maruz bırakıyoruz. İhtimalki bu adamların bazıları bizim için atiyen o kadar muzır olacak kadar adamlar değildir. Fakat bu, mefkûre noktai nazarından isimlerinin konulması lüzumu görülmüştür. Bir kısmı vardır ki tamamen Türk milleti ve Türklük aleyhinde hareketle bulunmuştur. Şahıslarının belki o kadar kıymeti yoktur. Nihayet çerkez Ahmed, filân bilmem ne. Fakat memleketin içerisinde âtiyen şuriş ikaına kadir olacak vaziyette bulunan adamlar gibidir. Bunlar nihayet teşebbüs ettikleri hareket notai nazarından mühim görülmüştür ve bütün dünyayı medeniyete ilân edilmek lâzımdır ve onun için gönderilmiştir. Bu vadide filân yerde şöyle, böyle fenalık yapmış, kaymakamlıkta şöyle etmiş diye böyle adamları toplayacak olursanız yekûnları binlere baliğ olur. Çok binleri bulmak ihtimali vardır. Binaenaleyh bunları teklif ederken filân arkadaş, falan arkadaş kendi mıntakai intihabiyesinde bildiği adamı, cidden fenalığına şahit

olduğu adamları teklif etmek hissine mutadır, mutîdir. Fakat, filân arkadaşta ötekini teklif eder. Bunların adedi belki yüzlere baliğ olur, değiştirilmesi icabedenlerin yekûnu. Halbuki o cedvelin içerisinde çıkacak olanlarla, girecek olanları, tekrar tespit edebilmek bütün heyetçe kabil midir? Bunu muvazene etmek kabil midir? Kıyas etmek kabil midir? Herhalde muhtelif noktai nazardan gayet fena neticeye vasıl olabiliriz.

Bir noktai nazardan daha Heyeti Vekilenin listesine dokunmamak lâzımdır ki; icra mesuliyeti, tamamen bu listeyi hazırlayan hükümetin bu listenin mesuliyetini de tamamen kendilerinin üzerinde bırakmak daha doğrudur. (Doğru sesleri) Biz bugün için onun koyduğu kimsenin yerine başkasını koruz. Yarın o adamlar gelir, memlekette fena bir şey olur. Bunun manevi noktai nazardan mesuliyetini üzerimize almış oluruz. Mesuliyet noktai nazarından bu, doğru değildir. Binaenaleyh bunun üzerinde uzun uzadıya münakaşa etmek doğru değildir. Heyeti Vekilenin yapdığı listeyi olduğu gibi kabul edelim.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — Efendim İhsan Beyefendinin arzusuna bendeniz de iştirak etmek isterim. Ziver Bey namında birisi vardır, ki âdi ve alçak bir adamdır. Hiç şüphe yoktur, o altıyüz veya üçyüzlük defterin içindedir. Yani yüz elliye çıkacak bir adam gözükmemiştir. Şimdi başka birini çıkartırız, onun yerine Ziver Beyi koruz. Hiç bir mani yok. Yalnız Beyefendiler; Heyeti Vekile verdiği kararda şunu düşündü. Dedi ki, bir adam şöyle bir şenaat irtikâp etmiş, diğer bir adam, o da irtikâp etmiş. Fakat berikinin bugün aynı kudrette, aynı kuvvette tekrar olarak aynı şenaatı yapabilmesi, imkân ve ihtimâli yok gibidir. Fakat diğeri aynı şenaati irtikâp edebilmek için bütün kuvvetelerle, bütün teşkilât ile mücehhezdir. Bu hususu yalnız maziyi değil bilhassa selâmet, emniyeti umumiye itibariyle istikbâl babından düşünmek lâzımdır. Meselâ bugün Balıkesir hapishanelerinde (42) tane mevkuf vardır. Bu suretle vatana hiyanet cürmü ile idama mahkûmdurlar, duruyorlar. Bu adamlar o zamanki çete faaliyeti esnasında ve merbutiyetleri, alâkaları dolayısiyle bugün yine memleket içerisinde her türlü teşvikat ve tahrikâtı yapmağa müheyyadırlar ve o kabiliyettedirler. Bugün de, yarın da böyledir. Binaenaleyh biz büyük bir mecburiyet karşısında kaldık ve bu noktai nazardan Ziver Bey ithâl edilmedi. Eğer arzu ederseniz onlardan bir tanesini çıkarırız, çizeriz, Ziver Beyi ithâl ederiz. (Hayır sesleri) Maruzatım bundan ibarettir ve bu noktai nazardan başka türlü yapmak ve hepsini koyabilmek imkânı yoktur.

SARAÇOĞLU ŞÜKRÜ BEY (İzmir) — Efendiler; İhsan Beyefendinin sözleri prensip olmak itibariyle çok kıymetlidir. Ancak isimleri buraya getirmek, kürsiye getirmek, burada münakaşa etmek demek herhalde makul bir listenin çıkmamasına sebep olmak demektir ve makul şekilde bir listeninde buradan çıkmaması mesuliyetinin üzerimize alınması demektir. Binaenaleyh biz olsa olsa prensip olarak Heyeti Vekileye diyebiliriz; âtiyen en çok bu vatana cürüm irtikâp edebilecek olan adamlar, bu listenin içerisinde bulunsun. Fakat bu kadarı kâfi değildir. En büyük, en vahim bir cürmü, tarihi bir cürmü irtikâp etmiş olan herhangi bir adamın vazı hali ne olursa olsun, herhalde bunlardan bir kaçının da bu listenin içerisinde bulunması lâzımdır. Bendeniz (24) saat zarfında ilân edilmek mecburiyeti altında kalmak ve hatta burada isimler birer birer okunmak şartile ve yalnız o listedeki esamiye dokunmamak kaydiyle affın yapılması taraftarıyım. Eğer listedeki esamiye girecek olursak, yanlış bir yola girmiş oluruz. Yalnız liste okunduğu bütün takip edilmesi lâzım gelen prensiplerden bir veya bir kaç tanesi ihmâl edilmiş ise onu yirmi dört saat sonraya tehir edebiliriz. Bendenizin haber aldığıma listede hiç bir Rum, hiç bir Ermeni yokmuş. Bu memlekete karşı ihanet etmiş İstanbullu bir Rum, bir Ermeni yok mudur efendiler? Binaenaleyh icabederki bunlardan da bir kaç tanesi bunun içerisine girsin. Listeyi biz yapmıyalım, Heyeti Vekile yapsın, yalnız kendilerine biz prensip verelim o kadar.

DR. MUSTAFA BEY (Çorum) — Efendiler; ben de listenin buraya gelip birer birer okunması ve isimler üzerinde münakaşa edilmesi taraftarı değilim. Fakat prensipleri biz koymalıyız. Bendeniz şunu demek istiyorumki meselâ; bu listenin içerisine girmesi icabeden ceraim ne ise tayin ederiz ve tayin ettikten sonra, ayni cürmü irtikâp edenlerden bir Türk var, bir Rum var, bir Ermeni var, bir Arap, Arnavut var, bir Çerkez var. Binaenaleyh evvelâ Türk kalır, Ermeni veya Rum gider ve nihayet Türk gider (gürültüler) evet böyledir, müsade buyurunuz.

AHMET SÜREYYA BEY (Karesi) — Evvelâ Türk gider, çünki hiyanet etmiştir.

DR. MUSTAFA BEY (Devamla) — Evvelâ Rumlar gider. bu prensip konduktan sonra.

REİS — Efendim; müsaade buyurunuz, hatibin sözü işitilmiyor.

DR. MUSTAFA BEY (Devamla) — Bu prensip konduktan sonra irtikâp etmiş olduğu cürüm her ne

olursa olsun, işbu cürmün muadilini veya aynını işlemiş olan eşhasın anasırı nazarı itibare alınır. Bunlardan en fena unsur kimse; hangisi ise, evvelâ o gider, en sonra diğerleri gitmiş olur, maksadım budur. (Liste okunsun sesleri)

AKÇORA OĞLU YUSUF BEY (İstanbul) — Efendim; daha liste gelmemiş. müsade buyurursanız söyleyeyim. (Geldi sesleri), (ayak patırtıları)

REİS — Müsaade buyurunuz efendim, liste okunsun, daha iyi söylersiniz.

YUSUF BEY (Devamla) — Efendiler; zannediyorum ki; hergün üç defa kürsüye gelerek vaktinizi israf eden arkadaşlarınızdan değilim. (Bravo sesleri, handeler) Kırk yılda bir çıkmışım. Belki makul bir şey söyleyeceğim. Şurada pek tanımadığım ve kendilerine fikirce hiç muhalefet etmediğim arkadaşlar da ayak patırtısı yapıyorlar, esbabını anlamıyorum.

Şimdi zannediyorum ki vazaifimizin en mühimlerinden birisini yalnız aklımızla değil, vicdan ve kalbimizle alâkadar bir vazifeyi ifa etmek üzere bulunuyoruz. Binaenaleyh bu hususta pek ziyade isticâl.. (Toplanıp konuşanlara hitaben) Efendim; müsade buyurur musunuz, yoksa Meclisi vükelâmı münakid. (Handeler) Millet Meclisi; vazaifi muhtelifesinden, zannederim ki, şimdi vazaifi kazaiyesini yapıyor ve öyle bir hüküm verecektir ki; bu hüküm neticesinde Türkiyede bulunan ve eskiden saltanatı Osmaniye tebasından olan ve içlerinde bazıları, maatteessüf bir haylısı Türk olan bazı kimseleri Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığından tard edeceğiz. Zannediyorum ki; herhangi bir adam için verilecek hükümlerin en şedidini vereceğiz. Liste çabuk gelsin. Çünki karnımız aç, akşam yakın, iftara yetişeceğiz, mütaleası varit olmaz. Bu husus evvelâ eşhas gelmeden evvel prensipleri hukuki bir surette tayin etmek lâzım gelir. Dahiliye Vekili Bey biraz umumi olarak. (Recep Beye, hitaben: Biraz müsade eder misiniz sözüm işitilsin) ve biraz müphem olarak söylediler. Fakat ben istiyorum ki; daha isimler okunmadan evvel hükümet namına bu (150) kişiyi hangi prensiplere müsteniden tefrik edilmiş olduğunu, muayyen, hukuki, sarih bir surette söylesin 1, 2, 3, 4, 5 yazalım, Prensipler bu suretle tayyün ettikten sonra, bize hükümet tarafından gönderilmiş olan şu müttehemlerin, veya mahkûmların, yahut maznunların hakkında bir (jüri) sıfatiyle bir hüküm vereceğiz. Diyorlar ki; şunlar tard olunacak. Fakat esami gelmeden evvel prensip münakaşası lâzım, o prensiplerde hata varsa, noksan varsa, onu tezyid, tadil veya islah suretiyle prensipleri tekmil ederiz, ondan sonra esami gelir, okunur.

HÜSEYİN HÜSNÜ EFENDİ (İsparta) — Esami gelmeden evvel kanun müzakere edilmez mi efendim?

YUSUF BEY (Devamla) — Hoca efendi, burada bir takım kimseleri milliyetten tard ediyoruz. İsticâl buyurmayınız. Esami geldikten sonra o prensip dahilinde intihap olunduğu hakkında hükümet bize malumatı sariha verecek. Zeyt efendi; şu, şu, şu, sebepten dolayı tard olunuyor, Amr efendi, bu, bu, bu, sebeplerden tard olunuyor.

HACİ BEKİR EFENDİ (Konya) — Efendim; Heyeti Aliye bu şahısları tanıyor.

YUSUF BEY (Devamla) — Efendim; şahısların malûm olması sarahatin lüzumuna mani olmaz. Fakat ben de içinizde rey verecek bir adam sıfatiyle söylüyorum. Hiç birisi hakkında sarih malumatım yoktur. Bu suretle eşhası tayin ettikten sonra belki içimizden biri der ki, bendeniz Beyefendiyi biliyorum ve koyduğunuz prensibe nazaran Zeytten daha ziyade lâyik ve müstahakkır. Onun, onun yerine koyabiliriz. Fakat efendiler; tekrar ediyorum, evvelâ prensipleri tayin etmeden bu hususta kati bir şey vazetmeden evvel eşhasın esamisine geçmemeliyiz. Çünki çok vebâlli, vicdanımız üzerinde daima bizi rahatsız edecek bir rey vermekle mükellef bulunuyoruz.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — Efendim; işte (150) lik liste, işte (300) lük liste, işte (600) lük liste.

Yusuf Beyefendi bir prensipten bahis buyurdular, dediler ki, prensipleri halledelim. Demincek Heyeti celilenize arzetmiş olduğum veçhile, biz de isimlerini böyle karmakarışık yapmadık. Biz de nevama bir prensip yaptık.

AKÇORAOĞLU YUSUF BEY (İstanbul) — Onları yazalım beyefendi. Nedir prensipleriniz? Söyleyiniz numara sırasiyle yazalım, 1, 2, 3. 4, 5, ilâ..

FERİT BEY (Devamla) — Yapdığımız deftere şu tarzda tespit ettik.

Evvelâ; firari Vahidettinin maiyeti. Birer birer isimlerini söyleyeceğim. Yalnız Yusuf Beyefendiyi tatmin için evvelâ prensiplerden bahsedeceğim.

AKÇORA OĞLU YUSUF BEY (İstanbul) — Yalnız benim değil, bana iştirâk eden arkadaşlar da vardır.

FERİT BEY (Devamla) — Efendim; prensip diye ne istiyorsunuz? Hain, Hain, ne prensibi? Yalnız hiyanetin vecih ve nevi itibariyle ancak tasnif kabil olur. Yoksa prensip nedir?

AKÇORA OĞLU YUSUF BEY (İstanbul) — Firari Vahidettinin maiyeti haindir.

REİS — Demin zatı âliniz, şikâyet ediyordunuz.

AKÇORA OĞLU YUSUF BEY (İstanbul) — Hakkınız var reis bey.

FERİT BEY (Devamla) — Efendim; demin arz etmiş olduğum veçhüzre Sevr muahedesini kabul ve imza eden kabine, Sevr muahedenamesini Pariste İmza eden heyeti murahhasa. Sonra kuvayı inzibatiye, sonra Çerkez Etem ve avenesi, İzmir Çerkez kongresine murahhas olarak iştirâk edenler, hiyaneti vataniyede bulunan memurini mülkiye ve askeriye, hiyaneti vataniye ile maznun polis rüesası, hain gazeteciler, sonra hiyaneti vataniyede bulunan diğer eşhas. (Hangi eşhas sesleri) Canım efendim; okuyunca anlaşılır. Eşkiya vesaire.. Bilmem başka prensip istiyor musunuz? Bu, bundan ibarettir. Yalnız şimdi Heyeti Vekilenin kararına tebean ben bazı noktalarda, bu prensibin bazı cihetlerinde inhiraf edildiğini arz edeceğim. O da şudur; şimdi arz etmiştim ki, altıyüzü yüzelliye indiriyoruz. Bunu yüzelliye tenzil ederken daima bugünkü vaziyete nisbetle zararını, yani istikbâle nisbetle zararını, maziye nazaren olan zararına takdim ediyoruz.

SÜREYYA BEY (Karesi) — Müsaade buyurulur mu Reis Bey? Bu kuvayı inzibatiyeyi terğip ve teşvik için fetva veren müftüler buraya dahil değil mi?

FERİT BEY (Devamla) — Var efendim, içerisinde vardır.

SÜREYYA BEY (Karesi) — Fetva vermek az şey değildir.

FERİT BEY (Devamla) — Efendim; altı yüzün içinde hepsi var, okuyunuz. Hangisini isterseniz yüz ellilik defterden birini çıkarın, oraya koyun.

Şimdi efendim, kuvayı inzibatiye deyince; kuvayı inzibatiyenin mülâzımına kadar efradı vardır. Tabii dahil olamaz. Bunun gibi meselâ; Sevr muahedesini imza edenler ve kabinede bulunanlar, takvimi vekayiden çıkarılmış nüsha itibariyle şunlardır: Sadrazam Damat Ferit, Şeyhülislâm Mustafa Sabri, kabinede olup da (150)'lik listeye dahil edilmiyenleri arz edeceğim. Hariciye ve Harbiye Nazırı yine Damat Feritmiş. Cehenneme gitti. Binaenaleyh listede yok. Bahriye Nazırı Kürt Hamdi, bu dahil, Dahiliye Nazırı Reşit Mümtaz Paşa İstanbul muvasalatına kadar Ticaret ve Ziraat Nazırı Cemâl Bey idare etmiş - aşağıda iki tane daha okuyacağım. Defterde sandalya vermek mümkün olmadığından Heyeti Vekile buna karar verdi. Sonra Adliye Nazırı Ali Rüştü, bilirsiniz ki bu alçak herif; Yunan orduları hareket ederken «Bu ordu, bizim ordumuzdur» demiş. Maliye Nezaretini müsteşar idare edecektir demişler. Bir maliye müsteşarı varmış, çağırmışlar «Gel Maliye Nazırı ol» demişler. O demiş ki; «Vallahi ben bu işten anlamam vekâleten idare ederim» demiş. Şimdi bunu koymadık.

FERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) — Reşat Bey mi?

FERİT BEY (Kütahya) — Evet koyalım mı? (Kimdir o sesleri) Reşat Beydir, bunu koyalım mı?

ŞÜKRÜ BEY (İzmir) — Sormayın, sormayın.

FERİT BEY (Devamla) — Nafıa Nazırı, Adliye Dairesi Reisi bir Zeki Paşa varmış. Meşahiri meçhuleden.. (Handeler) Bunu koymadık. Ticaret, Ziraat Nazırı, Dahiliye Nazırı esbakı Artin Cemâl, koyduk tabii, Maarif Nazırı Hadi Paşa için; bu aynı zamanda Sevr muahedesini imza eden bir nazırdır. Bu girmiştir. Ferit Hilmi Paşa varmış. Diyorlar ki; bu, ünlü bir herifmiş, tanımıyorum. Sonra Şurayı Devlet Reisi Rıza Tevfik Bey, hem Sevrde dahil, hem kabinede, bunu da koyduk. Hatta düşündük, bunun için bir şey yapabiliriz, dedik. Kendisi bu esnada Eşşeria hükümetinin bir memuriyetini almış olduğundan dolayı tabiiyetten ihraç edilebilir, bir şey, yapılabilir. Tabiiyetten iskat meselesi de vardır, bu suretlede yapılabilir. Fakat (150) lik listenin içinde herhalde Sevri imzalamış, kabinede bulunmuş adamların yer alması herhalde doğrudur ve belki de lüzumludur, değil mi efendim? (Doğru sesleri)

Sonra efendiler; bu tarzda demek ki, Sevri imzalayanları, kuvayı inzibatiyeyi yapan kabineleri tespit ettik. Bunlar hükümete ve millete hiyanet etmişlerdir. İçlerinden bazı isimleri koymadık. Arzu ederseniz, bazılarını çıkarır onları koruz. Demek ki; prensip itibariyle itiraz vaki değildir, zaruret itibariyle de.

Şimdi efendim; okuyayım, dinleyiniz; hatırınıza gelenleri işaret buyurunuz. (150 lik liste mi sesleri) Evet efendim, 150 lik liste.

Bir kere firari Vahidettin'in maiyeti, kendisi yok. Yaveri hâs Kiraz Hamdi, Hademei hassa kumandanı Çerkez Zeki, elân yanındadır. (Kaynıdır sesleri) Hazinei hassa müfettişlerinden Şaban Ağa, Tütüncü başı Şükrü, elân en emin adamıdır ve Vahidettin, onun arzusu ile hareket eder. Serkarin Yaver Paşa, zaten idama mahkûmdur. (Ne Paşa sesleri) Yaver Paşa efendim. Yaverandan Erkânı Harp miralay Tahir Bey, bu da fiili bir adamdır, maiyetidir. Yani bugün hali faaliyette olan bir adamdır. Fâal o demektir.

Sevr muahedesini imza eden kabine azalarından; esbak Şeyhulislâm Mustafa Sabri, (maiyet bu kadar mı sesleri) yüz elli kişinin içinde maiyete bu kadar düştü. Mustafa Sabri'den sonra Adliye Nazırı esbakı

Ali Rüştü, Ticaret ve Ziraat Nazırı sabıkı Cemâl. Efendim; bu, İstanbulda mevkuftur. Muhakeme edilmektedir. Fakat mahalline tebliğat yaptım ve mahkemeden Ali Galip gibi çıkarsa o dakikada bana haber veriniz, atayım, dedim. Artin Cemâl denilen herif. (Konya Valii esbakı sesleri)

DR. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Sekiz yüz bin Ermeni kesdik diyen adam.

FERİT BEY (Devamla) — Artin ismini yazarsak iyi olmaz, zennederim. Ciddiyetten çıkar. Bahriye Nazırı Kürt Hamdi, bilirsiniz ki bunun bir kardeşi vardır. İsmi Tribor Halildir. İstanbulda büyük bir şey yapmıştır. Bu da bu suretle büyük faaliyet ibraz edenlerdendir. İsterseniz bu, Kürt ismini kaldıralım. Hamdi Paşa diyelim. (Hayır sesleri), (cakacı Hamdidir sesleri)

DR. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Ona, Cakacı Hamdi derler. (Cakacı Hamdi sesleri)

ARİF BEY (Eskişehir) — Cakacı Hamdi, lakabı böyledir.

FERİT BEY (Devamla) — Sevr muahedesini imzalayan heyeti murahhasa, Hadi Paşa, Rıza Tevfik, Reşat ve Halis.

Beyefendiler; Avrupanın nazarında, gidip bu muahedeyi imza etmiş oldukları cihetle, yani bunlar Avrupanın bildiği adamlardır, Ve Sevr ahitnamesinin tedvini noktai nazarından bunları muhakkak burada muhafaza etmek lâzımdır. Emniyeti umumiyemiz buradan iskat cedveline koymuştur. Fakat bendeniz buna taraftar değilim. Müsade buyurursanız bunu burada bırakalım.

MAZHAR MÜFİT BEY (Denizli) — Bahs ettikçe şüpheleniyorum, beyefendi. Deminden beri bahsediyorsunuz, şüphe arız oluyor.

FERİT BEY (Devamla) — Koyalım diyorum. İskat demek, tabiiyetten iskat demektir. Oraya koymayalım, buraya koyalım. Efendiler, iskat itibariyle..

AKÇORA OĞLU YUSUF BEY (İstanbul) — İskat daha iyi; bir yer açık kalır.

FERİT BEY (Devamla) — Efendiler; iskat diye, bir yer açık kalır, onun için söyledim.

Kuvayı İnzibatiye Başkumandanı ve Harbiye Nazırı esbakı Süleyman Şefik, Kuvayı İnzibatiye Erkânı Harbiye Reisi Miralay Refik, Ahmed, firaridir, Bulgaristandadır ve halâ faaliyettedir. Kuvayı İnzibatiye mitralyöz kumandanı ve damadın damadı Tarık Mümtaz, ilk nigehban teşkil edenlerdir. Kuvayı İnzibatiye kumandanlarından Ali Nadir (Paşa) İzmiri bırakan.

DR. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Yunan bayrağını öpen.

FERİT BEY (Devamla) — Kuvayı İnzibatiye Erkânı Harbiyesine memur Binbaşı Âsım, bu da firarilerin içindedir. Bunun da mühim bir rol oynadığı emniyeti umumiyenin kuyudatı ile sabittir. (Nasıl sesleri) Yani tereddüdünüz varsa işaret edelim, çıkaralım. (Hayır, hayır sesleri) Kuvayı İnzibatiye mensubininden ve Kürt Mustafa divanı harbinden kaymakam Fettah, Etem ve avenesi.

İHSAN BEY (Cebelibereket) — Ferit Beyefendi; Binbaşı Çopur Hakkı yok mu?

FERİT BEY (Devamla) — Burada yoktur, ihtimâl diğer defterlerde vardır. Eğer mühim bir adamsa deftere yazalım.

DR. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Fettah'tan daha eşnadır.

FERİT BEY (Devamla) — Efendim; şimdi Çopur Hakkı'yı isterseniz buraya yazalım.

ALİ RIZA BEY (İstanbul) — Çopur Hakkı mutlaka yazılmalıdır, elzemdir.

FERİT BEY (Devamla) — Tetkikat esnasında çıkarır, koruz.

ALİ SAİP BEY (Kozan) — İsterseniz Âsim Beyin yerine konulsun. (Bir kere okunsun sesleri).

FERİT BEY (Devamla) — Efendim; Çerkez Ethem ve biraderi Tevfik, Reşit ve Kuşçubaşı Eşref, Eşrefin biraderi Hacı Salih, bugün elân hali faaliyettedir.

BİR SES — Nerededir?

FERİT BEY (Devamla) — Beyruttadır. İzmirli Akhisar kumandanı Küçük Ethem.

HAMDULLAH SUPHİ BEY (İstanbul) — Efendim; müsaade buyurur musunuz, bir suâl soracağım. Hacı Salih isminde bir seyyah tanıyoruz ve bugün Anadolu mücadelâtı esnasında; Kürdistanda bulundu, aynı şahıs mıdır?

FERİT BEY (Devamla) — Tabii efendim.

HAMDULLAH SUPHİ BEY (İstanbul) — Niçin tabiidir, geldikten sonra bir şey mi yaptı?

FERİT BEY (Devamla) — Odur efendim.

DR. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Bugün Ethemin Erkânı Harbiye reisidir.

SADIK BEY (Karahisarı Sahip) — Küçük Ethem geberdi.

FERİT BEY (Devamla) — Hayır efendim, sağdır. Düzceli Mehmed oğlu Sami, bu da firaridir, Ethemin yaveri imiş ve hali faaliyettedir.

NECATİ BEY (İzmir) — Yüzbaşı Sami.

FERİT BEY (Devamla) — Evet Yüzbaşı Sami.. Çerkez Halil İbrahim.

HULUSİ BEY (Karesi) — Çerkez değildir efendim.

DR. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Belki başkasıdır.

FERİT BEY (Devamla) — Efendim; Yunanlılarla teşriki mesai etmiş ve Balıkesirli Şefik Beyi katil kasdiyle buzcu Halid Beyi katletmiştir ve bir çok rezalette bulunmuştur. Susurluktan Demir kapılı Hacı Ahmed, bu müessislerdendir.

ALİ ŞUURİ BEY (Karesi) — Hem müessislerden, hem de İngilizlerle mühim teması vardır. Halâ da teşkilât yapıyorlar.

FERİT BEY (Devamla) — Sabık Bursa komiseri Düzceli Mustafa, bu da firari ve Ethemin eli ayağı olan bir kimsedir. Bundan sonra Çerkes kongresine murahhas olarak iştirâk edenler: Hendek Kazasının Sünbüllü kariyesinden Bağ Osman. (Nasıl sesleri) Bu, Bağ ahalisindir. Bugün elân takip etmiş olduğumuz eşkiyanın içerisinde adamları vardır. Bu, meşhur bir aile imidir.

REFİK BEY (Konya) — Bu aile yerlerinde oturuyorlar mı?

FERİT BEY (Devamla) — Hayır efendim. İzmit mutasarrıfı esbakı İbrahim Hakkı. (O mühimdir sesleri) Berao Sait, Zevzek Tahir kariyesinden Şirin Bey. Bunlar zaten idama mahkûmdurlar.

ALİ ŞUURİ BEY (Karesi) — Berao Sait nerenin murahhasıdır.

FERİT BEY (Devamla) — Bandırma murahhası, Söke Ereğlisinin Tekeli kariyesinden Koca Ömeroğlu Hüseyin Bey, Kamuştanbey köyünden Bağ Kâmil. Şamlı Ahmed Nuri. Hamed Ahmed, Maban Ali; ki bunlar elân Yunanistanda ve hali faaliyettedirler. Klüp Reisi ve İzmir murahhası Harunurreşit, Sefer Hoca. Bu, Eskişehirli. Kirmastinin Kara Orman kariyesinden Hacı Osmanoğlu Abdülkerim ki; bugün elyevm faaliyette olanlardandır. Bigalı Nuri Bey oğlu İsa, Adapazarının Şahinbey kariyesinden Kâzım. Bunlar arkadaşımızın dediği gibi Vahidettinin maiyetinden daha çok ve fakat rolleri budur. Gönenin.. kariyesinden Lampad Yakup, bunlar hep isimlerini Rumca anarlar. Beyannamelerini görseniz rezaletin, şenaatin derecesidir.

REFİK BEY (Konya) — Velinimetine karşı mükâfat.

FERİT BEY (Devamla) — Sonra efendim; Konbat Hafız Sait. Bunlar idama mahkûmdur ve elyevm Balıkesirde mevkuftur.

BİR SES — Ne için idam edilmiyor?

FERİT BEY (Devamla) — İdam etmemek için Loza muahedenamesi iktizasındandır. Takip edilmiyecektir ve bugün bırakacağız. (Gürültüler, anlaşılmıyor sesleri).

FERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) — Gizli, gizli.

FERİT BEY (Devamla) — Gönenin Gülbeler kariyesinden binbaşı Çerkez Ahmed Mehmed Bey, Yazarın Sait; İzmirde dava vekili idi. Bir de Halçok Kombot Sami isminde birisi var. Fakat bu herif Yunanistanda bir hizmet kabul ettiği için iskat cedveline çıkarıyoruz, yani iskat cedveline ithal ediyoruz. Muahedenamenin akdi tarihinden sonraki hareketinden dolayı iskat ediyoruz. Evvelki hareketten olsa (600) ünü de iskat ederiz. Muahedenin akdi ve affı umumi beyanname inin kabul ettiği tarihten mualtharan ecnebi hizmetine girmiş oldukları için.

Sonra efendim; memurini mülkiye ve askeriyeye gelince; Esbak Bursa valisi Gümülcüneli İsmail Hakkı, Konyalı Zeynelâbidin.

REFİK BEY (Konya) — Hay Allah razı olsun.

FERİT BEY (Devamla) — Bu, ecnebi hizmetinde bulunduğu için iskat cadveline koymak ihtimali vardır. Fakat razı olmazsınız. (Sağlam olsun sesleri) Cebelibereket mutasarrıflığında bulunan Fani zade Mesut, Lider Sadık Bey, isterseniz bunu iskat cedveline koyarız. (hayır sesleri).

DR. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Sadık Bey İskat olamaz, şerefi vardır.

FERİT BEY (Devamla) — Esbak Manisa mutasarrıfı Giritli Hüsnü varmış, bunu iskat cedveline koyuyoruz.

SÜREYYA BEY (Karesi) — Aman efendim; bu, Kanbur İzzetten eşna bir heriftir.

FERİT BEY (Devamla) — Peki efendim; amma biz bunu iskat cedveline koymazsak, zaten hudut haricindedir.

SÜREYYA BEY (Karesi) — Hayır, cedvelinize karışmıyorum, yalnız arzı malumat ediyorum.

FERİT BEY (Devamla) — O cedvele girmeden buradan çıkmıyor. Divanı Harp Reisi Kürt Mustafa (Kürt ismini kaldırınız sesleri), (Nemrut Mustafa sesleri).

KILIÇ ALİ BEY (Gaziantep) — Onu başa yazmak lâzımdı, Ferit Bey.

FERİT BEY (Devamla) — Efendim müsaade buyururursanız hepsinin şerefile mütenasip olarak düzeltiriz. (Handeler) Bunu da meselâ iskat cedveline koymak ihtimali vardır. (Şerefi vardır sesleri)

İzmir Telgraf Müdürü Hafız Mehmed. (Bu kimdir sesleri) Efendim bu, hiyaneti vataniyede bulunmuş ve idama mahkûm imiş. Zaten bir kaç kişinin çıkması lâzım. Arzu buyurursanız bunu işaret edelim. Sonra çıkması lâzım olanların içerisine ithal ederiz. Adapazarı kaymakamı Hain Mustafa.

MAZHAR MÜFİT BEY (Denizli) — Muavin Ali'nin kardeşidir.

FERİT BEY (Devamla) — Tekfurdağı Müftii esbakı Hafız Ahmed, Eskişehir hapisane müdürü esbakı.. Yunanlıların Afyonkarahisar mutasarrıfı esbakı Sabit, iskat cedveline koyuyoruz. Fransızların Ayıntap mutasarrıfı Celâl Kadri, iskat cedveline.

BİR SES — (Teşekkür ederiz.)

FERİT BEY (Devamla) — İzmir Belediye Reisi Hacı Hasan Paşa.

SÜREYYA BEY (Karesi) — O, nerededir?

FERİT BEY (Devamla) — İskat cedvelinde.

BİR SES — Memuriyet almış mı?

FERİT BEY (Devamla) — Efendim memuriyet almış veya almamış veya almaya temayül etmiş, onu bize bırakın. Biz tabiiyetten iskat edeceğiz. Yani 150 kişiliğe koyamıyoruz, ne yapalım. Esbak âyandan, esbak Evkaf Nazırı Vasfi Hoca (âlâ sesleri). Harput valisi esabkı Ali Galip, İzmir maarif müdürü Halil, bunu da iskat cedveline koyacağız. Manyasın Susığırlık telgraf müdürü esbakı Davut. Bunların hepsi idama mahkûmdur. Gönen Eytan müdürü Çerkez Reşat,

HAMDULLAH SUPİ BEY (İstanbul) — Buna Çerkez diyorsunuz, Davut Çerkez değil mi?

FERİT BEY (Devamla) — Hayır.. Reşat, Bursa vali vekili Aziz Nuri.

NECATİ BEY (Bursa) — Yalnız Bursa müftüsü unutulmuş. Listenin en mühimmidir.

FERİT BEY (Devamla) — Adı ne idi.

NECATİ BEY (Bursa) — Ömer Fevzi, Vahidettinden daha melundur.

FERİT BEY (Devamla) — Efendim, deftere bir de Ömer Fevzi yazdık. Manyasın İnköy nahiye müdürü Kâzım, bunu çıkarabilir miyiz beyler? Asıl Balıkesirliler bilir. Balıkesirli Kâzım.

ALİ ŞUURİ BEY (Karesi) — Çıkarabiliriz.

FERİT BEY (Devamla) — Çünki bir iki yerin açılmasını istiyoruz.

BİR SES — Çopur Hakkı ne oldu?

FERİT BEY (Devamla) — Çopur Hakkıyı koyacağız. İzmir Kadı müşaviri Âsım Hoca, esbak İstanbul muhafızı Mustafa Namık, İstanbul polis müdüriyeti birinci şube müdürü esbakı Şeref. Peter İbrahim. Gönenin Keçeler kariyesinden Tevfik, Kirmastinin Çürük kariyesinden Hüseyin, Lâz İbrahim oğlu Hamdi, İsmail oğlu Hüseyin; Kirmastiden Haşim oğlu Hasan Hüseyin. şaki Davudun biraderi Zekeriyya, (işitmiyoruz sesleri) Müsade buyurursanız sesim kısıldı. İstarham ederim, bir iki dakika.

Hisaraltı kariyesinden hatip Mehmed oğlu Süleyman, Adapazarının Taşlıgeçit kariyesinden Süleyman Bey, Kiramastinin çürük kariyesinden Mehmed oğlu Kâzım, Karaormandan Kâmil. Şaki Davudun kayın biraderleridir, bunlar. Bunların heyeti mecmuası Yunanlılarla beraber müsellahan firar etmişlerdir ve elyevm teşkilâtta dahil ve hali faaliyettedirler, Midilli'de dirler. Ayıntapta Fransızların istihbarat ve hafi teşkilât reisi Hasan Sadık. Bunu iskat cedveline koyuyoruz. Tarsuslu Kâmil Paşa zade Sezai (Selâmi), Tarsuslu Kâmil Paşa zade Kemâl, Süleymaniyeli Hakkı, İngiliz hafiyesi meşhur Kürt Hakkı dedikleri. İstanbul esbak Polis müdürü Tahsin; İstanbul esbak polis müdür muavini Kemâl; (tamam sesleri) Çanakkale mutasarrıfı Mahmud Mahir, eski Köylü sermuharriri Ferit

HÜSEYİN HÜSNÜ EFENDİ (İsparta) — Kemâl ikidir. Bu müdür muavini Kemâl hangisi, İspartalı Kemâl mi?

FERİT BEY (Devamla) — İstanbul esbak polis müdür muavini Kemâl vardır.

HÜSEYİN HÜSNÜ EFENDİ (İsparta) — Bir de İspartalı Kemâl vardır.

DR. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Bir de Seryaver Avni Paşa var.

FALİH RIFKI BEY (Bolu) — Boşnak Emin Paşa var, (yazdı,, yazdı sesleri).

FERİT BEY (Devamla) — Gönen'in Balcı kariyesinden Ömer, Gönen'in Balcı kariyesinden Topallı Şerif oğlu İbrahim, Hafız oğlu İbrahim, Havustan oğlu İbrahim, Keçeler kariyesinden Topal Ömer oğlu İdris, Gönen'den Tercümanın Salih, Keçi Dere kariyesinden Hüseyin Galip, Gönen'in Keçeler kariyesinden Abdullah oğlu Galip, Gönen'in Keçeler kariyesinden Abdullah oğlu Deli Kasım.

HACIM MUHİTTİN BEY (Giresun) — Son okuduğunuz ismi bir daha okur musunuz?

FERİT BEY (Devamla) — Gönen'in Keçeler kariyesinden Abdullah oğlu Deli Kasım.

FAİK BEY (Tekfurdağı) — Efendim; Çanakkale mutasarrıfı Mahir, diyorsunuz. Bu adam Afyon Karahisar'ında bulunmuş mudur?

FERİT BEY (Devamla) — Çanakkale mutasarrıfı Mahmud Mahir.

REİS — Efendim müsaade buyurun. Sual soracakların isimlerini kaydettim. Sıra ile sorunuz. Buyurun Ali Sürurî Efendi.

ALİ SURURİ EFENDİ (Karahisarı Şarki) — Beyefendi; Haricen işittiğime göre, Hürriyet ve İtilâf Merkezi Umumisinde aza bulunan eşhasın 150 kişilik deftere ithal edileceği anlaşılıyor. Okuduğunuz defterde birtakım şakiler var ki; bunların memlekete gelip, gelmemesi müsavidir. Asıl 150 kişilik deftere ithal edilecek şahıslar fikren fasit ve müfsit olanlardır. Öyle faal ve âdi işlerde bulunan adamlar memlekete gelmiş, memleket onlardan umumi olmak üzere ne zarar görebilir? Defterinize bakıyorum, hürriyet ve itilâfta aza bulunmuş, kâtibi umumilik yapmış ve memleketi fesada sevk etmiş şahıslar yoktur. Niçin yoktur, beyefendi?

HÜSEYİN HÜSNÜ EFENDİ (Isparta) — Abdullah Cevdet'ler filân yoktur. (Handeler)

FERİT BEY (Devamla) — Beyim; Heyeti Vekilenin bu hususiaki noktai nazarını, Heyeti Celilenize arz ettim. Bunların tetkik ve tefriki esnasında tayin edilen şey, bilhassa bugün idama mahkûm olan ve müsellâh bir surette şakavet eden, hem de maksadı siyasi ile, öyle yalnız âdi şaki olarak değil, hareket eden eşhas. Meselâ; Hürriyet ve İtilâf Kulübünden bahsettiniz. Zeynelâbidin Hoca oradandır, Vasfi Hoca oradandır, Şaban oradandır, Refik Halit oradandır.

HÜSEYİN HÜSNÜ EFENDİ (Isarta) — Salim Paşanın ismi yok.

İSMET BEY (Çorum) Kâtibi umumisi olan Fevzi yok.

FERİT BEY (Devamla) — Şimdi efendim; hatıra âlinize bu gibi fırkalara dahil olup da cinayetleri daha eşed bulunanlar geliyorsa söylersiniz, bizim burada yapdığımız, bir müzakereden ibarettir. Söylersiniz onu koruz, başkalarını çıkarırız.

NEŞET BEY (Aksaray) — Efendim; Edirne Valisi Salim Paşa ile Merkez kumandanı Emin Paşa gibi doğrudan doğruya Ferit Paşanın sağ eli ve sol eli makamındadır bunlar. Ve Talâsin Bey polis müdürü iken...

REİS — Efendim sözünüzü kaydettim, sıranız geldiği vakit söylersiniz.

FERİT BEY (Devamla) — Sürurî Efendi, kimi teklif ediyorsunuz, yazalım?

ASAF BEY (Hakkâri) — Vekil Beyefendi; İstanbul polis müdürü umumisi Nurettin Beyi yazdınız mı?

FERİT BEY (Devamla) — Yazdım efendim. Fakat daha yüz ellilik deftere yazmadım. Heyeti Celileniz kabul ederse, onlar girecek, başkaları çıkacak. (Hayır sesleri)

RAGIP BEY (Kütahya) — Uşak Belediye Reisi Hulusi'yi göremedim.

FERİT BEY (Devamla) — Yazalım.

RAGIP BEY (Kütahya) — Meselâ, süllüler, sülükler giriyor da, Uşak Belediye Reisi Hulusi'yi göremedim, o girmiyor. Bu nasıl olur? Heyeti Celilece malûmdur.

HULUSİ BEY (Karesi) — O söylediğiniz Çerkezlerin bir tanesi bir tabur askerdir.

FERİT BEY (Devamla) — Efendim bakın ne diyor, bir tabur askerdir diyor. Efendim şimdi arkadaşların söylediklerini birer birer yazıyorum. Bakınız, Çopur Hakkı, Polis Müdürü Halil; Ömer Fevzi, Polis Müdürü Nurettin, Uşak Belediye Reisi Hulusi; daha, hepsini yazarız.

İHSAN BEY (Ergani) — Seryaver Avni Paşa.

ZİYA EFENDİ (Erzurum) — Abdullah Cevdet.

SAİP BEY (Kozan) — Şimdi burada iskat cetveli diyorsunuz. Bir cetvel var. Bazı mühim şahsiyetler var ki bu cetvelde dahildir ve 150 kişilik defterde dahil değildir. Meselâ; Ayıntap mutasarrıfı esbakı Celâl Kadri var. Bunu iskat cetvelîne koyduk diyorsunuz. Bu adamın Ayıntap'ta yapmadığı fenalık kalmadı. Elyevm Halep'te aleyhimize gazete çıkarıyor ve elyevm teşkilâtı hafiyenin reisidir. Bu adamı iskat cetveline koydum diyorsunuz, bunun gibi aynı vaziyette bulunan Osman Beyzade Mesut. Bu iskat defterine dahildir. Binaenaleyh herhalde Celâl Kadri Beyin bu yüz elli kişilik deftere dahil olmasını teklif ediyorum. Çünkü, iskat defterinden korkuyorum ki; bunlar ilerde yine memlekete gelecekler ve Türk tabiiyetine geçeceklerdir. Binaenaleyh iskat defterinden 150 kişilik deftere geçsinler ve bu suretle memleket dahiline girmesinler. Bunlar o yüz elli kişilik listedekiler kadar memlekete fenalık etmiş adamlardır. Ona göre karar verelim.

FERİT BEY (Devamla) — Beyefendinin buyurdukları veçhile Celâl Abdiyi iskat defterine koyduk, niçin? Çünkü; bugün elân muahededen sonra Fransız istihbarat vazifesiyle Halep'te meşguldür. Bunun için onu iskat ediyoruz.

ALİ SAİP BEY (Kozan) — Fakat bir daha Türk tabiiyetine girerler.

NECATİ BEY (Bursa) — Bursa'da fabrikatör Cemil Beyi 150 kişilik listenin dokuzuncu sırasında görmek isterdim. Bütün mevcudiyetiyle, servetiyle Yunan ordusunun Bursa'ya ayak bastığı dakikaya kadar memlekette ikamet şenaat etmiştir.

FERİT BEY (Devamla) — Esbak İstanbul muhafızı Mustafa Namık, İstanbul polis müdüriyeti birinci şube müdürü esbakı Şeref, İzmit merkez memuru, Edirne polis müdürü, Yalova kaymakamı, Fuat, Molan zade Rifat.

Efendim şimdi gazetecilere geçiyoruz. Rifatı iskat cetveline koyacağız.

BİR MEBUS — Yok efendim, yok; kaç bin senelik hainidir bu milletin.

SABRİ BEY (Saruhan) — Mütareke zamanında, İstanbul'da Ferit Paşa zamanında çalışanlar.... Bunlardan hiç birisi girmiyecek mi? Ferit Paşa zamanında en büyük icraata hâdim olan, meselâ polis müdürü Halil... Ondan sonra bir şey nazarı dikkatimi celbediyor. Efendiler; malumu âliniz böyle fena adamların mevkii icraya geldikleri zaman en büyük vasıtaları divanı harptir. Bir iki divanı harp reisi de bulunsun.

İHSAN BEY (Çebelibereket) — Bu, taamül olmasın efendim (Handeler)

FERİT BEY (Devamla) — Müsaade buyurun bir kere hepsini okuyalım da, (Handeler) nakıs kalanları tamamlarız. Türkçe İstanbul gazetesi sahibi Sabit Molla.

AĞA OĞLU AHMET BEY (Kars) — Halil Beyi şimdiden kaydediniz.

FERİT BEY (Devamla) — Halil Bey kim? (Polis müdürü sesleri) Hüsnü Tahsin'in falan falanın yanında Halil Beye yer kalmadı (Devam sesleri) Sait Molla...

AĞA OĞLU AHMET BEY (Kars) — Ferit Bey efendi, Halil Bey ne oldu? Bu adam bizleri İngilizlere teslim etmiştir.

REİS — Efendim; bu şekilde müzakereye imkân yoktur. He râza bir isim teklif ediyor. Bakalım Heyeti Celile kabul ediyor mu? Vekil Bey bunları kaydediyor, bunlar ayrıca reye konulup, Heyeti Celilenin kararına iktiran edecektir. Her âzanın söylediğini kaydedecek olursak namütenahi olur.

FERİT BEY (Devamla) — İzmir'de musavat Gazetesi sahibi Hafız İbrahim Aydede Gazetesi sahibi Posta Telgraf Müdiri Umumii Sabiki Refik Halit, Alemdar Gazetesi sahibi Refii Cevat, Alemdar Gazetesinden Pehlivan Kadri, İzmir'de Köylü Gazetesi sahibi Refet. İskat cetveline koyuyoruz.

HÜSEYİN HÜSNÜ EFENDİ (İsparta) — Abdullah Cevdet nerede?

FERİT BEY (Devamla) — Ona gelinceye kadar sabah olur. Adana'da (Ferda) Gazetesi sahibi Hilmi, Edirne'de Temin ve Selânik'te Hakikat sahibi Münür Mustafa, Balıkesir'de İrşat Gazetesi sahibi Sındırgılı Ahmet Hulûsi.

BİR SES — O kadar mühim midir?

ALİ ŞUURİ BEY (Karesi) — Fotoğrafçı Ali Sami vardır. (Okundu o sesleri)

FERİT BEY (Devamla) — Onu nihayette şey edelim. Şimdi hiyaneti vataniyede bulunmuş olan diğer eşhas ile eşkiya vesaireye geçiyoruz. Yani hiyaneti vataniyede bulunmuş olan eşkiyaya geçiyoruz. Seyidgazili Koç Emin.

ASAF BEY (Hakkâri) — Ferit Paşa zamanında İstanbul polis müdiriyetinde bulunan Nurettin de vardır, yalnız Halil değil.

FERİT BEY (Devamla) — Yazalım efendim. Seyidgazili Koç Emin. Bunlar baştan aşağı idama mahkûmdur. Gönenin Bayram kariyesinden Yusuf oğlu İdris, elyevm Balıkesir'de mevkuftur, idama mahmahkûmdur. Gönenin Üçpınar kariyesinde Hoca Hayri, Anzavur çetesinden bunlar, Düzakçı kariyesinden Mustafa Remzi, idama mahkûm. Hacı Kasım oğlu Zühtü, Anzavur çetesinden idama mahkûm. Kocagözün Osman oğlu Şakir. Türklere mezalimi ile meşhur Koç Mehmet oğlu Koç Ali, Mehmet oğlu Aziz, Molla Süleyman oğlu İzzet, Hüseyin oğlu Kara Kâzım; hep idama mahkûm. Bekir oğlu Arap Mahmut, Rüstem kariyesinden gardiyan Yusuf, Çerkes İsmail, İlyas, İbrahim Çavuş. Adapazarı'ndan Salahiye kariyesinden Kara Ali İsmail; Kandıra'dan Emin Bey, Tavşanlı'dan Emin, Adapazarı'nın Taşlıca kariyesinden Hacıhan oğlu Emin, Abaza Cemâl, Akyazı'dan Şir oğlu Cemâl. Bunların hepsi idama mahkûm ve mevkufturlar. (Nedir sesleri?) Eşkiyadır efendim.

MAZHAR MÜFİT BEY (Denizli) — Bu kadar ricalı siyasiye varken bunları ithâl etmekte mana nedir?

FERİT BEY (Devamla) — Manyas'tan Cavit, Hendek'in Uzunca kariyesinden Çerkez Hakkı, Eskişehir'in Akpınar kariyesinden Hakkı Hoca, Pendik'ten Soğuksu kariyesinden deli Hakkı, Adapazarı'nın... kariyesinden Hüsnü, Adapazarı'nın Akçay kariyesinden Süleyman oğlu Hüseyin, Abdullah oğlu Recep, Ömer oğlu Ramazan. Soğuksu kariyesinden Zifa, Akçay kariyesinden Kara Zekeriyya, Selâmiye kariyesinden Ziya, Kadri Bey kariyesinden Tabostan,

Kel Tahir Çavuş, Bafra'dan Talip Çavuş, Manyas'tan Yeniköylü Aziz, Sapanca'dan Harun, Kara Molla oğlu diğer Harun, Harun'un biraderi Mustafa, Zekeriyya oğlu Harun, Ahmet oğlu Habil, Ahmet oğlu Yusuf, Karapınar kariyesinden Yaver, Boza Beylerinden Koca oğlu Yusuf, Reisi eşkiya sünlüklü Şakî Davut, Kirmasti'nin Çürük kariyesinden Kara Ali oğlu İsmail, Kerim Ali oğullarından Mehmet oğlu İsmail, Sündük'ten Kopuk İsmail, Dere mahallesinden Peder İbrahim, Gönen'in Bayram kariyesinden...

BİR MEBUS — Birlikte memlekette gitmiştir. Memleketimiz için çok büyük bir şindir.

FERİT BEY (Devamla) — Yazdım efendim, Bursa'da fabrikatör Cemil Bey.

FERİT BEY (Çorum) — Efendim, 150 kişilik listeyi okurken bazı şaki güruhu vardır. Çerkezler...

RAGIP BEY (Kütahya) — Bir kısmı müsellehan şimdi orada faaliyettedir buyurdunuz.

FERİT BEY (Devamla) — Müsellehan değil efendim.

RAGIP BEY (Devamla) — Faaliyettedir buyurdunuz.

FERİT BEY (Çorum) — Fakat memleket haricinde, şimdi memleket haricinde devam etmekte olduklarına göre ve af zamanından sonra bulunduğuna göre bunları iskat cetveline alarak, daha mühimlerini koyamaz mıyız?.

FERİT BEY (Devamla) — Efendim yapamayız. İskat cetveline ecnebide bir hizmet almışları ve tabiiyeti ecnebiyeye girmiş olanları alabiliriz. Cemiyeti hafiye halinde faaliyettedirler ve Türk tebeasındadırlar.

FAİK BEY (Tekfurdağı) — Efendim Çanakkale Mutasarrıfı Esbakı Mahmut Mahir vardır. Bunun ne yaptığını hepimiz biliriz. Fakat başlı başına hiç bir şey yapamıyacağını da bilirim. Defterde Dahiliye Nezaretinde bulunan ve şenaati hakkında ben de bizzat vesaiki resmiye bulunan Âdil Bey yoktur. Âdil Beyle, Mahir Bey arasında dağlar kadar fark var.

HACIM MUHİTTİN BEY (Giresun) — O, Meclisi âyanda Kuvayı Milliye öldüyor diye bağıran adamdır.

FERİT BEY (Devamla) — Eğer ehemmiyetsiz bir herifse onu buradan çıkaralım. (Bunaktır sesleri)

MEHMET BEY (Biga) — Efendim. o çok deni bir adamdır.

FERİT BEY (Devamla) — Efendim; deni olduğuna şüphe yok, fakat deftere koyalım mı, koymayalım mı?

ŞÜKRÜ BEY (İzmir) — Efendim deftere koyalım mı, koymayalım mı? Bundan ne çıkar. Ben diyorum koyunuz, pekâlâ koydum diyor.

FERİT BEY (Devamla) — Efendim; bendeniz bir kelime ilâve etmek isterim. Beyefendinin şeyine, Âdil Beyi yakından bilenler onun da ne kadar ahmak ve budala olduğunu bilirler. (Hayır sesleri), (çok sayyur bir adamdır sesleri)

İZZET ULVİ BEY (Karahisarı Sahip) — Ferit Paşa ile çalıştı. Âdil Bey yazıksın.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — En şeni bir adamdır.

NEŞET BEY (Aksaray) — Edirneli Münir'i deftere koyuyorsunuz. Halbuki Edirne'li Münir'i bu işe sevk eden Edirne Valisi Salim Paşayı koymuyorsunuz. en şeni bir adamdır.

FERİT BEY (Devamla) — Benim tahkikatıma göre Salim Paşa da kıymetsiz bir adamdır.

NEŞET BEY (Aksaray) — Salim Paşa bir denizdir, nehir içinde bir katredir. Bu, böyledir.

FERİT BEY (Devamla) — Pekâlâ kaydedelim.

NEŞET BEY (Aksaray) — Ondan sonra polis müdürü Tahsin Beyi koyuyorsunuz, Emin Paşayı koymuyorsunuz, ki onun ne ettiğini benden ziyade şahsen alâkası olan Recep Beyefendiden sorabilirsiniz.

FERİT BEY (Devamla) — Beyim yazalım.

RAİF EFENDİ (Erzurum) — Dahiliye Nazırı olan Âdil Bey gayet mühimdir.

FERİT BEY (Devamla) — Yazdım efendim, yazdım.

TUNALI HİLMİ BEY (Zonguldak) — Ali Şuuri Efendi bir sualde bulundular, ona verdiğiniz cevap zannederim ki; arkadaşlarımla beraber beni katiyen tatmin edememiştir. Siz listenin başında bulunan başlıca dimağları saydınız. Fakat ondan sonra, gelenlerin kısmı azamı dimağdan mahrum ve mekineden ibarettir. Kopuk Ahmet vesaire, vesaire; bu, bir. Buna dair lütfen vazıh bir cevap vermenizi istirham ederim.

İkincisi; benim bir hatıram vardır ki; o hatıramı daima takdis ederim. O hatıramı tevis etmiş olan bir arkadaşımız vardır. Mahir Sait, o dahil midir?

FERİT BEY (Devamla) — Hayır okumadım, onu yazalım.

DR. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Beyefendi listenizi gördük. Bunun esbabı mucibesinde buyurdunuz ki; bir takım insanlar vardır, hafi teşkilâttadırlar, ellerinde rövolver vardır. Bunlar herhalde taşradadırlar. Bunlar hudut dahiline girdikten sonra 150 kişilik listeye dahil etmeye lüzum yoktur, bırakın gir-

sinler ki, tenkil edilsin. Hariçten de ne yapacaktırlar? Bu adamları listeye dahil etmekle beraber, sanki cemiyeti hafiye suretinde gelmiyecek mi? Cemiyeti hafiye için teşkilât yapacaksa... Bunların hiç birisi fikir adamları değildir, bunlar alettirler. Rica ederim listeye fikir adamları koyunuz. Avni Paşası yoktur, Âdil Beyi yoktur, Emin Paşası yoktur. Böyle liste mi olur efendim? Hiç olmazsa üç yüz kişilik listeyi okuyunuz. Orada kalmış olduğunu zannediyorum. Her halde bu ricali siyasiyeyi koymalıdır. Bu okuduğunuz kimseler bir takım acezedir, yani fikren acezedir. Âdil Bey için diyorsunuz ki; âcizdir. E... Bu okuduğunuz Hakkı çavuşlar, Ahmet çavuşlar; Âdil Beyden daha zeki adamlar değillerdir, bunlar alettirler.

FERİT BEY (Devamla) — Efendim evvelâ; hariçte Yunanlılarla beraber ricat edip orada henüz komite halinde icraya faliyet etmekte olan adamlar, bunlar yarın kalkıp gelecek olurlarsa, onlar hakkında yapacağımız şey, arkalarına beş on taharri memuru katarak...

DR. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Derhal dağa çıkarlar, evlerinde oturmazlar.

FERİT BEY (Devamla) — Müsaade buyurunuz; dağa çıktığı zaman hangi dağa çıkar? Takip edemezsiniz, işiniz değildir. Dağda da gezer, bayırda da gezer. Ne vakit bir cürüm ve cinayeti sâdır olacak olursa, o zaman takip edebilirsiniz. Fakat bunlar bütün bir kitlenin içerisinde, bütün bir Türklüğün içerisinde nihayete kadar Türklüğün aleyhinde düşmanla teşriki mesai ederek harp etmiş ve siyasî emel ile muzafferiyetimizi akamete mahkûm etmek için çalışmış 50 - 60 kişiden ibarettir. Bunların hiç birisi tasavvur ettiğiniz gibi, öyle basit adam değildir.

RECEP BEY (Kütahya) — Af olur, yarın gelir, ve teşkilâtını yapar. O teşkilâtını yapıncaya kadar, bir takım suikastlara maruz kalırsınız.

DR. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Bunlar teşkilât yapamaz memlekette, âfet olur.

FERİT BEY (Devamla) — Demiyoruz ki; böyle listeyi aynen kabul ediniz. Heyeti Celilenize arzettik. Lâzımsa tadil buyurursunuz, ona göre yaparız.

HACIM MUHİTTİN BEY (Giresun) — Efendim: Âdil Beyi ahmak bir adam dediniz. Halbuki okuduğunuz cetvelde Gönenli Galip Bey isminde birisini işittim. Galip Beyin anasını da, babasını da, kendisini de bilirim. Galip Bey bir cürüm yapmıştır. Allahın yarattığı ve yaratacağı adamların en budalası ve en ahmağıdır. Âdil Beyi neden deftere yazmıyorsunuz?

FERİT BEY (Devamla) — Efendim Âdil Beyi gözümle görmüşüm ve konuşmuşum; onun için söylüyorum ki; ahmaktır.

HACIM MUHİTTİN BEY (Giresun) — Ferit Beyefendi onun bu memlekete ne kadar fenalık ve hiyanet etmek istediğini biz biliriz, siz de bilirsiniz. Girmesi lâzımdır. Binaenaleyh Seryaver Avni Paşanın girmesi lâzımdır.

Sonra efendim; İstanbul'da İngilizlerin irtibat zabiti ve memlekete en yüksek fenalık yapanlardan serkomiser Van'lı Cemil Beyin girmesi lâzımdır. Emniyeti umumiye müdür muavini Kemâl Bey Isparta'lı. (O var sesleri) Hazinei hâssadan Refik Bey niçin girmiyor?

FERİT BEY (Devamla) — Yüz elli kişilik deftere girmesini muvafık görüyor musunuz?

HACIM MUHİTTİN BEY (Giresun) — Bence...

FERİT BEY (Devamla) — Bu, zatı âlinizin takdiri şahsinizle olmuştur. Bizim yaptığımız da kendi takdirimizle yapılmıştır. Bu takdirleri Heyeti Celilenizle yapılan müzakerede kararı umumisini tespit etmeye matuftur. Meselâ; Galip Bey aptalmış dediler, onu da bu tarafa yazdık, sol tarafa yazdık. Yani bazıları girecek ve bazıları çıkacak. Girenler ve çıkanlar defterine yazılacaktır. Müzakereden ibarettir. Bu hususta bir şey etmeye hüzum yoktur.

HULUSİ BEY (Karesi) — Bizim vilâyete ait iki simden Hacım Muhittin Bey bahsetti. Bu aptal bir heriftir ve sersemin birisidir. Bunun işlediği cürmü söyleyeyim. Sındırgılı Ahmet Hulusi namında birisi vardır. Ahmet Hulusi İrşat gazetesinin sahibi imtiyazıdır. Bu, vaktiyle Hürriyet ve İtilâf Kulübüne mensup, yani Trabzon'lu Ömer Fevzi namında Trabzon'a maskara bir hoca gelmiştir, ona bu adam imtiyaz vadetmişti. Ahmet Hulusi Sındırgı'lı, rica ederim bunları çıkarınız da, başkalarını koyunuz. Bu adam sekiz okka etle gezmiş olsa arkasına bir kedi bile takılmaz. Sonra Divanı Harp reisleri'nden kimse yok. Boğazlıyan kaymakamı merhum Kemâli idam eden Dahiliye Nazırı Nazım Paşa, Kemali saltanatla memleketimizde hücreineşindir. (Meşhurdur sesleri) Divanı Harp Reisidir.

FERİT BEY (Devamla) — Nazım Paşayı tanırsınız değil mi? Burnunu silmekten acizdir.

REFİK BEY (Konya) — Boynu kalınlardan.

HALİL BEY ( ) — Aciz, amma Divanı Harp Reisidir.

FERİT BEY (Devamla) — Peki yazdık.

ALİ ŞUURİ BEY (Karesi) — Arkasına kedi takılmayan adamları yazmayınız. Dahiliye Nazırı Mehmet Ali, Sındırgılı Ahmet Hulusi'nin mefsedette, fenalıkta iktisabı şöhret etmesi, Irşat Gazetesi namiyle çıkan gazetedir. Hulusi yalnız onun imtiyazını almıştır. Asıl onu çıkaran Trabzon'lu Ömer Fevzi Efendidir. Bunun hakkında dünya kadar malûmat vardır.

HALİT BEY (Kastamonu) — Sivas Valisi Ali Galip vardır. Malûmu âliniz Sivas Kongresi inikad ederken Malatya'da bir içtima oldu, bir hadise oldu. Ali Galip dahil olduğu halde o vakit mutasarrıf olarak Bedrihanilerden Ali Galip dahil edilmemiştir. Malatya mutasarrıfıdır. Bedrihanilerden Halil Rahmi (Rami) dahil edilmemiştir. O adam Ali Galip'ten daha eşnadır ve orada aşair vesaireyi tahrik eden, teşvik eden odur. Sonra İstanbul'dan gönderilen Binbaşı İngiliz hepsini himaye eden odur. O siyasi heyeti oraya ithal eden odur. Onun için rica ederim, Ali Galip'in yanına onu da ilâve ediniz.

FERİT BEY (Devamla) — Onu da yazdık efendim.

REİS — Efendim; daha bir çok sualler var, diğer taraftan kifayeti müzakere teklifi vardır.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Memleketi kana boyayan Çapanoğulları nerededir, defterde niçin ismi yoktur?

ALİ ŞADİ BEY (Kozan) — Kozan'da İslâmların katliamını yapan ve elyevm Halep'te Fransız zabitliği yapan Kazak Hasan.

FERİT BEY (Devamla) — Efendim; derakap onu iskata koruz, mesele değil efendim, nerelidir, bu?

ALİ ŞADİ BEY (Kozan) — Haçinli Kazak Hasan..

FERİT BEY (Devamla) — Peki efendim, o da bitti.

MÜNİR BEY (Çorum) — Efendim, görülüyor ki, esasen Dahiliye Vekâleti tarafından tanzim edilen liste 600 ismi muhtevidir. Bunlardan 150 sini tefrik meselesi bir çok müşkilâtı dai oluyor. Ferit Beyefendi bir çok esami okumakla beraber, bunlardan bir kısmı için bugün hali faaliyettedir, dediler. Halbuki af, Lozan muahedesinde beyan olunan ve bir mürurı zaman ile tahdit edilen ceraime mahsustur. Acaba bu adamlar o zamandan sonra irtikâp ettikleri ceraim için de affı umumiden istifade edebilirler mi? Anlaşılıyor ki bu adamların bir çok teşebbüsatı ihtilâlkâraneleri vardır ki; işbu affı umuminin tayin ve tahdit ettiği zamandan sonra vuku bulmuştur. Bu cihet hukukan tetkik olunmalıdır.

Sonra; bazı arkadaşların buyurdukları gibi, bu listeye girecekler âdi eşhastan ziyade, bu eşhası idare edenlerdir, serkârda bulunanlardır. Meselâ divanı harpte bulunanlar, Çopur Hakkı ve rüfekası. Bunlar harekâtı milliye aleyhinde çalışanlardan başka bir şey değildir. Bazı masumların idamına karar vermişlerdir, Onlar müttefikan bu kararları ittihaz etmişlerdir. Böyle caniyane bir surette hâkim sandalyasına oturup ta memlekete ihanet ve hiyanet etmiş adamları kısmen istisna etmek bendenizce doğru değildir. Listeyi bu nikatı nazardan tetkik etmek ve daha ziyade siyasî faaliyet ve ceraimi olan eşhası ithal etmek lâzımdır.

REİS — Efendim kifayeti müzakere hakkında takrir vardır. Evvelemirde müzakerenin kifayetini reyi âlinize koyacağım.

Müzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın. Aksini reye koyuyorum. Kâfi görmeyenler lütfen el kaldırsın... (Kâfi değil sesleri). Kâfi görülmemiştir.

Efendim bir çok kanunlarımız vardır, bunların biran evvel çıkması lâzımdır.

Saniyen, yarın bütçeyi müzakere edeceğiz. ondan sonra da... (Gece de müzakere edelim, reye koyunuz sesleri).

Ondan sonra da Teşkilâtı Esasiye Kanununu müzakere edeceğiz, vaktimiz yoktur, diğer kanunlar kalmış olacak, binaenaleyh Heyeti Celilenize teklif ederim, bugün akşam saat dokuzda gece içtimaı yapalım. Muvafık mı efendim? (Muvafık sesleri).

Bu akşam gece içtimaı yapacağız karar verildi efendim.

FERİT BEY (Çorum) — Reis Bey usul hakkında söz istiyorum.

SÜREYYA BEY (Karesi) — Saat kaçta toplanacağız Reis Bey.

REİS — Saat dokuzda efendim.

RECEP BEY (Kütahya) — Muhterem arkadaşlar, bu madde münasebetiyle çok mühim bir nokta mevzubahis olduğu zannındayım. Şimdi Dahiliye Vekili muhtereminin burada izahatından anlaşıldığına göre hiyaneti vataniye ve en büyük vatani cürümleri irtikâp etmiş olduklarından dolayı muvacehei millette uzun müddet ve hayatlarının nihayetine kadar mâyup ve günahkâr tanınması lâzım gelen insanların miktarı aşağı yukarı beşyüze baliğ oluyor. 150 si ahten mecbur olduğumuz aftan istisna, indirmek imkânı olan miktardır.

Halbuki bunun haricinde - arzettiğim miktar eğer sahih ise - bilâhare yapılacak tetkikat neticesinde te-

zayıd edebilir. Her ne ise biz altıyüz diyelim. 150'den 600'e bâliğ olmak için bu, 450 kişi hakikatte, vatan muvacehesinde aynı cürüm ile mücrim ve aynı günah ile, aynı kabahatle malum olan insanlardır. Gerçi biz mecburiyeti ahdiyemizden dolayı bundan 150 sini affetmiyoruz, diğerlerini affediyoruz. Fakat bu ahden mecbur olduğumuz resmi bir af şeklinde telakki edilmelidir ve bu 150 haricinde bulunan bu 450 kişi - bunu kati bir rakam olarak söylemiyorum. 600 bildiğim için, bu rakamı söylüyorum. - hiç bir zaman memlekette tamamiyle affa mazhar olup, diğer masum olan insanlarla aynı rütbeyi ihraz etmemelidirler.

Bu, kati ve vatani icabiyle ahdi mecburiyeti yekdiğeri ile telif edip behemahâl idari ve devletin kendi iç makinesinde tatbik edebileceği bir çareyi bulmak imkânı olduğunu zannediyorum. Biz alenen tabi surette bunları affetmeğe mecburuz ve affedeceğiz ve alenen muahedenamenin fıkrai mahsusası ile bu adamları mütemadiyen tenkil etmek, tutmak, suâl cevap etmek mecburiyetinde bulunamıyacağız.

Fakat efendiler; aynı zamanda bu 450 kişi, eğer kendilerinin bu vatan içerisinde diğer masum halkla müsavi olduklarını ve memlekete unutturacaklarını zannederlerse hem vatan içinde adi mevkiden kendilerini kurtarmış olurlar ve hem de bu serbestiden bilistifade aynı fenalığı başka vasıta ile, başka fırsat ve başka vesilelerle yapmaya çalışacaklardır.

Maruzatım, celsei alenîyede kaffiyen söylenemez, müsaade buyurursanız asıl teklif edeceğim şekil celsei alenîyede kaffiyen mevzubahis olamaz. Şimdi benderiz bir takrir takdim edeceğim ki; mefadına muttali olacaksınız. Bu takrir mefadı kabul olunur ve hükümet bunu tatbik ederse, aynı zamanda hafiyen tatbik etmekle beraber birtakım gayri meşru tereşşuhat ile hükümetin bu gibi tedabir ittihaz etmekte olduğu ve aynı zamanda fesâd maluluı oldukları kulaklarına gidecek olursa kuvvei maneviyeleri kırılarak memlekette bir teşebbüse cüret edemiyecek bir hale getirler ve hem de diğer vatandaşlar mecburiyeti ahdiyemizden dolayı affan istisna edilememiş olanlar içerisinde cezaya müstahak olanların da bu manevi tazyik içerisinde bulunduğunu bilerek kısmen mutmain ve müsterih olurlar.

Teklifi âcizanemi nazaran bu, 150 kişilik liste haricinde bir siyahi liste etrafında toplanmalıdır. O miktar kaç ise, bu listeyi tanzim etmeli. Bunu gazetelerde neşretmek lüzumu yoktur. Bunu yapacak olursak tekeffül ettiğimiz ahdi vazifeyi kısmen ifa etmiş olduğumuz telakkilerine varmış olurlar. Hariçte buna rağmen devletin bütün kuvayı zabıtasına ve bilhassa limanlarını, İstanbul'un en işlek noktalarına, en mühim geçit noktalarına, bütün devletin kuvayı zabıtasına; peyderpey fotoğrafları da tedarik edilerek siyah liste bunlara dağıtılmalıdır ve bilmelidirler ki; devletin kuvayı zabıtası vatana büyük bir bahire âriz olduğu zaman bu vatanda fenalık eden adamlar vardı. Fakat bunlar, devlet sulh muhakemesini yaparken, devletin koparabildiği 150 kişilik listeden hariçte kalmışlardır ve bunlar daima lâzımütteki adamlardır. Dahilde bulunanları takip ederken gidip tazip etmeğe lüzum yoktur ve onlar, memleketin zabıtası beni siyah listenin içerisinde bir adam olmakla daima tarassut altında bulunduruyor, diye tehaşi ederler ve köşelere çekilip, büzülmeğe mecbur olurlar. Hariçte bulunanlar da; bana Türkiye'de nefes almağa imkân yoktur derler. Binaenaleyh bu manevi tahaşşüü icra etmek için arzettiğim gibi 150 kişinin haricinde olan listeyi behemahal siyah liste etrafında toplamalıdır ve bunu tamim etmelidir. Dahiliye Vekili Beyefendi bazı arkadaşların tekrar buyurdukları isimler etrafında söylediği üzere vaziyeti hukukiyeleri Türk tabiiyetinden derhal ihracına müsaade bahş olanları altıncı maddesi mucibince bunlar üzerinde ihraç edilip derhal Türkiye vatandaşları ile alakâlarını kateder. Bunlar daima vatanın, saf havasını teneffüs etmek manevi zevkinden mahrum olurlar. Aynı zamanda da kendilerinin yeniden yapmaları ihtimali olan fezayiha bu suretle sed çekmek imkânı vardır. Bunu yapmadığımız takdirde Türkiye'de ekseriyetle bizim zaafımız tecelli eder ve kabahat yapmış olanlar, zaman geçe, geçe gerek o kabahatlerini, gerek istisnai mevkilerini herkese unuturlar ve rahat mevki sırasına geçerler. Fenalık yapmağa müsait olanlar fenalığı yaparlar. Buna meydan vermemek için bu celsei hafiyede kabul edilip, doğrudan, doğruya kanunun metnine alâkadar değil, nevama bir temenni takriri Heyeti Celilenizin kabulüne iktiran edip hafiyen hükûmete tebliğ edilmeli. Tabii o intişar eder, maddi tesiri de hasıl olur. Bu baptaki takririmi takdim ediyorum. (Bu, zaten hükûmetin vezaifinden değil midir sesleri?) Efendim zaten bunu temenni olarak arzettim, bir kanun mahiyetinde değildir.

NECATİ BEY (Bursa) — Hükûmetin bu, idarî listesidir. Siyasî bir liste yapsınlar getirsinler.

HALİL BEY (Zonguldak) — Efendim, bendeniz listenin vekâlet tarafından tanzim edilmesi esasında diğer arkadaşlarla müttefikim. Listenin doğrudan doğ-

ruya hükûmet tarafından tanzim edilmesi ve Meclisi Âlinin bu mesuliyet altına girmemesi elzemdir. Ancak demin Vekil beyefendinin okudukları liste, mahiyet itibariyle, bendenizin nazarı dikkatimi celbetti. Efendiler malumu âliniz liste kadrosu yüz elli kişiden ibarettir. Yani bu 150 kişiye bir kişi daha ilâve edemeyiz. Malumu âliniz böyle dar kadrolarda bilhassa liyakat aranır. Yani bu liste iyiliğe matuf bir liste olsaydı, mümkün olduğu kadar en lâyık olan zevatı arayacaktık. Şimdi menfi noktai nazardan liyakat, aramak tabiidir ki elzemdir. Esaslı bir neticeye vasıl olmak için bundan başka çaremiz yoktur. Malumu âliniz efendiler, herhangi bir zümrenin faaliyeti iyi ve kötü olabilmek için onun başında bulunan mütefekkirinin adedi ve onların mahiyeti nazarı dikkate alınır. Bir hırsız kumpanyasının başında tahsil görmüş mütefekkir bir reis bulunursa o kumpanyanın yapacağı hırsızlıkla, iptidai adamlardan müteşekkil olan bir hırsız kumpanyasının yapacağı iş arasında, tabiidir ki, fark vardır. Bu, bir mütearife gibi bir şeydir. Güstav Löbon'un bile bu sadette bir sözü vardır ki; bunu burada ibraz etmekten kendimi geri alamıyorum. Fransa'nın her zümresine mensup... Fransa batmıştır. Yani bunu sadedinde bulunduğumuz meseleye tatbik ettiğimiz takdirde, haini vatan olan zümrenin mütefekkir olanlarını ortadan kaldırdık mı mesele yoktur. Halbuki listeye ithal edilen eşhasın takriben sülüsanı birtakım çobanlardan ve alelâde şakilerden ibaret kimselerdir. Muhterem arkadaşlarımızdan bir çokları birtakım sualler irat ettiler ve tabiidir ki; bu adamlardan herhangi birisi listeye dahil olan kimselerin birer düzünesinden daha mühim kimselerdir. Eğer memlekette mütefekkir zümre içerisinde bu listeye dahil olan 20-25 kişiden fazla haini vatan yoksa bundan dolayı Cenabı Hakka hamdü sena edelim. Bu, bizim için kârdır, memleket ve vatan için büyük bir kârdır. Fakat efendiler hain olan unsur, daha doğrusu memlekette bulunan anasırdan hiyanet etmişler yalnız Türklere mensup değillerdir. Bunların haricinde birtakım anasır daha vardır ki; bunlar dimağiyle, dilleriyle, kalemleriyle, tahsilleriyle bu memlekete hiyanet etmişlerdir. Bendeniz bu kadar kulak kabartıyorum, bu listenin içinde ne bir tek Ermeni, ne bir tek Rum, ne bir tek Yahudi vardır.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — Ahden kabul etmişiz.

HALİL BEY (Devamla) — Bu yüz elli kişinin içinde hiç bir Ermeni, Rum veya Yahudi girmiyecek mi?

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — Evet.

HALİL BEY (Devamla) — Beyefendiler; Vekil Beyefendinin söyledikleri bu söz gayet mühimdir. Eğer hakikaten Ermenilerin, Rumların, Yahudilerin yüz elli kişilik listeye dahil olmamaları bir esası ahdiye müstenit bulunuyorsa, bu kürsüde bendeniz teessüratımı ve teessüfatımı yedi kat göklere kadar yükseltmekten kendimi alamam. Nasıl olur efendiler; bu memleketin daima, daima asırlardan beri felâketini ihzar eden insanlar böyle bir listeye dahil olmamak gibi bir imtiyaza mazhar oluyorlar. Ne ise şimdi efendiler mademki bu böyledir. Fakat aynı zamanda bir kaydı ihtirazi ile arzediyorum. Muhterem Heyeti Vekile bu meseleyi bir daha tetkik etsin. Eğer imkân bulurlarsa bir kaç adamı soksunlar. Eğer bunun imkânı yoksa hiç olmazsa, bu memlekete harekâtı milliye sırasında, âtiyen fenalık yapmış ve fenalık yapması muhtemel olan diliyle, diğarı ile, kalemi ile, fenalık yapmağa istidadı olan kimseleri bahemahal buraya dahil etsinler. Eğer 150 kişilik listeyi doldurmak için 20 kişilik 30 kişilik mevki kalırsa o zaman fenalık yapmış olanları ithal etmek doğru olabilir. Efendiler bu, eşkiya, makulesinden olan kimseleri 150 kişilik listeye dahil etmekle biz, onların memlekete girmelerine mani olmamız ihtimali yoktur. Tabirimizdeki sikletten dolayı affınızı istirham ederim. Bunlar eşkiya takımıdır. Bunlar, ne yapıp, yapıp bombası ile, tüfeği ile memlekete girer ve girmesi bendenizce hayırlıdır, çünki tepeleriz. Onun için bendeniz bu işin mesuliyetini yine hükûmete terk etmek itibariyle bu prensiplerin esas olarak Heyeti Vekileye terk edilmesini teklif ediyorum. Dimağı ile, dili ile kalemi ile memlekete fenalık edenler; en evvel bunlar girecektir. İki eliyle fenalık edenler, eşkiyalık eden kimselerden, yani dimağı ile, dili ile ve kalemi ile fenalık edenlerden münhâl yer kalmadıkça diğerlerinden adam girmiyecektir, bundan başka çare yoktur.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — Efendim 150 kişilik defter bu kanunun müzakeresi vesilesiyle Heyeti Celilenize arzedildikten sonra ve Heyeti Celilece de baştan aşağı okunduktan sonra; ey, bunu yine hükûmet yapsın ve hükûmet yine mesuliyet deruhte etsin. Yani bunun mesnedi mantıkisi yoktur.

SARAÇOĞLU ŞÜKRÜ BEY (İzmir) — Görüyor musunuz efendiler, ben evvelce söyledim, hükûmetin böyle diyeceğini.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Devamla) — Müsaade buyurunuz. Beğendiğiniz noktaları söylediniz

filân, filân. Zatı âliniz müzakereye taraftar değilseniz, biz müzakeresini terviç ettik ve Heyeti Celilenin rica ettik, okuduk. Teklif olmak üzere arkadaşlar tarafından söylenen isimleri şuraya yazdım. Bazıları ehemmiyetsiz dediler. Bunları burada yazılmış olan 20 - 30 kişinin burada yeri yoktur, bunların yerine koymak için, yirmi otuz tanesini çıkaracağız. Bendeniz burada kendi fikri şahsimi ve emniyeti umumiyenin ve Dahiliyenin fikrini yalnız arzetmedim. Heyeti Vekilenin bilhassa bu işle ciddiyetle alâkadar olan Başvekil Paşa Hazretlerinin - ciddeden alâkadar oldular - noktai nazarlarına göre bunu tertip ettik. Heyeti Vekile düşündü ki; bazı adamlar vardır, ismi gazetelerde geçmiştir. Çünki mevkii itibariyle, fakat kıymeti yoktur. Bugün bir zarar ika edemez, ne fikren, ne kalemen, ne fiilen. Öbürkülerini tercih ettik. Mamafi hakem Heyeti Celilenizdir. Şimdi bunu rica edeceğim Reis Beyefendiden; burada yazılı olan isimleri. birer, birer okuyalım, reye vazedelim. Neticede hangilerini kabul buyurursanız onları koyalım, diğerlerini çıkaralım.

SÜREYYA BEY (Karesi) — Hükûmet muahedenameyi anlamamış onu, arzedeceğim.

FERİT BEY (Devamla) — Gelelim şimdi Halil Beyefendinin buyurdukları meseleye. Efendiler hiyaneti vataniyede bulunan Rumlar 600 kişilik defterde vardır. Ermeniler, onlar da vardır. Hatta bir kaç tane yahudi de vardır. Fakat bunları deftere ithal etmek için biz hariciyeden sormak mecburiyetinde kaldık. Çünki zabıtnameler içerisinde, ahtnamelerin, protokolların içinde yüz eşhalik listeye Rumlardan kimsenin dahil olmayacağı hakkında Venizelos'un beyanatı vardır ve bunun üzerine İsmet Paşa bir müzakere kabul etmiştir. Sorduk, hariciyenin bu müzakerede bulunan hukuk müşavirleri dediler ki; ne Rumlar'dan, ne Ermeniler'den, yani anasırı gayrı müslimeden kimse ithal edilmemesi takarrür etmiştir.

SÜREYYA BEY (Karesi) — Nerede?

FERİT BEY (Devamla) — Lozan'da.

SÜREYYA BEY (Karesi) — O buraya girmemiştir öyle ise.

FERİT BEY (Devamla) — O, bu kitapta yoktur. Onun hariciyede prose verbal (proces-verbal) lerdedir. Şimdi biz bilhassa arzu ediyoruz. Matbuat itibariyle memleketimize son derece muzır beş on tane Ermeni'nin girmesini istiyoruz. Fakat buna hariciye hukuk müşavirleri müzakeratın müsait olmadığını söylüyorlar. Arzu buyurursanız on beş taneyi tesbit etmişizdir. Dahiliyenin burada yapacağı bir iş yoktur.

MUSTAFA FEYZİ EFENDİ (Konya) — Yüz elli olacağına elli olsun, mutlaka yüz elliye çıkarmak mecburiyetinde miyiz?

FERİT BEY (Devamla) — Anlamadım hoca efendi. Ne diyorsunuz anlıyamadım. (Gürültüler) Reis Bey esamiyi reye koyun.

REİS — Esamiyi nasıl birer, birer reye koyayım.

SÜREYYA BEY (Karesi) — Efendim bendeniz Dahiliye Vekili muhteremi Ferit Beyefendi tarafından yüz ellilik, üç yüzlük ve altı yüzlük cetvele dahil olan eşhas hakkında söz söylemiyeceğim. Bu üç muhtelif isimdeki cetvele dahil eşhasın tabi tutulmak istendiği muamelenin Lozan muahedesi ahkâmı sarihasiyle hukuk noktai nazarından bazı mühim noktaları arzedeceğim. Evvelâ şöyle başlıyor. Yüz elli dedikleri evvelâ Lozan muahedesinin 119 ncu sahifede affı umumiye, sefevi ahkâmında ve birinci fıkrada gösterilen ve onu müteakip 121 nci sahifedeki protokolla dahi tekvid olunan af mecburiyetimizden müstesna bulunan yüz elli kişinin ademi affı mezkûrdur. Bundan sonra üç yüzlük cetvel dediler. Üç yüzlük cetvel iskat muamelesini, yani Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı hakkından iskat muamelesini tazammun eder. Burada çok mühim bir nokta vardır. Bunu Heyeti Vekile karar altına almış, esbabı kanuniyeye binaen.

Malumu âliniz 9 maddelik bir tabiiyet kanunu vardır. Bu mevaddı mahsusa mucibince muayyen efâl ve harekâta ictisar eden Türk tebeası vatandaşlık hakkını kaybeder. Ama bunun ziyanın tesbit hukuku esasiye ve siyasiyenin en canlı bir kısmı olduğundan herhalde Meclisin tasdikine iktiran etmek suretile tesyyüd eder. Dünyanın hiç bir yerinde hiç bir devletin hükûmeti, hiç bir devletin Heyeti Vekilesi bir tebeanın, bir vatandaşın hukuku tabiiyetini iskat veya tabiiyet ve mensubiyeti olmayan bir şahsa vatandaşlık hakkını bahşetmek salâhiyetini haiz değildir. Binaenaleyh eğer hükûmet esbabı kanuniyeye binaen böyle üç yüz kişilik Türk vatandaşlığını ziyaa uğratmış olduğunu tesbit etmek istiyorsa bunu herhalde Meclisi âlinize getirmek ve buradan ... ifadelerinden anladım ki; hükûmet bunu yapmak niyetinde değildir. Bunu yapmaya hüzum görmüyor. Katiyen elzemdir. Eğer hükûmet bunu yapmazsa yaptıkları kararnameyekündür. Onların Türk Cumhuriyeti vatandaşığı hakkını, ilâ maşaallah üzerinde bakidir demektir, bir tearuz teşkil eder. Altı yüzlük cedvelin ihtiva ettiği eşhasın ne olacağını bir türlü anlaya-

madım. -Bu altı yüzlük ne oluyor, ne yapılacaktır. Bunu bilmiyorum. Çok rica ederim izahat versinler. Bu altı yüzlük cedveli niçin yaptılar?

Sonra Halil Beyefendinin pek canlı ve hukuki itirazlarına karşı Vekil Bey oturdukları yerden demişlerdi, ki Lozan muahedenamesi mucibince, ifade tabii mazbuttur. Yüz elli kişilik cedvele Rum, Ermeni, Musevi gibi gayri müslimleri ithâl edemeyiz, dediler. Sonra kürsüden başka surette söylediler. Lozan muahedesi diye şu elimize verilen ahitnamenin bundan gayri mahrem olarak müttehasımızla, Düveli Mütelife murahhasları arasında teati edilmiş olan mektupların tevdi edilmiş nüshalarında dahi münderiç bulunmayan bir şeyden bahsettiler. Bundan muttali oldum ki: hükümetimiz bize Lozan muahedesini tasdik ettirmeden evvel bütün malumatı bildirmemiş. halbuki biz öyle zannetmiyoruz.

İfşasında mahzur olmayan ahitname şudur: ifşasında mahzur olan ve mahrem tutulması icabedenler de yine millet vekillerine mahrem olarak verilmiştir. Müzakerâtı diyasiyenin içi dışı bize millete malum olmuştur. Bu suretle malum olduğundan dolayı biz de bunu şayanı kabul görmüşüz. Eğer bundan başka gizli tutulmuş, bizden saklanmış bir şey varsa hükümet: yalancılık etmiş, vazifesizlik etmiş olur ki..

REİS — Hükümet yalancılık etmez, tabirinizi geri alınız, değiştiriniz.

SÜREYYA BEY (Devamla) — Bakınız ne diyorum. Hükümet yalancılık etmiş, vazifesizlik etmiş olur ki: bunu hiç zannetmiyorum. İfade böyledir. Ben söylediğim sözü bilirim. Çünki İsmet Paşa Hazretleri burada bize demiştir ki: şu ahitnamedir, şu protokollardır, şu da mahrem olan şeylerdir ki: o buraya yazılıp tevzi edilemezdi. Bundan başka gizli bir şey yoktur demişlerdir ve biz de onu tamamen hak diye, hakikat diye kabul etmiştik. İtikadımız elân bu merkezdedir. Binaenaleyh şimdi Dahiliye Vekili Beyin burada söyledikleri söze itimad edemem, mazurum. Yani gizli kalmış cinler esrarı olacak bir şey yoktur ve olamaz.

Mecburiyeti ahdiyemiz şöyledir efendiler: Türkiyede ikamet eden veya ikamet etmiş olan hiç bir kimse veya mütekabilen Yunanistanda ikamet eden veya ikamet etmiş olan hiç bir şahıs 1 Ağustos 1914 ve 20 Teşrinisani 1922 tarihleri beyninde - dikkat buyurulduyor mu efendim? Şu iki tarih arasında - kalan zaman zarfında askeri veya siyasî hattı hareketten veyahut bugünkü tarihi muahedeyi sulhiyeye vazı imza eden bir ecnebi devlete veya tebeasına herhangi bir suretle muavenette bulunmasından dolayı mütekabilen Yunanistanda izaç veya tazip edilemez. Demek oluyor ki efendiler, biz bu ahitname ile 1 Ağustos 1914 ve 20 teşrinisani 1922 tarihleri arasında ika edilmiş ve şurada nevi ve mahiyeti muharrer bulunmuş olan cerâimden dolayı hiç bir kimseyi, ister İslâm kişi, ister Rum kişi, ister Ermeni kişi, mutlaktır: hiç bir kişiyi muahere etmiyeceğiz. Sonra bu protokollarda bundan yüz elli kişiyi istisna etmişiz. Orada da mutlaktır. İster Ermeni kişi, ister Rum kişi, ister Türk kişi olsun.

ZEKİ BEY (Gümüşhane) — Hatun kişi de olabilir mi?

SÜREYYA BEY (Devamla) — Erkekliği, dişiliği caizdir. Filan kısım eşhasa dahil olan yüz elli kişi illâ İslâm olacaktır, Türk olacaktır gibi, bir mecburiyeti hukukiye yoktur, dedik.

Bundan maada çok mühim bir nokta vardır. Bir iki hukuk şinas arkadaşlarımın ihtar ettikleri bir noktai mühimmedir. O da şurasıdır 1 Ağustos 1914 ve 20 Teşrinisani 1922 tarihleri arasında geçen zaman zarfında yüz elli kişinin istisnasiyle şu kabil ceraimi ika etmiş eşhası affa mecburuz. Fakat efendiler 1922 tarihinden sonra dahi hiyaneti vataniye cürmü ika etmiş eşhası affa mecbur muyuz? Yoksa okudukları liste içerisinde - kendileri itiraf ettiler - elan müsellâh olarak Çerkez çeteleri adalarda Türkiye vatanı aleyhine, Türklük aleyhine çalışmaktadır, diyorlar. Demek bugün de çalışmakta berdevamdırlar.

Onların cetvele ithaline, onların yüz elli kişilik listeye ithaline ihtiyaç yoktur. Bunlar dünün de haini vatanıdır, bugünün de haini vatanıdırlar. Bunları af için ahdi mecburiyetimiz yoktur. Evet onları 1914'ten 1922'ye kadar affettik.

Fakat onlar bugün de mücrimdir. 1922'den sonra yapılan ceraim affedilemez, Hükümet bundan neden tegâfül ediyor? Neden bu sarahati hukukiyeyi anlamakta izharı aczediyor? Ne için noksan cetvellerle geliyor? Hariciye Vekâleti hukuk müşaviri yalandan, Hariciye Vekilinin beyanatına münafi söz söyliyerek iş göreceğine bu hukuki noktaları tetkik etsin. Binaenaleyh bu mesele burada kalmalıdır. Hariciye Vekili bu işlerle alâkadardır ve aynı zamanda Başvekildir. İşin ehemmiyeti, bütün cetveli zirüzeber edecek gayri şayanı itimat, gayri şayanı müzakere bir mahiyette gösterecek gibi tecelli etmiştir ve zannederim ki bütün arkadaşlarım bu cihetı anlamışlardır. Bir gün, bu mühim işin müzakeresine tahsis edilmelidir ve bu mesele tamamiyle anlaşılmalıdır. Bunu teklif ederim.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — Efendim evvelâ tabiiyetten iskat hakkında söyleyeceğim. Tabiiyetten iskat; eğer ifadem başka türlü anlaşılmış ise tashih edeyim. Bunlardan geri kalmış olan adamları tabiiyetten iskat edeceğiz demedim. Tabiiyetten iskat etmek kavanini mevzua dahilinde o kanunun müsaade ettiği derecede ika edilmiş cürmlerin mukabili olarak yapılır. 600 kişiden kalan 450 kişiyi tabiiyetten iskat edeceğiz demedim.

Nitekim pek güzel tetkik buyurdunuz. takip buyurdunuz. Saip Beyefendinin bahsettiği iki kişi vardı. Bunların birisi Fransızların maiyetindedir. Tabiiyetten iskat edeceğiz, bu deftere koymayacağız. diğerini bu deftere koymak zarureti vardır. Binaenaleyh tabiiyetten iskat etmek için şeraiti haiz olanların hepsini iskat edeceğiz. Fakat bunların hepsini iskat edemeyiz. Yapabileceğimizi bütün hüsnü niyetimizle azami derecede yapacağız.

Bunun için kanun sarihtir. Şu tarzda hareket edenler tabiiyetten iskat edilir ve hükümet isterse nâbeamdır. Bu noktai nazardan hükümet tetkik edecek, nazarı dikkate alacak ve Heyeti Vekile kararı ile bunları iskat edecektir. Başka yapılacak bir iş yoktur. Altı yüzlük defter ne imiş? Zannederim ki bütün müzakere bu zamana kadar bunun üzerine yapılmaktadır. Altı yüzlük defter şimdiye kadar hazırlanmış esamidir. Bunların içerisinden mühim olan yüz elli tanesi ayrılacak, geri kalanlar ne olacak? Affı umumi beyannamesi ne emrediyorsa kanunumuzda kabul ettiğimiz kavaid ne emrediyorsa o olacaktır. serbest olacaktır.

Sonra efendim 1922 tarihinden sonra vaki olan ceraim, 1922'den sonra ikaı ceraim ettikleri bizce tahakkuk eden adamlar olsa hiç buraya koymayız. Ne için koyalım, katiyen buraya koymayız. tevkif ederiz. Nitekim bir takım adamlar var ki; 1922 tarihi - geçen sene bilmünasebe bahsetmiştim - Akaridis çetesi vardı. Bunu Trabzon'da yakaladık. Ne yapacağız diye vali bana sordu. Yaptığı cürüm 1922 tarihinden evvel midir, sonra mıdır diye sordum. Evvel ise affı umumi beyannamesine dahil olarak bırakılacaktır.

Binaenaleyh gönderilecektir. mübadeleye tabidir. Sonradır dedi. Herifi hapsettim. Demekki 1922 senesinden sonra olanlar için emniyeti dahiliye ve hariciyeyi ihlâl suretiyle teşebbüsleri bir cürüm mahiyetinde telâkki edilen memleketimize geldikleri takdirde o cürümlerden dolayı takip edilecektir.

SÜREYYA BEY (Karesi) — Bunların listeye girmesine lüzum yoktur.

FERİT BEY (Devamla) — Fakat efendim bunların elimizde bulunan malumat üzerine mahkûm edilebileceklerine kanaatimiz yoktur. Bugün Çerkez Etem Avrupa'nın her tarafında, Yunanistan'da, Bulgaristan'da, Romanya'da icrayi faaliyettedir. Bu defterin içinde olmzsa yarın kalkıp sallanarak memlekete gelirse, bu böyledir. Buraya gitmiş, şöyle olmuştur demekle mahkeme bunu mahkûm edemez. Bunu memlekette bırakalım mı? Evet biliyoruz ki memlekette bir isyan çıkarmak arzusu ile bu adamlar daima pür heyecandır. Fakat mahkemenin karşısında onun mahkûmiyetini temin edecek elimizde vesaik olmalıdır. Olmadıkça onun haleti ruhiyesi itibariyle, haleti fikriyesi itibariyle, müstakil isyanlar itibariyle, müstakil emniyet itibariyle ehemmiyeti olan bu adamları ilerde bir takım şeyler yapar diye memleketten çıkaramayız.

Sonra efendiler. Süreyya Bey nihayet muahedeye geldiler ve buyurdular ki; bizim yalnız tanıdığımız bu müahededir ve ona merbut protokollar ve ona merbut bize verilmiş hafi şeylerdir. Hayır Beyfendi öyle değildir. Zatı âliniz hukukla müteveggilsiniz, fakat bilhassa kavanini dahiliyemizle iştigâl buyurdunuz. Evet Kavaidi hukuku düvel ile iştigal buyurmuş olsaydınız pekâlâ bilirdiniz ki: bir muahedenin protokolları. bütün mazbataları, bütün mükâlemeleri o muahedenin aksamı mütemmimesindendir ve hiç fark olmamak üzere aksamı mütemmimesindendir ve yine bilmelisiniz ki. beyefendi: bu muahededen maada sahifelerce. yüzlerce sahifelik mecelleler vardır. tadebilmiştir ve bunların ahkâmında bizim murahhaslarımızın kabul ettiği her bir şey ahkâmı sarihadır.

ŞÜKRÜ BEY (İzmir) — Sarahaten söyleyiniz. Rum, Ermeni, Yahudi koğulamaz diyor mu?

AHMET SÜREYYA BEY (Karesi) — Sarih cevap, evet veya hayır deyiniz.

FERİT BEY (Devamla) — Efendiler hepsine sarih cevap vereceğim. müsaade buyurunuz. Şimdi Proseverballerin içerisinde 150 kişilik listede mübadeleye tabi bulunmıyan Rumların behemahal gelmesi ve hiç bir kaydı şarta tabi olmayarak geleceği müzakere edildikten sonra. bu yüz ellilik deftere Hıristiyanların ithal edilmiyeceği hakkında Venizelos'un müzakere edeceğini beyan etmiştir. Biz onun üzerine dedik; biz Rumları koyacağız. Emniyeti umumiye müdürü hukuk müşavirlerine gitti ve müzakerede bulunanlar dediler ki; evet müzakerede gerek tahriri olmak ve aramızdaki mukaveleler suretinde, yani prosevarhallere ait bulunan ve gerek müzakeratı şifahiyemizde taahhüt etmişizdir. dediler. Biz de on beş ki-

şi, tekrar söylüyorum. on beş tane Ermeni vardır ki; memleketimiz içinde yapmadık rezail ve şehayi kalmamıştır.

HALİL BEY (Zonguldak) — Ne olacak?

FERİT BEY (Devamla) — Ne yapalım efendiler; tutalım hukuk müşavirlerini huzurunuza çağıralım, müzakerede bulunan İspet Paşa Hazretlerinden rica edelim, bunlar içine Hıristiyanları da karıştıracağız diyelim.

(Hakkımızdır, anlamak isteriz, sadaları)

FERİT BEY (Devamla) — Şüphe yok, defterde mukayyettir.

SÜREYYA BEY (Karesi) — Hakkımızdır, gelsinler, görüşelim. Çünkü siz derece, derece inip, çıktınız.

FERİT BEY (Devamla) — Binaenaleyh bu suretle Hariciye Vekâletinden vaki olan istifsar üzerine bu suretle tertip edilmiştir. Yok ilâve edelim diyorsanız, ilâve edersiniz, o da olur. Heyeti Celileniz hâkimdir. Bizimki size arz etmekten ibarettir.

REİS — Müzakerenin kifayetine dair takrir vardır.

AHMET SÜREYYA BEY (Karesi) — Aleyhinde söyleyeceğim. Efendim müzakere gayri kâfi addedilmelidir. Dahiliye Vekili muhteremi mütenakıs ifadelerle burada hilâfı vaki söylediğine bendeniz kanaat ettim.

FERİT BEY (Devamla) — Hiç bir zaman.

SÜREYYA BEY (Karesi) — Çünkü evvelâ arz ettiğim gibi, Lozan muahedesinde olmayınca, gizli protokollarda vardır dediler. Sonra çıktılar: Şükrü Beyin vazıh sualine karşı vazıh, kati, müfit cevap veremediler. Venizelos böyle demiş dediler. Fakat İsmet Paşanın kabul ettiğini söylemediler. Sözleri kanuna münafidir, kanuna muhaliftir. Tabiiyet kanununun altıncı maddesinde hükümet isterse tabiri vardır, sözleri yalandır: işte okuyorum.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — Affedersiniz, bu gibi şeylerde yalandır, filân denmez, terbiyeye mugayirdir, nezakete muhaliftir, hükümete yalandır diyorsunuz.

SÜREYYA BEY (Devamla) Hükümete demiyorum. Dahiliye Vekiline diyorum.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — Terbiyeye muhalefet ediyorsunuz, kanunda bir kelime eksik ise yalan denmez. Denir mi? Bu, terbiye midir? Biraz da terbiye öğrenmeniz lâzımdır.

AHMET SÜREYYA BEY (Devamla) — Terbiyeyi sizin öğrenmeniz lâzımdır, sizi de memleket çok iyi bilir.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — Meclisi âli hâkimdir bu hususta.

AHMET SÜREYYA BEY (Devamla) — «Saltanatı Seniye tarafından mezuniyet verilmeden tebdili tabiiyet eden veyahut bir ecnebi devletin hizmeti askeriyesine giren şahsı Devleti âliye isterse tabiiyetten iskat edebilir.» Görüyorsunuz, tabiiyet kanununu. Tabiiyetten iskatı aksi şekilde mutlak söylüyor. Yapamıyacağı şeyi söylüyor, hilafı vaki bir şeyi söylüyor. Hilâfı vaki demekle yalan demek arasında bir fark yoktur. Ben mert, açık, saf, samimi bir kalple söylüyorum. (Yanlış demek lâzımdır sesleri). Hayır Dahiliye Vekilini ben cahil zannetmiyorum. Dahiliye Vekili bilerek hilâfı vaki söylüyor, buna da yalan derler.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — Sizin yapdığınıza da çocukluk derler.

AHMET SÜREYYA BEY (Devamla) — Eğer bilmiyorsa o zaman cahildir derim. İki sebep vardır. Birisi hariçte terki tabiiyet etmek, diğeri dahilde. Başka şekil ve suret yoktur. İşte kanun buradadır, bu ifadeler sakat, kanuna münafi, ilme münafi, hakikate muhalif. İfadat teşrih edilmeli ve kendi mahiyeti ilmiyesi anlaşılmalıdır.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) Yani intikam mı almak istiyorsunuz?

AHMET SÜREYYA BEY (Devamla) — İntikam almak lâzım idise aldım.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — O intikamı almak size kalmamıştır.

REİS Müzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın... Aksini reyi âlinize koyuyorum. Kâfi görmiyenler lütfen el kaldırsın...

Müzakere kâfi görüldü.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — Reis Beyefendi; bu isimler ne olacak?

REİS O isimler hakkında Heyeti celilenin fikrini alırız.

Takrirler okunacak.

(Karahisarı Şarki Ali Süruri Efendinin, Yozgat Süleyman Sırrı ve Ahmed Hamdi Beylerin, Kütahya Recep Beyin, Çorum Ferit, İstanbul Akçora oğlu Yusuf ve ilâ... Beylerin takrirleri okundu). (1)

Aksaray Neşat Bey, Sabit Bey (Erzincan), Zonguldak Halil Bey, Nuri Bey (Kütahya), Denizli Yusuf Bey, Süleyman Sırrı Bey (Bozok), Rize Ali Bey, Ur-

---

(1) İşbu takrirler zarf içinden zuhur etmediğinden yazılamadı.

fa Ali Bey, Hakkı Tarık Bey (Giresun), Mahmud Nedim Bey (Malatya), Kütahya Ragıp Beyferin takrirleri).

REİS — Efendim; evvelâ takrirlerden bazılarında filân zatın ve filân zatın listeye ithali teklif ediliyor. Bu meyanda Vekil Beyefendinin de yerinde, burada kürsüde iken kaydetmiş oldukları birtakım isimler vardır. O da bu meyandadır. Filân zatı da ithal ediniz, falân zatı da ithâl ediniz diye verilen takrirleri reyi âlinize koyayım mı? (Hayır sesleri). Bunları hükümete verelim. Hükûmet, bunları nazarı itibara alarak yeniden bir liste tertip etsin. (Hayır, hayır sesleri).

HAFIZ İBRAHİM EFENDİ (Isparta) — Meclis belki nazarı itibare almaz.

REİS — Diğer takrirler malumu âliniz oldu. Takrirlerde heyeti umumiyesi itibariyle Meclisteki tezahürat nazarı itibare alınacak listenin tadil olunduktan sonra tekrar Meclise gelmesi ve bir kısmı da listenin yeniden hükûmetçe tanzimini teklif ediyorlar. Binaenaleyh arzu buyurursanız bu suretle reyinize koyayım.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — Reis Beyefendi: bir teklif daha vardır. Bu husus için Dahiliye, Adliye, Hariciye encümenleri de toplanabilir. (Hayır sesleri).

REİS — Efendim: Ali süruri efendinin teklifi bu kabildendir. Listenin Dahiliye encümeninde tetkiki hakkındadır ki: bu teklifi kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın... (Hayır, hayır sesleri). O halde efendim; Meclisteki tezahüratı nazarı itibare alarak listeyi ona göre tebdil etmek ve mümkün olan tadilâtı ifa etmek üzere takrirlerle beraber hükûmete teydi edelim.

FERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) — Tekrar Meclise gelsin.

NECİP BEY (Saruhan) — Neticesi Meclise bildirilsin.

REİS — Neticede listenin tekrar Meclise gelip, gelmemesini reyi âlilerine koyacağım. Binaenaleyh takrirler iki kısımdır.

Evvelemirde Meclisteki tezahüratı nazarı itibare alarak mümkün olan tadilâtı ifa etmek üzere hükûmete tevdiini kabul edenler, lütfen ellerini kaldırsın... Aksini reye koyuyorum. Kabul etmiyenler lütfen ellerini kaldırsın... Bu cihet kabul olundu. Bu suretle yapılacak listenin tekrar Meclisi âliye gelmesini reyi âlinize koyuyorum. Kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın... Kabul etmiyenler lütfen ellerini kaldırsın... Kabul edildi efendim.

Bundan sonra Recep Beyin takriri vardır. Bir siyah liste yapılmasını teklif ediyorlar. Bu teklifi nazarı itibare alıp, almamanızı da reyinize koyacağım. (Böyle liste yapılmaz sesleri).

Kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın... Aksini reye koyacağım. Kabul etmiyenler lütfen ellerini kaldırsın... Kabul olunmadı.

Efendim on dakika teneffüs için celseyi... (Hafi celse şimdi mi sesleri). Ha: müsade buyurun. Bu mesele bitmiştir.

Aleni celseye geçilmesini reyi âlinize koyacağım. Kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın... Aksini reye koyuyorum. Kabul etmiyenler lütfen ellerini kaldırsın... Aleni celseye geçilmiştir.

On dakika teneffüs için celseyi tatil ediyorum.

Kapanma Saati : 5.15

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

22/23 Nisan 1340 Çarşamba

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HÜLÂSASI	456
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	456
1. — Lozan Muahedesi mucibince ilân olunacak affı umumiden hariç tutulacak 150 kişilik liste üzerinde müzakerat.	*456:462*

Cilt : 8/1

44 ncü İnikat, 4 ncü Celse

KIRKDÖRDÜNCÜ İNİKAT

22/23 Nisan 1340 Çarşamba

DÖRDÜNCÜ CELSE

REİS : Ali Sururi Efendi

KÂTİPLER : Ragıp Bey (Zonguldak), Talat Bey (Kângırı).

REİS — Efendim, 150 kişilik defterin tetkiki için celsei hafiyeyi kabul buyurenlar el kaldırsın.. Aksini reye koyuyorum. Kabul etmiyenler el kaldırsın.. Celsei hafiye kabul edilmiştir.

Efendim zaptı sabık hülâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HÜLÂSASI

OTUZ DOKUZUNCU İNİKAT

16 Nisan 1340

İKİNCİ CELSE

Fethi Beyefendinin tahtı Riyasetlerinde inikat ederek; Lozan Muahedenamesi mucibince ilân olunacak affı umumiden hariç tutulması meşrut 150 kişilik liste üzerinde cereyan eden müzakere neticesinde, listenin Hükümete tevdi ve müzakeret esnasında serdolunan ve verilen takrirler istikametinde Hükümetçe yeniden tezekkür edilerek tekrar Meclisi Âliye getirilmesi kabul olundu ve âleni celseye geçildi.

Reis — Fethi

Kâtip — Kütahya

Ragıp

Kâtip

Yozgat

Avni

REİS — Zaptı sabıkı kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Lozan Muahedesi mucibince ilân olunacak affı umumiden hariç tutulcak 150 kişilik liste üzerinde müzakerat.

REİS — Müzakereye başlıyoruz.

Bu ikinci defter Heyeti Vekile kararıyle tesbit olunmuştur. Okunacaktır.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — Reis Beyefendi müsaade buyurur musunuz? Efendim, celsei hafiye istirham etmekden maksadımız, bazıları bu deftere dahil değildir. Malûmu âlîniz veçhile bir iskat defteri getirmişizdir. Fakat âlenî celsede diyemeyiz ki filân dahil değildir, fakat tabiiyetten iskat ediyoruz. Bu noktai nazardan bu deftere dahil olanlar diğer deftere dahil değildir. Fakat onu tabiiyetten iskat edeceğiz. Bunun için kâfi delâil vardır. unu tabii alenî söyliyemeyiz.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Efendim; iskat defteri evvelâ okunmalı, sonra alenî celseye geçilip alenî de söylenmelidir.

(Liste okundu)

İSMET BEY (Çorum) — Gazetelerde bunlara ait liste neşrolunmuştu. Halbuki Meclisi Âlînin Yozgat isyanı hakkında bir kararı vardır. Çapanoğullarına da şâmil değildir. Meclisin kararı hilâfına böyle bir şeyin icrası muvafık olmıyacağını söyliyecektim. Heyeti Vekile bunu nazarı dikkate alarak çıkarmış olduğunu gördüm. Yalnız bu listede Vahidettin'in bütün tedbirlerini idare eden bir adam vardır. Hazinei Refik'dir, maliyeci Refik. Defteri Hakânî Emini olmuştur ve Maliyeye devredilen ne kadar emval varsa onun namına kaydlarını tashih etmeğe çalışmış ve onun yanında bütün plânlarını yapan Refik mevcuttur. Refik'in yerini tutacak ve ona muadil burada kimse yoktur. Refiki koymak ve onun yerine bir çerkes çıkarmak lâzımdır.

MEHMET BEY (Karesi) — Şamlıdan bir Türk çobanı var, onu çıkaralım.

REŞAT BEY (Saruhan) — Efendiler; bu gün bilmem kaçıncı defa olmak üzere yine dâirei intihabiyemden bir mektup aldım. Arkadaşlarıma da gelmiştir. Eşme kazasının Garaplar kariyesinden Mavan oğlu Mustafa. Bu adam İzmir'in işgali günün-

den beri Yunanlılara rehberlik etmiştir. Uşak'ın sukutuna sebep olmuştur. Onlara yardım etmiştir. Elyevm Kule Hapishanesinde mevkuftur. Bu adam müteaddibedendir. Maatteessüf Divanı Harpçe şimdiye kadar mahkûm edilmemiştir. Çünkü bir taraftan mütemadiyen para yedirmektedir. Agniyadır. Bu adamı zannediyorum Kütahya Mebusu arkadaşlarım da tanıyacaktır.

RAGIP BEY (Kütahya) — Evet, bendeniz de biliyorum. Çok şeni bir adamdır.

HACIM MUHİTTİN BEY (Giresun) — Ben de biliyorum. Şimdi anlatacağım.

REŞAT BEY (Devamla) — Bu adamın 150 kişilik listeye ithalini bendeniz de istirham ederim.

REMZİ BEY (Gaziantep) — Efendiler, bu liste ile bir kısım hainі vatanların aftan istisna edilmesinden maksat, her halde bunların seyyiatı maziyesinden daha fazla olarak âtide memlekete ve millete iras edecekleri zarardan dolayıdır. Bu meyanda bu gibi hainlerin 150 kişilik listenin içerisinde bulunması epiyce bir ehemmiyeti haizdir. Millet hainі vatanların adedi 150 olmadığı halde daha fazla olduğu, fakat bu adedi Lozan Konferansında kabul ettiği ahitname dolayısiyle diğerlerini affetmiştir. Binaenaleyh efendiler, biz 150 kişiyi her halde gerek seyyiâti maziyesi itibariyle ve gerekse memlekete âtide yapabileceği zararları itibariyle çok muzurlarını intihap ederek bu listeyi o şekilde tanzim etmediyiz. Dahiliye Vekili Beyefendi daha mühim hainі vatanlar bulunabilir. Bunların tabiiyetten iskat suretiyle çareleri vardır diye mütalaa buyurdular. İştirak edeceğim. Fakat tabiiyetten iskat suretiyle mazarratları def olunacak adamlar her halde ehemmiyet ve mazarratlarının derecesi itibariyle bu 150 kişilik liste içerisine gireceklerle mukayese edilmelidir.

Bunun için bendeniz çok rica ediyorum, bu liste okunurken de dikkat etdim, bilmem ne karyesinde Mustafa oğlu Mehmet, bilmem ne Karyesinde Mustafa oğlu Remzi gibi muhtelif isimler var. Zannedersem vaktiyle harekâtı isyaniyede bulunmuş, kurşun atmış, fakat şahsı itibariyle o kadar mühim olmıyan gerek mazide ve gerek âtide yaptıkları ve yapacakları seyyiat itibariyle mühim olmıyan kimseler vardır. Bunun için bunların listeden çıkarılması ve bunun yerine muhtelif mıntakalarda bilhassa burasını nazarı dikkati âlimize arzediyorum. Muhtelif mıntakalarda seyyiâtı sâbit olmuş ve bilâhare âtiyen seyyiatları vukubulacak mazarratları behemahal memul olan kimseleri ilâve etmek elzemdir.

RASİM BEY (Sivas) — Yani fikirli adamlar.

REMZİ BEY (Devamla) — Ben kendi mıntakam itibariyle eksik olarak bir şahıs biliyorum. Onu teklif edeceğim. O da Gelip'tir. Müddei umumi olmuştur. Fransız teşkilâtının başında ve hâlâ Halep'te bulunuyor. Yarın buraya gelirse ve hudut boyundaki memleketimizin emniyeti siyasiyesini ve emniyeti dahiliyesini ihlâl etmek onun iktidarı dahilindedir. Bunun için ben kendim memleketim için misâl olarak bunu bildiğim için arzediyorum. İsterseniz bu, benim gösterdiğim adamı kabul etmeyiniz. Fakat liste okunurken nazarı dikkatimi celbetti. Bilmem hangi köyden ne çavuş. Bu isimler üzerinde münakaşa edelim, çok rica ederim.

NİYAZİ BEY (Mersin) — Efendim; arkadaşlarımız izah ettiler. Hakikati halde bu listede iki kısım eşhas mevcuttur. Birisi şu, şu gibi meşhur ve muayyen eşhas. Bunların kimisi kuvayı inzibatiyeyi teşkil etmişler. Kimisi Sevr Muahedesini imza etmişler, onlar malûm. Bunlardan başka bir de fülen köyden filân oğlu filân vardır. Filân oğlu. Bu bence bizde..

ŞEREF BEY (Diyarbekir) — Meselâ Saraçoğlu...

NİYAZİ BEY (Devamla) — Şey, gayri maruf eşhas demektir. Müsaadenizle efendim; bu listede ismi zikredilmiyen hainler var. Adana Müdafaai Hukuk Halk Fırkası Heyeti buraya müracaat etmiştir ve gazeteler bununla çok meşgul olmuşlardır. Ezcümle Posta Gazetesini çıkaran İlhami var. Fransızların müşaviridiğinde bulunmuştur ve mühim hizmetlerini yapmıştır. Esasen bizim askerî binbaşımızdır. Sonra Sito Garip Fuat var, Sito Garip Sarık var. Şeyh Garipler. Bunlar onların Reisi idi. Sonra bunlar orada bulunan Nusayrilerin Rüesasındandır. Bir de Fransızların Belediye Reisliğini yapmış Hafız Mahmut isminde bir adam vardır. Bunlar fetvalar neşretmişler. Anadolu davasının bâtıl olduğuna dair halkı iğfale çalışmışlar. Bu tarzda adamlardır. Bendeniz böyle ufak tefek adamlarla uğraşmakdan ise 150 kişiye ithal edilecek esamisinin böyle muharrik olarak tanınmış olan eşhasın listeye ithalini rica ediyorum.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Hepisi de öyle.

TALAT BEY (Ardahan) — Ne vakit yapılır? Bu, ne vakit tetkik olunur. Vakit mi kaldı bu işe?

AHMET MUHTAR BEY (İstanbul) — Ben bir kişinin listeye niçin dahil olduğunu soracağım, dahil olmadığını değil. Şebin Karahisar Mebusu Feyzi Bey vardır. Fakat dünya kadar itilafcı vardır. Bu

adamın memlekete bir fenalığını işitmedim. Bir çok kişiye sordum.

HACİM BEY (Giresun) — Köke kadar da hain vatandır.

MUHTAR BEY (Devamla) — İtilafçılık memlekete hariç olmağa kâfi değil gibi geliyor.

FİKRET BEY (Kozan) — Kuvayı inzibatiyeyi teşkil edenlerdendir bu adam.

MUHTAR BEY (Devamla) — Eğer böyle bir fenalığı varsa varsın gitsin. Ben sordum Dahiliye Vekili Ferit Beye, böyle istediler fenalığını ben de bilmiyorum dedi.

HACİM MUHİTTİN BEY (Giresun) — Arkadaşlar; Reşat Beyin Heyeti Celileye arzettiği Mavan oğlunu ben şahsan tanırım. Yunan işgali zamanında fiilhakika bu lain şahsiyetin bu memleket aleyhine ve Yunanlılar lehine yapmadığı şenaat ve cinayet kalmamıştır. Yalnız bu memlekette bir dakika yaşatılması caiz olmayan bir şahsiyettir.

Sonra, Osman Nuri ismin de bir adam unutulmuştur. Bu adam bendeniz Karesi Mutasarrıfı iken bu, Ayvalık'da Kaymakamdı. Mehmet Beyi işhât ederim, Karesi Mebuslarını işhât ederim. İngilizlerle teşriki mesai etmiş, casusluk yapmışlardır. Bolu'yu berbat etmiştir. Sonra biz Balıkesir'de uğraşırken ve tırnaklarımızla siper kazmağa uğraşırken bu hain İstanbul'dan Balıkesir Mutasarrıflığını taahhüt ve kabul etmiştir ve 300 gönüllü Arnavut jandarma ile gelmek istedi. Fakat gelemedi. Çünki ölüm vardı orada. Ondan sonra yine bu Osman Nuri Bolu Mutasarrıfı olmuştur. Ferit Hükümetinin Bolu Mutasarrıfı olmuştur. Orada da yapmadık fenalık bırakmamıştır. Sonra Dersim Mutasarrıflığına tayin edilmiş. Bunu Heyeti temsiliye tevkif etmiş, fakat her nasılsa yakasını kurtarmış ve Bulgaristan'a kaçmıştır.

Arkadaşlar; bu kâfî gelmiyormuş gibi bu melun şahsiyet elan daha bu memlekette valilik almak için veya bu memleket namına ecnebî memleketinde memuriyet kabul etmek için müracaatta bulunuyor. Buna da Karahisar Mebusu Ali Beyi işhat ederim. Bunu kendisinden isterim. Bu adamların elan bu memlekette laf söylemeğe ve memuriyet istemeğe nasıl hakkı vardır?

Sonra İzmir'de bir köylü gazetesi çıkıyordu. Arkadaşlar; Köylü Gazetesinin yaptığı fenalıkları hepiniz bilirsiniz. Bu gazete ve bu gazetenin sahibi Refet ve bu lain şahıs, ki bütün memleketçe tanınmış lain bir şahsiyettir. Neredendir, malum ve meçhuldur. Dahil değildir.

AVNİ BEY (Cebelibereket) — Dahildir efendim.

HACİM MUHİDDİN BEY (Devamla) — Müsaade buyurun. 150 kişi de dahil değildir.

Sonra İzmir'de Belediye Reisi bulunan Hacı Hasan Paşayı da tanırsınız. Bir çoğumuz vicahen, bir çoğumuz giyaben tanırsınız. Bu adam İzmir'in ve memaliki müsteviyenin Yunanlılar elinde kalması için en büyük fenalığı yapmıştır. Bunlar da dahil değildir. İthal edilmesini rica ederim. (Nereye sesleri)

REFİK BEY (Konya) — Iskat defterine konur.

REİS — Efendim vaktın dar olduğu malumu âlinizdir. Kifayeti müzakere hakkında da üç tane takrir vardır. Kifayeti reyi âlinize vazedeceğim.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Bu Osman Nuri listeye girmedi ise bu listenin hiç kıymeti yoktur.

AHMET FERİD BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — Efendi; bazı isimlerden bahis buyurdular. Bu isimlerin bazısı 1922 Teşrinisanisinden sonra Yunanistan, Yunan ordusundan maaş almak, yahut Yunan Hükümetinin bazı hidematında bulunmak itibariyle tabiyeti ecnebiyeyi kabul ettikleri cihetle tabiiyetten iskatları kabil olan adamlara aittir. Binaenaleyh defterde bulunanların ya bazıları henüz mevkufturlar. Veyahut tabiiyeti ecnebiyeye girmemiş Avrupanın muhtelif yerlerinde bulunmaktadır.

Bu suretle oraya koyabilmek için diğerlerini iskat defteri diye tabiiyetten iskat etmek üzere yüz kişilik, 150 kişilik bir defter yapıyoruz. Bu 150 kişilik defterden başka afivle alâkası yoktur diye diğer bir defter yapıyoruz. Doğrudan doğruya Tabiiyet Kanunumuzla teması olanları ihtiva etmek üzere bu şeyi yapıyoruz. Meselâ köylü gazetesi sahibi Refet, İzmir Belediye Reisi Hacı Hasan Paşa gibi adamlar tabiiyetten iskat edilebileceklerdir. Eğer öteye korsak tabiiyet defterinden çıkaracağız. Binaenaleyh tabiiyetten iskat defterine koymayı Heyeti Vekile münasip görmüştür. Bir de Mavan oğlu Mustafa'dan...

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Osman Nuri'den bahsettiler. Bize müptezel efendiler demiştir.

A. FERİT BEY (Devamla) — Bir de Osman Nuri vardır. Şimdi eğer müsaade edersenız nihayetten üç kişi çıkararak..

HULUSİ BEY (Karesi) — Hayır, hayır. Bunların gelmek ihtimali yoktur. Bu 3 şaki memlekete gelirse jandarma bile tenkil edemez. Rica ederim. Onlar Midilli'den ara sıra memlekete tecavüz ediyorlar.

A. FERİT BEY (Devamla) — Esasen geçen defaki müzakere neticesinde rüfekayı muhteremeden ba-

zıları buyurmuşlardı ki firariler vardır, bunların hepsini defterden çıkarınız. 150 kişilik defterden çıkardık. Yani 19 teşrinisânide ya Yunan ordusu ile gelmiştir, yahut Yunanlıların teşvikatı ile çete halinde gelmişlerdir ad ve telâkki ederek bunların heyeti umumiyesini tabiiyetten iskat ediyoruz. Yalnız beyefendinin buyurduğu veçhile hakikaten siyasi bir surette şekavet yapan ve bugün elimizde mevkuf olan adamlar vardır ki bunlar Yunanlılarla teşriki mesai etmiştir ve bunları iskat defterine koymanın imkânı yoktur. Çünkü bugün topraklarımızın üzerindedirler. Fevkalâde muzur adamlarmış. Onlardan mümkün olanlarını koyduk. 15 - 20 kadarı girememiştir. Şimdi iki, üç kişiye çıkarırsak o on beşin üzerine üç kişiyi daha ilâve etmiş olacağız. Binaenaleyh bunların heyeti mecmuasını daha ilâve etmiş olacağız. Binaenaleyh bunların heyeti mecmuasını zaten 150 kişilik deftere dahildir, suretinde hududdan dışarıya atacağız. Yaptığımız bundan ibarettir. Şimdi onları koymak lâzım gelirse diğerlerini çıkarmak lâzımdır.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Osman Nuri Beyi bu listenin haricinde bırakmak dünyada olacak şey değildir. Ankara'yı tehdit etmiş bir adamdır.

HALİL BEY (Zonguldak) — Ağyan'dan Abdülkadir Efendinin yeğenidir. Bu adamcağız harbi umumiden evvel Ruslarla birleşmiştir. Harbi umumî içerisinde bir çok işler yapmıştır. Son zamanlarda Revandis'de bulunan bir müfrezemizi harben kaçırarak orada İngilizlere valilik etmiştir. Bu adamın gerek iskat defterine gerek 150 kişilik listeye ithali imkânı yok mudur?

A. FERİT BEY (Devamla) — Efendim; iskat defterine ithal etmenin imkânı vardır ve hiçbir mahzuru yoktur. Yalnız düşündüğümüz şey şudur. Bu söylediğiniz adam icrayı faaliyeti Revandisdedir ve bu elân Revandisde bulunuyor. Halbuki biz hiçbir zaman Revandisi hududumuzun harici addetmedik ve orada olan hükümeti de İngiliz Hükümeti addetmedik ve edemeyiz. Halbuki orada memleketin bâzı aksamını tefrik suretiyle icrayı hüküm tuttuğundan dolayı orada kaldığı surette mücrim olarak hapse atarız. Olmadığı takdirde her dakika düşmanla teşriki mesai ediyormuşcasına iskat defterine ithal ederiz ve iskat defterine ithal etmek elimizdedir. (Müzakere kâfi sesleri)

NİYAZİ BEY (Mersin) — Reis Beyefendi: müsaade buyurulur mu?

REİS — Buyurunuz.

NİYAZİ BEY (Mersin) — Efendim; mademki bunlar şaki idiler, mücrimi âdi idiler. Mücrimi siyasi olmakla beraber, aynı zamanda hiyanet işlemiş adamlardı. Bunları af kanunu olmadan evvel, henüz bir taahhüt altına girmeden evvel bunları idam etmek kanunen mümkün değil mi idi?

A. FERİT BEY (Devamla) — Efendim; bunlar divanı harp tarafından mahkûm edilmişlerdir. Fakat evrakı gitmiş, divanı temyiz nakzetmiştir. Bir kısmı elân tahtı tevkiftedirler.

FERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) — Bunların henüz gelmeleri kesbi katiyet etmemiştir.

NİYAZİ BEY (Mersin) — İkinci nokta; tabiiyetten iskatı mümkün olmayanların bir kaçının bu 150 kişilik listeye ithali mümkün değil midir?

A. FERİT BEY (Devamla) — Efendim; burada üç kişi vardır. Refik, Mavan oğlu Mustafa, Osman Nuri. İşte bu üç kişiyi koyacağım.

EYÜP SABRİ EFENDİ (Konya) — Vekil Beyefendi, Uşak Belediye Reisi Hulusi'yi listeye ithal etmişsiniz ve bunda Hükümet hakikaten isabet etmiştir. Fakat onunla çalışan, ondan fazla hiyanet eden, şenaat irtikâp eden topal Lütfi vardı. Bu adam elyevm Anadoluya çete sevkine memurdur. Bu niçin ithal edilmemiştir?

A. FERİT BEY (Devamla) — Efendim; tahkikat icra ederiz. Bu Topal Lütfi'nin Yunanistan'da bulunması dolayısiyle iskatı mümkündür. (Müzakere kâfi sesleri)

REİS — Efendim; Avni Bey âdemi kifaye hakkında söz istemiştir. Karar verirseniz söz vereyim.

AVNİ BEY (Cebelibereket) — Karar vermeye hakkınız yoktur.

REİS — Riyaset yapamaz. Fakat Heyeti Celile karar verebilir.

AVNİ BEY (Cebelibereket) — Nizamnameyi baddettadil. Efendim; Lozan muahedesi mucibince listeye dahil olacak kadar bir kıymet ve kemmiyette olan şahsiyetler hakkında ifade etmek istiyorum. Heyeti celileniz elde herhangi bir kimsenin dosyası mevcut olmadıkça şunun veya bunun listeye ithal veya tenzil veya tayyını teklif etmekle hiçbir vakit doğru hareket etmiş olamaz. Elhaleti hazini başka bir celseyimkân yoktur. Lozan muahedesinin tasdiki affı umuminin ilânı dolayısiyle zaruret meydandadır. O zaruret dolayısiyledirki ikinci bir sureti hal vardır ki, 14 aydanberi bu Lozan muahedesine göre 150 kişilik listeye dair arkadaşlar Heyeti Vekileye malûmatlarını iblâğ ettiler mi? Ettilerse nazarı dikkate alındı

mı, alınmadı mı? Elyevm şurada, şu vaziyette zatî beyanatla listeye şahıs ithal veya ihraç etmek en müthiş bir badireye sebep olur. Tay veya tanzil hiçbir zaman doğru olamaz. Ancak yapılacak ikinci bir şekil daha var. Anlaşılıyor ki daha bir çok liste haricinde kalmış habîsin vardır. Arkadaşlar tekliflerini esbabı mucibe ile vaka zikri ile, takrirle, suveri saire ile rapor halinde dermeyan ederek Heyeti Vekileye irsal etsinler. Heyeti Vekilede bunları iskat listesine ithal etsin. Bugün affı umumî zarureti karşısında bulunduğumuza ve bir de demin arz ettiğim üzere başka bir celseyede imkân olmadığına binaen maddi ve mânevi mesuliyeti Heyeti Vekileye ait olmak üzere hükümete havale ederiz.

REŞAT BEY (Saruhan) — Efendim; bendenizin maruzatım hakkında Kâzım Paşa Hazretlerinin de malûmatları vardır. Bu şahsın ithalini rica ederim. (Gürültüler)

REİS — Efendim; müzakerenin kifayetini reyi âlilerine koyacağım. Kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın... Aksini reye koyacağım. Kabul etmeyenler lütfen ellerini kaldırsınlar... Müzakerenin kifayeti kabul olunmuştur.

Takrir vardır. Okunacaktır efendim.

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Hükümetin teklif ettiği listenin aynen kabulünü teklif eylerim.

Denizli
Necip Ali

Riyaseti Celileye

Adana'da Fransız zamanında hıyanet ettiği halde bu listede mezkûr olmayan bervechi âti eşhasın bu listeye ithalini teklif eylerim.

Mersin
Niyazi

Posta Gazetesi Sermuharriri İlhami
Şeyh Garip Fuat
Şeyh Garip Sadık
Şeyh Garip Kemal
Fransızların Belediye Reisi Hafız Mahmut

Meclis Riyasetine

1. Müzakerenin kifayetini reye koymanızı.

2. Heyeti Vekilenin cetvelini tasvip ederek ruznameye geçilmesini teklif eylerim.

İstanbul Mebusu
Ali Fethi

Riyaseti Celileye

Affı umumiden istisna edilecek 150 kişi meyanına Urfalı Mersavîzade Mehmet Raif'in de ithalini bu meselenin esnayı müzakeresinde bir takririe teklif etmiştim. Tetkikatıma nazaran bu adam listeye ithal edilmemiştir. Merkum Mehmet Raif'in İngiliz ve Fransız işgalleri zamanında Urfa'da ne kadar nefret ve gayri kabili af melâneti ihanetkâranede bulunduğu Erzurum Mebusu Münir Hüsrev ve Kozan Mebusu Ali Salip ve Urfa Valisi sabıkı olup Genç Vilâyetinde bulunan Ali Rıza Beyler de yakinen ve tefasıl ve teferruatiyle bilirler. Urfa gibi müdafaa ve istiklâl harbi esnasında en pürüzsüz ve cansiperane fedakârlıklarda bulunmuş olan vatanperver ve milliyetperver bir muhitte bulunduğu itibariyle nevi şahsına münhasır böyle bir halinin ferih ve fahur gezip tozması ve affı umumiden istifade etmesi münkülilvücuh caiz olamayacağından, icabederse muruzül emsali zevatın şehadatına da müracaat olunarak merkumun müstesnalar listesine ithalini tekrar arz ve teklif ederim efendim.

Urfa
Ali Fuat

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir.

Fena adamları tabiiyetten iskat suretiyle haklarındaki muamelei muktaziyenin ifasına devam edilebileceğinden 150 kişilik listenin aynen kabulünü teklif ederim.

Aydın
Mazhar

Riyaseti Celileye

İsmet Beyefendinin şahadetinden Çapanoğlu'larının masuniyeti hakkında bana da kanaat gelmiştir. Binaenaleyh istiklâl madalyalariyle taltiflerini teklif eylerim.

Yozgat
Süleyman Sırrı

ŞÜKRÜ BEY (İzmir) — Ayıptır yahu. Meclisle alay ediyor, böyle şey olur mu?

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Niçin olmasın. (Gürültüler) Çapanoğlu'larını tezkiye etmek ayıp değil midir?

İSMET BEY (Çorum) — Reis Bey burada cereyan eden müzakere milletin mukadderatına taalluk eden en mühim mesaildir. Çapanoğulları dahaket ettikleri surette tahribat yapmayacaklarına dair vait yapmışlardır ve o suretle oturmuşlardır. Oğulları askere gitmiştir. Salih Bey, hâkimdir, bugün Kırşehir'inde.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Kuvayı asiyeye kumanda ettiği halde hâkimdir.

İSMET BEY (Devamla) — Meclis böyle hissiyatı şahsiye üzerine karar ittihaz edemez.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Meclisin kararı yoktur Beyefendi. İstiklâl mahkemesi azası buradadır. Söylesin Refik Bey.

Riyaseti Celileye

Berlit Hükümetinin Ayvalık Kaymakamı ile Karesi, Bolu ve Dersim mütasarrıflıklarını kabul eden ve vatan ve gayemiz aleyhine bütün mefsedetlerini icra eyleyen ve bugün Bulgaristan'da bulunan Osman Nuri nam vezirin 150 kişilik listeye ithalini teklif eyleriz.

Giresun Mebusu Hacim Muhiddin

Karesi Mehmet Cavid

Riyaseti Celileye

22,23 . 4 . 1334

Muhip Mağmumî isminde ziraat mühendisi bir melun vardır. Büyük Milletimizin ebedî düşmanıdır. Macaristan'da hıyanete devam etmektedir. Milletime hakaretinden dolayı kâfire o kadar hıncım vardır ki elime geçse dişlerimle parçalayacağım. Melunun mutlaka listeye ithalini Heyeti Celileden rica ederim.

Malatya
Mahmud Nedim

Riyaseti Celileye

Listeye muttali olduk. İcrasının Heyeti Vekileye havalesini teklif ederim.

Konya
Refik

Riyaseti Celileye

Şimdi isimleri gösterilen üç şahsın ithali ile bunlardan şerri ehven olan üç kişinin ihracını teklif eylerim.

Bolu
Şükrü

Riyaseti Celileye

Bütün harekâtı milliye esnasında Yunanlılarla teşriki mesai ederek bir çok hanümanların sönmesine sebebiyet veren Eşme'nin ihrakiyle Uşak'ın iskatına bâis olan ve ahvali hakkında mukaddema biddefaat Müdafaai Milliye Vekili Kâzım Paşa Hazretlerine beyanı malûmat edilen Eşme'nin Garanköy Kariyesinden Hacı Maden Oğlu Mustafa ve mahdumu Nuri'nin affı umumiden istifade ettirilerek elyevm mevkuf bulunduğu Kule hapishanesinden tahliyesini Kütahya ve Saruhan havalisi asayişini ehemmiyetle ihlâl edeceğinden merkumanın 150 kişilik listesine ithalini teklif ederiz.

Saruhan Reşat

Saruhan Ethem

Saruhan Kemâl

Saruhan Abidin Ali

REİS — Efendim; takrirlerin kıraeti hitam bulmuştur. Müsaade buyurursanız Heyeti Celilenizin mütalaasına bir noktayı arzedeceğim. Şimdi, takrirler iki kısımdır. Bir kısmı vardır ki listede tadilât icrasını talep ediyor. Bir kaç takrir de vardır ki aynen kabulünü talep ediyor. Şimdi bu takrirlerin hangisinin evvelce reye konması için Heyeti Celilenizin izharı mütalaa etmesi lâzımdır. Malumu âliniz içtimaı sabıkda listenin tertibi mesuliyeti Hükümete verilmişti. Eğer bu kararında Heyeti Celileniz sabit ise listenin aynen kabulünü reye vazedeyim. (Sabitiz sesleri) Tercihan reye konması lâzım gelir. Eğer listede tadilât ciheti tercih buyurulursa ona dair olan takrirleri ayrı ayrı reyi âlinize vazedeyim.

FERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) — Hayır, hayır mesuliyet Hükümetin. Meclis yalnız tenevvür ediyor.

HACİM MUHİTTİN BEY (Giresun) — Takrirlerle beraber ittilağ ettik. Heyeti Vekileye veririz. Heyeti Vekile nasıl isterse yapsın. (Hayır sesleri)

MAZHAR BEY (Aydın) — 150 kişilik listeyi okudunuz. Reye koyacaksınız, biz de kabul edelim. Bu meselenin mesuliyeti filan yoktur. Heyeti Celile bütün hissiyatını göstermiştir.

SABRİ BEY (Saruhan) — Efendim, zaman geçmiştir. Daha müzakere olunacak mevat vardır.

A. FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — Beyefendiler; malumu âliniz bir affı umumî kanunu çıkmıştır. Riyaseticumhur tarafından da tasdik edilmiştir. Onun için ilânı zaruridir. Binaenaleyh derakep ilân ve tatbiki lâzımdır. Tekrar bir Heyeti Vekile kararı filan uzundur. Üç kişiden bahis buyurulduğu, ki en mühim denildi. Beyefendinin buyurdukları Mavan oğlu Mustafa. Osman Nuri, bir de Refik.

NURİ BEY (Kütahya) — Rica ederim Hafız Mahmut unutulmasın. Bu da dördüncü olsun.

FERİT BEY (Devamla) — Binaenaleyh listenin nihayetinden üç kişiyi çıkarır yerine bu üç kişiyi ilâve ederiz.

HULUSİ BEY (Karesi) — En şakileri çıkarıyorsun. Emin ol ki en fena, en müthiş şakileri çıkarıyorsun. (Gürültüler)

FERİT BEY (Devamla) — O halde bu üç kişinin tebdil edilip edilmemesi reye vazedilsin. (Reye sesleri)

ALİ ŞUURİ BEY (Karesi) — Efendiler; daima fikirlerden bahsediyorsunuz. Fikir sahai icraya gel-

mezse ne kıymeti kalır? Listenin aşağısındaki adamlardan çıkarmak istiyorsunuz. Bunlar en şakilerdir. Bir fırkayı elinde tutar. Yunanlılar altınlara gark ettiler. Başına Ferik serpuşu koydular. Böyle düşman için kıymetli, bizim için namussuz adamlar vardır ki bir fırkaya muadildir. (Dışarıda mı sesleri) (Dışarıdadır. Dışarıda dediğim memleketin kenarındadır. Midilli'dedir bu adam.

REİS — Efendim; müsaade buyurursanız Dahiliye Vekili Beyin teklifi veçhiyle reyi âlinize koyayım. Dahiliye Vekili Beyin teklifi veçhile defterin nihayetinden...

RECEP BEY (Kütahya) — Defterin nihayetinden demek doğru değildir. En hafif demek lâzımdır.

ŞÜKRÜ BEY (İzmir) — Ehveni şer olanlardan. (Gürültüler)

REİS — Müsaade buyurunuz efendim. vakit geçirmeyiniz. Heyeti Vekilece ehveni şer olanlardan 3 kişinin çıkarılarak yerine isimleri zikrolunan 3 şahsın ilâvesiyle defteri kabul buyuranlar el kaldırsın... Aksini reye koyuyorum... Ekseriyeti azime ile kabul olunmuştur.

İSMET BEY (Çorum) — Aleni celseye geçelim Reis Bey.

ŞÜKRÜ BEY (İzmir) — Mesele iki şıktan mürekkeptir. Efendiler; tabiiyetten iskat edilecek diye ikinci bir liste var. Fakat bu nasıl iskat edilecek ve kimlerdir? Tabiiyetten iskat demek bu suretle dışarıya çıkarılacak adamlardan daha ağır bir şeydir.

RECEP BEY (Kütahya) — Hayır efendim; o idarî bir muameledir.

FERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) — Efendim, bunun kanunu mahsusu mucibince tefsiri lâzımdır.

ALİ ŞUURİ BEY (Karesi) — Mevzuubahsolan 150 kişilik listedir. Tabiiyet meselesi başkadır. Her birinin karara iktiranı lâzımdır. Müstacel bir iş de değildir. Heyeti Vekile defterini yapar. sonra getirir.

ŞÜKRÜ BEY (İzmir) — Tavazzuh etmelidir. Meclisin değil midir bu hak? (Evet sesleri) O kadar. Binaenaleyh bunun da Meclisten geçmesi lâzım gelir.

ALİ FETHİ BEY (İstanbul) — Celsei aleniyeye geçilmesini teklif ederim.

KÂZIM PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (Karesi) — Müsaade buyurulursa arzedeyim. Tabiiyetten iskat için tabiî kanuna istinaden muamele yapılacak ve bu Hükümete ait bir meseledir. Hükümet elinde mevcut kanunlara göre tabiiyetten iskat edecektir. Malumu âlinizdir ki bir adam memleketten kaçar, düşman ordusu dahilinde bulunursa, kanunumuz bunların tabiiyetten iskatına mesağ vermektedir.

FERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) — Peki, kabul ettiğimiz Teşkilâtı Esasiye Kanunumuz iskatı tabiiyet hakkını Meclise veriyor.

RECEP BEY (Kütahya) — Yoktur, yoktur.

ŞÜKRÜ BEY (İzmir) — Tabiiyetten iskat berayi malumat Meclise gelir.

KÂZIM PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (Karesi) — Onu müsaade buyurunuz, celsei hafiyede...

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — Beyefendiler; mesele şimdi mühim bir şekil alır; böyle. Çünki tabiiyetten iskat ettiğimiz adamlar vardır ki hakikaten 150 kişilik listenin içerisine girmelidir. Fakat yer olmadığı için girmemişlerdir. Şimdi bu adamları affı umumiye tabi tutarak yüz elliden maadasının tabiiyetten iskat için bundan bir kaç ay sonra Heyeti Celilenize arzetmek usulünü takip edecek olursak bu olamaz. Çünki bu tarzdaki müfsitleri, bir takım eşkiyaları sonra içeriye sokmak demektir. Şimdiye kadar iskat. tabiiyet kanunları mucibince Heyeti Vekile tarafından Heyeti Âliyenize arzolunur. Taamül de böyledir. Binaenaleyh bunlar hakkında da 150'lik defter olarak yapacağız. Diğerlerini bu tarzda muameleye tabi tutarak bunları da kapı dışarı atacağız. Başka türlü yapmanın imkânı yoktur.

REİS — Efendim; celsei hafiyeden celsei aleniyeye geçilmesini kabul edenler lütfen el kaldırsın... Aksini reye koyuyorum... Kabul edilmiştir efendim.

RÜŞTÜ PAŞA (Erzurum) — Yoklama isteriz.

REİS — Celsei aleniyeye geçilmiştir.

Saat : 1,55 evvel

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

4 Şubat 1341 (1925)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	464
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	464
1. — Patrik'in teb'idi münasebetiyle Yunan Hükümetinin ittihaz ettiği tedbirlere karşı tedabiri askeriye ittihazı ve Avrupa siyaseti hazırası.	*464:482*

Cilt : 9

47 nci İnikat, 2 nci Celse

KIRK YEDİNCİ İNİKAT

4 Şubat 1341 Çarşamba

İKİNCİ CELSE

Küşat Saati : 3

REİS : Kâzım Paşa

KÂTİPLER : Şeref Bey (Diyarbekir), Talât Bey (Kângırı)

REİS — Celseyi açıyorum . Efendim Hükümet tarafından hafi celse akdi teklif edilmişti. Samiinin salonu terk etmesi icabeder.

FETHİ BEY (Başvekil ve Müdafaai Milliye Vekili) (İstanbul) — Efendiler, Hükümetin şimdi bir hafi celse akdetmek için vaki olan teklifini muhtasaran arz edeyim.

Evvelemirde; Yunanlılar tarafından bir sınıf askerin silâh altına aldıkları için vaki olan tedbirlerine mukabele olmak üzere biz de bir tedbir ittihaz ettik.

Sâniyen; hududun tarassutunu daha ziyade, şiddetli bir surette temin etmek için jandarma şeklinde olan teşkilâtı takviye etmek lüzumunu hissediyoruz. Esasen bütçede vardı, bu teşkilâtı bütçe çıkmadan evvel o teşkilâta başlanmak için Meclisi Âlinizden bir müsaade istiyoruz. Bunların müzakeresini temin etmek için Heyeti Celilenizden hafi celse akdini talep ettik. Muvafık görürseniz hafi bir surette bu meseleyi müzakere edelim.

REİS — Efendim hafi celseyi kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın... Kabul etmiyenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Şimdi zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

KIRK DÖRDÜNCÜ İNİKAT

22 Nisan 1340 Çarşamba

DÖRDÜNCÜ CELSE

Ali Süruri Beyefendinin Riyasetlerinde inikat ederek; Lozan Muahedenamesi mucibince ilan olunacak affı umumiden hariç tutulması muktazi 150 kişiye ait ve Heyeti Vekilece tanzim olunan ikinci defter, üzerinde cereyan eden müzakerat neticesinde listeden üç kişinin çıkarılarak yerlerine listeye ithalleri Heyeti Umumiyece muvafık bulunan üç kişinin alınması suretiyle, kabul olundu ve celsei alemiyeye geçildi.

Reis — Ali Süruri

Kâtip — Kângırı Talat

Kâtip — Zonguldak Ragıp

REİS — Zaptı sabık hulâsası hakkında söz isteyen var mı?.. Kabul edenler... Etmiyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Patrik'in teb'idi münasebetiyle Yunan Hükümetinin ittihaz ettiği tedbirlere karşı tedabiri askeriye ittihazı ve Avrupa siyaseti hazırası.

REİS — Ruznameye geçiyoruz.

Söz Müdafaai Milliye Vekilinin. Buyurun efendim.

FETHİ BEY (Başvekil ve Müdafaai Milliye Vekili) (İstanbul) — Evvelâ şunu arzetmek isterim ki; Yunanlılar silâh altında mevcut olan 923, 924 efradından mada 925 senesi efradını silâh altına davet etmişlerdir ve 923 senesinin efradını dahi terhis etmemişlerdir. Binaenaleyh mutadın fevkinde olmak üzere bir senelik efradı fazla olarak orduya celbetmişlerdir ve binaenaleyh ordularının kuvveti bir senelik efradın inzimamiyle tezayüd etmiştir. Bu tedbire karşı bizim de hareketsiz durmaklığımız ve Yunanın bu tedbirine karşı mukabele etmemekliğimiz ve ona takaddüm vermekliğimiz caiz olamıyacağı için dün Erkânı Harbiye Reisi Paşa Hazretleri ve Reisicumhur Hazretleriyle vaki olan müşavere neticesinde esasen

Nisan ayında silâh altına celbi bizce mukarrer olan 1318'li efradın şimdiden silâh altına celbine karar verdik. Bu suretle ordumuzun kuvveti şimdilik derhal kırk, elli bin kişilik bir kuvvet inzimam edecektir. Tabii bu tedbir Birinci ve İkinci Ordu müfettişlikleri dairesinde tatbik olunacak ve Üçüncü Ordu Müfettişliğinin de birkaç fırkasına münhasır kalacaktır. Bittabi efendiler bu tedbir neticesinde ordunun bütçede musarrah olan yekûnu ki; 72 bin ferttir. Bu miktar birkaç güne kadar tezayüd edeceği için, bu fazla miktarı nazarı itibare almak için Heyeti Celilenizden tahsisatı munzamma talep etmek mecburiyeti hâsıl olacaktır. Yapılacak hesap neticesinde tahsisatı munzamma itası için Hükümete mezuniyet verilmek üzere Heyeti Celilenize bir kanun teklif edeceğim. Ümit ederim ki; kabul edersiniz. Malumu âliniz ortada gayri askeri bir mıntaka vardır. Malumu âliniz Lozan Muahedesi mucibince memnudur. Yalnız beş bin kadar jandarma efradı bu mıntakada bulunabilir. Jandarma veya hudut bölükleri ki; Jandarma efradı bulunabilir. Bunların yanında yalnız mitralyöz bulunabilir. Şimdi bu teşkilâtı teksif etmek için - esasen mukarrer olan - bu teşkilâtı şimdiden teşkil için Dahiliye Vekili Bey sizden şimdi müsaade talep edecektir. Aynı zamanda, malumu âliniz olduğu veçhile, Bahrisefid Boğazının iki tarafında gayri askeri menatık mevcuttur. Fakat burada Jandarma kıtaatını biz istediğimiz miktarda bulundurabiliriz. Bu kıtaatın yanında bu müsaadeden bilistifade, yine bu hudut bölükleri teşkilâtı tarzında Jandarma teşkilâtını orada yapabilmek için Dahiliye Vekili Heyeti Celilenizden müsaade talep edecektir. Ümit ederim ki; Heyeti Celile bunu diriğ buyurmayacaktır. Esasen bu teşkilât bütçede mukarrerdi, fakat bütçenin zuhuruna kadar beklemektense şimdiden bu müsaadeyi vermek memleketin menafii ve müdafaayi vatan için daha faideli olacağı mülâhazasına binaen, bu cihet teklif edilecektir.

HASAN FEHMİ EFENDİ (Kastamonu) — Efendim ufak bir sual, müsaade ederseniz?

REİS — Şimdi; müzakereye başladığımız zaman suallerinizi sorarsınız.

Efendim, okuyunuz Hükümetin gönderdiği lâyihayı.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Esbabı mucibeyi kâfi görerek celsei hafiye akdi meselesini reye koyunuz. (Kabul sesleri) Doğrudan doğruya lâyihaya geçilmez.

REİS — Efendim; tab ve tevzi edilmediği için arkadaşların malumat hâsıl etmesi için encümenin mazbatası bir malumat kabilinden olmak üzere okunacaktır.

(Muvazenei Maliye Encümeni mazbatası okundu.)

VEHBİ BEY (Karesi) — Efendim, hepimiz temenni ediyorduk ki; on sene bu memleket sulh ve sükûna nail olsun. Yalnız yıkılmış olan viraneleri imar ile ve yalnız iktisadiyatla harabisini tamir ve imar ile, zararlarının telâfisi ile meşgul olsun.

KILIÇ ALİ BEY (Gaziantep) — Bırakmıyorlar ki, abirader.

VEHBİ BEY (Devamla) — Fakat bu şarttır. Yani bizim prensibimiz başkalarına tecavüz etmemektedir. Başkaları bize tecavüz ederse onlara eli bağlı durmak değildir. Bu itibarla Hükümetimizin müteyakkiz bulunarak şu tedbirleri almasını takdir ediyorum.

Yalnız bendeniz bazı noktaları nazarı dikkatlerine arzedeceğim. Gezdiğim ve gördüğüm yerlerde bilhassa Midilli, Yunanın Adalar Denizinde üssülhareke olan Midilli'nin üç mil mesafesi dahilinde yani, Yunanın karasuları dahilinde bizim bayrağımız, sancağımız sallanmaktadır. Elhamdülillâh adalarımız da gayri mesduttur. Sonra karşısında tamamen bizim arazimiz vardır, sahillerimiz vardır ve bu sahiller ta Geyikli burnundan İzmir'e kadar açık bir vaziyettedir. Bugün o sahillerde hiç karakol yoktur. Geçen sene bu hudut taburları Jandarmanın emrine verilmiş ve bir tabur Edremit'te toplu olarak oturuyorlardı ve bir tabur ihtiyaten Edirne'de oturuyordu ve bittabi toplu olarak bulunuyordu ve sahillerde karakolları yoktur. Bizzat gözümle Yunanlıların geldiğini gördüm. Gerek Edremit körfezinde, gerek Dikili körfezinde ticaret için gelip geçen Yunanlılar vardır. Bu Yunanlılardan bir kısmı eşkiyadır. Yunan işgali zamanında, bilhassa hepsi eşkıyadır ya, zaten, Yunanlıları içerisinden eşkıya olmadık olmazya. Çeşit, çeşit eşkıya. Kimi çarşı eşkıyası, kimisi dağ eşkıyasıdır. Bu, dağ şakilerinden olanların bir kısmı vaktiyle İslâmlara birçok şenaat ve işkence yapmış olan alçaklardan, birtakımları hâlâ berayı ticaret kayıkları ile gelmektedir. Hatta bunlardan İstirati Kanburoğlu gibiler de gelip, gitmektedir. Yani gelip, gitmeleri dört saat, yahut beş saate mütevakkıftır. Gerek Edremit'te ve gerek Dikili'de Jandarmanın mevcudu azdır. Bergama'da, Dikili'de Jandarma takım karakolu vardır. Bunun altı karakolu vardır, bu karakollar sahillerdedir. Her birinde üçer, dörder nefer vardır ve ancak bunlar yalnız nefer vasıtasiyle muhabere etmektedirler. Yani gidip, gelmeleri üç, dört saate mütevekkiftir ki; vakadan haberdar etsinler. Bunun karşısında Yunan daları vardır. Geçen sene Jandarma bütçesinde 280

bin lira telefon tesisatı için vaz ve kabul ettik. Bendeniz zannediyorum ki; o sahilleri de bittabi bütün jandarma dizilip de kordon vazedilemez ve bizim bütçemiz, bizim vaziyetimiz buna müsait değildir. Fakat karakollar hiç olmazsa birbirine bağlanırsa, belki az neferle çok muvaffakiyetli iş görmek lâzım gelir. Bilhassa Yunanlıların her şeyden evvel yapacakları çapulculuktur ve fırsat bulurlarsa ve sahillerde şayet kat'ı münasebet, ciddiyet kesbederse sahillerden yapacakları hırsızlıktan ibarettir. Yoksa aldıkları ders neticesinde, bir defa daha Anadolu'ya çıkacaklarını zannetmiyorum ve aklım ermiyor. Nihayet terbiyesizlikleri iktizası olarak, tiynetleri muktezası sahillerde çapulculuk yapacaklardır. O sahilleri muhafaza etmek için mutlaka bu telefon tesisatını yapmak ve karakolları tezyid ve takviye etmek lâzımdır.

Bir de lâyihada jandarma alayı diyor. Evvelden beri Hüdavendigâr Vilâyeti vardır ve bunun bir İmparatorluk hududu kadar, bir hududu vardır ve hâlâ eski Hükümet devairi Devlette tesirini bırakmıyor ve zannediliyor ki; Bursa merkezinden sahiller muhafaza ve idare edilecek. Halbuki bunun merkezi İzmir'de veyahut Manisa'da olmak daha muvafık olur, zannediyorum. Çünkü o sahiller şimendiferle vesaire ile emri kumandayı ve zabıtayı vesaireyi ve efradı yetiştirmek, ancak bu suretle olabilir. Çünkü Bursa ile sahiller arasında bir hafta mesafe vardır. Oradan oraya kadar ne efrat götürülebilir. Hatta kış, yolların bozukluğundan araba ile gitmenin imkân ve ihtimali yoktur. Binaenaleyh bu hususları nazarı dikkate alarak bilhassa sahildeki teşkilâtta Dahiliye Vekâletimizin daha müteyakkız bulunmasını rica ediyorum.

CEMİL BEY (Dahiliye Vekili) (Tekirdağ) — Efendim Vehbi Beyefendinin temas buyurdukları sahil muhafaza teşkilâtı esasen mevcuttur. Yalnız hazeri teşkilâta göre bunlar ihtiyacata kifayet etmiyecek kadar noksan olduklarından dolayı bu noksanları nazarı itibare alınarak 1431 bütçesinde yedi bölükle takviyeleri takarrür etmiştir ve bütçeye dahil olmuştur. Yedi bölükle de takviye edilecek sahil kıtaatı vakti hazarda vazifesini tamamen ifa edecek bir kabiliyete gelecektir. Bittabi onların telefonlarla vasıtai ittisalâtının temini de mümkündür. Yalnız harp zamanında sahil, harp kıtaatının masarifinin vesairesi başka türlü ifa edileceğinden dolayı bunların şimdi tedabiri harbiye meyanına ithaline ihtiyaç yoktur. Seyyar Jandarma Alayı yalnız Bursa mıntakası için teşekkül etmiş bir alay değildir. Memlekette, bütçede de dahil olduğu üzere, daha böyle sekiz tane jandarma alayı vardır. Bursa'da teşekkül eden kıta, mutlaka Bursa'da oturacak değildir. Bu alaylar merkezi bir vaziyettedir. Bize de bir vazife teveccüh edecek olursa bu alay orada istihdam edilecektir ve Yunanlıların tecavüzüne ve tedabiri askeriyesine karşı ittihaz edilen tedabir meyanında bu alayın da biran evvel teşkiline lüzum görülmüştür. Fethi Beyefendi Hazretlerinin pek güzel izah buyurdukları veçhile Edirne'de teşekkül edecek hudut taburları da bu kabildendir. Diğer cephelerde de birer hudut taburları teşekkül edecek ve onlar 1341 senesi bütçesinde müzakeresi sırasında Heyeti Aliyenize arz edilecektir. Çanakkale Boğazındaki kıtai bitarafta bulunması lâzım gelen ve Muahedede bahsedilmiş olan Jandarma Teşkilâtının şimdiden teşkili bilhassa boğaz için çok lüzumlu olduğuna Heyeti Aliyeleri kanidir. Binaenaleyh bugün Heyeti Celilenizden talep edilen tedabir Yunanlıların bugünkü vaziyetine karşı ittihazı lâzım gelen tedabiri askeriye noktai nazarından en lüzumlu olanlarıdır. Diğerleri de bütçe müzakeresi esnasında hepsi arzedilecektir ve Heyeti Aliyenize bu teşkilâtın lüzumu hakkında maruzatta bulunulacaktır.

ALİ FUAT PAŞA (Ankara) — Efendim; bendeniz bittabi Hükümetin müdafaai memleket karşısında ittihaz edeceği tedabire itiraz edecek değilim. Yalnız bu gibi ahvalde Hükümet nasıl tahsisat talep etmelidir. Bakınız Hükümet bir celsei hafiye teklif ediyor. Bunu kabul ediniz, burada esbabı mucibesi izah edilir. Bunun manası tekmil burada söylenen sözler burada kalacaktır demektir. Halbuki getirilen kanun diğer kanunlar gibidir. Yani o da yarın, öbürüsü gün neşredildiği vakit de göreceksiniz ki; Çanakkale Jandarma Taburuna, şu kadar kuvvet ve şu miktar zammedilmiştir. Bunun için de Meclisten para istenmiş, bundan herkes anlamak isteyecektir ki, buralarda bir şey var. Binaenaleyh bendeniz usule ait bir şey arz edeceğim. Malumu âliniz Hükümetin bu teklifatı her yerde vardır. Yani bir harp tehlikesi ve bir vatan tehlikesinden mukaddem bazı tertibattır. Bunlar ne kadar gizli kalırsa muvaffakiyeti o kadar çoktur. Onun için bendeniz şunu teklif ederim. Meselâ şu tahsisatı munzamma ile Dahiliye bütçesinin ve Jandarma bütçesinin fasıllarına ne zammediliyor ve hangi fasıllara zammediliyor? Meselâ, muayyenata şu kadar, zammiyata şu kadar zammedilir, yahut melbusata şu kadar, cephaneye şu kadar zammediliyor. Binaenaleyh bu fasıllara zammedilmek üzere ve bir kalem olmak üzere kısa bir esbabı mucibe lâyihası ile deriz ki; bu sene görülen lüzum üzerine Jandarmanın şu, şu fasıllarına zammedilmek üzere şu kadar lira tahsisatı mun-

zamma istiyoruz, deniz. Bu suretle bu paranın nereye sarfedileceği ve ne için sarfedileceği gizli kalır. Binaenaleyh bu tertibattan beklenilen maksat da yerine sarfedilmiş olur. Keza Müdafaai Milliye bütçesinde görüyorum ki; bugün terhis edilmesi lâzım gelen sınıf alıkonacak ve silâh altına alınması lâzım gelecek sınıf da birkaç ay evvel alınacaktır. Bunların alınması da nakliyatta, muayyenatta bir zammiyatı mucip olacaktır. Keza; kısa bir esbabı mucibe ile Müdafaai Milliye Vekâletinin bu sene görülen lüzum üzerine muayyenat kısmına şu kadar para zam teklif ediliyor gibi bir suretle getirilmek lâzım gelir. Bu suretle arzu edilen şekil, yani maksat hâsıl olur. (Doğru sesleri)

FETHİ BEY (Başvekil) (İstanbul) — Fuat Paşa Hazretlerinin teklifi Hükümetin hürriyetine ve serbestisine daha elverişli olduğu için, bu hususa itiraz etmek her ne kadar Hükümete düşecek bir vazife değilse de şunu arzederim ki; buyurdukları esas bir harp bütçesinde nazarı dikkate alınacak esastan ibarettir. Fakat Büyük Millet Meclisinin tarihi teşekkülünden beri İstiklâl muharebeleri zamanında da harp bütçesi buyurdukları şekilde idare olunmamıştır. Harp bütçesi Meclisten her faslı ve her maddesi tertip olunarak Meclisi Âlide bir bütçe olarak tertip olunmuş ve bu bütçe ile idare olunmuştu. Binaenaleyh bu teamüle halel vermemek üzere buyurdukları teklifi yapmayı muvafık görmedik. Binaenaleyh bize fazla bir hürriyet ve serbesti vermek isterseniz - ki bu bir nevi Meclisi Âlinin de kontrolunu takyid edecek mahiyettedir - ve bu itibarla Meclisi Âli kabul edecek ve muvafık görecek olursa kabul etmemekte de ısrar edecek değiliz. Fakat şunu arzetmek isterim ki; muharebe zamanında bunu böyle yapmadık. Paşa Hazretlerinin herkesten daha ziyade malumu olmak lâzım gelir ki; Müdafaai Milliye bütçesi fasıl ve madde olarak ve bütün hususatı Meclisi Âlimizce ve Muvazenei Maliye Encümeminee, tetkik olunmuş, kontrol edilmiş ve o suretle kabul edilmiştir. İstiklâl Harbi de bu bütçeler mariifetiyle idare edilmiştir. Bu teklif yeni bir mahiyet arzettiği için Heyeti Celileniz kabul ederse bir diyecek yoktur.

HAMDULLAH SUPHİ BEY (İstanbul) — Kanunun bu suretle çıkmasında hiç bir mahzur tasavvur etmiyorlar mı?

FETHİ BEY (Başvekil) (İstanbul) — Ne gibi?

HAMDULLAH SUPHİ BEY (Devamla) — Arz edeyim, eğer kanunun bu suretle çıkmasında manevi bir tesir, Yunanistan üzerinde bu tedbirlerden bir tesir umulabilir, bunu hissediyorum. Fakat ayrıca bir şey yerlerini tasrih etmek suretiyle ne yapılacağını göstermek ve bir de muhtemel bir harbe karşı tedbir almak vaziyetinden belki gizli kalması müreccahtır. Eğer bir tesiri manevi kasdetmiyorlarsa, yahut doğrudan doğruya filân ve falan işi yapmak istemiyorlarsa bunu bu şekilde bâriz bir hale koymak bendenizce doğru değildir.

FETHİ BEY (Başvekil) (İstanbul) — Efendim şu veya bu tesiri yapacağız diye düşünmekten ziyade, hudutlarımızı muhafaza etmek zaruretine karşı bir tedbir almak mecburiyetindeyiz. Bizim bugün Edirne hududu üzerinde kâfi derecede kuvvetimiz yoktur. Bugün bu müsaadeyi bahş buyurduğunuz takdirde, az zaman zarfında bir hudut kuvveti teşkil edeceğiz ve hudutlara sevk edeceğiz. Çünki oraya kuvvei askeriye gönderemiyoruz. Kezalik boğazları gece ve gündüz tarassut altında tutmaktayız. Bu muahedenin bize bahşettiği hak ve salâhiyet dahilinde ittihaz edilmiş tedbirlerdir. Hiç kimsenin buna hakkı itirazı yoktur. O noktai nazardan esasen Jandarma Teşkilâtımızı yapıyoruz. Binaenaleyh belki tesir de yapacaktır. Fakat efendiler tesir yapması da şayanı arzudur. Hakikati söylemek lâzım gelirse... Çünki biliyorsunuz Yunanistan Cemiyeti Akvama müracaat edeceğini ilân etmiştir ve esasen bir sınıf askerini de silâh altında tutmuştur. Bu bir nevi Cemiyeti Akvamı tahrir tesirde bulundurmak için bir tedbirdir. Yani behemehal Yunanistan lehine bir karar veriniz, yoksa vermediğiniz takdirde harp etmek mecburiyetinde kalacağım demek için. Derhal mukabil tedbire tevessül edecek olursak, bu tesiri tevazün ettirmiş oluruz. Bu itibarla Yunanistan lehine arz edeceği faideyi de izale etmiş oluruz. (O halde doğru sesleri) Bu itibarla zaten muahedenamenin bize bahşettiği bu salâhiyete binaen ittihaz edeceğimiz tedbirlerin tesiratı da memleketimiz için faideli olacağına kanaatimiz vardır. Biz, - evvelce de arz ettim - hiç bir vakit şuhu ihlâl etmek istemiyoruz. Fakat tecavüz vaki olursa bittabi müdafaa etmek mecburiyetinde kalacağız ve behemehal Yunanistanı mağlup etmek için icabeden tedabirin kâffesine müracaat edeceğiz. Şimdilik lâzım gelen tedbirleri alıyoruz. Daima Yunanistan'ın ahvali askeriyesini de göz önünde bulunduruyoruz. Derhal bir tedbir yapacak olursa, mukabil tedbiri yapmakta kusur etmiyeceğiz ve Heyeti Celilenizi de malumattar edeceğiz. Vaziyet bundan ibarettir.

RAUF BEY (İstanbul) — Yunanistan üzerinde bir tesir yapmak için teşebbüste bulunduklarını ifade ediyorsunuz. Aynı zamanda gerek Trakya hududunda ve gerek gayri askeri mıntakaya bir taaruz vaki olursa

Cemiyeti Akvamın ittihaz edeceği bazı mukarrerat vardır. Malumu âliniz taarruz vaki olduğu halde Muahedeye vaziilimza olan hükümetler müştereken tedabir ittihaz ederek taarruzu defedeceklerdir. Bu noktai nazardan Hükümetin teşebbüs etmesi doğru mudur ve zamanı mıdır, değil midir? Tabii zatı âliniz takdir buyurursunuz. Fakat Hükümet ne düşünüyor? Lütfen onu ifade buyurursanız bizi daha ziyade tenvir etmiş olursunuz.

FETHİ BEY (Devamla) — Efendim: her Hükümetin bulunduracağı jandarma kuvvetleri Lozan Ahitnamesi gereğince tespit olunmuştur . Biz bu Ahitname üzerine Trakya'nın hududu garbisinde beş bin kişiye baliğ olan bir Jandarma kuvveti bulundurabiliriz. Yunanistan 2 500 kişilik bir kuvvet bulundurabilir. Bulgaristan da 2 500 kişilik bir kuvvet bulundurabilir. Bu kuvvetler yalnız - bittabi tüfekleri olmak şartiyle - mitralyözlerle mücehhez olabilirler. Yani top, bulunduramazlar. Eğer bu miktarı tecavüz edecek olursa o zaman bunu Cemiyeti Akvama şikâyet etmek hakkı verilmiştir. Cemiyeti Akvam derhal işe müdahale edecek ve bu gayri askeri mıntıkayı tecavüz eden devlet hakkında şu tedabiri ittihaz edecektir, diye maatteessüf Lozan Muahedenamesinde böyle bir ahkâm yoktur. Yalnız Cemiyeti Akvama şikâyet edilmek hakkı verilmiştir. Böyle bir tecavüz vaki olduğu takdirde; Hükümetiniz derhal Cemiyeti Akvama şikâyet edecektir.

RAUF BEY (İstanbul) — Yanlış anlaşıldı efendim. Bendeniz burada tarafımızdan veyahut Lozan Muahedesinde vaziilimza herhangi bir hükümetin taarruzu halinde diye bir ifadede bulunmadım. Gayri askeri bir mıntıka, herhangi askeri bir Hükümet tarafından taarruz vukuunda Muahedeye vaziilimza olan hükümetlerin bir vazifesi vardır. Lozan Muahedesi azasından herhangi bir hükümete taarruz vaki olursa Cemiyeti Akvam da içtima edecekler, müttefikan karar verirlerse bizimle beraber gayri askeri mıntakadaki taarruzu defedeceklerdir. Bendenizin maruzatım bundan ibarettir.

FETHİ BEY (Devamla) — Rauf Beyefendi Muahedede böyle bir şey yoktur.

RAUF BEY (İstanbul) — Boğazlar mukavelenamesinde vardır.

FETHİ BEY (Devamla) — Evet Boğazlar Mukavelenamesinde doğrudur. Bendeniz Trakya hududu hakkındaki ahkâmı arz ediyorum. Tabii Boğazlar Mukavelenamesinde biz verilmiş olan bilcümle hukuk ve salâhiyetleri behemehal sonuna kadar istimal edeceğimize dair ayrıca teminat vermeyi zait addediyorum. Behemehal hepsini istimal edeceğiz. İlk fırsatta tecavüzü defedeceğiz. Cemiyeti Akvamı ve alakadar devletleri her veçhile alakadar edeceğiz.

HASAN FEHMİ EFENDİ (Kastamonu) — Efendim, dahili ve harici hadisatı muzaaf bir ehemmiyetle tetkik ve mürakabe ettiğine kani olduğumuz Hükümet, elyevm Yunanistan'ın ihdas etmek istediği şu vaziyeti bir göz dağı kabilinden olmak üzere mi telakki ediyor? Yoksa böyle esaslı harbe kadar gidebileceğine dair delâil ve emarata muttali midir?

FETHİ BEY (Devamla) — Bunu keşfedecek olsaydım ve bu sualin cevabını yüzde yüz bir kanaatle vereceğime kani olsaydım, bu vaziyet gayet kolay bir hale gelirdi. Eğer harp yapmıyacağına dair yüzde yüz bir malumatım olsaydı Heyeti Celilenizden tedabiri askeriye hakkında ittihazı karar etmesini rica etmezdim.

Fakat efendiler muhakkak olan bir şey varsa o da, Yunanistan'da heyecan vardır. Bu heyecan bir taraftan papazların, diğer taraftan muhtelif partilerin ve aynı zamanda hükûmetin tahriki ile vaki olmaktadır. Bu heyecanın akibeti nereye varabilir? Bunu, biz, en fena olmak üzere bir tecavüz şeklinde telakki etmek ve ona göre tedabir almak mecburiyetindeyiz. Bu heyecan behemahal harbi intaç edecek midir? Orasını size katiyen söyliyemem. Ümit ederim ki, bu heyecan az zamanda sükûnet bulacaktır. Ümit ederim ki, Cemiyeti Akvama müracaat edeceklerdir. Yunan Hükûmeti bu vereceğimiz cevap neticesinde Lahey Mahkemesine gitmesini asla kabul etmiyoruz. Çünkü umuru dahiliyemize ait olan bir meselenin beynelmilel bir mahkeme huzurunda muhakeme edilmesini istiklalimizle münafi görüyoruz. Bu cevap neticesinde olabilir ki: Cemiyeti Akvama gidebilir. Cemiyeti Akvam iki devlet arasında sulhu ihlâl edecek bir hadise olmuş bir vaziyetle tetkik edecek ve bir karar ittihaz edecektir. Cemiyeti Akvam alelumum iki tarafın hoşnudisini celbedebilecek bir karar ittihaz etmekle mükelleftir, şimdiye kadar olan da budur. Bu karar bizce gayrı kabili kabul bir surette tecelli edecek olursa, ona karşı da şimdiden hazır bulunmak lâzımdır.

HASAN FEHMİ EFENDİ (Kastamonu) — Bir kelimeyi daha ikmal etmek mecburiyetindeyim.

REİS — Müsaade ediniz efendim. Çok sual sormak isteyen arkadaşlarımız vardır.

HASAN FEHMİ EFENDİ (Kastamonu) — Bendenizinki bitmedi.

REİS — Fuat Paşa söz istemiştir. Süreyya, Reşat, Yusuf Kemâl, Kâzım Vehbi Beyler, sual sormak istiyorlar.

SÜREYYA BEY (Karesi) — Söz istiyorum.

REİS — Söz sırası gelecek.

REŞAT BEY (Saruhan) — Usulü müzakereye dair söz istiyorum.

Efendim; biz Yunanla yeni bir harp yapacak olursak jandarma ile değil, ordu ile yapacağız. Koyduğumuz şu tahsisat, jandarma bütçesinedir. Bunun ne bir hüsnü tesiri olur, ne de aksi tesiri olur. Bu, kanunun metnindeki Edirne ve Çanakkale kelimeleri zaittir, haşivdir. Bunları çıkarmak lazımdır. Yalnız fasıllardan bahsile bu tahsisat zikredilir, kanunu kabul ederiz, geçer gider. Arz edeceğim bundan ibarettir.

ALİ FUAT PAŞA (Ankara) — Efendim arz ettiğim usulde, Meclisi âlinizce gizli kalacak nokta yoktur. Meclisi Âli ne tarafa para verdiğini pekâlâ bu celsei hafiyede halledecek ve onu bilerek bu tahsisatı verecektir. Fethi Beyefendi buyurdular ki; İstiklâl mücadelâtında Müdafaai Milliyenin bütçesi muntazaman yapılıyor ve ona göre idare ediliyor. Halbuki bendenizin hatırımda kaldığına nazaran gerek o vakit Maliye Vekili Bey ve gerek Muvazenei Maliye Encümeni Reisleri ve mazbata muharrirleri, hiç bir vakitte Müdafaai Milliyenin bir sene zarfında masrafının kaça baliğ olacağını ölçemezdi. Malumu âliniz harp esnasında seferber orduların miktarı tezayüd veya tenakus ettiği, vaziyete göre değişebilirdi. Onun için daima kısa, kısa tahsisatı munzamalar Müdafaai Milliye Vekilinin encümende ordu mevcudu hakkında verdiği malumatlarla alınır ve sene nihayetinde kapanırdı. Bendeniz buna muhalif bir usul de teklif etmedim. Şimdi bendenizin arz etmek istediğim mesele; filân jandarma taburunun mevcudu şu kadar tezyid edileceğinden, şu kadar para verin şeklinde vaki olmasın; jandarmanın şu, şu fasıllarına sarf edilmek üzere, mevcudu şu kadar olmak üzere bir tahsisatı munzamma istiyoruz, tarzında idi. Mamafi Başvekil Fethi Beyefendi bu hususta verdikleri izahat veçhile, bu işi gizlemeye mahal olmadığı ve bilhassa bu tahsisatı munzamma ile, siyasî bir nümayiş yapılmak istenildiğini söylüyorlar. Binaenaleyh benim teklif etmiş olduğum usule hacet kalmamıştır. Bunu arz etmek üzere söz aldım.

HASAN FEHMİ BEY (Ziraat Vekili) (Gümüşhane) — Mevzuu müzakere olan lâyihayı kanuniye, 1341 senesi bütçesiyle teşkili icabeden jandarma taburlarının, 1340 senei haliyesi Şubatında, derhal teşkilini temin etmekten ibarettir. Bunu Reşat Beyefendinin izah ettiği veçhile, esbabı mucibesi Heyeti Celilece malum olduktan sonra alenen müzakere edilir. Okunur, kabul edilir; ki, çünkü hiç bir mahzur yoktur, çünkü daimi bir kadrodur, daimi bir teşkilâttır. Yunan meselesi mevcut olmasa dahi hudutlarımızın emniyetini temin için, zaten bu teşkilât yapılacaktı ve bütçede mevcuttu. Fakat bütçenin kesbi kanuniyet etmesi zamana muhtaç olduğu için şimdiden teşkilât yapılması için Heyeti Celilenizden bir tahsisat istemektedir. Halbuki Ali Fuat Paşa Hazretlerinin temas buyurdukları mesele, bir meselei esasiyedir. Harp tahsisatı, harp bütçesi mevzuu müzakere olmadığı için bu bahse şimdiden temas etmekte bendeniz faide görmezdim. Fakat harp zamanındaki Maliye Vekilleri ve Muvazenei Maliye encümenleri mazbata muharrirleri de izah buyursunlar dediler. Onun üzerine bendeniz müsaadenizle bu noktaya kısaca temas edeyim.

Efendiler, harp bütçesi ile yeni Müdafaai Milliye tahsisatı ile bütün teşkilâtı da dahil olmak üzere bir fasıl olarak İstiklâl Muharebesini hali tabiide tatbik edilen bütçenin bilumum kavaidi takip ve tatbik edilmek üzere icra ettik. Arada ne fark vardır? Efendiler arada çok azim fark vardır. Harp bütçesi elli milyon liradır, yetmiş milyon liradır. Meselâ; 58 milyon lira olduğu sene var, 72 milyon lira olduğu sene var, daha fazla olduğu seneler var. Fakat harp bütçesi öyle demek değildir. Elli milyon lira veyahut 72 milyon lira Müdafaai Milliye işine tahsis edilmiştir. Bunun artık hududu, o bütçenin âmiri itası olan makamın takdiridir. Yani binnetice bu demektir ki; bu bütçe üzerinde mürakabei milliye tamamen ifa edilmez; demektir.

Efendiler; İstiklâl Muharebatının harbi umumiye nisbeten paranın az sarf olunması, memleketin müzayakaya düşmemesi bütçe noktai nazarından yapılan ve pek esaslı olan bu inkılaba gerek Müdafaai Milliye Vekâletinin, gerek Meclisin ve gerek Maliye Vekâletinin gösterdikleri fartı merbutiyettir. Efendiler; harbi umuminin (25) milyon lira hesabat açığı vardır. Bu hesabat açığı bittabi hiç bir zaman suiistimal denilemez ve demiyorum. Fakat bu, nedir? Mübayaat için alelhesap sarfiyat, ihalat için alelhesap verilen bu paraların hesabının arkası senelerden beri henüz alınamamıştır. Arkasını alsak müteahhitlerin, şunun, bunun yedinde hazinenin en aşağı 7 - 8 milyon liralık bir alacağını görürüz. Biz de İstiklâl muharebesi hesabatını görecek olursak - ki; yani bütçe kavaidinin tatbiki ile icra edilen istiklâl mücadelesi-

nin hesabına bakarsak - eşhas zimmeminde belki ancak 100 - 150 bin lira görebiliriz. Yani mürakabei milliye noktai nazarından azim farklar vardır, sarfiyat noktai nazarından azim farklar vardır. Bilhassa bugünkü şeklimiz ve Teşkilatı Esasiye Kanunumuzun istinat ettiği esaslar, bendeniz zannediyorum ki; hiç bir zaman Meclisi Âli bu esası bundan sonra terk etmiyecektir ve etmemesi lâzımdır. Binaenaleyh bu, bir kere mevzubahis değildir. Bir harp tahsisatı mevzubahis olduğu takdirde dahi bu nokta üzerinde, Meclisi Âlinin ve her Mebusun en fazla asabiyetle, celâdetle, metanetle muhafaza edeceği bir esastır. Bu esas bir daha terk olunamaz. Binaenaleyh, tecrübe bize gösteriyor ki, bütçe kavaidinin tatbiki ile dahi en büyük ordular teçhiz edilebilir, teslih olunabilir, sevk ve idare olunabilir, iaşe ve ilbas olunabilir ve hiç bir mahzur görülmüyor. Bunu bilfiil tecrübe edip, gayet parlak bir neticeye vasıl olduktan sonra artık maliye için bir esas mesele; memleketin kudreti maliyesi için fevkalâde haiz olan bir usulü nasıl terk edebiliriz efendiler? Edemeyiz, olabilir belki ordular, biraz daha serbest hareket isterler. Fakat o serbest hareketleri bütçenin tanzimi esnasında ve bütçeyi tanzim eden Heyeti Vekile, tetkik eden Muvazenei Maliye, tasdik eden Heyeti aliye; harbe göre onları nazarı itibare alır. Hali harbin icabettirdiği vaziyetleri de nazarı dikkate alır. Fakat şunu iyi bilir ki; esas fusul ve mevadda münkasam bir bütçenin tamamen mürakabeye tabi olabilecek bir bütçe esası katiyen terk olunamaz.

ALİ FUAT PAŞA (Ankara) — Terk olunacağını zaten kimse söylemedi ki; Hasan Bey.

YUSUF KEMAL BEY (Sinop) — Arkadaşlar; bendeniz meselenin umumiyetine dair bir iki kelime söyliyeceğim. (İşitemiyoruz sesleri) Malumu aliniz hatıramızda bir şey var; Lozan muahedesi müzakere edildiği zaman heyeti murahhasamızın Yunanistan' dan istediği tazminat meselesini ne suretle feda ettik? Bu, hatıramızda henüz mahfuzdur değil mi efendim? Bu hafıza, bu, mahfuzat şimdi hükümetin istemekte olduğu şeyleri; keşke yapılmış olsaydı, dedirtir, adama. Bugün de yapılmasına tevessül edilmekte. Zaten hükümet, bunu düşünmüş, bütçesine koymuştur. Onun için bunları biran evvel kabul etmek icabeder. Bu cihetten söyliyecek sözüm yoktur. Malumu aliniz, meselenin esasına bakacak olursak; Edirne'de ne Patrik kavgası vardır, ne de Kostantin'in gitmesi kavgası vardır. Edirne'de doğrudan doğruya İstanbul sizin olacaktır; bizim olacaktır kavgası vardır. Mesele budur. Onun için her ne olursa olsun Türk Milleti baki bulundukça ve Türk kudreti baki kaldıkça İstanbul da Türklerin elinde bulunacaktır. Cenabı Hak bu hususta harp mukadder etmiş ise, isteyerek gideceğiz, tereddüde mahal yoktur.

KILIÇ ALİ BEY (Gaziantep) — Seve, seve.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Çünkü meselenin esası budur. Lozan muahedesinden sonra arkadaşlar, bu bizim için ilk Avrupa tecrübesidir. Çünkü Lozan muahedesinin İngiltere parlamentosunda tasdiki sırasında söylenen sözleri hatıra getirirsek (o zaman, Türkler kuvvetli idiler, Avrupa yekdiğerine düşmüştü, biz böyle zayıf idik. O zamanın zarureti olarak, biz bu muahedeyi kabul ettik, yoksa karşımızda hakiki bir Türk kuvveti vardı. O kuvvet devam edecekti, bunun neticesi olarak kabul ettik.) denilmedi mi? Yani Lozan muahedesi birtakım ahvali fevkalâde neticesi olmak üzere Türklere bahşedilmiş bir şeydir. O ahvali fevkalâdenin zevali halinde, irtifaı halinde Türkler yine eski hallerine rücu edeceklerdir. Binaenaleyh Lozan muahedenamesinde Türklerin kendilerine temin ettikleri hususatı muhafaza edemeyecekler gibi vehimler vardır. Bu vehimleri izale edecek de hükümetin şimdi gösterdiği ve göstereceği metanettir. Başka türlü çare yoktur. Behemahal hukukumuzu muhafaza edeceğiz. Bunların ilanından, vesairesinden emin olunuz hiç bir zarar gelmeyecektir. Bilakis faide vardır. Bendenizin kanaatı şahsiyeme göre faide gelecektir. Bugünkü hükümetimizin - onların tabirince - dünkü Ankara Hükümetinin devamı olduğu ve Türk Milletinin azmi azalmak değil, gittikçe ziyadeleşmekte olduğunu ve dünkü Maliye Vekili Beyin söylediği gibi, kudreti iktisadiyemiz ne kadar yükseliyorsa beka hakkındaki azmimiz de, kuvvetimiz de öyle mütekâmil ve farklı olduğunu behemahal göstermek lâzımdır. (Bravo sesleri) başka türlü çare yoktur. O zaman Avrupa diyecektir; Lozan muahedesi muvakkat değildir, daimidir. O zaman Yunanistan da diyecektir ki, ebediyen ben İstanbul'a veda ediyorum. İstanbul'dan ebediyen alâkasını kat edecektir. Patrikhane meselesi de kalmayacaktır.

REİS — Efendim; daha dört zat söz almıştır. Müzakerenin kifayetine dair takrirler vardır. Müsaade ederseniz evvelâ kifayeti müzakere takririni okuyalım.

REİS — Efendim; daha dört zat söz almıştır. Kifayet takriri de vardır. Denizli Yusuf Beyin takriri okunacak.

(Denizli Mebusu Yusuf Beyin takriri okundu)

ALİ ŞUURİ BEY (Karesi) — Verilecek bu parayı istisgar edecek değilim, velevki nümayiş suretiyle olsa dahi bu lüzum (onlarınki sesleri) ve zarureti idrak ve itiraf ediyorum. Yalnız ağyardan hali kaldığımız şu celsede daha bazı tenevvür etmesi iktiza eden noktalar vardır. Muhterem Yusuf Kemal Beyefendi biraz bu noktalara temas ile izah buyurdular ben Yunanistan'ın kendi başına bizle harbi göze alacağına katiyen inanamıyorum. Başvekil Fethi Beyefendiden bu meseleyi soracaktım. O da belki Hariciye Vekili kürsüye davet ile bizi tenvir edeceklerdi. Müzakere kâfi değildir, bizi tenvir edecek nikat vardır. Yunanistan bizimle katiyen harp etmeye cesaret edemez. Yalnız ecnebi parmağı var mıdır? Hariciye Vekâletinin vesaiti istihsaliyesi işliyor mu? İşlemezse ne götürmüştür? İngiliz duruyor da Fransız mı parmaklıyor? Bunu anlayalım, müzakere bunun için kâfi değildir.

REİS — Müzakerenin kifayetini reyinize arz ediyorum, kâfi görenler lütfen el kaldırsın. Görmeyenler lütfen el kaldırsın... Kâfi görülmemiştir efendim.

Ali Şuuri Bey söz sizindir.

ALİ ŞUURİ BEY (Karesi) — Efendim maruzatım bu kadardı.

REİS — Söz Ergani Mebusu Kâzım Vehbi Beyindir.

KÂZIM VEHBİ BEY (Ergani) — Efendim; Balkan devletleri arasında bir kaynaşma olduğunu ve bazı menafiin telif ve tevhidine gidildiğini gazetelerde görüyoruz. Hükümet bittabi harici ceryanları azami dirayet ve basiretle takip etmektedir. Sonra bu meşele İngilizlerin Musul meselesini kendi lehlerine halletmesi için Yunanistan'ı teşvik ettiğine dair gazetelerde bazı şayiat vardır. Binaenaleyh Balkanlarda vuku bulan ittifakların mahiyeti hakikiyesi nedir? Hükümet bu hususta malumat almış mıdır? Bu ittifaklarda bizi alâkadar edecek bir cihet var mıdır?

Bu noktaların izah edilmesini rica ederim.

REİS — Süreyya Bey; siz de söz isteyiniz, takrirde sual olamaz. Ya evrakı varideye alacağız, nihayet okuyacağız, yahut söz isteyip soracaksınız.

AHMET SÜREYYA BEY (Karesi) — Efendim bendeniz Yunanistan topraklarında vaki olan ve gazetelerde dahi intişar eden havadislere nazaran, Başvekilimizin lisanından dahi işittiğimiz didinme ve kaynaşma hareketlerinden bazı arkadaşlarım kadar daha şümullü bir mahiyette ihtiraz etmiyorum. Sebebi de, eğer sorulan suallerin cevabına suali soran arkadaşlarım kadar muhtaç olsaydım, öyle zannediyorum ki; Heyeti Vekileniz Meclisin bu ihtiyacını ve kendisinin bu hususta vazifesini daha evvelden derpiş edecek ve bize izahat verecekti. Demek ki kendileri de bu kabil mühim noktada şüphe etmemektedirler. Fakat bittabi, mademki bu sual sorulmuştur, şimdi kendilerinden bu celsede işiteceğiz. Benim sözlerim vaki olan teklifi kanuni ile talep edilen tahsisatı munzamma ne şekilde verilsin, verilmesin meselesi hasıl olmuştur. Sözü Fuat Paşa Hazretleri bu bahisle ortaya koymuşlardır, bu hususa dair söyleyeceğim.

Yunanlılar Hükümetimize protesto etmişler. Tabii Hükümetimiz buna cevaben protesto vereceklerdir.

Gazetelerde bir çok neşriyat vardır. Bundan evvelki celsei aleniyede Başvekilimiz bundan bahsetmiştir. Türklerin, Türk Cumhuriyetinin, Türk Hükümetinin taarruz ve istilâ siyasetini takip etmekte olmadığı halde, kendisinin en küçük bir hukukuna bir tecavüzü harici vaki olursa, bir karış toprağı istila edilmek istenilirse, en büyük şiddet ve kuvvetle mukabele edileceğini söylemiştir ve bunu da şiddetli ve mütevali alkışlarımızla tasvip etmişizdir ve bu milletin de arzusu, kararı, devletin de siyaseti hazırası bundan ibarettir. Hepimiz buna muttali bulunuyoruz. Bu sözler celsei aleniyede bu kadar katiyet ve aleniyetle söylendikten sonra, talep edilen tahsisatı munzamma, şu şekildeki kanun ile kabul edilmesi harice karşı nasıl bir maksatla hareket ettiğimizi meydana koyar. Bunda mahzur vardır diye düşünmek zannederim ki, nabemahâldir. Mahzur varsa celsei aleniyede ihtiyar edilmiştir. Fakat o zaman hiç bir mahzur görülmedi. Binaenaleyh teklifi kanuninin jandarma kuvvetlerine veya şu şekillerine tahsis olunması: ne de jandarmaya sarf edilmek üzere bu kadar tahsisatı munzamma verilmesinin takrir edilmesini ve ne de şu şekilde tadil edilmesini, ne de Reşat Bey biraderimizin dedikleri gibi, iki memleket isminin hazfiyle lâyihai kanuniyenin lağvedilmesini zaruri görmüyorum. Bu itibarla müzakereyi kâfi görüyorum ve derhal lâyihai kanuniyenin reye konulmasını teklif ediyorum.

MAHİR EFENDİ (Kastamonu) — Muhterem efendiler; harp iki şeye istinaden yapılır. Biri hak, ikincisi kuvvet. Harp eden muharip evvelemirde hakkın kendi yeddi iktidarında olduğunu bilmeli. İkinci derecede de hakkı muhafaza edecek kuvvete sahip olmalı. Celsei aleniyede Fethi Beyefendinin lisanın-

dan dinlediğimiz ahvali hariciyeye göre hakkın bizde olduğunda şüphe yoktur. (Bravo sesleri) Her kim ile hak beraber olursa, o kimse galiptir.

HAMDULLAH SUPHİ BEY (İstanbul) — Ah; keşke öyle olsa.

MAHİR EFENDİ (Devamla) — O kimse mansur ve muzafferdir. O hakka karşı gelmez.

Kuvvete karşı gelince, Yunanlıları yumruğu altında ezen, lâşelerini ayakları ile çiğneyen, on beş günde İzmir'den denize döken kuvvet ve kudret bizimle beraberdir. Şu halde tereddüt edecek hiç bir nokta yoktur. Hatta ben bu müzakeratı nabemahâl gördüm. Şu kadar ki, Napolyon'a sormuşlar; harp ne ile olur. Para ile. Tekrar sormuşlar: harp ne ile olur? Para ile. Tekrar sormuşlar, harp ne ile olur? Para, para ile. O halde bize lazım olan paradır, paradır. (Alkışlar) Yoksa hak da bizimle beraberdir. Bütün dünyaya karşı koyacak pazuyu hakikide bizimledir. (Bravo hocam sesleri) Şu halde bizden de pek az bir para istiyorlar. Şunu böyle mi verelim; şöyle mi verelim diye tereddüde mahal yoktur. Binaenaleyh bu parayı kabul edelim de Cenabı Hak da bize ihsan edeceği yeniden bir muzafferiyete, yeniden bir galibiyete intizar edelim. Tebşir ederim sizi. (Bravo sesleri şiddetli alkışlar)

Hatırıma bir nokta geliyor ki; Şükrü Beyefendi de o noktayı bana izah ederler, İnşallah. Malumu âlinizdir ki, İtalya muharebesi temadi etti. İtalyanlar Trablusgarp'te ihrazı galebe edemedi. Nihayetülemir başımıza Balkan muharebesini çıkarttı. Onun üzerine hem İtalya muharebesi bitti, hem de biz bittik. Fakat şimdi acaba Musul meselesini halletmek için, bunda İngiliz parmağı var mı, yok mu? Şükrü Beyefendi bize izah edip inşirahı kalp bahş ederlerse ona teşekkür ederim.

ÂRİF BEY (Eskişehir) — Efendiler bazı arkadaşlarım gibi bendeniz de bu meseleyi sırf bir Yunan meselesi olarak telakki etmiyorum. Eğer Yunan meselesi olsaydı bu kadar uzun müzakereye bile mahal görülmeyeceği kanaatındayım. Mademki bir celsei hafi aktedilmiştir, vaziyeti siyasiyei hariciyenin tamamiyle tenevvür edebilmesi için bendeniz de bir kaç sual sormayı münasip gördüm.

Birinci Sual : Boğazlar komisyonunda bir ihtilâf mevzubahis idi. Bu elân da mevzubahis midir? Bunun mahiyeti nedir? Bu bapta Hariciye Vekili Beyin veyahut Başvekil Beyefendinin izahat vermelerini rica ederim.

İkinci mesele: Varangel donanmasının Rusya'ya iade edilmesi meselesidir. Filhakika komşu bir devletin vesaiti harbiyesine müdahale etmek hatırımızdan geçmez. Fakat Karadeniz hakimiyeti bahriyesine müdahale etmek hatırımızdan geçmez. Fakat Karadeniz hakimiyeti bahriyesine taalluk eden bu mesele hakkında hükümetin ne düşündüğünü bilmek de elbette faideli olur.

Üçüncü mesele: efendiler, malumu âlinizdir ki, geçen sene Yavuz'un tamiri ve tahtelbahir inşası için bir tahsisat konmuştur. Fakat yine ve ne esbaba mebni, bunlar yapılamadı? Acaba bugüne kadar hükümet bir tahtelbahir aldı mı? İzahat ita etmelerini rica ediyorum.

REİS — Rauf Bey söz sizindir.

RAUF BEY (İstanbul) — Müzakerenin temadisine sebep Ali Fuat Paşa Hazretlerinin Meclisi Âlinizde arz ettiği bir noktanın lâyıkıyle anlaşılmamasından ileri gelmiştir.

Ali Fuat Paşa Hazretleri; Meclisin bilâkaydü şart, alelusul mürakabesi olmasın diye hiç bir ifadede bulunmadığı gibi, izhar da etmedi ve edemezdi. Yalnız askeri noktai nazardan, filân taburun, filân yere gitmesinde faide var mıdır, yok mudur? Bu mesele üzerine Reşat Beyin teklifi veçhile filân, falan isimler çıkmakla temini maksat edilir şekilde bir teklifte bulundu. Yoksa Meclisi Âli hafi celsede de teferruatı tetkik edebilir. Celsei aleniyede lüzum ve zarurete binaen hafi tutulması hükümetçe lâzımsa Meclisi Âlide de her hangi bir bütçenin teferruatı tetkik edilebilir. Celsei hafiye lüzum ve zarurete binaen heyeti umumiyesi reye konabilir. Her halde tenkit ve mürakebeden istisna bir şekle kimse taraftar değildir. Elbette bunu söylemek istiyor.

İkincisi efendim; Rüfekayı muhteremeden bazıları Yunanistan mevzubahis olunca çok küçük görüyorlar ve acaba İngiliz var mıdır, diyorlar ve İngiliz varsa ciddidir diye telâkki ediyorlar. Mazur görsünler efendiler. Düşman istisgar etmek caiz değildir. Düşmanı istisgar ile tarihimizde çok büyük hatalar edildiği vakidir. Onun için Yunanistan'ı istisgar etmektense, vatanımızı Yunanistan'a karşı ve icabında onları takviye edecek İngilizlere karşı da müdafaa etmek mecburiyetindeyiz ve zannediyorum ki; Hükümet de kademe, kademe bunları düşünmek ve temin etmek vaziyetindedir. Hiç şüphe etmiyorum ki; gerek Başvekil ve gerek Hariciye Vekili Beyefendiler lütfen cevap verirler ve biz de anlarız. Fakat her halde çok rica ediyorum, Yunanistan bize hücum edemez, kabil değildir, tarzında muhakeme edip vakit gaip etmiyelim. Yunanistan bize çok mü-

essir olarak tecavüz edebilir. Trakya üzerinde ve bahren mühim tesirler yapabilir. Aynı zamanda Musul meselesini lehine hallederek başımıza bir Kürdistan meselesi çıkarması ve memleketimizi ikiye ayırmak için bir hareketin başlangıcı da olabilir. Fakat her halde mesele, bir İngiliz var mıdır, yok mudur meselesi değildir. Yalnız Yunan Hükümetinin bugünkü vaziyeti ile müstacelen almakta olduğu tedabire karşı biz de tacil ve tesrii hareket etmek zaruretindeyiz. Ondan sonra da lüzum görülürse kademelerini, yani İngilizlerin teşvik edip etmediklerini anlamak icabeder. Fakat her halde evvelen, İngiliz olsa da olmasa da, Yunan'a karşı tedabir almaya mecburuz. Amma arkasından İngiliz çıkacakmış, ona karşı da müdafaa edeceğiz ve bunlara Fransız filân da iltihak ederse ona karşı da duracağımıza da hiç şüphe yoktur. Maruzatım bundan ibarettir.

ŞÜKRÜ KAYA BEY (Hariciye Vekili) (Menteşe) — Efendiler afedersiniz. Gripten yeni kalktım, sesim kısıktır. Arkadaşlar biraz daha yakın gelirlerse daha ziyade işitirler zannederim.

Memleketimizin cihan siyasetindeki vaziyetini iyice anlamak için, cihan siyasetindeki vaziyeti iyice anlamak ve tesbit etmek için evvelemirde bu cihan siyasetinin takip ettiği ceryanları görmek lâzımdır.

Efendiler bugün; dünyada teressüm eden üç mühim siyaset vardır. Birisi Avrupa kıtası siyasetidir ki; bu Fransız siyasetidir.

İkincisi; müstemleke siyasetidir ki: bu İngiliz siyasetidir.

Diğeri de dünyayı kapitalistlerin elinden kurtarıp hürriyete sevk ve isal etmek şeklinde tecelli eden bir siyasettir ki; o da Rus siyasetidir. Bolşevik siyasetidir.

Efendiler bu üç siyaset yekdiğerine zıddı tam halindedirler ve muarızdırlar. Vakıa manzarai hariciye itibariyle, İngiliz siyaseti ile «Kontinantâl» siyaseti bazan birleşir gibi görünüyorsa da haddi zatında tezat bu iki siyaset arasındadır. Çünkü her ne kadar Fransa harpten zayıf çıkmış ise de ordu itibariyle, siyaset itibariyle, Avrupa kıtasındaki bütün devletler, «hegemonya» sı yani tefevvuku altına girmiş bulunuyordu. İngiltere mütarekeden sonra, mütarekenin akabinde, yavaş yavaş harbi umumide gerek Avrupa'da, gerek Asya'da elde ettiği tefevvuku kaybetmişti ve bu gidişle Avrupa'yı Fransa idaresi altında görüyor vaziyete gelmişti. Makdonâld kabinesinin re'sikâra geçmesi bu İngiltere siyasetinin, sükûtunun müntehasını teşkil etti. Fakat İngiltere aynı zamanda Fransa'yı bu suretle Avrupa'da mütehakkim bir vaziyette bırakmamak için elinde zaman zaman, bilâ fasıla kullanabileceği vasıtaları vardı. Bunları zaman zaman hesap ile ve bilâ israf kullanmakta devam ediyordu. Evvelce Fransızların belini büken bir beynelmilel borçlar meselesi vardı. Fransa vaziyeti iktisadiyesi biraz yükselip de kuvvei maliyece istiklâli tammını elde edeceği zaman, derhal ortaya beynelmilel borçlar meselesini çıkardı. Aralarındaki mesailden sarfınazar, bu gibi işlerde İngiliz ve Amerikalılar daima müttehid hareket etmişlerdir.

Avrupa ve Asya'ya taalluk eden meselelerde Amerika'nın İngilizlerden ayrılması pek nadir görülmüştür. Vakıa Fransa doğrudan doğruya Amerika'ya borçludur. Fakat Amerika İngiltere'nin teşviki ile borçlar meselesini iki ayda, üç ayda bir ortaya atar. Nitekim son günlerde de «burada» aynı meseleyi ortaya atmıştır. Avrupa'da borçların tesviyesi meselesi mevzubahis olunca Fransa maliyesinin iflâs etmesi demektir. Frank sıfıra düşer. Fransa'nın düşündüğü şey: aman Frank sıfıra düşmesin.

İkincisi de: bir Alman meselesi vardır. Almanya tabiidir ki, kalbinde Fransa'ya karşı geniş bir kin besliyor. İlk fırsatta Fransa'nın kafasını ezmek için çalışmaktadır. Gizli teşkilâtla ordusu Rayışver polis, jandarma teşkilâtı ile ve mekteplerdeki askeri tâlim ve sporları ile, vesaire ile ordusunu yapmaktadır. Fransa bu itibarla Almanya'dan daima endişenâk bir haldedir. O halde İngiltere ikide bir, köprü başları, Rur meselelerini ortaya atar ve Fransa'yı elde tutacak bir ökse gibi kullanır. Almanya vaziyet böyle müştereddit bulunduğu bir zamanda, Makdonâld Hükümetinin son devirlerinde, Fransa'da Heriyo kabinesi mevki hükümeti teşkil etti. Heriyo, malumu âliniz, Fransa Mebusanının sol cenahına merbuttur ve eskiden beri Bolşeviklerle anlaşmak taraftarıdır. Nitekim gelir gelmez Rusya Bolşevikasını tanımıştır. Diğer taraftan da İngiltere'nin gerek Rur meselesinde ve gerek mali meselelerde boyunduruğu altından kurtulmak istemiştir. Fakat o sırada Makdonâld kabinesi değişmiş yerine muhafazakârlar büyük bir ekseriyetle gelmiştir.

Muhafazakârlar gelir gelmez, merbut oldukları o eski ananeye tevfikan, gayet haşin bir surette eski politikalarına devam ettiler. İlk darbeyi indirmişler, ikinci darbeyi yiyen Fransa olmuştur. Üçüncü darbeyi de Ruslar yemiştir. Fransa'da yine Frank meselesi ile, o sırada İspanya'da tahaddüs eden Rif meselesidir ki: Abdülkerim'in İspanyol istilâsından kurtardığı Rif havalisinden dolayı İngiltere'nin bahset-

tiklerini kabul etmek mecburiyetinde kaldı. İngiltere bu suretle Fransa'yı Avrupa mesailinde kısmen olsun kendisine peyk yapacak bir vaziyettedir. Fakat Fransa'nın, İngiltere'nin peyki olmak demek, tarihi rollerinden sarfınazar etmesi demektir. - Hususile Şarkta - O halde «net» olarak iki ceryan vardır.

Bir; İngiltere kraliyetinin tahtı tefevvukunda Avrupa ceryanı ve buna mukabil Rus cereyanı. Efendiler Türkiye'nin bu iki ceryan arasındaki vaziyeti nedir? Bunu görmek için Türkiye haritasına bakmak lâzımdır.

Türkiye haritası Şimal tarafından Rusya'ya merbuttur. Bugünkü vaziyetimiz Ruslarla, eskiden olduğu gibi, tamamiyle dostanedir. Çünkü; bu dostane olmakta bizim kadar, Rusların da menfaati vardır. Çünkü Rusya'nın gayesi ikidir. Birisi ideâl, mefkûre gayesidir. Yani dünyayı Bolşevik yapmak gayesidir. Bu gayeyi güden zimamdaran, gerek üçüncü enternasyonalde olsun, gerek hükümette olsun bu gayeyi takip eden, bu mefkûre sahibi zimamdaran bu emellerinde halistirler, ciddidirler. Onlar için Bolşevizim bir safhai iktisadidir. Evvelâ kapital teşekkül eder, sonra sermayedar ile amele arasına ihtilâf girer. Bolşevizmin ekilmesine salih toprak hazırlanmış olur. Öyle hazırlanan toprak kendisine en yakın olan topraklardır ki; bu da evvelemirde Polonya'dır. Çünkü Polonya'nın nısfından ziyadesi Rus lisanı ile mütekellimdir ve Rus harsile büyümüştür ve Ruslar orayı çok iyi bilirler.

İkincisi Almanya ve üçüncüsü Besarabya'dır ve o koldan Avrupa'ya ilerlemektir. Rus ajanları için Fransa da iyi bir sahai faaliyet olmuştur. Çünkü Fransız Sosyalistleri eskiden beri idealist sosyalistlerdir. Londra partisi gibi materyalist sosyalistler değillerdir. Daha ziyade kitap sosyalistleri, kürsü sosyalistleridir.

Fransız sosyalistleri Bolşevizm mefkûresi ceryanını daha evvel kabul etmişlerdir. Çünkü hakikaten insan tetkik edecek olursa, bilhassa insaniyet noktai nazarından tetkik edecek olursak Avrupa sosyete ve içtimalarından çok iyi tarafları vardır. Bidayette İngiltere sosyalist liberal partisi de bolşeviklerle müttefik hareket etmeyi kabul etmişlerdir. Bilhassa Makdonald kabinesi mevkii iktidarda iken Ruslarla anlaşmak siyasetini ihtiyar etmişler ve hatta bir muahede akdetmişlerdi. Fakat Makdonald kabinesi siyaseti hariciyede bu fikri tatbik edemedi. Çünkü İngiltere ve Fransa gibi asırlardan beri siyaseti hariciye yapan memleketlerde birtakım ananeler hasıl olur ki; o ananeleri idare etmek hükümetlerin elinde değildir. Makdonald geçenlerde bir nutkunda söylüyordu. Ben eğer mevkii iktidara gelirsem, bütün cihanı mesut ederim. Herkesin beratı hürriyetini eline veririm ve bütün müstemlekeleri serbest kılarım. Fakat geldim, öyle bir makinenin içerisine girdim ki, ben kendimi gaip ettim, diyor ki; hakikaten böyledir ve en ziyade anane siyaseti takip edilen bir İngiltere'dir. Fransa'da da vardır. Fakat bu kadar değildir. İşte İngiltere'de takip edilen işte o anane Türklere düşmandır. O anane Türklerin bizatihi mevcudiyetini ve istiklâlini kendilerinin şarkta ve Asya'da malik oldukları müstemlekelere mani ve tehlike addetmektedirler. Diyorlar ki; bir Türkiye mevcut kaldıkça bir gün; Mısır, Hindistan, Kafkasya, şurası, burası Türkiye'ye istinat edecek ve kesbi istiklâl edeceklerdir. Eğer bu, İngiltere adası da kendi müstemlekelerinden tecerrüd ederse aç ölmeye mahkûm kalır.

Efendiler; İngiltere'ye karşı biz, istediğimiz kadar düşman değiliz, biz kendi yurdumuzda, kendi yağımızla kavrulacağız, diyelim. İnanmaz, inanmadığı şununla sabittir. Bizi Avrupa alemine, bugün Türkler ittihadı islam siyaseti takip ediyor, Türkler Hindi, Mısır'ı ihtilâle teşvik ediyor, Abdülkerim'i kandıran Türklerdir, Çad Gölünün kenarında bir Arap kabilesi bilmem ne yapmış, Türkler yaptırmışlar şeklinde propaganda yaparak bütün bunlara karşı Türkleri gösteriyorlar. Aynı zamanda İslâm âlemine karşı dönüyor; Türkler bolşevik olmuşlardır. Türkler halifeyi kovdular, Türkler gâvur olmuştur. İslâmiyete karşı yaptığı propaganda da budur.

Musul meselesi dahi İngiltere'nin bize olan kasdını gösterir bir şeydir. İngiltere'nin Musul'da ne işi var? Petrol madenlerini verelim, imtiyazını alsın, fakat toprağını bize bıraksın. Gayesi petrol madenleri değildir. Petrol madenleri ikinci derecede kalır. Onun gayesi, demin Rauf Beyefendinin dediği gibi, Türkiye'yi bir de Şarktan sarmaktır. Musul'da, Süleymaniye'de, şurada, burada mevcut olan kürtleri aldatarak, size istiklâl veriyorum, diyerek şimal tarafımızdan bize daima hasım olacak bir kütle yaratmayı düşünmektedir. Belki bu tariki Bakû'ya kadar götürmektir. Bu suretle İran'daki petroller ele geçtikten sonra Irak'taki petrol madenleri eline geçirir ve Bakû'ya kadar gider. Yani dünyanın bu en zengin petrol dizmanlarını havi olan havza eline geçer. Ve aynı zamanda bir taş ile iki kuş vurmuş olur.

Bendenizce İngiltere'nin yaptığı siyaset budur ve bu her gün misalleri ile teyyüd etmektedir. İngiltere'de

hizmet eden arkadaşlar bilirler. Efendiler bu siyasetten, o vaktin sosyalistleri de kurtulamamışlardır. Makdonald, İstanbul'da kendisine verilen ziyafetlerde, Türklerin şöyle dost olduğunu ve Musul'un Türklerin olduğunu alenen söylemiştir. Halbuki mevkii iktidarda iken Musul müzakeresine yaklaşmak bile istememiştir. Yanaşmışsa bile bizi iğfal içindir. İngiltere'nin bu suretle Türkiye'ye olan alâkasını anlattıktan sonra ve Bakû'yu matmah nazar yaptığını da ilâve ettikten sonra. Türk dostluğunun Rusya'ya müfid olduğunu kısmen anlatmış oldum, zannederim. Filhakika Ruslar bizde. Rus bolşevizmini bir çok şeyleri tecrübe etti. Sanayii bolşevikleştirmeye muvaffak olamadı. Araziyi bolşevikleştirmeye muvaffak olamadı. Yalnız ticareti dahiliyeyi, devlet inhisarı altına aldırtmaya muvaffak oldu ve en büyük darbeyi İngiltere'ye bu suretle indirdi ve indirmektedir. Rusya ticareti hariciyesini bir seneden beri dehşetli surette inkişaf ettirmiş ve bundan yalnız istifade eden Ruslar olmuştur. İngiliz tüccarları bundan müstefid olamamışlardır. İngiltere bundan şu suretle müteessirdir. Bir defa Rusya kârını kaybetmiştir. İkincisi yarın bu kadar müspet neticeler veren bu siyaseti ticariyenin liberal partinin programına girmesi ihtimali de vardır. Bugün liberal parti ile beraber olacaktır. Liberal partiye en çok düşman olan küçük sermaye eshabı, liberal parti ile beraber olacaktır ve liberal parti İngiltere'nin en büyük partisi olacaktır. Tabiidir ki, muhafazakâr fırka en ziyade bundan korkmaktadır. Bundan başka bolşevizme bu kadar düşman olan İngiltere'yi. Rusya başka taraflardan avlamayı bulmuştur. O da İngiltere'nin en çok istinat ettiği Hindistan yollarını tutmuştur. Hindistan'a hemcivar olan yerlerde son zamanlarda bazı teşkilâtı siyasiyede bulunmuşlardır. Ruslar, Başkurt, Kâşgar Cumhuriyetini, Kırgız Cumhuriyetini ve Tacik Cumhuriyeti diye birtakım cumhuriyetler yapmış ve orada birtakım teşkilât ve tertibatta bulunarak bu cumhuriyetlerin veçhei azimetlerini hep cenuba doğru sevk etmiştir. Aynı lisanı söyleyen komşu milletlerin istiklâlini gören esir milletler derhal komşuları gibi istiklâl çareleri arayacaktır ve ona komşuları diyeceklerdir ki; bizim gibi yapınız, ihtilâl ediniz, atınız başınızdan bu kâbusu. Siz de olursunuz.

Tabii bu İngiltere için bir tehlikedir. Rusya İngiltere ile uğraşırken bir de Türkiye gibi kendisi ile hudut, dahilinde Türk ırkından bir çok nüfusu mevcut olan bir kıtayı da gücendirmek istemezdi. Evvelâ cenup tarafını dostlukla temin etmek lâzım. Binaenaleyh bu itibarla Türkiye, Rusya dostluğu için çok mühim ve çok kıymetlidir. Rus dostluğunun bizim için ne kadar kıymetli olduğunu istiklâl muharebelerinde gördük. Sâniyen bizim ikinci bir faidemiz vardır. Biz Rusya'yı çarlık görmektense bolşevik görmeyi her vakit tercih ederiz. (Doğru sesleri) ve bizim yegâne şeyimiz, bolşevizmin Rusya'da baka bulmasında, daim olmasındadır. İhtimâl hatıra gelir; bolşevizm teşekkül etikten sonra eski usulere imtisalen, eski Rusların arzusunu takiben İstanbul yollarını tutacak ve gözünü İstanbul'a çevirecek. İhtimaldir, fakat bu ihtimâl çok baid bir ihtimâldir. Ben bugün yakın tehlikelerle uğraşırken ufak bir ihtimâli nazarı itibare alarak kuvvetimi feda edemem. Rusya'nın bizimle dost olması bizim için çok faidelidir. Çünkü bu dostluğun harici düşmanlarımız üzerine büyük tesiri olacaktır. Evvelâ İngiltere'yi arz ettim. Düşmanlarımız sayılabilecektir.

Evvelâ İngiltere'yi arz ettim. Bundan sonra ikinci ananevi bir düşmanımız vardır. Her zaman ve her vesile ile İstanbul'a gözünü diken ve İstanbul'u almak istiyen ve bu suretle Bizans İmparatorluğunu ihya etmek fikrini taşıyan Yunanlılardır.

Üçüncü ve tabii bir tehlike daha vardır ki; o da İtalyandır ve İtalyan tehlikesidir. İtalyanlar nüfus itibariyle her sene 5 - 6 yüz bin raddesinde artmaktadır ve bu artan nüfusa kendi toprakları kâfi gelmemektedir. Amerikalılar memleketlerine hariçten gelecekleri artık kabul etmemektedirler. İtalyanlar ise Trablus'a gitmek istemiyorlar. Dahilde ise aç kalıyorlar. İtalya zimamdaranı, İtalya muharrirleri kendileri için Anadoluyu mukadder biliyorlar. Bu zihniyetleridir ki; İtalyanları bize düşman etmiştir. İtalyanlar bize düşman değildir. Fakat zihniyetleri düşmandır. Şimdi efendiler; bu üç düşmanın ne yapabileceğini arz edeyim.

Evvelâ İngiltere; İngiltere'nin büyük bir sözü vardır ki; hakikaten bu söz büyüktür. Ayrıca da büyük sabrı vardır. Efendiler, o büyük söz de şudur: «Bekle ve gör.» Sabır da büyüktür. Şimdi efendiler, İngilizler Türkler için; şu sözü söylemekte ve şu zihniyeti taşımaktadırlar. «Türk adam olmamıştır, bütün yaptıkları bu inkılâbî muharebe vesaire hep zahiri şeylerdir. Türklerin hududuna düşman geldi. Bu ise Türklerin asabiyetine dokundu, derhâl ayaklandılar, düşman da zayıftı, harbettiler ve düşmanı memleketlerinden attılar. Şimdi çubuklarını yakıp keyiflerine bakıyorlar. Siyaseti hariciye ile, iktisatla meşgul değildirler. Meşgul olsalar da kabiliyetleri yoktur. Binaenaleyh bir gün pişmiş yemiş gibi düşeceklerdir. O günü bekliyelim.» Diyorlar. Şimdi arz ettiğim gibi

bu bir defa siyaseti katiyeleridir. «Fakat buna mukabil yapacağımız şeyler de vardır. Niçin bu sukutu tesri etmiyelim», diyorlar. Bu sukutu tesri edecek çare şunlardır.

Evvelen malumdur ki; Türkiye sermayeye muhtaçtır. Bütün dünya marşellerini Türkiye'ye karşı kapatalım, kapattıralım. Bir propaganda yapalım. Türkiye'de asayiş yoktur diyelim, Türkiye'de emniyet olmadığı fikrini sokalım. Türkiye'de sermayenin çalışmasına imkân yoktur, Türkiye'de ecnebi düşmanlığı vardır diyerek, bir takım propagandalar yapalım ve bu suretle sukutlarını tâcil etmiş olalım.» diyorlar. Bir Fransız dediği gibi» iftira edenler. iftira eylediğini mutlaka yaparlar.»

İkinci düşünceleri de: Türkleri kuvayı müdafaasından mahrum edelim; diyorlar. Meselâ; Türkler filân yerden fişenk alıyormuş; hemen kendilerine diyelim ki; alacağınız fişenkleri biz verelim. Bu suretle kendilerine vakit kaybettirelim. Yahut o fişenkleri biz alalım ve bu suretle onlara mani olalım. Sonra, meselâ yine tayyare alacaklarmış: onların alacakları tayyareyi biz alalım ve bu suretle kendilerini kuvayı müdafaadan mahrum edelim düşüncesini. zihniyetini besliyorlar.

Üçüncü fikirleri de siyasidir ki: o da Musul meselesidir. Bu hususta lâzım gelen şeyi yapmaktadırlar ve bu hususta da lâzım gelen şeyi yapmaktadırlar ve bu hususta da lâzım gelen propagandayı da icradan geri durmamaktadırlar. Bu suretle aleyhimizde lâzım gelen tertibatı almaktadırlar. Teşkilâtlarını yapmaktadırlar ve bu teşkilâtlarını İran'ın cenup taraflarına kadar temdit etmişler. sirayet ettirmişlerdir. İngiltere'nin bize doğrudan doğruya düşmanlık yapabilmesi için ne yapabileceğini çok salâhiyettar bir zatla görüştüm. İki milyon asker ve bir o kadar da masraf yapmaya mütevekkiftir, dedi. Halbuki efendiler İngiltere'nin efkârı umumiyesi böyle bir fedakârlığa mütehammil değildir ve yapamaz efendiler. Binaenaleyh İngiltere'nin bize karşı açık göğüsle ve merdane bir surette taarruzu yoktur ve yapamaz. bunu kendilerinden beklemeyiniz.

Yunanlıların; kendilerince en büyük maziyetleri; kendilerini dünyanın dahii siyasisi addetmeleridir. Patriklik meselesini de bu suretle ihdas etmişlerdir. Lozan'da malum olan kavgayı Fethi Beyefendi anlattılar. Ondan sonra Meletyos Efendi gitti, Griguvar Efendi geldi. Biz hiç bir şeylerine karışmadık, kendileri pekâlâ yaşıyorlardı. Rumlar mübadele meselesinde, yani bizim etabli kelimesi üzerinde israr etmediler, Gazetelerimizin bu hususu yazmalarından ve hükümetimizin de patrikhaneye küskün bulunmasından; İstanbul'daki Rumların tehlikede olduklarını ve tehlike gününün yaklaştığını anladılar. Yunanistan ise İstanbul'dan sarfı nazar edemiyor. Onu daima bir rüya gibi görmektedir. İstanbul onun bir kızıl elmasıdır. Ümidine vasıl olabilmek için dahilde Rum nüfusunu muhafaza eylemek lâzımdır. İşte o nüfusu da muhafaza eden patrikhanedir. İşte arzettiğim gibi efendiler; kendi fikirlerince bu kuvveti tutmak lâzımdır ve kuvveti tutacak olan da patrikhanedir. Ona can vermek lâzımdır. Efendiler: bin türlü entrikalarla bazı memurların zayıf hallerinden istifade ederek, komisyonun da bazı hissiyatından istifade ederek İstanbul'da pek çok Rumların kalmasını temin etmişlerdir. Fakat hükûmetin çok ciddi tetbirleri karşısında, tetbirleri müessir olamamıştır. Onun üzerine Patrikhaneyi kurtarmak lâzımdır. Fakat Patrikhane eski Patrikhane değildir. Yunan idaresine menbut. Yunanın tahtı himayesinde. mevcudiyeti beynelmilel tasdik edilmiş bir Patrikhane ihdasını siyaset ittihaz etmişlerdir. Kostantin efendinin Patrik intihabı bu siyasetin eseridir. Katiyen tesadüf eseri değildir. Çünkü bir taş ile iki kuş vurmuş olacaklardı ki; birincisi etabli kelimesini halletmiş olacaklardı. İkinci büyük tehlike de; diyorlar ki efendiler: «her papaz. fermanlarında mezkûr olduğu üzere Fener'de mukim sayılır,» binaenaleyh her papaz Fenerlidir ve her papaz mübadeleden müstesnadır.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Fener söndü.

ŞÜKRÜ KAYA BEY (Devamla) — Binaenaleyh ne kadar gitmiş, gelmiş papaz varsa bunları İstanbula tekrar sokmaktır.

İkincisi; bu fikri kabul ettikten sonra bir gün Yunan tabiiyetini haiz bir metropolitin patrik olmasını dahi temin etmektedir. Çünkü mübadele muahedesi mucibince; tarafeyn topraklarına ayak basan mübadiller derhal bulunduğu yerde tabiiyetini iktisab eder. yani bir Rumelili buraya ayak bastığı günde mutlaka Türk olmuştur. Bir Anadolulu Selânike ayak bastığı gün Yunanlı olmuştur. Binaenaleyh buradan giden ne kadar Rum mübadiller varsa hepsi Yunanlı olmuştur. Nitekim o kanun mucibince Arap oğlu Kostantin efendi dahi Yunanlı olmuştur, mübadil olmuştur. Oradan gelirken de Aganyos efendi patrik olacak, Yunanistan fikrini güdecektir. Bu da patrik olunca o vakit söylemek kolaydır. Çünki İslami-

yetle alâkası yok. Bu tabiiyetlerin fevkinde bir şeydir. Ha Yunanlı olmuş, ha Türk olmuş, ehemmiyeti yok, denilecek ve bu suretle yavaş yavaş Yunan organiyesi husule gelecektir.

Yunanistanın başka bir gayesi daha vardır. Vaktile büyük bir ortodoksluk vardı. Tarihte büyük roller oynamışlardır. Makamatı mukaddese siyasetini çakarmıştı. Patrikhane vasıtasile Türkiye üzerine hakim oluyordu. Bugün ise o imparatorluk kalkmıştır ki bu imparatorluk malumu âliniz Rusyadır. Şimdi onun yerine birisi kaim olmak istiyor. O da kimdir biliyor musunuz efendiler, Yunanlılar, Yunan hükümetidir. Şimdi Yunanistan münhal bir yer vardır ve onun fikrince orasını almak lâzımdır. Bütün âleme karşı kendilerini Ortodoks hamisi yapmak ve bu suretle de Türkiye'de de Ortodoksluğu ihya etmek istiyorlar. Fethi Beyefendinin verdikleri tafsilâtta fikir bâriz bir surette görünüyor. Yunanistan efkârını tehyiç ettiği gibi Ortodoksluk âlemine de bir tecavüz olmuştur, deniyor. Tabii buna karşı Türklerin takip etmesi lâzım gelen siyaset; evvelemirde Yunanistanın bu tutamak yerini kırmaktır. Yani mümkün mertebe Rum nüfusu ve nüfuzunu azaltmak ve Patrikhaneyi lâyık olduğu mevkie indirmektir. O halde Yunanistan bize ne yapabilir?

Şimdi onu arzedeyim efendiler. Büyük askerlerin söylediği üzere zannetmem ki: Yunanistan bize denizden hücum edebilsin. İhtimalki ilk sıralarda Trakyadan bize karşı parlak hareketlerde bulunabilir. Yapacağı bu parlak hareketlere kani ise ve bizim de kendisine mukavemetimize kani değilse, bunun için başkasının muavenetine arzı iftikar etmiyeceği fikrinde bulunursa, arzettiğim gibi, başkasından muavenete ihtiyaç görmeden, hareket edecek kadar gafil ve hayalperverlerdir. İngiltere'nin Yunanistan'ı bu badireye sokduğuna, teşvik ettiğine dair şüphelerimiz vardır.

Fakat bu delillerimiz kati değildir. Zaten bu kadar kati bir delil de elde edilemez. İki kişinin arasında geçen bir sözü üçüncü şahıs nasıl anlıyabilir ve nasıl vâkıf olabilir. Bu, bittabi kabil değildir. Fakat delaili hariciye itibariyle İngiltere'nin Yunanistan'ı teşvik ettiğini zannediyoruz. Fakat efendiler Yunanistan'ı İngilizler öbür defa da teşvik etmişlerdi. Lordcorç son zamana kadar bunları teşci etmiştir. Hatta 4 Ağustosa kadar teşci etmişti. Bunu pek iyi hatırlarsınız. Eğer Yunanistanda halen İngilizlerin teşvikine aldanacak, tergibine inanacak adamlar varsa onlara acırım efendiler.

Ceryanlardan üçüncüsü de: kontinantal siyaset demiştim. Yani Fransızların hegemonları altında tatbik etmek istedikleri siyasettir. Bu siyaset evvelen Almanya'ya müteveccihtir. Yani Almanya'yı çenber altına almak. Almanya'yı Fransa'ya karşı gayrı mütecaviz bir vaziyete getirmek istemeleridir. İkincisi ise Bahrisefid'e yavaş yavaş bir kuvvet halini alan İtalya'ya tefevvuk etmek. Üçüncüsü ise; yine Bahrisefid'de ve Avrupa'da İngiltere vesayetinden kurtulmak gayelerini istihdaf eden bir gayedir.

Bendeniz bu siyasetle Türkiye menfaati arasında bir çok nukatı ihtilâfiye görmekteyim. Evvelen şarkta Fransa'nın rakibi, gerek ticaret itibariyle ve gerek nüfus siyaseti itibariyle; İtalya'dır. İtalya da demin zikrettiğim sebep dolayısiyle Türkiye'nin hasmı gibidir. Yani coğrafi hasmıdır. İtalya'nın şarkta ve bilhassa Bahrisefid havzasında büyümesi, Fransa'nın küçülmesi demektir. Tunus, İtalya ile Fransa arasında çok yakın zamanda vesilei niza olacak bir yerdir.

Çünki Tunusta 120 - 150 bin İtalyan vardır. Buna mukabil ancak 60 bin Fransız vardır. İtalyanlar Tunusu çok cazip buluyorlar. Tunusta maatteessüf yerliler sayılacak miktarda değildir. Yani o kıymetli haiz değillerdir. Pek azı müstesna olmak üzere diğerleri ya İtalyan veya Fransız taraftarıdır. Yani Tunuslu taraftarlar çok azdır.

Bundan sonraki de Suriye meselesidir. Oralarda İtalyanlar ve İtalya hâkimiyeti keza Fransa'nın sukutu ve küçülmesi demektir.

Binaenaleyh şarkta İtalya'nın büyümesine mani olacak kuvvet varsa o da Türkiye'dir. Türkiye ile Fransız noktai nazarı burada hali ihtilâftadır.

İkinci cihet; Fransa Suriye'yi ele geçirmiştir. İsmi manda olsun, müstemleke olsun, her ne olursa olsun, bu, nihayet Fransa toprağı olmuş demektir. Diğerleri hep zahiri lâflardır.

Halbuki İngiltere'nin siyaseti bütün Arap akvamını bir elde toplamak, Arap imparatorluğu yapmak ve ona hâkim olmaktır. Müteaddit küçük kıralıklardan mürekkep bir Arap hükümetinin başına geçmek ve onu idare etmektir. Hatta halifeliğini almak dahi onun tahtı tasavvurundadır. Böyle teşekkül edecek bir Arabistan, elbetteki, Suriye'yi de içine alacaktır. Bu teşekkül Fransa aleyhinedir.

Binaenaleyh Arabistan'da İngiltere menfaati ile Fransa menfaati tezad halindedir ve hatta son zamanda İbnis Suudu, Feysal ve Hicaz aleyhine teslih eden kuvvetin Fransız olduğuna dair söylenen riva-

yetler vardır ki; doğruya çok yakın olmak lâzım gelir.

Hududu millîsi dahilinde kalmayı kendisine siyaset eden Türkiye; Fransa için zaman teşkil eder. Yani zamindir. Çünki Arabistan da vaki olacak ihtilale Musul meselesini, filanı da karıştıracak olursak Türkiye behemahâl faaliyete geçecektir. Faaliyete geçince Arap efkarında yine bir iki'lik olacaktır. Bu ikilikten istifade edecek yine Fransa'dır. Hulâsa Şarkta dahi Türkiye ile Fransa'nın menafii birleşmektedir. Yalnız bunu ayıran bir kaç mesele vardır.

Birincisi; onların ve bizim meselemiz kupon, borç meselesi. Maliye Vekili Beyefendi daha ziyade izah buyuracaklar. Ben zannediyorum ki: bu borç meselesinde prensip itibariyle anlaşılmıştır.

İkincisi: bizim istediğimiz meseledir. Cenubumuzda Türklerle sâkin bir kısım yer vardır, buradaki Türkler azap içerisindedirler. Bunları kurtarmak imkânı yok ise bile muahedede taahhüt edilen hususi idareyi tatbik etmek. Hududun bazı tashihatı suretiyle tadilini kabul etmişlerdir. Yani nukatı umumiyede Fransa ile aramızda hal olunmamış ve olunmıyacak hiç bir mesele kalmamıştır.

İşte efendiler, Türkiye'nin beynelmilel vaziyeti budur. Yani şimâl hudutlarımızda; biri Karadeniz, diğeri Akdeniz olmak üzere iki büyük müttefikimiz vardır. Rusya ile dostluğumuz tabiidir ve gittikçe takviyet bulmaktadır. Cenupta Suriye itibariyle Fransa ile de dostluğumuz iyidir ve gittikçe takviye edilmektedir. Arada Musul meselesi varken İngiltere ile arada dostluk var demek abestir.

Yalnız İtalya ne yapabilir. İtalya, ihtimal ki: bir gün Musolini'nin başına eser, kalkar ve gelir, kafasını Anadolu kayalarında kırar veyahut başka bir fırsat bekler. Ona karşı herhalde düşman diye müteyakkız bulunmak lâzım gelir. Hele bu teyakkuz Musolini tahtı mevki ve nüfuzda iken daha ziyade olmak lâzım gelir. Çünki o adamın dünü bugüne uymayan bazı garip fikirleri vardır. Bendenizce, kanaatımca ve gördüğüme nazaran Türkiye'nin beynelmilel siyasetteki vaziyeti hususiye ve umumiyesi budur, efendiler.

KÂMİL BEY (İzmir) — Balkan vaziyeti nasıldır?

ŞÜKRÜ KAYA BEY (Devamla) — Bundan evvel Ârif Beyin suâline cevap vereyim. Ârif Beyin suâllerinden birisi boğazlar...

Efendiler; Karadeniz ve Akdeniz boğazları meselesi, Lozan'da aktedilmiş olan mukavele mucibince bir kısım, on beş kilometrelik yer gayrı askeri olarak tahdit edilecektir. Çanakkale'ye ait kısım sarahatle tayin edilmiş ve fakat İstanbul'a ait kısım sarahatle tayin edilmemiş. Haritanın ölçeği daha küçükmüş, bazı ihtilâfat çıkmış. İhtilâfat şundan ibarettir: Eğer boğazın her noktasından muvazi olmak üzere on beş kilometre yerde nıkat alarak tersim edersek bazı yerlerde amudon on beş kilometre olduğu halde, mailen on beş kilometreden dûn oluyor.

Boğazlardaki murahhaslarımızın teklif ettiği bu, yani her noktasından muvazi olarak on beş kilometre bir yerde bir nokta alalım ve sahile muvazi olarak bütün girinti ve çıkıntılara hat çekelim. Bütün bu kısımlar gayrı askeri olsun, diğer taraftan serbest olalım. Buna mutabık.

Fakat dediğim ihtilafat oluyor. Evvelce de arzettiğim gibi: eğer böyle hat alacak olursak denize bazı yerlerde on üç kilometreye kadar yaklaşıyoruz. Onların teklifi: boğazın iki tarafında iki nokta alalım, on beş kilometre kutrunda daireler çizelim ve bu iki kavsi birleştirelim. Bunun ilerisi serbest mıntıka, boğaz tarafı gayrı askeri mıntıka olsun diyorlar.

Efendiler: bu iki mesele ehemmiyeti haiz olmıyan şeylerdir. Gerek Erkanı harbiye, gerek büyük askerler, 15, 15,5 olmuş hiç ehemmiyeti olmıyan şeylerdir, dediler ve binaenaleyh ikisinin ortası olmak üzere, boğaz içinde, merkez noktalarında daha müteaddit olması hususunda talimat verildi. Yani bizim murahhasımızın dediği kabul edilmiş olsa idi de iyi olurdu, onların dediği de kabul edilseydi bir mahzuru yoktu. Erkânı Harbiye bize bir formül verdi, o formülü gönderdik. O formül zannederim, her iki tarafı da tatmin edecektir. Yoksa ihtilâf vahim bir şekilde değildir, dahile ait bir meseledir. Diğer mesele nedir?

ÂRİF BEY (Eskişehir) — Verangel donanması.

ŞÜKRÜ KAYA BEY (Devamla) — Evet efendiler, boğazlar açıktır. Karadeniz de açıktır. Verangel donanmasının Karadenize geçip geçmemesinden biz, Türkiye için hiç bir menfaat ve mahzur görmedik ve belki de menfaat vardır, iddiasında bulunduk. Varengel donanmasının Karadenize geçip, geçmemesi için hiç bir teklifte bulunmadık ve onun geçip, geçmemesini mahzur addetmiyoruz.

Çünki; boğaz açık olduktan sonra Varangel donanmasının kemiyeti ne tesir yapacaktır? Bugün Varangel donanmasının bir kıymeti harbiyesi yoktur, fakat aynı kıymeti harbiyeyi haiz iki sefineyi, her vakit İngiltere geçirebilir. İngiltere'nin geçirebileceği,

Yunanistan'ın her vakit geçirebileceği donanmaya mukabil, neden Rusya'dan imtina edelim ve bu hakkı neden Ruslara vermiyelim? Bugün Averofun Karadenize geçmeğe hakkı vardır. Karadenize de geçer, limanlarda dolaşır, harbi bekler ve Karadenizde kalır ve harbi kazanır. Onun için bunda bir mahzur görmedik.

ÂRİF BEY (Eskişehir) — Tahtelbahirler hakkında malumat vermediniz. (Bahriye vekilinden sesleri).

KÂMİL BEY (İzmir) — Patriğin ihracından dolayı tahaddüs eden vaziyet üzerine hükümetimizin ittihaz ettiği, idari, siyasi, ve inzibati tedabir şayanı şükrandır. Bu meseleden dolayı Yunanistan'ın yapdığı yaygaralar malumdur. Ancak gazetelerden birtakım malumat alıyoruz. Yunanistan; bu mesele hakkında Cemiyeti Akvama müracaat etmekle beraber, İngiltere ve Fransa gibi hükümetlere de müracaat etmiş. Hükümetimiz tarafından da bu meselenin hukuk ve salâhiyeti tahkiyemizden olduğuna dair Cemiyeti Akvama ve bu gibi hükümetlere müracaat vuku bulmuş mudur ve böyle bir müracaat icap eder mi? Bu noktaların lütfen tenvirini rica ederim.

ŞÜKRÜ KAYA BEY (Devamla) — Efendim; Yunanistan, Cemiyeti Akvama müracaat etmiş değildir. Yalnız Lahey'e gitmek teklifini kabul etmiyecek olursak Akvam misakının 11 nci maddesi mucibince; Cemiyeti Akvama müracaat edeceğini, buradaki maslahatgüzarı bana şifahen söylemiştir. 11 nci madde, tehlikeli harp maddesidir.

Yani bir devlet, kendi aleyhinde harp tehlikesi gördüğü vakit evvelemirde Cemiyeti Akvama müracaat edecektir. Eğer biz bu notayı kabul etmiyecek olursak o vakit Yunanistan, Cemiyeti Akvama gidecek ve bir harp tehlikesi olduğunu gösterecektir. Biz; bunun Cemiyeti Akvam da dahi görüşülmesine mani olacağız. Çünki Cemiyeti Akvam, ancak mesaili siyasiyeyi görüşebilir. Bir devletin dahili umuruna ait bir meseleyi görüşemez. Görüşemeyince böyle bir mesele hakkında da karar veremez.

Yine misakı akvamın diğer maddelerinde sarahat vardır. Onun için şimdiden gitmeye lüzum yoktur ve gitmeyiz.

Diğerleri hakkında da izahat vereyim. Efendiler; tabiî memaliki ecnebiyedeki bütün sefirlerimiz daha evvelden talimatlarını almışlar ve kendileri memur bulundukları devletler nezdinde teşebbüsatta bulunmuşlardır ve bulunmaktadırlar.

Emrederseniz Avrupa'daki son günlerin vaziyetini anlatayım. Bu haber İtalya'da ehemmiyetsiz bir suretle soğukkanlılıkla karşılanmıştır. Fransız gazeteleri, yani dünün gazeteleri hukuk itibariyle Türkiye'nin harekâtının mühik olduğunu, fakat keşke yapmasaydı gibi makaleler neşretmektedirler. Tan ve Deba gazeteleri müstesna olmak üzere, diğer matbuat bizim lehimizdedir. Balkan hükümetlerinden yalnız Sırbistan'da, Ortodoksluk âlemine olan tesir itibariyle bir kaç gazetede aleyhimize bazı makaleler yazılmıştır. İngiltere'de efkâr sükûn içindedir. Binaenaleyh bugünkü, bu patrik hadisesi dolayısiyle âlemin aldığı renk, daha ziyade bir kısım halk lâkayt, diğer bir kısım halk hadisata muntazır bir vaziyettedir.

EKREM BEY (Rize) — Yunanistan'ın hedefi, İstanbul ve Bizans olunca, böyle bir maksadın husulü hoşuna gitmiyecek olan Bulgaristan'ın, Sırbistan'a ve Romanya'ya karşı Türkiye'nin münasebetini nasıl görüyorsunuz?

ŞÜKRÜ KAYA BEY (Devamla) — Evvelâ Balkan meselesini anlatmak lâzım gelir. Çemberlayn geçenlerdeki seyahatinde Balkanları birleştirmek için bir teşebbüste bulunmuştu. Onun üzerine Bulgar Bolşeviki Sanfof, diğer payitahtları dolaştı. Gerek Çemberlayn'ın teşebbüsü ve gerek Sanfof'un bu ziyareti netice itibariyle (Fiyasko) olmuştur. Çünki evvelemirde Atina ile, Yunanlılarla Sırplar arasında malumu devletiniz bir ittifak muahedesi mevcut idi. Son zamanlarda bu ittifak muahedesini Sırplar bozdu. Yegâne sebep olarak ta Yunanistan'ın Cenevre'de Bulgaristan'la beraber Makedonya'da Bulgar ekalliyetlerine dair yaptığı muahedeyi gösterdi. Yunanistan, Sırbistan'la birleşmek için tekrar müracaatta bulundu. Sırbistan bu ekalliyetler mukavelenamesinin feshini; ikincisi Selânik koridorunda kendisine daha büyük salâhiyet verilmesini dermeyan etti. Yunanistan bunu kabul etti. Muahedeyi imza eden hariciye nazırı Rosos istifa etti. Yerine Mihalâkopulos geçti ve ilk işi Bulgarlarla yapılan muahedeyi bozmak oldu. Makedonya'da Bulgar minoritesine hak veren bir muahedeyi bozmak istemesi, Bulgarların hoşuna gidecek değildir. Çünki her ne olursa olsun hâkim olan bir Makedonya Bulgarlığı vardır. Binaenaleyh bir tarafta bozulan şey, diğer tarafta yıkıldı. Bugün Yunanlılarla Bulgarlar arasında bu mesele mevcut oldukça anlaşmak imkânı yoktur. Diğer taraftan Bulgaristan'ın zaten böyle bir zümreye dahil olmak istemesi sırf bir maksada mebni idi. (Nöyyi) muahedesinin tekellüfatından kurtulmak. Halbuki, yani askeri çoğaltmak, kontrolü kaldırmak. Bu, ne Romanya'nın işine gelirdi, ne de Yugoslavya'nın işine geliyordu. Çünki Romanya ile halledilecek Dobrice mesele-

si vardı. Diğeri ile hallolunacak Makedonya meselesi vardı. Binaenaleyh Bulgaristan böyle bir zümreye dahil olmuş değildir ve yürümüş bir iş değildir.

Romanya ise iki şey ile çok meşguldür. Birisi Besarabya, ikincisi maliyesi çok iyi değildir ve kendisi Romanya, Almanya bilhassa İngiltere'de kara listeye geçmiştir. Bazı taahhüdatını ifa etmediği için hiç bir para verilmemektedir. Maliye Nazırı Braytanon'un düşündüğü şey bu kara listeden çıkmaktır. Malumu âliniz bu vaziyette bulunan bir hükümet bir taraftan Bolşevik tehlikesi ve Besarabya meselesi varken hiç bir ittifaka giremez. Demekki bugün Balkanlarda anlaşmak üzere bulunan yalnız iki kuvvet vardır. Sırplar Yunanlılar. Sırplarla Yunanlıların anlaşması ise gayet zayıf olacaktır. Çünki Sırpların istediği şey Selâniği almaktır. Sonra da Yunanlıların Sırplarla anlaşmak istemelerine ne sebep ve ne bahane bulacaklarını bilmiyorum. Belki menfaattir. Balkan ahvali bu merkezdedir.

EKREM BEY (Rize) Buyurduğunuz bu vaziyet Balkan devletleri hakkındadır. Bendeniz Türkiye ile münasebetlerini soruyorum. Türkiye ile münasebatı nasıl görünüyor?

ŞÜKRÜ KAYA BEY (Devamla) — Efendim; Sırbistan'la aramızda daha muhadenet muahedesi aktedilmiş değildir. Çünki Lozan muahedesini Sırbistan imza etmemiştir. Lozan muahedenamesini muayyen bir müddet zarfında imzalamıyanların hakkı imzası kalmamıştır. Binaenaleyh bugün aramızda hukuken hali harp caridir. Fakat fiilen bizde bir mümessili vardır. Bizim de kendilerinde bir mümessilimiz vardır. Bir kaç defa muhadenet muahedesi yapmak için müracaat vaki olmuştur. Fakat Düyunu Umumiye meselesi halledilmeden evvel Lozan muahedenamesini imza etmiyen bir devletle bir muhadenet muahedenamesi yapmak belki, onun Düyunu Umumiyeyi kabul ve tasvip gibi bir mana çıkacağını düşündüğümüz için kendisiyle böyle bir muahede yapmaktan içtinab ediyoruz. Yalnız son zamanlarda aramızda bazı mukabelei bilmisil, yani tebaaya ait mukabelei bilmisil soğuklukları geçmiştir. Sebebi şudur : Bizim Yugoslavya'da pek çok tebaamız vardır. Bu tebaa Makedonya'dan Sırbistan'a kalan Kosova vesaire gibi yerlerden gelen Türklerin orada bıraktıkları mallar dolayısiyle ihtilâf çıkmıştır. Türkler buraya gelmişler. Şimdi Türk tabiiyetinde olarak Sırbistan'a avdet ediyorlar ve oradaki mallarını satmak istiyorlar. Anlaşılan Sırbistan da bizim gibi bir emvali metruke kanunu yaparak onu tevzi ettiği için, Türklerin malını vermek istemiyor. Türklerin malını vermediği ve vermiyeceğini diyemediği için Türklerin Sırbistan'da ikâmetlerini muzır addetmektedir. Bir Türk Sırbistan'da iki aydan ziyade oturamaz. Türk gidiyor, mahkemeye müracat ediyor, iki aydan fazla oturamadığı için dönüyor. Mahkemedeki hukuku sakıt oluyor. Tabiî bu hali böyle bırakamazdık, mukabelei bilmisil yaptık. Hiç bir Sırp tebaası bizim toprağımızda iki aydan fazla oturamaz, bunu yapmaya mecburduk. Son günlerde hakem Cenevre'de vazifesini yapacak ve düyunu umumiyei Osmaniyeyi taksim edecektir. O taksim meselesi bittikten sonra tabiîdir ki; Yugoslavya ile münasebatı dostaneye girmeye hiç bir mani kalmıyacaktır. O vakit böyle bir muahede yapacağımızı ümit ediyorum.

Bulgaristan'la olan vaziyet malumu âliniz. Radof namındaki bir sefirleri buraya gelmiş ve bazı müzakeratta bulunmuşlardı. Muahedenin bazı aksamında Bulgarlar mütalebatı zaidede bulunduklarından dolayı bu müzakere yarı yolda kalmıştır. Sonradan aldığımız haberlere göre Bulgar sefirinin yakında buraya gelip müzakereye iptidar edeceği merkezindedir. Balkanlarla olan münasebatımız da bu merkezdedir.

FERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) — Muhtelif memleketlerin efkârı umumiyesi hakkında Meclisi Âliyi tenvir buyurdular. Yalnız efendim nezdinde mümessilimiz bulunan devletlerin bu son hadiseler hakkındaki telâkkilerine dair ne gibi bir istidlâatı vardır? Bunu dermeyan buyursunlar ve lütfen bizi tenvir etsinler.

ŞÜKRÜ KAYA BEY (Devamla) — Arzedeyim. efendim, kısmen söyledim. Mamafi arzedeyim.

FERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) — Efendim. bendeniz mümessillerin fikrini sormuyorum. Nezdlerinde mümessilimiz bulunan devletlerin bu son hadise hakkındaki telâkkilerine, intibalarına dair olan resmî telâkkilerini soruyorum.

FETHİ BEY (Başvekil) (İstanbul) — Müsaade buyurur musunuz. efendim usul hakkında. Mevzuu müzakere olan kanunun bugün çıkması lâzımdır. ve tayini esami ile çıkması lâzımdır. Görüyorum ki rüfekadan bazıları gitmektedir. Tayini esami ile reye konulduğu zaman kâfi derecede rey bulunmayacak ve ertesi güne tehir edilmek mecburiyeti hasıl olacaktır. Binaenaleyh bu kanunu evvelâ bitirelim. Ondan sonra istedikleri kadar bu mesele hakkında müzakere ederiz.

REİS — Efendim evvelâ kifayet takriri verildi reye koyduk. (Kâfi sesleri) Esbabı mucibe üzerine

(tekrar reye koyunuz sesleri) kifayet takriri yoktur, söz isteyenler vardır.

FETHİ BEY (Başvekil) (İstanbul) — Kifayet takriri olmasına hacet yoktur. Müzakerenin kifayeti teklif olunduğu zaman - gerek takriri, gerek şifahi - müzakerenin kifayeti reye konur.

REİS — Teklif ettiniz mi?

FETHİ BEY (Başvekil) (İstanbul) — Tabiî efendim; teklif ettim.

REİS — Müzakerenin kifayetiyle, maddelere geçilmesini kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul etmiyenler lütfen el kaldırsın... Maddelere geçilmesi kabul edilmiştir.

FERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) — Bendenizin suallm cevapsız kalmıştır.

ALİ RIZA BEY (İstanbul) — Başka bir gün.

Madde 1. — Yeniden bir hudut taburu ile bir seyyar jandarma mıntaka alayı, üç piyade jandarma taburu ve bir suvari jandarma bölüğü teşkiline Dahiliye Vekili mezundur.

DR. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Müsaade buyurursanız celsei alemiyeye geçelim. Çünki orada tekrar okunacaktır.

REİS — Efendim maddeler hafi celsede müzakere edilecek, belki söz istiyenler olacaktır. Heyeti Umumiyesi bittikten sonra reye koyarız. Efendim birinci madde hakkında söz istiyen yok. Kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul etmiyenler el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Madde 2. — Mezkûr kıtaatın şubat 1341 gayesine kadar olan maaşat ve masarifatı umumiyesi yekûnu bulunan 113 868 lira merbut cetvel mucibince 1340 senesi jandarma bütçesinin fusul ve mevaddı muhtelifesine tahsisatı munzamma olarak ilâve olunmuştur.

REİS — Efendim madde hakkında söz isteyen yok. Kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul etmiyenler lütfen el kaldırsın... İkinci madde de kabul edilmiştir.

Madde 3. — İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren meriyülicradır.

REİS — Maddeyi kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul etmiyenler lütfen el kaldırsın... Üçüncü madde de kabul edilmiştir.

Madde 4. — İşbu kanunun icrayı ahkâmına Dahiliye ve Maliye Vekilleri memurdur.

REİS — Maddeyi kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul etmiyenler lütfen el kaldırsın... Dördüncü madde de kabul edilmiştir.

Efendim celsei alemiyeye geçildiği zaman Heyeti Umumiyesini tayini esami ile reye koyacağım. Tabiî maddeler tekrar okunacaktır. Şimdi hafi celsenin evrakı varidesi vardır, müsaade ederseniz aleni celseye geçmeden evvel okuyayım ve ait oldukları şubelere havale edelim. Uzun bir şey değildir.

(Hafi celse evrakı varidesinin birinci maddesi okundu.)

REİS — Tensip ederseniz kura ile hangi şubeye çıkarsa havale edilsin. (Anlaşılmadı sesleri) Efendim mebus arkadaşlara ait bazı evrak vardır. Bunlar hafi celsede şubelere havale olunacaktır. Onun için okuyoruz. Kura çekeceğiz, hangi şubeye isabet ederse, oraya göndereceğiz. Dördüncü şubeye gönderiyoruz.

(Hafi ruznamenin ikinci maddesi okundu)

(Kimdir sesleri)

REİS — Rize Mebusu Ali Rıza Beydir. (Muş Mebusu Ali Rıza Bey sesleri)

REİS — Efendim, böyle bir evrak vardır. Harbi Umumide bir takım şeyler olmuş, Adliye Vekâletinden gelmiştir. Dördüncü şubeye tevdi ediyoruz. Şube tetkik eder, Divan salâhiyettar değildir.

(Osman Kadri Bey hakkında ikinci madde okundu.)

REİS — Beşinci şubeye gönderiyoruz.

(Üçüncü madde, Ertuğrul Ahmet İffet Bey hakkında okundu.)

REİS — İkinci şubeye gönderiyoruz.

(Dördüncü madde Kars Ömer Bey hakkında.)

REİS — Beşinci şubeye havale ediyoruz.

HAKKI TARIK BEY (Giresun) — Efendim Kars Mebusu Ömer Bey beşinci şubededir. Onun için başka şubeye havale olunsun.

REİS — Efendim; kendi o gün şubede bulunmaz. Kendi hakkında tetkikatta bulunulurken, tabiî bulunmaz.

(Muamelâtı ihtikâriyeye ait madde okundu.)

REİS — İkinci şubeye havale ediyoruz.

(Bilâ ruhsat eşya ilâ... Eskişehir Emin Bey hakkında okundu.)

REİS — Beşinci şubeye havale ediyoruz. Okunacak mevadda geçiyoruz.

(Gelibolu Celâl Nuri Bey hakkında şube mazbatası okundu.)

SÜREYYA BEY (Karesi) — Bir kelime vardır. Kanunu Esasi yazılmıştır. Teşkilâtı Esasiye olacaktır. Tashih edilsin.

REİS — Efendim şube mazbatasını kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul etmiyenler lütfen el kaldırsın... Kabul olunmuştur.

(Kadri Bey hakkında şube mazbatası okundu.)

REİS — Şube mazbatasını kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul etmiyenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

(Bolu Falih Rıfkı Bey hakkında şube mazbatası okundu)

REİS — Efendim birinci şube mazbatasını kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul etmiyenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

(11.12.1340 tarihli Birinci Büyük Millet Meclisince Başvekâletten gelen tezkere okundu.)

REİS — Efendim hafi celse zaptı vardır. Hükümet bunu istiyor. Bu da Meclisi Âlinin kararı ile verilebilir.

ZEKİ BEY (Gümüşhane) — Bu kadar müstacel dir, şimdiye kadar neden verilmedi?

REİS — Hafi celse ilk defa aktolunmuştur. Efendim bu hafi celsenin istenilen zaptının verilmesini kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul etmiyenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

ZEKİ BEY (Gümüşhane) — Geç kalmıştır.

REİS — Efendim aleni celseye geçilmesini kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul etmiyenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Aleni celseye geçiyoruz.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

15 Şubat 1341 (1925)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	484
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	484
1. — Dahiliye Vekili esbakı Ferit Beyin Ermenilerin İstanbul'a duhulüne müsaadesi mevzuunda.	*484:491*

Cilt : 14

56 ncı İnikat, 3 ncü Celse

ELLİ ALTINCI İNİKAT

15 Şubat 1341 Pazar

İKİNCİ CELSE

REİS : Kâzım Paşa

KÂTİPLER : Hakkı Bey (Van) Ragıp Bey (Zonguldak)

REİS — Celsei hafiye açılmıştır.
Zaptı sabık hulâsası var. okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

KIRK YEDİNCİ İNİKAT

4 Şubat 1341 Çarşamba

Kâzım Paşa Hazretlerinin tahtı riyasetlerinde inikat ederek; Partik'in tebidi münasebetiyle Yunan Hükümetinin ittihaz ettiği tedbirlere karşı tedabiri askeriye ittihazı ve Avrupa siyaseti hâzırası hakkında Başvekil ve Müdafaai Milliye Vekâleti Vekili Ferit Beyin izahatı ve mevzu üzerindeki müzakerelerden sonra celsei aleniyeye geçildi.

Kâtip	Kâtip
Kângırı	Diyarbekir
Talât	Şeref

Reis
Kâzım

REİS — Zaptı sabık hulâsası reylerinize sunuyorum. Kabul edenler.. Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAT

1. — Dahiliye Vekili esbakı Ferit Beyin Ermenilerin İstanbul'a duhuliine müsaadesi mevzuu.

REİS — Mevzu üzerinde söz Ferit Beyefendinin. Buyurun efendim.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili Esbakı) (Kütahya) Efendim: bendeniz usulü müzakere hakkında söyleyeceğim. Abdullah Azmi Efendinin mütalaasının musip olmadığı kanaatındayım. Arz edeyim. Efendim, malumu âliniz bir vekil hakkında bir türlü değil iki türlü istizah talebi veya şikâyet dermeyanı vaki olabilir. Bir vekilin kendi dâirei mesuliyeti dahilindeki icraatı noktai nazarından bir istizah vaki olursa, bir şikâyet vaki olursa bu: ancak mesuliyeti siyasiye ve mesuliyeti idariyeyi tazammun eden bir istizah ve şikâyet olabilir ve bunun mahalli müzakere ve halli Heyeti Celilenizin müvacehesinde, eğer aksi olarak bir vekilin icraatı gayri kanuniyesi hakkında, yani ithamı müeddi bir şikâyet vaki olursa o zaman Efendi Hazretlerinin tamamen hakları vardır. Buyurdukları gibi mesele nizamnamei dahilinin 120 nci maddesine tevfikan şubede tahkikatı evveliyesi ve turuku kanuniyeyi takip ederek muhtelif safahatı takip ile netayici istihsal olunur. Binaenaleyh meselenin iki veçhesi vardır. Birisi. mesuliyeti siyasiye ve idariye kısmıdır. Kanuna muhalif olmamak şartiyle vaki olacak tekmil şikâyetler bu kısma dahildir. Eğer böyle olmayıp da gayri kanuni bir hareket, yani kanun mevcut olup da o kanuna muhalifi bir hareekt için Vekillerden birisi hakkında bir şikâyet vaki olursa o zaman nizamnamei dahilinin ithama ait olan şekli cari olmak lâzım gelir, ki buyurdukları gibi şubeye gitmek ve arz ettiğim veçhile netayici kanuniyeyi takip etmektir. Halbuki bugün mevzu bahsolan mesele bir Vekilin faaliyeti sahasında bulunan icraatının iyi eya kötü olduğuna dair bir mütalaadan ibarettir. Tabii bendeniz bu mütalaatın lâzım gelen müdafaalarını Heyeti Celilenize arz edeceğim. Hareketim hiç bir gayri kanuni vaziyetin mevcut olmadığı ve gayri kanunilik olmadığını isbât edeceğim. Bu noktai nazardan da mesele yalnız Heyeti celilenizin hükmüne mevdu bulunan mesele dahiline dahil olmuş olacaktır. Yok eğer Encümeni âliniz, yahut Muhakemât encümeni Mebus olmak şartile benim hakkımda gayri kanunî bir hareket ve yahut her hangi sui istimâli müeddi bir ithamda bulunacak olurlarsa ve bu fikirde iseler, o zaman buyurdukları doğrudur. O zaman müzakereye mahal yoktur. Lâzım gelen şube tetkikâtı evveliyesini

bir istintak dâiresi gibi ifa der. Fakat Heyeti celilenize şunu arzedeyim ki bu, bir istintak mahiyetindedir. Bu, bir itham vaziyetidir. Nizamnamei Dahilide zaten buna dâir sarahat vardır. Bu tarzda bir ithamname olmak lâzım gelir. Isbak Dahiliye Vekili filan meseleden dolayı gayri kanuni hareket etmiş veyahut şu tarzda bir suiistimale iştirak etmiştir. Eğer bu tarzda bir şey var a buyurduklarına iştirak ederim.

Eğer böyle değilse arkadaşımızın haysiyet ve şerefine muavenet buyurmanızı istirham ederim. Heyeti Celileniz huzurunda meselenin siyasi bir sahada olmak üzere mütalaa ve tetkik olunmasını rica ederim. Yine söz, Encümenindir. Encümeni âlinindir. Eğer Encümeni âli derse, sizi bu tarzda bir hareketten dolayı itham ediyoruz, o zaman söyleyecek sözüm olmaz. Eğer böyle olmaz da herhangi hareketinizin şu ve şu tarzda olması sizin iyi hareket etmiş olmadığınızı müeyyettir derse o zaman mahalli müzakere buranın olması lâzım gelir. Çünkü mesuliyeti siyasiye ve idariye ile alâkadardır. Bunu Heyeti Celileden istirham ederim.

İLYAS SAMİ BEY (Muş) — Heyeti Celilenizi bu azim mesuliyetten nezih bir mevkide bulundurmak için en nazik bir nokta var. Yalnız bir kelime söylemekle nazarı dikkatinizi o noktaya çekmek lüzumuna kâni olduğumu arz edeceğim. Heyeti Celilenize mesele Encümenden sevkediliyor. Encümen sevkettiği fezlekesinde her şahsa, her zata müteallik safahatı açık söylüyor. Benim anladığıma göre şimdi Encümen Reisi çıksın Meclisi Âliden ne istediğini açık söylesin. Benim anladığıma göre isticvap edemiyorum ki bir kanaat edeyim diyor. Böyle Encümene, yok biz ubeye havale etmeyiz burada hallederiz gitsin ve ya gitmesin: pek acele bir karar olur. Ferit Bey kardeşimizin de aleyhinde olmaz, meselede de vuzuh olur. Benim kanaatım budur. Şubeye havale edilmesi itidal ve sükûn ile şimdi de fırarilerle iştigal ettiği şu kerih meselelerin Meclisin nezahetinden yüksek tutulması için dosdoğru yola yürümenizdir. Benim kanaatım budur.

HACİM MUHİDDİN BEY (Giresun) — Efendim; usule dair arz edeceğim. Mazbatanızda arz ettiğimiz veçhile, bu dört evrakta mıaznun gösterilen bir çok memurlar vardır. Bu meselede duhullerine veya çıkmamalarına emir vermiş olan Dahiliye Vekili esbakı Ferit Beyefendi vardır. Memurin muhakematının 15 nci maddesinde böyle efâli murtabitadan dolayı bir hüküm verilmek lâzım gelirse en büyük memura tebean hüküm vermek ve karar ittihaz etmek zaruretini gösteriyor. Halbuki Ferit Beyefendinin bu emri ne suretle verdikleri, ne zarureti idareye ve siyasiye ile verdikleri encümence meçhuldür. Çünkü Encümeniniz Ferit Beyden sual sormak hakkını hâiz değildirki sorsun. Bu itibarla Heyeti celilenize takdim edilmiştir. Ferit Beyden sual sormak lâzımdır. Bu emri niçin verdiniz? Buna biz muktedir ve salahiyettar olmadığımız gibi böyle Heyeti Celile huzurunda bu istiçvabın icrası da bilmem ne dereceye kadar muvafık olur. Bendenizce bu meselenin iptida şubede hal ve ondan sonra buraya gelmesi icabeder.

FERİT BEY (Kütahya) — Efendim; Heyeti celilerinin lutfünü ihtimalki sui istimâl ediyorum. Fakat takdir buyursunuz ki mesele bir haysiyet ve şeref meselesidir. Bu noktai nazardan ikinci defa olarak vaki olacak maruzatımı mazur göreceğinizi zannediyorum.

Efendim; meselenin Encümen Reisi muhteremi tarafından vazedilen Şekli Şudur:Dahiliye Vekili esbakiemir vermiştir. Bunu soracağız. Dahiliye Vekili esbakı bu emri gayri kanunu değil, bütün kanun dahilinde, salâhiyeti dahilinde verdiğini isbat ederse ve bu bir hakikat ise -bir lahza için bunu kabul buyurunuz isbat edeceğim - bu hususta dolayı kendisinin itham edilerek bir şubeye gönderilmesi muvafıkı adalet midir? Çünkü Nizamnamei Dahilinin meseleyi şubeye havale etmiş olması doğrudan doğruya Nizamnamei Dahilinin 120 nci maddesine tebaiyeti tazammun eder ki bu, Vekillerden biri hakkında ithamı ve şikâyeti, yani mesuliyeti cezaiyeyi daî bir keyfiyetin hududu halinde vaki olacaktır. Buyuruyorlar ki biz kendisinden sual soramıyoruz. Meselenin ruh ve esası şudur: Bendeniz bir takım emirler vermişim, bazısını ifa etmişim, bazısını hariçte olduğu halde getirmişim. Benim bu tarzı hareketim, Heyeti celilenize arz edeceğim veçhile, yalnız benim mesuliyeti siyasiyeme taalluk eden meseledir.

İkinci meseleye gelince; kendilerinden sual sormak lâzım geliyor. Fakat sorulamıyor ve bunun suretini şey ediyorlar. Evet efendim. Sual sormak için burada takip edilecek usul şundan ibarettir: Heyeti Celileniz muvacehesinde meselenin esası halledilecektir ve ben isbat edeceğim ki kanun dahilinde ve kanuna muhalif olmak üzere hiç bir hareket etmemişim. Ondan sonra Heyeti Celileniz bu kararı tabii bendenizi iştima ettikten sonra tasvip ve kabul buyuracak olursa meselenin esası kalmıyacaktır. Ondan

sonra lâzım gelen bazı sualler filan memur hakkında şu tarzda emir verilmiştir, ne için verilmiştir, yahut ne suretle emir verilmiştir? Alınan şey ne suretle alınmıştır? Bu tarzda vaki olacak suallerine Muhâkemat encümeni tarafından, her meselede olduğu gibi, alelusul şahit suretinde celbedilerek lâzım gelen cevapları verilmek suretile halledilmek lâzımdır. (Gürültüler) Eğer böyle olmayıpta bir şubeye havale edilmek sureti tasvip edilmek sureti olursa, o halde ortada bir ithamın lüzumu zaruridir. Bu suretle Heyeti celile tarafından ve ya Encümeni âli tarafından bir itham vaki olmak lâzımdır. Halbuki çok rica ederim, esası mevcut olmıyan ve Heyeti celilenize vereceğim yarım saatlik izahat neticesinde ve Heyeti celilenizin kani olacağı tabii bulunan pek aşikâr ve bedihi bulunan bir meseleden dolayı bu arkadaşınızı şubeye göndermek suretile bir istintaka, bir istiçvap ve mesuliyeti cezaiyeyi istilzam eden bir vaziyeti kabul etmeyiniz. Karşınızda arkadaşınızın şerefi mevzubahisdir. Bunu hepinizin şerefi namına istirham ediyorum. Benim kanunî hareket ettiğimi Heyeti celilenize yarım saat zarfında tamamile isbat edeceğim. Bunun nihayetünnihaye bir mesuliyeti siyasiye ve idariye olmadığını Heyeti celilenize arz etmeğe muvaffak olacağım.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Efendim; Ferit Beyefendinin Dahiliye Vekâletinde bulunduğu sırada böyle bir takım adamların tekrar İstanbula dühullerine müsaade verilmesi dolayisile matbuatta bir takım münakaşata tesadüf ettik. Eğer Meclisi Âliniz o sırada hali teşekkülde bulunsaydı kendilerinden istizahı mesele ederdi. Mesele budur. Meclis hali teşekkülde değildi. Eğer hali teşekkül de olsaydı Ferit Beyefendiden bu meseleyi istizah ederdi. İcabına göre meselenin mahiyetini anladıktan sonra bir kararını verirdi. Eğer istiçvabe lüzum görürse o vakit şubeye havale ederdi. Bu olmadı. Çünki Meclis açık değildi. Encümene havale etti. Sonra Meclis toplandığı zaman bu meseleyi istizah etmedi, sormadı. Şimdi Encümenin mazbatası dolayisile geliyor. Şimdi bir kerre Ferit Beyi dinleyelim. Mesele nedir? Burada verdikleri emir doğru mudur, yanlışmıdır? Yanlışlığın ne kadar ehemmiyeti vardır. Sonra şubeye sevk ile istiçvap icabediyor mu? Bunu anlamak için bir kerre meseleyi dinlemek lâzım gelir. Bendenize öyle geliyorki mesele bir defa dinlenmeli, sonra şubeye intikal etmeli. Yoksa şubeye verdik havale ettik. Neyi, nedir? Fezlekede okuduğumuz şeylerden ibarettir. Doğru değildir. Benim noktai nazarımı dinlemeli ve onun üzerine hükmü vermelidir. Bu Meclisten büyük bir Meclis tasavvur etmiyorum. Ne şubeyi ve ne encümeni?

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Efendim; malumu âliniz Meclisi âli istiçvap etmez. Karar verir. Karar vermek için de bir mazbatanın vücudu lazımdır. Şubenin tetkiki edip karar vereceğiniz mazbata ancak şube mazbatasıdır. Ferit Beyefendi alelade bir memur değildir. Bir Mebusdur. Ferit Beyefendi ile beraber olan diğer memurlar hakkındaki encümenin noktai nazarı çok muvafıktır. Çünki Ferit Beyefendi asıldır, ötekiler fer'dir. Asılı istiçvap edemedikten sonra encümen karar vermiş olsa encümenin kararı yine mevzubahs olmaz. Bu, şubeye gider, şube tahkikat yapar. Şubede Ferit Beyefendiyi uzun boylu istiçvap ederler. Ferit Beyin mutalâasına müracaat ederler. Şube mazbatası buraya gelir, icap ederse Meclisi âli o vakit müzakereye imkân görmez ve mazbatayı kabul veya reddetmek olur. Burada Ferit Bey istiçvap edilirse diğer memurların da getirtilip istiçvap edilmesi lazımgelir.

HAMDULLAH SUPHİ BEY (İstanbul) — Arkadaşlar, bendeniz kanaat getirebilse idim, ki burada bizim icabına göre bütün vüs'atı, şümulü ile yapacağımız tetkikat, alacağımız muhik bir kararı temin etmiyecektir, derhal bir şubeye gitmesi noktai nazarına iltihak ederdim. Derhatır buyurunuz, geçen nisandan beri bu dedi kodular ortaya atılmıştır. Matbuat geçen mes'elelerin mühim bir kısmı hakkında bizim şahsî bir görüşümüz bir bakışımız vardır. Bazı haberleri ne san'atla ne kadar çalkanarak ne kadar haysiyet şiken şekillere sokarak ortaya atıyorlar. Arkadaşımız bir hükme iktiran etmemiş olan bir şekilde geçen Nisandan beri en ağır dedi kodularla ithame maruz bulunuyor. Binaenaleyh bunu bir şubeye havale etmek, şubenin tahkikatından geçirmek; pek haklı olarak söyledikleri veçhile; doğrudan doğruya itham mahiyetinde olan ve ithamı ihtiva eden bir encümen mazbatasından sonra mümkün olabilirdi. Tetkik ettik, tahkik ettik, kanaat getirdik, itham ediyoruz deseydi bir hüküm tazammun ederdi (Hayır sesleri) okuduklarımız. (gürültüler) Müsaade buyurunuz arkadaşlar, Vekillerimiz bir birini takip edecektir. Seneler geçtikçe beş, on, yüz, iki yüz gelip deruhdei vazife edeceklerdir. Vaziyetleri elimdir. Emin olunuz memleketimiz böyle dedi kodulara çok müsaittir. Binaenaleyh bu hususta istihfafı yoksa lehine bir karar alalım; emin olunuz bunu bir saniye bile düşünmiyorum. Fakat çok uzun senelerden beri tanıdığım, şunun bunun ithamı altında değil, çok uzun bir ma-

zinin bana verdiği kanaat altında müşahede ettiğim Ferit Beyin bence beraeti asildir. Evet ne vakit onun bizim karşımızda nakabili ret surette töhmet altında alınacak, mücrim gösterecek vesaik çıkarsa inanmaya mecburum. Fakat bu güne kadar ve asla bu gün dahi bir şey çıkmamıştır ve ben bir buçuk aylık müddet zarfında matbuatın benimle hiç bir alakası olmayan sözlerini on bir def'a tekzip mecbur oluşumdur. Maalesef bu sahada vasi sui istimal vardır. Arkadaşlar içtima ettik ve ben Meclisi âlinizin bir hakikati öğrenmek için lâzım gelen vakti olduğuna kaniim. Arkadaşımız hatta bir rica lisanı kullanmaya mecbur olmuşlardır. Bunu bilmek bana çok ağır gelmiştir ve çok müteessirane dinlemişimdir. Bütün sualleri sorunuz, isediğiniz kadar tâmik ve tahkik ediniz, fakat cidden bütün memlekette bir de şubeye gönderilmiştir diye Nisandan beri devam eden bir azabı maneviyeye, bir de ezayı ilâve etmeyiniz. Eğer tebrie edip karşınıza gelirse Nisandan beri çektikleri istirabı ne ile telafi edeceğiz. Nisandan beri hassas bir vatanperver adamın kalbi üzerine yüklenen ıstırabı ne ile tadil edeceğiz? Ne mükâfat vereceğiz. Mes'ele karşımıza gelmiştir. Biz şimdi vaz'iyed ederiz. Bu gün meşgul olun, yarin meşgul olun. Kani olmak için, muhik ve âdil bir karar vermek için tetkik imkânına malikiz. Böyle hareketi bendeniz rica ediyorum.

REİS — Efendim, usul hakkında daha dört beş zat söz almıştır (Reye sesleri)

AHMET SÜREYYA BEY (Karesi) — Aleyhinde soyleyeceğim.

REİS — Bir şey ifade etmedim. Yalnız görüyorumki...

ABDULLAH AZMİ EFENDİ (Eskişehir) Kifayet...

REİS — Kifayetten bahsetmedim. Fakat bir şey rica etmek istiyorum. Usul hakkında arkadaşlar çok uzun söylüyorlar. Noktai nazarlarını kısa söylesinlerki bir an evvel karar alalım. Usul hakkında buyurun Abdullah Azmi efendi.

ABDULLAH AZMİ EFENDİ (Eskişehir) — Efendim hiç bir arkadaşımızın değil Nisandan berri, bir saat töhmet altında kalmasını arzu eden bir vicdane malik isem Allah beni kahretsin. Fakat hiç bir zaman usul ve kaide hissiyata feda edilmemelidir. Şimdi Ferit Bey efendiyi Nizamnamei dahilinin maddei mahsusası hiç bir ithamı ihtiva etmemektedir. Herhangi bir mebus veya Vekil hakkında şikâyet vukubulursa derhal bir şubeye havale olunur. Yani hiçbir tahkikat, hiçbir tetkikat yapılmaksızın şubeye havale olunur. Bu, bir tabii bir itham mahiyetinde değildir. Vukubulan şikâyet şunun bunun dedikodusuna bırakılmayarak, resmi bir şubede tahkik ve tetkik etmektir. Nizamnamei dahilinin maddei sarihası hiçbir itihamı ihtiva etmediği halde -ben çok hayret ediyorumki- ve Nizamnamei Dahiliye benden ziyade vakıf olan Ferit Bey, neden bunu ithamla tefsir ettiler?

Sonra Meclisin müzakeratına esas olacak elde bir şey ister efendiler. Tetkik Encümenin raporu ki sizin encümeniniz değildir, bunu nasıl müzakereye vaz edersiniz. Hususiyle mezkûr encümen Ferit Beyin müdafaatını dinlememiştir. Ferit Beyin müdafaasını dinlemeksizin ve o esas üzerine mütalaa etmeksizin burada müzakere nasıl cereyan edebilir? Binaenaleyh bundan evvel okunan zabıtnamei sabıkda bile birçok arkadaşlarımızın şubeye havale edildiklerini gördük. Bunlar itham edilmişte mi havale edilmiştir? Bu arkadaşların da şeref ve haysiyetleri yokmudur? Bu tam bir usuli böyle hissiyata mağlup etmek...

HAMDULLAH SUPHİ BEY (İstanbul) — Hissiyat değildir, bu da bir fikirdir.

ABDULLAH AZMİ EFENDİ (Devamla) — Yani Meclise başka bir çığır açmaya sebebiyet vermek doğru mudur? Bir nizamname yapıyoruz, o nizamnameye göre hareket etmeyecek olursa ne için nizamname yapıyoruz?

ALİ SAİB BEY (Kozan) — Maddeyi okuyunuz.

FERİT BEY (Kütahya) - Efendim, serlevha Vükeladan birinin sureti ithamıdır. Serlevhayı okuyunuz.

ABDULLAH AZMİ EFENDİ (Devamla) — Maddenin mefhumunda hiçbir itham mevcut değildir. Maddede deniliyorki, vükeladan biri hakkında şikâyet vaki olursa kendisinden hiçbir şey sorulmaksızın derhal şubeye havale olunur. Bu ithamı mıdır efendiler?

EMİN BEY (Eskişehir) — Efendim, deminki hissiyat meselesinde şubeye havalesi mevzubahis olan esami meyanında benim de ismim vardır. Söz istiyorum.

REİS — Sıranız geldiği zaman söylersiniz. Rica ederim yerinize oturunuz.

EMİN BEY (Eskişehir) — Söz istiyorum.

REİS — Söz veririm, yerinize oturunuz efendim.

Efendim arkadaşların tenevvür etmesi için nizamei dahilinin bu maddesini müsaadenizle okuyayım. Mad-

de şikâyet üzerine bir şubeye havale edilsin şeklinde olsa idi derhal şubeye havale ederdik ve müzakere açmazdık. Müspet bir neticeye varmak için müzakereye devam ediyoruz. Maddeyi okuyorum efendim. Vükelâyı devletten biri aleyhine şikâyet Vükelâdan birinin sureti ittihamı.

Madde 127. — Meclisi mebusan azasından biri veyahut bir kaçı heyeti mebusanın dahili dairei vazifei olan ahvaldan dolayı vükelâyı devletten bir zat hakkında mesuliyeti mucip şikâyet beyan etmek istedikleri halde reise bir takrir ita etmek lâzım gelir. Takrir reis tarafından mebusana badelihbar Heyeti Umumiyece kura ile tayin edilecek bir şubeye tarihi itasından nihayet üç güne kadar irsal olunur. Şubece tahkikatı lâzime icra ve istikâ olunan zat tarafından izahatı kâfiye istihsal olunduktan sonra şikâyetin şayanı müzakere olduğuna ekseriyet ârâ ile karar verildiği halde bir kararname terkip olunup Heyeti Umumiyeye arz olunur.

MUHTAR BEY (Trabzon) — Baş tarafta bir de itham kelimesi var.

Memurin encümeni mazbata veya fezlekesinde birçok esamî geçmiştir. Bu esamînin bir kısmı memlekete giren ve girmeleri için sui istimalat cerairni ikai suretiyle bazı memurları kirlettiği söylenilen Ermenilerdir. Bir kısmı da suiistimalâtı ihtiyar eden memurini devlettir. Bunların içinde Dahiliye Vekili gibi mebusluk ve heyeti vükelâdan olmak sıfatı resmiyesini taşıyan bir zat da mevzubahistir. Eğer bir mebusun, kabilintihap veya badelintihap ika ettiği efali memnuadan dolayı hakkında yapılması lâzım gelen takibatı kanuniyenin yapılması için masuniyeti teşriiyesinin ref lüzumu veya ademi lüzumu mevzubahis olmuş olsaydı kanunumuzda ve nizamnamei dahilimizde musarrah ahkâma tevfikan yapacağımız iş gayet basit olurdu. Fakat bugün meselenin ruhu mebus olmakla beraber Heyeti Vekileden Ferit Bey arkadaşımızın Dahiliye Vekili olduğu zaman zarfında o sıfatla ihtiyar ettiği harekât hakkında bir hükmün tahsili için nasıl rasimei kanuniye ifası icabedeceğini elimizde bulunan müdevvenatı kanuniyemiz ahkâmı umumiyesine tebean hal ve tesbit etmekten ibarettir ve bunun hal tesbiti lâzımdır. Vekil sıfatına, bilhassa nazarı dikkatinizi celbederim. Bu meselede Heyeti Vekilenin veyahut vükelânın mesuliyeti mevzubahis olunca Heyeti Vekilenin veya Vükelânın mesuliyetine dair olan ve mesuliyeti tayin edici ahkâmı eden bir kanun varidi hatır olur. Maalesef bu kanuna bugün devletimiz malik değildir. (Doğru sesleri) Bu bahis pek mühim olduğu için burada bırakıyorum. Tekrar rücu edeceğim.

REİS — Kifayet aleyhinde söyliyecekmisiniz.

SÜREYYA BEY (Devamla) — Kifayetin sebabı mucibesini arzediyorum. Mesele şundan dolayı gayri münevverdir, tavazzuh etmemiştir. Ferit Beyefendinin de. encümenin de, bazı azayı kiramın da mevzubahis edip zatı davayı ve mevzubahis meseleyi hal ve intaç için istinat ve ihticaç ettikleri madde ise hiç bir meseleye taalluku olmıyan bir maddedir. Makamı riyasette okundu. zannederim Yusuf Akçora Bey de okudular. Madde şudur : Meclisi Mebusan azasından bir veyahut bir kaçı, heyeti mebusanın dahili dairei vazifesi olan ahvalden dolayı vükelâyı devletten birine mesuliyet tevcih etmek veyahut şikâyet beyan etmek istedikleri halde şöyle yapılır ve böyle yapılır ve böyle yapıldıktan sonra şubeye gider.

Efendiler, şubeye gitsin; gitsin ama Meclisi Mebusan azasında bir veya bir kaçı Heyeti Vekileden bir zatın aleyhinde bir şikâyet yapmamıştır ki bu maddeye girsin ve şubeye gitsin. (Bravo sesleri) Binaenaleyh, bu maddeye istinatla ve bu maddeyi ihticaç ederek mevzubahis davayı halletmek imkânı yoktur. Şimdi asla rücu edelim. Mevzubahis madde ne idi? Arzettiğim gibi, Dahiliye Vekili sabıkı Ferit Bey biraderimizin zamanı vekâletlerinde ve Teşkilâtı Esasiye Kanunumuzun Heyeti Vekilenin, veyahut İcra Vekilleri Heyetinin sureti terkibine ait olan maddesi mucibince, bittabi meburslar arasından intihap edildiği için, bittabi mebus sıfatını da taşıyan ve Heyeti Vekileye dahil bulunan Ferit Beyin zamanı vekâletlerinde vaki olan bir fiil ve hareketin müstelzimi mücazat olup olmadığını tayin meselesi idi. Bunun için burada müzakere etsek de, şubeye göndersek de vasıl olacağımız gaye nedir? Teşkilâtı Esasiye Kanunumuzda vazifei vekâleti sui istimalden dolayı mesul olacak Heyeti Vekile azasından birinin gideceği yere sevkolunmasıdır. Orası neresidir? Divanı Âli. Divanı Âliye gittiği zaman bu fiil ve hareketi neye binaen ölçülerek üzerine hüküm terettüp edecektir? Mesuliyeti Vükelâ kanuniyle. O kanun nerede? Yok. O halde mühim bir meselenin, bir ihtiyacın üzerindeyiz Bu işten evvel hallolunacak bir mesele var. Mesuliyeti Vükelâ kanunu. Bu yoksa Ferit Beyin Dahiliye Vekili sıfatiyle değil de, sadece mebus sıfatiyle kendisine atfolunan bir fiili hareketin müstelzimi

FERİT BEY (Kütahya) Sureti itham mı.. mesuliyeti cezaiye mi var?

REİS — Efendim; maddeyi dinlediniz. Söz alan daha bir kaç arkadaşımız var. Daha iyi tenevvür etmek için müsaade ederseniz müzakereye devam edelim.

ABDULLAH AZMİ EFENDİ (Eskişehir) — Nezaket itibarile sureti itham hakkında bir kelime müsaade buyurunuz.

SÜREYYA BEY (Karesi) — Herkes sözünü söylesin.

EMİN BEY (Eskişehir) — Hissiyatsız sözü söylenmiştir. Hissiyat sahibiyiz. Onu arzedeceğiz. Söz istiyorum.

AKÇURAOĞLU YUSUF BEY (İstanbul) — Efendiler; 127 nci madde, Meclisi Mebusan Azasından birisi hakkında şikâyet vaki olursa şöyle olur, böyle olur diyor. Ayni zamanda maddenin sonunda Vükeladan birinin sureti ithamı diye de bir kayıt var. Filhakika Meclisi Mebusan azasından bazıları Vekil olabilir. Bu münasebetle Vekillerin sureti ithamı da bu madde mucibince vukua gelecek demektir.

Efendiler; Vükelânın mesul oldukları mesail, nazariyatca ikiye taksim edilmiştir. Birine mesuliyeti siyasiye, diğerine mesuliyeti cezaiye namı veriliyor. Mesuliyeti siyasiye hakkında vekiller için Meclisi Mebusan tarafından tatbik edilen usul muayyendir. Sual eder, istizah eder, iskat eder... Mesuliyeti cezaiyeye gelince - ki meşhur olan İngilizce tabirini söyliyeyim, İmişinmen'dir. Mesuliyeti cezaiyede her vekil muayyen usullerle muayyen cezalara vasıl oluncaya kadar merhalelerden geçerekden mesul tutulur. Şimdi bendenizin şu âna kadar vaki olan müzakeratdan anladığım ortada iki iddia, iki tez vardır. Bir Müddeai; deniliyor ki vaki olan mesâil üzerinde münakaşa edilmiş veya edilecek mesâili siyasiyedendir. Bunun hakkında mesul olan vekil de nihayet bir mesuliyeti siyasiye ile maznun, müttehem olabilecektir. Diğer müddea; bilakis mesele, bir mesuliyeti cezaiyeyi istilzam edebilir ve bu suretle itham edilmek iktiza eder. Bendenize geliyorki şu iki müddeadan hangisinin doğru olduğunu bile bilmekliğimiz için, hangisinin doğru olduğu hakkında bir karar verebilmekliğimiz için okunmuş olan rapor kâfi değildir. Nitekim rapora vaz'ı imza etmiş olanların reisi bulunan zatı muhteremenin de kâfi derecede tavzih etmiş olduğunu zannetmiyorum. Bu iki mesuliyeti cezaiyeden herhangi biri için komisyonumuz, encümenimiz kararını versin değildir. Bu kararı bizim verebilmekliğimiz için bendenizin bulabildiğim yegâne yol, bu mesuliyet üzerine tevcih edilen arkadaşımızın, esbak Dahiliye Vekilinin huzurumuzda kendi müddeasını - ki meselenin istilzam ettiği bir mesuliyeti cezaiye değil, belki siyasiyeyi istilzam ettiği merkezindedir - izhar ve isbat etmesi lâzım gelir ve eğer verdiği izahatla meselenin sırf bir meselei siyasiye, yani bir mesuliyeti siyasiyeyi müstelzim bir mesele olduğu hakkında kanaat hasıl dersek o vakit 127 nci maddenin hükmünü tatbik etmemiz muvafık olamaz. Binaenaleyh bendeniz her iki müddea hakkında kati kararı vermeden evvel sırf usul noktai nazarından ilk evvelâ meselenin bir mesuliyeti cezaiyeyi mi, yoksa bir mesuliyeti siyasiyeyi mi istilzam ettiği hakkında bizim tenevvür etmemiz iktiza ettiği kanaatındayım. Bu tenevvür ise ancak esbak Dahiliye Vekilinin meselesi bir meselei siyasiyedir ve binaenaleyh, bir mesuliyeti cezaiyeyi müstelzim olmayan mesailden olduğu hakkındaki delâilini dinlemek iktiza eder fikrindeyim.

PERİT RECAİ BEY (Çorum) — Bendeniz sözümü geri alıyorum. Yusuf Akçora Beyin sözlerine iştirak ediyorum.

REİS — Efendim, kifayeti müzakere takrirleri vardır.

SÜREYYA BEY (Karesi) — Ademi kifayesi hakkında söz istiyorum.

REİS — Buyurun.

SÜREYYA BEY (Karesi) — Efendim, mevzubahis madde müzakeratı vakıa ile tenevvür ve tevazzuh etmiş bir hale gelmemiştir. Haddi zatında mesele çok mühimdir. Şu sebeple mühimdir ki, kıraat edilen mücazat olmasından dolayı Muhakemat Encümeni tetkikat yaparken karşısına salâhiyeti teşriiyesinin çıkmış olmasından dolayı tahkikatını ileri götürmemişte mesuliyeti teşriiyenin ref'ini istiyorsa mesele basittir. Fakat Ferit Bey biraderimizle beraber diğer bazı arkadaşlarımızın da isimleri geçtiği halde, bunların sıfatı mebusiyeti tahkikata mani olmuştur diye encümen mazbatasında bir kayda tesadüf etmiyoruz. Şu esbabdan dolayı neticeleri tesbit etmiyorum, usul haricine çıkmamak için. Anlaşılıyorki müzakere gayri kâfidir. Mes'ele tenevvür etmemiştir. Muhtelif hutebanın, muhtelif kanaatları ve serdettikleri mütalaatı neticesinde iş, tamamen muğlakiyet kesbetmiştir. (Ne yapmalı sesleri) Bu, asla taalluk eder. Kifayeti müzakere aleyhinde reyinizi izhar buyurduğunuz zaman asla taalluk eden mütalaatımı söyleyeceğim. Çok istirham ederim, bu Meclisi âlide Yusuf Kemal bey gibi üstadını hukukumuz vardır. Bunlar da bu hususdaki mütalaayı

aliyelerini serdetmelidirler ve Meclisi Âlimiz tamamen tenevvür etmelidir. Binaenaleyh müzakere kâfi değildir aleyhinde karar vermenizi rica ederim.

REİS — Efendim takrirleri okuyacağız.

(Karesi mebusu Cavit ve Edirne mebusu Hüseyin Rıfkı beylerin takriri okundu)

(Sinop mebusu Recep Zühtü beyin takriri okundu)

(Eskişehir Mebusu Abdullah Azmi Efendinin takriri okundu)

HAMDULLAH SUPHİ BEY (İstanbul) — Bu madde ile alâkası yoktur.

REİS — Efendim evvelâ kifayet meselesi mevzuubahistir. Müzakerenin kifayetini reyinize arz ediyorum. Müzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın... Kâfi görmeyenler el kaldırsın... Müzakere kâfi görülmüştür.

Emin Bey, şahsınızın mevzuubahis olduğunu söylediniz. (Öyle bir şey yoktur sesleri) Ben de öyle bir şey işitmedim.

Şimdi takrirler iki maaldedir. Biri yalnız Ferit Beyin vereceği izahatı dinlemekle iktifa edilmesi mahiyetindedir. Başka bir hükmü ihtiva etmiyor. Diğer iki takrir doğrudan doğruya mazbatanın kura ile çekilecek bir şubeye havalesi ve takip muamelesidir. Şimdi mazbata da encümenden Meclise gelmiştir. Şubeye havalesi teklifi daha mütebayin bir teklifdir. Binaenaleyh evvelâ onu reye vaz edeceğim. Şubeye havale olunup olunmamasını reye vaz ediyorum. Şubeye havalesini kabul edenler el kaldırsın.. (Gürültüler) efendim ayağa kalkmak suretile reye koyacağım (Aksini reye koymadınız sesleri)

Efendim eller kolay sayılmıyor şubeye havalesini kabul edenler lütfen ayağa kalksın... Aksini reye koyuyorum kabul etmiyenler lütfen ayağa kalksın... Şubeye havalesi kabul edilmemiştir. On rey fark var.

BESİM BEY (Mersin) — Efendim. Meclisin bir hakkı zayi oldu. Malûmu âliniz reyi iş'arî ile reye vaz edilir.

REİS — Efendim reis reye koyar. Reylerin tadadından şüphe ederse ayağa kaldırmak suretile reye koyar. Eğer yine kanaat etmezse tayini esamı ile reye koyar.

Şimdi şubeye havalesi kabul edilmemiştir. Şimdi Ferit Beyin izahatı dinlensin diye bir takrir var. Şubeye havale edilmedikten sonra bittabii Ferit Beyin ve encümenin izahatı dinlenecek.

HAMDULLAH SUPHİ BEY (İstanbul) — Kâfi derecede dinlemek için vakit kalmamıştır. Talik edilmesini istirham ederim.

YAKUP KADRİ BEY (Mardin) — Haysiyet mevzuu bahistir. Geniş geniş dinlemeliyiz.

HAKKI TARIK BEY (Giresun) — Usul hakkında söz istiyorum.

REİS — Buyurun.

HAKKI TARİK BEY (Giresun) — Efendim bir celsei hafiye akdolunmuştur. Baş Vekil Bey Efendi celsei hafiyenin esbabını izah buyurmuşlardır. Bir iki vesika vardırki bunun mutlaka celsei hafiyede müzakere edilmesi lâzımdır. Mademki bu iş şubeye havale edilmemiştir. Binaenaleyh aleni bir surette mevzuubahis ve münakaşa edilmelidir. Ferit Bey Efendinin şerefi de bunu icabeder. Zira etrafda hasıl olacak tesiri şimdiden nazarı dikkate arz ediyorum.

FERİT BEY (Kütahya) — bendeniz hafi celsede istemedim.

HAKKI TARIK BEY (Devamla) — Celsei hafiye akdini istilzam eden mes'ele ne ise okunmalı ve bundan sonraki mesai aleni olarak mevzuubahis edilmelidir. Teklifim budur.

REİS — Efendim. bütün bu müzakerenin hafi cereyanı için karar aldık. Fethi Bey Efendi verdiği izahatta Hariciye tezkereleri mevzuubahis olacaktır. Hafi celse akdedelim, dediler ve Ferit Beyin sözlerinin aleni celsede noksan kalması ihtimali vardır. Onun için bütün müzakere hafi olmalıdır buyurdular. Bu esbabı mucibe üzerine hafi celse akdi takarrür etti. Şimdi celse hafi olarak devam edecektir.

HALİS TURGUT BEY (Sivas) — Bu şekilde kabul edilmiş değildir. Yalnız Ferit Bey Efendiye ait olan mes'elenin devlete ait olan aksamının hafi olması mevzuubahis olmuştur.

REİS — Zapta bakarsınız.

FETHİ BEY (Başvekil) (İstanbul) — Bendeniz Ferit Beyin esaslı müdafaatına taalluk eden bir takım vesaikin aleni celsede okunmasının mahzurlu olacağını arz etmiştim. Müdafaatını hafi celsede yapacak olursa, Ferit Beye karşı vaki olan ithamat sözünü pek kullanmıyacağım. tenkidatın aleni celsede olması ve müdafaatın hafi celsede olmasile Ferit Beyi gayet müşkil bir mevkie koymuş olacağız. Adalet noktai nazarından hepsinin hafi celsede olmasını arz etmiştim.

REİS — Müzakere kâfidir. Yarın da Bütçe müzakeresi vardır. Bu gün vaktimiz geçmiştir. Hususatı saireye ait olan Salı günü celsei hafiyeye devam edilmek üzere celseyi tatil ediyorum.

Hitahı Celse : 6,23

(Dosyada bulunan takrirler)

Türkiye Büyük Millet Meclisi
Kalemi Mahsus Müdiriyeti
Adet : 1/677

Tarih, Ankara 12.7.1338

Meclisi Millî Riyasetine

Şimdiye kadar yapılan hafî celseler hakkında hiçbir malûmat almadım, Herhangi bir suretle tenvir buyurulmaklığımı rica ederim.

Edirne Mebusu
ve Şark Cephesi Kumandanı
Kâzım Karabekir

Açtım
15 minh
Muzaffer

Meclis Başkâtibine 16 . 7 1338
Zabıt 16 Minh
Meclis Evrakı No:2465
Cevap yazıldı. 17 249

Türkiye Büyük Millet Meclisi
Riyaseti
Başkitabeti
Zabıt ve Kavanin Müdüriyeti
Adet : 1171

Tarih, Ankara,
22.7.1338
(Şifre)

Şark Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

C — Büyük Millet Meclisinin vaziyeti fevkalâdesinden dolayı diğer meclislerle kabili kıyas olmıyacak derecede hafî celseler aktedilmiş ve şimdiye kadar vukubulan hafî celse mikdarı 197'ye baliğ olmuştur. Bu celselerin hepsi az çok bir ehemmiyeti tarihiyeyi haiz olmakla beraber cereyanı vekayi esnasında sureti umumiyede zatı devletlerinin muttali olduğu hususatı ihtiva ederler. Hafî celselerin tabı halî tabiinin avdetine ve müsait zamanların hulûlüne vabeste olduğu gibi bunlardan bir kısmının zabıtları de henüz tevhit edilememiştir.

Hafî ve celi bil'umum Meclis iştigalâtından zatı samilerini kemafissabık haberdar etmeğe devam eyleyeceğimi arzederim efendim.

Kapadım
24 Minh
Muzaffer

Türviye Büyük Millet Meclisi
Reisi
Mustafa Kemal

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

18 Şubat 1341 (1925)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	494
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	494
1. — Dahiliye Vekili esbakı Kütahya Mebusu Ferid Beyin, bazı ermenilerin İstanbul'a duhullerine müsade etmesine dair mazbata.	*494:514*

Cilt : 14

59 ncu İnikat, 4 ncü Celse

ELLİDOKUZUNCU İNİKAT

18 Şubat 1341 Çarşamba

DÖRDÜNCÜ CELSE

REİS : Kâzım Paşa Hazretleri

KÂTİPLER :

REİS — Celseyi açıyorum.

15 Şubat 1341 tarihli celsei hafiyede müttehaz karar mucibince bu celse de hafi cereyan edecektir.

Ruznamemiz: esbak Dahiliye Vekili Ferid Beyin. ermenilerin İstanbul'a duhulüne müsaade etmesi esbabına dair izahatıdır.

Şimdi. bundan evvel akt olunan celsei hafiye zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

ELLİALTINCI İNİKAT

15 Şubat 1341 Pazar

ÜÇÜNCÜ CELSE

Kâzım Paşanın tahtı Riyasetlerinde inikad ederek İstanbul'dan firar ve bilâhare avdet eden bazı Rum ve Ermeniler hakkında memurin muhakemat encümeninden mevrud mazbata müzakere olundu ve cereyan eden müzakere neticesinde esbak Dahiliye Vekili Ferid Beye müteallik hususatın şubeye havale edilmiyerek heyeti umumiyede halli bittakarrür müzakereye Salı günü devam edilmek üzere celsei aleniyeye geçildi.

Reis	Kâtip
Kâzım	Van
	Hakkı
	Kâtip
	Kânguri
	Talat

REİS — Zaptı sabık hulâsası hakkında bir mütalaa var mı efendim? (Hayır sesleri) Zaptı sabık hulâsası aynen kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Dahiliye Vekili esbakı Kütahya Mebusu Ferid Beyin. bazı ermenilerin İstanbul'a duhullerine müsaade etmesine dair mazbata.

REİS — Mevzuu müzakereye başlıyoruz efendim. buyurun Ferid Bey.

FERİD BEY (Kütahya) — Efendim, muhakemat encümeni âlisi raporunda bendenizin emir vermekliğim dolayısiyle alâkadar addolunduğum dört ermeniden bahs olunuyor. Bunların her biri hakkında Dahiliye Vekâletinde bulunduğum zaman takip ettiğim sureti hareketi ayrı ayrı Heyeti Celilenize arzedeceğim. Fakat bu izahatı vermeden evvel meselenin esasına. ruhuna ve künhüne müteallik diğer bir meselenin halli lâzımdır. ki o da Ermeni veya Rum firarilerin avdetine ne gibi esasata müsteniden kabul veya ret edileceğinin hal ve fasl edilmesi meselesidir.

Efendiler; bütün beyanatıma mukaddime olmak üzere şunu Heyeti Celilenize arzetmek isterim, ki meseleyi hukuk noktai nazarından tetkik ettiğimiz zaman, bu gibi firarilerin, mübadeleye gayrı tabi olmak şartiyle. avdetlerini mani hiç bir kaydı kanuni yoktur. Mevzuatı kanuniyemizin birisi bu tarzda bir hareketi mani değildir. Bu meselenin ehemmiyeti mahsusası vardır. Çünki herhangi bir vekilin icraatı hakkında Heyeti Celilenizin vaki olacak mukarreratının esasını bu teşkil edecektir. Bu gibilerin avdetlerinin meni hakkında bir kaydı kanuni olmadığını arzetmiştim. Daha ileri gideceğim. Lozan'da akdettiğimiz muahedei sulhiye ve o muahedei sulhiyenin müstenit bulunduğu mezabıt ve senedatı düveliye; bu gibi Rum ve Ermeni firarilerden memlekette bir şuriş ikaı suretiyle tecrim edilmemiş bulunanların girmesini kabul etmiştir. Heyeti Celileniz Lozan Sulh Muahedenamesini kabul ederek onu kavanini devlet meyanına ithâl etmek suretiyle bir karar ittihaz etmiştir.

Evvelâ; taalûku olmamakla beraber meselenin ruhunu Heyeti Celilenize arzedebilmek için Rumlar

hakkında vaki mukarrerattan bir kelime arzetmek isterim. Efendiler; mübadelei ahali mukavelenamesinin onaltıncı maddesinin fıkrai ahiresi bu hususta hiç bir itiraza mahâl vermiyecek surette kati ve sarihtir. Onaltıncı maddenin fıkrai ahiresi; «İkinci madde mucibince mübadeleden istisna edilen menatık sekenesinin menatıkı mezkûrede kalmak veya oraya tekrar duhul etmek hakları ile Türkiye ve Yunanistan'daki hürriyetlerinden ve hakkı tasarruflarından istifadelerinin serbestii icrasına hiç bir mani ika edilmiyecektir.» Bu, Devletimiz ve Hükümetimiz tarafından kabul ve tasdik edilmiş bir muahededir.

Ermenilere ait kısmına geliyorum. Ermenilere ait bulunan mesail ve mevad muahedenin merbutu bulunduğu senedat ve mezabıt mecellesinde muharrerdir. Lozanda inikad eden müzakerati sulhiye murahhaslarının birinci komite inin 4 Haziran 1923 tarihli içtimanın 11 numaralı zabıtnamesini arz edeceğim. Bu zabıtlar mütercem değildir ve 118 nci sayfasında münderiçtir ve kendimde bunu tercüme etmek salâhiyetini görüp şudur ve budur diyemem. Heyeti celileniz arzu buyurursa Fransızca metni üzerinden görüşürüz. Yok Heyeti celileniz bunu arzu etmediği takdirde diğer bir nokta üzerinde binayı içtihad ederek, diğer bir nokta üzerinde binayı mütalaa ederek Heyeti celilenizi tenvir etmek isterim. Bu nokta da; Lozan muahedenamesinin şu mecellesinin nâtık bulunduğu fikir hakkında Hariciye Vekâletinin karar ve mütalaasıdır. Şüphesiz ki; bir Dahiliye Vekili bu gibi icraat noktai nazarından, Hariciye Vekâletinin fikrine istinat etmek mecburiyetindedir. Efendiler: iste bu noktai nazardandır ki; Başvekil Fethi Beyefendi Hazretleri bu müzakerenin hafi celsede icra edilmesini arzu buyurmu lardır.

Beyefendiler; bu me eleyi suâl etemek için Hariciye Vekâleti c lilesine. Vekâlette bulunduğum zaman şu tezkereyi yazmıştım: «Mübadeleye tabi olmıyan Rumlarla Ermeni ve Yahudilerden suveri muhtelife ile memleketi terk edenlerin bir çokları her an memlekete avdet arzusunu izhar etmekte bulunmuşlardır. Bunlardan bir kısmı harbi umumi zamanında, diğer bir kısmı mütareke devresinde ve İstanbul hükümeti sakıtası zamanında, bir takımları da İslanbulun hükümeti milliye tarafından işgaline takaddüm veya tesadüf veya onu velyeden zamanlarda, diğer bir kısımları da hükümeti milliyenin işgalini müteakip gitmişlerdir.» Bunu mahsus tefsir ve tasrih ediyorum ki, bunlardın heyeti muhtelifesi hakkında Hariciye Vekâletinin bir kararı varsa bizi tenvir etsin, diye. «Bunlardan bir kısmı Türk Pasaportu ile, bir kısmı da Türk pasportu almakla beraber düveli mütelife veya Balkan hükümetleri, ecnebi hükümetleri mümessilleri tarafından bir (Lesser-Passer), (tüy duru), (Passe-Avant) gibi muhtelif şekilde ve üçüncü bir kısım da hiç Türk pasportu almadan, yalnız ecnebi pasportu ile seyahate çıkmışlardır. Kezalık bunlardan bir kısmı 1922 tarihinden mukaddem ya bir cürüm irtikâp etmiş veya hissiyatı milliyeyi rencide etmiş eşhastır. Lozan muahedesinin akdi kuvvei karibeye geldiği gibi işbu muahede mucibince (150) eshasa şamil olmak üzere 11 Nisan 1340 tarihli ve 487 numaralı kanun neşredilmiş ve selâmeti memleket noktai nazarından bir karar ittihazı zaruri bulunmuş olduğundan sureti seyahat ve hareketleri bertafsil arz olunan mübadeleye gayri t bi Rum veya Ermeni veyahut Yahudiler hakkında Lozan muahedenamesi ahkâmınca tatbiki muktazi olan hattı hareketin sürati mümküne ile işarına emir ve müsade buyurulma ı».

Efendim, Hariciye Vekâletinden aldığımız cevap: (Tarihi nedir sesleri) Efendim, benim bu suâlim, bütün bu Ermeni meselesi vuku bulduktan sonradır. (Tarihi ne sesleri) 29 Nisan 1340 dır efendim. Yani Hariciye Vekâleti bu meselelerden dolayısıyle memlekette hâdis olan tekmil vekayii gördükten sonra bu cevabı yazmış ve bu içtihadda bulunmuştur ve şunu da Heyeti celilenize arzetmek isterim ki; Dahiliye Vekâleti bazı matbuatın tasavvur ettiği gibi suiistimâle teşebbüs etmiş te i tinatgâh olmak üzere böyle bir şey talebetmis d ğildir. Bilâkis kendi tetkikatı üzerine icrayı faaliyet etmiş ve fakat mesele hâdis olduktan sonra dahi kendi noktai nazarının isabeti Hariciye Vekâletinin şu beyanatı ile de müeyyed bulunmuştur. Hariciye Vekâletinin 10 Mayıs 1340 tarihli tezkeresi suretidir:

«Emniyeti umumiye müdüriyetinden muharrer 29 Nisan 1340 tarihli ve 1765 numaralı tezkerei vekâlc penahileri cevabıdır.

Mübadeleye tabi olmıyan Rumlarla Ermeni ve Yahudilerden suveri muhtelife ile memaliki ecnebiyeye gidip halen avdet arzusunu izhar edenlerin tahkiki ahvaline lüzum gösterilmek ve avdetlerinde ciddi mahzur olacağı tahakkak edeceklerin avdetini menetmek muvafık olur. Nitekim Lozan muahedesinin akdi sırasında Türk heyeti murahhasası tarafından, birinci komitenin 17 Temmuz 3..... tarihli içtimaında affı umumi beyanname ve protokolünün müzakere edildiği celsede istiklâline sahip bilcümle devletlerin istifade etmeket olduğu intizam ve sükûnu tamdan

Türk halkını da müstefit kılmaya azmetmiş olan hükümetimizin arazisine şuriş ve ihtilâl anasırının duhulünü menetmek usulünde bulundu ve işbu vazifei hakimânenin icrası kendi halindeki adamların ve Türk vatandaşlarının mevzubahis tedabirden müteessir olmamasına itimam etmekten Türkiye hükümetini menetmiyeceği ifade olunmuştur. İfadatı mezkûreye karşı mübadeleye tabi olmıyan aslen Rum Türklerin Türkiyeye avdetleri hakkı, Mübadelei Ahali mukavelenamesiyle tamamen mahfuz tutulduğu Türk heyeti murahhasası tarafından defaatle beyan edildiği hakkında Venizelos tarafından vaki olan beyanat meskûtunan kalmış olması itibariyle ahkâmı âniferden Rumların hariç bulunduğu bir dereceye kadar iddia olunabilirse de bu bapta ittihaz edilecek mukarrerat yalnız bir unsur üzerinde temerküz ettirmenin muvafık olamıyacağı zahirdir.»

Yani diğerlerini menettiğimiz gibi Rumları da mene çalışmalıyız.

«Herhalde mübadele mukavelenamesinin ikinci maddesi mucibince, İstanbul'da mübadeleye tabi olmayan Rumlar 20 Teşrinievvel 1918 tarihinden evvel İstanbul sicillâtı nüfusiyesine mukayyiden teessüslerinden ibaret bulunduğundan aynı mukavelenamenin bu kabil mübadeleye gayri tabi menatık sekenesinin menatıkı mezkûrede kalmak veya tekrar oraya duhul etmek haklarına mümanaat olunamıyacağına dair bulunan 16 ncı maddesinin tatbikatında..»

Demin arzettiğim maddeyi teyid ediyor.

«Avdetine müsaade edilecek Rumların İstanbul'da tarihi mezkûrdan sonra teessüs etmiş olanlardan bulunmasına itina etmek muktazidir.

Yani mübadeleye tabi olanlardan olmamasına itina edilmek lâzımdır. «Mukaddema memleketimizden çıkmış olan gayri müslimlerin alelıtlak avdetlerine mümanaat edilmek itirazatı mucip olabileceğinden avdetlerinde mehaziri ciddiye ve meşrua gösterilmiyecek ve kendi halinde yaşamış bulunan, herhangi ırka mensup gayri müslimlerden münasip miktarda eşhasın kabulü, diğerlerinin ademi duhulünü temin için vaziyetimizi takviye edeceği nazarı itibara alınmak muvafıktır.»

Bundan sonra usulden bahsediyorlar. Fakat tamamen okuyorum:

«Tahkik olunacak usule gelince; memleketimize avdet etmek istiyenlerin Türkiyede ikametlerini, sanatlarını, ikametlerini, azimetlerini beliren bir beyanname ile müracaat eylemeleri ve bu beyanname üzerine vekâleti celilelerince tahkikat icra olunarak neticesine göre müsaade edilip edilmemek ve müsaade halinde isim tasrihi ile şehbendere malumat itası muvafık olacağı düşünülmektedir. Bu baptaki meselenin bir kere de vekâletçe mütalaat tensip buyurulduğu takdirde memurini aidesine tebliğ edilmek üzere vekâleti âcizice işarı mercudur efendim.»

Heyeti celilenize bu mahrem tezkerenin şu kısmını tekrar okumak mecburiyetini hissediyorum. O da şudur: Mukaddema memleketimizden çıkmış olan gayri müslümlerin alelıtlak memleketlerine avdet etmelerine mümanaat edilmek itirazatı mucip olabileceğinden avdetlerinde mehaziri ciddiye ve meşrua gösterilecek olan ve kendi halinde yaşamış olan herhangi ırka mensup gayri müslimlerden münasip miktarda eşhasın kabulü, diğerlerinin ademi duhulünü temin için vaziyetimizi takviye edeceğini nazarı itibara almak muvafıktır. Demiyorum ki, bu madde üzerine hareket ettim. Bu maddeyi Hariciye Vekâleti diğer hususattaki itirazatımı takviye etmek, bize bir vesile olmak üzere teklif etmiştir. Fakat bendenizin harekâtım Lozan muahedenamesine merbut bulunan mezabıt ve senedatın havi bulunduğu ahkâma müsteniden hareket etmek ve diğer cihetlerinin Heyeti celilenize arz ettiğim ve daima edeceğim veçhile bu tarzdaki şuriş ika edecek adamlardan mada adamların memlekete girmelerini mani olmak üzere devletin hiç bir kanununun mevcut bulunmamasına müsteniden olmuştur. Efendiler: pek iyi bilirsiniz ki; mugayiri kanun olmıyan her bir hareket muvafıkı kanundur. Tabii bu cihetin de Heyeti Celilenizin nazarı dikkatine arz etmek mecburiyetindeyim. Mesele hâdis olduktan ve bütün bu mücadelât maalesef memlekete hizmet için vakfı nefs eden, çalışan bu arkadaşları hakikaten müteellim edecek, haysiyetini rencide eyliyecek. Heyeti Celilenizin gördüğü gibi kimsenin başına gelmiyen bu hücumlar vaki olduktan sonra Hariciye Vekâleti bunu yazmıştır. Demek ki bu hususiaki mütalaata eğer bir şey denilirse o da herhalde ahdi mecburiyetimizden azami suretle tazyik edilerek ittihaz edilmiş bir tefsirden, bir karardan, bir hükümden ibarettir.

Efendiler bu gibilerin şahsi avdeti hakkında bizim idareten kabul etmiş olduğumuz şekle geliyorum.

18 Haziran 1339 tarihli Dahiliye Vekâletinin bir tamimi vardır. Bunun birinci maddesi şudur. Memaliki ecnebiyeden memleketimize gelecek alelumum ecanip evvelemirde vekâletten müsaade istihsâl etmiş olmak ve pasaportlarını şehbenderlerimize veya hükümetimizin menafiini himaye ile mükellef bulunan ecnebi sefaret ve konsoloslarına vise ettirmiş olması lâ-

zımdır. Pasaportlarında vekâletlerin hangi tarih ve numaralı tahrirat veya telgrafa müstenit olarak vize edildiği musarrah olmıyan ve berveçhi balâ vize edilmemiş bulunan ecanip kabul edilmiyecektir.

Üçüncü madde: gayri müslim Türk tebeası dahi hariçten memleketimize dahilolmak için baladaki iki maddeye riayet etmesi şarttır. Yani Dahiliye Vekâleti, selefi muhteremim zamanında bu hususta ittihaz edilecek mukarreratı tetkik etmiş ve bu hususta ittihaz olunacak mukarreratı mütalaa etmış ve maiyet memurlarının kendi kendilerine icrayı salâhiyet etmelerini emir etmekle beraber bu hususta ittihazı mukarrerat hakkını kendisine tahsis ve tayin etmiştir ve benim de hattı hareketim yalnız bundan ibarettir. Efendiler bendenizin tarzı hareketim hakkındaki şu izahatı ve meselenin esas noktasını Heyeti celilenizin bir vekili tarafından vaki olabilecek hükmün istinat edeceği en mühim noktayı şu suretle tesbit ettikten sonra, şimdi bu tarzda müsaademle gelmiş bulunan eşhas hakkındaki tafsilâta geçiyorum. Evvelâ arz etmiştim ki: dört kişiden bahsediliyor. Benton Değirmenciyan, Karnik Sübosyan, Gümüş Gerdanyan, bir de Börekciyan'dır.

Evvelâ; Benton Değirmenciyandan bahsedeceğim. Vakayı olduğu gibi zikredeceğim. Yani Heyeti Celilenize, emir vermemin sebebini anlatacağım. Efendiler bir gece takriben 7-8 raddelerinde idi. Dahiliye Vekâletinde idim. O zaman matbuat müdürü, böyle bir şey idi, bilmiyorum; Ercümend Ekrem Beyle oturup görüşüyorduk. Emniyeti Umumiye Müdürü Hâmid Bey (Hamid Bey sesleri) Hamit Bey mi, Hâmit Bey mi bilmiyorum, girdi, karşısında ayakta durdu. Efendim bu; Benton Değirmenciyan işini ne yapacağız. Kimdir, Değirmenciyan dedim. Tabii Hamit Bey de mevcuttur, Ercümend Bey de mevcuttur. Heyeti Celileniz bu hususta her şeyi yapabilir. Tekrar Benton Değirmenciyan kimdir dedim? Efendim bir Ermeni dedi, firari imiş, bundan sekiz ay evvel İstanbula gelmiş, İstanbulda oturuyormuş. Şimdi bunu çıkarmak istiyorlar, çıkaralım mı, çıkarmıyalım mı? Bunu soruyorlar. Çıkaralım mı, çıkarmıyalım mı suretinde vaki olan sual de bendenizin vekâlete gelmezden evvel vaki olmuştur. Bu tarzda İstanbuldan bir şey gelmiş dedim. Nasıl adam bu, fena bir adam mı imiş? Hayır efendim, fena adam değil, bilâkis tahriratta bir şey var, hangi işleri yapmıştır. Zatı âliniz biliyorsunuz, encümen reisi olarak (iyi yapdığı iş de var, fena yapdığı iş de var.) evvet, işte bilmem okuyayım efendim. Sizin raporunuzdan şey ediyorum. Kendisi bir İtalyan lesepasesi ile gitmiş, bendeniz biraz Hariciye Vekâletinde bulunduğum için Lesepasenin ne demek olduğunu pek alâ bilirim. Sonra Bükreşte Türk tebaasının hukukunu muhafaza eden İsviçre konsolosluğuna müracaat etmiş, İsviçre konsolosluğundan aldığı himaye vesikası ile İstanbula avdet etmiş, fakat 14 Mart 1920'de avdet etmiştir. Peki, dedim; bu adam arzetmiş olduğum veçhile; fena adam mı imiş? Hayır dedi, bilâkis sorduk; efendim motorunu vermiş mi, nedir? Bilmiyorum, şöyle olmuş, böyle olmuş, bilmem ne yapmış.

HALİS TURGUT BEY (Sivas) — Motor vermek aslı yokya, öyle göstermiştir.

İSMET BEY (Devamla) — Peki efendim ben tabii burada mevcut bulunan dosyaya, mevcut bulunan karara ittiba etmek mecburiyetindeyim.

Bir Dahiliye Vekili günde hiç olmazsa elli tane mukarrerat ittihaz etmek mecburiyetindedir. Bu, elli mukarreratın her birisinin en ince noktalarını, en hurda cihetlerini tayin ve hâl için çalışması lâzım. Eğer tamik için, bunları hall için vakit geçirmek lâzım gelirse onun günde iki üç meseleyi halledememesi icabeder. Filân yerde bulunan memur, filân sahada bulunan filan polis, filan mevkide bulunan filân vali, bu tarzda yazdığı cevap mugayiri hakikat imiş. Eğer bunlar mugayiri hakikatimiş diyecek olursa, acaba muvafıkı hakikat midir diye bir de tahkikat yapayım derse meseleyi halletmeğe imkân var mıdır? Tayin ettiğiniz arkadaşları evvelâ seciyesine, namusuna, istikametine itimad ederek tayin etmeniz lâzımdır. (Bravo sesleri) Beyefendiler yoksa bunun haricinde olmak üzere böyle her bir hareketi ayrı, ayrı, her bir sözü, her bir aldığı cevabı yeniden tetkik etmesini lüzumlu görüyorsanız, bu kabili icra değildir, beyefendiler. (Devamı sesleri) O halde dedim; madem ki; böyledir, mesele çıkarmak istemem. Halbuki biçare ben, bilmiyormuşum, asıl meseleyi bu suretle çıkarıyo muşum. Ben mesele çıkarmam dedim. Niçin, (9) aydan beri İstanbulda oturan bir adam bunu çıkaralım. Düşündüm bir taraftan, zaten elimizde mevcut bu mukavelât Rumlardan zararlı olmıyanların gelmelerini istilzam ediyor. Diğer taraftan, herhangi bir adamın oturup, dururken, kolundan tutup çıkarmak, zannelerim, daima tecviz edilmiyen bir harekettir. Binaenaleyh mesele çıkarmak istemem dedim ve gitti. Bu mesele hakkındaki kararım şu suretle ittihaz edilmiştir. Şimdi efendiler tabiidir ki; Heyeti celilenize vuku bulan maruzatım, Dahiliye Vekâletinin bu hususi taki dosyasına ve malumatına müsteniden ittizah edilmiştir. Yalnız burada encümeni malinin raporu geldikten sonra bir meseleye vâkıf oluyoruz. Nazarı

dikkati calip bir nokta mevcuttur. Encümeni âlinin raporunda tafsil edilmiş olduğu veçhile, Dahiliyeye bir anonim mektup geliyor. Bu anonim mektup Ermeni şivesiyle yazılmış bir mektup imiş. Bu mektubun içerisinde deniliyor ki; Benton Değirmenciyan vaktiyle buraya iki bin lira vermekle geldi, diye ihbar ediliyor. Yani iki bin lira rüşvet vermiştir. Dahiliye Vekâleti bu mektubu tahkikat icrası için İstanbul vilâyetine veriyor. Sonra yine Encümeni âlinizin raporunda vakıf oluyoruz. İstanbul Vilâyeti polis müdürü ifadesiyle cevap veriyor. diyor ki; evet burada şayi olduğuna göre bu adam vaktiyle böyle bir para vermiş, belki de fazlası ile vermiştir. Vaktiyle mevcut bulunan memurlardan Kerim Beyle Ziya Bey bu tarzda hareket yapmışlar. Bu mütevatirdir. Fakat isbatı gayri kabil bir şeydir, diyerek bir cevap geliyor. Bunu da şeyin raporundan okuyorum. Halbuki bendeniz Heyeti Celilenize 12 Nisan tarihinde bu mesele hakkında da arzı malumat etmiştim. O, arzı malumat ettiğim zamanlardan hatırımda kaldığına göre böyle bir şey bilmiyorum. Binaenaleyh acaba böyle bir şey geldi de olabilir ki müsteşar bey tarafından bir tarafa havale edilmiştir. Olabilir ki; kalemi mahsus müdürü Bey tarafından bir tarafa havale edilmiştir. Olabilir ki; ayrı bir kaleme gitmiştir. Dosyaya girmiştir. Hatırıma böyle bir şey gelmiyor. Binaenaleyh Dahiliye Vekili Beye müracaat ve rica ettim: lütfen bu kâğıtları bulunuz, dedim. Emir verdi gittiler, getirdiler. Dahiliye Vekâletinin, böyle bir anonim mektubun tahkikatı hakkında İstanbula verdiği emir'e cevabı? Yok cevap dediler. Dedim; nasıl olur? Encümeninin raporunda bunun cevabından bahsediliyor. Hayır dediler; Kalemi Mahsus dosyalarına baktılar. Ne, vâride itibariyle, ne sadıra itibariyle böyle bir şey yoktur. Binaenaleyh ihtimâlki bu seneninin dosyasına konmuştur. İhtimâl diğer bir numara ile konmuştur, bilmiyorum. Heyeti Celilenizi temin ederim ki; benim bundan haberim olmamıştır. Bu tarzda bir şey dosyada gayri mevcuttur.

KADRİ AHMED BEY (Diyaribekir) Öyle şeyler oluyor.

FERİT BEY (Devamla) — Tabii efendim. Benim verdiğim karar evvelce arz etmiş olduğum veçhile bu kısım, yani cevap kısmı müstesna olmak üzere diğer cihetlere müteallikdir ve diğer cihetlerin Emniyeti Umumiye Müdüriyeti tarafından bana vaki olan bu izahat neticesinde Heyeti celilenize arz ediyorum. Bu adamın İstanbulda ikametine bendeniz müsaade ettim. Salâhiyeti kanuniyeye müsteniden müsade ettim. Amma; diyebilirsiniz ki; bir anonim mektup gelmiş, bu anonim mektubun tahkikatı bana havale edilmiş, niçin bu mektubun cevabının gelmediğini sen hatırlamadın? Efendiler; bu malâyutak bir teklifdir. Dahiliye Vekâletine hatta diğer vekâletlere gelmiş bulunan filân bir meselenin tahkiki ve takibi ancak o mesele ile alâkai hususiye ile kabildir. Alâkai umumiye bu gibi bir suâli tamamen red eder. Nasıl olabilir? Beyefendiler, Dahiliye Vekâletiniz emir verdiği zaman, yalnız hariçten gelenler değil, İstanbuldan bilfarz Samsuna gelecek bir Ermeni hakkında da Dahiliye Vekâleti emir verir. Nigdeye gidecek hakkında da emir verir. Bu tarzda bir vekilin, bir müsteşarın kafasında, Vahram'dır, Kirkor'dur, Karabetur, bunlar dans ederken bunun kafasında Beton Değirmenciyan hakkında bir ihbar vaki olmuş ve bu ihbara cevap gelmemiş; bunu hatırlamanın imkânı yoktur. Heyeti Celilenize arz ederim Dahiliye Vekâleti bu hususta ki; saffet ve hamiyetini, böyle bir ihbar rapora geldiği zaman, bunun tahkikatını talep etmekle göstermiştir. Beni kim menedebilirdi, böyle tarihsiz bir ihbar mektubu, benim böyle bir sui niyetim olmuş olsaydı maazallah ben, kim menedebilirdi? Yırtmış bir tarafa atmış olsaydım beni kim menedebilirdi? İmzasız, tarihsiz bir ihbar mektubu. Bu ihbar mektubu nedir? Bugün de sorsanız bilmiyorum, encümenin raporundan anlıyorum. İhtimâlki okumadım. Ermeni şivesile yazılmış bir şeymiş. Binaenaleyh Beyefendiler niçin böyle bir ihbarın cevabını almadan emir verdin? Bu suâl gayri varittir.

İkincisine geliyorum; Sebuhyan Efendi meselesi: Sebuhyan Efendi 28 Eylül 1338 tarihinde refakatinde zevcesi olduğu halde Marsilyaya gitmiş. bilâhare 1 Mayıs 1339 tarihinde, yani memuriyet; âcizanemden evvel İstanbula avdet etmiştir. İstanbulda polis aldığı emir üzerine git, sana burada oturmaya izin vermeyiz demişler. Bunun üzerine oğlu müracaat ediyor. Müteaddit müracaatlar vardır ki; - dosyasında mevcuttur. - Diyor ki; biz hepimiz buradayız, bütün aile burada oturuyoruz. Bu adamın 20 - 25 tane büyük ve küçük hafitleri olmak üzere çocukları vardır, karıları vardır, hepimiz burada oturuyoruz. Yalnız bir anamızla, babamız buraya geri gelmekten menediliyor. Esas budur. Buna ilâve etmişler. İstanbul ticaret odasının kendi lehindeki mütaleatını söylemişler. Hulâsatan kendisinin vaktile Taşnaksikanlar tarafından mahkûm edilerek, cerh edildiğini ifade etmişler. Yani bu hususu Heyeti celilenizi tasdi etmemek için uzatmıyorum. İstanbula istida etmiş ret etmişler, bunun üzerine İstanbuldan, tabii merkeze istida etmişler ve merkeze istida vaki olduktan sonra, bu

istida tabii aynı tarihte gelmemiş, hatta ticaret odasının raporu filân diğer istidalar rapten gelmişir. Buna Dahiliye Vekâleti hayır demiş, zaten çıkardınız, gelmesin demiş. Niçin buna karar vermiş? Bunu sormaya hakkım yoktur. Çünki selefi muhteremin hakkı takdirini istimâl etmiş. Aradan bir müddet geçmiş tekrar bir istida vermiş, bu istida üzerine izahat talep edilmiş ve izahata şu cevap verilmiş: Sebuhyan'ın sui hâl ile müştehir olmadığı ve Türk müessesatı hayriyesine muavenette bulunduğu. Ermeni pasportunu.. İlâ ki; encümenin raporundan okuyorum. 18 Eylül 1339 tarihli tahriratla müracaat etmiş, encümenin raporundan hep şey ediyorum. Ermeni pasportunu İstanbuldan hareket için mecburen kullandığını... Çünki polis müdüriyetine müracaat etmiş ve polis müdürünün izni ile giden çıkamamış. Kendisinin iddası doğru mudur, bilmiyorum. Fakat bunu da İstanbul vilâyeti oradaki memurlarımızın tahkikatına müstenidan bu böyledir, demiş. Bunun üzerine bu kadar şey olmakla beraber ben, Dahiliye Vekili olarak yine bunu tasvip etmemek tarafını iltizam etmişimdir. Heyeti tahkikiyenin raporunda bir şey vardır. Mütenakıs bazı emirler vardır, diye bunun için söyleniyorlar. Bu üç ay sonra da olabilir. Dört ay sonra da olabilir, beş ay sonra da olabilir. Bu hakkı takdirden ibarettir. Bu esnada nüfekayı muhteremeden Fevzi Efendi Hazretleri bendenize müracaat ediyor ve bu tarzda polis tarafından verilmiş olan raporun muhteviyatına ilâveten, bu adamı tanıdığını, kendisinin vaktiyle mütarekenin hini ilânında teceddüd fırkası dolayısıyle maruz kaldığı müşkilât hususunda, kendisinden muavenet gördüğünü ve Türkiyeye hayırhah bir adam olduğu hakkında bendenizi tenvir ettiler ve ben bu izahat ve tenvirat neticesinde bu adamın girmesine müsaade ediyorum. Beyefendiler: evvelki müsadeyi vermiyen ben olduğum gibi, sonraki müsadeyi veren de benim. Kim olabilirdi? Heyeti celileniz madamki bu dairenin idaresini bendenizin uhdeme tevdi buyurmuşsunuz, o halde verdiğim karar, benim hakkı takdirime müteallik bir karardan ibarettir ve bu hakkı takdirime müteallik kararda Heyeti celilenin bahis buyurduğu bir tenakusa, bir ihtilâfa müstenit değildir. Bilâkis fazla tenvirat, bilâkis fazla malumat istihsalinden tevellüd etmiş bir meseledir. Çok defa vaki olmadı, zaten. Şüphesiz ki; milli hükümet demek, halk hükümeti demektir. Heyeti celilenizle her daim temasta idim. Heyeti celilenizin her birinin yalnız bu mesele hakkında değil, tabii her mesele hakkında bir fikri olabilirdi, bendenizi tenvir edebilirdi. Benim tahkik etmediğim bir mesele için istimal ki ikaz ederdi, hay hay; müsade buyurunuz bakayım derdim.

Fakat tahkikatı icra ettikten sonra, vaki olan herhangi bir teklifimiz üzerine Heyeti Celilenizin azayı muhteremesinin fikrini kabul ederdim. Valiyi azlederdim, memur tayin ederdim. Bunlar da benim hakkı takdirime mevdu esasattan idi. Binaenaleyh bu esasat dahilinde refiki muhteremim de gelmiş, hakkındaki hüsnü şehadetini benim malumatıma ilâve etmiştir. Bunun üzerine izin vermişim. Mesele bundan ibarettir.

Kambur Gümüş Gerdanyan meselesi: Yine Heyeti Celilenin raporundan alıyorum. 15 Teşrinisani 1338 tarihi... Türk pasaportu almış, bunu istimâl etmiyerek 29 Eylül 1922 tarihli İtalyan pasaportla kendisini 17 Nisan tarihinde deniz merkezine kaydettirerek İtalyan vapuru ile gitmiş. Roma mümessili 19 Eylül 1339 tahriratı ile müracaat etmiş, bunların hepsi yine bendenizin zamanı memuriyetinden evvel cereyan ediyor. Roma mümessili sormuş 19 Eylül 1339 tahriratı ile. Bendeniz Teşrinisaninin üçüncü günü işe başlamışım, Dahiliye Vekâleti İstanbul'dan; bu adamın avdetinde bir mahzur var mıdır, diye sormuş. Vilâyet 9 Teşrinievvel 1339 tarihi ile bunun hakkındaki tahkikatını bildirmiş. Dahiliye Vekâleti 15 Teşrinievvelde avdetine müsaade etmemiş - 15 Teşrinievvel ki; bendenizden evvel - Dahiliye Vekâleti olmaz demiş ve keyfiyetin Roma mümessiliğine de tebliğ edildiğini beyan etmiş. Raporun mütalaasından anlaşılıyor ki; bundan sonra da 20 Teşrinisanide ben gelmişim ve bu adamın mezuniyetine bendeniz müsaade vermişim. Efendiler; burada encümeni âlinin dosyası nâkıstır. Çünkü mesele Roma mümessiliği tarafından tetkik edilmiş, burası tahkikat yapmış, müsaade vermemiş ve Roma mümessiliğine de tebliği keyfiyet etmiştir. Fakat bunun üzerine Roma mümessili bendenizden sonra tutmuş bir başka tahrirat daha yazmış ki; zannederim encümeni âli buna muttali olmamıştır. Bunda diyor ki; Heyeti Celilenize okuyayım.

Hatta bu tahrirat gazetelerde de neşredilmişti. 15 Teşrinievvel tarihli işarına Roma mümessiliğinin 31 Teşrinievvel tarih ve 596 numaralı cevabı şudur: Gümüş Gerdanyan ile refikası Türkiye milli hükümetinin İstanbul'da teessüsünden sonra usulü dairesinde istihsâl etmiş olduğu 15 Teşrinisani tarih ve 125 numaralı pasaportla seyahat etmiş, - Roma mümessili söylüyor - ve mezkûr pasaportu evvelce mümessilliğine kaydettirdiği gibi bilâhare icra ettiği seya-

hatlarda da istimâl ettiği kayıtlarda tebeyyün etmiştir.

İtalyan Lesepasesini istihsâl ettiğine gelince, lesepase pasaport mahiyetini haiz olmayıp minelkadim devairi ecnebiyeye gidenlerin gümrük ve devair nezdinde suhulet için ibraz etmek üzere ahzetmekte oldukları bir tavsiyenameden başka bir şey değildir. Mumaileyh Gümüş Gerdanyan Efendinin hüsnü ahlâk sahibi olduğu hakkında şehadette bulunulduğu gibi, bu hususta firari telâkki edilmesi kabil olamıyacağından avdeti hususunda manii kanuni olmamak lâzım gelir kanaatında bulunulmuştur. (Pasaportun vizesine müsaade ve neticesinin âcilen işarı istirham olunur.) Sefirimiz bunu yazmış. Ben de o halde vize ediniz, gelsin demişim. Görüyorsunuz ki efendiler; bu hususta bizim bir memurumuzun vaki olan şehadetine müsteniden yine Dahiliye Vekili esbakı, kendi haiz bulunduğu salâhiyeti kanuniye ve hakkı takdire müsteniden kararını ittihaz etmiştir.

Nihayet Vahram Börekçiyan isminde birisi geliyor. Bunun meselesinde daha başka bir hususiyeti vardır. Çünkü bu adam Ermeni firarisi değil, İran tebasından bir adamdır. Kendisi Ermeni ve ismi Vahram fakat İran tebasındandır. Fakat Encümeni âlinin raporunda da yazıldığı veçhile İran tebasından bir adam. Mesele büsbütün değişiyor. Kendisi ile hüsnü münasebette bulunduğumuz bir adam, müdafaatı şey için yapmıyorum efendim. Çünkü bu hususta bendenize nispet edilen, atfedilen mesele şundan ibarettir. Bunun hakkında tahkikat yapmışlar, bu adam Cibali reji fabrikası müdürü imiş. Karısı ile 11 Eylül 1339'da beraber İran'a gitmiş. Sonra avdet için müracaat etmiş - çünkü avdet için müsaade lâzım - müsaade verilmemiş. Bunun üzerine Marsilya'ya gidiyormuş, gidiyorken hastalanmış. İnanmadım, her ne ise çıkmış, yani bunların, bu tarzdaki harekâtın hepsi yalnız Dahiliye Vekâletinde, yalnız polis dairesinde cereyan etmiş hususat değildir. Her dairenin, her tarafında, herhangi bir memurun muaveneti, müzahereti, bu suretle tezahür edebilir. Bendenizin zamanımda değil. Çıkmış, bendenize şey ediliyor.

Fakat daha evvel olmuş. 21 Temmuz 1339 tarihinde İran sefareti hariciye murahhaslığına müracaat etmiş, iltimas etmiş, Hariciye mürahhası Adnan Bey efendi valiye yazmış ve vali tutmuş buna iki ay izin vermiş, evvelâ iki ay hastanede kalmış, herifin günahına girmemeli, ihtimalki doğru idi. İki ay Gümüşsuyu Hastanesinde kalmış. Bu tahkikatla müeyyeddir. Bunun üzerine bu adama haydi çık demişler, reji idaresi, idarei inhisariyesi vali nezdinde teşebbüste bulunmuş, Hacı Âdil Beyin teşebbüsü imiş. Benim haberim yok, encümeni âli reisi muhteremi söylemişti. Âdil Bey tavassut etmiş. vali buna yine müsaade etmiş, yine müsaade evrakının arkasında, bir tarafında polis müdürü Sadi Beyin el yazısı ile diyorlar. Polis müdürü Sadi Bey benim zamanımda, polis müdürü olan zat değildi. Bir Sadettin var, bir Sadi var. Sadi daha evvel tahtı muhakemeye alınan bir adamdır.

Hatta bunların ikisi arasında Vehbi Beyin Vekâleti ve Asım Beyin müdüriyeti gibi, iki tane müdüriyet geçmiştir. Fakat Sadi Bey değil, Sadettin Bey imiş kabul ediyorum. Yazmış ki; aynı tezkere zahrında polis müdürü Sadi Beyin el yazısı ile (Encümenin raporundan okuyorum) «21 Teşrinisani 1339 tarihli Vekil Beyin emri şifahileriyle hudut haricine sevkinden sarfı nazar etmişlerdir» ibaresini havi bir işaret görülmüştür.

Efendiler; 21 Teşrinisâni; bendeniz Teşrinisânide Vekâlete geçtim ve Kânunuevvelin nihayetine kadar burada idim ve İstanbul'a gitmedim. Hatta encümeni âli reisi muhtereminin bir ifadesinden anlıyorum ki; «Vekil Beyden vilâyet odasında aldığım emri şifahi üzerine meselesi» var. Bununla beraber çok doğru ki; yoktum İstanbul'da. Mamafi çok isterim ki; düşünülmüş olsun ve ben bu izni vermiş olayım.

Çünkü ben bu izni vermedim desem, zavallı İstanbul valisi, polis müdürü hududu salâhiyetinizi tecavüz ettiniz diye kim bilir hangi cezaya duçar olacaklar. Bu izni verdim dersem, kendilerine hiç mesuliyet terettüp etmez ve bir ecnebi tebeası olmak itibariyle bu hususta zaten muzır bir adam olmamak şartiyle kendisinin devamı ikâmeti zaruridir. Bir ecnebi tebeasını hudut haricine çıkarmak için - bendeniz müteaddit adamları bu suretle hudut haricine çıkardım - çıkarmak için o devletin memleketimizde mevcut sefirine bir sebebi mukni irae edilmek lâzımdır. Yoksa ecnebilerin mütekabilen her memlekette münasebatı hasene mevcut oldukça oturmaları bir kaidei müttehizei düveliyedir.

Bana eğer polis müdürü söyleseydi, farzımuhâl olarak ben İstanbul'da bulunmuş olsaydım ve bana sorulmuş olsaydı, fena adam mı diyecektim? Tahkikat burada nâkıstır.

Çünkü bilmiyorum, Vahram Börekçiyan isminde bir dosya var mıdır, diye sordum. Yoktur. bilmiyoruz, dediler. İstanbul'da cereyan etmiş bir vaka.

Yani çok temenni ve çok arzu ederdim ki: 21 Teşrinisâni tarihi başkâ tarih olsun, yazı da başka türlü gözüksün. Veyahut bu emri alan adam orada değil, burada bu emri benden telâkki etmiş olsun ve böyle bir emir istihsâl ettiği tahakkuk etsin ve bu emri benden almak için müracaat eden zatın, böyle devletin memuru resmisi, Hacı Âdil Bey gibi muhterem bir adam olsun ve ben vermiş olayım. Fakat o biçare adamlar kurtulmuş olsunlar. Fakat efendiler yalan söyliyemem. 21 Teşrinisânide İstanbul'da değildim ve bu tarzda böyle bir emri şifahiyi, İstanbul'da vali odasında vermiş olduğumu tahattür etmiyorum.

RAHMİ BEY (Sivas) — İmkânı olmıyan bir şey.

FERİT BEY (Devamla) — Evet efendiler: onu arz ediyorum ki: müsait bir şekil olsaydı, benim kanaatimca vazifesini ifa etmiş olan o valiyi, münasebatı hasenemiz noktai nazarından kurtarmak için verdim diyeceğim efendiler. Çünkü Heyeti Celilenize arz ediyorum; efendiler; bu hususta Heyeti Celilenizin itimadına, müzaheretine müstenit bulunan Vekiliniz salâhiyeti kâfiyeyi haizdir.

Şimdi efendiler: diğer bir meseleye geliyorum. Bu adamlar, Heyeti Celilenize arz etmiş olduğum şu suretle tarafımdan ya ikâmetlerine veyahut ihraçlarına mezuniyet verilmiş adamlardır. Fakat bunlar bir zaman sonra, yine benim tarafımdan hudut haricine çıkarılmıştır. Estağfirullah çıkarılmış değil; hudut haricine çıkmaları kendilerinden rica edilmiş ve muvafakat etmişlerdir. Efendiler; çünkü masuniyeti şahsiye kanunu hiç bir kimseye bu hakkı vermemiştir. Türk tebasından bulunan ister Rum, ister Ermeni, kim olursa olşun; bunları çıkarmak hakkı verilmemiştir.

Bunun için böyle söylüyorum. Yazılan telgrafta da kendilerine sui muamele edilmeden denmiştir. Hatta rica ediniz derdim efendiler. Memleketimizde o esnada hâdis olmuş bulunan hissiyata hürmeten ve her halde hüsnü niyetle icrayı vazife etmek isteyen bir hükümetin vaziyeti noktai nazarından ben kendilerine rica ediniz, çıksınlar derdim. Fakat korktum efendiler bunu demeye.

Çünkü bunu söylemiş olsaydım, bakınız ne münasebeti var, bu adamlara ki; rica ediniz diyor, derlerdi. Efendiler mecburdum, kanunen. Bununla beraber tabii Heyeti Celile raporu okuduğu zaman ve meselenin künhüne vukufu olmıyanlar, hariçten neşredildiği zaman, okuyanlar; kendilerine sui muamele edilmiyecek diye emir vermiş diyecekler. Başka türlüsünü yapamazdım, onu yazdım. Şimdi diyorlar ki; bu hususta verilen emirlerde de muhalefet ve tenakus var.

Efendiler, Allah hiç kimseyi böyle benim maruz kaldığım gibi bigayri hakkın bir kazanın karşısında bulundurmasın. (Amin sesleri) Bu mesele hâdis olduğu zaman Heyeti Celilenizi şerefimle temin ederim; benim kafamda ne Değirmenciyan, ne Sebuhyan, bunlar hakkında hiç bir şey yoktu. Yalnız Sebuhyanı hatırlıyorum. Çünkü yakın olmuştu mesele ve Mustafa Fevzi Efendi Hazretlerinin şifahi mükâlamesiyle olduğu için onu hatırlıyorum. Bunun haricinde mesele çıkar, çıkmaz, firariler geliyormuş denildiği zaman mütehayyir kaldım. Buradan telaşla çıktım, gidiyorum. Kim telâş etmez efendiler? Nedir bu mesele, kimdir bunlar? Düşündüm, acaba vizesiz adamlar mı gelmiş, yeni adamlar mı gelmiş.

Çünkü ben biliyorum ki: vize ile gelmiş olan adamlar salâhiyeti kanuniye dairesinde gelmiş adamlardır. Kimdir, nedir? Gidiyorum. Soruyorum İstanbul'a, nedir mesele? Meseleyi tahlil etmenin derakap anlamanın imkânı yok. O zaman diyorum ki: eğer bu tarzda vizesiz adamlar gelmiş ise derakap hudut haricine çıkarınız ve bunun üzerine Sebuhyanı da çıkarınız diyorum.

Çünkü Sebuhyanı biliyorum. Sebuhyan meselesi tarihle tetkik edileceği için ve yakın olduğu ve avdetini zannetmediğim için... Sonra eğer böyle trende, otelde gelmiş adam varsa, bunları da çıkarın diyorum. Sonra cevap geliyor bize. İşte diyorlar ki: bunda şunlardan bahsediyorlar. Beton Değirmenciyan, Narlıyan, filân, filân. Cevap veriyorum. Diyorum ki: kimdir Narlıyan? Baktık dosyaya böyle bir şey yoktur. Narlıyan hakkında da bunlardan malumatım yoktur, dedim. Böyle birisi de mi gelmiştir.

Beton Değirmenciyan'a gelince, bu sekiz ay evvel gelmiş olduğuna göre ve yeni gelmişler sırasına dahil bulunmıyacağına göre, Beton Değirmenciyan'dan madasını çıkarınız diyorum. Çünki aşağıda izah edeceğim. Olabilir ki; Heyeti Celile telgrafta böyle bir şey yazılmasını -ki; izah edeceğim- şüpheli bir şey ad ve telakki edebilirler. Fakat beyefendiler; namusunuza, vicdanınıza, şerefinize, haysiyetinize müracaat ederim ve o suretle düşünmenizi talep ve rica ederim. Sekiz ay evvel şey edilmiş gelmiş, sekiz ay evvel gelmiş olan adamı geliyorlar, firariler, zenginler geliyorlar, vaveylâsı karşısında tabidir ki: sekiz aydan beri oturan ve mesele çıkarmak istemem diyen bu biçarenin, bu adamın bıraktığı adamla, di-

ğer gelenlerin arasında bu tefrik noktasından yazılmıştır. Fakat gece Başvekil Paşa Hazretlerine tekrar müzakere ediyoruz ve ittihaz ettiğimiz karar üzerine o gece, yani telgrafın yazıldığının gecesinde yine emir veriyorum; ne kadar bu tarzda gelmiş adamlar varsa heyeti mecmuasını, kendilerine sui muamele edilmiyerek, hudut haricine çıkarılmalarını temin ediniz diyorum.

Efendiler; muhtelif mütenakıs emir, zannederim ki Heyeti Celileniz ne evvelce vaktiyle izah etmiş olduğum veçhile gelemez denmiştir. Tahkikat icra edilmiş, yine gelmemesi istilzam edilmiş. Pek tabiidir. Fakat tahkikat tamik edilmiş, onun üzerine zaten gelmeleri mukarrer, fakat hissiyatı milliyeyi muhafaza, bunların heyeti mecmuasiyle gelmesi arzu edilmiyor. Bu noktai nazardan tenevvür edildikten ve daha fazla malumat istihsal edildikten sonra bazılarının 3 - 5 kişinin avdetine müsaade edilmiş.

Efendiler; yine burada bana tenakus atfediliyor. Niçin getirdin, niçin çıkardın? Efendiler, getirdim, sebebini Heyeti Celilenize arzettim. Çıkardım, çünki, çıkardım efendiler, bir kaç noktai nazardan mütalaa ederek, yine menafii milliyeye o zaman en muvafıkı olduğu için çıkardım. Evvelâ bir velvele hadis oldu. Demekki, hiç haberleri olmadan Ermeniler gelebiliyormuş, gelmeğe hakları varmış, suretinde. Eğer çıkarmamış olsaydım bu fikir bütün ezhanda hasıl olacaktı. Denecekti ki; bakınız böyle velvelelerle beraber, gazetelerin tehacümü ile beraber, bu adamlar oturuyor. Demek ki; hakkı sarihimiz imiş. Böyle bir tehacümün önünü almak istedim. Saniyen bu adamların memlekete girmeleri esnasında aynı zamanda sui'stimalât, ihtişa, irtikâp suretinde bir takım havadis neşrolundu. Düşündüm; dedim ki, eğer bu adamlar memlekete girmek üzere mahiyet memurlarının her hangi biriniden bu suretle dolandırılmışlarsa, bu memlekete dolandırılarak, para verilerek, girilemez olduğunu anlasınlar, diye çıkardım.

Bu memleketin haysiyet, namusunu idame etmek, re'si idarede bulunan adamların üzerine vacibtir. Onu anlatmak istedim ki; bu tarzda hareket edenlere, siz böyle bir takım dedikodularla, rüşvetlerle, irtikâplarla mı gidiyorsunuz; işte ben sizin kolunuzdan tutup atayım da o zaman görürsünüz. Bu memleketin dolandırıcılarla, teşriki mesai etmeleri için üçüncü bir noktai nazardan da dışarı çıkardım.

Daha sebebim var beyefendiler. Üçüncü bir noktai nazardan daha bu adamları çıkardım: o da eğer burada kalmış olsalardı ne olacaktı? Diyeceklerdi ki, başka türlüsünü de söylediler ya. Fakat muhalif matbuatı iskât etmek, muvafık, matbuata beyendirmek... ne diyeyim efendiler. Muhalif matbuata bir şey beyendirmenin imkânı yoktur beyefendiler. Ne söylesenız, hakikati meydana çıkarsanız, ne diyeyim, hakayiki esasiyeyi kendilerine gösterseniz; hatadır diyeceklerdir. Bunları şunun için dışarı çıkardım. Şunun için çıkardım ki; eğer bu adamların bu tarzda irtikâp, ihtişa gibi bir hareketleri varsa ve böyle girmişlerse bütün bildiklerini söylesinler, diye çıkardım. Ne olacaktı oturmuş olsaydı? Memleketin kavanininden korkacak, ne rüşvet verdiğini söyleyecek, yerinde rahat edip oturacak. O vakit muhtelif matbuat ne yapacak? Efendim; işte parayı verdiler, geldiler, Beyoğlunda ferih fahur geziyorlar. Hayır bu defa dediler ki; haklarında lâzım gelen takibatı yaptık. Yapılamaz. Ne için efendim? Bu hususta muhtelif kavaidi hukukiye mevcuttur.

Nitekim her birisi hakkında bilâ istisna kendilerinin bulundukları yerlerde ve oralardaki makamı aidi vasıtasiyle ifadeleri alındı. Fakat ben göstermiş oldum ki; kendilerini dışarı çıkarmakla, ne söyliyecekleri varsa söylesinler, bilâ perva söylesinler. Çünki vasıl olacakları nimet ellerinden alınmıştır. Söyleyiniz efendiler. Kalbinizde bir şey kalmasın demek istedim. Yanlış mı hareket ettim efendim? Niçin aldın, niçin çıkardın? İşte izah ediyorum. Bu bir tenakus değildir. Bu herhangi bir noktadan memur bir adamın memleketin hayatını, menafii âliyesini siyaseten ifa edeceği bir vazifeden ibarettir. Efendiler; siyaset ilmi imkân demektir. Siyaset herhangi bir hakikat demek değildir. Memleketin kuvvet ve kudreti mesalihi cariyenin revşi itibariyle, herhangi bir noktai nazarda menfaat mutasavver ise, bir hükümet adamının yapacağı vazife odur. Bir gün evvel bu adamların gelmesine hükmedilebilir, bir gün sonra bunların menfaati memleket icabı, bu adamların kolundan tutulur ve kapı dışarı edilir. Bunda tenakus yoktur efendiler. Vaziyeti bütün vuzuhu ile Heyeti Celilenize arz ve izah ettiğimi zannediyorum.

Hattı hareketim herhalde Heyeti Celilenize arzettiğim veçhile, salâhiyeti kanuniyemi, kanuna muvafık ve asla mugayir olmamak üzere ifa etmekten ve muahedenin esaslarına riayet etmekten ibarettir. Nerede kaldı ki, arzetmiş olduğum Hariciye Vekâleti bu tarzda memlekete şuriş ika etmemiş bulunan adamların bazılarının, herhangi milletten olursa olsun, muhakkak alınmaları, kendilerinin mütemadiyen memleketten tardını devletlere karşı iddia edemiyeceği-

miz için, devletlerin bu hususta vaki itirazatını karşılamak üzere, bir çarei hasenedir, muvafıktır, deniyor. Fakat arzettim ki; bundan malûmatım olarak hareket etmedim. Kanunun emrettiği daire dahilinde hareket ettim. Çok teeşkkür ederim ki; Hariciye Vekâletinin bu hususta ahde tamamen mutabık ve müstenit olan hususattaki noktai nazarı benim hareketime tevafuk etti. Efendiler bu emirleri, arz etmiş olduğum veçhile, salâhiyetime müsteniden verdim, inkâr etmiyorum ve bu emri verdiğim zaman, bunu ifa eden memurlar tamamen bu emri ifa etmiş olmaktan başka bir şey yapmamışlardır. Bunların bu meseleden dolayı muhakeme edilmeleri, bu meseleden mesul tutulmaları imkânı yoktur. Fakat eğer bu muamelelerin icrası esnasında - tahkikat evrakını bilmiyorum, görmedim, hatta merak edip okumadım bile - bu meselelerin tetkikatı, herhangi birisinde olursa olsun, Beton Değirmenciyan hakkında, daha v kâlette bulunduğum zaman başlamıştı. Maiyet memurlarından bir kaçının, suiistimal, irtikâp ve irtişa gibi bir hareketleri tezahür edecek olursa bu, kendi başına, başlı başına ayrı olmak üzere takip edilecek bir davadır. Bunun vekil ile ne alâkası vardır? Eğer bu tahkikat esnasında vekilin şu noktai nazardan böyle bir irtişa, bir irtikâp ile alâkası tezahür etmiş deniyorsa doğrudur. O zaman tahkikatı adliye, o zaman Divanı Âli hepsi vardır. Fakat böyle bir şey mevcut olmadan, böyle bir şey tahakkuk etmeden bu hususta hiç bir cihet bu âciz arkadaşınıza isnad edilemezken o halde, mesele ile alâkam nerede kalır? Tahkikatın cereyanı esnasında; ki, çıkarsa ben de filân, filân adamla teşriki mesai etmişim ben de filânla gelmişim, görmüşüm. Bir kere şunu söyliyeyim ki; bunların bir tanesini ne tanırım, ne gördüm, ne bilirim. Eğer bu tarzdan başka tarzda bir alâka zuhur ederse febiha. O zaman şüphesiz ki vekilin de vekili aidinin de bu mesele ile alâkadar olarak takip edilmesi icabeder. Fakat bu, böyle olmadan mesele yalnız böyle kalmış iken bundan vekâletin mesul edilmesini hiç bir vicdan tecviz edemez. Beyefendiler: devlet işinde memleketi idareye memur ettiğiniz adamların namusları bir serveti milliyedir. Bunları muhafaza ediniz beyefendiler. (Bravo sesleri) Efendiler mütalaatımı şu son cümlelerle bitireceğim.

Efendiler bendeniz bu milletin en âciz bir ferdiyim, fakat harekete lâyık değilim. Şimdiye kadar şerefimle yaşadım, bundan sonra da yegâne gayem şerefimle ölmektir beyefendiler. (Müteessir olmayın sesleri)

HACİM MUHİTTİN BEY (Giresun) — Arkadaşlar, şimdi Ferit Bey arkadaşımız buradan ağlıyarak ayrılmışlardır. Bendeniz şahsen bundan çok müteessirim. Fakat şurasını arzedeyim ki; Encümen bu evrakı gönderirken Ferit Beyi Divanı Âliye sevk edelim, şöyle yapalım, böyle yapalım, şöyle mahkûm, böyle tecziye edelim diye bir fikir arzetmemiştir ve beslememiştir. (Doğru seslesi) ve bunu izhar etmemiştir beyefendiler. (Doğru sesleri) Encümen şimdi arzedeceğim ve Ferit Beyefendinin de izah buyurdukları gibi bazı mütenakıs emirler görmüştür. Bunun takdirini ve bu bapta tahkikat icrasını salâhiyeti haricinde gördüğü için Heyeti Celileye arzetmiştir. Vaziyet bundan ibarettir. Hüküm ve karar Heyeti Celilenindir. (Öyledir sadaları)

Efendiler Heyeti Celilece malum olduğu veçhile, bir seneden beri efkârı umumiyeyi, matbuatı, hükümeti ve Heyeti Celileyi işgal etmiş bir Ermeni meselesi vardır. Encümeniniz bir müddetten beri bu Ermeni meselesine vazıulyed idi. Tetkikatını ikmal etmiştir. Bunlardan bir kısmı merkezî hükümetle alâkadar olmadığı için, doğrudan doğruya yapılmış efal olduğu için Encümen salâhiyeti dairesinde bunlar hakkında kararını ittihaz ve icrayı icabına tevessül etmiştir. O mesele öyledir. Ve tabiî tetkik heyetinde de görülecektir. Telgraf orada da tetkik edilecektir. Encümenin zuhulü, hatası varsa orada tashih olunacaktır.

İkinci kısım olarak Ermeni meselesinde mebus arkadaşlarımız vardır. Encümen bu mahrem raporları da tetkik etmiştir. Bunlar iki kısımdır. Birincisi Mustafa Fevzi Efendi Hazretleri ile Necmettin Molla Beyefendi Hazretlerine ait olan kısımdır. Mustafa Fevzi Efendinin vaziyeti hepimizin ve herkesin daima ve her gün yaptığı gibi Vekil Ferit Beye müracaat edip Sebuhyan lehinde tavassut ve iltimasta bulunmaktan ibarettir ve onların maksadı rica etmekten ibarettir. Necmettin Molla Beyefendi de mebus olmadan altı ay evvel Vahram Sebuhyan namında birisine ait bir şirket ve istihkak davasını ve her dava vekilinin kabul ettişi gibi kabul etmiş ve rüfekasından Necati Bey isminde birisine bunun takibini havale etmiştir. Ama bu dava haksızmış, değilmiş, o başka meseledir. Tabiî onu ait olduğu makam tetkik eder, takip eder. Müracaat haklı ise terviç eder, değilse ret eder. Encümeniniz bu hakikati de böyle görmüştür efendiler. Sonra diğer Gaziayıntap Mebusu Kılıç Ali Bey, Maraş Mebusu Mithat Bey, Menteşe Mebusu Yunus Nadi Bey, Urfa Mebusu

Yahya Kemâl Bey, Karahisarı Sahip Mebusu Ruşen Eşref Beylere ait mesele; gûya bunlar İstanbul'da bir iş komitesi yapmak istiyorlarmış ve gûya bu arkadaşlarımızdan bazısı Hüsnü Naili Bey ism'inde bir arkadaşlarına mektup yazmışlar ve altında kurşun kalem ile bazı fikarat derç edilmiş, bunları Encümen dedikodu mahiyetinde görmüş ve hiç bir yerden ihbar da olmadığı için bunu da encümen hiç bir suretle tetkik ve tahkike bir hâl olmadığını anlamıştır efendiler. (Bravo sesleri). Eğer mucibi tahkik bir hâl olsaydı, tahkik encümeni salâhiyettar idi. Bu zevatın masuniyeti teşriiyelerinin tefi için Heyeti celileye müracaat ederdi.

Fakat böyle bir şey olmadığı için lüzum görmemiştir ve hatta raporuna bile dercetmemiştir ve bunu da düşünmemiştir. Bu meselede zaten mucibi bahsi mekâl olduğundan dolayı efkârı umumiyeye bir cevap teşkil etsin maksadiyle mazbatanın bir kenarına dercedilmiştir. (Çok muvafık sesleri). Şimdi Ferit Beyin emirleri ile alâkadar olan mesaili arzedeceğim.

Beton Değirmenciyan meselesi: Bu adam Türk tebeasından imiş ve hakikaten İtalyan lesepasesi ile 8 Teşrinievvel 1338 de ve kaydettirmeksizin king Aleksandır vaporu ile hareket etmiştir. Türk pasaportu almamıştır. Bükreşte bulunan ve Türk tebaasının himayesini deruhte eden İsveç konsolosundan 14 Mart 1923 tarihli ve 2345 numaralı himaye varakası almış ve İstanbul'a nasılsa çıkmıştır. Avdetinden bir hafta evvel pederi tarafından verilen arzuhal üzerine birinci şube ifadesiyle keyfiyet Dahiliye Vekâletinden istizan edilmiştir ve bunun Anahida namında bir vapurunu kuvayı milliye emrinde çalıştırdığından ve cemiyeti hayriyeye bir çok muavenetlerde bulunduğundan filân bahsedilmiştir.

Fakat Vekâlet bununla iktifa etmemiş avdetinde mahzur olup, olmadığını Emniyeti Umumiyeden sormuştur. Emniyeti Umumiye ifadesiyle 18 Teşrinievvel 1339 tarihli - şunu da istitraden arzedeyim ki: vakıa Beton Değirmenciyan ve akrabaları ve polis müdüriyeti bir Anahida vapurundan bahsediyorlar: evrakı tahkikiye buradadır. İcabederse tetkik buyurursunuz. Beton Değirmenciyan efendi vakıa Anahida vapurunu kuvayı milliye mensuplarına icar etmiştir. Kuvayı milliyede çalışacağını ve kuvayı milliyeye hizmet edeceğini bilerek isticar etmemiştir.

Bilâkis memaliki ecnebiyeye vesair bir yere kaçırılmamak şartiyle taahhüt altında olarak ve konturatoya koyarak ve parayı peşin alarak icar etmiştir. O başka yer; o kuvayı milliyenin tahtı nüfuzunda olan yerlerdir. Vakıa bazı cemiyeti hayriyeye yüz lira falan vermiştir, fakat Ermeni cemiyetine iki bin lira vermiştir. Bunlardan Dahiliye Vekâletinin haberi vardır, diye söyleniyorum. Bunlar tahkikat esnasında meydana çıkıyor. Yalnız bu adamın daima sadakasından bahsediliyor da, Heyeti Celilenin malumatı olsun diye arzediyorum.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Vekile ait noktası bu kadar mı efendim?

HACİM MUHİTTİN BEY (Devamla) — İstitraden de arzettim efendim. Zaten onu evvelce tespit ettim. Vekâletin 18 Teşrinisâni 1339 tarihli ve 88 numaralı tahriratında Değirmenciyanın avdetinde mahzur olup olmadığı soruluyor. Emniyeti umumiye ifadesiyle: aynı günde yine 18 Teşrinisâni 1339 da Dahiliye Vekâleti kalemi mahsusun 179 numarası ile, o demincek Ferit Beyefendinin mevzubahis ettikleri Ermeni şivesile yazılan mektup gönderiliyor ve bu mukarrini hakikat midir, diye soruluyor.

Sonra İstanbul polis müdüriyeti, emniyeti umumiye ifadesi ile yeniden tahrirata cevaben Değirmenciyanın İstanbul'un işgâlini müteakip firar ve avdet ettiğini 7 - 8 aydan beri İstanbul'da bulunduğu ve bu gibilerin memlekete kabul edilmemeleri ve hemen ade edilmelerinin evamiri umumiye iktizasından olduğunu yazıyor. Birinci Emniyeti umumiye ifadesiyle yazılan suâle cevaben, kalemi mahsus ifadesiyle yazılan suâle cevaben de aynen arzedeceğim tahrirat yazılıyor.

1. Beton Değirmenciyan efendi hakikaten İstanbul'un hükümeti cumhuriyeye intikali sırasında firar ve bilahara ecnebi pasaportu ile avdet etmiştir. 7 - 8 aydan beri buradadır.

2. Bu suretle firar edenlerin gelmemesi iktiza ederken Beton Değirmenciyan Efendi gelmiş ve deniz merkezinden kaydettirmek suretiyle serbestçe kendisi geçmiştir.

3. Mumaileyhin bu serbestisini temin edebilmesi için iki bin lira, daha fazla feda ettiği, hükümetin erefini muhil bir surette rivayet edilmektedir. Gerçi kendisi bizzat kimseye para vermediğini ifade etmekte se de: her emrine âmade olduğu söz arasında gayet manidar bir şekilde beyan etmektedir.

4. Beton Değirmenciyan Efendinin birine para vermiş olduğu bence şüphesizdir. Yalnız bu zatın değil, daha bir çok Rum ve Ermeniler hakkında tahkikata mübaşeret olunduktan sonra sarfı nazar olunmuştur, ki bunların hepsinden de para alındığı teey-

yüd eder ve bilhassa sabık birinci şube reisi Kerim...

FERİT BEY (Kütahya) — Yani seleflerini tenkid ediyor.

HACİM MUHİTTİN BEY (Devamla) — Evet efendim, bu hususta zabıtanın çok müstefid oldukları İstanbul'da müttefikun aleyhtir. Gerçi zabıta hakkında bu gibi kanaatların husulü bazan bigayri hakkın görülebilirse de, dairede görülen perişanlık ve ademi imtizaç bu rüesanın işten ziyade menfaat gözettiklerini isbat etmektedir. Değirmenciyan Efendi den para alındığı hakkındaki ihbar mukarini hakikattir.

Ancak kabili isbat değildir. Değirmenciyan Efendi binlerce liralık şeyini, vermiş olduğu para ile şimdilik kurtarmıştır. Buna nazaran bittabi bir şey söylenmesi imkânı yoktur. Kendisi maruf adamdır. Kolayca vapurdan çıkması ve 7 - 8 ay kalması şayanı nazarı dikkattir. Dahiliye Vekâleti evvelce Emniyeti umumiye ifadesiyle yazdığı suâle aldığı cevaba, cevap olarak bunu meskûtunanh bırakıyor. İstanbul'da ikametine müsade ediyor. Burada encümenin nazarı dikkatini celbeden polis müdüriyetinin pek çok şayanı dikkat olan emrine rağmen niçin müsade edilmiştir? Bunu encümen takdir ve tahkik salâhiyeti olmadığı için Heyeti celileye arzetmiştir.

Fakat şimdi anlıyoruz ki Ferit Beyefendinin, bu ikinci mufassal cevaba, polis müdürünün yazılan suâle cevabı, buraya gelmemiştir, buyuruyorlar. İşte şayanı tetkik görülen kısım budur. Eğer gelmiş ise bir suâli mukadder vardır. Niçin tahkikat ifa etmemişlerdir? Gelmemiş ise nerede kalmış, bu cihet muhtacı tetkiktir.

ŞÜKRÜ BEY (Biga) — Mektuptan bahsile yazılan cevapların tarihlerini söyler misiniz?

HACİM MUHİTTİN BEY (Devamla) — Hangisi: mektuptan bahsile yazılan suâller efendim.

ŞÜKRÜ BEY (Biga) — Hayır İstanbul'dan gelen cevap.

HACİM MUHİTTİN BEY (Devamla) Gelmedi denilen cevap mı efendim. 20 Kânunuevvel 1339 tarihli ve 95 numaralı.

FERİT BEY (Kütahya) Dahiliye Vekâletinden tahkikat lâzımdır. Benden ne soruyorsunuz.

HACİM MUHİTTİN BEY (Devamla) Efendim demin arzettim. Belki kudreti kelâmiyen lâyıkı ile maksadımı izaha kâfi değildir. Af buyurun.

Mucibi tahkiktir dediğim, evrak buraya gelmiş ise ve Vekil Bey buna muttali olmuşlarsa demektir Çünki mühim bir çok mesailden bahsediyor. Niçin tahkik edilmemiş ve neden emretmemişlerdir ve niçin bilâkis devamı ikametine müsade buyurmuşlardır? Yok gelmemiş ise nerede kalmıştır? Bu, ayrıca meseledir. Tahkiki icabeder diyorum.

İHSAN BEY (Çebeliherekel) — Reis Beyefendi müsaade buyurulur mu? İki suâl soracağım.

HACİM MUHİTTİN BEY (Devamla) Efendim müsade ederseniz encümen bütün malumatını arzedecektir. Müsade buyurunuz.

Sonra efendim: 2 Nisanda Beton Değirmenciyan mademki: 7 - 8 aydan beri buradadır. Onu çıkarmayın diğerlerini çıkarın diye emir vermiştir. 25 Nisan 1340 tarihli telgrafta hepsini de sui muameleye meydan vermeden çıkarın diyorlar. Perşembe günü akşamına kadar da hudud haricine her halde çıkarın. bize cevap verin deniliyor.

Şimdi encümenin mucibi tahkik gördüğü veya muhalifi emir telakki ettiği keyfiyet şudur: Demin kendileri dediler ki: avdetlerinde hiç bir sebebi kanuni, manii kanuni yoktur. Binaenaleyh avdet ettiler buyurdular. Mademki kanunen avdetleri lâzım imiş, kanunen memlekette bulunan, müsaade edilen bir adam, niçin çıkarılmıştır? Encümen bunları sormak istiyor. (Söyledi sesleri). Güzel efendim: Heyeti celile kabul ederse mesele yoktur. Bendeniz Heyeti celileye arzetmekliğimizin sebebini arzediyorum. Heyeti celile kabul ettikten sonra tabii mesele yoktur. İsterseniz ineyim. (Devamı sesleri).

Sonra efendim; istitraden bir şey daha arzedeyim. Demincek Ferit Bey 18 . 6 . 1336 tarihli bir emirnameden ve bu emirnamenin bir, iki, üçüncü maddelerinden bahsettiler. Halbuki bundan muahhar olarak Ferit Beyefendinin vekâletleri zamanında 5 Eylül 1339 tarihli ve 6549 numaralı, emniyeti umumiye müdüriyeti ifadesiyle bir emir vardır. Bu emir beşinci maddesine son fıkra olarak, keza düşmanlarla teşriki mesai edip memleketimizden firar veya muhaceret edenler veya ecnebi pasaport veya tesepasesiyle gitmiş olanlar, mübadeleye tabi Rumlar avdet edemez demişlerdir.

FERİT BEY (Kütahya) — Bir emirdir.

HACİM MUHİTTİN BEY (Devamla) Biz de başka bir şey demedik efendim. Şimdi encümenin tereddüt ettiği nokta, bu emir varken, bu emre rağmen duhulleri menedildiği halde, niye içeriye bırakılmıştır? Bundan dolayı tereddüt edilmiştir.

FERİT BEY (Kütahya) — İfa edilmemiştir ve ondan Dahiliye Vekâleti bu salâhiyeti kendisi hıfzetmiştir.

HACİM MUHİTTİN BEY (Devamla) — Sebuhyan meselesi: bu, Sebuhyan Karnik te Türk tebeasından olduğu halde Ermeni pasaportu ile ve zevcesiyle gitmiştir. 1 Mayıs 1339 da Piyerloti vapuru ile gelmiş ve şehre çıkmıştır. Bu adam daha evvel bir kaç defa geldiği halde, şu arzettiğim evamirin fıkrasına tevfikan memlekete kabul edilmemiş ve iade edilmiştir. Biraderi tarafından buna dair bir arzuhâl veriliyor ve bu arzuhâle birinci şubeden yazılan derkenarda hilâfı hakikat olarak, Sebuhyanın Türk pasaportu ile seyahat ettiği yazılıyor. Ve polis müdüriyetine haber verilmeden o şube arasında döndürülerek, terkip ile doğrudan doğruya çıkarılıyor.

Fakat Deniz Merkez memuru ... efendi, zaten polis müdüriyetinden emir almadan kimsenin çıkmamasına dair emir aldığı için, şubenin bu emrini dinlemiyor ve polis müdüriyetine gönderiyor. Sebuhyanı, polis müdüriyeti iade ediyor.

Ferit Beyefendinin buyurdukları müracaatlar bundan sonra başlıyor. 1339 Ağustosunda oğlu Vahram İstanbul'a müracaat ediyor. İstanbul Vekâletten soruyor ve bunun da suretle daha evvel geldiği halde çıkarılmadığını yazıyor. Bunun üzerine Vekâlet 20 Teşrinievvel 1339 da ademi kabul cevabını veriyor, memlekete koymayın diyor. Oğlu Vahram tekrar müracaat ediyor. Bu defaki istilâma cevaben polis müdüriyeti 19 Teşrin tarihli arizasında Sebuhyanın lehinde beyanı mütalaa ediyor ve hizmetlerinden, yaralandığından bahsediyor. Buna rağmen Vekâlet 4 Kânunuevvel 1339 tarihinde avdetine yine müsade etmiyor.

Bundan üç ay sonra birinci suâlin cevabı verilmemiş gibi, yine aynı tahrirata, üç ay evvelki tahriratta memlekete sokulmasın denilmişti. Üç ay sonraki cevapta, hiç bir gûna sui hâli olmadığı, vasıtai ecnebiye suretiyle bu pasaport Avrupa'ya gittiği işar olunmasına nazaran, diye müsade ediyorlar ve bu adam da şehre giriyor. Yani arada Fevzi Efendi geldiği için ... (Gürültüler). Bilmiyorum efendim. Bendeniz tereddütlerimizi arzediyorum. Zatı âlileri de izah buyurdular. Arzettiğim gibi encümenin sizin aleyhinizde mutlak bir fikri yoktur. Bunu evvel ve ahir arzettim.

FERİT BEY (Kütahya) — Çok teşekkür ederim.

HACİM MUHİTTİN BEY (Devamla) — Heyeti celile nasıl karar verirse öyle olur ve onun için evrakı buraya getirdik.

Dikran Gümüş Gerdanyan meselesi;

Efendim: bu evvelâ 15 Teşrinisani 1338 tarih ve 125 numaralı Türk pasaportu alıyor. Fakat ayrıca zevcesile beraber 29 Eylül 1922 tarih ve 6961 numaralı İtalyan pasaportu alıyor ve 17 Teşrinisânide kaydile Palaski vapuru ile firar ediyor. Roma mümessilliğinin 18 Eylül 1339 tarihli tahriratına atfen 2 Teşrinievvel 1339 tarihli evrakla Dahiliye Vekâleti İstanbul'dan suâl ediyor. İstanbul Vilâyeti 9 Teşrinievvel 1339 ve 1/2301 arizası ile bunların Türk pasaportu alıp, ihtiyaten İtalyan pasaportu da alarak memleket haricine çıktığı hikâye ediyor. Vekâlet 15 Teşrinievvel 1339 tarih ve 34887 numaralı cevabını Gümüş Gerdanyanın avdetine müsade etmiyor ve buna zeylen 20 teşrinisanide eski işarın aksine olarak avdetlerine müsade ediyor.

FERİT BEY (Kütahya) — Roma mümessilliğinin şeyi üzerine.

HACİM MUHİTTİN BEY (Devama) — Efendim bendeniz: bizim tereddüdümüzü mucip olan şeyleri arzediyorum. Söylediler, arzediyorum, yani... (Devam sesleri). Roma mümessilliği buyurdular da hatırıma geldi. Encümen Roma mümessilliğinin demin okudukları tahriratını getirtmiş ve görmüştür.

Fakat yine demin arzettiğim 5 Eylül tarihli emri umumide - mahrem emirnamede - İtalyan ecnebi pasaport ve tesepasesile seyahat edenlerin memlekete duhulleri menedildiği için, tesepaseyi tefsir veya tahrif mahiyetinde olan tahrirat üzerine tekrar başka emir vermesini muhalifi emir telakki etti ve onun için Heyeti celileye arzediyor.

Vahram Gülbenekyan: Hakikaten İran tebeasındandır ve Cibali fabrikası müdürüdür. Bu, İran pasaportu ile Marsilya'ya geçmek üzere 11 Haziran 1339 da İstanbul'a uğruyor. Fakat dizanteri hastalığı varmış, Sarayburnunda Fransız üssü bahrisinin bulunduğu yere ve bizim polislerimizin ifayı vazife edemedikleri bir noktaya çıkıyor ve oradan hastaneye gidiyor.

Hariciye murahhaslığının müracaatı üzerine, bunun kalması için Vekâleti celileden istizan ediliyor. Vekâletin 21 Ağustos 1339 tarihli cevabında bu adamın kalması doğru değildir, diye emir veriliyor. Bilâhare reji idaresi bunun ihtiyarlığından, hidematı sabıkasından, hüsnü halinden bahisle, muamelei tekaüdiyesinin icra edilmekte olduğunu da ilâve ederek bu muamelâtın ikmali için kendisine biraz müsade edilmesini iltimas ediliyor. Bu iltimas üzerine vilâyet iki ay müsade ediyor.

FERİT BEY (Kütahya) — Yani İstanbul vilâyeti.

HACİM MUHİTTİN BEY (Devamla) — Evet, aynı reji idaresinin müracaatı ve iki ay müsadeyi ihtiva eden derkenarın bir tarafına da - polis müdürünün el yazısı ile - «Vekil Beyin emri ile sevkinden sarfı nazar edilmiştir» ibaresi 21 Teşrinisani tarihi ile görülüyor ki, bu işaret bu meali, muhalifi emir olduğu için encümen bu cihetı de takdirine ve salâhiyetinin haricinde görmüş ve bundan dolayı Heyeti celileye arzedilmiştir.

Efendiler arzettiğim gibi: bunlar mademki kanunen memlekete girebilirlerdi ve o suretle girmişlerdir, hiç bir manii kanuni yoktur, ne için çıkarıldılar?

Encümen bundan dolayı Heyeti celileye arzetti. Hüküm ve karar Heyeti celilelindir.

REİS — İhsan Bey suâlinizi sorunuz.

İHSAN BEY (Cebelibereket) — Efendim bendenizin maruzatım biraz tenevvür etmek için ve bir karar verebilmek için. Encümen: Ferit Beyefendinin emirlerinde muhalifi kanun veya salâhiyeti haricinde mi, telakki edilmiştir?

HACİM MUHİTTİN BEY (Devamla) — Efendim: encümen bunun takdirine salâhiyettar değildir. Eğer takdirine salâhiyettar olsaydı Mebus arkadaşlarımız hakkında, nasıl takdir etti ise bunun hakkında da o şekilde muamele icrasına tevessül ederdi. Takdir salâhiyetini kendisinde görmediği için Heyeti celileye arzetmiştir.

İHSAN BEY (Cebelibereket) — Şu halde yekdiğerine mütenakıs gibi gördüğünüz emirlerin sâiki bir mesuliyeti cezaiyeyi müstelzim bir delil mi? Bu hususdaki noktai nazarımızı da lutfedin.

HACİM MUHİTTİN BEY (Devamla) — Onu da Heyeti celile bilecektir. Biz mazbatamızda Ferit Beyefendinin hakkında müsbet veya menfi bir karar vermedikçe, diğer alâkadar olan memurlar hakkında, bir karar veremiyoruz. Biz, raporumuzu Heyeti celileye takdim ettik. Heyeti celile ne takdir ederse, nasıl hükmederse öyle olur.

İHSAN BEY (Cebelibereket) — Efendim; encümenin kanaatı: ortada bir hadise yoktur, öyle anlıyorum?

HACİM MUHİTTİN BEY (Devamla) — Beyefendi: encümenin kanaatı şudur ki: kanaat değil, kanaat etmek için bir tahkikat yapılması lâzımdır. Bunun için salâhiyet lâzımdır. Bu tahkikatı yapacak salâhiyeti de kendisinde görmemiştir. Onun için Heyeti celileye arzetmiştir.

NİYAZİ BEY (Mersin) — Muhterem arkadaşlar; bendeniz bu uzun ve karışık ve çok tetkik ve tamika lâyık olan meselenin teferruatına girişmiyeceğim. Meselenin esası ile meşgûl olacağım.

Ferit Beyefendinin ifadesinin evveliyatında mezkûr olan Lozan muahedesi ve bunun istinat ettiği, Ermenilerin memleketimize duhulü haiz olup olmadıkları meselesini, yine aynı menabie nazaran biraz tetkik etmek isterim.

Ferit Beyefendinin ifadelerinde, memlekete Lozan muahedesine müstenit mezahir ve senedat, bilakis bu gibi Ermeni ve Rumların memlekete duhulüne mani değildir. Memlekete bir şuruş ikaî suretiyle tecrim edilmemiş olanların ithâli kabul edilmemiştir ve bu da kanunla kabul edilmiştir, buyurdular. Aynı zamanda ifadelerinin diğer aksamında da bunu müeyyed ifadatta bulundular ve bir de tezkere okudular. Muhterem Ferit Beyefendi de bittabi Lozan muahedesinin metni ve o muahedenin zabıtnamelerini okumuşlardır.

Bir kere muahedenin metninde kati surette buna dair bir fıkra mevcut değildir. Arzedeyim: bendeniz şahsı ile meşgûl olmuyorum, esas mesele ile meşgûl oluyorum. Söyliyeceğim sırf meselenin esasına taallûk eder.

Efendiler, çok istirham ederim; bir mesele dahiliye için bir mesele esasiye zannolunmasın. Bendenizin düşündüğüm ve korktuğum nokta budur. Muahedenin metninde ne sarahaten ve ne delâleten bunların duhulüne dair bir fıkra mevcut değildir ve affı umumi beyannamesiyle memleketi terk etmiş olan Ermenilerin memlekete duhullerine asla muvafakat kaydı yoktur ve bu kerraren konferansın muhtelif celselerinde heyeti murahhasamız tarafından beyan ve tespit edilmiştir.

İkinci nokta...

Dr. REŞİT GALİP BEY (Aydın) — Bunlar Hariciye Vekâleti ile konuşulacak şeyler.

NİYAZİ BEY (Devamla) — Hayır; bendeniz o itikadda değilim. (Devam sesleri).

İkinci nokta: Ferit Beyefendi 4 Haziran 1923 tarihli ve 11 numaralı zabıtnameyi medarı istinat gösterdiler. Halbuki esas itibariyle bu mesele şu suretle cereyan etmiştir. Avrupa devletlerini: İngiltere'yi, İtalya'yı alâkadar eden bir çok meselelerde muvaffakiyet temin için Ermeni meselesi öne atılmıştır ve o atılan meselelerden birisi de Seyir Horras Romboid 1922 güzünde İstanbul'u terk etmiş olan Ermenilerin Türkiye'ye tekrar avdetlerinde, noktai nazarı nedir? Diye bir suâl yazmıştır. Rıza Nur Bey affı umumi-

den bahsetmişler. fakat bu affı umuminin tam olduğundan bahsettikten sonra, şunu söylemişlerdir;

«Fakat bu kanun, memleketi terk edip, affı umumiden istifade etmek istiyenlere şâmil değildir. Heyeti murahhasanız bu hususta beyanatta bulunur demişler ve o beyanatın sonunda, Türk hükümeti herhangi bir hükümet gibi iğtişaş anasırı, ihtilâlciler, diğer sui kast failleri ve alelumum fena anasıra karşı emniyet tedabiri ittihaz hakkını muhafaza eder. Rahat ve masum kendi halinde bulunan eşhas bu beyannameye tabi değildir.» Başlıca zayıf nokta budur değil mi? Halbuki bu beyanmameye tabi olmaması, bunların duhullerini istilzam etmez, demiş.

İkinci nokta; rayan buna dair ifadatta bulunmuş, ondan sonra İsmet Paşa, istikbâl için taahhüdatta bulunamayız demiştir. Sonra İsmet Paşa beyanatı âtiyesinde şunu söylemiştir: Affı umumi meselesine, Türkiye'ye duhul hakkını karıştırmak, gayri mümkündür. Şüphesiz Türkiye hükümeti inzibat ve sükûnetini temin vazifesiyle mükelleftir. Sakin eşhas için korkacak bir şey yoktur. Sonra Türk Heyeti murahhasası bu hususta hiç bir teahhütte bulunamaz.

Rombold demiştir ki: anasırı iğtişaş hakkında Türk heyeti murahhasasının noktai nazarı gayri kabili münakaşadır. Yalnız sakin eşhas ne şerait altında Türkiye'ye avdet müsadesine nail olabilir? İsmet Paşa buna şu cevabı vermiştir: bu, hükümetle tebeası arasında olacak bir meseledir. Konferansın salâhiyeti dairesinde değildir. Ondan sonra 17 Temmuz 1923 tarihli salı celsesindeki 13 numaralı zabıtnameden Ferit Beyefendi hiç bahsetmemiştir.

Horras Rombold tekrar bu meseleye avdet etmiştir ve onun müteakip jeneral Pelle ile Rombold Oçyas bir mesledon bahsetmişler ve Gred. Amerika murahhası o beyanatı teyid etmişlerdir. İsmet Paşa tekrar demiştir, affı umumi başkadır, evvelce Türkiye'den çıkmış olanların, Türkiye'ye tekrar avdetleri ayrıdır. Biz yalnız Türkiye'de sakin olanları affı umumiden istifade ettirmek isterken, bir hissi müsamahakâri ile hareket ettik, ki diğer hükümetler bunu göstermemiştir, evvelce Türkiye'de ikamet etmiş bulunanlara da, bunu teşmil ettik. Ancak bununla inzibatı umumi zararına ve hiç bir memlekette olmıyan, bir hissi müsamahakâri ile hareket ettik.

Ancak iğtişaş anasırını memlekete ithâl mesuliyetini alamayız. Bunlar alelumum münferit ve müçtemi gelecek olan Ermeniler için ve bilhassa sakin ve müsterih olanlar için de bunların avdeti Türk hükümetinin muvafakatine vâbestedir. Bu müsade ancak sakin eşhas ve fena ahvali maziyesi olmıyanlardan başkasına ita edilemiyecektir. Arzedeyim; muhtelif tarihlerde çıkan binlerce muhacirin gelmesi, bu affı umumiden tamamen ayrıdır. Sonra bu mesele sulh konferansına dahil olan ....

FERİT BEY (Kütahya) — Daha okumadığınız bir çok yerler vardır, Niyazi Beyefendi.

NİYAZİ BEY (Devamla) — Bu mesele sulh konferansı tarafından halledilen mevat kadrosuna dahil olamaz.

Şu halde efendiler; Ferit Beyefendi gibi bütün muhterem arkadaşlarımı da dinlediniz, hepinizin fikri hukukisine, vicdanı hukukisine arz ediyorum. O zabıtnamelere nazaran, maatteessüf o zabıtnamelerde münderiç bazı ahkâm da hâlâ düveli mümziye tarafından tatbik edilmemiştir. Hattâ Lozan muahedenamesinin başka mevaddı tatbik edilmemiş, o da ayrı.

FERİT BEY (Kütahya) — O da meselei dahiliyeden mi?

NİYAZİ BEY (Devamla) — Müsaadenizle yalnız şunu da arz edeyim ki; bu zayıf zabıtnameler de bile memleketi terk etmiş olan Ermenilerin memlekete tekrar avdetleri için Türk Hükümeti asla ve kat'a bir taahhüt altında değildir. (Bravo sesleri)

HASAN BEY (Trabzon) — Aksini iddia eden kimse yoktur, Niyazi Bey.

NİYAZİ BEY (Devamla) — Yalnız düşündüğüm bir nokta vardır.

HASAN BEY (Trabzon) — Anladım, adayı düşünüyorsun canım.

NİYAZİ BEY (Devamla) — Hayır, memleketin her tarafını düşünüyorum. Şu ifadeyi tekrar okuyayım. Bunların avdeti Türk Hükümetinin müsaadesine mütevakkıftır. Bu müsaade ancak sakin eşhas ile ahvali maziyesi fena olmayanlardan başkasına ita olunamaz. Şu halde Türk Hükümeti müsaade hakkını daima hukukun hükümranına alarak kabul etmiştir ve bundan dolayıdır ki: hiçbir hükümet muahedeye veyahut muahedeye merbut olan zabıtnamelere istinaden Ermenilerin memleketimize gelmesini isteyemez. Halbuki Ferit Beyefendi ifadelerinde aynen her tarafı yanımda yoktur. Memlekete Lozan muahedesine müstenit mezabıtta, bu gibi Rum ve Ermeni firarilerinden memlekete bir şuriş ikaı ile tecrim edilmemiş olanların ithali kabul edilmemiştir ve bu da kanunen kabul edilmiştir, diyor. Böyle midir efendim? (Gürültüler) Yani bunların (devam sesleri), tecrim edilmiş olanların ithali kabul edilmiştir ve bu

da kanuna istinat ediyor denebilir mi? Bu, hangi zaman ve hangi kanunla kabul edilmiştir? Muhterem Hariciye Vekili Bey de icabında bu bapta izahat verebilirler. Fakat bendenizce bundan başka izahata lüzum yoktur kanaatındayım. İcabederse zabıtların Fransızcası vardır, aynen okuyayım, (Yok. yok sesleri) Müsaadenizle muhterem arkadaşlar. buraya bir fikri mahsusla katiyen çıkmadığıma eminsinizdir zannederim. (Tabii sesleri) Bendeniz bu meselenin indisi ile, çıkdısı ile, ne için zenginler girmiş, fakirler girmemiş ve muhtelif zamanda Heyeti Vekilede, bendeniz hariciyede müşavir iken daimi surette mübadeleye tabi olmayan Rumlarla hududu milli haricinde bulunan Ermenilerin, memlekete dahil olmaması hakkında muhtelif müzakerattan da bahsedecek değilim. Yalnız herhangi bir surette bazan kendimizi müdafaa için. bazan başka bir şey için; bu ruhlu. esaslı meseleye ilişilmemesini ve hiçbir suretle kendimizde zaaf hissetmeyerek hiçbir Ermeninin memlekete girmesine müsaade edilmemesini rica edeceğim. (Alkışlar) Memlekete Ermenilerin, Rumların girmesine müsaade edecek bir hükümet cümlece menfurdur. (Bravo sesleri)

ŞÜKRÜ KAYA BEY (Hariciye Vekili) (Menteşe) — Efendim; memleketten çıkan ve çıkarılan Rumlar ve Ermeniler hakkında hiçbir yerde Türkiye Cumhuriyet Hükümeti taahhüt altına girmiş değildir. (Bravo sesleri) Çıkan adamların geri gelmesi veyahut çıkarılması doğrudan doğruya devletimizin kanunları ile nizamları ile idare olunur. Mesele bundan ibarettir efendiler. (Alkışlar)

AHMET SÜREYYA BEY (Karesi) — Efendiler; geçen gün bir defa, fakat daha ziyade esas meseleye teferru etmeyip. usule taalluk eden bir noktai nazardan mevzuu müzakere madde hakkındaki fikirlerimi arz etmiştim. Heyeti celilenin ekseriyeti tarafından ittihaz edilen bir karar üzerine Meclisi âlice mesele müzakere edilmeğe başlandıktan sonra, zatı meseleye müteferri olan mütalaâtımı arz etmek benim için de bir meslek ve vicdan borçu olmuştur.

Muhtelif zamanlarda Türkiyeden firar etmek suretiyle gaybubet etmiş bazı Ermeniler, memleket dahiline avdet etmişler, bunların avdetlerinde memurinin bir kısmı suiistimâl yapmış diye ortada bir şayia, bir iddia var. Bu şayiaların ne dereceye kadar mukarini hakikat olup olmadığının anlaşılması için tahkikat icrasına hükümet tarafından teşebbüs edilmiş, tahkikat icra edilirken Dahiliye Vekili esbakı Ferit Beyin de ismi geçmiş ve kendisinin de Vekil olmak dolayısile zatı meseleyi tahkike iktidar etmiş bulunan heyet tarafından istiicvap edilemediği beyanatı ile tanzim edilen fezlike diğer eşhas hakkında bir çok malumatla beraber Meclisi âliye verilmiş, Meclisi âli müzakere ediyor.

Ferit Beyin zamanı vekâletinde bu dört Ermeni firarisinin memlekete girmesi hadiselerinin ne zaman ve ne şekilde olduğu ve kendisinin Vekil sıfatiyle ne gibi ve ne kabil mülâhazat ve esasatı kanuniyeye istinat ederek ne mahiyette emir verdiğini ifade etmişlerdir. Bu suretle Heyeti celile tamamen tenevvür etmiş bulunuyor. Verilen izahat ve okunan evraktan, ve bilhassa encümen reisinin dahi verdiği uzun izahattan anlaşıldığı üzere bir hakikat vardır. Bugün gerek ifadat arasında, gerek kıraat edilen evrak, yani dosya meyanında Dahiliye Vekili esbakı Ferit Beyin dört firari Ermeninin memlekete avdetleri hadisesinden istifâde, irtişa veyahutt suveri saire ile bir suiistimâl vaki olmuş ise Dahiliye Vekili Ferit Beyin dahi bu maddeye fiilen ve maddeten iştirâk ettiğine dair bir iddiayı sarih ve bir beyanat yoktur. Nazarı dikkate alınması lâzım gelen cihet burasıdır. Eğer Dahiliye Vekili esbakı Ferit Beyin zamanı vekâletinde, makamı Vekâletinin icra ve ifası ile muvazzaf ve mükellef bulunduğu şu işlerden biriinde veya bir kaçında şu suretle müstelzimi mücazat bir fiil ihtiyar etmiştir, delili şudur, şudur, şudur, binaenaleyh kendisinin Vekillerin mesuliyetini tesbit etmek için musarrah olan 127 nci maddei nizamiyemiz dairesinde hakkında tahkikat yapılmasını talep ve teklif ederim, diye bir takrir de verilmiş değildir. Böyle bir şey de yoktur. Bu noktai nazardan Dahiliye Vekili Esbakı Ferit Bey hakkında muayyen ve sarih bir madde üzerine veki şikâyetten dolayı yapılacak bir tahkikat mevcut değildir. Fiilhâl böyle bir tahkikat icrasına imkânı hukuki ve kanuni yoktur. Bundan sonra Dahiliye Vekili esbakının, şimdi biraz evvel bu kürsüde izah ettikleri veçhile, firari Ermenilerin memlekette olup, çıkartılması hakkında ita ettikleri emirler, idare noktai nazarından ademi isabet gösteren evamirdir, denilirse bu kabil ittihaz edilmiş emirlerden dolayı, vekillerin malumdur ki, ancak bir mesuliyeti siyasiyesi vardır. Bir vekili sabık veya esbakın veya sakıtın mesuliyeti siyasiye ile tecrimi bilmem mevzubahis olabilir mi? Onun için bendeniz bir takrir takdim ediyorum ve o takrirde şöyle diyorum. Dahiliye Vekili esbakı Ferit Beye, Ermeni firarilerinin memlekete avdetleri hadisesinde vazifei vekâletini suiistimâl etmek fiili maddeten tasrih suretiyle ve nizamnamei dahilinin 127 nci maddesi hükmüne muvafık bir surette hiç bir Mebus tarafından

bittakrir madde beyan ve şikâyet arz edilmemiş olduğundan Ferit Bey hakkında Meclisi Millice, filhâl tahkikat icrasına imkânı hukuki olmadığına ve bu hususta vekili esbakın ita etmiş olduğu emirlerde idari noktai nazarından ademi isabet mevcut olduğu farz olunduğu takdirde dahi bu cihet bir vekil için ancak mesuliyeti siyasiyeyi intaç edebileceğine karar verilmesini teklif ederim.

FERİT BEY (Kütahya) — Reis Bey müsaade buyurunuz fikrimi izah edeceğim. Efendim bendeniz meselenin esasında bahsettiğim zaman devletlere karşı bir ahitle müteahhidiz demedim. Böyle bir şey söylemedim. Bu, devletin hukuku hükümranisi dahilindedir, dedim. Hariciye Vekâletinin bu hususiaki tahiriratını yalnız zikrederek dedim ki; bu tarzda bazı adamların gelmesi muvafık olur. Çünkü devletlerin itirazını mukabele etmek için bu lâzımdır, dediler. Bu, benim içtihadım değildir, Bana ait bir mesele değildir. Hükümete ve Hariciyemize ait bir meseledir. Bendeniz de iddia ediyorum ki evet devletin hukuku hükümranisine dahildir. İstediği tarzda hareket eder. (Yoktur burada sesleri) Şüphe yoktur buna, fakat münasebatı düveliyede, mezabıt ve senedatı düveliyenin hiç bir hükmü yoktur. Denirse bu yanlıştır. Bu doğru değildir, bu iddia yanlış olur. Mezabıt ve senedatı düveliyenin behemahâl hükmü vardır.

NİYAZİ BEY (Mersin) — Mezabıt ve senedat...

FERİT BEY (Devamla) — Fakat Beyefendi, mezabıt ve senedatın yalnız bir kısmını okuyorsunuz.

NİYAZİ BEY (Mersin) — Hepsini okudum.

FERİT BEY (Devamla) — Hayır efendim okumadınız. Ben herhangi bir metnin istediğim yerinden sekiz cümlesini almakla her türlü iddiayı zatı âlinize serdedebilirim. Daha okudunuz mu? Katiyen hayır efendim.

Okuduğunuz 7 - 8 sayfayı ihtiva eder. 7 - 8 sayfada geçen sözlerde şu iddia edilmiştir.

Diyorlar efendiler; 150 kişilik listeyi hükümetimiz niçin kabul etti? Mademki bu listeniz vardır, mademki memleketinizde her türlü hukuktan tecrid edilecek şu adamlardır. Bu listenin haricindekiler hiç bir kayda tabi olmıyacaklar, bütün hak ve salâhiyetlerini istimâl edecekler. Bunu okudunuz mu efendim?

NİYAZİ BEY (Mersin) — Yüz elli kişilik listeden bahsediyorsunuz. (Meseleye taalluku yoktur sesleri)

EMİN BEY (Eskişehir) — Senin bir hatan olmadığına kanüm. Fakat memleketin başına bir çığır açmıyalım. Hata olmuştur, ıslah et.

FERİT BEY (Kütahya) — Daima şuriş ika etmesi melhuz, mebhus olmıyan adamlar hakkında devletin kavaninine tebaen avdet edebilecekleri tasrih edilmiştir. Zannederim Niyazi Bey tamamen tetkik ederek okumamışlar. Ben kendilerini temin edeyim. İsmet Paşa Hazretlerinin, gayet kati ve musarrah ifadesi vardır. Diyor ki; Adana, vilâyatı şarkiye gibi hududlarımızdan böyle yüz binlerce, kalkıp çıkan adamların tekrar avdetleri hakkında bir müzakere kabul edemem. İşte İsmet Paşa Hazretlerinin en kuvvetli ifadesi budur ve memleketin menafiini müdafaa etmiştir.

Efendiler; herhangi bir muahedeyi sulhiyede hükümet bunu niçin istihsâl etmemiştir? İyiliği herkes ister Yalnız kendi istediği olmasını karşısındakinin olmamasını herkes ister. Fakat efendiler; müzakeratı sulhiyede bunun imkânı yoktur. Müzakeratı sulhiyede temin edilmesi lâzım gelen azami menafi, memleketçe haizi ehemmiyet olmıyan cihetlerde itilâfkârane davranarak meseleyi bir ittifaka müncer kılmaktır. Her istediğimizi alalım. Bu olur, Ordumuz gider, Romayı, Parisi, Londrayı istila eder. O zaman şunu imzalayın diyebilirsiniz. Yalnız şunu arzetmek isterim ki; Niyazi Beyefendi, meselenin her tarafını okumamış. Muvafık olan kısımlarını bahsetmiştir. Bununla beraber bendeniz, devletin bu gibi hususiaki taahhüdü, taahhüdü kati bir madde değildir, fakat bir ifadei resmiyedir. Hariciye Vekâletinin beyan etmiş olduğu veçhile, itirazatı celbetmemek, menafii milliyemiz için her halde daha muvafıktır. Zatı âliniz kadar mesaili hariciyeyi bendeniz de bilirim.

HAMDULLAH SUPHİ BEY (İstanbul) — Reis Paşa; Ferit Beyden bir şey soracağım.

REİS — Mebus, Mebustan soramaz efendim.

HAMDULLAH SUPHİ BEY (İstanbul) — Bu meselede sormaya mecburuz, sormadan nasıl karar veririz?

Ferit Beyefendi; beyanatınız arasında dokuz ay evvel gelen gibi bazı cümleler hatırlıyorum. Zatı âlinizden evvel Dahiliye Vekâletini işgal eden zevat arasında aynı noktai nazarı istimâl ederek, bazı Ermenilerin girmesine müsaade etmiş olan selefleriniz var mıdır efendim?

FERİT BEY (Kütahya) — Vardır efendim.

HAMDULLAH SUPHİ BEY (İstanbul) — Var, demek.

ALİ FETHİ BEY (Başvekil ve Müdafaayı Milliye Vekili) (İstanbul) — Reis Paşa söz istiyorum. Efendim bu bahsa karışmak istemiyordum: fakat şunu

açıkça söylemek istiyorum ki; 5 eylül tarihli tebliğ ettiğim tahriratı umumiye mefadı mucibince ecnebi pasaportu almış olan veyahut işgâl kuvvetleriyle teşriki mesai etmiş olan, veyahut bize ihanet etmiş olan Ermenilerden zamanımda hiç birisi memlekete dahil olmamıştır. (Alkışlar)

FERİT BEY (Kütahya) — Maalesef söz istiyorum Paşam.

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Bunun aksini isbat etmek istiyorsanız, şimdiden beyan etmek isterim ki Ferit Beyefendi, mesele daha ilk mevzuubahis olduğu zaman ve zatı âliniz öteki Meclis binasında kürsüye çıkıp, «zaten bu öteden beri cari olan muamelâttır. Benim zamanımda yalnız üç kişi gelmiştir. Bundan evvel 50 - 60 kişi gelmiştir, diye ifadatta bulundunuz. Ben şimdiye kadar bu sözünüzü tekzip etmeye lüzum görmedim. Çünki müfettişleriniz birer, birer tetkik ettiler, teftiş ettiler ve benim zamanımda memlekete girmesi caiz olmayan efradın hududumuzdan içeri girmesi için verilmiş olan bir emir bulamamışlardır ve bulamazlar efendiler. Binaenaleyh Hamdullah Suphi Beyefendinin sualine cevaben Ferit Beyefendinin söylemiş olduğu sözlerin hakikat olduğuna bendeniz kani değilim. Zamanımda böyle bir emir verilmiş değildir.

FERİT BEY (Kütahya) — Efendim; Fethi Beyefendi Hazretlerinin bu tarzdaki ifadelerinin katiyeti noktai nazarından her halde cevap vermek mecburiyetindeyim. Bu noktai nazardan çok teessür ederim. Hatırlarımdan çıkmış olacaktır. Tabiidir ki; mezuniyet alarak memlekete girmiş olanların Vekâlette kuyudatı vardır ve zamanı âlilerinde de mevcuttur, tetkik edilir, görülür.

ALİ FETHİ BEY (Başvekil ve Müdafaai Milliye Vekili) — Beyefendi; 5 Eylül tarihli vermiş olduğum emrin hilâfında kimse girmemiştir, diyorum. Bunun aksini isbat edecek bir vesika varsa lütfen okuyunuz.

FERİT BEY (Devamla) — Okuyorum efendim.

İstanbul Vilâyetine

Eiyevm Paris'te bulunan Nurican Efendi ile haremi ve bir kadın hizmetçisinin İstanbul'a avdetleri münasip görüldüğünden İstanbul'a vürudunda kabulü mütemennadır efendim.

ALİ FETHİ BEY (Başvekil ve Müdafaai Milliye Vekili) (İstanbul) — Bu, emre muhalif midir, tetkik ettiniz mi?

FERİT BEY (Devamla) — Hakkında tahkikat yoktur, hiç yoktur. Paris mümessil Vekili Hüseyin Ragıp imzası ile Dahiliye Vekâletine 30 Eylül tarihinde İstanbul'a azimetlerine müsaade edilmesi lüzumu işar buyurulan Nurican Efendi ile haremin pasaportları olmadığı ve zayi ettiklerini beyan ettiklerinden, yine pasaport itası hususunda emirlerini işarı müsterhamdır.

Hariciye Vekâleti Celilesine :

Nurican Efendi ile haremin pasaportlarının ziyaa uğradığı beyanı ile yeni pasaport itası lâzım geldiği mümessillikten gelen telgraftan anlaşılmış olmakla mumaileyhe lâzım gelen pasaportun itası lüzumu cevabının ita buyurulmasını rica ederim efendim.

Pasaportun ziyaa uğradığına hangi vekâlet tahkikat yaparak kani olabilir? Kendisinin ve karısının pasaportları ki; ecnip memlekette paradan ziyade hıfzolunması lâzım gelen bir şeydir. Zayi olmuştur. Zayi olmadı ise de zayi olduğu iddia edilince, zayi olmuştur dersek, zayi olmuştur, değildir dersek pasaportu yok demektir, veyahut başka bir pasaportla gitmiş demektir. Bu hususta emir verilmeden evvel tahkikat icra edilmiş midir? Tahkikata müstenit bir şey yoktur.

FETHİ BEY (Başvekil) (İstanbul) — Ben tahkik ettim.

FERİT BEY (Devamla) — Zatı âliniz şüphesiz tahkik etmişsinizdir, itiraz etmiyorum. Tahkikat buyurduğunuza kaniim.

FETHİ BEY (Başvekil) (İstanbul) — Efendiler; çok teessüf ederim ki; ikinci defa söz almaya mecburiyet hasıl olmuştur. Bu müzakere neticesinde anlıyorum ki; yavaş yavaş bendenizin mesuliyeti siyasiye ve cezaiyeme karar vereceksiniz.

HAMDULLAH SUPHİ BEY (İstanbul) — İstirham ederim Paşa Hazretleri, maksadım tamamiyle bunun zıddınadır ve bunu izah edeceğim. Bir Dahiliye Vekili salâhiyetini istimal ederek İsmet Paşanın yazdığı tezkerede tasrih edildiği veçhile avdetlerine müsaade edebilir. Bu noktai nazarın başkaları tarafından takip edildiğini göstermek için suali sordum. Yoksa kendilerine bir hata isnat etmek fikrimden geçmemiştir.

ALİ FETHİ BEY (Başvekil) (İstanbul) — Zatı âliniz belki bu fikir ile söylemediniz. Fakat Ferit Beyefendi evvelce kürsüden ifade etmiştir ki; kendi zamanında olan şey, üç kişiden ibarettir. Halbuki elli kişi kadar Ermeni...

FERİT BEY (Kütahya) — Ermeni demedim. Mezuniyetle hariçte bulunan...

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Ne ise bu suretle ifadatta bulundular. Elli kişiden bula bula Nurican Efendinin ismini zikretmiştir, diğer 49 kişinin isimlerinin zikredilmesini rica ederim.

FERİT BEY (Kütahya) — Beyefendi listesi yanımda yoktur.

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — O halde listesi olmadığı halde, elli kişinin girdiğini...

FERİT BEY (Kütahya) — Bugün, bir şey söyledim mi?

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Bugün söylemediniz, fakat evvelce verilmiş emirler olduğunu ifade ettiniz.

FERİT BEY (Kütahya) — Hayır ifade etmedim; sordular, evet, dedim.

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Efendiler, verdiğim emir şudur. Hacim Muhittin Beyefendi görmüşlerdir. Daha iyi hatırlarlar, benim hatırımda kaldığına göre: memleketimizden pasaport alarak çıkmış olanlar avdet edebilirler. Çünki Hıristiyan unsurlarının memleketimiz dahilinde mahsur kalacağını ve hiç birinin seyahata çıkmıyacağını tasavvur etmek mümkün değildir. Bazısının mazereti olur, bazısı berayı ameliyat harice gider, bazısı da berayı ticaret ve berayı maslahat gidebilirler. Binaenaleyh memleketimizden pasaport alarak çıkmış olanlar dönebilirler. Fakat ecnebi pasaportu almak suretiyle veyahut işgal altında, ecnebi kuvvetlerinin tahtı memuriyetlerinde bulunmuş olanlar veyahut polis tahkikatı ile hiyanetleri ve Türkler aleyhinde hareketleri sâbit olan adamlar memleketimize giremezler. Emir budur ve bu tebligat tamamiyle Lozan muahedenamesi müzakere olunduğu zaman İsmet Paşa Hazretleri tarafından verilen beyannameye muvafık bir beyannamedir ve bu mesele daha İstanbul'da iken, gazeteler bahsettiği zaman bir iki defa Ankara'dan ve daha evvel zamanlarda da, böyle emirler verilmişti, diye bazı telgraflar gelmiştir. Çıka çıka Noriçyan isminde bir Ermeninin ismi zikrolundu. Noriçyan olduğu anlaşılıyor. Noriçyan bizim pasaportumuzla gitmiştir ve bunu heyeti teftişiyeniz tahkik etmiştir. Gayri mekşuf noktalar kalmamıştır. Bizim pasaportumuzla gittiği polis kuyudatı ile sabittir, avdet etmiştir ve yine bizim pasaportumuzla avdet etmiştir, kabul edilmiştir. Bundan ibarettir. Bu gibi adamlar dönebilirler ve gelebilirler. Fakat sizin soktuğunuz adamlar, bu emrin hilâfı olarak girmiş olan adamlardır. Bu emrin hilâfında benim zamanımda hiç kimse girmemiştir ve bu iddiada sabitim. Zikretüğiniz Noriçyan Efendi bu emrin hilâfında girmiş bir adam değildir Ferit Bey. (Bravo sesleri)

HAMDULLAH SUPHİ BEY (İstanbul) — Arkadaşlar; vaktiyle müfettiş raporlarını memleket matbuatı neşretti. Hepimiz okuduk. O raporların mefadından Vekilin şahsı aleyhine her hangi bir suiistimale delâlet edebilecek bir madde çıkaran bir şahsı aramızda görmedim. Vekilin şahsı aleyhine bir madde çıkaran, bir delil gösteren ifadeyi görmedim. Aradan bir müddet geçti, tahkikat bildiğiniz cereyanları takip etti, nihayet Encümen noktai nazarını burada söyledi. Bu Encümenin ifadesi dahilinde sarih bir delil olmak üzere Vekilin aleyhine kullanılabilecek, ikâme edilebilecek hiç bir şey çıkmadı. Bendeniz köşede cidden merak ettim. Vekil Bey Dahiliyede bulunurken acaba sırf hususî bir noktai nazarla bazılarının girmesine müsaade etmiştir ve aynı noktai nazarı perverde etmiş diğer zevat bulunmuş mudur? Niyazi Bey bize bazı zabıtnâmeler okudular. Fakat ehemmiyetsiz, gördünüz ki; burada sizin karşınızda doğrudan doğruya sizin karşınızda Riyasette bulunan zat tahriri bir cevapla diyor ki; şu şerait dairesinde girmesinde hatta beynelmilel bazı itirazata karşı doğrudan doğruya tahaffuz için bir menfaat vardır. Demek ki; İsmet Paşa Hazretleri noktai nazarını sarahaten ifade etmişlerdir. Bu da Vekilin yaptığı işi nakzeden, itham altına alan bir şey değil. Doğrudan doğruya tebriye eden bir şeydir.

NİYAZİ BEY (Mersin) — Hamdullah Bey, bu mesele ile çok uğraşma, hallolmuştur.

HAMDULLAH SUPHİ BEY (Devamla) — Rica ederim Niyazi Bey dinleyiniz, bendeniz dinledim.

Efendim, nihayet bendeniz bir sual sordum, tasrih ediyorum. İlk defa Ferit Bey hakkında söylediklerimde, bilhassa kendisini mücrim olarak gördüğümü değil, bilâkis senelerden beri tanıdığım, on beş yirmi seneden beri tanıdığım vatanperverliğine, hulûsuna, samimiyetine inandığım bir zat olduğu için ve ortadaki şeyler hiç bir ferdi itham altında bulundurmaya kâfi bir şey olmadığından onun müdafaası için söz aldım ve karşısına çıktım. Kendi zamanlarında olduğu gibi, daha evvel de selefleri tarafından aynı istikamette alınmış kararlar bulunması vârittir. Bu fikirle sordum. Fethi Beyefendi şu şerait dahilinde pasaport vermiş olduklarını söylediler. Yani tasrih ediyorum ki; asla selefi âlilerinin hata ettiğini addetmiş değilim. Bilâkis aynı noktai nazarı takip etmiş olan Ferit Beyin mevkiini daha kuvvetli gördüğüm içindir ki: sordum. Ehemmiyetle tasrih ediyorum ve ben-

ce şimdiye kadar bütün malum olan şeylerin aleyhine çıkacak bir netice yoktur efendiler. (Kâfi sesleri)

REİS — Kifayet takriri vardır okunacaktır.

Riyaseti Celileye

Mesele tenevvür etmiştir. müzakere kâfidir.

Kastamonu
M. Fuat

REİS — Evvelâ müzakerenin kifayetini reye koyacağım.

Müzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın... Kâfi görmeyenler el kaldırsın... Müzakere kâfi görülmüştür.

Şimdi diğer takrirler okunacaktır.

Riyaseti Celileye

Mevzuubahis Ermenilerin memleketimize girmeleri ve memleketten çıkarılmaları hakkında Dahiliye Vekili esbakı Ferit Beyin izahatını dinledik. Arkadaşımızın verdiği emirler kendi salâhiyeti dahilindedir. Harekâtında gayri kanuni bir muamele yoktur. Bu meselede Ferit Beyi şaibedar edecek bir hali hissedilmemiştir. Dinlenilen beyanat neticesinde evrakın şubeye havalesini icabettirecek bir vaziyet görülemediği cihetle müzakerenin kifayetini ve aleni celseye geçilmesini teklif eylerim.

İzmit
İbrahim Süreyya

Riyaseti Celileye

Dahiliye Vekili esbakı ve Kütahya Mebusu Ferit Beyin vazife ve salâhiyeti kanuniyesini istimal eylediğine dair olan izahatının kâfi addedilerek ruznamei müzakerata geçilmesini arz ve teklif ederiz.

18 Şubat 1341

Saruhan	Giresun
Mehmet Sabri	Kâzım
Bolu	Kütahya
Cevat Abbas	Mehmet Nuri
Cebelibereket	Van
Avni	İbrahim

Hakkâri
Asaf

Riyaseti Celileye

Dahiliye Vekili esbakı Ferit Beye, Ermeni firarilerinin memlekete avdetleri hadisesinde vazifei vekâletini suiistimal etmek fiili maddeten tasrih suretiyle ve nizamnamei dahilinin 127 nci maddesi hükmüne muvafık bir surette hiç bir mebus tarafından batakrir madde beyan ve şikâyet arzedilmemiş olduğundan. Ferit Bey hakkında Meclisi Millice, filhal tahkikat icrasına imkânı hukukî olmadığına ve bu hususta vekili esbakın ita etmiş olduğu emirlerde idare noktai nazarından ademi isabet mevcut olmadığı farz olunduğu takdirde dahi bu cihet bir vekil için ancak mesuliyeti siyasiyeyi intaç edebileceğine karar verilmesini teklif ederim efendim.

Karesi
Ahmet Süreyya

Riyaseti Celileye

Vekili esbak Ferit Beyin beyanatı meseleyi tamamen tavzih etmiştir. Bu izahata nazaran Ferit Beyin zamanı vekâletinde salâhiyeti kanuniyesi dairesinde hareket ettiği ve hakkında mucibi mesuliyet ve muaheze bir hâl ve şikâyet olmadığı anlaşıldığından, yalnız alâkadar memurlar hakkında takibatı kanuniye yapılmak üzere kendisinin takibattan istisna ve tefrikinin reye vazı ile celsei aleniyeye geçilmesini teklif ederim.

18 Şubat 1341
Kütahya Mebusu
Cevdet

REİS — Efendim takrirlerin hepsi Ferit Beyin verdiği izahatı kâfi görerek ruznamei müzakerata geçilmesini teklif ediyorlar.

HASAN BEY (Trabzon) — Süreyya Beyin takriri daha kanunidir. Gerçi netice itibariyle yine aynı şeylerdir.

FALİH RIFKI BEY (Bolu) — İbrahim Süreyya Beyin takririni reye vazediniz.

REİS — Hepsi doğrudan doğruya müzakeratın kâfi görülerek celsei aleniyeye geçilmesi hakkındadır. Her halde aynı mealde olan takrirlerden Karesi Süreyya Beyin takriri bir tarafından, diğer taraftan...

İBRAHİM SÜREYYA BEY (İzmit) — Benim takririmi reye koyun Paşam.

REİS — Aynı mealde olan dört takrirden İbrahim Süreyya Beyin takriri daha kati ifadeyi haiz olduğu için bunu reye koyacağım.

(İbrahim Süreyya Beyin takriri tekrar okundu.)

REİS — Efendim reyinize arzediyorum. Bu takriri kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul etmiyenler el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Efendim aleni celseye geçilmesini kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul etmiyenler lütfen el kaldırsın...

Aleni celseye geçilmesi kabul edilmiştir. Aleni celseye geçiyoruz.

(Dosyada bulunan takrirler)

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Mesele tenevvür etmiştir. Nizamname sarihtir. Evrakın tarifatı nizamiye dahilinde şubeye havalesini teklif eyleriz.

Karesi — Mehmet Cavit

Edirne — Hüseyin Rıfkı

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Ferit Beyin vereceği izahatın şimdi dinlenilmesini teklif eylerim.

Sinop
Zühtü

Riyaseti Celileye

Tetkik Encümeni tarafından Dahiliye Vekili sabıkı Ferit Bey hakkında takdim olunan rapor, şikâyet mahiyetinde bulunduğundan, nizamnamei dahilinin maddei mahsusası mucibince bakur'a bir şubeye havalesini arz ve teklif ederim.

Eskişehir Mebusu
Abdullah Azmi

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Mesele tenevvür etmiştir. Nizamname sarihtir. Evrakın tarifatı nizamiye dahilinde şubeye havalesini teklif eyleriz.

Karesi — Mehmet Cavit

Edirne — Hüseyin Rıfkı

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Ferit Beyin vereceği izahatın şimdi dinlenilmesini teklif eylerim.

Sinop
Recep Zühtü

Riyaseti Celileye

Tetkik Encümeni tarafından Dahiliye Vekili sabıkı Ferit Bey hakkında takdim olunan rapor, şikâyet mahiyetinde bulunduğundan, nizamnamei dahilinin maddei mahsusası mucibince bağ'kur'a bir şubeye havalesini arz ve teklif ederim.

Eskişehir Mebusu
Abdullah Azmi

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

5 Nisan 1341 (1925)

Münderecat

Sayfa

1. — ZAPTI SABIK HÜLÂSASI 516
2. — EVRAKI VÂRİDE 516

Tezkereler 516

1. — İzmir'de Sadayı Hak Gazetesi Müdiri mesulü Hakkı Bey tarafından Saruhan Mebusu Vasıf Bey aleyhine ikâme olunan kadih davasına dair Başvekâlet tezkeresi. 516

2. — Gaziayıntap Hazine Vekili Sabıkı Mersin Mebusu Besim Bey hakkında ikâme edilen davaya dair Başvekâlet tezkeresi. 516:517

3. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD 517

1. — Kütahya Mebusu Ragıp Beyle, bilâruhsat Kat'ı escar maddesinden dolayı Eskişehir Mebusu Emin ve Kars Mebusu Ömer Beylere ait Beşinci Şube mazbatası. 517

2. — Muş Mebusu Osman Kadri Bey hakkında Beşinci Şube mazbatası. 517:518

Cilt : 17

94 ncü İnikat, 2 nci Celse

DOKSAN DÖRDÜNCÜ İNİKAT

5 Nisan 1341 Pazar

İKİNCİ CELSE

REİS : Refet Bey

KÂTİPLER : Kâzım Bey (Giresun)

REİS — Efendim; İzmir Mebusu Mahmut Celâl Bey ve 15 refikinin takriri vardır. Okunacaktır.

MUSTAFA NECATİ BEY (İzmir) — Efendim; bazı Mebus arkadaşlar mahkemece talep ediliyorlar, masuniyetlerinin ref'i için. Usulen Nizamnamei Dâhili mucibince celsei hafiyede müzakere olunur Onun için celsei hafiye akdini talep ettik efendim.

REİS — Efendim; takriri kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul etmiyenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Efendim; zaptı sabık hülâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HÜLÂSASI

ELLİ ALTINCI İNİKAT

15 Şubat 1341 Pazar

İKİNCİ CELSE

Kâzım Paşa Hazretlerinin riyasetlerinde inikat ederek; Dahiliye Vekili esbakı Ferit Beyin, Ermenilerin İstanbul'a dühulüne müsaadesi mevzuu görüşüldü ve alenî celseye geçildi.

Kâtip Kâtip

Reis

Kâzım

REİS — Zaptı sabık hakkında söz isteyen var mı? (Hayır sesleri)

Zaptı sabık aynen kabul edilmiştir.

Evrakı varideye geçiyoruz.

2. — EVRAKI VÂRİDE

Tezkereler

1. — İzmir'in Sadayı Hak Gazetesi Müdürü mesulü İsmail Hakkı Bey tarafından Saruhan Mebusu Vasıf Bey aleyhine ikâme olunan kadih davasına dair Başvekâlet tezkeresi.

REİS — Tezkereyi okuyoruz.

B.M.M. Riyaseti Celilesine

Saruhan Mebusu Vasıf Bey hakkında ikâme olunan dava üzerine Teşkilâtı Esasiye Kanununun 17 nci maddesi mucibince muamele ifası için İzmir Cinayet müddei umumiliğinin iş'arına atfen Adliye Vekâleti celilesinden mevrut 23.3.1341 tarih ve 45/2052 Umuru Cezaiye Müdüriyeti numaralı tezkere sureti musaddakası ile buna müteallik evrak leffen takdim kılınmıştır. Muktazasının ifa ve neticesinin iş'arına müsaade buyrulmasını rica ederim efendim.

Başvekil

İsmet

REİS — Efendim bunun usulen kur'a ile şubeye havale edeceğiz.

(Kur'a çekildi)

REİS — Kur'a ikinci şubeye çıkmıştır. Binaenaleyh ikinci şubeye havale ediyoruz.

2. — Gaziayıntap Hazine Vekili sabıkı Mersin Mebusu Besim Bey hakkında ikâme edilen davaya dair Başvekâlet tezkeresi.

REİS — Tezkereyi okuyoruz.

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Maliye Vekâleti celilesinden mevrut 22 Kânunusâni 1341 tarih ve 1083 Emlâki Milliye Müdüriyeti numaralı tezkerede Gaziayıntap'ta Binbaşı Bekir Sıtkı Beyin 15 Nisan 1339 tarihli kanun ahkâmı hilâfında olarak Hamamcıyan Çırçır evlâtları Kirkor, Nersis Vador zimmetlerinde iddia ettiği matlubat hakkında ikâme eylediği dava üzerine istihsal eylediği ilâmın kabiliyeti infaziyesi olmadığı ve mezkûr ilâm aleyhine itirazül gayr tarikiyle hazinece itiraz ettirilmesi muktazi bulunduğu halde hilâfında hareketle ilâmın kesbi katiyet etmesine sebebiyet vermesi ve bu suretle vazifei memuriyetini suiistimal eyleyen Ayıntap Hazine Vekili Sabıkı Besim Bey hakkında takibatı kanuniye icrası lâzım gelmiş olduğundan halen Büyük Millet Meclisi azasında olan mumaileyhin masuniyeti teşriiyesinin ref'i esbabının istikmalı iş'ar kılınmış ve buna müteallik evrak rapten gönderilmiştir. Muktazasının ifa ve neticesinin iş'arına müsaade buyrulmasını rica ederim efendim.

Başvekil
Ali Fethi

REİS — Usulen bunu da kur'a ile bir şubeye havale edeceğiz.

(Kur'a çekildi)

REİS — Kur'a ikinci şubeye isabet etmiştir. İkinci şubeye havale ediyoruz.

3. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Kütahya Mebusu Ragıp Beyle bilâruhsat kat'ı eşcar maddesinden dolayı Eskişehir Mebusu Emin ve Kars Mebusu Ömer Beylere ait Beşinci Şube mazbatası.

REİS — Mazbata okunacaktır.

Riyaseti Celileye

Başvekâletten mevrut tezkerelerde hakaret maddesinden dolayı mahakimi nizamiyece devamı muhakimleri talep olunan Kütahya Mebusu Ragıp Beyle bilaruhsat katı eşcar maddesinden dolayı da Eskişehir Mebusu Emin ve Kars Mebusu Ömer Beylere ait evrak ledettetkik şubemizce müntehab tetkik heyetince mabihüzzan olan efalin masuniyeti teşriiyelerinin refini istilzam edecek mahiyette olmadığına dair tanzim olunan mazbatalar mefadı 31 . 3 . 1341 tarihinde şubemizce muvafık görülmüş olmakla heyeti umumiyeye arz olunur.

Beşinci Şube Reisi	Mazbata Muharriri
Canik	
Cavit	
Kâtip	Aza
Giresun	Urfa
Kâzım	Refet
Aza	Aza
Menteşe	
Aza	Aza
	Konya
Aza	Aza
Aza	Aza

REİS — Efendim mazbatayı reyinize arz ediyorum. Mazbatayı kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul etmeyenler el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

2. — Muş Mebusu Osman Kadri Bey hakkında beşinci şube mazbatası.

REİS — Mazbatayı okutuyorum.

Riyaseti Celileye

Başvekâletten mevrut tezkerelerde mahakimi nizamiyece cereyanı muhakemesi için refi masuniyeti teşriiyesi talep olunan Muş Mebusu Osman Kadri Beye ait evrak ledettetkik, bir mebusun vazifei teşriiesinin ehemmiyet ve kudsiyetine, mukadderatı milleti tetvir hususundaki rey ve kanaatin lüzumu tezahuruna nazaran mumaileyhin müştekâanh olduğu mesele refi masuniyeti icabettirecek derecede bulunmamakla beraber, mumaileyhin hakikat ve adaletin tamami tecellisi için cereyan eden muhakemesine müsaade arzu ve talebinde bulunduğu beyan olunmuşsa da, şube heyeti umumiyesince refi masuniyeti icabettirecek derecede bulunmadığı beyan olunan bir maddeden dolayı refi masuniyete mahal olmadığına karar verilmiş olmakla heyeti umumiyeye arz olunur.

Beşinci Şube Reisi	Mazbata Muharriri
Canik	
Cavit	
Kâtip	Aza
Giresun	Urfa
Kâzım	Refet
Aza	Aza
Menteşe	Konya
Aza	Aza
Aza	Aza

OSMAN KADRİ BEY (Muş) — Efendim, merasimi kanuniyeyi muhafaza etmek suretiyle heyeti

cebhemize gelen bu evrak hakkında bazı maruzatta bulunmak mecburiyeti lüzumunu hissettiğimden lütfen istima buyurmanızı rica ediyorum.

Kusur, Samur kürk de olsa kimse üzerine almaz. Fakat sizi temin ederimki bu meselede ve ya herhangi bir meselede iyiliği veya kötülüğü ketim ve ihfa etmiş bir adam değilim. Mukadderat karşısında mamuslu bulunmak kâfi değildir. 1335 senesinde Mardin'de muhaceret memurluğunda bulundum. 1333 senesi Martının 9 ncu günü Mardin'den hareket etmiş Hakkâri'ye, Çölemerik'e gitmiştim. Ben yakından tanıyanlar değil, her görüşen hilafı şer ve kanun, hilafı vicdan bir harekette bulunmadığıma hükmederler.

İSMAİL KEMAL BEY (Çorum) — Mesele nedir Kadri Bey.

OSMAN KADRİ BEY (Devamla) — Müsaade buyurunuz şimdi arz edeyim, lütfu istimanızı çok rica ederim. Kendimi müdafaa etmiyorum. Meclisi âliden istediğim şey (Gürültüler). Müsaade buyurun efendim; Çölemerik'de Kaymakam vekili bulunduğum zamanlardeki İngilizlerin birtakım siyasi ... (Beyhude söylüyorsunuz sesleri), (Gürültüler). İmadiye'de bunları idare ederken Mardin ... (Gürültüler).

HÜSEYİN HÜSNÜ EFENDİ (Isparta) — Efendim bunları söylemiye hacet yok. Mazbata aleyhinizde değilki müdafaa ediyorsunuz?

OSMAN KADRİ BEY (Devamla) — Efendim, kendimi müdafaa kasdiyle değil. Şube kararını vermiştir. Meseleyi tenvir için arz ediyorum.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Efendim şube mazbatası beyin aleyhine olsaydı müdafaa hakları vardı. Fakat lehlerinindedir. Reye konması lâzımdır.

OSMAN KADRİ BEY (Devamla) — İstediğim bu değil. Kusurum yokki. Müsaade edinizde muhakeme olayım. Refi masuniyeti istiyorum. Meclis kararını versin, ben muhakeme olayım. Bunu istiyorum. (Gürültüler) Efendim, bu maddede bir şey daha vardır. O da kuvayı milliyede hizmet etmiş olanlar mağfudur diyor. Büyük Millet Meclisine iştirâk etmek itibariyle bu cihetden de mağfuyum. Fakat, bunu da istemiyorum. Yalnız muhakeme ile işin halini istiyorum. (Gürültüler) Böyle bir şaibe tahtında bulundukça Meclise iştirâkde çok müteessir oluyorum.

REİS — Efendim mazbatayı reye arz ediyorum, kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul etmeyenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Efendim müzakere edilecek başka mesele kalmamıştır.

Celsei aleniye geçilmesini kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul etmeyenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

8 Nisan 1341 (1925)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	520
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	520
1. — İzmir'de Sadayı Hak Gazetesi Müdiri mes'ulü Hakkı Bey tarafından Saruhan Mebusu Vasıf Bey aleyhine ikame olunan Kadih davasına dair İkinci Şube mazbatası.	*520:521*
2. — Gaziayıntap Hazine Vekili sabıkı Mersin Mebusu Besim Bey hakkında ikame edilen dosyaya dair İkinci Şube mazbatası.	*521*
3. — 1341 senesi Bütçesine mevzu üçüncü içtima senesi tahsisatından, arzu eden âzayı kirama, Divanı Riyasetçe kararlaştırılacak miktarda avans itasına dair Kângırı Mebusu Talat Bey ve rüfekasının takriri.	*521:524*

Cilt : 17

97 nci İnikat, 3 ncü Celse

DOKSANYEDNCİ İNİKAT

8 Nisan 1341 Çarşamba

ÜÇÜNCÜ CELSE

REİS : Kâzım Paşa Hazretleri

KÂTİPLER : Kâzım Bey (Giresun), Ragıp Bey (Zonguldak)

REİS — Efendim; Celsei hafiye akdi için 15 imzalı bir takrir vardır. Samiinin locaları tahliye etmelerini rica ederim.

(Kângırı Mebusu Talat Bey ve rüfekasının takriri okundu)

REİS — Efendim sahibi takrir maksatlarını Meclisi Âliye izah buyursunlar ki, reye arzedeyim.

TALAT BEY (Kângırı) — Efendim; geçenki celsei hafiyede şubelere havale edilmiş evrak vardır. Bunlar intaç edilerek Heyeti Celileye gelmiştir. Binaenaleyh Meclisin tatilinden evvel bu evrakın çıkarılmasını rica ediyorum ve celsei hafiyeyi de bunun için teklif ediyoruz.

REİS — Efendim; Sahibi teklif celsei hafiye aktini izah ettiler. Kabul edenler el kaldırsın... Kabul etmiyenler el kaldırsın.. Kabul edilmiştir efendim.

Efendim; celsei hafiyenin zaptı sabık hulasası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

DOKSANDÖRDÜNCÜ İNİKAT

5 Nisan 1341 Pazar

İKİNC CELSE

Refet Beyefendinin tahtı riyasetlerinde bilinikat; İzmirde Sadâyı Hak Gazetesi Müdürü mes'ulü Hakkı Bey tarafından Saruhan Mebusu Vasıf Bey aleyhine ikame olunan Kadih davasına ve Gaziayıntap Hazine Vekili Sabıkı Mersin Mebusu Besim Bey hakkında ikame edilen davaya dair Başvekâlet tezkereleri. bakur'a İkinci Şubeye havale olunduktan sonra; Kütahya Mebusu Ragıp Bey'le, bilâruhsat kat'ı eşcar maddesinden dolayı Eskişehir Mebusu Emin ve Kars Mebusu Ömer beylerle Muş Mebusu Osman Kadri Bey hakkında masuniyeti teşrikiyelerinin ref'ine mahal bulunmadığına dair Beşinci Şube mazbataları bil'kırae kabul olundu ve celsei aleniyeye geçildi.

Reis	Kâtip
Refet	Giresun
	Kâzım

Kâtip

REİS — Efendim zaptı sabık hulasasını aynen kabul edenler el kaldırsın.. Kabul etmiyenler el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Zem ve kadih maddesinden dolayı Saruhan Mebusu Vasıf Bey hakkında Başvekâlet tezkeresi ve İkinci Şube mazbatası.

REİS — Efendim; ruznamemizde mevcut olan iki maddeden birincisi; Zem ve kadih maddesinden dolayı Saruhan Mebusu Vasıf Bey hakkında Başvekâlet tezkeresi ve İkinci Şube mazbatası var okunacaktır.

Riyaseti Celileye

Zem ve kadih maddesinden dolayı müştekâaleyh olan Saruhan Mebusu Vasıf Bey masuniyeti teşriiyesinin refi için Başvekâletten Meclisi Âli Riyasetine gönderilip Heyeti Umumiyeden berayı tetkik şubemize havale buyrulan dosya tetkik ve mütalaa olundu.

Mebusan için Teşkilâtı Esasiye Kanununun kabul ettiği masuniyeti teşriiyenin vasfı, bir mebusun bütün bir memleket ve millet mukadderatı umumiyesi ile alakadar olan vezaifi vekâleti ifa esnasında istiklâli harekât ve efalini temin kaziyei mühimmesinden ibaret olup mebusluk müddeti esnasında mürur zamanın cereyan etmiyeceği keyfiyeti dahi teemmül edildiği takdirde bir mebus aleyhine isnat edilen ve alelfevr icrayı muhakemesine zarureti mübreme görülemiyen ahvalde ref'i masuniyeti ve teşrii-

yesi berveçhi maruz hikmeti vaz'a münafi olacağından ve aksinde ise bir gûna mahzur bulunmadığından mebusu mümaileyh Vasıf Beyin mabihüzzam olan fiili masuniyeti teşriiyesinin ref'ini müstelzim olmadığı şubemizce karargir olmakla Heyeti Umumiyeye lieclilarz Riyaseti Celileye takdim kılındı.

7 . 4 . 1341

İkinci Şube Reisi Kâtip
Mahir Konya
Tevfik Fikret

REİS — Efendim; şube mazbatasını reye koyuyorum. Kabul edenler el kaldırsın. Kabul etmiyenler el kaldırsın.. Kabul edilmiştir.

2. — Vazifei memuriyetini suiistimal maddesinden dolayı Mersin Mebusu Besim Bey hakkında Başvekâlet tezkeresi ve ikinci şube mazbatası.

REİS — Mazbatayı okutuyorum.

Riyaseti Celileye

Vazifei memuriyetini suiistimal maddesinden dolayı müştekâ aleyh olan Mersin Mebusu Besim Beyin masuniyeti teşriiyesinin refi için Başvekâletten Meclisi Âli Riyasetine gönderilip, Heyeti Umumiyeden berayı tetkik şubemize havale buyurulan dosya tetkik ve mütalaa olundu.

Mebusan için Teşkilâtı Esasiye Kanununun kabul ettiği masuniyeti teşriiyenin hikmeti vazı, bir mebusun bütün bir memleket ve millet mukadderatı umumiyesiyle alâkadar olan vezaifi vekâletini ifa esnasında istiklâli harekât ve ef'alini temin kaziyei mühimmesinden ibaret olup mebusluk müddeti esnasında müruru zamanın cereyan etmiyeceği keyfiyeti dahi teemmül edildiği takdirde, bir mebusun aleyhine isnad edilen ve alâkadar olan mahkemeye zarureti mübreme görülemiyen ahvalde ref'i masuniyeti teşriiyesi berveçhi maruz hikmeti vaz'a münafi olacağından ve aksinde ise bir gûna mahzur bulunmadığından mebusu mümaileyh Besim Beyin mabihüzzam olan fiili masuniyeti teşriiyesinin ref'ini müstelzim olmadığı şubemizce karargir olmakla Heyeti Umumiyeye lieclilarz Riyaseti Celileye takdim kılındı.

7 . 4 . 1341

İkinci Şube Reisi Kâtip
Mahir Konya
Tevfik Fikret

FERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) — Efendim; bir noktai nazar arzedeceğim. Mazbata muvafıktır, bendeniz de şubede azayım. Yalnız mazbatada «Vazifesini suiistimal» diye bir fıkra vardır. Halbuki Besim Beye isnat edilen mesele, temyiz edeceği bir işi ihmal ederek temyiz etmemesinden ibaret bir hadisedir. Binaenaleyh suiistimal tabiri doğru değildir. Çünkü Ceza Kanunumuzda suiistimal başka hususata mütealliktir. Binaenaleyh Heyeti Celile tenevvür etsin.

REİS — Efendim şube bu hususta izahat ve recek midir?

REFİK BEY (Konya) — Zapta geçmiştir. Kâfidir efendim.

TEVFİK FİKRET BEY (Konya) — Efendim; Başvekâletten gelen tezkerede suiistimal demiş. Şube de mazbataya aynen bu fıkrayı geçirmiştir. (Reye sesleri)

FERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) — Efendim Besim Beyin fiili Ceza Kanununda suiistimal değildir, ihmaldir.

RAGIP BEY (Kütahya) — Efendim; tayini maddeye Meclisin selâhiyeti yoktur. Bu cürümden dolayı masuniyeti teşriiyesinin ref'i lâzım gelir mi gelmez mi? Meclisin tayin edeceği budur. Yoksa tayini maddeye Meclisin selahiyeti yoktur. Bu, Mahkemeye aittir. (Doğru sesleri) (Reye sadaları)

REİS — Efendim; esasen şube mazbatası reye konuyor. Eğer şube bu mazbatayı alır tashihat yapar tekrar getirirse o başkadır. Fakat şube tashih etmedikçe bir muamele yapılamaz. Reye arz edeceğiz.

Şube mazbatasını kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul etmeyenler el kaldırsın... Kabul edilmiştir efendim.

3. — 1341 senesi bütçesine mevzu üçüncü içtima senesi tahsisatından, arzu eden azayı kirama, Divanı Riyasetçe kararlaştırılacak miktarda avans itasına dair Kângırı Mebusu Talât Bey ve rüfekasının takriri.

REİS — Efendim; bir takrir daha var, seksen imzalı. Bunun da hafî celsede okunması teklif ediliyor. Okuyoruz.

Riyaseti Celileye

Ankara'da devam eden mesken buhranı ve es'ar galası yüzünden bir çok rüfeka ailelerini getirememekte ve iki yerde masarifi hayat ihtiyarı zaruretinde bulunmaktadır. Ankara'daki hayat pahalılığına muadil diğer devairi intihabiye de vardır ki; her ikisinde idarei maişet müşkül ve azayı kiramın mevkii içtimaileri itibariyle mütenasip tasarruf temini de gayri kabil olduğundan, devrei içtimaiye nihayetine kadar tahsisatları kâfi gelmeyen ve arzu eden rüfekaya 1341 bütçesine mevzu üçüncü senei atiyei içti-

maiye tahsisatından Divanı Riyasetçe tensip edilecek miktarda avans itası için heyeti idareye mezuniyet verilmesi hususunun tahtı karara alınmasını arz ve teklif ederiz.

Kângırı	İstanbul
Talât	Ahmet Muhtar
Bolu	Kocaeli
Şükrü	İbrahim Süreyya
Ordu	İçel
Recai	Tevfik
Muş	Mardin
İlyas Sami	Yakup Kadri
Ertuğrul	İzmir
Ahmet İffet	Osman Zade Hamdi
İzmir	İzmir
Ahmet Münir	Mahmut Esat
Kırşehir	Menteşe
Ali Rıza	Şükrü Kaya
Antalya	Şarkî Karahisar
Ahmet Saki	Mehmet Emin
Trabzon	Kırşehir
Nebi Zade Hamdi	Lütfi Müfit
Siirt	Aksaray
Mahmut	Neşet
Van	Zonguldak
İbrahim	Tunalı Hilmi
Kastamöni	İzmir
Fuat	Mustafa Necati
Saruhan	Zonguldak
Vasıf	Ragıp
Kütahya	Ardahan
Cevdet	Talât
Giresun	Denizli
Kâzım	Kâzım
Bitlis	Aydın
Muhittin Nami	Mazhar
Kars	Van
Ahmet	Hakkı
Gaziayıntap	Burdur
Şahin	Hüseyin Hakkı
Bolu	Afyon
Falih Rıfkı	Mehmet Sadık
Bolu	Bayezit
Emin Cemal	Şefik
Siirt	Antalya
Halil Hulki	Rasih
Elaziz	
Hüseyin	

REİS — Söz Muhtar Beyin. Buyurun.

MUHTAR BEY (Trabzon) — Efendim, en evvela bu meselenin celsei hafiyede müzakeresini anlamıyorum. Yani doğrusu bu hafî celsede böyle bir mesele karşısında bulunacağımızı bilmiyordum. Bazı arkadaşlar için mazbatalar var; onları çıkarmak için hafi celse aktedelim dedik. O suretle celsei hafiyeyi kabul ettik. Onlar müzakere edilir edilmez arkasından tahsisatımıza müteallik bir şeyi gümrükten mal kaçırır gibi bir şey yapıyoruz. (Gürültüler)

TALÂT BEY (Ardahan) — Bir cinayet değildir ya?

RAGIP BEY (Kütahya) — Gümrükten mal kaçırır demek nedir? Böyle namünasip tabirat kullanmayınız rica ederim.

AHMET HİLMİ BEY (Kâyseri) — Allah kerimdir. Ne olursa olsun veyahut bu şu demektir ki, mutlaka bizim tahsisatımız gelecek sene bir misline iki misline çıkarılacaktır. Sonra, bendeniz düşünüyorum buna imkân var mıdır? Eğer buna imkân görse idim alırdım. Tahsisatımızı gelecek seneye ilâve ederiz, zammederiz, geçiniriz. Fakat efendiler, milletin heyeti umumiyesine ve Muvazenei Umumiye Kanununa ve bütün teşkilâtımıza nazaran zannediyor musunuz ki, bu bir sene zarfında fevkalmutad, fevkalmemul bir inkişaf olacaktır, milletimiz servettar olacaktır, hazineler dolacaktır, istihsalatımız artacaktır. Hülâsa zannediyor muyuz ki, bu bir sene zarfında bu seneden fevkalâde bir seneye gireceğiz? Buna ihtimal olmadığı için gelecek sene yine aynı tahsisatımızla geçinmek mecburiyetindeyiz. Şu halde ne olur vaziyetimiz? Şimdiden gelecek senenin tahsisatını aldık. Teşrinisanide buraya geldik. Bize kalan nihayet iki bin lira kadar bir paradır. O para ile bir sene geçineceğiz. Şu halde eğer arkadaşlar şimdi ıstırap çekiyorsa o vakit daha büyük ıstırap çekeceklerdir.

Daha ziyade müşkilâta maruz kalacaklardır. Velhasıl hangi taraftan düşünecek olursak bu şimdiden âdeta bir nevi miras yediciliktir. Hatta bir nevi düşüncesizliktir. Binaenaleyh bendeniz bunu düşünmemiz katiyen doğru değildir diyorum. Yalnız efendiler; bizi düşünmeyiniz Ankara'nın bütün memurlarını da düşününüz. Ankara yalnız 287 mebustan ibaret değildir. Bütün memurlar vardır. Eğer nispet edecek olursak onların maaşile bizim tahsisatımız arasındaki fark herhalde aleyhimizde değil, lehimizdedir. Binaenaleyh zaten bazı mesailde dolayısiyle Büyük Millet Meclisini küçüklüğe sevkeden böyle işlerden ve hareketlerden tevakki edelim. Çok rica ederim, böyle

bir takriri kabul etmiyelim. Her ne kadar Ankara'nın hayat pahalılığı karşısında bazı arkadaşlarımız iztiraba, fedakârlığa katlanıyorlarsa da rica ederim biraz daha fedakârlığa katlansınlar. Her halde memleketimizin heyeti umumiyesi itibariyle bunun iyi netice vermiyeceğini zannediyorum. Binaenaleyh takririn reddolunmasını teklif ediyorum. (Müzakere kâfidir sesleri)

FERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) — Efendim; 23 Şubat 1340 tarihli kanunun üçüncü maddesi T.B.M.M. Azasına senevî 3 600 lira tahsisat ita olunur, deniyor. Binaenaleyh seneyi de bu sene, senenin mebdei ne demek olduğunu izah ettik. Teşrini saniden itibaren 1341 senesi için lâzım gelen miktar tahakkuk etmiştir. 1342 senesi hulûl etmemiştir ki, 1342 senesi müddeti içtimaiyesine mebde olan Teşrinisâni hulûl etmemiştir ki bu para bizim istihkakımız adadına dahil olsun. Hakkımız değildir. Hakkımız bir seneliği taksitlerle almaktadır. (Avanstır sesleri) Avans için ayrıca bir maddei kanuniye lâzımdır. Ayrıca bir maddei kanuniye için ise kaidei umumiyeden ayrılmak lâzım gelir. Mebuslar sair memurini devletten, müstahdemini devletten niçin maaş hususunda ayrı tutulsun? Senesi gelmeden hiç bir veçhile tahakkuk etmeden. zaten bir seneliği peşin aldıktan sonra, niçin gelecek seneninkini de almak lâzım gelsin? Memurini saireden bizim, istisna edilmemize ne lüzum vardır? Senenin mebdeinin hululiyle tahakkuku keyfiyetidir. Şimdi biz. bir senenin parasını aldıktan sonra gelecek seneninkini de almağa çalışıyoruz. Bu suretle maddei kanuniyesiz bu keyfiyet yapılamaz. Kanun yapmağa gelince; bize demezler mi ki bu hususiyetteki kıyâsınız nedir? Sair memurinin, müstahdemini devletin bu hususta ihtiyacı yok mudur demezler mi ve bunu nasıl müdafaa edebiliriz? İhtiyacımız var efendiler. İhtiyacımız mı? 3 600 lirayı peşin olarak alıyoruz. Eylülde alacağımız parayı şimdiden almış oluyoruz. Şimdi gelecek Teşrinisanide, gelecek Martta alınması lâzım gelen bir parayı hangi kaidei hukukiyeye istinat ederek alacağız? Ne gibi bir memsek, ne gibi bir istinadgâhı hukukî bularak bunu alacağız? Binaenaleyh benderiz bunu Heyeti Celilenin reddedeceği kanaatındayım.

İSMET BEY (Çorum) — Efendim, bu hususta söz söyliyen arkadaşların hakikaten mütalaalarına hak vermemek kabil değildir. Filhakika bir çok para aldık. sarfettik. Şimdi yine ihtiyacımız var. Niçin tasarruf etmedik? Bu, vicdanı şahsiyet taalluk eden bir meseledir. Vicdan arzu eder ki tasarruf etmelidir. Hakikaten böyle münasip olmıyan şekilde avans vesaire talep edilmemelidir. Fakat arkadaşlar. bu takriri imza eden arkadaşların, bazıları ile temasta bulundum. Esbabı hususiyelerinin hepsini bu takrire derç edememişlerdir ve derç edemezlerdi. Takrirde sureti umumiyede mesken buhranı, galayı es'ar, diğer bir memlekete seyahat münasebeti ile ikinci bir masraf ihtiyar etmek gibi bazı esbap dermeyan etmişlerdi. Halbuki hakikatte bu takrire vaz'ı imza eden arkadaşların bir çok esbabı hususiyeleri vardır, ki bunlar da muhik görülmeğe lâyıktır. Ankara'da oturuyoruz. Büyük bir es'ar vardır. Hayat ihtiyacını temin etmek çok müşkildir. Binaenaleyh böyle perişan evlerde oturuyoruz. Teşebbüsatı iktisadiye vardır. Aşağı yukarı şu veya bu teşebbüsatı iktisadiyeye girişmek suretiyle üzerlerine çökmüş olan buhranları ve esârı tahfif edebiliriz gibi bazı muhik teşebbüsata istinat etmektedir.

Binaenaleyh benderiz zannetmiyorum ki avans olarak para verdiğiniz takdirde derhal israf etsinler veya sui'istimal etsinler. Herhalde kendi ihtiyaçlarını tazyik eden bazı esbabı izale için böyle bir teşebbüsde bulunduklarını söylediler. Ben de hakikaten bu teşebbüsün biraz muvafık olduğunu görüyorum. Maahaza Heyeti Celileniz, karar verirse olacaktır. vermezseniz olmıyacaktır.

REİS — Efendim daha söz isteyen arkadaşlar vardır. Kifayet takriri de vardır.

Kifayeti reye vaz'edeceğim.

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Takririn berayı tasvip Divanı Riyasete havalesini teklif ederim.

Kângırı
Talat

REİS — Efendim, evvela kifayeti müzakereyi reye vazedeceğim. Müzakerenin kifayetini kabul edenler lûtfen el kaldırsın... Aksini reye koyuyorum. Kabul etmeyenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Efendim, takririn tayini esami ile reye vaz'ı hakkında 15 imzalı takrir vardır. Okunacak.

Riyaseti Celileye

Takririn tayini esami ile reye vaz'ını teklif eyleriz.

Kayseri	Diyarbekir
Ahmet Hilmi	Cavit
Niğde	Kırkdereli
Atâ	Şevket
Hakkâri	Dersim
Nazmi	Feridun Fikri

Bursa	Ankara
Nurettin	Ali Fuat
Karesi	Mersin
Hulusi	Besim
Saruhan	Bursa
Kemal	Osman Nuri
Saruhan	Erzurum
Ethem	Raif

Eskişehir

Abdullah Azmi

REİS — Efendim, tayini esami ile reye vazedeceğiz. Teklifini kabul edenler beyaz, kabul etmeyenler kırmızı rey verecektir.

NECATİ BEY (Saruhan) — Efendim, ortada mazbata yoktur ki, neye rey vereceğiz? Mazbata yok ki ona rey verelim.

REİS — Efendim; herhangi mesele mevzuubahis olursa olsun o meselenin tayin esami ile reye vaz'ı on beş imza ile teklif edilirse, ister takrir olsun, ister şifahî teklif olsun o. tayini esami ile reye vazedilir. Binaenaleyh yoklama ile tayini esami ile takriri reye vazediyorum.

(Bitlis dairei intihabiyesinden istihsali araya başlanmıştır) (Gürültüler)

REİS — Efendim; isimleri okunanlar işitmiyor. İhsan Bey, Kemal Bey siz konuşuyorsunuz. Rüfeka isimlerini işitmiyor. (Gürültüler) Efendiler, ne oluyor. Müzakere devam ediyor. Böyle yüksek sesle gülmek olur mu? Bu diğer arkadaşlara karşı hürmetsizliktir, rica ederim.

HASAN BEY (Maliye Vekili) (Trabzon) — Peşin parayı duyunca insan gülüyor Paşa.

REİS — Efendim; reylerini vermiyenler lutfen versinler.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Paşa hazretleri; geçen günkü hafi celseyi Tanin gazetesi aynen yazdı. Bunu da aynen yazacaktır. Şu halde hafî celse olmasındaki maksat nedir? Ben anlamadım.

REİS — Efendim; Tanin yazabilir. Ne yapalım Efendim. Arkadaşlarımızın çıkıp söylediğine ihtimal verememiz.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Taninin kerameti mi var?

REİS — İstihsali ara hitam bulmuştur. Efendim; 105 zat reye iştirak etmiş. Muamele tamam değildir. 89 kabul, 3 müstenkif, 31 net vardır. Nisap olmadığı için ikinci defa reye vazedeceğiz. Onda nisap mevzubahis değildir. Ancak bu gün için yapılacak bir şey yoktur. diğer hafî bir celsede reye vazedebileceğiz.

Efendim şimdi vaziyet budur. Meclisde ekseriyet olmadığı için her hangi bir ifadeyi reye vazedemem. Binaenaleyh tekrar bir hafi celsede reyinize koyarım. Âfeni celseye geçilmesini kabul.. (Konamaz sesleri) Affedersiniz. Onu da reye koyamam. Hafi celse devam ediyor. Yarın öyleden sonra bir buçukda içtima etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

9 Nisan 1341 (1925)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABİK HÜLÂSASI	526
2. — REY İSTİHSALİ	526

1. — 1341 senesi Bütçesine mevzu üçüncü içtima senesi tahsisatından, arzu eden âzayı kirama, Divanı Riyasetçe kararlaştırılacak miktarda avans itasına dair Kângırı Mebusu Talât Bey ve rüfekasının takririnin ikinci defa reye vazı. *526:527*

Cilt : 17

98 nci İnikat, 2, 3 ncü Celse

DOKSAN SEKİZİNCİ İNİKAT

9 Nisan 1341 Perşembe

İKİNCİ CELSE

REİS : Kâzım Paşa Hazretleri

KÂTİPLER : Hakki Bey (Van), Talât Bey (Kângırı)

REİS — Hafi celse açılmıştır efendim.
Zaptı sabık hülâsasını okutuyorum.

1. — ZAPTI SABIK HÜLÂSASI

DOKSAN YEDİNCİ İNİKAT
8 Nisan 1341 Çarşamba
ÜÇÜNCÜ CELSE

Tahtı riyasetlerinde inikat ederek; İzmir'de Sadayıhak Gazetesi Müdiri Mesulü tarafından Saruhan Mebusu Vasıf Bey aleyhine ikâme olunan kadih, Gaziayıntap Hazine Vekili Sabıkı Mersin Mebusu Nesim Bey hakkında ikâme olunan davaya dair İkinci Şube mazbataları kıraat ve aynen kabul olundu.

1341 senesi Bütçesine mevzu Üçüncü İçtima senesi tahsisatından, arzu eden âzayı kirama, Divanı Riyasetçe kararlaştırılacak miktarda avans ikasına dair Çankırı Mebusu Talât Bey ve rüfekasının takriri bilmüzakere kabul edildikten sonra celseyi aleniyeye geçildi.

Reis Kâtip

Kâtip

REİS — Zaptı sabık hülâsasını reylerinize sunuyorum; kabul edenler... Etmiyenler... Kabul edilmiştir.

2. — REY İSTİHSALİ

1. — 1341 senesi Bütçesine mevzu Üçüncü İçtima senesi tahsisatından, arzu eden âzayı kirama, Divanı Riyasetçe kararlaştırılacak miktarda avans itasına dair Kângırı Mebusu Talât Bey ve rüfekasının takririnin ikinci defa reye vazı.

Dün tayini esami ile reye koyduğumuz takriri ikinci defa reye vazediyorum. Kabul edenler beyaz, kabul etmiyenler kırmızı rey vereceklerdir.

(Karahisarışarki dairei intihabiyesinden istihsal âraya başlandı)

REİS — Efendim; reylerini istimal etmiyenler lütfen reylerini istimal etsinler... İstihsali âra hitam bulmuştur.

Efendim; neticei ârayı arz ediyorum, 123 zat reye iştirak etmiştir. 89 kabul 31 ret, 3 müstenkif, bir isimsiz kâğıt iki zat da sonradan reye iştirak etmiştir. İkinci defa tekrar reye konulduğu için takrir kabul edilmiştir. Şimdi beş dakika için hafi celseyi tatil ediyorum. Bundan sonra tekrar açılacak olan hafi celsede ekseriyet hasıl olur zannediyorum.

Şimdi salonda ekseriyet asıl olmadığı anlaşılıyor. Binaenaleyh o zaman tekrar Meclisi âliden karar alabileceğim. Hafi celseyi beş dakika tatil ediyorum.

Kapanma Saati : 2,55

ÜÇÜNCÜ CELSE

REİS : Kâzım Paşa Hazretleri

KÂTİPLER : Hakkı Bey (Van), Talât Bey (Kângırı)

REİS — Efendim, Celsei hafiye açılmıştır. Hafi celse ruznamesinde müzakere edilecek başka bir şey yoktur. Binaenaleyh alenî celseye geçilmesini reyinize arz ediyorum. Kabul edenler, lütfen el kaldırsın... Kabul etmiyenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Alenî celseye geçiyoruz.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

22 Nisan 1341 (1925)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	530
2. — EVRAKI VARİDE	530
Tezkere	530
1. — Gümüşhane Mebusu Cemal Hüsnü Bey hakkında ikame olunan darp davasına dair Başvekâlet tezkeresi.	530
3. — BEYANAT	530
1. — Lozan muahedenamesi mütemmimatından olan 9 No. lu protokolde mevzubahis emlâk ile, tarafeyn tebaasına ait alelumum emvali gayri menkulenin takdiri kıymetle mübayasına dair Yunan Hükümeti ile bir itilâfname akti ve henüz aramızda sulh ve münasebet teessüs etmeyen düveli saire ile muhadenet ve Yugoslavya ile sulh ve müsalemet ve bunlarla ticaret ve ikamet mukaveleleri yapılmasına müsaade olunması hakkında Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Beyin beyanatı.	530:536

Cilt : 18

109 ncu İnikat. 4 ncü Celse

YÜZ DOKUZUNCU İNİKAT

22 Nisan 1341 Çarşamba

DÖRDÜNCÜ CELSE

REİS : Kâzım Paşa Hazretleri

KÂTİPLER : Hakkı Bey (Van); Ragıp Bey (Zonguldak)

REİS — Efendim; Hükümet celsei hafiye teklif ediyor. (Neye dair sesleri.) Esbabı mucibeyi tabii izah ederler. Hafi celse aktini kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul etmeyenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir. Zaptı sabık okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

DOKSAN SEKİZİNCİ İNİKAT

9 Nisan 1341

İKİNCİ CELSE

Kâzım Paşa Hazretlerinin tahtı riyasetlerinde bilinikat; 1341 senesi bütçesine mevzu üçüncü içtima senesi tahsisatından, arzu eden azayı kirama, Divanı Riyasetçe kararlaştırılacak miktarda avans itasına dair Gângırı Mebusu Talât Bey ve rüfekasının takriri ikinci defa reye vaz olunarak takririn reyi izafi ile kabulünden sonra celse beş dakika tatil olundu.

ÜÇÜNCÜ CELSE

Kâzım Paşa Hazretlerinin tahtı riyasetlerinde inikat etti ve ruznamede müzakere olunacak madde bulunmadığından celsei aleniyeye geçildi.

Reis	Kâtip
Kâzım Paşa	Van
	Hakkı
Kâtip	
Kângırı	
Talât	

REİS — Zaptı sabık hakkında söz isteyen var mı? (Hayır sesleri.) Zaptı sabık hulâsası aynen kabul edilmiştir.

2. — EVRAKI VARİDE

Tezkereler

1. — Gümüşhane Mebusu Cemal Hüsnü Bey hakkında ikame olunan darp davasına dair Başvekâlet tezkeresi.

REİS — Efendim. Gümüşhane Mebusu Cemal Hüsnü Bey hakkında ikame olunan darp davasından mütevellit Başvekâlet tezkeresi vardır. Malûmu âliniz usulen kura ile şubeye havale edilecektir.

(Kura Çekildi.)

REİS — Dördüncü şubeye havale ediyoruz Ruznamede başka bir şey kalmadığından celsei aleniyeye geçilmesini kabul edenler...

(Hariciye Vekili Sesleri.)

3. — BEYANAT

1. — Lozan muahedenamesi mütemmimatından olan 9 No. lu protokolde mevzubahis emlâk ile tarafeyn tebaasına ait alelumum emvali gayri menkulenin takdiri kıymetle mübadelesine dair Yunan Hükümeti ile bir itilâfname akti ve henüz aramızda sulh ve münasebet teessüs etmeyen düveli saire ile muhadenet ve Yugoslavya ile sulh ve müsalemet ve bunlarla ticaret ve ikamet mukaveleleri yapılmasına müsaade olunması hakkında Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Beyin beyanatı.

REİS — Buyurun Tevfik Rüştü Bey.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Hariciye Vekili) (Izmir) — Efendim; maruzatım iki kısma ayrılabilir. Biri Lozan muahedenamesi mütemmimatından olan 9 numaralı protokolda mevzubahis olan emlâk ile tarafeyn tabaasına ait alelumum emvali gayri menkule

ile takdiri kıymetle mübayaasına devleti mahalliyece lüzum görülenlerin Türkiye Cumhuriyeti ile Yunan Cumhuriyeti arasında bir itilâfname aktini tasavvur etmekteyiz. Fiili vaziyet menafiimizin en âzamını temin için en iyi yolun bu olduğu şüphesizdir. Bir iki senelik tecrübe de bunu göstermiştir. Binaenaleyh evvelemirde heyeti celilenizden ricam böyle bir itilâfnamenin tanzimi ile bilâhare tetkike arz edilmek üzere imzasına müsaade buyurmaktır.

Diğeri de gene bu kısımdan olarak (birinci kısım anlaşılamadı, sarahatle söyleyiniz sesleri.) Efendim, sarahatle arz ettim.

AKÇURAOĞLU YUSUF BEY (İstanbul) — Efendim, arkadaşlar anlamadı, herkes rey ile meşgul bulunuyordu.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Efendim; Lozan muahedenamesi mütemmimatından olan 9 numaralı bir protokol vardır. Emlâki islâmiyeye mütedair protokolname ile yadolunur. İşte o protokolda mevzubahis olan emval ile Türk ve Yunan tebaalalarına ait tarafyen memleketlerindeki emvalin sahiplerine iadesi veyahut o emvalin Hükümeti mahalliyeler tarafından, görülen lüzum üzerine, taayyün edecek bir şekilde kıymetleri tayin olunarak mübayaatları esasında bir itilafname aktedilmesini tasavvur etmekteyiz. Bu itilafname tabiidir ki bir taraftan Meclisi Âlinin tasdikine iktiran etmiş olan 9 numaralı protokol ahkâmını kısmen tadil diğer taraftan bir taahhüdü maliyeyi istilzam edeceği cihetle şüphesiz Meclisi Âlinin tasdikina arz olunacaktır. Ancak böyle bir itilâfın müzakere, tanzim ve imzası ile akti heyeti celilenizin müsaadesine menut olduğuna kaniim. (Doğrudur sesleri.)

Bir de bundan başka Türkiye Büyük Millet Meclisiyle aralarında bir muahedeye müstenit münasebat tesis etmemiş olan devletler vardır. O devletlerle muhadenet muahedeleri akti içine gene aynı şekilde, bilâhare Meclisi Âlinin tasdikine arz edilmek üzere muhadenet muahedenameleri tanzim ve imzasına müsaadei celilelerini istirham edeceğim.

Bir de Yugoslavya Hükümeti ile aramızda sulh ve müsalemet aktine mani olan esbap zail oldukta, bu da ihtimal ki bir kaç ay sonra ve belki de daha yakın bir zamanda bir sulh ve müsalemet muahedenamesinin, gene aynı şekil ve şeraitte tanzim ve imzası ki aynı cinstendir. Bu hususta da selâhiyet lütfetmenizi rica edeceğim.

İkinci kısım; Ticaret muahedesine ait maruzatımı teşkil edecektir. Lozan muahedesine vazıülimza devletlerle ticaret münasebatımız taayyün etmiştir. Fakat diğer muhadenet muahedeleri yaptığımız devletler vardır ki henüz aramızda bir ticaret muahedesi aktedilememiştir. Bundan başka yapılacak bir muahede ile münasebatı siyasiyemizin teessüs edeceği, hatta sulh ve müsalemet muahedesiyle aramızda bir müsalemati muhadenetkârane teessüs edecek devletlerle gene ticaret muahedesi aktine zaruret vardır. Burada şöyle bir vaziyet tahaddüs ediyor ki Meclisi Celilenizin tensip ve takdirine vâbestedir. Meselâ, şimali Avrupa devletleriyle bir ticaret muahedesi aktedildiği vakit bu muahede imkânı tahakkuk edebilmek için heyeti celilenizin bir müsaadesi olmadıkça tasdika kadar beklemek zarureti Teşkilâtı Esasiye Kanunumuzun icabındandır. Bu suretle aylarca beklemeği ise diğer taraf taahhüdatını böyle bir muahedeye girmek esbabını kendisine vereceğimiz taahhüdatı tatbik etmekle karşılık tutacaktır. Biz tatbik edemedikçe o da tatbik edemeyeceği için ahirde her iki devletin aynı sıkıntıya maruz kalacağı zannedilebilirse de hakikaten öyle değildir. Çünkü her iki devlet serbest olduğuna göre birbirine kolayca tarifeyi tatbik etmeyecek, bizim ihracatımız diğer devletlerin mazhar olduğu müsaadeden mahrum kalacaktır. Halbuki şimali Avrupa devletleri yolları üzerinde İtalya, Fransa gibi devletler olduğundan gümrük kaçak tarikile gayet kolay olan (sertifika ve orijin) kâğıtlarını bu devletlerin memurlarını birer suretle ikna ederek elde etmek suretiyle kendileri Lozan muahedesine vaziülimza devletlerden verdiğimiz hukuktan bilfiil müstefit olmak imkânını göremeyeceklerdir.

İhracatımız ise vaziyetin bir takım müşkilâtına maruz kalmak tehlikesinde bulunacaktır. Bu noktaları mütalaa ederek Heyeti Celileniz muvafık görürseniz Hükümete ticaret muahedeleri için ve gümrükte tatbik edilecek tarifeler hakkında mevcut muahedatımızdaki tarife ahkâmını tecavüz etmemek şartiyle her iki tarafca tatbik edildiği halde bizde de Hükümetçe tatbik olunmasına müsaade edilirse ve böyle bir salahiyet verilirse menafii ticariyemiz için çok ehemmiyetli olacaktır. Bu ancak heyeti celilenizin kaarar ve tasvibine vabestedir. (Gene anlaşılmadı sesleri). Anlaşılmayan cihetlerini arz ettim.

TAHSİN BEY (Aydın) — Yunan Hükümetiyle kararlaştırılmış olan, tarafeyn hükümetlerince istimlakine lüzum görülecek emlâkin sureti istimlâkine dair bir madde beyan buyurdunuz. Bu istimlâkler ne suretle vuku bulacak ve bu takdiri kıymetler ne suretle ve kimler tarafından vuku bulacaktır? Lütfen izah edermisiniz?

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — İzah edeyim efendim. Bunların heyeti celileye izah etmek en maksat mukavelenin imzasını müteakip, evvelemirde Yunan Hükümetinin tasdikinden sonra Büyük Millet Meclisinin tasvibine arz etmiş olmak içindi. Fakat mademki izahat talep ediliyor, arz edeyim.

Emtiak sahiplerinin tayin edeceği murahhas ile Hükümet tarafından tayin edilecek, murahhaslar mahalline gidecek. Fiyatları, kıymetleri tayin ve tesbit edilecek ve bu iki tarafın murahhası ittifak edemediği takdirde, muhtelit komisyon hakem olacak. Şekli tediyesi de derhal peşin ve diğer bakiyesi için Hükümet obligasyonu şeklinde verilecek ve bu obligasyonu her istediği zaman sahibi Yunanistanda Banque Nationale de Grece, Türkiyede Ziraat Bankası tarafından % 50 si derhal peşinen tediye edilecektir. Bu tediye şekli ve diğeri takdiri kıymet şeraitidir. Bundaki faydamız şudurki: bir takım mubadiller ve şunlar bunlar tarafından işgal edilmiş, yalnız onlar değil vaktiyle senelerdenberi Yunan Hükümetinin kanunları ile kendi tarafından istimlak etmiş oldukları yerleri bu suretle satacak yani baştan bu takdire ve bu şekli tediye ve banka tarafından şerait ile verilmesine iktifa edilmiş olmayarak Yunan tebaasına ait emval Hükümetimizin aynı şerait altında vaziyet etmiş olmasını da temin edeceğiz.

MUSTAFA BEY (Çorum) — Bu hususta yapılacak nizamnamenin tatbikata geçmesi için Yunan Hükümetiyle yapılacak muahedenin tatbik sahasına geçilmesi için Meclisin tasdikinden sonra mı olacak?

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Çok zaruridir. Meclisi âli böyle bir karar verecek olursa biz hayır demeyiz. Salahiyet verirse, esas buradadır, biz hayır demeyiz. Fakat kendimde böyle bir teklifde bulunmak salahiyetini göremem. (Tebii sesleri)

ŞEYH SAFVET EFENDİ (Urfa) — Efendim; Hariciye Vekili Beyefendinin mütalaasını bendeniz kavrayamadım. Ticaret muahedesi akdetmek için Meclisden mezuniyet istiyorlar. Halbuki tabiaten mezundurlar. İstedikleri gibi ticaret muahedeleri yapabilir ve bilâhare Meclis tasdik ettikden sonra tatbik olunacaktır. Acaba istedikleri Meclisin tasdikinden evvel mi? Tatbikini istiyor?

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Arz edeyim efendim; şimdiye kadar Meclisin tasdikine iktiran etmiş olan muahedelerde bir ticaret mukavelesi akdedilecektir diye sarahat mevcuttur. Bu sarahat mevcut olanlar hakkında salahiyette mevcuttur. Bir de muahedelerin o maddesi Meclisi âliden geçmiştir. Fakat kendileriyle muhadenet muahedesi bile yapılmıyan Devletler hakkında hiç bir şey geçmemiş olduğu için her hangi bir muahede akdi için mezuniyet almak lâzımdır. Çünki tehlikeyi arz ediyorum. Bütün buna karar vermek salahiyeti Meclisi âlinizdedir. Bu cihetin de tezekkür olunmasını rica ediyorum. Çünkü malları bize gelebilmek için bizimle muahede akdetmiş olan Hükümetlerden geçecek yollar olduğundan, onları ticaretinden istifade etmenin imkânı vardır. Bilmukabele, bizim ihracatımız müşkilata maruz kalacaktır. Bunu olduğu gibi Meclisi âlinize arz ediyorum.

AĞAOĞLU AHMET BEY (Kars) — Bendeniz bir cihet anlamadım. Mademki buraya gelecek, bilahara bu heyetin tasvibine arz edilecektir, bu mukavelelerin. Bu gibi akdedilen muahedenamelere şimdiden böyle bir müsaade istemenin sebebini anlayamadım. Kanunu Esasi, Teşkilatı Esasiye kanunu mucibince bizim Heyet, heyeti umumiyesi itibariyle böyle bir meseleyi müzakere etmez. Müzakere edilir mesele filân veya filân tarzda bir itilâfa veya ademi itilafa müncer olmuş mesaildir. Onun tasvibi veya iğvası bize aittir. Yalnız müzakere Heyeti icraiyeye aittir. Bir itilafa veya ademi itilafa müncer olur. Bilahare buraya gelir, burası ya tasvip veya reddeder. Şimdi bunları düşünmek doğru değildir. Müzakerenin neticesini tabi Kanunu Esasi mücibince bizim Heyet, o Heyeti Umumiyeden geçirilmeden buradan müsaade istemenin manasını anlayamadım. Hatta Vekil Beyefendi bir daha izah buyurdular, ikinci mukavelenameler için, yani Düveli saire ile akdedilecek ticaret itilafnamelerinin şimdiden tetkikini buyuruyorlar. Bu hususta bir mana kalmıyor. Bunun hikmetini anlayamıyorum. Mademki ikinci defa buraya gelecektir ve burada tasvip veya ademi tasvibe iktiran edecektir. Bilahare muvakkaten bir mukavelename akdedeceksiniz, bu mukavelenamenin tatbikine başlanacak, tatbikinden sonra tasdik veya ademi tasdikine iktiran etmesi esbabını bir türlü anlayamadım.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Bir defa böyle muahedat hakkında teşkilatı esasiyemizde sarahat vardır. Meclisin bir kaç defa, bilfiil ibraz etmiş olduğu sarih hissiyat bendenizi bu bapta mezuniyet almağa sevketmiştir. İkinci ticaret muahedesi demek yalnız tarifeye münhasır demek değildir. Bunun içerisinde bir çok usul ve ahkâm vardır. Onların yalnız tarifeye mahsus olan bir cihet hakkında salahiyet kazumunu mevzuu bahis ettim. Binaenaleyh Heyeti celileye gelecek ahkâm da tasdiki tercih edilecektir.

REFİK BEY (Konya) — Efendim bendeniz..

REİS — Refik Bey usul hakkında mı söyliyeceksiniz?

REFİK BEY (Konya) — Efendim; bendeniz Ağaoğlu Ahmet Beyefendinin suali üzerine usul üzerine söz almak salahiyetini arzuyamıyorum. 26 ncı maddede bu hususta kafi derecede sarahat vardır. Muahedede, sulh akdi ne demektir bu? Meclisin doğrudan doğruya haiz olduğu bir salahiyeti refetmek mevzubahis değildir. Bir muahede akdi için müzakereye başlayalım mı, başlamayalım mı diye Hükümet bize gelmiştir. Bizden müsaade istiyor. Bu pek tabiidir ve elzemdir. Muahede akdedildikden sonra kabul edip etmemek Meclisi âlinin salahiyeti dahilindedir. O suretle yaptıkları mukaveleleri, muahedeleri getirirler. Meclisi âli salâhiyetini istimal eder. Bu suretle Ağaoğlu Ahmet Beyefendinin noktai nazarı, zannediyorum ki, Teşkilatı Esasiyenin 26 ncı maddesine muvafık değildir. Hükümetin noktai nazarı bendenizce muvafıktır.

ZÜLFÜ BEY (Diyarbekir) — Vekil Beyefendinin teklifleri üç meseleye aittir. Bunlar Heyeti Vekilede görüşüldü mü? Malumu aliniz ki Meclisden çıkan her şey bir karar veya kanun şeklinde olur. Böyle Hariciye Vekili Bey gelipte (Ben böyle istiyorum, bana mezuniyet verin) olmaz. Heyeti Vekile nediyor, Ticaret Vekili nediyor; Gümrüklere taalluk ediyor, Maliye Vekili nediyor? Bunlar müzakere edilmeden bize mezuniyet verin demek doğru değildir. Ayrıca izahat verilsin.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Evet efendim; Heyeti Vekilece görüşülmüştür. Vekiller arasında ittifak edilmiştir. Bu gibi mesailde Ankara İtilâfnamesinden ve Lozan muahedenamesinden başlıyarak teessüs etmiş Meclisin bir temâyülü vardır. Heyeti Celilelerine bu suretle arzedilir. Heyeti Vekile ile görüşülmüştür. Bu arzettiğim temâyüle riayet edilmiş olmak içindir ki böyle hareket ediyoruz. (Çok doğru sesleri)

KÂZIM VEHBİ BEY (Ergani) — Bizden akdi hakkında salahiyet isteniyor.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Evet; Meclisi Âlinin nazarı ittifaka arz ediyoruz.

KÂZIM VEHBİ BEY (Ergani) — Evvelce bu gibi mukaveleler yapıldığı zaman ne için salahiyet istenmemiştir?

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — İstenilmiştir efendim. Selefterim tarafından istenildiğini zannediyorum. Bu, kayıtla mukayyettir.

Bilmiyorum bu hususta zabıtnameler daha belgîdir. (Bazısına var.. bazısında yok sesleri) Binaenaleyh, bunları Meclisi âlinin nazarı ittilaına arz ediyorum ve geçen gün burada aleni celsede mevzubahis oldu. Yusuf Kemal Bey arkadaşımız sordular. Bendeniz de cevap verdim ve Meclisi âlimizin de tasdikine iktiran etti. O itibarla Sırbistanla sulh muahedesi akdi için, diğerleriyle ticaret muhadenet mukavele ve mümasil mukavelat akdi için Meclisi alinizin nazarı ittilaına arz ettim. Fakat bunun haricinde Meclisi âlinin zaten kararına iktiran etmiş bulunan 9 numaralı protokol ahkâmının tadili istilzam eden bir mesele hakkında muahede akdi için pek tabiidir ki müsaade rica edeceğim. (Kâfi sesleri)

MUHTAR BEY (Trabzon) — Efendim; Vekil Beyin mukavele ve muahede yapması için Meclisden müsaade istemeleri zaruri idi ve onu yapıyor. Şimdiye kadar bu zaruret yapılmamış idi. Geçenlerde Yusuf Kemal Beyin ihtarı üzerine Meclisden izin alınmıştır, şeklinde geçti. Bendeniz hatırlayamıyorum. Bütün zabıtları karıştırdım. Böyle izin alındığına dâir bir müzakereye tesadüf etmedim. Her halde bugünki mesele hakkında teşkilatı Esasiye Kanunumuzun 26 ncı maddesinde sarahat vardır. Devletlerle mukavele ve muahede ve sulh akdi B. M. Meclisinin hakkıdır. Onlarla yapılacak gerek muahede, gerek mukavele için B. M. Meclisi arzu ediyor diye mesele meydana konacak ve onun namına Heyeti Vekile müzakereye girişecektir. Yani Heyeti Vekile diyor ki, bu mesele şu Devletlerle kısmen muahede, kısmen mukaveledir. Çünki ticaret muahedeleri mukaveledir. Diğerleri muahededir. Bunlar için mezuniyet istiyor ve bunları yapmağa da B. M. Meclisi arzuketir. Binaenaleyh bu mezuniyeti veriyoruz. Tarım B. M. Meclisinin hakkı olan 26 ncı madde mucibince muamele cereyan ediyor. Bunu bendeniz, kendi fikrimce doğru buluyor, tasvip ediyorum. Yalnız ikinci şıkka itirazım var. Yani ticaret mukavelenamesi akdi ve o ticaret mukavelenamesinin B. M. Meclisince tasdik olunmadan kısmen tarifelerin meriyeti doğru değildir. Bu bizim en ruhlu işimizdir. Biz bu salahiyeti veremeyiz. Esasen ticaret mukavelenamesinin ruhu tarifedir. Diğerleri o tarifenin suveri tatbikiyesine ait şeylerdir. Menşe şahadetnamesi, mahreç şahadetnamesi gibi şeyler onun teferruatına aittir. Lakin asıl ruh tatbik olunacak tarife meselesindedir. Çok memnuniyetle telakki ediyorum ki, Hükümetimiz ticaret mukaveleleri yapılması için inzaratta bulunmuştur. Çünki Lozan muahedenamesinin müzakeresinde zannediyorum ve hatırımda kaldığına göre beş sene müddet

konmuştu. Bu müddet esasen bizim hükümetimizin de ticaret muahedenameleri akid etmeğe kendisi de hazırlık yapmak için lâzım olan bir müddettir. Yani Hükümet hazırlanmış ve ticaret muahedeleri yapacak bir vaziyete gelmiş demektir. Tarifelerin ne veçhile olacağına dair her hangi eşyanın kendisine tatbik olunacak tarifenin ne suretle olacağına dair bir haber olduğunda muahedeyi akdetmeğe hazırlanan hükümetin vaziyetinden anlıyorum. Bu, çok iyi bir şeydir. Lakin tekrar ediyorum. Vekilki yalnız bu tarifelerin tatbiki meselesi olsun. Bu doğrudan doğruya B. M. Meclisinin hakkıdır. Bu hakkı peşinen ve görmeden vermekliğimiz doğru değildir. Esasen Vekil Beyefendi gümrük tarifelerinin haddi dahilinde kalmak şartiyle buyurdular. Ben bundan bir şey anlıyamadım. Zaten gümrük tarifeleri bir tarifei azamiyedir. Mukavele akdettiğimiz ve akdetmediğimiz Devletlerle de o tarife cari olabilir. Ticaret mukavelesi şudur ki; bir Devletin kendi tarifei azamiyesinden bazı fedakârlıklar yapar ve ona mukabil diğer Devletlerden de o fedakârlığın karşılığını ister. Şimdi o tarifei azamiyemiz hududu dahilinde kalmak üzere bir mezuniyet isteniyor. Bendeniz onu iyi anlıyamadım. Vekil Beyefendi lütfen bir daha izah buyursunlar. Lâkin o mezuniyet tarifeyi tadil etmek suretiyle olacaksa, o mezuniyeti görmeden veremeyiz. Mutlaka göreceğiz.

AĞAOĞLU AHMET BEY (Kars) — Efendiler; teşkilâtı Esasiye kanununun 26 ncı maddesinin Refik Bey tarafından tarzı telâkkisine iştirak edemem. Heyeti âliyeniz bütün kuvayı devletin kendi elinde temerküz ettirmiş olan bir heyettir. Bütün umuru devlet bu heyette müteşekkizdir. Bunun icrası, tarzı tecellisi başka başka surette tevzi edilmiştir. Filân heyeti âliyeniz icra sahasına girişemediğinden heyeti umumiyesiyle filân müzakereyi, filân işi filen icra etmek imkânı olmadığından içimizden bir heyet ayırıp bu heyete bu gibi vezaifi, yani icrai vezaifi ifa etmek üzere tevkil etmiştir. Madde bunu ifade eder, başka bir şey katiyen ifade etmez. Fakat melce heyeti âliyeniz olduğu için yalnız, icra cihetlerini düşünmek vazifesiyle mükellef olduğundan, o düşündüklerini filân icraat ve filân icraat hakkında düşündüklerini gelir size arz eder. Sizin tasvibinize iktiran eder veya etmez. Ederse kanun olur, etmezse bertaraf edilir gider. Şimdi kuvvei icraiye bir teşebbüse ve bir müzakereye girişiyor. Bu müzakerenin neticesi sizce belli değildir. Şimdiden bu müzakereye girişelim. Bu müzakerenin neticesi bilinmeden bana salahiyet verin demek bendenizce Kanunu Esasinin aynı maddesine tamamen muhalif bir vaziyettir. Anlarım, kuvvei icraiye hareket edeceğinden berayı malûmat heyeti âliyenize arz eder. Bilirsiz, agâh olursunuz ki ben filân filân devletlerle müzakereye girişiyorum, neticesini bilâhire size arz edeceğim.

Mesele bu kadarla kalırsa benim hiç sözüm yok ve bu şekil tamamen Teşkilâtı Esasiye Kanunu dairesinde kalır. Bizi hiçbir taahhüt altına almaz ve bizi hiçbir şeyle mükellef etmez. Evet, biz de anlamış oluruz ki; Hükûmetimiz filan, filan meselelerle meşguldür. Fakat bunun netayici hakkında biz şimdiden hiç bir karar ve hiçbir fikir beyan edemeyiz ve beyan edecek bir vaziyette değiliz. Bize Hükûmet berayı malûmat arz ediyor.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Hariciye Vekili) (İzmir) — Efendim; ibtida Muhtar Bey arkadaşımızın sordukları suale cevap vereyim.

Muhtar Beyefendi sordular ki, hangi tarifeden bahsediyorlar? Bendeniz azamî tarifeden bahsetmedim. Bendeniz mütefavit tarife hududu geçilmemek şartı demekle, herhalde iki tarafın birbirine menfaatli olan menfaatından bahseyledim ve bu hususta söz söyleyerken şurasına dikkat ve ihtimam ettim ki; şu tehlike vardır. Bunun kararı verilip verilmemesi de Heyeti Celilenize aittir dedim. İki tehlikeyi de arz ediyorum. Heyeti Celilenin buna vakıf bulunması lâzımdır. Diğer bir kısmını doğrudan doğruya nazarı ittilaına arz ve aynı kelimeyi kullandım. Fakat 9 numaralı protokol Meclisi Âlinizden geçmiştir. Onun tatbiki ve ahkâmının tadilini istilzam edecek şekilde kâfil bir menfaattadır. İtilâfname akdine müsaade istemek de pek tabiîdir.

AKÇORAOĞLU YUSUF BEY (İstanbul) — Bu hususta Hariciye Encümeni Reisinin de mütalâasını dinlemek isteriz. (Reis yok sesleri) Azası veyahut namına birisi tarafından.

REİS — Efendim; bu mesele hakkında iki takrir vardır, okutuyorum.

Riyaseti Celileye

Lozan muahedenamesi mütemmimatından 9 numaralı protokolde mevzuu bahis olan emlâk ile tarafeyn tebaasına ait alelumum emvali gayri menkuleden her iki memlekette bulunup takdiri kıymetle mübayaasına devleti mahalliyece hüzum görülenlerin iştirasına dair Türkiye Cumhuriyeti ile Yunanistan Cumhuriyeti arasında ileride Meclisi Âlînin tasdikine arz edilmek üzere bir itilâfane tanzim ve imzası ve yine âtiyen B. M. Meclisinin tasvibine arz edilmek üzere henüz kendileriyle Türkiye Cumhuriyeti

arasında muahedata müstenit münasebat teessüs etmemiş olan devletlerle muhadenet ve Yugoslavya Devleti ile de âni münasibi hululünde sulh ve müsalemet muahedeleri ve aleluumum Devletlerle ticaret muahedatı ve ikamet ve mümasili mukavelât tanzim ve imzasına ve bu suretle kendileriyle muahede ve mukavele imza edilmiş olan Devletler müvaridatı hakkında mütefavit tarife hududu tecavüz edilmemek şartiyle ve tarafeynce kabul edilen ve diğer tarafça tatbika başlanılan tarifenin derhal tatbiki için Hükûmete mezuniyet itası hakkında Hariciye Vekili tarafından vaki olan maruzatın tasvibiyle ruznamei müzakerata geçilmesini teklif ederiz.

Kocaeli Çatalca
Safvet Şakir

Riyaseti Celileye

Hükûmetin teşebbüsatından ittila hâsıl edilmiştir. Bir karar ittihazına mahal yoktur. Başka bir mesele yoksa aleni celseye geçilmesini teklif ederim.

Saruhan
Reşat

FERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) — Efendim; takrirlerin reye vaz'ı hakkında bir şey arz edeceğim. Yani usul hakkında.

REİS — Buyurunuz.

FERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) — Efendim; mesele takrirleri reye vazetmekte değil, mevzuubahis olan meseleleri yekdiğerinden tefrik etmektedir. Birinci mesele şudur : Hükûmet Teşkilâtı Esasiye Kanununun 26 ncı maddesi mucibince bizden bir takım muahedat akdi için, muvafıkı kanun olarak, bir mezuniyet istiyor. Bu mezuniyeti istemek mecburiyetinde olmamakla beraber, bunu istemekte çok iyi bir anane tesis etmiştir. Binaenaleyh Meclisi Âli bu bapta mezuniyet ita etmek hususunu bir defa reye koyması lâzımdır.

Diğer hususa gelince; yani Devletlerle akdedilmiş olan, meselâ zikretmiş oldukları şimal devletleriyle akdetmiş oldukları mukavelâtın mevkii tatbika vaz'ı meselesine gelince; Meclisi Âliden geçmiş bir kanunla tasdik edilmedikçe bunun reye vazına imkân yoktur. Binaenaleyh bunun da ayrıca reye vazedilmesi değil, hatta reye vazedilmemesi lâzımdır. Çünkü buna imkânı kanunî yoktur. Bir çok arkadaşlar bu hususu izah etmişlerdir. Maatteessüf bu başka. Bu istikamete gitmenin imkânı yoktur. Binaenaleyh birinci hususu reye koyarız, müsaade veririz. Geldiği zaman tasdik ederiz. (Zaten istenilen de o sesleri)

ŞAKİR BEY (Çatalca) — Efendim, takririmizi izah edeceğim. Efendim; Feridun Fikri Beyefendinin mütalaâtiyle takrir mefadı arasında zannederim yalnız bir noktada fark kalıyor. Takrirde arz edilen noktai nazardan birincisi; 9 numaralı protokolla müsteniden Yunanlıların emlâki islâmiye hakkında Hariciye Vekâletinin yeni bir itilafname müzakere ve tanzimine salâhiyet itasına aittir. Bu cihet iştirak ettiğimiz noktadır.

İkinci nokta; Yugoslavya Hükûmeti ile yapılacak ticaret muahedeleridir ki ayrıldığımız nokta yalnız budur. Fakat burada da zannediyorum ki mahsus bir fark yoktur.

Malumu âliniz, mütefavit tarife kabul edilerek Lozan muahedesi mütemmimatına ithal edilmiştir. Hariciye Vekâletine verilecek mezuniyet Lozan muahedesine merbut olan mütefavit tarife hududunu tecavüz etmemek kaydiyle yeni yapılacak ticaret muahedenamelerinin, eğer mukabil taraftan şimdiden tatbika girişilecek olursa, bizim tarafımızdan da bilmukabele tatbikine aittir. Bu da serbest değildir. Bir taraftan mütefavit tarife hududu ile mütefavittir, diğer taraftan da mukabil tarafın onu şimdiden mevkii tatbike koymuş olmasiyle mukayyed olmak üzere vazedilmiştir. Zannediyorum ki bu noktai nazardan Meclisi Âlinin salahiyetini terketmek mevzuubahis olacaktır.

REİS — Buyurun Refik Bey.

REFİK BEY (Konya) — Tenevvür ettim efendim, sözümden sarfınazar ediyorum.

REİS — O halde efendim reye arz edeceğim.

FERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) — Efendim; takrirleri reye koymaya hacet yoktur. Çünkü takrirler vaziyeti tenvir etmiyor. Nizamnamei dahili sarihtir. Filan, filan muahedeler hakkındaki müzakerata şuru için İcra Vekilleri Heyetine müsaade verelim mi vermeyelim mi? Bir kere bunu, badehu tatbikat meselesini halledelim.

REİS — Müsaade buyurunuz efendim. Heyeti Celile takrirleri kâfi görürse ruznamei müzakerata geçeriz. Şimdiye kadar lâzım gelen izahat verilmiştir. (Gürültüler) Müsaade buyurunuz efendim. Takrir vardır, okunacaktır.

Riyaseti Celileye

Hariciye Vekilinin Yunanistan ve Şimal Devletleriyle müzakerata girişildiğine Meclisi Millice ittila hâsıl olmuştur. Başkaca karar ittihazına hacet yoktur, ruznameye geçilmesini teklif eylerim.

Kars
Ağaoğlu Ahmed

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Hariciye Vekili) (İzmir) — Müsaade buyurunuz efendim. Efendim Şimal Devletleriyle değil; henüz aramızda muahade ile sulh ve münasebat tesis etmeyen alelumum Devletlerle muhademet ve Yugoslavya ile sulh ve müsalemet ve bunlarla ticaret muahadesi ve ikamet mukavelesi ve emsali beyanı.. Bu suretle tashihini rica ederim.

REİS — Efendim bu suretle reye arz ediyorum. Kabul edenler el kaldırsın... Kabul etmeyenler el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

TUNALI HİLMİ BEY (Zonguldak) — Efendim; Lozan muahadesine dair bir şey arz edeceğim.

REİS — Mesele hitam bulmuştur.

TUNALI HİLMİ BEY (Zonguldak) — Müsaade buyurun, rica ederim. Geçenlerde Hariciye Vekili Beye bir sual sormuştum. O vakit bana senin bu sualine bir celsei hafiyede cevap veririm. demişti. (Şimdi zamanı ya sesleri) Tam zamanıdır. Gayet mühim bir meseledir.

Lozan muahedesine dair takdim etmiş olduğum sual takriridir. Şimdi cevap versinler istirham ediyorum.

REİS — Efendim ruznamemize dahil değildir. yeniden münakaşa açamayız.

TUNALI HİLMİ BEY (Zonguldak) — Bir kelimeye müsaade buyurun, Vekil Bey. Gelecek Meclisin ilk gününde cevabını isterim.

REİS —. Efendim celsei hafiye ruznamesinde başka bir şey kalmamıştır. Celsei alenniyeye geçilmesini kabul edenler el kaldırsın... Kabul etmeyenler el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Efendim; celsei alenniyeye geçiyoruz.

Geçilmiştir.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

18 Teşrinisâni 1341 (1925)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	538:539
2. — EVRAKI VARİDE	539
Tezkereler	**539**
1. — Maraş Mebusu Tahsin Bey hakkında İstiklâl Mahkemesi Müddeiumumiliği tezkeresi.	*539*
2. — Kastamonu Mebusu Fuat Bey hakkında ikâme olunan hakaret davasına dair Başvekâlet tezkeresi.	*539*
3. — Menteşe Mebusu Yunus Nadi Bey hakkında ikâme olunan zem ve kadih davasına dair Başvekâlet tezkeresi.	*539*
4. Gaziantep Mebusu Ahmet Remzi Bey hakkında ikâme olunan davaya dair Başvekâlet tezkeresi.	*539*
5. Konya Mebusu Fuat Bey hakkında ikâme olunan tahrir ve darp davasına dair Başvekâlet tezkeresi.	*539*
6. Kastamonu Mebusu Fuat Bey hakkında ikâme olunan fekki haciz hakkında Başvekâlet tezkeresi.	*539*
3. MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	539
Matbata	**539**
1. Ordunun teslihi ve harp sanayii kurulmasına dair lâyihai kanuniye.	*539:548*

Cilt : 19

10 ncu İnikat, 2 nci Celse

ONUNCU İNİKAT

18 Teşrinisani 1341 Çarşamba

İKİNCİ CELSE

Açılma Saati : 2.42

REİS : Kâzım Paşa Hazretleri

KÂTİPLER : Ruşen Eşref Bey (Karahisarısahip), (Şeref Bey (Diyarbekir)

REİS — Salon samiinden tahliye edilmiştir. Celseyi açıyorum.

Celsei hafiye akti için bir takrir var okutuyorum.

Riyaseti Celileye

Bir celsei hafiye aktini arz ve teklif eyleriz.

18 Teşrinisani 1341

Çorum	İstanbul
İsmet	Ali Rıza
Sivas	İzmit
Rasim	İbrahim
Gaziantep	İstanbul
Kılıç Ali	Edip Servet
Bozok	Sivas
Salih	Ömer Şevki
Siirt	Niğde
Mahmut	Galip
Tokat	Sivas
Mustafa Vasfi	Recep Zühtü
Konya	Kocaeli
Eyüp Sabri	Saffet
Kütahya	Afyon
Mehmet Nuri	Ali
Trabzon	Mardin
Nebi Zade Hamdi	Yakup Kadri

Rize

Ahmet Fuat

REİS — Sebebi teklifi arz etmek üzere Rasim Beye söz veriyorum.

RASİM BEY (Sivas) — Efendim. Meclisi Âlinin küşadından evvel ve sonra Divanı Riyasete bazı evrak gelmiştir. Bunların da hafi celsede müzakeresi icabediyordu. Onun için on beş imzalı bir takrirle hafi celse teklifinde bulunduk.

RECEP BEY (Müdafaai Milliye Vekili) (Kütahya) — Efendim; Rasim Beyefendi ve diğer 14 arkadaşı ile beraber hafi celse hakkındaki takririn esbabı mucibesini arzettiler. Aynı zamanda bu celsenin akdi teklifi tarafı âcizanemden dahi vuku bulacak idi. Bu celsede müzakeresini arz ve rica ettiğim Müdafaai Milliyeye ait olan lâyihai kanuniyenin celsei hafiyede müzakeresi müstelzem bir mahiyette olduğu, celsei aleniyede kendi lisanımla ihsas etmemek için bendeniz rüfekadan bu talebi dermeyan etmemiştim. Arkadaşların talebini kabul buyurursanız divana ait olan ve azayı kirama ait bulunan muamelât hitam bulduktan sonra, bendenizin teklif ettiğim kanun lâyihasının müzakeresine de mübaşeret ederiz.

REİS — Efendim; takrir sahibi sebebi teklifini izah ettiler. Müdafaai Milliye Vekili Beyefendi de, bazı maruzatta bulundular. Hafi celse akdini kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul etmiyenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Efendim; hafi celsede heyeti âliyenize arz edilmek üzere bazı evrak vardır. Bundan başka Müdafaai Milliye Vekili Beyefendinin teklif ettiği kanunda, bu hafi celseden sonra müzakeresi vardır. Evvelden hafi celse ruznamesinde mevcut olanları okuyacağım.

Şimdi zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HÜLÂSASI

YÜZ DOKUZUNCU İNİKAT

22 Nisan 1341 Çarşamba

4. CELSE

Kâzım Paşa Hazretlerinin tahtı riyasetlerinde bilinikat Gümüşhane Mebusu Cemal Hüsnü Bey hakkında ikâme olunan darp davasına dair Başvekâlet tezkeresi 4 ncü Şubeye havale olunduktan sonra; Lozan Muahedenamesi mütemmimatından olan 9 numaralı protokolde mevzuubahis emlâk ile tarafeyn tabasına ait alelumum envai gayri menkulenin takdiri kıymetle mübayaasına dair Yunan Hükümeti ile bir itilâfname akdi ve henüz aramızda sulh ve münasebet teessüs etmeyen düveli saire ile muhadenet ve Yoğus-

lavya ile sulh ve müsalemet ve bunlarla ticaret ve ikâmet mukaveleleri yapılmasına müsaade olunması hakkında Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Beyin beyanatı istima olunarak mevzuata ittıla hâsıl olduğuna dair takrir kabul edildi ve aleni celseye geçildi.

Kâtip
Reis Van
Kâzım Paşa Hakkı

Kâtip
Zonguldak
Ragıp

REİS — Zaptı sabık hulâsası hakkında mütalaa var mı?... Zaptı sabıkı kabul edenler ellerini kaldırsın... Kabul etmiyenler ellerini kaldırsın... Kabul edilmiştir efendim.

2. — EVRAKI VARİDE

Tezkereler

REİS — Âzayı kiramla alâkalı Başvekâlet tezkereleri vardır. Tensip edersiniz bunları okuyup bakur'a şubelere havale edelim.

1. — Maraş Mebusu Tahsin Bey hakkında İstiklâl mahkemesi müddeiumumiliğinin tezkeresi.

(Tezkere okundu, kur'a çekildi.)

REİS — Birinci şubeye havale ediyoruz.

2. — Kastamonu Mebusu Fuat Bey hakkında ikâme olunan hakaret davası hakkında Başvekâlet tezkeresi.

(Tekrar okundu, kur'a çekildi.)

REİS — Üçüncü şubeye gidecektir.

3. — Menteşe Mebusu Yunus Nadi Bey hakkında ikâme olunan zem ve kadih davası hakkında Başvekâlet tezkeresi.

(Tezkere okundu, kur'a çekildi.)

REİS — Birinci şubeye gidecektir.

4. — Gaziaymtap Mebusu Ahmet Remzi Bey hakkında ikâme olunan davaya dair Başvekâlet tezşeresi.

(Tezkere okundu, kur'a çekildi.)

REİS — Üçüncü şubeye gönderiyoruz.

5. — Konya Mebusu Fuat Bey hakkında ikâme olunan tahkir ve darp davası hakkında Başvekâlet tezkeresi.

(Tezkere okundu, kur'a çekildi.)

REİS — İkinci şubeye havale olundu.

6. — Kastamonu Mebusu Fuat Ahmet Bey hakkında ikâme olunan fekki haciz davası hakkında Başvekâlet tezkeresi.

(Tezkere okundu, kur'a çekildi.)

REİS Bu da üçüncü şubeye, havale edilmiştir.

3. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

Matbata

1. — Ordunun teslihi ve harp sanayii kurulmasına dair lâyihai kanuniye.

REİS — Efendim; bugün müstacelen ruznameye aldığımız kanunu Müdafaai Milliye Vekili Beyefendinin teklifleri veçhile hafi celsede müzakeresini kabul buyuranlar lütfen el kaldırsın... Kabul etmiyenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

RECEP BEY (Müdafaai Milliye Vekili) (Kütahya) — Bu kanun mahrem olduğu için tabedilmemiştir. Binaenaleyh esbabı mucibei kâtip tarafından okunur. Kanunun metni de lütfen arkadaşlar tarafından not edilip bu suretle müzakere edilmesini rica ederim.

REİS — Efendim; Meclisi âlinin zaten bu kanunu tap ve tevzi edilmeden evvel müzakere edilmesi için şimdi bir karar almıştım. Binaenaleyh kanunun esbabı mucibesi ve kanunun metni yavaş, yavaş okunacaktır, yazarsınız.

(Lâyihai Kanuniye okundu)

REİS — Kanunun heyeti umumiyesi hakkında söz isteyen var mı?

RECEP BEY (Müdafaai Milliye Vekili) (Kütahya) — Muhterem arkadaşlar, ikinci içtima senesi bidayetinde huzuru âlinizde ilk defa kürsüde ispatı vücut etmemin, memleket için, takdiri âcizaneme göre, çok hayırlı bir iş için vuku bulmasını memnuniyetle anlaşılacağı üzere, devletin kuvayı müsellahasını, devlet için talih ve mukadderatının ne zaman ve ne suretle tecelli ettireceği malum olmıyan avakibe karşı hazırlamak ve vesaitini bu kanunla istikmâl etmek istiyoruz. Bu kanunun huzuru âlinize takdim etmiş ve müzakeresini istirham etmiş olmakla açılan çığır üzerinde yürürken, evvelemirde muhterem arkadaşlarımın devletin umumi teslihat muvaffakiyetini ve umumi teslihat siyaseti hakkında lâzım olduğu derecede tenvir etmek isterim.

Heyeti muhteremin malumudur ki; harpten çıktığımız ve arkamızda bıraktığımız bir iki senelik sulh devresi esnasında ordunun takviyesini istikmâl edecek esbap ve vesaiti temin edecek vesaiti maliyeden mahrum idik. Muhtelif ricali muhteremenin, ezcümle Reisicumhur Hazretlerinin ve Başvekil Paşa Hazretlerinin muhtelif vesileler ile vukubulan beyanatının heyeti umumiyesi ve milletin dimağında, hatırasında devletin muhtelif veçhelerde takip ettikleri istikametleri, zannederim tamamen tersim etmiştir.

Yine Reisicumhur Hazretlerinin bu seneki nutuklarında müdafaai memleket noktasına Meclisi Âlinin ehemmiyet vermesi noktası işaret edilmekle bendenizin bugün vukubulacak maruzatımın temel taşı vazedilmiş demektir. Devletin nasıl takip ettiği umumi politika ve siyaset hatları üzerinde, arkadaşlar nasıl kâfi derecede tenevvür etmiş bulunuyorlarsa bugünkü maruzatımı da lütfen istima buyurduktan sonra teslihat siyaseti umumiyesi hakkında da aynı derecede tenevvür etmiş olacaklardır. Binaenaleyh kanunun adet ve erkamına taalluk eden kısımlarına geçmeden evvel bu kanunun teklifini istilzam eden umumi teslihat siyaseti hakkında maruzatta bulunacağım.

Muhterem arkadaşlarca pekâlâ malumdur ki, bu devletin teslihat siyaseti devlet halinde yaşamakta bulunanların hiç bir gün, hiç bir saat hatırdan çıkarmamaları elzem bulunan bir lâzimei hayatiyedir. Bu lâzimeyi hayatiyeti devlet, demin arz ettiğim üzere, ilk sulh senelerinde, o zamanın kudreti maliyesinin müsaade bahşolduğu derecede ancak düşünebilmişti. Devletin ve devlet halinde yaşayan her hangi bir cemiyetin yalnız teslihatı düşünmesini; mücerret bir fikir olarak telakki ve kabul eyliyemeyiz. Bir devletin hayatı umumiyesinin istilzam ettiği mutlak tahsisi lâzım gelen zaruri masarifat mevzubahis iken, bütün bunları ihmal edip mevcut olan bütün vesaiti maliyesini yalnız teslihat üzerine cemetmesi doğru olamaz kanaatindeyim. Bir devletin esbabı müdafaası yalnız satınalınmış veya fabrikalarda imal edilmiş olan top ve tüfenk gibi malzemeden, tesisattan ve hatta vatan müdafaası için hahişle muharebe etmek gibi manevi kuvvetlerden ibaret telakki olunamaz.

Biz devletin müdafaasını, yalnız bizim ordumuzda mertebei kemâlde tecelli etmekte olan âli kuvvei maneviye ve liyakati meslekiye ile beraber, onun muhtaç olduğu esliha, cephane vesaire gibi malzemei harbiyeye, yalnız bu iki unsura değil aynı zamanda devletin ve milletin bünyanında daima kuvvet ve şevketle hissedilmesi lâzım gelen kudreti iktisadiyeye muallak olarak telakki ediyoruz. Binaenaleyh devletin teslihatı için heyeti muhteremenizden tahsisat isterken kuvvei iktisadiyenin, hidematı umumiyede felce uğramasını istilzam edecek namahdud tahsisattan bahseylemek tarzı hareketinden tabii surette tevekki etmiş bulunuyoruz. Diğer taraftan teslihatı müstakbelemiz için arz edilen lâyihanın ihtiva ettiği vesaiti maliye neticesinde, hiç bir vakit devletin umumi bütçesi içerisinde hiç bir şey alınmamış gibi bulunmaya tabii imkân yoktur. Mülâhazatı âcizanemden su nokta vazıhan anlaşılıyor ki, hükümetin getirdiği teklif: hükümetin umumi hidematını ve muhtelif istikametlerdeki mesainin tabii inkişafını hiç bir suretle esasından ihlâl etmiyecek ve fakat ordunun hesabata müsteniden taayyün eden ihtiyacatı katiyesinin teminine imkân bahşedecek iki hudud ile tahdid edilmiştir. Yani teslihat üzerindeki hattı hareketimiz, arz etmiş olduğum gibi, iki mülâhazanın hatta telifi üzerinde yürümekten ibarettir.

Muhterem arkadaşlar; pekâlâ malumu âlinizdir ki; bütün dunya son 11 - 12 senelik zaman esnasında büyük ve feci bir harbın ceryanına sahne oldu. Bütün bu muharip zumre içerisinde bulunan anasırdan - yalnız çok zaman harp etmiş olmak noktasından arz ediyorum - en talihsiz ve en bedbaht vaziyette bulunan Türkiye Devleti idi. Bizimle müttefik ve müşarik olarak veya düşman olarak büyük harbe girmiş olan bütün devletler, bizim iktiham ettiğimiz müşkülâtı iktiham etmemişlerdir. Yani en çok muharebe edeni bizim nısfımız kadar zaman zarfında muharebe etmiştir. Ondan başka kendi nüfus ve kuvvei iktisadiyeleri mevzubahis edilirse, arz ettiğim bu mikyas, tasavvur ettiğimizin belki iki misline çıkar. Böyle olduğu halde Türkiye'nin - kendi vesaiti harbiyesini istikmâl edecek sanayii harbiyesi, fabrikaları memleketin içinde bulunmadığı için gerek harbi umumi ve gerekse milli cidalde, her iki feci devrede devlet, kendi vesaiti harbiyesini kendi memleketi içerisinde ikmâl etmek mazhariyetinden mahrum bulunmuştur. Her iki harbin kendi karakterine göre hariçten muhtelif suretlerle vesaiti harbiye tedarikine uğraşmıştır. Harbi umumideki vesaiti harbiyemiz harbi umuminin icabettirdiği sarfiyatı; pek cüzi addedilecek olan müdahharattan temin ettik. Müttefiklerle yolumuz açıldıktan sonra Avusturya ve Almanya'dan temin ettik. Cidali milli esnasında ise aynı ihtiyacatı, memleketin içerisi bir zaman maalesef düşman mürakabesine tabi olduğu için elden çıkmış olan miktarın kemmi ve keyfi olan ve daha doğru

bir tabirle İstanbul'dan kaçak suretiyle ve o zaman bize çok dostluk göstermiş olan Rusya'dan kezalik kaçak suretiyle ancak temin edilebilmişti. Bütün bu nakıs vesait içerisinde büyük badirelerin ve harplerin içinden sıyrılıp çıkan Türk ordusu; istikbalin kendisine tevcih edebileceği müdafaa vazifesini ifa etmek üzere elinde hemen hemen esaslı bir miktarda addedilebilecek bir malzeme bulunmadığı bir surette sulh devresine geçmiştir. Arz ettiğim gibi sulh devrinin ilk seneleri zarfında; meselâ, 1339 senesinde 100 - 105 milyonluk umumi bütçemiz vardı. Bu şerait altında bu bütçelerden esaslı bir paranın tefrikine ilk senelerde imkân yoktu. Binaenaleyh önümüze yaklaşan senelerde daha ziyade vüsat ümit etmekle beraber ve onun bize getireceğini kuvvetle ümit ettiğimiz inkişaftan daha fazla para tefriki mümkün görülmekle beraber, bu senelerde devletin diğer ihtiyacatını sarsmayacak surette bütçeden bir miktar tefrik etmek tarikiyle artık devletin ihtiyacatı harbiyesini temin yoluna girmek zamanı gelmiştir, kanaatı katiyesindeyiz.

Bu noktaya gelmişken bir mülâhazayı mahsusamı muhterem arkadaşlarıma arz etmek isterim. Malumu âlinizdir ki, harp denen hadise, ekseriya hululüne takaddüm eden zaman esnasında, ne tarzda, ne şiddet ve ne fecaatle, ne zaman ve ne şekilde başlayacağı belli olmayan bir umumi felâkettir. Bir sabah gözlerini açan efradı millet, kendisinin bir seferberlik daveti karşısında bulunduğunu görebilir. Bilhassa zamanımız harpleri; uzun uzadıya diplomasi ve siyasi telâtumat vukubulmadan, her hangi bir fikri muzmerin bir anda tatbiki tarzında tecelli etmek hassiyeti mahsusasını da haizdir. Bugün 18 teşrinisânidir, harbin yarın idrak edeceğimiz 19 teşrinisânide mi yoksa 19 sene sonra mı, vukubulacağına hiç kimsenin karinei katıa derecesinde hüküm vermesine imkân tasavvur etmek kabil değildir. Binaenaleyh her hangi bir gün karşımıza çıkacak olan harp heyulasına karşı dişsiz, tırnaksız, vesaiti harbiyeden mahrum olarak yürümek mesuliyeti, her babayiğit devlet adamının tahammül edeceği bir külfet değildir.

Bendeniz bu umumi vaziyetin bütün eşkâlini müdafaa ettiğim zaman arz ettiğim sıklete omuzlarımın tahammül etmesi imkânını göremiyorum ve bugün işte huzuru alinizde bu nikatı arz ve teşrih etmekle, bu sıklet mesuliyetinin tarafımdan kabili tahammül olmayan mühim bir kısmını milletin güzide ve muhterem timsali olan bütün bu muhterem arkadaşlara bu saatten itibaren taksim etmiş olmanın hazzını ve ferahlığını hissediyorum ve zannediyorum ki: hep beraber görüşerek bu arz ettiğim çığır üzerinde, devletin umumi ihtiyacına tekabül edecek vesaiti temin ettiğimiz ve kanunu kabul eylediğimiz zaman bu ağır sıkletin altından kurtulacağız. O zaman aynı mesuliyet, daha ağır bir icra sıkletiyle sizden bana tevcih edilmiş ve benim tarafımdan artık mertebei icraya çıkarılabilmesi lâzım gelmiş bir mahiyet alacaktır. Muhterem arkadaşlar bir esas üzerinde daha tenvir etmek lâzımdır, kanaatındayım.

Aziz arkadaşlar; bütün dünya bizim bugün mevzubahis ettiğimiz mesele üzerinde, hatta harpten bize nisbetle evvel çıkmış oldukları için vaziyetleri daha müsait olanlar daha büyük hararetle ve humma alûd bir buhranla ve vesait ile aynı çığır üzerinde yürümektedirler.

Bir misal olarak arz edeyim. Dünyada bugün pek büyük bir ordu siyaseti takip eden Polonya devletini bir tarafa bırakalım, yakın komşularımız üzerine kısacık nasbı nazar edersek, bugün hepsi bizimle dost vaziyetinde bulunan ve fakat hangisinin ne vakit bir düşman vaziyeti alacağı malum olmayan bütün mücavirlerimizin aynı teslihat siyaseti üzerinde hummalı faaliyetle yürüdükleri bir emri vakidir.

Misal olarak Yunanistan'ı arz edeceğim. Tabii her ordu mukabil taraftaki ordunun vaziyetini ve faaliyetini yalnız vakti seferde mürakabe etmez. Daha vakti hazardan, nasıl onlar bizi mütemadiyen dinlemekte iseler, biz de onları mütamadiyen dinlemekteyiz. İnanılabilecek sayanı itimat menabiden alınan haberlerde içinde yaşadığımız 1341 senesi zarfında Yunanistan'ın bizim para ile 17 milyon liralık İngiltere'den vesaiti harbiye mübayaa ettiği tahakkuk etmiştir ve bu parayı tediye etmiştir. Yine Yunanistan Hükümeti önümüzdeki seneden itibaren mevkii tahakkuka vazedilmek üzere 35 milyon Türk lirası mukabili olan bir para ile yine İngiltere'den yeni bir parti vesaiti harbiye tedarik etmek üzere müzakerata girişmiştir. Bu erkam yanında bizim 1341 senesi için daha evvelki seneler için koyduğumuz para hiçtir, ki, esbabını arz etmiştim. O vakit henüz inkişafı mali yolunu almadan oraya para sarf etmek mümkün değildi. Bizim 1341 senesi için bu maksada koyduğumuz para beş milyon liradır ve bu beş milyon lirayı, malumu âliniz, üç buçuk milyon lira olarak kabul edilmek üzere iken o esnada bu isyan hadisesi oldu. Bu hadisede sarf edilen cephane bedeli bir buçuk milyon ilâve etmiştik ve ceman beş milyon liralık bir tahakkukat almıştık. Muvazenei Maliye encüme-

ninin bu şey üzerinde bu beş milyonun nısfı kadar bir miktarda taahhüde girişmek salâhiyetini almış 1341 senesine Müdafaai Milliye Vekâleti 7.5 milyon liralık teslihat mübayaası ile meşgul olmuş. bunu hayri tahakkuka isal eylemiştir. Şu halde bizim bu sene sarf ettiğimiz para ile en kudretsiz, dermansız addedilen düşmanımızın bu seneki sarfiyatı arasındaki nisbet aleyhimize olarak aşağı yukarı 2.5 misline baliğ olur. Şimdiye kadar orduya verilen senelik paralar kabiliyeti iştiraiyesi itibariyle, bir ordunun ihtiyacına nisbetle tüfenkleri ve topları yağlamak ve mermiyatı tathir için ancak vazelin ve boya parası demektir. Biz, bir kaç milyon lira veriyoruz, sen bununla orduyu teçhiz et diyecek kimse yoktur, zannederim. Bilmelidir ki; verdiği paranın kıymeti maddiyesi top, tüfenk yağlamak ve boyamak için ancak kâfi gelecek mahiyettedir. Ordu denilen teşekkülün büyüklüğü nisbetinde rakamın mahiyeti tetkik edildiği vakit mikyası bundan ibarettir. Biz aynı müsaadesiz çığır üzerinde yürürsek, muhterem arkadaşlar, maazallah fena bir günün hululünde, millet bize der ki; sen bütün bu vaziyetleri görmek mevkiinde idin. niçin vaktiyle beni haberdar etmedin, neden para istemedin? Ben vaktiyle ihtiyacı bilseydim ve sizin sükûtunuzdan her şeyin mükemmel olduğunu istidlâl etmeseydim, o vakit tedbirimi bulurdum. O vakit kanımla mı vereceğim, canımla mı vereceğim, parayı verir ve bunu her halde temin ederdim. Binaenaleyh öyle bir gün gelirse, arkadaşlar bunun mesuliyeti altında hissi vatanperveri ile ufak bir alâkası olan bir adamın idamei hayat etmesine imkân yoktur. Gerçi hayatın da ehemmiyeti yoktur. Bütün memleketin harabisi ve hacaleti ahfadımıza kadar sirayet eder. Binaenaleyh daha evvel vaktinde iken millete ve onun mümessili mevkiinde bulunan sizlere vaziyeti anlatmak vazifemizdir. Arz ve teklif ettiğim veçhile inkişafatı maliyemiz mahkûmu akamet etmiyecek, aynı zamanda ordumuzun vesaitini temin edecek surette bir çare vardır ki; bugünkü istirhamımız bu çareyi göstermek vazifesinin ifasından ibarettir. İhtiyacatımızı hesap ettiğimiz zaman baliğ olan rakam teklifimize nazaran çok büyüktür. Fakat o rakamın bugün buraya getirmekte maddi bir imkân ve ameli bir tarik bulamadık. Şunu da arz edeyim ki; bugün şu vaziyetteyiz, bu ihtiyacımız vardır, diye arkadaşları haksız bir bedbiniye sokmak dahi, hakikati söylememek kadar elimdir. Binaenaleyh ordumuzun bugün hiç bir şeysi yoktur. Acaba yarın nasıl olacaktır, diye böyle bir vehim için sebep teşkil edecek derecede elemli bir vaziyette değiliz. Bugün ordu, demin arz etmiştim. Kuvvei maneviyenin, fedakârlığın en yüksek mertebei kemalinde bulunan ordu, her hangi bir yerde, talihi mukadderatın tevdi edeceği her hangi bir vazifei müdafaayı ifa edebilecek mevki ve kudrettedir. (Alkışlar)

Yalnız şu noktayı arz ederim ki; bugün bir muharebe neticesi almak için vesait bolluğunda bir neferimizin şehadeti yerine, on nefer öldürmek zaruretinde bulunduğumuzu düşünmek lâzımdır. İcabederse muharebede neferlerimiz, zabitlerimiz ve onların arkasında olan bütün millet ve hepimiz her mahrumiyet içinde vazifeyi ifa edecek bir mevkideyiz ve böyle ağır bir imtihan da geçirmişizdir. Halbuki bizim en güzide unsurumuz, en güzide kuvvet menbaımız, zabitlerimiz, efradımız, askerlerimiz ve en temiz bir manada, şimdiye kadar ifade edildiği veçhile Mehmedlerimizdir. Onları vesaiti maddiye ve fenniye ile teçhiz etmek, noksanlarını ikmal eylemek, düşman karşısında en az insan öldürmek suretiyle ve fakat harp icabettirirse, bütün mehaliki göze almak suretiyle idame etmek mecburiyetindeyiz. Bu teklif ettiğimiz lâyiha ile takip ettiğimiz gaye orduyu, vesaitini tedarik ederek bugünkü kudreti maneviye ile müterafık maddi vesaite ve mertebei meharete isâl etmektir. (Doğru sesleri) Bu; belki biraz uzatıp arkadaşlarımızı tasdi ettiğimi zannettiğim mukaddimeden sonra mevzubahis üç istikamet hakkında maruzatta bulunacağım.

Kanun mütalâa edildiği zaman görülür ki; birincisi memlekette fabrikalar tesisi, ikincisi, mübayaa tarikiyle fabrikalar tedarik edinceye kadar orduyu hazırlıksız tutmamak için mübayaa suretiyle noksanları hariçten ikmal. Üçüncüsü, kuvvei havaiyemizi lâzım gelen noktaya terfi esaslarıdır.

Bu üç nokta hakkında kısaca malumat vereyim. Bunlardan birisi sanayii harbiye fabrikaları demiştim. Bu fabrikalar takriben şu hudud dahilinde yapılacak. Türkiye ordusunun kabul ettiği silâh, mühimmat, barut, mevadd infilâkiye, tayyare bombaları, vesaire. Tabii surette bu müesseselerin istimâl edeceği vesaiti madeniyeyi işliyecek diğer tali birtakım müessesattır.

KEMÂL BEY (Adana) — Top dahil mi?

RECEP BEY (Devamla) — Top dahildir. Fakat şunu arz edeyim ki; top fabrikasını en sonraya bırakacağız. Çünkü az çok toplarımız vardır. Malumu âliniz 150 milyonu alır almaz hepsini sarf etmeye kudreti maliyemiz müsait değildir.. Binaenaleyh ehem ve râcih olandan başlayacağız ve nihayete doğru gi-

deceğiz. Arz ettiğim gibi namütenahi parayı istemek kudretinde olmadığımız gibi, alacağımız tahsisatı da suhuletle tedarik etmek pek mütenazır olmadığı için hayalin arzu ettiği derecede yapamayacağız. Naçiz de olsa vesaiti ikmâl edecek derecede fabrikalarımız başlayacağı gibi bu meyanda top fabrikası da olacaktır. Maalesef bir noktayı arz edeceğim. Bu da Reisicumhur Hazretlerinin nutuklarında ehemmiyetle derpiş edilmiştir. Memlekette henüz sanayii madeniye müessesatı yoktur. Biz bu fabrikaları vücuda getirirken meselâ: bakır tasfiyehanesi, çelik dökümhanesi, pirinç dökümhanesi, ispirto fabrikası, oleom fabrikası ki, bu saydıklarımız içindeki umumi hayatın ihtiyacatı madeniyesini temin etmek için bu gibi tâli sanayi müesseseleri zaten bulunmak lâzımdır. Fakat bunlar maalesef bizim memlekette şimdiye kadar yapılmamıştır. Binaenaleyh ben kabul buyuracağınız kanunun ihtiva ettiği mebaliği sarf ederken, bu müesseseleri vücuda getirirken Ticaret Vekâleti bir gün ispirto fabrikası bir demirhane veya başka bir kimya fabrikası, zaçyağı fabrikaları yapar. Oradan alırım diye raptı emel ederek esası harp fabrikalarımızın mebihülistinadı olan bu müessesat sanayii ve onun için tâli olan ve fakat ilk sanayii vücuda getiren, mevaddı iptidaiyeyi işleyen ilk sanayii ordu için alacağım para ile vücuda getirmeye mecbur olacağımı zannederim. Okunan esbabı mucibeden de istima buyurduğunuz veçhile orduya ait sanayii milliyenin memlekette temeli atılmış bulunacaktır.

Muhterem arkadaşlar; sanayii harbiye büyük, çok büyük bir meseledir. Ufak ve muayyen bir kaç gramla küçük bir fişenk halinde gördüğünüz şey, uzun, elliye yakın tezgâhlardan geçtikten sonra ve gayet ince pek çok mevaddı iptidaiye ile mecz ve halt edildikten sonra, vücuda getirilen kıymetli bir eseri sanattır. Bakarsınız ufacık bir fişekten ibarettir, fakat bunu milyonlarca: vücuda getirmek için, devletin arkada kuvvetli, kudretli sanayi müesseseleri mevcut bulunmak lâzımdır. Onlar vücut bulmamış oldukça bunları mevkii hayyize getirmek müşkül olacaktır, belki de bidayette pahalı olacaktır. Fakat müşkül dahi olsa - bütün levazımı ile beraber - bu ihtiyacın memleket dahilinde teminini düşünmek icabeder. Encümende bazı arkadaşlar sormuştu, not etmiştim. Belki yine bazı arkadaşlar soracaktır. Lüzum kalmadan arz edeyim.

Mevaddı iptidaiye bahsinde yine arz ettiğim gibi, bir top mermisini vücuda getirecek olan mevaddı iptidaiye dünyanın bir kıtasında bulunur, diğer bir kıtasında işlenir birtakım malzemeden ibarettir. Memleketimizde bunların hepsini birden vücuda getirip toplamaya yakın seneler bir imkân tasavvur edemiyorum. Fakat mümkün olanları burada yapacağız, mümkün olmayanları her hangi bir harp ihtimaline karşı stok yapmak üzere tedricen memlekette idhar edeceğiz. Aynı zamanda bu fabrikalar bir kuvvei muharrike meselesi ihdas eder. Büyük kuvvet (Fort mortris) ister, bunu da türbinlerle ve saire ile istihsal edeceğiz. Bunlar kanun içinde geçtiği için kelimeler üzerinde biraz tevekkuf ediyorum.

İkinci nokta; mübayaayı arz etmiştim. Sanayii harbiyeye başlayacağız, nitekim geçen sene paranın kifayeti derecesinde başlamışızdır. Bunların semereler vermesi senelerce sonraya muallaktır. Bu tedabiri de bugünkü ordumuzun acele ihtiyaç gösterdiği şeyleri biran evvel satın almak suretinde temin edeceğiz. Bir yandan mübayaaya devam edeceğiz. Fabrikalar vücut bulsun, ondan sonra alırız ve icabederse alırız fikrine ve mülâhazasına mahal ve imkân olmadığını, vaziyetin buna müsait olmadığını şimdiye kadarki maruzatın tebeyyün ettirdiği gibi Cenevre'de yapılan konferanstaki zihniyet ve o konferansın psikolojisi tamamiyle tayin ve tesbit eylemiş olacaktır.

Arkadaşlar; malumu âliniz geçen sene verilmiş olan üç milyon liralık taahhüt kanunu ile hükümet bir tayyare fabrikasının inşasına teşebbüs etmiştir, mukavele esaslarını hazırlamıştır, mukavele imza olunmuştur, yakında yapılmaya başlanacaktır. Bunlarla ve hariçten mübayaa edeceklerimizle ve hava kuvvetimizin her sene yıpranacak olan takriben mevcudun rubu kadarını istikmâl edecek masarifi bu yüz elli milyonun içerisine koyduk. Arkadaşlara - tabii mahrem olarak - arz ve tebliğ ederim ki; seneler zarfında takriben ordumuzun bin adet madeni tayyaresi olacaktır. Bu tayyarelerin takriben dört sene dayandığı ve dört sene ömrü olduğu şimdiye kadar gösterilen netayiçten anlaşılacağı üzere biz her sene iki yüz elli tayyare satın almalıyız ki; dört senede bin tayyareye malik olalım ve daima o mertebede tutalım. Yaptığımız mukavelede - Yünkers ile yapılmıştır, - her sene bize iki yüz elli tayyare teslim etmek taahhüdünü almıştır. Biz, her sene bunu tamamiyle alamazsak o sene biraz eksiğini almak, diğer imkânlarda telâfi etmek üzere bu hattı hareket üzerinde yürüyeceğiz. Muhterem arkadaşlar; umumi teşebbüste zaman gaip etmenin bizim için ne kadar ağır olacağı noktasını arz etmiştim. Mübayaa tarikile vesait ve sanayii harbiyenin istikmâline ait hususatın

taliki caiz olmayacağını tamamen isbat edecek Cenevre konferansı hadisesine nakli kelâm ediyorum.

Bu konferansın uzun müddet ceryan eden müzakeratının neticei tahlilinde bütün konferansın esbabı inikadı ve netayici müstahsalasının hülâsaten ifadesi şu suretle kabildir :

Bu konferansta; konferansa iştirak eden eski müttefikler ve dostlar, kendi vatanlarının içerisinde vesaiti müsellâhasını vücuda getiremey n milletleri, daimi müstahsil olan milletlerin daimi mürakabesi - ve ağır tabiriyle - esareti altında tutmasıdır.

Konferansın mukarreratını bir kaç kelimede icmal etmek için arz edeyim ki; konferans dünyayı üç kısma ayırmıştır. Bir kısım Yemen gibi, Mısır gibi vesaire; henüz bütün dünyaca istiklâlleri tanınıp, tasdik edilmemiş olan milletlerdir ki, bu konferans bu menatıkı esliha ticareti noktai nazarından tamamen menatıkı memnua olarak tesbit e kabul etmiştir. Her hangi bir kayığın içerisinde on tane tüfek Yemen'e gitmek üzere bulunursa, beynelmilel ahde mebni onu derhal tevkif ve müsadere etmek, konferanstan itibaren hak olunmuştur. Bugünden itibaren demiyeyim; çünkü henüz tatbik için mevkii meriyete girmemiştir. Tasdik edildikten sonra böyle olacaktır.

Dünyanın ikinci mıntakası, hakkı istiklâlleri herkesçe muayyen ve mu addak olan, fakat şimdiye kadar her nasılsa - bizim gibi - sanayii madeniyesi inkişaf etmemiş devletlerdir ki; bunlar müstahsil devletlerden her hangi birisinden esliha satın alacak ise, o devletin müsaadei resmiyesini istihsale mecbur tutulmuştur. Yani, şimdiye kadar meselâ: kundura satın alır gibi ticareti adiye adadında bulunan esliha ticaretine, ihtiyacı olan devlet, o maddeyi istihsal eden devletin resmi hükümetinin lütfen vereceği müsaadeye arzı ihtiyaç edecektir. Müstahsil devletler müsaade etmediği takdirde silâh satın almak bizim için mümkün değildir.

Üçüncü mıntaka; hem müstahsil ve hem müstehlik olan memleketlerdir ki; bunlar silâh yaparlar, yaptıkları silâhı ordularına verirler, istedikleri devlet ve milletlere verirler, istemediklerine vermezler. Yalnız çok şayanı dikkattir ki, arkadaşlar, sanayi deyip geçmemeli, sanayi faaliyeti bugün bir devletin vatan meselelerinde, vatanın emniyeti meselelerinde, diğer devlete vakti seferde değil, vakti hazarda iken bile esbabı tefevvuku adadına çoktan girmiştir. Binaenaleyh biz bu tarif ve tasnife göre ikinci kısımda bulunduğumuz için bizim murahhasamız - ismini burada takdirle yadetmekle bir vazife ifa ettiğim zehabında bulunuyorum - Tevfik Beyefendi konferansta bu hususta gayet kudretli ve gayet müessir surette müdafaada bulunmuştur. Yalnız bize müteallik değil. Arz ettiğim gibi menatıkı memnuadan addedilen, henüz teşekkül halinde bulunan hükümetlerin esbabı hayatiyesi ve tasavvuratı medeniye ve milliyeleri için vasıta olan silâhın menini protesto etmiş, her cemaati resmiyenin kendisini müdafaa esbabını istikmal etmesi en birinci hakkı sarihi olmak noktasıdna ısrar etmiştir. Diğer hali teşekkülde bulunan milletlere ve aynı zamanda bize de ait olan hakkımızı müdafaa ettikten sonra, binnetice, maalesef tek murahhas olarak, umumca kabul edilen bu muahedenin altına imzasını koymamıştır. Konferans mukarreratı meyanında muhtaç devletin, yalnız müstahsil devletin müsaadesini i tihsal etmek değil, aynı zamanda; silâh mephane gibi her ne alacaksa aldığı ve alacağı şeylerin cinsi ve miktarını bütün dünyaya ilan etmesi mecburi kılınmıştır. Esrarı askeriyesini dünyaya neşretmeye mecbur tutulmuştur. Bunlar esrarı askeriyedendir. Hiç bir millet kimseye bir iğnesi mi var, bir milyon topu mu var, buna dair kimseye bir şey söylemez. Bu, hakkı tabiiisidir. Bu konferansın dikte ettiği esas şudur : Siz ki, daha kafalarında sanayii yerleştirmemişsiniz, siz ki memleketinizde sanayii hadidiyeyi tevsi etmemişsiniz, sizin cezanız budur; siz bu yolda ileri gitmiş olanlara aldığınız ve verdiğinizin hesabını vermeye mecbursunuz, fakat biz istediğimizi alır, yapar ve veririz. Kimseye sormayız, söylemeyiz. Fakat siz bütün dünyaya şu kadar top, tüfenk alacağız bize müsaade ediniz diyerek hem müsaade almak, hem de bütün dünyaya ilân etmeye mecbursunuz» demişler ve bunun altına da müştereken imza koymuşlardır.

Arkadaşlar, bunu söylerken maksadı asliye geleyim. Bütün bu arz ettiğim hikâye, memleketinde sanayii harbiyesini yapanlar vakti hazarda hâkim rolünü alıyorlar. Bilhassa Türkiye aleyhinde diplomasi sahada çalışılıyor. Lokarno konferansı netayicinde suri bir emniyet ve istikrar arz ederken, diğer taraftan biz ve bizim vaziyetimizde bulunanların aleyhinde kendilerini teslih edip duruyorlar. Mamafi emniyetle kabul etmemiz lâzımdır ki; Cenevre konferansı mukarreratı bizim silâhlanmamıza mani suretinde yürünürken istihsal edilmiş birinci hedeftir ve bu yalnız birinci hedef olarak kabul edilmelidir. Bendenizin kanaatım o mertebededir ki; öyle bir gün gelecektir ki, silâh almayı yalnız ilân ile bırakmak şeklinde değil, sureti katiyede menetmek hatta yalnız

satın almaya değil memleketimizde silâh ve cephane yapacak müesseseleri vücuda getirmeyi menedecek tedabir dahi ittihaz edeceklerdir ve silâh, cephane işinden anlayan bir ustanın memleketimize gelmesine de mani olacaklardır. Eğer bugün tasavvur ettikleri esbabı manianın hepsini vazediyorlarsa bu, henüz aralarında bu bapta ahenk tesis edememiş olmalarından ve bütün dünyadaki iktisadi buhran tesiri altında kendi sanayi müesseselerini daha fazla tazyik imkânını temin eyliyememiş olmalarından neşet ediyor. Evet silâh ve bomba yapan bir makinenin memleketimize gelmesine de mani olacaklardır. O hale gelecekler ve getireceklerdir ki; başka yollarla mürakabeleri altına alamadıklarını ve bu meyanda bizi hayatî bir tazyik ile sıkıştıracaklardır ve belki de şimdiki Cenevre konferansı mukarreratını ikmal edecek mahiyette aralarında ayrıca zımni mukaveleler vardır. Bunu böyle düşünelim. Fakat arkadaşlar; bizim tedbirimiz de bunun aksinedir. Her tedbirin mukabil bir tedbiri vardır. Biz bu kaideden gaflet edemeyiz. Her müşkülün mutlaka söküp çıkarılacak bir noktası vardır. Biz harp esnasında dahi başka bir kıtadan silâh alarak nakletmek suretiyle hareket etmiş ve yokluk içerisinde dişleri, tırnakları ile boğuşmuş bir milletin efradındanız. Bu mertebeye gelirlerse belki paraca biraz fazla fedakârlık yapmak mecburiyetinde kalacağız, fakat behemahal ne yapacağız, yapacağız, icabederse kaçak suretiyle yapacağız memleketimizin içerisinde gerek hazır olarak ve gerek sınai olarak lâzım olacak olan bütün mevaddı peyderpey ve imkânı mali nisbetinde ihzar edeceğiz ve bütün teçhizatı, tesisatı vücuda getireceğiz ve getirmeliyiz. (İnşallah sesleri)

Bir nokta çok şayanı ibarettir. Musul meselesi için geçen sene Cemiyeti Akvam toplandığı vakit iştirak eden İngiliz ricalinden biri demiştir ki: Cenevre mukavelesi ile yapılan tehdidi teslihat eseri - onlar bunun ismine tahdidi teslihat diyorlar, böyle olursa gayet beşeri ve insani olur, silahı tahdid eyliyerek harbe meydan vermiyecekler - maalesef çok noksandır ve bu noksan kalmış ise sebebi şu olmuştur ki: iştirak eden devletlerin hepsini tatmin edecek eşkâl bulamadık. Fakat biz yakın dostlar, yani Fransa, İtalya, İngiltere - bilhassa ima ettiği bunlardır - aramızdaki hususi itilâflarla bu noksanları ikmâl edelim, diyor. Yani arzettiğim gibi icabederse silâh ve cephane değil, onu yapacak malzemeleri, adamları istediğimiz memleketlere verelim, istemediklerimize vermiyelim, diyor. Her tedbirin aksülâmeli vardır, tabii biz de aksi tedbire tevessül edeceğiz. Cenevre konferansından bahsederken bizim mevzuumuza o kadar temas etmez, fakat konferansı dinlemiş olan arkadaşlara ona ait noksan bir şey kalmaması için arzedeyim, zehirli gaz istimali ve bakteriyoloji harbi yapmak eşkâline ait mukavelenameyi müştereken imza ettik, tabii buna hayır diyemezdik. Menfaatimize tevafuk etmez. Harpte zehirli gaz kullanmak memnudur ve bu icabatı beşeriyedendir. Harpte girip te düşman mevzileri üzerinde tifo mikrobu ve zehirli gaz saçmak memnudur, tarzında olan mukavelenameyi memnuniyetle imza ettik ve şunu da arzedeyim ki; bu imzaların ne kadar meri olduğunu koca bir tarih bildirmektedir. (Handereler) Biz imzamızı koyduk ve kemâli asaletle, icabına göre tevfiki hareket etmek azmindeyiz. Fakat bir gün gelip bizim karşımızda zehirli gaz kullanırlarsa biz de onlara karşı mukabelesiz kalmamak tedabirine tevessül edeceğimiz tabiidir. (Elbette sesleri) Türkiye'ye, yahut filân, filân devletlere hiç silâh verilmiyecektir, gibi bir madde koymalarına mani olan bazı mülahazat ve tetkikatımızın netayici vardır. Onu da ifade etmek faidelidir. Bunu şundan yapamadılar ki: müstahsil memleketlerde bir çok istihsalât vardır. Bunlar netayici istihsalâtını satmak mecburiyetindedirler. Siz satmayın demek için, onların satmamaları lâzım gelen miktarın parasını bütçeden ödemek lâzım gelir. Bu gün harpten çıkmış olan devletlerin kudreti maliyesi buna müsait değildir. Milletler kendi menafii umumiyeleri için verdikleri vergileri, filân memlekete silâh satmamak için tazminat olarak şu fabrikaya verdik tarzında bir mütalaayı kabul etmezler. Bu ve buna benziyen mevani de haylulet etmiştir, iki daha ileriye götürememişlerdir. Bu Cenevre mukavelenamesi on dört devlet tarafından imza edilecektir. Yanımda listesi yoktur. Fakat malumdur. Birbirlerine aslolarak merbut olan milletlerdir ki; imza etmemişlerdir. Yani konferansta imza etmişlerdir, fakat alelusul hükûmetleri tarafından tasdik edilip bir mucibi mukavele Fransız arşivine teslim edilmiştir. Tesliminden dört ay sonra hükmü muteber olacaktır. Bizim mübayaatımıza da maalesef haizi tesir olacaktır, biz bu tesirden içtinap esbap ve şeraitini mümkün olduğu kadar düşüneceğiz. İşte bu maruzatım bu tesirin her gün artması hasebiyle nokta nazarı âlilerinizi tesbit etmeğe medar olur ve işe bir an evvel başlamak zaruretini daha çok meydana çıkarır.

Muhterem arkadaşlarım; sözlerimin sonuna yaklaşıyorum, bu kanunla muntazam çalışırsak ki; inşallah size karşı mahcup olmıyacak şekilde çalışacağız. 3 - 5 sene sonra ordumuz bütün dünyanın vesaiti

harbiyesine sahip olacaktır, gibi bir iddiada değilim. Fakat bizim paramız kıt, siamız dar olduğu için elzem olanlarını temin etmek suretiyle bu parayı istimâl edeceğiz ve edersek ordumuz o mertebeye vasıl olacaktır ki; bendeniz zâtî tahminime göre, ondan sonra Türkiye ile harbetmek sözünü ifade etmek 8 - 10 ay zarfında bir milyon genci Anadolu dağlarına gömmeyi göze almak gibi bir şekle girmek demektir. (Bravo sesleri) Öyle bir vaziyete geldiğimiz zaman yine durmıyacağız, müstemirdiyen çalışacağız. Arkadaşlar demin arzettiğim gibi; - harp ne zaman geleceği malum olmıyan bir afettir. Her bahaneyiğitin bizimle kolay kolay harbetmesi kârı değildir. Sulh yolunda vatan gülzarının etrafına lâzım gelen manî duvarları çekilmiş olarak, ordunun vasıl olmuş olduğu, vasıl olmuş olacağı şevket ve mehabetinin himayesi ve tesiri altında vatanın içindekiler daha çok emniyetle sulh mesaisine sükûn ve refah ile devam edebileceklerdir.

Bu maruzatımdan sonra kanunun kabul buyuracağına emniyan ile kürsüyü terk edeceğim. Yalnız kanunun mahremiyeti hakkında nazarı dikkati âlilerini celbederim. Biz kanunu mahrem olarak Meclisi Âliye gönderdik. Encümenlerde de mahrem olarak görüştük. Fakat Teşkilâtı Esasiye kanunu mucibince mahrem kanun yoktur, her kanun mutlaka açıktır, dediler. Çünki Divanı Muhasebata tevdi edilir, icabederse mahkemelerde bulunmak lâzım gelir ve ilâ... Muvazenei Maliyeden mahrem olarak çıkarmak imkânını çok aradık. Muhterem encümen azaları bu bapta çok fikirler sarfettiler, bize yardım ettiler. Çok düşündüler, sarfı zihin ettiler, fakat bir şekli imkân bulamadık. Başvekil Paşa Hazretleri ile görüştüm. Mademki mahremiyetine imkân görülmüyorsa şu halde müzakeresi behemahal hafi olarak kalmalı ve arkadaşlar itiraz ve münakaşa edeceklerse celsei hafiyede olsun, bu iş bittikten sonra aleni celseye geçilsin ve bir söz söylenmeden aleni celsede reye konsun ve çıksun, dediler. Bu sözlerim tabiidir ki kanunun Heyeti Celileniz tarafından hafi celsede kabul edileceğine ait itminanım olduğu için söylenmiştir, yoksa ret buyurursanız mesele yoktur. (Muvafık sesleri) Bu maksatla şu şekli kabul ettik. Bendeniz bugün hafi celse istemedim, nazarı dikkati celbetmek için bazı arkadaşlar istediler. Fakat bu gün Müdafaayi Milliye Vekilinin söz söylediği veyahut ona müşabih bazı şeyler konuşulduğu şayi olabilir. Onun için kabul buyurursanız bugün bu meseleyi aleni celsede müzakere etmiyeceğiz. Yarın yeni müzakere ediliyormuş gibi müzakeresine başlarız. Böyle yapmazsak dışardan mahsus olabilir. Ruznamede Müdafaai Milliyeye ait diğer bir kanun vardır, münakaleye aittir, aleni celseye geçilince o kanun müstaceliyetle müzakeresini talebeceğim ve o suretle hafi celsede ona dair konuşulmuş gibi bir vaziyet olacak.

Arkadaşlar, bazı ehemmiyetsiz görünen şeyler vardır ki; bunların devlet hayatında kıymetleri büyüktür. Onun için zevahir ile bunun kuvvetini azaltmış olacağız. Bazı ecnebi mahafili bir çok temaslarımızda bizim bu sene yapacağımız mesaiyi işitmişlerdir, hassastırlar. Böyle bir şeyin çıkacağına müteraklkiptirler. Divanı Riyasetten de istirham ederim, zabıtlar kendilerinde kalsın.

MEHMET VEHBİ BEY (Karesi) — Efendim; Vekil Beyefendinin ifadelerinden sonra söyliyecek sözüm kalmadı. Kendilerine muvaffakiyetler temenni ederim.

ARİF BEY (Eskişehir) — Arkadaşlar; esliha ve mühimmat fabrikaları tesisi hakkında Müdafaai Milliye Vekili muhteremi Recep Beyefendinin vaki olan bütün beyanatını dinledim. Hepsinin husul bulmasını kemâli samimiyetle temenni ederim. Yalnız bir noktaya nazarı dikkati âlilerini celbetmek ve bilhassa Müdafaai Milliye Vekilinden bazı noktalar temenni etmek isterim.

Arkadaşlar yorganı ayağından kısa olan milletimiz için yüz elli milyon liralık bir tahsisat itası cidden büyük bir fedakârlıktır. Mahaza müdafaai memlekete taalluku itibariyle Heyeti Celilenizin bu tahsisatı kabul buyuracağında hiç şüphem yoktur. Ancak arkadaşlar; yalnız para vermek temini maksada kâfi değildir. Sarfedilecek paralar için memlekete taalluk eden bu gibi mesaili mühimme hakkında behemahal bir heyeti ilmiye ve mutahassısanın muvafakat ve malumatı inzimam etmesi lâzım gelir. Kendileri de itiraf buyurdular ki; geçen sene 7.5 milyon liralık mübayaat yapmışlar ve yine Müdafai Milliye Vekili Beyefendi itiraf buyurdular ki, Yünkers Şirketi ile bir mukavele akdetmişlerdir. Şirket senede bize iki yüz elli tayyare verecek, filân gibi.. Arkadaşlar; böyle hem külli bir paraya, hem de memleketin müdafaasına taalluk eden hususat için behemahâl Şûrayı askerinin mütalaası ve muvafakati alınmak lâzım gelir. Zaten Heyeti Celilenizin geçen sene bunu kabul etmesindeki maksat da bu idi. Müdafaai memlekete taalluk eden hususat için Şûrayı askerinin mütalaası alınmak lâzımdır. Halbuki, gönülüyor ki, meselâ Yünkers fabrikası ile bir mukavele yapılmıştır, bunda Şû-

rayı askerinin mütalaası alınmamıştır. Sonra geçen sene 7,5 milyon liralık mübayaat yapmışlardır, esliha vesaire almışlardır. Bunda da Şûrayı askerinin mütalaası alınmamıştır. Şimdi eğer vereceğimiz yüz elli milyon liranın da Şûrayı askerinin mütalaası alınmadan sarfedilecek olursa çok yazık olur. Vaziyet mühimdir, hatta çok mühim meseleler de gelmiş, geçmiştir. Şûrayı askeriyi toplamak ve bu bapta mütalaasını almak lâzım gelirdi. Mademki şimdiye kadar yapılmamıştır, bundan sonra, Şûrayı askeri toplattırılıp mütalaalarının alınmasını çok temenni ederim. Sözüm bundan ibarettir.

RECEP BEY (Müdafaai Milliye Vekili) (Kütahya) — Muhterem arkadaşlarım, Şûrayı askeri kanunu mefadı neşredilmiş bir kanun olduğu için Heyeti muhtereceme ve bütün milletçe malumdur ve biz İcra vekillerini teşkil eden adamların da kanuna tevfik hareketi hakkındaki zaruret de bendenizce malum olduğu için bu maruzat malumu ilâm kabilinden gibi bir şey olur. Şimli bu bapta Şûrayı askerinin de mütalaası alınacak diye bir şey söylemeye lüzum görmedim, çünki tabiidir. Ârif Beyefendinin bir arkadaş temenni olarak buyurdukları Şûrayı askeri işini, Meclisi Âli bir kanun olarak bizim elimize tevdi etmiş ve biz onu tatbik etmekle mükellefiz. Biz o kanunu icra etmezsek ve aldığımız paraları buyurdukları gibi bir heyeti ilmiyeye, bir heyeti mutahassısaya sormadan sarfedersek size karşı mesul oluruz. O vakit bizim kulağımızdan tutarsınız.

7,5 milyon lirayı Şûrayı askeriye sormadan sarfettiler, tarzındaki Ârif Beyefendinin ifadei âlilerine gelince; bunun için de esaslı bir programa taalluk eden bir şey yoktur.Muzmer işlerimizin, mümkün olan yamaların ifa edilebilmesi için bu parayı sarfettik. Kanunda mevzubahs olmıyan şeyleri de Şûrayı askeriyeye sorsunlar tarzında bir mütalaa dermeyan ediyorlarsa, o kanun müzakere olunurken noktai nazarlarımızı, mütalaalarımızı söylediğimiz için tekrar etmeyi zait görürüm. Yalnız o kanuna girmiş olan ahkâm ile Şûrayı askeriyeye kendimizi mükellef tuttuğumuzu ve ondan fazla bir şeyi Şûrayı askeriye soramıyacağımızı da ilâve ederim. Şimdiye kadar Şûrayı askerinin içtimaı meselesi mükerreren aramızda mevzubahs olmuştur. Bendeniz Şûrayı askeriyi toplamak üzere ihzarata bulundum ve ruznamesini tanzim ettirmek üzere müracaatta bulundum. Erkânı Harbiye ve Müdafaai Milliye Şûrayı askerinin ruznamesini tanzim edecektir. Fakat pekâlâ bilirsiniz ki; Şurayı askeri kanunen muayyen olan müddette ve kânunuevvelde içtima eder. Ben vekâleti deruhte ettiğim zamandan bu güne kadar hiç bir kânunuevvel ayı hulul etmemiştir.. (Handeler) İlk kânunuevvel ayının hulul etmesine daha bir ay kadar zaman vardır. Şûrayı askeri mühim ve elzem bir şey olursa içtimaa davet edilir gibi kanunda bir kayıt vardır. Fakat böyle bir mühim daveti mucip olacak bir şey henüz görmedik. Esasları, fabrikaları, yani teslihat programımızı ve Şûrayı askerinin vezaifine ait mesail vesaireyi Şûrayı askeriye tevdi ve arzı malumat edeceğiz.

REİS — Kanunun heyeti umumiyesi hakkında başka söz istiyen yoktur. Maddelere geçilmesini kabul edenler, lütfen el kaldırsın... Kabul etmiyenler el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Madde — 1

REİS — Birinci madde hakkında söz istiyen yoktur. Birinci maddeyi kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul etmiyenler el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Madde — 2

REİS — İkinci madde hakkında söz istiyen yok. İkinci maddeyi kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul etmiyenler el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Madde — 3

REİS — Üçüncü madde hakkında söz istiyen yok. Üçüncü maddeyi kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul etmiyenler el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Madde — 4

REİS — Dördüncü madde hakkında söz istiyen yok. Dördüncü maddeyi kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul etmiyenler el kaldırsın... Dördüncü madde kabul edilmiştir.

Madde — 5

REİS — Beşinci madde hakkında söz istiyen yok. Beşinci maddeyi kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul etmiyenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Madde — 6

REİS — Altıncı madde hakkında söz istiyen yok. Kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul etmiyenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Efendim şimdi Vekil Beyin de arzettiği veçhile bu kanun, bilhassa bir tahsisat kanunu olduğu için celsei alenîyede okunup reye vazedilmesi lâzımdır. Binaenaleyh aleni bir celsede maddeler ayrı, ayrı okunacak ve reye vazedilecektir.

RECEP BEY (Müdafaai Milliye Vekili (Kütahya) — Efendim, hafi celsede tayini esami ile heyeti umu

miyesini reye vazediniz. Kabul edilsin de ondan sonra aleni celsede okunur.

REİS — Efendim aleni celsede zaten tayini esami ile reye vazedildiği için, celsei hafiyede tayini esami ile reye vazedilmesine lüzum yoktur. Aleni celsede, gerek maddeleri, ve gerek heyeti umumiyesi okunurken bu merasim esnasında artık mahremiyeti müzakere mevzubahs olamaz. Yalnız arkadaşlar not ettikleri mesaili masa üzerinde bırakacak olurlarsa Divanı Riyaset aleni celsede bunu müzakere ettikten sonra mahremiyetini muhafaza için bazı tedabir ittihaz edebilir. Gazetecilere söyleriz yazmasınlar. Tutulan zabıtları da ona göre muhafaza ve tanzim ederiz. Hiç olmazsa Ankara dahilinde kalmış olur.

Efendim; hafi celsede müzakere edecek bir şeyimiz kalmamıştır.

Celsei aleniyeye geçiyoruz.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

23 Teşrinisani 1341 (1925)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	550
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	550
1. — Azayı kirama, 1342 senesi tahsisatından mahsubu yapılmak üzere 3 500 er lira verilmesine dair takrir.	550:552,553:554

Cilt : 19

13 ncü İnikat, 2 nci Celse

ONÜÇÜNCÜ İNİKAT

23 Teşrinisani 1341 Pazartesi

İKİNCİ CELSE

REİS : Kâzım Paşa Hazretleri

KÂTİPLER : Şeref Bey (Diyarbekir), Hakkı Bey (Van)

REİS — Celse açılmıştır.

Celsenin hafî olması hususunda bir teklif vardır. Teklif sahiplerinden bir arkadaşımıza, hafî celse talebinin esbabını izah etmek üzere söz veriyorum.

Buyurun Besim Atalay Bey.

BESİM ATALAY BEY (Aksaray) Efendim, bu hafî celseyi teklifimizin sebebi, malumu alîniz, memleketin pahalılığı meselesi ve tahsisatın yetmemesi hususudur. Bendeniz celsei hafiye teklifimi şahsım namına değil, hallerine pek yakinen vakıf olduğum arkadaşlarım namına daha ziyade arzu ediyorum. Biliyorsunuz ki arkadaşlarımızın bazıları ailelerini kısmen İstanbul'da bırakmağa mecbur olmuşlar, kısmen buraya getirebilmişlerdir. Ne orada bırakan ne buraya getiren mesut olamamıştır. Bendeniz para hususunda fazla tasarrufa taraftarım. Fakat şunu da bilirim ki salim bir fikirle çalışabilmek için çalışacak zâtın terfih edilmesi lâzımdır. Her bir arkadaş, bu sene, en az iki yüz lira kadar masraf etmiştir. Günden güne artan pahalılık meydanda. Bendeniz tahsisatın haddi makule iblağı kanaatindeyim. Bir tüccar kâtibinin yüz lira aldığı bir zamanda bazı arkadaşların zarurete maruz kalması doğru değildir.

REİS Efendim, hafî celse akdini kabul edenler el kaldırsın... Hafî celse kabul edilmiştir.

Zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

ONUNCU İNİKAT

18 Teşrinisani 1341

İKİNCİ CELSE

Kâzım Paşa Hazretlerinin tahtı riyasetlerinde bilinikat azayı kiramla alâkalı Başvekâlet tezkereleri kıraat olunarak bakur'a şubelere havale olunduktan sonra; Müdafaai Milliye Vekâletine tahsisatı mühimmeye itasına dair kanun, üzerine Müdafaai Milliye Vekilinin verdiği izahatı müteakip kabul olundu ve celsei hafiyeye son verildi.

Reis	Kâtip
Kâzım Paşa	Karahisarı Sahip Ruşen Eşref
	Kâtip Diyarbekir Şeref

REİS Zaptı sabık hulâsasını reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler... Etmiyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

Takrirler

1. — Azayı kirama 1342 senesi tahsisatından mahsubu yapılmak üzere 3 500 er lira verilmesine dair takrir.

REİS — Bazı arkadaşlarımız tahsisatlarına zam için Makamı Riyasete bir takrir getirmişlerdir. Bilahare aynı arkadaşlar tarafından takrir geri alınmıştır. Yalnız tâvizen para istemektedirler. Binaenaleyh Riyasetin bir tezkeresi vardır, o okunacak ve reyinize arzedilecektir.

BESİM BEY (Mersin) Muhterem efendiler; ne garip bir cilvei talidir ki Meclisi Âliniz her mukaddemei içtimaında bir tezyidi tahsisat teklifi karşısında kalmıştır veya böyle bir teklifi kanunî vermiştir. Birinci Büyük Millet Meclisinden sonra gelen ikinci Büyük Millet Meclisi, ki Heyeti âliniz, maalesef birinci senesinde eski tahsisata 2 400 lira zam ettirmek ve ikinci senesinde teşkilâtı esasiye kanununun...

MUSTAFA BEY (Tokat) — Dinlenmez sözün beyhude çalışma,

REİS — Mustafa Bey, müsaade buyurun sonra müzakere neticelenemez. Söz söylemek hakkıdır.

BESİM BEY (Devamla) — Teşkilâtı esasiye kanunun da mebdei içtimaın Teşrinisâni olması itibariyle, bulunan bir hilei şeriye ile dört aylık fazla tahsisat alınmıştır. Bu da kâfi gelmemiş: üçüncü seneyi karşılayacağımız zaman yine böyle bir celsei hafiyede bir takrir vermeden 1 500 lira tavizen alınması kabul edilmiştir. Bu defa 3 500 zer lira tavizen alınması kabul buyuruluyor. Bundan anlaşılıyorki biz bir içtimaa nihayet verdikten sonra tekrar içtima yaptığımızda mutlaka kendimizi düşünmek mecburiyetinde bulunuyoruz. Çok rica ederim beyefendiler, bendeniz hakikaten tahsisatın kâfi olduğu kanaatında değilim. Ankara gibi galâi esardan boğulan bir memlekette bir mebus için 300 lira kâfi değildir.

Fakat beyefendiler, bu yol çıkar bir yol değildir. Eğer bu yolda gidersek iyi bir netice vermeyecektir. Binaenaleyh heyeti âliyeniz bir kanun ile tahsisatı tezyit eder. Şu şartlarla, bundan kendisi istifade etmez, yalnız kendisini istihlâf edecek Meclis istifade eder ve o vakit çok doğru ve dürüst bir hareket olur ve bahusus Meclisi Alinin herhangi bir bankadan istikraz yapar gibi tavizat şeklinde para alması doğru bir şey değildir.

REİS — Efendim, elde mevzuubahis bir takrir yoktur. Riyasetin bir tezkeresi vardır: bu tezkere 1342 tahsisatından kesilmek üzere arkadaşlara bir para verilmek hakkındadır. Hiç bir arkadaş tezyidi tahsisat hakkında bir takrir vermiş değildir. Evvelce verilmiştir. Fakat geri alınmıştır. Yani bu yanlış anlaşılmasın.

İLYAS SAMİ BEY (Muş) — Efendim, iki kelime arz edeceğim. 120 - 130 imza ile tezyidi tahsisat hakkında bir takrir verilmiş, sonra o takrir geri alınmıştır. Şimdi 1342 tahsisatına mahsup edilmek üzere ikraz suretiyle alınmak için bir takrir vardır.

REİS — Hayır takrir yoktur. Riyasetin bir tezkeresi vardır.

Heyeti Umumiyeye

Bu sene zarfında Meclisi Âli azası elbise tedariki vesaire gibi fevkalâde ihtiyaçlarını tatmin için fazla masraf ihtiyar ettiklerinden bahisle, Meclis veznesinden garzan para talep etmektedirler. 1342 senesinde tahakkuk edecek maaşlarından kat edilmek üzere Meclis veznesinden garzan 3 500 zer lira verilmesine ve buna tekabül edecek meblağın mukassaten Maliye Vekâletinden alınmasını mezuniyet itasını arz ederim.

23 Teşrinisâni 1341
Büyük Millet Meclisi
Reisi
Kâzım

İLYAS SAMİ BEY (Muş) — İstirham ederim, esasen tezyit mevzuubahis değildir. Lehde ve aleyhde söylemeye hacet yoktur. Bu takriri reye koyunuz.

BESİM ATALAY BEY (Aksaray) — Efendim, atalar sözünde çok büyük hikmetler vardır. Veresi içen iki defa sarhoş olur derler. Tavizatı kabul edersek bu ne ile ödenecektir? İki defa müzayakaya düşülecektir. Bunun mahalli yoktur. Eğer bu tavizat ihtiyacın telafisi için veriliyorsa o adam gelecek sene ne yapacaktır? Bu cihetin tenvirini arzu ediyorum. Bu cihet tenvir olursa tavizat olur. Yoksa tahsisata münasip bir şekilde ilâvesi tahtı vucuptadır, zan ederim.

Beşim Bey arkadaşımıza gelince: bir kelime ile söyleyeceğim: bu avam feribliktir. (Bravo sesleri) Kendileri de tahsisatın kâfi olmadığını söyliyorlar. Başka ne nam verilebilir.

BESİM BEY (Mersin) — Şahsım mevzuubahis oldu, söz istiyorum.

BESİM ATALAY BEY (Devamla) — Şahsım değil, fikrim.

BESİM BEY (Mersin) — Muhterem adaşım beyefendi bendenizin tahsisata karşı vaki olan itirazatını avamfiriblik ile itham ettiler. Şahsı naçizimi bilen ve bilmeyen arkadaşlarda anlıyorlarki tezyidi tahsisata avamfiriblik yapacak adam da değilim. Muhterem efendiler, söylemek istemezdim. Fakat şimdi söyliyeceğim. Şimdiye kadar tezyiden tahsisat kabul etmedim ve kabul etmiyorum. Şimdiye kadar almamışım. Hiç bir gün bunu ne matbuata intikal ettirdim ve ne de bir arkadaşa Meclisde söyledim. Bunu yalnız benimle veznedar bilir. Binaenaleyh avam firiblik tabirini kendilerine ret ederim.

BESİM ATALAY BEY (Aksaray) — Reis paşa hazretleri bir mesele hakkında iki kelime söyliyeceğim.

REİS — Nizamnamei dahili mucibince bu mesele hakkındaki müzakere bittikden sonra size söz verebileceğim. Daha iki zat söz istemiştir. Kifayet takrir de vardır. Okunacaktır.

(Kifayeti müzakere takriri okundu).

REİS — Müzakerenin kifayetini kabul eden el kaldırsın... Kabul etmeyenler el kaldırsın... Kâfi görülmüştür.

Riyasetin tezkeresini reye arz edeceğim.

(Riyasetin tezkeresi tekrar okundu).

REİS — Riyasetin tezkeresini kabul buyuranlar el kaldırsın... Kabul etmeyenler el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Buyurun Besim Atalay Bey.

BESİM ATALAY BEY (Aksaray) — Arkadaşlar; Besim Bey arkadaşımız bendenizin avamfiriblik sözümü ret etti, onu kabul etmedi. Bendeniz tekrar ediyorum ki avamfiriblik yalnız Besim Beyde değil fırkalarında vardır.

İLYAS SAMİ BEY (Muş) — Burada şahıs vardır. Fırkada gruba hitam olunamaz.

BESİM ATALAY BEY (Devamla) — Arkadaşlar şunu arz edeceğim ki Milletin bütün ferdi şapka giydiği ve medeni sarpuşu kabul ettiği halde, hala aramızda kalpakla dolaşan adam avamfiriblik sıfatını nasıl iade ediyor? Rica ediyorum. Avamfiriblik sıfatını ben tekrar iade ediyorum.

REİS — Bu başka meseledir. Efendim geçen hafi celsenin zabtı sabıkı vardır okunacaktır.

(Zaptı sabık okundu).

REİS — Zabtı sabık hulâsasını kabul edenler el kaldırsın... Kabul etmeyenler el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Celseyi hafiyede müzakere edilecek başka bir meselemiz yoktur. Alenî celseye geçilmesini kabul edenler el kaldırsın... Kabul etmeyenler el kaldırsın... Alenî celseye geçilmesi kabul edilmiştir.

Azayı Kirama, 1342 Senesi Tahsisatına Mahsuben Avans İtasına Dair Takrire Verilen Reyler

(Nisap Yoktur)

Aza adedi	: 287
Reye iştirak edenler	: 123
Kabul edenler	: 89
Reddedenler	: 31
Müstenkifler	: 3
Reye iştirak etmiyenler	: 164

[Kabul Edenler]

ADANA
Kemal B.
Zamir B.

AKSARAY
Mustafa Vehbi B.

AMASYA
Esat B.

ANTALYA
Hasan Sıdkı B.
Rasih Ef.

AYDIN
Mithat B.
Tahsin B.

BAYAZIT
Şefik B.

BİGA
Samih Rifat B.

BİTLİS
Muhittin Nami B.

BOLU
Cevat Abbas B.
Dr. Emin Cemal B.
Falih Rıfkı B.
Şükrü B.

BOZOK
Ahmet Hamdi B.

BURSA
Mustafa Fehmi Ef.

CANİK
Süleyman Necmi B.

CEBELİBEREKET
Avni B.

ÇORUM
Dr. Mustafa B.
İsmet B.
Münir B.

DENİZLİ
Dr. Kâzım B.
Necip Ali B.
Yusuf B.

EDİRNE
Faik B.

ELÂZİZ
Hüseyin B.
Mustafa B
Süleyman B.

ERTUĞRUL
Ahmet İffet B.
Halil B.

GAZİAYİNTAP
Ferit B.
Kılıç Ali B.

GELİBOLU
Celâl Nuri B.

GÜMÜŞHANE
Cemal Hüsnü B.

ISPARTA
Hüseyin Hüsnü B.

İSTANBUL
Hakkı Şinasi Paşa
Süleyman Sırrı B.

İZMİR
Kâmil B.
Mahmut Esat B.
Mustafa Necati B.
Osman Zade Hamdi B.

KÂNGIRI
Rifat B.
Talat B.
Ziya B.

KARAHİSARI SAHİP
Sadık B.

KARAHİSARI ŞARKİ
Ali Süruri Ef.
Mehmet Emin B.

KARESİ
Osman Niyazi B.

KASTAMONU
Mehmet Fuat B.

KAYSERİ
Dr. Halit B.

KIRKLARELİ
Dr. Fuat B.

KIRŞEHİR
Ali Rıza B.

KOCAELİ
İbrahim B.
İbrahim Süreyya B.
Saffet B.

KONYA
Fuat B.
Hacı Bekir Ef.
Kâzım Hüsnü B.
Refik B.
Tevfik Fikret B.

KOZAN
Ali Şadi B.

KÜTAHYA
Cevdet B.
Ragıp B.

MALATYA
Hacı Bedir Ağa
Mahmut Nedim B.
Reşit B.

MENTEŞE
Esat B.

MUŞ
Hacı İlyas Sami Ef.
Osman Kadri B.

NİĞDE
Galip B.
Halit B.

ORDU
Hamdi B.
İsmail B.
Recai B.

RİZE
Ali B.

SARUHAN
Mustafa Fevzi Ef.
Vasıf B.

SİİRT
Yusuf Kemal B.

SİVAS
Ziyaettin B.

SİVEREK
Kadri Ahmet B.
Mahmut B.

TRABZON
Nebizade Hamdi B.

URFA
Refet B.

VAN
İbrahim B.
Hakkı B
Münip B.

ZONGULDAK
Rağıp B.
Tunalı Hilmi B.

[*Reddedenler*]

AKSARAY
Besim Atalay B.

ANKARA
Ali Fuat Pş.
İhsan B.
Şakir B.

BİGA
Mehmet B.
Şükrü B.

BURSA
Osman Nuri B.

DERSİM
Feridun Fikri B.

ELÂZİZ
Naci B.

ERGANİ
İhsan B.
Kâzım Vehbi B.

ERZURUM
Hazim B.
Raif B.
Ziya B.

ESKİŞEHİR
Abdullah Azmi Ef.

GAZİAYINTAP
Hafiz Şahin Ef.

GİRESUN
Hakkı Tarık B.

HAKKÂRİ
Nazmi B.

İSTANBUL
Kâzım Karabekir Pş.

İZMİR
Mahmut Celâl B.

KAYSERİ
Hulusi B.

KASTAMONU
Halit B.

KIRKLARELİ
Şevket B.

MALATYA
Dr. Hilmi B.

MERSİN
Besim B.

ORDU
Faik B.

SİVAS
Dr. Ömer Şevki B.
Halis Turgut B.

SİVEREK
Halil Fahri B.

TRABZON
Ahmet Muhtar B.
Rahmi B.

[*Müştenkifler*]

ARTVİN
Hilmi B.

BURDUR
Hüseyin Bakı B.

KASTAMONU
Ahmet Mahir Ef.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

7 Kânunuevvel 1341 (1925)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	556
2. — EVRAKI VARİDE	556
Tezkereler	**556**
1. — Vefata sebebiyet vermek maddesinden maznun Kars Mebusu Ömer Bey hakkında Başvekâlet tezkeresi,	*556*
3. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	556
1. — Menteşe Mebusu Yunus Nadi Bey hakkında ikame olunan zem ve kadıh maddesi münasebetiyle masuniyeti teşriiyesinin ademi ref'ine dair Birinci Şube mazbatası,	*556:557*
2. — Maraş Mebusu Tahsin Beyin masuniyeti teşriiyesinin ref'i hakkındaki Birinci Şube mazbatası.	*557:564*

Cilt : 19

20 nci İnikat, 2 nci Celse

YİRMİNCİ İNİKAT

7 Kânunuevvel 1341

İKİNCİ CELSE

REİS : Kâzım Paşa Hazretleri

KÂTİPLER : Hakkı Bey (Van), Ragıp Bey (Zonguldak)

REİS — Efendim, hafi celse akdi için Refik Beyle rüfekasının 15 imzalı bir takriri vardır, okunacaktır.

(Takrir okundu.)

REFİK BEY (Konya) — Efendim, Meclisi Âlinin devrei tatiliyesinde Maraş'ta Hacı Ahmet Efendi isminde birisinin katlinden dolayı Meclis azasından Maraş Mebusu Tahsin Bey, icra edilen mahkemede maznunen İstiklâl Mahkemesinden davet edilmiştir. Masuniyeti teşriiyesinin refi istenmiştir. Bundan dolayı şubece icra edilen tahkikat neticesini heyeti muhteremeye arz etmek üzere celsei hafiye akdini talep etmiştik. Bunun kabulünü rica ederim. (Kabul sesleri)

REİS — Efendim, celsei hafiye akdini kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul etmiyenler lütfen el kaldırsın... Hafi celse akti kabul edilmiştir.

Zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

13 NCÜ İNİKAT

23 Teşrinisani 1341 Pazartesi

İKİNCİ CELSE

Kâzım Paşa Hazretleri Riyasetinde toplanılarak azayı kirama, 1342 senesi tahsisatından mahsubu yapılmak üzere 3 500'er yüz lira verilmesine dair takrir okundu. Ve yapılan müzakereler neticesinde kabul olundu. Aleni celseye geçildi.

Başkan	Kâtip
Kâzım Paşa	Şeref

Kâtip
Hakkı

REİS — Zaptı sabık hakkında mütalâa var mı? (Hayır sesleri)

Zaptı sabık hulâsası aynen kabul edilmiştir.

3. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

Tezkereler

1. — Vefata sebebiyet vermek maddesinden maznun Kars Mebusu Ömer Bey hakkında Başvekâletden mevrut tezkere.

REİS — Tezkereyi okutuyorum.

(Tezkere okundu.)

REİS — Efendim; evrakiyle beraber usulen şubeye teslim etmek lâzımdır. İkinci şubeye veriyoruz.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Menteşe Mebusu Yunus Nadi Bey hakkında masuniyeti teşriiyesinin ademi refine dair Birinci Şube mazbatası.

REİS — Mazbatayı okutuyorum.

(Mazbata okundu)

(Şube izahat versin sesleri)

CELÂL NURİ BEY (Gelibolu) — Menteşe Mebusu Yunus Nadi Beyefendiye isnad olunan alelâde bir kadih meselesidir. Malûmu âliniz masuniyeti teşriiyenin ref'i lâzım geldikte bir takım nazariyata ba-

kılır. Bunlar bizim Teşkilâtı esasiye kanununun 12 nci maddesinde musarrah bir takım ağır ceraim vardır. O ceraim için Meclisteki vazifesi teşriiyesine halel gelir mi gelmez mi diye düşünebilir. Fakat böyle birbirine «Herif» demiş, nim galiz bir kelime için Meclis bir uzvundan mahrum olamaz. Her yerde böyle olur. Ehemmiyetsiz bir meseledir. Binaenaleyh masuniyetinin ademi refine karar verdik.

REİS — Efendim; şube izahat verdi. Şube mazbatasını reyinize arz edeceğim. Kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul etmiyenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

2. — Maraş Mebusu Tahsin Beyin masuniyete teşriiyesinin ref'i hakkında Birinci Şube mazbatası. (Anlaşılmadı sesleri, izahat versinler sesleri)

REİS — Mazbata okunacaktır.

CELÂL NURİ BEY (Gelibolu) — Efendim; bu meseleyi ariz ve amiyk tetkik ettik, Tetkikten evvel bir usul meselesi vardır. Binaenaleyh dosyadan evvel halli lâzım gelirdi. Malûmu ihsanınız, ne Teşkilâtı Esasiye Kanununda ve ne de Nizamnamei Dahilîde buna dair tafsilât yoktur. Masuniyeti teşriiyesinin refine karar verilirse refedilir. Verilmezse refedilmez. Ne geibi ahvalde edilir, ne gibi ahvalde edilmez? Bu gibi bir meselei nazariyedir. Bu meselei nazariyeyi kitap karıştırmak suretiyle tetkik ettik. Karıştırdığımız kitaplarda muhalledattan addedilecek bir takım hukuku esasiye ve Meclis inzibatına ait Ozpir'in kitabıdır. Orada şöyle deniliyor. Masuniyeti teşriiye neden refedilir? Bir Meclis'te bulunan bir adam doğrudan doğruya mahkemeye sevkedilmez.

Bunun hikmeti şudur: Bu hususta ülema da müttefiktir. Mecliste millet namına söz söyleyen bazı kimselerin aleyhine bir takım tezvirat olabilir. Bir fırkai âliye veya Hükümet bir adamı ezmek için aleyhine bir takım tezvirat olabilir. Bir fırka veya Hükümet bir adamı ezmek isterse türlü türlü şeyler olur, ki lehülhamd bizim memlekette görülmüş şeyler değildir. Emsâli sevabiki vardır. Mevzuubahis olmuş ve kavanini asasiyeye girmiştir. Eğer böyle tezvir bir Meclisi, bir uzvundan, bir fırkayı bir uzvundan mahrum etmek gibi mesail olursa o vakit Meclisin Heyeti Umumiyesine halel gelir.

Millet kürsüsünde söz söylenemez ve herkes fikrini izah edemez. Bu gibi esbaba mebni masuniyeti teşriiye refedilmez. Bunlar ne gibi şeyler olabilir. Baktık, bizim Teşkilâtı Esasiye kanununun 12 nci madesinde bir takım şeyler var. Bir bu. Bir de bundan gayri ceraim var. Bu ceraimden birisinde bir mebus mahkûm olursa onun cezası devrei intihabiye sonuna bırakılır. İki hüküm vardır. Eğer ikinci kısımdan olacak olursa, ki bundan evvel mevzuubahis olan Yunus Nadi Beyin meselesi gibi. Bunda Meclis imsak eder, masuniyeti refetmez. Nitekim bundan evvelki kararınız da bu mütalaamı teyit etmiştir.

Ondan sonra ceraim arayalım. 12 nci maddede muvazzah olan ceraimdir. Birisi mücazatı terhibiyedir. Böyle bir cürüm varsa bizim bakacağımız cihet şudur, bunda Meclisin faaliyetine halel gelecek bir tezviri siyasî, bir desise, taklibi Hükümet veya bir fırka tarafından icra edilmiş bir şey var mıdır, yok mudur? Varsa biraz tereddüt ederiz. Yoksa zati meseleye bakarız. Zâtı mesele alelade bir cürümdür. Maraş'ta bir cürüm vaki olmuş. Çuhadar Zade Hacı Mehmet Efendi gebe olan haremi ile katledilmiştir. Bunun evrakını tetkik ettik. Tetkik ettiğimiz evrakta grdük ki mücrimiyetinden dolayı on beş kişi idam edilmiş.

Daha bir çokları da sair mücazatı terhibiye suretiyle tecziye edilmiş, bunların istintakından anlaşılacağı üzere, Tahsin Bey arkadaşımız fer'an zimethal görülmüş, zimethal gören biz değiliz. Ne şube ve ne de encümendir. Bunu Heyetiniz namına icrayı kazaya memur olan Ankara İstiklâl Mahkemesi böyle görmüş. Filvaki biz de okuduk, baktık. Bundan başka bir şey değildir. Alelade bir cürümdür. O cürümden başka siyasi bir tezvire filan muttali olamadık. Binaenaleyh bu hususta ne yapabilirdik? Mahkeme şeklinde toplanıp da şühut celbi mahkemelere ait bir vazifedir. Esasen Heyeti Celileniz bu vazifeyi İstiklâl Mahkemesine vermiştir. İstiklâl Mahkemesi de bunu istiyor. Yani Heyeti Celilenin bir kısmı olan İstiklâl Mahkemesi bu fikirde bulunuyor. O halde pek çirkin bir ittiham altında bulunan bir arkadaşımızın gidip de orada beraat etmesini temenni ederiz. Bu, kendi hakkında da hayırlıdır.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Tahsin Beyden bir şey sorulmadı mı?

CELÂL NURİ BEY (Gelibolu) — Arz edeyim. Tahsin Beyden bendeniz istizahı keyfiyet ettim.

HAYDAR RÜŞTÜ BEY (Denizli) — Şahsınız namına mı?

CELÂL NURİ BEY (Devamla) — Hayır efendim; encümen bendenize havale etti. Ben de istiçvap ettim. Tahsin Bey bittabi bu işin tezvirden ibaret olduğunu söyledi ve taşralarda böyle iki parti olur. Bunlar birbirini sevmez, falan dedi. Arada bir çeltik davasından dolayı iki defa muhasama cereyan ettiğine dair evrakta bir fıkra vardı. Bunu inkâr etti. Halbuki evrakı davanın içinde minelkadim bu dava mev-

cut olduğu ve aradaki husumetin bundan mümbais bulunduğu münderiçtir. Yani Tahsin Beyin ifadesi evraka tetabuk etmemektedir.

İkincisi; yine evrakta kendisinin fena bir telgraf yazıp da başkasına imza ettirdiği münderiçti. O telgrafın sureti de vardı. Bunu da inkâr etti. Cebinden birkaç kâğıt çıkardı. Bu kâğıtlarla tatbik ediniz dedi. Bizim istiktap salâhiyetimiz yok. Hem ne kadar tetkik etsem bendeniz anlayamam. Sonra aramızda husumet yoktur dedi ve bunun için de bir delil gösterdi. Bundan bir kaç ay evvel Dahiliye Vekili Cemil Beyefendi orayı teşri etmesinde merhumun evinde mi afir kalmış. Halbuki merhumun ev eşyasından bazı noksanı varmış. O noksanı Tahsin Bey ikmal etmiş. Beraberce ağırlamışlar. Bundan dolayı aramızda husumet yoktur, diyor. Bundan sonra vefat ettiği gün cena esine müsareaten gittim diyor. Halbuki müteveffa hakkında İstiklâl Mahkemesi müddeiumumiliğine birçok şikâyetler vaki olduğu ve bu şikâyetler içerisinde kadim bir husumeti gösterecek bir takım noktalar bulunduğu görülmüştür. O halde bu mürtefi oluyor. Şimdi ortada bir cürüm olduğuna Heyeti Celileniz namına icrayı kaza eden bir mahkeme kail olmuş. İşbu mahkemenin müddeiumumisi de bu suretle talepte bulunmuştur. Bu esbap ve delâilin ariz ve amik bizim tarafımızdan tetkiki caiz midir, değil midir? Bu hususta şühut istima etmek lâzımdır. Edebilir miyiz, edemez miyiz? Kendisi şühut istima etmemizi söyledi. Biz mahkeme değiliz. Bizim namımıza icrayı adalet eden bizden mukaddem bir mahkeme vardır. O halde bu vazifeyi mahkeme yapar dedik.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Efendim; bendenizce şube vazifesini tamamiyle ifa etmemiş. Şube alelusul bir mütalâa dermeyan ediyor. Eğer bir mütalâa ile masuniyetin ref'i lâzım gelseydi, Meclis İstiklâl Mahkemesinin talebin kâfi görürdü. Celâl Nuri Beyefendi bilirler ki birinci Millet Meclisinde bu gibi mesail hakkında şube defaatla tahkikat yapardı. Hatta Rize Mebusu Osman Beyn meselesini bendeniz yapmıştım. Ordu kumandanlarını ve sairevi isticvap ettik. Tahrir bir takım muhabere dosyaları teşkil ettik. Uzun boylu sahifelerle fezlekeler yapıldı. O fezlekeler burada okundu. Osman Bey kürsüden müdafaatını yaptı ve yaptığı müdafaatı Heyeti Celileyi ikna edemedi ve neticede masuniyetinin ref'ile mahkemeye şevk edildi. Binaenaleyh bu meselede de Şube ariz ve amik tetkikat yaptıktan sonra evrakın Meclisi âliye gelip burada okunması ve Tahsin Beyin de buraya gelip müdafatını yapması lâzım gelir.

MUSA KÂZIM BEY (Konya) — Bendeniz vakanın sebebi hudusu ve kimin tarafından ika edildiği hakkında bir şey söyliyecek değilim. Beyanatım doğrudan doğruya Celâl Beyefendinin izahatına mütedair olacaktır.

Buyurdular ki; biz tahkikat yaptık, fakat mademki Meclisi âli namına icrayı kaza eden İstiklâl mahkemesi bu adamı mücrim görmüş ve mademki onlar buna kanaat etmiş. Biz uzun boylu tahkikata lüzum görmedik.

Efendi: sen kani misin? Kani isen ben şubenin mazbatasını kabul edeceğim. İstiklâl mahkemesi lüzum görmüş. Adli ve alî herhangi bir mahkeme bir mebusun masuniyeti teşriiyesinin ref'ini talep edebilir. Zaten bilcümle Mahakim Devlet namına icrayı kaza eder. Böyle olduğu halde onun talebini gayri kâfi görerek masuniyeti şahsiyenin refinde tetkikata lüzum görüp de Meclis namına icrayı kaza eden mahkemenin talebi hakkında tetkikata, tahkikata ve şühut istimaına, maznunu ariz ve amik istiçcap etmeğe, hatta kendi tarafından yazıldığı beyan edilen ve maznun tarafından inkâr olunan telgrafta istiktap icrasına bile lüzum görmemek yoluna gitmek çok tehlikeli bir yoldur. Arkadaşlar: masuniyet ref'i doğrudan doğruya Şubenin yapacağı bir tetkikat olmalıdır. Şube bize demelidir ki yapılan tahkikat kâfidir. Bu adamın masuniyeti şahsiyetinin ref'i lâzım gelir. Neden dolayı ister mahakimi adliyeden gelsin; ister nereden gelirse gelsin, o esbaba bendeniz kaniim ve evrakın mahkemeye tevdii lâzım gelir demektir. Filan makam kanii olduğundan dolayı masuniyetinin ref'i lâzım gelir demek doğru değildir. Filan makam kani biz vermek kanaatındayız veyahut biz vermek mecburiyetindeyiz. Müsaade buyurun böyle şey yok, istiçvap edilir, icabederse efendiler bu Meclisi âlide her şey yapılmıştır. İstiçvap ettik. Tanzim edilen zabıtvarakalarından imzaları bulunan dokuz kişinin hepisini birden posta müdürleri, telgraf muhabere memurları binbaşıları vesaireleri aynı saat ve dakikada çağırdık, hilâfı sabit oldu. Belki o adam fevkalâde bir ceza görecek iken Meclis masuniyeti teşriiyesinin refine lüzum olmadığı gibi takibatı kanuniyenin refine karar verdi. Binaenaleyh, nereden gelirse gelsin istiçvap yapılamaz mı? İstiçvap için ne mani vardır? Mustantik herhangi bir yazıyı istikap, bir ehli hibreye havale edemez mi? Nihayet tahkikat hâkimindir, nihayet şube bir müstantik mevkiinde kalır. Ceraimin zahire ihracı için lâzım gelen her türlü esbaba tevessül edebilir. Ledelhace şahit bile celbedebilir. Ama lüzum yok. Kani oldumsa o zaman bir söz denemez.

Başka tetkikata lüzum yoktur. Kıllet. Binaenaleyh fazla şeye lüzum yoktur. Ekalliyetin de bir fikri vardır. Mademki mahkeme namına icraya kaza eden bir mahkeme bunu talep ediyor. Bu da bir mesele olarak gösteriliyor. Teşkilâtı esasiyenin kabul ettiği şubedir, masunietin refi için. Yoksa istiklâl mahkemelerine böyle bir hak verilsin değildir. Ekalliyetin de bir mazbatası vardır. O da okundu. Bunlar nazarı dikkati celbedecek şeylerdir.

REŞİT BEY (Malatya) — Celâl Nuri Bey, Musa Kâzım Bey efendilerin dediği gibi ..... Hanında dediği gibi, şube tahkikat edemez. Şahit istima edemez dediler. Efendiler bunun emsali mesbuktur. Birinci devrede Refik Şevket daha bir arkadaş hakkında hadisei isyaniyeye iştirak eden Kastamonu'da bazı kimseleri istiklâl mahmesine verilmiş güya. Güya onların biraz koyunları cesaireleri Hükümet namına alınmış, satılmış da bunun hakkında şikâyet vukubulmuş. İsparta'da Ahmet Şevket ve mebuslar hakkında idi. Dördüncü şuebeye havale edildi. Bendeniz dördüncü şubede idim. Bendeniz dördüncü Şubede iken Elâziz Mebusu Rasim Beye ve daha bir arkadaşa karar verildi. Kendine Isparta'da tahkikat tuttu. Tahkikatı getirdi ve Meclisi Âliye arzetti. Tekrar Dördüncü Şube nazarı mütalaaya alarak tahkikat yaptı, tetkik etti ve Meclise takdim etti. Bunun için bir şu tahkikat yapamaz. Bunun amsali mesbuktur. Bunu şube tetkik ve tahkik etsin, ondan sonra sevketsin. Yok eğer bizce kabahat hasıl olmuş diyorlarsa mesele yoktur.

REFİK BEY (Konya) — Efendim; muhterem arkadaşımız Musa Kâzım Bey, Celâl Nuri Beyin izahatında zaif olan bir noktayı alarak ondan dolayı usûl meselesi çıkardılar. O meseleyi müsaadeleriyle arz edeyim ki Celâl Nuri Bey İstiklâl Mahkemesi istediğinden ve İstiklâl Mahkemesi de Heyeti muhteremeniz tarafından icrayı kaza ettiğinden dolayı şuve ve şube tarafından tetkik edilen encümeni mahsus hiç bir suretle tetkikat ifa etmedi manasında anlamadım. Yalnız böyle bir şey ifade ettiler ve esbabı mucibe olarak tetkikatını icra eden, kararını veren şube, aynı zamanda Heyeti muhteremeniz namına icrayı kazaya memur olan mahkemenin talebini nazarı dikkate almıştır dediler. Yoksa o istediğinden dolayı, artık şube başka bir tetkikat yapmıyarak vermek münasip görülmüştür şeklinde bir şey söylemediler. Bendeniz böyle anladım ve zannederim heyeti mecmuası bundan ibaret idi. Fakat tekrar ediyorum, böyle değildir. Bendeniz de şubede bulunan bir arkadaşınız sıfatiyle şubeyi teşkil eden arkadaşlar, evvel emirde Nizamnamei Dahilinin emrettiği esasa tevfikan encümeni mahsus tarafından dosya içerisinde bulunan evrak tetkik edilmiştir ve delâili mevcude tetkik edilmiştir. O tetkikat neticesinde hasıl olan kanaati katiyeye binaen raporlarını vermişlerdir. Şube heyeti umumiyesi buna kani ve muttali olduktan sonra tetkikatını tamik ve tevsik ederek Heyeti muhteremenize arz edilen neticeye vasıl olmuştur. Arkadaşlar; encümenimizden her hangi bir arkadaş hakkında bilhassa böyle çirkin olan bir şaibe ile maznunen harice çıkmasından içinizde yaşayan bir arkadaşınız sıfatiyle bendeniz de şahsen müteellim oluyorum. Fakat düşününüz ki hadisei katil çok feci bir surette ika edilmiş ve maalesef bu katil hadisesinde içimizde oturan Tahsin Beyin de maznuniyeti iddia edilmiş, tetkikat bu esas üzerinden bidayetinden başlamış ve bu cürümden dolayı İstiklâl Mahkemesince idama mahkûm olanların iptidaî ve intihalî ifadeleri Tahsin Bey arkadaşımızın alâkası olduğu zannı takviye etmiş bundan dolayı bu arkadaşın masuniyeti hakkındaki kanaat kuvvetlenmiş ve masuniyetinin ref'i istenmiş. İşte şubeniz ve şubeyi teşkil eden arkadaşlarınız, içinizden bir arkadaşın alınıp götürülmesi hakkındaki ehemmiyeti elbette tetkik etmiştir ve fazla ehemmiyet vermiştir. Bu noktai nazardan şube tahkikatını tamik etmiş ve vasıl olduğu neticeyi, kanaati, yani masuniyeti teşriiyesinin ref'ile mahkemeye tevdii kanaatini Meyeti muhteremenize arz etmiştir. İşte şubenin kararı yapılan tetkikat neticesidir. Eğer şube mevcut dosyalardan daha fazla malumat ahzine lüzum görseydi ve kanaat hasılı için ayrıca tahkikat icrasına lüzum görseydi, bu mıntakadan da bir arkadaşınızın izharı hakkını, Teşkilâtı Esasiye Kanununa taallûk eden bir mesele için daha ziyade tahkikat ve tamikat yapardı. Buna lüzum görmemiştir ve hadisei katlin fecaati itibariyle bir an evvel masuniyeti teşriiyesinin ref'i ile mahkemeye tevdiine karar vermiştir. Heyeti muhteremenizce kabul olunduğu takdirde, temenni ederiz ki, indelmuhakeme iktisabı beraat etsin. (Şube namına mı söylüyor sesleri) Şube namına arzediyorum efendim. Tekrar ediyorum ki şube yaptığı tetkikata müsteniden kanaatini hasıl etmiş ve neticede masuniyetin ref'ine kani olmuştur. Bunu Heyeti muhteremenize arzediyorum. Kabul, ademi kabul Heyeti Celilenize aittir. Fakat tekrara lüzum görmüyorum ki bu katil dolayısiyle bir memleketin halkı kanunların maksadı vaz'ı ile mütenasip olmak üzere heyeti mecmuası heyecana gelmiştir. Kanunlar niçin vazedilir? Efradın hukukunu siyanet için. Bir mebusun böyle bir şaibe ile lekedar olduğu zannı

halkı heyecana vermiş, müteessir ve müteheyyiç etmiştir ve hatta hasıl olan, yapılan tetkikat ve tahkikat neticesinde hasıl olan kanaata müsteniden İstiklâl Mahkemesi diğer mücrimler hakkında karar verirken Tahsin Beyin de masuniyeti teşriiyesinin ref'i için B. M. Meclisine müracaat ettiğini tebliğ eder etmez kanunların ve mahkemelerin teşkilinden maksat olan itimat ve emniyet kendiliğinden hasıl olarak halk büyük bir taşkınlıkla adaletin tecellisinden dolayı izharı şadümanî etmişlerdir.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Hissidir, orada tetkik ediniz.

REFİK BEY (Devamla) — Müsaade buyurunuz efendim; şubedeki arkadaşlarınız da sizin kadar düşünen ve sizin kadar arkadaşlarımızın hukukuna alâka ve siyanet gösterdi ve sizin kadar arkadaşların hukukiyle çok yakından alâkadar olan arkadaşlarınızdır. Onları rencide edecek söz söylemeyiniz rica ederim.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Sizin için demedim. Oradaki halkın hissiyata gelmiş olduğunu söyledim,

İLYAS SAMİ BEY (Muş) — Arkadaşlar; muhterem Musa Kâzım Efendi kardeşimiz, şubemiz encümeninin noktai nazarını müdafaa eden Celâl Beye hücum etmek için kendi zannında en kuvvetli bir şey bulmuş zannettiler. Hakikaten de gayet muhik ve sureti zahirede en iyi bir taarruz yaptılar ve tehlikeli bir yoldur, dediler. Bendeniz bunun manen aksine ve zıddına olarak kendilerine hitap ediyorum ve Heyeti Umumiyenin nazarı âlilerine arz ediyorum. Musa Kâzım Efendi kardeşimiz, refi masuniyet bir cürmün beraeti mahiyetinde, binaenaleyh refi masuniyet edilmiş mi; bütün tahkikat yapılacak, itham edilecek o adam giderken mahkemenin bile masum addetmeye haklı olmıyacak buyurdular. Ref'i masuniyet hakkında hukuku esasiyenin şimdiye kadar temin ettiği mahiyet tamamı ile bunun aksidir ve hiç bir Meclis bir arkadaş için bütün tahkikat yaparak sen masumsun veya müttehemsin diyemez. Böyle olursa artık mahkemenin işi kalmamıştır. Bunu demek için bunun ne vukuu vardır, ne de kanunlarda böyle bir şey vardır. Ref'i masuniyeti böyle telakki ettiler ve böyle söylediler. Halbuki ref'i masuniyetin iki çehresi, iki şekli vardır. Bir adamı masuniyeti teşriiyesinden mahrum etmek için hariçte ya Hükümetin veya dairei intihabiyenin veya her hangi şeyin yapabileceği her hangi bir tedbire mani olmak için gelir. Şu esbap göze çarptı mı, ref'i masuniyete gidilmez ve faaliyeti teşriiyesi akim bırakılmaz. Ref'i masuniyet, mücerret mebus olan için düşünlecek şey, mahiyeti cürüm, masuniyet, tahkikat bundan çok yüksek bir şeydir. İkinci ref'i masuniyet edildiği zaman ref'i masuniyeti lâzım gelen mebus kim olabilir? Meclisin harimi nezaket ve ismetinde bütün bu kütlenin hamaset ve iffetinde şaibedar olacak lekenin her halde içtimai bir leke olması ve Meclisin içinde kalması şaibedir demesi lâzım gelir. Yoksa ref'i masuniyet itham manasına değil, bu gitsin temizlensin buraya gelsin. Ref'i masuniyetin şimdiye kadar kitaplarda yazılan şekli ve teamül bundan başka bir şey değildir. Celâl Nuri Bey arkadaşımız, bunun eşkalini 2 - 3 kelime ile söylediler ve bu budur. Yoksa dedikleri gibi bir arkadaşımız mezun addedilir. Katî şekli o arkadaşın bu halde Meclis içerisinde bulunmasını bizim için de muvafık bulmuyor. Bunun hakkında istintak yapaydılar, İstiklâl Mahkemesi değil, hiç bir mahkemenin reddedemiyeceği halde ya masum veya mücrim diyeydiniz. O halde bütün mahakimin kendi tabiri veçhile âdi veya âli mahkeme tabirine hiç lüzum yoktur, manasına almış, mahkemei âlinin de lüzumu yok, adinin de lüzumu yok, mebusan için buraya gelen her şey halledilir, bu, doğru değildir makul değildir. Bendeniz diyorum ki arkadaşımızda bir şaibe vardır. Gider inşallah şaibesiz gelir de temiz temiz elini sıkarız. Başka bir mesele yoktur.

AĞAOĞLU AHMET BEY (Kars) — Muhterem efendiler, ne Heyeti Aliyeniz ve ne de Heyeti Aliyenizi temsil eden şube mahkeme vaziyetini takınarak ve mahkeme yerine kaim olarak meseleyi esas itibariye tetkik etmek salâhiyetini haiz değildir. Mahkeme yerine kaim olmak ve Heyeti Aliyenizin ve ne de Heyeti Aliyenizi temsilen işi tetkik etmekle mükellef olan şubenin mahkeme yerine kaim olarak işi esasen tetkik etmek salâhiyetini haiz değildir. O vakit bütün mevzuatı adliyemiz alt üst olur ve o vakit hiç bir esas üzerinde yürüyemeyiz. Mesele yalnız şudur :

Masuniyeti teşriiye neden ibarettir, niçin masuniyeti teşriiye esası kabul edilmiştir? Masuniyeti teşriiye esası sırf milleti temsil eden mebusa hürriyeti harekât ve hürriyeti kelâm, serbestii fikir vaziyetini temin etmek içindir. Yani bir mebus her zaman bir hadise münasebetiyle mahkemeye celbedilerek, her hangi bir hareketinden, her hangi bir sözünden dolayı mahkemeden mahkemeye sevk edilmek mecburiyetinde kalmasın diye ve bu vaziyetten kurtulmak için kendisine verilen vekâleti milliyeyi serbestâne ve vicdanının telkini mucibince ifa edebilmek için, bu masuniyeti

teşriiye verilmiştir. Fakat bu masuniyeti teşriiyenin hududu vardır. Bu, masuniyeti teşriiyeden istifade ederek kanunen cürüm teşkil eden ef'ali irtikâpla temsil ettiği milleti ve iştirak ettiği Meclisi itham altında bulundurmamak hududiyle tahdit edilmiştir. Bütün kavanini esasiyede nazariye budur. Masuniyeti teşriiyenin hududu şudur : Mebusun, muhakemeden masun olması kendisine verilmiş olan serbestiyi, temsil ettiği milleti ve iştirak ettiği Meclisi itham altında bulundurmayacak derecede hudut altında bulunacaktır. O hududu tecavüz etti mi bir fiil irtikâp etti demektir. Gerek mebusiyetini, gerek temsil ettiği milleti ve gerek iştirak ettiği Meclisi efkârı âmmede cürüm denilen töhmeti amiz bir leke altında bulundurdu mu, masuniyeti teşriiyeyi tecavüz etmiştir. O zaman masuniyeti teşriiye zail olur ve refedilmesi lâzım olur.

Şimdi masuniyeti teşriiyeyi refedebilmek için böyle bir vaka hadis olduktan sonra ne gibi şeraitin mevcudiyeti lâzımdır? Heyeti teşriiye o zaman üç vaziyeti nâzarı itibare alır : Acaba masuniyeti teşriiyeden mahrum edilmek istenilen bir mebus Hükümetin veya bir siyasî fırkanın tezvirle mi bu işi yapıyor, eğer evrakı varidede mahkemeden gelen evrakta bu cihet taayyün ederse mâsuniyeti teşriiyeyi refetmek imkânı yoktur. Demek ki bizim birinci olarak vârit olan evraktan tetkik edeceğimiz şey, bu evraktan Hükümet tarafından veya siyasî bir fırka tarafından mebus arkadaşımızı bu mâsuniyeti teşriiyeden mahrum etmek için bir tezviri siyasî var mıdır, yok mudur? Bu cihetten bir kere bu tetkik edilecektir.

ZAMİR BEY (Adana) — Halk tarafından bir tezvir olamaz mı?

AĞAOĞLU AHMET BEY (Devamla) — Lütfediniz, o suallerinize şimdi cevap veririm.

İkincisi; evrak tetkik edilirken ikinci nazarı dikkate alınacak mesele; mahkemenin kendi tarafından mebus arkadaşımız hakkında bir gayz ve husumet, bir fikir, bir emel olunuyor mu, olunmuyor mu? Bu da evrakı varidenin tarzı rüşinden, yazılışından veyahut eşhasın münasebetinden taayyün eder.

Üçüncüsü; evrakı vâridenin mebus hakkında serdettiği ithamları kanaatbahş bir mahiyette midir, değil midir? Eğer evrak kanaatbahş bir mahiyette ise evrak, iki evvelki dediğimiz şartlar, âmiller yani tezviri siyasî yoksa ve mahkeme tarafından bir emeli mahsus takip edilmiyorsa ve evrakta hakikaten cürmün irtikâp edilmesi yolunda ihtimal teeyyüd ediyorsa ve bundan dolayı efkârı âmmede gerek mebusiyet ve gerek temsili millî leke altında kalacaksa, masuniyeti teşriiyenin refii elbetteki elzemdir.

Şimdi şube bizi, bu üç noktai nazardan tenvir etmelidir. Birincisi bu işte bir tezviri siyasî var mıdır?

İkincisi; mahkemenin azası ile veya mahkemenin heyeti umumiyesiyle bu arkadaşımız arasında bir husumet var mıdır?

Üçüncüsü, evrakı varidenin mahiyeti neden ibarettir?

Eğer bu mahiyet; hakikaten iddia olunan cürmün irtikâbı, imkânı kanaatini, arkadaşımız tarafından irtikâbı imkânı kanaatini bahşediyorsa elbetteki masuniyeti teşriiye meselesi halledilir. Yok, evrakı vâride bu kanaati verecek mahiyette değilse, o vakit masuniyeti teşriiyeyi refetmek büyük bir hata olur. Yoksa ahali tarafından itham vaki olması - ahalinin heyeti umumiyesi itibariyle - ihtimal haricindedir. Ahalinin heyeti umumiyesi, meselâ Türkiye'de veyahut bu cürmün ika olunduğu dairei intihabiyede bütün insanlar toplandılar, hep beraber bir tezvir yaptılar şekli, aklı selimin kabul edeceği bir şey değildir. 2, 5, 10 adam bunu yapabilir. Fakat bir dairei intihabiye, bir daire toplanıp da böyle bir tezvir yapmasının imkânı yoktur.

Şimdi bendeniz bu meselenin halli için şubeyi temsil eden zatın bu üç meseleye cevap vermesini arzu ediyordum.

Evvelâ; bir tezviri siyasî var mıdır?

Sâniyen; bir husumet var mıdır.

AHMET HAMDİ BEY (Bozok) Yoktur, dediler efendim.

AĞAOĞLU AHMET BEY (Devamla) — Pekâlâ, tezviri siyasî yoktur. Husumet de yoktur. Evrak bu cürmün irtikâp edilmesi kanaatini bahşediyor mu, etmiyor mu?

AHMET HAMDİ BEY (Bozok) — Efendim, maznun olduğuna kanaatbahştır, diyorlar.

AĞAOĞLU AHMET BEY (Kars) — Lütfediniz, kanaat bahşediyorsa şubeden şahit davet etmek, şahitler vasıtasiyle evrakı tetkik etmek işi, esas itibariyle tetkik edip de bir karar ittihaz etmek demek, zaten arkadaşımızı bu işler pek fena bir yola sevketmek demektir. Arkadaşımızın bu hususta hukukunu teemmül etmek isteyen zevat yanlış bir yol almışlardır. Eğer şube tetkikatı âmikada bulunup bir kanaati mahz, bir kanaati hukukiye hâsıl etmiş olsaydı - ki arkadaşımız bu cürmü irtikâp etmiştir - o vakit zaten arkadaşımız mahkûmdur. Artık başka şeye lüzum kalmaz. Bizim tetkik edeceğimiz şey, evrak böyle bir cürmün irtikâbı kanaatini veriyor mu, vermiyor mu? Ve bu itham, acaba Meclisin üzerine

ve milli temsil heyeti üzerine âtide bir leke getirebilecek mahiyette midir, değil midir? Eğer leke getirmek ihtimali varsa masuniyeti teşriiye bertaraf edilmelidir. Eğer ihtimali yoksa ve evrak bu ihtimali bertaraf edecek mahiyette ise; o vakit masuniyeti teşriiyei refetmek hata olur. Fakat ufak bir ihtimali, yani arkadaşımızın katli irtikâp etmiş olması ve içimizde - arkadaşımız beni affetsin bu kelimeyi şartla söylüyorum - bir katilin mevcut olması ihtimalini düşününüz. Bunun mahkemeye gitmemesi ihtimali heyeti temsiliye için, yani millî temsil için ağır bir vaziyet olur. Bu vaziyeti üzerinden refetmek için arkadaşımızı mahkûm etmeden yalnız bir imkân tasavvur olunuyor ve o imkânı refetmek ve o kararı tayin etmek mahkemeye aittir. Biz burada hiçbir zaman arkadaşımızın bu cürmü irtikâp etmiş veya etmemiş kararını vermeyeceğiz. Biz yalnız diyeceğiz ki, bir cürüm vaki olmuş ve mahkemeden gelen evrak bu cürmün vaki olduğu ihtimalini veriyor. Bu ihtimali refetmek için, bu ihtimali bertaraf etmek için, bu ihtimalin mahiyetini anlamak için mahkemeye sevkediyoruz. Bu ihtimali evrakta var mıdır? Eğer varsa mahkemeye vermelidir. Tereddüde mahal yoktur, benim kanaatim budur.

HAKKI TARIK BEY (Giresun) — Efendim; daha evvel söylenen sözler içinde bir iki cümle bilhassa nazarı dikkati celbediyordu. Reddi mâsuniyet nedir? Bendeniz kendi kendime bu sualin cevabını vermeye çalışacağım. Biz refi masuniyet kararını verdiğimiz takdirde bu arkadaşın mebusluğu sakıt mı olacaktır? (Hayır sesleri) Bittabi değildir. O halde refi masuniyete bu kadar ehemmiyet vermenin bir sebebi olmak lâzım gelir. Bu arkadaşı kendi mahkememiz huzuruna çıkarmaktan menetmek için ne gibi esbab arayacağız? Benden evvel söz söyleyen arkadaşlarım bu hususta mufassal izahat verdiler. Masuniyeti refetmek için esbap, elimizdeki kanunların hiçbirisi ne Teşkilâtı Esasiye Kanunu ve ne de Nizamnamei Dahilî bu hususta hiçbir sarahati havi değildir. Demekki Heyeti Celile tamamiyle serbesttir. Eğer lüzum görürse mâsuniyetin refine karar verebilir. Ancak bu cürüm vaki midir, değil midir? Bir kere bunun tenevvür etmesi lâzımdır. Tetkikat neticesinde bu cürmün faili bu arkadaş olduğuna veyahut bu arkadaşın dahli bulunduğuna bir kanaati olması lâzım gelir. Böyle bir kanaat hâsıl etmeksizin hiçbir vakit Heyeti Celileye bunun reddi mâsuniyetini istiyorum diyemez. Evrak ile mi iktifa etmelidir? Yoksa bu evrak üzerine bir takım tahkikat ve tetkikat daha zam ve ilâ ve etmeli midir? Elimizdeki müdevvenatı kanuniye bu hususta sakittir. Kendi itikadımca şubeler ve encümenler bu hususta salâhiyettardırlar. Yani kanunun sakit olması noktasından bu cürmün bu arkadaş tarafından ika edildiğine veyahut bu arkadaşın bu cürümde zimmethal bulunduğuna eldeki evrak tamamiyle kanaatbahş olmuyorsa bu evrak kanaatbahş olmuyor, kendisinin ref'i masuniyetine lüzum yoktur ve buna lüzum görmedi diyebileceği gibi, meseleyi daha ziyade haizi ehemmiyet telâkki ederek, isterse tahkikatı tevsi edebilir. Bunda da şubenin salâhiyettar olduğuna kanaatim. Çünkü böyle yapamaz diye bir nassı kanuni yoktur. Mademki bir nassı kanunî yoktur ve hususiyle taamül olduğundan da bahsolunmuştur. O halde bence şubenin kanaati tavzih için tahkikatı tevsi etmesi salâhiyeti mevcuttur. Çünkü hilafına hiçbir kayıt mevcut değildir. Şimdi zâtı meseleye geliyorum. Burada mevzubahis olan nedir? Bizim bir mahkememiz, İstiklâl Mahkememiz vardır. Bu mahkememiz bir arkadaşımızın masuniyetinin reffini istiyor. Bu mahkeme gene kendi arkadaşlarımızdan teşekkül etmiş bir encümen mahiyetindedir. Bu mahkeme, bu kanaatini bu heyete iblâğ ettikten sonra biz gene nizamnameye tâbi olarak meseleyi şubeye havale etmişizdir, şubece tetkikat yapmışızdır. Bu tetkikat neticesini bize şube reisi tevdi ediyor. Anlıyoruz ki gelen evrak tahkikatı tevsi etmeye lüzum kalmaksızın bu arkadaşın ref'i masuniyetini istilzam edecek mahiyettedir. Bundan başka bu arkadaşı böyle bir cürüm ile ref'i mâsuniyetini talep edilmiş olmasına saik olan esbap ve avamil arasında bir tezviri siyasî ve bir tezviri mahallî de yoktur. Vakıa Heyeti Celile bu mücrimdir, amma şu ve şu ahval ve şerait dairesinde kendisinin ref'i masuniyetine lüzum görmüyoruz, diyebilsin. Buna da mahal yoktur. O halde mesele basitleşmiştir. Şube kendisinin ref'i mâsuniyetine lüzum görüyor, ref'i masuniyet talebini müspet olarak kabul etmiştir ve reddi mâsuniyet demek doğrudan doğruya kendisinin bir mahkeme huzurunda ve bilhassa bizim mahkememiz huzurunda muhakeme olması ve eğer berî ise beraati zimmet iktisap etmesinden ibarettir. Onun için bendeniz şube mazbatasının kâfi olduğuna ve reye vaz'ı zamanının geldiğine kaniim. Hususiyle şunu da arz edeyim ki bu arkadaşı isteyen İstiklâl Mahkemesi, bizim kendi mahkememiz, bizim aramızdaki arkadaşlardan terekküp eden bir mahkeme olduğuna göre bu arkadaşın böyle bir mahkeme huzuruna sevkine rıza göstermemek, zannediyorum ki, bu mahkeme hakkında da az

çok bir mahalli iştibaha mevki vermiş olacaktır. (Hayır, öyle bir şey yoktur sesleri)

YUSUF BEY (Denizli) — Öyle bir şey mevzubahis olamaz.

HAKKI TARIK BEY (Devamla) — Müsaade buyurunuz efendim, fikrimi tashih edeyim. İstiklâl Mahkemesi Maraş'a kadar gitmiştir. Yedi yetim bıraktıran bir cinayet ile meşgul olmuştur ve bu cinayet içinde bu arkadaşın da methaldar olduğu kanaatini hâsıl etmiştir. Gene bu arkadaşlar, gene bu mahkeme bu arkadaşın muhakemesine lüzum görerek ref'i masuniyetini talep etmiştir. Heyeti Celile kendisini bu mahkemeye sevketmemek için ne gibi bir esbap ve delail gösterebilir? Zannederim ki, hiçbir delil karşısına çıkamayacaktır. Ahalide bir katil meselesi mevzubahis olmuştur. Tezviri mahalli olmadığına kani olduktan sonra, ref'i masuniyet talebi elbet kendisinden sâdır olmalıdır. Fakat mademki böyle bir talep mesbuk değildir ve mademki şu ve şu şekildeki tetkikat ve evrak bu vaziyeti istilzam etmiştir, benderiz mazbatanın kabulünde hiçbir beis görmüyorum.

MUSTAFA NECATİ BEY (İzmir) — Arkadaşlar; benderizin mensubu olduğum Birinci Şubede mesele mevzubahis olurken, hangi kanaatle reyimi verdiğimi arz edeyim : Bu mesele şubede mevzubahis olurken ne İstiklâl Mahkemesinden, ne de diğer bir mahkemeden geldiğini tetkik etmedim. Şubeye bir mesele gelmiştir, bu meseleyi hukukî bir noktadan mahkemeye verip vermemek cihetini tetkik ettim. Kendi şahsım namına arz ediyorum. Şube namına bir encümen ayrılmış, o encümen ifayı vazife etmiş, evrakı okumuş ve öyle bir kanaat hâsıl etmiş ki, bunu masuniyeti ref'edip mahkemeye vermek lâzımdır demiş. Bu şubeye geldi, arkadaşlar meseleyi izah ettiler, dediler ki mesele şudur, budur; buna ait olan dosyadan bazı mühim evrakı da okumak istediler. Biz lüzum yok kâfidir dedik. Bütün memleketin münevverleri, müessesatı bu meselede alâkadardır diye bir kanaat izhar etmişler, yani mahkeme kanaatından ayrı olarak efkârı umumiye bu kanaati izhar etmiş. Evrakı dava mündereceatı, mahkemenin kanaati ve encümeni teşkil eden arkadaşların kanaati bu arkadaşın masuniyeti teşriiyesinin ref'i ile mahkemeye tevdii merkezinde idi. Biz kendisinin oraya tevdi edilerek, orada beraat ederek memleket nazarında, millet nazarında tebriyei nefis etmesi kanaatiyle reyimizi verdik. Hatta şunu da arz edeyim, ki bu kararı verebilir miyiz, yoksa veremez miyiz diye bunu dahi düşünmedim, kanaat ettim, verdim. Fakat herhangi bir meselei hukukiyede, bir mesefede Meclise bir evrak gelir, o evrak bir şubeye havale olunduğu zaman o şube bir arkadaş hakkında ne yapabilir? Hiçbir şube, hiçbir encümen bu arkadaş bu cürmü yapmış mı, yapmamış mı diye tetkik edemez. Nazariyatı hukukiye itibariyle böyledir. Bu, hükkâmın vazife ve salâhiyetine taarruzdur. Benim noktai nazarım budur. (Doğru sesleri) Hukuk nazariyatı karşısında taammüller hukuk mahiyetini iktisap eder. Bizim birinci Meclisimizde bu taamül vaki ise biz de gene o taamüle bakarak taamülümüze devam edebiliriz. Yani nazariyatı hukukiye ile taamül tezat teşkil ettiği zaman, hakem gene Meclisi Âlidir. Nazariyatı hukukiye böyledir. Fakat taamüle nazaran biz bu meseleyi tahkik edeceğiz, tahkikat yapmışız, vermişinizdir derseniz, ki herhangi bir arkadaş çıkar da tahkikat yapın derse yaparız. Nazariyat ve vaziyeti hukukiyede bundan ibarettir.

REİS — Efendim; daha dört zat söz istemiştir. Kifayet takriri de vardır. Evvelâ kifayet takririni okuyacağız. Diğer takrirler de kifayet takriri ile beraber okunacaktır. Ondan sonra kifayet takririni reye koyacağız.

(Yozgat, Ahmet Hamdi Beyin takriri okundu)

(Konya, Refik Bey ve rüfekasının takriri okundu)

(Trabzon, Nebizade Hamdi ve Adana Kemal Beylerin takriri okundu)

REFİK BEY (Konya) — Reis Paşa Hazretleri takririmi geri alıyorum. Heyeti Celile kâfi derecede tenevvür ettiğine kanaat ediyorum.

REİS — Efendim, Konya Mebusu Refik Bey takriri geri alıyor.

(Yozgat, Süleyman Sırrı Beyin takriri okundu)

REİS — Efendim, evvelâ kifayeti reyinize arz edeceğim. Müzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın... Kâfi görmeyenler el kaldırsın... Müzakere kâfi görülmüştür. Şimdi iki takrir vardır, Nebizade Hamdi Bey ve rüfekasiyle Yozgat Mebusu Süleyman Sırrı Beyin.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Benim takririm diğerinin aynı demektir. Benderiz de geri alıyorum. (Hayır sesleri) Aynı diye ben de geri almak istiyorum.

REİS — Ayrıdır efendim. Öteki takrir şudur : Tahsin Bey Meclis huzurunda izahat versin. Zatı âlinizin ki...

REFİK BEY (Konya) — Müsaade buyurunuz. Beyefendi takririni geri almadığı takdirde müdafaa

etmek mecburiyetindeyim. Şube namına müdafaa mecburiyeti vardır. Şubeye havalesini istemek Heyeti Muhteremeye kanaatini bildiren şube hakkında adem-i itimat demektir. Binaenaleyh böyle bir meseleyi şube namına kabul edemeyiz.

REİS — Yanlış anladınız. Süleyman Sırrı Beyin takriri değil, o takrir Nebizade Hamdi Beyindir. Bir kelimesini kaldırayım. Tekrar şubeye olacak. Süleyman Sırrı Bey takririnizi geri alıyor musunuz?

SÜLEYMAN SIRRI BEY) (Bozok) — Bendeniz takriri geri almıyorum. Evrakı tahkikiye fezlekeleri gelirse tabiîdir ki o arkadaşın müdafaa hakkıdır. Geri almıyorum.

REİS — Evvelâ o halde Nebizade Hamdi Bey ve rüfekasının takririni reyinize arz edeceğim. Takrir tekrar okunsun.

(Nebizade Hamdi Bey ve rüfekasının takriri tekrar okundu)

ABDULLAH BEY (Trabzon) — Hacet yoktur. Şube kendi kanaatini tespit etmiş ve Heyeti Umumiyeye arz etmiştir. Tahsin Bey çıkar söyleyebilir.

REİS — Efendim, takriri reyinize arz ediyorum. Takriri kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul etmeyenler el kaldırsın... Takrir kabul edilmemiştir.

Efendim; şimdi Süleyman Sırrı Beyin takriri tekrar okunsun.

(Süleyman Sırrı Beyin takriri tekrar okundu)

REİS — Süleyman Sırrı Beyin takririni kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul etmeyenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmemiştir.

O halde şubenin mazbatası kaldı. Şubenin mazbatasını reyinize arz ediyorum. Kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul etmeyenler lütfen el kaldırsın... Şubenin mazbatası kabul edilmiştir. Binaenaleyh Tahsin Beyin masuniyeti teşriiyesi refedilerek mahkemeye tevdiî takarrür etmiştir.

Efendim, hafi celse ruznamemizde başka bir şey kalmamıştır. Alenî celseye geçilmesini kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul etmeyenler lütfen el kaldırsın... Alenî celseye geçilmesi kabul edilmiştir.

Alenî celseye geçilmiştir.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

19 Nisan 1926

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	566
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	566
1. — Muayyen menatıkta icara olunacak askerî manevralar için Millî Müdafaa Vekâleti Bütçesine tahsisatı munzamma itasına dair mazbata.	*566:570*

Cilt : 24

87 nci İnikat, 2 nci Celse

SEKSEN YEDİNCİ İNİKAT

19 Nisan 1926 Pazartesi

İKİNCİ CELSE

REİS : İsmet Beyefendi

KÂTİPLER : Ragıp Bey (Zonguldak), Talât Bey (Kângırı)

REİS — Celse küşat olundu.

Urfa Mebusu Refet Bey ve rüfekasının celsei hafiye aktine dair takrirleri var, okutuyorum.

(Urfa Mebusu Refet Bey ve on yedi refikinin celsei hafiye aktine dair takriri okundu)

REİS — Celsei hafiye akdini kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul etmeyenler el kaldırsın... Kabul edilmiştir. Celse hafidir.

Efendim, evvelâ zaptı sabık hulâsasını okuyalım.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

YİRMİNCİ İNİKAT

7 Kânunuevvel 1341

İKİNCİ CELSE

Kazım Paşa riyasetinde bilinikat vefata sebebiyet verme maddesinden maznun Kars Mebusu Ömer Bey hakkındaki Başvekâlet tezkeresi İkinci Şubeye havale olundu.

Menteşe Mebusu Yunus Nadi Bey hakkında ikame olunan zen ve kadih maddesi dolayısiyle masuniyeti teşriiyesinin ademi reddi hakkındaki Birinci Şube mazbatası kabul edildi.

Maraş Mebusu Tahsin Beyin masuniyeti teşriiyesinin reddi hakkındaki Birinci Şube mazbatası üzerinde cereyan eden müzakeratı müteakip kabul olunduktan sonra celsei aleniyeye geçildi.

Başkan	Kâtip
Kâzım	Van
	Hakkı

Kâtip
Zonguldak
Ragıp

REİS — Zaptı sabık hakkında söz isteyen?.. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

4. — Muayyen menatıkta icra olunacak askerî manevralar için Millî Müdafaa Bütçesine tahsisatı munzamma itasına dair mazbata.

REİS — Söz Millî Müdafaa Vekili Recep Beyefendinin.

Buyurunuz efendim.

RECEP BEY (Müdafaai Milliye Vekili) (Kütahya) — Muhterem arkadaşlar, son günlerin vaziyeti Hükümetlerce tetkik edildiği sırada bu vaziyetin bir mukabili fiilisi ve mukadderatı milliyenin icabında silâhla müdafaası icap edebilir. Bu mülâhaza ile umumî bir seferberlik veya kısmî bir seferberliğe lüzum kalmaksızın ve bu toplanışın mümkün olduğu kadar piyasalarda ve Devletin dahilî ve haricî vaziyeti maliye ve iktisadiye ve ticariyesini sarsmasını intaç etmeyecek surette manevra namı altında ve içinde bulunduğumuz vaziyetin tehlikeli addettirdiği mıntakada askerî harekâtın ittihazı tedbiri bir zaruret addedilmiştir. Bu zaruretin icabı ihzarisi olmak üzere Hükümetçe ittihaz edilen tedabirin hazırlıkları hakkında teşebbüs alınmıştır. Bu teşebbüsat, arz ettiğim gibi vaziyeti umumiyenin verdiği mecburiyete müsteniden biri, bir hareketi mütekabileye muhtemel olan mıntakada muayyen olan ve ilk ân için muharebeye kâfi gelecek miktarda kıtaat ve asker tahsidini istilzam eyledi. Silah altına alınacak ve mümkün olduğu kadar az esnan erbabiyle ilk an için lâzım olan ihtiyat zabitleri lâzım gelen kıtaata iltihak edecekler ve Erkânı Harmiyei Umumiyenin ilk an için tasavvur ettiği miktarda hazır olarak harekâtı askeriyeye sahai cereyan olmasını tasavvur ettiği mıntakada toplanacaktır. İşte bu tedabiri askeriyenin masarifini bir kanunu mahsusla Heyeti Muhteremeden istirham ve talep ediyoruz. Bu kanun şimdi okunacak. Celsei hafiyeyi Müdafaai Milliye Vekili sıfatiyle talep etmiş

olmamakla harice karşı ittihaz edilen tedabirde bir fevkaladelik olmadığını gösterdik. Onun için arkadaşlar celsei hafiyeyi talep ettiler. Şimdiye kadar yapıldığı gibi, bu kanun celsei hafiyede icap ettiği kadar müzakere edilir. Arkadaşların bu bapta fikirleri, mütalâaları varsa dermeyan edilir. Bizim inaruzatı cevabiyemiz varsa istima buyurulur. Kanunun heyeti umumiyesinde Heyeti Muhtereme müttahit kaldıktan sonra, usulümüz mucibince, celsei alenîyede reye vaz olunur. Kanunun esbabı mucibesiyle beraber Hükümetin teklifi ve Muvazenei Maliyenin teklifi şimdi okunacaktır. Bunu rüfekayı muhtereme not ederlerse - tabettâmmek istemedik - usulü dahilinde müzakere etmiş oluruz. Bugün imtaç etmek zarureti ndeyiz. (Hay hay sesleri) Henüz bunu makamı Riyasete söylemeye fırsat bulamadım. Makamı Riyasetten de rica edeyim. Eğer bugün ekseriyet bulunmazsa yarın da içtima edilir. İkinci defa reye vazedilir. Yine bu münasebetle tahsisat kanunundan başka malumu âliniz geçen sene Muvazenei Umumiye Kanununun bir maddesi mucibince şimendiferlerle nakledilecek efradın tesviye usulü lağvedilmiş ve peşin para ile nakliyat husus vazedilmişti. Fevkalâde zamanların icabı olarak seferberlikte veya böyle askeri harekâtta tesviye ilmühaberi olmaksızın nakit ile nakliyat yapmak, nakliyatı askeriyeyi ihlâl edebilir. Onun için bu nakliyat (...) senesi tahsisatına mahsup olunmak üzere tesviye ilmühaberi ile nakliyat icrasını talep ediyoruz. Bunun hafi bir mahiyeti yoktur. Celsei aleniye aktolunduğunda müzakere edilebilir. Bütün nakliyat ve harekâtı askeriye o kanunun çıkmasına mütevakkiftir.

REİS — Efendim; bugünkü evrakı varide arasında ilkbahar manevraları için Başvekâletten kanun lâyihası Muvazenei Maliye Encümenine havale edilmişti. Muvazenei Maliye Encümeni tetkik etmiş ve Riyasete tevdi etmiştir. Ruznameye alıyoruz.

Muvazenei Maliye Encümeni diğer kanun lâyihasını da tetkik etmiştir. Harekâtı askeriye vukuunda tesviye ilmühaberi mukabilinde, nakliyatı askeriyenin ilgası hakkındaki mazbatayı Riyasete tevdi etmiştir. Bunu ruznameye alıyoruz. Muvazenei Maliye Encümeni her ikisinin de müstaceliyetle müzakeresini teklif etmektedir. İlkbahar manevraları için icabeden tahsisat hakkında Başvekâletten gelen kanun lâyihasının bugün müstacelen ve tercihan müzakeresini reyinize arz edeceğim. Müstacelen müzakeresini kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul etmeyenler el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Harekâtı askeriye vukuunda münakalâtın tesviye ilmühaberiyle icrası hakkındaki kanunun bugün müstacelen ve tercihan müzakeresini kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul etmeyenler el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Efendim; celsei hafiyede kanunun heyeti umumiyesi hakkında söz isteyen varsa müzakere cereyan edecektir.

HASAN FEHMİ BEY (Gümüşhane) — Maddeler okunsun. Maddeleri kabul edelim, müzakeresini yapalım, merasimini celsei aleniyede ikmal ederiz.

EMİN BEY (Eskişehir) — Reis Bey; bilvesile Hariciye Vekili Bey biraz tenvir buyursun. Ne oluyoruz? Geliyor muyuz, gidiyor muyuz? (Handeler)

DR. TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Hariciye Vekili) (İzmir) — Efendim; arkadaşımızın öğrenmek istediği zannederim. bu son günlerde matbuata inikas eden malûmattır. Biliyorsunuz ki hadise olarak mevcut olan şeyler iki, üç nokta etrafında toplanabilir. Lozan muahedenamesinden sonra ikmali Meclisi Âlinize kalmış olan Musul meselesi müzakeratı ile, kuponlar meselesidir. Ondan başka da mübadele mukavelenamesinin tatbikatından müteveellit hallolunmak üzere en sona kalan gayri mübadiller meselesi vardır. Bunlardan başka Türkiye Cumhuriyetinin eleyevm hiçbir devletle münazaasıfih meselesi yoktur. Bu arz ettiğim üç mesele de tabii surette müzakere safahatından bulunmakta ve intacına çalışılmaktadır.

Kupon mesaili için; Paris'te müteşekkil heyet müzakeratında devam etmekte ve bir noktai itilâf tarafeyince aranılmaktadır.

Musul meselesi hakkında da alınan İngiliz Sefiri Ankara'ya gelmiş bulunuyor. Onunla iki gün evvel müzakereye başlandı. Bir netice olmadan müzakere safahatı hakkında şimdiden teşhis koymak kolay olmayacaktır. Ancak bu meseleyi de mümkün olursa halletmek emelinde bulunduğunu tarafeynin murahhasları yekdiğerlerine ifade etmişlerdir.

Gayri mübadiller hakkında da; Yunan Hükümeti Türkiye'nin noktai nazarını kabul ederek, Türkiye ile müzakere küşadını ve eski itilafnamenin ona göre tadil ve ikmal esasını kabul etmiş ve tarafımızdan da mübadele heyetimizin Reisi müzakere ve intaca memur ederek murahhas tayin edilmiştir. Belki de şimdi Atina'ya müteveccihen hareket etmiş bulunuyor.

Bunun haricinde nazarı dikkati calip olan sufha; işbu müzakeratta tarafeynin yekdiğerini daha kavi bulundurabilmek için tevessül ettirebildiği teda-

birdir. Biliyorsunuz ki; İngiltere Hükümeti, Cemiyeti Akvamın kararını lehine olarak hukukî bir âmil telâkki ve hatta lehine ilâve etmiş, ona mukabil Hükümetimiz de Rusya ile muahedesini aktetmiş oluyordu. Ondan sonra teferruatını arz ettiğim veçhile, Belgrat seyahatını yaptım. O sırada İngiltere Hariciye Nazırı Rapello itilafnamesini kendi lehine kaydetti. Rapello muahedesi hakkında aldığımız malûmat iki üç kelimede hulâsa olunabilir. Musul meselesinden dolayı bir harp hudusunda İtalya'nın, İngiltere safında bulunacağıdır.

RASİH BEY (Antalya) — Türkiye'yi aralarında taksim ediyorlar.

DR. TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Taksim kelimesi yoktur. Yalnız İngiltere safında bulunacak. Tarafeyn muharebesinde, hiç şüphe yok ki, yekdiğerine sarkastleri haddi azamiyi bulur. Fakat onu, neticei harp yazar ve tahakkuk ettirir.

Rapello'dan sonra, biz de Fransızlarla muahede akdettik. Bu da bizim lehimize kaydolunacak bir hadisedir. Tam Musul müzakeratı başlayacağı sırada aldığımız malûmat, gazetelerde gördüğünüz veçhile, iptida da Mussolini'nin seyahati, sonra İtalya'da bir manevra olacağı, sonra Yunanistan'da bir manevra yapılacağı ve İngiltere'de de bir manevra yapılacağıdır. Meselenin mahiyetini teşhisten mukaddem gaflete düşmek istemeyen Hükümeti Cumhuriye için, derhal tevessülü lâzım gelen tedbir, bizzat karşı taraftan dikte edilmiş bulunuyordu. Komşularımızda büyük mikyasta manevra olunca izin de manevraya iştirakiniz gayet tabiî olur. Binaenaleyh manevra hadisesi, bir taraftan bizim manevra ihtiyacımızın tahminini ve mutad olan manevralardan farklı olarak yapılmasını Hariciye Vekâleti Erkânı Harbiyei Umumiyeden ve Heyeti Vekile arkadaşlarından istemiştir. Esbabı mucibe olarak da göstermiş olduğumuz şeyler İtalya'nın Akdenizde ve Akdeniz hâkimiyeti emniyle, izhar etmekte olduğu ihtirasatı mahsusa ve diğer taraftan da komşularımızda manevra yapılmış olmasıdır. Hiç şüphe yok, bir çok arkadaşlar diyebilirler ki; bu Musul meselesinin müzakeresi esnasında manevralar yapılmak ve hazırlanmak Türkiye Hükümetinin maruz bırakılması diğer tarafça matlup olan bir tazyik havasının estiğini ispat etmek içindir. Evet; bunda hiç şüphe yok. Binaenaleyh müzakerata aynı tazyika maruz olmamak için aynı tedabire tevessül etmek lâzımdı ki; müzakerat mehafi sükûn ile devam edebilsin. Fakat yine haklı olarak iddia olunabilir ki: İtalya'nın bu ihtirasatı umumiyetinin Akdenizin her noktasına müteveccih bulunması karşısında Türkiye'nin kendisini hassas göstermemesi doğru olamazdı. Bahusus ki; Hükümeti Cumhuriyet memleketin her noktasında, velev gayri ciddî olsa da, gösterilen ihtirasata karşı çok mütehassis bulunduğunu göstermek lâzımdı. Fakat arkadaşların bazıları diyebilirler ki; bir nümayişe karşı her zaman tahassüs göstermek memlekete zahmet ve masraf ihtiyarını tahmil etmiş olmaz mı? (Feda olsun sesleri) Efendiler; bu zahiridir. Akdenizde bilhassa Türkiye ile en büyük ticarete malik olan Devlet, İtalya Devletidir. Herhangi bir nümayişle bizi manevralara sevkettiği vakit kendisinin zararı herhalde bizden çok fazladır. Bendeniz o neticeye varmak istiyorum. Bu silsilei muhakemattan maksadım şudur ki; ittihaz olunan tedbirin kudretli ve kuvvetli oluşundan başka, böyle her vakit Türkiye Devletine karşı kolayca nümayiş yapılır ve o tahassüsata sevkedilebilir zihniyeti kesilmek ve bunun kabili takip olmadığını göstermek içindir. Yine bu sözlerimle göstermek istiyorum ki İtalya'nın bu ihtirazatı karşısında en ziyade Türkiye'nin mütehassis olması lâzımdır. Bu tedbir, şarkı karipte inkılâbile ve Yunan ordularını, mütearrız kuvveti denize dökmekte büyük kuvvetini gösteren Türkiye Cumhuriyetinin kuvvetinde ve kudretinde hiçbir rahne olmadığını ve daha mütezayit bir kuvvetle daima mütehassis olduğunu gösteren bir ifadedir. Bu itibarla çok müfittir ve zamanlıdır ve bize, Hariciyeye müzakeratta sükûnet ve emniyetle istikbali görmek imkânını bahşedecektir.

Arkadaşlarımın; söylemek istediğimden daha fazlasını anlamış olduklarını gördüğüm için daha ziyade tasdie hacet görmüyorum.

EMİN BEY (Eskişehir) — İtalya - Yunan ittifakı vârit midir?

Dr. TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Efendim; hissediyorum ki; arkadaşım, İtalya'nın Balkanlardaki vaziyetine işaret etmek istiyor. Hakikaten, bundan bir kaç ay evveline, hatta bir evveline gelinceye kadar Yunanistan'la - İtalya arasında mütemadî bir rekabet devam ediyordu ve Korfo hadisesi acılıkları sebebiyle iki Hükümet arasında dostluktan çok uzak bir hava esiyordu. Yugoslavya ile de İtalya arasında keza büyük bir samimiyet havası esmekte devam ediyordu. Fakat son zamanda İngiltere'nin de yardımı ile ve Yunanistan'ın hariçte İngiltere'den gayri Balkanlarda istinat edeceği bir kuvvet bulunmamasının da tazyiki ile İtalya - Yunanistan arasında büyük müzakerat başlamıştı ve Yunanistan, Yugoslavya Nazırını takiben murahhasını İtalya'ya sevketmiş

bulunuyordu. Fakat, bu dakikada almış olduğumuz çok mevsuk malûmata nazaran, iki Devlet arasında henüz imza edilmiş bir muahede mevcut olmamakla beraber, aralarındaki vaziyet şudur ki; Yunanistan - İtalya rekabeti kalkmış ve bir dostluk havası esmekte bulunmuştur. Yugoslavya ile de vaziyet aynıdır. Müzakeresine başladıkları itilafnamenin imzası şöyle dursun, bir proje dahi mevcut bulunmuyor. Bunu kuvvetle öğreniyoruz. Fakat bir kaç ay evvelki, aralarındaki rekabete mukabil şimdi bir havayi dostî esmektedir. Bunun da manası, İtalya'nın o cephelerde mühim kuvvet bulundurma mecburiyeti tenakus etmiş vaziyettedir. Bizim Yugoslavya ile dostluğumuz tamamen bitarafanedir. Aramızda adavet yoktur. Aramızda Balkan havadislerini muntazaman vermekte ve diğer Devletlerle olan münasebatımızdan yekdiğerimizi haberdar etmekte bulunuyoruz. Fakat bundan daha ileriye götürülememiştir. Bu gibi şeyler, yalnız bir tarafın arzusiyle olmaz. Cemiyeti Akvamda aza olan Yugoslavya Fransa'nın ve bilvasıta İngiltere'nin tahti nüfuzunda bulunuyor ve bazı mesaili hayatiyeden dolayı Devleti muazzamalarla ihtilâf halinde bulunan Türkiye'nin o ihtilâfını nazarı dikkatten dur tutmak tabiî mümkün olamaz. Ondan başka Yugoslavya'da samimi bir İtalya muhadenetinin medit bir surette doğmasına imkân yoktur. O da kendi hesabına düşünebilir ki; bu İtalyan tehlikesi denen şey, keşki Türkiye cihetine teveccüh etse de, orada mühim zararlara uğrasa da ben zamanlarımı kazansam ve ordularımı tanzim etsem. Zira henüz ordumu ve tedarikâtımı ikmal etmemiş bulunuyorum ve az zaman sonra acısını çıkarsam. Ancak bu gibi muvakkat zamanlarla tahdit olunan, fakat daha kolay olması sebebiyle makbul bulunan bir zihniyete kapılması tabiîdir. Bu prensipte bir müddet zamanını yaşatacaktır ve onunla hallolunmadığını görünce bütün alâkadarlar yekdiğeriyle temas etmek mecburiyetini duyacaklardır. İşte o vakit bu tehlike hal olunacaktır.

TUNALI HİLMİ BEY (Zonguldak) — Efendim; Romanya ile İtalya arasında bir itilâf vukubulmuş mudur?

İkincisi; geçenlerde, 8 - 10 gün var, gazetelerde bir telgraf okudum. Hatırlayamıyorum bilmem ne komisyonu oluyor. Atina'da Bulgaristan'dan gönderilen murahhasla Yunan murahhası öpüşüyorlar, musafaha ediyorlar, kucaklaşıyorlar. Acaba Bulgaristan'ın da bugünlerde bize karşı veya diğerlerine karşı vaziyetleri nasıldır?

Dr. TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Efendim; birinci sual. Romanya ile İtalya arasında müzakere başlamıştır. Bunun sebebi; müteaddittir. Hiç şüphesiz küçük-itilâf Hükümetleri arasında, bilhassa Çekoslovakya'nın dekâletiyle Rusya ile anlaşmak zihniyeti Rumanya'yı düşündürmüştür. Buna mukabil de İtalya ile Romanya arasında bir itilâf müzakeratı mevzuubahistir. Bunda en çok hahişger ve nümayişkâr Romanya'dır. İtalya bilâkis son günlerde Rusya'ya karşı Besarabya'nın Romanya'ya ilhakını tasdik etmemekle bu itilâfın kolay netice göstermeyeceğini göstermiştir. Bulgaristan'ın son zamanlara kadar Yugoslavya ile mühim rekabet ve adaveti mevcut olduğunu biliyorsunuz. Buna karşı yaptığı en mühim politika Cemiyeti Akvam dostluğu ile İtalya meselesi idi. Fakat bir kaç aydan beri Yugoslavya ile Romanya arasındaki havayı adavet dostluktan başlamak zemininde sözlere imkân bulunmuştur. Hatta yekdiğeri ile mektep talebelerinin ve bazı heyetlerin dahi ziyaretleri mevzuubahis olmaktadır. Bununla işaret etmek istiyorum ki; Bulgaristan'ın İtalya ile dostluğu mevcuttur. Fakat bu, imza edilmiş bir itilâfname halinde değildir. Bulgaristan'da henüz gizli silâhlar bulunmasına rağmen kontrol heyeti devam etmektedir. Kontrol heyetinde Bulgaristan'a en ziyade kolaylık gösteren İtalya ve İngiltere'dir. Fakat Yugoslavya'nın dostu olan Fransa delegesi hâlâ kontrol heyetinin refine dair raporu yazmamıştır ve bu dakikada da kontrol heyeti devam etmektedir. Yugoslavya'dan alınan malûmata göre bütün mevzuubahis olan zahiri dostluklara rağmen Belgrat'ta, Bulgaristan'ın silâhlanmaması en esaslı siyasettir. Vaziyet de budur.

Diğer meseleye gelince; hakikaten Yunanistan gerek Bulgaristan'la olan itilâf, gerek Yugoslavya ile olan itilâf; hatta Türkiye ile olan itilâf, Balkan itilâfı. Sonra Balkan lokarnosu diye ortaya attığı ve fakat netice bulduramadığı faaliyeti siyasiyeden sonra kiliselerin yardımına iltica etmiş ve Ortodoks kilisesi Atina'da Ortodoks olan hükümetlerin ruhbanını toplamış, yekdiğeriyle öpüşmüşler ve eski Balkan ittifakını hatırlatarak tekrar toplanmak imkânını görmüşlerdir. Fakat milletlerin bugünkü bütün menafiî ve muvazeneti kuvvadaki hesabatı mahsusası öyle papazların ve kiliselerin arkasından kolayca gidecek bir vaziyetten uzak bulunuyor.

HAMDİ BEY (Ordu) — Fransızlar itilâfnamemizi henüz tasdik etmediler. Tasdik edilmemek ihtimali var mıdır?

Dr. TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Fransa'da bir defa tatbik edilmeyen itilâfname yalnız o değildir. Bir çok sebeplerle tasdiklerini tâcil ve tehirde bulunmaktadır. Fakat bu itilâfnamenin hususiyeti dolayısiyle tasdikteki teahhura mana verilmesine hak veriyorum. Bu tarihe kadar bu itilâfnameye dair hiçbir işaret yoktur. Ancak o itilâfname hallolunduktan sonra İngiliz matbuatınca koparılan kıyamet Fransa'da mâkes bulmuş ve İngilizlerin az çok tazyikinden kurtulamayan Paris Hükümetinde tesirden hâli kalmamıştır. Fakat en son aldığımız malumata nazaran Fransa bunu tasdik etmek emelindedir. Yalnız bize gerek Cemiyeti Akvamda aza olmaktan mütevellit ve gerek sevkiyatı askeriye noktai nazarından bitaraflığını haleldar edecek dereceye varmak isteyen maddaların hususi bir mektupla tavazih ve tefsirini isteyeceği ve ona göre tasdik edeceği fikrini ihsas ve isma etmiştir. Fakat bu dakikaya kadar resmen bir müracaat yoktur. Tasdik olunmayacağına dair bir alamet olmadıktan maada, onun tasdikine dair bilhassa lehine İstanbul'da Fransız Sefirinin beyanatı malumunuzdur. Belki de bize bildirmedikleri halde tasdikte suhulete uğramak için Musul müzakeratını da beklemiş olmaları vârittir. Bütün bütün gayri vârit olamaz.

EMİN BEY (Eskişehir) — Son cümleyi fâli hayır addediyoruz.

REŞİD BEY (Malatya) — Efendim; Türkiye Cumhuriyeti hiçbir vakit kimse ile münazaa çıkarmak istemez. Yalnız bize göz diken Devletler, münazaa çıkarmak isteyen Devletler, Musul meselesi hallolununca bu münazaanın önüne geçilecek midir, geçilmeyecek midir?

Dr. TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Bütün Devletler, Musul meselesinin mühim bir ihtilâf olduğunu kabul etmekle beraber, onu halletmekle, halle muvaffak olmakla beraber siyaseti umumiyede hayli suhulet teessüsünü ümid etmekle beraber, Devletler arasındaki ihtirasın hallolunacağını iddia etmekten çok uzak bulunurum, kanaat itibariyle. Bilâkis o ihtirasatın önünü alacak, memleketi vaziyeti iktisadiyesi, terakkiyatı, faaliyeti umumiyesi, vahdeti, ordumuzun kuvvetidir.

REİS — Efendim; kanun lâyihalarının heyeti umumiyesini kabul buyurdunuz. Maddeler hakkında mütalâa var mı? Yoksa celsei alenîyeye geçelim. Müdafaai Milliye Vekili muhteremi izahatı arasında nisap olmazsa yarına aktedilsin buyurdular. Meclis nisap ile açılmıştır. Müzakere devam etmektedir. Neticei arâda nisap olmazsa mesele Nizamnamei Dahilinin icabından ibarettir.

RECEP BEY (Müdafaai Milliye Vekili) — Teklifim, yalnız mutad olmayan hali içtima içindi. Eğer böyle bir vaziyet hâdis olursa meselenin isticali hasebiyle rica ettim, ki içtima edilsin.

REİS — Celsei alenîyeye geçilmesini kabul edenler el kaldırsın... Kabul etmeyenler el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

9 Mart 1927

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SÂBIK HÜLÂSASI	572
2. — EVRAKI VARİDE	572
Tezkere	572
1. — Malatya Mebusu Hacı Bekir Bey hakkında Başvekâlet tezkeresi.	572
2. — Ergani Mebusu İhsan Hâmit Bey hakkında Başvekâlet tezkeresi.	572:573
3. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	573
1. — Konya Mebusu Hacı Bekir ve Ankara Mebusu Hilmi Beyler hakkında İkinci Şube mazbatası.	573
2. — Gaziantep Mebusu Ahmet Remzi Bey hakkında Üçüncü Şube mazbatası,	573
3. — Kastamonu Mebusu Mehmet Fuat Bey hakkında Üçüncü Şube mazbatası,	573
4. — Konya Mebusu Fuat Bey hakkında İkinci Şube mazbatası.	573:574
5. — Kars Mebusu Ömer Bey hakkında İkinci Şube mazbatası.	574
6. — Malatya Mebusu Hilmi Bey hakkında İkinci Şube mazbatası.	574
7. — Ertuğrul Mebusu Ahmet İffet Bey hakkında İkinci Şube mazbatası,	574
8. — Türk Tayyare Cemiyetine yapılacak yardımın idarei hususiyeler bütçesine küsürde munzamına şeklinde vazına dair kanun lâyihası ve mazbatası.	574:577

Cilt : 30

41 nci İnikat, 2 nci Celse

KIRK BİRİNCİ İNİKAT

9 Mart 1927 Çarşamba

İKİNCİ CELSE

REİS : Refet Beyefendi.

KÂTİPLER : Ruşen Eşref Bey (Afyon karahisar), Şeref Bey (Diyarbekir)

REİS — Celse açılmıştır.

Yozgat Süleyman Sırrı ve rüfekasının hafi celse akti hakkında takriri var, okutuyorum.

Riyaseti Celileye

Meclis müzakeratına müteallik maruzatta bulunmak üzere bu gün bir hafi celse akdi lüzumunu teklif eyleriz.

Yozgat	Rize
Süleyman Sırrı	Ahmet Fuat
İstanbul	Diyarbekir
Ali Rıza	Feyzi
Arfonkarahisar	Çorum
Ruşen Eşref	İsmet
Denizli	Edirne
Haydar Rüştü	Faik
Artvin	Kocaeli
Hilmi	İbrahim Süreyya
Elâziz	Antalya
Hüseyin	Rasih
Kütahya	Malatya
Ragıp	M. Hilmi

Bolu

Emin Cemâl

REİS — Reye arzediyorum. Kabul edenler el kaldırsın.. Kabul etmiyenler el kaldırsın.. Celsei hafiye akdi kabul edilmiştir.

Efendim; celseyi açıyorum. Zaptı sabık hulâsası okunacak.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

19 Nisan 1926 Pazartesi

SEKSEN YEDİNCİ İNİKAT

İKİNCİ CELSE

İsmet Beyin Riyasetleriyle akdedilerek Müdafaai Milliye Vekâleti bütçesine tahsisat ilâvesine dair kanun lâyihası ile harekâtı askeriye esnasında nakliyatı askeriye üçüratının sureti tesviyesine mütedair lâyihai kanuniye müzakere ve aynen kabul olunduktan sonra celsei aleniyeye geçildi.

Reis İsmet — Kâtip

REİS — Zaptı Sâbık hulâsası hakkında bir mütalââ var mı?

Zaptı sabık hulâsasını kabul edenler el kaldırsın.. Kabul etmeyenler el kaldırsın.. Kabul edilmiştir.

2. — EVRAKI VARİDE

Tezkereler

1. — Malatya Mebusu Hacı Bekir Bey hakkında Başvekâlet tezkeresi.

REİS — Tezkere okunacaktır.

(Başvekâlet Tezkeresi Okundu)

REİS — Efendim; şubelere kura çekiliyor. Dördüncü Şubeye havale ediyoruz.

2. — Ergani Mebusu İhsan Hamit Bey hakkında Başvekâlet tezkeresi.

REİS — Tezkere okunacaktır.

BMM Riyaseti Celilesine

Adliye Vekâleti celilesinden mevrut 24 Teşrinisani 1341 tarih ve Umuru Cezaiye Müdüriyeti 168 10725 numaralı tezkerede vazifesi başında darp ve tahkir edildiği cihetle Diyarbekir Ziraat Bankası Müdiri Agâh Bey tarafından hakkında ikâmei dava olunan Diyarbekirli Zülfi zade İhsan Hamit Beyin halen Ergani Mebusu sıfatiyle Meclisi Aliye dahil bulunması hasebile masuniyeti teşriiyesinin ref'i esbabının istikmali rica edilmiş olduğundan buna müteallik evrak leffen takdim olunmuştur.

Teşkilâtı esasiye kanununun 17 nci maddesi mücebince muktezasının ifasına ve neticesinin işarına müsaade buyurulmasını rica ederim efendim. 5 Kânunuevvel 1341

Başvekil
İsmet

REİS — Efendim; Alelusul şubeye gönderilecektir. Kura çekiyorum. Beşinci şubeye havele edilmiştir.

3. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Konya Mebusu Hacı Bekir ve Ankara Mebusu Hilmi Beyler hakkında ikinci şube mazbatası.

REİS — Mazbatalar okunacaktır.

Riyaseti Celileye

Konya Mebusu Hacı Bekir ve Ankara Mebusu Hilmi Beylerin masuniyeti teşriiyelerinin refine dâir Başvekâlet tezkeresine merbut evrakı tahkikiyenin bidayeten muşikâfane tetkiki zımnında teşkil olunan şubemiz encümeni mahsusunca icra edilen tahkikat ve tefehhusat neticesini mübeyyin mazbatası mütala olundu.

Mumaileyhimin masuniyeti teşriiyelerinin refini müstelzim efali cürmiye mevcut olmadığına dair encümeni mahsusun mütalaası ve istintacı şube heyeti umumiyesince de şayanı kabul görülmüş olmakla Heyeti Celileye arz olunur.

İkinci Şube Reisi
Musa Kâzım

REİS — Efendim; Şubeden izahat istiyor musunuz? (Reye sesleri)

MUSA KÂZIM BEY (Konya) — Efendim; Hükümeti sakıta zamanında İstanbul'da alış veriş etmişler. Güya ihtikâr yapmışlar. Krymetsiz bir şeydir.

REİS — Efendim; reye arz ediyorum. Kabul edenler el kaldırsın.. Kabul etemiyenler el kaldırsın.. Kabul edildi.

2. — Gaziantep Mebusu Ahmet Remzi Bey hakkında üçüncü şube mazbataları.

REİS — Mazbatayı okuyoruz.

Riyaseti Celileye

Gaziantep Mebusu Ahmed Remzi Beyin masuniyeti teşriiyesinin refi talebi ile şubemize havale olunan evrakı tahkikiye şubemizden tefrik edilen encümeni mahsusca tetkik olunmuş ve af olunan cerâimin masuniyeti teşriiyenin refini icabettirir bir mahiyette olmadığı mütalaa edilmiş ve şubece dahi keyfiyet bittetkik müşarünileyhe atfolunan fiil mahiyeti kanuniyesi itibariyle refi masuniyetini mucip görülmemiş olduğundan heyeti umumiyeye arz olunur.

Kâtip — Üçüncü Şube Reisi Na.
Diyarbekir — İzmir Mebusu
Cavid — Ahmed Münir

REİS — Mazbatayı reyinize arz ediyorum. Kabul edenler el kaldırsın.. Kabul etmiyenler el kaldırsın.. Kabul edilmiştir.

3. — Kastamonu Mebusu Mehmet Fuat Bey hakkında üçüncü şube mazbatası

REİS — Mazbatayı okutuyorum.

Riyaseti Celileye

Kastamonu Mebusu Mehmet Fuad Beyin masuniyeti teşriiyesinin refi talebiyle şubemize havale olunan iki kıta evrakı tahkikiye şubemizden tefrik edilen encümeni mahsusca tetkik olunmuş ve atfolunan cerâimin masuniyeti teşriiyenin refini icabettirir bir mahiyette olmadığı mütalaa edilmiş ve şubece dahi keyfiyet bittetkik müşerünileyhe atfolunan efal mühür fekki ve hakaretten ibaret olup mahiyeti kanuniyeleri itibariyle refi masuniyeti mucip görülmemiş olduğundan heyeti umumiyeye arz olunur.

Kâtip — Üçüncü Şube Reisi Na.
Diyarbekir — İzmir Mebusu
Cavid — Ahmed Münir

REİS — Mazbatayı reye arz ediyorum. Kabul edenler el kaldırsın. Kabul etmiyenler el kaldırsın.. Kabul edilmiştir.

4. — Konya Mebusu Fuat Bey hakkında İkinci Şube mazbatası.

REİS — Mazbatayı okuturuyorum.

Riyaseti Celileye

Konya Mebusu Fuat Beyin masuniyeti teşriiyesinin refine dâir Başvekâlet tezkeresine merbut evrakı tahkikiyenin bidayeten muşikâfane tetkiki zımnında teşkil olunan şubemiz Encümeni mahsusunca icra edilen tahkikat ve tefehhusât neticesini mübeyyin mazbatası mütalaa olundu.

Mumaileyhin masuniyeti teşriiyesinin refini müstelzim efali cürmiye mevcut olmadığına dair Encü-

meni mahsusun mütalaası ve istintacı şube heyeti umumiyesince de şayanı kabul görülmüş olmakla Heyeti Celileye arz olunur.

Kâtip	İkinci Şube Reisi
İzzet Ulvi	Musa Kâzım

REİS — Reye arz ediyorum. Kabul edenler el kaldırsın.. Kabul etmiyenler el kaldırsın.. Kabul edilmiştir.

HALİL BEY (Zonguldak) — Efendim; Okunan mazbatalarda masuniyeti şahsiyeden bahsediliyor. Bunun manası yoktur. Bununla Maksut olan şey. Onun tashihini rica ediyorum bendeniz. (Doğru sesleri)

5. — Kars Mebusu Ömer Bey hakkında İkinci Şube mazbatası.

REİS — Mazbataları okumuyoruz.

Riyaseti Celileye

Kars Mebusu Ömer Beyin masuniyeti teşriiyesinin refine dair Başvekâlet tezkeresine merbut evrakı tahkikiyenin bidayeten muşkâfane tetkiki zımnında teşkil olunan şubemiz encümeni mahsusunca icra edilen tahkikat ve tefehhusât neticesini mübeyyin mazbatası mutalaa olundu.

Mumaileyhin masuniyeti teşriiyesinin refini müstelzim efali cürmiye mevcut olmadığına dair Encümeni mahsusun mütalaası ve istintacı Şube Heyeti Umumiyesince de şayanı kabul görülmüş olmakla Heyeti Celileye arz olunur.

Kâtip	İkinci Şube Reisi
İzzet Ulvi	Musa Kâzım

REİS — Efendim; reye arz ediyorum. Kabul edenler el kaldırsın.. Kabul etmiyenler el kaldırsın.. Kabul edilmiştir.

6. — Malatya Mebusu Hilmi Bey hakkında İkinci Şube Mazbatası.

REİS — Mazbatayı okutuyorum.

Riyaseti Celileye

Malatya Mebusu Hilmi Beyin masuniyeti teşriiyesinin refine dair Başvekâlet tezkeresine merbut evrakı tahkikiyenin bidayeten muşkâfane tetkiki zımnında teşkil olunan Şubemiz encümeni mahsusunca icra edilen tahkikât ve tefehhusât neticesini mübeyyin mazbatası mutalea olundu.

Mumaileyhin masuniyeti teşriiyesinin refini müstelzim efali cürmiye mevcut olmadığına dâir Encümeni mahsusun mütaleası ve istintacı Şube heyeti umumiyesince de şayanı kabul görülmüş olmakla Heyeti Celileye arz olunur.

Kâtip	İkinci Şube Reisi
İzzet Ulvi	Musa Kâzım

REİS — Efendim; reyinize arz ediyorum. Kabul edenler el kaldırsın.. Kabul etmiyenler el kaldırsın.. Kabul edilmiştir.

7. — Ertuğrul Mebusu Ahmet İzzet Bey hakkında İkinci Şube Mazbatası.

REİS — Mazbata okunacaktır.

Riyaseti Celileye

Ertuğrul Mebusu Ahmet İffet Beyin masuniyeti teşriiyesinin refine dâir Başvekâlet tezkeresine merbut evrakı tahkikiyenin bidayeten muşkâfane tetkiki zımnında teşkil olunan şubemiz encümeni mahsusunca icra edilen tahkikat ve tefehhusât neticesini mübeyyin mazbatası mütalea olundu.

Mumaileyhin masuniyeti teşriiyesinin refini müstelzim efali cürmiye mevcut olmadığına dair Encümeni mahsusun mütaleası ve istintacı Şube heyeti umumiyesince de şayanı kabul görülmüş olmakla Heyeti Celileye arz olunur.

Kâtip	İkinci Şube Reisi
İzzet Ulvi	Musa Kâzım

REİS — Reye arz ediyorum: Kabul edenler el kaldırsın.. Kabul etmiyenler el kaldırsın.. Kabul edilmiştir.

8. — Türk Tayyare Cemiyetine yapılacak yardımın İdarei Hususiyeler bütçesine küsuratı munzamma şeklinde vazına dair kanun lâyihası ve mazbatası.

REİS — Hafi celse akti talebinde bulunan arkadaşlardan izahat vermek isteyen var mı?

Buyurun Süleyman Sırrı Bey.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Efendim, bu hafi celse istirhamını havi takririmize saik şudur: Ruznamenin 12 nci maddesini idarei hususiyeler namına bilâvasıta cibayet edilen vergilerde küsuratı munzamma ilâvesi hakkında Muvazenei Maliye Encümeninden bir lâyiha geldi. Ruznameye alındı. Yarın müzakere edilecektir. Bu, malumu âliniz, her tarafta Tayyare Cemiyetleri tarafından alınan vergiyi kanun şekline koymak. Kongrede de bir kanun şekline konması esası kabul edilmişti. Bu, Encümende uzun boylu görüşüldü. İdarei hususiyeler hesabına bir verginin cibayetine karar verildi. Yani İdarei hususiyelerde cibayet edilecek olan bu vergi Tayyare Cemiyetine verilecektir. Bu noktanın zapta geçmesi için ve ileride idarei hususiye madamki bu küsüratı munzammadır, bize aittir, hiç bir cemiyete vermek mecburiyetimiz yoktur dedirtmemek için bu ifadeyi zapta geçirtiyoruz.

FUAT BEY (Rize) — Bulamadığımızdandır. Bu layihai kanuniye doğruda doğruya Hükümet tarafından teklif ediliyor.

ŞÜKRÜ KAYA BEY (Menteşe) — Karar lâzımdır.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Takrir veriyoruz efendim.

PUAT BEY (Rize) — Efendim, bu resmi munzammın Türk Tayyare Cemiyetine ait olacağı kaydının zapta geçmesini istilzam keyfiyeti doğrudan doğruya lâyihai kanuniye ile alenî olarak ifade etmek imkânını bulamadığımızdan. Küsuratı munzamma şeklinde böyle bir kanun çıkarıyoruz. Celsei hafiye de Hükümet tarafından teklif ediliyor. Mevcut muahedat ile böyle bir verginin kuvvei eslihadan olan Tayyare Cemiyetine verilmesine imkân bulamadık. Yalnız idarei hususiyelerin hisselerine zammediyor şeklinde böyle bir kanun çıkıyor.

ŞÜKRÜ KAYA BEY (Menteşe) — Bu kararı burada veririz, alenî celseye geçeriz. Doğrudan doğruya Tayyare Cemiyetine ait olduğu kaydı geçerse ileride bir müşkilât olmaz.

İSMET BEY (Çorum) — Zapta geçmesi kâfi değildir. Bir karar vermek lâzımgelir.

ŞÜKRÜ KAYA BEY (Menteşe) — Kararda yazılışına göre alenî olabilir. Orada tasrih etmeyiz.

İSMET BEY (Çorum) — Mahiyeti hakikiyesi itibariyle bu kesri munzamadan hâsıl olacak vergiler doğrudan doğruya Tayyare Cemiyetine ait olacaktır. Dahiliye Vekili Beyefendi bu baptaki noktai nazarlarını izah ederlerse daha vazıh bir karar alabiliriz. İdarei hususiyelere kesir munzam tarzı salâhiyetini veren bir kanundur. İdarei hususiyeler bütçelerinde bir kalem tarh ve bir kalem teslimat faslı açılacaktır demektir.

CEMİL BEY (Dahiliye Vekili) (Tekirdağ) — Bunu yapabilmek için Meclisi âlinin bir kararına ihtiyaç vardır.

RASİH BEY (Antalya) — Efendim, bu şekilde Dahiliye Vekâleti işin içinden çıkamaz. İdarei hususiyeler bu parayı tahsil ederler; fakat Tayyare Cemiyetine vermezler. Çünki vergiler bir kanunla tarhedilir. Binaenaleyh; Dahiliye Vekâleti bunu bir kararla yapamaz. İdarei hususiyelere bu paradan şu kadarını Tayyare Cemiyetine vereceksiniz demek için kanun lâzımdır, kanun olmazsa veremez. Çünki kanunen muayyen olan bir bütçe ile hareket ederler. Onun için umumi vergilerimize Tayyare Cemiyeti için bir şey ilâve etmek daha muvafık olur.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Efendim. Umumi Bütçeye konamadı. Çünki esasen umumi bütçede bir çok munzam tekâlif vardır. Şimdi bir taraftan da bunun tetkiki nazarı dikkati celbetti. Ancak İdarei hususiyelere salâhiyet verildi. Malumu âliniz kazançdan ecnebi tebaalar da vergi verecektir. Ecnebi tebaadan alınacak para ile tayyare almak ahden memnu olduğu için bu şekil kabul edilmiştir. İdarei hususiyeler bütçelerini yaparken Cem'i yatı hayriyeye muavenet için bir fasıl açarlar ve bu fasıl ile parayı alır ve o fasıldan Tayyare Cemiyetine parayı devrederler.

İSMET BEY (Çorum) — Efendim muvazenei maliye Encümeni de nokta nazarını izah ederler mi?

ŞAKİR BEY (Muvazenei Maliye Encümeni Namına) (Çatalca) — Efendim; Meclisi Âliye takdim kılınmış olan lâyihai kanuniye doğrudan doğruya idarei hususiyelerce şimdiye kadar alınmakta olan kesri munzamlardan başka olarak yeniden bazı kesri munzamlar tarhına mezuniyeti havidir. Hükümetçe böyle bir lâyihai kanuniye gönderilmesi hakkında encümeniniz bazı izahat talep etmiştir. Encümenimiz aldığı izahattan şu kanaata vasıl oldu ki, doğrudan doğruya muvazenei umumiyeden Tayyare Cemiyetine devredilmek üzere bir kesri munzam, bahusus bir vergi tarzında yapılmasına imkânı ahdi yoktur. Bunun diğer müşkilâtı da bazı mukavelelerle bütçede mevzu olacak tahsisatın mahalli sarfını tayinde olacağı anlaşılmıştır. Bu noktai nazardan hükümetçe tetkik edilen lâhiyai kanuniyenin İdarei hususiyelerce alınan kesri munzam şeklinde olması tercih edilmiştir ve lâhiyai kanuniye bu esası takip ederek gönderilmiştir. Lâyihai kanuniyeye, alınacak vâridatın Tayyare Cemiyetine devredeceğine dair bir hükmün vaz'i olup olamayacağı encümeninizce de uzun uzadıya mevzuubahis oldu. Bu maksatla tetkikatı mahsusa icra ettik. Hariciye Hukuk müşavirlerinin bu noktada mütalaalarını dinledik. Hükümeti de bu noktada tekrar dinlemek suretiyle müşterek encümen, yani Dahiliye ve Muvazenei Maliye Encümenleri lâyihai kanuniyeye varidatın Tayyare Cemiyetine ait olduğuna dair bir hükmün vaz'ı caiz olamıyacağı neticesine vasıl oldu. Bu itibarla teklif edilen lâyihai kanuniyede Tayyare Cemiyetine aidiyetini gösterir hiç bir cihet yoktur. Bu cihetin takrir sahibi rüfekayı muhtereme Meclisi Âlinin hafi celsesinde ittihaz edilecek olan karar ile teminini kâfi telakki buyurdular. Burada zabta geçecek olan beyanata, yeni lâyihai kanuniyenin mahsulü olacak varidatında Tayyare Cemiyetine devri için hükümetimize kâfi bir direktif mahiyetindedir. Hükümetimiz, vakıa zabta geçmiş bu beyanat ile kanunu idarei hususiyeler üzerinde icmal ederken bu yolda cebri kanuni icra edecek bir vaziyette olamıyacaktır. Fakat Dahi-

liye Vekâleti esasen lâyihai kanuniyeyi teklif ettikleri zaman hükümetin bunu İdarei Hususiyeler üzerinde hususi emir ve talimat ile temin etmek imkânını hazarı mütalaaya aldıklarını söylemişlerdir. Encümeninizce bu izahat kâfi telekki ederek mütalaaya iltihak etmiştir.

EMİN BEY (Eskişehir) — Efendim, bendeniz bir şey arz etmek istiyorum. Mademki mahzur vardır. Marif Vekâletine İdarei hususiyelerden % 10 aldık; bunu hesab edelim, bu miktar üzerinden Maarife talep et deriz. Teferruat diye Maarife bir faslı mahsus açtırırız. % 3, % 5 ne tutarsa onu alalım ve kanunun şeklini bu suretle neticelendirelim. Mesele bu tarzda hal olunmuş arz ederim. Maarif Vekâletinin esasen idarei hususiyetlerden bir şey ayrılmıştır. Buna % 3 daha ilâve edersek ne tutarsa adına sarfiyat, teberruat filan deriz ve bir formül buluruz. Bendeniz kanunun bu şekilde müzakeresini arz ederim.

REİS — Efendim başka söz alan kalmamıştır. İki takrir var onları arz edeceğim.

Riyaseti Celileye

Bu kanuna göre emvali umumiye tahsildarları marifetiyle Maliyece cibayet ve idarei hususiyelere tevdi kılınacak olan ve hattı zatında Tayyare Cemiyeti namına istifasına müsaade olunan mezkûr küsuratı munzammanın idarei hususiyelerce kâmilen Tayyare Cemiyetine tevdi ve teslim edilmesi lüzumunun tahtı karara alınmasını arz ve teklif eylerim.

Yozgat
Süleyman Sırrı

Riyaseti Celileye

Mart 1927 tarih ..... numaralı kanun ile idarei hususiyeler namına tarh ve ilâvesi kabul olunan kesri munzam hasılatı tamamen Tayyare Cemiyetine ait olduğundan, ancak idarei Hususiyeler bütçelerinde birer fasılda irat ve Tayyare Cemiyetine yardım şeklinde masraf kaydedecekler ve tahsilât doğrudan Tayyare Cemiyetince Maliyeden ahz ve kabz olunacaktır, suretinde karar verilmesi lâzımdır.

Çorum
İsmet

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Efendim İsmet Beyefendi tarihinden bahsetmişler. Bu gün Mart 9 dur. Zannedersem Neşri ihtimalki ayın on beş - yirmisine kadar devam eder. Tarihden bahsetmek doğru değildir.

RUŞEN EŞREF BEY (Divan Kâtibi) (Afyonkarahisar) — Mart 1927 diyor. Tarih yoktur. (Reye sesleri)

SARAÇOĞLU ŞÜKRÜ BEY (İzmir) — Efendim Meclisi Âli, hiç şüphe yokki, vukubulan teklifi kabul etmek niyetindedir. Ancak bunu kabul ederken bir gün bunu kabul etmiş olmakdan mütevellit bir zararı çekmemek için şimdiden daha sıkı bir tetbir ve kayit altına almak zarureti vardır. Doğrudan doğruya her hangi bir cemiyetin gizli bir kararının bir gün meydana çıkması daima vârittir. Bu her zaman görülmüştür. Bu defaki kararın bir istisna teşkil edeceğine dair elimizde gizli bir delil de yoktur. Şayet bu küsuratı munzammanın bir gün kâmilen Tayyare Cemiyetine verilmekte olduğu meydana çıkarsa Türk Devleti kendi Meclisinde gizli aldığı bir kararla Lozanda imzaladığı ahitnameye mugayir bir vaziyeti teçviz etmiş mevkiine düşer. Biz bunu çok sarih ve açık bir şekilde yapabilir ve deriz ki; bu küsuratı munzamma cemiyatı hayriyeye tevzi edilmek üzere hükümetin emrine âmâde bulundurulacaktır. Binaenaleyh kabine Heyeti de bu mebaliği Cemiyeti hayriyeden addedilebilecek her hangi bir yere kâmilen veya % 90 nisbetinde vermek hakkını haiz olur ve bu suretle gizli bir karar ittihazına da hacet kalmaz. (Doğru sesleri) Kezalik deriz ki; Vilâyetin kâffesi bütçelerine küsuratı munzamma koymak vazifesiyle mükelleftir ve tahsil eden mebaliği kâmilen filan ve filan Bankaya Hükümet emrine olmak üzere tevdi edecektir. Hükümet de bu mebaliği lüzum göstereceği cemiyatı hayriyeye - hatta cemiyatı hayriyeye değil cemiyatı nafiaya diyebiliriz - tevdi eder. Bu şekilde kabine toplanan paranın kaffesini veya % 90 nını Tayyare Cemiyetine vermek hakkını edinmiş olur ve yapdığımız kanun da imzaladığımız ahitnameye mugayir bir şekile girmez.

AHMET REMZİ BEY (Gaziantep) — Efendiler; Şükrü Beyefendi arkadaşımızın mütaleasına cevap vermek mecburiyetini hissediyorum. Filhakika siyasi mahzur itibariyle Meclisin ittihaz edeceği karar velevki hafi celsede ittihaz edilmiş bulunsun. Nihayet intişar eder etmez o mahzuru tamamile muhafaza eder. Binaenaleyh yine bu mahiyette İdarei Hususiyeleri icbar edecek bir karar ittihaz etmek cihetine gitmekden ise doğrudan doğruya Tayyare Cemiyetine yardım edebilmeleri için, idarei Hususiyeleri takviye etmek üzere bu kanunu tedvin ettiğimizi ve bu maksadımızı burada izah ederek hafi celse zaptına geçirmekle iktifa edelim. Şayet Şükrü Beyefendinin mütalaası veçhile bu kanunu müessesatı hayriyeye verilmek üzere Hükümet emrine iade olunur kaydiyle çıkararsak bu bir nevi kulağını şöylece göstermeğe benzer bir hareket ve açık bir muvazaadır. Buna hacet yoktur. Çünki Devlet müessesatı hayriyeye muavenet edecek

ise kesri munzam şeklinde yapmaz. Diğer bir şekilde yapar. Kısa yoldan gider. Devleti bu uzun yola sevk için bir mecburiyeti mantıkıye hasıl olamaz. Ben Şükrü Beyefendinin fikirlerine bidayeti emirde iştirak ediyorum. Yani kararın mahzuru siyasisi vardır. Onun içindir ki karar vermiyelim. Ancak bu kanun İdarei Hususiyeleri takviye etmek için tedvin ettiğimizi, İdarei Hususiyeleri takviye etmekten maksadımız da bunları Tayyare Cemiyetine iştirak ettirmek olduğunu burada tasrih edelim. Sonra birazda teşkilâtı Hükümete, Devletin idarei Hususiye teşkilâtına itimat etmekliğimiz lâzım gelir. Bu iş daha doğrusu mahiyeti itibariyle idareten halledilecek bir işdir. Bunu biz idari teşkilâtımıza bırakacak olursak daha esaslı surette bir karara vasıl olmuş oluruz.

Bir noktayı daha izah edeyim. Şayet arkadaşların verdiği takrirlerle mevzubahs edildiği gibi bu varidatın aynen Tayyare Cemiyetine, yekûn itibariyle aynen iadesi gibi bir yol tutacak olursak bu dahi mahzurludur. Müvazenei Maliye Encümeninde Hariciye Hukuk müşavirliğinin noktai nazarı bu hususda duruduraz tetkik edilmiştir. Hariciye Hukuk Müşavirliği; şayet bu varidatı toptan Tayyare Cemiyetine verir bir vaziyeti gerek bidayeten, gerek neticeten kabul ederseniz ecnebilerin itirazını celbedersiniz. Ecnebilerin itirazının sebebi bu harp vergisini ecnebiler üzerine vazetmemek meselesidir, diyor. Şu takdirde bir bu noktai nazardan İdarei Hususiyelerin bütçelerini artırmış bulunalım. Maksadımızı da zapta geçirerek izah edelim ve bu suretele meseleyi halledelim.

ŞÜKRÜ KAYA BEY (Menteşe) — Hariciye encümeni namına söyliyeceğim.

DR. MAZHAR BEY (Aydın) — Bendeniz kısa söyliyeceğim. Bendeniz de Şükrü Beyin serddetiği mahzura bir de dahili mahzur olduğunu ilave etmeği lüzumlu görürüm. Yalnız harici değil, dahili mahzuru da vardır. Çünki her hangi bir Meclisi Umumi ile Dahiliye Vekaleti arasında bir şey zuhur etmiyeceğini mutlaka iddia etmek doğru değildir. Şükrü Beyin esas itibariyle söylediği noktayı bendeniz de muvafık buluyorum. Ancak bunu kendi noktai nazarımca ikmal etmek kabildir zannediyorum. Doğrudan doğruya kesri munzam hakkında ayrıca bir maddei kanuniye belki vardır. Fakat daha kuvvetli bir kanun ile İdarei hususiyelerin bilumum cemiyatı hayriyeye muaveret etmeleri mecburiyetinde olduklarına dair sarahaten ve katiyen bir kayıt koyalım. Bundan da bittabi umumi cemiyeti hayriyeler olduğu için toplanan paranın nihayet % 10 nu icapederse bir parça Hilâliahmere,Himayeietfale verir. Fakat % 90 nını Tayyare Cemiyetine verirler. Binaenaleyh zevahirde daha iyi kurtarılmış olur zannındayım. Bendenizce bütün bütün moş bırakırsak daha mahzurludur. Esasen böyle oluyorsa biraz daha zapt ve rabıt altına alınmış olur. Harice karşı da mahzuru kalkar. Esasen İdarei Hususiyelerin cemiyatı hayriye yardımı hakkında bir takım teklifât vardır, vazaif vardır. Bu şekilde bu hüküm daha kuvvetli vazedilmiş olur zannındayım.

ŞÜKRÜ KAYA BEY (Hariciye Encümeni Namına) (Menteşe) — Efendim; küsuratı munzammanın tahsisi için dahili ve harici bir takım mahazır görüldü. Eğer müsaade edersenız Hariciye Encümeni ile Dahiliye encümeni müştereken şimdi birleşsin, belki daha açık bir formül bulabilir ve Meclisi Âliye arzederiz. (Muvafık sesleri)

REİS — Efendim; Hariciye Encümeni teklifi istiyor; veriyoruz. (Muvafık sesleri)

Celsei hafiyede müzakere edilecek bir şey kalmamıştır. Celsei aleniyeye geçmeği reyinize arz ediyorum. Celsei aleniyeye geçmeği kabul edenler lütfen el kaldırsın.. Kabul etmiyenler el kaldırsın.. Celsei aleniyeye geçilmesi kabul edilmiştir.

Hitamı celse

Saat : 15,12

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

28 Mart 1927

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	580
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	580
1. — Türk Tayyare Cemiyetine yapılacak yardımın İdarei Hususiyeler bütçesine küsuratı munzamına şeklinde vazına (Bilâvasıta vergiler hakkındaki kanuna) dair Hariciye Encümeni mazbatası.	*580:582*

Cilt : 30

47 nci İnikat, 2 nci Celse

KIRK YEDİNCİ İNİKAT

28 Mart 1927 Pazartesi

İKİNCİ CELSE

REİS : Kâzım Paşa Hazretleri

KÂTİPLER : Hakkı Bey (Van), Talât Bey (Çankırı)

REİS — Celsei hafiye aktine dair bir takrir var, okutuyorum.

(Gaziayintap Mebusu Ahmet Remzi Beyin takriri okundu)

REİS — Buyurunuz Remzi Bey, takririnizi izah ediniz.

AHMET REMZİ BEY (Gaziayintap) — Efendim, idarei hususiyeler namına kesri munzam alınması hakkındaki lâyihai kanuniyenin geçen hafi celsede müzakeresi yapılmış ve Hariciye Encümeni ile Muvazenei Maliye Encümeni tarafından tetkik edilmek üzere mezkûr encümenlere havale edilmişti. Tetkik ettik, müzakeresini arzediyoruz.

REİS — Efendim, Remzi Beyin hafi celse hakkındaki teklifini kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul etmiyenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir. Celse hafidir.

Zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

KIRK BİRİNCİ İNİKAT

9 Mart 1927 Çarşamba

İKİNCİ CELSE

Riyasetlerinde inikat ederek; Malatya Mebusu Hacı Bekir Efendi hakkındaki Başvekâlet tezkeresi dördüncü, Ergani Mebusu İhsan Hamit Bey hakkındaki Başvekâlet tezkeresi Beşinci Şubeye havale olunduktan sonra; Konya Mebusu Hacı Bekir ve Ankara Mebusu Halil, Gaziantep Mebusu Ahmet Remzi, Kastamonu Mebusu Mehmet Fuat, Konya Mebusu Fuat, Kars Mebusu Ömer, Malatya Mebusu Hilmi, Ertuğrul Mebusu Ahmet İffet beyler hakkındaki mazbatalar okundu ve kabul olundu.

Türk Tayyare Cemiyetine yapılacak yardımın İdarei Hususiyeler bütçesine küsuratı munzamma şeklinde vazına dair kanun lâyihası hakkındaki mazbata görüşüldü ve mazbata Komisyonca geri alındı celsei alenîyeye geçildi.

Kâtip
Karahisarısahip
Ruşen Eşref

Reis
Refet

Kâtip
Diyarbekir
Şeref

REİS — Zaptı sabık hulâsası hakkında mütalaa var mı efendim? (Hayır sesleri) Zaptı sabık hulâsası aynen kabul edilmiştir.

Mevzuubahis lâyihanın müzakeresine geçiyoruz.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Türk Tayyare Cemiyetine yapılacak yardımın İdarei Hususiyeler bütçesine küsuratı munzamma şeklinde vazına (Bilâvasıta vergiler hakkındaki kanuna) dair Hariciye Encümeni mazbatası.

REİS — Encümen mazbatasını okutuyorum.

(Hariciye Encümeni mazbatası okundu)

AHMET REMZİ BEY (Gaziayintap) — Efendim, geçen müzakerenizde İdarei Hususiyeler namına alınması teklif edilen kesri munzamların İdarei Hususiyelerce Tayyare Cemiyetine verilmesi istihdaf edildiği ve bu maksatla kanun tanzim olunmakla beraber doğrudan doğruya Tayyare Cemiyetine tahsisi gerek ahitnameler dolayısiyle ve gerekse Teşkilâtı Esasiye Kanunumuz münasebetiyle muvafık olmayacağı yolunda mütalaa serdedilmişti. Müzakere neticesinde ahitnamelerle bir ilişiği olup olmadığı tetkik edilmek üzere Hariciye Encümenine havale edilmiş olan bu lâyihai kanuniyenin encümeni mezkûr tetkikatı neticesinde mahzuru ahdisi olmadığına kâni olmuştur. Ancak Muvazenei Maliye Encümeni Hukuk müşavirliğiyle Hariciyede bulunan diğer arkadaşların da fikirleri alınmak şartiyle müzakere

edilmiş ve binnetice Tayyare cemiyetine verilmesi için kanuna bir madde ilâvesi muvafık olmadığı anlaşılmıştır.

Teşkilâtı Esasiye Kanununda vergi izah edilmektedir. Orada verginin Devlet namına alınacağı tasrih olunmaktadır. Bu noktai nazardan verginin aynen Tayyare Cemiyetine verileceğinin kanunda zikri mahzurlu görülmüştür. Bundan başka gerek Tayyare cemiyetini ve gerekse âit olduğu makamât, bunun İdarei Hususiyelerce alındıktan sonra Tayyare Cemiyetine tahsisi idareten kabili hal olduğu kanaatında bulundular. Onun için böylece mahzurlu olan bir maddenin kanuna ilâvesinden ise böyle Heyeti Celilenizin huzurunda maksat izah olunarak bu maksat dahilinde kanun kabul edildiği takdirde ona göre Tayyare Cemiyetine İdarei Hususiyeler tarafından bu vergilerle alınacak varidata mukabil yardım yapılabileceği encümenimizce mümkün görülmüştür. Binaenaleyh arz ediyoruz. Kanuna ayrıca bir fıkra ilâve etmeden İdarei hususiyeler namına kesri munzam alınması şeklini kabul edelim.

HASAN BEY (Trabzon) — Efendim; bir noktanın biraz tavzihi lâzım olduğu kanaatındayım. Remzi Beyefendinin izahatından anlaşıldığı veçhile Tayyare Cemiyeti namına doğrudan doğruya vergi ihdasına iki mani vardır. Birisi ahkâmı ahdiye, yani Lozan muahedenamesinin Türkiyeye müteallik ahkâmı. Çünkü memlekette cari olan vergiler gerek tebaaya, gerek ecanibe seyyanen şâmil olduğu için bu noktai nazardan ahkâmı ahdiye ile kabili telif olmayan şekilleri tercih etmeye imkân yoktur.

İkinci büyük bir mani daha vardır ki o da Teşkilâtı Esasiye Kanunumuzdur. Bu, yani daha esaslı bir hüküm buna manidir. Teşkilâtı Esasiyenin bir maddesi diyor ki, müessesesat ve hususi cemiyetler namına vergi tarh ve tevzi olunamaz. Tayyare Cemiyeti, takip ettiği mukaddes gaye itibariyle Devletin teşkilâtı resmiyesi meyanında sayılmakla beraber bugünkü vaziyeti hususi müessesat meyanındadır. ve böyle olmasına da siyaseten lüzum görülmüştür. Şu halde Tayyare Cemiyetinin istihdaf ettiği hayati gayelere isal edebilmek için de başka çare aranılmıştır. Aranılan çare, memlekette herhangi muayyen bir matraha fedakârlık tahmil edilsin ve bu matrahtan hâsıl olacak menafi Tayyare Cemiyetine tahsis edilsin. Fakat doğrudan doğruya Tayyare Cemiyetine vergi tarh ve tahsiline imkân olmadığından dolayı. Remzi Beyefendinin temas ettiği veçhile, İdarei Hususiyeler namına kesri munzam yapacağız ve bu kesri munzam kanunu İdarei Hususiyeler bütçesinde diğer varidatı teşkil eden küsuratı munzammanın mahiyeti ne ise bu da tamamen onun aynı olacaktır. Yalnız şu varidat filân cemiyete muhassastır gibi tahsisi varidat kelimesi kullanmağa bu iki esas manidir. Ahkâmı ahdiye manidir ve bundan evvel Teşkilâtı Esasiye Kanunumuz manidir. O halde muavenet faslı nasıl olacaktır, bunu anlarsak mesele halledilmiş olur. Bendeniz başka şekil görmüyorum. Bu maksatla ihdas edilecek olan kesri munzamlar dahi İdari Hususiyeler namına bilâkaydü şart tarhedilmiş bir vergi olacaktır. Buna mukabil o matrahtan İdarei Hususiyeler bütçesine girmesi lâzım gelen varidat senevi kesri munzamın miktarı senevisi evvelâ tabiidir ki takribi ve tahminidir. Bir sene alındıktan sonra varidat daha ziyade tahmin edilecektir. İdarei Hususiyeler kendi bütçelerine Tayyare Cemiyetine (Subvention) namiyle muavenet etmekte muhtardır. İdarei Hususiye masrafı bütçelerinde yeni bir kalem göreceğiz ki...

AKÇORAOĞLU YUSUF BEY (İstanbul) — Yapmazsa...

HASAN BEY (Trabzon) — Efendim, yaptırırlar. Yapmazsa ne demek. (Handeler.)

İdarei Hususiyelerin masraf bütçesinde Tayyare Cemiyetine muavenet, teberru diye bir kalem masraf gözükecektir. Fakat bu masrafa mukabil, muayyen ve muhassas bir varidat gözükmeyecektir. Hakikaten ve kanunen İdarei Hususiyelerin diğer küsuratı munzamma üzerindeki hakkı tasarruf ve temellükleri ne ise bu maksatla yapılacak kesri munzam hakkındaki ahkâm aynidir. Fiilen, kanunen böyledir. Fakat tatbikatta bu maksatla ihdas edilen kesri munzamdan mütevellit varidatı muhammene ne ise ona tekabül eden miktar da bir muavenet faslı masraf bütçesinde olacaktır. Şekli tatbiki bundan ibaret olacaktır. Her iki mananın tesirinden kendini kurtarmak için kesri munzamlarda tahsisi varidat kelimesini (Tahsis) kelimesini kullanmamak zaruri ve elzemdir. Böyle olmazsa ne ahkâmı ahdiyeden kurtarabiliriz, ne de teşkilâtı esasiye kanunundaki bunun ahkâmı birincidir, o halde şekil ayni olacaktır. Yani İdarei Hususiye masraf bütçelerinde Tayyare Cemiyetine teberru diye bir masraf faslı olacaktır ki miktarı her sene İdarei Hususiye bütçesine ne kadar para girmek muhammen ise o kadar para ona tekabül edecektir.

REİS — Efendim. başka mütalaa yoktur. Kanunun heyeti umumiyesi okunsun. Hasan Beyefendinin verdikleri izahata göre tashihat yapmak icap ederse o tashihatı yaparız. Ondan sonra aleni celsede madde madde müzakere edilerek reyinize arz olunur.

(Bilâvasıta vergiler hakkındaki kanun lâyihası okundu.)

REİS — Efendim; kanunda tadilât yapılmasını teklif eden var mı? (Hayır sesleri.) Kanunun heyeti umumiyesine itiraz eden yoktur. Kanunun maddeleri aleni celsede müzakere edilecektir.

Aleni celseye geçilmesini reyinize arz ediyorum. Kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul etmeyenler lütfen el kaldırsın... Aleni celseye geçilmesi kabul edilmiştir efendim.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

25 Teşrinievvel 1934

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	584
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	584
1. — Balkan itilâfı çerçevesinde tanzim olunan Türkiye Cumhuriyeti ile Yugoslavya arasında aktolunan mukavelenamenin tetkik ve tasvibi.	*584*
2. — Balkan itilâfı çerçevesinde tanzim olunan Türkiye Cumhuriyeti ile Romanya arasında aktolunan mukavelenamenin tetkik ve tasvibi.	*584:595*

Cilt : 25

80 nci İnikat, 2 nci Celse

SEKSENİNCİ İNİKAT

25 Teşrinievvel 1934 Perşembe

İKİNCİ CELSE

Açılma Saati : 10.30

REİS : Kâzım Paşa Hazretleri

KÂTİPLER :

REİS — Celseyi açıyorum.

Balkan misakı hakkındaki müzakeratın hafi celsede cereyanı hususunda Cemil Beyefendinin bir teklifi var. Bu teklifi reylerinize arz ediyorum: kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

Bundan evvelki hafi celse zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

28 Mart 1927 Pazartesi

KIRK YEDİNCİ İNİKAT

İKİNCİ CELSE

Kâzım Paşa Hazretlerinin riyasetinde içtima ederek; Türk Tayyare Cemiyetine yapılacak yardımın İdarei Hususiyeler bütçesine küsuratı munzamma şeklinde vazına (bilâ-vasıta vergiler hakkındaki kanuna) dair Hariciye Encümeni mazbatası müzakere ve kabul olunduktan sonra celseyi aleniyeye geçildi.

Başkan
Kâzım

Kâtip
Van
Hakkı

Kâtip
Çankırı
Talât

REİS — Zaptı sabık hulâsasını kabul buyuranlar lütfen ellerini kaldırsın... Kabul etmeyenler... Kabul edilmiştir efendim.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1 .— Balkan itilâfı misakı çerçevesinde tanzim olunan Türkiye Cumhuriyeti ile Yugoslavya arasında aktolunan mukavelenamenin tetkik ve tasvibi.

2. — Balkan itilâfı misakı çerçevesinde tanzim olunan Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Romanya arasında aktolunan mukavelenamenin tetkik ve tasvibi.

REİS — Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Beyefendi itilâfname esaslarını arz ve izah buyuracaklardır. Muahede buradadır.

Buyurunuz efendim.

Dr. TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Hariciye Vekili) (İzmir) — Arkadaşlarım; Cemil Beyefendinin hafi celse akdini istilzam eden esbabı mucibesi üzerinde, Büyük Meclisin kararı mucibince izahat vereceğim.

Sözlerime, müsaade buyurursanız, hafi celse akdi talebine vesile ittihaz edilen muahedelerin metni, esası ve manası hakkında maruzatta bulunmak isterim. Bu mevzudaki maruzatımı kolaylatmış olmak için, gerek Türkiye - Yugoslavya, gerek Türkiye - Romanya ile aktedilen mukaveleler kelime kelime aynı olduğundan, bunlardan birini aynen okuyacağım.

Türkiye ile Yugoslavya arasında mukavele

Bu, muahedenin sernamesidir. Her bahsi okurken derhal izahatta bulunursam maruzatım kolaylaşmış olur. Burada dikkat buyurulur ki bu, Atina'da imza edilen muahedenin tatbiki gayesiyle yapılmıştır. Burada iki cümle vardır. Bunlardan biri tatbik mevkiinde konulmak üzere o misaka merbut olan metin ve protokol ayrı ayrı sayılıyor. Hariciye Vekillerinin beyannamesi de kaydedilmiştir. Bu meyanda Türkiye Hariciye Vekilinin beyannamesi de aynen kaydedilmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi hatırlar ki o beyanname Sovyet Rusya hakkında yaptığımız kaydı itirazi beyannamesidir. Demekki bu şekil ve şerait altında misakın tatbikinin istilzam ettiği işi yapmak veyahut işlerden birini yapmak ve onun şumul ve hududunu tecavüz etmemek ve misakata mevcut olan ihtirazi kayıtlarımız berdevam olmak suretiyle iki taraf mutabık kalmış ve iki taraf aşağıdaki maddeleri müzakere ve intaç etmiştir. Maddeleri sırasiyle okuyorum:

Türkiye ile Romanya arasında mukavele

9 Şubat 1934 tarihinde Atina'da imzalanıp, cümlesinin meriyeti tamamiyle berdevam olan Balkan itilâfı misakı ile bu misakın eczayı mütemmimesinden olmak üzere ona merbut bulunan mülhak protokol, Türkiye Hariciye Vekilinin beyannamesi, üç Hariciye Nazırının beyannamesi ve imza protokolleri tatbik mevkiine konulmak üzere ve işbu vesikalarla vukua gelen taahhüdatını şumulleri derecesinde, yüksek âkit taraflar, Türkiye Hariciye Vekili Doktor Tevfik Rüştü Beyefendi Hazretleri, Romanya Hariciye Nâzırı Mösyö N. Titulesco Hazretleri tarafından temsil edilerek aşağıdaki hususatı kararlaştırımışlardır:

Madde 1. — Eğer işbu mukaveleyi imzalayan iki Devletten biri, herhangi bir vaziyette, yalnızca veyahut bir Balkan Devleti ile veya Balkan Harici bir Devletle müştereken hareket eden bir Balkan Devletinin taarruzuna uğrarsa, diğer yüksek âkit taraf bizzat kendisini taarruza uğramış sayarak. arazileri kendi arazisine bitişik olan mütearrız Balkan devletine veya devletlerine karşı derhal askeri harekete geçecektir.

Madde : 2.

Eğer yüksek âkit taraflardan biri evvelki maddede derpiş olunan vecibeyi ifa ederken Balkan harici bir Devletin harp harekâtına maruz kalırsa, diğer yüksek âkit taraf da bu Balkan harici devlet aleyhinde harbe girmeye mecbur olacaktır.

Madde — 3.

İmzasını müteakip mer'iyet mevkiine girecek olan işbu mukavelename, her yüksek âkit tarafın teşkilâtı esasiye kanunlarının icabatına göre en geç altı ay zarfında tasdik edilecek ve tasdik keyfiyeti âkitler tarafından birbirlerine ihbar olunacaktır.

Cenevre'de iki nüsha olarak 5 Haziran 1934 tarihinde yapılmıştır.

Dr. Tevfik Rüştü N. Titulesca

Görülüyor ki bu madde çok sarihtir. Herhangi bir Balkan Devleti veya devletleri ister bir ister iki ve hatta üç bunlar ya kendi başlarına yahut hariçten bir devlet ile beraber veya kendinden evvel veya sonra başlıyabilir herhangi bir vaziyette mutlak surette bir veya müteakip Balkan devleti, bu muahedeyi imza edenlerden diğer taraf birine tecavüz ederse, yani Yuğoslavya ile Türkiye'den birine taarruz ederse bu taarruzu kendine yapılmış telâkki ederek harbe girecek ve derhal askeri harekâta geçecek; gayet sarihtir. Ve tefsire tahammülü olan hiçbir tarafı yoktur.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Anlamadığımız şeyleri izah eder misiniz?

Dr. TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Yine bu maddede muhterem arkadaşlarımın dikkat nazarına arz edeceğim bir cümle ve bir kayıt da şudur: Arazisine bitişik olan kaydıdır. Meselâ Arnavutluk Yuğoslavya'ya taarruz ederse bize bitişik olmadığı için biz Arnavutluk'a taarruz edemeyiz. Bize bitişik olan Balkan Devletleri malûmdur. Ama Bulgaristan veya Yunanistan bize veya Yuğoslavya'ya taarruz ederse, diğer taraf derhal harekâte askeriyeye geçecektir. Yalnız şurasını derhal Büyük Millet Meclisinin ıttılâına arz etmek isterim. Biz bunu yazarken, Yunanistan komşu ve müttefikimiz de beraber yazdık. Bunu yazarken o da biliyor ve vakıftır ve birlikte müzakere edildiği zaman hazırdı. Fakat böyle yazmakla bu suretle imza edilmekle, gaye olarak, hiçbir Balkan devleti aleyhine mukavele yapılmış değil, herhangi bir komşunun bu âkitlerden birine ihanet edecek Balkan devletine müteveccihtir. Bu suretle tahrirden maksat, mukavele ahkâmının manasını açıkça huzurunuzdfa izah ettiğimi zannediyorum. Her iki taraf böyle anlıyor ve hiç bir tefsire tahammülü yoktur, müphemiyeti yoktur.

İBRAHİM BEY (İsparta) — Madde madde münakaşa edelim.

REİS — Heyeti umumiyesi hakkında konuşuyoruz.

Dr. TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — İkinci maddeyi arz ediyorum. İkinci maddenin manası da sarihtir. Yani misal ile arz edeyim. Balkanlarda bir Devlet meselâ (B) devleti Yuğoslavya'ya taarruz etse Türkiye derhal vazifesini ifa için (B) devletlerine karşı taarruz edecektir. Bu esnada Balkan harici herhangi bir devlet meselâ (C) Devleti Türkiye'ye taarruz ederse, Yuğoslavya'da o devlete karşı derhal harp açacaktır. Yani sulh vazifesini yapmaktan meneden her devlete karşı harbedilecektir. Balkanlarda sulhü muhafaza için Balkan devletleri arasında yapılan bu muahedenin tatbikine mani olmak isteyen devlet, isterse İngiltere olsun, taarruza geçilecektir. Binaenaleyh Balkan mecmuasına ayrı ayrı kastetmeyen bir devletin böyle bir ihtimalde bulunacağını asla tahmin etmeyiz. O adını bilmediğimiz haricî devlet ancak bize kasteden ve Balkan manzumesini beğenmeyen ve mahvetmek isteyen bir devlet başka türlü bu kadar büyük bir riske kendini maruz bırakamaz. Bu itibarla binnazariye buna İngiltere, Fransa hepsi dahildir. Hakikatte bu nazariye hududunu geçmez. Çünkü her biri ile ayrı ayrı bitaraflık muahedemiz vardır, ahkâmı ahdiye vardır. (Kimler sesleri)

Balkan manzumesine tahammül etmeyen devlet olacaktır, adını bilmiyoruz. Ümit ediyoruz ki, böyle bir devlet çıkmasın. Nasıl Balkanlarda kimsenin ihanet etmiyeceğini temenni etmekle beraber, hariçte de hiçbir ihanet olmıyacağını temenni ediyoruz.

Üçüncü maddeye geçiyorum.

(Üçüncü maddeyi tekrar okudu)

Görülüyor ki, muahede imza tarihinden itibaren mer'idir. Bunun sebebini arzedeyim. Bu gibi ağır mukaveleler yapıldığı zaman eğer derhal mer'iyet mevkiine geçmezse devletler mahzurlarına maruz kalırlar ve müttefiklerden mahrum kalırlar. Biran evvel Büyük Millet Meclisi bu işi tasvip ettiği takdirde millete mal olması lâzım geldiğinden Hükümet kendi mes'uliyetini ifa için keyfiyeti Meclisin ilk toplantısında derhal arzetmiştir ve hatta Büyük Millet Meclisi Reisi Hazretlerinden Meclisi biran evvel toplayıp tasdike arzını rica etmiştir. Tasdiki her devletin teşkilâtına göre yapması esas olduğundan, biz de kendi Teşkilâtı Esasiyemize göre tertip almaya mecbur olduk ve bunun üzerinde yürümek lüzumunu buraya kaydettirmiş bulunuyoruz. Régent (Kral naibi) tarafından tasdik kâfi olacağından, onlar da öyle yapmıştır.

KÂZIM PAŞA (Diyarbekir) — Onların da ayrıca komşularıyle muahedeleri var mıdır?

Dr. TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Bu mahiyette olmak üzere Yugoslavya Devletinin askerî mahiyette muahedeleri, bundan daha kuvvetli olmak şartiyle, mütead dittir. Romanya ile vardır. Bulgaristan ve Macaristan'a mutuftur. Çekoslovakya ile vardır. Macaristan'a mutuftur. Fransa ile vardır. İtalya'ya mutuftur. Türkiye'nin ise bu mahiyetteki muahedesi ilk muahededir. Aynı Romanya ile yapılmıştır, kelime kelime birdir. Bunun haricinde hiçbir muahede mevcut değildir. Yalnız bir taraflı olarak bir taahhüt mevcuttur. O da dostumuz Sovyetlere aittir.

Türkiye'ye karşı bir taarruz olursa, âlâkal millî mücadele zamanındaki vaziyet gibi Türkiye'nin yardımına koşacaktır. Onun bize karşı olan bir taahhüdüne mukabil bizim ona bitaraflık taahhüdümüz vardır. Ancak bu aynı mahiyette muahedeyi imzaya hazır olduğunu Türkiye Yunanistan'a bildirmiştir. Yunanistan'la da vaziyet mütalâa edilmektedir. Mümkün olursa derhal muahede yapılacaktır. Muahede hakkındaki maruzatım bundan ibarettir. Bu esasın kabul edilmesi ve yürüyebilmesi Büyük Meclisin tasvibine bağlıdır.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Müddet hakkında bir kayıt yoktur.

Dr. TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Mukavele Balkan misakına bağlı olduğundan bunun müddeti de ona bağlıdır, ki o misakın müddeti onaz yedi senedir. Misakın protokol maddesinde yazılıdır. Arzedeyim: âkitler, iki sene zarfında, bu misakın müddetini, buluşup tayin edeceklerdir. Şu kayıtla ki bu müddet, iki seneden itibaren beş seneden dün olmıyacaktır.

MAZHAR MÜFİT BEY (Denizli) — İtalya bize bitişik mi addediliyor? Bitişik bir devlet bize taarruz ederse Yugoslavlar ne yapacaktır?

Dr. TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Arzedeyim. Bu muahedenin hudut ve şümulü yalnız Balkan'a aittir. Meselâ Ankara'da Karahan ile yaptığımız muahede de Sovyetler bizim muvafakatımız olmadan İtalya ile bir mukavele yapamaz. Sovyetlerle yapılan mukavelede bitişik kaydı vardır. Bu mukavelelerde gaye olarak yalnız Balkan Devletleri kastedilmiştir. Sarahaten Balkan devletleri kastedilmiştir.

EMİN BEY (Eskişehir) — Bu mukavelede askerî harekâtın mahiyeti tayin ve tahdit edilmiş midir? Âkit Devlet küçük bir cüz'ü tam, faraza bir tabur asker gönderse bu askerî mahiyette telâkki edilecek midir?

Dr. TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Emin bey sordular ki askerî hareketin mahiyeti tayin ve tahdit edilmemiştir. Bir tabur asker gönderilirse askerî mahiyette telâkki edilecek mi buyurdular. Askerî hareketin mahiyeti teknik bir şeydir ki, bu Erkânı harplerin vazifesidir. Bu müdahale ancak selâmeti ve menfaati icabı olmalıdır. Aksi takdirde kendi memleketinin çiğnendiğine şahit olur.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Şimdi açık söyliyelim celse hafidir. İtalya bize ilânı harp etti. başladık çarpışmaya Yugoslavya İtalya'ya ilânı harp edecek mi?

Dr. TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — İtalya bize ilânı harp ettiği takdirde diğer bitaraflık muahedesi yaptığımız devletler bitaraf kalacaklar, başa baş İtalya ile çarpışacağız. İtalya aleyhine Balkan haricinde hiçbir devletle muahede aktetmiş değiliz. Binaenaleyh İtalya herhangi bir tertip ile Türkiye ile harp haline geçerse bitaraflık muahedesi yaptığımız devletler tarafsız kalacaklardır. Bu devletlere vaki olacak silâhlı bir taarruz hariçten ise biz de bitaraf kalacağız. Çünkü Yugoslavya ile bitişik hududumuz yoktur.

AHMET BEY (Elâziz) — Mukavele Balkan statükosunu muhafaza gayesine matuftur. Evvelce yapılan Balkan misakının bir müeyyidesi bulunan bu muahede mucibince Balkan Devletleri haricinde mütearrız bir devlet çıkarsa biz bitaraf kalacağız. Amma Yugoslavya günün birinde Balkan Devleti olan Bulgaristan'a taarruz ederse statükoyu ihlâl eden Yugoslavya aleyhine harekete geçebilecek miyiz?

Dr. TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Derhal tasrih edeyim ki böyle bir vaziyette hudutların muhafazası ancak âkitlere aittir. Böyle bir vazife ile Türkiye mükellef değildir. Böyle bir vaziyette Türkiye'nin hiçbir taahhüdü yoktur. Çünkü karşılıklı âkit olmak lâzımdır.

Bulgaristan bizimle böyle bir âkit yapmış değildir. Bu muahedenin en büyük ehemmiyeti Balkanlarda emniyet ve asayişi korumaktır ve her bir taraf için bilhassa şu noktadan da Balkan haricinde ayrıca bir emniyet tevlit ediyor ki Balkan harici bir devlet Balkanlarda kendi lehine bir müttefik bulamıyacaktır. Tek başına hücum etmek ise kolay değildir. Bu, herhangi bir düşmanımız varsa onu her türlü hareketten menedecek bir tedbirdir.

REŞİT BEY (Gaziantep) — Balkan hükümetleriyle her hususta muahede yaptık. Romanya ve Yugoslavya ile askerî muahede yapıldığı halde Yunanistan da bunu bildiği halde Yunanistan'ın askerî muahede yapmamasının sebebi nedir?

Dr. TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Gazetelerden hepimizin hatırında kalmış olsa gerek, Yunan Meclisinde bir takım kaydı ihtirazî beyanına mecburiyet tahassül etti. Yâni İtalya lehine bir kaydı ihtirazî beliridi. Yunan Hükümeti, İtalya'dan gayri herhangi bir devletle beraber olarak bu çeşit muahedeler yapmayı her birimize teklif etti. Biz bu hususun mutlak olması zarurî olduğunu söyledik. O, muahedeyi imza etmek hakkını mahfuz tutmaktadır. O vakte kadar da herhangi bir Balkan harbinde bitaraf kalacaktır ve biz de ona karşı bitaraf kalacağız. Binaenaleyh Yunanistan herhangi bir Balkan harbi içinde bitaraf kalacaktır. Meselâ Bulgaristan Yunanistan'a taarruz etse, üç devletten hiçbirinin akdî mecburiyeti yoktur. Amma bunu menfaatimiz itibariyle isteyebiliriz. Bunun haricinde Yunan'la bizim aramızda Balkan misakından başka Antant Kordial (Entente Cordial) muahedemiz vardır. Bilhassa orada kastedilen hudutlarımızın masuniyeti hükmü vardır. Buna istinaden böyle bir muahede yapmayı her iki taraf da düşünmektedir.

Yapılan kaydı ihtirazî Balkan misakına aittir, Yunan samimî itilâfına ait değildir. Bizim böyle bir muahedemiz diğer Balkan devletleriyle yoktur. Hem bizim hem Yunanistan'ın İtalya ile birbirimize tecavüz etmemek ve bitaraf kalmak mukavelelerimiz vardır. Ademi tecavüz muahedeleri vardır. Binaenaleyh hukukî cepheden İtalya benim aleyhime bir mukavele yaptın diye birşey birşey söyleyemez. Meğer ki bunu sormakla Yunanistan ile Türkiye arasında Balkan misakını ikmal eden bir muahede yapmak imkânı iki taraf arasında mütalâa ve tetkik edilmektedir.

ŞÜKRÜ BEY (Çanakkale) — Halbuki kendileri de beyan buyurdular. Rus dostlarımıza karşı olan kaydı ihtirazimiz bakidir. Muahedenamenin ahkâmı tamamen hatırımızda kalmadı. Bunların aynı mahiyette olmaması lâzımdır. Balkanlardaki bir devlet ve Sovyetler birleşip de bizim mütefikimize ilânı harp ederse biz de iştirak edecek miyiz?

Dr. TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Kaydı ihtirazî vardır. Romanya için de aynıdır.

Tatbikata gelince: bu ihtirazî kayıt bu hükmü tamamen mahfuz bırakmaktadır. Londra'da beş devlet ve diğer taraftan dokuz on devlet arasında birbirimize tecavüz etmemek için misak yaptık. Bize biti-

şik bir devlet olduğundan Türkiye'nin muvafakati olmadan Sovyet Rusya Bulgaristan'la anlaşamaz. Çıkan hülâsa Romanya'nın ve Türkiye'nin bitaraf dostu için kaydı ihtirazîyi sarahatle beyan etmesine rağmen emniyet bahşolunarak bize Yugoslavya'nın verdiği garantiyi Romanya'nın da vermesine mani olmamıştır. Tabi emniyetin ifadesidir.

REİS — Buyurun Sırrı Bey.

SIRRI BEY (Bozok) — ... Yahya Galip Beyin bir noktaya temasları beni de bu noktaya temasa sevketti. İtalya'nın bize arzusu taarruz halinde kendisine başka bir taraftan tecavüz vakî olmıyacağını bilmesi onu taarruz hareketinde tabiî cüretkâr kılar. Onun için karada olduğu gibi denizde de İtalya'nın herhangi bir taarruzu istihdaf ederek İtalya'nın bize bir taarruz kastettiği anda... endişesine düşürecek. Bu hususta da bir tedbir ittihazı lâzımdır.

Dr. TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — İptida şurasını kaydedeyim ki İtalya ile daha yedi sene birbirimize taarruz etmemek hususunda bir muahedemiz vardır. Diğer taraftan hepimizce malûmdur ki herhangi bir nimet bir külfet mukabilidir. Herhangi bir taarruza uğrandığı zaman bitaraf kalmak icabettiği zaman ahkâm mevcuttur. Bir taahhüde girıştiğimiz zaman Türkiye olarak birtakım külfetler tahammül edeceğiz. Bir de Türkiye'nin onun yanında harbe sürüklenmek vaziyetinde kalacaktır. .....İtalya tek kaldıkça büyük millet ....kuvvetlidir. Diğer taraftan İtalya'nın Yugoslavya ile olan münasebeti Almanya'nın Rusya ile olan münasebatı gibidir. Rencide ettiği devletler vardır. .....behemahal başında bulunacağı dostlara mâliktir. Diğer taraftan biz bu imkânı da tahsili düşünmekteyiz ve Sırrı Beyin vasıl olmak istediği emniyet gayesi bu tarikle tahassül edilebileceği kanaatindeyiz veyahut hadiseler önünde şiddetli tedbirlere müracaat etmeden temin etmek çarelerini arayacağız.

Böyle bir tedbir ittihazı elbette iyi olacaktır. Bunun için de Akdeniz misakını düşünmekteyiz. Fakat bu, muayyen bir devletle değil birçok devletlerle imza edileceği için elde edilmesi o kadar kolay değildir. Tarafları çoktur. Türkiye aynı harp tehlikelerine sürüklenmiş olmaz. Bu gayeyi behemahal temin etmeğe ve fakat Türkiye'ye enaz mahzur ve külfet tahmil ederek temin etmeğe çalışıyoruz. Bu mevzuda temas ettiğimiz devletler arasında Fransa, Yugoslavya, Romanya, Yunanistan, Rusya ve bilhassa Türkiye'yi kaydetmek isterim. Diğer bütün devletler de bunu arzu etmektedir.

HASAN REŞİT BEY (Malatya) — Balkan Devletleri tâbiri siyasî midir, coğrafî midir? Meselâ Türkiye'nin hududu Ağrı dağına kadar gidiyor mu?

Dr. TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Balkan misakına merbut hudutların tarifi vardır. Türkiye'nin Yunanistan ve Bulgaristan'la olan karadaki hudutları Yunanistan'ın Arnavutluk'la, Yugoslavya veya Bulgaristan'la hudutları vardır ve Romanya'nın Yugoslavya ve Bulgaristan'la olan hudutlarından ibarettir.

HASAN REŞİT BEY (Malatya) — İtalya Türkiye'nin herhangi bir noktasına taarruz ederse, Bulgar ve Yunan ordularını Anadoluya götürürse, müttefikimiz olan devletler benim sizinle muahedem Balkan hudutlarıyledir diyebilir mi

Dr. TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Arkadaşımızın nazariye ile buldukları ihtimal çok güzeldir. Fakat maddeden Bulgaristan'ın böyle havalanıp gelmesine ihtimal yoktur. Yunanistan'a gelince; behemahal kara hududumuz mevzuubahistir. Diğer taraftan Yunanistan'ın muhtelif muahedelere ihanet etmesi lâzımdır. Hatta Bulgaristan'ın Yunanistan'a geçebilmesi için Balkan hududunu tecavüz etmesi lâzımdır.

HASAN REŞİT BEY (Malatya) — Bu hudut meselesi coğrafî olmuştur. Fransızlar Maraş'ı Suriye addetmek istemişlerdir.

Dr. TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Balkan hudutları mevzuubahistir.

NECİP ALİ BEY (Denizli) — Taarruz müttefikimiz tarafından olursa meselâ Yugoslavya, Bulgaristan'a taarruz ederse ne yaparız?

Dr. TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Asla mevzubahis değildir. Ancak bitaraf kalırız.

SIRRI BEY (Bozok) — Hiçbir devleti kastetmiyerek söyliyeceğim, reşkenliği ve dostlarına vefasızlığı tarihen sâbit olan devletin şu veya bu suretle herhangi bir muahedeye bağlanmasına maddî bir kıymet veremem. Binaenaleyh bu mülâhaza dahilinde bir muahede ile bize şu suretle taahhüt edilmiştir, teminat verilmiştir diyerek kendimizi müemmen atfetmekliğimiz mi lâzım gelecek? Bu mülahaza ve düşüncelerimi, şu hafi celsede mahza zapta geçmek için söylüyorum. Akdeniz meselesinde bu devlete karşı daha müteyakkız bulunmak lâzımdır ve bulunulacağına eminim.

Dr. TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Arkadaşımın tatmin ve Büyük Millet Meclisinin malûma-

tını tahsil için söylemeğe mecburum ki, Akdeniz meselesindeki ihtiyatımız diğer hususlardaki ihtiyatlara ilâve olarak bu sene Meclisten Müdafaa Bütçesine tahsisat istemekle tebarüz etmiştir. İlk kendimize güveniyoruz. Onun için mümkün olduğu kadar tehlikenin hudutlarını geçen mahzurlu külfetlere maruz kılmaktan kaçıyoruz.

Nihayet bunlar bir tahmin meselesidir. Tahminde bir devlet kendine güvenirse, o vakit hesaplarını daha geniş yapmakta devam edebilir. Mahzurları az olacak bir Akdeniz misakı için gece gündüz çalışmaktayız. Muvaffak olmak için zaman mühim âmildir. Bilhassa Büyük Millet Meclisince bilinmesi için söylerim ki İtalya o kadar müsait görülmüyor. Ama onun da büyük ihtiyaçları var. Merkezî Avrupa'da kendi emniyetini temin etmek istiyor. Onun merkezî Avrupadaki emniyetini bununla şart koştuk.

Yâni küçük itilâf veya Balkan devletlerinden herhangi biri kendisine teminat vermedikçe o da bize vermiyecektir. Bu suretle bilvasıta veya bilâvasıta kâh menfaat göstererek, kâh mahzur arzederek İtalya'nın muvafakatinin teminine çalışılmaktadır.

ŞÜKRÜ BEY (Çanakkale) — Bu mademki devletler arasında teati olunan bir taahhütnamedir. Bunda yalnız hudut mevzubahsolmak lâzım gelir. İzmir'e veya Antalya'ya vakî olacak taarruza karşı şüphesiz ki bu taahhüdatın kemakân belki cari olması lâzım gelir. Halbuki Vekil Beyin beyanatı ve mukaveledeki madde metnine göre yalnız Balkan hududumuza tecavüz ederlerse mer'î demektir.

Dr. TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Şükrü Bey biraderimizden mukaveleyi lütfen benim anladığım gibi anlamasını rica edeceğim. Çünkü bu muahedeyi dikkatle tetkik edersek, başka türlü düşünmeğe imkân ve mahal mevcut değildir. Şimdi maddeyi bir defa daha okuyorum.

(Birinci maddeyi tekrar okurdu)

Benim anladığım şudur, taarruza uğrayan yardım edilecektir. Ama taarruza maruz kalanın Balkan devleti olması şarttır.

ABDÜLHAK BEY (Erzincan) — Efendim nokta şudur ki, Türkiye'nin vaziyeti çoğrafiye ve tabiiyesi itibariyle bu askerî mukavelenin cihanşumul bir ehemmiyeti vardır. Bu ehemmiyet noktasından diğer devletlerin bu mukavele bakımından, yani bizim bu mukaveleyi yapmakdığımız noktasından hangi devletlerde memnuniyet, hangi devletlerde ademi memnuniyet tevlit ettiğini vazıh surette tenvir buyururlarsa biz de daha ziyade mutmain oluruz.

Dr. TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Dört Balkan devleti memnundur. Muvafakatini aldığımız Sovyetler memnundur. Fransa dahi çok memnundur. İngiltere Balkan misakına gittikçe müsait olmağa başlamıştır ve tavsiye olarak Bulgaristan'ı da alırsanız daha iyi olur. Hatta cemiyeti akvamın celse ve muhtelif komisyonlarında sulhu seven devletlerin ekserisi bundan memnun olmuşlardır. Ancak memnun olmıyan sulhun idamesine candan çalışmayan bazı devletler, hepsi de bunlarla alâkadar değildir ve meselâ Almanya bitaraftır. Bulgaristan memnun değil, onu tatmine çalışıyoruz, gittikçe istiyor. İtalya hiç memnun olmadı, alıştırmaya çalışıyoruz. Macaristan pek memnun olmadı, o da şimaldeki müttefiklerimiz olan bu devletler noktasından memnun olmadı, alıştırmaya çalışıyoruz. Bu eserin iyiliği üzerinde hepsinin kanaat getirmesine gayret ediyoruz.

ŞEVKET BEY (Gümüşhane) — Son zamanlarda Yugoslav Kıralı Bulgaristan'a geldi. O zamanki matbuatın neşriyatı malûmdur. Bizi bu hususta ne dereceye kadar temin etmiştir? İkinci bir seyahata kalktı Fransaya gitti. O zaman matbuat neşriyatı vardır. Bu seyahattan maksadını bize söylemiş midir?

Dr. TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Gerek Bulgaristan ve gerekse Fransa seyahetine girişirken her vaziyette bizi mübalâgalı surette tenvir etmiştir. Bulgaristanda bulunduğu müddetçe hergün burada Sefir, Şükrü Kaya Beye; Cenevre'de Hariciye Nazırı bana mütemadiyen malûmat veriyor idi. Aldığımız mütemmim malûmat da bu haberleri müeyyeddir.

HACI MEHMET BEY (.....) — İtalya ile Bulgaristan arasında bir mukavele mevcut mudur? Bu hususta bir malûmatınız var mıdır?

Dr. TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — İtalya ile Bulgaristan arasında bir muahede olduğuna dair malûmatımız yoktur. Bulgaristan'ın eski Hükümeti zamanında Bulgaristan'ı İtalya'nın teslih ettiğine, Makedonya cemiyetinin büyük hâmillerinden olan ve Roma'da Sefir bulunan General Vulkof ile daima Roma'da sıkı temasta olduklarına dair malûmat gelmiştir.

HALİL BEY (Zonguldak) — Avrupa gazetelerinin yazdığına Yuğoslavya Ayan Reisi Münir Bey... Tebliğ ederken Kralı Kosova'nın intikamını alan şahsiyet tarzında tasvir etti. Yine bu neşriyata göre generaller, Kral Fransa'ya giderken bir muhtıra vermişler. Bunda Anclus taraflarlarına Fransa ile konuşurken

Almanya aleyhine bir taahhüde girmiyeceksin demişler. Yine gazetelerin neşriyatına göre cenaze merasimi münasebetiyle Belgrad'a gelen Alman Hava Nâzırına mebuslar ve generaller tarafından çok büyük asarı hürmet gösterilmiş ve halk tarafından hararetle alkışlanmıştır. Romanya'da Almanya lehinde kuvvetli bir cereyan vardır. Lehistan hakkında da aynı şeyi söylüyorlar. Bu tahavvül Almanya'ya teveccüh etmiş ve rivayetler doğru mudur? Doğru ise Balkan devletlerinin bizim bu derece kuvvetli alâkamıza ve merdane hareketimize lâyık olacaklarına Hariciye Vekilimiz ihtimal veriyorlar mı?

Dr. TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Yugoslavya Âyan Reisinin böyle bir beyanatta bulunduğuna dair malûmatımız yoktur. Gazetelerde de görmedik. Varsa beraber okuyalım. Belki ifade şekildir. Benim şahit olduğum tam aksinedir. Kilisede Kıralın bütün tarihi yadedilirken. Balkan harbi başka dilde konuşulmuştur. Büyük papazlar dillerini kolay kolay değiştiremezler o dahi değiştirmiştir.

Diğer hususata gelince; bir defa Türkiye'yi alâkadar etmez, Türkiye Almanya işlerinde bitaraftır. Herhangi bir taahhüde girmiş değiliz. Tabi yalnız dostuz. Rusya'nın menfaatini düşünerek şimdilik süratli bir yakınlaşmaya gidilememektedir. Bununla beraber bugüne kadar ne Yugoslavya, ne Türkiye Almanya aleyhine bir taahhüde girişmiş değildir.

Cereyanlara gelince; birtakım cereyanlar ekseriya ihtira edilmektedir. Birisi de, bizim arzu etmediğimiz ve Yugoslavya'nın istememiği yola celp için gayret sarfetmektedirler. Meselâ bazı cereyanlarla Yugoslav'yayı İtalyanlarla anlaştırmak için havadis icat ettiler. Biz yakından biliriz ki, Yugoslavya'nın Almanya ile bir muahedesi yoktur. İktisadi sahada iyi geçinmektedir. Yugoslavya Türkiye'nin aynıdır.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Teredlüt ettim. Bu mukavele şimdi aktedilecek. Bunun altı ay tasdik müddeti vardır. Bu altı aylık müddet bir hayli uzun olmak itibariyle mukavele tasdik edilinceye kadar, hudanegerde bir vaziyet olursa hiç birisine istinat ettiğimiz yoktur. Başta Gazi olmak üzere millet, tecavüz edenlere haddini bildirecektir. Bulgaristan bize bir tecavüz hissi gösterirse, henüz tasdik edilmemiş diye Yunanistan bir şey diyecek midir?

DR. TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Askeri muahede Yugoslavya ve Romanya ile imza edilmiştir. Ve imza tarihinden itibaren meridir. Yunanistan ile imza etmedik. Diğer imza edenler hareket etmeye mecburdur. Buyurduğunuz yerindedir. Bunların tasdiki ile bu ayın nihayetinden evvel burada teati etmeyi derpiş ettik. Romanya tasdik etmiş bulunuyor. Yugoslavya Naibi tasdik ederek göndereceğim dedi.

İBRAHİM BEY (İsparta) — Ben siyasi değilim. Müsaade ve affedersenız biraz siyasî gibi söyleyeceğim.

Umumî harbin milletlere verdiği ıztırapları unutarak bazı muhteris devletler bütün dünyayı ateşe ve felâkete sürüklüyorlar. Bunların başında İtalyan ve sol tarafında Bulgaristan vardır. Ve körükleyen devletler de az değil. Hırsları Türk topraklarındadır. Bir taraftan deniz tarikiyle Muğla ve Antalya'ya, diğer taraftan hatta Konya ve Adana'ya kadar, diğer taraftın Edirne hududunda Bulgarların Türk topraklarına taarruz emelleri mevcuttur. Hükümetimiz bu vaziyete karşı bu teşekkülü meydana getirmiştir.

Efendiler benim samimî kanaatim Bulgar Devletini dünya üzerinden kaldırmadıkça Edirne hududundan tebid edip Filibe'yi müfettişlik mıntakası yapmadıkça (alkışlar) benim için endişe devam eder. İtalyanlar Türkleri kendileri gibi zayıf vaziyette görüyorlar (Bravo) ruhumda samimî olarak vatan aşkı, şehadet aşkı olanlar bir defa coşarsa her tarafa gider. Bizim için endişe eksik değildir. Umumî harpte ayna üstünde yaya kayan İtalyanlar bizi zayıf görüyorlar. Ben bu defa Meclisin tatilinden istifade ederek Antalya, Burdur taraflarını dolaştım. Bunların bizim hakkımızdaki hayalleri boştur. Antalya'da bir ziyafette bulundum. Coştum, Rodos'a gittim. Venedîğe gittim sığamadım. Bir terazi oldum, bütün dünyayı bir kefeye ve benim kalbimi de diğer kefeye koydum ben ağır geldim. Bu yazın son günlerde bazı hadiseler oldu. Meselâ İtalyanlar İzmir'de hastahane üstüne bayraklarını çekmişlerdi. Fransızların gemileri müsaadesiz körfeze girmek istemişlerdi. Fakat Hükümetimiz çok cesur ve samimî idaresiyle bunların önü alındı, bayrak indirildi. Gemi sokulmadı.

Efendiler: bütün dünya bize ilânı harp etse, hepsini tepeleriz. Yalnız, Dahiliye Vekili Beyefendiden ve hatta Başvekilimizden rica ederiz. Eğer mümkünse Antalya'ya büyük bir Erkânıharp Vali göndersin. Şimdi bakınız size samimî olarak bir şey söyleyeyim. Seksen yüz kadar muallim vardı. Bir çay ziyafeti verdim. Çay ziyafetinde coştum. Mücadelei milliye ve İsparta'yı 168 süvari iki tabur askerle işgale geldiklerî sırada bunları 36 gönüllü ile kaçırdık. O vakittenberi bilirim ki İtalyanların Ziya Efendi isminde bir

kavasları vardı. Kendisi ile olan konuşmamda bana. İtalyanların buraları işgal edeceklerini 15 sene evvel kendisine söylediklerini açıkladı. Bu Devletin açıkça en büyük düşmanı İtalyanlardır. Lâkin bunların memleketimiz hakkındaki hayalleri de boştur.

Bu münasebetle ziyafette bir söz söyledim : Arkadaşlar hep münevverler bir araya toplandınız. Ben de ruhumdan doğan bazı şeyleri söyledim. Rasim Bey kardeşimiz, Erkânı askeriyemiz de vardı orada. Coştuk ve coşmak da hakkımızdı. Ben de coştum. Bütün Türkler de coştu. Elektrik oldum. ateş oldum. dünyayı yaktım. Bu sözleri Burdur'a avdetimde İtalyan gazeteleri yazmışlar. Antalya'da nutuk vermiş ve on senelik bir mebus sıfatiyle, bilhassa millî bir kahraman sıfatiyle bunun Antalya'da verdiği bir nutuk çok manidardır demişler. Bana göstermediler. aradım bulamadım. Memleketimizde büyük bir casus teşkilâtı vardır. Casusluğu ihtikâp eden o çetenin reisi Rodos' tadır. İtalyanların himayesi altında çiftçilik yapıyor. Yalnız bilelim. baş ağrıtmıyayım. Son zamana geldim. Samimî kanaatim son dereceye kadar eminiz. Milletin maneviyatı yüksektir ve bu muhakkaktır. İtalya değil dünyanın bütün gavurları gelsin, hepsini tepeleriz. Yalnız mahrem ve emniyet teşkilâtını çok takviye buyursunlar. Benim o noktalarda vali beylerın hepsine hürmetim vardır. Hükümetimizden memnunuz. Kuvvetli valiler göndersin, hatta Erkânıharpler benim maruzatım bundan ibarettir.

REİS — Maddelere geçildi.

YUSUF ZİYA BEY (Zonguldak) — Söz isterim Reis Paşa.

REİS — Efendim bu maddede Büyük Millet Meclisinin ittılaı dahilinde olan taahhütler Tevfik Rüştü Beyefendinin madde madde izah ettiği maddelerdir. Ittılaı dahilinde olan maddeleri okuyalım. Onlar üzerinde ayrıca söz söylemek isteyenler varsa söylerler. Onlar kabul edilir, ondan sonra maddeyi reyinize arzederim.

YUSUF ZİYA BEY (Zonguldak) — Söz istiyorum Reis Paşa.

Madde — 1

Eğer işbu mukaveleyi imzalayan iki devletten biri, herhangi bir vaziyette, yalnızca veyahut diğer bir Balkan devleti ile veya Balkan harici bir devletle müştereken hareket eden bir Balkan devletinin taarruzuna uğrarsa, diğer yüksek âkit taraf bizzat kendisini taarruza uğramış sayarak, arazileri kendi arazisine bitişik olan mütearrız Balkan devletine veya devletlerine karşı derhal askerî harekete geçecektir.

HAKKI TARIK BEY (Giresun) — Maddedeki taarruz kelimesini mütearrızın tarifindeki manada mı anlamak icabeder? Bu mana ile anlamak lâzım geldiğine şüphe yoktur zannederim.

ŞÜKRÜ KAYA BEY (Menteşe) — Balkan protokolünde zaten bu kayıt vardır. Mütearrızın tarifi dahilindedir.

REİS — Söz mü istediniz Hilmi Bey?

YUSUF ZİYA BEY (Zonguldak) — Heyeti umumiyesi hakkında söyleyecektim. Tabiî müsaade varsa. (Geçti sesleri)

O halde maddede söyleyebilirim.

REİS — Madde hakkında söyleyeceksiniz.

YUSUF ZİYA BEY (Zonguldak) — Bu muahedeyi askeriyenin herhalde Hükümetin bir eseri kıyasedi olduğunda şüphe yoktur. Memleketin ihtimal dahilinde bulunan bazı mehalike maruz kalmasına meydan vermemek için derpiş edilmiş olan bu ittifak muahedesi ve onun neticesi olan askerî muahede büyük bir basiret ve teyakkuz eseridir. Hükümeti bu noktai nazardan tebrik etmek bir vazifedir. Yalnız bazı endişelerimi ve mahza teyakkuzu da ve uyanıklığı da davet etmek zımnında bazı mütalâaları huzuru âlinizde dermeyan etmeye de bir mecburiyet görüyorum.

Şüphesiz Meclisi Âli olduğu gibi kabul edecektir, kabul etmesi lâzımdır. İki taraf için faideli ve iki taraf için müessir olabilecek bir şeye mütevakkıftır. O da muahedeyi imza edenlerin dahilî ve haricî siyasetlerinde, dahili idarelerinde sebat ve istikrar âsarının mevcut olması lâzımdır. Bilmiyorum acaba vekayi ve hadisat o derece seri bir surette ve o derece anlaşılmaz bir vaziyette yürüyor ki Yugoslavya Hükümetinin dahili idaresinde ve bizim için emniyetli bir istikrar mevcut mudur, değil midir? Acaba Hükümet Meclisi tatmin edecek beyanatta bulunabilir mi? Ve bu sebat ve istikrar hakkında bir kanaatı var mıdır? Aksi takdirde böyle bir muahededen faide yerine zarar gelir.

İkinci endişem de bu muahede ile kendisini artık kuvvetli gören akit diğer bir emniyetsizlik yaparak vekayii tasrih etmek imkân dahilinde mi değil mi? Sırbistan'ın münasebeti diğer bir devleti muazzamanın münasebatı siyasiyesi o kadar gergin, o kadar had bir şekilde gergindir ki bu gerginlik iki tarafın hayatî menfaatlerinin son derece zıt olmasına binaen, günün birinde bunlar arasında bir çarpışma muhakkak olacaktır ve bu çarpışma neticesinde o devleti muazzama er geç bir Balkan devletini de harbe sürükleyecektir. Bunun neticesinde biz de harbe, o çar-

pışmaya sürüklenmiş olacağız. Bu akibeti gayet yakın bir zaman içindir diyerek bilmeliyiz ve ona göre hazırlanmamız lâzım gelir. Çünkü hadisatın revşini bu günden tayin etmek imkânı yoktur. Birtakım tedabiri tahaffuziye almakla beraber bilinmez bir süratle, bilinmez bir noktada vakayiin tesri edilmiş olması vardır. Diğer taraftan o devleti muazzamanın bizim hakkımızda bile âmal ve ihtirasatı siyasiyesi o kadar vasidir ki, her gün müessir bir suretle tezayüt edecek olan tertibat ve tedarikât neticesinde âtiyen bir sene, iki sene sonra artık taarruz imkânı kalmıyacağını görerek bu devlet kendisi hadisatı tesri ederek vekayı ihdas ederek hazırlıkta bulunmakta olduğumuz bir sırada üzerimize çullanmak istemesi ihtimali vardır. Bu ihtimalâta karşı hazır bulunmaklığımız lâzım gelir. Acaba Hükümetin bizi bu endişelerimizin vârit olmadığını ispat edecek ve her suretle kendimizi müdafaaya muktedir vaziyette olduğumuzu tasrih edebilecek beyanatta bulunabilir mi? Bize bunu temin edebilir mi? Bunu her zaman göstermiştir. Askerî kabiliyet ve şecaatimiz için bir şey demeye lüzum yoktur. Onu bütün dünya bilir. Fakat zamanımız harpleri şecaati askeriyenin nakâfi bir unsur olmadığı zamandır. Yalnız şecati askeriyemize güvenmemize imkân yoktur. Şüphe yok, şecati askeriye en lüzumlu bir şeydir. Fakat şeceatı askeriyeden başka harp tedbirleri ve harp malzemeleri de lâzımdır. Binaenaleyh bunlarla mücehhez bulunup bulunmadığımızı Hükümet temin edebilir mi? Bu endişeleri Meclisi Âlimize arzeder, Hükümetin bizi tenvir etmesini rica ederim. Muahedenin hakikaten büyük bir kiyasetle yapıldığını görmekle Hükümeti tebrik ederim.

Dr. TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Hariciye Vekili) (İzmir) — Yusuf Ziya Bey kardeşimin sualleri, iyi anlayabilmiş isem ona göre arzı cevap edeyim.

1. Kendisiyle muahede imza ettiğimiz Yugoslavya ve Romanya ile istikrar kabiliyeti nedir?

2. Birtakım mukabil taahhütlere girişmiş oluyoruz. Acaba onlar basiretsizlik ve dikkatsizlik yaparak bizi bir tehlikeye götürürler mi?

3. Tedbirlerimiz vaktiyle iyi alınmış değilse, hazırlık devresinde bir taarruza karşı koyabilecek miyiz?

İyi anlamışsam bu noktaları hülâsa edebilirim.

Evvelâ; Türkiye noktai nazarından bu muahedeler olmasaydı, onu kıymetlendirip karşıki devletlere menfaat olarak arzetmiş ve onlardan menfaat almış bulunuyoruz. Kendisinin Avrupa noktasında kuvvetli ve komşusu olan devletlerden lâakal birine tam mukabil şekilde oturması lâzımdır. Binaenaleyh (A) veya (B) devletine karşı bir tedbir alırken zaten bu cilerler nazardan dûr tutulmamaktadır. Âkit devletler tekeffül ettikleri külfetlere mukabil temin ettiklerini bir nimet olarak karşı mütefiklerine arzetmek mecburiyetindedir. Aynı mecburiyetlerle Türkiye'nin mecburiyetleri mütekabildir. Bugün . . .. . Türkiye aleyhinde veya onun lehinde büyümüşse, şerait değişmedikçe müsait olmamıza imkân yoktur. Ta ki bizim Rumeli noktasındaki emniyetimiz bizim menfaatimize uygun olsun. Bu günkü nisbetler dahilinde bizim lehimize mevcut ve devam edebilsin. O itibarla da ne yapmaya mecbur olduğumuz, neleri nazarı dikkate mecbur olduğumuzu tabiî vaziyeti karşı tarafa arzetmeye mecbur oluyoruz. Ona mukabil bu davada karşıda iki veya üç devleti kendimize yardımcı olarak temin ediyoruz.

İstikrar bahsine gelince; iptida istikrar üzerinde beyanı mütalâa etmeden evvel bu iki devletin kuvveti üzerinde malûmat arzedeyim. Balkanlar veya yalnız Balkan devleti nazarı itibara alınırsa, mukayese kabul etmeyecek derecede en kuvvetlilerindendir. Askerî kabiliyetiyle, kültür kabiliyetiyle ve askerî dediğim zaman kara, deniz, hava kuvvetleri itibariyle bizim muahede aktettiğimiz devletler bu noktadaki mevcutların en kuvetlisidir. Harp neticesinde doğmuş veya derhal dünyaya gelmiş devletler değil, tarihi olan devletlerdir. Tabiî birtakım dahilî davaları, yeni ilâve ettikleri mıntakalarda dahilî maruz kaldığı davaları yok değildir. Fakat bu noktadan yine müttefikimizi düşünerek hareket etmek lâzım gelirse, yine onlarla birleşmemiz lâzımdır. O devletlerin bugünkü millî vahdetlerini kurmadan müdafaa etmek Türkiye'nin menfaati iktizasındandır. Kaldı ki onlar bugün herhangi bir tehlikeye maruz değildir. Fakat tehlikeye maruz olsaydı dahi Yugoslavya'nın vahdetini zaten müdafaa etmek menfaatimiz iktizasındandır. Kendisine vaktiyle beş altı sene evvel Müşir Paşa demişlerdi ki, Yugoslavya'nın Vahdettin'i o suretle hariciye de düşünmelisiniz ki vaktiyle Osmanlı Devleti gibi, kendi canı ile ödemiş olmasın. Biz de bu vaziyete düşmeyelim. Kaldıki o Vahdet tehlikeden azadedir. Yugoslavya'nın dahilî mevaddından olduğu gibi Fransa gibi bir menfaati vardır.

Romanya için de aynı vaziyet az çok ifade ve kelime farkı ile tekrar edebilirim ve bunun içindir ki ilk günden itibaren, Büyük Meclisin açık celsesinde arzettiğim gibi, hariçte krallarının zâlimane bir su-

rette öldürülmesi hususunda vaki beyanatıma iştirakle teessüs ve samimî bir tezahürat ve nümayişkâr bir hareket gösterdi. Bütün bu nümayişler hakkında da dün bir karar aldı. Yani bütün bu hareketler Türkiye'nin esas ve menfaatleri lehine tecelli etmiştir.

SIRRI BEY (Kocaeli) — Harp masasında mukadderatımızı birleştirdiğimiz devletler sulha meylederse, biz de onunla beraber sulh olmak mecburiyetinde mi olacağız? Aksi takdirde bu arkadaşımız mukavelenin lüzumunu duymazsa biz yalnız mı kalacağız?

DR. TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Bu noktalarda Balkan misakı sarihtir. Mevcut olan hudutlarımızın emniyetini temin edinceye kadar o devletler bütün kuvvetlerini sarfetmeye mecburdurlar ve nihayet her devlet bütün kuvvetini kullanmakla mükelleftir.

FAZIL AHMET BEY (Elâziz) — Efendim Yugoslavya ile İtalya arasında bir mukarenet vücuda getirmek için Fransız siyasetinin son zamanlarda göstermiş olduğu faaliyet ne mahiyette bir gayeyi haizdir. Ve vaziyete ne dereceye kadar müessir olabilir? Halihazırda vaziyeti tenvir için faideli olacağını zannetmiyorum. Binaenaleyh tenvirini rica ederim.

DR. TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Devamla) — Yugoslavya'nın ve bizim de dostumuz olan Fransa'nın her ikisi de Almanya endişesiyle hareket ederek biran evvel Almanya'yı ihata ederek onu herhangi bir taarruzdan men çarelerini aradılar. Tabiî bu vazife mühim mesaide bulundular. Ancak Yugoslavya'nın ve gerek Balkanların menfaatleri kendilerine izah edildiği gündenberi bu mesai durmuştur. «Yani Yugoslavya'nın İtalya ile anlaşması meselesi bütün Balkanlılarla beraber yani dört Balkan devleti.» Son gelen Fransız gazeteleri bu adımlarda ric'atten bahsetmektedirler. Gelecek gazeteleri ric'atı teshil edecek tefsirlerle dolu göreceğiz. Bunun ne maksatla yapıldığı herkesçe anlaşılmıştır.

HİLMİ BEY (Malatya) — Ben daha ziyade Dahiliye Vekilinden soracağım. Emniyet tertibatımız üzerinde Vekil Beyden izahat isterim. Birtakım Arnavutların Yaşlim teşkilâtı vardır. Bunlardan bize daima fenalık gelir. Bu cinayatı orada yapan bütün teşekküller bizim memleketimizde de vardır.

(DAHİLİYE VEKİLİ) ( ) — Marsilya suuikastini bütün gazetelerimiz tafsilâtiyle yazdı. Kendi gazetelerinde yapılan tenkitleri de okuduk. Şuna vasıl olduk ki polis ve emniyet tertibatında noksanlıklar vardır. Niçin yapılmamıştır, niçin takyit edilmemiştir? Tabiî muhakeme esnasında esbabı mucibesi açığa çıkacaktır. Bu benim gördüğüm iki sebepten geliyor. Bir defa polis merkezden idare olunan bir kuvvet halinde değildir. Bir emniyet tertibatı vardır. Diğer polis valilere bağlıdır. Marsilya'da bu gözüktü. Meselâ bütün bu suikast Paris'te oluyor diye düşünmüşler, Hakikaten Paris'teki tertibat nümune olacak tertibattandır. Marsilya'da olacağına ihtimal vermedikleri için ihmal etmişler, görülüyor ve kendileri de bunu itiraf etmişlerdir. Marsilya'da polis kendisini tedbir almakla muazzaf görmüyor. İkincisi, son zamanlarda hadisat biraz polisi korkutmuştur. 6 Şubat vakasında polis gayet dikkatsiz olarak emniyet tertibatı almadığından efkârı umumiyede küçük düştü. Birçok polis âmirleri tecziye edildi. Polis korktu. Fransa'da son zamanlarda polise karşı itaat etmemeyi istihdaf etti.

MÜKERREM BEY (İsparta) — Bizde de böyle bir şey olmasın diyor.

DAHİLİYE VEKİLİ (Devamla) — Hükümetle bir usul meselesini müzakere ediyorduk. Suali iyice anlıyamadım?

REİS — Bu kanun madde madde okunacak ve her maddesi reyinize konacak, ondan sonra Romanya muahedesinin de her maddesi ayrı ayrı reyinize konacak ve ondan sonra kanunun birinci ve ikinci ve üçüncü maddeleri reyinize konulacak ve böylece hafi celse bitecek. Asıl muamele aleni celsede tekemmül edecektir. Aleni celsede yalnız kanun okunacak, müstaceliyet kararı verilerek tayini esami ile reye konulacaktır. Buna merbut bir de kararname yazılacaktır. Bu kararnamede denilecektir ki; Yugoslavya ve Romanya muahedeleri Büyük Meclisin ıttılaına arzedilip madde madde kabul edilmiştir. Keyfiyet bu suretle ikmal edilmiş olacak ve bu hafi celse kararı da Riyaseti Cumhura yazılacak ve aynı zamanda da hafi celse kararı olarak mahrem dosyası arasında kalacaktır. Teşkilâtı Esasiye Encümenimizi davet ettim. Bu kanunun bu suretle mevkii meriyete girebileceğini söyledim. Şayet Teşkilâtı Esasiye Encümenince, bu hususta düşünüp ayrıca bir muamele varsa, bildirilmesini rica ettim. Toplandı ve uygun olduğunu söyledi. Bu suretle Meclis tarafından tasdik edilebileceğini kabul ediyor. Bu formaliteyi muvafık bulmayan daha iyi bir şekil düşünen bir arkadaş varsa söylesin.

İSMET BEY (Çorum) — Paşam maruzatım aleni celsede cereyan edecek usul hakkındadır. Yalnız burada mukavelelerin madde madde reye konulması hakkında bir nizamname meselesi vardır. Hafi celseler teşriî celselerdir. Mukaveleler teşriî celselerde reye konmaz. Onu tasdik eder, kanun maddesi reye konur.

REİS — Bu teklif kanunun reye konulması ve kanunun maddesinin kabul edilmesi şekline aittir. Aleni celseye öğleden sonra geçildiği vakit teklif edilir.

Birinci maddeyi tekrar okutuyorum.

(Birinci madde tekrar okundu.)

REİS — Kanunun birinci maddesini reyinize arzediyorum. Kabul edenler lütfen ellerini kaldırsınlar. Kabul etmeyenler lütfen ellerini kaldırsınlar. Kanunun birinci maddesi kabul edilmiştir.

Madde : 2

Eğer yüksek âkit taraflardan biri evvelki maddede derpiş olunan vecibeyi ifa ederken Balkan harici bir devletin harp harekâtına maruz kalırsa, diğer yüksek âkit taraf da bu Balkan harici devlet aleyhinde harbe girmeye mecbur olacaktır.

REİS — İkinci maddeyi reylerinize arzediyorum. Kabul edenler lütfen ellerini kaldırsınlar... Kabul etmeyenler... Kabul edilmiştir.

Üçüncü maddeyi arzediyorum.

Madde : 3

İmzasını müteakip meriyet mevkiine girecek olan işbu mukavelename, her yüksek âkit tarafın Teşkilâtı Esasiye Kanunlarının icabatına göre en geç altı ay zarfında tasdik edilecek ve tasdik keyfiyeti âkitler tarafından birbirlerine ihbar olunacaktır.

Cenevre'de iki nüsha olarak 5 Haziran 1934 tarihinde yapılmıştır.

REİS — Maddeyi kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın... Kabul etmeyenler... Kabul olunmuştur efendim.

Yalnız Yugoslavya ile olan bu mukavelenin mukaddemesini evvelce okumamış bulunuyoruz. Bu hususu da ittılaınıza arzetmiş olmak için okutturuyorum :

Türkiye ile Yugoslavya Arasında Mukavele

9 Şubat 1934 tarihinde Atina'da imzalanıp, cümlesinin meriyeti tamamiyle berdevam olan Balkan İtilâfı Misakı ile bu misakın eczayı mütemmimesinden olmak üzere ona merbut bulunan mülhak protokol Türkiye Hariciye Vekilinin beyannamesi, üç Hariciye Nazırının beyannamesi ve imza protokolleri tatbik mevkiine konulmak üzere ve işbu vesikalarla vukua gelen taahhüdatın şümulleri derecesinde, yüksek âkit taraflar Türkiye Hariciye Vekili Dr. Tevfik Rüştü Beyefendi Hazretleri, Yugoslavya Hariciye Nazırı Mösyö V. Yevtiç Hazretleri tarafından temsil edilerek aşağıdaki hususatı kararlaştırmışlardır.

Şimdi Romanya ile olan mukaveleyi okutuyorum :

Türkiye ile Romanya Arasında Mukavele

9 Şubat 1934 tarihinde Atina'da imzalanıp, cümlesinin meriyeti tamamiyle berdevam olan Balkan itilâfı misakı ile bu misakın eczayı mütemmimesinden olmak üzere ona merbut bulunan mülhak protokol, Türkiye Hariciye Vekilinin beyannamesi, Üç Hariciye Nazırının beyannamesi ve imza protokolleri tatbik mevkiine konulmak üzere ve işbu vesikalarla vukua gelen taahhütlerin şümulleri derecesinde, yüksek âkit taraflar, Türkiye Hariciye Vekili Doktor Tevfik Rüştü Beyefendi Hazretleri, Romanya Hariciye Nazırı Mösyö N. Titulesco Hazretleri tarafından temsil edilerek aşağıdaki hususatı kararlaştırmışlardır :

Madde : 1

Eğer işbu mukaveleyi imzalayan iki devletten biri herhangi bir vaziyette, yalnızca veyahut diğer bir Balkan devleti ile veya Balkan harici bir devletle müştereken hareket eden bir Balkan devletinin taarruzuna uğrarsa diğer yüksek âkit tarafından bizzat kendisini taarruza uğramış sayarak arazileri kendi arazisine bitişik olan mutaarrız Balkan devletine veya devletlerine karşı derhal askeri harekete geçecektir.

REİS — Birinci maddeyi reylerinize arzediyorum. Kabul buyuranlar lütfen ellerini kaldırsınlar... Kabul etmeyenler... Kabul edilmiştir.

Madde : 2

Eğer yüksek âkit taraflardan biri evvelki maddede derpiş olunan vecibeyi ifa ederken Balkan harici bir devletin harp harekâtına maruz kalırsa, diğer yüksek âkit taraf da bu Balkan harici devlet aleyhinde harbe girmeye mecbur olacaktır.

REİS — Maddeyi reylerinize arzediyorum. Kabul buyuranlar lütfen el kaldırsın... Kabul etmeyenler... Kabul edilmiştir.

Madde : 3

İmzasını müteakip meriyet mevkiine girecek olan işbu mukavelename, her yüksek âkit tarafın Teşkilâtı Esasiye Kanunlarının icabatına göre en geç altı ay zarfında tasdik edilecek ve tasdik keyfiyeti âkitler tarafından birbirlerine ihbar olunacaktır.

Cenevre'de iki nüsha olarak 5 Haziran 1934 tarihinde yapılmıştır.

HAKKI TARIK BEY (Giresun) — Bir sual sorabilir miyim? Bazı maddelerde taarruza uğrarsa, bazı maddelerde harp harekâtına maruz kalırsa deniliyor, bunlardan maksat nedir?

Dr. TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Hariciye Vekili) (İzmir) — İkisi de aynıdır. Diyor ki, taarruza uğrarsa

ha ikinci madde de yani Balkan harici olan devlet tehdit ederse, askerle vazifeni yapma diye lâfla tehdidin kıymeti yoktur. Yani fiilî tehdit olunca demektir.

REİS — Şimdi muahedeler bunlardır. Aleni celsede bu lâyiha müzakere edilirken. kanunla beraber çıkarılacaktır.

Aleni celseyi öğleden sonra yapacağız. Öğleden sonra toplanacağız. Bu hafi celsenin bu kanun için yapılmış olduğunu tebliğ etmemek için ruznamenin birinci maddesindeki kanunu çıkaracağız. İkinci maddeye gelindiği zaman müstaceliyet kararı teklif olunacak. Bunu reye koymaktan maksadımız şimdi kabul edilmiş diye bir tezkere yazabilmem içindir, hafi celsede kabul etmeniz lâzımdır. Meclisin ittılaına arzolunan bir şeydir. Kanunu kabul etmekle Meclis ittıla hasıl etmiş ve netice istihsal edilmiş olacaktır. Bu muahedelerin Büyük Millet Meclisinin ittılaına arzedildiği birinci maddede yazılan bugünkü muahedeyi tümü itibariyle reyinize arzedeceğim. Kabul buyuranlar ellerini kaldırsın... Kabul etmeyenler ellerini kaldırsın... Kabul edilmiştir efendim. Aleni celsede de tasdike arzolunacaktır.

Hafi celsede müzakere yapılacak başka bir şey yoktur. Aleni celseye geçilmesini teklif ediyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

BU ZABIT HULASASI

SEKSENİNCİ İÇTİMA

25 Teşrinievvel 1934

İKİNCİ CELSE

Açılma Saati : 10.30

Kâzım Paşa Hazretlerinin tahtı riyasetlerinde inikat ederek: Balkan İttifakı çerçevesinde tanzim olunan Türkiye Cumhuriyeti ile Yugoslavya ve Romanya arasında akdolunan muahedenameler. Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Beyefendinin geniş izahlarından ve vaki sualleri cevaplandırdıktan sonra muahedenameler maddede madde okunarak kabul olundu ve celsei aleniyeye geçildi.

Kâtip Kâtip Reis
Kâzım

DOSYADA BULUNAN YAZI SURETLERİ

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
RİYASETİ CELİLESİNE

Heyeti Umumiyenin 25 - X - 1934 tarihli inikadında kabul ve musaddak sureti takdim edilmiş olan 2584 numaralı kanunun birinci maddesindeki «Büyük Millet Meclisinin ittıfâ dahilinde olan teahhüdler» tâbirinden maksat Türkiye ile Yugoslavya arasında ve Türkiye ile Romanya arasında yapılan ve melfufen takdim edilen 5 Haziran 1934 tarihli mukavelelerdir. Bu mukaveleler Büyük Millet Meclisinin 25 - X - 1934 Perşembe günü aktettiği gizli celsede müzakere ve kabul edilmiştir. Keyfiyeti arz ederim efendım.

B. M. M. Reisi

BAŞVEKÂLETİ CELİLEYE

25 - X - 1934 tarih ve 2584 numaralı kanun hakkında Türkiye Cumhuriyeti Riyaseti Yüksek Makamına yazılan mühim ve mahrem işaretli tezkere sureti leffen takdim kılınmıştır efendim.

B. M. M. Reisi